2772
1907

LITERATURĂ
ȘI
ARTĂ ROMÂNĂ

IDEI · SIMȚIRE · FORMĂ

ANUL X

1906

PROPRIETATE LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Cuprinsul

NUMĂRULUI DELA 25 IANUARIE 1906

TEXT:

1. EVOLUȚIUNE LITERARĂ . . . . . de V. D. Păun
2. BURDUMBA, nuvelă (urmare) . . . . . „ D. C. Ollanescu
3. CRĂIȘOR GRĂMADĂ, poezie . . . . . „ Ion Bârseanul
4. NEURASTENIC, schiță dramatică . . . . . „ St. Mihăileanu-Stempo
5. PSICO-FIZIOLOGIA DRAGOSTEI . . . . . „ A. Orna
6. CÂNTECUL MĂRII, poezie. . . . . „ Com. Moldovanu
7. CRONICA: Scene din viața dobrogeană, de O. Tafrali . | Două logodne, de St. Mihăileanu Stempo . . . . . | „ N. I. Apostolescu
8. CĂRȚI ȘI REVISTE STRĂINE . . . . . „ D. Spineanu

ILUSTRAȚII:

9. BRODERII ȘI ȚESĂTURI ROMÂNEȘTI . . . după d-șoara Minerva Cosma
10. „ „ „ „ . . . „ „ „ „

Revista LITERATURĂ și ARTĂ ROMÂNĂ

APARE LA 25 ALE FIECĂREI LUNI

DIRECTOR: N PETRAȘCU

DIRECȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA, Str. FÂNTÂNII No. 46, BUCUREȘTI

Abonamentul la Revistă e de 30 lei pe an în țară; în străinătate, 40 lei
Un număr 2 lei 50 bani.

— COLECȚIA PE 9 ANI 270 LEI. —

2772
1907

Intrat înainte de anul 1933
Bibliotecă Universității Iași
19 JAN. 1935

CENTRALE DIN IAȘI

Evoluțiune literară

Nu s'au împlinit încă optzeci de ani de când literatura noastră, dincoace de Munți, a început să iea o înfățișare așa zicând „artistică“ — să aibă conștiință despre menirea ei ca factor cultural inspirându-se dela idealul frumosului.

Am zis „dincoace de Munți“, căci, *dincolo,* ea nici până astăzi nu s'a deslușit bine, pe de o parte, din orbocăiala unei erudițiuni greoaie, măcar că superficiale și false, și, pe de altă parte, din vraja dulce a poeziei populare, singura care-i mai dă oarecare strălucire de viață. Scriitorii ardeleni până la Petre Maior urmăriau, în adevăr, altceva decât efecte artistice, decât luminoasa polichromie a băsicilor acelora de săpun suflate cu iscusință și deșerte, și spărgându-se într'o clipită. Chiar și cei de astăzi nu sânt mai mult artiști, și barem nu au nici solidaritatea miezului naționalist al acelora. Fac românism de bordeiu, de „clopotniță“. Numai limba lor s'a netezit întru câtva subt înrâurirea celei vorbite și scrise în „Țeră“ — cum îi mai zic încă, uneori, frații noștri Regatului Românesc, unde fâlfâe idealul Steag al măririi strămoșești. Iar dintre scriitorii aceștia mai noi ai lor, abia vreo doi — și nu vorbesc despre specialiști, ca, bunăoară, istoricii și filologii, — au putut eși din rânduri cu o stemă în frunte: domnul Ion Slavici, ca prozator vânjos, și domnul G. Coșbuc, ca poet corect. Ambii, totuși, s'au trecut prea curând. Slavici poate că nu prea atâta, însă domnul Coșbuc, poetul lui *El Zorab*, iată-l, spre marea noastră uimire și nespusă părere de rău, a ajuns să scrie versuri ca următoarele, pe un ritm întrebuințat de Hasdeu în *Complotul Bubei*:

Și galben, Române, ți-e steagul,
Iar galbenul spune de voi,
De cei dela pluguri, țăranii...
Voi galbeni de foame, sărmanii,
De boale purtate cu anii —
La scară! Și dracul vă ducă!
Stâpânii au scumpe nevoi:
Va banque și *dineuri* și *păsuri*
Și-amante cu cai și mătăsuri,
Și toată nădejdea-i la voi!

(TRICOLORUL)

Și, cu toate acestea, noua Școală ardelenească vrea să se impună ca directivă a culturii noastre beletristice, precum cea vechie se impusese — însă, într-un câtva, cu mai drept cuvânt — ca premergătoare a studiilor istorice și filologice — până la un Nicolae Bălcescu și un Hașdeu... Reprezentanții ei se folosesc de lipsa unui critic erudit, și calm, nimbuit cu autoritatea domnului T. Maiorescu, și-și împrumută unul altuia cădelnița proslăvirii... Pentru scriitorii *de dincoace* ei au numai o atitudine truculentă și cuvinte hulitoare. Poetul nostru cel mai naționalist, Alecsandri, e, dupe dânșii, o sămânță *jidovească*, prozatorii noștri cei mai scuturați sânt tăvăliți de ei ca o cojoacă în dinții unui dulău de stână... Au făurit din critica literară ca o unelță de partid separatist, iar din publicitate și-au făcut, unii, o tarabă, alții o tabără... Insă nu așa se „promoavă", — cum zic dumnealor, latinizând cuvântul german *befördern* și, apoi, aruncându-ni-l în circulațiunea limbii — nu așa sporește idea *„unității* culturale a *tutulor* Românilor", — adică oamenii aceștia nu-și dau seama de răul ce, prin sistematica batjocurire a muncii intelectualilor din Regat, fac Românilor de *dincolo*: par'că ar fi fiind plătiți de Unguri spre a jăcni milioane de inimi frățești românești.... Atare pornire a început să îngrijească pe mulți Ardeleni cari nu înțeleg exclusivismul chinezesc al nouei „Școale"....

De pe la 1830 încoace — precum a mai constatat-o și domnul M. Gaster, în introducerea la *Chrestomatia* sa — desvoltarea liberă a literaturii române se oprește, par'că, în evoluțiunea ei cea cu caracteristică populară până atuncia și începe a fi înstrunată de cărturari — a se europeniza subt efluviile magnetice ale culturii franțuzești. Un singur poet dintre cei mai de seamă, logofătul Konaki, se arată mai refractar. El moare la 1849, dar versurile sale poartă pecetea mucegăită a secolului al optsprezecelea. Insuși Iancu Văcărescu, într'o sumă de privințe, miroase a madrigalist, ca întreaga pleiadă a Văcărești lor din tulpina lui Enache... Cu toate acestea, Vasile Cârlova repede ca un fulger, venise, scrisese și adusese un suflet nou. Despre dânsul ar fi exclamat un Boileau: *Enfin, Cârlova vint!* Iar Cârlova e întâiul nostru poet modern — cu toate lipsurile sale artistice, cu toată lumina rece, care, ca un reflex de lună, a poeziei decadenților clasici de pe atuncia și a prozei lui Volney, se cerne peste inspirațiunile sale. Talentul său e, ca și *Ruinele Târgoviștei*, un „de simțire și de idei izvor".

Cu minunatul acesta poet liric literatura poetică naște la o viață nouă. Poeții înaintează ca niște călăuze a celor ce căutau să deschidă poporului căi netede spre recucerirea drepturilor naționale și a libertăților. Ei încep a se încercà în felurite genuri literare, ca rapsodia epică, fabula, satira, chiar dramatica, și a făurì versuri și strofe cu factură după moda franțuzească, păstrând, totuși, metrul cel de șeasespreze silabe încetățenit prin deprinderea urechii, încă din școalele trecute, cu cântecele neo-grecești, și carele-i pe cât de lesnicios pe atât de obositor, lipsit de mecanismul armonios interior al exametrului antic. Singur Bolintineanu a avut bunul gust să se ferească de el cu mare grije, și nu știu dacă l-a folosit de două ori...

Prozatorii, de altă parte — și cei mai mulți dintre dânșii erau și poeți — își improspătează limba, își primenesc stilul, își cultivă ideațiunea și-și întind câmpul fantaziei în strălucirea fermecătorului de minți — pe atuncia — romantism. La vorba, cam pripită, a lui Heliade: „Scrieți, băeți!" răsar, par'că din piatră seacă, un stol de scriitori dintre cari unii, talente roditoare. Iar

când Kogălniceanu rostì, în Academia Michăileană din Iași, vestitul său *Cuvânt de introducere,* și după ce C. Negruzzi își tipări pe *Alexandru Lăpușneanu,* și la răsunetul *Cuvântării* demosteniane a lui Bărnuțiu în Adunarea dela Blaj, la citirea paginilor eșite, în răstimpul acela, din condeiul lui N. Bălcescu — Românii înțeleseră că proza limbii lor e, ca Cenușăreasa din poveste, o minune de frumusețe, vrednică să împodobească o împărăție intelectuală numai învesmântându-se cu straie măestrit cusute.

Cu toate acestea, forma scrierilor de pe atuncia, chiar și a celor în versuri, măcar că preînnoită și destul de cultivată ca atare, ca tipar plastic al unei mentalități gânditoare mai serios, rămânea în urma fondului. Substratul lor ideal, cu toate că subțire încă, era mai solid, mai sănătos, mai cald mult decât forma. Spiritul cititorului — firește mulțumindu-se și el mai cu puțin — se răpea de o naivă admirare, inima lui bătea entusiasmată pentru autorii lor. Vezi-că, pe atuncia, scriau numai cei cari se simțiau în putere și *datori* să spună ceva ; iar ce spuneau dânșii era binecuvântare, îndemn spre înălțători pași. Ideile, zic, nu erau numeroase, nici prea adânci ca speculațiune filosofică, însă generoase și pătrunzătoare. Semănau a niște monete mărunte și curate având o circulațiune fără control în privința titlului lor metalic, dar se putea cumpără cu ele suflete, căci purtau, ca efigie, semnul Geniului românității în chip de Fenice rediviv... Asemenea, pe atuncia, nu se părăsise soiul acela de critici care să aibă vreme de răgaz spre a cântărì ouă de muscă în cumpănă din fire de păianjin — ca savantul acela cam țicnit din *Călătoriile lui Gulliver*..... Așa se tălmăcește cum acea școlărească încercare a lui Bolintineanu *O Fată tânără pe patul morții* a fost lăudată fără de rezerve, și cum o „platitudine“ ca *Răsunetul* lui A. Mureșianu, cântat pe un jalnic *viers* compus de Anton Pann pentru o elegie a lui Gr. Alexandrescu, s'a ales ca *Imn național* românesc, după un tip unguresc... Negreșit, absolut vorbind, unei judecăți critice nu i se cuvenià să stea mută înaintea unor stârpituri poetice de felul acelora ; însă, ea, *pe atunci*, mai multă pagubă făcea răcind o mișcare bună, fie, aceasta, și de prea imperfecte inspirațiuni stârnită. Pe atuncia scopul scuza mijloacele ; de aceea, nici critica nu-și avea rost de neîndurătoare censură ; poate că nici astăzi încă. Heliade practica, totuși, critica literară, însă, pentru scriitorii *de dincolo*, și pentru începătorii *de dincoace*, frățește și părintește, cam dupe bunul său simț, carele nu totdeauna erà și bine luminat ; el numai față de vrăjmașii săi personali avea răutate în vârful condeiului ; către scriitorii în doi peri, își risipià spiritul în glume paradoxale.

Pe atuncia, scriitorii erau mult mai puțin „profesioniști“ decât apostoli. Precum apostolii creștinismului scriau, unii dintre ei, numai spre a grăbì și susținea din depărtare propaganda lor, cea verbală și cea prin faptă, așa și ziariștii noștri—mai înainte de toate oameni de acțiune—erau can iște pescari, ca să le zic așa, cari se slujiau de luntri și de vâsle numai spre a-și întinde năvoadele. Insuși un Heliade și un Asaki, cu toate că trăiau muncind cu condeiul, nu se puteau numì chiar profesioniști, în înțelesul unui Théophile Gautier, bunăoară, sau Ibsen, sau Kipling... Alexandrescu și Donici, Alecsandri și Bolintineanu, Sion și Aricescu... scriau mereu versuri, dar preocupațiunea lor de căpetenie tot viața publică politică rămânea. Toți intelectualii cu ceva talent erau niște revoluționari incorigibili în permanentă activitate politică, pre-

cum și, de altă parte, mai toți bărbații politici — un Negri, un Kogălniceanu, un Anastasie Panu, Ion Ghica, Brătienii, B. Boerescu... învârtiau condeiul cu aproape aceiași îndemânare ca Rosetti, gazetăria căruia, deși „profesionistă", doară era încă mai mult o atitudine decât un scop al existenței lui... căci, la dreptul vorbind, Negruzzi și Bălcescu de o mie de ori mai *scriitori* de cât el erau.

Intre acestea, literatura noastră, cu toate că mustruluindu-se dupe modeluri technice streine, își urmà tot o desvoltare în libertate. Livedea populară, care, până la 1830 fusese neîngrădită și lăsată în voia puterilor elementare, acuma se închisese cu un gard viu, se mai plivià, erà boerească, dar florile și pomii rodiau iarăși la întâmplare. Evenimentele inspirau pe scriitori, a cărora estetică erà sentimentul instinctiv al frumosului, și arta cărora, întru cât privea la formă, se mulțămia și numai cu iluziunea ei, cu un *à peu près*. Alexandrescu își împănà *Anul 1840* cu versuri barbare, însă, tot el îți turnà pe *Ucigașul fără voie* într'un clasic tipar. Alecsandri își dà drumul condeiului în elucubrațiuni deșirate, ca *Sentinela* și ca *Mărioara Florioara*. Bolintineanu, sub pretextul licenței poetice — care-i adesea numai un semn de neputință — pocia o sumedenie de cuvinte. Cu ideațiunea sa mărginită, cu fantazia sa fără largi arii de cutreierat, cu vocabularul său prea sărac, el te vrăjià cu o duioșie leșuitoare la inimă, în versuri zacharisite, însă lamartiniane, dintre cari multe cu ritm fals, iar unele, lapidare. Deparațeanu aveà măsuri variate, o imaginațiune luxuriantă, o mare cutezanță verbală, dar limba sa bizară te ostenià, și în cugetările sale, uneori abracadabrante, se repercutà un romantism decadent, prea trezit. Deparațeanu e, nu mai puțin, un poet de soiu, dar un poet exotic în literatura românească. Prețuirea lui nu s'a înțeles încă.

Tocmai pe la 1866, când literatura noastră, cea poetică mai ales, cădeà ca un balon răsuflat și când limba literară se înnecà în apele moarte ale unui ardelenism pedantic până la ridicol, se găsiră o seamă de oameni foarte pricepuți, nu tocmai scriitori fecunzi ei înșiși, ci zdraveni critici înzestrați cu bun simț, înarmați cu o vastă cultură estetică și cari porniră o cruciadă asupra școalei ardeleniste izbindu-o în doctrinele ei politice barnuțiane, în teoriile ei filologice absurde, în elucubrațiunile ei literare seci. Totdeodată, scuturară și, unul câte unul, pe scriitorașii „de dincoace" și arătară că numai paiu și pleavă erau în ogoarele lor — o vorbărie pălăvatică fără nici un consistent substrat de cugetare. Aprigă fù lupta și îndelungată, ocările omerice nu lipsiră, precum nici sarcasmul, nici ipercriticismul pătimaș, însă drepturile talentului triumfară. Atmosfera se limpezì, perspective nouă se deschiseră, în zarea cărora se avântară, de ici, de colea, scriitori, de astă dată, artiști conștienți. Indatinatul „dresagiu în libertate" al scriitorilor încetă aproape cu desăvârșire și începură a se inaugurà «școale». Poeții și prozatorii se gândiră a se împărți prin bisericuțe. Unii — cei din Iași — țineau de rituri nemțești, alții — cei din București — de cele franțuzești. Cei de peste munți își pierduse cu desăvârșire compasul. Toți năzuiau să întocmească o limbă unică literară, însă nici unul încă nu o căutà în provincialisme cum se încercară, mai apoi, câțiva din Moldova, și mai ales nu în opincărism, cum se dau, astăzi, de ciasul morții unii Ardeleni zăcași, antipozi ai latinismului de altădată, ca să o închipue, sub cuvânt că portul, vorba, traiul, viața întreagă a societății orășenești sânt «sprințării».

Scriitorii se aleseră, deci, și se puseră, cu o sârguință giuvaergiască, să cultive și fondul și forma. Inceputul îl făcuse Alecsandri cu *Pastelurile* — cununa nemuririi sale ca poet.

Totuși, luarea-aminte a scriitorilor se concentră din ce în ce spre divagațiune. Inspirațiunea deadreptul din sentiment, ca la poeții de odinioară, se înlocuì cu sburdăciuni de ale unei fantazii chaotice. Poeții, neputându-se ține de Eminescu, îndrugară aberațiuni de ale lor, însă cu cuvinte de ale lui ca: „teiul sfânt", „ramuri cari bat în geamuri", „greieri" în „creieri", „cari" cari„ toacă", „prinți cu ochi cuminți" (nemțește: *mit klugen Augen*)....

Imitatorii lui Eminescu fură o pacoste, ca „rănile Egiptului"; dintre ei, un singur poet cu destul talent eșì, domnul Vlăhuță, carele, însă, trebuì să-și tragă zăvorul la făcău după ce măcinase până și tărâțele lui Eminescu. In timpul acesta, de altă parte, se bucură de mare vază un scriitor născut poet — domnul Al. Macedonschi — talentul căruia, totuși, original, dar prea ambițios a fi legiuitor, apucă pe un crug excentric care-l depărtă mereu de focarul mișcării noastre culturale. Astăzi, domnul Macedonschi e un solitar amărât, desamăgit — poate căindu-se de oarecari prea vehemente răpeziri asupra lui Alecsandri și asupra lui Eminescu tocmai când acesta era ciocnit, ca un frumos cristal, de sălbatica mână a Nebuniei....

De vre-o zece ani încoace, literatura românească beletristică intră într'o fază evolutivă nouă. Vraja eminesciană s-a potolit. Mrejile socialismului domnului Gherea n-au mai prins nimica. Imitatorii se mai stârpiră. Decadenții se făcură de râs. Iubitorii de magnifică proză își întoarseră privirile contemplative iarăși spre Caragiali și Delavrancea. Poezia — o poezie izinită — își ascundea nevolnicia subt o mulțime de forme complicate, precum o damă slabă și fără gust își astupă sbârciturile cu dresuri și-și rătunjește colțurile oaselor sub falbalale....

Literatura vru să se regenereze. Simțià trebuința unei întremări în scăldătoarea cu ape în veci vii ale vieții populare. Dar, atuncia, câțiva iscusiți Ardeleni socotiră că se pot folosi de prilej spre a se face dânșii băieși. Astfel ei recomandară Poeziei și Prozei mai ales băi de nădușeală eșind valuri și mirosind a rachiu din trupuri nespălate jucând în bătătura hanurilor. O seamă de tineri talentați se ademeniră și scriseră prea mult în atare atmosferă. Dar nici reacțiunea, firește nu întârzie. Chiar Ardeleni învățați și cu simț estetic se ridicară în protiva turburelui curent, ceeace le meritâ și lor poreclea de „spințari" — pe lângă alte sudalme...

Alături cu greșita această aplicare a principiului *din popor pentru popor*, se înfiripă o literatură prozaistă, care știe să fie și românească în limba sa bogată, și elegantă în formele sale, și la nivelul culturii noastre de astăzi. Novela pe înțelesul și al orășenilor, apoi romanul — cel cu țesut istoric și cel din țițele vieței sociale mai complicate contemporane — apucară a se cultiva de scriitorii abundanți în idei și meșteri la stil. Cea din urmă lucrare beletristică reprezentând reacțiunea anti-opincăristă e *Marin Gelea*, de domnul N. Petrașcu. In privința ei, critica se rostește din zi în zi mai nepărtinitoare. Vede lumea că, aci, e o muncă foarte harnică a unui scriitor carele și-a propus — și a izbutitit — să zugrăvească babilonia societății românești celei de astăzi, de tranziținne, cu nemincinoase văpseli.

Va să zică, astăzi, literatura noastră se preocupă cu deopotrivă îngrijire de fond și de formă: aceasta, să fie originală și frumoasă; acela să fie solid și fecund. Scriitorii sânt oameni instruiți și artiști. Ei elaborează o limbă cu sârguința și după metoda albinelor întocmind faguri, iar nu după ideațiunea viespelor.

In sfârșit, cu prozatorii noștri mergem înainte. Cu poeții ne învârtim în loc: dovadă lăcomia cu care se citesc încercările tânărului Goga, după zicătoarea nemțească: *la nevoie, dracul mănâncă și muște...*

V. D. Păun

Burdumba[1]

IX

— Supunere ori peire, cu orice preț! strigase Padișahul mânios, iar Vizirul, plecând capul și împreunând mânile pe pept, răspunsese:

— Așà va fi stăpâne!...

Și acum îi trebuià izbânda cu orice preț!...

Cu toate acestea sfetnicul, îmbătrânit în trebi, temându-se ca armele să nu fie cumva neîndestulătoare izbânzii, avù grija să se slujească și de unelte de acelea ce rar dau greș întru cucerirea oamenilor!...

Și un creștin, un om al Domnului, păzitorul datinilor sfinte, apostolul credinței, apărătorul legei lui Christos pe pământ, Patriarhul Constantinopolei iscodì mijlocul, sau mai bine vândù Vizirului putința de a frânge cerbicia neîmblânziților copii ai Albaniei!...

In urma unei legături — pecetluite cu îndatoriri de o parte și de alta — prin care în locul călugărilor și episcopilor papistași, ce începuse să se încuibeze la Scopia, în Serbia veche și prin alte ținuturi mărginașe, Vizirul se îndatoră, nu numai a îngăduì, ci chiar a așezà de veci Mitropoliți și Arhierei Fanarioți, prea sfinția sa Ecumenicul dela Stambul, îi hărăzià înrâurirea sa și a lor săi, pentru potolirea răscoalei, și-l sfătuià să încarce pe Hagi Ghega Bey și pe ai lui de huzmeturi și de ranguri împărătești, căci aurul și măririle supun mai repede și mai deplin decât focul și sabia, iar omul ca și pasările, în laturi de mătase și cu strălucire de oglinzi se prinde mai bine.

Și numaidecât porniră — iscoade de un nou soiu — părinții cu rase negre și bărbi cărunte să ducă binecuvântarea de sus și povețile de bine sufletelor creștine, pe care, ca pe niște oi rătăcite, aveau poruncă să le întoarcă la pacea mântuitoare a staulului!...

Cu crucea ridicată în mâni se văzură atunci, prea sfinții, păsind în taberile răzvrătiților, propoveduind, făgăduind, ademenind colo pe Lambro Gussi, dincolo pe Mavroxanthi Maniotul, ici pe Bozo Perovici, mai departe pe Tașu Deliu Balamaci și-i îmbrobodiau cu vorbe mari, cu nădejdi și cu închinăciuni adânci le smeriau simțirea, așa că uimiți oamenii se întrebau,

---

1) A se vedea numărul din urmă

daca acești apostoli le aduceau într'adevăr pacea și siguranța, ori le picurau în inimi moliciunea și lepădarea de sine ?!...

Pe bietul popa Stamate îl luase — ca pe un prapur, ca pe o chee potrivită tutulor ușilor — și-l purtau cu dânșii din loc în loc și — când le veneà lor peste mână — lui îi cădeà sarcina să roage și să înduplece pe cei îndărătnici și pe cei neîncrezători !...

Și nu făgăduiau mai puțin decât îndeplinirea — în numele și cu ajutorul sfintei mari biserici — a vrerilor și cererilor lor, numai să se lase de haiducie, să risipească cetele, să potolească avânturile înviersunării, să stingă focul mistuitor al răscoalei !...

Și ori cât s'ar fi părut de ciudat, amestecul acestor curați și nerâvnitori de câștig creștini, în treburi încâlcite și în neajunsuri făurite de către păgâni, totuși, cuvintele, ce împrumutau în gura lor măreția sfințirii, și darul, ce'i făcea să fie socotiți ca fără de prihană, lăsau în urmă-le ca o dâră de lumină și ca un suflu de priincioasă mângâere !...

E drept că acolo unde nu aveau izbândă — ca la Klefți, la Raicu Stancoff, la Burdumba bunăoară — Turcii, parc'ar fi fost aduși de mână, se repeziau și cu greu și cu perzanie mare abia puteau ei să scape — părăsindu-și tabăra și lucruri — cu fuga doar din ghiarele lor !...

Ba acestea se întâmplase de atâtea ori și în atâtea locuri, că lumea primea acum pe patriarhiști cu sfială, iar Naco — în graiul lui hazliu și isteț zicea :

— La noi cioclii negrii vin dupe ce moare omul, pe când aici văd că se arată spre a ne vesti, mai totdeauna, moartea !... Mârșavă solie ?!...

Bănuiala și vrajba începù să se strecoare între cete : unele îndoelnice și greoae de a se mai mișcà înainte, altele clocotind de nerăbdare și de neliniște, pentrucă nu se mai făceà nimic.

Intre acestea erà mai vârtos ceata palikarilor, care văzând că i se zădărnicesc străduințele și că vlaga și avântul li se moleșește din zi în zi, stăteà gata să-și rupă legăturile și să plece, când Hagi Ghega Bey — chemat de sârg la Dibra — trimise carte, prin care arătă că Sultanul ascultându-le plângerile și dorind să le cunoască păsurile, în urma atâtor lupte și vitejii, îl ridicase la rangul de Pașă și-i dedese ocârmuirea ținuturilor dinprejur, cu dreptul de a întrebuința oastea împărătească, pentru ocrotirea liniștei și împăciuirea tuturora, fără osebire !...

Unii, cei de pe aproape, cei lipiți cu traiul și cu nevoile de pământul dat în ocârmuirea Beyului — căci tot Beyul, stăpânul, rămâneà el pentru dânșii — se bucurară, fiindcă aveà într'adevăr să li se îmbunătățească soarta ; alții, însă, cei veniți de prin depărtări, din afară de oblăduirea și privigherea lui și mai ales cei sosiți din țări străine — oaspeții, cum li se ziceà — cari 'și primejduise zilele și îndurase atâtea neajunsuri — pentru atingerea unui țel, mai de folos celor din partea locului, decât lor înșile — aceia erau mâhniți, îndurerați, sdrobiți, de o atât de neașteptată și neînțeleasă stare de lucruri !

Și se întrebau, cu drept cuvânt : oare luptele, trudà, lipsurile, viețile perite, toate jertfele fusese pentru a poleì cu fir de aur vestmintele câtorva căpitani, a ridicà pe scaunul măririi pe Bairaktarul răzvrătiților, a măgulì cu nădejdi, de o îndoelnică îndreptare, pe Arvaniții pururea nemulțumiți și pururea amenințători ? !...

Biblioteca Centrală

In paza cui rămâneau deci neamurile, ce după îndemnul lor se resculase și pătimise, cine le va prilejì vreo mângâere, când li se vor alinà relele, de care într'atâta au suferit ?!...

Ș'apoi, ce erà mai greu, cum aveau ei străinii, să lămurească, celor ce'i trimisese la luptă și la isbândă, taina acestor prefaceri și îndreptățirea unui asemenea sfârșit ?!...

— Hagiul ! Hagiul să descurce lucru !... El a fost căpetenia noastră, grăià apăsând asupra vorbelor Raicu Stancoff, la glasul lui ne-am adunat, sub povățuirea lui ne-am bătut, bunul și răul cu dânsu l'am împărțit, el e deci dator să ne spună pentru ce ne-a părăsit, el trebue să ne apere de orice bănuială și de orice batjocură !... Și'și smulse cu ciudă câteva fire din mustăți și scuipă, haiducul necăjit...

— Așa ! Intr'adevăr !... Dorința însă neîmplinită e numai o părere și îndeplinirea n'o putem căpătà decât dela el însuși și dacă i-o vom cere-o noi cu dinadinsul, răspunse Burdumba, întărâtat peste seamă....

— De la el însuși ! și să i-o cereți voi cu dinadinsul, mai vârtos acum, zise Naco... Grea treabă și chiar primejdioasă, căci se poate ca Pașa de azi, să nu mai fie ca Beyul de eri. Baș-Bairaktarul care'și sprijinea faima și nădejdea pe spetele noastre, altă dată, azi e înconjurat de ostașii Sultanului — dușmanii noștri — și cum Hagiul e viforos și orb la mânie, se prea poate întâmpla vr'o... nenorocire, de care mai apoi să'i pară rău, dar... se poate... mai chibzuiți-vă și cu Lambro, că bătrânul, deși ajuns și el mare și tare, ține la cinstea tovarășilor lui și vă va da un sfat folositor...

Raicu și Jani avusese amândoi aceași pornire, auzind pe prietenul lor vorbind astfel, pusese o mână pe patul pistolului și cu cealaltă amenințară în vânt !...

Naco liniștit, îi privià și zâmbind le zise :

— Apoi dacă îi veți vorbi așa o limbă mai ales, puteți fi siguri de bocluc ! Voi nu sunteți buni la așa cevà ; aveți sânge iute și fire neîngăduitoare. La luptă da, face, dar la sfat stricà și stricà fără de nici o ispravă.

— Ei ! dacă tu ești mai priceput și mai stăpân pe tine, du-te de'i vorbește tu, du-te tu și'i spune ce ne doare și'i cere să putem plecà de acì cu fruntea sus, precum am venit !... răcnì Jani, plimbându-se cu pași mari,... căci altfel se întâmplă într'adevăr o nenorocire !...

— De ! de ! nu te desnădăjduì așa : căci Beyul, ori cât de aprins ar fi, e un om cinstit și Lambro — sfetnicul lui — de asemenea, deci cu puțin meșteșug și cu cevà răbdare o putem scoate la capăt, spuse Naco văzând că temerile lui mersese prea departe...

La o adică Raicu nici n'avea drept să se plângă fiindcă, *raia* și el ca ceilalți, dacă luptase, luptase pentru neamul și pământul lui, haiducii îi săvârșise cele mai cumplite cruzimi și pusese mâna pe cele mai bogate prăzi, pe când palikarii fusese mânați să'și verse sângele, nu pentru alții, ci pentru Ellada, nu atât pentru dezrobirea neamurilor asuprite cât pentru înălțarea neamului lor însuși !...

Și dacă bătuse atâta drum și înfruntase atâtea primejdii, erà ca să arunce pe țarini străine sămânța Ellenismului, dela care cei din Atena nădăjduiau roade mănoase în viitor ; iar Arhereii și Mitropoliții, de a cărora solie se scârbise Naco și pe cari Burdumba îi luase — când cu propove-

duirea—la goană, le dedese—în numele ocrotirii creștinilor—cel mai ager și mai zelos ajutor!...

Se oțârau însă inimoșii căpitani și și-ar fi perdut puținul cumpăt tot încordându-se, dacă, purtător de vești bune, nu s'ar fi ivit Papa Stamate.

Venea înadins dela Dibra, trimis de Lambro, cu însărcinarea să spună palikarilor că Pașa 'i dorește și'i așteaptă.

Liniștit, ca prin minune, Burdumba 'și făcù repede pregătirile de plecare și cum vremea erà frumoasă, drumurile întru tot slobode, peste patru zile intrà—dis de dimineață—în odaea lui Lambro.

Pe flăcăi îi lăsase cu Naco, la un ceas depărtare de oraș, să se mai scuture.

Bucuria bătrânului fu mare, îl îmbrățișà, îl puse să șadă alături și îi vorbì îndelung, lămurindu'i rostul lucrurilor.

Jani tăcea și 'l asculta.

— Se înțelege, zicea falnicul Skipetar, că țelul nostru rezvrătindu-ne a fost să punem capăt jafului și împilărilor, ce scurgeau bunul și puterile norodului, cum și pentru a dovedì, celor către care în zadar ne îndreptasem plângerile, că desnădăjduiții, puteau să'și facă singuri dreptate.

Firește că, pentru a câștigà lumea și a trage cât mai mulți în partea noastră, am umflat vârtos foalele, am dat drumul cimpoiului și am trezit—vrând nevrând—și pe bun și pe rău!

Nevoea nu alege leacul și... cum știi, s'au făcut multe neajunsuri și multe stricăciuni, dar nici noi n'am avut gândul să ne facem stăpâni pe ținuturi, nici Turcii n'au putut să împedece răscoala.

Așa că, îndârjire de-o parte, îndârjire de alta, lucrul nu mai putea dâinuì astfel, căci răul ajungea și mai rău ca înainte. Ș'apoi te întreb, să tot stai la pândă, să ucizi ori să te ucidă, să pui foc ori să'ți puie, să n'ai decât grijà ta și a câtorva tovarăși și să lași lumea cealaltă — pe cei ce te ascultă și ți se supun—prada urgiei și a nelegiuirii, fără ca tu—purtătorul de arme — să'i poți ocrotì? Te întreb, se poate?!...

Se vede c'au sărit cei mari, și-au pus umărul pentru noi..., că de odată s'a întors vântul, s'au risipit negurile și iar ne-a luminat soarele, făgăduind belșug pentru toată lumea!...

Iacă, acum știi toate ca și mine.

— Bine, dar noi, noi, cum rămânem? întrebă Burdumba.

— Apoi pentru asta bănuesc că v'a chemat Beyul...

Uite nu mă pot deprinde să'i zic Pașa, și doar e cu adevărat Pașă, parc'ar fi fost de când e lumea!...

Ș'atunci îi povestì, cum sosind la Dibra Hagiul fusese întâmpinat, la capul târgului, de Muntessarif care, închinându-se adânc înaintea lui, îi dete de știre că la Conac îl așteptà un trimis al Vezirului, dela Stambul.

— Pe uliți lumea ne însoția cu strigări de bucurie și erà atât de multă că de abià puteam înainta. Beyul mulțumia cu capul, iar când și când se pleca la mine—care mergeam alături—întrebându-mă: ce o fi vrând Vezirul dela mine?... pentru ce alaiul acesta?...

In sfârșit sosirăm.

Dela poarta conacului până la scări trecurăm printre două șiruri de cavași — atât de jos plecați înaintea noastră, că nu le-am putut vedea de cât ceafa.

In odaea cea mare din Selamlâk, găsirăm un bătrân scurt și gros, cu ochelari pe nas și barba atât de stufoasă, că din tot obrazul nu-i se zăriau decât ochii—Grec ori Armean, după cât am înțeles—care înaintând trei pași făcu Hagiului un selam până la pământ, apoi dându'i o pungă de mătase verde, unde se află Cartea Impărătească, îi zise cu un glas subțire și trâgânat: Să fii fericit și lumina să'ți înveselească de-a pururi fața, prea măritule între cei aleși !... apoi închinându-se din nou, îi sărută poala se dete cu trei pași înapoi, împreunând mânile și plecând capul cu smerenie !...

Mie-mi venià să râd de atâtea flecării, dar Beyul își încruntase așa de cumplit sprincenile, că mă coprinse teama, nu cumva să se repeadă la bietul Grec sau Armean, ce era, să'l strângă de gât.

Dar nu, căci seara, când stăturăm la vorbă împreună, îmi mărturisi că, nedându-și bine seamă de cele ce se petreceau, stătu o clipă pe gânduri și că poate atunci să fi făcut mișcarea ce mă înfiorase.

Beyul deslegă încet baerile pungei de mătase și scoase o hârtie lunguiață, pe care o duse de trei ori dela buze la frunte, apoi desfăcând'o o dete bătrânului cu ochelari s'o citească.

Vezirul scria că, Padișahul ascultând plângerile credincioșilor lui supuși și vrând să le dea o dovadă de milà și îngrijirea sa părintească, le dedea ertare și uita cele petrecute, poruncind îndreptarea relelor.

Pentru a chezășuì aceasta înalță pe Hagi Ghega Bey — cel de bun neam și viteaz căpitan — la rangul de Pașă și'l însărcinà cu privigherea ocârmuirii în ținuturile Scodra și Duressi, iar oastea Impărătească avea să'l asculte pentru acrotirea liniștei și împăciuirea obștească !

Ii dedea putere mai multă decât unui Valiu și decât unui Mușir !

Noul Pașă luă hârtia, o duse din nou dela buze la frunte, o puse în sacul de mătase și întorcându-se, către noi toți—cari steteam în picioare pe lângă pereți—strigă de trei ori și noi după dânsul : trăiască prea slăvitul și a tot puternicul nostru Padișah ! fala, izbânda și fericirea să'l însoțiască de apururi, iar umbra lui sfântă să învălue întreg pământul !...

Se așeză apoi pe sofa și începând cu Grecu cel bătrân îi sărutarăm de-a rândul mâna...

Către seară sosì un nou trimis, care vestea că a doua zi se va înfățișa Valiul el însuși, împreună cu Suleyman-Missirli, capul oștilor.

— Flăcăii mei ! voinicii mei ! zicea Hagiul — când rămaserăm singuri — vouă vă datoresc cinstea și puterea aceasta ! Cu voi, cu voi toți tovarășii mei de luptă le voi împărți și voi face totul pentru binele vostru ! Și să mă crezi, frate Lambro, că-mi pare un vis și parcă nu-mi vine să cred ! Din vârful muntelui, din mijlocul codrilor unde mă ascundeam cu voi, cu haiducii, cu palikarii — ah ! îmi pare rău că nu e lângă mine căpitanul lor, și atunci mi-a spus să te caut și să te chem aici — să mă văd acuma eu, fugarul, eu răzvrătitul, căpetenia țării și a oștilor !... Ce zici de asta barba Lambro ?...

Eu, firește, îi spuneam ce credeam că-l poate înviorà, căci erà obosit și părea îngrijorat și... iaca așà s'a petrecut ziua aceea măreață.

A doua zi a venit Valiul, însoțit de un pâlc de călăreți, și i-a adus Nishan Iftiharul, bătut cu pietre scumpe, să-l poarte la gât și un caftan — tot numai fir și mătăsuri — și o sabie cu mânerul de aur și un fes cu țura și surguci !... iar Suleyman — dușmanul de moarte al Hagiului — i-a

stat drept înainte-i și cu mâna dela gură la frunte, i se închină vorbindu-i și primindu-i poruncile...

Atunci am înțeles într'adevăr că Ghega Pașa era stăpânul tuturora!

. . . . . .

Un zgomot la poartă le tăiă vorba.

Eră un un ciauș care chemă pe Lambro la conac.

Bătrânul plecă, rămânând ca Jani să vie mai târziu.

Dibra, un oraș mare, cu multe mii de locuitori, eră, ca toate orașele de munte, puțin zgomotos și numai trecătorii nu i se îmbulziau pe uliți. De când însă Hagiul ajunsese mare ocârmuitor, de când, pentru trebi, lumea alergà din toate părțile către dânsul, de când ostășimea tăbărîse în lagărul de lângă Drin, se întețise atâta mișcare pretutindeni, înghesuiala se făceà tot mai deasă pe drumuri, negoțul și prăvăliile luaseră, de odată, un astfel de avânt că nici la Scutari, nici la Elbassan, orașe mai mari și mai bogate și nici chiar la Durazzo — cu tot portul lui la mare, — viața nu erà atât de vie, nici atât de plăcută ca în acel cuib al Ghegilor, numiți, pentru sălbateca lor mândrie, „vulturii munților“...

Se puteà deci crede că un străin, un necunoscut, să treacă nebăgat în seamă în mijlocul acelei mulțimi de oameni.

Cu toate acestea când Burdumba eșì, însoțit de Popa Stamate, să se ducă la conac, capetele se întorceau pe uliță după dânsul, iar în piața Bazarului lumea se oprià întrebându-se, cine să fie voinicul înalt și frumos, care călcà mândru, fără să se uite la nimeni.

Armele 'i străluceau la brâu și cu mâna stângă netezea prăselele iataganului, ce nu de mult, îl scăpase dela moarte.

— Cine să fie? Cine să fie?

— Un nou musafir al Pașei!

— Fustanelar!

— Epirot? Ellin?

— Un sol, fără îndoială, căci prea cată de sus!

— Vre-o iscoadă grecească, nu-l vezi cu popa alături!

— Ori și cum falnic bărbat și plăcut...

Așà dela unii la alții zburau vorbele și părerile, când iaca Nicoli Skipetarul, că tae drumul și-i iese înainte.

Își strâng mânile, vorbesc, râd, se bat prietenește pe umăr, apoi întorcându-se către cei care 'i priveau de departe Jani se închină zâmbind și plecă, pe când în urmă-i lumea, pusă la cale de Nicoli, strigă:

Trăiască! trăiască căpitan Burdumba!...

— Vezi, fiule cum ești primit aici, zise bucuros părintele.

— Văd și mi s'a încălzit peptul! E o mândrie mai mult pentru noi! Și îmi pare bine s'o pot, de astă dată împărți cu Sfinția ta, răspunse căpitanul.

Fără voe gândul i se dusese la împrejurările ce-i pricinuise plecarea dela Pleasa, și erà fericit că vremea le întorsese astfel în bine...

Poarta conacului, tăiată în zidul împrejmuirii, erà căptușită cu fer bătut cu piroane mari și întărită cu drugi groși, ca o poartă de cetate.

Câțiva neferi — cari tolăniți pe niște laviți, cari jucând zarul — păziau intrarea; ciaușul lor, întins pe covor, dormià mai de alături sub un pom.

Pâlcuri, pâlcuri de oameni, veniți din depărtări cu pușca pe braț și *trăgăcica* de-a spinare, așteptau, la marginea drumului, să dea ochi cu Pașa lor.

Urcând dealul pe care era clădit conacul, părintele și Jani își făcură loc prin grămada din fața porții și deteră să intre.

Văzând un străin armat, doi neferi i se puseră în cale, pe când un altul se repezià să deștepte pe ceaus, către care se îndreptase și părintele.

Vorbiră puțin împreună apoi ceaușul — tânăr, chipeș cu portul ostășesc — se apropiă de Burdumba, îi făcù selamul obișnuit și în semn de cinste îi înșiră flăcăii pe două rânduri în față.

Măgulit, căpitanul își înclină capul și păși alături de Sf. Sa înăuntru.

O grădină întinsă cu flori și cu copaci din mijlocul cărora răsăreau albe câteva clădiri înalte, unele cu ciardacuri deschise, altele cu sacnasiuri zăbreluite.

In fața porței o casă mare cu pridvor larg împrejur. Acolo erà selamlâcul Pașii.

Pe aleele bătute cu petricele vinete și tivite cu leventică și merișor, slujitori cu mersul grăbit, cavași cu haine strălucite, kiatibi cu vrafuri de hârtii, treceau — plini de trebi — dela șirul de odăi, lipite de-alungul zidurilor împrejmuirii, la scara de peatră albă, lângă care strejuiau doi arnăuți.

Dincolo, spre fundul grădinii erau haremurile Hagiului și ale feciorilor lui, căci după datina strămoșească, copiii și nepoții locuiau împreună cu căpetenia neamului, alcătuind astfel un mănunchiu strâns legat și la datoriile către părinți și la apărarea împotriva vrăjmașilor.

Repede un slujitor întâmpină pe noii sosiți și scuturându-le praful de pe picioare îi poftì să se urce. Lambro, care 'i văzuse venind, luă pe Jani și-l duse în odaea Hagiului.

Noul Pașă se ridică de pe sofà, întinse brațele cu un strigăt de bucurie, și coprinzând pe Burdumba de pe gât, îl sărută pe amândoi obrajii, apoi făcù semn celor doi kiatibi — ce scriau la o mesuță într'un colț — să iasă și rămânând singuri se așeză, între bătrânul Lambro și tânărul grec, zicându-le cu glasul plin de bucurie :

— Ședeți lângă mine și vă împărtășiți din fericirea ce simt de a fi iar alături cu voi.

Amândoi se închinară adânc în semn de mulțumire și Burdumba răspunse :

— Fericire e pentru mine... e pentru noi, — arătând pe Lambro, — de a ști că soarta neamurilor și ținuturilor, pentru care am luptat împreună este încredințată luminării voastre !... Noi... cel puțin eu...

— Tu, fiule, întâmpină Pașa — punându-i mâna pe umăr — și cu palikarii tăi sunteți viteji fără seamăn și v'ați jertfit pentru noi, ca niște frați ! Și singura răsplată ce vi s'ar cuvenì, nu e în căderea mea de a v'o dà, căci voi o aveți și v'ați cucerit-o singuri : e libertatea !... Voi ați alergat la chemarea noastră, voi v'ați vărsat sângele pentru a ne câștigà un traiu mai bun și acum că am atins țelul, că am dobândit putința de a ne alcătuì singuri rostul vieței, am chibzuit că este bine să se stingă focul — ce ne ardeà prea de mult — și să se potolească viforul, ce ne zbuciumà prea făr' de milă. Voi vă veți întoarce acasă mulțumiți dar, că ați lăsat pacea și îndrumarea spre bine, acolo unde vrajba și suferința dăinuiau altă dată, iar mărinimia și harurile revărsate de către slăvitul Padișah asupră-ne, să vă

fie vouă mândrie și mângâere pentru aceea ce ați făcut, ca să le putem cunoaște folosul !... Unde ți's flăcăii ?

— I-am lăsat în pădurea dela poalele Cărcinului, răspunse Jani.

— Lambro, du-te cu Iskender și, în numele meu, adu'i de grabă în oraș.

Voi eși eu însumi întru întâmpinarea lor cu Căpitan Burdumba.

— Fără îndoială era o mare cinste pentru dânșii să fie astfel primiți de către cel mai puternic om din părțile locului și ori cât s'ar fi părut de ciudat, ca o bandă de străini armați să se găsească, de-odată, față în față cu oastea Sultanului — dușmana ei de moarte cu puțin înainte, — vaza lui Ghega Pașa erà atât de mare, în cât nu numai nu'și luă nimeni îndemn să scoată o vorbă, dar toți fură încredințați că ceeace făcea, erà pentru binele obștiei și al stăpânirii !

Din aprig la fire și adesea puțin cumpătat în săvârșirea lucrurilor— căci le vroia repede și fără împotrivire — Hagiul, de când stetea în fruntea țării, își lepădase obiceiul și căuta să deslege greutățile și să cărmuiască, mai mult cu chibzuială, decât cu silnicie.

Așa, aflându-se legat, cu îndatoririle cele mai grele și cu făgăduelile cele mai hotărîtoare, către cetele cu care luptase și către cei cari îl ajutase, în vremea răscoalei, știu—cu dibăcie și cu blândețe—să ademenească aproape pe toți, chiar dacă nu le putea îndeplini cerința, nici să le dea nădejdile ce așteptau.

In ce primejdie ar fi ajuns binele și liniștea lumei încredințate mânilor lui dacă Toscii ori Klefții, Palikarii ori Fârșeroții ar fi rămas, sub arme, vrăjmași fostului lor Bairaktar, în ce crâncenă întreprindere s'ar fi aruncat, dacă ar fi fost silit să se lupte cu dânșii, ca să'i înfrângă ?

Pe când așa, având mâna slobodă pentru împăciuire și cunoscând înclinările și slăbiciunile fiecărora, din întâile zile după încetarea răzmiriții trimise om înadins, pe lângă fiecare Căpitan, foștii lui tovarăși — cu însărcinare a'i îndupleca să'i urmeze pilda, să se liniștească adică și să ne întoarcă la căminele lor.

Bozo Perovici, de care se temea mai mult, fiind și cel mai de neam și mai puternic dintre dânșii — nu făcu multe greutăți să părăsească ascunzătorile munților, în care nici faima, nici norocul nu venise să'l caute, deși, cu vii înboldiri de izbândă și cu multă lăcomie de pradă, se coborâse din piscurile Cernagorei ca să se lupte—cum ziceau—pentru cei asupriți. Hagiul înțelesese însă, că sub râvna ce'i însufleția se ascundea dorința de a trage folosul împrejurărilor de partea lor și a 'și cuceri dreptul să se amestece la prilej, fie în regularea treburilor, fie în apărarea neamurilor, din ținuturile, către care își deschisese un atât de falnic drum.

Ii fu de ajuns, Hagiului, să'i dea, deci, făgăduiala unei statornice prietenii și să'și însușiască temeiurile unei înțelegeri, asupra celor ce s'ar putea întâmpla în viitor, pentrucă vărul Vlădichii Danilo să plece înapoi, încredințat că se purtase nu numai ca un mare viteaz, ci și ca un șmecher mânuitor de înalte întocmiri !

Cu ceilalți, oameni nevoiași și neispitiți la sucituri de vorbe și la fățărnicii, lucrul merse mai lesne, căci unii, ori nu mai aveau nici un îndemn de luptă, căci Hagiul le chezășuia îndeplinirea celor pentru care se luptau, iar alții, sătui de lipsa și de greutățile — cele de peste măsură — în

care trăiau mai rău chiar decât sub călcăiul Turcilor, erau bucuroși să se ducă acasă, să'și vadă de nevoi, nădăjduind, că le va pică și lor o fărâmătură din bulgările cel atât de mare de noroc, cu care se juca acum noul lor stăpân!

Puțin câte puțin își limpezi, noul Pașă, zarea și dacă pe Klefții, mărginiți la număr, nu'i putuse ademeni cu nimic și'i lăsase să ia calea către văile Pharsalei, fără nici o înseninare a frunții și nici o înviorare sufletească — erau și oameni suciți Klefții și nu le puteai intra în voe cu nimic — îi rămăsese grijà palikarilor și aceștia nu mai puțin inimoși, nici mai puțin ciudați, decât dânșii...

Știa însă că fii Elladei, pe lângă vitejia și istețimea lor, aveau o minte ușor uimitoare, o inimă plecată înduioșării și iubiau tot ce părea arătos, scânteetor, plin de sgomot și de îngâmfare!...

Pentru Raicu Stancoff, Ghega Pașa se simția mai la largul lui, căci dacă ar fi cârtit, ori s'ar fi răzvrătit cumva, îi stăteau la îndemână destule brațe pentru a'l arunca afară din hotarele lui.

X

Vestea sosirii palikarilor se răspândise cu iuțeală și lumea curgea din toate părțile ca să privească alaiul.

Când se ivì Hagiul pe calul lui alb arăpesc, cu frâu de mătase și harșa cusută cu fir, toți cei care'i ațineau de câteva zile drumul, pe tapșanul din fața Conacului, ridicară un *Cioc iașah*! puternic și se făcură roată în prejurul lui. Cavașii începură să îmbrâncească pe cei mai apropiați, iar o parte dintre neferi se gătiau să împingă pe ceilalți, când Pașa făcu tuturor semn să se potolească și chemând, pe cel cu barba mai albă din mulțime îl întrebă ce însemnà înghesuiala aceasta și ce vroiau oamenii dela dânsul.

Acesta turburat și răgușit aproape de sfială, îi spuse că lumea venise să i se închine și să'i spue care ce pâs și ce nevoe are, că venise de departe, că așteaptă de mult, ca să se milostivească cu dânșii și să le facă dreptate...

Dând din cap și încuviințând oarecum spusele bătrânului, Pașa se întoarse, când tăcu, către ciohodarul care'i purta ciubucul și'i zise tare, ca să se audă: «Să ia Cadri bey numele tuturor până m'oiu întoarce», apoi punând pulpe calului plecă, însoțit de cavași, de seyzi și de slujitori, luând în dreptа, mândru și vesel, pe Căpitan Burdumba.

Cu cât înaintau, cu atât ceata se făcea mai mare, căci mulți dintre Skipetarii lui Lambro și mulți privitori, din uliță în uliță, o sporiau. Când ajunseră la marginea orașului, coada gloatei era încă departe.

Dincolo de apa Drinului se zărià mișunând ceva, spre capătul pădurii, cum însă nu se putea deslușì cine erà, Hagiul, nerăbdător, mână pe nepotusău — un frumos și tânăr călăreț — să cerceteze și dacă ar fi palikarii să le spună că 'i așteaptă.

Până atunci, învârtindu-se prin mulțime, strecură dorința ce avea, «ca musafirii să fie bine primiți și găzduiți. Sunt prietenii mei, zicea el, mai «mult, sunt prietenii pământului și neamului nostru»...

Nu fu decât un glas, din partea obștiei, spre a-i răspunde: „Așà va fi Beymu, căci ce vrei tu e și vrerea noastră!...“

Jani, cui unul dintre seyzi îi făceà pe tălmaciul, priveà uimit pe

fostul Bairaktar în mijlocul norodului, care 'l slăvea astfel, și numai atunci își dete seama de înrâurirea acestui om, sprijinit și înălțat pe asemenea umeri !.....

Tânărul călăreț se întoarse vestind că barba Lambro venea cu ceata celor așteptați și într'adevăr că peste puțin trecură ei podul Drinului, trăgând focuri — în semn de cinste și de bucurie — la care, cu strigăte de Zitó ! Zitó ! — le răspunseră alte focuri, din cealaltă parte!...

Atunci Burdumba înaintând se puse în capul flăcăilor lui și cu Iskender la dreapta și cu Lambro la stânga se opriră, la câțiva pași de Hagiul, zicându-i în limba arnăuțească : D-zeu cu voi !

— Bine ați venit copii, grăi el salutându-i cu mâna. Bine ați venit la noi oaspeți și prieteni ! Casele noastre cu bucurie se deschid să vă primească, precum s'au deschis brațele mele, ca să îmbrățișez în numele tutulor Ghegilor pe viteazul vostru căpitan !... Și acum alegeți-vă gazdele, deși toți suntem deopotrivă râvnitori a vă ospătà !...

Apoi, îndreptându-se către Jani, îi întinse mâna și-i zise : D-ta și căpitan Naco, sunteți oaspeții mei.

Strigătele de bucurie și descărcatul pistoalelor începură din nou, pe când Pașa — înconjurat de ceata palikarilor — luă, urmat de mulțime calea înapoi spre oraș.

Alaiul se perindă pe uliți — între șiruri înghesuite de oameni — cu chiote, cu cântece, cu strigări, cu detunături de arme, până în apropierea conacului, unde Hagiul — urcat pe o ridicătură de pământ — ură noilor veniți bună odihnă, apoi — cu însoțitorii săi — se făcù nevăzut pe poarta, lângă care smeriți îl așteptau nevoiașii „ca să le facă dreptate".

Atunci se petrecù un ce, cu greu de închipuit în alte părți decât în Albania, unde a fi musafirul cuiva este nu numai cea mai sfântă dintre datorii, ci și un semn de binecuvântare cerească asupra casei în care a intrat.

Fiecare dintre tinerii greci se văzù de odată înconjurat de cinci șase inși cari, într'o limbă abià ici și colo priceputà, își lăudau gospodăria și se făgăduiau să-l îngrijească și să-l răsfețe, unul mai mult decât altul. Bietul palikar nedomirit se învârtea, în mijlocul lor, fără să poată răspunde, ba chiar silit să se ferească de loviturile ce bunii gospodari schimbau între dânșii, când nu mai găseau cuvinte destul de ademenitoare, spre a-l îndupleca să-i urmeze.

Această frumoasă pildă de bunătate și de mărinimie, ar fi luat cine știe ce fioros sfârșit, dacă Lambro și Iskender nu se puneau la mijloc, să domolească pe cei prea înfierbântați și să potrivească așa lucrurile în cât aproape toți să rămână mulțumiți.

Palikarii fură găzduiți de casele cele mai bogate din târg, iar rudele și prietenii fiecăreia dintr'ânsele, se îndatorară a venì pe rând, să slujească ori să ție de urât pe musafiri.

Zilele de odihnă și de belșug, ce Naco și Burdumba petreceau în casa Hagiului, nu erau lipsite de griji, nici fără de frământări sufletești, pentru acest din urmă.

De când primejdia nu-i mai țineà puterile încordate, de când nu mai erà nevoit să-și pipăe drumul înainte de a călcà, nici să aibă deschis ochiul asupra mișcărilor dimprejur ; de când, adică, nu erà mai nimic alta de făcut, decât să umble, să steà, să doarmă, să mănânce, deci să ducă un traiu fără

alt țel decât binele lui însuși, gândurile și amintirile ce zăceau în străfundul minții și simțirile ce-i amorțise în pept, păreau că reînviate se luptau acum să pună, ca în trecut, iar stăpânire pe ființa lui.

O greutate neînțeleasă îi apăsà și'i îndurerà inima, o neliniște obositoare îl făcea să peardă adesea stăpânirea de sine, să se creadă bolnav, fără de nădejde, și fără de noroc! Suferea negreșit, și cum nu vroià să stărniască bănuiala nimănui, despre cele ce se petreceau într'însul, chinurile îi erau și mai crunte...

Mai întâiu suferea în mândria lui de războinic, căci nu'și socoteà menirea îndeplinită numai prin împăcarea—cea atât de neașteptată — a răsvrătiților, și prin nelămuritele făgăduieli ce li se dădeau, de către cei de sus, făgăduieli, a cărora nehotărîre fusese tocmai una din pricinile răzmiriții, — cu osebire doar că atunci ele purcedeau dela Stambul, iar acum se împrăștiau dela Dibra. Dar în sfârșit, întru aceasta, tot aveà o mângâere, aceea de a fi înfruntat orice pentru izbândă și de a'și fi vărsat sângele lui și al tovarășilor lui, cu încredințarea că era pentru binele obștiei și pentru slava Elladei!...

Dar suferea și mai cumplit, de zbuciumul necurmat al sufletului, de munca gândurilor, care 'i alungau somnul și 'i prefăceau căpătâiul într'un adevărat prag al iadului, de stăruința cu care chipul și dragostea Marullei îl urmăriau ca o aprigă mustrare, ca o crâncenă pedeapsă, că de atâta vreme le perduse parcă, ori le rătăcise undevà cu dinadinsul...

Și le rătăcise într'adevăr, când la Pleasa trăià, în desfătarea ochilor, alături de Șanga, le perduse poate uneori, în vălmășagul de oameni, de lupte, de împrejurări prin care trecuse, simțià însă că niciodată nu i se șterse din inimă!

Iar acum, întețit de dureri, înfocat de nerăbdare, urmărea—în deșerturile zării, în adâncul întunericului, în taina singurătății — înfiriparea scumpelor vedenii ce'l făceau altădată fericit. Și în amăgirea viselor lui nebunești se întrebà: la ce'i erau bune tărià și îndrăzneala, de ce mai purtà arme la brâu, dacă brațele nu puteau coprinde și armele erau nevrednice să cucerească pe aceea care'i fluturà, ca o nălucă în față ș'apoi se risipea în văzduh!

Cu firea lui iute și înclinările lui duioase, era scârbit de traiul ce ducea, ziua în neastâmpărul și veselia tovarășilor, noaptea în frigurile neodihnei și părerile lui de rău și suferea, în carnea și în sufletul lui, căci acum, fără să'și dea seama, odată cu dorința îi încolțise și bănuiala în pept...

Plecase de atâta vreme de acasă și de abea odată dedese Marullei vești despre dânsul, iar el—întâmplător—dela un călugăr, venit cu Arhiereul Atenei, nepot al Celnicului Balamaci, în tabăra lor,—aflase câte ceva de pe acolo. Câte ceva, din care un lucru mai vârtos îl arsese ca un fer roșu și anume că, de mult tânărul bazarghidean, al Mănăstirii Sf. Ștefan dela Pentelic, era oaspe binevenit în casa lui Kir Panaghi la Amarussi.

— Un oaspe binevenit!... și de mult!... și tânăr!... își zicea mereu Jani, și'l fulgera o durere sub coaste și 'i fulgera mânià în ochi!...

— Nebunul de el! cum putea să'și închipuiască măcar că, Marulla pe care o iubea, cu care'și legase viața, dela care nu mai avea nevoe să aștepte dovezi de credință!... Marulla lui?... Ah!... curată prostie... aiurare

de om bolnav, s'o teamă el pe Marulla !... Un bazarghidean ¡... Ce bazarghidean ?

— Dar dacă, schimbăcioasă și ea, va fi zâmbit altuia ? dacă singură și fără mângâere, s'o fi desnădăjduit așteptând ?... dacă 'l va fi uitat ?... dacă ar fi vinovată ?... Ah ! blestem asupra capului lor !... blestem și moarte !...

Și așa mereu frământat, între prepus și încredere, își măcina puterile și se îngrijorà din ce în ce.

O singură dată, când amintirea i se îndreptă către Șanga, înțelese cu adevărat, cum cei mai tari pot cădea în ispită și cum, în ademenirea prilejului, nu'i nimenea scutit de vină !...

De aceea, umblà cu capul în jos, el semețul, atât de hazliu și de guraliv, înainte ; de aceea ocolea lumea și căta să fie singur, el care 'și iubea tovarășii și trăia frățește cu dânșii ; de aceea, parcă nemulțumit de toate ar fi vroit să scape de acele locuri, unde i se dedese atâtea măgulitoare dovezi de cinste și de prietenie.

Vrăjmășie nedomolită cu el însuși, din care adesea inimosul și mândrul Căpitan eșia doborît de cainicul și înflăcăratul amorez.

O mai amară suferință nici că se putea.

Numai Naco îi ghicise durerea, dar îl lasa înadins să se munciască și tăcea.

Și el auzise vorbele călugărului și lui i se izvodise de mult gândul că, lăsată în voea ei Marulla—frumoasă și tânără cum erà — nu putea pune mare stavilă păcatului. La Atena e sângele iute și cerul ferbinte !

El, care nu văzuse niciodată cu ochi buni legătura lui Jani cu fata lui Kir Panaghi, el, care dorea prietenului lui — falnic, viteaz, voinic — o soție, vrednică de a'i sta la potrivă, cu mărirea neamului și cu bogăția, Naco aștepta, nădăjduia un prilej, ca să'i dărâme idolul și să'i smulgă — chiar cu prețul unei crude suferinți—și dragostea și icoana din inimă !

Prietenia ca și iubirea are netălcuite uri, și gelozii...

— Trecuse câtăva vreme de când petreceau palikarii la Dibra.

Găzduiți și ospătați din belșug, repede împrieteniți cu toată lumea, ageri la jocuri și plăcuți la cuvânt, trăiau mulțumiți și fără de grijă, ca și cum ar fi fost în țara lor.

La ciasul plecării nici se gândeau vre-o dată.

Și cu toate acestea, Pașa nu ar fi vrut să le îngădue o ședere îndelungată printre ai săi, pentru a nu da prilej la neajunsuri și a nu'și făuri greutăți și neplăceri. Grecii iuți, ai lui iuți, ușor putea să ajungă la încăerare, mai vârtos că și unii și alții erau necontenit cu armele în mâni, iar Ghegii, din fire, nu sufereau gluma și palikarii erau poznași.

Ii chemase la Dibra tocmai pentru a'i avea sub ochi și la nevoe, a'i înfrâna chiar cu putere de oaste.

Dar cum nu dorea să ajungă acolo, Hagiul—cu mult înainte de sosirea lor — trimisese o carte generalului Scufo la Atena, prin care'i făcea cunoscut potolirea răscoalei și-l ruga să-și cheme palikarii înapoi, încredințându-l că, le va face—în semn de dragoste și de recunoștință, cele mai vrednice de dânșii înlesniri pentru întoarcere !

Și acum aștepta din zi în zi răspunsul.

Până atunci, îi politicea în tot felul : ba mese, ba trageri în țintă, ba odată, lua pe Naco cu cincisprezece, douăzeci de flăcăi, să le arate un ci-

flic, altă dată se ducea cu Jani și douăzeci, treizeci la vânătoare, azi una, mâne alta, numai să nu li se urască și să nu se apuce de năzdrăvănii.

Un prilej, fericit pentru casa Hagiului, îi veni iarăși mult în ajutor.

Soția nepotului său — fiul lui Iskender — născu tocmai atunci întâiul copil, un băiat. La Arvaniți nașterea unui băiat este o cinste și o mândrie a părinților și a neamului, pe când naşterea unei fete este privită ca o adevărată nenorocire.

Intr'adevăr, cu cât este de mare fala de a fi dat un voinic, un apărător mai mult familiei, cu atât mâhnirea, de a spori numărul roabelor — căci femeea este o adevărată roabă la dânșii — împovărează pe toți ai casei. Bărbatul sburlit de necaz, caută, pentru cel mai neînsemnat lucru, gâlceavă la toată lumea, ba de multe ori nu dă cu săptămânile pe acasă iar nevasta plânge și se vaetă — oropsită și vinovată — căci stăpânul său nici măcar ochii nu și-i îndreaptă asupră-i!

Deci, într'o dimineață cavașii, eșind în drum, începură să tragă pistoale, apoi se duseră pe la rudele, pe la prietenii tinerilor soți și mai pe urmă prin tot orașul să vestească — după datini — cu detunături de arme, această atât de însemnată și de norocită întâmplare!

In curând nu se mai auzeau decât împușcături pretutindeni și cete cete de oameni se îndreptau spre conac.

Tot dealul și ulițile — până departe împrejur — fură negre de lume.

Toți cântau, strigau, se heretisiau, căci bucuria casei Beyului, era bucuria lor, a tutulor.

Și așa o dragoste, o frăție, o căldură zbucniau dela unii la alții, de se părea că întreg neamul Ghegilor dedese peste cine știe ce comoară de bunătăți și de fericiri!...

La conac se deschisese porțile, împodobite cu flori și cu verdeață, și se vedeau slugile orânduind cele de trebuință pentru mâncare și băutură.

Boloboacele cu vin și cu rachiu — cărate din năuntru, în mijlocul mulțimii — bucățile de berbec fript — aduse pe largi tipsii de lemn și împărțite de un baș-ciauș — pânea și mai ales mălaiul și brânza — cea tare și sărată — atât de plăcute Arvaniților, deschiseră și mai mult inimile și făcură să fie și mai zgomotoasă veselia.

Ici și colo tilinci și giamparale, lăute și cimpoae, prinseră a suna de joc, iar cântece de vitejie se înălțau duioase, însoțite de tambură.

Capetele se încălzise și sfârâiau tălpile bătând în măsură pământul.

Palikarii, umflându-și fustanela, se roteau, cântând din gură și bătând din palme și erau așà de sprinteni și de aprinși la joc, că lumea făceà ocol împrejur ca să-i privească și să-i îndemne cu glasul...

Când pe la prânz se arătă Hagiul, cu fiu-său și cu nepotu-său în poartă, petrecerea era în toiul ei, câteva butoae se golise și o mulțime de berbeci se făcuse nevăzuți în pântecele oaspeților.

Zbieret de gâtlejuri înflăcărate, detunături de puști și de pistoale, țârlăituri de cimpoae și de tilinci, răpăeli de mâni și de picioare, se ridicară de odată, în semn de mulțumire și de dragoste pentru Bey.

Aceștia, urmați de o droae de rude, de musafiri, de slujitori și de ciurucuri de-ai casei, un adevărat alaiu, — despre care Naco, zicea lui Jani că: „numai polatia moașelor lipsește din grămadă“, — trecură încet, printre va-

lurile de lume, râzând și vorbind, foarte bucuroși că erau întâmpinați cu urări de fericire pentru noul născut.

— Să trăiți și voi și odraslele voastre, copii, le zicea Hagiul, și să vă stea norocu 'n prag ! . . . .

Iar chiote, iar urări, iar împușcături detunară în văzduh !

Cu osebită plăcere se opriră ei în dreptul palikarilor, cărora le lăudară agerimea mișcărilor și frumusețea jocului.

Grecii, măguliți de cuvintele Pașii și vrând să-și arate într'adevăr meșteșugul, se prinseră — care de brațe, care de mijloc — și-și luară din nou avânt.

Aci încet, aci repede se purtau ei legănându-se de mijloc, când la dreapta, când la stânga, apoi de odată porniau, învârtindu-se și schimbând pasul, înainte și înapoi, ori se opriau, bătătorind locul, cu călcâele, după măsura cântecului și scuturându-și, cu strigăte de bucurie capetele — iar frângându-se câte cinci, cinci — și iar împreunându-se, grăbeau ori încetineau mișcarea.

Cu cămășile și fustanelele lor albe, ce se umflau și le fluturau la fiece pas împrejur, sprintenii flăcăi păreau că nu ating pământul, ci că au aripi și plutesc sbătându-se — în lumina cea aurie dela namiezi.

— Căpitane, zise Pașa către Burdumba, să vă fie viața prea mărită, că nu în zadar stați în frunte la toate !.... Copii — grăi el către voinicii, cari opriți din joc, își ștergeau fețele de sudoare — veți ști că azi și cât vor ține sărbătorile — după datinile neamului nostru—sunteți musafirii casei mele....

Mi-ați întinerit sufletul și mi-e drag să privesc la voi !...

— Trăiască ! trăiască ! strigară Jani și Naco și după dânșii toți palikarii strigară : Trăiască ! pe când Hagiul rezimat de brațul lui nepotu-său coborà spre drumul mare, unde se adunase cei din împrejurimi, ca să i se închine și să ià parte la ziafet.

XI

Privelișteа erà minunată.

Un furnicar de oameni, cu chipuri și vestminte felurite, cari în sunet de cântări, în zgomot de vorbe, în detunături de arme, în danțuri, chef, râsete, nebunii, beau, mâncau, petreceau, preaslăvind neamul și dărnicia Beyului.

Dar între atâți bărbați, nici o femee, nici una ! Așa le este datina, că : femeea, supusa, roaba bărbatului — care mai adesea o cumpără aducând-o nevastă în casa lui — nu trebue să-și arate fața, nici să iasă în lume, căci s'ar necinsti, s'ar defăimà.

De altfel e de ajuns să se uite cineva mai lung la femeea altuia, pentru ca să se facă pricină de moarte.

Așa le e firea, așa obiceiurile !

Nevasta — menită la Arvaniți să muncească, să caute de casă și să crească copiii — nu poate păși pragul afară cu obrazul descoperit, nici luà la petreceri parte alături de bărbați. Și totuși fără dânsa, fără lucrul mânilor ei, bărbatul — care o lasă să se trudească și o prețuește ceva mai mult decât vita din bătătură — stăpânul — care nu are milă și mai nici odată dragoste de dânsa, trăește din spinarea ei, silind-o să lucreze pămân-

tul, să tae lemne, să facă cele mai grele trebi, iar la drum cât de obosită să fie, o lasă să meargă — chiar cu pruncul la sân — pe jos, pe când el stă călare pe spinarea măgarului și bea tutun..... E stăpânul !.....

Deci — cât vedeai cu ochii — numai bărbați, voinici, fioroși, mândri dar fără gingășie, fără vino 'ncoace, fără nimic plăcut într'înșii.

Iaca Skipetarii — trupeși cu fața osoasă, pârlită de vânt — în mintean de dimie albă cusut cu găitane negre, cu fes mic fără canaf și cu brâul plin de arme ; Mirdiții — oacheși, bine legați și mustăcioși — cu sarică, ilic și poturi de dimie neagră, unii cu cialmale, alții cu tichii negre pe cap ; Fârșeroții cu lungi cămăși, atârnându-le până la genunchi, peste ițari strâmți de lână albă, peptar încheiat într'o parte cu flori de găitane și bibiluri în jurul gâtului, dulamă cu poale lungi și desfăcute în față și fes roșu lungueț.

Iată un Beyu, plăpând, mlădios, cu mustăcioara abia mijind. Oh acesta e muiat' de sus până jos în aur. Ciacșirii lui roșii, strânși cu pulpare de fir erau așà de cusuți și de înfloraţi cu găitane și cu sârmă scumpă, că de abea li se mai zăreà postavul, tot așa și peptarul încheiat cu nasturi mărunței și cepchenul — cu mâneci spintecate și cu blană de jder pe mărgini — numai fesul doar, adus pe urechia stângă, și canaful îi erau sadea.

Iată Greci cu anteriu de cit și fermenea verde de postav. Ghegii — nalți și spătoși, ca niște uriași, cu fața încruntată și ochii pătrunzători — treceau cu un cap de-asupra tuturor și păreau și mai arătoși îmbrăcați în dimie albă, ilic cusut cu găitane de ibrișin și cu nasturi mărunței dulamă scurtă cu mânici despicate dela cot și cu un fel de iacà, ce pe vreme de ploae o închee cu nasturi și o pun în cap, fes roșu lat îndesat pe urechi cu canaf mare si greu ce le atârnă până pe umere. Ici, colo câte un țigan cu plete lungi.

Iată Cavași, cu haine albastre și roșii înflorate cu găitane și ciaprazuri purtând cialmale de taclit pe cap ; iată slujitori, în anterii negre strânse la pept și încinși cu brâe de mătase, iată ciobanii cu sarica lățoasă în spinare și cu ghioaga în mână ; iată haiduci în mantalele lor negre cu glugi, rezimați pe lungile lor puști, cu paturile înguste ; iată gloata celor de rând, cu mintene de abà albă ori neagră, pe umeri, legați cu cârpe vărgate împrejurul străvechiului *pilium* de pâslă gălbue pe cap, ițari de dimie albă, cusuți la buzunări și sub cingătoare cu largi găetane și flori de lână neagră. Mai încolo Epiriații cu căciulița lor țuguiată, întoarsă la vârf ca bonetul Phrygian ; un hoge cu barba albă și turban verde pe cap ; Papa Stamate — cu potcapiul cam pe ceafă — din pricina căldurei — lângă bătrânul Lambro, mai falnic în hainele lui albe, cu sileaful încărcat de arme scumpe.

Neferi cu cepchen și șalvari albaștri, başibozuci cu cealmale înalte și pulpele goale, palikarii țanțoși, căpitanii și miralaii oștilor, Agale, Bey, în vestminte care de care mai strălucite și printre toți, Ghega Pașa drept, cu ochii și fața pline de vioiciune, în străvechiul port al neamului lui : poturi roșii, strânși pe glesne și cusuți cu sârmă de aur, peptar bătut în flori și ciaprazuri de fir, lăsând prin deschizătura împodobită cu nasturi de mărgean, și chiotori de mătase, să se vadă o subțire cămașă de borangic, pe de-asupra o dulama cu poalele împodobite, la colțuri și la mijloc, cu bogate cusături de fir, iar peptii și mânecile adevărate zale de aur și de pietre scumpe. La cingătoare sileaf de saftian roșu bătut cu mărgăritar, pistoale și hamgerul unchiului lui, Ali-Tepeleni.

Capul, cu păr lung și cărunt îi răsărea frumos de sub fesul cu turaua împărătească, pe care îl purta pentru întâia oară.

Omul cel mai bogat și mai puternic din toată Albania, în mijlocul celor mai mândre și mai sălbatece neamuri de oameni !.....

Priveliștea într'adevăr erà minunată...

Și ținură sărbătorile șapte zile încheiate, tot cu danțuri, cu cântări, cu împușcături

Boi întregi se frigeau pe ruguri de jăratec, băutura curgeà izvor nesecat, din boloboacele mereu împrospătate, iar veselia și mai deschisă și mai caldă, îmblânzise până și pe neferi, cari jucau și petreceau acum de gât cu palikarii !

— In sfârșit sosì omul cu răspunsul dela Atena și veștile ce aduceà erau mai bune decât le-ar fi putut aștepta Hagiul.

«Generalul Skufo se fericeà de prilejul, ce fusese dat Elladei, de a-și arătà dragostea pentru nobilile neamuri ale Albaniei și nădejduia ca, prietenia astfel legată — între amândouă țările — să se întărească și la prilej să le apropie tot mai mult precum îl apropiase, cu dragoste pe dânsul de înaltul Baiaraktar al Ghegilor.

Pentru înapoiarea oamenilor, trimiși să lupte sub ascultarea lui, o împrejurare neașteptată, dar plăcută, i-o putuse înjghebà mai cu înlesnire decât ar fi crezut. Un nobil Lord, — mare admirator al luptătorilor răzvrătiți și în deosebi al Luminării Sale și al fiului său — sir Reginald Morne, porneà tocmai cu o corabie spre Durazzo înadins, ca să aducă pe Burdumba — cu care se ziceà frate de cruce — și pe tovarășii lui înapoi în patrie.

De aceea generalul rugà pe Luminarea Sa de a le înlesnì doar mijlocul să se pună în atingere cu acel mărinimos prieten, scutindu-l astfel de orice griji și osteneli pentru dânșii“.....

Generalul trimiteà tot deodată Pașei o foarte frumoasă sabie și mai multe stofe de preț pentru familia sa.

Hagiul erà încântat și numai decât chiemă pe Jani și pe Naco și le împărtășì cele scrise, dându-le — în deosebi — o scrisoare, adusă de același. om al lui. dela sir Reginald pentru dânșii.

Acesta îi înștiințà că a ajuns bolnav la Durazzo și că 'i rugà să vie cât mai curând, ca să se întoarcă cu toții la Atena.., Și'i așteptà cu nerăbdare.....

Acum greutatea nu era de a pleca, ci de a ajunge fără de piedici până acolo și piedici se puteau ivi numeroase, mai ales că le erau în drum Muzakiarii, singurii protivnici ai răscoalei, cu care se aflau în dușmănie prin urmare, și Muzakiarii erau fără îndoială primejdioși.

Hagiul însă, grabnic la hotărîre plăzmui numaidecât mijlocul de a o scoate la capăt și cu aceștia...

Deci trimise de sârg porunci Mutesarifilor și Caimacamilor, de-a lungul drumului ce avea de făcut, să gătească conace și îndestulare pentru două sute de inși, cu cai de schimb și toate cele de trebuință, iar cei cari vor avea ceva de cerut, ori de arătat, l'or aștepta la popasuri !

Plecarea fusese hotărîtă peste trei zile și s'ar fi îndeplinit întocmai, dacă două împrejurări neașteptate n'ar fi fi venit să-i strice tot rostul.

Chiar a doua zi, după luarea acestei hotărîri sosi Pașei vestea, că Stancu Raicoff cu haiducii lui, întârâtați de părăsirea lor în tabăra dela Gos-

tiva, fără să le mai ştie nimeni de ştire şi ademeniţi de făgăduelile şi laudele Arhiereului grec dela Scopia, se dedese de partea acestuia pentru a gonì pe călugării şi preoţii catolici, de pe ori unde i-ar găsì, —ca Sf. Sa să le ia locul, după cum fusese tocmeala, între Patriarh şi marele Vizir, când cu uneltirile pentru potolirea răzmiriţii — şi acum o luase Raicu, prin Străjani şi Brod, la vale spre Cruşova, răscolind şi aţâţând pe Bulgari şi pe Sârbi, în calea lor, dând foc caselor şi bisericilor, prădând şi schingiuind lumea, după cum iscoadele Despotului, le arătà că locuitorii sunt ori nu părtaşi sau închinători ai marei biserici...

Repeziciunea şi izbânda mişcării acesteia — într'un ţinut fără sprijin şi fără împotrivire — putea aduce grele învinuiri asupra noului ocârmuitor al Albaniei şi da foarte de bănuit Porţii că, Ghega Paşa neîndestulat cu ceeace căpătase, urzià acum o nouă răscoală — ce negreşit avea să crească şi să pue tot în primejdie — de vreme ce puterea oştilor se află încredinţată mânilor lui!

Bătrânul Bairaktar, trezit ca de trăsnet din liniştea şi încrederea sa sbucnì — cum îi era obiceiul — în blesteme şi în ameninţări înfiorătoare şi chemând îndată pe Mehmed Aga, miraliu al neferilor, îi poruncì, ca până în cinci zile, să-i aducă pe Stancu şi haiducii lui, pe iscoade şi chiar pe Arhiereu, vii sau morţi la Dibra, dându-i pentru aceasta voe să-şi ia cât de mulţi oameni şi să facă ce va ştì, numai să înăbuşe răscoala şi să-i îndeplinească porunca.

Scânteià de mânie şi-şi freca cu neastâmpăr mustăţile, între degete strigând :— Am să-l trag în ţeapă pe Stancu şi pe tâlharii lui !... Să se scoale el în potriva mea, să se facă slugă, slugii popilor lacomi şi hrăpitori !... Ah ! numai să-mi cază mie bărbosul de Arhiereu în mână şi i-oiu arătà eu, care e drumul cel mai scurt până la D-zeu, în numele căruia minte şi stoarce cumea în folosul lui. Ah !...

Şi n'avea astâmpăr şi se plimbà prin odae, dând cu pumnul în masă şi înjurând atât de grozav, că bietul Lambro îşi puse mânele la urechi şi clătinà capul cu durere privindu-l...

Dar se vede că atâtea nu fusese de ajuns, că, odată pornite, răutăţile dedeau năvală asupra Hagiului şi-l sguduiau până în adâncul temeliilor lui trupeşti şi sufleteşti.

In adevăr, nu mult după aceasta Jani şi Naco, intrau la dânsul galbeni şi încruntaţi, spunându-i că, trei dintre tovarăşii lor fusese înjunghiaţi în piaţa oraşului şi că, dacă nu venià lumea, dacă n'ar fi trecut ei însăşi întâmplător pe acolo, s'ar fi făcut un crâncen măcel între Ghegi şi palikari... Deci vroiau grabnic dreptate!

Auzind Paşa rămăsese încremenit!

— Injunghiaţi în piaţa oraşului !... era să se facă un crâncen măcel !... îşi zicea în sine. Vrea să zică nu putea să scape de ce se temea... Toate îngrijirile, toată bunăvoinţa lui fusese zadarnice !... Sălbătăcia firească, nu se poate domolì cu nimic !... Ghegii lui să calce oare legea ospeţiei ?... Musafirii să plătească cu viaţa până şi adăpostul ce primise ?!... Ghegii lui, furtunoşi pătimaşi, nesocotiţi, fără îndoială, dar nu, niciodată călcători de jurământ !... *Bessabesse* mai tare decât răzbunarea !... nu se poate, trebue să fie ceva la mijloc !....

Şi cu ochii lui vultureşti, parcă sfredelea când pe unul, când pe celalt, dintre cei doi Căpitani, căutând adevărul...

Barba Lambro, grăì el oftând, du-te cu căpitan Naco şi cu Isken-

der de cercetați lucrurile cu deamănuntul și veniți îndată să'mi spuneți ce ați găsit....

După plecarea lor, Hagiul eșì cu Burdumba, să se plimbe în grădină, căci suflà greu și avea nevoe să-și verse într'un sîn de prieten focul...

Și atunci începù să-i povestească toată pricina răscoalei lor în potriva împilării și prădăciunii Turcilor : cum prin înmănunchiarea — în același gând și în aceiași lucrare — a tuturor neamurilor de Arvaniți, țintea el să smulgă dacă nu un fel de neatârnare, fapt aproape cu neputință în împrejurările și cu chipul cu care luptau, dar cel puțin o ușurare a traiului și a dăjdiilor, o îmbunătățire a stării locuitorilor și a ocârmuirii, o recunoaștere, dacă nu chiar o întărire, a vechilor drepturi, de a nu avea pe cap nici oști, nici dregători, nici strângători de bani, cari în numele și pentru slujba Sultanului să-i umilească și să-i lase săraci....

— Trebue să știi, spunea bătrânul, că dacă noi am plătit cu sânge și cu suferinți, încercarea făcută, alții — cari ne îndemnase s'o începem și ne îmbărbătau s'o ducem cu orice preț până la capăt — Nemții, de pildă, și Voevodul Cernagorei, se bucurau crezându-ne istoviți și se pregăteau să se amestece — la cel mai mic prilej — să ne reguleze ei treburile noastre.

Când am înțeles, când am dovedit aceasta, m'am întristat văzându-mă amăgit și am binecuvântat, primind cu amândouă mânile, darul mărinimos al Sultanului, care — dacă nu ne mulțumește pe deplin — nu ne ia însă nimic și ne lasă stăpâni în casa și pe pământul nostru.

Iată pentru ce s'a domolit atât de repede răscoala, iată pentru ce mă vezi, pe mine Baiaraktarul nostru al tuturor, ocârmâitor cu drepturi întinse asupra ținuturilor, a căror îmbunătățire este chezășuită prin chiar dregătoria la care am fost urcat. Zavistia și lăcomia altora au făcut, din nenorocire, mai bună treabă decât armele noastre Căpitane !

Țineam să-ți împărtășesc aceste taine, ca să știi adevărul și să poți spune și altora.....

De aceea greutățile și răspunderea ce apăsau asupra lui, erau tot atât de mari cât și silința ce'și dedea de a ținea dreaptă cumpăna între atâtea feluri de oameni, cu nevoi, cu înclinări, cu deprinderi atât de nepotrivite și totuși atât de gingașe și de primejdioase...

Și-i vorbì astfel îndelung, făcând ocolul grădinii, căci vroia mai întâiu să fie sigur că turburarea lu Jani se potolise și fiindcă vremea trecea și trimișii nu se mai întorceau.

Intr'un târziu Lambro se ivì la colțul unei alei. Mergea încet și după față se putea cunoaște că nu era mulțumit.

Hagiul grăbì pasul spre dânsul făcându-i un semn întrebător...

— Ce e nu e bine, zise bătrânul, și dacă palikarii mai dorm și astă noapte aici, mare lucru să mai rămâe vre unul în viață. Lumea ferbe cumplit !.... Au siluit mișeii niște femei, au pângărit casele în care fusese ospătați și nici cu moartea nu li s'a putut spălà ticăloșia !....

— Bine, da cum, ce fel ?....

— Una dintre femei s'a spânzurat, celelalte au mărturisit tot bărbaților lor. Firește nebuni de mânie aceștia au sărit asupra vinovaților și i-au ucis, unde i-au întâlnit, în piața mare. Iată adevărul !...

Vorbise încet și repede, atât de repede că sfârșise vorba când Burdumba, care rămăsese în urmă, se apropiă întrebând ;

— Cum îi, barba ?

— Urâte lucruri și rele, căpitane, grăi Beyul și în cuvinte repezi îi povestì acelea ce-i spusese Lambro, adăogând — cu o vădită încordare a glasului — o mai mare necinste nu se puteà pentru casa și neamul nostru !...

— Dar nu e cu putință !... Dar pot jurà !... întâmpină cu durere Jani.

— Crede fiule și nu jurà ! Nu jurà decât pentru ce zici și ce faci tu, nu-ți încărcà sufletul cu păcatele altora..... răspunse Lambro mâhnit..... Vinovăția e dovedită !...

— Ah !... aș vreà să spăl cu sângele meu această pată, să plătesc cu viața mea această rușine !... strigă cu desnădejduire Burdumba, apucând mânile Hagiului și strângându-i-le cu putere... Spune-mi ! spune-mi, ce să fac și jur — aceasta o pot jurà — că voiu îndeplinì îndată... voiu îndeplinì !...

— Prietene, tu ești curat la cuget și la faptă, tu ești pe cât de bun pe atâta de viteaz, de aceea îți spun că după cum e firea neamului nostru, după cum sunt datinele și deprinderile la noi, o mare primejdie vă amenință și dacă nu vă ridicați îndată și nu plecați înainte de a se înoptà, nici eu însu-mi nu vă mai pot chezășuì scăparea și poate viața !... Alege dar, între a ne face părtași la o mișelie — căci este vorba de o răzbunare împotriva celor ospătați în casele noastre — și a vă osândì voi înși-vă la moarte !...

Alege, dar gândește-te la mine, gândește-te la ai tăi și mai vârtos nu uità ce solie ați avut aici !... și zicând acestea Pașa, zdrobit de silința ce pusese a-și înfrânà mânia, se depărtă lăsând pe cei doi căpitani în mijlocul aleei.

Rămăsese amândoi, fără de graiu și fără de mișcare, numai doar tremurătura degetelor și căutătura rătăcită, mai dovedeau lupta lor sufletească și suferința.

Intr'o clipă tot trecutul, cu mândria și năzuințile lui, toate luptele, toate nădejdile, toate dorurile ce-i încolțise și-i frământase inima, îi trecură — ca un fulger arzător — lui Jani prin minte.

— Tată ! grăì el în sfârșit, scuturând capul, tată, trei dintre ai noștri au fost uciși — mișelește, pe la spate — iar ceilalți stau sub amenințare de moarte, dacă nu vor plecà, dacă nu vor fugì, prin urmare ! Noi, barba căpitane, nu ne temem de moarte, nici dela primejdie nu ne dăm înapoi, de aceea vom stà la noapte aici și vom așteptà pe ucigași să vie ! Ce va urmà nu știu, dar mâne în zori — câți vom mai trăì — vom plecà, iar altfel nu! Și te rog să spui aceasta Hagiului. Eu voiu petrece noaptea pe locul încă umed de sângele tovarășilor mei...

— Pentru D-zeu ! Să nu faci una ca asta !... Bine uiți ce ai zis Pașei, uiți ca 'i-ai jurat tu însu-ți, uiți că e blestem și nenorocire să mânjești cu sânge pragul oaspelui tău?!... răcnì Lambro coprinzând'i brațul și sguduindu'l.

— Ei l'au pângărit Blestemul e o vorbă mai puțin dureroasă decât o lovitură de cuțit ! Hotărîrea mea este nestrămutată !...

— Atunci, merg cu tine și ce s'o întâmplà împărțim pe din două !...

— Barba, te iubesc și mă închin la D-ta, ca la icoană, dar te rog, te rog, lasă-mă singur !... D-ta ai fi negreșit o pavăză împotriva loviturilor și ar fi o mișelie să mă apăr cu dânsa !,..

— Taci, copil nesocotit ce ești ! Un om ca tine n'are nevoe de putregaiul meu de trup pentru apărare ! Vin cu voi, fiindcă durerea voastră este și du-

rerea mea. Uiți ce ați făcut pentru noi la Pleasa ? Bătrânul vostru nu vă poate lăsa în prada vijeliei, voi nu cunoasteți pe acele feare sălbatice !

A se jerfi e o nebunie, e o fără de lege, când jertfa e de prisos ! Jani adunăți flăcăii și să pornim cu toții împreună. Eu merg cu voi !... zise Lambro și porni într'adevăr spre casă să dea de veste Hagiului.

Inainte de a ajunge la scară, Naco, Iskender și câțiva palikari dedeau tocmai să intre pe poartă. Bătrânul le eși înainte, le spuse cele petrecute și arătându-le pe Burbumba, perdut în gânduri, se sui repede sus.

—Să mergem împreună, a zis Lambro Guși...Unde împreună?...la Duressi nu se poate !... atunci la Pleasa !... La Pleasa ?!... Un fior îi străbătu tot trupul numai înfiripând gândul de a se întâlni cu Șanga, cu Șanga, cea dulce la graiu și mândră la privit,.. .. cu Șanga care l'a scăpat de moarte, pe care odată, odată numai a simțit'o în brațe, a strâns'o la pieptul lui, în noaptea aceea de groază și de sânge, când o clipă a lipsit să nu cadă jertfa unor adevărate feare sălbatice !...

Ah !, de ce mai are omul gânduri, de ce mai are inimă ?!...

Și de o dată, ca dintr'o abureală, se desprinse tremurând o umbră, cu cap rotund și cu ochi șagalnici, care întinzând mânele îl chema, murmurând un nume drag, numele Marullei !.... se apropia acum de dânsul și eată că'și înclin acapul și-i atingea umărul.... Jani tresări, ca deșteptat din vis, și nu fără mirare văzu în fața lui pe Naco, care-i zise : Barba Jani, e vremea de plecare, vin că sosesc flăcăii !

El își urmă prietenul fără să zică un cuvânt și într'adevăr că de departe se vedea ceata palikarilor venind.

— Băeții, grăi Naco, și-au strâns repede lucrurile și și-au părăsit gazdele, nevoind să rămână o clipă mai mult în casele unor oameni, cari pentru vorbe goale de mueri își ucid oaspeții și amenință cu moarte pe *fârtații* lor !... Putem pleca numai decât, Barba Lambro merge cu noi, iar Nicoli cu ai lui ne așteaptă la biserica din vale.

— Eu am jurat să petrec noaptea pe locul unde au căzut Vasi, Mihali și Eracli. Duceți-vă voi, eu rămân. Vina e a mea că am stat prea mult aici, vinovat sunt numai eu că mi-am lăsat tovarășii să se moleșească și să'ți peardă stăpânirea de sine... De voiu scăpa eu cu viața, vă ajung din urmă, răspunse Jani cu glas hotărît.

Naco, îl cunoștea și știa că cea mai mică împotrivire îl îndărăptnează și'l înrăește, deci se mulțumi să-l privească lung și să-i zică : Daca crezi tu că e bine așa, fă cum vrei, numai să nu-ți fie hotărîrea în zadar...

Ceata palikarilor înaintà încet. Flăcăii, cu capul gol, triști și tăcuți purtau pe târgi împodobite cu crengi și frunze verzi, pe nenorociți lor tovarăși înveliți cu sarici albe și cu armele încrucișate pe pept.

Prohodul trecù pe la poarta conacului fără ca nimeni, nici chiar neferii de pază, să se arate undeva.

In clipa în care părăseau orașul, nimeni în urmă, nimeni în preajmă, parcă locul și casele ar fi fost pustii !...

Burdumba nu se putù stăpâni să nu-și arate mirarea că, nici măcar Hagiul — care trebuià să știe de trecerea lor — să nu iasă, ori să nu trimită pe cineva să-i însoțească ; Naco însă — cu un zâmbet răutăcios — îi răspunse : când o eși o să fie preà târziu !...

Jalnicul alaiu, coborî dealul și se îndreptă spre biserică.

Acolo aşteptà Nicoli, cu treizeci de munteni înarmaţi şi gata de drum.

După slujba, săvârşită de popa Stamate, morţii fură aşezaţi în groapă iar când cea de pe urmă lopată de pământ fu aruncată peste dânşii, amândouă cetele îşi descărcară de trei ori armele, în semn de cinste şi de pomenire.

Grecii îngenunchind, luară — dupe vechiul eres — câte un pumn de ţărână de pe morminte, pentru bătrânii de acasă, apoi cu glas puternic cântând imnul libertăţii eşiră din curtea bisericii şi porniră cu toţii înainte...

O lumină roşietică se ridică de odată şi un fum gros, plin de scântei mânate de vânt, acoperi zarea din spre Dibra....

— Uite-te ! zise Naco lui Burdumba, aşa că aveam dreptate să-ţi spui că au să easă prea târziu ?...

Jani, cu mâna înfiptă în barbă, rămase gânditor privind, pe când în adâncul văei se auzia răsunând cântarea flăcăilor :

Απ' τὰ. Κῶκαλλα ϑγὰλμένε
Τόν 'Ελλμύνον τὰ ἱερα
Καὶ σάν πρότα ανδρειομένε
Χαΐρε χαΐρε ἐλευτερία. . .

D. C. Ollănescu.

Crăișor Grămadă

Cum treceà domnița, mândră,
Dimineața, prin livadă:
Câte flori prindeau de veste
Se și ridicau s'o vadă.

Bălăior copil de curte,
Gură plină de nimicuri
Pus să poarte călimara
Cărturarilor cu șlicuri,

Dar jurat să stea de pozne,
Cum vedeà lumina zilei:
Dintr'un măr, c'un sân de mere,
I-a sărit în drum copilei.

— Sărut ochii, Mărioară:
Ba s'o gură ți-aș mai cere...
— Fugi... grămadă de nimicuri;
Dar cui duci atâtea mere?

— Vrei să-ți dau, să-mi dai guriță?
— Vai ce vorbe! Cum le 'nvață
Hoțul tot pe cele rele;
N'are cine 'ți dà povață.

— Cum vorbești ca ș'o bunică ;
Nu-i de tine pocăința.
Când ai știi ce-i o guriță
Mie mi-ai lăsà căința.

Vrei să cerci ? Și nu pe mere,
C'ar' să-ți placă pe degeaba.
De duci popei vr'o prescură
Cruce pui la toată treaba.

Nu știà copila bine
Ce coceà dușmanu 'n minte.
Tremurând roșeà într'una
Ș'ascultà pe drac cum minte.

— Știi tu ce ? Acuma 's mare.
Mic eram mai astă iarnă.
Tu de-abia 'nfloreai, ca mărul,
Azi stă floarea să se cearnă.

Ce faci iarna știu preà bine :
Cânți și-ți piepteni părul moale ;
Vii la geam și 'n flori de ghiață
Faci cu degetul ocoale.

D'apoi eu, ședeam prin scorburi,
Intr'un plop găsisem locul.
Mi-adunam alune multe
Și stând ghem mi-am frânt mijlocul.

Toți mă căutau de-a rândul,
Ba și 'n poduri, eu, de unde!
Nuci aveam, alune, mere,
N'aveam grijă de-a răspunde.

Și vezi lucrul cum se schimbă !
N'aș mai stà la iarnă 'n scorburi ;
Căci o dragoste mă leagă
Ca și vrejul unei volburi.

Și de-așà copilărie
Sânt sătul ca și de-o boală.
Zău... și cât ne-ar stà de bine :
Capul meu la tine 'n poală...

— Te 'nțeleg... dar vezi, socoate,
Amândoi cu ochi albaștri :
Ce să-i spue Cerul, Mărei ?
Amândoi sânt doi sihaștri.

Ion Bărseanul.

Brodării și țesături românești.

Reproducere după Albumul Domnișoarei Minerva Cosma.

NEURASTENIC

SCHIŢA DRAMATICĂ

— UN ACT —

PERSOANELE

TACHE GROSESCU || DOCTORUL
LENUŢA, soţia sa || MARIN

Scena reprezintă o cameră luxos mobilată. In dreapta şi colţul din fund dreapta, o bibliotecă mare; pe planu I tot dreapta un biurou, cu cărţi, hârtii, dosare în neregulă, pe el şi pe jos lângă biurou; pe planul I stânga o dormitoare; scaune canapele împrăştiate artistic prin cameră. O oglindă mare în stânga şi câteva tablouri pe pereţi, fereastră în stânga lângă oglindă; uşi, în fund şi colţul din stânga.

SCENA I

Tache (singur)

Tache se preumblă adânc preocupat, apoi se opreşte, se reazămă de biurou; cu mare mâhnire şi desnădejde Da, da... a mai continuà e nebunia şi apoi moartea... asta, asta mă aşteaptă... A! Oftând cu amărăciune porneşte spre canape, se 'ntoarce se opreşte Ce? Ce mai pot face altceva? cleatănă capul desnădăjduit, se apropie de dormitor şi şade, cu mâna îşi strânge fruntea, privirea i se pierde dusă de gânduri, stă câtva astfel Nimic! se scoală brusc Nimic, nici o scăpare cu o ultimă speranţă în ochi priveşte spre uşe şi nu vine, nu! se apropie de biurou şi sună A! e prea grozavă pedeapsa! umblă agitat pe lângă biurou.

SCENA II

Tache şi **Marin**

Marin intră Porunciţi C'onaşule.
Tache se opreşte, se reazămă de biurou De ce nu vine doctorul?
Marin Eu' ştiu c'onaşule?
Tache Ai fost tu la el, sau ai trimes pe Ion?
Marin Am fost chiar eu; a zis că vine 'ndată.
Tache (cu supărare) Indată, îndată, şi e un ceas de atunci.
Marin Trebue să vie.

Tache In lipsa mea, cine a mai fost p'aci ?
Marin A fost lume multă c'onașule, însă c'onița n'a primit pe nimeni.
Tache privindu-l cercetător N'a primit pe nimeni ?
Marin Afară de cucoana mare și cucoana Caterina.
Tache Cucoana mare, de câte ori a fost ?
Marin In fiecare zi. Eri a venit și de dimineață și după prânz și a stat până seara.
Tache se preumblă foarte preocupat.
Marin C'onița mereu întrebă dacă a venit vre-o scrisoare sau telegramă de la d-voastră. Zău c'onașule, parcă ar fi dorit să-i sosească în fiecare ceas câte o scrisoare, așa de mult întrebă.
Tache se oprește, se uită la Marin dus pe gânduri, apoi revenind asupră-și. Bine, destul... Când va veni doctorul să-l introduci repede. Du-te.
Marin Am înțeles ese.

SCENA III

Tache (singur)

Tache Agitat nu-și găsește loc prin casă, se oprește, privește țintă în câte un loc, încruntat, iar umblă, iar se oprește. Două luni !... Două luni abia de când sunt însurat! cu desgust Ah! Ce ticălos sunt ! După două luni s'ajung astfel !... Și ea ? Ea, tânără, frumoasă, plină de viață, un înger !... O ! e oribil, oribil !... Ce destin afurisit !... Sărmana să-și lege viața cu un istovit și păcătos ca mine... Un viitor paralitic!... Pentru ea acum începe viața, și eu ?!...Ah ! revoltat Tânăr ? tânăr sunt eu ?... Tânăr negreșit căci abia acum am împlinit treizeci de ani. se privește în oglindă Da, da... Iată-mă, frumos, tânăr, plin de viață, cine poate zice altfel ? izbucnește într'un râs sarcastic, dureros Ha ! ha ! ha ! ha ! apoi cu desgust A ! Ce minciună !... Slăbit, ros istovit... Toată forța tinereței mele s'a scurs în desfrâul și lupanarele Parisului... Nu mai am nici atâta măduvă în mine, cât are un om de șasezeci de ani ! cu mare durere Bătrân, bătrân !... A ! Ce pedeapsă ! Ce pedeapsă !... Să știe ea cu cine și-a legat viața !... Nu, nu... Mai bine mort, decât să afle asta ! oftează adânc, cu mare durere și totuși o rază de speranță în privire O !.. Și doctorul, doctorul nu mai vine !... Dacă mai e vr'o scăpare... Dacă nu ?... Atunci ?... Da, da, un glonț, un glonț și s'a isprăvit zdrobit și lipsit de puteri se lasă să cază aproape pe un scaun lângă biurou.

SCENA IV

Tache și Doctorul

Doctorul intră repede, foarte îngrijat, își pune pălăria și bastonul pe un scaun lângă ușe Ce e ?
Tache văzându-l se ridică repede In sfârșit, ai venit.
Doctorul luându-i mâna Ce este ? Pentru ce m'ai chemat așa de urgent ?
Tache ridică capul disperat, îl privește și scoate un adânc suspin Ah !... sunt nenorocit ! își acoperă fața cu mâinile și cade pe canapea plângând.
Doctorul foarte mișcat, cu supărare Iar ?.... încruntat, se apropie de el și-l privește cu compătimire. Nenorocit, adevărat nenorocit... Vrei să te omori dar ?
Tache înecat în plâns Ce să fac ? Ce să fac ?
Doctorul privindu-l cu mirare, amestecată cu părere de rău Dar bine nu vrei să 'nțelegi odată ?... Vrei cu adevărat să 'nebunești ?... Mori, mă 'nțelegi ! Mori !... Ți-ai perdut mințile de acum chiar ?... Tache, Tache, gândește-te că perzi și ultima scânteie de viață ce a mai rămas în tine... Dacă vei mai continuà astfel, nu mai pot să'ți ajut cu nimic. Ești perdut înțelege !... Trebue să te stăpânești, trebue.
Tache se scoală foarte, desnădăjduit Să mă stăpânesc!... oftează greu O! dacă ai vrea să 'nțelegi, în ce stare se află amărâtul meu suflet !... Să mă stăpânesc !... Nu, nu să poate, nu să poate. cu putere și dureros Nu vroi, mă 'nțelegi ? Nu vroi ca ea să bănuiască starea ticăloasă, în care mă aflu! Dacă ași ști că a ghicit că și-a legat viața cu un om pe jumătate mort, m'ași ucide pe loc ! disperat își pune capul pe umărul doctorului, și suspină.

Doctorul mişcat Tache, Tache, fă-ţi curaj; nu trebue să disperi... Hotărăşte-te numaii aibi puţină voinţă 'n tine şi eşti scăpat.

Tache Scapă-mă, scapă-mă te rog; îmi eşti prieten, nu mă lăsa. Dă-mi ceva. Tu ştii trebue să ştii, ceva eroic, care să mă vindece repede. Viaţa mea ţi-o voi datorà ţie.

Doctorul. Vei scăpa, vei scăpa... Să m'asculţi numai; şi cred că mă vei ascultà acum.. Vei urmà în tocmai prescripţiele mele.

Tache hezitând rugător Imi dai siguranţa vindecării?

Doctorul Iţi voiu arătà mijlocul prin care te voiu vindeca.

Tache cu nervositate Care? Cura ta raţională? E prea lungă.

Doctorul cu supărare Dar nu 'nţelegi omule, că dacă nu stai liniştit eşti mort?

Tache cu o dureroasă hotărîre Mai bine mort: decât să sufer astfel.

Doctorul cu mult necaz Nenorocitule, îţi cauţi moartea singur!... Ei bine, pe mine să nu mă mai chemi îşi ia pălăria şi bastonul Fă ce vrei plecând Eşti perdut, perdut,

Tache oprindu-l Doctore, Doctore nu mă lăsa!

Doctorul Nu pot să-ţi fac nimic.

Tache foarte rugător Te rog, te rog nu plecà... stai... Vezi în ce stare disperată mă aflu. Dacă pleci şi tu, ce 'mi mai rămâne...

Doctorul Ai spus'o singur, moartea.

Tache puind pălăria şi bastonul doctorului pe un scaun Aşa... învaţă-mă, spune-mi tot ce trebue şi voi face; dar spune-mi aşa ca să pot urma povaţa ta.

Doctorul Ţi-am spus şi ţi-o mai repet: ori ce emoţie îţi face rău. Vei evità orice scenă de dragoste între tine şi nevasta ta, pentru cât va timp.

Tache lasă capul în jos cu desnădejde Asta... asta nu să poate!

Doctorul înfuriat Nu să poate! Pentru ce nu să poaste? Pentrucă eşti un prost.... Auzi, nu să poate?! Dar, un bărbat are atâtea mijloace... Eşti magistrat, n'ai decât să-ţi încarci biuroul cu dosare şi cărţi, dacă nu vrei să te duci din casă pretextezi că eşti ocupat şi trebue să lucrezi, şi s'a isprăvit.

Tache Crezi că n'am încercat? Am lipsit trei zile de a acasă; am insistat să fiu delegat eu la o cercetare judiciară la o moşie, m'am întors aseară. După masă am intrat repede acì. Priveşte, dosare, cărţi ce pofteşti îi arată biuroul Am stat singur acì până la ora 10, obosit de drum şi de gânduri, am adormit pe dormitorul cela... Ah!... Ce să 'ţi spun?... M'am deşteptat cu gâtul înconjurat de două braţe moi şi calde, cari nu 'mi mai permiteau să mă feresc de dulcele potop de sărutări cu cari 'mi-a acoperea faţa frageda şi rumena ei gură.

Doctorul face un gest disperat cu mâinele E!

Tachea continuând pasionat Dar gingăşia şi dulceaţa ochilor ei aprinşi de dragoste, cari mă dojeneau aşa de naiv şi drăgălaşi! Ah! să fi văzut tu inocenţa, sublima nevinovăţie şi mistuitoarea de dulce atitudine, a întregei ei fiinţi, când îmi imputà că dorm şi nu studiez, că fug de ea, că n'o mai iubesc!

Doctorul uimit, cu multă mâhnire, face gesturi disperate cu mâinile Sublimă, mistuitoare de dulce! O! o! o! Şi tu? tu ameţit, vrăjit!...

Tache Da vrăjit... Totuşi m'am luptat cu mine. Mă-am scuzat, că fiind obosit de drum am adormit; i-am mulţumit că m'a deşteptat, căci mai am încă de studiat, şi nu mă pot culcà... Dar când bănuelele ei au începul să fie întărite cu probe atunci şi picul de voinţă ce mă mai ţinea s'a dus... A aflat, cine 'i-a putut spune nu ştiu, că eu am stăruit să plec în cercetare....

Doctorul Şi de aci apoi imputări, că n'o mai iubeşti: şi o scenă de gelozie...

Tache Dacă ar fi fost numai asta... O! cine i-a spus? cine a avut interes să-i spue?

Doctorul Ce i-a spus?

Tache Ceiace n'aş fi vrut să ştie ea nici odată: viaţa mea ticăloasă dela Paris..... Atunci, un fier mi-a străpuns inima, şi gândul că poate ştie şi mai mult, mi-a distrus şi picul de voinţă ce mai aveam. (înnecat în plâns) Judecă-mă, judecă-mă ce mai puteam să fac? zdrobit cade pe un fotoliu cu capul în mâini.

Doctorul care l-a privit cu compătimire câtva, face câţiva paşi gânditor, apoi se opreşte în dreptul lui Ascultă-mă, am să-ţi fac o întrebare: ţii la viaţa ta? Doreşti să trăeşti?

Tache Dacă n'aşi dorì să trăesc nu te-aşi fi chemat, n'aşi fi cerut ajutorul tău.

Doctorul Ajutorul meu... e, e. are nevoe de un alt ajutor ca să-i deschidă poarta de intrare.....

Tache Care ?

Doctorul Care ? Care ?... După câte am auzit dela tine, e greu... Ajutorul acesta numai atunci îl vei puteà primi, când vei ţine la viaţă mai mult decât la nevastă. Divorţul.

Tache sare 'n sus Divorţul ?!... O ! ai pronunţat un cuvânt !... Ce să-ţi zic ?... Viaţa mea de altă dată îţi dă dreptul să-mi dai cea mai decăzută consideraţie... Da, am schimbat femeile cu aceiaşi uşurinţă cum schimbi cravatele... Dar acum, acum nu mai sunt acela... Căsătoria m'a făcut să văd şi să simt lumea sub o altă faţă ; m'a transformat cu desăvârşire... Divorţul ?!... Ce uşor de zis... Mai cunoscut odată, acum nu mă cunoşti... Sufletul meu acum !... Dar ascultă, ascultă... Ştii tu ce simţeam eu după căsătorie, când mă apropiam de casa aceasta, locuinţa mea şi a femeii mele ? Erà ceva mistic, divin ! Părea că o adiere uşoară risipeşte împrejur un aer parfumat, dulce şi aşa de curat şi eterizat, încât absorbindu-l, simţeam cum sufletu-mi se'nnalţă ! Părea că peste întreaga mea fiinţă s'a vărsat sublimul simţ al demnităţii. Regula, inocenţa, cistea şi siguranţa care domnesc acì, privirea curată, divină, şi fără nici o umbră de interes, ce căuta cu drag la mine, a femeii mele mă făcea să cred că am călcat pragul unui templu. O ! respiram cu nesaţiul flămândului acest aer sănătos şi plin de viaţă ; ochii mi se înflăcărau şi priveam mândru şi cu curaj înainte. Simţeam că sunt *ceva* ; că viaţa mea are un scop, că demnitatea femeii mele e legată de a mea, că numele meu este şi al ei, că aveam datoria de a nu o face să roşiască de faptele mele ; şi mai presus de toate iubeam şi eram iubit... Aveam tot ce constitue mândria şi demnitatea bărbatului ; eram fericit ! cu un greu oftat) A ! şi aşa de puţin a durat ! adâncit în negura amintirilor cu capul plecat şi privirea fixă, rămâne câtva.

Doctorul îl priveşte cu compătimire Iubeşti, şi iubeşti cu o patimă nebună... E, acì e nenorocirea.

Tache apucat de un cutremur nervos, se scutură, face un pas înnapoi şi-şi astupă privirea O ! o îngrozitor, îngrozitor !... N'am să uit nici odată ! Lovitura a fost aşà de cumplită, încât am leşinat...

Doctorul Destul de trist adevărat.

Tache cu putere Dar, dacă nu mi-ar rămâne decât amintirea acestor două luni divine, şi în urmă moartea, prefer moartea, decât divorţul !

Doctorul Aşa e... Ai să te mulţumeşti numai cu amintirile, şi cu plăcerea de a o vedea în casa ta purtându-ţi numele... E, asta a ajuns aşà de comun astăzi... Cunosc destui la fel cu tine.

Tache Ce vrei să zici ? cu furie Dacă aşi şti pe altul în locul meu, iubit de ea, i-aşi ucide pe amândoi !... Dar nu, nu să poate, ea nici odată nu va iubì pe altul !

Doctorul. E, să dea Dumnezeu să fie aşà... Dar femeia e aceiaşi... Şi apoi are dreptate, şi încă prea multă dreptate... Bărbaţii nu se însor, decât când s'au săturat, de toate plăcerile, şi... pentrucă numai au puterea să ducă viaţa de haimana.

Tache umilit, se frământă în durere O, te rog, te rog, nu-mi deschide ranele cu atâta răutate.

Doctorul Iţi sunt prieten, datoria mea este ca să-ţi deschiz ochii. In interesul tău cată să nu-ţi ascund adevărul. Eşti orbit de patimă, care te împinge la crimă. Ii ucizi de amândoi ?

Tache Da îi ucid.

Doctorul Da ? Şi cu ce drept ?

Tache Cu dreptul să sunt bărbatul ei.

Doctorul Da, ai avea dreptul ca bărbat să ucizi femeia care te înşală ; dar dacă femeia aceasta căsătorindu-se cu tine nu ţi-a ştiut trecutul ? I l-ai făcut cunoscut, sau i l-ai ascuns cu îngrijire ? Nu e drept ca o fată tânără frumoasă, a cărei castitate a fost păstrată curată, pentru a o încredinţà fără pată bărbatului său, şi care în visele ei sublime, îşi croià din viaţa casnică, o fericire fără margini ; ea care vedeà în bărbatul său, omul viguros, demn şi capabil să-i procure fericirea visată, nu e drept să-şi arunce disprețul şi scârba, asupra bărbatului, care i-a distrus toate visele, toate speranţele ? Ea nu are dreptul să caute fericirea aiurea, când bărbatul său nu i-o mai poate da ?

Când la o etate destul de fragedă, va fi silită să rămâe în casă cu un nebun sau paralitic.

Tache disperat Taci! Taci!... Te rog!... Mi-ai sdrobit, mi-ai sfâșiat sufletul!... O!... De ce n'am murit înnainte de a o cunoaște!... Sunt ticălos, ticălos!... Ce să fac? Ce să fac?!

Doctorul Cred că a mai rămas o urmă de demnitate în tine, și nu vei suferi să servi numai de paravan nevestei tale...

Tache Aceasta nu, nici odată!

Doctorul Atunci ceva mai rău, nebunia sau paralizia cari vor sosi curând, curând; căci ți-o repet, încă un atac, ca cel care 'l-ai mai avut, și ești pierdut... divorțează-te, divorțează-te, aceasta e scăparea.

Tache în mare suferință O!... Ești crud, ești crud! sbuciumat Nu, nu divorțez! nu!...Viața nu mai valorează nimic fără ea; la ce aș mai trăi!... Dacă altă scăpare nu este, prefer să mor, dar divorțul nu, nu! sdrobit cade pe dormitor

Doctorul îl privește lung și pătrunzător, ridică din umeri cu compătimire, iar îl privește foarte gânditor Da, da... acolo va ajunge.. afemeat... viața pentru un asemenea om nu are alt scop decât femeea... iar îl privește, ca inspirat, apoi cu un gest de neîncredere Așa,. nu... In capul ăsta, nici o idee mare, generoasă nu are loc... Dar... să vedem, poate se apropie de el și-i pune mâna pe umăr; Tache ridică capul, privirea lui e dureroasă, stinsă, și fără nădejde; scoate un lung și greu suspin. Doctorul privindu-l cleatănă capul, apoi cu hotărîre Tache, te rog ascultă-mă. Dar cer atențiunea ta întreagă. Ma'asculți astfel?

Tache cu omișcare de speranță Ai găsit ceva?

Doctorul Să, vedem, poate... Ți-aduci aminte, când eram încă în studiu, la Paris, în pnținele momente pe cari, abia te 'ndurai să le jertfești pentru studiu, și să mai lași tavernele, aveam discuții foarte serioase între noi?

Tache se scoală Da 'mi-aduc aminte. Numai tu erai singurul dintre prieteni, care mă 'ndemnai la studiu. Numai grație stăruințelor tale, am putut să dau examenele, și să 'mi iau odată licența... O! ce bine ar fi fost, dacă te-ași fi ascultat în totul.

Doctorul Ascultă-mă acum cel puțin... Iți amintești de marea noastră admirațiune, ce ne provocă viața oamenilor mari, adevărații genii? Martiri, cari și-au jertfit întreaga lor viață pentru o idee. Oamenii de știință, cari n'au simțit altă plăcere decât închiși în laboratoriele lor, căutând și descoperind legile cari conduc și guvernează universul întreg. Genii, cari cu pătrunderea nemărginită a minții, au străbătut infinitul spațiu ca să 'și-l facă cunoscut. Acele inimi mari, generoase cari cu jertfa vieței lor, au pus bazele societății actuale, îndulcind moravurile și vărsând un balsam răcoritor peste sufletele însetate de dreptate. Toate gloriile astea ale lumii, n'au putut să facă să vibreze în sufletul tău coarda ambițiunei? Nici o problemă care agită și pune lumea în mișcare, cari stârnesc furtuni sociale, sau liniștesc spiritile, n'au găsit ecou în inima ta? Sufletul tău nu vede. nu simte, nu s'agită de aceleași patimi și probleme în care ferbe lumea cu cari trăești? Pentru tine lumea 'ntreagă e concentrată într'o femee? Viața ta n'are nici un scop? Nu te gândești la nimic, la nimic?!

Tache Te n'țeleg ce vrei... A... Ca sufletul meu să ia o altă direcțiune, nu să mai poate... E atâta desăvârșire în frumusețea ce am văzut și în dulceața ce am simțit, încât nimic în lume nu va putea să le înlocuiască. Cu durere și desnădejde Nu, nu mai văd nimic, nu mai simt nimic, decât cum se cleatănă terenul de sub picioarele mele, și clădirea măreață, sublimă visul meu mistuitor de dulce, se prăbușesce și din mormanele de ruină, se ridică o pulbere neagră și hidoasă, rușinea, care mă acoperă își astupă fața și se trage înnapoi cu groază

Doctorul cu capul în jos. foarte gânditor Da, da, văd. Patima asta e atât de absolut stăpână pe întreaga ta ființă, încât orice încercare ca să te sustragă de sub influența ei, e zadarnică... Nu mai știu nimic... Nu e posibil să m'asculți, cum nu mai ascultat nici când eram înpreună la Paris... acum îi simți consecințele. Singur ești de vină.

Tache cu o mișcare iute și hotărâtă se întoarce către doctor. Eu sunt de vină?... A!... Intrebatu-teai vreodată, care e cauza primă și adâncă a desfrâului, căreia cad victime atâtea vieți tinere? Dacă nu ți-ai pus încă întrebarea asta, să-ți răspund

eu la ea, căci sunt mai în măsură decât tine... Cauza, adevărata cauză este, libertatea în care am fost crescut, în casa părinților, în școli și în viața socială.

Doctorul cu un gest negativ E!

Tache Îți dovedesc. Lipsa desăvârșită de control asupra actelor mele; nici o conducere, nici un țel determinat. Lăsat în voia întâmplărei, să fac ce-mi place și ce vroi. Deprins a fi servit și a mi se satisface capriţiile momentan. Niciodată mustrat, pentru faptele urâte ce le făceam, din contră lăudat; pentru ei astea erau faptele unui copil precoce... A!... Dela un început atât de dezechilibrat ce puteà să iasă, decât desfrâul, care m'a perdut?

Doctorul Arunci pe nedrept vina asupra părinților tăi. E imposibil ori cât de ticălos ar fi un tată, să îndrumeze la rău pe fiul său.

Tache Dar inconștient?

Doctorul Inconștient?

Tache Crima săvârșită cu educația mea, nu este într'atât a părinților mei, cât a mediului social, care înțelegeà astfel a se face educația copiilor. Școala distrugându-mi credința și glorificând materia, m'a făcut să leapăd cu dispreț toată morala creștină. Pentru mine dreptate, onestitate și orice alte virtuți erau cuvinte goale. Viața începe pe pământ și se termină pe pământ; deci fericirea am căutat-o aci. Instinctul dobitocesc, exemplu semenilor mei, adesea a celor sus puși, cari pozau în oameni serioși și conducători ai statului, și încurajarea prietenilor, m'au făcut să caut fericirea în desfrâu. Iată cauzele ticăloșiei mele... Și acum ce-mi mai rămâne de făcut?

Doctorul Foarte adevărat, dar influența mediului nu este singura cauză determinantă. Mai e o cauză tot atât de mare. *Eul*, caracterul născut odată cu tine. Dacă caracterul tău n'ar fi fost îndrumat spre exces, influența mediului nu te-ar fi adus aci. Nu vezi că natura ta *eul* tău e pornit spre extreme. In iubire ai căzut în extrem; sunt sigur că mai repede ai negà lumina zilei, decât să ștergi o iotă din fericirea ta închipuită, ce zici că ai simțit în căsătorie. Cu durerea asemenea; pentru o boală care, deși e destul de serioasă, totuși nu e incurabilă, tu ai disperat. Oricare altul în locul tău, sau ar divorță, sau s'ar supune unei cure raționabilă, și s'ar vindecà complect. Tu nu poți aștepta, nu ai răbdare. Imaginația ta bogată în invențiuni, te face să crezi că nevasta ta nu se gândește decât la scene de dragoste.

Tache N'o cunoști?

Doctorul Chiar așà fiind, un creer sănătos găsește mijlocul de a se furișea. Plecarea de-acasă nu e un mijloc bun, studiul asemenea. Atunci prefă-te bolnav, și nu ai nevoe să te prefaci, căci ești, poți fi foarte bine bolnav fără să cazi la pat; vei vedeà atunci că ea singură va căutà să ai pace.

Tache cu o rază de speranță Bolnav?

Doctorul Da bolnav.

Tache Și ce boală să-i spun că am?

Doctorul. Ce boală? Ce boală ai. Neurastenia.

Tache îl privește nedumerit.

Doctorul Da. E boală la modă. Excesul de muncă, încordarea continuă a creerului, nopți petrecute în studiu, sunt cauze cari provoc deprimarea sistemului nervos.

Tache cu sine, mai mult Nopți petrecute în studiu!...

Doctorul Mai mult încă, îi voi spune eu, că ești bolnav, că tu nu'i-ai spus, și nici nu vrei să-i spui, pentru că nu voești să'i aduci, neplăceri; 'i voi adăogà că îți trebue o liniște absolută, ferită de orice emoțiuni, îi voi spune tot ce trebue să facă ca să te vindeci, și vei vedea că vom reuși.

Tache O, de s'ar puteà!... Cu mijlocul ăsta, poate...

Doctorul Vei urmà însă cu scrupulozitate cura ce'ți voi prescrie, și'ți dau siguranța vindecărei. Primul lucru ce vei face, este să'ți ceri un concediu sau mai bine demisionează din magistratură; n'ai cu ce trăi?

Tache Dar, îmi trebue o ocupație, ceva...

Doctorul Vei face mai târziu ce poftești. Imi dai cuvântul tău că n'ai să mai faci nici o prostie? Mă vei ascultà?... Aide, înțelege, trebue să mă asculți; gândește-te că altfel te duci cu pași repezi la moarte... Aide.

Tache Mă vei scăpà?

Doctorul Cu siguranță.

Tache Ei bine, te voi ascultà. Bagă de seamă însă, că dacă nu te grăbești să mă vindeci, prefer nebunia și moartea.

Doctorul Te voi vindecà. Acum mă duc, peste trei ore voi fi aci, și vom stabili tratamentul. La revedere își dau mâna.

Tache La revedere. Doctorul ese.

SCENA V

Tache singur

Tache cu capul plecat, foarte gânditor, scoate un adânc oftat, face câțiva pași, încet și măsurat Voi fi scăpat... O, dacă voi fi scăpat!... Va fi adevărat?... Alt ce mai pot face? după câtva întoarce capul spre ușa din stânga și privește cu mult drag S'o evit... S'o evit pe ea, comoara nesecată de fericire a sufletului meu!... Altfel nu să poate... N'aș vrea s'o întâlnesc înnainte de ai vorbì doctorul... Trebue, trebue să plec... se apropiede biurou și sună Ea nu s'a sculat.

SCENA VI

Tache și Marin

Marin intră Poftește ceva c'onașul?

Tache Trăsura e gata?

Marin Da, c'onașule, așteaptă la scară.

Tache Dă-mi pălăria și bastonul. își pune câteva acte în servietă

Marin aduce pălăria și bastonul și așteaptă

Tache văzându-l Pune-le pe biurou.

Marin pune pălăria și bastonul pe biurou

Tache Când se va deșteptà cuconița, să-i spuneți că am plecat la tribunal.

Marin Am înțeles.

Tache Du-te. Marin ese

SCENA VII

Tache singur, apoi Lenuța

Tache strânge servieta gânditor, oftând din când, în când își pune pălăria pe cap, își pune mănușile A, răsări-va soarele încă odată pe întunecatul cer al minței mele?... Poate... Poate mă voi face bine... E! își mai aranjează câte va lucruri pe biurou.

Lenuța intră, văzând pe Tache gata de plecare, rămâne locului snrprinsă; apoi surâzând, încet și cu multă băgare de seamă, se apropie pe la sprtele lui și'l spionează, zâmbind se uită la el, cleatână capul și'l amenință cu degetul; se retrage ușor spre ușa din mijloc, apoi cugetând puțin, face cu capul un sem de hotărîre, își aduce mâinele la spate și ia un aer marțial

Tache își ia bastonul, rezemat cu mâna de biurou stă un moment gânditor, apoi ridică capul, scoate un lung și greu oftat, ia servieta și o pune sub braț, se întoarce spre uțe pentru a plecà; văzând pe Lenuța scoate o exclamație, rămâne surprins, încurcat.

Lenuța cu mâinele la spate, cu corpul puțin aplecat înnainte, capul ridicat și întors cu o grație provocătoare surâzând îl sfidează cu privirea; văzând încurcătura lui, isbucnește într'un râs sgomotos, bate din palme și se repede în brațele lui, înconjurându-i gâtul cu mâinele și sărutându-l cu patimă

Tache îi prinde capul cu mâinele, apoi ușor 'i-l depărtează puțin, și'și înneacă privirea în dulceața ochilor ei Da, da... Grațiile și-au vărsat tot farmecul lor asupra chipului tău... Un potop de fericire isvorăște din el... Mi-ai înnecat sufletul!... A! o strânge la piept și o sărută nebunește

Lenuța își lasă capul pe umărul lui, și deschizând ochii mari visători, îl privește mistuitor de dulce

Tache plimbându-și mâna ușor și dulce pe fața ei Nici în vis, n'aș fi putut aveâ o mai mare fericire!

Lenuța ridică capul, se uită drept în ochii lui, și așa de pătrunzător, ca și când ar vrea să vază până în adâncul sufletului lui; apoi își reazămă coatele pe peptul lui și cu câte două degete de la mâini, îl apucă de ambii obraji și'l strânge cu grație și drăgălășie copilărească, zâmbind strânge din dinți și cu o mișcare bruscă din cap, mișcare de ciudă și plăcere scoate un mic strigăt A!... Nu te doare?

Tache uimit de fericire Nu!
Lenuţa amenințându-l cu degetul Răutăciosule, voiai să pleci fără să-mi dai bună dimineaţa.
Tache puţin încurcat Nu voiam să-ţi turbur somnul. Dar crezi c'aşi fi putut?
Lenuţa Da, da, dacă nu veneam eu, ai fi putut prea. bine se desface din braţele lui.
Tache rugător, cu mâinile întinse spre ea Lenuţo!
Lenuţa retrăgându-se Mă rog, mă rog... Aşà de dimineaţă să pleci? Nu mai vrei să ei nici dejunul cu mine, nici nimic?!... O, d'apoi nu merge aşà! face câteva sărituri înnapoi pline de farmec, cu faţa spre el şi'i închide trecerea. Hotărât nu'ţi mai dau voie să pleci.. E, să te văd, ce-ai să faci?
Tache rugător Dar trebue să plec; trebue să mă duc la tribunal.
Lenuţa Nu vroi să ştiu eu de tribunal m'ai, înţeles? Astăzi vroi să fii al meu numai al meu. Mi se pare că după ce ai lipsit de lângă mine trei zile, pentru d-l tribunal, am şi eu dreptul să-ţi cer o zi întreagă să stai acì cu o atitudine dulce de imputare U! te-ai făcut un urâcios! venind la el cu graţie, îl mângâe Dar nu, nu; tu tot dragul meu eşti; nu aşa? Astăzi rămâi aci, nu primim pe nimeni vom fi singuri... O, ce bine o să petrecem!
Tache luptându-se să-şi ascundă turburarea Negreşit... am petrece minunat... dar...
Lenuţa Nici un dar.
Tache Ce să fac?.. Inţelegi, nu am altă dorinţă decât să rămân cu tine... dar nu pot... trebue să mă duc să dau raportul cercetărilor ce am făcut!
Lenuţa îl priveşte cercetător, apoi tristă şi gânditoare se depărtează de dânsul încet.
Tache o urmăreşte cu o privire dureroasă şi plină de dragoste Lenuţo!... Lenuţo!... Crede-mă te rog, inima, sufletul meu sunt pline de dragostea ta.
Lenuţa tristă, priveşte pe biurou) E, ce de dosare, cărţi... ai adus toată arhiva tribunalului acì... De, n'am ce să zic... Ocupaţiile, e foarte ocupat d-l judecător.
Tache neliniştit Lenuţo!
Lenuţa întoarce capul de la biurou şi strâmbă din nas Uf! Ce miros de mucigai! se'ntoarce brusc brusc, cu mâinile la spate, şi priveşte ţintă pe Tache Tache!... Spune cum sunt ochii mei?
Tache se perde în contemplare Ochii tăi?! priveşte în ochii ei uimit Intreabă-mă să'ţi spun, ce simt, când flacările lor de dragoste, se varsă valuri, valuri şi'mi înneacă sufletul în fericire! Nu, nu pot să definesc simţirea dulce, ameţitoare, şi plină de vraje în care înnoată întreaga mea fiinţă uimită de atâta farmec! Privind în ochii tăi mari, umbriţi, mi se pare că mă afund în noaptea vrăjită a visurilor şi înnotând într'o plăcere fără seamăn, ascult înfioratopovestedulce
Lenuţa se uită la el cu multă pătrundere O, doamne, aşà-'s de fermecători ochii mei, apoi, lasă capul în jos tristă şi foarte gânditoare.
Tache cu aceeaşi patimă Dar toată, toată, aşa cum eşti, întreagă tu, eşti vraja divină care 'mi uimeşte şi 'mi înnalţă sufletul!
Lenuţa ridică capul se uită la el, la dosarele după biurou, apoi face câte va mişcări cu capal în sus şi în jos pline de graţie şi de o dulce tristeţă, scoate un suspin şi priveşte iar la el, blândă şi cu regret Eh!... Cât de mult trebue să'ţi ocupe spiritul afacerile cu nn necaz vădit Şi eu, eu te ţiu cu prostiile mele. Ai întârziat chiar.
Tache Uit tot lângă tine.
Lennţa Uiţi tot? se căsneşte să'şi ascunză necazul, nervoasă răscoleşte pe biurou O, doamne! Unde 'ţi-e servieta? A da, iat-o, şi eu n'o vedeam o ia repede şi 'i-o pune sub braţ, tremură, sună cu putere E, târziu, o doamne, doamne!
Tache a privit-o la 'nceput cu frică, apoi asigurat şi mulţumit că scapă şi poate plecà Nu e nimic. ia pălăria şi 'şi-o pnne pe cap, ia şi bastonul
Lenuţa îl priveşte furiş, nervoasă din ce în ce mai mult, sună de mai multe ori.

SCENA VIII

Marin şi cei de sus

Marin intră Aţi poftit ceva c'onaşule?
Lenuţa repede cu necaz E trăsura gata?
Marin Da c'oniţă.
Lennţa Să tragă la scară.

Marin Aşteaptă pe c'onaşiul.
Tache Bine, viu îndată dându-i servieta Na dumi-o la trăsură.
Lenuţa se uită la Tache şi scoate un suspin, se retrage puţin pentru a-i face loc

Marin ese

SCENA IX

Tache şi Lenuţa

Tache vine la ea, îi ia mâinile La revedere scumpa sufletului meu.
Lenuţa făcând sforţări asupră-şi La revedere îi întinde fruntea
Tache o ia de bărbie, o sărută, o mai priveşte, o mângâe pe frunte, şi apoi pleacă La revedere.
Lenuţa priveşte cu multă părere de rău îu urma lui, apoi cu necaz şi o externă nervozitate, bate din picior, isbucneşte în plâns şi cade pe dormitoare înfundânduşi capul în pernă
Tache ajuns la uşe întoarce capul, văzând'o se întoarce repede la ea neliniştit Lenuţo, Lenuţo, ce ai? scoate pălăria şi bastonul, le pune pe biurou, vine iute la ea, 'i ia mâna, cade 'n genuchi, vrea să'i ridice capul, foarte îngrijat Lenuţo, Lenuţo!
Lenuţa suspină cu capul în pernă, îşi trage mâna dintr'a lui, şi se opune de a-şi ridica capul
Tache acelaşi Vorbeşte, ce ai?... Lenuţo!... Nu mă voeşti?
Lenuţa Lasă-mă, lasă-mă.
Tache îi sărută mâna, o mângâe pe faţă Ţi-am făcut eu ceva?... Spune te rog!... Pentru ce plângi? Răspunde... Lenuţo, mă respingi?... Sunt vinovat? Ce-am făcut?
Lenuţa ridică capul stând totuşi aplecată pe pernă priveşte la el pe sub ochi, cu un surâs ascuns, căsninduse să se arate supărată, apoi de odată brusc, cu capul îi face un gest ameninţător şi totuşi nu cu răutate U! îşi vâră capul în pernă iarăşi
Tache înveselit, se apleacă şi-i depărtează mâinele dupe faţă A, şireat-o!.. Uite că râzi.
Lenuţa îşi trage mâinile şi se acoperă iar
Tache foarte vesel Zadarnic te ascunzi. Eu văd că râzi... Da, da, uite că râzi o ridică după pernă şi 'i depărtează mâinile iarăşi Şireat-o, şireat-o.
Lenuţa isbucneşte într'un râs îndesat şi sacadat, apoi cu o dulce mustrare în privire Urâciosule!
Tache fericit o priveşte Ai plâns?
Lenuţa cu ochi plini de lacrimi, surâzându-i dulce, dojenitor Am plâns, dacă mă faci tu?...
Tache robit de ucigătoarea ei privire Pot eu să 'ţi fac vre un rău?
Lenuţa Mai întrebi?
Tache Aide nu mai fii supărată... O! nu te mai uita astfel la mine, căci mi-ai zdrobit, mi-ai mistuit sufletul! Şi dulcile cristale ce isvorâsc şi picură din ochii tăi, îmi ard privirea cu scânteile lor aprinse de dragoste.
Lenuţa Da, da, tu nu mă iubeşti.
Tache Eu nu te iubesc?
Lenuţa Nu; dacă m'ai iubi, nu m'ai părăsi astfel... Când eşti acasă, te 'nfunzi în dosare, preferi mai bine mucigaiul tribunalului, decât pe mine... Şi mai spui că ochii mei suut...
Tache tresare, se ridică, priveşte la ea cu frică, întinde braţele rugător Lenuţo!
Lenuţa ridicându-se, din ce în ce cu mai mult necaz Da, da, repet că nu mă iubeşti, că cauţi să fugi de mine.
Tache Te rog judecă...
Lenuţa face doi paşi spre biurou, şi priveşte ţintă la dosare, tristă, suspină, apoi de odată se repede furioasă apucă dosarele, le ridică voind a le aruncà, se opreşte gânditoare, apoi le lasă să cadă pe biurou, cu adâncă durere scoate un lung oftat, cu ochii umezi de lacrimi se uită la el trist, apoi isbucneştə într'un plâns nervos.
Tache care i-a urmărit cu privirea toate mişcările, se repede la ea şi-o cuprinde 'n braţe Lenuţo! Lenuţo! A! nu mai plânge, nu... Cât de rău îmi faci!... Dosarele?... Nu mai vrei să le vezi? Voi da chiar astăzi ordin, să vie să le ia de aci.
Lenuţa ştergându-şi lacrimile Dosarele?... nu dosarele. Ele n'ar fi acolo, şi chiar dacă ar fi, tu, tu ai fi al meu, dacă ai voi, nu al lor... dar... lasă-mă. suspină şi-'l depărtează uşor.
Tache ne lăsând-o Iţi promit că n'au să mai fie aci. Aide încetează... Nu mai suspinà.
Lenuţa se'ntoarce cu faţa la el, îl priveşte ţintă blând şi rugător Tache, mă iubeşti?
Tache Te 'ndoeşti de iubirea mea? o strânge la piept
Lenuţa De ce nu eşti ca altă dată? Aşa cum te-am cunoscut, cum te-am avut până

acum câtva timp? De ce cauți să fugi de mine?... O, te rog, nu încerca să tăgăduești... Văd, simt și mă doare, mă doare!

Tache cu privirea perdută, sbuciumat în dureri Ah! Lenuțo!

Lenuța cu o dulce tristeță în privire, se perde în farmecul amintirilor E, eram așa de fericită! privește iar la el cu ochii umezi de dragoste Puținele ore în care lipseai de acasă, nu 'mi făceau nici un rău, din contră, serveau de repaus simțurilor mele, ca fericirea să renască mai vie, mai puternică. Dorul de a te vedea se mărea așteptându-te; și când soseai tu întreaga casă, înnota într'o veselă și strălucitoare lumină. Aerul vibra așa de dulce și armonios, parcă 'mi șoptea cu o nemărginită dragoste, că vine domnul gândurilor mele. Pe chipul tău radios și vesel, citeam tainele ascunse ale dorului meu vrăjit. Simțeam cum privirea ochilor tăi, pătrundea până în adâncul sufletului meu, înfiorându-l de dragoste!

Tache care a ascultat-o, înmărmurit de dragostea ei, o privește fără să poate scoată un cuvânt; fără să facă vre-o mișcare, cu mâinele întinse spre ea.

Lenuța apleacă capul ușor, cu privirea perdută în depărtare, și gândul înlănțuit de dulceața amintirilor. Da... eram așa de fericită!

Tache cu respirația înnecată de fericire, se repede la ea, o cuprinde 'n brațe și'și ascunde fața la sânul ei. Ah!

Lenuța îl strânge la piept, se uită cu drag la el. Nu mai am ce să'ți dau, ți-am dat, tot, tot ce-am putut și ce-am avut... A! De ce nu mai sunt, timpurile acelea? se uită tristă la el Nu, nu mai ești tu. Acum când vii, privesc cu durere fața ta întunecată și tristă. Ochii tăi nu mă mai caută ca altădată, fug demine... Tu, nu mă mai iubești!... sau... ești prea sătul, prea plictisit de scene d'astea!

Tache sare 'n lături ca și când 'l-ar fi străpuns un fier înroșit în foc, privește la ea disperat, nu strigăt dar muget scoate din sufletul lui, își bate pieptul cu pumnii. Lovește, lovește! căci merit! Sfărămă sufletul ăsta ticălos și încărcat de păcate... Sătul? sătul, da prea sătul. Mi-am sfărâmat, mi-am distrus și istovit tot tot, nu mi-a rămas nimic; ca un câine harbar care se târăște prin maidanuri, prin gunoaie și roade toate oasele aruncate de alții, așa mi-am îndoptat sufletul inima și întreaga mea ființă cu lepădăturile sociale. Sătul sunt, da prea sătul! privind la ea sfâșietor de dulce D-zeu 'mi-a trimis acum bogății imense, o comoară fără preț! Averile întregii lumi nu să pot măsura cu tine, dulce și neprețuita mea comoară Lenuța la început 'l-a privit nedumerită, apoi cu frică se retrage. Tache făcând un pas spre ea cu mâinile întinse. Nu, nu, stai. Te voi păstră, te voi ascunde în sufletul meu se oprește gânditor încruntat In sufletul meu?... nu, e prea murdar... In inima mea... Nu, e vestejită disperat se frământă, strigă Unde? unde să te ascund?... N'a mai rămas în mine nici un colțișor, în care să pot ascunde de ochii poftitori ai lumii, o comoară așa de neprețuită!... Mi-o vor fură, mi-o vor fură!... Alții se vor desfătă, alții o vor strânge la pieptul lor, și'și vor îmbătă sufletele cu farmecul mistuitor, ce isvorăște din întreaga ei ființă... Și eu?... A!... Nu? nu!... Nu te las! se repede după ea.

Lenuța 'l-a privit cu multă, frică când se repede la ea, înspăimântată fuge după biruou. O!... Doamne! Doamne!

Tache se oprește de-o dată într'o atitudine tâmpită, întinde gâtul și ascultă, parcă ar auzi ceva în depărtare se 'ncruntă, figura 'i se contractează și ia expresia unui rânjet dureros, privește cu coada ochiului spre stânga ca și cum ar fi cineva care-i vorbește la ureche, corpul aplecat puțin înnainte, mâinele întinse și degetele contractate, gata de luptă. De odată ridică capul, rânjetul mai pronunțat strigă Râdeți!... râdeți!... cu mișcări dezordonate Iadul întreg să râdă! râde sarcastic, imitân râsul drăcesc ce pare a auzi, râsul din ce în ce mai natnral cn hohot, și cu haz de nu se mai poate ține, cade pe un fotoliu, și continuă a râde

Lenuța privindu-l îngrozită, trece repede cu disperare în fața lui Tache! Tache! ce faci!

Tache tresare, se oprește din râs, ridică capul cu o mișcare ca și cum ar fi adus din altă lume, se uită la ea tâmpit și 'ntrebăte.

Lenuța cu disperare Doamne!... Tache! Tache! ce ai? ce 'nseamnă râsul acesta nebunesc? Ce asculți cu cine vorbești?

Tache desmetecit, se ridică și privește la ea cu frică Ce-am făcut? Ce-am făcut?

Lenuța Vorbești, râzi, cu cine?

Tache o privește îngrozit cu disperare scoate un strigăt puternic, își acoperă fața cu mâinele și plânge cu hohot.

Lenuța înnecată în plâns, disperată Ah Doamne! Doamne ce ai? Iar?!

Tache o priveşte sfâşietor de dureos, plângând cu hohot, cu mâinile întinse spre ea Te-am perdut! te-am perdut! în contemplare cade 'n genuchi cn mâinile întinse şi vrea să 'i sărute picioarele
Lenuţa Dă un ţipăt, fugând se uită cu groază înnapoi la dânsul şi ese.

SCENA X

Tache singur

Tache îngenuchi priveşte tâmpit după ea până dispare, se ridică apoi brusc, încruntat cu capul în jos greu apăsat de gânduri. Nimic... nimic... Tot, tot s'a perdut! ridică capul, pe faţa 'i se vede o hotărîre extremă disperată Da, să sfârşesc! se duce la biurou, trage sertarul scoate un revolver, se uită la el. Se aude strigăt şi vocea Doctorului: Undei; undei? în afară, Tache un moment ascultă apoi hotărît Vin aci... Să sfârşesc! repede trece în camera din stânga şi închide nşa

SCENA XI

Lenuţa, **Doctorul Marin** intră

Doctorul Undei? Undei?
Lenuţa Aci era. aci: se privesc câtva, în stânga se aude o detunătură de revolver, toţi tresar îngroziţi
Doctorul Sa 'npuşcat!
Lenuţa ţipă, aleargă la uşa din stânga Tache! Tache! uşa nu se deschide
Marin şi **Doctorul** înping în uşe cu putere, dnpă câtva uşa se deschide şi toţi se retrag îngroziţi. Tache zace lungit jos cu creeri sdrobiţi
Lenuţa dă un ţipăt Mort! cade leşinată în braţele Doctorului care o prinde
Doctorul o aduce şi o aşează pe dormitoare, o priveşte Nenorocită şi el nenorocit... Da, aci era adevărata fericire: frumuseţe, sinceritate, inocenţă şi iubire adevărată... Păcat păcat era prea târziu, se 'ntoarce către stânga şi priveşte la Tache La treizeci de ani, ai cunoscut toate plăcerile pe cari ţi le dă aşa zisa lume liberă, 'ţi-ai cheltuit toată enegia tinereţii, în beţia vinului şi a femeilor perdute, acolo sufletu-ţi se înjosea tot mai mult sub greutatea păcatului aci, sufletu-ţi se înnălţa purtat de aripile castităţi, şi dragostei adevărate... Păcat, Păcat, că 'ţi-ai perdut viaţa luând moneda calpă, drept cea adevărată.

St Michăileanu-Stempo.

FINE

Psico-fiziologia dragostei

Omul e făcut din perpetuarea speciei mai mult de cât un tribut către natură: o plăcere Pe când la animale, actul e pur instinctual, la om, grație rațiunii cu care a fost dotat, reproducerea a luat mii de forme drept avant-gardă; toate menite s'o îndrumeze spre un singur scop: continuarea vieții.

Cea mai puternică legătură dintre viață și natură, este dragostea.

Cea mai puternică legătură dintra viață și om, este dragostea.

Cea mai puternică legătură dintre natură și om, este dragostea.

In sfârșit, cea mai puternică legătură dintre om și om, este dragostea.

Totul e dragoste. Și dragostea aceasta este natura însăși, viața, procrearea, perpetuarea. Astfel, actul animalo-vital, a luat înfățișarea unui sentiment.

Dragostea! Ce cuvânt sacru! Câtă durere a vărsat ea în sufletele unora — câtă bucurie a dat altora, fericire și suferință, zbucium și plăcere, bucurii și necazuri, — ea e subiectul în jurul căreia se învârtește întregul nostru intelect.

Pentru unii, dotați cu mai puțină inteligență și cu mai multă forță vitală, dragostea e mai puternică, puterea de reproducere mai exprimată. Aceștia cunosc mai mult frumusețea sensuală de cât cea intelectualo-morală. Ei se apropie mai mult de animal.

Pentru alții, din contra, dragostea e mai puțin senz și mai mult sentiment. Pentru dânșii e chestie de frumusețe estetică intelectuală. Pe când la cei d'intâi, dragostea e o mulțumire fizică, la cei din urmă e o mulțumire sufletească. Sunt deci două categorii de dragoste, una care 'ți dă satisfacția materială și alta care 'ți dă satisfacția morală.

I. Dragostea materială: Aceasta este o formă a perpetuării speciei, așa cum a dat'o natura. Reproducerea este o dragoste animală și vice-versa. Animalul, ca și individul, caută să'și mulțumească simțul, — dându-și prin aceasta tributul către natură, conlucrând inconștient și involuntar la clădirea vieții. El se mulțumește pe sine, se simte satisfăcut, fericit și crede că acțiunea e proprie „eului“ său și depinde de dânsul. Pentru omul mărginit dra-

Brodării și țesături românești.

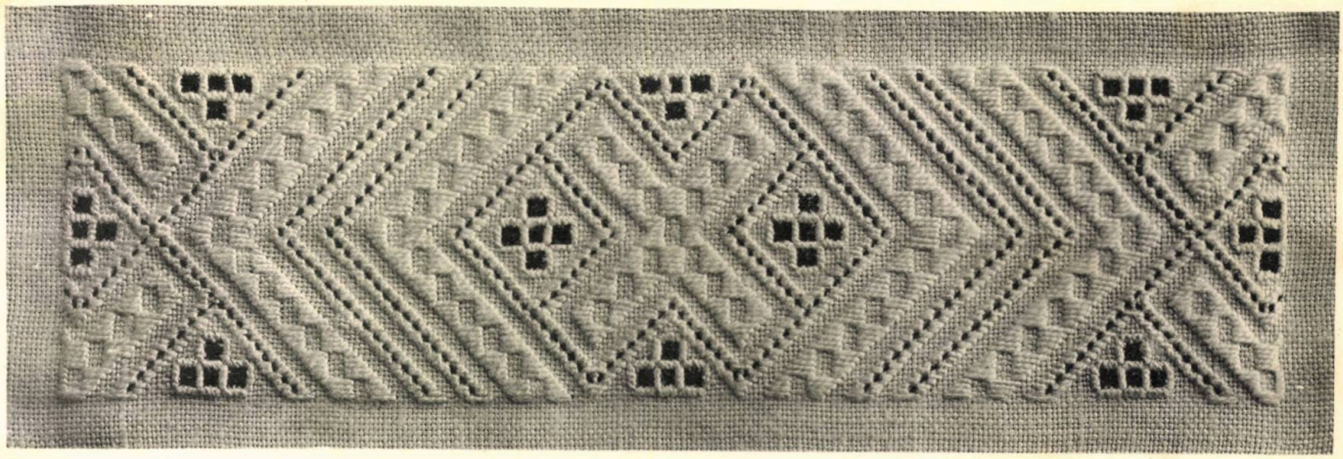

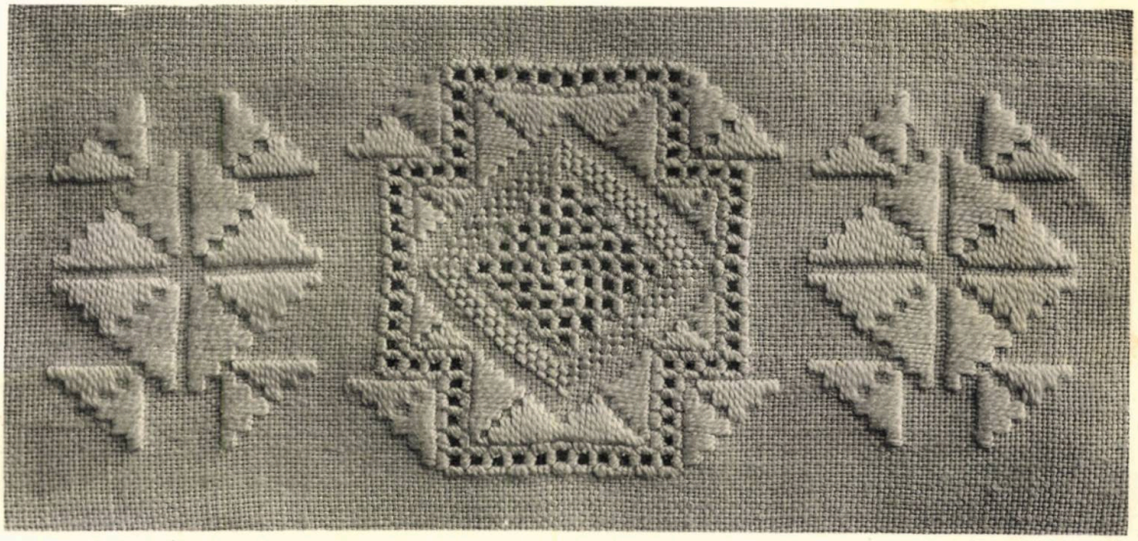

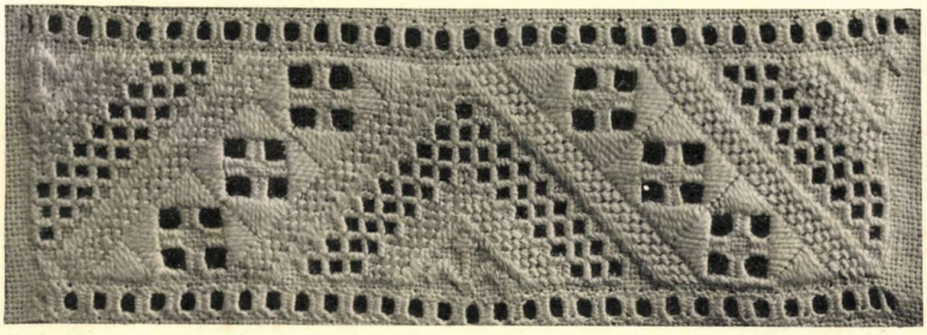

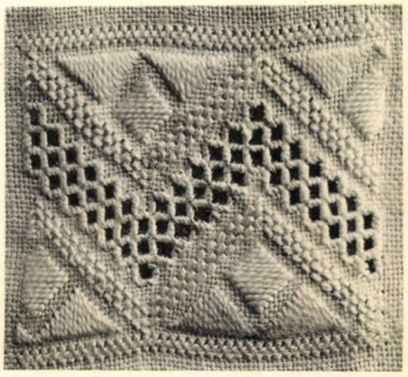

Reproducere după Albumul Domnișoarei Minerva Cosma.

Cântecul mării

Știți voi când geme marea 'n răzvrătire
Sunând prelung din fundurile-adânci,
Iar valul spumegând în cloclotire
Cu furie izbește 'n zid de stânci
Umplând de larmă tot cuprinsul zării,
Știți voi ce se petrece în adâncuri
Sau ce minuni v'ascunde taina mării?...

Dar când apoi s'a potolit furtuna
Și-i liniște și pace 'n toată firea,
Iar dintre nori senină iese luna
Pe valuri oglindindu-și strălucirea
Și luminând a apelor cântare,
Știți voi ce sun 'atunci prelung în funduri
Și trist precum un clopot de 'ngropare?

. . . . . .

E liniște în zările trudite
Și pace 'n taina apelor adâncă...
Doar cântecele serii neîmplinite
Gonind amurgul mai răsună încă
Subt nesfârșita cerului mărire,
Chemând mereu din zările 'nnoptate
A stelelor puternică oștire,
Ca să coprind'a bolților cetate...
Și iată pogorând pe căi albastre
Stăpâna nopții albă și senină,
In mijlocul alaiului de astre
Imparte-a sale daruri de lumină,

Pământului dând binecuvântare
Și apelor poruncă la odihnă,
Iar mirul ei de raze sclipitoare
Sfințește visătoarea firii tihnă...

Dar marea pururi mistuind o taină
Sunând din valuri, spumegând s'avântă,
Și oglindind avuta bolții haină,
In liniștirea nopții tot mai cântă.
— O blândă și fermecătoare noapte!
Știi tu povestea valurilor mele,
Ori jalea plânsă 'n ropotit de șoapte
Și dezmierdată 'n mângăeri de stele?
Știi tu durerea apei răzvrătite
Ce veșnic pacea zărilor zugrumă,
Și câte doruri mor neizbândite
In orice strop și picură de spumă?...

Tu pururi doamnă viselor iubirii
Și sufletelor tinere stăpână,
Ce luminezi coprinsurile firii
Când dor cu dor se cheamă și se 'ngână,
Știi tu câte povești de fericire
S'au stins nepovestite 'n plâns de valuri,
Și câți din cei robiți de-o amăgire
Și azi visează 'n unde idealuri?...
Iar voi scumpi solitari îndrăgostiți
Ce lunecând cu barca 'n legănare
Pe limpezi căi de ape rătăciți,
Voi ce-ați făcut o sfântă sărbătoare
Din orice clipă dulce de iubire.
Știți voi că tulburați în zborul vostru
A multor vieți pierdute ardomire?

Voi fetelor ce stați la țărm plângând
Cu ochii duși în sura departare,
Și vă cutremurați de-un groaznic gând
Mai mult cu orice clipă de-așteptare
Topind în plâns a vieții bucurie,
Știți voi câtă durere geme 'n funduri,
Și câți din cei plecați n'or să mai vie?...

S'au dus pribegi spre lumi îndepărtate
S'adune slavă multă și să stoarcă
Tot rodul țărilor necercetate,
S'au dus ostași de rând ca să se 'ntoarcă

In urmă căpitani în țara lor,
Dar câți din cei plecați or să revie
O spune 'n ropot valul plângător,
Căci numai valul plângător o știe...
. . . . . .

Dar marea pururi mistuind o taină
Izbește 'n stânci ori spumegând se strânge,
Și oglindind avuta bolții haină,
In liniștirea nopții tot mai plânge...

Corneliu Moldovanu

CRONICA
LITERARA ŞI ARTISTICA

Tafrali, *Scene din vieaţa dobrogeană*, Bucureşti, Editura „Biuroului Universal“ Ath. I. Niţeanu, 1906, 182 pp.

Volumul coprinde—aşa după cum l-a împărţit chiar autorul—două părţi: 1⁰) Scene din vieaţa dobrogeană—de unde şi numele întregului volum—, şi 2⁰) „Alte nuvele“.

Publicate în această revistă şi în mai multe alte părţi, nuvelele şi schiţele domnului Tafrali sânt în mare parte, cunoscute publicului cititor. Din prima despărţire, patru sânt cele mai caracteristice şi anume: „La Cişmea“, „Intre Pescari“, „Nufărul“ şi “In jurul lui Murataca“. Sânt caracteristice din punctul de vedere al descrierii şi priceperii vieţii şi înfăţişării amestecului de populaţie care se găseşte în România transdunăreană. Astăzi e destul de bine stabilit că dacă cercetările folclorice, linguistice ori sociologice lămuresc direct—şi în primul rând—firea, vorbirea, credinţele şi obiceiurile unor grupări de indivizi, nu e mai puţin adevĕrat că manifestările de ordine literară, cu privire la aceiaşi indivizi şi la aceleaşi locuri luminează aproape tot pe atât pe doritorii de atari isvoare.

De pildă dintre numirile propriei vieţi de pescar dobrogean, respândite ici şi colo, sânt unele pe care nu le putem găsi nici chiar în—de altfel—excelenta *Incercare de Terminologie* a domnului Damé, care nu se ocupă decât incidental de regiunea vecină mării [1]) „*Cherhanalele* de peşte“ [2]), *cherhanaua* de icre, [3]) de batocuri (?)“; [4]) „*torpaci*“ [5]) „*icreană*“; [6]) „*prundoi*“ [7]), etc. sânt câţiva din aceşti termeni în treacăt observaţi.

Nu însă numai un atare punct de vedere va interesa pe cititori,—sau mai bine zis tocmai acesta va interesa pe foarte puţini— ci şi, mai ales, înfăţişarea literară a nuvelelor şi a schiţelor coprinse în volum.

Domnul Tafrali are pagini—şi nu puţine—care se citesc cu o deosebită plăcere,—interesul povestirii ori al descrierii menţinându-se neîncetat. Pasteluri preserate în mijlocul bucăţilor, lămuresc scenele şi adaogă la frumuseţea paginelor şi la coloritul total al acestor bucăţi. Iată de pildă o vedere dintr'un pastel dobrogean, în nuvela-poveste „Nufărul“. Autorul are să istorisească o poetică legendă: Credinţa că nufărul e născut din preschimbarea în floare a lacrimilor unei zâne, care plângea odinioară—pe iubitul ei înnecat în mare. Impreună cu un tovarăş, care va povesti legenda, scriitorul nuvelei se plimba, într'o zi,cu luntrea „prin bălţile din jurul Caterlazului“.

---

1) **Frédéric Damé,** *Incercare de terminologie Poporană Română*, Bucureşti, Socec, 1901 Cap. XVII «Pescuitul» pp. 121—130.
2) **O Tafrali,** Vol. cit., p. 13.
3) şi 4) Ibidem, p. 14.
5) şi 6) Ibidem, pp. 47, 20. şi
7) Ibidem, p. 36.

„Părăsisem cursul Dunării, cu ţărmurile ei acoperite cu sălcii pletoase,—spune autorul—şi pluteam pe apa liniştită a unei bălţi. O pădure deasă de stuf ne înconjură. Vântul sufla încetinel şi mângâia trestia subţirică, care într'una se închina. Nu se auzia decât foşnetul prelung al stufului şi orăcăitul monoton al broaştelor. Din vreme în vreme un stol de păsărele trecea în sbor deasupra capetelor noastre, şi se perdea în zare. Şi noi plutiam, plutiam într'una.

Lotca spinteca lin apa, şi valurile se întindeau în roate largi până la ţărm. In depărtare, vedeam cârduri de raţe sălbatice, care speriate de ivirea noastră, înotau grăbite şi se făceau nevăzute prin papură şi stuf; adesea ne tăia calea câte un şarpe, care, ţinându-şi afară din apă numai capul, trecea dela un mal la altul, Opream luntrea şi ne uitam la el, până dispărea în întunericul trestiilor, şi iarăşi porniam“ [1]).

Tot aşa de plin de răcoare şi de veselă priveliştе e locul care mărgineşte un canal cu malurile „împodobite cu papură şi iarbă moale imbelşugată“, şi care slujeşte de scenariu unei părţi din nuvela „Între pescari“ [2]). In „La cişmea“, amurgul care pregăteşte în chip treptat desăvârşirea serei e descris în rânduri cari alcătuesc unele din cele mai de seamă părţi ale volumului. Vieaţa, mişcarea,—veselia, gluma, schimbul repede şi felurit de vorbe—în jurul unei fântâni, la sfârşitul unei zile de lucru, în regiunea câmpului, este apoi un subiect de schiţă nu tocmai uşor de zugrăvit. D. Tafrali a ştiut să înlăture multe din greutăţile cari în mod firesc se ivesc într'o asemenea descriere şi a putut să dea momente de reală înfăţişare literară.

In sfârşit—ca ultimă citare de pastel—scena încărcării vapoarelor în portul dela Tulcea [3]), şi cea dintr'o cârciumă în care se îngrămădesc pescarii [4]), sărbătoarea,—închee seria celor mai de seamă descrieri.

Ca impresie generală, mai ales „Intre Pescari“ aminteşte schiţele domnului Crăsescu (St. Basarabeanu) şi deci şi o influenţă a scriitorilor ruşi. In special Gorki cu *Vagabonzii* săi revine fără de voe în minte,—când e vorba de petrecerile ori certurile pescarilor; şi singurul—dacă nu mă înşel—scriitor strein care, întâmplător e pomenit în volumul de care ne ocupăm, este tot un rus: Turghenieff, şi o lucrare a sa în traducţie franceză [5]). Toate astea nu sânt, bine înţeles, decât o îndepărtată şi vagă influenţă, şi care nu se întinde decât asupra unor anumite părţi.

In celelalte bucăţi ca în, de pildă, „Moş Gheorghe“ şi „In jurul lui Muratacai“, găsim câte un miez de roman, într'o direcţie însă—mai ales cel dintâi—puţin cam dulceagă, ceva à la Florian. De observat, ca părţi bine reuşite, descrierea belşugului şi a voiei celei bune din casa ţăranului Gheorghe, şi coloritul oriental din întreagă cea de-a doua nuvelă.

„Pentru mama“ este o interesantă schiţă cu nuanţe de analiză psicologică. Ar fi fost însă mult mai bine să fi lipsit explicarea dela sfârşit, care slăbeşte efectul.

In fine „Axiopolis“ e o nuvelă oarecum archeologică. Trăind zilnic ceasuri întregi în cancelaria şi în sălile Muzeului de antichităţi, d. Tafrali s'a inspirat din amintirile vechi, a străbunei vieţi romane—evocată la fiecare pas de rămăşiţele mai ales epigrafice, strânse cu atâta trudă de învăţatul director al acestei instituţii. Cel care scrie aceste rânduri şi-aduce aminte cu nespusă plăcere de nişte asemenea timpuri în care şi el putea să cerceteze în linişte şi la îndemână părţi din bogatul material care stă îngrămădit în neîncăpătoarele şi prea puţinele săli ale Muzeului. Uneori privind o inscripţie vezi că din puţinele ei rânduri se deslueşte treptat-treptat un întreg colţ din bătrâne vremuri apuse. Ţi se pare că ai privi un obiect, un individ, ori un loc printr'un binoclu; şi de unde la început, vederea era nesigură, de ce potriveşti sticlele, de ce începi a vedea nu numai—treptat—mai limpede, dar şi mai mare, cu mult mai mare decât te-ai fi aşteptat. In acelaş timp obiectul ori individul îl vezi parcă apropiindu-se şi satisfacţia e deplină.

Dacă n'aş părea că trec peste marginele unei dări de seamă, apoi mi-aş permite să spun care au putut fi isvoarele dela care a plecat autorul în alcătuirea lucrării sale. Aş spune, de pildă, că săpăturile făcute mai anii trecuţi la Hinog (Axiopolis) dedeau naştere la zilnice convorbiri asupra lor, în cancelaria Muzeului; aş

1) Pp. 53—54.
2) P. 37.
3) Vol. cit., «In jurul lui Muratacai», pp. 74—75.
4) Pp. 21—22.
5) P. 123.

adăoga volumele domnului Tocilescu: *Monumentele epigrafice* şi *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie;* ar urma o inspirare din inscripţiile greco-creştine, cum şi din vederea tabloului lui Kaulbach din sala cea mare a Muzeului, etc.. Dar fiindcă acesta n'ar fi decât substratul pe care s'ar alcătui, adică s'a alcătuit povestirea şi s'a brodat subiectul desvoltat de autor, nu e nevoe a insista mai mult. In orice caz acest substrat dovedeşte o frumoasă contopire a elementelor observate, citite, etc. în diferite şi felurite ocazii şi înfăţişări.

„Axiopolis" ca şi „Mucaper" şi „Dexileu"—din partea a doua—sânt nuvele istorice cu subiecte din vremea greacă sau romană. Tratarea unor asemenea motive este însă ajunsă la un aşa înalt grad de perfecţie nu numai pur literară ci şi artistică, în cât trebue a fi cineva într'un sens Hérédia, într'altul Sienkiewicz spre a putea duce la un sfârşit desăvârşit nişte atari lucrări. De aceea alături de scenele din actuala vreme dobrogeană, nuvelele istorice apar, în acest volum, pe o linie secundară, într'o lumină mai slabă. De aci nu urmează însă că o neîncetată perfecţionare, mai ales prin inspirare directă dela isvoare străvechi nu poate aduce o înflorire şi în această direcţie.

In cea de-a doua parte «Haşişul» şi «Ielele» sânt două povestiri întemeiate pe domnia visului. Chipul de tratare al ambelor e identic şi interesant. Deşteptarea personagiilor—şi din prima şi din cea de a doua nuvelă—în urma unor peripeţii—uneori fantastice, dar despre cari cititorul n'a fost vestit că se produc în vis, ori în urma ameţirii cu haşiş,—e relativ neaşteptată. De unde crezi că ai înainte o serie de întâmplări cu totul reale, ori că—în a doua povestire—trebue să vezi că ai de a face cu halucinaţii produse în urma unei rătăciri noaptea pe câmpii,—mai ales că autorul lasă să se înţeleagă cele presupuse, afli la sfârşit că o deşteptare din vis pune capăt istorisirilor. Amândouă nuvelele sânt alcătuite cu o deosebită îndemânare. In literatura noastră,—lăsând la o parte cele «Două călătorii în vis» de Ion Ghica [1]) sau «Noaptea de Noembrie» a domnului Macedonski,—primele articole având de scop a trata nişte cestiuni economice, iar poema citată spre a satiriza părţi din societatea contemporană, plecând dela un presupus vis,—avem alte producţii cari într'adevăr descriu visuri întâmplate ori, altele, cari se puteau întâmpla. In orice caz cele pe cari vroim a le cita acum explică o anumită stare psihică: Mai întâi în versuri: «Luceafărul» lui Eminescu [2]) şi „Ispita" descrisă de Lecca [3]). Atât în melancolicele versuri ale celui dintâi cât şi—mai ales—în dramaticele strofe ale celui de-al doilea, e zugrăvirea unei stări sufleteşti proprie unei tinere în prada chinuitoarei dragosti. In „Luceafărul" e ivirea într'o fiinţă a unui dor pe jumătate nepriceput ei; iar în „Ispita" e sbaterea dureroasă a femeii care iubise. Luceafărul care străbate pe terestrele unui castel ori ale unei chilii, va impresiona în chip felurit somnul ori gândurile visătoare ale celor cari-i vor primi razele; dar în toate împrejurările intervine o explicare psicologică a faptelor petrecute sub impresia palidei lumini a tremurătorului luceafăr.

In «*Revista Nouă*» [4]) mai întâi şi apoi în *Sarcasm şi Ideal,* d. Hasdeu a descris două vise: unul real şi altul închipuit. Cel de-al doilea nu e însă altceva decât un motiv spre a ridiculiza o parte din societatea actuală rusească cum şi unele apucături ori păreri proprii unor scriitori, ca Tolstoi,—de pildă [5]). Satira aceasta e destul de cunoscută, spre a'mi mai permite eu să insist măcar în treacăt asupra ei. De observat e însă interesanta şi firească trecere, după o serie de cugetări privitoare tocmai la subiectul care va fi tratat, la însuşi visul de care e vorba în urma unei stări de aromire, maestru descrisă şi extrem de interesantă ca model nu numai literar ci şi psicologic [6]).

Celalt vis, cel real, este descris în versuri în însăşi „Povestea Crinului" [7]). E scris după ce într'o noapte—zece zile după înmormântarea Iuliei Hasdeu—isprăvise poeticul basm al Crinului.

Cititorii îşi aduc aminte de dedublarea—în vis—a personalităţii poetului:

---

1) «*Revista Nouă*», Anul II, No. 11—12.
2) *Poezii.*
3) *Prima* şi *Poezii.*
4) Anul I, No. 11, şi an. VII, No. 12.
5 **Hasdeu,** *Sarcasm şi Ideal,* «Sonato la Kreutzer», pp 19—35.
6) Loc. cit., p. 23.
Hasdeu, Op. cit, pp. 7—18.

. . . . . .
Doi *eu* intregi s'au desfăcut
Dintr'unul singur mine.

Era un *eu* incremenit
Jos, cu condeiu in mână ;
Sus, *eu* celalt, priviam uimit
La faţa-i ţărână

Mai presus de toate interesant—ca notă psicologică—e zugrăvirea *superiorului* celui iubit :

Ochirea-mi pătrundea uşor
Din zare până'n zare ;
Citiam făţiş a tuturor
Ascunsa cugetare ;
Eram stăpân să mânuesc
Acel curent supţire,
Pe care oameni-l numesc
Prevăz şi presimţire.

In sfârşit mai trebue citată şi o scrisoare a lui C. Negruzzi, din primul volum al scrielor sale [1]), în care zugrăveşte, iarăşi, un vis. Aci elementele alcătuitoare ale visului se pot însă lămurit vedea,—aproape in chip paralel,—din povestirea faptelor cari preced somnul scriitorului. O repede şi uşoară analiză, poate lumina pe ori şi care cetitor al lui Negruzzi asupra motivelor cari au dat naştere celor văzute, de către scriitor in timpul somnului.

«Ucigaşul fără voe» de Gr. Alexandrescu [2]) ; «Sărmanul Dionis» al lui Eminescu, cu visurile produse de boală, dar cu o lămurită reflectare a vieţii de până în ajun [3]), basmul—poveste al lui Ispirescu [4]) întitulat «Sufletul»—cu legătura lui curioasă dintre vis şi viaţă ; in sfârşit fantazia bogată,—întreţăsută cu observări psicologice,—din descrierea vieţii sau mai bine zis morţii din castelul, lângă care—plin de teamă se culcase un copil [5]),—închee o întreagă serie de lucrări. Negreşit nu pomenim nimic despre î n t r e a g a domnie a visului ca element fundamental al basmelor propriu zise—nici despre visele descrise pentru ele însele—iar nu pentru a da naştere unei lucrări literare—cum ar fi de pildă, cel al Juliei Hasdeu, descris—şi reprodus întocmai după notiţele autoarei—de către d. Hasdeu în *Sic Cogito* [6])

Am făcut o enumărare—in treacăt—a producţiilor l i t e r a r e in care acţiunea se desfăşoară in timpul somnului, spre a învedera şi mai mult cât de greu era pentru autor de a trata un asemenea subiect fără a cădeà într'o imitare—aproape silită. Cu toate astea autorul volumului de care e vorba a ştiut şi a reuşit a da ceva care nu este reflectarea nici uneia din producţiile amintite mai sus—in privinţa subiectului. Ca metodă de tratare din punctul de vedere psicologic—in a doua nuvelă—e ceva o a r e-c u m in genul lui Negruzzi ; şi am zis o a r e-c u m, de vreme ce pe când la acesta din urmă, in pomenita lui «scrisoare», e vorba de reproducerea in vis, în chip schimbat şi mărit a unor indivizi ori idei—la care se gândise in timpul zilei—dar totuşi in a c e i a ş i direcţie ca şi in realitate,—la d. Tafrali e tocmai, din potrivă, expunerea unui contrast. Un biet elev cocoşat e batjocorit de tovarăşii lui din pensionul in care se găsià, mai ales după întâlnirea lor—întâmplătoare—cu o fată frumoasă. Atunci, in timpul nopţii care urmează acestei scene brutale şi neomeneşti —dintre el şi colegii lui,—Florin, tânărul cocoşat—se scoală şi pleacă din dormitor, la întâmplare, chinuit de gândurile triste de peste zi. Ajungând afară din oraş, se opreşte pe marginea unui lac frumos, in a cărui apă se oglindià luna. Pe când, vrăjit, sta sub farmecul palidei lumine a melancolicei luni, iată că se aud cântece depărtate. Ele se apropie din ce în ce, şi în urmă in zarea luminoasă apar nişte fecioare ca nişte nymfe ori driade—din vremurile Zeilor păgâni. Sânt Ielele, cari după ce mai întâiu râd de tânăr—care sta uimit—încep să aibă milă de el şi chiar îl scapă de co-

1) *Păcatele Tinereţelor.*
2) *Meditaţii, elogii,* etc.
3) *Versuri şi proză,* 1890, pP. 70 sqq. pentru începutul visurilor.
4), *Legende,* ed. 1872, pp. 119—123. Reprodus în **Hasdeu**, *Etymologicum Magnum Romaniae,* v. *basm,*
5) **Delavrancea**, *Intre vis şi viaţă,* «Departe, departe».
6) «Somnul şi sufletul».

coaşa, cu care tocmai ele îl pociseră. Pe când bietul Florin era în culmea fericirii, se aude clopotul şcoalei sunând; şi aerul rece, care năvălise în dormitor pe o fereastră atunci deschisă de un elev, deşteaptă pe nenorocitul—fericit pentru o atât de scurtă vreme. Visase. Nici un minut nu părăsise patul în timpul nopţii; iar schimbările văzute în somn erau efectul frământării minţii lui, în urma batjocurilor răbdate. Tendinţa lui era să scape—de s'ar putea—de schimonosire. Prin contrast cu durerea resimţită în stare de veghere, mintea lui se sforţează a-l scăpa de impresiile rele de până aci, dându-i mulţumirea la care poate că nici nu s'a gândit—direct—în timpul batjocurilor neomenoşilor lui tovarăşi de şcoală. Imaginele cu înfăţişare erotică sânt o urmare a doritei stări de însănătoşire, şi un fel de răspuns—consolarilor lui că şi el ar putea fi iubit de o fată, ba chiar de una şi mai frumoasă decât cea văzută peste zi—în timpul plimbării,—de oarece putea fi iubit, sau cel puţin mai mult decât simpatisat, de către cea mai superbă dintre acele Zâne, de către însăşi regina lor.

E o lucrare de seamă această nuvelă cu note psicologice, a domnului Tafrali şi e posibil a spera şi o urmare în această direcţie.

Dacă vom mai adăoga ironia care se lămureşte din titlul de «Prada» purtat de patru schiţe, în care oamenii într'unele, dobitoacele într'altele, alcătuesc un paralelism demn de observat,—am isprăvit cele ce pe scurt am voit a spune despre acest volum de schiţe şi nuvele, aşa de interesant, sub variatele lui înfăţişări.

O nouă serie de producţii ale domnului Tafrali ne vor da poate ocaziunea de a vedea şi o mai deplină, sau—în orice caz—o mai deasă manifestare a talentului său, destul de înflorit pentru un prim volum.

St. Mihăileanu-Stempo. *Două Logodne*, Comedie în trei acte, stabilimentul grafic Albert Baer, Bucureşti 1905, vol. în 4°, 46 pp.

Autor al unei drame de o valoare deosebită [1]), d. Mihăileanu-Stempo dă la lumină acum o comedie care va atrage atenţia cititorilor ei şi va face o adevărată plăcere spectatorilor.

Astăzi când comedia are, uneori, curioase restricţiuni în vestirea ei de către autori—în cât se aude vorbindu-se de comedie eroică [2]) ori de comedie tragică [3])—este interesant a se şti, dela început, felul oricărei piese purtând o atare denumire. Lucrarea dramatică întitulată *Două Logodne* este o comedie în sensul lui Sardou ori Lemaître, adică un colţ din viaţă văzut în mai multe momente şi având un sfârşit liniştit, după ce acţiunea se înnălţase până la un punct care se afla pe culmea de unde priveşti spre dramă ori chiar tragedie. La cei doi scriitori de care vorbim nici nu există—decât în rare casuri—note comice, aşa în cât la ei, ca şi la mulţi alţi dramaturgi—cari scriu în aceiaş direcţie—numele de *comedie* ajunge a fi aproape impropriu.

In piesa domnului Mihăileanu-Stempo elementul comic există însă, în multe locuri, şi e de ajuns a cita ca tip pe locotenentul Georges de Verdé, sau notele de înfăţişare deosebită—prinse de autor în partea din scena a doua a primului act, când cele două verişoare—care sânt unele din cele mai de frunte personagii ale acţiunei—vorbesc despre ţărănismul părinţilor uneia din ele [4]).

Dar mai întâi iată subiectul.

La moşia lui Ghiţă Drăgoescu, un bogat proprietar, care îşi îngrijia singur de bunurile sale, se găsesc în momentul când se începe acţiunea, pe lângă locotenentul Nicu Valereanu,—logodnicul tinerei Florica G. Drăgoescu—şi un prieten franţuzit al lui—locotenentul de Verdé—, şi Jean şi Olga, fiii lui Costache Drăgoescu - frate cu Ghiţă.

In prima scenă logodnicul spune iubitei lui Florica, vestea neplăcută a plecării sale aproape imediate, la regiment de unde nu mai poate lipsi. Olga şi Jean, care apar pe neaşteptate pe aleea din parcul în care se aflau cei doi îndrăgostiţi, surprinzând clipele în care Nicu şi Florica îşi luau rămas bun, întrerup, însă, fericirea tristă a unor asemenea momente. Dela început, deosebirea între cele două verişoare

---

1) Cf. notiţa noastră «O lucrare dramatică, **S. M. Stempo**, *Ultima lovitură*, dramă în 4 acte», *«Românul»*, 22 Noemvrie, 1904, p. 298.
2) **Rostand**, *Cyrano de Bergerac*, comédie héroique.
3) **Catulle Mendès, Scarron**, comédie tragique.
4) Pp. 6—7 cf. şi începutul seriei III din acelaş act.

e limpede, neîndoelnică: una—Florica—blândă, adânc iubitoare şi fără putinţă de a resista neplăcerilor; cealaltă — Olga—vioae, având ceva ştrengăresc—dacă se poate zice astfel fără de notă rea — atât in vorba cât şi in purtarea ei, cum vom vedea mai târziu. Când ea aude că Nicu trebue să plece, exclamă numaidecât — pe franţuzeşte — :

Olga *Oh ! si tôt ?* !
Florica Zice că-i expiră concediul.
Olga Ei şi ? ! dă o telegramă că eşti bolnav, şi mai cere câteva zile.
Nicu Da ?... Dă o telegramă că eşti bolnav, şi concediul gata. Expeditiv, foarte expeditiv. Crezi că merge aşa ?
Olga De ce să nu meargă ? Presupune că eşti cu adevărat bolnav, ce faci atunci ?
Florica (*apropiindu-se de Nicu*) Olga, de ce vorbeşti aşa ?
Olga De, că nu ţi l-am îmbolnăvit.
Florica (*lipindu-se de Nicu*). Dar nu vroiu să zici aşa.
(Olga şi cu Jean râd cu hohote).
Nicu (*mângâind pe Florica*). O ! Ce-ţi închipui !
Olga Ia te uită cum îl apără ! Ha ! ha! ha ! ha !
Jean Fericit om. Ha ! ha ! ha! ha !
Olga (*vine la Florica, o îmbrăţişază*) *Oh ! ma pauvre amie,* ; *pardon, pardon* (o sărută).
Jean Iar ? Dar sunteţi un isvor de sărutări.
Olga Şi ai vrea şi tu ? Iţi lasă gura apă.
Jean Ba mă rog, sunt de idee că sărutatul e mijlocul cel mai bun, de a se transmite boalele [1])

După ce Florica spune de o intervenţie a tatălui său pe lângă colonelul regimentului din care face parte logodnicul ei—pentru o prelungire a concediului—' încep a vorbi, cu toţii, despre o proectată excursiune. Vorba alunecă asupra a diferite cestiuni, când Valereanu întrebă de prietenul său Verdé. Atunci Olga aflând că întâmplător acesta—om strein de familia lor—a putut vedeà, de dimineaţă, pe mama Florichii, la bucătărie, e coprinsă de grijă faţă de această bădărănie a mătuşei sale de a stărui să vadă de lucrurile casei. Şi apoi Florica mai face greşala de a nu-i zice lui tată-seu *papa.*

Olga Şi ce însemnează asta, tata, tata, tata ? De ce nu-i zici *papa* ? Inţelege că nu şeade frumos.
Florica Dacă nu mă lasă să-i zic altfel decât tată ?
Olga Cel puţin in faţa lumii, şi mai cu seamă când va veni rudele lui Nicu, fereşte-te de a mai zice tată, faci o proastă impresie.
Florica Oh ! Parcă tu nu-l cunoşti pe tata cine e!
Olga A ! am să i zic eu. Ce vrea să zică asta ? Ne face şi pe noi de râs. E frate cu tatăl meu, dar ce deosebire între ei (*vorbesc între ele*) [1]).

Astfel pe lângă alte note caracteristice celor două tinere fete, se găseşte naivitate la Florica şi afectare la vara ei.

Domnul de Verdé, care apare, e şi mai franţuzit decât Olga, şi e tot aşa de scliv'sit pe cât e de prosticel. Se înţelege destul de bine ce lovitură e pentru Olga când vede ivindu-se tocmai atunci pe unchiul său Ghiţă „îmbrăcat în haine de dril, cisme în picioare, pălărie mare de pae şi un gârbaci în mână", vorbind violent şi căutând pe fiu-său Ionel, „pungaşiul ăla micu", care umblând cu o ţigare printre şirele de grâu, dase foc uneia.

Verdé pune monoclul în ochi şi „măsoară pe Ghiţă de sus până jos" ; dar Ghiţă nu se prea sinchiseşte de asemenea prezenţă şi, din pricina unor întrebări puse de nepotul său Jean, acesta primeşte aspre observaţii dela unchiul său. Dintr'o conversaţie care se urmează apoi numai între unchiu şi nepot rezultă că primul plătea de multe ori datoriile fratelui său şi indirect pe ale lui Jean. Supărarea lui Ghiţă Drăgoescu se îndoieşte când aude pe frate-său zicându-i să nu mai umble îmbrăcat într'un costum de felul celui pe care-l avea, şi'i aminteşte că luxul l-a dus să'şi ipoteceze moşia. Va face impresie rea tatălui şi rudelor lui Valereanu ? Cu atât mai bine. El chiar vrea, de se poate să strice logodna. Aurel Urzăreanu, fiul unui mare proprietar, şi care se ocupa el însuşi cu exploatarea unor terenuri de petrol, omul pe care Ghiţă Drăgoescu l-ar fi vroit a-i fi ginere, apare aducând o scrisoare dela tatăl său Iorgu Urzăreanu,—scrisoare în care se vorbeşte despre o dorită căsătorie între Florica şi Aurel,—de oarece familia Urzărenilor nu aflase însă de logodna fiicei lui

1) **St. Mihăileanu-Stempo,** *Două logodne,* Actul I, scena II, pp. 4 5.
1) *Două logodne,* Actul I, scena II, pp. 6—7.
2) Ibidem, scena IV.

Ghiţă Drăgoescu. Aurel care venia din Bucureşti, aduce vestea menirii lui Costache Drăgoescu la prefectura judeţului; în schimb află şi el, dela însăşi Florica, despre logodna ei, în momentul în care-i prezintă pe Valereanu. Olga, foarte emoţionată, la vederea lui Aurel, reface cu el o veche cunoştinţă şi îşi atrage o serie de complimente, învederat pornite din inimă, din partea lui Aurel.

In acest timp Costache Drăgoescu observând înclinarea acestui tânăr, pe care-l ştia milionar, vorbeşte cu fiul său Jean, într'un chip cam nu prea potrivit cu prea elegantele obiceiuri pe care pretindea că le are, spunându-i că nu e rău a face lucrurile aşa în cât Olga să părăsească ideea de a lua pe Verdé şi din potrivă să caute a fi bine cu Aurel Urzăreanu. Pe de altă parte când Ghiţă vine şi-i spune că în urma scrisorii primite dela prietenul său Iorgu,—tatăl lui Aurel,—rupe logodna dintre Florica şi Valereanu, Costache, după ce mai întâi caută a-l potoli, şi a-l îndepărta cu orice preţ dela ideea unei căsătorii între Florica şi tânărul Urzăreanu, îi arată mijlocul de scăpare, în chip mai delicat, şi care va consista într'o declaraţie din partea lui Ghiţă, făcută colonelului Valereanu—cel care era să-i devie cuscru—, prin care să arate că nu poate da fiicei sale decât o zestre foarte mică, faţă de ce se aşteptau—probabil—cei din familia lui Nicu.

In actul al doilea Ghiţă caută a pregăti pe fiică-sa, dându-i să înţeleagă că logodna ei s'ar putea strica. Firesţe Florica plânge; dar numai atât e ce poate face ea, cu firea pe care o avea. In schimb Aurel şi Olga în timpul unei plimbări îşi spun dragostea pe care fiecare o simţea faţă de celalt. Locotenentul Verdé care soseşte şi îi vede plecând alăturea şi mână în mână, rămâne posomorît—dacă nu şi furios—mai ales faţă de râsul colegului său Valereanu, cu care era împreună. E interesantă în acest act scena (VI) în care Ghiţă caută a face pe Aurel să înţeleagă că Florica este aproape liberă şi adaogă :

Ghiţă *(lui Aurel)* Dl. Locotenent poate să-şi facă bagajul şi să plece. Să-l ia Costache care l'a adus aci, să'l dea fie-sii—Olga nu e de măritat ? [1])

Dacă cititorul sau spectatorul mirat de faptul că tatăl Olgei—tocmai el care vrdia să o mărite mai curând—«l'a adus—pe Valereanu la Ghiţă, se va întreba cum îşi găseşte acest fapt ezplicarea, va găsi răspuns în vorbele pe care Olga le spune —în actul al III-lea—bătrânului Urzăreanu, de care ea era destul de alintată şi căruia îi spunea prietenesţe, sau mai bine zis ca unei rude mai apropiate, cele ce ştia. La mirarea lui Iorgu despre grăbita logodnă a Florichii, Olga care-l întâlnise pe şi-l însoţise până la casa lui Ghiţă îi zice :

Olga E foarte drăguţ băiat, e locotenent.
Iorgu E locotenent. Şi voi numai puteţi de locotenenţi. A, fetelor ! fetelor!
Olga Dacă i-a plăcut ei şi-l iubeşte.
Iorgu Ce face ? îl iubeşte.
Olga Da.
Iorgu Ei aşi ! Când a avut timp să-l iubească aşa repede ?
Olga (râzând) O ! o ! o ! tătucule, eşti înnapoi cu politica ! De când îl cunoaşte ea şi-l iubeşte ! De când era în pension la Bucureşti.
Iorgu Cum, de când era la Bucureşti.
Olga Da, da. Dar ce-ai crezut ?
Iorgu Nu se poate frate 'mie nu mi-a spus niciodată.
Olga Ha ! ha ! ha ! ha ! Adică cum tătucule, vreai să-ţi spue ţie ? . . .
Iorgu De ce să nu'mi spue ?
Olga (râzând) Astea nu se spun. Şi apoi ea în totdeauna zicea că amorul, cu cât îl ascunzi mai bine, cu atât eşti mai fericită.
Iorgu Zeu ? De unde a învăţat ea d'astea ?
Olga Dela pension, de unde vrei ?
Iorgu Bravo, bravo, bine a învăţat . . . A ! poftim copii ! Ştiu şi pe dracul !
Costache Ceva mai mult nici tată-său nu ştia.
Olga Negreşit că nu. Numai eu cu ea ştiam.
Costache A logodit-o aproape fără voia lui.
Iorgu Fără voia lui ? ! . . . De ce a logodit-o atunci ?
Olga Pentrucă trebuia, ce era să facă? Florica i-a spus curat că dacă nu vrea s'o logodească cu Nicu, ea nu mai are la ce trăi, se omoară [2])

Aşa ne explicăm presintarea făcută chiar de către tatăl Olgei ; dar ne explicăm mai puţin impunerea părerei Florichii, tatălui său celui atât de autoritar.

Dar să revenim la şirul desvăşurărei acţiunei. Aurel primeşte dela tatăl său—

1) ST. M. STEMPO, *Două Logodne*, Act. II, scena VI, p. 22.
2) Actul III, pp. 33–34.

pe care-l vestise, între acestea, de logodna Florichii,—o scrisoare în care, după ce-i spune că o logodnă se poate strica—îi vesteşte sosirea lui, la moşia lui Ghiţă, de unde Aurel nu plecase încă, reţinut de Ghiţă într'un anumit scop, pe când el urmărea un altul. Florica, văzând ce întorsătură iau lucrurile ia o hotărîre puternică şi căutând pe Aurel îl roagă să renunţe la mâna ei de oarece ea iubeşte pe Nicu Valereanu. El îi promite, cu atât mai mult cu cât—îi şi spune—iubeşte pe Olga. Florica spunându-i că a observat acest lucru, slăbeşte pe de o parte caracterul dramatic al scenei, în care altfel ea ar fi fost altfel prea plină de voinţă, de energie; dar pe de altă parte e cât se poate de logică cu ea însăşi, care avea un caracter puţin puternic. Convorbirea dintre ei, cu un caracter tainic, e însă observată de Jean şi de tatăl său; pe de altă parte Olga aflând că Aurel pleacă,—se duceà dupa sfatul Florichii, să înduplece pe Iorgu Urzăreanu, a-i permite căsătoria cu Olga—, urmează o scenă de adevărată furie şi desnădăjduire, în care Jean şi Olga socot pe vara lor dreaptă o desăvârşită perversă [1]). In seara următoare, când dau cu ochii de Florica, furia lor creşte până a-i arunca în faţă vorbe grele, când Aurel—care căuta pe Olga spre a-şi luà rămas bun, apare şi descurcă lucrurile—mai 'nainte ca Florica să se fi putut desvinovăţi ea singura înaintea verilor ei.

In actul al treilea, şi cel din urmă, Iorgu Urzăreanu apare însoţit de Olga, care îl întâlnise în drumul către casa lui Ghiţă. Aci spectatorul sau cititorul va vedeà una din cele mai fireşti scene în care un bătrân se încântă de tinereţea sburdalnică a unei tinere pe care o socotià aproape ca pe copilul său; pe când ea se alintă şi une-ori aproape-aproape pare cam îndrăsneaţă, cum e de pildă în fragmentul din această scenă (III) pe care l-am reprodus mai sus. Căutarea perelor prin buzunarele pardesiului lui Urzăreanu; scena cu paianjenul de pe umărul tinerei, care spunea că e fără teamă,—toate acestea sânt momente pline de viaţă, şi cari alcătuesc frumoase pagini în piesa domnului Mihăileanu-Stempo.

Acţiunea de unde tindeà să iea o întorsătură dramatică, se linişteşte pe de o parte prin faptul că Aurel hotărăşte pe tatăl său a-i da voe să iea pe Olga, deşi Iorgu ţinuse mult să aibă pe Florica de noră; pe de altă parte prin renunţarea colonelului Valereanu la dota ce se da fiului său, în semn de lovitură indirectă dată lui Ghiţă care se plângea de datorii—lucru cu desăvârşire neadevărat.

In acest timp Iorgu Urzăreanu recunoaşte în colonelul Valereanu, care sosise şi el la moşia lui Ghiţă Drăgoescu, pe un vechiu fost coleg al său de şcoală. E curios, însă, şi deci cam neverosimil ca până în momentul întâlnirii lor, Iorgu să nu fi auzit de numele logodnicului Florichii, şi deci de al fostului său coleg.

Iorgu recomandă călduros pe Valereanu şi neamul său; Ghiţă Drăgoescu ca răspuns la refusul micei dote date Florichii, îi dă—o moşie de 10,000 de pogoane, după ce colonelul declarase că va împărţi tot venitul moşiei sale cu fiu-său.

Piesa se sfârşeşte prin hotărîrea şi celei de a doua logodne, a lui Aurel cu Olga. Costache Drăgoescu, prefect al judeţului—după cum ştim—oferă lui Iorgu Urzăreanu să-l susţie a se alege la un scaun vacant de senator, Iorgu nu prea vrea, dar adresându-se în glumă viitoarei sale nurori îi zice:

Iorgu Vrei tu să fiu senator, drăguţă?
Olga Vezi bine că vreau. Fă-l senator, papa 2)

„*Fă-l senator*“ e o expresie cât se poate de reală şi de foarte multe ori posibilă în gura unei femei, de când—în unele părţi—se găsesc cucoane conducând daraverile politice.

In piesa domnului Mihăileanu-Stempo în afară de această bine alcătuită rânduire, ar mai fi însă de observat ici şi colo câte ceva. De pildă: De ce Aurel care se îndrăgosteşte aşa de iute de Olga, nu s'a gândit mai 'nainte la ea, când simte o aşa de nespusă plăcere la vederea ei, înainte de a şti că Florica s'a logodit? Un răspuns foarte firesc, ar fi că Olga—de atâta vreme de când nu mai fusese văzută de tânărul Urzăreanu (şi autorul insistă asupra acestui timp îndelungat)—se schimbase, negreşit în mai bine, devenise poate seducătoare nu numai prin propria-i frumuseţe cât şi prin acel aer de vioiciune propriu firii ei, în care sinceritatea şi înfăţişarea „alcătuită“

1) *Două logodne*, Actul II, scena XIV, pp. 26—27.
2) Actul III, scena XXII (ultima), p. 45.

sânt într'o vecinătate care face grea despărţirea lor, ca la mai toate fetele al căror tip e Olga. In ce priveşte pe Urzăreanu cel bătrân, şi dorinţa lui ca fiul său să ia în căsătorie pe Florica, deşi amândouă verişoarele erau de-o potrivă de bine văzute de bătrân,—în a cărui grădină ele se jucau, rupeau flori şi poame,—e lesne de explicat această preferinţă. El ţinea ca fiul său, un om harnic, să ia în căsătorie pe fiica lui Ghiţă Drăgoescu, pe care-l vedea—cum se zice—legat de pământul său şi văzându-şi în mod serios de treburi, pe când Costache şi cu fiii lui apăreau—dacă nu de tot—dar în parte, cel puţin, fluşturateci, prea lustruiţi, cheltuind mai mult decât se părea—după cum şi era în realitate,—plus că atât Costache, cât şi Jean,- ba la fine, ca o ironie, şi în treacăt şi Olga—se ocupau de aşa zisa politică.

Aci e locul de a observa că piesa domnului Mihăileanu-Stempo urmăreşte şi un scop, pe lângă distinsa expunere literară: Ea doreşte şi reuşeşte—pe cât se poate în cuprinsul unei comedii de trei acte—a lăuda şi a pune într'o lumină favorabilă pe toţi cei cari îşi văd de treburi, dar mai cu seamă pe acele t i p u r i d e R o m â n i cari nu se depărtează de viaţa agricolă, ca marii proprietari Ghiţă Drăgoescu şi Iorgu Urzăreanu, sau cari încep a se da industriei ca tânărul Aurel, care făcea sondagii pe nişte mari terenuri petrolifere. In schimb Costache Drăgoescu e plin de datorii, tot ocupându-se de politică şi trăind în lux; fiul său Jean îl imită, şi are drept ideal să ajungă deputat, iar Olga, cu unele iviri de nesinceritate, e de multe ori pretenţioasă, şi în plus toarnă din vreme în vreme câte o frază franţuzească. Pentru ca să fie un şi mai desăvârşit contrast, totul se petrece în familiile unor fraţi. Ca o dovadă completă de imparţialitate, spre a nu-şi arăta personagiile favorite ca fiind «ideale», autorul ne prezintă pe Ghiţă Drăgoescu de multe ori nepoliticos,—graţie, bine înţeles, contactului necontenit cu brutalitatea vieţii de muncă ţărănească; iar pe Costache cu obiceiuri cu totul cioplite în raport cu lumea pe care o întâlnia ori o cunoştea.

In ce priveşte biciuirea franţuzismului reprezintat prin locotenentul de Verdé —în chipul cel mai acut—, şi prin Olga Drăgoescu—într'un mod mai potolit—e fără îndoială un punct bun de folosit în comedie, şi care va reuşi totdeauna cu succes. Intr'una din ultimele sale lucrări, in «gluma didactică» *Liceul Ţepeluş-Vodă*, mult regretatul Gion, încondeiase cu mult spirit tipul profesorului franţuzit în persoana celui numit Alexandrescu-Franceza [1]). Cu mulţi ani înainte—la serbarea jubileului Ateneului (25 Noembre, 1890)—, rostind vestita conferinţă *Cum Vorbim*,, tot Gion avusese părţi delicioase în combaterea vorbirii acesteia,—nici româneşti, nici franţuzeşti,—întrebuinţată de atâţia indivizi, din atâtea straturi ale societăţii noastre, în cât ajunge până şi la ţară unde «*mersi* şi-a pus prin satele române un *m* în coadă şi se zice *mersim dumitale*, după cum se zicea o dată bătrânescul şi frumosul *mulţumim dumitale*, «vere» ori «frate»» [2])

In scrisoarea pe care i-a trimis-o —cu această ocazie—magistrul Hasdeu, marele învăţat zicea—între altele—că furişarea streinismelor, într'o limbă, numai atunci e îngrijitoare când se manifestă „printr'o năpraznică năvălire, şi când ne ameninţă cu o înmulţire microbică". Altmintrelea nu poate fi vre-o teamă; cu toate că nu trebue a se uita că avem a-face, ca şi în boalele trupeşti, cu vre-un organism puternic sau nu. «Organismul limbii române mi se pare a fi atât de ţeapăn, în cât galicismele bonjuriştilor, ca şi ciceronismele puritanilor, departe de a mă fi îngrozit vreodată, m'au făcut a râde cu haz în „Trei Crai dela Răsărit". D-nia-ta de asemenea, amice Gion, în spirituala conferinţă dela *Ateneu*, n'ai prea avut aerul de a te fi speriat, ci mai mult ai râs. Şi dovadă că ai râs, este că mulţi s'au supărat. Dar ce-i mai caraghios decât toate, este că unii s'au grăbit a te face duşman al Franciei, al iubitului popor francez, al naţiunii celei mai simpatice neamului românesc. Şi pentruce oare? Numai şi numai pentrucă ai rugat pe Români să nu'şi mai bată joc de vorbe franţuzeşti. La adică, tocmai Francia ar trebui să-ţi mulţumiască....." [3])

Am reprodus întreagă această parte din scrisoarea domnului Hasdeu şi am reamintit ceva din lupta a n t i f r a n ţ u z i t ă pe care întregi ani, dearândul, a dus-o Gion, în diferite ocazii şi neîncetat în şcoală,—spre a dovedi că tocmai doi mari iubitori ai Franciei şi ai culturii franceze s'au ridicat în totdeauna în potriva schimo-

1) **G. I. Ionnescu-Gion**, *Liceul Ţepeluş-Vodă*, Real? Vechiu? Clasic? Modern; Bucureşti, Socec, 1904, scena XIX, pp. 27 sqq.
2) Idem, *Cum Vorbim*, Bucureşti, Tipografia «Românul», 1891, p. 29.
3) HASDEU, *Scrisoare către Gion*, în *Cum Vorbim*, pp. 11—22.

nosirii limbii noastre. In acest sens tipurile puse pe scenă de d. Mihăileanu-Stempo sânt cât se poate de potrivite într'o comedie, spre a se ridiculiza cât mai bine şi mai neîncetat asemenea tendinţe alături de cari se ivesc şi cele de adoptarea unor nepotrivite obiceiuri cu firea şi cu trecutul nostru. O simplă lămurire însă: După cum spune d. Hasdeu, în scrisoarea sa, nimeni nu înţelege prin aceasta o combatere a influenţei franceze la noi, ori de câte ori am avea nevoe de lumină cum şi în neîncetatul mers cultural al nostru. Popor latin, Românii au mentalitatea care nu va putea fi influenţată decât totdeauna de o limbă similară, dar mai luminată, mai de seamă. Cine nu vede atunci că singura posibilă pentru noi—în curentul cel mare—este cea franceză, cu mici adaose ori înlocuiri şi din alte părţi—când lucrul ar fi trebuincios. Din acest punct de vedere un articol publicat, de d. Caion, într'unul din numerile—pe cari am putut să le primesc aci—din „*Românul Literar*", şi întitulat „Influenţa germană la noi" [1]) şi care, aflu, că a dat naştere unei aprinse discuţii, este tot ce poate fi mai românește simţit. Adversarii unei idei cari înlătură influenţa germană la noi, ca nefiind potrivă cu firea de latin a Românului—nu pot fi decât sau streini de firea neamului nostru, sau nesinceri în exprimarea gândurilor lor. După cum au arătat rândurile de mai sus, ideea stăpânirii la noi a unui curent francez era tot ce poate fi mai natural chiar la cei cari—cu atâta dreptate—combăteau franţuzirea limbii române.

Imi închipuesc, şi cred că nimic din coprinsul piesei nu desminte această credinţă a mea; că autorul piesei *Două Logodne* a râs de franţuziţi, ca şi Gion, dar că tot ca şi el păstrează în inima sa o caldă simpatie culturei venite din Francia.

In rezumat, ca piesă—comedia domnului Mihăileanu-Stempo, ni se prezintă ca o distinsă lucrare dramatică, de un deosebit interes pentru spectator ca şi pentru cititor, neavând situaţii forţate, şi fiind în acelaş timp o pagină din actuala viaţă românească, aşa cum este ea: cu defectele şi calităţile ei.

N. I. Apostolescu

1) Tomul III, No. 37, 9 Octombre 1905, pp. 490—494.

Cărți și reviste străine

Puterile naturii (Naturgewalten) nuvele de Clara Viebig.

Autoarea se pasionează mai ales pentru probleme etnice; opozițiunele sociale o interesează tot atât cât și opozițiunile de rasă. Infundăturile Berlinului, cârciumele ordinare ale sărăcimii nu-i sunt necunoscute autoarei, viața celor mici o interesează, păstrându-i simpatie.

Dar reputația de mare scriitoare și-a dobândit-o mai ales cu poveștile din țara Eiffel, „țara vulcanilor stinși și a pasiunelor violente" cum o numește Clara Viebig. In acest colț de pământ german și-a petrecut cei dintâi ani ai tinereții, hrănindu-și geniul său poetic cu belșugul de frumuseță din munții Rinului. In lucrarea de care ne ocupăm, vedem cum pasiunele ființelor primitive se deslănțuesc în mijlocul naturii salbatice. Supt suflarea vântului puternic care străbate valea Rinului, desfășurarea unui poem de iubire poartă multă sălbătăcie și neliniște: ceva misterios, un amestec de umbră și tăcere primitivă. Personagiile nuvelelor sunt cu totul altele decât acele întâlnite în viață,—au o viață proprie, un suflet ciudat, obiceiuri și tradiții unice.

Les Civilisés — roman de Claude Farrère.

Autorul socotește că civilizația contribue la desfășurarea cinismului și la înflorirea desfrâului. Aceasta e ideia capitală pe care se încearcă a o trata în roman, și reușește pe deplin, făcând din *Les Civilisés* una din operele cele mai remarcabile ale vremii din urmă. Subiectul, dacă înlăturăm câteva complicații cam confuze, este următorul:

Departe,—tocmai în Saigon, se petrece o idilă între tânărul ofițer de marină Jacques de Fierce și D-na Sélysette Sylva. Flirtul devine serios, și ajunge la cunoștința tuturor. Dar firea lui Jacques, ușuratecă și schimbătoare, face ca toate jurămintele sale de iubire să fie calcate în urmă, iar fidelitatea făgăduită, înșelată. Selysetta îl surprinde și totul s'a sfârșit. Jacques desperat primește comanda unui torpilor:, căutând moartea într'un atac îndreptat în potriva unui cuirasat englezesc.

Descrierea luptei navale e de o putere extraordinară, care arată pe scriitorul de viitor.

Autorul pare un discipol al lui Pierre Louys; este un fervent închinător al frumosului, și un abil mănuitor de stil. Oricum ar fi opera de față este o lucrare clasică și totodată și plină de viață.

La Revue—1 Ianuar 1906.

Adolphe Retté face o privire generală asupra poeziei franceze în 1905.

Poetul care a reușit să închidă cele mai frumoase imagini în ritmurile cele mai precise, José-Maria de Heredia, murise în toamna anului 1905. Asupra lui s'au tipărit nenumărate studii și comentarii, căutând a explica opera sa, frumusețele divine ce le conține și a pune în concordanță, pe cât este cu putință, datele sufletești

ale poetului cu opera sa. Ceiace se laudă mai ales la Heredia, e splendoarea formei, abilitatea și măestria de a face să încapă în haina cumpătată și veșnic corectă a *sonetului*, cele mai mărețe și somptuoase senzațiuni. Unii l'au numit pictor de istorie și sculptor de marmure antice, alții au afirmat că poemele sale nu sunt decât speranțele și nostalgiile, bucuriile și tristețele sale, îmbrăcate în straiul personagiilor simbolice. Această afirmare nu e exactă; căci dacă multe versuri din *les Trophées* răspund acestei definiții în foarte multe poeme *eul* său încetează de a trăi.

Un alt poet mort în 1900, Albert Samain—a cărui opere: *Jardin de l'Infante* și *Aux francs du Vase*, prezintă note noi, cu totul caracteristice pentru poezia franceză.

Jean Moréas, în *Stances*, înnalță până la cea din urmă treaptă de perfecțiune corectitudinea formei și adâncimea emoțiunii. Dar iată că o altă școală se formează, și anume *integralismul*. Doctrina acestora a fost expusă de Adolphe Lacuzon în interesanta broșură: *La foi nouvelle du Poète*. Poezia e definită: „la volupté de la connaissance" și vorbind despre solia poetului: „le don du poète est une condition psychique supérieure, comme l'héroïsme". Și mai departe: „Notre but serait de réassigner à la poésie sa mission prophétique".

Dar până în timpul de față, integraliștii nu ne-au datde cât promisiuni. Integraliștii tind a instaura o poezie filosofică, în care să se rezume idei generale. Foarte puțini din ei însă urmează calea aceasta; cei mai mulți stăruesc în direcția individualismului, și dintre aceștia unul dintre cei mai de seamă, e Charles Guérin. *L'homme intérieur*—abundă în poeme pătrunzătoare, a căror strofe ne farmecă ca muzica unei melodii. Meditația lui Guérin e din ce în ce mai largă, tinzând să îmbrățișeze toată suferința omenească.

Fernard Gregh, poet fecund și foarte personal, a tipărit în 1905 *L'or des minutes*. Gregh reușește mai ales în poeme scurte, evocând un peisaj prin câteva versuri pitorești, care ascund un gând melancolic.

Mercure de France—15 Ianuarie.

Edouard Dujardin, un bun cunoscător al vechilor literaturi se ocupă de profetismul iudaic. Profeții ludei n'au făcut altceva decât să reconstitue naționalismul iudaic, întemeiat de Esdras și cărțile mosaice, democratizându-l. Istoria stabilește 1) că profeții iudei predicară, nu consersiunea lumii, ci cucerirea și supunerea ei și 2) că profeții iudei au fost protagoniștii nu ai dreptății, ci ai revendicărilor poporului lor și ai partidului lor politic. Analiza profețiilor celor doi Isaia, a psalmilor și a apocalipsului întăresc această afirmare.

Romanii pentru a cuceri lumea, trimiseră legiuni și administratori. Iudeii se sprijiniră pe Iehova și armele cerești.

Proselitismul iudeu nu diferă de proselitismul roman, decât prin alegerea mijloacelor. Acelaș lucru îl vor ambii—supunerea sau exterminarea lumii.

Profeții au fost protagoniștii dreptății. Dar în ce constă dreptatea? In a da fiecărui ceeace este al său: *suum cuique*. Sentimentul dreptății se naște dintr'o conștiință egală a drepturilor și a datoriilor.

Profeții sunt reprezentanții unui popor și al unui partid; ei cer pentru el toate avantajele. Latinii au zis *suum cuique*, profeții au zis *totul pentru noi*. In adevăr nu se poate găsi în biblie nici un pasaj unde profeții să nu ceară pierderea adversarilor,—ei cer exterminarea goilor și a aristocraților. La baza cărților iudaice este împlântată ideia eminamente noționalistă că Istrael este poporul ales. Iahveh, cel mai nedrept și mai arbitrar dintre zei, a ales poporul evreu, nu atât pentru meritele sale—o spune Biblia mereu—ci din simplul efect al gustului său; *el* a ales poporul evreu nesocotind pe altele. Teologia creștină face din această imparțialitate cerească o dogmă de predestinație. Nici o ideie eminamente democratică nu vom găsi la profeți—căci ei fac o mare deosebire între partida lor democratică din Ierusalem și celelalte seminții din cetățile Iudeei. Deci nu trebue să cetim justiție, ci revendicări, și nu atât revendicările poporului iudeu, pe cât ai partidului democratic.

La Revue bleue — 6 Ianuarie.

Maurice Dumoulin în articolul său: *Qui a composé les mémoires du Cardinal de Richelieu*, caută să stabilească adevăratul autor al memoriilor. Contimporanii

lui Richelieu, bazându-se pe oare care pasagii din Memorii nu se puteau împaca cu ideia unui alt autor al memoriilor. Și cu drept cuvânt, căci memoriile existau în realitate. Afirmațiile lui Richelieu în scrisoarea către rege, prefața dela *Testament politique*,—pe măsură ce se îmmulțeau documentele găseau în lumea literilor o creanță din ce în ce mai mare. Dar când apărură *L'Histoire de la mère et d'un fils*, toată lumea fu de acord că opera era a istoricului Mézeray și nu a lui Richelieu.

Voltaire în al său *Essai sur les moeurs* susținu că *Testament politique* era apocrif.

O nouă părere a fost de a se admite că memoriile erau o operă colectivă la care Richelieu n'a avut decât rolul unui supraveghetor sever, o operă dictată de el și adesea ori presarată de piese oficiale, cum ar fi Memoriile lui Castelnau, ale lui Villeroy sau ale lui Sully. Critica modernă a fost foarte exigentă; a vrut să știe anume cum au fost compuse aceste memorii și care e partea care cade în partea fiecărui. Memoriile lui Richelieu care se referă la perioada cuprinsă între 1610 și 1638, nu sunt decât forma dintâi a unei opere uriașe, rămasă nesfârșită, care ar fi conținut nenumăratele hârtii de stat de ori ce soi, scrisorile către străinatate, depeșele ministeriale, memorii remise regelui, avise de ale consiliului, rapoarte asupra evenementelor, și tot felul de hârtii de afaceri.

Aceste documente clasate, ordonate în caete după cuprinsul și data lor, erau paginate. După această lucrare, s'a procedat la redactarea lor, respectându-se toate caracterele vremii și ale obiceiului din vremeà în care au fost scrise. Adesea ori aceasfă muncă revenea «secretarului memoriilor».

La Revue de l'art — 10 Ianuarie.

Charles Diehl se ocupă de: *La Peinture orientale en Italie au temps de la renaissance*. Maiștrii primitivi din Sienna și Florența, Duccio, Cimabue, Giotto și elevii lor, au fost, din multe puncte de vedere, moștenitorii tradițiilor de artă bizantină.

Ce-i mai mult, pictorii italieni care au trăit în timpul celei de-a doua Renașteri datoresc Orientului unele din trăsăturele care fac originalitatea talentului lor, și nu numai orientului grec ci și orientului musulman. Prin aceasta nu trebue să se înțăleagă că Italia din veacul al XV ar fi avut nevoe sau ar fi luat lecții dela o artă turcă; dar ea în contact cu Islamul, a găsit inspirațiuni și a întâlnit modele care au însemnat multor din operele lor o notă cu totul particulară. Arta italiană a luat dinadins sentimentul și gustul unei culori locale, și într'o serie de opere remarcabile s'a încercat într'un gen cu totul modern, dând cele dintâi exemple și hotărînd pentru întâiași dată tradițiile picturii orientaliste.

Pictorii din *trecento* n'au pus mult temei pe culoarea locală. Când au avut de reprezentat o scenă care s'ar fi petrecut în Orient, niciodată nu s'au gândit de a pune personagiile, mai ales personagiile evanghelice, în adevăratul mediu în care și-au petrecut viața,—ba chiar ignorau și notele esențiale: tipul, costumul, peisajul. Modelele și decorurile și le luau întotdeauna din viața înconjurătoare. Mai târziu gustul pentru pitoresc trebuià să-i conducă neaparat la culoarea locală, exactă și adevarată.

Giotto deschise cel dintâi un drum nou, punând în pânzele sale tipuri vii, copiind modele locale. Comerțul cu sclavii și mai pe larg lărgirea relațiilor cu popoarele cele mai departate au înlesnit dezvoltarea genului orientalist.

Nuova Antologia — Ianuarie.

Angelo Mosso se ocupă de educațiunea soldatului și războiul ruso-japonez.

Războiul ruso-japonez a dat statelor războinice și nerăzboinice numeroase învățăminte. A rămas hotărît că ceiace decide soarta războiului în condițiile moderne e preciziunea și disciplina: disciplina armatei și educația ofițerilor.

Generalii japonezi înnaintau cu o preciziune spăimântătoare și diferiții comandanți de trupe cunoșteau ceas cu ceas toate operațiile corpurilor de oștire prietene. Preciziunea prin urmare este una din condițiile neaparate care hotărăsc soarta unui război. Pentru aceasta se cere ca educația oștirii și mai ales educația ofițerilor să fie cât mai înnaintată cu putință. In al doilea rând disciplina în șirurile luptătorilor sporește cu jumătatea armatei față de o armată dușmană cu mult mai numeroasă și mai bogată în muniții. Mosso trage concluzii și învățăminte pentru armata italiană.

Emporium — Ianuarie.

Vittorio Pica se ocupă de pictorul francez *Lucien Simon*, care s'a născut la Paris în 18 Iulie 1861. Cultura și-a făcut-o în țară și în străinatate, expunând la diferitele expoziții și repurtând succese din tinereță. Dintre cele mai reușite pânze citățm : *La scala, Suore questuanti, La Conversazione della sera, Processione.*

Camille Mauclair se ocupă de compozitorul francez *Alfred Bruneau.* Arduino Colasanti face un studiu de *artă retrospectivă*, iar Ettore Madigliani se ocupă de comorile vechi pastrate în diferite muzeuri.

D. Spineanu

Nr 2

Hasdeu

Într'o primăvară veşnică, un vultur pe o culme încadrată în ederă. Aşa se înfăţişază minţii,—pe scurt,—imaginea cea mai desăvârşită a omului genial, care împlineşte azi 70 de ani de vieaţă pământească.

Intemeietor al filologiei româneşti şi al istoriei noastre critice—zidind în ambele adevărate monumente nepieritoare; poet, care s'a ridicat până la înălţimile din poema *Dumnezeu;* dramaturg care a dat piese ca *Răsvan şi Vidra;* filosof care a ştiut să 'nfrunte rânjetul celor răi sau al celor nedomiriţi; critic de o neîntrecută putere şi de un spirit neasemuit — Bogdan Petriceicu-Hasdeu priveşte azi viitorul din culmea—nu a celor 70 de ani, la care pot ajunge atâţia muritori—ci din culmea pe care i-o alcătueşte opera sa—a celui mai înalt cugetător şi învăţat din istoria neamului românesc—viitorul: orizont senin şi albastru, neatins de urmă omenească, de răutate contemporană, de invidie şi de necaz.

Născut în Hotin, la 16 Februarie 1836 d. B. P. Hasdeu a dus o vieaţă plină, plină de activitate şi de suferinţe amare. Dar nu acum e timpul—şi nu ştiu dacă mă voi încumete vre-odată a face, după cum mă bat gândurile, un studiu amănunţit asupra-i,—nu e timpul nici chiar de a-i schiţa o biografie. In această privinţă cititorii pot consulta cu mult folos: notiţa domnului Fr. Damé, apărută în fruntea ediţiei franceze a *Istoriei Critice;* studiul—citez după ordinea apariţiei—domnului N. Petraşcu, apărut în al doilea an din „*Literatură şi Artă Română*“ şi apoi în al patrulea volum de studii critice, *Scriitorii Români contemporani* [1]); raportul prezintat Senatului de către d. Tocilescu, în ziua acordării recompensei naţionale, care s'a votat marelui învăţat şi poet în 1900; etc. [2]).

Despre familia Hasdeu—şi despre trecutul ei literar şi istoric—notiţele şi isvoarele sunt numeroase şi foarte răspândite. O pomenire pe scurt am făcut-o, alegând ce era mai direct interesant, în conferinţa despre Iulia Hasdeu [3]) şi adaog că—după însăşi spusa domnului Hasdeu—d-sa posedă şi alte acte decât cele până acum cunoscute—în archivul familiei.

---

1) 1898 Pp. 1—46.

2) O teză de licenţă sau de doctorat, scrisă în limba maghiară şi apărută acum vre-o 2—3 ani, are drept subiect studiarea activităţii domnului B. P. Hasdeu. Cunoscătorii limbii ungureşti pot spune dacă lucrarea aceasta are sau nu vre-o valoare deosebită.

3) *Studii,* Literatură, Estetică, Filologie, 1904, pag. 86—88.

Activitatea sa așa de puternică, operele sale așa de numeroase și de strălucitoare prin originalitatea lor,—fără îndoială—nu printr'o repede privire aruncată asupră-le pot fi măcar schițate—astfel ca să dea cel puțin o slabă idee despre însemnătatea și despre rostul lor în a noastră viață literară.

Aș vreà însă cu ocazia acestei aniversări, să evoc, doar, o amintire și să fac o constatare.

Acum un an, în ajunul acestei date, am serbat această zi la însuși magistrul Hasdeu, la Câmpina, în castelul „Iulia Hasdeu".

Când am sosit, cu o zi mai 'nainte, ninsese puțin, și vălul subțire de zăpadă—prin care se prevedeà, ca niște enorme ondulări, înălțimile de pe valeà Prahovei,—da un aspect feeric împrejurimilor.

Nu mă încerc a descrie castelul și viața din el, căci ori de câte ori am avut cinstea a poposi acolo, am găsit că nu se poate face o mai distinsă zugrăvire a lui, decât a făcut-o d. Caragiale în a sa „O vizită la castelul „Iulia Hasdeu" [1]). Voi adăoga numai că spiritul, care a caracterizat în totdauna vorba marelui învățat, împletindu-se cu vastele sale cunoștințe și cu profunda-i cugetare, lasă ascultătorului, mai ales în cadrul acestui castel—medieval și românesc totdeodată—o adâncă impresie de cevà peste măsura obișnuit omenească. Și, chiar fără de voe, un simțimânt religios se ridică în inima celui care trăește alături de acest mare învățat și poet cu vorba profetică.

... A doua zi, după sosire, era o dimineață plină de soare, cu miros de primăvară, cu aerul îmbălsămat și dătător de viață al înnălțimilor muntene. Pinii din parc păreau—de departe—că sunt încărcați cu flori albe de April—sub stratul ușor de zăpadă; iar în donjonul castelului, Christ apăreà într'o glorie de raze, în lumina care năvălià în valuri nesfârșite și vesele. Puțin înaintea prânzului am ieșit pe terasa dela intrare. In aerul răsunător se auzià un sunet de clopoței și curând înaintea porților se opri o trăsură. Din ea se coborîră domnii Haralamb Lecca și V. Cosmovici—distinsul nuvelist. Când îi văzù, d. Hasdeu începù a zâmbì, figura i se lumină și, când oaspeții cei noi fură aproape, o glumă flutură pe buzele castelanului. — Mă așteptam la asta, răspunse fruntașul poet și dramaturg, căruia i se adresase primele vorbe; și aruncându-și o privire de mulțumire în jur, d. Lecca—pe care avui cinstea de a-l cunoaște acum—înaintă spre magistrul, pe a căruì față se revărsa, de astă dată, semnele unei depline mulțumiri și blândeți.

Dacă am schițat—pe scurt și cum am putut—o asemenea scenă, e pentru a readuce în mintea celor cari au cunoscut sau cari cunosc pe d. Hasdeu—imaginea momentului în care se pregătește să azvârle o trăsătură epigramatică. E cevà absolut caracteristic: Ți se pare că vezi apărând, într'o repede străfulgerare, săgeata care va isbì pe cel țintit. Și totuși—chiar dacă lovește, de multe ori, cu o putere care schimbă gluma în mușcător sarcasm—totuși niciodată, dar niciodată, nu păstrează în inimă vre-un simțimânt de mânie,—nici chiar în potriva dușmanilor celor mai hotărîți... Și, firește, privind marele portret, dela 1630, al lui Efrem Hasdeu; blasonul încrustat pe poarta dela intrare; steagul—albastru-verde-roșu, culorile fami-

1) *Notițe și Fragmente Literare.* Biblioteca pentru toți, No. 121—122, 1897, pg. 140—165.

liei Petriceicu-Hasdeu—fâlfâind de-asupra marelui turn ; readucându-ți aminte de Gabriel Hasdeu, pârcălab de Roman sub Ion-Vodă-cel-Cumplit și mare vornic al țării de jos, sub fratele acestuia, de Petriceicu-Vodă; ori de poeți sau învățați ca Tadeu și Alexandru Hasdeu,—vezi, fără îndoială, că *L'Étape*, pe care a lămurit-o, cu măestria lui, Paul Bourget, e o condiție de neînlăturat în mersul omenirii către un punct mai înalt. Și cu cât treptele urcate vor fi mai multe, cu cât trecutul va fi mai mare, cu atât urmașii vor fi mai sus, mai deosebiți de cei din jur, mai purificați de micimile mulțimii.

....Departe de vieața din ce în ce mai înveninată de uri cari izbucnesc ca un sânge rău — o rămășiță de moravurĭ fanariote — d. Hasdeu se odihnește, cea mai mare parte din timp în liniștea dela Câmpina. S'ar părea că n'ar voi să mai dea la lumină vreuna din acele strălucite lucrări cari, în totdeauna, au 'ncântat mințile și inimile noastre. Acum un an însă îmi spunea că n'ar fi decât o cestiune de timp spre a publica o nouă ediție — cu totul refăcută, completată — din *Negru-Vodă*, cum și de a scrie o *Filosofie a Istoriei*, al cărui început fusese făcut în fascicula — singura care a ieșit de sub tipar — din al doilea tom al *Istoriei Critice*.

In orice caz, profitând de potolirea activității sale, unii p a t r i o ț i caută să arunce un văl de tăcere asupra neasemuitei producții, de până acum, a i s t o r i c u l u i și f i l o l o g u l u i B. P. Hasdeu. Lăsând la o parte pe cei cari cred că-i pot combate părerile ori lucrările — și cari, oricum recunosc, fără de voe, că în literatura istorică și filologică românească — în orice fel ai voi să procedezi — t r e b u e să pleci dela Hasdeu, — e desgustător a vedea atitudinea celor cari, folosindu-se de enorma sa muncă și activitate, se prefac a-l ignora, — luând de pildă, isvoarele indicate și utilizate de d. Hasdeu, slujindu-se de ele și de luminile sale, fără nici măcar de a-l pomeni. Nu la judecătorie sau în fața juraților se rezolvă asemenea lucruri, ci în mintea cititorilor cari cunosc toate astea. Ageamiii, care rămân uimiți în fața savantlâcului — de împrumut — al unor meșteri cari proectează o lumină streină, grație unui ciob de oglindă —cum fac toți copiii— aceia nu alcătuesc p u b l i c u l — care nu e tot una cu m u l ț i m e a — nici nu vor avea cinstea a fi cunoscuți de viitorime, ba nici nu e de crezut că o vor putea duce mult înainte, fără a nu li se vedea isvorul falsei străluciri.

La prima vedere, ar socoti — poate — oarecine, că e o perioadă în care gloria unui mare om suferă o întunecare vremelnică, — obișnuită îndată după încetinarea activității sale ori curând după moartea lui. Vorbind despre această fază amară a faimei oricărui geniu, Lavedan zice, într'un loc : «Toate geniile străbat, după dispariția lor, o perioadă mai mult sau mai puțin lungă de decadență. Dar norii cari se grămădesc înaintea stelei, n'o împiedică de a exista în totdeauna și de a străluci și mai mândră atunci când ei se risipesc. Chateaubriand, Hugo, Lamartine și mulți alții au avut această răutăcioasă punere la probă a posterității. Ea este fatală, trebuitoare și oțelește faima. Nemurirea nu se măsoară decât cu injuriile postume și nu se cucerește decât după un stagiu de nedreptate și de ignorare voită. Pentru o mai trainică amintire, trebue să se aștearnă — mai întâiu și cu temeiu—o puternică uitare. Nerecunoștința care nu cruță pe cei vii, își alege hrana cea mai gustoasă dintre cei morți» și, s'ar putea adăoga, d'intre cei cari se uită ca simpli spectatori la învălmășagul luptei —vieței— în care ei fuseseră conducători direcți, până'n ajun.

Cu toate astea, la noi, unde lucrurile și înfățișările de tot felul, vieață socială, literară, și mai ales cea științifico-literară, seamănă aidoma cu puterea de voință a corpului electoral, nu e la mijloc decât ceva mai simplu, deși mai jos cu câteva trepte ca în Apus, este — în aceste cestiuni, și aproape totdeauna — un interes personal. Astfel cât timp d. X sau d. Y va fi profesor universitar, teoriile sale științifice, literare sau combinate, vor fi declarate de o valoare absolută: un fel de cuvinte de Evangelie, ceva intangibil, chiar când sânt de o imperceptibilă însemnătate. Nu trebue însă a se uita că această infailibilitate trebue mereu afirmată printr'o reclamă chibzuită și des primenită. Dar publicul admirator al acestor oameni la ordinea zilei?...—veți zice. Apoi mai întâiu și întâiu marea majoritate a studenților cari au să dea examene la acei profesori, și care mulțime se împarte și ea în: [1]) Cei cari n'au citit altceva decât notele și producțiile respectivului profesor: Admiratori de bună credință. [2]) Cunoscători și ai altor lucrări decât cele recomandate la curs, dar cari — unii — înghit și tac, sau ceilalți, mai puțini din fericire — se tăvălesc de admirație în fața celui care-i va examina la Universitate și, mai târziu, și la alte examene. Astfel, în mod forțat, lucrurile se prelungesc. Unii din juni încep să creadă ce spun și influențează pe rudele ori cunoscuții lor — ceva ca în *Kamtchatka* lui Léon Daudet—; iar aceștia de frică să nu treacă drept necunoscător. — asta odată cu capul! — se silesc în orice ocazie a se arăta că sânt în curent: — D-l X? Marele savant? Ce minte superioară? Ce... etc. — D-l Y? Autorul... studiilor... cunoscute?! Mon Dieu! pot să zic: genial! Ceva mai mult: incomparabil! Etc... Urmează apoi bieții funcționari de pe la diferite instituții — ca, de pildă, Academia —unde datorită unor împrejurări de tot felul — de exemplu, politică sprijinită prin literatură și literatură proptită de politică[1]) — influența aceloraș profesori e însemnată. Atunci bieții oameni cu frica în sân pentru postul lor, nu se mulțumesc numai a fi plecați înaintea celor puternici; dar devin agresivi față de cei străini, de cei rău văzuți de patroni. Dela adăpost, din curte ori din pragul casei, se încruntă la trecători și'i fac cum le vine la gură. Oamenii serioși surâd și'și văd de treburi; iar naivii cască gura și se miră de astfel de voinicie, pricepere, cunoștință, bună credință, modestie, etc. etc.

Când o asemeneà armosferă, prielnică celor cari țin anumite frâne în mâinile lor universitare,—s'a format, începe a se publica,—repede ca să zăpăcească pe amicii amicilor,—ucaze în care se spune cine e bun și cine e rău, cine face a fi amintit și cine trebue înmormântat de viu, etc. Despre cei cu cari nu merge lucrul așà ușor, și mai ales de teamă să nu se surpe toată clădirea alcătuită cu atâta trudă, se procedează altfel: Domnul Z? Da.!... un om care... firește... a lucrat mult și dela care... natural... vă rămâne... ceva... Un om despre care... cu care... prin care... etc...

Ei bine! toate astea nu sunt decât manevre electorale, praf arun-

---

1) E foarte interesant a se alătura de aceste vorbe ale academicianului Lavedan, cele spuse de colegul său d. Emile Faguet în critica cea vestită a operei și vieții lui V. Hugo: «Très contesté pendant les vingt-cinq premières années de sa carrière, ce qui eût été juste (car son plein développement est venu plus tard) si on ne lui avait pas reproché surtout ses qualité naissantes, il a été très admiré pendant les vingt-cinq années suivantes. Depuis, les nouvelles générations littéraires s'écartent de lui, en quoi elles ont raison, car il ne faudrait pas s'aviser de l'imiter, et le dédaignent, en quoi elles se montrent un peu ridicules. Cela passera;...» FAGUET, *XIX-ième siècle*, XXIX-ième éd., pp. 254—255

Cititorul schimbând numărul anilor, și raportându-se la activitatea științifico-literară a domnului Hasdeu va găsi oare cari puncte de analogie cu cele de mai sus.

2) H. LAVEDAN, Le Saule d'Alfred de Musset, «*Les Annales Politiques et Littéraires*», No. 1179, 28 Janvier, 1906, p. 55.

cat în ochii lumii, obiceiuri luate din așà zisa politică și introduse și în materie științifico-literară. Cevà mai mult: Aceiaș zestre guvernamentală —în toate vremurile— se vede și aci. Dovada? Imediat ce unul dintre cei cari se aflau astfel în fruntea afacerilor literaro-universitare, își părăsește catedra, se cufundă cu o repeziciune de mirat într'o penumbră tristă—dacă se întemeia pe admiratorii de mai sus, cari nici nu vor să'și mai amintească de el; rămâne însă cu sincera și temeinica iubire a celor cari i-au citit operele și i-au admirat activitatea—dacă e unul din cei pe cari nu reclama —sau frica de examene—i-au înălțat în ochii tutulor.

Dacă dar se pare, după cum ziceam, că unii ar voi să sară dincolo, peste activitatea domnului Hasdeu, ei se mărginesc la categoriile de mai sus, ceeace— din punct de vedere critic—nu însemnează nimic. Cevà și mai lămurit; iată o dovadă și mai limpede că întru cât nu intervin între public și autor, conducătorii universitari, ci înșiși cititorii sau spectatorii vin dela prima dată în contact cu o producțiune oarecare, succesul în ce privește, de pildă, operele pur literare ale domnului Hasdeu, a rămas veșinic neclintit, ba încă pare a se accentua din ce în ce. Deunăzi s'a reprezentat din nou *Răsvan și Vidra*. Se știe și s'a citit în ziare ce impresie de nepotolită și verde tinerețà s'a revărsat din drama și versurile domnului Hasdeu! Dacă o poemă ca *Dumnezeu* ar fi scrisă într'o limbă mai cunoscută — de cât cea românească—autorul ei ar fi mai vestit decât mulți poeți și scriitori admirați în literaturile occidentale. Dacă studiile științifice ale domnului Hasdeu ar fi fost numai în parte scrise în limbile franceză, germană ori italiană, azi ar fi un isvor nesecat,—de întâia ordine,—pentru ori și ce romanist. Ascoli ori Schuchardt, însă, cari i-au apreciat însemnătatea, reprezintă mai mult decât toți micii publiciști cari nu cunosc limba și istoria Românilor decât din cărți scrise în franțuzește ori nemțește — chiar dacă unii dintre aceia pricep, uneori, câte o brumă de românească.

In literatura noastră Hasdeu apare ca gloria cea mai strălucită a neamului românesc. Dela principele Dimitrie Cantemir—după cum a spus'o d. Tocilescu [2])—Românii n'au avut un om de geniu care să poată fi comparat —oarecum—cu Bogdan Petriceicu-Hasdeu. Firește nimeni nu poate uita pe Heliade. Trebue însă a reaminti că acest mare învățător al Românimii a trebuit să lucreze din răsputeri ca să producă, în primul rând, lucrări absolut necesare momentului, și deci, mai totdeauna destinate pieirii. Numai ici și colo răsare câte o scântee nemuritoare—ca *Sburătorul*, părți din *Prefața Gramaticei*, etc.—Uneori în urma unei sinteze a lucrărilor cari rămân, privind opera lui Heliade, ți se pare că i găsești cevà comun cu Hasdeu și totuși nu-ți dai bine seama de trăsătura asemănătoare. Cugetând mai mult vezi că—un punct, cel puțin—e lămurit: Amândoi au un stil al lor, propriu, neîmprumutat, strălucitor—deși deosebit ca înfățișare—, apropiat oarecum numai în mânuirea ironiei presărate cu îmbielșugare în operele lor. Iluzia că avem a face cu o asemănare vine dar numai din faptul că e vorba de doi mari scriitori —Heliade înainte de italianisare—, și se știe că „nu poate să fie cineva mare scriitor decât atunci când inventează un stil“ [3]). Stilul propriu e cel care face adevărata și cea mai puternică ne-

1) Cf. pentru asemenea înfățișări cele spuse de d. Hasdeu: *Sarcasm și Ideal*, p. 81.
2) La banchetul dat în cinstea domnului Hasdeu, la 30 Ianuarie, 1897.
3) FAGUET, *Le XIX-ième siècle*, Victor Hugo, IX, p. 217

murire a unui scriitor. Comparând pe Hugo cu Chateaubriand și Lamartine, d. Faguet zice: „Mai presus decât acești doi mari oameni, Hugo este din cei cari nu pier, pentrucă existența în viitor o datorește un scriitor frumuseții stilului“ [1]). E un lucru lămurit, de care nu se mai îndoesc de cât cei cari nu pot scrie nici măcar o frază cum se cade—că nu numai în literatura propriu zisă, ci și în cea științifică — de pildă, în istorie — se cer calități de mare scriitor, spre a fi, de exemplu, mare istoric. Un om care a citit și a înțeles vieața unei epoce, a unui individ sau însemnătatea unui eveniment, se încălzește — fără de voe — retrăind în mintea lui timpurile de atunci, pe cari le vede ca într'o oglindă imensă. *Facit indignatio versus...* a zis cineva. De sigur cineva care n'a existat, ar fi dispus să zică vre-un istoric antistilist. Lucrul e posibil, căci dela o vreme e la modă să se spună despre personagiile istorice cari nu convin unei anume teorii sau pe a căror spinare voește vre-un neo-istoric a se face vestit—că sau n'au existat, sau nu fac două parale și că au fost niște banditi, ticăloși, etc... In schimb Nerone: Ce artist! Nu mai vorbim de Fanarioți cari erau niște literați în adevăratul înțeles al cuvântului: Trăiau dintr'un larg... budget și se ocupau cu—închipuiți-vă!—cronicele țării.

D. Hasdeu nu este numai un mare istoric, filolog și literat, ci este profundul cugetător care în țara noastră, înfruntând rânjete — împrumutate cele mai multe — a spus pe față și fără șovăire că, în ziua de azi, credința în Dumnezeu și în nemurirea sufletului se renaște mai vie și mai puternică față de cercetările științifice scoase la lumină de către spiritiști. E atât de mare această problemă care se aduce azi la iveală, încât știința oficială, cea predată după catedre — de astă dată mai pretutindeni — se apără cu furie — ceeace dovedește lipsa de argumente, — împotriva studierii chiar a faptelor cari i se prezintă. Totuși învățați vestiți în toată lumea — un Crookes, un Flammarion, un Lombroso, un Charles Richet — și atâția alții — declară că e o copilărie, o dovadă completă de caracter *neștiințific*, a tăgădui orbește și a nu studia de aproape faptele cari se prezintă. In articolul, de o logică scânteietoare, publicat acum un an în fruntea numărului din Ianuarie al revistei „*Annales des Sciences Psychiques*“, celebrul profesor de fisiologie dela facultatea de medicină de aici, Charles Richet, dă o dovadă — care va rămâne pentru totdeauna ca model — de ce însemnează un adevărat om de știință, lipsit de prejudecăți. El studiază punct cu punct argumentele cari se aduc — fie pentru, fie contra spiritismului și conchide, în acel articol — care nu se poate rezuma, pentrucă fiecare aliniat conține ceva de frunte, — că orice om de știință are datoria de a studia spiritismul. Este el contradictoriu cu vre-un fapt științific? Dar de când fizica, chimia ori fiziologia sunt tot așà de pozitive ca și matematicile? In condițiile *actuale* știm că se produce cutare sau cutare fapt: dar cine poate spune că — grație unei forțe necunoscute — până acum, generalizările, pe cari unii s'au obișnuit a le numi legi, nu pot fi schimbate? S'a zis de pildă, și se predă încă în învățământ, ca fiind o lege, că nu se poate produce căldură de corpurile în care nu se petrece nici o schimbare chimică. „Asta era, după câte se pare, o lege sigură, absolută, universal clasică, stabilită ca una din temeliile cele

1) *Faguet.* Le XIX-ème siècle. Victor Hugo XI p. 25.

mai neînlăturabile ale fizicei generale. Dar, descoperirea radiului a distrus generalitatea absolută a faptului, pentrucă radiul, fără schimbare chimică apreciabilă, dă în mod perpetuu însemnate cantităţi de căldură“ [1]).

„Eu nu admit, zice mai apoi Richet, acest argument simplist: „E imposibil (orice fapt spiritic), pentrucă bunul simţ îmi spune că este imposibil“. De ce imposibil? Cine a tras limita între ce este cu putinţă şi între ce nu poate fi? Să cugetăm mai adânc: toate cuceririle ştiinţei şi ale industriei au fost considerate odinioară ca înşelătorii“ [2]).

«Ştim, în chip istoric, cum ştiinţa noastră actuală este constituită din fapte cari au părut odinioară curioase, necunoscute, neobişnuite. In 1823, strămoşul meu, P. S. Girard care era un învăţat inginer, zicea într'una din şedinţele Academiei de Ştiinţe cu aprobarea întregei Adunări: «A pretinde să dai fiecărui Parisian apă în casa lui, până la al cincelea cat, e o ideie de om nebun, şi nu merită să ne ocupăm de ea nici măcar o clipă». Am citat adesea—adaogă Richet—cazul lui Magedie care nu admitea posibilitatea anestesiei chirurgicale; al lui J. Müller privind ca un lucru mai presus de forţele ştiinţei—măsura iuţelii undei în nervi; al lui Bouilland care socotia că telefonia nu este decât o şarlatanie de ventriloci; al lui Prévost şi Dumas cari declarau că nu se va izola niciodată materia colorantă a sângelui; al lui Pasteur chiar,—marele nostru Pasteur—, care asigura că nu se va putea crea prin sinteză corpuri având disimetria moleculară; al lui Lavoisier care declara că meteoritele nu veniau din cer, fiindcă în cer nu sânt pietre» [3]).

Ceeace însă împiedică minţile oamenilor de a privi dincolo de vremurile de faţă e faptul că trăim în «iluziunile timpului». «Aşa sântem noi făcuţi încât viitorul ne apare ca trebuind să fie asemuitor cu prezentul. E o lege psicologică aceasta, şi ea ne stăpâneşte mentalitatea». [4]) Şi se întreabă Richet: ce va fi ştiinţa peste o mie, peste două mii sau peste câteva zeci de mii de ani, când vedem la ce se reducea acum patru sute de ani? «E o curioasă iluziune a socoti că doctrinele timpului nostru vor fi apărate de pieirea care a dărăpănat pe cele ale predecesorilor noştri din secolul al XV-lea. De ce am avea noi privilegiul de a formula legi intangibile, pe câtă vreme ştiinţa n'a fost—în totdeauna—decât o serie de greşeli şi de aproximaţiuni, neîncetat evoluând, neîncetat schimbată; şi asta cu atât mai repede cu cât erà mai înaintată». [5])

Şi nu e o părere copilărească de a socoti că numai strămoşii noştri au greşit iar noi suntem infailibili? Cine poate să ne dea drept a zice: «Părinţii noştri, moşii noştri, strămoşii noştri n'au cunoscut ce este adevărul, ei au apărat teorii false, dar noi, noi sântem la adăpost de asemenea greşeli: ceeace spunem noi este intangibil. Nimic, diu ce am stabilit noi nu va fi răsturnat, şi nici o ştiinţă nouă nu se va putea stabili». „Ştiu că nimeni, dintre savanţi, n'o să îndrăsnească a emite acest raţionament, zice Richet, sub această formă caraghioasă. Dar, în fond, însemnează a raţiona la fel, când se spune: „Teoria spiritistă e absurdă.

1) CH. RICHET, Faut-il étudier le Spiritisme? «*Annales des Sciences Psychiques*», 15-ème année, No. 1, Janvier, 1905, p. 4.
2) Ibidem, pag. 5.
3) Idem, pp. 6—7.
4) Ibidem, p. 14.
5) Ibidem, p. 15.

Nu e posibil ca morții să reînvie ; nu putem să pricepem existența unor forțe inteligente, amestecate în existența noastră și în forțele inerte cari guvernează materia. Nu e posibil să vezi ce se petrece la distanțe colosale... etc." [4])

In sfârșit pentru a termina cu seria acestor citații din Richet—cari firește nu pot da nici măcar o slabă ideie despre însemnătatea întregului—iată în ce chip maestru vorbește el despre putința ca niște fenomene «foarte curioase, foarte extraordinare, foarte neverosimile» să devină mâine fapte științifice și că odată constatate definitiv să nu mai mire pe nimeni.

«Se crede că dacă fenomenele pe care le vedem fără de mirare, nu provoacă uimirea noastră, e pentrucă sânt înțelese. Vai, nu ! Dacă nu ne miră, nu e din pricină că le înțelegem ; e numai fiindcă sântem obicinuiți cu ele ; căci dacă ar trebuì să ne mirăm de ce nu e priceput, s'ar cuvenì să ne mirăm de tot: de piatra care asvârlită în aer, cade jos înapoi; de ghinda care ajunge un ștejar, de mercurul care se dilată când îl încălzim ; de fierul care este atras de un magnet ; de fosforul care arde când e frecat. Astea sânt atâtea mistere,—și mistere de nepătruns,—pe dinaintea cărora trecem fără să ne oprim ; căci un mister pe care-l vede cineva în toate zilele, încetează în curând, mulțumită ușurinței noastre intelectuale, de a părea misterios.

«Nu e dar întru nimic antiștiințific de a admite că, la un moment al evoluției intelectuale a umanității, alte fapte își vor lua naștere, alte forțe vor fi aduse la lumina cunoștinței. Și de ce nu ? Din două, una : Sau cunoaștem toate puterile Firii, sau nu le cunoaștem pe toate. E o dilemă de nedistrus. Prima alternativă, că am cunoaște absolut toate puterile Naturii, e așa de caraghioasă încât e deajuns a o enunța pentru a-i arăta, în chip strălucit, biata-i lipsă de vieață, este evident că slaba noastră inteligență, cu cele cinci simțuri foarte mărginite, nu pricepe toate forțele Naturii (puterea magnetului, de pildă). Deci în chip necesar, fatal, există puteri de cari nu ne dăm seamă. Deci viitorul ni le poate descoperì,(nu pe toate, ci numai pe unele)

«Spiritismul are pretenția de a ne face cunoscute unele din aceste puteri. In loc de a găsì dar *a priori*, pretenția aceasta, absurdă, trebue --din potrivă--a recunoaște *a priori* că există forțe nouă cari pot fi descoperite».[1])

Pe când oamenii cari și-au închinat întreaga vieață științei, vin și discută în chipul unui Richet, cei cari nu vor să vadă nimic mai departe decât ce le arată miopia lor științifică, declară dela început că nici nu vor să audă de asemenea lucruri și că nu le vor studia. Unii argumentează în așa chip încât, fără voe, readuc în minte felul de argumentare al unui profesor—dela Sorbonna, de nu mă înșel—care trăind pe vremea lui Galileu, îi combătea părerea că pământul se învârtește în jurul soarelui în chipul următor: Auziți absurditate ! Noi vedem lămurit că pământul e luminat de soare. Cum s'ar putea ca soarele să stea în loc, iar pământul să-i dea târcoale împrejur ? Inchipuiți-vă că într'o cameră întunecoasă o faclă e adusă. Trebue oare ca să se învârtească odaia în jurul faclei, ori aceasta să fie dusă de jur mprejur, spre a se lumina toate părțile și toate colțurile ? Câți gură-cască nu se vor fl minunat de o asemenea logică ! zice d. Hasdeu. [2])

Dar oamenii imparțiali, cei cari nu vor decât lumină, au zis în totdeauna așa cum conchidea—cu mulți ani înainte de Richet—un recensent din «*Revue des Deux-Mondes*», cu ocazia apariției vestitei cărți *Phantasme*

1) RICHET, Art. cit., p. 20.
2) HASDEU, *Sic Cogito.*

of the living, publicată de Gurney, Myers și Podmore, pentru întâia dată la 1887—prima ediție engleză:

«Nenorocire științei care s'ar mulțumì cu cele știute; care are un program neclintit—din care nu vreà și nu îndrăsnește a ieșì; care crede că a făcut pe Fire să spună ultimul cuvânt! Nenorocire științei care nu se regenerează neîncetat! Ea cade încurând în decrepitudine. Știința are nevoe de o evoluție fără de pauză și de ceva ca o revoluție fără de contenire. Dacă însă știința noastră contemporană nu cercetează regiunile până astăzi neatinse, unde progresul o mână, ea va fi într'o sută de ani—tot așa de în curent cu vieața timpului ca și scolastica lui Abelard ori mistica lui Paracelsus» [2]).

Firește că știința aceasta nouă întâmpină greutăți, și că—de pildă—șarlatani de multe feluri caută a-i împiedeca mersul, dându-se de spiritiști ori căutând să speculeze buna credință a naivilor prin reprezentații de scamatori pe cari le intitulează ședințe de spiritism. D. Hasdeu a avut ocazie a se convinge de asemenea procedeuri, și într'un articol din *Revista Nouă* (anul al VII-[a], de nu mă înșel) povestește cum a prins pe un fotograf necinstit, care înlocuia plăci neimpresionate cu unele de el pregătite. Dar lucrurile astea dispar și se lămuresc în scurtă vreme, când experimentatorul ia toate măsurile, spre a evita înșelăciunile posibile.

D. Hasdeu este în țara noastră întâiul care a căutat a studia în chip științific aceste fenomene, care sânt pe cale de a sguduì temeliile cunoștințelor actuale. Ca și un apostol răspânditor al dreptei credințe, acest mare învățat a suferit injurii și glumele nesărate ale multora—și din cei mai de sus și dela agramați—și astăzi putem spune cu mândrie pentru țara noastră, că zâmbetele celor cari combăteau cercetările spiritiste nu mai prind și că orice om care voește a discuta serios, chiar când nu e credincios, zice: Să așteptăm ziua de mâine. Să vedem ce va aduce.

Om de o fire extraordinară, de un geniu răspânditor de lumină și de iubire, Hasdeu n'a căutat niciodată a face în jurul său o gașcă, o coterie literară. Asta nu însemnează însă că n'a avut elevi, cum s'a repetat de mulți. In scrisoarea pe care mi-a făcut cinstea să mi-o trimită la publicarea volumului meu de *Studii* (1904), și pe care am publicat-o în fruntea acelei lucrări [2]), ilustrul magistru vorbește anume despre elevii pe care i-a avut și amintește, în fruntea lor pe d. Gr. G. Tocilescu—cel mai strălucit discipol al domnului Hasdeu.

Noi cari ne-am hrănit sufletul la nesecatul isvor de vieață și lumină—răspândite de operele și de activitatea celui care este Hasdeu, ne aducem aminte cu o strângere de inimă de ultimele vorbe din poema *Dumnezeu*:

Un cântec, numai unul și cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, îl asvârlii în cer;
Și ca să prind fugarul, sburat-am după dânsul.
Văzui eternitatea... De ce m'am mai întors?

De ce? Căci fiecărui e dată o solie.
Mai are pân'la țintă apostolatul meu.
Răbdare, și'nainte. Când voiu sosi la capăt
Să cânt cu serafimii:
O Dumnezeule! 3)

1) Les Fantômes et la Science, «*Revue des Deux Mondes*», LVIII-e année, troisième période tome 87-ième, I-er Mai, 1888, p. 214.
2) Pp. V—VI.
3) HASDEU, Dumnezeŭ, *Sarcasm și Ideal.*

Plecarea din această lume, este — fără'ndoială — o scăpare din niște cătușe ; și omul profund credincios, adevăratul creștin, este convins despre acest lucru. Dar pentru cei cari rămân aici jos e o durere ; e lipsa celui depărtat de ei ; e întunerecul răspândit după plecarea unui isvor de lumină.

Dela moartea doamnei Hasdeu acest dor de vieața viitoare a năvălit adânc și puternic în sufletul castelanului dela Câmpina ; și l-am auzit, de multe ori, exprimându-și dorința de a sosì, dela Dumnezeu, ori când, începutul celeilalte existențe :

Nimic de-acum de-acest pământ mă leagă.
L'al sorții vânt să tremur nu mai voiu.
O altă lume'n sufletu-mi se închiagă... 1)

Noi, însă, cei cari îl iubim ca pe un bine-făcător al neamului românesc, noi cari am mai vreà să vedem, încă multă vreme, ca măreția unui gest genial,—o lucrare, o vorbă, un spirit dela cel care s'a înnălțat mai presus decât toți în vieața poporului nostru, nu putem decât să rostim o rugă fierbinte,—rugămintea unui poet cu inima plină de credință :

Il fera nuit après la blancheur de ton geste.
Ne nous rends pas trop vite à l'ombre triste ! Reste ! 2)

Paris, 16 Februarie 1906. **N. I. Apostolescu**

1) V. D. PÀUN, Metempsichosă, «*Literatură și Artă Română*», Anul IX, No. 4, Aprilie 1905, p. 223.
2) ROSTAND, *La Samaritaine*, Troisième tableau, scène II.

N. GRANT. Galerie la mănăstirea Horez

N. VERMONT. Din Câmpulung.

S. AL. STERIADI. Brişcari din piaţa mare.

Expoziţiunea Tinerimii artistice

— 1906 —

Când cercetăm trecutul nostru şi vedem cât era de rară, altădată, pictura civilă la Români, şi când vedem expoziţiile de astăzi care se ţin lanţ unele după altele, simţim cu adevărat o bucurie şi o mândrie constatând vitalitatea poporului nostru şi din punctul acesta de vedere.

Aşa, cronicarul Nicolae Costin pomeneşte abia într'un loc ca de o minune a timpului de care vorbeşte, şi mai mult spre a arăta deşertăciunea unui grec, de un fel de expoziţii de pela jumătatea secolului al XVI. El zice: „După isbândă, Despot cu Laski Lévul şi cu Anton cu toată oastea, au mers la Suceava, şi au pus de au zugrăvit pe păreţi, la uliţa ce se chiema uliţa Tătărească, răsboiul lui Despot cu Alexandru Vodă, chipurile căpitanilor, osăbi de a Domnilor, cu mare meşteşug scrise, chipurile Hatmanilor şi anume. Care zugrăvitură şi scrisoare cu vreme pre urmă au căzut şi s'au şters". Iar despre Despot, Nicolae Costin zice: „Acest grec, Iacob Vasilie, de la Iraclia, după nespusa trufie grecească, şi a lui, făcându-se o fire neam de a Despoţilor (căci şi aceasta au grecii din firea

G. PETRAŞCU. Moară de vânt la Mangalia

lor, a se facere neamuri mari ; că unii nu numai de neamul Impăraților greceşti a se numire, ce și de neamul acelui Iraclie, vestit pre vremurile Elinilor, de neamul lui Ahilevs, nu li'i rușine o grăire minciuni), așa și acest Iacov Vasilie se numia a fire de neamul Despoților.(1)

Dar venind cu mult mai încoace, sânt acum 40 de ani, la 1865, vedem că gazetele de atunci povestesc despre câteva tablouri ale pictorului Aman, Tătărescu și Trenk, iar ca de un eveniment extraordinar.

Astăzi expozițiile de pictură se urmează unele după altele la Ateneu, ba de multe ori și câte două și câte trei deodată, plus și cele care se duc pe calea Victoriei, mai aproape de centrul comercial.

Neapărat, oricâtc rezerve ar aveà cinevà față de unele din aceste expozițiuni, adică oricât de puțin drept ar aveà ele de a se arătà lumii, nu-i

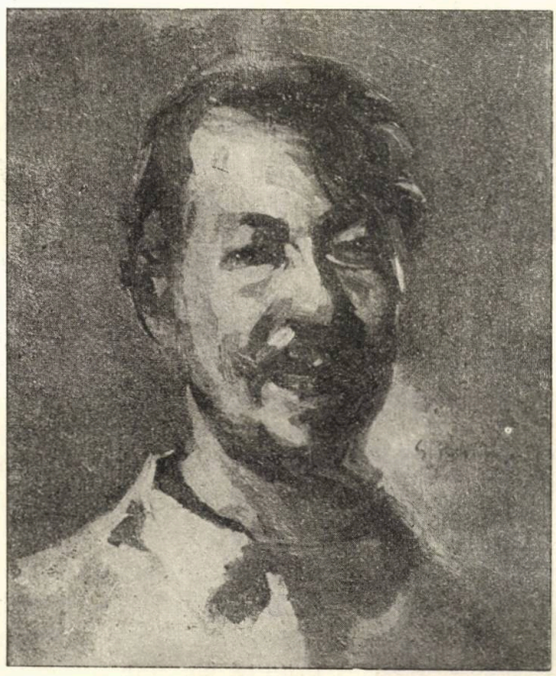

G. PETRAȘCU. Cap de expresie

ST. LUCHIAN. Cerşetorul

mai puțin adevărat că ele mărturisesc o mișcare artistică din ce în ce mai pronunțată.

A început, după aceea, să se ivească în publicul nostru indiferent și persoane iubitoare de artă; mai mult încă, s'a auzit știri cum că în curând se vor întemeia muzee particulare care să servească de școale tinerimii artistice și publicului mare.

Toate acestea, încă odată, ne bucură pe noi cei cari am început, sânt mai bine de 10 ani, publicația de față, cea dintâi care s'a ocupat mai de aproape de artă.

Printre grupările artistice ce s'au afirmat mai tare în timpul din urmă, este fără îndoială *„Tinerimea Artistică»*. Ea a păşit spre deprinderi occidentale, a pus mai mult gust în expozițiile sale, a inovat în multe pri-

1) Nicolae Costin, Letopiseți I pag .432 şi 436.

vinţi, a expus ca societate şi în străinătate şi a fost apreţiată anul trecut, în unul din cele mai artistice centre europene, la München. Revistele şi gazetele de artă de-acolo au arătat interes expoziţiei române prin dări de seamă, cele mai multe elogioase. La închiderea expoziţiei comitetul din München, ca o dovadă de modul cum a apreţiat lucrările Românilor, i-a dispensat de toate cheltuelile instalării lucrărilor lor şi le-a transmis cuvinte măgulitoare, pe care le avem dinainte, prin amabilitatea secretarului societăţii, D. Stork.

N. GRANT. Casă veche la Horez.

„Cu toate că, zice consulul nostru general din München, D. Gunther, care s'a însărcinat a transmite lucrările româneşti — cu toate că prima intrare în marea luptă pentru laurii artei învingătoare a Metropolei atât de resfăţată a Bavariei nu se poate numi tocmai uşoară, Tinerimea artistică a dovedit îndată şi îndeajuns cât de cinstită este în aspiraţiunile sale artistice, că operile ei îndreptăţesc cea mai înaltă speranţă îmbucurătoare pentru viitor şi că pot pretinde chiar deacuma un loc înaintat în aspiraţiunile de artă ale statelor culturale.

ST. LUCHIAN. La împărţitul porumbului.

Când, peste un decurs de alţi patru ani, porţile expoziţiei a X-a internaţională se vor deschide din nou la München, Tinerimea Artistică şi, cu dânsa, lucrările române, vor fi dejà cunoscute şi *stimate* şi stima va merge într'un grad tot crescând cu cât ele se vor desăvârşi mai mult şi-şi vor fi însuşit ca ideal: aspiraţiunea către arta cea mai superioară.

Noroc bun pentru aceasta din toată inima. Am avut o bucurie de a fi servit cauzei d-voastre cu slabele mele puteri.“

Expoziţia de anul acesta a Tinerimii artistice e mai interesantă decât cele din anii precedenţi ; ea cuprinde, pe lângă lucrările membrilor fondatori, un

număr de lucrări de ale membrilor societari și peste 20 de expozanți străini. Mai mult decât atâta, expoziția conține și câteva pânze de dimensiuni mai mari.

Noii primiți în sânul societății se relevă ca niște făgăduinți frumoase. Tânărul dl. Stoenescu expune un tablou: «Supa populară» lucrat într'o gamă sobră și făcându-ne să vedem, la ușa bisericei St. Germain de Près, o gloată de vagabonzi întrând într'un local unde li se servește masa. Tabloul e făcut cu multă abilitate, deși e lipsit de valori și lasă o impresiune rece.

Partea de sus e acestui tablou nu se leagă cu restul, așa că el nu prezintă unitate. Așa cum este însă, pânza arată pe autorul ei cu calitățile unui pictor ce făgăduește mult.

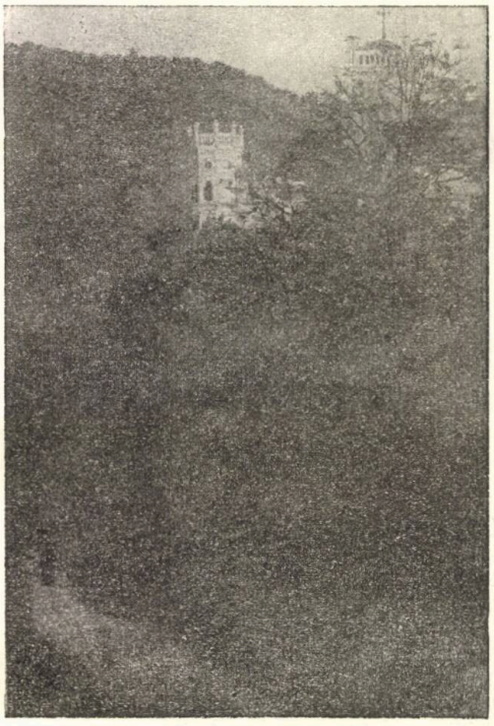

C. ARTACHINO. Dela Tismana

D. MIREA. Satir (marmoră)

Un alt nume nou este al d-lui Mützner, cu trei tablouri de oarecare dimensiune de asemenea, descinzând direct din școala impresionistă și văzând prin ochii lui Pisaro. Peisajele îi sunt interesante și colorate plăcut. Femeea și curcanul în plin soare ni se pare mai puțin bună cu toate calitățile sale picturale mai mult accentuate decât în peisaje.

D-nii Ioanid, se arată de asemenea abili, le lipsește însă mai multe însușiri pentru ca lucrările d-lor să fie cu adevărat frumoase.

D-l Aricescu urmează cu peisajele d-sale decorative.

D-l Dimitriu are un car cu boi văzut cam prin ochii d-lui Grigorescu, fără nerv însă și fără poezia și puterea admirabilă a acestui pictor român.

D-șoara Cuțescu—Cuntzer, expune o casă veche de unde se desprinde o poezie patriarhală de toată frumusețea.

Intre membrii societății d-l Steriadi ne prezintă o scenă din piața mare „Brișcarii", în care se relevă calitățile unui pictor cutezător și meșter

KIMON LOGHI. Flori de măr

FR. STORCK. Sanda (bronz).

G. PETRAȘCU. Casă boerească.

a da lucrurile în plin soare. Tabloul în sine promite mai mult pe altele de viitor, în care valorile vor fi ținute mai drept și gustul va fi mai rafinat, sperăm. Alături un cap de țigancă bine, cu curaj și cu un avânt de artist mare à la Hals.

D-l Mărculescu, poetul delicat al interiorurilor calde și liniștite, are de data asta pe lângă câteva interioruri cu notele sale caracteristice, și două scene de aer liber. In «Parc Monceau» și „birje de piață“ ca și în celelalte lucrări semnate de d-sa aceiași armonie de colorit. Ii lipsește mi se pare însă un grad de putere mai bărbătească în redarea lucrurilor sale cari ni se arată cam feminine și cam prea discrete.

D. Kimon Loghi, expune un tablou mare ca dimensiuni: «A fost odată». Titlul, credem că îndreptățește puțin tabloul. El reprezintă un vis mai mult; e un triptic cu un cavaler deoparte și o prințesă de altă parte, iar la mijloc o grădină cu femei și lebede. Așa cum se înfățișează, el pare mai mult o lucrare decorativă, căci se sprijină prea puțin pe natură. Dacă e o simplă decorație ea păcătuește însă, prin năzuința de a fi o pânză de șevalet.

G. MARCULESCU. Parc Monceau (Paris).

In afară de calitățile de colorist armonios dându-ți impresia unei vechi tapiserii, celelalte însușiri cerute unui tablou de dimensiune ni se par nu îndestul de accentuate. Cavalerul pare moale și adormit pe lance, prințesa fără expresie sufletească, și peste tot un desen neglijat. Netăgăduit un tablou de asemenea dimensiune este foarte greu și cere studii premergătoare și serioase.

N. VERMONT. De la târgul Moșilor

D-l Strâmbu are de asemenea o pânză mare: «O scenă la șoseà: câteva doamne și domni la masă. E un tablou de efect și problema d-lui Strâmbu nu e de cât armonizarea câtorva culori în aer liber. Lucrarea e bine desinată, calitate cerută unui profesor de la Bele-Arte, dar nu e destul de interesantă pentru mărimea ei. O astfel de scenă se înfățișează mai bine în mai mic. Intr'un tablou mare se impune sobrietatea și lipsa de

strigare peste măsură. Unele lucruri care poate fac bine în pânzele mici, într'o pânză mare strică. Se pare că tabloul a fost făcut în grabă și, după cum se poate vedeà, el nu e de cât repetarea în mai mare a scenei de mai sus.

D. Luchian prezintă câteva peisaje și naturi moarte, colorate ca în totdeauna puternic, o scenă de actualitate „La împărțirea porumbului", redată cu destul humor.

D-l Vermont are câteva peisaje și un interior de sară, de unde se desprinde o poezie intimă și o fericire la ascultarea unei simfonii.

Violonistul însă 'mi pare cevà cam preà lung.

D-l Verona, câteva flori și două peisaje. Ca în tot ce face d-sa se

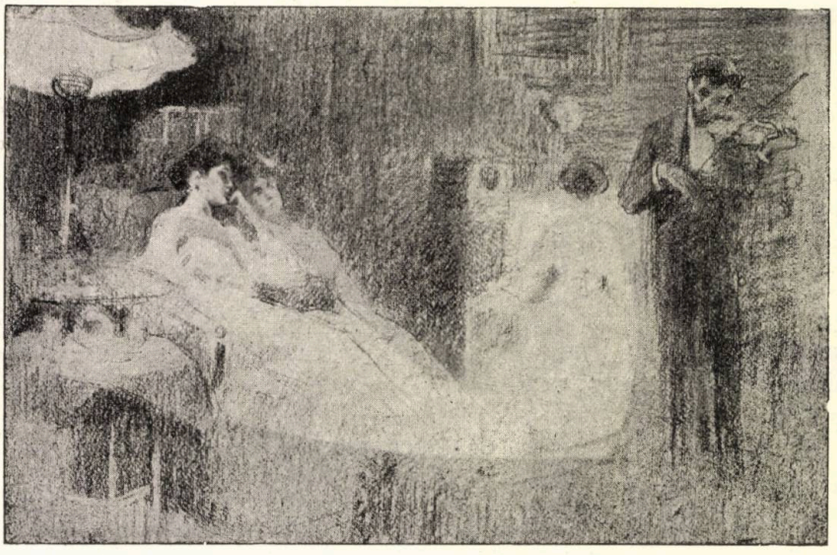

N. VERMONT. Armoniă.

vede și în lucrările de față coloristul și îndrăznețul cel mai de seamă dintre toți expozanții. Cuvântul său de ordine pare a fi îndrăzneala.

D-l G. Petrașcu, continuă din ce în ce mai bine cu exprimarea sentimentului profund de melancolie a serelor și amiezilor de zile de vară. Peoma soarelui, care e una din patimile sufletului său, e exprimată frumos în tabloul „Peisaj cu soare" ; melancolia zilelor de vară în cele 2—3 peisaje. Moară la Mangalià de d-sa și peisajul d-lui Ștefan Popescu din Bretania ni se par nouă ca cele mai prețioase lucrări din întreaga expoziție. Cu astfel de pânze, în cari, pe lângă calități înalte de pictură, pe lângă armonia perfectă de linii și de colorit, se desprinde și o înaltă poezie, arta românească, credem, va merge înainte.

A. Costin

G. MARCULESCU. Femee cetind

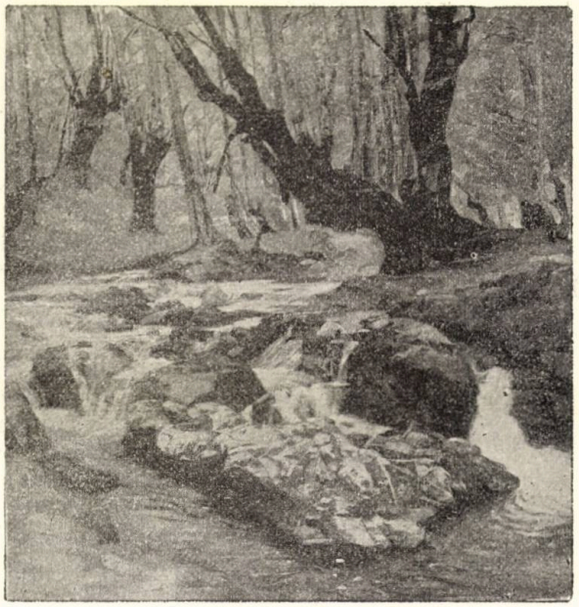

C. ARTACHINO. Singurătate

IP.STRÂMBU. Model în repaos

Omul de doctrină şi omul de acţiune

Privind cu atenţiune lumea de aztăzi şi comparând-o cu acea din trecut, observăm o mare deosebire, un mare progres.

Dela sălbatecul care înfingea spada în pământ şi i se închina ca la un dumnezeu, dela omul primitiv care stăpânit de frica necunoscutului adora fenomenele cereşti atribuindu-le puteri divine, dela o stare cu totul înapoiată şi până la aceasta de astăzi, este o colosală distanţă.

Dela o mulţime de stătişoare mici, izolate, lipsite de mijloace, lăsate în voia întâmplării şi în prada primului duşman puternic şi până la statele mari de astăzi, până la un bogat şi întins stat englezesc, până la un mare imperiu german, până la un regat italienesc sau românesc, s'a străbătut de sigur un drum tot atât de lung ca de la cer la pământ.

Şi, de asemenea, dela nesocotirea absolută a drepturilor individului, dela acea nedreaptă organizaţiune socială a Evului mediu şi până la societatea de astăzi, în care după legi fixe, toată lumea trebue să se încălzească la soarele dreptăţii şi al egalităţii, să recunoaştem că s'a realizat un mare progres.

Ştiinţa, învingând şi supunându-şi tot mai mult, pe fiecare zi, forţele naturei, ne-a dat în mână mijloacele ca să urcăm munţii cei înalţi şi să scoborîm văile cele adânci, să străbatem mările şi oceanele, să ne transmitem cugetarea îndată şi la ori cât de mari distanţe; pe un singur lucru însă ştiinţa nu s'a putut face stăpână absolută până acum: pe *moarte*, care, cu toată lupta generoasă a legiunilor de medici şi de savanţi, continuă încă a-şi secera victimile atât în palatele cele bogate şi luxoase, cum şi în colibele cele mai sărace, bine înţeles însă cu o putere ceva mai mică de cât în trecut.

Şi privind progresele ce s'au făcut în toate direcţiunile, în această lume mare şi frumoasă, ne întrebăm: Aceste progrese sunt ele datorite întâmplării? Le datorăm vreunei divinităţi, vreunei zâne din poveşti, care a lovit cu vergeaua şi a transformat totul după placul ei?

Pentru ca unele state să ajungă a-şi realiza unitatea naţională şi să atingă culmea înfloririi lor, pentru ca să se fi putut face marile descoperiri ştiinţifice ori pentru a se fi ridicat nemuritoarele capodopere artistice, a contribuit oare o singură persoană, mai multe persoane, popoare întregi, divinitatea?

La această întrebare, pe care oricine poate să şi-o pună, vom căuta a răspunde în acest studiu. *)

---

*) Pentru facerea acestei lucrări, am utilizat următoarele scrieri: *Fr. Paulhan*: Les Caractères; *I. G. Fichte:* De la destination du savant et de l'homme de lettres; *Max Nordau:* Psycho-Physiologie du génie et du talent; *Id:* Paradoxes sociologiques; *P. Malapert:* Les éléments du caractère; *Gustave Le Bon*: Psychologie des foules; *Id*: L'évolution des peuples; *H. Joly*: Psychologie des grands hommes; *E. Demolins*: A quoi tient la supériorilé des Anglo-Saxons? *Roosevelt:* Idéal d'Amérique; *A. Xenopol:* Discurs de recepţiune la Academia Română; *D. A. Sturdza*: Prefaţa la acte relative la 2 Mai 1864; *G. Secăşeanu:* Luptele Italienilor pentru libertate şi unitate; *Ernest Renan*: Saint Paul; *Id:* Vie de Jésus.

Nu se poate pomeni despre Unitatea Italiei fără ca să nu ne apară înainte figura simpatică a lui Cavour ; când vorbim despre progresele Germaniei moderne ni se prezintă chipul sever al energicului cancelar Bismark ; căutând să ne explicăm cauzele acelei mişcări colosale de la 1789, care a avut atât de mari şi de puternice urmări în lumea întreagă, nu putem să nu pomenim de Rousseau şi Voltaire ; expunând principalele credinţe religioase care s'au succedat în lume, trebue să vorbim de Mohamet, Buda, Isus şi de ceilalţi întemeetori de sisteme religioase ; oprindu-ne la cuceririle extraordinare în ramul ştiinţelor, neapărat ni se înfăţişează în minte activitatea lui Newton, Galileu, Copernic şi aşa mai departe. La noi, fără un Kogălniceanu şi ceilalţi patrioţi energici şi devotaţi n'am putea explica renaşterea noastră.

Precum vedem, de toate operile strălucite şi de toate faptele mari sevârşite în lume în decursul veacurilor, găsim legat unul sau mai multe nume de persoane. Dar, cum este oare cu putinţă ca un om, un singur om, această mână de pământ, asupra căruia. după cum zice poetul Eminescu, stăpânesc deopotrivă raza lunei şi geniul morţii, să fi realizat el atât de mari acte ? Unitatea unei ţări ? Statornicirea unei credinţi religioase ? O mare descoperire ştiinţifică ?

In viaţa de toate zilele, omul de elită se afirmă fie prin acte de ordin pur întelectual, fie prin acte de viaţă reală, în toate manifestările. In primul caz, el face ştiinţă pură, invenţiuni, descoperiri ; în al doilea, el este dintre acei cari întemeiază imperii, credinţe religioase sau politice, menite a exercita o foarte mare influenţă asupra contimporanilor şi a posterităţii.

Pe lângă aceşti oameni aleşi, cari alcătuesc culmea inteligenţei, a raţionamentului şi a voinţei popoarelor, am putea adăoga şi alţi oameni distinşi, pe poeţi, pe artişti; dar ne mărginim a ne ocupa numai de cugetători adânci, de doctrinari, de fiosofi pe de oparte şi de oamenii de acţiune pe de altă parte, adică de acei cari fac acte de viaţă reală.

Omul superior îndeplineşte actele practicate de obiceiu, în viaţa de toate zilele cu mult mai bine decât marea majoritate a acelora, cari s'au încercat să dobândească aceiaşi destoinicie ca şi dânsul; acesta este un om de talent.

Insă, dacă omul de elită născoceşte activităţi cu totul nouă, nepracticate încă până la el, sau chiar dacă practică activităţi cunoscute, însă după o metodă absolut personală, deschizând astfel drumuri neumblate, atunci avem a face cu un talent extraordinar, cu un adevărat geniu creator. *)

Talentul deci combină cu dibăcie ideile curente într'un tot oarecare, pe când geniul deschide perspective necunoscute spre orizonturi nouă.

Talente obicinuite se pot căpăta prin o instrucţie aleasă şi bogată, căci orice copil cu oare care inteligenţă şi cu o sănătate mijlocie poate fi format în acest sens de către un educator raţional, după cum sculptorul face o statuă ; două condiţiuni se cer numai pentru atingerea acestui rezultat : timp şi răbdare.

Cu modul acesta societatea capătă pe fiecare an o mulţime de scriitori, artişti, oratori, mici savanţi, fără o prea mare selecţiune. Rar de tot se întâlnesc elevi cu o vocaţiune particulară pentru anumite cariere.

Bine sau rău, şcoala presupune pe toţi copiii de o potrivă de înarmaţi pentru a atinge aceleaşi scopuri ; de aceia ea are pentru toţi aceleaşi programe, aceleaşi cărţi de studii, aceleaşi teme, versiuni şi probleme. De sigur că un şcolar mai inteligent sau mai harnic va fi clasificat mai sus decât unul mai puţin inteligent sau mai leneş.

Legiunile de absolvenţi ai şcoalelor vor cunoaşte tot ce s'a zis şi ce s'a făcut în lume înaintea lor, dar, cu toată această înmagazinare a întregei ştiinţi a timpului, ei—absolvenţii—nu vor puteà creà nimic nou, în aproape generalitatea cazurilor.

In aşà fel erau pregătiţi învăţaţii cei mari ai Renaşterii, ca Ronsard, Baïf, Bellay, Henri Etienne şi alţii. Se citează cazul ciudat al unui profesor de la Padua care era filolog, matematic, medic, poet şi cunoştea şeasesprezece limbi.

Nu este tot aşà cu talentele mari, superioare, care provin din o desvoltare

*) *Nordau* (op. cit.) care tra'ează pe larg această chestiune, zice că şi unele animale pot fi considerate ca adevărate talente, dacă vor avea anumite îndemânări deosebite, fie din naştere fie în urma unor exerciţii: aşa, spre exemplu, este acea privighetoare care cântă mai frumos decât toate privighitorile, un câine biue dresat care execută cele mai grele învârtituri, un cal la circ etc; genii însă nu pot să existe decât printre oameni, pentru că numai la ei se întâlneşte, după cercetările şi observaţiunile făcute până astăzi, acea putere de a crea, de a descoperi drumuri noui, care este condiţiunea esenţială a geniului.

particulară a unui centru nervos, uneori ca mai multor centre nervoase sau hiar şi a tuturora. Un astfel de om îndeplineşte în modul cel mai perfect toate actele care atârnă direct de centrele nervoase desvoltate excepţional într'însul, cu mult bine şi mai desăvârşit decât toţi ceilalţi oameni pe care-i vedem noi în viaţa de toate zilele.

Două sunt centrele care, puternic desvoltate, ridică pe om cu mult deasupra celorlalţi muritori: judecata şi voinţa.

Un puternic centru de judecată permite omului a ghici prin o singură impresiune, o privire, un sunet, raportul cel mai complect al lucrurilor, a cunoaşte după un fenomen izolat legea acestuia, a prevedeà viiitorul după prezinte: Cunoaşterea oamenilor, stăpânirea situaţiunilor, conducerea sigură a sa şi a altora, înţelepciunea prevederea, forţa inventivă, iată ce poate da o judecată tare.

Alăturea cu judecata, voinţa este partea esenţială care alcătueşte talentele cele mari. Ea este acea activitate a unui centru nervos a cărui funcţiune produce în organism contracţiuni musculare, adică distribue impulsiunile de mişcare.

Desvoltarea exclusivă a centrului voinţei nu ajunge, după cum nu ajunge nici desvoltarea exclusivă a judecăţii: un om cu voinţă tare desfăşoară o foarte mare activitate, este în stare să aştearnă văi şi să înalţe munţi acolo unde era pustiu întins, să abată cursul apelor, să facă tot felul de isprăvi nu totdeauna însă trainice şi folositoare. In cel mai bun caz, el poate să ajungă un bun general, dacă a fost pus sub comanda unui Alexandru sau Cesar, un nemuritor suveran al unui ministru genial, ori un bun şi respectat ministru al unui mare suveran; în cazul cel mai rău însă,—ceia ce se întâmplă foarte des—el va fi un Catilina, un Nerone, sau un Borgia, un viţios şi un stricat care va împiedica prin orgiile, mişeliile şi crimele lui mersul civilisaţiunii şi va umplea de groază pe toţi contimporanii.

De asemenea şi o judecată foarte desvoltată în detrimentul voinţei ne dă un cugetător profund, un mare filosof, un matematic ori un naturalist celebru, adică oameni cari în cercul activităţii lor au preà puţin nevoe de impulsiunile voinţei. Judecata lor îşi manifestă în schimb, într'un mod strălucit, întinderea şi puterea ei: pe o simplă observaţiune a numerilor s'a clădit teoria numerilor, calculul diferenţial şi integral; de la căderea unui măr s'a descoperit legea gravitaţiunii universale.

Aci avem de făcut două observaţiuni: mai întâi că lipsa complectă de voinţă, măcar aceea de a provoca impulsiunile trebuitoare pentru a scrie sau a vorbi, zădărniceşte cu totul creaţiunile cele mai sublime ale marilor cugetători şi savanţi, de oare ce aceste creaţiuni rămân numai simple stări de conştiinţă subiective, personale, absolut necnnoscute celorlalţi oameni. Al doilea, că numai întâmplarea singură — un fel de *deus ex machina*—nu este în stare a determina descoperirile şi invenţiunile cele mari din lume: dacă un om incult, lipsit de judecată puternică, ar fi văzut explodând amestecul de pucioasă, silitră şi cărbune, sau broasca lui Galvani, n'ar fi tras absolut nici o concluziune. Intâmplarea este punctul de plecare al invenţiunilor numai atunci când are ca martor un om priceput şi înzestrat cu o judecată bine desvoltată.

Când centrul voinţei la un om va fi tot atât de excepţional desvoltat ca şi centrul judecăţii, atunci avem a face cu unul din acele foarte rari fenomene omeneşti destinate a înscrie pagini însemnate în istoria lumei, să descopere pământuri nouă, să schimbe hărţile geografice după voinţa sa şi să revoluţioneze credinţele oamenilor.

Iată omul mare de acţiune.

Un om atât de superior nu se manifestă nici prin cugetări profunde, nici prin vorbe, ci prin fapte; el ajunge în lume ceia ce vrea, face ceia ce vrea, dictează popoarelor destinele pentru un lung spaţiu de timp, scrie legile, organizează statele, cu o energie extraordinară, luminată de o judecată puternică.

Acţiunea acestor oameni extraordinari nu cunoaşte nici piedică nici limită, afară de cazul când printre contemporani s'ar găsi un geniu încă şi mai mare; ei nu cad de cât atunci când sunt învinşi de o forţă naturală mai tare de cât acea a voinţei lor: o iarnă cumplită a paralizat planurile lui Napoleon în Rusia şi o boală grea a pus capăt carierei pe cât de scurte pe atât şi de glorioase a lui Alexandru al Macedoniei.

In al doilea rând vin marii cercetători, experimentatori şi descoperitori, cu o puternică desvoltare a centrului judecăţii, dar lipsiţi de o voinţă corespunzătoare. O-

biectul activităţii lor este materia neînsufleţită, căci nu au o voinţă puternică spre a învinge obstacolele cele vii şi de aceia se mărginesc să înfrunte numai pe acele moarte.

In fine, a treia treaptă este ocupată de oamenii superiori ca judecată, fără desvoltarea respectivă a voinţei; aci găsim pe cugetători, pe filosofi, pe doctrinari. Prin înţelepciunea, cunoştinţele şi ghicirea faptelor cari nu cad sub simţurile oamenilor comuni, aceştia fac şi ei parte dintre oamenii de elită din lume, alături cu întemeetorii de state şi de credinţe, precum şi cu descoperitorii şi inventatorii cei mari. Din nenorocire însă, reprezentaţiunile perfecte ale judecăţii lor puternice rămân în creerul lor, sau cel mult iau corp sub forma unor cuvinte spuse sau scrise *).

Ideile oamenilor de doctrină nu sunt toate de o potrivă de bune, folositoare şi realizabile; unele din ele sunt absolut nerealizabile, altele pot să se realizeze, însă numai într'un viitor oarecare. In orice caz, pentru ca ele să poată căpăta fiinţă, trebue neapărat să aibă norocul sau de a atrage, de a excita pe un om cu o puternică voinţă, care să şi le însuşească, sau de a pătrunde în conştiinţa unui întreg popor. Dar, pentru a face acest lung drum, ideile filosofilor, ale doctrinarilor, au nevoe de un timp oarecare.

Avem deci oameni superiori cari stăpânesc şi conduc popoarele, acei cari dispun de materie şi doctrinarii cari emit ideile.

Aceşti din urmă se mărginesc numai a convinge, a predica, a educa, încercând a-şi introduce încetul cu încetul ideile lor şi când aceste idei vor deveni patrimoniul comun al unui popor întreg, când şi cetăţeanul din Dealul Spirei şi acel din Dudeşti şi acel din Cişmea va putea să le cugete şi să le înţeleagă, pentru că au tot auzit vorbind despre ele pe părinţii lor, atunci numai va fi uşor ca un om de stat să vină şi să le transforme în legi.

Ideile lui Rousseau şi Voltaire au sguduit întreg secolul al optsprezecelea, punând într'o vie lumină nedreptăţile timpului; ele au avut totuşi nevoe de câteva decenii pentru ca să se implânte în sufletul poporului şi, odată stabilite, se ştie ce putere colosală au exercitat, ce rol au jucat întru cucerirea egalităţii sociale, a drepturilor şi a libertăţilor: au cutremurat toate tronurile, au pus în mişcare întreaga lume din apus.

Timp de douăzeci de ani s'au încăerat la luptă popoarele, unele în contra altora, oferind Europei grămezi de cadavre şi făcând să curgă valuri de sânge. Şi, toate aceste privelişti fioroase, care au avut de rezultat final statornicirea lumii pe nişte baze noi, nu erau de cât deslănţuirea unor doctrine vulgarizate de nişte modeşti filosofi....

Când ne aflăm într'un oraş străin şi, văzând un palat mare, o casă frumoasă, cerem lămuriri în privinţa acestei clădiri dela vr'un amic sau cunoscut, de obiceiu căpătăm cam următorul răspuns: Această casă, sau acest palat, aparţine d-lui X . . . proprietar mare, avocat etc., este opera arhitectului Y . . .

Dar, oare arhitectul, el singur, ar fi fost în stare să execute întreaga clădire, fără acei numeroşi, inculţi şi poate chiar vicioşi meşteri şi salahori? De sigur că nu.

Arhitectul se mărgineşte a da planul lucrării şi, dacă nu este însărcinat cu supravegherea, primeşte îndată plata şi rolul său încetează.

Tot astfel, şi în îndeplinirea celor mai mari fapte din istoria lumii, nu este absolut drept a se atribui meritul, în mod exclusiv, cutărui sau cutărui om de acţiune; de sigur că fără iniţiativa şi energia acestuia nimic nu s'ar fi putut face aşa de bine şi aşa de strălucit, dar tot atât de adevărat este că omul de acţiune singur, izolat, n'ar fi fost în stare să săvârşească nici o operă mare.

Deci, alături cu arhitectul care a dat planul unei case, trebue să ne îndreptăm gândul şi la muncitorii zidari, lemnari şi fierari, precum şi la salahorii, cari, cu munca mânilor lor, au executat planul omului de ştiinţă; de asemenea, îndărătul personalităţii considerabile a oamenilor de acţiune, îndărătul lui Napoleon, să nu trecem cu vederea cu totul acea mulţime entusiastă, cu inima mare şi cu picioarele fără încălţăminte, care a urmat pe gloriosul şi neadormitul ei conducător.

Atât omul de doctrină cum şi omul de acţiune se adresează mulţimii, fiecare în modul său particular, pentru a pune în serviciul cauzei lor acţiunea inconştientă a

*) Nordau: Psycho-physiologie du génie et du talent. Paris 1902 pg. 134 sq. q.

acesteia. Prin *mulţime*, nu înţelegum un număr mai mare sau mai mic de oameni adunaţi în mod întâmplător, spre exemplu la o preumblare; trebue neapărat ca acei oameni adunaţi la un loc să fie stăpâniţi de acelaş gând, să se găsească sub impresiunea vreunui eveniment important care le-a pricinuit o vie emoţiune, sau într'o stare de excitaţiune deopotrivă sau aproape deopotrivă de puternică.

Nebăgată în seamă odinioară, mulţimea devine astăzi din ce în ce mai precumpănitoare. A sondà pulsul opiniunii publice este preocuparea actuală a guvernelor, a bărbaţilor politici şi a presei: efectul produs de un eveniment al zilei, de vre-un discurs politic sau de un proiect de lege, iată ce se întreabă cu stăruinţă şi lucrul nu este uşor de ştiut, căci nimic nu-i mai variabil decât această opiniune publică (1)

Presa, care mai înainte conduceà aproape exclusiv opiniunea publică, se mărgineşte astăzi la rolul numai de a reprezentà în mod fidel această opiniune publică, tocmai pentru ca să-şi menţină importanţa şi puterea ei în Stat şi ca să nu-şi piardă cititorii. Toate ziarele cele mari din ţară şi din străinătate sunt necontenit preocupate a introduce un serviciu cât mai bogat şi mai întins de informaţiuui cari interesează publicul. precum şi rubrici amuzante şi cronici financiare, pentru că cele dintâi îi plac, iar celelalte îi sunt folositoare.

Greoae la raţionament sau chiar incapabile de a raţiona, mulţimile sunt apte pentru acţiune. Ele n'au spiritul critic, nu pot deosebì adevărul de minciună şi acceptă judecăţi suggerate de alţii. Stăpânitorii lumii, întemeietorii de religii şi de imperii, apostolii tuturor credinţelor, oamenii de stat au avut în mod instinctiv o cunoştinţă perfectă a maselor şi de aceea au putut să le stăpânească.

Oamenii cari compun mulţimea cugetă, simţesc şi lucrează la fel, indiferent de caracterul, traiul şi inteligenţa fiecăruia; ei lucrează şi cugetă în mod cu totul diferit când sunt la un loc decât atunci când lucrează şi cugetă în parte.

In mase, aptitudinile intelectuale ale unei persoane, deci individualitatea, se şterge, dispare. De aceea mentalitatea mulţimilor este cu totul inferioară: s'au văzut oameni cari, după ce au dat verdict ca juraţi sau după ce au susţinut o părere unanimă într'o adunare, au băgat mai târziu de seamă greşelile făcute. Omul izolat îşi stăpâneşte mai bine instinctele; creierul îi arată inconvenientele unor excitaţiuni exterioare şi-l determină să nu cedeze, să nu lunece.

In mulţime însă, oamenii au mai întâiu convingerea unei forţe nelimitate, care le-o dă numărul; au apoi un fel de lipsă de răspundere, un anonimat care-i face să iasă din ori ce rezervă; unii se iau după alţii, se suggestionează foarte uşor, iar voinţa şi discernământul li se slăbeşte cu totul. In aşa stare de adevărată iresponsabilitate ei să grăbesc să transforme în fapt idea suggerată de operator fără a admite cea mai mică împotrivire şi lucrează uneori chiar în contra caracterului, a obiceiurilor şi a intereselor lor.

Omul cel mai blând, cu învăţătură şi cu inteligenţă destul de desvoltată poate, fiind amestecat într'o mulţime excitată, să devină violent, barbar, crud, lăsându-se impresionat de cuvinte înflăcărate, de imagini; un fricos este capabil de acte de eroism, un sgârcit poate deveni darnic, un om de treabă criminal.

Aşa, s'a văzut cetăţeni blânzi şi liniştiţi, în Francia, în timpul revoluţiunii, deveniţi sălbatici şi neînduraţi, trimiţând cu duiumul la moarte pe oamenii cei mai nevinovaţi; în contra intereselor lor, într'un moment de entusiasm, ei au renunţat la inviolabilitatea lor, deşi ştiau că mulţi din ei vor fi ucişi, ceeace s'a şi întâmplat; iar în noaptea celebră de 4 August 1789 au renunţat la toate privilegiile. Iată hotărîrile pe care cei mai mulţi din ei, membri ai convenţiunii, le-ar fi respins de sigur, dacă s'ar fi pronunţat în parte.

Puţini sunt acei cari pot să reziste suggestiunii, pentru ca să lupte cu curentul; pentru aceasta ei trebue să încerce o altă suggestiune opusă celei dintâi. Astfel, un cuvânt fericit spus într'o mare învălmăşală, o imagine reuşită poate împedicà mulţimele dela săvârşirea unor acte îngrozitoare.

Sentimentele mulţimii sunt simple dar exagerate, ea admite în totul sau respinge în totul o idee, fără a mai cunoaşte îndoiala şi nesiguranţa; dela o mică supărare împotriva cuiva şi până la ura cea mai înverşunată este numai o foarte mică distanţă. Respectând forţa şi disprețuind bunătatea, pe care o iau drept slăbiciune, ma-

(1) *Gustave Le Bon:* La psychologie des foules pag. 4—26, 41—90 şi 106—141.

sele arată cea mare simpatie pentru cei mai absoluţi tirani, iar în contra tiranului căzut se ridică, considerându-l deja în numărul celor slabi.

Fiindcă mulţimile excitate au comis uneori excese îngrozitoare, s'a susţinut de unii că ele sunt criminale, aducându-se ca exemplu cruzimele ce s'au săvârşit în timpul revoluţiunii franceze.

„La căderea Bastiliei, guvernatorul Launay, înconjurat de o mulţime foarte „aţâţată, primeà lovituri din toate părţile. Unii propuneau să-l spânzure, alţii să-l lege „la coada unui cal, alţii să-i taie gâtul. El din greşeală lovì cu piciorul pe un agre- „sor: unul din mulţime propune şi suggestionă pe toţi ca acel lovit să taie gâtul gu- „vernatorului. Acesta, un cască-gură, un bucătar fără ocupaţiune, venit la Bastilia de „curiozitate, crezând că de se va supune părerii generale va face bine şi va căpătà „poate şi vreo recompensă patriotică, luă o sabie ce i se oferì şi loveşte. Fiindcă sa- „bia nu tăià, el scoase din buzunar un cuţit mic de bucătărie şi tăie gâtul nenoroci- „tului guvernator cu îndemănarea cu care găteà bucatele." Iată efectul suggestiunii, al convingerii că face bine şi că are aprobarea generală.

Taine povesteşte un alt spectacol crud: masacrul prizonierilor din închisori.

«Mulţimea ca vre-o trei sute, compusă din cismari, lăcătuşi, bărbieri, zidari, «funcţionari şi puţini fără nici o ocupaţiune, fu puternic suggestionată. Toţi crezură «că săvârşesc o faptă mare, patriotică, îndeplinind rolul de judecători şi de ucigaşi; «se constituiră într'un fel de tribunal şi hotărîră pur şi simplu ca pe nobili, preoţi, «ofiţeri, servitori ai regelui, oameni a căror profesiune este singura probă de culpabi- «litate faţă de nişte patrioţi, să-i masacreze cu grămada. In timpul masacrelor e mare «veselie: cântă, joacă în jurul cadavrelor, aşează bănci de privit pentru doamnele «fericite că asistă la uciderea aristocraţilor».

Dar mulţimile nu sunt totdeauna pornite spre crimă; totul depinde de acei cari le conduc, de modul de suggestiune. Ele înfruntă pericolul cel mai mare, privaţiunile, chiar moartea, pentru triumful unor idei nobile, pentru credinţe, pentru glorie, pentru onoare: aci se apreciază valoarea omului de acţiune care le indică drumul. Aşa a fost mulţimea care a plecat în expediţiunile cruciade; aşa a fost armata franceză din 1793 care a făcut minuni de bărbăţie, de curagiu şi de sacrificii, pentru că să apere pământul patriei. Cu drept cuvânt marele poet Victor Hugo îi imortalizează prin aceste versuri celebre:

Sans repos, sans sommeil, coudes percés, sans vivres,
Ils allaient fiers, joyeux et soufflant dans les cuivres
Ainsi que des démons.
. . . . . .
Oh! que vous étiez grands au milieu des mêlées,
Soldats! l'oeil plein d'éclairs, faces échevelées
Dans le noir tourbillon!
. . . . . .
La tristesse et la peur leur étaient inconnues;
Ils eussent, sans nul donte, escaladé les nues,
Si ces audacieux,
En retournant les yeux dans leur course olympique,
Avaient vu derrière eux la grande République
Montrant du doigt les cieux!

Se va zice poate că acest eroism este inconştient, dar în ori-ce caz este un adevărat eroism, pe care istoria lumii 'l înregistrează într'un loc de onoare.

Dacă la activul popoarelor ar fi fost numai acţiuni raţionate, cu mult calcul, cu multă chibzuinţă, cu multă răceală, atunci de sigur că analele acestor popoare ar aveà puţine lucruri importante de menţionat şi nici o civilizaţiune n'ar fi fost posibilă: preà mult s'ar fi ţinut seamă de interesele particulare.

Cauzele care aţâţă şi mişcă masele fiind foarte variate şi masele supunându-se totdeauna acelora cari pot să le suggestioneze, urmează de aici că ele sunt foarte schimbăcioase şi că trec brusc de la un eroism absolut şi de la generositate la sălbătăcia cea mai sângeroasă şi viceversa. De aceia, oamenii cari se reazimă pe mulţime ajung repede sus de tot, dar să bage bine de seamă căci dintr'o zi în alta pot să fie tot atât de repede aruncaţi în prăpastie.

Din cele spuse până aci rezultă că, pentru a putea guverna, pentru a ne impune ideile şi credinţele noastre, trebue să cunoaştem marea şi greaua artă de a impresiona mulţimea: ei se adresează şi oamenii de acţiune şi oamenii de doctrină. Aceşti din urmă, întocmai ca avant-garda unei armate mari, pregătesc masele ca să fie capabile de a adopta într'un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat oarecare idei, oarecari convingeri; ei aruncă sămânţa care în urmă încolţeşte şi rodeşte, făcând să se mire pe acei cari cred că această recoltă este întâmplătoare, şi cari nu ştiu că ea e datorită unei propagande încete anterioare.

Intr'adevăr, în virtutea unei puternice reacţiuni a păturilor de jos asupra acelor de sus, orice idee ajunsă populară se impune mai târziu cu o mare putere în straturile sociale mai înalte, chiar dacă acolo sus această idee rămăsese fără nici un răsunet.

Precum vedem, tot inteligenţa conduce lumea, dar foarte de departe. Filosofii, doctrinarii, cari crează ideile, sunt deja de foarte mult timp în mormintele lor, atunci când ideile emise şi susţinute de dânşii ajung să triumfe. Din ce cauză? Pentru că acestor oameni superiori ai cugetării le lipseşte voinţa, care singură poate da impulsiunile de mişcare şi de aceia ei nu vin de cât foarte de departe în atingere cu masele,—şi aceasta numai prin scrieri, cari-şi fac drumul de tot încet. Cei mai mulţi din ei au aerul a dispreţui mulţimea, ca şi strămoşul nostru Horatius, zicând oarecum în cugetul lor: Urăsc pe poporul de jos şi stau departe de dânsul. La mijloc însă este de sigur şi o mare contrazicere, căci ca doctrinar îndârjit dispreţuieşti mulţimea, dar ţii foarte mult seamă de gloria şi renumele pe care ţi le dă însăşi acea opiniune publică; deci în realitate pui preţ destul de mare pe aprecierile mulţimii.

Nu tot astfel sunt oamenii de acţiune. Ei sunt adevăraţi conducători ai maselor; întocmai ca şi mecanicii, ei pun în mişcare, atingând anumite resorturi, aceste puternice mulţimi de oameni în serviciul cauzelor ce susţin. Arma lor este o energie fără seamăn, un curagiu exemplar, un entusiasm extraordinar şi mai pre sus de toate credinţa într'o idee: bine s'a zis la cartea sfântă că acel ce are o credinţă puternică este în stare să mişte munţii de la locul lor.

Dispreţul şi persecuţiunile, departe de a-i impresiona, îi aţâţă şi mai tare; interesul personal şi consideraţiunile de familie sunt sacrificate; chiar instinctul conservării este foarte adesea nimicit, aşa că singura răsplată ce urmăresc ei, în cele mai multe împrejurări, este de a ajunge martiri ai cauzei lor superioare.

Tăria convingerilor dă cuvintelor ce ei rostesc o neasemănată putere suggestivă.

Orice argumente, orice raţionament nu poate să susţină lupta cu formulele şi imaginile ce întrebuinţează omul de acţiune înaintea maselor; el se adresază la sentimentul mulţimii şi cuvintele lui, întocmai ca şi butonul electric, deşteaptă nişte imagini măreţe şi vagi, de care ascultătorii sunt puternic impresionaţi.

Oamenii de acţiune sunt rari, ei pot fi număraţi uşor. De la dânşii, cari formează vârful unei piramide, se coboară serii continue până la cea mai modestă colibă. Chiar aci a ajuns un răsunet îndepărtat al cuvintelor lor; chiar şi aci se repetă, cele mai de multe ori fără a se pricepe bine, unele formule, cari prin imaginile ce ele deşteaptă sunt socotite ca un mijloc sigur de a tămădui toate relele şi de a îndeplini toate speranţele. De aceia bine s'a zis că nu cu literaţi şi cu filosofi, mai cu seamă de acei sceptici şi pesimişti, s'au întemeiat religiunile cele mari şi nici împărăţiile cele puternice şi bogate, ci cu oamenii de acţiune.

Pentru a infiltra în sufletul maselor idei şi credinţe noi cel mai practic mijloc este de a le expune, de a le enunţa numai, fără a aduce vreo probă sau a face vre un raţionament special; apoi această afirmare, această enunţare, n'avem de cât să o repetăm, sub aceiaşi formă, cu aceiaşi termini. După un oare care timp, lumea nu'şi mai aduce aminte de acel ce a afirmat cutare fapt, dar păstrează afirmarea; acelaşi lucru se petrece cu reclamele comerciale, cu diferitele medicamente ce se anunţă ca infailibile pentru anumite boale, cu aceia ce se spune într'una prin ziare despre aceiaşi persoană fie în bine, fie în rău: mulţi cad în ispită de a cumpăra de curiozitate cutare medicament sau obiect foarte lăudat şi pentru care s'a făcut mare reclamă; tot aşa unii cititori de ziare ajung a-şi apropia în totul părerea ziarului ce citesc asupra diferitelor persoane, păreri adeseaori greşite.

Ideile, părerile enunţate şi repetate necontenit, se răspândesc lesne de la om la om

cu o mare iuţeală, opiniunea publică este pregătită deci şi atunci o singură scântee ajunge pentru a aprinde focul.

Acea forţă misterioasă care ajută însă pe omul de acţiune ca să exercite o adevărată stăpânire asupra mulţimii este prestigiul (1).

Omul de acţiune trebue să lucreze repede asupra mulţimii prin suggestiune şi mai ales prin exemplu. Se citează şi în istoria noastră naţională că Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, pentru a îmbărbătă pe vitejii lor, zmulgeau securea din mâna unui soldat şi se aruncau în focul luptei, în cele dintâi rânduri; de asemenea este cunoscută scena ce s'a petrecut atunci când Mihai, condamnat la moarte, n'a avut decât să arunce o privire calăului, pentru ca acesta speriat să apuce fuga.

Naşterea din familie nobilă, o avere considerabilă, toalete bogate, un echipagiu frumos la şosea şi o loje baignoire în permanenţă la teatru, la toate reprezentaţiunile date de trupele străine care vin la noi, pot da ceva prestigiu cuiva, mai ales dacă individul în cestiune are pe lângă dânsul admiratori, îi ajută cu bani, le dă prânzuri şi le face petreceri. Un medic chiar din cei mai puţin inteligenţi şi mai puţin cunoscători ai meseriei lor sau un avocat din cei mai slabi, exercită de asemenea un grad oarecare de prestigiu asupra rarilor lor clienţi, dacă-i primesc în camere luxos mobilate, spunându-le în timpul consultaţiunilor că nu mai pot dovedi cu munca, şi mai ales dacă într'un moment dat va apare un lacheu cu o invitaţiune la prânz la palat, sau la dejun la d-l ministru de interne ori de justiţie...

Dar, nu de acest fel de prestigiu artificial se bucură omul de acţiune, ci de prestigiul personal independent de avere şi de naştere, pe care foarte puţini numai l-au putut exercită până acuma; este vorba de acel prestigiu care farmecă pe acei cari ascultă şi înconjoară pe omul de acţiune, chiar atunci când aceştia-i sunt egali din toate punctele de vedere. Isus, Mohamed, Bonaparte şi alţi câţiva au exercitat pe o scară mare acest prestigiu şi au izbutit să impună credinţele şi ideile lor.

Pericle, la Athena, a înfrumuseţat acest oraş cu cele mai mari şi mai valoroase opere artistice, îndată după războaele medice, aducând aci tezaurul dela Delos şi transformând capitala Greciei în adevăratul centru intelectual, artistic şi comercial al ţării întregi, fără a aveà mare putere oficială, fără a ţine discursuri lungi şi entuziaste; nici nu priveà în faţă pe ascultători, nu le spuneà: «*vă rog să faceţi aşa*», ci *trebue să faceţi*»... şi totuşi erà foarte ascultat. După cum s'a zis de un contimporan, el erà singurul dintre oratori care lăsà un ac în inima ascultătorilor.

Napoleon, un modest şi obscur ofiţer, care a reuşit, într'o lume stăpânită de cel mai riguros spirit de ierarhie, să domnească peste o mulţime de popoare şi de capete încoronate, care a uimit pe toţi prin puterea geniului său, ne oferă exemplul cel mai desăvârşit de un colosal prestigiu, chiar încă pe atunci când n'aveà nici o putere oficială.

Trimis ca să comande armata din Italia, dădù acolo peste nişte generali foarte răuvoitori, cari îşi propuneau cu ori ce preţ să facă o primire rea „acestui general „de stradă, acestui om ridicat de pe urma Directoratului, acestui matematic încăpăţânat şi visător", cum îl numiau ei. La prima întrevedere însă, fără vorbe, fără nici un gest, fără ameninţări, toţi fură îmblânziţi cu o singură privire a lui Napoleon: el intră în sală, se descoperi, explică dispoziţiunile sale, le dă ordine şi-i congediază. Tocmai la eşire, generalii aceia grosolani şi mândri de statura lor cea înaltă, îşi aduseră aminte de deciziunea ce luaseră de a fi insubordonaţi faţă de noul lor şef şi băgară de seamă că au fost coprinşi de o frică absolut neexplicabilă pentru dânşii.

Ajuns om mare, celebru prin victoriile câştigate, prestigiul lui Bonaparte crescù tot mai mult odată cu gloria şi ajunse egal cu acel al unei divinităţi. Le Bon citează mai multe scene foarte interesante şi mai multe mărturisiri ale contimporanilor, din care rezultă marele ascendent al acestui om extraordinar. Astfel generalul Vandamme unul din cei mai brutali şi mai energici revoluţionari, urcând treptele Tuileriilor, zicea Mareşalului Ornano la 1815: «Dragul meu, acest om îndrăcit exercită asupra mea un far«mec de care nu pot să-mi dau seamă. Aşa că eu, care nu mă tem nici de Dumnezeu «nici de diavol, când mă apropii de el, sunt gata să tremur ca un copil şi aş fi în «stare să trec prin urechile acului, pentru a mă aruncà în foc, dacă mi-ar porunci el «aceasta».

(1) Gustave le Bon: Op. şi loc. cit.

Davoust, vorbind despre devotamentul lui Maret şi al său pentru Napoleon spune: «Dacă Impăratul ne-ar zice că este în interesul politicei sale ca să distrugă «Parisul fără ca cineva să iasă şi să scape, Maret ar păstră secretul, sunt sigur, dar «nu s'ar puteà împiedicà de a-l compromite, scoţându-şi familia din oraş. Ei bine, eu, «ca să nu cumva să se afle ceva, aş lăsà pe femeia şi pe copii mei să piară».

Dându-şi seamă de prestigiul său colosal, Napoleon îl mărià şi mai mult, tratând mai rău decât pe slugi pe acei din jurul său, personagii mari, foşti revoluţionari sângeroşi de acei cari înfricoşaseră toată Europa.

In privinţa acestui fapt există multe povestiri foarte interesante. «Intr'o zi la «un consiliu, Napoleon se purtă nepoliticos de tot cu Beugnot; după ce l-a tratat ca pe «un servitor neîndemănatec şi a produs efectul dorit, se apropie de dânsul şi-i spune: «Ei, tontule! Ţi-ai găsit capul? Beugnot, care erà înalt de statură, se pleacă până la «pământ, pentru ca Napoleon să-l poată luà de ureche .... în semn de înaltă favoare «imperială».

Acest exemplu arată josnicia ce provoacă prestigiul precum şi dispreţul de oameni al marelui general care considerà lumea numai ca un bun aliment pentru tunurile sale.

Pentru ca să înţelegem şi mai bine încă această mare şi minunată putere de a fermecà pe toţi acei ce întâlneà în cale, putem amintì întoarcerea lui din insula Elba. N'avù decât să arunce o privire generalilor trimeşi ca să-l aresteze şi cari juraseră că-l vor arestà, pentru ca toţi să i se supună; a fost în stare el, un singur om, să cucerească de îndată Francia, luptând în contra tuturor forţelor organizate ale acestei ţări, pe care lumea o credeà obosită de tirania acestui extraordinar geniu.

„Napoleon, scrie generalul englez Wolseley, debarcă în Francia aproape sin„gur şi ca un fugar, din mica insulă Elba şi în câtevà săptămâni reuşeşte să răstoarne „fără vărsare de sânge întreaga organizaţiune a puterii Franciei, sub regele ei legi„tim. Ascendentul personal al unui om afirmatu-s'a el vreo dată mai tare?“

Chiar după moartea lui Napoleon, cu tot doliul ce a cauzat el prin măreţele şi îndrăzneţele lui campanii, în care şi-a găsit moartea peste trei milioane de francezi, prestigiul i-a tot crescut şi se menţine şi astăzi la o foarte mare înălţime.

De aceia, cu oarecare dreptate, un scriitor contimporan a zis: „Bateţi-vă joc „de oameni cât veţi vreà, masacraţi cu milioanele: totul vă este permis, dacă aveţi un „puternic prestigiu precum şi talentul de a-l menţine“.

Condiţiunea indispensabilă pentru câştigarea şi mai ales pentru menţinerea prestigiului este succesul: de sigur că, dacă Napoleon şi-ar fi început cariera armelor cu campania din Rusia sau cu Waterloo, prestigiul său ar fi fost redus la cea mai simplă expresiune; de asemenea, dacă bandele compuse din drojdia societăţii romane, conduse de Catilina, ar fi isbutit a ucide pe cetăţenii cei mai de seamă, a da foc Romei şi a jefuì întreaga Italie, ar fi asigurat poate lui Catilina un prestigiu oarecare de politician îndemănatec şi curagios, l'ar fi pus în fruntea dominaţiunii romane şi s'ar fi găsit de sigur admiratori—chiar istorici—mai mult sau mai puţin interesaţi, cari să ridice în înaltul cerului virtuţile şi isprăvile acestui om ..... plin de calităţi.

Robespierre, vestitul Robespierre, pe când tăià şi spânzura, se bucura de un prestigiu foarte mare; însă, îndată ce perdu puterea printr'o mică diferenţă de voturi, perdu în acelaşi timp orice prestigiu; mulţimea care înainte întovărăşea cu blesteme până la ghilotină pe acei condamnaţi de dânsul, l'a întovărăşit la această supremă execuţiune, cu aceleaşi blesteme, pentru că, după cum s'a spus foarte bine, ea dispreţueşte pe acei slabi, pe acei de care nu se mai teme.

Viaţa lui Lesseps, marele inginer francez, care, cu o voinţă puternică şi constantă, a executat colosala lucrare dela Suez, iar mai târziu, din cauza bătrâneţii şi a lipsei de energie, n'a putut reuşì în întreprinderea dela Panama, faţă de stâncele Cordilerilor, ne indică şi mai lămurit încă uşurinţa cu care cineva trece dela culmea gloriei şi dela beţia triumfului la amărăciunea cea mai mare a decepţiunilor.

Printr'o muncă extraordinară, el a înfruntat toate piedicile, opoziţiunea Angliei ca şi acea a Franciei, îndoiala Egipetului ca şi criticele unanime ale oamenilor de ştiinţă de pretutindene, vestitoare de un dezastru sigur şi inevitabil, luptându-se cu nişte adevărate imposibităţi, acest mare bărbat de elită n'avea decât să se prezinte undeva pentru ca să învingă pe protivnici şi prin farmecul vorbirii 'i câştigă pentru cauza sa; astfel a înlesnit el în mod simţitor relaţiunile comerciale ale lumii.

Acest succes i-a creiat un prestigiu foarte mare, ridicându-l în stima capetelor încoronate şi a popoarelor, care i-au adus cele mai călduroase omagii de admiraţiune. Nereuşita dela Panama însă a fost deajuns pentru a îmbrăca în costum de puşcăriaş pe bătrânul Lesseps, punând în numărul criminalilor ordinari pe acest om a cărui viaţă a fost un titlu de glorie pentru ţara sa şi pentru contimporani. Aceasta este morala succesului!

Trecem acum la cestiunea de a se şti dacă oamenii de acţiune au ei o influenţă decizivă şi nelimitată asupra maselor, oricând şi în orice împrejurare, sau nu?

Pentru a răspunde la această întrebare, n'avem decât să observăm că ideile şi credinţele mulţimii nu sunt toate deopotrivă de puternice şi că la unele credinţe mulţimea ţine mai mult decât la altele.

Sunt unele opiniuni mai mult la suprafaţă, care nu dăinuesc, care se schimbă lesne după un scurt timp, câţiva ani sau câteva decenii; aceste idei ne având o temelie serioază sunt supuse tuturor schimbărilor de modă, de imitaţiune, de mediu, întocmai cum se fac şi se desfac grupările politice bazate numai pe interese personale. Astfel sunt capriciile modei în îmbrăcăminte, astfel variază gustul în arte, în distracţiunile de tot felul, în literatură; astăzi ne place un anumit fel de pictură, mâine preferăm un altul, astăzi partizanii romantismului dau lovitura de moarte clasicismului, mâine birueşte realizmul, poimâine naturalizmul şi aşa mai departe.

Nu tot aşa este cu credinţele generale, puternic înrădăcinate în mulţime de mai multe veacuri, într'un număr însă foarte restrâns, constituind astfel pentru fiecare rasă culmea desvoltărei sale istorice.

Aceste credinţe sunt materialul resistent din care se clădeşte o întreagă civilizaţiune, după cum a fost în veacul de mijloc concepţiunea feodalităţii, după cum a fost doctrina creştinismului care a revoluţionat spiritele, după cum este ideea libertăţii şi a naţionalităţii în timpurile moderne. *)

Este foarte greu a statornici astfel de idei, căci trebue multă muncă, acţiune continuă şi mare energie; dar, tot atât de greu este a le înlătura, a le distruge, adeseori cu o revoluţiune sângeroasă şi numai atunci când aceste idei, aceste credinţe şi-au perdut deja toată trecerea, toată influenţa lor în ochii mulţimii. Revoluţiunea nu se poate face atunci când credinţele generale şi păstrează încă prestigiul: începutul revoluţiunii este deci semnul cel mai bun că asemenea credinţe au fost părăsite, s'au sfârşit, fiind slăbite şi compromise prin însuşi faptul că au putut ele fi puse în discuţiune. Instituţiunile şi tradiţiunile create din materialul solid al credinţelor generale se menţin, mulţumită obiceiului, chiar după slăbirea acestor credinţe; revoluţiunea se însărcinează să mature complect ultimele urme ale unei credinţe părăsite şi decăzute.

Nu numai asupra oamenilor inculţi, dar chiar şi asupra spiritelor celor mai luminate, credinţele generale exercită o influenţă, o putere colosală, atât în punctele cele drepte cât şi în acele greşite; oamenii de doctrină caută să le dea diferite interpretări, oamenii de acţiune se silesc să le aplice, artiştii şi literaţii le traduc în forme variate.

Iată de ce oamenii fiecărui timp, conduşi de aceleaşi idei generale, sunt înconjuraţi de un fel de zid format din anumite idei, tradiţiuni şi obiceiuri de care nu se pot emancipa, care le diriguesc paşii în toate actele vieţei lor, exercitând cea mai grea tiranie, tăcută, greu de combătut.

Un domn rău, un tiran absolut a putut fi lesne răsturnat, dar o asemenea credinţă apărată cu tărie de toată lumea n'a avut a se teme de nimic.

Pentru a statornici şi menţine credinţele lui, Evul mediu a făcut atâtea victime, a ridicat atâţia rugi, inventatori şi inovatori distinşi au murit pe altarul ignoranţei şi al intoleranţei; pentru a le apăra, lumea a fost de atâtea ori sguduită şi milioane de oameni au perit pe câmpul de luptă. Nimeni, nici chiar cel mai puternic împărat, nu poate lucra în contra ideilor timpului său, căci va avea de sigur soarta lui Carol cel mare, care cu toate sforţările n'a putut să reconstitue imperiul roman, pentru că ideea de unitate nu mai era realizabilă; de asemenea se poate cita cazul puternicului rege al Spaniei Filip al II-lea, stăpân al unei lumi în care soarele nu

*) G. *Le Bon*: L'évolution des peuples. Paris 1906 (passim).

mai apunea niciodată, care, lucrând în contra ideei de liberă cercetare, care se întemeia atunci din ce în ce mai tare printre popoarele europene, a ruinat şi sărăcit ţara sa.

Oamenii de acţiune dacă'şi pun energia lor în serviciul acelor idei generale ale timpului în care trăesc, vor atinge de sigur succesul dorit şi vor fi purtaţi sus de tot pe aripele acestui succes.

Şi, de asemenea, atunci când îşi vor da seamă că ideile generale, că aceste credinţe ale timpului lor, au perdut prestigiul şi că instituţiunile bazate pe acest sistem de civilisaţiune au început deja a fi puse în discuţiune de cugetători şi de doctrinari, că mulţimea însăşi începe să se pătrundă de slăbiciunea acestor idei, rolul lor este de a se face — ei cei dintăi — interpreţii sentimentului general, provocând o măturare complectă, fie prin o mişcare violentă şi sângeroasă ca în Franţa, fie prin o mişcare liniştită ca în Anglia, a instituţiunilor, tradiţiunilor şi obiceiurilor discreditate şi părăsite.

Este bine şi folositor ca aceşti oameni de acţiune să aibă în acelaş timp şi puterea judecăţii tot atât de desvoltată, să unească doctrina cu acţiunea, pentru ca în locul instituţiunilor a căror dărâmare o determină prin energia lor, să ştie ce trebue să se pună, să lucreze la întemeiarea altor credinţi generale, a altor instituţiuni, căci în cazul contrar s'ar stabili o anarhie, o decădere absolut prejudiciabilă omenirii.

Predicatoriii şi întemeetorii religiunilor au întrunit mai totdeauna în ei doctrina cu acţiunea; oamenii politici adeseori întrunesc şi ei aceste două condiţiuni; geniile militare însă mult mai rar. Câte greşeli, spre exemplu, n'ar fi evitat marele Napoleon, dacă ar fi avut toate facultăţile lui deopotrivă desvoltate?

Toţi oamenii de elită însă, cari au isbutit în executarea planurilor lor, au lucrat în conformitate cu credinţele generale, cu ideile timpului.

Aşa, întemeetorii creştinismului au ştiut să pună urechea la plângerea celor chinuiţi de mizeriile timpului şi să transforme în religiune nevoia mult simţită de milă şi îndurare, de iubirea aproapelui, sentimente care pe atunci, într'un moment de suferinţă generală, de abea licăreau în lume.

Isus, mântuitorul lumii, a fost în acelaş timp promotorul şi vulgarizatorul noilor idei care au regenerat omenirea. El s'a mărginit la început a-şi crea în jurul său un cerc de discipoli—care a mers tot crescând—în sânul căruia el puse sămânţa doctrinei sale şi de cari se legă cu o iubire fără margini. *)

Cineva'i era discipol la început nu pentru că credea cutare sau cutare lucru, ci apropiindu-se numai de dânsul şi arătându-i iubire: «Iată mama mea şi fraţii mei, zicea «el întinzând mâna spre discipoli; acel care face voinţa tatălui meu este fratele şi «sora mea».

Cu o voce blândă şi dulce, cu o figură fermecătoare el predica virtutea sub diferitele ei manifestaţiuni ca mila, ertarea, umilinţa, abnegaţiunea, asprimea faţă de sine, îndurarea faţă de ceilalţi: „Nu fă altuia ceia ce ţie nu-ţi place; iubeşte pe inamicii „tăi; fă bine acelor ce te urăsc; roagă-te pentru acei cari te persecută; cel ce se „umileşte se va ridica şi cel ce se ridică se va umili".

Trecând peste toate consideraţiunile curat omeneşti şi păstrând în sufletul său numai ideea, care i se înfăţişa lui ca o formă absolută a binelui şi a frumosului, Isus statorniceşte domnia universală a lui Dumnezeu, în nepotrivire cu opiniunea teologilor evrei cari susţin că această domnie se va întemeia cândva, în mod material, pe pământ şi că va fi a judaismului.

„Domnia lui Dumnezeu este în voi, în faptele voastre" a zis Isus, înţelegând deci prin aceasta o lume care trăeşte şi nu o lume de apoi, pentru care unii entusiaşti se pregătesc prin ascetism şi privaţiuni de tot felul.

Idealismul său este regula cea mai înaltă a vieţii libere şi virtuoase; pentru oamenii probi, morali, cu sufletul curat, el a creat cerul unde se găseşte ceeace noi în zadar căutăm pe pământ, sufletul neprihănit, lipsa relelor din lume, în fine libertatea absolută ce n'o găsim decât numai în domeniul cugetării: „Nu strângeţi averi „pe pământ, pe care hoţii le fură şi şoarecii le mănâncă, ci adunaţi bogăţii nemuri„toare pentru viaţa vecilor".

*) *E. Renan:* Vie de Jésus (passim).

Alăturea cu doctrina sa puternică, mântuitorul lumei a desfăşurat o activitate neobosită, o energie şi un curagiu extraordinar, mai ales pentru timpurile acelea înapoiate, în care activitatea omului avea un preţ însutit de mare, dar când faptele mari aduceau foarte adeseori moartea. Numărul credincioşilor creştea din zi în zi prin farmecul neînchipuit al persoanei sale şi prin o privire pătrunzătoare.

Sub cerul liber, mulţimea venea cu inima deschisă şi cu cugetul curat ca să asculte cuvântul cel bun al lui Isus.

La fiecare pas „în norul care trecea, în sămânţa care încolţea, în iarba care „creştea, în spicul care îngălbenea, ei priveau semnele domniei celei noi, se credeau „în ajun de a vedea pe Dumnezeu, a fi ei stăpâni ai lumei, în care va domni dreptatea cea absolută şi universală".

Promiţând împărăţia cerurilor la copii şi la desmoşteniţi, omul cel mai nenorocit a căpătat speranţa într'un viitor mai bun; zicând: „faceţi fapte bune pentru „împărăţia cerurilor, ajutaţi pe acei săraci, Dumnezeu este răzbunătorul săracului şi „al celui slab, contra bogatului neomenos şi a puternicului abuziv", Isus a determinat cu siguranţă un însemnat şi sănătos curent moral în omenire.

Alăturea cu întemeetorul creştinismului, citäm pe apostolul Pavel, care, convertit la noua religiune, i s'a devotat atât de mult şi a desvoltat o activitate aşa de puternică. în cât a contribuit cel mai mult la repedea extensiune a bisericei creştine. El nici n'a văzut pe Isus, nici n'a auzit cuvintele lui Isus, ale cărui parabole de abea le cunoaşte,—chipul lui Isus i s'a arătat lui ca vedenie pe drumul Damascului. *)

Mulţumită lui Pavel, o jumătate din Asia Mică a primit doctrina creştină, iar în Europa el a pătruns destul de bine Macedonia, unele ţărmuri ale Greciei şi parte din Italia dela Puzzoli până la Roma.

Şi, când ne gândim că drumurile erau pe atunci foarte grele şi nesigure, că apostolul mergea mai totdeauna pe jos, trăind cu legume şi lapte, că a suferit grele încercări, chinuri şi persecuţiuni, numai atunci ne putem da seama de energia şi voinţa desfăşurată de acest nemuritor bărbat.

„Am gustat, zice apostolul singur, în supraabondenţă, osteneală, lovituri, în„chisoare şi chinuri. De cinci ori Evreii mi-au aplicat cele 39 de lovituri cu fringhia' „de şeapte ori am fost pus în lanţuri, de trei ori am fost bătut cu ciomagul, odată m'au „bătut cu pietre, de trei ori am făcut naufragiu; am stat o zi şi o noapte în prăpastie". El zicea acestea pe la începutul domniei lui Nerone, când mai avea încă zece ani de propagandă, de frig, de foame, de goliciune, de muncă şi pericole de tot felul.

Credincios părerei lui că „cine nu munceşte nu trebue să mănânce", Pavel în nenumăratele sale călătorii, pe unde ajungea se oprea, exercita meseria lui de tapiţer, şi se hrănea astfel din produsul muncei sale.

El a fost deci un eminent bărbat de acţiune, un suflet puternic şi entusiast, un misionar neadormit, un propagator cu atâta mai aprins cu cât avea fanatismu, noului convertit; iată prototipul teologului aspru şi intransigent.

Personalitatea lui Pavel era prea energică, firea lui prea neîndurătoare, ca să poată el întemeia o şcoală dogmatică, în sensul ideilor ce întâlnim în scrisoarea lui către Romani; discipolii, zdrobiţi cu totul de marele său prestigiu, dispăreau din faţa lui şi se mărgineau numai la rolul de simpli secretari neîndrăznind nici odată să dea învăţătura ei singuri.

Pavel, pe vremea lui, n'a avut renumele şi importanţa ce i-a recunoscut mai târziu posteritatea; reforma religioasă din secolul al XVI-lea îi atribue mai ales o mare glorie şi-l pune pe picior de egalitate cu apostolul Petru, care „pleacă dinaintea „sa capetele regilor şi ale împăraţilor, calcă în picioare leii şi ţine în mână cheile „cerului".

Ca şi ideile religioase, tot astfel şi ideile politice şi sociale pătrund cu timpul în inima mulţimii şi odată ajunse aici, uneori modificate mai mult sau mai puţin, se răspândesc cu o forţă neînvinsă, cu repeziciunea unui şivoi de primăvară pe care nici un obstacol nu-l poate opri din mers.

Omul de acţiune grăbeşte, prepară această situaţiune, dezvoltându-şi energia în sensul ideilor timpului şi apoi se foloseşte de această situaţiune, când ea este com-

*) *E. Renan* Saint Paul.

plect pregătită, pentru a determină actele acelea pe care inteligenţa şi judecata sa le crede bune şi folositoare.

In secolul al XIX-lea, care s'a încheiat acum şase ani, s'a văzut precumpănind mai ales ideia libertăţii, moştenită dela marea revoluţiune franceză, şi aceia a naţionalităţii. Este drept că aceste două idei au făcut multe victime, până ce au fost sta-tornicite, dar au dat şi admirabile rezultate cu care istoria se poate mândri cu drept cuvânt.

Ne vom mărgini numai să amintim două evenimente istorice, determinate de aceste idei,—evenimente care ne interesează foarte de aproape pe noi: închegarea unui stat de care ne leagă comunitatea originei şi cele mai mari simpatii—tânărul şi generosul regat italian—precum şi creiarea Statului independent român.

La 1815, sub baionetele austriace, membrii congresului dela Versailles dădură peninsula italiană ca pradă lăcomiei şi bunului plac al Austriacilor; aceştia îşi făcură partea leului: luară provinciile Lombardia şi Veneţia, apoi aşezară doi mari duci austriaci în Toscana şi Modena, încheiară o înţelegere asupra principiilor de guvernământ cu Ferdinand regele Neapolului şi al Siciliei, şi puseră la cale o înţelegere identică şi cu Papa.

In afară de Piemont, pretutindeni se statornicește cea mai îngrozitoare teroare; orice cugetare liberă este înăbuşită; închiziţiunea. torturile şi aresturile se însărcinară să transforme aceste frumoase şi încântătoare ţări în nişte vaste cimitiruri, încât cu drept cuvânt Lamartine numeşte Italia «ţara morţilor», iar un diplomat vorbind despre această peninsulă ziceà că ea devenit numai o expresiune geografică.

Austria întrodusese mai ales în provinciile sale absolutismul cel mai odios. In şcolile primare, elevii italieni învăţau aceste întrebări şi răspunsuri tendenţioase:

I. Cum trebue să se poarte supuşii cu Suveranul lor?

R. Cum se poartă nişte slugi credincioase cu stăpânii lor.

I. Pentru ce?

R. Pentru că Suveranul este stăpânul lor, al averei şi chiar al vieţii lor.

Dar este peste putinţa oamenilor, ori cine ar fi ei, să lupte cu ideia înrădăcinată într'o naţiune, după cum nu este posibil celor mai puternice vânturi să întoarne apele înapoi spre izvorul lor.

Un partid revoluţionar, compus din tot ce naţiunea aveà mai luminat, a propagat ideia unităţii, prin agitaţii şi răzvrătiri periodice, reuşind astfel ca această idee să devină o adevărată aspiraţiune generală.

Neputând lucrà la lumina zilei, revoluţionarii—numiţi carbonari—'şi desfăşurau activitatea lor neobosită pe ascuns, constituindu-se în societăţi secrete, cu deviza: «Să «se răzbune mielul mâncat de lup; să se cureţe pădurea de lupi".

Aceste preţioase elemente de acţiune, conduse de oameni tari prin credinţa lor, patrioţi sinceri şi devotaţi până la sacrificiul vieţii, ca Mazzini, Garibaldi şi alţii, s'au pus în serviciul Piemontelui, un stat mic dar inimos, campionul idealului naţional.

Deasupra tuturor planează însă personalitatea genială a bărbatului de Stat, care a ştiut cu îndemânare să conducă o maşină atât de complicată, dându-i acea direcţiune care corespundeà cu scopul dorit.

Acest bărbat extraordinar este Cavour, primul ministru al regelui Victor Emanoil, ambiţios dar patriotic şi popular. Mulţumită prestigiului de care se bucură şi faţă de tron şi faţă de naţiune, Cavour a putut păstrà cârma un timp destul de îndelungat, spre a da politicei sale o bază statornică, largă şi sănătoasă.

Naţionalist convins, energic şi prevăzător, înzestrat cu o inteligenţă aleasă şi posedând o cultură bogată, el sintetizează întreaga acţiune care a fost premergătoare Unităţii Italiei; în jurul lui, ca centru, gravitează totul: îndreaptă starea financiară a Piemontelui; leagă ţara aceasta prin relaţiuni economice cu puterile pe a căror sprijin politic aveà să se razeme; determină participarea la războiul Crimeei, alăturea cu Francia şi Anglia, izbutind astfel ca să fie admis a luà parte la Congresul dela Paris; într'un cuvânt, a condus atât de bine politica ţărei sale, în cât Suveranul său Victor Emanuel a avut fericirea să fie primul rege al Italiei, una şi independentă.

Italienii recunăscători memoriei unor aşa bărbaţi, le-a ridicat tuturor monumente, cari sunt şi vor fi încă multă vreme, locul unor profunde şi patriotice meditaţiuni 1).

---

1) *G. Şecăşeanu*: Luptele Italienilor pentru libertate şi unitate.

Şi la noi, viaţa poporului nostru s'a desvoltat mai ales în a doua jumătate a secolului trecut, tot prin cele două mari idei ale timpului: ideia libertăţilor publice şi aceia a naţionalităţei, venite din Apus, unde stăpâneau deja lumea europeană.

D. Dimitrie Sturdza, în prefaţa sa la *Acte relative la 2 Mai 1864*, caracterizează în câteva cuvinte foarte bine starea de plâns în care se găseau principatele dunărene cam pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea: Nimene nu se putea încălzi la căldura unui traiu omenesc liber şi independent. Sâmburele naţiunii era redus în stare de robie şi servea asupritorilor de instrumente necuvântătoare. Oligarhia privilegiată se prosterna înaintea străinilor, le cerea milostivirea, le cânta mărirea. Avânturile nobile erau înăbuşite fără milă şi fără cruţare. Acela al cărui inimă ferbea de durere şi de îndignare trebuia să trăiască retras ca un sihastru. Guvernul ţării n'avea alt ţel decât a împila şi a înjosi, pentru a prada şi a răpi. Pentru asupritorii din afară şi din lăuntru nu exista de loc neam românesc.

Starea lucrurilor de astăzi ar fi inexplicabilă, fără lupta uriaşă a barbaţilor de elită ai neamului nostru cari, începând cu Tudor Vladimirescu, au pus umărul „spre a urni din loc carul destinelor române; fără dânşii şi fără virtutea poporului român în care ei şi-au bazat cu dreptate toată încrederea lor, acest car ar fi rămas încă multă vreme înămolit în balta cea noroioasă a trecutului".

Unul din cei mai însemnaţi oameni ai epocei de regenerare a fost Mihail Kogălniceanu, om de acţiune în accepţiunea cuvântului, om de cugetare adâncă şi luminată în acelaş timp *).

Natura 'l înzestrase cu talent extraordinar şi cu un spirit ager, de o muncă şi activitate colosală, rareori întrunite în un echilibru mai complect şi mai perfect, cu educaţiune din cele mai alese, cu cunoştinţe temeinice, istoric fruntaş, orator de mâna întâi cu o vorbă înflăcărată şi convingătoare—tipul oratorului mare, caracterizat de Cicerone, capabil să ducă mulţimea ori în cotro ar vrea el şi să o poată aduce inapoi de ori încotro ar vrea el—mare şi neîntrecut barbat de Stat.

Nişte ochi fulgerători, o privire pătrunzătoare şi fruntea lui cea desvoltată arătau îndeajuns puterea gigantică a minţei şi voinţei sale. Faţă cu greutăţile ce avea să învingă, Kogălniceanu era atât de bine înarmat de natură în cât ar fi fost în stare să desfăşoare colosalele lui concepţiuni şi năzuinţe în orice ţară din lume, cu mult mai mare decât a noastră.

El întrupează în primul loc pe omul de acţiune, care stă nepăsător dinaintea valurilor furtunoase ale mării, diriguindu-şi barca spre ţărm, fără a se înspăimânta.

Lui i s'ar fi putut perfect de bine aplica versurile lui Horatius:

.....Si fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae

Chiar lumea de s'ar prăbuşi, tot nu l'ar înspăimânta. Acest geniu conducător al destinelor româneşti, care a umplut cu personalitatea lui aproape 50 de ani din istoria neamului nostru, iea partea cea mai activă, diriguitoare la actele cele mai importante din marea operă căreia datorăm alcătuirea Statului român

In divanul ad-hoc dela Iaşi se arată că e gloria şi fala tribunei, căci nu era zi în care să nu vorbească de 2—3 ori, nu era propunere frumoasă în care numele său să nu figureze. El a determinat în această adunare, premergătoare a Unirei, principalele curente şi rezoluţiunile. Se citează că într'o zi logofătul Alecu Balş, crezând că-l va umili şi modera, i spune că este proprietar peste 80.000 de fălci de pământ; dar Kogălniceanu i-a răspuns imediat că ţara întreagă, pe care o reprezintă Divanul, este cu mult mai bogată chiar decât 8.00.000 de fălci.

După această adunare, atât de importantă prin hotărîrile ce s'au luat şi prin consecinţele lor, Mihail Kogălniceanu 'şi dă toată silinţa şi isbuteşte ca la alegerea de domn al Moldovei, în ziua de 5 Ianuarie 1859, să se aleagă o persoană din partida naţională, în contra celor doi candidaţi protivnici Mihai şi Grigore Sturdza.

In cestiunea mănăstirilor închinate, care stăpâneau a cincea parte din teritoriul ţării întregi, ultima urmă a domniei fanarioţilor, Kogălniceanu, om hotărît şi îndrăzneţ, în calitate de prim-ministru a lui Alexandru Ioan Cuza a făcut să se voteze legea din Decembrie 1863 care dădea îndărăt ţării aceste frumoase moşii, alun-

*) Asupra vieţii şi faptelor lui Mihail Kogălniceanu, vezi *A. D. Xenopol*: Discurs de recepţiune la Academia Română şi monografia d-lui *Gh. Burghele*.

gând pe călugării cei nesăţioşi dela noi, fără a se preocupa de piedicile şi opoziţiunea ce ne făceau puterile străine.

In al treilea mare act al vieţii sale, în urma loviturei de stat din 2 Mai 1864, Mihail Kogălniceanu luptând în potriva întregei clase privilegiate dela noi, a realizat marele act al împroprietăririi ţăranilor, restatornicind peste 500,000 de familii româneşti în pământurile de care-i lipsiseră urgia şi nedreptatea de mai înainte.

In virtutea acestei legi memorabile ţăranul, talpa ţării, s'a legat iarăşi de mica lui proprietate, întărindu-se prin aceasta temeliele vieţii noastre de stat.

In adunarea dela 1862, Kogălniceanu apărase cu căldură şi entusiasm dreptele cereri ale ţăranilor, dar reprezentanţii clasei privilegiate şi oligarhice nici n'au voit să-l asculte. „O, nu drămăluiţi, zicea el, brazda de pământ trebuitoare hranei ţăra„nilor; gândiţi-vă la durerile, la suferinţele, la lipsurile trecutului lor; gândiţi-vă la „origina averilor voastre; gândiţi-vă că cea mai mare parte din ele o datoriţi muncei şi „sudorilor lor. Inchipuiţi-vă că părinţii lor s'au luptat împreună cu părinţii voştri pentru „salvarea ţării şi a altarului; gândiţi-vă că mâine poate ora pericolului iar va suna şi „fără dânşii nu veţi putea apăra nici patria, nici averile, nici drepturilor voastre; că „odată ţara căzută, nu veţi fi de cât slugile străinilor, pe când astăzi sunteţi în ca„pul României, în capul unei ţări libere şi autonome".

Iată fapte strălucite, opera lui Kogălniceanu, în serviciul ideilor de libertate şi naţionalitate.

La congresul dela Berlin din 13 Iunie 1878, în urma războiului glorios, Kogălniceanu şi Brătianu s'au prezentat ca să sprijine drepturile ţării, înaintea reprezentanţilor marelor puteri, „cari având în mâna lor pacea şi războiul, decideau de soarta celor mici, părând decişi a condamna pe acei nevinovaţi". Vrednici urmaşi ai ţăranului dela Dunăre care a vorbit cu atât de mare succes înaintea Senatului Romei, delegaţii români au avut o atitudine demnă şi hotărîtă, au apărat cu putere cauza ţării şi, chiar dacă acei mari n'au ţinut seamă de cererea noastră de a nu ni se ştirbi teritoriul, meritul lor nu este prin aceasta mai puţin însemnat. [1])

Oamenilor de acţiune şi în special acelei falangi de eroi nemuritori ai neamului nostru, având în frunte pe Maiestatea Sa Regele, cari au avut cu toţii încredere în vitalitatea poporului român şi au desvoltat o activitate şi o energie extraordinară, datorăm noi România de astăzi, ţară liberă, regat independent; nu criticilor, nu filosofilor sceptici, nici pesimiştilor.

Din cele expuse până aci rezultă marele rol al oamenilor de acţiune. Folosindu-se de toate descoperirile şi cuceririle din trecut ei clădesc edificii noi, mai ales în ştiinţe unde o invenţiune se bazează pe descoperirile deja făcute; în politică, ei îşi dau seamă de necesităţile timpului, indică drumuri noi pe care nu sunt încă în stare să le întrevadă şi merg cu convingere şi cu hotărîre în spre acele drumuri, cu toate piedicile ce li se opun.

Omul de doctrină, cugetătorul profund, este preocupat necontenit de problemele ce vroeşte să rezolve, de concluziunile ce crede că poate să scoată, din care unele sunt aplicabile numai într'un viitor foarte îndepărtat, iar altele absolut inaplicabile; ei nu fac deci decât să grăbească mersul civilizaţiunii, în timp ce oamenii de acţiune scriu paginile cele mai strălucite în istoria popoarelor.

Roosevelt, preşedintele Statelor-Unite din America, zice că oamenii cari doresc să se ocupe de interesele ţării lor, trebue să pună tot devotamentul în serviciul acestei cauze înalte şi să nu se mărginească numai a critica ceeace fac alţii, ci să îndeplinească ei în mod efectiv lucrurile relative la Statul lor; în caz contrar, 'şi vor perde timpul în zadar, stând la o parte, fie din cauza slăbiciunii fie din acea a pesimismului. [2])

Voinţa deci trebue să fie necontenit exercitată.

Mulţumită curagiului şi spiritului de întreprindere, Englejii ocupă astăzi un loc foarte însemnat în fruntea civilizaţiunii lumii. Voinţa exercitată mereu dă acestei naţiuni o energie din ce în ce mai mare şi un caracter independent.

Din contra, un popor ajuns în culmea gloriei şi a puterii, sigur că vecinii

---

1) Vezi *D. Sturdza:* op. cit.
2) *Roosevelt:* Idéal d'Amérique.

n'au să-l atace şi n'au să-i turbure bunurile dobândite, dacă va înceta să-şi desvolte energia, dacă se va mărgini a gusta din binefacerile păcii şi din deliciile averilor, acest popor va decădea, va uita virtuţile războiului, 'şi va crea din ce în ce trebuinţe noi şi va căută să le satisfacă. In tocmai după cum un om care nu face mişcare suficientă se îmbolnăveşte din cauza unei alimentări supraabondentă, tot asemenea şi un popor, în o situaţiune identică, se îndrumează înspre cădere. Aerul se viciază, caracterele se duc, devin rare de tot, în locul stejarului—care nu poate trăi în aşa aer—apare trestia care se pleacă la cea mai mică bătae a vântului, Statul devine mare şi singur distribuitor al bunătăţilor sub formă de slujbe, demnităţi şi gratificaţiuni.

Carierile de muncă, energie, iniţiativă—cum sunt agricultura, industria, comerciul—sunt părăsite de o tinerime, care tremură înaintea oricărei nevoi de muncă şi încordare. Un egoism negru se întinde de sus până jos, lipsit de idei, lipsit de aspiraţiuni, lipsit de demnitate, lipsit de moralitate.

Toate ţările sunt datoare să veghieze ca o asemene stare de lucruri să nu se întâmple, pentrucă în caz afirmativ orice spreranţă de viitor mai bun este complect distrusă; pentru acea ţară, ora sfârşitului a sunat [1]).

Şcolile în general scot elemente instruite, cu inteligenţa relativ desvoltată, pe fiecare an; ar trebui să se acorde o atenţiune deosebită şi pentru cultura voinţei, pentru desvoltarea energiei, a spiritului de intreprindere şi de independenţă.

Iată ce spune, în această privinţă, d. I. Kalinderu, Preşedintele Academiei Române şi Administratorul Domeniului Coroanei, cu ocaziunea unuia din nenumăratele discursuri pedagogice şi patriotice pronunţate de Domnia Sa: „In şcoli există a„desea deprinderea de a privi şi prin urmare de a călăuzi pe copil, cum s'ar conduce „o fiinţă necuvântătoare. Metoda aceasta e cât se poate de greşită, căci nu poate duce „decât la tiranie şi la arbitrar, făcând din ei, în loc de oameni cu voinţă, maşini, „oameni slabi, cari de cele mai multe ori nu ştiu de ce sunt pedepsiţi sau răsplătiţi. „Voinţa, iată calitatea de căpitenie ce trebue desvoltată în tinerile vlăstare şi care „e cheia tuturor celorlalte însuşiri, căci totul depinde de dânsa. Ea isvoreşte din ini„ţiativa, care e mişcarea, instinctul ce face pe om să ia o botărîre dela sine, în deo„sebire de pasivitate, care-l face să primească şi să urmeze impulsiuni străine.

Impunîndu-se o ascultare oarbă şi pasivă se formează oameni slugarnici sau revoltaţi, totdeauna gata sau să se plece, sau să se răsvrătească, sclavi sau revoluţionari. Asemenea fiinţe sunt departe de omul hotărît şi tare, care nu ascultă de cât „de vocea conştiinţei sale, care este neînduplecat faţă de puterea ce n'ar tinde către „dreptate şi echitate, şi care nu se devotează acestei puteri de cât numai când recu„noaşte că e spre binele general, spre folosul obştesc“ [2]).

Omul cu voinţă decide de propria lui soartă, înfrânează pasiunile şi capriciile şi nu lasă întâmplării decât o influenţă foarte mică. El este deci autorul succesului şi a fericirii sale.

Acel lipsit de voinţă, fie cât de inteligent, are o influenţă foarte slabă asupra propriei lui soarte. El este jucăria evenimentelor şi mai ales a întâmplării. După cum este rău pentru un simplu particular a fi lipsit de voinţă, cu atât mai rău este pentru acel care conduce o armată sau cârmueşte o ţară.

In viaţa politică mai cu seamă a fi şovăitor este un defect din cele mai periculoase.

Toţi oamenii, afară de prea puţine excepţiuni, posedă elementele necesare unei voinţe tari, ale unei energii, a unui spirit de întreprindere, dar, dacă nu vom cultivă aceste elemente, ele se vor pierde, întocmai după cum muschii nu se dezvoltă atunci când nu vom face nici un exerciţiu.

Trebue prin urmare să cultivăm voinţa, o voinţă condusă de raţiune; să căutăm astfel a aveà cât mai multe caractere în stare de a-şi dirigui bine acţiunea în viaţa aceasta pământească, pentru a fi folositori nu numai lor, dar şi patriei.

D-l Paul Doumer, preşedintele Camerei franceze şi fost candidat nenorocos la preşidenţia republicei, într'o scriere recentă de foarte mare importanţă adresată fiilor săi, le dă aceste sfaturi pentru cultivarea voinţii şi a caracterului; spunându-le

1) Vezi *E. Demolins*: A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons? şi *G. Le Bon* op. cit.
2) Discurs ţinut de d I. Kalinderu la inaugurarea şcoalei din Com. Ruşeţu, jud. Brăila.

cu drept cuvânt că drumul la fericire şi prosperitate îl face mai lesne un om cu un caracter ales, că prin urmare caracterul este cheia cea mai sigură cu care noi deschidem şi străbatem calea vieţii.

Vom termină acest studiu cu cuvintele pe care d-l Doumer le recomandă copiilor săi, două regule pentru conducere în viaţă, care rezumează aproape toate preceptele relative la această importantă chestiune: In lume, ca să-ţi poţi face drumul către scopul indicat de adevăr şi de datorie trebuie *să ştii să vrei şi să faci ce trebuie.*

St. C. Ioan.

10 Martie 1906.

Icoane din străbuni

Răzbunare

Pustiu e satul. In văzduh
Plutește-al nopții negru duh.
De vânt bătuți se'ndoaie plopii,
Un fulger viu despică zarea,
Iar ploaia schimbă'n bălți cărarea
Cu vâjâit izbindu-și stropii.

Ce bocete răsună'n zări
Perdute-a codrilor chemări.
Dar iată doi voinici, în luncă
Răsar din colnic, stau o clipă,
Și-oftând mocnit, spre curți în pripă,
Mărunții cai cu zor și-aruncă.

„Tu știi de vechiu-mi jurământ,
„Și-o să mă țin azi de cuvânt!....
„Ți-aduci aminte de Vochița
„Frumoasă'n lume fără seamă!..
„De dragul ei pășeam cu teamă
„Când îi zăream prin geam cosița.

„De-atunci sunt ani.. Ea, a murit....
„A vrut să moară gând cinstit,
„Nu la ciocoiu în bogăție.....
„Să știi tu Florio.."-'mi spuse-odată
„Că o să mor!...." Și biata fată
„M'a-mpins nebun la haiducie....

„De-atunci știi viața care-o duc,
„Și știi ce-i viața de haiduc.
„I-am fost logodnic, iar tu, frate!...
„Va tremura'n genunchi păgânul!...
„Ii voiu stropi cu sânge sânul
„Făcându-mi Dumnezeu dreptate!...

Tăcuți apoi, peste pârleaz
Zburară'n salturi de viteaz.
Au străbătut până'n livadă...
Un fulger crunt, și'n lung răsunet
In preajma lor supt groaznic tunet
Un plop trăsnit a stat să cadă.

Își leagă caii. „Tu rămâi,
„Să dai semnalul cel dintâi
„De-o fi ceva". Și Florea'n grabă,
Tiptil prin curte se strecoară;
Nici un argat. Dar se'nfioară:
La giam ca'n vis lumină slabă.

A pus un umăr, și-a intrat
Cu sufletul întunecat.
Pierdut ciocoiul din pat sare
De spaimă plin. Doar îl cunoaște
Ca moartea care-acum îl paște;
A'ngenunchiat cerșind ertare:

— „Că sunt de vină, Florio, știi....
„Dar fie-ți milă, am copii!...
„De vor vedea mâni dimineață
„Că eu sunt mort, mor fără mine....
„Am bani destui, sunt pentru tine
„De vreai să-i iei!.... Dar lasă-mi viața!..."

— „Grec venetic, tu milă vreai,—
„Dar mila ta la cine-o dai?....
„Muncind din greu, lipsit de toate
„Supt biciul tău tot satul geme!...
„Și... e-un amar pustiu de vreme
„De când cu morții se socoate!...

„Gătește-ți ruga, eu te-ascult....
„Că nu te-ai fi'nchinat de mult!"
(Un țipăt lung de bufnă-afară...)
Pripit, c-o furie păgână
Crunt strălucind cuțitu'n mână,
I-l implântă cu ochi în pară.

Ciocoiul prins de-al morţii chin
Se zbate jos de sânge plin...
In urmă-apoi, tăcere-adâncă.
Prin giamuri vajnic suflă vântul,
Iar ploaia turbură mormântul
Potop izbind în ziduri încă.

Supt fulgerări aprinse'n cer,
Prin noaptea oarbă'n tropot pier
Două năluci întunecate.
Popasul lor e fără stele:
Ca'n zbuciumul de vremi rebele
Când dragul codru li-i bun frate.

April

ăpăi de săgeți, arzătoare,
Se varsă pe codru 'nverzit,—
De drag ciocârlia spre soare
Se 'nnalță în tril aiurit.

Pe pajiști, prin sălcii, pe baltă,
Citanii ca 'n templu s'a 'ntins ;
Sfânt sufletu 'n oameni tresaltă
De farmecul vieții coprins.

April, ca un mire sosește,
Iar florile 'n cale-i s'ațin :
Vrăjită natura nuntește
Cu fruntea scăldată 'n senin.

Cântec

Dorule, cu graiu de foc
Cântă-mi viers de nenoroc;
Cântă-mi viers cu graiu mai blând—
Să-mi simt inima plângând.

La răscrucea de din sus
Mândra mea pe plâns s'a pus:
Plin e plânsu-i de suspin,
Plin mi-e sufletul de chin.

Du-te, du-te, dor pribeag,
Şi întreab-o de-i sunt drag.
Du-te, dor, dor plin de chin
Că mă pierd pe drum, străin !...

A. Mândru

Sclavul

— SCHIȚĂ ANTICĂ —

Măreț, scăldat în vraja luminoasă a razelor de lună, se înălța palatul lui Crispinus pe-o muchie de deal; Morfeu stăpânea într'însul toată suflarea omenească, pe care o răsfăța în visuri dulci, iar liniștea nopții învăluià împrejurimile într'un mister poetic. In mijlocul acestei tăceri o ușe se deschise tainic, și o tânără fată, ca o hamadriadă, păși sfioasă în grădină, unde umbrele copacilor și ale statuelor, încremenite pe înaltele lor pedestale, măsurau în lung pământul, cel acoperit cu iarbă veselă și gingașe flori. Ea purtà o haină fălfăetoare, sub care se desemnà un trup sculptural, și în mâna stângă țineà un sul de papirus. Făcù câțivà pași, privind înfricoșată în jurul ei, apoi înaintă cu hotărîre sub un mănunchiu de chiparoși ; se așezâ pe o bancă și desfăcù scrisoarea, pe care de atâtea ori o citise în cursul zilei. Dar n'o putù citì, și atunci rând pe rând începură să se desfășoare în mintea-i vorbele înflăcărate ale răvașului. Ochii ei negri, mari, visători, clipiau duios, obrajii i-erau scăldați în ape calde trandafirii, și un surâs duios îi fiuturà pe buze.

Peste puțin se sculâ și începù să se plimbe acì grăbit, mânată de un simțimânt ascuns, acì domol, îngândurată. Adesea se oprià ca să asculte un zgomot închipuit, dar liniștea înconjurătoare îi răspundeà mereu: «Te-ai înșelat, te-ai înșelat !» Neliniștea n'o părăsià. Dar iată, că un măr tufos, plin cu rod, îi atrage privirile : se oprește, întinde mâna și apleacă spre dânsa o creangă, dela care rupe două mere ; mușcă din ele și apoi cu sâmburii începe să se joace :

— Cât mă iubește el, întreabă ea sfios ?

Și sâmburele, alunecând din degetele ei gingașe sare în sus și cade la pamânt, perzându-se în nisipul, ud de rouă, al aleei principale. Fata pare mulțămită și menește pe următorul :

«De-l îndrăgesc eu mai mult, să mi s'arăte !»

Sâmburele porni, străbătù aerul în sus, dar n'ajunse înălțimea celui-alt. Ea zâmbi neîncrezătoare. In acest moment se ivì cinevà după un tufiș de mìrt și dânsa alergă numaidecât să-l întâmpine.

— Iarăși singur, Agatocles ! De ce nu vine, Agatocles, de ce mă chinuește astfel ?

— Stăpâno, să-l ierți ! E singurul tribun rămas în lagăr și nu poate să părăsească postul. Dar, ce n'ar da să te îmbrățișeze ! De-ai ști, cât suferă... . l-ai plânge, stăpâno!....

— Cred, Agatocles, dar și eu sânt vrednică de plâns. Iată, au trecut trei săptămâni, de când mă tot hrănește cu îmbătătoarea ambrozie a cuvintelor lui înflăcărate. De ce însă nu vine să-l văd, să-i aud glasul mângăetor, să-i sorb privirea, să-i spun tot ce simt, totul, Agatocles, totul ?..... Zece zile s'au scurs, de când a trecut călare pe aici, și m'ai chemat să-l văd. Ce mândru era ! De-atunci a dispărut ! Ce face, unde este, de ce se ascunde ?.... Dar spune-mi : ai fost, l-ai văzut, ce ți-a mai zis ? Vorbește repede, te-ascultă stăpâna ta.

— Când m'a văzut întrând...

— Dar ce ai, Agatocles, parcă ți s ochii lăcrimați ?

— .....Venind încoace, am călcat un acanthus....

— Urmează «când te-a văzut»....

— Când am intrat în casă și m'a văzut, fața i s'a pălit, ochii i s'au împăenjinit, se clătină să cadă. Am alergat la el, îngrijit ; dar dânsul c'o nobilă mișcare m'a oprit : „Nu, scumpul meu prieten, de ea vorbește-mi mai bine, îmi zise ! I-am dat atunci răvașul și i-am povestit tot ce mi-ai poruncit..... Și-a plâns de bucurie ! Umblă prin casă ca un sărit din fire ; se oprià, recitià scrisoarea, o sărutà, zâmbià, și mereu șopteà un nume : Valeria ! Apoi a scris aceste rânduri.

Cu nerăbdarea vulturului setos de pradă fu zmuls papirusul din mâna sclavului, dar slabă erà lumina lunii și fata nu putea citi.

— De poruncești, stăpâno.....

— O da, citește, te-ascult.

— «Ca aurora, care își arată la răsărit frumosu-i chip de purpură, ca luna duioasă pe cerul senin al nopții, ca primăvara dulce după o iarnă viscoloasă, așà plutești într'una în mintea mea, tu, icoană neprihănită a sufletului meu. Ca chiparosul zvelt într'o grădină, ca vesela verdeață pe-o țărână mănoasă, așà podoabă scumpă a inimei mele, ești tu, Valerio ! O ! nu te gândì la rău ! Viforul împedică să vie primăvară, și floarea, răsărită pe un pământ prea vitreg se stinge ofilită și pentru totdeauna piere !»

Sclavul sfârșise și nemișcat ca o statuă, stăteà în loc privind în jos. Din ochii stăpânii două mărgăritare se rostogoliră în goană pe obrajii ei înfierbântați, pe când buzele-i trandafirii se mișcau spazmodic. Peste o clipă ea îi zise :

— Spune-mi, Agatocles, de ce vorbește oare de vifor și de floarea care piere ?

— Nu știu stăpâno.

— Agatocles ! Tu îmi ascunzi cevà. Privește-mă în față. Ghicesc acum : i s'a întâmplat cevà. Spune-mi, te rog, spune-mi!.... Nu mă lăsà să sufăr. Ești sclav, dar ai inimă, o știu ! Ai fost poate nobil în țara ta ; ești scrib al tatei și poți pricepe, știu bine, chinul meu ! Spune-mi, Agatocles, așà să-ți ajute zeii !

— Iți jur, stăpâno, că el este sănătos.

— Nu ! căci ar fi fost aici ! Ție nu ți-e milă de mine ; îmi calci

porunca, îmi nesocotești rugămintea, ești crud, Agatocles! Dea zeii să-ți încolțească și ție o dragoste cum e a mea, să-i simți necazurile, amărăciunile: căci tu, fără îndoială, n'ai iubit vreodată. Ah! și de-ai ști cât de nenorocit e cel care iubește! Iată.... trupul îmi tremură, mintea mi-e turbure, urechile îmi vuesc, inima mi se zbate ca a unei păsăruice în agonie.... Și taci încă, Agatocles, nu vrei să spui!... Dar mâine seară o să vrei.... Te aștept aici, și de nu va veni și el cu tine, ai să-mi arăți calea la dânsul!.... Așà, Agatocles, pe mâine seară...

Zicând acestea se înclină ușor, și porni încet spre palat, călcând cu delicatele ei picioare încălțate în sandale scumpe de mătase, nisipul ud de rouă al aleelor șerpuitoare.

Ea dispăruse de mult și Agatocles, palid, cu ochii turburi, cu tâmplele înfierbântate, stăteà nemișcat în mijlocul grădinei.

Și când târziu își revenì în fire, ridică mâinile spre cer, și cu glas stins, tânguitor, rostì o rugăciune:

— Seleno, duioasă fecioară a nopților senine, îndurare pentru mine nenorocitul, îndurare! Pune capăt minciunilor mele prea ticăloase! Fă-o să priceapă cine a cutezat s'o îndrăgească! O dulce sărutare cu voia ei să capăt, și-apoi poate să m'arunce prada mreanelor stăpânului meu!

. . . . . .

O. Tafrali

Oglinda

— SONET —

n rama ei sculptată, aurită,
Pe 'mbătrânitul tapetat perete,
In fundul unei camere discrete,
Oglinda stă de-un secol, neclintită.

A fost cândva frumoasă, strălucită ;
Bătrâni și tineri, toți târcoale-i dete;
Ea nu-i împiedică să se desfete.—
Acuma zace ștearsă, umilită.

Și cum ar fi putut să mai lucească
In cadrul ei, podoaba strămoșească
Din vremi când se știa de datorie,

Când sigură că merge spre ruină,
Avu neauzita nebunie
S'arate adevărul, la lumină.

Radu D. Rosetti

CRONICA
LITERARA ŞI ARTISTICA

Edgar Th. Aslan, *Fiica lui Radu-cel-Frumos*, Imprejurări şi chipuri din trecut, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice, «Eminescu», 316 pp.

Se întâmplă foarte rar ca o carte să aibă un început aşà de plăcut ca romanul domnului Edgar Th. Aslan: Un pastel din care porneşte firul unei povestiri; o fluturare de simţiminte; ceva încă nehotărît, dar care tocmai prin aceasta te îndeamnă la cercetarea imediată şi plină de curiozitate a paginelor următoare. O pădure,—mai mult decât un câmp, o livadă, un râu—are în sine prin imaginea pe care o deşteaptă chiar numai cuvântul pădure, ceva poetic, plin de o viaţă misterioasă şi fericită. Poeţii cari au cântat pădurea au făcut să vibreze unele din cele mai frumoase versuri pe care le-au produs. In literatura noastră sânt prea cunoscute exemplele spre a mai fi amintite. Dacă îşi închipue cineva o pădure străveche, ale cărei margini cu greu le poate găsi un călător rătăcit; dacă vremea povestirii este într'o toamnă lină; şi dacă descriitorul acestui pastel este pătruns de frumuseţea spectacolului şi de gingăşia simţimintelor cari se nasc în sufletul unui om, într'o asemenea vreme,—atunci el va scrie rânduri ca următoarele:

«Intr'o zi dela sfârşitul lui Octombrie 1474, un drumeţ, în ostăşească îmbrăcăminte străbătea călare codrii cei deşi şi nemărginiţi cari se întindeau în vecinătatea mânăstirii Neamţului şi în tot ţinutul cu acelaş nume, azi încă atât de păduros. Călăreţul urma în pasul telegarului său o strâmtă şi anevoioasă cărare. Erà în anul acela o toamnă neobişnuit de frumoasă şi ramurile bătrânilor stejari îşi păstrase încă bună parte din podoaba lor de frunze, îngălbenite numai, printre cari răzbăteau cu greu razele soarelui ajuns la răscruci. In lipsa oricărei adieri de vânt, domnia în acele locuri deplină linişte şi tăcere, aşà că un om mai puţin, deprins cu sălbătăcia pădurilor decât drumeţul nostru ar fi putut să se simtă îngrijorat. Doar pasul cel măsurat al calului stârnia răsunet când atingea vr'un strat de frunze căzute la pământ sau care atunci, în calea lui, se desprindeau şi picau de pe copaci» [1])

E atâta melancolie în toamnă, atâta linişte, atâta pace binefăcătoare, că într'o pădure, în singurătate, în atmosfera neclintită, după ce te-ai oprit şi fâşâitul frunzelor uscate —sunet de tovărăşie în pustiul Firii—a încetat şi el, ţi se pare că trăeşti ca în vis, ori ca în basme, sub un cer în care soarele pare înseninat—cu lungi raze fără de căldură—în zugrăveala unui decor. Melancolia pare că te îndreaptă către o altă viaţă şi te face să uiţi şi doruri după trecut şi aspiraţii în viitor, melancolia, în toamnă, e cufundarea pentru o clipă în Nirvana, chiar—şi poate tocmai—pentru cei optimişti. Ea nu e tristeţa amară a durerilor chinuitoare, ci numai doar o aplecare către această potolire a vieţii, un gust de îndepărtată amărăciune, trebuitoare pentru întărirea simţurilor.

Dar călăreţul călător în codrii din Neamţ, în vremurile lui Stefan cel Mare firește că se mulţumià să atingă doară o margine a simţimintelor inspirate de toamnă,

1) EDGAR TH. ASLAN, *Fiica lui Radu-cel-Frumos*, I, Glas de bucium şi glas de clopote, p. 5.

şi să se bucure adânc de frumuseţea Firii. Zugrăvirea lui, a tabelului în care e încadrat, cum şi putinţa de a face să se ivească în sufletul cititorilor simţiminte şi imagini distinse, fac din acest pastel—în proză—al domnului Aslan o bucată literară pe care—de sigur—ar fi iscălit-o cu plăcere un Odobescu. Intorsătura frazei, chiar, dă uneori un aer de vechime,—potrivit cu descriereà,—întregului pasagiu: «Era în anul acela o toamnă neobişnuit de frumoasă....». Randuirea unui cuvânt într'anumit fel arătând prin locul ocupat în vorbire, intenţia autorului, fără a sili vorbirea ori atenţia cititorului, nu e cevà prea comun.

Dacă întregul roman, atât ca stil, cât şi ca firească şi deplină compunere, s'ar prezinta cu înfăţişarea acestei prime pagine a lucrării,—atunci povestirea domnului Aslan ar fi mai mult decât un eveniment în literatura noastră.

Inainte însă de a vorbì despre stilul şi compunerea întregei lucrări, care—ne grăbim a o spune dela început—are multe părţi interesante,iată—pe scurt—subiectul:

Drumeţul, pe care l'am văzut călătorind prin codrii Neamţului erà — după cum se va vedea — Tador Dragoş, boer trimis de către Stefan-cel-Mare să păziască la Cetatea Neamţului pe Maria, fica lui Radu-cel-Frumos, ostatecă, sau mai bine zis pradă de războiu, a domnului Moldovei. Eşind din pădurea în care măsese o noapte — rătăcit fiind în desişul codrilor — tânărul boer şi oştean dă, odată cu marginea copacilor, de o gâlceavă între un călugăr şi doi neguţători — unul armean şi altul italian, reprezentanţii deci ai marelui comerţ, pe acele vremuri în Moldova. Călugărul care căutase pricină celorlalţi călători — pentru întâietatea de a-şi adăpà calul la fântână — e recunoscut de Tador, care vede cu mirare sub rasa monahală pe un vechiu războinic, Frânge-fer — acum părintele Paisie. Firea pornită pe gâlceavă a lui Paisie răsare din primul moment, şi dă nota predominantă a personagiului care în tot cursul povestirii va fi într'o necurmată sbuciumare. Intr'adevăr, pe de oparte el vrea să fie om bisericesc, iar pe de alta neputându-şi înfrână obiceiurile ostăşeşti şi pe cele de nepotolită activitate şi de nestinsă agitaţie, e în continuă luptă cu sine însuşi.

Mulţumiţi de această întâlnire, Tador şi Paisie îşi urmează, împreună, drumul către mănăstirea Neamţului, unde noul pârcălab al cetăţii apropiate, erà să facă un popas şi să ducă stareţului ştiri dela Vodă. Pe drum Paisie lămureşte, boerului Tador, noua lui situaţie datorită faptului că într'o ceartă înverşunată — născută în jurul unor pahare de vin — omorîse, din greşeală, pe un prieten al său în locul unui duşman. Ca o ispăşire veşnică a păcatului făptuit, se lăsase de viaţa de ostaş şi se făcuse închinător Domnului, în urma unei groaznice boale ce urmase nelegiuirii. In treacăt notiţe istorice despre timpurile de atunci şi despre diferite personagii — ca Sima, tatăl lui Tador — întrerup povestirea, uneori, însă în chip cam puţin curgător. De altfel acest lucru se va întâmplà de mai multe ori în cursul istorisirii şi se explică pe de oparte prin dorinţa de exactitate şi de întregire a cadrului povestirii, iar pe de alta prin grija — poate escesivă — de a nu înmulţi prea mult paginile romanului cu note relativ lăturalnice.

Bogăţia, mulţimea călugărilor, viaţa şi înfăţişarea de centru plin de activitatea unor cărturari şi muncitori de seamă, dela mănăstirea Neamţului sunt descrise cu multă îndemânare. Un roiu de albine, sbârnâind în jurul stupului, ar da o idee de mişcarea şi reala viaţă a locului acesta de odihnă, de învăţătură — potrivită vremii— şi de credinţă. După rugămintea lui Paisie şi cu învoirea stareţului, Tador Dragoş ia cu sine la cetatea Neamţului pe fostul Frânge-fer.

Aci, după un mic istoric al cetăţii, cititorul va face cunoştinţă cu frumoasa Voichiţă care în mijlocul vieţii domneşti pe care o ducea — chiar în micul coprins de unde nu puteà ieşì — se gândià numai din vreme în vreme la tatăl său, fostul domn al Ţării-Româneşti şi la comisul Mircea Oprişanu ot Băleni, logodnicul ei. Remuşcarea pe care o simte văzând singură că uitarea — din parte-i — începe să învălue atât amintirea tatălui său, mort, cât şi a îndepărtatului ei logodnic, se măreşte când Hrusana, care crescuse pe Radu-cel-Frumos, o mustră de nepăsarea care o coprinde. Noul pârcălab, sosind în cetate, spune Domniţei că Ştefan nu şi-a schimbat de loc gândurile, şi că deci ea nu va părăsì acest fel de închisoare decât când se va învoì să primească de soţ pe Domnul Moldovei. Incurajându-se cu amintiri trecute şi întărindu-se în faţa înfruntării voinţei sale, Voichiţa răspunde pe un ton înalt, domnesc, uneori violent, respingând neîncetata propunere, şi dorinţă a voevodului moldovean. Răspunsul ei îl dă apoi ca să fie trimis şi lui Stefan, care erà în tabără. Cu frumosul răvaş

scris pe hârtie de Damasc — pleacă Paisie, dornic de a mai vedeà și el dacă nu o luptă, cel puțin pregătirile ei.

Aproape de Hârlău, Vodă împreună cu toată oștirea și cu sfatul boerilor, tăbărîseră în așteptarea unei hotărîri față de sosirea apropiată a oștilor fără de număr ale Turcilor, nu de mult cuceritori ai Byzanțului. Aci e o descriere a taberii și o enumărare—cam mare—a boerilor din jurul lui Vodă. Ceeace însă pare neverosimil și nepotrivit cu vremurile descrise e marele discurs al logofătului Toma.[1]) Cu cât mergem către timpuri mai apropiate mâncărimea de limbă—și dela o vreme și de condeiu—năpădește în țara noastră, fie printr'o influență streină, r e t o r i c e a s c ă, fie prin cea contemporană, advocățească. Dar în secolul al XV-lea și în pragul războiului? Nu e probabil. Cel puțin simți o îndoială; mai ales știindu-se firea nu prea vorbăreață a Românului. Răspunsul în doi peri al lui Matiaș Corvinul, adus de Tăut, și vorbele Papei,—care drept răspuns la cererea de ajutor, cerea și el lui Ștefan trecerea la catolicism, prin Iohannes Rosa, Episcopul Bacăului, și prin trimisul Cataneo Sarmenzul—toate astea arată că în ajunul chiar al primelor lupte, Românii n'aveau nici un sprijin străin.

Paisie sosit în tabăra domnească, trece prin mijlocul zarvei și negrijei viitorilor luptători și găsește pe mulți din foștii lui tovarăși de oaste. El vede pe marii boeri cari petreceau, luându-se la întrecere în aruncarea săgeților cu arcul, asistă la certurile ivite cu ocazia aceasta între boerii din țara de sus și cei din țara de jos [2]), la glumele unui „măscăriciu" pocit, și văzu sosirea în tabără a biv vel Logofătului Oană Ureche cu toți oamenii lui[3]). In cele din urmă, Paisie sau Frângefer, are norocul nu numai să'și îndeplinească în bine însărcinarea ci oarecum săși discute cu Vodă asupra răutății Voichiței.

In timpul ăsta pârcălabul Tador Dragoș, despre care aflăm și alte părți din trecuta lui vieață voinicească—asupra căreia se insistă prea mult în chip de enumărare a faptelor[4])—pârcălabul începe să vadă că e, din ce în ce, prada unei curioase neliniști, de când păzește pe Vochița. Paisie, de pază în orice timp, vorbește într'o noapte—pastel frumos[5])—cu îngânduratul boer, care se plimba pe metereze și într'o convorbire[6]), foarte natural scrisă de autor—îndeamnă pe Dragoș să se ferească de farmecul femeesc. După ce Paisie și laudă și hulește dragostea, tânărul pârcălab îl întreabă :

«Atât de mare să fie puterea acestei patimi ce-i spune dragostea? Atât de mare că nici un viteaz ca Ștefan să n'o poată răpune după voe ?

— Nici că e tărie mai copleșitoare pe pământ răspunde călugărul. Cu ea nu se încape voe ori nevoe, ea nu știe de nimeni și de nimic.

— Auzisem de mult că e boală fără leac.

— Nu-i vrac, nn-i descântec, nu-i rugăciune mântuitoare pentru cel atins de dânsa, nu-i scăpare nici la Dumnezeu, nici la oameni.

— Blestemată fie atunci!

— Ei, nu știi ce să zici: blestemată ori binecuvântată ; căci pe cât chin aduce, pe atât și desfătare. Și dacă te lauzi că n'o cunoști, poate că ești fericit, pane, dar poate și de jălit.

— Nu, părinte, mai bine-i să'ți păstrezi pacea sufletească și seninătatea minții. In dragoste e suferință, e nemernicie; a iubi este a vieții numai pentru o singură ființă, în care ți se închee întreaga lume și afară de care totul îți pare pustiu, ticălos și fără înțeles. Fericire, mărire și dumnezeire la dânsa sânt: într'o privire a ei, și o umbră de vezi pe fruntea-i, crezi că un zăbranic negru s'a întins pe toată firea.....

Dragoș se opri, minunat el însuș de cele ce spusese. Ce, unde și cum îi venise, de unde le aflase, nu'și putea da seamă.

— Vorbești de dragoste ca un dascăl, luă aminte Paisie. Pe sfînta cruce, de nu te-aș cunoaște, aș socoti că ți-a furat cine-va inima!» [7])

Această psichologie a dragostei—în care Paisie se arată cât se poate de priceput—începe a lămuri pe cititor în privința gândurilor cari-l bat pe Tador.

Dar zilele treceau după zile și dintre toți cel care se simțià mulțumit erà Paisie. Făcea plimbări prin pădurile împrejmuitoare,—unde se luptà cu zimbrii, ca un erou al lui Sienkiewicz, din *Quo Vadis,* în circul roman, cu taurii înfuriați. Vorbiă din vreme în vreme cu minunatul lui cal, cu Șoiman.... Apropo de Șoiman! E un cal

1) IV, Sfat de războiu, pp. 71—75.
2) V, Tabăra dela Hârlău, pp. 97—103.
3) Ibidem, pp. 91—92.
4) VI, Tador Dragoș, pp. 112—122.
5) Ibidem, p. 122
6) Ibidem, p. 124 în special.
7) Ibidinem, pp. 127—128.

curios acesta. Nu numai că e dornic după militărie—poate mai mult decât Paisie—dar chiar se prăpădeşte, slăbeşte, tânjeşte—sau t â n g e ş t e, cum zice autorul—de neînfrânata dorinţă care îl roade, ca să se ducă în lupte. Când întregul roman ar fi scris în tonul unei epopei, o atare înfăţişare a lui Şoiman ar fi cel mai firesc lucru. Aşà însă, prin întroducerea numai din vreme în vreme a câte un fragment de epopee —căci vor mai fi—în care marginile miraculosului,—sau, în alte părţi, însuşi miraculosul,—să fie atinse, produc o mică dezorientare de gen, pentru unii cititori. Căutând bine, însă, înălţarea până la poezie, până la epopee—din care pe vremuri s'a desvoltat şi a evoluat romanul—este cât se poate de potrivită—mai ales într'o povestire istorică. Poate, însă, că atât suişul către acest punct, cât şi coborîrea—întoarcerea la istorisirea propriu zisă—trebue făcută mai lin, mai pe'ndelete, cu o mai îndelungată pregătire; aşa încât trecerea dela o stare la alta să se facă pe nesimţite.

.... Paisie, după cum ziceam, păzià cetăţuia dar şi se desfătà de noua lui vieaţă, dând târcoale prin locurile împrejmuitoare ale castelului. Intr'una din aceste plimbări, întorcându-se dela Târgul-Neamţului, dă cu ochii de un Armean care, dus pe gânduri, privià zidurile vechei cetăţui în care erà păzită Voichiţa. O nouă întâlnire peste câteva zile tot prin acele locuri, cum şi insistenţa lui Kirkor Sanadrug—cunoştinţă veche : Armeanul cu care se certase Paisie la o fântână, atunci când începe această povestire—insistenţa lui Sanadrug de a aratà niste marfă scumpă Domniţei, dă de bănuit neîncrezătorului călugăr. Intr'adevăr negustorul aveà însărcinarea de a înmâna un răvaş prizonierei, din partea lui Mircea Oprişanul. Neizbutind aici, el reuşeşte ca în mijlocul unei adevărate zarve şi ciomăgeli a bieţilor Armeni în târgul Romanului, în ziua sosirii Voichiţii în acel oraş, să-i strecoare—în italieneşte—câtevà cuvinte din partea lui Mircea. Ii dă apoi o brăţară pe care ziceà că voeşte a i-o vinde, şi pe a cărei dungă din lăuntru «erau săpate în slove latineşti şi în limba italiană două versuri care sunau aşà:

Uităm de morţi, uităm de iubire,
Inima noastră ca valul mării». [1])

In acest al VII-lea capitol în care ce vorbeşte despre întâmplările de mai sus cu ocazia ducerii Voichiţii în Roman spre a da epitaful lucrat de ea pentru catedrala Sf. Paraschiva,—se face o descriere a Romanului ; se vorbeşte despre populaţia armenească a oraşului şi despre îndemânarea acestor oameni în negoţ, şi se face descrierea aşteptării de către întreaga populaţie a trecerii cortegiului Domniţei. Scena aceasta e vie; dar aceea în care, născându-se ceartă între Romaşcani şi Armeni, jupân Talabă Burduja Limbadulcevici ţine o cuvântare aţâţătoare, de pe umerii lui Paisie, nu pare tocmai reală. E posibilă însă şi e chiar firească—la un om pe care comerţul l-a făcut să treacă prin multe şi deci i-a întărit voinţa de a'şi ajunge scopurile—e firească trecerea lui Sanadrug dela starea de suferinţă în care se găsià—batjocorit de mulţime, la îndeplinirea misiunii lui, lăsând la o parte plângerea de batjocura suferită.

La Cetatea Neamţului, de ce timpul înaintà, de ce Voichiţa slăbià în vechile ei hotărîri. Hrusana însă îi amintea neîncetat trecutul şi o silià chiar ca înşelând atenţia lui Ştefan, să-i deà, acestui duşman al tatălui ei,—al lui Radu—otravă, într'una din zilele când voevodul Moldovei ar venì iar pe la castel. O întâmplare o hotărăşte ca în lupta ce se da în sufletul ei, să caute a da dreptate Hrusanei, luându-şi de ajutor al răzbunării neamului ei pe Dragoş pe care-l vedeà din zi în zi mai posomorît —stare pe care Hrusana o şi lămurise Domniţei. Intr'una din seri când Voichiţa se rugà în Paraclisul Cetăţuei, Tador Dragoş îi răsare înainte şi—orbit de pasiune care nu mai cunoşteà margini—promite Domniţei că el va omorî pe Stefan, pentru a îndeplinì răzbunarea d a t o r i t ă de ea, tatălui ei. Cititorul va urmărì cu plăcere povestirea şi lămurirea stării sufleteşti a Voichiţei şi va vedeà cum ea lucrează fără de voe, sub impulsia vorbelor Hrusanei, pe când inima ei vroià cu totul altcevà.

Fuga din Cetăţue; boala, plină de răutate a Cupăresei Hrusana; apariţia în cadrul povestirii a lui Signor Giovanni Andrea Grillo, doctor trimis de Senatul Veneţian—şi ţinut fără de voe în Moldova, de către Ştefan— ; disperarea lui Paisie, trezit dintr'o beţie, venită la vreme,—alcătuesc coprinsul celui de al IX-a capitol [2]) al romanului şi unul din cele mai vioaie.

1) *Fiica lui Radu-cel-Frumos*, VII, Brăţara de aur, p. 155.
2) Fuga, pp. 182—209.

Sub veşminte călugăreşti, Voichiţa călătoriă prin munţi; dar de ce se depărtă de ce mustrarea de cuget, grijă de vieaţa lui Ştefan,—ameninţată de junghiul lui Tador,—o mistuiau şi nu-i lăsau zi albă. Işi aduse aminte însă că în drumul ei se află, aproape, lăcuinţa Mariei din Mangop, oropsita soţie a lui Ştefan. Un gând nou îi străbătu mintea. Repede, împreună cu ceata ei însoţitoare se abătu către curţile Mariei. Acì autorul descrie retragerea acestei principese. Vieaţa literară, în special, care se desfăşură în juru-i ar face geloasă o societate istorico-literară din zilele noastre. Tocmai în acea zi Kir Laonic Pepagomenos, unul din luceferii acestei adunări byzantine, citea poema *Dragostea lui Nikrostatos şi a Phrosynei* [1]). Discuţia care urmă citirii e întreruptă de neaşteptata sosire a Voichiţei. Cu uimire, dar cu bunătate e primită fugara. Ea desvăluieşte totul Mariei, şi-i spune în acelaş timp că vreà să opriască nenorocirea ce ameninţa pe Ştefan. Amândouă, având cevà din simţimântul zugrăvit într'o poetică piesă modernă [2]), se unesc în mărirea iubirii ce o au pentru acelaş om, pentru Ştefan.

Tabăra turcească, aşezată prin părţile Vasluiului, călătoria lui Paisie către oastea lui Ştefan şi pregătirile de luptă fac subiectul capitolelor XI şi XII, şi sunt — de multe ori — descrise cu puternic şi vioiu colorit. Poate că mă înşel, dar mi se pare că sunt mult superioare celui în care se descrie lupta [3]) vestita bătălie dela Racova. E ceva în acest capitol care aminteşte alcătuirea *Dumbravii-Roşii* a lui Alecsandri: In special conversaţia în timpul luptei atât între Moldoveni, cât şi între aceştia şi duşmanii lor. Chiar la Alecsandri, şi chiar în poema lui — foarte aproape a fi un fragment de epopee, deşi miraculosul e într'o slabă măsură — chiar acolo aceste convorbiri prea dese în vârtejul luptei par vecine cu neverosimilul. Cu atât mai mult vor părea ele astfel într'o scriere în proză, şi în care nu se caută a se da atenţie în primul rând decât povestirii. Tonul poetic nu pare evident şi intrarea în luptă a sfântului Dumitru, de partea Românilor, păstrează chipul potolit de istorisire al cronicilor [4]) — care nu dau acestui fapt o înfăţişare poetică, simbolică — ci aceea de întâmplare minunată, de intervenţie reală şi divină. Din acest punct de vedere — foarte greu de introdus în povestire, în spiritul cronicelor — d. Aslan a scris una din cele mai dibace pagini, în care nu se iveşte câtuşi de puţin vre-o sforţare, vre-o silire a tonului ori a legăturii dintre părţi. Şi nu e un lucru uşor o asemenea alcătuire stilistică. Dacă însă cronicele au slujit în chip norocos pe autorul povestirii, Alecsandri nu i-a dat sprijin. Şi e atât de evidentă inspirarea din marele poet încât uneori, în afară de tonul conversaţiilor, se reproduc şi portrete. Aşa citind: „Fermecător e la vedere Eswed-beg, nalt şi subţire, lipit pe calul său iute şi spumegos“ [5]) îţi vine, fără de voe în minte

«Biela păr de aur, cu mijloc mlădios» [6])

cu atât mai mult cu cât, ca şi călăreţul polon care sosia în mijlocul luptei în săriturile sprintene ale calului său, beiul turc — dacă nu erà blond — aveà cel puţin barba boită cu roşu la capăt.

Apoi dacă între Moldoveni şi Poloni — din mai vechi motive de ordine politică şi culturală — convorbirea puteà fi reală; apoi între Moldoveni şi Tătari — mai ales în forma cam prea plină de figuri a lui „Galga Div, feciorul lui Giambalat Uriam“ [7]) — pare greu de admis. Cât priveşte loviturile pe care le da Paisie — sosit tocmai în învălmăşeală şi producând un efect nu rău descris — ele puteau fi lipsite de întovărăşirea, la fiecare, de: «In numele Tatălui.... şi al Fiului.... şi al sfântului Duh.... amin! [8]). E o glumă nepotrivită cu seriozitatea momentului şi greu de admis în gura lui Paisie, care nu pare a fi lipsit de respect pentru credinţele religioase.

Imitarea lui Alecsandri nu înseamnă un rău, numai că alegerea—îmi permit să cred—nu e prea bună: Nu e una din părţile cele de seamă ale bardului dela Mircesti. E curios de constatat că mulţi scriitori români nu se inspiră din ce a scris mai cu avânt, mai frumos şi mai trainic acest mare poet. Alecsandri, din potrivă, când imita, el; când se inspira dela un poet oarecare; alegea ce era mai de seamă, sau în orice caz căuta să întreacă originalul, dacă acesta era nu slab, ci ne îndeajuns de

1) Maria din Mangop, 219—222.
2) MAETERLINCK, *Aglavaine et Selysette*.
3) EDGAR TH. ASLAN, *Fiica lui Radu-cel-Frumos*, XIII, Racova, pp. 261—285.
4) Ibidem, p. 279.
5) Ibidinem, p. 269.
6) ALECSANDRI, *Legende*, Dumbrava-Roşie, VII Lupta.
7) ASLAN, loc. cit. pp. 271—272.
8) Ibidem, p. 280.

bine exprimat în formă poetică. Aşa de pildă, citez în treacăt două exemple de aceste din urmă feluri. Intâiul : Pastelul *Serile la Mircești* este imitat după sfârşitul cântului I-iu din *Les Trois Règnes* de Jacques Delille (l'abbé Delille). Deosebirea e însă mare, căci din cele 60 de versuri—de multe ori prozaice—ale poetului francez, Alecsandri a ştiut să aleagă părţile cari meritau să rămâe—de pildă inspirarea din Lucretius (s u a v e m a r i m a g n o...) — să înlăture proza rimată şi să aducă nouă imagini,—frământând din nou totul, cu un aluat de el pus [1]).

Tot aşa *Sfârşit de toamnă* nu este decât plecarea dela unele versuri ale aceluiaş poet, din aceiaş lucrare. Descriind întoarcerea unui „bûcheron" pe o vreme rea de i a r n ă, poetul zice :

Cititorul poate vedeà însă deosebirea ce există între versurile, de multeori meşteşugite ale lui Delille şi cele—de foarte multeori—pline de vieaţă ale lui Alecsandri. Că e o imitare nici nu încape îndoială ; şi d. Faguet, căruia mi-am permis a-i atrage atenţia asupra acestui punct, prin compararea traducerii franceze a *Pastelurilor,* făcută de d. Bengescu,—a recunoscut pe deplin izvorul de inspirare. Dar e tot aşa de sigur că, fără a căuta să înălţăm faima lui Alecsandri prin comparaţia făcută, poetul român a ştiut să se înalţe peste punctul de plecare şi să dea—vorbind de aceste două—unele din *Pastelurile* sale cele bune, deşi nu cele mai bune.

Autour de lui, des vents la colère mugit
L'air siffle, le loup hurle, et l'ours affreux rugit.
Le jours meurt, la nuit vient: des nuages plus sombres;
De moment en moment s'épaississent les ombres,
Et son horreur ajoute à l'horreur du désert.
L'épouvante s'accroît, l'espérance se perd,
Et l'effroi, qui déjà lui peint sa mort prochaine,
Fait, frémir chaque nerf et court dans chaque veine [2]),

Astfel însuşi pilda lui Alecsandri dovedeşte că de multe ori nu e rău a căuta inspirare—nu copiare, lucru pe care nu-l fac nici Alecsandri, nici d. Aslan—chiar la poeţi ori scriitori de mâna a doua sau a treia, cum e Delille ; şi—putem adăoga în acelaş timp—nu e rău a se observa că imitarea marilor poeţi trebue făcută cu deosebită atenţie.

Romanul se sfârşeşte prin sinuciderea lui Dragoş, care înspăimântat de cugetul nelegiuit care-l ispitise, moare adorând pe Stefan. Voichiţa sosind, plină de grijă, la Uberești şi văzând, de departe, lume multă strânsă în vatra satului strigă : „A ucis pe Vodă ! L'au ucis, oameni buni !" [3]) E un moment de firească isbucnire a grijei pe care o avea dragostea născută în inima ei pentru Ştefan. Recunoscută de Voevod, care-i ascultă şi mult doritul cuvânt de atâta vreme aşteptat, Voichiţa ajunge Doamna Moldovei. Inainte de a sfârşi rezumatul povestirii încă ceva: In urma sfatului din satul Uberești, Ştefan în treacăt se opreşte în curtea lui Mihul Lopată, un vechiu oştean şi se apucă a se juca —foarte democratic şi pedagogic— cu fiii săteanului. Femeea lui Lopată nu cunoscuse pe Vodă. Când Mihul vine şi vede scena «cât era el tare de fire, se luă cu mânile de păr. Işi trânti jos căciula de ciudă şi începu a fluerà şi a chiui :

— Măria sa! auzi? Măria sa!... Fugiţi de acolo, ţincilor — bată-v'ar cucu... Nevastă! ei nevastă!.... Unde'ţi e capul?.... înghiţi-te-ar pământul!

Femeea se ivi în pragul uşei.

— Vodă! toanto.. Vodă pe prispă, afară!... Săracu de mine!...» [4])

Afară de ultima exclamare, celelalte sunt prea nepotrivite în faţa lui Vodă, chiar dela Mihul Lopată; cu deosebire «—Vodă !... toanto!... Vodă pe prispă» e o trăsătură de condeiu nu tocmai destinată nemuririi.

De altfel această neîncetată învestmântare postumă a voevozilor noştri cu un democratism—şi rău înţeles şi pe care nu l-au avut—nici nu e verosimilă şi nici plăcută. Acelaş lucru l-am observat [5]), de pildă, şi în romanul domnului Radu Rosetti. *Cu Paloşul*, unde boerii moldoveni se întrunesc la un loc cu ţăranii într'un fel de *state generale*, pe vremea lui Sas—în prima jumătate a secolului al XIV-lea—şi unde aceştia din urmă, adevăraţi reprezentanţi ai unei stări sociale, impun condiţiuni. Firește că d, Aslan e mult mai păzit în această privinţă, şi avântul de egalizare a treptelor sociale, în trecut, apare în marginea posibilului când arată în tabără moldo-

1) J. DELILLE, Œuvres *Les Trois Règnes,* Edition Michaud 1824, p. 26 sqq.
2) Ibidem, Chant III, p. 141.
3) EDGAR TH. ASLAN, op. cit., XV, Stefan cel Mare şi cel bun, p. 294.
4) Ibidem, p. 300.
5) «*Literatură şi Artă Română*», An. IX, No. 6, 25 Iunie 1905, Cronica, p. 349 sqq.

venească pe feciorii de boeri alături de simplii luptători Codreni, privind ori chiar luând parte la jocuri, [1]) dar nu discutând—şi încă cestiuni politico-sociale. Romanul domnului Aslan are un colorit istoric de o deosebită bogăţie şi—vorbind în trăsături generale—nu'mi aduc aminte de vre-o scăpare din vedere. Poate chiar că, une-ori, insistă prea mult asupra enumerării evenimentelor istorice, pe când un singur tablou luminând toată împrejurimea face tot pe atât—dacă nu mai mult—şi încă pe scurt. Foarte distins în zugrăviri de pasteluri, d. Aslan nu reuşeşte însă în introducerea notei vesele—dovadă vorbele lui Paisie, în mijlocul luptei, când lovia în toate părţile, cum şi cele isvorîte din gura lui Mihul Lopată.

Ca limbă, romanul are un stil şi o vorbire, relativ, potrivite vremurilor descrise. Une-ori, ici şi colo, se iveşte însă câte un neologism supărător. Aşa, de pildă, stareţul mânăstirii Neamţu îi spune lui Paisie că nu-i va d i s p l a c e [2]), probabil, voia ce i-o dă ca să urmeze pe Tador; iar Paisie spune celui dintâiu că spre a putea c o n t r a z i c e [3]) pe negustorii cu care se certase—după cum ştiu, dela început,—fusese nevoit să mintă. Ceva mai grave sânt greşelile de altă ordine decât lexicală. Aşa găsim expresiile: „Nepăsător l a această împrejurare» [4]) în loc de „...î n f a ţ a acestei împrejurări"; «bântuitei Moldovă» în loc de „....Moldove" [5]); „l u a s e l o c în vatra satului" [6]), unde expresia e curat franţuzească; (Ştefan) „r i d i c ă ş e d i n ţ a" [7]), şi în fine „după cum a r ă ţ i", care în traducere românească ar fi „după um te arată (firea, chipul, etc)".

Ca povestire istorică, romanul domnului Edgar Th. Aslan e o lucrare scrisă cu multă grijă. Ici-colo, în afară de faptele şi împrejurările istorice, se vorbeşte în treacăt despre unele obiceiuri ale vremii, cum e de pildă, răscumpărarea unui vinovat prin darea aşa zisei d u ş e g u b i n e—mai târziu d e ş u g u b i n ă [8]),—obiceiu care a dăinuit până în timpuri şi mai apropiate.

Dela o vreme, după cum am mai spus'o, şi altă dată [9]), literatura noastră a început să se îmbogăţească repede şi neîncetat cu romane istorice. De ce istorice? Pentrucă istoria face plăcere cititorilor unei lucrări literare sau spectatorilor unei drame —zice Brunetière— *historia quoquo modo scripta*.... „Istoria face plăcere în totdeauna, în orice mod, în orice scop şi pe ori şi ce ton ar fi scrisă, *quoquo modo*. Nu ne simţim obosiţi, niciodată, cu explorarea trecutului! O n l u i s a i t g r é d'a v o i r é t é" [10]) De ce? Fiindcă în afară de acea poezie proprie oricărui lucru sau oricărui fapt văzut din depărtare, istoria aduce un cadru general, cu punctele cele mari *stabilite*. Amănuntele, peripeţiile—proprii imaginaţiei autorului—pot fi uşor suggerate cititorilor ca fiind datorite unei n e c e s i t ă ţ i de înlănţuire a evenimentelor, chiar când evoluarea acestora nu e destul de firească, de logică şi de verosimilă.

Lucrarea domnului Edgar Th. Aslan nu este numai o folosire a trecutului, ci şi o zugrăvire a lui: proectarea pe pânza imaginaţiei a multe scene pline de vieaţă din veacuri trecute. Dacă n'ar fi în unele părţi o prea mare enumerare de fapte ori de evenimente—ne inviorate de ceva literar—şi de n'ar fi une ori o mică a f e c t a r e modernă la unele personagii,—lucrarea domnului Aslan s'ar înfăţişa, chiar pentru cititorul cel mai pretenţios, ca fiind de o însemnătate neobişnuită în mica noastră literatură de romane istorice. Aşa cum este, cu micile părţi mai slabe de care vorbiam, *Fiica lui Radu cel-Frumos* se prezintă—totuş—ca unul din romanele de seamă, cari vor r ă m â n e, cari vor trece peste generaţia actuală şi vor face plăcerea nu numai a unei simple citiri de trecere a vremii, ci chiar de satisfacere a gustului literar.

Romanele istorice naţionale au—pentru noi Românii—o însemnătate şi de altă ordine decât cea literară. Noi ne-am hrănit copilăria cu povestiri istorice streine, mai ales franceze; şi astfel de multe ori simţim ceva care se leagă de amintirea strălucirii

---

1) E. TH. ASLAN, Op. cit., V, Tabăra pe la Hârlău, p. 87.
2) Ibidem, p 35.
3) Ibidem, p. 38.
4) Ibidem, p. 24.
5) Ibidem, p. 245.
6) Ibidem, p. 295.
7) Ibidem p. 299.
8) Ibidem, p. 16.
9) «*Literatură şi Artă Română*», An. IX, No. 11, Noembrie 1905, pp. 653—654.
10) BRUNETIÈRE, «*La Revue des Deux Mondes*», cinq, période, LXXIV-e année, XIX, vol., 15 Janv. 1904, Mélodrame ou tragèdie? p. 307.

trecute a casei de Valois ori Bourbon—de exemplu—, mai mult decât de necazurile şi luptele Basarabilor. Istoria se apropie mai mult de om, când ia forma p o v e s t i r i i ; şi astfel Al. Dumas père, sau un altul, au avut o mare înrăurire nu numai asupra Francezilor ci şi asupra altora, ca de pildă Românii. Firește că acei dintre noi, pe care gustul sau împrejurările i au făcut a cunoaşte mai de aproape t r e c u t u l n e a m u l u i r o m â n e s c, şi-au refăcut această educaţie istorică—ca să zicem aşa—, de care însă e fără îndoială, în mare lipsă majoritatea connaţionalilor noştri. Nu urmează de aici, cum greşit au crezut, unii că—printr'o reacţiune, rău înţeleasă şi rău îndreptată—să ajungem a ne depărta cu totul de ori şi ce altă influenţă —franceză, mai ales. E o cestiune aşa de simplă şi de atâtea ori discutată că nici nu mai face a reveni asupră-i. Important e însă a se constata marea influenţă a romanelor, nuvelelor şi în genere a literaturii de ordine istorică asupra simţimentelor unei populaţii.

Când romanul—în afară de această poleire a faptelor istorice, cari trebuesc reţinute de mintea cititorilor în mari tablouri,—va avea darul să aibă şi un fond într'adevăr literar, şi când—mai ales—istoria nu va fi falsificată, din neştiinţă sau din alte pricini, el va avea nu numai o însemnătate socială ci şi una literară şi va putea fi citit cu plăcere, de oricine, iar nu numai de iubitorii de ştiri senzaţionale. *Fiica lui Radu-cel-Frumos* se înfăţişează cu ambele aceste calităţi, cari fac un roman distins şi care nu se ascunde în dosul fondului istoric—drept singur sprijin.

V. Demetrius, *Trepte Rupte*, Poezii; Bucureşti, tipografia M. S. Niculescu & Co. 1906; 152 pp.

Când un scriitor—poet, nuvelist, etc.—nu-şi înfăţişează producţiile însoţite de o reclamă nesuferită, atunci ori şi care cititor e dispus a citi în linişte o producţie care nu i se i m p u n e. O viorea sau un ghiocel, d'abia răsbind—une-ori—prin frunze uscate, sânt mai cu drag priviţi de trecător, decât floarea soarelui sau ochiul boului; şi omul aplecându-se în marginea unui colnic să culeagă floricica aproape ascunsă în frunzişul mort al pădurii, va fi răsplătit cu puţine dar delicate adieri de parfum.

Poeţii, mai ales, cari aleargă după reclamă par că şterg ei înşişi suavitatea poeziei pe care o au—dacă o au măcar ici şi colo—în producţiile lor; şi când reclama ajunge a căuta să laude chiar părţi ridicule ale vre-unui începător, atunci ea distruge din temelie întreaga zidărie pe care spera să o clădiască.

Volumul domnului V. Demetrius face impesia unei flori care neavând lumină în de-ajuns a putut să-şi coloreze şi să-şi desvolte numai anumite părţi. Sunt câteva petale frumoase alături de unele albicioase; ba uneori chiar într'aceiaşi parte, unde raza de soare nu putuse ajunge, din pricina vre-unei umbre lăturalnice, se vede anemia unei jumătăţi de... petală, pe când restul e plin de vieaţă. Neprezintându-se însă cu surle şi trâmbiţe, versurile domnului V. Demetrius, atrag tocmai prin aceasta atenţia cititorului.

Infăţişarea generală este nuanţată de simbolism. Ici şi colo apare influenţa poeziei poporane şi a multora dintre poeţii noştri.

Ca versificaţie, nu ştiu dacă influenţa e datorită lui Gr. Alexandrescu, dar este în multe părţi rău îngrijită. Un singur exemplu. „Pribegi“ [1]) este o poezie de 9 strofe, şi fiecare strofă e un quatren. Ritmul adoptat se vede a fi cel de formă amfibrachică, adică o silabă accentuată între doua atone. Când versul e de 11 silabe, firește, se termină cu un picior de formă iambică. Ce se întâmplă, însă: chiar în prima strofă versul al treilea e în lipsă cu o silabă, e de 11 deşi toate celelalte trei erau de câte 12, adică şi cel cu care rima cel şchiop. In strofa a 5-a invers, găsim un singur vers de 12 silabe, faţă de 3 având 11. A şeaptea, ceva mai grav, are un amestec de forme dactilice, amfibrachice şi iambice, iar versurile sânt de câte 10, 11 şi 12 silabe. Tot cam aşa se petrece lucrul şi în strofa penultimă şi în cea ultimă, în cari intervin versuri şi de 9 silabe, şi picioare de formă şi trochaică. Nu e nici vorbă în toată bucata de invocarea unui vers liber, de oarece peste tot în colo, ritmul amfibrachic şi măsura de 12, îmbrăţişându-se cu cea de 11 silabe, sunt elementele cari alcătuesc bucata.

In schimb când versul nu e stricat şi inspirarea proprie se iveşte, poetul are versuri ca următoarele :

Tu apăreai cu luna pe capul tău nimbată,
Cu umbra ta'nainte, ce înopta pământul
Culcată lung, fantastic, pe iarba'ncet mişcată;
Căci tu veneai cu luna, cu noaptea şi cu vântul.

Şi mă'ntrebam: a cărui din muritori e clipa
De-a înopta 'n privirea'ţi profund crepusculară ?...
Satan să'ntindă asupra-ţi de liliac aripa,
Când noi ne-om perde'n noapte, sub luna dulce, clară[1])

Sânt de multeori versuri frumoase, rătăcite în proza sau în obscuritatea întregului unei bucăţi, şi cari, chiar prin aceasta, răsar mai cu putere. Imagini ca:

Se desfăcea din arbori seara.[2])

începuturi de pastel—jumătate real jumătate fantastic—ca primele două strofe din «Iarna»; [3]) întâia şi ultima strofă din «Omul» [4]); etc.—dovedesc imaginaţie şi cugetare distinsă. De altfel dorinţa de a face, de a produce figuri şi imagini nouă—pare uneori prea evidentă, şi deci strică din farmecul poeziei. Aşa: «moalele livezi» [5])—în care e şi o cacofonie—, „armonizaţi într'un buchet" [6]), şi altele par să aibă ceva silit.

Din punctul de vedere al limbii autorul întroduce şi cuvinte nouă, rare, sau cu înţeles schimbat puţin, ca: s i l h u e [7]); s u m b r i t [8]) a năluci [9]), cu înţelesul de „a se ivi", etc. Dacă întruchipat [10]) şi i r o s i t [11]) sună cât se poate de urât—ca şi la toţi cari le-au mai întrebuinţat—şi nu sânt purtătoare nici măcar al unui grăunte de poezie; sein—în «eră seină zarea» [12])—este însă un cuvânt care face imaginá şi care va rămâne în vorbirea poetică şi în genere literară.

Ca izvor de inspiraţie d. Demetrius a urmat pe Gr. Alexandrescu într'una din poemele sale, aşa de aproape încât reproduce chiar întorsături de frază proprii marelui poet. Aşa «Pribegi» începe astfel:

Odat', după umblet de ceasuri uitate,
Pe veştede câmpuri ce nu mai văzusem,
Tot mai departe mergând ne perdusem;
Ţi-aduci tu aminte? pustiu pe'noptate

E r a m, – scoborâsem o repede vale,
Goliţi de simţire, iubire şi ură—
Aproape de-o baltă pustie, obscură,
Departe cu trestia'i harpă de jale

E, fără'ndoială, cevă din „Ucigaşul fără voe"; chiar ritmul e acelaş, adică e amfibrachic—când nu e stricat.

In «Seară» [13]), modelul — Mihail Zamfirescu — nu e aşa de apropiat, mai ales că se pare că şi măsura e deosebită, avându-se în vedere chipul de rânduire al strofelor. Domnul V. Demetrius zice:

Aceleaş seri cernite
Pe acelaş vast decor
De sălcii, plopi, răchite;
Acelaş trist isvor.

Oficiază luna
Pe cer senin, noros,
La fel în totdeauna
Cu ne'ntrebat folos.

Acelaş drum se pierde
In nesfârşite zări; etc.

Zamfirescu începea «Somnolenţa» astfel:

---

1) V. DEMETRIUS, *Trepte rupte*, Adolescent, p. 6.
2) Ibidem, Singurateca grădină, strofa 3, p. 11.
3) P. 13.
4) P. 91.
5) Ibidem' Casandra, strofa 4, p. 7.
6) Iarna, strofa 3, p. 13.
7) Casandra, strofa 3, p. 7.
8) Ploae vara, strofa 1, p. 115.
9) Iarna, p. 14; In Poala Pădurii, strofa 2, p. 68.
10) Trepte rupte, strofa 4, p. 5; Sub pleoapele deschise, strofa 1, pâ 100.
11) Sub pleoapele deschise, strofa 5, p. 101.
12) Adolescent, strofa 5, p. 6.
13) Pp. 36—37.

Amicii mei vieaţa e harpa ce intonă
Acelaş cântec. Ziua se duce monotonă
Şi 'n locu'i vine alta c'un pas lung, uniform !
Şi tot acelaş lucru. Ce soartă ne 'mpăcată!
D'atâta inerţie simt fruntea'mi apăsată
Ş'adorm... şi dorm... şi dorm ! [1])

Firește că o inspirare, nu e tot una cu o împrumutare,—cum aproape era cazul, cu Gr. Alexandrescu; nu strică însă, adică e nevoe, în asemenea cazuri ca modelul să fie întrecut.

Aşa, de pildă, e şi mai lămurit, că e foarte greu de tratat un subiect ca „In Cimitir“ [2]) când există *La Comédie de la Mort* a lui Théophile Gautier; sau „Din Pridvor“ faţă de modelul ei, „Din Tren“ [3]). De asemenea mulţi vor prefera pe Badea Pletea [4]), faţă de „Ultima oră“ [5]). Ne vom gândi însă numai decât la d. O. Goga, şi nu vom şti care-i mai bine, când vom citi cele cinci strofe dedicate unei croitorese şi cari încep astfel:

Elisă, zările 's pline de tine!
In larma maşinei de croitoreasă
Nu mai cânţi versuri făcute de mine,
Sau descoşi, iar haina de zece ori dreasă [6])

Nu mai cântă, fie zis în paranteză, fiindcă— probabil—cadenţa „maşinei de croitoreasă“ era mai corectă în ritmul ei decât versurile de mai sus.

Cu totul altfel e când de pildă, încep versurile din „Vârtej“:

Adormi în mine gând iubit
Şi dureros ca cercetarea
In sufletul îmbolnăvit;
Nu 'ţi mai isbi de ţărmu-mi marea

In care moartea e un bine!
Frumoaso! dacă s'ar putea
Să mori, să mori măcar în mine,
Cu toată amintirea mea!
etc. [7])

sau în „Prietenul mort“, când văzând scoase din groapă, după mulţi ani, rămăşiţele unui vechiu tovarăş şi filosofând înaintea lor—ca un nou Hamlet—, zice, după ce impresia a mers crescând:

Nu-l mai cunoşti! Iţi pare straniu!
Voesc în cugetu-ţi să sap:
Ia-ţi mâna plimbă-ţi-o pe cap;
Eşti mort, şi porţi acelaş craniu! [8])

O zugrăvire a inspirării—care ar fi plăcut unui Daudet [9])—şi care se începe mai cu putere în prima strofă e următoarea:

Iţi stă pe umeri. Stai plecat!
Ah, Inspirarea e stafia
Ce soarbe sângele bogat
Şi toarnă'n creer nebunia!

De multe nopţi, înovoit
Pe masa ta de scris, aştepţi,
Cu ochiul de visare beat,
Infrigurat să te deştepţi. [10])

E de observat faptul că în multe bucăţi ale domnului V. Demetrius e o curioasă gradaţie poetică descendentă. Nu numai aci, versul e aşa de evident, dar şi în alte părţi, cum e, de pildă, „Nori“ [11]), unde începutul e de un avânt deosebit. Cam acelaş lucru în „Seri de toamnă“ [12]), unde e cântată cunoscuta Dona Clara, sub forma românizată: „Doamna Clara“. E probabil apoi că în privinţa acestei Done sau Doamne, cel care a cântat-o mai frumos, e d. A. Naum [13]).

---

1) M. ZAMFIRESCU, *Cântece şi Plângeri*
2) V. DEMETRIUS, *Trepte Rupte*, pp. 55—57
3) HARALAMB-LECCA, *Sexta*
4) AŞCHII, Ce-o să'ţi pese ?
5) *Trepte rupte* pp. 85—86.
6) Ibidem, Cântec de azi, p. 85.
7) DEMETRIUS, *Trepte rupte*, p. 60.
8) Ibidem Prietenul mort, strofa 9, p. 84
9) ALPHONSE DAUDET, *Lettres de mon moulin* L'homme à la cerveil d'or.
10) V. DEMETRIUS, Op. cit., Inspirarea p, 87,
11) Ibidem, pp. 28—29,
12) Pp, 15—16
13) *Versuri*, Dona Clara.

Tot în felul domnului Naum, adică—de astă dată—cântând antichitatea e şi «Durere» [1]). O singură,—nu durere ci neplăcere: „micuţa cu noi c o n t i m p o r a n ă“, din această poezie e de acelaş gust cu «aritmeticile» din «Să străduiască alţii în Biblii, a r i t m e t i c i» [2]).

Mai e ceva, şi tot aşa de neplăcut: Autorul are une-ori 1°) fie din greşală de tipar, fie din altă pricină, părţi de frază fără de un căpătâiu lămurit [3]); 2°) cuvinte neexistente în forma dată—ca z ă g a s t r u (în loc de z ă g a z), spre a rima cu d e z a s t r u [4]); 3°) streinisme sintactice ca „Ah, c u m t e a m“ [5]), sau lexicale ca v e l u r ă [6]).

Sfârşind aş vrea să adaog numai că direcţia relativ simbolistă,—nu extremă, ci aşa cât e în versurile lui Verlaine, Henri de Régnier, Albert Samain şi Fernand Grêgh, şi la noi—Macedonski, e un câmp puţin cercetat de poeţii noştri. D. V. Demetrius pare a fi cunoscut pe unii din simbolişti, şi—dacă nu mă înşel—tocmai într'o asemenea direcţiune pare a reuşi mai bine. De aceea probabil imitarea poeziei poporane sau a domnului G. Coşbuc e mai puţin reuşită.

A împinge însă simbolismul până la genul unui St. Mallarmé, e fără îndoială, dacă nu o greşală, cel puţin ceva foarte greu pentru literatura noastră, care încă nu s'a înputernicit bine, şi deci n'a avut timpul să meargă spre d e c a d e n ţ ă.

Când citeşti, de pildă, un fragment de strofă în care poetul zice iubitei lui:

Priveşte adânc în ochi'mi, cu marea'ţi de uitare,
Pe care nici o barcă nu seamănă-a sicriu [7])—

pe de o parte regreţi clar-obscurul înţeles dela sfârşitul primului vers; iar pe de alta, îţi aduci aminte cu drag de atâtea imagini poetice, asemănătoare celei pe care a voit să o întrebuinţeze autorul.

Când Hérédia zugrăveşte pe Antonius şi pe Cleopatra, privind într'o seară, de pe înălţimea unei terase, întinderea Egyptului care adormea sub un cer înăbuşitor şi lămureşte patima celor doi amanţi,—el sfârşeşte sonetul coprinzător de multe idei şi simţiminte, artistic rânduite şi condensate, zicând:

Et sur elle courbé, l'ardent Imperator
Vit dans ses larges yeux étoilés de points d'or
Toute une mer immense ou fuyaient des galères [8])

E, dacă vroiţi, ceva semisimbolist; dar sânt nu numai imagini superbe, ca de obiceiu, la marele poet, ci şi o nouă, dar absolut clară închipuire, pe care ar fi fost de dorit să o poată imita ori şi ce alt poet. Fără 'ndoială că o îndepărtată, foarte îndepărtată amintire se regăseşte în versurile domnului Demetrius.

Privirea e o mare, zice un poet şi pe ea se văd fugind corăbii—când privirea este a Cleopatrei; sau zice altul, pe ea nici o barcă nu seamănă a sicriu când e a iubitei lui. E limpede aci? Aproape. Dar se poate face o asemenea figură? A! în privinţa asta lucrul e indiscutabil. Albert Samain a mers mai departe. In poema intitulată «Invitation» după ce spune, la început

Mon coeur est un beau lac solitaire qui tremble,
Hanté d'oiseaux furtifs et de rameaux frôleurs,
Où le vol argenté des sylphes bleus s'assemble
En un soir diaphane où défaillent des fleurs—;

după ce descrie încântătoarea privelişte a unui asemenea lac, luminat de o lună palidă şi melancolică; şi după ce zugrăveşte gondolele uşoare cari alunecă pe apa adormită, se adresează iubitelor—cari l-ar vrea—:

O les Belles, embarquez-vous [9]).

Firesce că primul termen ascuns al metaforei e cu desăvârşire pierdut şi că poetul se mărgineşte numai la desvoltarea celui din urmă.

Dacă inima poate fi un lac pe care se plimbă gondole, cu mult mai multă dreptate poate fi privirea o mare pe care alunecă galere ori ....chiar şi bărci.

---

1) *Trepte rupte*, p. 10.
2) P. 5.
3) De pildă în versul 2, al strofei a 4-a din «Adolescent», p. 6.
4) Simfonie, strofa 3, p. 103.
5) Bărbat, strofa 4, p. 21.
6) Vipera mea, ultima etrofă, p. 20.
7) Bărbat, strofa 5, p. 22.
8) HÉRÉDIA, *Les Trophées*, R o m e e t l e s B a r b a r e s, Antoine et Cléopatre.
9) ALBERT SAMAIN, *Au Jardin de l'Infante*.

Ochii, privirea, în cântecele poeţilor ajunseseră la cel mai anost grad de banalitate în privinţa figurilor şi imaginilor în cari jucau vre-un rol. Fără a fi de forţa poeţilor francezi, poetul român—de care vorbim—a făcut o frumoasă, deşi nu tocmai limpede figură—şi tocmai aci e de temut Mallarmé.—Cu mult mai 'nainte, în aceiaşi direcţie, şi cu o distinsă limpezime—într'o poezie simbolistă—d. Macedonski îşi începea astfel nişte frumoase versuri:

In ochii mei adânci, pe brânci un faun priveghiază [1])

Vorbind, în trăsături generale—volumul *Trepte rupte* prezintă o serie de versuri, în care părţile poetice sunt, de multe ori, înnecate de proză, une-ori întunecoasă. Inspiraţia e venită din multe părţi, dar n'a dat un tot contopit,—cel puţin în majoritatea producţiilor. Incercări de ivirea unor note nouă sânt multe, şi e drept a o spune că se găsesc fragmente reuşite. Acestea vor face pe cititor a străbate întregul volum şi chiar a revenì, uneori, asupra unor plăcute rânduri.

SubLoct. **N. Vulovici** (Reg. Rovine 26), *Vitezeşti*, Ralian şi Ignat Samitca, Craiova, 1906, 104 pp.

Ar fi un rău, o greşală, dacă în urma publicării acestui volum de versuri —care presupunem a fi cel dintâi al autorului—d. sublocotenent N. Vulovici n'ar continua să scrie şi mai departe. Dacă cele mai multe din versurile coprinse în cele 104 pagini nu au avânt real poetic, au însă o deosebită uşurinţă de exprimare. Prea apropiata imitare a domnului G. Coşbuc, atât ca gen, expresii şi ritm,—dovedeşte puţină originalitate; dar oricine poate nădăjdui, cu vremea, o îmbrăcare a cugetărilor într'o haină literară mai proprie.

Ce trebue îndreptat însă mai întâi e limba română de care se slujeşte autorul: Aşa, de pildă, într'o bucată cu titlul „Răvaşul flăcăilor dela 26 Rovine către A. S. R. Principele Carol", d. N. Vulovici începe astfel:

Iţi scriem azi, Măria Ta,
Flăcăii din Rovine....
Şi să ne ierţi.... că de'ndrăsnim
E că ni-e drag de Tine!

Noi Te-am văzut numai pozat
Colea'n abecedare....
Aşa cum eşti de mititel
Şi'n ţoale militare!

Mai întâi expresia ţ o a l e m i l i t a r e alcătueşte o împărechere nepotrivită, de oarece termenul *ţoale* poate fi împreunat cu adjectivele *ostăşesc* sau cel mult *soldăţesc*—azi curat poporane—, pe când *militar*—mai ales în loc de *milităresc*—nu poate fi legat de un ţăran-ostaş decât cu *efecte*, sau—cum le zic cei mai mulţi—*ifecte* sau chiar *infecte*. Dar e cevà mai supărător. Nu se zice pe româneşte: m i e d r a g *de*.... c i n e v a, ci m i e d r a g.... c i n e v a. Prin urmare flăcăi din regimentul 26 Rovine, din care vedem că face parte şi d. sublocotenent N. Vulovici puteau să zică: n e e ş t i d r a g, dar nu: (n e sau n i) - e d r a g d e T i n e. Cestiune de sintaxă românească.

Ca sens, între altele, nu se înţelege de ce e vorba când zic aceiaşi flăcăi:

....Si popa ne-o citi la cap,
Năltând spre cer toiagu....

E posibil deci ca un *preot* să'şi facă slujbà lui bisericească, având în mână un toiag, pe care din când în când îl ridică în văzduh. E posibil, nu zic nu; dar aş păcătui spunând că am văzut aşa cevà. De aceea îmi permit să mă mir.

Poate că n'a făcut bine d. Vulovici scriind «Poveste adevărată»[2]); de oarece aşa cum este, reaminteşte prea deaproape vestita poemă a lui Alecsandri, *Peneş Curcanul*. Apoi bucăţile prea mari, prea lungi, sunt obositoare pentru începuturile poetice. Astfel de pildă «Căpraru Frunză Gheorghe» [3]) este cât se poate de e x a c t în darea de seamă pe care o face mamei sale, istorisindu-i vieaţa dela cazarmă şi din timpul manevrelor, dar nu e p o e t i c. Povestirea aceasta încadrată într'o schiţă

1) AL. MACEDONSKI, B i b l i o t e c a R o m â n ă, Faunul, p. 180.
2) Pp. 34—37.
3) Pp. 82—89.

sau într'o nuvelă, dobândeşte însemnătate, fiind în locul potrivit ei; dar în p o e z i e, aşa cum e făcută, dă naştere numai la nişte simple versuri.

Voiu aminti însă două bucăţi, pe care cred că le va citi cu plăcere oricine. Intâia este întitulată «Pe Frontieră». Un pastel posomorît: Vânt din Miază-Noapte, ape răzvrătite, croncănit de corbi.

. . . Şi'n vânt se zbate
Un steag stăpân pe singurătate.

In aceste locuri triste, pe coasta unui mal,—pe când se aude un glas de trâmbiţă—apare cortegiul unui mort: Inainte un soldat cu o cruce în braţe; pe urmă o căruţă în care e cadavrul unui oştean, strein de locurile acelea, şi în faţa ei un preot «cu cartea'n mână». In urmă un căprar: «drept părinte». In depărtare se aude un «dangăt» domol de clopot. Şi nimeni nu plânge pe voinicul mort....

Ci, doar al goarnei glas de aramă
Răsună jalnic.... ca plâns de mamă! [1])

E cevă dintr'un tablou văzut—privelişte ori chiar pictură. De nu mă'nşel s'ar părea chiar că ne aducem aminte de-o asemenea zugrăvire, dar nu ştiu de unde. Versurile domnului Vulovici sunt colorate în această poezie şi deşteaptă simţiminte alese. Dacă ar fi lipsit versul

Cu zgomot malul în valuri cade,

ar fi fost şi mai bine, căci nu prea ştim ce ar însemnă. De unde tocmai atunci, căderea «malului»?

Cea mai distinsă poezie dintre cele cari rămân în minte după citirea volumului, se termină cu o foarte românească înfăţişare linguistică, care ajută la exprimarea ideii predominante din poezie. Iat-o în întregime.

DE STRAJE

Stă temniţa sub lună
Ca'n stepă un mormânt....
Repaos sfânt e'n ceruri,
Repaos pe pământ

Cernite porţi şi turnuri
Răsar ca uriaşi
Pe zidul ce îngroapă
Poporul de ocnaşi.

In fund ca o statue,
Pe dâmbu 'ntunecat
E un ostaş de straje
Ce stă îngrijorat...

El cată drept şi-l c e a r c ă
A ş a u n g â n d pustiu.....
Că'n tot coprinsul firei
El singur doar e viu! [1])

Sfârşitul e chiar de o înaltă cugetare, şi dacă numai t r a t a r e a subiectului ar fi a poetului tot ar fi de ajuns,—cum se şi intâmplă,—ca să-i aducă lauda cititorului.

La Bruyère a zis: «Sunt lucruri a căror mediocritate e de nesuferit şi anume: poezia, muzica, pictura, cuvântarea publică» [2]). Nu'mi permit să aduc învinuirea de mai sus versurilor domnului N. Vulovici, cu atât mai mult cu cât se găsesc şi părţi poetice în volumul *Vitejeşti*; e de dorit însă ca peste aceste începuturi să se ridice scăpărări de puternic avânt vitejesc, mai ales că în direcţia aceasta se pot număra pe degete poeziile reuşite. Un poet e mediocru atunci când din totalitatea producţiilor lui nu se alege nimic de seamă. Prin nimic însă nu suntem indrituiţi a crede că autorul acestui volum îşi va opri aci activitatea sa.

Memento: **Gregoriu Ştefănescu,** *Când a început viaţa pe pământ?* Introducere în cursul de paleontologie—făcut la Universitatea din Bucureşti, cu 58 fi-

1) Pe Frontieră, pp. 58—59.
2) *Vitejeşti*, p. 81.
3) *Les Caractères*, Des Ouvrages de l'Esprit.

guri intercalate în text. Bucureşti, Socecu, 1905, 60 pp.—**Mariu Theodorian,** *Dreptul canonic oriental*, cu adnotaţiuni şi comentarii, volumul I, Bucureşti, Tipografia „Voinţa Naţională", 1905, XVI+252 pp.— **Alexandru Antemireanu**, Încercări Critice, I, *„Junimea" şi roadele ei*, Bucureşti, Dor. P. Cucu, 1905 112 pp. — Diaconul **I. V. Raiculescu**, *Liturgica Bisericii ortodoxe*, cu o precuvântare de domnul *Ion Kalinderu* şi cu portretul I. P. S. S. D. D. Iosif Gheorghian (Biblioteca Populară a Administraţiunii Domeniului Coroanei, Cărticica XXIX-a), Bucureşti, Tipografia Gutenberg, 1905, 88 pp.—

N. I. Apostolescu

Cărți și reviste străine

es sociétés d'amour au XVIII siècle, de Jean Hervez.

Reputația libertină a secolului al XVIII este,dpe drept sau pe nedrept dintre cele mai excepționale,—după cum pare a reeși iin memoriile secrete ce se mai păstrează prin arhive, ori din rapoartele pol ției din acea vreme. Nu trebue deci să punem preț sau mai bine să punem mare preț pe renumele de grație, de eleganță și de voluptate. Galanterie, desfrâu, nebunie sexuală sunt tristul rezidiu a acestor moravuri parfumate.

Autorul cărții de care ne ocupăm și-a pus tot zelul său, pentru a întruni aceste fructe de iubire din trecut. Intr'o operă a sa de mai înainte, *La Galanterie au XVIII siècle*, studia libertinajul timpului în mediile sale, oarecum clasice : Le-palais-royal, le-parc-aux-Cerfs.

Ancheta sa a pătruns acum cu mult mai adânc, descoperind existența a numeroase *„sociétés d'amour*, constituite cu multă regularitate și trăinicie, asociațiuni obscure de desfrâu care purtau denumirea de societăți *„où l'on cause d'amour"* sau *„d'aracheurs de Palissades"*, *„sociétés où l'on fait l'amour"*, *d'académies galantes"*,—practicându se toate varietățile de desfrâu. Nici vorbă, astăzi lucrurile nu s'a schimbat întru nimic, decât că varietatea ipocrizei pare a spori din ce în ce mai mult.

Către stele, dramă de L. Andreieff.

Nici artele, nici literatura nu merg în timpul de față bine în Rusia.

Totul e subordonat și pus în slujba politicii. Operile noi nu mai oferă interes din punctul de vedere literar și artistic. O singură particularitate comună : Tuturor operelor literare bine primite de public, și anume aceia că aproape toate sunt piese de teatru. Istoria literaturii epocii noastre, nu trebue să mai constate acest fenomen, ci numai să-l explice. Ceeace se petrece cu teatrul în Rusia, să fie oare imitația celor ce se petrec în Franța, ori că teatrul este expresiunea naturală, forma care convine mai mult gustului publicului, esteticii, trebuințelor vieții noastre așa de turburate și pline de pasiuni ?

Puțin înaintea morții sale, marele sculptor Antokolski se exprimă : Sunt epoce când pictura este preferată de public, vin apoi alte epoce pentru sculptură—și în timpul de față avem o epocă care favorizează sculptura, dovadă Rodin, Dalou etc. Această alteranță și predominare nu se observă numai în domeniul artelor plastice, ci chiar și în literatură. Și astfel se explică de ce foarte mulți dintre scriitorii contimporani au părăsit celelalte genuri pentru teatru : Mirbeau, Hervieu, Prévost; Emile Zola visa să scrie teatru, după terminarea celor patru evangelii. Anatole France este singura excepțiune, dar și dânsul a scris teatru. Tot astfel și în Rusia Tchekhoff, Gorki, Andrieff, dintre care cel din urmă a fost cunoscut numai ca povestitor de talent,

s'a apucat de teatru. Piesa de care ne ocupăm este o sforțare enormă de sintetizare a vieții rusești actuale.

La Revue. — 15 Februarie,

Charles Wagner semnează un articol: *A propos de la morale sans Dieu.* Tot ce e universal și poate găsi aplicațiuni printre toate soiurile de oameni, fără distincție de religie socială sau națională, este *popular.* Sentimentele care vibrează în poezia populară, sunt mai ales acelea în fața căror se șterg orice deosebiri dintre oameni.

O morală populară, după această definiție din câteva linii esențiale și îndrumătoare a conduitei omenești, în stare de a servì oricând și oriunde, oricăruia dintre oameni. Izvorul unei astfel de morale nu este altul decât viața. Viața are în sine propria sa lege; toate ființele au regimul lor normal, expresiunea legii profunde a firii lor. Regimul normal al omului trebue să reiasă dintr'o cunoștință pe cât de complectă, pe atât de posibilă a firii omenești. Socrate zicea că începutul înțelepciunii este de a te cunoaște pe tine însu-ți. Și când Christos spunea: Iartă-i Doamne, că nu știu ce fac, el atribuià crimele și faptele rele ale oamenilor orbirii lor, unei adânci necunoștinți și nepriceperi a firii lor, a drepturilor, nevoilor și caracterului omenesc.

Izvorul moralii ar fi deci simțul valorii lucrurilor și al oamenilor, un fel de mare respect înfiltrat în înnalta idee pe care ne-o inspiră realitatea, și care ne-ar împedecà să atingem ceva, ori pe cineva cu o mână profanatoare.

Dar cum ar fi cu putință să descoperi această mentalitate, fără a ne servì de luminele tradiției, care sunt aproape tot atât de puternice ca și cele ale prezentului? Vom fi noi totdeauna în stare să vedem limpede? Putem noi desprețui ori și ce ajutor? Rațiunea cere ca tot omul capabil de a aduce o lumină mai mult în drumul nostru să fie binevenit; căci ce altceva e rațiunea decât mănunchiul total al mijloacelor în săpânirea omului, cu care și prin care el învață a învățà realitatea? Conștiința își are și ea locul ei ca și intelectul. Instinctul care de cele mai multe ori nu-i decât condensația lungilor experienți, nu trebue cu nici un preț exclus de logică.

Mercure de France. — 15 Februarie.

Henri Mazel publică un foarte frumos și cald studiu asupra lui *Heine.* Autorul își începe articolul în chipul următor: „17 Februarie 1906, iată cincizeci de ani împliniți zi cu zi, de când Henric Heine e în purgator. E destul, dacă nu prea mult. Să i-se deschidă larg toate porțile raiului, căci Heine are netăgăduit drept la fotoliul său".

Poezia lui Heine țâșni ca dintr'un izvor, tocmai în mijlocul Germaniei. Inainte de a cunoaște iubirea, copilăria sa a înțeles și simțit freamătul spiritelor pământului și ale văzduhurilor. Bătrânele păduri din Teutoburg, munții Harz, curgerea plină de poezie a Rinului între falnicii munți și târgurile pline de catedrale, tocmai în mijlocul geniilor poporului și ale țării sufletul poetului se deșteptă, ca mai târziu să se avânte în cel mai înnălțător zbor de poezie. Înțelegând de mic cântecul păsărilor, murmurul izvoarelor și șoapta frunzelor, înnaintând în vrâstă toate vor sporì în tărie și valuri de poezie nouă și tânără vor crește din toate aceste impresii și amintiri.

Nici un german înnaintea lui nu cântase cu mai multă vigoare nouă și cu mai multă putere evocatoare decât el *Marea Nordului*; foarte mulți din fervenții lui admiratori preferă acest volum tuturor altora, găsind aci cea mai personală inspirație și cel mai larg avânt poetic.

Micile cântece din *Intermezzo* sau fermecătoarele tablouri din *Romancero* par a se întrece în frumusețea viziunii și în delicatețea sentimentului. Nimeni n'a putut reda mai bine decât el frumusețea sublimă a Oceanului. Mulți poate au cântat mai bine și mai cu pătrundere decât el oroarea pădurilor întunecate și nepătrunse, nostalgia pământului nașterii, greoaia culoare a peisagelor de orient, — dar nimeni n'a putut să întreacă, să redeà mai bine și mai intens sărutarea fugitivă a omului cu natura, senzațiunea care trece, zgomotul care stinge, nuanța care în clipa următoare nu mai e aceiași.

La Revue Bleue—24 Februarie.

Maurice Lair disctă *Pangermanismul opiniunii germane.*

Ori de câteori se vorbește în Franța, spune M. de Vogüe, despre opiniunea germană, toți se învârtesc asupra unei fantasme cu totul nepipăite—bine înțeles în materie de politică externă. Se vorbește despre lupte lăuntrice, interese religioase,

economice, sociale, partidele se pronunță, cetățenii se înflăcărează ori se arată tenaci, gată să lupte cu ori în potriva guvernului,—ei părăsesc cu totul conduita negocierilor diplomatice. Era așa poate în vremea când politica erà făcută de principi și de cancelari,—astăzi lucrurile stau cu totul altfel. Poporul studiază și discută interesul său, ridică glasul pentru apararea sa, făcându-se ascultat chiar de către cei mai autocrați dintre politiciani. Guvernul german însuși cu toată aparența de absolutism, cu greu poate resistà în fața acestei forțe irezistibile care se numește *opiniune*. Nu capriţiile regilor sunt acelea care cârmuesc lumec; adevarata infrastructură a istoriei (termenul e al lui Karl Max) sunt fenomenele economice. Nici o națiune, mai mult de cât națiunea germană, nu e convinsă mai mult de acest adevăr, dând ea însuși cel mai strălucit exemplu. De când tendința unanimă a politicii germane este cucerirea de bogății, lucru ce nu l'a putut capata dela miliardarii francezi, ea nu s'a lasat o clipă distrasă dela munca aspră. Ea se supune șarjei militare, tot așa precum un negustor consimte o primă de asigurare contra catastrofelor; dar în timp de treizeci de ani n'a scos sabia din teacă. I s'a părut că vede dincolo de hotare în apele mărilor perspective de îmbogățire, s'a aruncat atunci în politica mondială, s'a asvârlit în goana după Eldorado-uri departate, încrezătoare în puterea sa de muncă, în remarcabila sa organizație, numai și numai să triumfeze în fața tuturor concurenților. Dar iată că într'o zi, națiunea germană, grație politicii sale, a adus-o față în față cu alte popoare, care pretindeau ca și ea un rol pe scena lumii. Producția sa industrială lipsită de debușeuri a produs o criză economică, a cărei efecte materiale sunt cu mult mai puțin funeste decât cele morale. Și atunci soluțiunea a venit dela sine: „Onoarea germană reclamă".

De rezolvirea acestei soluții atârnă viitorul poporului și pacea Europei.

La Revue de A'art *ancien et moderne*, 10 Februarie, continuă publicarea studiului asupra *Artei Simbolice* de Emile Male.

Secolul al XV n'a imitat în totdeauna secolul al XIII; a inventat și el, știind câteodată, pentru a exprima vechile dogme, să găsească simboluri care să convină timpilor noi. Un exemplu tipic ajunge. Alternarea noului și vechiului Testament, pe care artiștii evului de mijloc au exprimat-o într'atâtea chipuri, apare în veacul al XV sub un aspect cu totul nou.

Istoria Cetății lui Dumnezeu a fost conceputà ca o treaptă triumfală. Isus suit într'un car de biruință, înaintează precedat de oamenii legii celei nouă. El apare deci în mijlocul timpilor, împărțind în două istoria lumii, fără a rupe continuitatea.

Ideia acestui măreț cortegiu trebue să fi luat naștere în Italia secolului al XV. Italia a adorat gloria. Idealul secolului al XIII a fost *sfânt*, idealul secolului al XV a fost un *erou*. Nu se poate închipui atunci măreție morală, fără strălucire și fără aureolă. Adevăratul om mare trebue să poarte pe fruntea sa flacăra pe care Atena o aprinsese deasupra capului lui Achile—și această flacără nu e decât gloria. Toți acești eroi din antichitate par a se mișcà în lumină. In viața romanului, este o oră strălucitoare între toate și anume aceia a *gloriei*, a *triumfului*. Să te urci în Capitoliu, îmbrăcat ca Jupiter, aclamat de tot poporul, urmat de regii învinși, aceasta înseamnă a te ridicà deasupra tuturor oamenilor, a devenì egalul zeilor.

Intreaga Italie a secolului al XV a visat numai triumfători romani. Alfons d'Aragon, acest umanist care a voit să între în Neapole ca învingătorii jocurilor olimpice, a fost reprezentat la poarta din Castel Nouva urcat într'un car de triumf.

Nuova Antologia,—16 Februarie.

Mayor des Planches publică un articol de călătorie și de informațiuni asupra locurilor și oamenilor, și anume: *La sudul Statelor Unite*. Articolul e scris cu multă minuțiozitate, fiind însoțit de peste zece ilustrații foarte folositoare pentru înțelegerea celor afirmate. Revista mai publică în continuare o comedie istorică semnată Alfredo Testoni *(Il Cardinale Lambertini)*, precum și un roman de Matilda Serao *(Depoeil perdono)* C. Lombroso se ocupă de starea anarchică din Spania cercetând cauzele ei. Mai întâlnim în revistă versuri de Luigi Siciliani, un studiu de Paolo Lopef, precum și notițe istorice de Jack de Bolina.

L'occident. — Februarie.

A cânta renașterea unui gen literar, aceasta însamnă a cânta un marș funebru — iată cum începe T. de Visan studiul său asupra *Morții tragediei.*

Un gen literar nu renaște, ci se transformă, adică devine cu totul diferit de originele sale până la punctul de a deveni cu totul de recunoscut. Reînvierea tragediei contimporane nu-i decât un simbol macabru, o manieră de ceremonie numai, ba mai mult, un gest de inhumație postumă. Și dacă profanatorii mormintelor îi numim vampiri — scrie autorul — cum să-i numim pe batjocoritorii cadavrelor literare.

Și autorul continuă tot cam astfel mai departe.

D. Spineanu

2772
1907

BIBLIOTECA CENTRALĂ

Femeia română și graiul poporului

Femeia română e la temelia societății române ca și graiul poporului român. „Limba unui popor — zice învățatul Hasdeu — se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu *mama*, de unde și numirea de limba maternă. Nimic mai social ca limba unui popor, zice d-sa; limba unui popor este nodul cel mai puternic dacă nu chiar temelia societății.“ Acest graiu al poporului român a suferit, dela naștere și până azi, multe prefaceri, fiind amenințat chiar să fie năbușit de elemente străine năvălitoare, fizionomia sa s'a resimțit în decursul veacurilor, dar azi reapare curat și frumos ca și cum nimic nu s'ar fi întâmplat. Cine l-a păstrat? Iată obiectul conferinții mele.

Nu voiu face filosofia graiului, limbii, arătând dacă el vine prin apercepție sau prin percepție, ori dacă în limbă este numai cugetare ori și simțire, precum nici voiu filosofa asupra femeei în genere, fie ea demon sau înger, arătând rolul și importanța acestei prețioase jumătăți a neamului omenesc, ci mă voiu mărginì a arătà rolul său față de felul de a grăì al neamului românesc.

Deci, rostul femeii române în păstrarea graiului poporului român, ar fi titlul mai exact al conferinței mele.

Ce este mai întâi acest graiu?

Poetul Konaki, într'o scrisoare adresată Mitropolitului Veniamin, își face aceeași întrebare:

Ce este limba sau graiul? și apoi răspunde: „Nemic alt decât rostirea ideilor ce are gândul.“ Dl. Hasdeu însă este mai complet și mai lămurit. D-sa definește graiul, o manifestație vocală nativă a sufletului omenesc; și, deosebește acest graiu în *abstract*, care este cel vorbit, și despre care ne ocupăm, și în *concret* care poate fi nevocal — adecă nu se aude dar se vede precum ar fi gesturile — și nenativ adecă mai mult artificial, precum sunt unele

1) Conferință ținută la Societatea Femeilor Române în seara de 8 Februarie a. c.

jargoane scolăreşti (ca măvana-pavană) sau diferitele afecţiuni literare ori boale ale limbii, despre care vom vorbi în treacăt.

Limba literară ori ştiinţifică se deosebeşte de graiul poporului întru cât acesta este un mijloc social sau — comparat cu ceea ce este moneta în economia politică — un mijloc universal pentru circulaţiunea ideilor şi sentimentelor; cevà fără care nu există — decât foarte greu — o societate (temelia societăţii) pe când limba cultă nu are nici caracterul universalităţii, nici al necesităţii absolute, întru cât lumea poate trăì — foarte prost, poate, dar trăeşte — şi fără de ea.

Avem în limba cultă atâtea mostre câte au fost curentele literare care au străbătut-o; Să învederăm acest lucru prin câteva exemple:

Limba românească din anii 1822/1823:

„*Pe-un* **pameşnic** *ce'n* **dejurstfă** *de multe ori s'a primit.*
La **preşuştvii** *ca* **pomoşnic** *cu credinţă am* **slujit.**
In multe **comandirofce** *tot cu* **cinste** *am umblat.*
Şi **sledsvii** *pe la zastave de multe ori am lucrat;*
In **otpsucĭ** *cu* **podorojne** *eu ca alţi n'am eşit,*
Sau **ostanofce** *la* **slujbe** *în* **veac** *n'am pricinuit;*
Samovolnicia *iarăşi nici cum nu am săvârşit,*
Ci **nagrajdenii** *primit'am, ca un* **cinovnic** *cinstit;*
Nacazanii *pentru* **slujbă** *nici-odată n'am avut.*
Şi **sdelcĭ** *a lucra ca mine altul nu s'a mai văzut.*
Din **stolo-nacealnic** *astăzi spre* **clen** *sunt* **pomazuit,**
Pentru că cunosc **pareatca**; *l'asta m'au înaintit;*
Nu crede deci la ponosuri, nu'mi lua al tău favor
*Şi nu uita că mă cheamă . . . *** sin ****

sau:

Polacala 'mi pare bine, că tu te-ai *pomăzuit,*
Clenŭ sau *logiotatos* ca s'ajungi ai nimerit.
Acsafna cu duioşie, te rog mult a m'asculta;
Să nu facĭ *schepsis, tertipuri,* nerozii, *che-ta-lipa.*

ori: **(N. Istrati)**

Nu pot sta la *syntrofie*
Ca să daŭ *plirophorie*
Căcĭ sunt tînăr hagiamiu
Şi n'am *praxis* ca să scriŭ.
(Eliade R.. *Versif.* p. XLVII).

Iar mai târziu când cultura franceză influenţà literele române se vorbià şi se scriea cam aşà:

Şarmantă damicelă
Cu ochi ca de gazelă
Te *am,* o *columbelă,*
Divină şi mult *belă,* etc.,

sau, ca ceste altele şi mai perfecte prin pedanterie şi răul gust; sunt compuse în trei limbi:

Agalma tis Afroditis empsichon ke zontanon
Cum că eşti în vremea noastră, personne on ne peut dire non.
Osa fthanon na se vlepun, se gnorizun ghia thean
Ce arzi inimele toate, comme un puissant volcan.
Acuson ton deomenon, ta desma tus in bola
Nu ne lăsa să ne pierdem, en criant toujours helas! etc.

Tipul protoclasic al acestui jargon a rămas Cocoana Chirița a lui Alecsandri, acea ridiculă-prețioasă care va face multă vreme hazul cititorilor lui Alecsandri cu profesorul său Șarlă[1]) și cu Guliță „tambour de livre" înainte de „l'envoyer dedans" etc. prea cunoscute ca să mai insist cu această ocaziune.

Aceste influențe ridicule se resimțiră în toate ramurile activității publice încât aproape fiecare administrație își avea jargonul său special — limba in concret — un fel de limbă convențională în care nu se înțelegeau decât cei inițiați.

Astfel avurăm și mai avem încă limba juridică a avocaților a căreia explicație, tâlc sau cheie se găsește numai în Coduri și procedurile lor: în care: jurisprudența, competența, ascendența, descendența, a lateralilor și colateralilor, legatarilor și usufructuarilor, locatari și locatori, debitori, minori ca și majori, aleatori, defendori ori defensori, fie gaj, cauționatori, adjudecatori, ori partaj, arbitraj, în maritaj și cu tot felul de acțiuni, și ficțiuni, confusiuni, novațiuni, infracțiuni, dilatorii, moratorii — recursorii sau cominatorii, peremțiunea, filiațiunea, acceptațiunea, probațiunea, accesiunea, succesiunea, cauțiuni, donațiuni, reducțiuni, absoluțiunea, recisiunea și tot felul de obligațiuni, presumțiuni de herezi, ipotecari sub beneficii de inventar, cu mandat ori comodat, sau rendite in comandită, etc., te fac să crezi în orice, afară că asta-i limbă românească.

Iau la întâmplare dintr'o sentință a Curții de Apel din Galați (dela 6 Februarie 1903, dată în procesul dintre moștenitorii def. I. F. Robescu cu Casa Școalelor din Bucureşti):

Considerând, că este cert în drept, că judecătorul nu este ținut a interpreta înțelesul unui contract sau unui act unilateral de dispozițiune după literă, ci după spiritul sau intențiunea părței dela care emană obligațiunea sau dispozițiunea. Dar această latitudine nu este rezervată judecătorului decât atunci când o clauză este obscură sau îndoelnică că atunci când dubiu nu există, dând unui termen din act, alt înțeles decât acela care e natural și logic, interpretul ar substitui voința sa aceleia a părței căreia actul se atribue; . . . . . .

Considerând, că este incontestabil că, atunci când din contextul testamentului rezultă că intențiunea testatorelui a fost de a gratifica o categorie de persoane incerte, dar care are un reprezentant legal, numele intermediarului desemnat de testator și incapacitatea lui, nu poate atrage caducitatea legatului când există un reprezentant legal, capabil de a accepta, însă în atare caz, judecătorul trebue să fie sigur că liberalitatea este destinată categoriei de persoane incerte, iar nu însăși stabilimentului instituit de legatar; că atunci când stabilimentul este creat de însuși testatorul și funcționează ca așezământ de învățământ public, când testatorul îi destinează un fond pentru întreținerea lui și'i organizează administrațiunea de care trebue să fie condus în perpetuitate, nu mai poate fi îndoială ci certitudine, că legatul este adresat stabilimentului înființat, iar nu veri-unei categorii de persoane, ce trebue să benificieze de existența unui asemenea stabiliment; că această din urmă este specia ce Curtea este chemată a judecà și analogia invocată e numai aparentă, cazurile fiind deosebite.

Dela acest limbaj modern juridic și până la pledoaria pentru cocoșul lui Matei—galimatie—nu e mare distanță deși e vorba de secole deosebite.

Dar administrațiile militare!

Iau numai dintr'un regulament de asemenea administrație și în fugă, câteva cuvinte și tot găsesc o sumă de mostre de limbă militară:

Cazarmament, armament, detașament, harnașament, echipament; furnisori, antreprenori, dezertori, prizonieri, furieri, companie de uvrieri, ajustori, furaj, bagaj, ultraj,

1) Șarlă 'i zicea profesorului de franțuzește al fiului său Guliță, care se numea Carol, franțuzește *Charles*.

stelaj, bruioane, centurioane, galoane, fanioane, lampioane, pontoane, banderole, lavele şrapnele, gamele, furşete ; în cât nu de giabà exclamau, încă de acum vre-o 30 şi mai bine de ani, autorii Glosarului academic, revoltaţi de atâtea străinisme în ale miliţiei :

„ . . . Miliţi'a şi ale miliţiei este una din părţile activităţii naţionale, în care nu ştim cum se face că limba s'a respectat şi se respectă mai puţin. Până mai eri domnia, în această parte : *ostafcele, obachtele, parucicii, prapurgii, polcovnicii, pricazurile, otnosienile, smotrurile, lozincele, pisserii, iuncării, fetfebelii, uceniele, vistavoi*, etc. Astăzi au invas în locu-le: *avangardele, ariergardele, furagiele, furgoane, cordoane, serjenţi, jandarmi, avant-posturile, pudr'a, balele, senturonele, ramparlurile, ranforturile* şi cu tot neamul lor. Mâne? Mâne D-zeu ştie ce potop va mai veni de astă parte preste biata limbă română“ (L. & M. Glosarul Academiei, cuvântul: *avangarda*).

Toate aceste rele, care bântuiră peste biata limbă românească, îşi aveau rostul lor în graba cu care trebuia să ne punem în rândul popoarelor civilizate, ale căror instituţii şi legi noui le adoptarăm ; cu oameni noui şi cuvinte noui, dar suferinţele graiului românesc nu se mărginiră acì ; căci învăţaţii voiră şi ei să-şi croească o limbă nouă mai cioplită adecă mai cultă, la corent cu toate datele ştiinţii şi filologiei şi atunci se născu purismul, ciunismul şi în genere pedantismul literar şi ştiinţific :

Deschid la întâmplare în *Lepturariul* lui Arune Pumnul şi iacă câte cuvinte găsesc, cărora vrea să le dea viaţă, curs de circulaţie, în limba nouă românească, limba literară ce voia şeful acestei şcoale etimologice să dea neamului românesc :

Cumenecăciune=uniciunea credinţii, curăţiciunea, despărţiciunea, dumnezăiciunea, desmierdăciunea, fermecăciunea, imăciunea, imbunăciunea, îngroziciunea, înflăciune (boală de), întrebăciune, închipuiciune, minuniciune, orbiciune, spălăciune, secăciune, schimbăciune ;

iar poeţii cântau în versuri ca acestea

Azĭ cu o *peticiune*
M'adresaiŭ către Amor
Şi-l rugaiŭ cu *'ncordăciune*
Să astêmpere-al meu dor.
De-a mea tristă *pusăciune*
Te îndură ḑeŭ de foc
De nu vrei *protestăciune*
Se întind în ori-ce loc.

Dacă aceste *dechiărăciuni* vor fi avut vr'un curs, sau *protestăciunile* vr'un efect, nu putem şti ; însă ceeace trebue a se vedea de toţi este că, o asemenea limbă nu putea şi nu ar fi putut fi suferită niciodată şi prin urmare cu drept cuvânt ciuniştilor li se potriveşte apostrofa lui *Răsvrătescu* din „Rusaliele“ lui Alecsandri :

Ciune, ciune, ciune
Du-te 'n năibăciune
Eşti o scăpăciune
Din Balamucciune.

Pre de altă parte puriştii voiră să gonească din limbă orice urme străine şi formară altă limbă convenţională pe care o recomandară Academiei, dar pe care geniul bun al românismului n'a lasat'o să se încuibeze.

Va fi totdeauna interesant a reamintì celebrul prânz academic pe care spiritualul — el însuşi academician dar rămas credincios graiului popular — răposatul Odobescu îl alcătui spre veşnica ridiculizare a acestei noui tendinţe:

Vin ars de Anicetu=rachiu anason; sorbitione cu scriblete=supă cu plăcintioare.

Vinu Perunctu dein insulele Fortunate *(Madera).*

Fame-stimuli varii=mezelicuri felurite.

Siluru munitu cu astaci fluviali, în condimentu de sinape=Somn fiert cu raci şi cu sos de muştar.

Vinu Albicante perenniu alutense de Acidava=*Vin alb de Drăgăşani.*

Lumbu bubulinu intinctu in cremore, cu bacce e tuberculi leguminose= Muşchiu de vacă cu sos de smântână, garnit cu mazăre boabe şi cu cartofi.

Vinu nigru de Burdigala *(Sanctu Julianu).*

Coturnici cu pulte venatorica, abstrudi in placenta foliacea=Prepeliţe gătite cu sos de vânat şi năbuşite în foi de plăcintă.

Potione congellata de modu Romanu=*Punch à la Romaine.*

Melungine rubre cu farcimine de minutale=Patlagele roşii cu tocătură de măruntae.

Copsa de ariete in verubi torresa. Coapsa de berbece fript la frigare.

Vinu campanicu spumosu *(Silleriu)*= *Vin de Şampanie.*

Casiu induratu de Batavia=Caşcaval uscat de Olanda.

Canistru multipomariu=Coşuleţ cu poame.

Pepone Cantaliense=Pepene Cantalup.

Vinu appianu Bastarnicu *(Tocaiu)*= *Vin dulce de Tocai.*

Conditure melimeraria e prunaria. Dulceţuri de mere dulci şi de prune.

Licoure bellaria de Bromelia=*Vutcă de Ananas.*

Tot acest spiritual scriitor, iată cum ridiculizează pe cei care voiau să introducă şi în limba ştiinţifică o limbă convenţională; e vorba de tipul pedantului:

Ce este filosofia absolută?

«Pentru mine, Domnule philosoph, simţirea este un fluid individual, care redus «la cea mai simplă expresie, printr'o impulsie comunicativă, şi făcând prin hypotenusă «o tangentă prin fibrele simţitive, străbătute prin toate liniile paralele ce se unesc «din natura lor într'un punct, şi prin simţibilitate produc toate sensaţiunile, toate «simţimintele sentimentalismului celor cinci simţuri ce simţualminte funcţionă prin «cele cinci simţuri şi cad toate în synthesa perpendicularei spre a se manifesta spiri«tului uman printr'o phosphorescenţă supranaturală a intelectului simţitor....»

Se zice că un asemenea purist voià să zică în loc de vizită—văzută.

— Am făct d-nei X o văzută.
— Şi ai văzut'o.
— Ba n'am văzut'o căci s'a făcut nevăzută când m'a văzut venind la văzută.

Acì se poate pune o mare întrebare: oare graiul poporului nostru are el toate însuşirile cerute de o limbă literară în care poeţii, romanţierii, dramaturgii, literaţii în genere şi chiar oamenii de ştiinţă să-şi poată exprima toate ideile şi sentimentele lor? Negreşit că nu vom pretinde ca limba românească să excludă din vocabularul său orice neologism, orice termen tehnic aşà cum Maghiarii şi poate Chinezii mai fac, dar afară de aceasta şi mai ales pentru manifestarea ideilor şi sentimentelor vieţii sufleteşti, limba română este nu numai îndestulătoare ca orice limbă europeană, dar chiar mai mult decât alte limbi surori, mult mai înaintate în cultură.

Lucrul să nu pară paradoxal; căci îl vom dovedì imediat.

Să vedem ce zic mai întâi literaţii înşişi, poeţii, criticii, etc. Toată lumea cunoaşte versurile lui G. Sion :

Mult e dulce şi frumoasă,
Limba ce vorbim,
Altă limbă armonioasă
Ca ea nu găsim.

Saltă inima'n plăcere
Când o ascultăm
Şi pe buze aduce miere
Când o cuvântăm.

Românaşul o iubeşte
Ca sufletul său,
Oh! vorbiţi scriţi româneşte
Pentru Dumnezeu!

Aşà să fie? Dar înainte de a cercetà întrucât poetul are dreptate să ascultăm părerea unui învăţat, care fiind străin nu poate fi bănuit că judecă cu părtinire — cu apreţieri emoţionale, în loc de raţionale, cum zic psihologii. — Iacă ce zice învăţatul Hofman în opera sa „Beschreibung der Erdde“ pag. 3075, în traducere românească.

Din amestecătura elementelor, din care se trage poporul român, se desvoltă tipuri care sunt clasice şi s'ar puteà întrebuinţà ca modele pentru pictori şi sculptori, tipuri cari şi în lăuntru ascund aceiace arată în afară, pentrucă pricepere aşà de mare, împreunată cu îndemânare şi înlesnire cum vedem la Românul cel mai de rând şi neînvăţat, nu se mai află nicăerea. Acest popor întrunindu-se şi aducându-se la cea mai înaltă civilizaţiune ar fi potrivit să stea în fruntea culturei spirituale a întregei omeniri. Şi ca să se împlinească aceasta este *şi limba lui atât de armonioasă şi avută*, cât s'ar potrivì cu deosebire pentru cel mai cultivat popor de pe faţa pământului.

S'ar mai puteà obiectà că Hofman, deşi un savant nepărtinitor, totuşi nu poate fi citat ca autoritate în materie, ca unul ce n'a putut înţelege o limbă pe care de sigur n'a supt'o la dulcele sân al unei mame române.

Altcinevà dar trebue să ne răspundă la întrebarea ce ne-am propus mai sus.

Şi cine ar puteà răspunde mai bine la această întrebare, decât acela ce răspunse toată viaţa lui tutulor detractorilor românismului, tutulor acelora, fie străini, fie pământeni, cari nu voiau să recunoască nici una din calităţile mari ale acestui neam? Pre el aşà dar să'l ascultăm, pe părintele literaturii române, pe marele Heliad, pe acest geniu regenerator, a cărui amintire va fi mai durabilă printre Români, decât marmura în care se află săpată măreaţa lui figură.

Iată cum acest uriaş al timpilor noştri de lupte, vorbind de un alt uriaş al lumei moderne, de marele Victor Hugo, se esprimă asupra limbei româneşti :

După ce arată că limba franceză este prea mărginită pentru ideile lui V. Hugo, şi că nu'l mai încape, Heliad (în prefaţa operilor lui C. Negruţi) zice :

„Văzând, domnul meu, traducţia d-tale şi după alte încercări ce s'a întâmplat să am în limba noastră, cât făgăduieşte ea celor ce vor ajunge a o cultivà, parcă 'mi vine a zice că dacă limba românească ar fi fost în mijlocul Europei, sau dacă am fi avut noi de vecini pe Francezi, Englezi, Italieni, Germani, încât obiceiurile, instituţiile şi cunoştinţele lor să ne fi fost mai familiare, *lui Hugo, limba aceasta (românească) i s'ar fi cuvenit la ideile şi drumul său cel nou.*

Poate că această părere a mea s'ar părea un paradox la mulţi, dar viitorimea cred că'mi va da dreptate (t. III. Negr. p. 256, Opere complecte)“.

Dar să cercetăm singuri dacă limba noastră are însuşirile pe care le enumeră Sion :

Să comparăm câteva din bucăţile poeziei populare traduse în limbe

franceză, de literaţi bine cunoscători ale ambelor limbi, *Miorița* și *Mânăstirea Argeşului.*

MIORIŢA

Pe-un picior de plaiu
Pe o gură de raiu

Iată vin în cale
Se cobor la vale

Trei turme de miei
Cu trei ciobănei

Le long d'une montagne
à la pente fleurie
D'où l'oeil embrasse au loin
des coteaux enchanteurs
Voici, joyeusement descendre
à la prairie
Trois grand troupeaux bêlants
conduits par trois pasteurs

MÂNĂSTIREA ARGEŞULUI

La Cathedrale d'Argeş

Pe Argeş în jos
Pe un mal frumos
Negru Vodă trece
Cu tovarăşi zece:
Nouă meşteri mari
Calfe şi zidari
Şi Manole zece
Care-i şi întrece.

Le grand prince dont le génie
A restauré la Roumanie
Rodolphe, veut bâtir à Dieu
Un temple tel qu'en aucun lieu,
Depuis qu'au ciel, il fait sa ronde
Distribuant la vie au monde
Jamais dans son cours, le soleil
N'ait vu, ni doré son pareil.

şi mai departe:

Stai mândruţa mea
Nu te speria
Că vrem să glumim
Şi să te zidim.
Ana se'ncredeà
Şi vesel râdeà
— Şi după ce-o zideà
Iar ea vai de ea
Nici că mai râdeà
Ci mereu ziceà

Viens, nous voulons jouer un peu
Et pour rire dans notre jeu
Nous allons te murer, mon ange
Viens, donc vite, place-toi là
Et tiens toi bien, comme cela
Ma mie.
Et d'une main hative
Autour de la femme qui rit
L'infortuné Manol bâtit
Avec une ardeur convulsive.

şi după ce o zidea:

Manoli, Manoli
Meştere Manoli
Ajungă-ţi de şagă
Că nu-i bună dragă
Manoli, Manoli
Meştere Manoli
Zidul rău mă strânge
Trupuşoru-mi frânge
Iar Manea tăceà
Şi mereu zideà
Zidul se suià
Şi o coprindeà ..
— Şi după ce o zideà
Păn la buzişoare
Pân la ochişori
Incât, vai de ea,
Nu se mai vedeà
Ci se auzià
Din zid că ziceà
Manoli, Manoli
Meştere Manoli
Zidul rău mă strânge
Viaţa mi se stinge

La pauvrette verse une larme
Et crie: assez Manol, assez au nom de Dieu
Si tu m'aimes Manol cesse ce vilain jeu...
Mais absorbé dans sa pensée,
Manol, muet, tête baissée,
De sa tâche poursuit le cours;
Le mur monte, monte toujours!
Et resserant sa dure trame
Déja comme un cercueil jaloux
Couvre des pieds jusqu'aux genoux,
Puis jusqu'au sein la jeune femme,
Qui, de larmes versant des flots,
S'écrie, a travers ses sanglots:

Assez, Manol! ce mur est froid! il me fait mal
Si tu m'aimes, Manol, cesse ce jeu fatal

Mais Manol au délire en proie
Point n'entend ni ne s'apitoie
Et toujours, d'un bras plus fievreux,
Bâtit le mur, qui monte, monte
Comme la vague à l'assaut prompte
etc. etc.

Să cităm şi alte bucăţi întraductibile, de exemplu:

In ce limbă se mai poate cântà, ca Mihu copilul „aşà de frumos, cu dor şi cu foc“

— Că munţii răsun,
Şoimii se-adun,
Codrii se trezesc,
Frunzele şoptesc
Stelele clipesc
Şi'n cale s'opresc

dacă nu în limba românească?

Ce calităţi se cer dela o limbă, oarecare, vorbită pentru ca ea să fie frumoasă, sublimă şi pe care să nu le posede limba noastră?

Incerce ori şi cine a traduce în oricare altă limbă versurile ce dăm mai jos, şi vază-se dacă ele pot aveà atâta farmec şi putere ca în limba românească, şi constată-se dacă Hofman a exagerat întru ceva, zicând că această limbă s'ar potrivi pentru cel mai cultivat popor după faţa pământului:

E vorba de vânătoarea (alegorică) a lui Dragoş:

Dragoş, mândru ca un soare,
A plecat la vânătoare;
Ghioaga şi săgeata lui
Fac pustiul codrului!
Cerbul moare, urşii pier,
Şi vulturii cad din cer.
Iată că 'ntr'o dumbrăvioară
El zăreşte-o căprioară:
Fiară blândă de la munte
Cu steluţă albă 'n frunte
Şi cornițe mititele
Şi copite sprintenele;
Căprioara cum îl simte
Lasă locurile strimte,
Fuge, saltă, sboară, piere
Ca un vis, ca o părere;
Iară Dragoş înfocat
O goneşte neîncetat;
Zi de vară cât de lungă
Vânătorul o alungă
Ş'amândoi se perd de vii
In codrii mereu pustii.

Această limbă este aşa de frumoasă şi armonioasă, bogată şi elegantă în cât chiar literaţii când o adoptă ea place şi se impune: să începem cu Iancu Văcărescu şi Conachi, Costache Negruţi, N. Bălcescu, Al. Odobescu, I. Ghica, Hasdeu, Creangă şi M. Eminescu, scriitori din toate provinciele dar deopotrivă gustaţi, atât prin fondul, cât şi mai ales prin forma frumoasei limbi populare în care şi-au îmbrăcat gândirile lor.

Şi toţi scriitorii mai noui care au revenit la graiul poporului—părăsind sindrofiele şi pliroforiele greceşti şi acel tuti-fruti bizar de tot ce era străin şi graiului şi geniului limbei noastre — ne-au redat limba veche românească aşa cum a avut-o Românul din epoca invaziilor cu Tătarii şi până la Peneş Curcanul — limba cronicarilor şi a Bibliei.

Dau un singur exemplu, din cele ce ne-a lăsat, iubitul autor al „Cântecului străinătăţii“ scris în stil popular:

NANI-NANI.

Nani-nani copilaş
Dragul mamii îngeraş
Culcă-mi-te mititel
Şi te scoală măricel

Să creşti mândru, să creşti mare
Pentru-a ţării apărare,
Cum veghez asupra ta
Să veghezi tu pentru ea,

Ca un pui de Erculean
Ca o viţă de Roman
Să te-arăţi plin de virtute
Când ţi-o zice ţara „du-te"!

Nani-nani puişor
Dormi l-al mamii sânişor
Dormi acuma cât eşti mic
Să creşti tare şi voinic.

Şi astăzi scriitorii care se adapă de la isvoarele graiului popular, din cântecele şi basmele culese din popor—poezia şi proza noastră naţională—pot dobândì o limbă literară admirată şi gustată de toţi; exemplul cel mai tipic fu oratorul care anul acesta a fost sărbătorit atât, pentru sentimentele lui înalte şi patriotice ca fond, cât şi pentru limba cea frumoasă românească în care şi-a îmbrăcat ideile şi sentimentele de care era însufleţit. [1])

Cum s'a păstrat această limbă ?

Cui se datoreşte marele merit că fondul limbei noastre s'a păstrat atât de bine, când formele au variat aşa de mult, aşa de des ?

Dacă, în adevăr, graiul poporului a fost pe rând amestecat cu slavonisme, turcisme, grecisme, ciunisme şi cu alte isme, unde se află acea putere conservatoare a geniului românesc, rămas acelaş dela început şi până azi ?

La această întrebare iată ce răspunde autorul versificaţiei române:

„Adevăratul geniu al limbei române, zice distinsul Eliade, se simte în limba populară şi mai mult de cât toţi femeile îl recunosc."

Iată propriile cuvinte ale autorului sus citat din „Cursul de poezie generală" (Vol. I, pag. XLIII, etc.

„De va observa cineva vocabularul limbei familiare a României sau vorbele de prima necesitate la toate stările societăţei,, din 25 mii de vorbe, 20 de mii sunt întregi pure din vocabularul latinităţei, celelalte cinci mii, ce sunt mai mult termeni de meserii, sunt luate dela Slavi, dela Unguri, Nemţi, Fanarioţi şi Turci.

„Cercetând bine, vedem că vorbele străine sunt adoptate numai de bărbaţi, fiind de meseria şi de portul lor; femeile, nu numai că nu sunt solidare de nişte asemenea oaspeţi parasiţi, ci ele ne-au conservat limba străbună şi pură romană.

„De vedem în limbă, şi mai vârtos în a bisericei, vorbe de element al celei slavone, ca *duh, slavă, veşnic, otârnie, vecernie, pavicerniţă, pololoşniţă, peasnă, molitfelnic, ispăşire, preobrejenie,* etc. acestea sunt luate de bărbaţi ca popi sau tra-

1) Aluzie la banchetul dat de deputaţi d-lui M. G. Cantacuzino în urma discursului său din şedinţa Camerei dela 3 Decembre 1905.

ducători; femeile nici nu le pricep. In limba familiară, duhul se zice *spirit*, zapisul *înscris*, zăbavă *întârziere*, preobrejenia *schimbare la faţă*, blagosloveniă *binecuvântare*, etc.

„De este în cele politice şi militare, ca *oblăduire, isprăvnicie, sin, brat, zet* (cutare), *bezi;— otnăşenie, opis, rasvod;— husmet, bitirme, cacirma;— zălog, kezaş*, etc., etc., în acestea femeile n'au nici o răspundere, şi nici nu le pricep.

„De va fi vorba despre vestminte, când polone, când ungureşti, când turceşti, când nemţeşti, tot bărbaţii le-au purtat şi le-au adoptat şi numele, ca *dulamă, ciepchien, conteş, poturi, ciacşiri, anteriu, biniş, işlic, pantaloni, hosundroguri*, etc.; vestmintele, ce s'au făcut în casă şi căror nu le trece moda, conservă numele latine: *cămaşă, călţuni, cingătoare, călţăminte, condur, conciu*, etc.

„De va fi iar vorba de meşteşuguri, şi de nomenclatura dulgheriei, zidăriei şi altele tot bărbaţii au introdus vorbe ca *ghiunee, calem, başlik*.

„Să lăsăm termenii de meserii, ce se ţin de gergul technic, pe aceia îi vor regula şi înobila ştiinţele şi artele: să venim la limba familiară care desemnă întregul, conturul şi forma, şi fisiognomia fiecăreia limbe. *Limba familiară, limba pură română n'o avem decât de la mamele noastre.*

„Fiecare din noi, cred, că-şi aduce aminte câte ceva diu primii ani ai prunciei sale. De a avut parte să se deştepte în braţele unei mame, şi să-i audă vocea, n'a auzit decât: *vin' la mama:* De l-a pus mama pe *genunchi* sau l-a luat la *sânul* său, de i-a petrecut *degetele* printre perişorul blond, părţile laterale şi mai delicate ale capului, i-a spus că se chiamă *tâmple*, asemănându-le cu templul unde residă viaţa; frontispiciului acestui *templu*, i-a dat numele de *frunte*.

„Dacă acea mamă ar fi fost din generaţiune înaltă slavonă în loc de *cap, frunte, tâmple*, ne-ar fi zis *tuka na glava*.

„Dela creştetul *capului* până în tălpile picioarelor, aşà dar dela *Capellura* capului până la *sângele* ce *circulă* prin vinele noastre, toate părţile corpului nostru, sunt de elementul roman; *sufletul, inima* e română, şi până dincolo de *viaţă*, în *umbrele morţei* ne ducem ca Romani, *suspinul din urmă* este roman, numai *pomana* ne-a făcut'o popa slavonit; toate simţirile şi facultăţile noastre, tot ce se află în casa şi curtea paternă, numele părinţiei, tot ce este în domeniul celor trei regnuri ale naturei dela Dumnezeu până la pulbere, tot e roman în limba ce ne-au vorbit mamele noastre.

Simţire, vedere, auzire, cuget, minte, tată, mamă, frate, surori, unchiu, nepot cumnat, socru...

Pâine, apă, carne, făină, legume, mâncare, bere, şedere, stare, mergere, arare, măcinare, cernere, frământare, coacere...

Cer, soare, stele, luceafăr, nor, ploae, ninsoare, grândine, vânt, aer, brumă, tunet fulger, fântână, râu, mare....

Munte, piatră, humă, fer, oţel, aramă, plumb, argint, aur, câmp, vale.....

Frunză, iarbă, fân, floare, sămânţă, grâu, orz, meiu; cer frasin, anin, plop, teiu salce, lemn, scoarţe, foaiă, ramură, rădăcină, vine.....

Om, femee, june; bou, taur, vacă, viţel, oaie, 'mnel, capră, cal, eapă; câine, cerb, căprioară, vulpe, lup, urs, leu, tigru.....

Pasăre, pene, rondunelă; corb, vultur...,.

Şearpe, verme, muscă.....

Casă, uşă, fereastă, cămin, foc, cărbune, fum, cenuşă, masă, prânz, cină, lumânare, curte, poartă, verigă, cheie...

Cămaşă, cingătoare, călţuni, călţăminte, căpciulă, vestmânt, toagă....

Car, căruţă, teleagă, roată, furcă, secure, butie, cerc.....

Ooaste, armă, arc, săgeată, lance, pavăsă, coif, penă, trâmbiţă, ostean, căpitan...

„Toate cuvintele, până la 20 mii de vorbe de rădăcină, din care pot deriva altele, ţin de vocabularul latinităţei, ce ni l'au conservat mamele noastre, dinpreună cu declinaţiunile şi conjugaţiunile lor, cu formele lor latine.

Şi apoi, cu'n accent profetic Eliade termină:

„Limba ce ne-o pot inspira femeile prin tinereţea inimei lor: limba ce poate plăcea lor, va fi limba clasică a României. **Femeea este incarnaţia geniului limbei**".

Şi de ce, oare, am refuza de a acorda femeii române, această înaltă

misiune, când până în ziua de azi, dânsa continuă a şi-o îndeplini cu acelaş succes ? De ce am refuza femeii române din România, conservarea geniului limbei din trecut, când femeea română din Macedonia şi Ardeal continuă a conserva, încă şi azi, în căminul domestic, aceiaşi limbă isgonită din şcoalele şi bisericile române, de Greci şi de Maghiari ? şi oare numai la noi ?

Cine ? cât de puţin fie familiar cu istoria literaturei franceze, nu cunoaşte cât de suverană a fost şi necontestată este influenţa femeilor, adunate în Palatul D-nei de Rambouillet, asupra literaturei secolului lui Ludovic XIV?

Cine nu ştie cât de mult datoresc geniile secolului de aur al literaturei franceze, Boileau, Racine, La Fontanie, etc., protecţiunii femeilor franceze şi cât de mult acestea au contribuit la imensa lor reputaţiune ?

Femeia, D-nelor şi D-nilor, este pretutindenea înainte mergătoare a civilizaţiunii ; şi acolo, unde femeea zace în sclavie ori ignoranţă, nici soarele libertăţii străluceşte, nici lumină este.

Chinezii, la care femeea continuă a fi considerată ca obiect, au rămas cu secole înapoi ; deşi ei numără o cultură mult mai veche ca celelalte naţiuni europene.

Căutaţi în ţarina secolilor mari ai omenirii şi veţi găsi de sigur totdauna urme de femeie!

O femee, Lucreţia, aduce republica la Roma.

O femee, Mesalina, despotismul.

O femee, Ioana d'Arc, a scăpat Franţa de Englezi.

O femee, ~~Estera~~ Iudith, a scăpat pe Evrei de jugul lui Olofern.

Plânsul unei femei, Veturia, scăpă Roma de Coriolan.

O femee, muma lui Ştefan, dete victoria fiului său în contra Turcilor.

Căutaţi în istoria patriei noastre şi, alăturea de un mare domn, veţi vedea totdauna şi o virtoasă femee. Alăturea lui Matei Vodă şi a lui Vasile Lupu veţi găsi câte o soţie îndemnându-i la atâtea acte patriotice ; alăture de Neagoe Vodă sta soţia sa vânzându-şi sculele ca să termine catedrala Argeşului ; alături de Mama lui Ştefan cel Mare găsim pe Mama sa zicându-i să se ducă la bătae, să moară pentru ţară.

In jurul lui Mihai Viteazul, acest Bonaparte al României, era totdauna Doamna Stanca pe care, nici răsunetul bombelor, nici fulgerul tunurilor, nu o împedecau de a împărtăşi, la coasta dragului ei soţ, norocul bătăliei chiar cu pericolul vieţii.

Dar în zilele noastre ! nu văzurăţi femeea română în legiunile Crucii Roşii legând rănile soldaţilor, ca nişte noi cruciaţi înfruntând toate ororile ultimului războiu pentru independenţă?

Nu o vedeţi de atunci mereu în fruntea tuturor iniţiativelor nobile şi generoase ? Dar această asociaţie, care ne chiamă de 4 ori pe săptămână să auzim atâtea lucruri frumoase, nu este tot a femeii române, al cărei nume îl şi poartă ? !....

Să răspund la o obiecţie :

Femeea e franţuzită—salon românesc nu există.

Până acum tot bărbatul a fost vinovat de aceasta.

Femeea face ce ştie că place bărbatului, menirea ei e să placă în societate, să fie utilă familiei.

Când bărbaţii au trebuit să vorbească limbi străine, femeea trebuia să se conforme ; de aci moda.

Salonul internaţional, pentru femeile din înalta societate, este o nevoe socială, condamnabile sunt când nu isvorăşte din aceste trebuinţe.

Salonul intim însă este românesc; mai trebue un pas, un salon mijlociu — nici cerc oficial, nici prea intim — un cerc cultural românesc, în care limba lui Musiu Şarlă să fie eliminată; acest cerc este, îl avem aici, în palatul tuturor, al Ateneului şi, când se va ramifica în palatele şi colibele tuturor românilor, atunci limba românească salvată va putea aspira să se ridice la opere literare, care să fie puse alături, fără frică, de literaturile străine, aşa cum văzurăm că limba românească stă alături ba chiar întrecu, ca la Monpellier, limbile străine.

Şi atunci, când femeia română va vorbi şi citi în limba Mioriţii şi lui Mihu Copilul, în limba cronicarilor, a doinelor şi baladelor, atunci şi literatura românească va găsi cititori, criza literară se va sfârşi, atunci, putem aspira la o literatură, care să se compare cu literaturile apusului; atunci vom putea zice cu poetul optimist:

«Viitor de aur ţara noastră are şi 'ntrevăd prin secoli a ei înalţare». [1])

Cristu S. Negoescu.

1) Dau publicităţii această conferinţă, în urma propunerii binevoitoare a d-lui N. Pătraşcu şi mai ales în urma ultimelor evenimente petrecute cu ocazia serbării de binefacere a societăţii «Obolul» care avea să fie în teatrul naţional; căci, de şi o asemenea conferinţă mai rostisem în Ateneul din Ploeşti cu 25 ani în urmă, subiectul a devenit de actualitate, iar faptul, că el a fost tratat şi *aplaudat* în mijlocul şi sub auspiciile unei societăţi femenine din ceia ce societatea românească are mai distins în Capitală — sub preşedenţia Excelentei Doamna Ecaterina G. Cantacuzino — dovedeşte că franţuzismul, ca boală socială, e pe ducă şi că pe cale pacinică graiul românesc îşi reia locul în societatea înaltă ca şi în poporul de jos.

Altfel, publicarea acestei conferinţe, n'ar fi fost justificată nici ca fond nici ca formă, fiind întocmită fără nici o pretenţie şi numai în dorinţa de a contribui la o lucrare utilă şi patriotică ca cea întreprinsă de Societatea Femeilor Române din capitală.

Biserica Mănăstirei Văcărești

Bisericile mânăstirilor Văcăreşti şi Radu-Vodă

Din colecţiunea de fotografii după monumentele istorice mai însemnate din ţară, dl. Arhitect Niculae Gabrielescu membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, binevoeşte a da spre reproducere Revistei «*Literatură şi Artă Română*» mai multe vederi după bisericile mânăstirilor Văcăreşti şi Radu-Vodă din Bucureşti.

Interesante prin arhitectura lor originală, aceste mânăstiri au atras atenţiunea d-lui Gabrielescu, care 'şi dă multă osteneală, scormonind tot trecutul nostru de artă, şi care, în vara trecută, a propus d-lui Ministru al Instrucţiunii Publice, Mihail Vlădescu, să-i pue la dispoziţiune uu fond pentru fotografiarea vechilor noastre mânăstiri, biserici, palate—exterioruri şi interioruri,—odoare, veştminte sacre, vederi pitoreşti şi costume, care să constitue, cu timpul, o colecţiune bogată şi un nesecat isvor de inspiraţie artiştilor noştri viitori, arhitecţi, sculptori şi pictori.

Colecţiunea va face parte probabil din zestrea Bibliotecei Comisiunii Monumentelor Istorice, instalată în Muzeul Aman.

Cei câţiva fericiţi cercetători, cari au putut vedea colecţiunea—începutul—, pot mărturisi, ca şi mine, entuziasmul adânc ce au încercat la vederea atâtor podoabe ale arhitecturii noastre româneşti.

Sânt în această colecţiune până acum peste 200 de vederi de interior şi exterior ale mânăstirii Horezu, cea zidită de Brâncoveanu în judeţul Vâlcea şi alte 300 de vederi ale mânăstirilor. de odinioară Radu-Vodă şi Văcăreşti, ale bisericuţei Bucur, ale bisericei Spitalului Colţea şi ale ruinilor Giuleasa dela Chitila.

Opera întreprinsă, va fi desăvârşită în decursul poate a 10—20 de ani, ca să poată coprinde colecţiunea vederilor celor mai de seamă ale tuturor clădirilor noastre vechi.

In curând, ea va lua vederi din palatul dela Comana, (Ilfov) Brebu (Prahova); apoi. la Iaşi, la Neamţu, pretutindeni unde geniul artei române călători odinioară şi lăsă urme de puterea lui creatoare.

Pe la 1724 Niculae Mavrocordatul zideşte pe locul viilor Văcăreştilor mânăstirea Văcăreşti, cu din ce luase cam cu japca din avutul mânăstirei raduliote şi aşează acolo într'o vreme colegiul Sf. Sava. Frumuseţea colonadei dela Văcăreşti este fără de seamăn.

Se ştie că, Radu-Vodă, cu hramul Sfintei Troiţe, a fost la început o bisericuţă de lemn ridicată la 1568 de Alexandru al II-lea Voevod, feciorul lui Mircea Voevod, nepot lui Mihnea Voevod cel Bătrân.

Pe ruinele ei, a înnălţat Radu Mihnea-Voevod, nepotul lui Alexandru, falnica mânăstire ce poartă numele de Radu-Vodă şi a împodobit-o cu alese picturi şi odoare

de mare preț, pe care cele mai multe, le au sfeterisit Egumenii greci. Această biserică, pe dealul din jos al Bucureștilor, este și astăzi o podoabă a Capitalei. Pictura murală, refăcută de marele zugrav G. Lecca, este un model viu al renașterii artistice în arta zugrăvirilor bisericești. Odoarele sunt de mare preț.

Amândouă aceste biserici—Radu-Vodă și Văcărești— coprind frumusețe plastice—arhitecturale și sculpturale— odoare și veștminte sacre, foarte prețioase. Ne putem închipui ce trebue să fi fost odinioară, până când egumenii greci nu le jefuiseră încă de cele mai de seamă. Motivele capitelurilor, frunzelor ornamentale, arcadelor; alesătura țesăturilor și nobila întocmire a cusăturilor și ornamentării odaorelor sfinte, pot servi ori când de modele pentru artiștii noștri.

Acei ale căror mijloace nu i-ar îndemna să facă o vizită la aceste lăcașuri sau vremea nu i-ar îngădui, vor găsi în colecțiunea ce se formează un adevărat tezaur de cercetări.

Pentru râvna ce văd că arhitecții noștri tineri, călăuziți de maeștri ca Mincu, inițiați de artiști ca Gabrielescu, caută să pue bazele unui stil românesc după atâtea podoabe ale artei noastre trecute, patria le va fi recunoscătoare.

Ne-am canonit destul vederea și simțul nostru de frumos cu exibarea atâtor orori de palate—mari și mărunte—care de care mai pretențioase și mai urâte, absolut nepotrivite cu cerul, cu clima, cu tradițiunile noastre.

Frumoasele lucrări de artă începute de cel mai de seamă arhitect al nostru I. Mincu, (Scoala Centrală dela Icoană, Restaurantul dela Șosea, Palatul administrativ dela Galați și..... câte altele!) totdeauna admirate, pentru nobila lor întocmire, inspirată din frumoasele motive ale clădirilor noastre rămase din moși, strămoși, vor servi, sperăm, de model în viitor.

Se găsesc la biserica Văcărești și Radu-Vodă, aci în București, fericitoare motive de inspirație. Dar cel mai strălucit monument este, fără îndoială, al Mânăstirei Horezului, după care revista: *„Literatură și Artă Română“* a dat în trecut destule vederi și va mai da pentru cultul frumosului, încă multe alte vederi, în viitor.

Dem. G. Victorian.

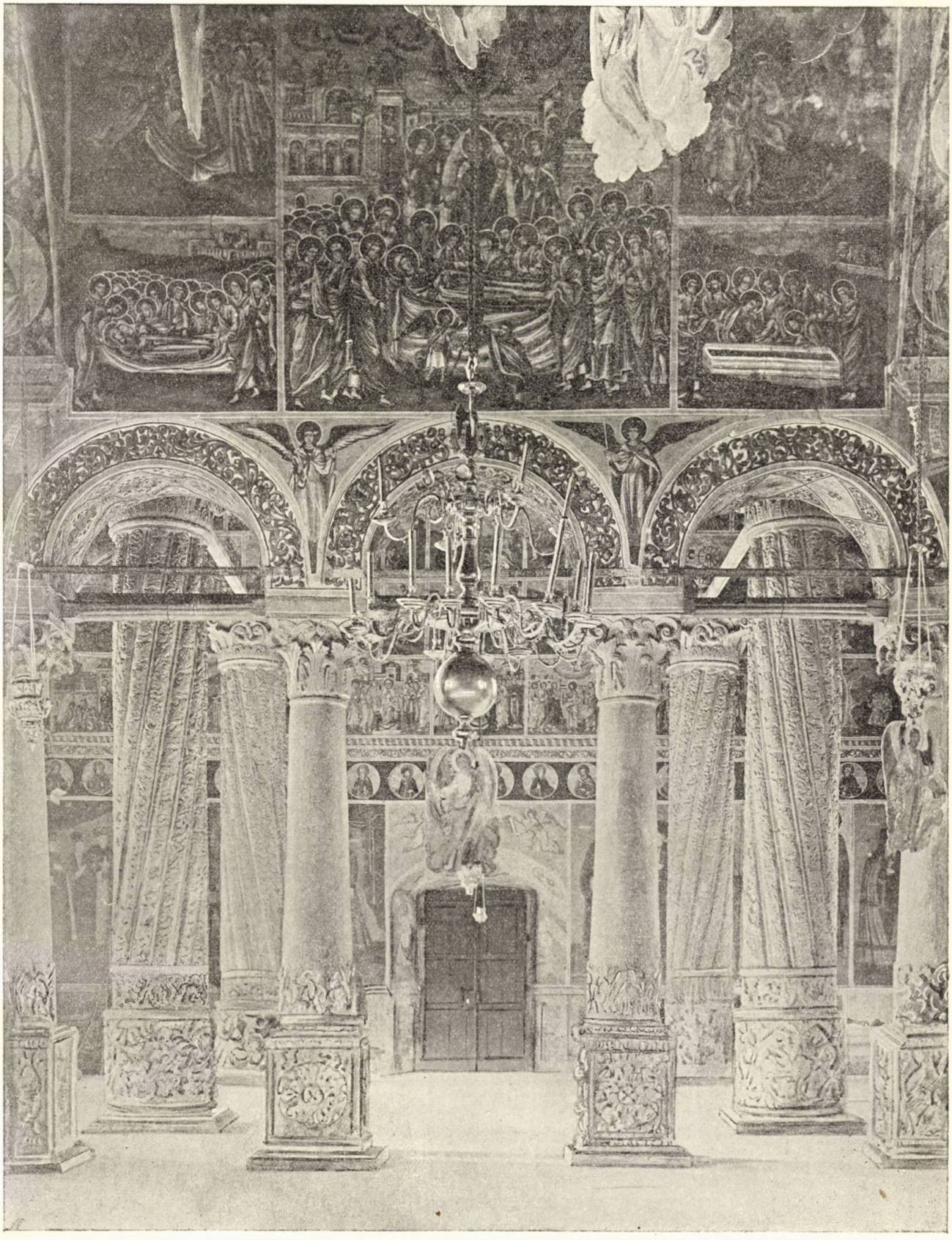

Interior la Văcărești.

Burdumba[1])

XII

Burdumba stetea ca impetrit adâncindu'și privirile mereu înainte ! Și vremea trecea și glasul flăcăilor de mult se stinsese în depărtare. Ce se petrecea în mintea voinicului palikar nici Naco însuși — care'l privia tăcut—nu putea să'și dea bine socoteală.

Bănuială, părere de rău, milă ori vre-o nezdrăvănie ce'i clocea iar în gând și iar avea să'i stingherească ori să'i întârzie din cale ?....

Și se muncia bietul Naco în sine, că nici lui nu'i venea îndemână să'și vază prietenul răpit și frământat de gânduri.

Intr'un târziu ne mai putând răbda îi atinse cotul și'i zise :

— Nu mergem, barba Jani, că ne-or fi așteptând băeții ? !.....

Un fel de mărăială neînțeleasă, îi fu tot răspunsul.

— Da ce 'ți-e de nu vorbești, urmă Naco, ai vre-o povară pe suflet, ești supărat ! ce ai ?

— N'am nimic, ce să am ? grăi în sfârșit Burdumba, dând din umeri.

— Atunci ce te ține așa locului? Am plecat odată, haidem !...

— Du-te, nu te opresc !

— Cum să mă duc ?.... Dar tu, tu Căpitanul.....

— Eu ?.... și apăsă asupra vorbei... eu, Căpitanul, eu mă întorc îndărăt. Am jurat și simt că arde pământul sub mine ! mă înțelegi..... nu voiu să'mi calc jurământul !....

— Arde! arde!... păreri, barba, păreri ! Ți se pare că arde pământul fiindcă ai zărit focul într'acolo !.....

— Da !.... focul... focul pus de voi negreșit, pus în casele oamenilor cari v'au găzduit !... mișelie !... răspunse Jani, cu un fel de sălbătăciune în glas și în privire.

— Jani !...!

— Și eu voiu alerga să dau ajutor, să se stingă focul blestemat focul mișelesc, focul.....

---

1) A se vedea No. 1, anul X.

— Jani !—răcni Naco—ai înebunit !....

— Pe sufletul meu că e așa ! Voi ați pus focul, drept răzbunare, uitând că ați mâncat pânea acelora pe care'i nenorociați ! mie mi's mânile nepângărite de așà fără de lege și mi-e inima legată de un jurământ !..... Mă duc !.... mă duc ! și dete să facă un pas înainte.

Repede Naco i se puse în cale și cu ochii mari pironiți asupra ochilor lui, cu fața încruntată și cu glasul tremurând de mânie, îi zise :

— Inima ta e legată într'adevăr de un jurământ, acela de a fi credincios soliei noastre, iar nu de a ne nimicnicì și a ne părăsì pentru închipuiri deșarte !.... inima'ți e legată la Atena, barba Jani, nu la Dibra, unde mișelește ți s'au ucis tovarășii, pe cari în loc să'i răzbuni, tu vrei acum să'i calci și morți în picioare ! Nu pământul arde, ci cugetul te mustră și te arde pentru îndemnurile nebunești, careți-au rătăcit mintea de când ai zărit focul !.....

— Lasă-mă 'ți zic !... Lasă-mă ! strigă Jani, vrând să dea pe Naco la o parte.

— Jani !... vino'ți în simțiri ! Ce e asta ? !...

— Dacă te mai împotrivești, jur pe cerul, care ne acopere, să'mi sbor creerii în fața ta !.. o jur ! ! și cu o mișcare repede scoase pistolul de la brâu și'l îndreptă în tâmplă....

Naco i'l smulse din mână, apoi închinându-se cu un zîmbet trist înnaintea lui, îi spuse cu necaz : Te știu că ești viforos și îndărătnic.... de ce să te jertfești ?.... Ia'ți pistolul și îndreptează'l asupra celor mișei, nu asupra ta !... Și acum, călătorie bună, căpitane !...

Zise și întorcându'i spatele porni la vale !

Burdumba sări, numai de cât, de pe coasta unde era, în drum și așezându'și pistolul în sileaf, porni spre Dibra fără a se uita înapoi.—

— De două ceasuri o parte a orașului era în flacări.

Focul isbucnise, aproape în acelaș chip, din mai multe părți deodată. De la grinzile tavanurilor se aprindea lemnăria învelitoarei, apoi casa întreagă. Unii bănuiau că e de la vatră, alții de la coș și numai câtorva le fulgeră bănuiala că focul ar fi pus... Și nimeni nu'l pusese de cât foștii oaspeți, din răzbunare !

Pornirea unora fù de a se lua după dânșii, dar flacările bântuiau atât de cumplit, că oamenii nu știau încotro să alerge mai întâi : Să tae șioiul văpăei, ori să urmărească pe vrăjmași !....

Primejdia însă îi încurcă astfel, încât nimeni nu se mai gândi la cei plecați, iar când văzură pe Burdumba ivinduse, deodată, în mijlocul lor, toți crezură că se întorsese palikarii și prepusurile începură a se clătina. Ghega Pașa, Lambro și Iskender, vestiți despre aceasta, săriră de unde dedeau ajutor și,—atât ca să'l apere de vre-o lovitură, cât și ca să afle de ce venise înapoi—îl luară între dânșii și cu vorba, cu întrebările, îl traseră puțin mai de-o parte de locul unde colcăia pojarul.

— Am jurat Luminării Tale, zicea el, să fac orice jertfă, să'mi dau chiar viața pentru a șterge pata de pe numele nostru și sânt gata să-mi țiu cuvântul ! Mi-am jurat mie însu'mi să petrec o noapte pe locul unde mi-au căzut tovarășii uciși și iată am venit să'mi plec genunchii pe dânsul.

Hagiul și bătrânul Lambru îl priviau cu mirare și cu durere, căci fapta lui întrecea orice închipuire și primejdia ce înfruntà erà înfiorătoare.

Omul acesta vorbea de legăturile ce'şi făurise singur ca de nişte datorii sfinte şi nestrămutate şi venise să le îndeplinească, fără a se gândi o clipă măcar că era ameninţat de a plăti cu viaţa o atât de îndrăzneaţă hotărîre.

El singur, între mii de învrăjbiţi, între mii de sălbateci, pentru cari o viaţă de om, o viaţă de erou—nu preţuia nici cât fumul unei ţigări....

Erà prea frumos, prea mare, prea nebunesc lucrul, pentru ca acei trei oameni, în al cărora pept bătea totuşi o inimă vitejească, să nu cate la dânsul ca la o arătare de pe altă lume.

Şi nu găsiau cuvinte ca să'i răspundă, erau par'că stingheriţi în mişcări deşi prin aprinderea ochilor şi prin vârtoase strângeri de mâni îi lămuriau ei bine simţirea lor.

Deodată un ţipăt şi vaete sfâşietoare se auziră în apropiere. Dintr'un repez Burdumba—asvârlindu'şi armele—fù acolo şi mai 'nainte ca tovarăşii lui să prindă de veste el se şi făcuse nevăzut în mijlocul flacărilor, ce învăluiau o casă, în podul căreia îşi căutase scăpare o femee cu doi copii.

Din toate părţile lemne aprinse cădeau într'o ploaie de scântei, limbi de foc—mânate de vânt—aci se prelingeau dealungul pereţilor, aci se înălţau tremurând printre clăbuci de fum.

Fù o clipă de groază şi de apăsare cumplită, căci nu se mai vedeà nimic prin negura, brăzdată de flacări, ce se ridica împrejur.

— Ce nebunie! e perdut! murmura Lambro, muşcându'şi buzele şi căutând mijlocul mai grabnic, de a'i venì în ajutor.

Câţiva oameni se aţineau cu o scară lungă, când într'o parte, când într'alta, aşteptând un semn, alţii cu bârne şi cu cângi împrăştiau sfărămăturile, ca să facă drum înnăuntrn.

Era o zarvă, un tropot, un îndemn în lumea aceea, că Hagiul—aproape desnădăjduit de a'şi mai vedea prietenul cu viaţă— mergea, rugându-se, de la unii la alţii, să nu'l lase să piară.

— Aici! aici! se auzi strigând un glas din mijlocul jarului şi numai de cât scara şi cângile se îndreptară într'acolo.

Pe neaşteptate vântul se schimbase şi toată vălvătaea—bătând într'o parte—lăsa un colţ al casei deocamdată slobod.

Printr'o spărtură se arătă Burdumba, cu cei doi copii şi cu mama lor leşinată în braţe.....

Prinzând cu o mână scara ce i se întindea, o sprijinì de zid şi cu pas hotărît se coborî, cu cele trei fiinţi pe care le scăpase de la moarte.....

Cu cât fusese spaima şi durerea de crunte, cu atât mulţimea sbucnì acum în strigăte şi mulţumiri de bucurie.

Tatăl copiilor îi ţinea strâns la pept şi'i desmierdà, pe când mama lor desmeticită, cerca să povestească cum Jani i se păru, ca un Archanghel eşind dintre flacări, ivindu-se în gura podului.

— Repede îşi desfăcu cingătoarea şi prinzând pe copii într'însa, îi aşează, zicea ea pe umeri, apoi călcând cu băgare de seamă pe grinzile jumătate aprinse, din câteva lovituri, cu un drug de fer, făcu o spărtură prin care năvălind fumul era să ne înăbuşească, dacă nu sărea să dărâme şi celălalt perete....

Pe acolo am scăpat, dar cum nu ştiu, că n'am mai simţit nimic.... Hagiul, cu glasul înecat de înduioşare, numai atât putu spune: să trăeşti

fiule..... și luând pe Iani de gât, îl sărută pe amândoi obrajii. Lambro îl strânse îndelung la pept, iar Iskender, îi apucă amândouă mânile și de mișcat ce era nu putea decât să dea din cap râzând.

Ghegii în preajma lor slobozeau pistoale strigând să trăiască !

Urale și bucurie pornite din inimă !

Și ca și cum fapta lui Burdumba ar fi adus, până și asupra lucrurilor o prefacere binecuvântată, vântul începu să se domolească, focul dădù înapoi și silințile, de a'l înăbuși, avură mai priincioasă isbândă...

După sfințitul soarelui focul era stins, dar din mai bine de treizeci de case nu mai rămâsese decât cenușă !...

— Acum duceți-vă, d-v., că eu rămân aici, zise Iani, când după ce se liniștiră toate — ajunse cu însoțitorii lui în piața Bazarului unde căzuse, Vasi, Mihali și Eracli.

— Dacă rămâi, rămânem și noi, grăi Hagiul. E răcoare, e frumos o să mâncăm acolo la rădăcina copacului, vom povesti fiecare câte ceva, și fără să simțim o să ne vie somnul, nu'i așà Lambro ?

— Eu socot că dacă prietenul nostru vine să petreacă noaptea aici, apoi cuvântul Luminării tale nu poate aveà alt răspuns, decât să facem precum ai zis, răspunse bătrânul.

— Dacă într'adevăr gândiți așà despre mine, eu vă rog, vă rog din suflet să nu stăruiți mai mult. Am jurat și sunt dator să veghiez singur pe locul acesta. Nu'mi faceți impedecare, m'ați jicni adânc, barba Lambro o știe...

— O știu, dar ți-am spus că voiu veghea și eu cu tine și pe părul meu alb îți jur....

— Vă desleg eu de jurământ pe amândoi, zise un glas, ce făcu pe toți să se întoarcă, vă desleg mai vârtos că, după datină privegheri fără de mine nu se poate și... papa Stamate eșind din umbră se apropiă, cu Naco și cu Bitu, de dânșii.

Naco după ce se închină înaintea Hagiului și strânse mânile lui Lambro și Iskender, se repezi la Burdumba, îi coprinse brațele și scuturându-i-le șopti râzând: la asta nu te așteptai barba Jani ? !....

— Uite, vedeți'l, urmă el apoi către ceilalți, cât e de mare, de viteaz și de voinic, atât de năzuros și de copil e căpitanul nostru. Era cât pe aci, să se încaere cu mine azi pe la namiezi și dacă a venit singur, e că m'am dus să caut pe Părintele, doar de sfatul Sființei sale s'o domiri, că ce vrea să facă este și zadarnic și fără de rost lucru. Așà e Părinte ?...

— Așà tată ! așà ! răspunse preotul luând mâna lui Jani, care uimit de neașteptata împrejurare, simția cum o căldură puternică i se urca din pept în obraz și de aci cu înțepături repezi i se împrăștia pe sub pleoape și peste tot capul.

Rămâsese fără graiu, între bunii lui prieteni, dar ce se petrecea în adâncul lui parcă-i arăta că acei oameni erau mai cu chibzuială și poate mai cu dreptate decât dânsul.

Vorba se înodă astfel mai departe și Naco povesti, cum — după ce Jani urcând spre Dibra, se făcuse nevăzut,—el grăbi pasul la vale, până ce la marginea unui pârâu, punându-se jos să se descalțe, auzi că îl striga cineva pe nume și deasupra, pe un dâmb, văzu pe Bitu și pe Guva culcați în earbă iar mai încolo pe Părintele culegând niște burueni.

Atunci află că — miraţi de întârzierea lui Jani şi a lui — flăcăii îi mânase să vadă unde rămăsese şi dacă nu li se întâmplase ceva.

Lămurindu-se lucrurile, Guva duse băeţilor ştirea să poposească la Vlascea şi să aştepte, iar ei câte trei se urcară la conac, de unde aflând cele ce se petreceau, sosiră, nu se puteà mai la vreme.....

— Şi acum, barba Lambro, dacă am îmbucà cevà, că de azi dimineaţă nici apă n'am pus în gură şi nu e sfredel mai avan la inimă decât zdruncinul şi calea lungă !...

Râzând de vorbà lui isteaţă şi hazlie, Hagiul—după ce şoptì cevà la urechia unui ciauş—luă pe Burdumba de braţ şi urmat de toţi ceilalţi se îndreptă încet spre casă.

Acolo mâncară repede şi se culcară zdobiţi de oboseală....

Unul singur însă nu puteà să doarmă, se înăbuşeà în odae, eşi.

Deşi luna nu se ridicase încă, cerul strălucià de bălaea licărire a stelelor şi o atât de adâncă pace se întindeà peste tot coprinsul,—că n'ar fi bănuit nimeni vârtejul ce răscolise—cu câteva ceasuri mai înainte pământul acela, nici durerile pe care somnul nu le mai potolise în pepturi.

Toată suflarea părea adormită şi prin ochiurile ferestrelor nu se strecura nici cea mai slabă lumină.

Jani, căci el erà, înaita pe drum privind ţintă în faţă ca şi cum ar fi fost mânat de o putere ascunsă, şi nu se oprì decât la fântâna, lângă care'i fusese înjunghiaţi tovarăşii !

Îşi rezimă puşca de un copac şi după ce 'şi cercetă cocoaşele şi 'şi mănuì iataganul, se dezbrăcă de sarică, se spălă—căci capul şi faţa îi ardeau cumplit, apoi umflându-şi de mai multe ori peptul cu putere, aprinse o ţigară, şi prinse a gândi. !...—

— Luna, care tocmai se ivià deasupra dealurilor, trebuì să se minuneze văzând pe viteazul palikar străjuind singur un oraş întreg, învrăjbit şi duşmânos, în care de bună voe venise să ispăşiască un păcat şi să spele o ruşine....

Şi tocmai la chipul ei bucălat şi auriu cătă şi ca unui vechiu prieten îi trimetea el cuvânt de bună venire, căci aveà deacum cu cine sta de vorbă şi ştia că luna e tovarăş credincios şi sfetnic cu minte la cei pribegi şi la cei necăjiţi.

Priveà cum lin urmându-şi ea calea, făceà să învieze toată făptura şi cum stâncile şi brazii se zugrăveau, în chipuri năzdrăvane, pe fundul vioriu al cerului. Priveà şi minteà şi sufletul i se înălţau până la dânsa—mângâetoarea şi blânda—care 'i zâmbia par'că şi pentru el numai deschidea poarta cea fermecătoare a viselor.

Oh ! ce întrupări ! ce vedenii ! ce aiurări !...

Iat'o mândră sprintenă, cu capul sus şi gura râzătoare, cum printre copaci se furişează Marulla, cum şoptindu-i cu drag îi cade în braţe, iar cu mâna ei mică şi moale, îi netezeşte părul şi 'i dezmeardă faţa...

Iată casa tăinuită în umbra ştejarilor, casa în care zilele îi curgeau pline de dragoste şi de bucurie, iată drumul la capătul căruià—strânşi unul de altul—lung, lung îşi vorbiau înainte de despărţire.

Marulla ! ah ! Marulla mea, suspină Jani şi cu dor întindea braţele să o coprindă şi simţia pe buzele lui însetate arsura unui sărutat !....

Dar vraja îşi schimbă repede zborul.

Acum e departe, departe, pe culme de munte, prin codri, pe margini de prăpăstii: Acum el aude cum șuieră plumbii, cum vaer de luptă și strigăte de moarte despică văzduhul și iată-l, deodată, coprins de durere, cu fruntea zdrobită și focul în creeri, că simte atingerea unei mâni—care 'i strecoară cu viața și cu puterea, un fior atât de dulce și atât de crâncen în sânge !.—

Ah ! glasul cel molcom, cu vorba duioșă și ochii și portul și toate.... .....simțirea'i preface și peptu'i frământă !....

O dată, o singură dată a strâns'o la sînu'i, dar ea nu i-a simțit inima svâcnindu'i, ca ruptă, atuncia, căci moartă aproape a smuls'o din brațele spurcatului păgân !....

Ah ! Șanga ! Șanga !.....

Își mai aduce ea aminte ? ! și tremurând își desface ilecul și pe icoana făcătoare de minuni, ce'l apărase și'l ocrotise de primejdii, pe icoana—ce ea i-o cususe la plecare—cucernic lipi o sărutare, încredințat că în clipa aceea o săruta pe Șanga !... Pe Șanga ! !.... Luna se ducea mereu, mereu și el, călătorea—în ademenirea închipuirii—împreună cu dânsa !... —

— Dimineața, când se deșteptă lumea, găsì pe Burdumba la fântână, ca și cum ar fi avut datoria să strejuiască, pentru ca celorlalți să nu li se turbure somnul.

Toți îl înconjurară, toți vroirà să afle ce pricină îl mânase, din casa Hagiului, de la huzur, să petreacă o noapte atât de rece, singur, afară.

El, chiar de ar fi vrut să răspundă, nu știa cum să le tălmăcească gândul, așà că se mulțumì să dea din mâni și să zâmbească tuturora.

Fapta ce săvârșise—cu prilejul focului—îl punea firește la adăpostul bănuelei și se simția că pentru o pricină vajnică venise el acolo, totuși lucrul ne fiind lămurit, s'ar fi putut face vâlvă, daca Lambro, Naco și câțiva cavași, iar după dânșii Iskender, Papa Stamate și Bitu nu sosiau, tocmai la vreme.

— Cum e oameni buni, întrebă Lambro apropiindu-se.

— Bine—răspunse unul din mulțime—dar nu ne domirim ce să fie cu căpitanul, că de spus nu vrea să spue nimic.....

— Destul !—strigă Iskender oprindu-se lângă ei — cine bănuește un pas ori o mișcare de ale căpitanului, pe noi ne bănuește. Apoi—în cuvinte pline de duioșie—le spuse cum Jani, se întorsese înadins din drum, fiindcă jurase să petreacă o noapte pe locul unde'i căzuse cei trei tovarăși....

Schimbarea pricinuită, fù atât de puternică, că unul după altul, cei de față, trecură închinându-se pe dinaintea lui Burdumba, apoi cu strigăte de bucurie și cu detunături de arme, îl însoțiră până la conac, în poarta căruia, îl aștepta Hagiul—vestit despre cele petrecute...

Acolo plecarea fù hotărîtă pentru a doua zi, când din zori aproape jumătate târgul era adunat în preajma conacului, ca să ureze oaspelui viteaz și credincios—a căruia purtare uimise pe toată lumea—noroc și călătorie bună.

Alaiul fù tot atât de mândru ca și cel din ziua sosirii palikarilor.

Pașa cu fii și nepoții, ciohodari, cavași, oșteni și gloata întreagă—strigând și descârcând pistoale—duseră pe Jani, pe Lambro și ai lor, până departe, la drumul ce cotea spre valea Drinului, de unde însoțiți de Iskender și de o ceată de slujitori, apucară în jos spre Beala.

Despărțirea fù foarte mișcătoare.

Hagiul îmbrăţioşă, pe bătrânul lui prieten şi pe cei doi palikari, de mai multe ori, le dărui câte un cal de călărie şi arme scumpe, apoi—poftindu-le drum uşor şi inimă bună—îi privì, de pe o înălţime, până ce se făcură nevăzuţi.

XIII

Călătoria le fù veselă şi plăcută.

Slujitorii—următori poruncilor—din vreme le făceau toate înlesnirile, aşà că îndestulare avură din belşug şi odihna le fù nu se poate mai bună la popasuri.

Cu Drinul la dreaptă şi cu Shar-Daghul la stânga, se duseră ei, pe drum bătut, încântaţi de frumuseţile ce li se desfăşurau înaintea ochilor, dintr'o parte şi dintr'alta.

Iskender se arătă de asemenea, atâta de prietenos, de îndatoritor şi atât de mucalit la vorbă şi la apucături, încât râsul nu mai contenea, iar la conace le era tuturor mai mare dragul să se pâlcuiască împrejurul lui.

— Mult e poznaş, bată'l să'l bată, zicea Nicoli râzând cu hohot, de ce le povestea într'o limbă jumătate grecească, jumătate arnăuţească, pe care o vorbiau între ei, ca să se poată înţelege.

— Par'că n'ar fi neam de Gheg—ursuz şi prepuelnic—care când zâmbeşte, e semn că şi-a culcat un vrâjmaş în mormânt, grăì un tovarăş de-alături.

— Ce spuneţi, ce spuneţi acolo ? întrebă Iskender, plecându-se spre dânşii. După ce Naco îi dădu răspunsul, el urmă :

— Apoi nu ştiţi?... la noi o veche zicătoare spune : „La Ipek să'ţi faci casa fără ferestre la drum, la Priştina să'i faci doară numai sus, iar la Prizrend, dacă i'ei pune drugi de fer, poţi să'ţi faci şi jos". Adică, firea şi obiceiurile se schimbă cu locul şi la Dibra aţi văzut că sânt ferestre pretutindeni şi n'au drugi de fer nicăeri....

Şi răseră din nou şi traseră focuri în cinstea lui Iskender !....

Sub această sburdalnică îmboldire a tinereţii, se deschise şi se înviorà şi bătrânul Lambro, iar Naco şi Burdumba nu'şi mai dedeau rând cu glumele şi ghiduşiile de tot felul.

Până şi papa Stamate se molipsi de la dânşii, aşa că el începea—cu glas frumos—cântările şi nu doar de cele cucernice numai, ci cântări de vitejie şi de dor. Şi cât de minunat dăscălia el pe băeţi, de 'i ţineau hangul, cu foc şi cu rânduială, ca cei mai vrednici cântăreţi.

Era o priveliştе nouă—şi oarecum ciudată—pentru locuitorii acelor ţinuturi, să vadă o ceată de oameni armaţi, trecând printre dânşii, cântând şi glumind, fără de a se deda la prădăciuni, ori la alte silnicii asupră-le.

Şi palikarii le luau văzul cu portul lor arătos şi mersul lor, mândru mai vârtos de când Naco—povestindu-le cele petrecute la Dibra—le zisese :

— Băeţi, barba Jani nu este numai Căpitanul, ci şi mântuitorul nostru, căci el ne-a cucerit—cu preţul vieţii şi al vitejii lui—cinstea de azi şi cea de totdeauna !....

Şi aşà urmând ei drumul, când pe sub poale de dealuri, când prin văi, ori peste culmi pleşuve şi prin stejărişul codrilor, trecură prin Otişani, unde fură găzduiţi la un ciflik al Hagiului, prin Brahna, unde dormiră la

umbra moliftului sub care se odihnise odinioară Skender bey, coborîră apoi spre Veleș—prielnic pentru vânătoare—și Beala, cuib al negustorilor Kutzo-Vlahi, iar într'o după prânz, intrară în orășelul Struga, unde se tae drumurile, ce duc din năuntrul țării către mare.

Era zi de târg și pe ulițile strâmte și strâmbe un praf și o înghesuială nesuferită.

Clădite pe loc mlăștinos, casele înalte și pântecoase, erau urâte, murdare și dărăpănate. Lemnul aproape putred, zidurile roase de umezeală.

Porțile curților și prăvăliile steteau deschise, iar pe largi tarabe, așternute cu țoale rupte și soioase, lucrau ori vindeau meșterii cu ucenicii la olaltă. Pe pragul ușilor, cei mai mulți priveau fumând la lume.

Și ce lume?

Copii aproape goi bălăcind în lăturile aruncate de prin case, cerșetori schilozi cu trupul acoperit de răni, pescari cu coșuri pline de raci și de țipari, câni dând târcoale pe dinaintea măcelăriilor, harabale trase de bivoli, turme de oi behăind cu jale, câte un turc fercheș și berbant, cu o creangă de maghiran în gură și o mușcată roșie la urechie, jidovi cu zulufi, în papuci, halat și fermenea blănită cu vulpe și pusderie de țărani scurți și groși, cu obrajii lătărești, cu nasul borcănat, greoi în cioboatele lor unse cu păcură, sub sarica lățoasă și jumătatea de berbec făcută căciulă și îndesată pe urechi.

Toți treceau ca o undă prin ulițile îmbâcsite, abătându se la tarabe, pentru târgueli, în mijlocul unui zgomot de strigăte, de vorbă, de certuri, de înjurături — pe care, când și când, le acopereà glasuri de cântăreți ori chiote vesele și răgușite!...

O altă țară, cu alți oameni și alte apucături!

De aceea intrarea în oraș a călătorilor noștri — care la început pricinuì spaimă și golì ca prin farmec ulițile — după ce târgoveții se încredințară că ceata aceasta de tineri armați, dar liniștiți și șăgalnici, nu le făceà nici un rău, fu prilej de nemărginită mirare și bucurie.

Toți se îngrămădeau acum pe la porți, pe la ferestre, pe la răspântii, să 'i privească, să 'i audă vorbind ori cântând, să 'i slujească chiar și nu asfințise bine soarele că noui sosiți, erau găzduiți și ospătați ca niște adevărați bey.

Adoua zi fu ceasul cel greu al despărțirii, căci Lambro cu ai lui, trebueau să ia drumul prin potecile Camnei pe lângă lacul Maliki, ca să se întoarcă la Pleasa, pe când palikarii o luau cu Iskender la dreapta prin Esbassan și Pekini, ca să ajungă la Durazzo.

Se adunară din zori la podul de peste Drin și după ce mâncară și băură împreună, după ce descărcară, de trei ori, armele în semn de cinste și de frăție, bătrânul Lambro, cu lacrămile în ochi, îmbrățișă pe Jani și pe Naco zicându-le:

— Mergeți cu bine copii și nu ne uitați, căci voi v'ați săpat adânc în pepturile noastre și nu vă vom uita niciodată!....

— Niciodată!... adăogă papa Stamate, care în clipa plecării, binecuvântă pe Burdumba și 'i spuse: fiule, nu aș dorì să mor până ce nu te voiu mai îmbrățișa odată. Nu ne uità!..

I se păru lui Jani că cuvintele bunului preot—aveau înadins un deosebit îndemn și înțeles pentru dânsul și numai decât icoana unei blânde ființi îi jucă în ochi și un fior molatic îi alergă prin tot trupul....

Porniră și, cât se mai putură vedeà, cele două cete schimbară detunături de arme între dânsele..

— După plaiurile și măreția ce lăsase în urmă, drumul palikarilor se întindea acum pe largul unei văi mărginite deoparte cu dealuri păduroase, iar de alta cu apele râului Scumbi, ce curgeau printre sălcii pletoase și sfărâmături de stânci.

Ochii trebuiau să li se deprindă iar cu zările depărtate și cu satele risipite, ca în țara lor, deși pe valeà Gorcei, bordeele și cocioabele—învelite cu șovar și împrejmuite cu scaeți—ce se ridicau, ici și colo, la capătul unor ogoare năpădite de bălării, le pricinuiau mai multă milă, decât tragere de inimă, a le cunoaște de aproape.

Ceeace le făceà însă plăcere erau cărăușii—Greci ori Kuțo-Vlachi—cu cari se întâlneau ducânduse, în treburi negustorești, din inima Macedoniei la Durazzo. Aceștia șmecheri și buni de gură, purtați prin tot felul de locuri și frecați cu lumea, făceau tot soiul de nezdrăvănii și mai cu seamă povesteau, cu multă noimă, întâmplări de ale Pașilor, Beylor și haiducilor Arvaniți atot puternici prin părțile acelea.

Așà, spuneau de pildă, că Alaci Ibrahim—om bogat dar crud și hrăpitor—făceà *zulum* (clacă) la moșiile lui ridicând sate întregi, pe care nu numai că le puneà să-i lucreze de geaba, dar le silea să-i dea pe deasupra și câte un beșlic de nume, pentru că dormise trei zile în ogrăzile lui.

Tot el își făcuse samavolnic un fel de haraciu dela negustori.

Se duceà în târg, intra într'o prăvălie și acolo luând dintr'un sac, o mână de fasole, număra boabele și după ce le lega în basma le arunca în obrazul negustorului. A doua-zi, dacă negustorul nu-i dădea atâți irmilici, câte boabe de fasole legase în basma, Ibrahim îl înjurà și pleca supărat, a treia zi îl pălmuia, iar a patra zi îl împușca, fără să-i mai dea pas de cuvânt...

Un alt bey, îndrăgostit după nevasta unui creștin, puse pe Sali-Bisla—ciauș împărătesc—să o fure. Femeea fiind însă foarte frumoasă, Sali fugì cu dânsa în codru și ca să nu i-o mai ia nimeni, o silì să-și schimbe legea. Cum însă femeea se împotriveà, el îi smulgea părul fir cu fir, până ce de groază și de durere se prefăcu că primește. Atunci Sali o duse la *mejdilis*, ca de față cu martori să-și lepede de bună voe credința.

Acolo femeea se răsvrăti și plângând dete pe față crâncena purtare a haiducului. Turbat de mânie Sali scoate pistolul și o ucide pe loc, dar cum tata, mama, și bărbatul nenorocitei, îi săriră în ajutor el îi ucide și pe dânșii apoi tae urechile bărbatului și le trimete Caimacamului peskeș pentru Bairam....

Dintre toți valiii trimiși în Albania, nici unul nu fu mai mare dușman al creștinilor, decât hainul de Jașar-Pașa, care jurase să nimicească toate crucile și toate bisericile.

Într'o Duminecă intrând într'un sat văzu că nu-l întâmpină nimeni, și se îndârji.

Lumea erà la leturghie. Indată porunci să deà pe toți afară și după ce 'i părui și jăcmâni bine, se jură să dărâme biserica. Desnădăjduiți bieții săteni căzură în genunchi și cu lacrămi îl rugară să-i cruțe de așà urgie.

El — după ce stete la gând — făgăduì, numai dacă unul dintr'înșii, s'ar duce, în mai puțin de un ceas, să-i aducă în gură o sută de cuie de fer, dela târg. Un băiat rupându-se din mulțime porni în goană și la vremea hotărâtă se întoarse cu gura plină de cuie. Din nefericire însă pe

drum înghiţise vre-o câteva aşà că băiatul scuipându-le în faţa paşei căzù mort la pământ. Iaşar nemernicul le numără şi negăsind suta deplină, dete foc bisericii, iar pe săteni, sub lovituri de biciu, îi puse să treacă cu plugul, peste vechile ei temelii !...

Aşa necontenit, sfătoşii tovarăşi ai palikarilor, aveau de spus ceva, căci sacul le erà plin de znoave şi de poveşti, şi în ţara aceea, unde neîndurata ură şi răzbunarea făr' de cruţare sânt însuşiri şi temeiuri ale firii şi vieţii oamenilor, nu este colţ de pământ să nu fi fost pricină de sângeroase lupte, ori martor al vre unei crâncene isprăvi.

De amândouă părţile drumului şi pe sub nucii bătrâni şi stejarii răzleţi în câmpie se vedeau mulţime de morminte de musulmani şi de creştini.

Cele de'ntâi aveau la cap şi la picioare câte o peatră galbenă şi roşie cu ziua morţii şi numele bănuitului ucigaş săpate deasupra, şi atâta cât petrele steteau neclintite era semn — spre ruşinea familiei — că moartea rămăsese nerăzbunată.

Bieţii creştini îngropaţi în pripă pe locul unde căzuse ucişi, mai totdeauna de tâlhari, zăceau sub o grămadă de pământ, fără nici un semn la căpătâi. Drumeţii le aruncau doar, câte un semn al crucii, câte o peatră, ori un cuvânt de milă şi atâta tot...

Şi mereu şirurile de cai şi de catâri încărcaţi se primeneau pe drumul mare, iar la popasuri limbile cărăuşilor umblau făr' de răgaz, par'că ei ar fi fost cartea vie a neamurilor prin mijlocul cărora se perindau an după an...

Urmând numeroasele cotituri ale râului calea se scoborà acum şi se afundà între malurile stâncoase, printre cari şioiul apelor alergà, rostogolindu-se, peste rădăcini de copaci şi peste bolovani.

Umbrită de înălţimi acoperite de verdeaţă şi strânsă astfel între nişte pereţi umezi şi luciosi, ea se părea din ce în ce mai anevoioasă şi mai puţin plăcută. Veselia însă şi îndemnurile călătorilor micşoraù neajunsurile şi dădeau inimă tuturora să înfrunte orice greutăţi.

Cele mai obositoare erau, fără îndoială, podurile ce se ridicau în dreptul unor sate în preajma cărora erau vii şi sămănături de tutun, strejuite de duzi şi de maslini sălbateci.

Cu bolţile dela mijloc foarte înalte şi cu cele dela margini joase de tot, podurile acestea erau mai toate stricate de ploi—ce le luase amândouă căpătăele—aşà că schiloade şi părăginite în mijlocul apei, ele erau mai mult o piedică, decât o înlesnire a trecătoarei.

De altfel, în ţara lui Mahomet clădirea şi buna stare a podurilor au fost două lucruri foarte depărtate între dânsele.

De fală, de pomenire, de fudulie făcea cineva un pod—cum se fac aiurea puţuri, cişmele sau aşezări de binefacere—dar odată podul făcut, credea că a făcut deajuns, şi'l lasà în voea întâmplării, aşà că venea apa îl luà şi rămâneà ciunt şi fără de rost, până ce un alt suflet milostiv dura alăturea un pod nou, pe care iară'şi îl spălà gârla când venea mare. Călătoria, erà deci un chin şi un prilej de întârziere fără seamăn, cu aşa fel de poduri.

Şi cu toate acestea oamenii noştri se foloseau de dânsele. După pilda celorlalţi întrau călări în apă, până la cel mai apropiat picior, se urcau, pe

o scară de lemn, deasupra bolții, apoi lăsându'și dobitocul să înoate alături, se coborau pe altă scară de partea cealaltă, încălecau iar și eșiau la mal.

Numai cu chipul acesta puteau ei, grăbind pasul, să ajungă a treia zi la Elbassan.

La un cias depărtare de oraș îi așteptà—cu o mulțime de lume—bătrânul Kemsuddin, Bey, unchiul Hagiului, înștiințat din vreme de venirea lor.

Acest Kemsuddin erà unul dintre cei mai cu vază oameni din ținut.

Deși lipsit de orice avere, el trăià mai în larg și în belșug, decât cei mai mari bogătași. Când aveà nevoe de bani se ducea la cel dintâi zaraf din bazar și ghiaurul se simțea prea fericit de a'i îndeplini numai decât dorința. Copii lui, femeile și slugile din casă, luau deasemenea tot ce aveau nevoe pe credit din târg, iar vătaful de curte însemnà dela ce anume prăvălii se luase, ca să nu se ia decât pe rând dela fiecare și să nu obijduiască pe nimeni. Foloasele cele mai mari și le trăgea dela haiducii și tâlharii, din codri—și dela drumul mare, căci el erà ocrotitorul lor, îi îngrijeà, când erau bolnavi ori răniți, îi găzduià când erau urmăriți, iar când li se puneà capul la preț, știà să'i facă nevăzuți.

Nimeni nu îndrăznià să-i steà împotrivă, nici să'i strice, cumva, hatârul, căci aveà sprijin puternic la Stambul și toți dregătorii îi erau prieteni.

Palatul lui de lemn—cât o mahala de mare—se ridicà într'o grădină de trandafiri și de platani și erà înconjurat de ziduri acoperite cu țepuși de fier și cu metereze pe la colțuri.... Cetate pentru vremuri de nevoe.

De altfel palatul erà icoana leită a stăpânu-său: fălos, primitor, sgomotos, plin pururea de lume, a căreia vioiciune și mișcare, întreceau aproape pe ale întregului oraș.

Ciudat oraș! Alcătuit se puteà zice din trei orașe, cu trei pături de locuitori—așezată fiecare în mijlocul celeilalte—dar în deobște vesel și luminos, deși Arvaniții, din fire, sunt mai mult tăcuți și gânditori.

Intr'adevăr trei pături de lume, una peste alta; în inima târgului pe deal vechiul castru roman [1]), în care locuiau Arvaniții creștini, împrejurul castrului, orașul locuit de Arvanții musulmani, iar jos la margini, pe lângă Scumbi, vre-o câteva sute de Kutzo-Vlachi....

Călătorii noștri fură găzduiți în palat, unde o zi și o noapte curseră tot felul de bunătăți—cu băutură, cu cântări, cu veselii—pentru cinstea și petrecerea lor.

Burdumbu fù cu deosebire sărbătorit, căci dela întâia clipă se lipise de inima bătrânului Bey, pentru care vitejia și disprețul de moarte erau mai mult decât orice pe lume.

— Omul are o lege, pe care o poate perde, și tot om rămâne, dacă însă nu are îndrăsneală și mândrie e mai jos decât un dobitoc, zicea el privind cu dragoste la tânărul palikar—despre ale cărui isprăvi îi povestise Iskender îndeajuns, pe lângă cele ce aflase și el din vileag.

Beyul erà cu atât mai în drept să vorbească astfel, cu cât moșii și strămoșii lui—precum și mulți dintre cei cari trăiau pe lângă dânsul—oameni îndrăzneți și hotărîți, își lepădaseră credința cea veche, ca să'și păstreze avutul și să dobândească drepturi, ce altfel nu ar fi putut aveà.

---

1) De aceia orașul *Elbassan* se numește și *Néo-Castro*.

Fusese mare pricină pe vremea când Osmanlîi puseseră stăpânire asupra Arvaniţilor, pe atunci mai toţi creştini, căci dacă cei din oraşe — trăind strâns uniţi în preajma bisericilor şi vlădicilor lor, îşi păstrară şi legea şi avereà,—cumpănă prin care trecură cei din afară, fu cu atât mai grea cu cât după viforul stărnit de Skender-bey, Turcii,—pentru ca să le rămâe neclintită putereà—puseră mâna de fer pe grumazul neastâmpăraţilor Skipetari şi îi stânjiniră în toate întreprinderile obiceiurile şi năzuinţile lor.

Beyi puternici, bogătaşii, moşierii cercară să se împotrivească, dar cum nici prin silnicii şi atât mai puţin prin ascultare nu izbutiră să câştige nimic, lipsiţi de ajutor şi fără nădejdi mai bune, nu găsiră alt mijloc de a se apropria şi mai ales de a se contopì cu stăpânitorii, decât îmbrăţioşând legea lui Mahomet.

Jertfa nu le era nici grea, nici dureroasă, simţul credinţei fiind cel mai puţin înrădăcinat în sufletul lor.

Deatunci cine fu de o lege cu Turcul, ca Turcul avù dreptul să poarte arme bătute cu petre scumpe, şei cu harşale de preţ, vestminte cusute cu fir, canafuri şi ţesături de aur, caftane de mătase, giubele de catifea şi slobod erà să îşi ucidă vrăjmaşul şi voe căpăta să ea sculele şi ciflicurile creştinului, căci numai drept închinătorilor în Islam li se cuveneau bunurile şi darurile pământului acestuia. !...

Atunci, pentru a se răsfăţa mai în voe în noile drepturi şi a dà mărturie de zelul şi supunerea către noua lor lege, Arvaniţii musulmani îşi părăsiră locaşele părinteşti dela ţară şi se strămutară în oraşe, mai aproape de ocărmuirea ce le orânduise şi de moskeele ce le clădise Sultanul.

Cum nu 'şi găsiră însă loc în castrele unde deabeà puteau sălăşlui creştinii, ei îşi întinseră conacele, grădinile, ţintirimile de jur împrejurul lor, alcătuind astfel noua pătură de locuitori, pe lângă care aveà să se lipească o a treia—ceà muncitoare—după cum fu la Elbassan, şi aiurea....

Aceste prefaceri şi aşezăminte nu rămaseră totuşi fără prihană, căci cei de jos—cari după pilda bogătaşilor năzuiau să 'şi croiască şi ei strae din mantaua bogată a neamului—se văzură înfrânaţi de mai marii lor şi de atunci urà şi zizania se furişară între dânşii. Neputând să fie toţi mari şi tari, cei câţivà cari izbutiră să se ridice — Agalele cum singuri se numesc—s'au dat trup şi suflet de partea stăpânirii, care sprijinită pe dânşii înpotriva Beylor foarte cu greu de domolit şi pururea nemulţumiţi, ajunse să facă cele mai mari nelegiuri şi prădăciuni, ştiind că au reazim şi chezaşi pe localnici.

A ţipat lumea, a ţipat, până când—deznădăjduită, a făcut ca cei dela Dibra şi din alte locuri—s'a ridicat şi a zdrobit pe impilători !...

In aşà cuvinte--cu pătrunzător înţeles—se împlini palikarilor, pe lângă cele auzite dela cărăuşi, povestirea relelor de care suferea ţară, rele pe care ei acum le înţelegeau şi le cântăreau altfel, decât le putuse zări plecând de acasă....

Şi măguliţi nu erau, de a fi fost trimişi să moară pentru nemerniciile unorà şi pentru năzuinţele neîmplinite ale altorà, ei cari pentru mărirea, şi strălucirea Elladei se dusese cu inimă curată şi cu gând hotărît la luptă !...

Noroc doar că cei care le vorbeau, începuse acum să le arâte câteva din făptuirile lui Kemsuddin şi aceasta le împrăştiară gândurile şi-i mai înveseliră căci erau multe şi hazlii poznele bătrânului.

Aşà spuneau că de cum începuse răzmiriţa şi nepotu-său Ghega Paşa

îi dete însărcinarea de a ţine în frâu pe Musachiari—duşmanii răscoalei—Beyul îşi răfui mai întâiu unele vechi socoteli ce aveà cu vre'o câţivà căpăţânoşi din ţinut şi pe cari'i „scurta de-o palmă", dacă nu se dădeau mulţumiţi, apoi ţinu toată ţara sub legea şi sub vrerea cetelor lui de haiduci, ca şi cum nimeni şi nimica nu erà mai mare decât dânşii, cale de douăsprezece ceasuri dela Elbassan împrejur !...

Kemsuddin nu glumeşte, când se apucă de lucru şi nu este suflet de om să nu să cutremure, numai simţind că i se urăşte beyului să stea de geaba, şfârşi acela povestea întru'un hohot de râs .....

— La eşirea din Elbassan câmpia se îngustează cu încetul până ce dând la vale, drumul intră iar între malurile râului Scumbi şi merge astfel până la Kerno, când pe marginea, când pe poalele unei răpi, de-abea la câteva palme mai sus de şioiul noroios al apei, ce curge umbrit de plopi şi de platani.

Mâncat ori năruit, în cele mai multe locuri, de abia rămâne pe lângă mal o potecă strâmtă şi alunecoasă, pe care calul călcă cu băgare de seamă iar omul e silit să o încerce cu piciorul înainte de a păşi mai departe.

Toată această parte, — coprinsă între două câmpii ce se ţin, ca treptele unui prag uriaş, legate între ele printr'un gât de munte umed şi primejdios, — s'a numit *ţara tâlharilor* căci neavând altă trecătoare se poate închide cu înlesnire şi nicăeri Arvaniţii nu poartă mai multe arme şi nu sunt mai săraci, deci mai îndrăzneţi şi mai răi făcători.

Munţii, cari coprind în braţele lor aproape întregul pământ al Albaniei nu se întind mai departe şi de aci încolo se desfăşură câmpia, uşor înclinându-se, până la mare.

Câmpia aceasta a trebuit să fie altădată mănoasă şi de sigur foarte locuită, căci de alungul drumului — de cum el se desface din strâmtoarea munţilor şi se abate dela cursul râului — nu se văd decât morminte, cu turbane de peatră la cap, ca şi cum ar fi trecut pe acolo horde nenumărate de ucigaşi, cari ar fi prefăcut ţara într'un nemărginit cimitir.

Satele au perit şi ele, împreună cu norodul ce odihneşte acum sub pământ, căci de abea ici şi colo câteva colibi de păstori, ori nişte bordee şi staule de vite mai mărturisesc despre traiul omului, pe tot întinsul acela udat de mulţimi de pârae, dar lipsit de ogoare şi plin de scaeţi şi de bălării.

Treizeci de ani de războaie necurmate, în care — după isprăvile lui Ali-Tebelenli, acel mare ucigător de lume — ţara aceasta a dat aproape singură pe ostaşii cu cu care *Kurshid*, *Omer Vrionis*, *Ruschid* şi *Mustai-Paşa* au ţinut cap Grecilor la Suli, la Missolonghi şi la Patras, au scurs'o de braţe şi de putere. După dânşii, fii lor luându'şi, cum zice cântecul „puşca drept paşă şi iataganul drept vezir", ne mai ştiind să lucreze şi ne mai iubind pământul în care se născuse, s'au făcut haiduci ori s'au împrăştiat în toată lumea, slujind cu plată pe la Beyi din Alger ori din Tunis, şi la Hospodarii şi boerii Munteni sau Moldoveni.

Mormintele doar mai alcătuiesc dovadă că acolo a trăit un neam de oameni viteaz şi muncitor, perit azi din vina şi pentru folosul altora, fără nici o ispravă pentru dânşii.....

Sub povara acestor gândiri, care-i stăpânise o zi întreagă, palikarii flămânzi şi obosoţi de greutatea drumului alunecos şi plin de clisă — în urma ploilor, — intrară în Pekini unde pe apucate abia găsiră un codru de pâne şi

un strat de pae, din pricină că Demir-bei — marele prieten al lui Iskender și stăpânitorul locului — către care trimesese om înadins, era plecat pentru multă vreme și curțile îi erau închise.

Pekini un sat păcătos și sărac—vre-o cinci-zeci de bordee grămădite în jurul conacului, — un fel de cetățue cu porți și zidurile de peatră, cu turnuri de apărare și împrejmuire de șanțuri.

Afară de Joia, zi de târg, satul erà mort toată săptămâna și pe o zi de acestea căzuse bieții palikari, așà că nu știură cum să fugă mai de grabà deacolo.

Iskender pleca însă nemângăiat de a nu-și fi văzut prietenul.

— Cel mai kefliu și mai darnic om, ziceà el, dar și cel mai strajnic, câte odată! Are el multe neajunsuri cu Valiii și Caimacamii, dar la ce nu poate ajunge cu vorba, împlinește altfel, fiind cel mai bogat și făcând cele mai mari daraveri din ținut. Pe vremea când erau Englezii la Corfu, nimeni nu le stăteà lor în cale, căci într'o săptămână vindeau toată recolta dintr'o vară și 'și cărau pungile cu lire, cu catârii acasă. Din această pricină moșu și tata lui Demir fură siliți să 'și clădească așà fel de casă, căci ochii pizmași și lacomi erau țintiți asupra lor.

Acum teamă 'mi e să nu-l fi pârât cinevà iar la Stambul, ca acum doi ani, când și sosise porunca să 'i razà zidurile și să 'i umple șanțurile conacului. Și să fie plecat azi nu se știe unde!... De-o fi cumva în surghiun apoi vai de dânsul sărmanu!....

Și tot căinându-și prietenul și povestind isprăvile neamului lor ajunseră către seară la Kawaja, unde în singurul han din oraș se adăpostiră, udați până la piele de ploaea repede ce-i apucase, cum eșise din satul Argani.

Kawaja, cuib turcesc, așezat după un deal între grădini și ogrăzi de vii, loc plăcut de odihnă la umbra platanilor verzi, alături de șipotele limpezi și reci.

Viața e aproape patriarchală și dacă obiceiurile nu sunt tot atât de înapoiate—ca în alte târguri turcești—pricina e că marea fiind aproape, vrând nevrând oamenii vin în atingere cu străinii și împrumută dela dânșii, lucruri și apucături, de care apoi nu se mai pot desbăra.

Așà după ce cu mare greutate se așezară palikarii prin odăile hanului, prin ceardacuri pe sub scări și până prin curtea cea largă, pardosită cu lespezi de peatră, nu puțin fură ei mirați să vadă, în preajma unui felinar bătut la ușa prăvăliei, într'un ocol de flori și de verdeață, mai mulți Turci mâncând slănină afumată și bând rachiu.

Hangiul, un grec dela Pyrgos — „unde'i vinul dulce și stafidele fără sâmburi“ — le lămuri lucrul, ca un ce foarte firesc, de vreme ce Turcii iau carnea de porc drept berbec din Algir, iar rachiul drept sirop de păpușoiu.

Făcură mare haz flăcăi și până târziu nu mai le conteni râsul asupra bunilor Musulmani cari'și împăcau, în chip atât de priincios, năravurile cu vrerile Khoranului.

E drept însă că nu erau ei Turci sadea, ci tot Albanezi turciți și la aceștia credința e mai șubredă decât năravul....

Pe o vreme minunat de frumoasă și după trei ceasuri de umblet — o adevărată plimbare — ceata palikarilor, în cap cu Iskender, Naco și Burdumba intrară însfârșit pe podul de lemn ce leagă țărmul de limba de pământ pe care se ridică Durazzo.

Înștiințat din vreme Sir Reginald Moore îi aștepta, cu mai mulți matrozi la capătul podului.

De cum îl zăriră flacăii își descărcară pușile, cu strigăte de bucurie și Jani alergă înainte, își luă *fârtatul* în brațe și ridicându-l ca pe un copil în sus, strigă cât putu: Trăiască! trăiască!....

Vederea mării și a corăbiilor, înflăcără pepturile voinicilor de nețărmuritul dor de țară, așà că din nou sbucniră strigări și detunături și cu pas mândru porniră cu toții spre oraș cântând.

(Urmează) **Dem. C. Ollanescu**

Cucernicie

Pe zare-o gianã strãvezie
De-argint, ca pulberea se cerne;
In cale 'ți lunca numai floare ;
Covor din visele-mi ți-așterne.

Plutind, în haina-ți de regină
Ca 'ntâia razã-a dimineții,
Când treci, un psalm suspinã 'n aier
Dând glas umil singurãtãții.

Din slavã soarele 'n odãjdii,
Isvor de viațã și lumină,
A semn de binecuvântare
Pe frunte-ți razele 'și înclinã....

Naturã, tu, duhovnic vecinic
A celor îndrãgiți, sfințește,
In sufletu-mi smerit, vegherea
Icoanei ce mã stãpânește!....

Foișor 1a Văcărești

Mama

Gătit cireșu'n albă floare
Își clatină cununa 'n soare.
La umbra lui,
Vrăjită-n raza dorului,
Ca'n vis, blând mama cu tot zorul
Cântând își leagănă odorul.

«Adormi ușor măicuță, Domnul
Din ceruri sfânt trimeată-ți somnul!...
Adormi senin
Ferit de trudă și de chin,
S'ajungi voinic, și la durere
Să fii tu mamii mângâiere!....

Nici nu se poate să ai patimi,
Tu, cel crescut de mama'n lacrimi!....
Ușor-ușor
Adormi frumosul meu odor,
In slavă îngeri priveghiază
Să-ți fie somnului tău pază!....»

Un cald suspin de vânt, cu teamă,
Ca desmerdările de mamă,
Pe frunte-i blând
Adie'n zbor, — și-apoi trecând
Ca un descântec, — îngerește
Zâmbind copilul aţipește.

Pe-o creangă 'n razele de soare
Bătând ușor din aripioare,
In ciripit
O păsărică s'a oprit.
Redeșteptat copilul, prins'a
Să-și nalțe-o mână 'ncet spre dânsa.

Cu sufletul plin de lumină
Privindu-l mama lin se 'nclină:
Ii pare vis
Că cerul parcă-i sta deschis....
Și surâzând, pe ochi tăcută
Cu ochi în lacrimi îl sărută.

A. Mândru

Critica de artă la noi

De câțiva ani se urmează regulat în țară la noi expoziții de pictură. Sala de jos a Ateneului e luată cu chirie cu un an înainte. Tineri, ce s'au făcut studiile în școalele noastre de Arte frumoase ori în străinătate, vin și-și expun lucrările lor. Unii cu însușiri frumoase, alții cu mai puține însușiri, alții aproape de loc, toți însă muncitori și plini de entusiasm pentru arta lor. Publicul se interesează în parte la această mișcare, vizitează expozițiunile, unii cumpără, și chiar sunt câțiva amatori pasionați, petrecându-și o bună parte de timp în expoziții. Statul însă care ar trebui să încurajeze mai de aproape această mișcare, nu se interesează de loc. Reprezentantul Ministerului ori însuși ministrul, vine, vede și pleacă zicând că nu-s fonduri pentru anul acesta, și amână lucrul mereu pentru anii viitori. Așa se urmează de mai mult timp, adică negându-se rațiunea școalelor de Bele-arte și cheltuelile făcute cu tinerii trimiși să studieze în străinătate. Dar în privința aceasta voiu vorbi cu altă ocazie. Astăzi îmi propun să ating chestia criticei artistice dela noi.

Odată cu mișcarea artistică la noi a început să se facă prin gazete și reviste, dări de seamă. Acum câțiva ani aceste dări de seamă se făceau foarte binevoitoare. Vrun amic al pictorului ce expunea la Ateneu se însărcina să scrie un articol într'o gazetă ori revistă; altădată, cronicarul gazetei venea însuși și cerea explicațiuni pictorilor expozanți și, pe lângă ceeace auzea, mai adăuga o introducere și un final dela el, se întocmea astfel un articol, pe care foarte multă lume nu'l citeà, și de care pictorii citindu-l adeseaori zâmbeau.

Acum critica a devenit mai severă, mai acerbă. Am în fața mea o sumă de gazete ce au vorbit cu ocazia expozițiunii a 5-a a societății Tinerimea Artistică dela Ateneu, adunate, de un amator de astfel de lucruri, și mă surprinde că în fiecare gazetă un alt artist e mai talentat decât ceilalți, unii dintr'înșii sunt terfeliți de tot chiar. Aceleași gazete, la adresa acelorași artiști, odinuoară nu aveau decât cuvinte de laudă; azi nu au decât vorbe de hulă. Pictorii sunt aceiași, cu mai multă știință, cu 5 - 6 ani de progres din toate punctele de vedere, toți fiind tineri și muncitori.

Criticii, însă, s'au schimbat, s'au improvizat alții.

În țară la noi unde totul este permis, fiecare se crede în drept de a fi orice, dacă împrejurările l'au adus să'și poată scrie părerile într'o gazetă ori revistă.

Se văd istorici, filosofi, doctori, avocați, făcând pe criticii de artă. Pe unii dintr'înșii i-am cunoscut personal. Adesea prin străinătate, mergeam împreună să vizităm expozițiile de pictură, și tot așà de des aveam ocazia să văd că nu se pricep în artă de loc. Unii din ei au reținut câteva nume de artiști străini, ori au cunoscut pe câțiva personal și se trudesc a apropia talentele noastre de acei străini și oarecum să'i confunde. Toți sunt improvizați fără nici o pregătire în această direcție ; de aceea tot ce zic pornește din neștiință, din simpatia ori antipatia ce au pentru un artist sau altul. Această critică cum s'a făcut și cum se face, nu are nici o importanță, nici pentru public care nu o citește, nici pentru amatori care nu se conduc în cumpărarea lucrărilor de artă după ea, nici pentru artiști pe care, fie că-i laudă fie că-i hulește, nu le face decât să-i întârzieze cu câteva momente în viața lor de muncă, cum a zis-o cu drept cuvânt marele pictor Puvis de Chavannes cu ocazia criticei ce i se făcea anual la Salon de către Edmond About, — și era Edmond About...

Pentru ca cineva să fie critic de merit, pentru ca cuvântul lui să aibă greutate și să însemneze ceva, trebue să fie el însuși artist. Să simtă el însuși, să fie cunoscător profund al naturei și al întregei mișcări artistice vechi și noi; să știe să înțeleagă pictura ca și un pictor ce o face ; să'și deie seamă de ce înseamnează a desena bine, a colora frumos, a compune o lucrare ; ce sunt valorile într'un tablou ; ce este armonia de linii și de colori ; ce este arabescul, silueta, expresia, caracterul. Să înțeleagă poezia lucrului în sine. Pentru aceasta trebuesc studii, contact zilnic cu artiștii de merit, cercetări intinse prin biblioteci și muzee ; să fie el însuși fire aleasă, om de gust, inteligent. Numai atunci cuvântul lui va fi ascultat și se va face caz de el, cum s'a vorbit de atâți alți cunoscători și artiști ei înșiși, de un Th. Gauthier, Fromentin, Beaudelaire, și cum se vorbește de critici moderni ca Geffroy, Mauclair, Mirbeau. Până atunci, mult mai nemerit ar fi ca pictorii să fie lăsați în pace, să nu mai fie necăjiți cu neștiința, cu răutatea ori simpatia criticilor. Sunt ei destul de amărîți de viața la care asistăm cu toții, unde meritul și munca, mai foarte adesea, sunt lăsate la oparte, și unde numai viața politică, nepotismul ori clica din care face parte cineva dau succesul vieții fiecăruia dintre noi.

Așà cum este, mișcarea artistică există. Din ea vor eși lucrări de seamă în viitor după care se va forma și o critică serioasă și instructivă. In această mișcare sunt oameni devotați artei lor, plini de abnegație, punând mai presus de toate idealul înalt : crearea unei arte naționale. Ei vor isbuti, în necazul celor indiferenți și a fiilor vitrigi ai acestei țări....

Cu Grigorescu, Andriescu, Mirea și urmașii lor de azi, școala română va însemna ceva în Istoria Arteler moderne, va fi un semn vădit, despre dreptul ce'l cere poporul român, și în privința artei, la existența și la stima celorlalte națiuni.

Sanzio.

Clopotnița dela Radu-Vodă

Cântarea lui

Tăceți, că iarăși a 'nceput
Să plângă doina sus, în munte
Prin jalea baciului bătrân
Cu părul alb căzut pe frunte.

Voi doar cunoașteți chipu 'i stins
Și ochii duși, de cari tremuri
Ca de-un noian de suferinți
Culese 'ncet în zbor de vremuri.

Privind în ei am înțeles
De ce cântarea lui te sacă:
Se zbate-un dor înnăbușit
Făgaș prin suflete să 'și facă.

Rămân pe cale și 'mi răsar
In gând strămoși cu grai de-aramă,
De câte ori mâhnitu'i vers
Pe larg de codri se distramă....

Tăceți, că nici nu mai clipesc
Departe, ulmii, în prăvaluri;
Și zvonul apele 'și-opresc
Și 'ntind spre el urechi de valuri.

Cântec

pril a nins livezile cu floare,
Și codrii toți cu verde i-a 'nbrăcat,
Punând iubire 'n razele de soare
Și 'n ochii tineri dor de sărutat.

De peste văi, din lanuri inspicate,
Prin glas de paseri, murmur de izvor,
In spre seninul cerului străbate
Un singur imn, în cinstea lui Amor....

Iubita mea, pe 'ntinderea de șesuri
Din nou răsună larma de burateci,
Și către lunca plină de 'nțelesuri
Ne cheamă iarăși plopii singurateci.

Lumina

onvoiuri de corbi
Invălue zarea;
Sub streșini de cer
Se leagănă marea.

Pe țerm, stau pescari
Privind în spre larguri
Cum piere în amurg
Un stol de catarguri.

Cu vuet adânc
Sosește furtuna;
In codru-i de nori
Se 'ntunecă luna....

Uitându-mă 'nvins,
La ea cum se 'nclină,
Pe-a gândului rug
Mi-aprinde lumină:

Că palidu-i nimb
Aminte mi-aduse
De-un chip îndrăgit
In vremuri apuse.

Smerit

n preajma de lanuri,
Pe 'ntinsul de văi,
Mi-e liniște 'n suflet,
Ca 'n visul de 'ntăi:

S'abate credința,
Pe gându'mi barbar,
Când codrul e preot,
Și cerul altar.

Cucernicie

Cum se sting, spre mezul nopţii,
Lumânările 'n chilii,
Ana pleacă prin pădure
Pe sub bolţile pustii.

Oare unde se tot duce,
Când e cerul încrustat ?
Poate vrea să'şi facă ruga,
Sus, la schitu 'ndepărtat...

După culmi, apune luna,
Şi din lumile 'i crăeşti,
Umple văile de farmec,
Şi poeana de poveşti.

Două umbre se coboară
Printre fagi, în zori de zi ;
Una, văd eu bine, Ana 'i,
Dar cealaltă, cine-o fi ?...

Cârduri-cârduri de cocoare
Peste vârf de codri trec ;
Doi ochi trişti, scăldaţi în lacrimi,
Păn' pe zare le petrec.

Noaptea 'nvierii

ăsună cântecul de clopot
In turnul gârbov dintre ulmi,
Și glasu'i magic umple valea
Și se distramă după culmi.

De freamăt, luncile vibrează;
Și către umbra de grădini,
Din spre biserică se 'ndreaptă
Pe cale, roiuri de lumini....

Văzduhu 'ntreg înaripat e
De vraja sfintelor cântări:
Se'ngână șipotele 'n vale,
Și codrii culmilor străjări.

Din vremuri

Sub bolta de paltini, ea trece cântând
O doină ramasă din vremuri străbune,
Și glasu'i se perde prin tremur de foi;
E singură 'n còlnic, și soarele-apune:

«Aruncă năframa, și părul îți lasă
Navalnic, pe spate: un râu de matasă.

Imbracă'ți cămașa țesută de tine
Cu vrajă din basme și visuri senine.

Ascultă pădurea, și doru'ți alină,
Și patu-ți așterne cu flori de sulcină,

Că luna răsare durerilor tale,
Și plopii 'ți-or spune că dânsu-i pe cale.

Și n'or mai fi lacrimi pe chipul tău galeș;
Frumoasă ca ziua, și dragă lui Rareș»....

Cântarea 'i adoarme pe raze de-amurg;
Și 'n minte mi-apare, cu albă cunună,
Pescarul fantastic, prin codri trecând,
Și'n zare Suceava scaldată de lună.

G. Tutoveanu

Psicologia vieţii

Ceeace a pus pe om deasupra tuturor celorlalte vieţuitoare, a fost de sigur faptul că el posedă într'un grad foarte înaintat spiritul de cercetare. Nimic nu'i remâne nepătruns, — totul e cercetat. Legile firei au fost fără îndoială mai mult disecate decât orice alt lucru. De atunci de când omul a început să raţioneze, prima întrebare ce şi-a pus a fost : care este rostul vieţii ? E un scop pentru care trăim ? Religia a zis da, ştiinţa a zis nu.

De ce da—de ce nu ? Religia cu explicaţiile ei spiritualiste, vede în viaţa omenească o desemnare mult mai înaltă decât cea pe care o crede muritorul. Nu pentru ca să trăieşti pe pământ te naşti — tu om, ci pentru viaţa sufletească — cea de apoi. Ştiinţa din contra, negând acest din urmă scop ne spune : nimic decât viaţa de pe pământ : trăieşte-o căci ea e frumoasă şi demnă.

Conflictul acesta n'are la bază decât o încercare de înfrânare a apucăturilor barbare de care omenirea—luptând contra ei însăşi—caută să se debaraseze.—Religia e o luptă antisălbatică. Dar ştiinţa vede tocmai în această armă de luptă un mijloc de însălbătăcire.

Pe om îl convingi cu mijloace pozitive, căci el nu crede decât într'un singur lucru : viaţa.

Viaţă ! Ce mare putere de atracţiune ai tu asupra noastră ! Ce dulce ne pari tu chiar în cele mai mizerabile momente ale tale ! E în tine o putere, — o putere care e în afară de noi, deşi tu eşti a noastră—fiindcă nu noi te creăm pe tine ci tu ne creezi pe noi. Te simţim, te trăim şi — credem că te-am înţeles.

Există oare o plăcere mai mare de cât aceea de a trăi ? Sunt mizerii — vai, multe — cari fac adesea viaţa imposibilă. Cu toate astea, trăim, o iubim, fiindcă e mare, frumoasă, unică. O posedăm şi credem că e a noastră, că ne aparţine. O trăim şi credem că ne-am împlinit scopul, că ne-am făcut datoria. — Luptăm pentru viaţă. De ce ? Pentru ca să trăim. La ce ?

Intregul scop al vieţii e un mare semn de întrebare la care nu putem răspunde decât cu viaţa noastră însăşi.

Ce ne face şi pentru ce suntem făcuţi ?

Ce este viaţa şi pentru ce o trăim ?

Dela naştere până la moarte percurgi un drum plin de piedici. Piedicile acestea, lupta pe care o dai ca să le treci, iată pentru om scopul vieţii. Parvii, eşti mulţumit. Nu parvii, blestemi ceasul în care ai fost făcut şi continui de a trăi cu speranţa într'un viitor mai bun.

Fiecare individ are un scop în viaţă — şi toţi laolaltă n'avem nici unul. Cine nu speră şi nu crede să facă ceva? Cine n'are un proiect de realizat, un ideal de împlinit ? Fiecare an, fiecare zi îţi aduce un nou vis pe care te obstinezi să'l vezi

îndeplinit. Și astfel, trăind de azi pe mâine, vezi scopul vieții tale în realizarea unei speranțe, a unui ideal mai mult sau mai puțin efemer.

In totalitatea ei, lumea nu urmărește decât „mai binele". Iată tot. Când cauți toate scopurile astea ale oamenilor să vezi ce au la rădăcină constați că totul se reduce la o aprigă luptă pentru mulțumirea corpului. Toate tendințele, întreaga civilizație și progresul tot, au la baza lor egoista deviză: spre mai bine.

Lupta științei, lupta teoretică, lupta de principii și idei—totul e o luptă pur economică. Suprimarea neînțelesului, dărămarea celui slab și supunerea celui tare, distrugerea nedreptății și împrăștierea ignoranței, totul—totul e pentru cucerirea vieții, pentru menținerea ei într'o stare pe cât mai bună posibil. Și scopul? Societatea ideală.

Egalitatea drepturilor, desființarea mizeriei, o clasare unică a indivizilor. Fiecare om aparte are un scop — căci cine nu trăiește pentru ceva, în lumea asta? — și omenirea în general, urmărește și ea unul; mai mult sau mai puțin îndepărtat. Ambițiile deșarte cari se nasc pe fiece zi și pier tot astfel ne preocupă de multe ori până într'atât că ne sacrificăm de a întregul lor. *Scopul vieții e viața.* Unii văd în obținerea unei pâni, scopul vieții, alții îl văd în cucerirea unui regat. Ambiția fiind relativă, existența diferă dela individ la individ.

In fond, mijlocul de a parveni la „mai bine", cu alte cuvinte, cum să poți trăi mai ușor, asta e ținta, — adevăratul și marele scop sub care se ascund toate teoriile, principiile și ideile vechi sau moderne.

Incepând cu religia — cum am zis, și sfârșind cu știința pozitivă toate ramurile de luptă, moralo-intelectuale și fizice au o singură țintă: mulțumirea corpului, nutrirea vieții.

Religia propovăduind viața sufletească, voia prin asta, s'o amelioreze pe cea pământească, anihilind-o. S'a crezut că setea de viață și mijloacele întrebuințate spre a o poseda—se va stânge întru câtva prin promisiunea uneia alteia; o a doua. N'a fost astfel. După cum nici cu știința pozitivă nu s'a ajuns la rezultatul dorit. Căci abnegația care caută să câștige teren sub religie, piere cu totul grație științelor pozitive, făcând și mai incompreensibil scopul vieții. Religia spune că o putere supremă ne-a creat, știința, că suntem o necesitate inexorabilă a naturei. — Ce zace la origina vieții noastre? Ce zace la origina vieții noastre? Ce este această continuare a unei singure vieți în mai multe corpuri? Căci omul e reproducerea sa proprie, eternă și perpetuă.

Copilul seamănă creatorilor săi, fizicește adeseaori, moralicește întotdeauna? Nu se poate. Trebuie să fie o continuare directă din generație în generație—mai ales o continuare sufletească. Caracterul, apucăturile copilului vor semăna absolut unuia sau ambilor părinți. Și continuarea asta, dacă'i cauți origina, vezi că dispare în întunericul vremei și o regăsești tot astfel la o a zecea generație. Impresiile exterioare, felul vieții, schimbarea traiului, influențele sociale, contribuie la o lentă modificare a omului potrivit cu progresul și evoluția popoarelor. Modificările sunt mai mult exterioare. Fondul rămâne etern acelaș, neschimbat și răspunde din generație în generație ca un ecou ce se repercutează dealungul văilor.

Viața e ca un fir de ață care are noduri pe întinderea lui, și nodurile acestea sunt corpul omenesc.

Un lanț compus dintr'un număr infinit de inele.—Individul însă, independent ca moral, de sine stătător din punctul de vedere intelectual; cu viața și trebuințele sale proprii, e totuși dependent de cei din jurul său. Acesta e rostul societății, popoarelor, țărilor. In general deci lumea e o asociație de ființe, stăpâne pe ele însile, dar legate de interese de ordin vital. Și individul aparte, o asociație de organe animate, stăpâne pe ele însile dar depinzând de viața care le guvernează.

Vedeți, omul nu e independent căci nu el crează viața, ci viața 'l crează pe dânsul. O sumă de împrejurări, materiale, fizice, morale și sociale fac dintr'însul un instrument, o trebuință, un tribut al vieții. Din momentul acesta nu scopul trebuie să'l căutăm ci să încercăm a pătrunde viața așa cum se prezintă ea; s'o înțelegem așa cum o vedem — cum o trăim. Dar noi o trăim tocmai fiindcă n'o înțelegem.... sau mai bine zis, așa cum o trăim n'o înțelegem.

Unora li s'a părut că viața perfectă ar fi înapoierea la pământ: o împărțire de bunuri în mod egal tuturora; o viață patriarcală compusă din munca pământului. Alții au ca deviză, progresul, civilizația cu complicata ei mașinație: o

organizare ideală clădită pe ruinele vechei societăți și care ar aduce mulțumirea complectă, fericirea eternă a omului. Dar atunci când omenirea va fi mulțumită, fericirea va fi un lucru necunoscut, căci omul nu dorește decât ceeace n'are. Acolo unde domnește mulțumirea, fericirea e foarte efemeră. Farmec are ceeace nu posezi.

Nemulțumire! Iată care trebuie să fie deviza oamenilor,—nemulțumirea fiind un imbold de luptă pentru viață. Animalul e mulțumit dacă are cu ce se hrăni. Atunci când omul va fi și el mulțumit numai cu atât, tot progresul, toată civilizația va sta loculuí—va regresa și lumea va visa numai hrana—stomacul.

.....Din toată lupta vieții, înăsprirea existenței, sacrificiile de oameni, totul e o trebuință, o condiție fără de care nu se poate ajunge la „mai bine". Și mai binele acesta ne având sfârșit, lumea va fi etern expresia nemulțumirii. Căci nemulțumirea e luptă, lupta progres, progresul civilizației iar civilizația, viața însăși căci scopul vieții este — viața.

A. Orna

Iconostas dela Radu-Vodă

Cronica arheologică

Chestiunea monumentelor dela Adam Clisi.—Comunicare făcută de D. profesor Gr. G. Tocilescu în ședința publică a Academiei Române din 27 Martie 1906.

Când la 1882 D. Tocilescu întreprinse explorarea curiosului monument de lângă satul dobrogean Adam Clisi, despre care nimeni până atunci nu putuse să spună, în ce epocă și pentru care anume scop fusese construit, fără îndoială că nu'și închipuia, ce însemnătate și ce răsunet european, aveau să aibă surprinzătoarele sale descoperiri.

Deabia acum, după scurgere de aproape un sfert de veac, Adam Clisi, ca o nouă chestiune omerică, a început să agite mai mult lumea savanților din Occident, cari au publicat și publică studii erudite despre monumentele descoperite de d. Tocilescu. Unele din aceste scrieri, deși clădite pe baze prea puțin solide, au găsit totuși resunet și în țara noastră. De aceea savantul nostru arheolog, spre a înlătură credințele eronate ce-au prins delà o vreme încoace să circule pe la noi, a făcut colegilor săi academicieni o comunicare prea interesantă. De altfel chestiunea Adam Clisi prezintă pentru noi, nu numai un interes curat științific, dar și unul național; căci nu poate fi de mică însemnătate pentru Români faptul, că Traian a înălțat, pe însuși teritoriul patriei noastre, un monument așà de măreț cum e cel dela Adam Clisi, spre a eterniză amintirea isprăvilor lui vitejești, și spre a ne lăsa o puternică mărturie, că el, marele împărat, este părintele neamului nostru.

Dacă, însă, știința ar fi probat contrariul, firește că sentimentele noastre naționale ar fi trebuit să amuțească. Din fericire, argumentele ei dovedesc paternitatea lui Traian asupra monumentelor dela Adam Clisi. Discuția, însă, a fost înverșunată și până astăzi continuă.

Se știe că însuși arheologul vienez d. Bendorf la început nu admiteà, că Traian a fost acela, care a înălțat monumentul dobrogean, așà cum dintru început a susținut d. Tocilescu. Când, însă, a venit în București și a examinat sculpturile de pe metopele monumentului, și-a schimbat părerea; ba încă el a fost acela, care în fața unei metope, care reprezintă pe un comandant cu aghiotantul său, a exclamat: *das ist Traian!*

Dar iată că în contra acestei păreri s'au ridicat alți învățați, cari s'au încercat să susție, că monumentul delà Adam Clisi nu poate fi din vremea lui Traian.

Scrierile lor însă, cari se întemeiază pe studiul metopelor mai ales, au condus la rezultate cu totul deosebite.

Așà d. Furtwängler, un foarte bun cunoscător al artei provinciale, susține, că monumentul este din timpul lui August; D. von Domaschewski înclină pentru epoca lui Adrian, iar d. Cichorius pentru timpul lui Constantin-cel-Mare!

Vedem dar, că datarea monumentului nostru, după acești trei învățați, osci-

leazĕ în limitele a trei veacuri şi mai bine. Argumentele lor au atras, ce e drept, atenţia oamenilor de ştiinţă ; pe unii i-au lăsat reci, pe alţii i-a făcut sceptici. Intre aceşti din urmă se numără şi reposatul marele Th. Mommsen, care, cu puţin înainte de moartea sa, spuneà d-lui Tocilescu, că monumentul descoperit de d-sa în Dobrogea, este pentru el o enigmă.

Astăzi, însă, dacă Mommsen ar fi trăit, n'ar mai fi avut nici o nedumerire, de oarece lumina în jurul chestiunii Adam Clisi s'a făcut. Din examinarea argumentelor aduse de d. Furtwängler şi Cichorius — D. Domaschewski acum în urmă, după cum se va vedeà mai la vale, şi-a schimbat vechea sa convingere—se va puteà constatà şubreda bază, pe care ele se întemeiază.

D. Furtwängler a scris până acum trei monografii despre Adam Clisi şi tot de trei ori şi-a modificat părerea.

In prima sa lucrare, a susţinut, că monumentul nu e din vremea lui Traian, ci din cea a lui August, şi că el a fost construit pe la anul 27 a. Ch. cu prilejul victoriilor repurtate de generalul roman Licinius Crassus în potriva barbarilor dela nordul Dunărei. Monumentul a fost lăsat fără înscripţie ; şi iată de ce : August purtà numele de imperator. Lic. Crassus, care erà victorios asupra barbarilor, aveà dreptul, după obiceiu, să poarte şi el titlul de imperator; dar aceasta n'o puteà face fără permisiunea stăpânului său dela Roma. Intre aceşti doi barbaţi, însă, existà o oarecare rivalitate şi animozitate, ceeace de altfel se dovedeşte, zice învăţatul german, şi din conţinutul înscripţiei *monumentului Ancyranum* al lui August, unde nu se pomeneşte, dinadins, nimic despre victoriile lui Crassus la Dunăre. Cât priveşte inscripţia lui Traian, găsită la Adam Clisi, d. Furtwängler susţine, că ea trebue să fi aparţinut unui alt monument.

Cu alte cuvinte, noi avem astăzi un monument al lui Crassus fără înscripţie, şi o înscripţie a lui Traian fără monumentul respectiv !

Oare trebue să mai arătăm, că acest mod de a vedeà este prea puţin serios? Cum puteà Crassus să ridice un monument aşà de însemnat, cu caracter apotropeic, şi dedicat zeilor, şi să-l lase fără înscripţie, călcând astfel regulile sacre ce se observau la asemenea ocaziuni? Cum se poate, pe de altă parte, ca un întreg monument să dispară fără urme, şi din el să rămână numai inscripţia ? Apoi cum se face că unele fragmente ale acestei inscripţii s'au găsit chiar pe movila monumentului nostru ?

Atâtea întrebări, la care d. Furtwängler nu poate răspunde. De aceea D-sa îşi modifică teoria astfel : Monumentul e al lui Crassus; Traian, după mai bine de o sută treizeci de ani, trece pe la Adam Clisi, restaurează monumentul şi îl uzurpă; de oarece acest împărat, zice d. Furtwängler, după cum ne arată scriitorul Amian Marcelin, erà ca o hederă, care se agăţa de monumentele altora. De altfel, pe inscripţie se vede un ITV, care se complectează: *Restituit.* Dă; aci vine, însă, o altă dificultate : după ITV nu mai este spaţiu, decât pentru o singură literă. Deci, complectarea ar trebui să se facă *Restitui*, iar *t* dela sfârşit să se pună în rândul următor. Aceasta, însă, nu se poate admite cu nici un chip; de oarece se vede mai întâiu, că lapicidul, care a săpat inscripţia şi care îşi cunoşteà perfect arta, începe fiecare rând al inscripţiei cu un cuvânt întreg, şi n'ar fi putut, prin urmare, despărţi astfel literile dela restituit. De altfel în epigrafie nu se cunoaşte nici un exemplu de o aşà de rea despărţire a literilor unui cuvânt.

Dar asupra acestei chestiuni însuşi d. Furtwängler revine, în urma vizitei sale la Bucureşti şi la Adam Clisi. In ultima sa lucrare, în adevăr, propune astfel complectarea înscripţiei : *RestituerE jussit*—acest E s'a păstrat pe înscripţie în rândul imediat următor după *ITV.* Dar şi de data aceasta învăţatul străin a lucrat în grabă, căci uită cu totul rândul cu ITV, pe care d. Tocilescu propune să se complecteze : *per exerc ITVm*, ceeace are legătură cu o expediţiune militară.

Interesant este şi modul cum d. Furtwängler ştie să se apere. Când d-sa propune să se citească *restituit*, recunoaşte, ipso facto, că Traian ştià despre ce monument e vorba, şi de cine a fost el înălţat. Atunci se pune întrebarea : de ce n'a fost închinat lui Jupiter, căci la anul 27 a. Chr., Jupiter erà zeul armatei romane şi lui i se dedică orice monument de felul celui dela Adam Clisi ? Mars Ultor, căruia îi este consacrat monumentul nostru, înlocueşte în panteonul roman pe Jupiter deabià în anul 2 după Christos. d. Furtwängler răspunde : Bine, dar Traian nu erà arheolog să ştie aceasta !

Da, decât noi știm, că Traian erà pururea însoțit în expediții de oameni eruditi, cu cari în orele libere îi plăceà să discute; aceștia, fără îndoială, i-ar fi atras atențiunea asupra acestui fapt.

Precum se vede, dar, inscripția este un obstacol peste care argumentarea, cu toate artificiile ei, a d-lui Furtwängler nu poate trece așà de ușor.

Totuși d. Furtwängler are meritul de a fi înlăturat o greșală, făcută în restaurarea tehnică a monumentului de către arhitectul Niemann.

In adevăr, partea de sus a monumentului se sfârșește printr'un soclu exagonal, pe care se înalță trofeul propriu zis. D. Niemann omisese dela această bază exagonală, un stâlp de colț, pe care d. Tocilescu îl descopere laolaltă cu celelalte piese ale monumentului, și aceasta, pe temeiul că unghiul stâlpului n'aveà numărul cerut de grade pentru a figurà într'un exagon. Din această pricină o singură față a bazei exagonale nu erà suficientă pentru a primi înscripția întreagă descoperită, și d. Niemann o făcù să figureze pe două fețe, fapt pe care d. Tocilescu, ca epigrafist consumat, nu l-a putut admite. De altfel și arhitectul Buhlmann, studiind restaurarea aceasta, își exprimase bănuiala, că d. Niemann trebue să fi comis vre-o eroare în calcul.

Ei bine, d. Furtwängler a dovedit, că stâlpul omis, face parte din soclul exagonal, ba încă descoperì și urmele literei I, cu care se complectează primul rând al inscripției, și care se sfârșește cu *Marti Ultor I.* Prin această modificare, monumentul devine și mai elegant, căpătând o înălțime mai mare, și inscripția putând fi dispusă pe o singură latură a soclului exagonal așà cum susținuse d. Tocilescu.

Restul argumentărei învățatului german este bazat pe studiul metopelor. In adevăr, d. Furtwängler găsește, că îmbrăcămintea soldaților și lorica, pe care o poartă împăratul pe metope, nu este din timpul lui Traian, ci ea ne duce la epoca lui August. Din fericire, o platoșă a unui cunoscut personaj din epoca imperială, descoperită de curând la Carnuntum și care se aseamănă foarte mult cu cea de pe metopele monumentului nostru, vine să dezmintă pe d. Furtwängler. Ajutorul apoi, pe care îl caută acest învățat dela antropologie spre a descoperì tipul cutărui ori cutărui popor, iarăși nu poate fi luat în serios. Căci nimic nu poate fi mai înșelător și mai puțin logic, decât recursul la antropologie, mai ales când nu e vorba de cranii reale, ci de niște reprezentațiuni ale unor sculpturi executate de artiști provinciali.

Dar și alte fapte pledează contra teoriei savantului german: Lângă monument s'a descoperit o cetate, un al doilea Pompei al României, și care după inscripțiunile descoperite aci, purtà, numele de *Tropaeum Trajani.* Pe una din aceste înscripțiuni se citește numele locuitorilor cetății: *Tropaeenses trajanenses.* De ce aceștia se numiau astfel, dacă monumentul nu erà al lui Traian? De ce orașul nu purtà numele de *Tropaeum Augusti*, dacă în adevăr monumentul fusese ridicat sub August?

D. Furtwängler explică lucrul, prin faptul că Traian ar fi adus aci o colonie.

Explicarea aceasta n'o poate admite știința. Cum erà cu putință ca o simplă colonie să influențeze întru atâta, încât o cetate să iee numele aceluia, care a adus-o? Apoi mai e și altcevà, de care d. Furtwängler se ferește să vorbească: monedele cetății vecine Tomis, pe cari figurează monumentul dela Adam Clisì. Tomis considerà ca o glorie să pună pe monedele sale un monument imperial, ce se află în apropierea teritoriului ei. Dacă monumentul ar fi fost construit pe vremea lui August, de sigur că Tomitanii ar fi bătut monede ocazionale. De ce n'au făcut aceasta în anul 27 a. Chr., când s'a înălțat monumentul, admițând că ceeace susține d. Furtwängler ar fi adevărat, și o fac de abià atunci, când Traian restaurează monumentul, pe care timp de peste un veac par că'l ignorează cu totul?

Dar o firească întrebare poate veni oricui: Ce face oare pe d. Furtwängler să'și susție teoria cu atâta căldură? Răspunsul este ușor: un sentiment național. Invățatul german, în adevăr, crede că descoperă pe sculpturile dela Adam Clisì niște Bastarni, Suevi, strămoși ai neamului său. El considerà, dar, monumentul nostru, ca cel mai vechiu izvor pentru studiul portului, armelor, felului de luptă al strămoșilor poporului german. Și în acest vis, d-sa merge așà de departe, încât, când pe o metopă vede, că unul din barbari cere rivalului său roman să-i cruțe viața, exclamă: acesta nu poate fi german, căci germanii nici odată nu cer iertare!

D. von Domaschewski, urmează mai departe, d. Tocilescu, studiind sculpturile columnei lui Traian delà Roma și cele ale monumentului delà Adam Clisì și văzând

o nepotrivire izbitoare în ceeace privește armatura și îmbrăcămintea militară, a conchis că monumentul nostru nu-i din epoca lui Traian. Acum însă, D. von Duhn, profesor de arheologie la Heidelberg, care împreună cu alți 25 de profesori ne-a vizitat mai deunăzi, a adus vestea că D. von Domaschewski a resturnat concluzia la care ajunsese mai înainte prin studiul comparativ al celor două monumente.

Acest învățat are acum dovezi, că columna lui Traian delà Roma a fost terminată de Adrian. Se știe că sub acest din urmă împărat s'a schimbat sistemul de recrutare al imperiului. Dela Adrian s'a făcut regulă ca oamenii dintr'o legiune să fie recrutați dintr'una și aceiași țară. Odată cu această reformă s'a schimbat și armatura militară. Așà că pe columna lui Traian, pe care D. von Domaschewski descoperă și scene din expedițiunile lui Adrian, nu se reprezintă armatura traianică. Singurul loc, dar, unde se poate ea studià este monumentul delà Adam Clisì. Savantul german va publicà în curând studiul acesta în buletinul institutului arheologic din Viena.

Cât privește pe d. Cichorius, el se ocupă mai mult cu celelalte două monumente, descoperite de d. Tocilescu la Adam Clisì câteva sute de metri mai departe de cel dintâiu.

Unul din acestea este un mausoleu, ridicat în onoarea soldaților romani, căzuți într'o luptă în partea locului. Ni s'a păstrat o parte din inscripție cu numele comandantului și al soldaților căzuți în bătălie. D. Tocilescu susținuse în congresul din Colonia în anul 1896, că Traian în urma unei victorii repurtate lângă Cernavodă, a înălțat un monument pentru perpetuarea amintirei glorioasei sale fapte, și l-a dedicat lui Marte Răzbunătorul, de oarece răzbunase înfrângerile suferite de Romani sub Domițian.

D. Cichorius își însușește această părere și susține, că generalul, care figurează pe inscripție, este Cornelius Fuscus, praefectus praetorio, omorît într'o bătălie cu Dacii. Dar această ipoteză trebue respinsă. Mai întâiu urmele unui T, V și O cari se mai pot citì pe inscripție de numele comandantului, nu îngăduesc reconstituirea numelui lui Corn. Fuscus. Apoi patria acestui general se știe, că este *Colonia Galbiana* (Vienne, Franța), despre care pomenește Tacit ca de cevà cunoscut. Pe inscripția în chestiune, însă, figurează numele Pompei și Neapole, deci nu poate fi vorba de Corn. Fuscus.

Acì catà totuși să relevăm meritul d-lui Cichorius de a fi lămurit o nedumerire.

D. Tocilescu, după descoperirea și descifrarea inscripției, a prezentat lui Mommsen o copie, pe care se citià în dreptul numelui generalului de mai sus cuvintele ....POL POMP DOMICIL. NEAPOL. ITALIAE. Mommsen n'a admis lectura Pomp, care ar fi însemnat Pompei, de oarece, odată ce mausoleul, pentru dovezile cunoscute [1]), este din epoca lui Traian, Pompei pe atunci nu mai există. Marele savant a propus să se citească Pont și atunci inscripția s'a complectat: [Nicop]olis Pont[i]. Totuși rămâneà curioasă întâlnirea laolaltă a *patriae indicatio* (locul natal) și a domiciliului.

D. Cichorius a deslegat enigma, d-sa găsește în Suetoniu un pasaj, unde se vede că Romanii au avut intenționea de a rezidì orașul Pompei, îngropat sub cenușa Vezuviului în anul 79 d. Ch., și, pentru acest scop, pe cetățenii acestei cetăți i-au înscris pe la diferitele orașe dimprejur. Generalul dar, de care pomenește inscripția noastră, era din Pompei și domiciliul provizoriu îl aveà la Neapole.

Dacă d. Cichorius s'ar fi mărginit la această însemnată descoperire, ar fi fost cu desăvârșire în adevăr; dar d-sa a mers mai departe. A afirmat întâiu, după cum am arătat mai sus, că generalul ce figurează pe inscripție, ar fi Corn. Fuscus, și apoi a susținut în mod cam prea temerar, că craniul descoperit de d. Tocilescu sub o movilă, pe care, după toate probabilitățile, erà un turn de lemn pentru observație, ar fi chiar al acestui general. Dacă d. Cichorius ar fi consultat pe d. Tocilescu de sigur că n'ar fi comis o eroare așà de mare; căci colegul său român n'a găsit nimic altceva în jurul craniului descoperit de d-sa, decât un inel de argint (ringgeld). Nu poate, dar, fi un moment vorba de un general roman, care desigur că s'ar fi înmormântat cu obicinuita pompă, cu insignii, cu arme etc.

Prin urmare, înlăturându-se ipoteza d-lui Cichorius, adică cum că Mausoleul delà Adam Clisì ar fi fost înălțat pentru Corn. Fuscus și pentru soldații picați în

1) Vezi Fouilles et Recherches par Gr. G. Tocilescu, pag. 68.

luptele acestuia cu Daci, trebue înlăturată și ideea că avem a face cu un monument al lui Domițian.

La sfârșitul comunicărei d. Tocilescu a vorbit și despre lucrarea *Adam Clisi* a d-lui Teoh. Antonescu, care s'a încercat să-l acuze în ea, că n'a ținut jurnal în regulă în cursul săpăturilor, voind prin aceasta să imiteze pe acel vestit Boettiker, care a făcut aceași invinuire lui Schliemann. Dar precum atunci dreptatea celebrului descoperitor al Troei a triumfat, arbitru fiind însuși d. Niemann, arhitectul care a restaurat monumentul nostru, tot așà acum tentativa d-lui Antonescu n'a prins. Căci, pe de o parte arheologul Sieveking în No. 5 din 3 Februarie a c. al revistei *Filologische Wochenschrift* din Berlin, tratează întreaga lucrare a d-lui Antonescu ca un studiu neserios, plin de naivități, iar pe de altă parte, însuși d. Tocilescu a provocat o anchetă oficială la satul Adam Clisi pentru că adevărul să iasă la lumină.

In adevăr d. Antonescu în lucrarea d-sale zice că a întrebat pe toți lucrătorii, cari au luat parte la săpăturile d-lui Tocilescu și că aceștia ar fi declarat că altul este locul găsirei fiecărei piese, decât acela pe care îl indică, în opera d-sale, d. Tocilescu; și prin urmare nu s'a ținut jurnal în regulă de săpături, și numai mai târziu s'a încercat, după vagi amintiri, să se indice pentru fiecare piatră locul de unde ele s'ar fi dezgropat.

Ei bine, ancheta provocată de cel invinuit, în mod așà de necinstit dovedește că d. Antonescu n'a întrebat decât numai pe doi pretinși lucrători, dintre cari unul, custodele monumentului, e un turc venit în țară abeà în anul 1892, adică zece ani după ce săpăturile începuseră, iar celalt erà copil de opt ani, când tărnăcopul ilustrului arheolog lovì pentru prima oară pământul sub care erau îngropate sculpturile prăbușite ale monumentului. Intreaga dar lucrare a d-lui Antonescu e un exemplu unic de minciuni și de calomnii.

Comunicarea d-lui Tocilescu a fost urmărită cu un viu interes, și prin ea s'a înlăturat scepticismul, ce începuse a domnì în privința paternității lui Traian asupra monumentelor dela Adam Clisi.

* * *

Excelenta revistă *Archeologhichi efimeris* a societății arheologice elene din Atena, publică în volumul anului 1905, apărut de curând, articole de cea mai mare însemnătate.

Dintre acestea citàm o inscripție, găsită la Caristo, și studiată de d. G. A. Papavasiliu.

In ea se vorbește de un împrumut, făcut de demosul Caristian dela diferite persoane. Din faptul că Atenienii, Halcidienii și Eretrienii nu figurează, ca părtași la realizarea împrumutului, face să ne gândim, că el a fost efectuat înainte de anul 466 sau 470, după alții, a Ch., când Caristienii, nu se știe din ce motiv, s'au războit cu Atena, după cum ne relatează Tucidide.

Inscripția aceasta are o deosebită însemnătate, de oarece ne vorbește dè o instituțiune, necunoscută până acum, a *Henkgminotamiilor* (casieri extraordinari), cari, probabil, se alegeau odată cu casierii ordinari, ca să-i poată înlocui, atunci când s'ar fi declarat vre-o vacanță, fie din cauza morții vre-unuia din casierii ordinari, fie din cauză de fraudă.

— D. Robert C. Mc. Mahon, publică în aceași revistă o frumoasă monografie a unei lecythe cu fond alb-roșiatic, și cu umărul vopsit în negru, găsită la Eretria cu prilejul săpăturilor din 1900—901. Pe ea se reprezintă o scenă familiară. O fetiță ține în spinare un copil, care întinde mâna dreaptă mamei lui. Aceasta își îndreaptă mâinile spre el, sau ca să-l mângâe, sau ca să-l iee în brațe. Importanța acestei reprezentațiuni e foarte mare; căci pentru prima oară se vede un artist din sec. al V, voind să atace un mod, necunoscut până atunci, de a reprezintà o figură în plină față. In adevăr, până în prezent, nu s'a putut vedeà pe lecythele albe din sec. al V, decât persoane reprezentate sau în profil sau cu trei părți ale figurei. Inovația, dar, a artistului, deși nu i-a reușit în execuție pe deplin, însemnează totuși un simțitor progres și o tendință de a se liberà de sclăvia stereotipiei.

O. Tafrali.

Cărți și reviste străine

Philéas Lebesgue.—*L'au-delà des Grammaires* (Sansot, Paris).

Origina limbajului articulat rămâne, ca tot ceeace se atinge de organizația verbului, o problemă foarte greu de rezolvat. Multe spirite alese s'au încercat fără rezultat, și nu e departe epoca în care se considerau limbile ca o epocă cu totul artificială, de o arhitectură a cărei merite reveneau celor mai iscusiți lucrători ai umanității, și anume gramaticilor,—care erau socotiți într'o vreme ca profeți. Știința experimentală își făcù atunci intrarea triumfală în câmpul linguisticii, lămurind și statornicind legi și fapte.

Mai departe, autorul cărții se ocupă de mecanismul limbii, studiind raporturile diferitelor fenomene științific adeverite. După studiarea sonurilor, cuvintelor și ideilor, se tratează despre stil, despre tirania cuvintelor, despre geneza speciilor gramaticale în limbă din punct de vedere psicologic, sexul cuvintelor și cultura ideilor. Partea mai originală e aceia în care se ocupă de sufletul cuvintelor vii, legile vorbirii și ale versului, reforma ortografiei și problema unei limbi universale. Autorul încheie studiul său, după minuțioase și foarte interesante observații, cu un capitol tratând despre supremația Artei în viața omenească, ea singura (arta, estetica) fiind situată *au delà des grammaires.*

Anadoli — *L'empire du travail: La vie aux Etats-Unis.* Pare că în timpul din urmă viața în Statele-Unite s'a schimbat întrucâtva. Adevărat să fie? In tot cazul entuziasmul care cuprindeà publicul european la apariția pe uscat a unei cărți venite de peste ocean, astăzi a scăzut cu totul. Mai ales în Paris a început să se gâcească, de mai înainte marfa americană, să fie prețuită cu simțul sobrietății și să nu mai aibă catare pe piață. Și dacă în anii din urmă ideea Colosului rus înspăimântase Europa, ca după puțină vreme să se spulbere această umbră de frică, tot astfel se va spulberà și ideea Colosului american. Iată de ce cartea n'a mai făcut impresie.

G. Cain — *Coins de Paris.* Pentru amatorii de lucruri vechi: case de demult, cartiere pitorești, etc., cartea d-lui Cain este o adevărată comoară. Ilustrată din belșug, cu litografii, aquarele, ilustrații în creion, gravuri cu apă tare etc,—dă cetitorului impresia vieții din trecut. Citind pitoreasca lucrare de care ne ocupăm, ne simțim transportați sufletește în Parisul din veacul al XVIII, în Parisul lui Ludovic Philip.

Coins de Paris este un fel de plimbare familiară în bătrânul și vechiul oraș; fiecare rând, fiecare frază cuprinde indicațiuni precise asupra vechiului Paris, și a vieții de pe acea vreme. Vechile oteluri și edificii, personagii și evenimente astăzi aproape uitate, apar pline de viață și de lumină, și te simți trăind în epoca revoluționară, luptând și participând împreună cu toți eroii acelui veac la manifestările vieții franceze.

La Revue—15 Martie.

A. Leroi-Beaulieu, membru al Institutului semnează un articol: *Pacifisme, Christianisme et Antimilitarisme.*

Tocmai în timpul când Franța și Europa se întreabă dacă nu cumva o voință suverană le va impune un război, antimilitariștii predică în țară dezarmarea generală și dezertarea. Apostoli ai pacifismului, căutând a servi religiunea lor, o compromit. Chestiunea pacifismului face cauză aparte de antimilitarism. Autorul privește războiul ca un mare *rău*, la care umanitatea are dreptul de a se dezrobi. O constatare arată că numărul războaelor descrește mereu, precum și durata lor. N'avem decât să comparăm secolul al XIX cu celelalte, sau să facem o privire comparativă a anilor dela 1815 încoace. Pare a fi un progres. Din nefericire însă acest progres, foarte greu de constatat, nu ne poate asigura nici pentru prezent, nici pentru viitor. Dacă aplicăm tristului fenomen al războiului singura metodă științifică care convine studiului faptelor sociale, metoda observațiunii, vom vedeà că dacă războaele devin mai rare și mai scurte, ele tind a deveni din ce în ce mai teribile prin numărul luptătorilor, prin enormitatea maselor care intră în cauză, iar înfrângerea e cu atât mai ruinătoare pentru biruiți. Măreția, bogăția și neatârnarea unui popor, sau cel puțin integritatea teritorului național pot depinde de o bătălie, prin urmare de valoarea armatei ori de eficacitatea armamentului.

Iată un fapt pe care pacifiștii par a'l perde din vedere. Pe lângă acestea dacă mai observăm condițiile politice și militare ale Europei moderne, suntem constrânși să recunoaștem că din toate popoarele Europei și poate din toate popoarele lumii, cel mai amenințat prin poziția sa grafică și prin configurația frontierelor sale, este poporul francez. Și cum ar puteà uità el aceasta? Vecinii lor pe uscat nu pierd nici o ocazie de a-și spori armata, de a-și îmbogăți armamentul și de a-și înmulți flota; pe mare au vecini nu mai puțin puternici ca cei dintăi.

Franța deci—cu toată dragostea pentru idealism și principii înaintate de pacifism,—nu-și poate îngăduì luxul antimilitarismului.

Mercure de France— 15 Martie 1906.

Adolf Retté publică interesante notițe asupra lui *Alfred de Musset la Fontainebleau.* In primavara anului 1833, George Sand rupse orice relații sentimentale cu Mérimée. Acesta din urmă arătă mult sânge rece față de exploziunile marei scriitoare. Insă George Sand—din cauza temperamentului și romantismului său, nu puteà să rămâie multă vreme cu inima deșeartă—ci își îndreptă privirile cu multă căldură spre Sainte-Beuve nu numai cu nădejdea dobândirii amantului perdut, ci mai ales pentrucă acesta îi părea mai susceptibil la vapaia iubirii. Sainte Beuve care își îngenunchiase toate forțele la picioarele soției lui Victor Hugo, refuză oferta sufletească a romancierei, propunându-i în schimb pe metafizicianul Jouffroy. George Sand de și îl credeà «*bon et candide*» totuși îl refuză căci spunea ea «*il est inexperimenté pour un certain ordre d'idée où j'ai vécu el creusé*». Care să fi fost aceste idei? Să fi fost o deosebire în părerile asupra științii iubirii ori asupra emancipării femeei? Fără a se descuraja, Sainte Beuve propuse candidatura lui Musset, neglijând de a întrebà mai înainte pe Musset. George Sand la început ezită, găsindu-l «*Trop dandy*». Pe de altă parte Musset nu prea gusta literatura d-nei Sand, displăcându-i mai ales eroii romanelor sale. Dar aceste prevențiuni dispărură repede și sentimentalul Musset, *Prince Phosphore*, nume pe care îl merita îndeajuns, nu întârzie de a se aruncà în flacările iubirii d-nei Sand, iar dânsa se lăsà robită de farmecul copilăresc și capricios al poetului. Intrevederile se înmulțiră, iar scrisori din ce în ce mai calde statorniciră prietenia sufletească plină de poezie și voluptate. Unirea lor deveni în curând publică, și anume la un banchet dat de Buloz colaboratorilor săi. Directorul revistei *des Deux mondes* își freca mânele cu bucurie, convins că această pasiune va produce „*de bonne copie*“. Luna lor de miere începea, George Sand dedică amantului ei primul volum din romanul *Lélia*, iar Musset scrise versuri.

Jamais amant aimé, mourant pour sa maîtresse
N'a dans des yeux plus noirs bu la céleste ivresse.

In curând urmează retragerea fericiților amanți în bătrâna pădure dela Fontainebleau. Din dragostea acestor doi mari scriitori literatura lumii s'a îmbogățit

cu *Les Nuits, La Confession d'un enfant du siècle*, şi *Le Souvenir*, capodopere care vor trăi atât cât va trăi lumea.

Revue Bleue— 24 Martie.

Maurice Lair se ocupă de personalitatea marelui politician german *Eugen Richter*, mort zilele din urmă.

Richter erà una din figurile cele mai curioase ale parlamentarismului german. Numele său evoca vremurile în care partidul democrato-liberal, al cărui şef erà, lupta cu înverşunare înpotriva lui Bismarck. Personalitatea sa viguroasă ,talentul său de vorbitor convins şi înfocat, tăria şi cinstea părerilor sale, i-au hotărît în istoria politicei germane un loc de cinste pentru vecie. Născut la Düseldorf în 30 Iulie 1838 dintr'o familie burgheză, împrumută ţării sale de naştere, vivacitatea neînfrântă, un spirit combativ şi un temperament hotărît, caracteristic germanilor de nord. Studiile şi le-a făcut la Bonn, Heidelberg şi la Berlin, unde a studiat dreptul şi ştiinţele politice. La început întră în administraţie de unde eşì repede, în urma unui incident şi anume fiind ales *burgmeister* la Neuwied, şeful său îl mută la Bromberg din cauza ideilor sale liberale. Părăsind funcţionarismul, el se stabilì la Berlin şi în parlamentul Germaniei de Nord din 1867, el fù reprezentantul comitatului Nordhausen. Patru ani după aceasta fu trimes în Reichstagul noului Imperiu de Cercul Schwarzburg-Rudolstadt. Membru marcant al grupului progresist, împreună cu Mommsen, Virchow, Siemens şi Schulze.

In programul acestei fracţiuni figura în fine marile idei pentru care Richter trebuià să-şi consacre viaţa : Desfăşurarea instituţiilor parlamentare prin extensiunea drepturilor Reichstagului şi instituirea unui minister al imperiului responsabil în faţa reprezentării naţionale, egalitatea în faţa legii, garanţia libertăţii presei, asociaţiunilor şi întrunirilor, reducerea poverilor militare la o proporţie compatibilă cu siguranţa ţării, abolirea tuturor privilegiilor castelor, a impozitelor sau drepturile de vamă în sensul favorizării unei clase în perderea alteia, libertatea cultului etc. toată viaţa lui, într'un cuvânt Richter a fost apostolul acestui liberalism doctrinar.

La Revue de l'Art— Martie.

Paul Durrieu se ocupă de *Monumentele interesante pentru studiul picturii primitive în Franţa.*

Pentru a putea fi stabilite câteva date solide în istoria picturii vechi, e necesar de a se studia diferitele urme ce se mai păstrează prin muzeuri, biblioteci ori case private. Cu începere din veacul al XIV, moda de a strânge şi a colecţiona tablouri, portrete, se răspândeşte atât la prinţii de sânge, cât şi la particulari. Se obişnuià a se pune în galerii mai ales portretele cardinalilor şi ale papilor. Se mai păstrează încă într'un original celebru, portretul regelui Jean, şi anume în Biblioteca naţională.

In aceeaşi epocă se constată c'ar fi fost răspândit gustul, de a împodobì casa cu tablouri de devoţiune, de proporţiune răstrânsă. Astfel de tablouri veneau din atelierele din Avignon ori din preajma pictorilor italieni. Astfel e cazul unui politic de Simone Memmi, odinioară pastrat în Bourgogne, şi din care Luvrul nu mai păstrează decât un singur fragment. Altele erau datorite penelului artiştilor francezi. Specimene excelente se găsesc la Florenţa şi în colecţia Carrand (Bargello). Tot din aceeaşi categorie face parte şi o *Mise en tombeau* din muzeul dela Luvru. Pentru studierea picturii în veacul al XIV, nu avem deci numai documente, ci chiar şi monumente.

Nuova Antologia — Martie.

Michele Scherillo deschide revista cu un studiu explicator asupra expoziţiunii ce va avea loc în vara aceasta la Milano, ilustrând articolul cu vederea Palatului de artă decorativă, a palatului Muncii etc.

Ernesto Massi face biografia şi studiul operei lui Augusto Franchetti. Matilda Serao şi Giovanni Chiggiato publică literatură, prima o continuare a romanului său *Dopo il perdono*, iar cel de al doilea versuri. L. A. Villari publică scrisori inedite de Domenico Morelli iar Senatorul Giorgio Arcoleo se ocupă într'un documentat articol de ştiinţa vieţii sociale.

L'Occident — Martie.

Vincent d'Indy subscrie un studiu asupra marelui compozitor Cesar Franck.

Ca fizic, Franck era de talie mică, avea fruntea largă, privirea vie și caldă, nasul cam mare, figura rotundă, lărgită încă de deșii săi favoriți.

Fiecare artist creator are misiunea de a contribui la creșterea trunchiului din care a eșit. Dar precum o ramură crește în voie și neatârnată de trunchiul care o susține, tot astfel și artistul poate lua orice direcție va voi, poate să-și varieze la infinit producțiunele sale, dar ridicându-se mereu mai sus, nu trebue să înceteze de a se alimenta veșnic dela sursa tradițională, astfel sunt condițiunile imprescriptibile ale oricărui adevărat progres.

Arta renașterii căutând elementul nutritiv într'o sevă deja secată, arta păgână, cu toate glorioasele și genialele sforțări ce le-a făcut, n'a izbutit să se ridice mai sus de forma sterilă și fără realitate.

Franck, neurmând școală renașterii și departe de a socoti forma ca un sfârșit — lucru ce l'au făcut majoritatea pictorilor și arhitecților renașterii, — socoti forma numai ca o haină a cugetării, care nu trebue să întunece, nici să scadă puterea cugetării.

Emporium — Martie.

In fruntea revistei este un studiu de artă asupra tânărului pictor italian *Angelo Dall'Oca* Bianca — ajuns renumit în urma numeroaselor pânze dintre care cele mai bune ar fi *Anime assolte, Ultimi bagliori Primavera, Quadriglia* etc.

Articolul foarte documentat, bine scris și bogat ilustrat este semnat de Vittorio Pica, directorul revistei. Ulisse Ortensi se ocupă de opera scriitorului francez de origină evreu care răspunde la numele de Camille Mauclair unul dintre cei mai neînsemnați mânuitori ai condeiului din Paris.

D. Spineanu

Coridorul paraclisului dela mănăstirea Văcăreşti.

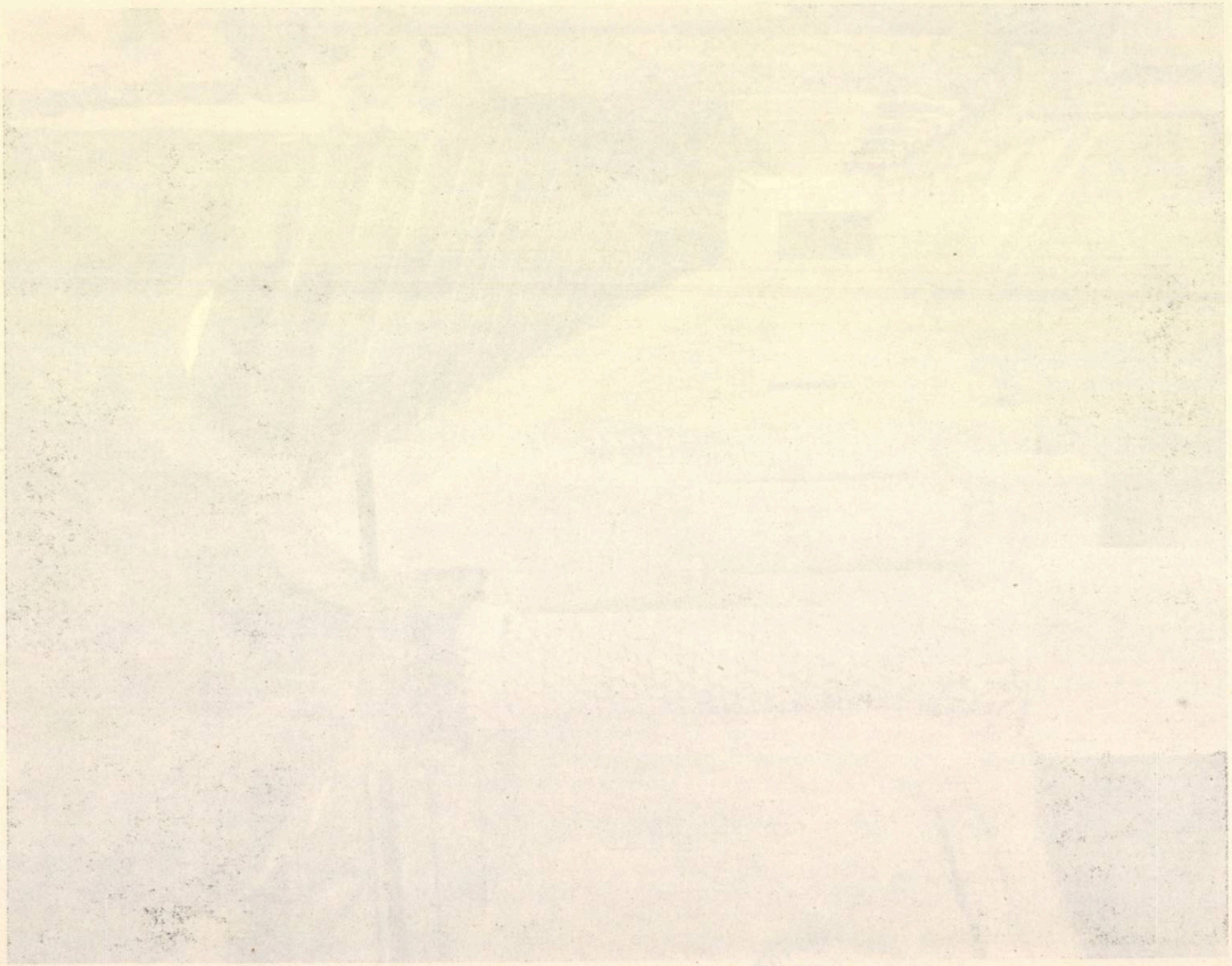

LEGISLAȚIUNEA

PROPRIETĂȚII LITERARE ȘI ARTISTICE IN ROMÂNIA (1)

— DREPTURILE AUTORILOR ROMÂNI ȘI STRĂINI —

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

„C'est un des caractères principaux du droit de la propriété littéraire, que d'être essentiellement international".

Laboulaye

„Toate aceste drituri (de proprietate literară și artistică) se încheiăşuesc și autorilor, desemnatorilor, traducătorilor din staturile străine, care cu reciprocitate vor încheiăşui în cuprinsul teritoriilor lor, proprietatea literară".

Art. 11 al Legei române din 1862.

Dela începutul studiului meu țin să arăt că legislațiunea țării noastre respectă și garantează dreptul de proprietate literară și artistică. Mai mult decât atât, această legislațiune garantează nu numai drepturile autorilor români ci și ale celor străini, în acelaș mod și sub aceleași condițiuni, spre diferență de legislațiunea altor țări care nu recunoaște acest drept străinilor. Voi arătà, în acelaș timp, că el rezultă din lege, fără a fi nevoie de intervenirea convențiunilor diplomatice pentru respectarea dreptului autorilor străini asupra operelor lor literare sau artistice.

De altmintrelea nici nu puteà să fie altfel. Cea mai mare parte a legislațiunii noastre civile și penale fiind împrumutată dela sora noastră latină mai mare Franța, era firesc ca aceleași principii liberale, generoase și juste ce sunt în legislațiunea franceză, să domnească și în cea română. Și garantarea acestor drepturi ale autorilor români și străini datează încă din anul 1862, data promulgării legii care consfințește și sancționează respectarea acestor drepturi. De altfel nimic mai just și mai echitabil. Proprietatea literară și artistică, sau cu un cuvânt mai scurt, proprietatea operelor intelectuale, ca și oricare altă proprietate, rezidă în muncă, izvorul adevărat și origina corectă a oricărei proprietăți. „La propriété est la juste rémunération du travail, là est sa source vive, sa légitime et puissante base", ziceau adversarii lui Proudhon. „La plus sacré, la plus légitime, la plus inattaquable,

(1) In viitorul Congres al proprietății literare și artistice care se va ține la București în Septemvrie viitor, urmând a se discuta cestiunea proprietății literare și artistice din țară dela noi, am crezut nemerit a ruga pe d. C. Hamangiu, procuror la Curtea de Apel din Iași, să ne dea un rezumat asupra legislațiunii noastre actuale în materia aceasta, familiară d-sale, și d sa a binevoit a ne răspunde cu competința-i cunoscută, prin articolul de față pentru care îi aducem mulțumirile noastre călduroase.

N. R.

et si pouvais m'exprimer ainsi la plus personnelle des propriétés, c'est l'ouvrage, fruit de la pensée humaine", zicea cu multă dreptate Chapelier în 1791. Iar după dânsul, Lakanal, raportorul legei franceze din 1793, cea dintâi lege care a conceput ideia garantării proprietății intelectuale, spunea: „De toutes les propriétés, la moins susceptible de contestation, c'est sans contredit, celle des productions du génie".

Erà un slab și târziu tribut de recunoștință și de dreptate, ce se dădeà acelora, care după ce'și sacrificau averea și viața pentru a produce opere nemuritoare, înălțându-ne și cultivându-ne inima, sufletul și mintea, nu găseau în lege pentru respectarea dreptului lor asupra acestor opere, nici măcar protecțiunea ce se acordă celui mai umil proprietar al unui lucru mobiliar!

Dar, nu e aici locul de a discuta frumoasa dar controversata cestiune, dacă proprietatea intelectuală este sau nu o adevărată proprietate, cu toate drepturile și elementele ei caracteristice, sau este numai o proprietate sui-generis, un simplu drept de autor, un privilegiu. Aceasta am făcut-o pe larg în lucrările noastre anterioare: „Proprietatea literară și artistică" și „Scriitori și artiști, studiu asupra dreptului lor", publicate în 1893 și 1897, în care am demonstrat cu mijloacele găsite în doctrina generală, că proprietatea literară și artistică nu poate fi considerată ca un simplu privilegiu, nici ca un simplu drept de autor, ci ca un adevărat drept de proprietate, cuprinzând în el aceeace vechii romani numeau în terminologia lor juridică: „usus", „fructus" și „abusus". Dar după cum am spus, nu despre aceasta vom vorbì în studiul nostru.

Ceeace voim să discutăm și să lămurim acuma, este starea legislațiunii române și spiritul de care ea este dominată în respectarea drepturilor de proprietate literară și artistică, atât ale autorilor români, cât și ale celor străini. Căci, am dorì să nu se mai pretindă cum fac unii străini mai ales, că noi nu avem legi care să garanteze acest gen de proprietate, să nu se mai susțină că la noi nu se garantează munca autorilor străini și că e lăsat câmp liber jafurilor literare. După cum vom arătà mai la vale, toți autorii străini, sub condiția, justă de altfel, a reciprocității legale sau diplomatice, se pot adresà tribunalelor noastre pentru a cere respectarea drepturilor lor foarte legitime, și să fie cu toții siguri, că tribunalele le vor dà câștig de cauză. Dacă e adevărat că la noi se traduc multe opere străine în cea mai mare parte fără autorizațiunea autorilor lor, tot așà de adevărat este că nici unul din acești autori străini compilați sau traduși fără voie, nu au reclamat instanțelor noastre judecătorești pedepsirea contrafăcătorilor operelor lor. Legislațiunea română asupra proprietății literare și artistice, acordă absolut aceleași garanții autorilor străini, sub condițiunea reciprocității, ca și legislațiunea Franciei în asemenea materie.

De altfel, mai anii trecuți, D. Jean Gascogne, într'un articol intitulat „Piraterie littéraire", publicat în revista „La vie contemporaine", protestând în contra traducerilor și reproducțiunilor fără autorizațiunea autorilor ce se fac în special de ziarele din România, un rar cunoscător al legislațiunii românești, arată că vina stă nu în legile noastre ci în pasivitatea autorilor francezi de a nu-și reclamà drepturile lor înaintea tribunalelor și lămuria că: „Cette confusion du tien et du mien devrait cependant avoir un terme,et puisque la législation roumaine nous permet de protéger nos œuvres, il serait peut-être bon d'y faire appel". Și acesta este sfatul ce dăm și noi autorilor străini, acela de a se adresà tri-

Biblioteca Universității

bunalelor noastre care față cu textul clar și categoric al legilor române, și în special al legii asupra proprietății literare, vor hotări cu siguranță în sensul respectării drepturilor lor. Exista în adevăr o mică obiecțiune, o controversă juridică în soluțiunea tribunalelor noastre în ceeace privește cestiunea efectuării depozitului. Fără a fi de esența dreptului de proprietate, fără a aveà câtuși de puțin un caracter atributiv de proprietate, totuși, cu toată diferența dintre textul român și cel francez relative la depozit, această formalitate era cerută de legea și regulamentul din 1862. Deși art. 9 al textului român, copie necomplectă a art. 6 din legea franceză asupra proprietății literare din 1793, nu cuprindea, cu privire la depozit, vigoarea ultimului aliniat: *„faute de quoi il ne pourra être admis en justice pour la poursuite de contrefacteurs“*, totuși, dacă se are în vedere dispozițiunile art. 1, 2 și 5 din regulamentul legii din 1862, cestiunea depozitului părea a se rezolvà în sensul afirmativ. De altfel, jurisprudența tribunalelor a variat în privința aceasta. Un lucru însă rămânea stabilit, că scopul acestei formalități era mai mult spre a puteà exercità acțiunea în daune sau în contrafacere, decât spre a face proba proprietății însăși. Cu alte cuvinte el era declarativ, iar nu atributiv de proprietate. Legea din 1904 a abrogat însă depozitul.

Sperăm că această formalitate injustă și greu de îndeplinit mai ales pentru străini, care 'și are origina în art. 6 al legei franceze asupra proprietății literare, va dispare din legiuirile tuturor țărilor unde ea mai există.

Este de altfel în interesul literaturii noastre naționale ca drepturile autorilor străini să fie cât mai liber și mai larg garantate. Este în interesul nostru ca popor, gelos de progresul limbei noastre sub forma artistică a producțiunilor literare și a cărui literatură își ia din an în an un zbor din ce în ce mai frumos și mai înalt, ca proprietatea literară a străinilor să fie riguros și absolut garantată. Cu modul acesta poate vom puteà scăpa de specula literară ce se face cu potopul de traduceri proaste, făcute de persoane nechemate și străine de literatură, care vițiează gustul marelui public cititor, ca unii ce nu fac nici o alegere a operelor ce traduc, și, ceeace este și mai grav din punct de vedere al limbii literare, nu cunosc bine nici limba română, nici limba străină din care traduc. Impunând acestor traficanți de literatură străină proastă și ușoară, respectarea drepturilor autorilor ce traduc fără voie și fără a le plăti redevența necesară, îi vom pune poate în imposibilitate de a continuà opera lor de distrugere a gustului literar și de înstrăinare a poporului de literatura sa națională, cinstită, frumoasă și senină.

Anii trecuți, pe când eram Prim Procuror al Tribunalului Ilfov propusesem Ministrului meu, mărelui om de Stat Eugeniu Stătescu, ca, față de pericolul național al invadării literaturii noastre cu traduceri foarte proaste din autorii străini cei mai necunoscuți și mai puțin apreciați în țara lor, autori de romane de speculă, Parchetul să urmărească din oficiu, dând în judecată pe contrafăcători. Căci în adevăr, contrafacerea operelor literare constituind un delict, prevăzut de art. 339 din Codul penal român, asemenea fapte se pot urmări din oficiu de către Parchet.

Speram cu modul acesta, ca forțând pe acești speculanți de literatură străină să ceară autorizațiunea necesară și să plătească dreptul de autor, ei vor înceta cu acțiunea lor dăunătoare țării și literaturii românești. Ne-a oprit însă dela această urmărire penală cestiunea depozitului. Această respectare

legitimă a drepturilor autorilor, ar avea de efect împuținarea traducerilor neautorizate făcute de cei nechemați, dând astfel mai mult avânt răspândirii literaturii naționale în numeroasele pături populare de cititori, care astăzi sunt invadate de literatura străină a romanelor de speculă.

Și, spre a nu se crede că alarmarea noastră este exagerată, vom cita ca document convingător, următoarele rânduri dintr'un recent articol publicat în ziarul „Figaro" din 17 Mai 1906, datorit distinsului scriitor Henry Bordeaux, în care articol, el scriitor francez, arată pericolul și se plânge în contra invaziunii în Franța, — în Franța a cărei literatură veche și strălucitoare nu are a se teme de nici o concurență, — a atâtor traduceri în limba franceză din romanele scriitorilor străini, de multe ori, nu tocmai cele mai bune. Iată, în adevăr, ce spune Henry Bordeaux în menționatul articol: Après l'inondation des romans polonais ou danois qui suivit la publication de „Quo Vadis" ? je m'étais permis de souhaiter un control douanier nouveau à ce genre d'invasion, Notre temps trop compliqué, disais-je, déjà embarassé de tant de productions médiocres et inutiles, ne doit pas s'alourdir encore de tout le poids mort des traductions sans valeur. Un peuple doit connaître ce qui se passe au delà de ses frontières, aussi bien dans le domaine de l'art que dans les autres domaines; mais prenons garde à nos initiateurs, et ne leur permettons pas de nous duper. On me qualifia de nationaliste borné, non sans avoir au préalable altéré le sens de mes conclusions. Le manque de critique sérieuse avait été la seule cause de cette invasion, en permettant de confondre avec un chef -d'oeuvre des ouvrages faits d'heureux artifices".

Și să se noteze bine că Henry Bordeaux dela „Figaro„ se plânge de acele romane străine literaturii franceze, care fac destul sgomot în Franța prin aparența lor de opere de valoare, de capete de operă chiar. Și când ne gândim că la noi se traduc, pe lângă puține lucruri bune, toate însanitățile și elucubrațiunile romancierilor străini de duzină, romane prost scrise și încă și mai prost traduse, care nu au alt scop decât vânarea banului marelui public, ne mirăm că nimeni nu se alarmează de această stare permanentă de conrupere a gustului artistic și a limbei noastre literare. Dacă se iau măsuri protecționiste pentru încurajarea industriilor românești, de ce nu s'ar lua asemenea măsuri și pentru protejarea timidei, dar frumoasei și seninei literaturi naționale, care amenință a fi înăbușită de această literatură străină de contrabandă? Am voit să arăt prin aceste rânduri, că tocmai noi suntem cei în pagubă negarantând în modul cel mai liber și larg drepturile autorilor străini. Și odată terminate aceste cuvinte, care servesc ca un fel de introducere în materie, să trec la examinarea și analiza legilor noastre care garantează proprietatea literară și artistică atât a românilor cât și a străinilor. Aceste legi sunt: Legea și regulamentul presei din 1862; codul civil, art: 11,480, 481, 482, și 998; Constituțiunea, art. 11, 19 și 24; Codul penal, art. 339, 340, 341, 342, și 398; precum și Convenția de Comerciu cu Franța, din 3 Aprilie 1893, care în primul său articol, vorbește și de proprietatea literară.

(Urmează)

Ç. Hamangiu

Stagiunea Teatrală

(1905—1906)

Nici un director nou numit n'a fost întâmpinat cu atâta simpatie ca d. Al. Davila. Ca om de litere, ca autor dramatic, era sigur dinainte de bunăvoința presei și a intelectualilor. Printre artiști aveà mulți prieteni. Cât despre public, deși el fusese înșelat în așteptările sale de unii directori anteriori, la întronarea cărora trâmbițele faimei răsunase a slavă și preamărire, publicul—zicem—ca incorigibil optimist ce este, acordase d-lui Davila un credit nemărginit. Dovezile recente de pricepere în ale teatrului îi îndreptățeau această urmare. O scurtă ochire retrospectivă asupra împrejurărilor stagiunii trecute ne va lămuri întru cât și până unde speranțele iubitorilor de artă dramatică au fost împlinite.

Sarcina ce'și luà d. Davila, primind direcțiunea Teatrului Național, nu erà ușoară. D-sa cum am amintit, veneà în această însemnată funcțiune, după o perioadă de nechibzuială și demoralizare. Trebuia să se restabilească disciplina, să se puie capăt la unele tiranii, să se aducă ordinea într'un haos, ridicându-se la înălțimea cuvenită decăzuta noastră primă scenă, să se deà însfârșit o îndrumare serioasă, un țel bine definit unei instituțiuni care'și pierduse directiva. Și orice tendință de îndreptare a noului director erà să se izbească de deprinderi rele învechite, de răzvrătirile acelei lumi ciudate care se cheamă lumea actoricească, cea mai grea de condus, în care bărbații au nervi ca niște femei, iar femeile....

Să se noteze că la noi starea de veșnică surexcitare a artiștilor mai e atâtată de împrejurarea că pentru câtevà specii de roluri e pletoră în Teatrul Național, că se joacă prea puțin (numai 6 luni pe an și numai de 3 ori pe săptămână) și deci, în mod fatal, concurența și lupta, invidia și revolta, sunt mai vii decât oriunde. Nainte dar de numirea d-lui Davila, artiștii erau nemulțămiți și cereau ei înșiși o schimbare de sistem, o mână de fier.

Ce păcat că mâna de fier a funcționat cu prea multă energie! De ce nu și-a amintit d. director sfatul lui Trahanache: „Intr'o țară fără principii și fără moral, trebuie și puțină diplomație“ ? De ce nu s'a gândit la tendința

Sevilla, adecă un poem dramatic frumos, dar foarte puțin scenic și în care rolul de căpetenie n'aveà interpretul potrivit, și o comedie foarte veche și arhi-cunoscută, care nu puteà fi nici bine jucată (din lipsa unui Figaro și a unui Almaviva); însfârșit, două spectacole care nu puteau atița întru nimic curiozitatea publicului. Să fie oare atât de greu ca, dela sfârșitul unei stagiuni, Direcțiunea să'și întocmească repertorul pentru stagiunea viitoare, luând în seamă toate cerințele și după un plan bine chibzuit?

Nevoia unui plan, unei directive hotărîte se simte încă și mai mult din punct de vedere artistic, decât din considerațiuni financiare. Până acum Teatrul Național a fost condus la voea întâmplării, cu un eclectism excesiv, care 'și aveà scuza în faptul că erà vorba de un început, că n'aveam încă destulă cultură, că nu exista un public. Azi toate aceste s'au schimbat, am făcut progrese; societatea dramatică numără deja 30 ani de existență; Putem dar să cerem mai mult dela d. Director general, să pretindem ca să aibă aminte fără șovăire datoriile unui teatru de stat, să ție seamă cel puțin de aplecările părții celei mai sănătoase a publicului. Marea massă a spectatorilor noștri e încă idealistă, iubitoare de Frumos cinstit și curat. Nu e nevoie, pentru a o retrage și a o reține, de producțiuni exagerat realiste ori decadente. Repertorul Teatrului Național poate fi încă mulți ani alcătuit din opere dramatice care, ca să întrebuințăm formula obișnuită, înobilează și înalță sentimentele sau cel puțin nu le coboară. Moda acestor piese va fi trecut aiurea, unde publicul e blazat și a ajuns la snobism; la noi, nu. Insă, de o vreme constatăm că tocmai acest repertor e nesocotit, că există o tendință spre prozaism și *terre-à-terre*, care se resfrânge și în jocul artiștilor. S'ar zice că ei nu mai au credință decât în piesele care reprezintă nimicurile de toate zilele, că nu mai pot, fără să zîmbească aparte, să exprime simțiri mai înalte și să reciteze versuri sonore. De aceea, se vede, parcă nici nu le mai știu recită. Tinerii artiști, chiar având bune dispoziții, nu mai sânt formați în vedereà frumosului repertor romantic și clasic, așà că în curând el va devenì imposibil de jucat. Așteptăm ca d. Davila, a cărui direcțiune este învederat un progres față de direcțiunile trecute, să îndrumeze definitiv Teatrul Național spre scopurile lui cele mai înalte.

El. Rovin

Stagiunea Teatrală

(1905—1906)

Nici un director nou numit n'a fost întâmpinat cu atâta simpatie ca d. Al. Davila. Ca om de litere, ca autor dramatic, erà sigur dinainte de bunăvoința presei și a intelectualilor. Printre artiști aveà mulți prieteni. Cât despre public, deși el fusese înșelat în așteptările sale de unii directori anteriori, la întronarea cărora trâmbițele faimei răsunase a slavă și preamărire, publicul—zicem—ca incorigibil optimist ce este, acordase d-lui Davila un credit nemărginit. Dovezile recente de pricepere în ale teatrului îi îndreptățeau această urmare. O scurtă ochire retrospectivă asupra împrejurărilor stagiunii trecute ne va lămurì întru cât și până unde speranțele iubitorilor de artă dramatică au fost împlinite.

Sarcina ce'și luà d. Davila, primind direcțiunea Teatrului Național, nu erà ușoară. D-sa cum am amintit, venеà în această însemnată funcțiune, după o perioadă de nechibzuială și demoralizare. Trebuia să se restabilească disciplina, să se puie capăt la unele tiranii, să se aducă ordinea într'un haos, ridicându-se la înălțimea cuvenită decăzuta noastră primă scenă, să se deà însfârșit o îndrumare serioasă, un țel bine definit unei instituțiuni care'și pierduse directiva. Și orice tendință de îndreptare a noului director erà să se izbească de deprinderi rele învechite, de răzvrătirile acelei lumi ciudate care se cheamă lumea actoricească, cea mai grea de condus, în care bărbații au nervi ca niște femei, iar femeile....

Să se noteze că la noi starea de veșnică surexcitare a artiștilor mai e atâțată de împrejurarea că pentru câtevà specii de roluri e pletoră în Teatrul Național, că se joacă prea puțin (numai 6 luni pe an și numai de 3 ori pe săptămână) și deci, în mod fatal, concurența și lupta, invidia și revolta, sunt mai vii decât oriunde. Nainte dar de numirea d-lui Davila, artiștii erau nemulțămiți și cereau ei înșiși o schimbare de sistem, o mână de fier.

Ce păcat că mâna de fier a funcționat cu prea multă energie! De ce nu și-a amintit d. director sfatul lui Trahanache: „Intr'o țară fără principii și fără moral, trebuie și puțină diplomație“ ? De ce nu s'a gândit la tendința

nenorocită după mine, a Românului spre îngăduință și iertare? Din cel mai mare vinovat, pe care însuși îl judeca cu asprime, el face îndată un martir, dacă'l vede lovit.

Oricum, plecarea silită a d-lor Nottara și Liciu, urmați peste puțin de d. și d-na P. Sturza, a făcut o rea impresiune. Erà vădit că fără d. Sturza e foarte greu azi a mai jucà piese moderne de salon, că d. Liciu e un element de mare valoare, că odată cu d. C. Nottara se duceà aproape întregul repertor clasic și romantic, de oarece nimeni n'a îngrijit ca d-sa să aibă, să'și formeze un urmaș. In momentul când scriem aceste rânduri, dd. Nottara și Liciu s'au întors în rândul societarilor, făcându-și reîntrarea triumfală, unul în *Hamlet*, celalt în *Lipitorele Satului*. Că s'a restabilit pacea, dorită de toată lumea, e bine; dar condițiunile în care s'a făcut *restitutio in integrum*, cum se zice, a stimaților artiști sânt de natură a reduce autoritatea directorului, prezent și viitor, față de societari. Ne e teamă că disciplina și ordinea vor fi mai rău sdruncinate decât odinioară. Astfel, acest incident rămâne regretabil, oricum l'am socotì.

Considerată din punct de vedere curat artistic, direcțiunea d-lui Davila merită deplină laudă în ce privește misa-în-scenă, montarea și conducerea spectacolelor. Am văzut în mai toate piesele ce s'au dat în stagiunea aceasta o îngrijire de cele mai mici amănunte, o punctualitate în mișcări, o exactitate în montare, care altădată n-o aflam la Teatrul Național decât întâmplător, în anumite spectacole. Se poate zice chiar că această grijă a detaliilor mergea uneori până a strică întru câtva întregei interpretații, totul luând o înfățișare cam mecanică.— N'am mai avut de imputat actorilor lipsa de pregătire, rolurile erau știute așà că s'a jucat și fără sufleur, lucru extraordinar la noi. S'au făcut mai pentru fiecare piesă, grație unui sistem economic, decoruri nouă și costume mai exacte decât altădată. S'a dat aceeași atențiune, în ce privește montarea, reluărilor ca și noutăților, contrar obiceiului dăunător dinainte, care aveà drept rezultat că o piesă erà cu atât mai rău reprezentată cu cât se jucà mai des. Montarea lui *Despot-Vodă* a fost strălucită, cum se și cuvineà să fie. Se poate zice că numai în această stagiune am ajuns la acel rezultat, care ar trebui să fie minimul oferit de prima noastră scenă, ca nimic să nu fie dat cu neglijență, să nu aibă aerul de a fi jucat în pripă, de-a scăparea.

O singură piesă—o reluare, în matineu—a făcut întru câtvà excepțiune la regulă: *Bolnavul închipuit* al lui Molière.

Progresul acesta a fost dobândit nu numai prin sirguința d-lui director general, dar și prin simplul fapt al înlăturării sistemului de a se schimba afișul la două-trei seri, câteodată în fiecare seară. Cu procedeul dinainte, numai prin întreruperea serii de reprezentațiuni, nici *Stingerea*, nici *Instinctul* nu s'ar fi putut da mai bine de 20 de ori.

Succesul susnumitelor piese mai arată încăodată că nu e nevoe de farse de un gust îndoelnic, ca *Jos automobilul*, spre a face serie. Din potrivă, s'a constatat fenomenul îmbucurător că *Jos automobilul* a atras mai puțin public decât *Instinctul*, o piesă de salon. Se vede că a trecut moda vodevilurilor ori publicul nu le mai gustă la Teatral Național, socotind cu drept cuvânt că locul lor e aiurea. Adevărat că și genul acesta a produs tot ce-a putut produce și e cu desăvârșire istovit. E vreme dar să fie definitiv înlăturat și credem că experiența făcută anul curent va servì pentru viitor.

Purificarea repertorului primei noastre scene e cu atât mai necesară, cu cât menținând asemenea piese, direcțiunea dă ea cea dintâi exemplul rău și'și știrbește singură autoritatea. Și are nevoie de întreaga-i autoritate ca să intervie nu numai la teatrele de a doua mână, dar și la grădini, pentru a pune capăt spectacolelor prea destrăbălate. Se știe că *Mița Tirbușon, Hapurile miraculoase*, *Una latră*, au făcut școală și că sântem amenințați de toată literatura pornografică a scenelor mici din Paris, în contra căreia au și început a se ridica cu tărie oamenii de bun simț și de bun gust din Franța. Pericolul la noi e de sigur și mai mare decât la Paris, mai ales că acolo spectacolele decoltate se adresează unui public special, restrâns, pe când acì ele se înfățișează publicului mare, familiilor cinstite dar naive, liceanilor și d-relor de 14 ani.

Această din urmă categorie de spectatori n'au avut a se plânge de d. Davila. D-sa le-a rezervat lor în primul rând matineurile, așà cum se cerea de mult. N'au mai fost poftiți, ca odinioară, la piese la care ei nu trebuie să asiste sau care nu puteau să împlinească îndoitul scop de a'i instruì și desfătà în acelaș timp, la melodrame și farse grosolane. Fericită a fost ideea, care totuși a răsvrătit o parte din presă, de a se reprezenta câtevà din operile primilor clasici antici, spre a pune pe tinerii spectatori în măsură să'și dea seamă de desvoltarea treptată a teatrului și a'i cunoaște originile. Dar ideea aceasta n'a fost destul de bine urmărită. Intr'adevăr, dacă erà vorba de a se arătà fazele teatrului din antichitate până la Molière, n'ar fi trebuit să se sară brusc dela *Aulularia* și *Miles gloriosus* al lui Plaut, la farsele celui mai mare comic al timpurilor moderne, lăsându-se deoparte Terențiu.—Apoi erà drept ca totodată, și paralel, să se fi făcut și o revistă a începuturilor teatrului românesc, să se fi reluat unele din piesele vechilor noștri autori, pornind dela Facà, Th. Codrescu etc. și trecând la Alecsandri. Aceasta ar fi dat loc la reconstituiri nostime și interesante, la înfățișarea saloanelor dela începutul sec. XIX, cu modele, costumele și apucăturile bonjuriștilor de atunci. Insă ce nu s'a făcut anul acesta, se poate face la anul. In ce privește repertorul clasic, credem că s'ar putea reprezenta înainte de *Aulularia* lui Plaut, care trebuie reluată, și lăsând de o parte pe *Ostașul lăudăros*, care nu poate fi bine jucat—o piesă de Aristofan, cu amendamentele cuvenite.

Din punct de vedere bănesc, stagiunea 1905—1906 a mers strălucit la început, cu toate furtunile, campaniile de presă și dușmăniile, cu toate că nu s'au făcut decât puține concesiuni gustului rău. Drept că la acest bun mers a contribuit în mare parte și închirierea sălei lui Novelli, dinaintea căruia artiștii noștri s'au dat afund timp de vr'o două săptămâni. E locul acì să spunem că dacă închirierea Teatrului Național la trupe străine se poate tolera de nevoie, în paguba demnității sale, nu e bine să se abuzeze de acest drept acordat societății dramatice.—Lunile din urmă au fost mai slabe ca încasări, din cauza unei greșeli de prevedere, care se comite regulat. Știindu-se că îndată ce se ivește primăvara Bucureșteanul nu mai vine la teatru, ar trebuì ca piesele de efect să fie lăsate pentru partea finală a stagiunii. De fapt, se urmează tocmai contrar: în lunile de iarnă se dau spectacolele cele mai atrăgătoare, rezervându-se pentru primăvară acele care nu deșteaptă multe speranțe. Astfel și anul acesta, *Stingerea* s'a reprezentat în mijlocul stagiunii, iar în Martie s'au reluat *Despot-Vodă* și *Bărbierul de*

Sevilla, adecă un poem dramatic frumos, dar foarte puțin scenic și în care rolul de căpetenie n'avea interpretul potrivit, și o comedie foarte veche și arhi-cunoscută, care nu puteà fi nici bine jucată (din lipsa unui Figaro și a unui Almaviva); însfârșit, două spectacole care nu puteau atița întru nimic curiozitatea publicului. Să fie oare atât de greu ca, dela sfârșitul unei stagiuni, Direcțiunea să'și întocmească repertorul pentru stagiunea viitoare, luând în seamă toate cerințele și după un plan bine chibzuit?

Nevoia unui plan, unei directive hotărîte se simte încă și mai mult din punct de vedere artistic, decât din considerațiuni financiare. Până acum Teatrul Național a fost condus la voea întâmplării, cu un eclectism excesiv, care 'și aveà scuza în faptul că erà vorba de un început, că n'aveam încă destulă cultură, că nu exista un public. Azi toate aceste s'au schimbat, am făcut progrese; societatea dramatică numără deja 30 ani de existență; Putem dar să cerem mai mult dela d. Director general, să pretindem ca să aibă aminte fără șovăire datoriile unui teatru de stat, să ție seamă cel puțin de aplecările părții celei mai sănătoase a publicului. Marea massă a spectatorilor noștri e încă idealistă, iubitoare de Frumos cinstit și curat. Nu e nevoie, pentru a o retrage și a o reține, de producțiuni exagerat realiste ori decadente. Repertorul Teatrului Național poate fi încă mulți ani alcătuit din opere dramatice care, ca să întrebuințăm formula obișnuită, înobilează și înalță sentimentele sau cel puțin nu le coboară. Moda acestor piese va fi trecut aiurea, unde publicul e blazat și a ajuns la snobism; la noi, nu. Insă, de o vreme constatăm că tocmai acest repertor e nesocotit, că există o tendință spre prozaism și *terre-à-terre*, care se resfrânge și în jocul artiștilor. S'ar zice că ei nu mai au credință decât în piesele care reprezintă nimicurile de toate zilele, că nu mai pot, fără să zîmbească aparte, să exprime simțiri mai înalte și să reciteze versuri sonore. De aceea, se vede, parcă nici nu le mai știu recită. Tinerii artiști, chiar având bune dispozițiuni, nu mai sânt formați în vedereà frumosului repertor romantic și clasic, așà că în curând el va devenì imposibil de jucat. Așteptăm ca d. Davila, a cărui direcțiune este învederat un progres față de direcțiunile trecute, să îndrumeze definitiv Teatrul Național spre scopurile lui cele mai înalte.

El. Rovin

Icoană de la Radu-Vodă

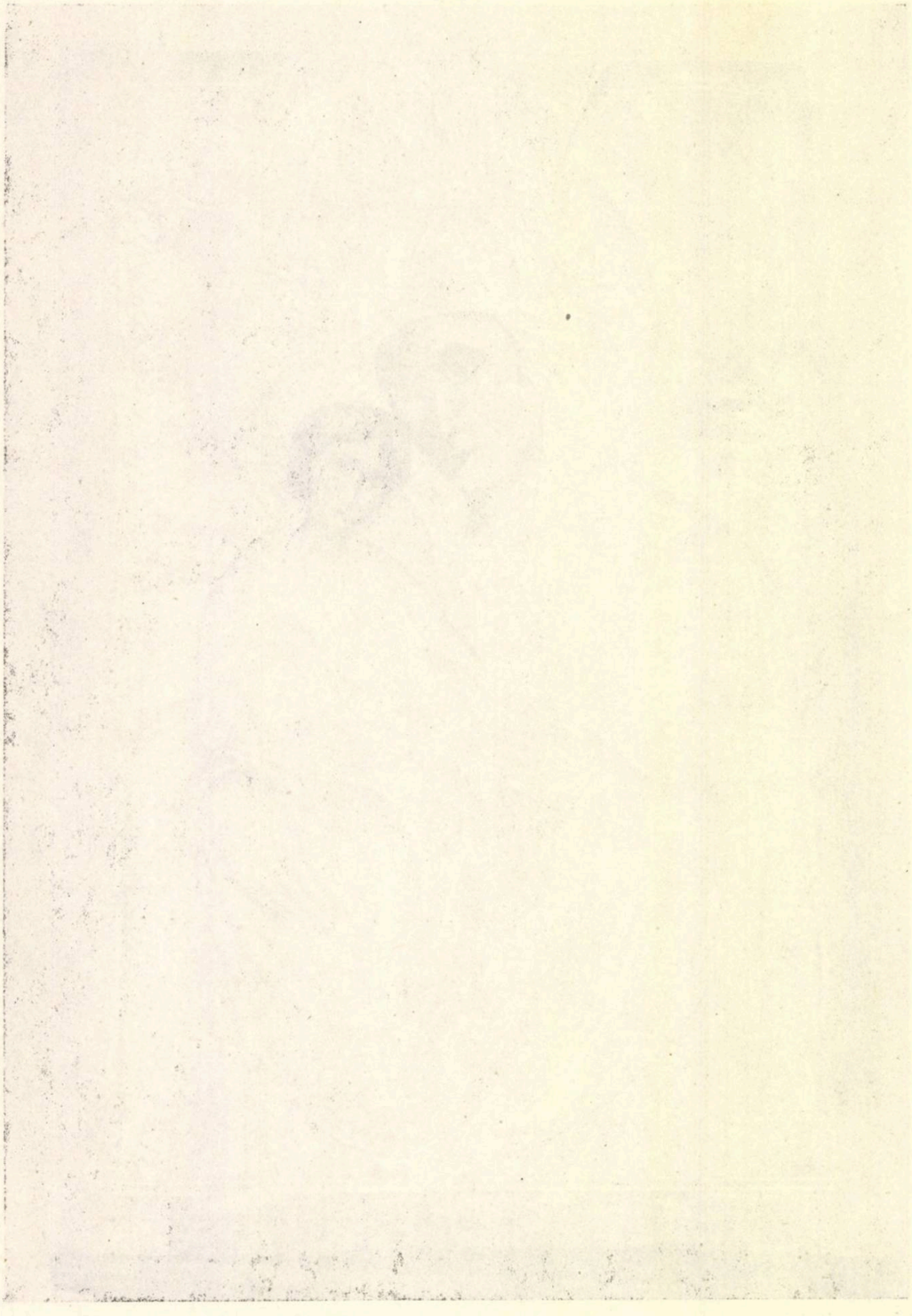

Burdumba[1])

XIV

Papa Christo care, după plecarea lui Burdumba, se făcuse bun prieten cu Kir Panaghi —tatăl Marullei— și de două ori pe săptămână în casa lui își făcea popasul, când se ducea la târg după cumpărături, Papa Christo, sprijinit de unchiu-său Părintele Ilarion, ajunsese omul de încredere al Mănăstirii Sf. Stefan din Pentelic.

Cum în scurtă vreme, prin purtarea lui, își câștigase o mulțime de cunoștinți pretutindeni ; cum isbutise să descurce cu folos niște vechi daraveri, pe care în zadar se străduise Starițul să le scoată la liman ; cum de asemenea adusese câștiguri neașteptate, punând bună orânduială în felul muncei și în vânzarea marmorei din băile schitului; cum dovedise în multe împrejurări că era cinstit și cumpătat, Papa Christo luase un mare avânt de om priceput în treburi, încât nu se hotăra nimic de Sobor fără de socotința și de cuvântul lui. El, în sfârșit, ținea și răfuia socotelile cu negustorii și cu zarafii mânuind astfel însemnate sume de bani.

Și acum făcea călătorii prin alte târguri și prin țară pentru vânzările marmorei, atât de trebuincioasă clădirilor ce se ridicau peste tot locul. Și deci, pentru a fi mai slobod în mișcări și a veni mai ușor în atingere cu oamenii, Christo își luase iar fesul și fustanela, încât lumea din afară așà văzându'l așà il cunoștea. Ba, de multe ori, își lăsa rasa și comănacul la schit și umblà, chiar la Atena și la Lycovrissi, îmbrăcat tot la fel.

Celor ce se mirau de această schimbare, le spunea —cum era lucrul într'adevăr— că el, doar de hatârul lui unchiu-său și pentru smerenie către Părinți, pusese haina călugărească, dar că nici măcar *frate* nu voià să fie, căci până la bătrânețe avea toată vremea să'și pue capul sub evanghelie.....

Și cum erà om cu vază și cu dare de mână acum, faptul nu părù ciudat nimănuia iar lumea se deprinse să'l privească sub amândouă ipostasele, fără să se mire, nici să cârtească.

---

1) A se vedea numărul din urmă.

Numele de Papa Christo nu și'l putù schimba însă, deși parcă nu'i veneà bine când îi zicea cineva astfel.

Și cum tot ce făcea aveà un scop, iar scopul lui erà să poată, cu orice chip cuceri pe Marulla, ușor se poate înțelege pentru ce se purtà și pentru ce lucra în așà chip și cum, întețit de năzuința isbândei, nu cruțà nimic ca s'o vadă îndeplinindu-se, căci în fundul sufletului suferea și încă îl muncea desnădejdea.

Intr'adevăr, cu toată iscusința, cu toată dibăcia, cu toate prefăcătoriile lui, pe Marulla tot nu putuse s'o înduplece la mai mult decât să stea de vorbă cu dânsul, să glumească chiar, să'l primească și să'l ospăteze bine, dar, îndată ce cuvintele se făceau mai duioase, glumele încetau de a fi nevinovate, ori Christo potrivea să sosească când nu era decât ea singură acasă, fata, fără să mai răspundă ori să mai aștepte, se sculà și trecând drumul se ducea la vre-o prietenă din apropiere.

Și așà mergeau lucrurile de luni și luni de zile, până când o împrejurare tristă, le făcù să încline de partea mincinosului călugăr.

Kir Panaghi—chiar în earna ce urmă plecarea lui Burdumba—căzù greu bolnav și nu lipsì mult să se strămute în cealaltă lume.

Marulla fù crunt lovită căci iubeà foarte mult pe tată-său și se desnădăjduia temându-se că'l perde. De altă parte erà nenorocită că nu puteà luptà, ea cu frate său Thano, un copil, și cu boala și cu nevoile casei, căci Kir Panaghi avea daraveri multe ce se puteau primejduì, fără de o apropiată priveghiere.

Cum să ducă ea singură o așà povară, cum să iasă la capăt din atâtea încurcături ? !.....

Și n'avea la cine cere nici sfat, nici sprijin, căci cei dinprejur—dacă compătimeau văzând pe bătrân bolnav—se bucurau ca negustori, că i se părăginesc treburile,—și dânsa cetindu-le în ochi și în inimă, erà prea mândră să mai le dea prilej de milă, pe de-asupra !...

De aceea nu puțin fù mirată când, într'o zi, cercetând catastifele descoperi că nu numai toate erau în regulă, dar ceva mai mult, găsì bani peste câți putea crede că vor fi în cicmigea. Se vânduse și făina mai cu preț și mierea aproape toată erà desfăcută, iar rostul prăvăliei erà mai spornic decât înainte....

Intrebă pe Thano, el nu'i știù răspunde, cercetă pe băeți și aceștia după ce se codiră câtva—îi mărturisiră, că în fiecare zi Papa Christo venea să vadă cum merg lucrurile, îi povățuia, le dădea îndemnuri și de două ori pe săptămână, încheià socotelile așà că marfa primenită des, se petrecea mai multă și se vindea , fiind proaspătă, mai bine.

In sufletul Marullei, tresărì un duios fior de recunoștință pentru cel către care gândul ei se îndreptà acum cu o vădită mulțumire.

Simțea că, în nenorocirea ce o lovise, avea în umbră, alături, un prieten care'i dedea—fără să fi avut vre-o datorie și fără să i'l fi cerut — sprijinul, pe care dela nimeni nu-l putea aștepta. Și ce sprijin ? !...

Treburile pe astfel de mâni erau deci mai înfloritoare decât niciodată. In loc să sufere și să se teamă, din partea asta nu putea să aibă decât folos și câștig.

Da, era un bun prieten ! Și ea îl judecase cu atâta asprime și uneori îi răspunsese cu dispreț și chiar se ridica mânioasă de lângă dânsul.

Un prieten ! ?... Al cui prieten ?...

Și gândul întorcându-i-se înapoi îi amintea cum venise acest om în casa lor, ce stăruință pusese ca să se apropie de dânsa, de câte bănueli nu fusese ea învăluită ascultându'l vorbind, cum simțea că'și stăpânește el firea și voința pentru a se arăta altfel de cum trebuia să fie într'adevăr, și altele și altele.....

Și acum se întreba, cu oarecare sfială de cuvenitul răspuns, pentru ce toate acestea și mai cu seamă, pentru cine ? !...

Dacă n'ar fi fost de cât roșeața, ce'i îmbujora obrajii, și căldura ce simțea că'i împăejinește ochii urmărindu'și gândul, și tot, gingașa copilă ar fi trebuit să înțeleagă că ceia ce făcuse și ce făceà Papa Christo erà pentru dânsa, pentru a'i fi pe plac și a'i da dintr'odată dovada, pe care se silea, să i-o strecoare—fie măcar picătură cu picătură—de atâta vreme în inimă !.....

Dar se cuvenea oare să primească ea o asemenea mărturisire, erà cinstit să'i îngăduiască, tăcând, infiriparea unei nădejdi, fie cât de depărtate, când în inima ei, o singură simțire erà covârșitoare și un singur gând îi putea alina și neastâmpărul și îndoelile : Jani al ei, Jani care se dusese de mult, dar pe care îl așteaptă și pe care îl iubia !...

Jani !... ce face, unde e, de ce nu se mai întoarce ?....

Dar zilele veneau și se duceau fără ca Jani să răspundă, fără ca Kir Panaghi să meargă mai bine și fără ca Papa Christo să înceteze de a veghia asupra aceleia, care'i stăpânea întreaga ființă și pentru care și-ar fi dat — cu partea de raiu ce'i făgăduise Părintele Ilarion — și viața și fericirea, pe altă lume, căci o iubeà ca un nebun.

Boala ținù lung și fù cu atât mai rea, cu cât slab și nătâng, bătrânul credea că'și dă duhul la fiece clipă și'i erà o frică cumplită de moarte.

Marulla tristă și obosită își perduse vlaga și răbdarea și'i erà fața perită și nu avea tragere de inimă la nimic.

Atunci — și acesta fù cel mai dibaciu meșteșug al lui Christo — cum și tata și fiica sufereau, unul aproape sanătos, alta aproape bolnavă, el îi sfătuì — și aveà multă înrâurire asupra bătrânului — să se ducă la mare undeva, să lase necazurile acasă și odată cu vremea bună să prindă puteri și voioșie.

— Cât pentru cele de aici, puteți pleca liniștiți, adăogă el, căci are cine să le poarte de prijă... dacă îmi este îngăduită încrederea pentru aceasta . . . . . .

Și Kir Panaghi, care de mult plămădea așà cevà în capul lui, își dete numai decât învoirea, iar Marulla, în seara aceea, — când Christo se urcă în căruță să plece,—îi întinse mâna zicându'i : am fost de multe ori răutăcioasă cu D-ta, vrei să mă erți ?

El zăpăcit, căci nu se așteptà la așà cevà îi luă, tremurând, mâna și drept ori ce răspuns i-o duse la gură și i-o fripse aproape cu înfocata sărutare ce lăsă pe dânsa . . . .

A doua zi bătrânul, fata și Thano plecară la Poros.

— Christo se ținù de cuvânt, căci niciodată treburile lui Kir Panaghi nu merseră mai bine. Văzând cu ochii, belșugul creștea și îmbunătățirile aduse de cucernicul prieten le dădură o așà întindere că se dusese vestea, până departe, despre marfa și negustoria tatălui Marullei.

Cei însă cari 'şi perdeau muşterii şi'şi vedeau câştigul micşorându-li-se, din zi în zi, fără chip de împotrivire, — negustorii din sat şi de prin prejur,—începură, mai întâi, să şoptească, apoi să vorbească pe faţă, despre amestecul lui Christo, în daraverile vecinului lor, lăsând a se înţelege că e o pricină ascunsă, ce uneltește aceasta.

Când vorbele şi prepusurile îşi făcură drum, limbile rele nu se sfiiră să strecoare în urechile—pururea lacome de nemernicii—că Marulla şi călugărașul—cum îi ziceau acum în batjocură—se aveau bine împreună şi că răspopirea—cum numiau ei schimbarea îmbrăcămintei lui Christo—era proba cea mai vădită că lucrul se simţise şi la Mănăstire şi deci nu se mai puteà tăgădui.

Şi minciuna sburând, cu o sută de aripi, se furişă în urechile tuturora, în cât nu rămase un colţ şi un om pe toată valea şi în toate părţile, să nu spue, ori şi cui — în taină se înţelege — pacostea aceasta, pe care după cap şi după împrejurări o împodobea fiecare cu tot soiul de năzdrăvănii şi de îmbrobodeli.

Oh ! gura mincinoasă nu o satură întreg pământul !.....

Papa Christo, care cu barba lui mare, cu pletele creţe atârnându'i în jurul obrazului, cu portul de palikar şi cu mersul ţanţoş şi legănat îşi dădea acum silinţă să semene cu Burdumba, se folosi de un drum ce făcù pentru trebile Mănăstirei, ca să se abată pe la Poros — chip să vadă pe Kir Panaghi şi să-i dea veşti de pe acasă, dar cu arzătoarea dorinţă de a se întâlnì cu Marulla, de dorul căreia i se uscase inima.

Bătrânul era întremat de tot şi stetea toată ziua la soare pe malul mării, Marulla însă tânjea mereu, aveà friguri şi nu se mişca din grădina mătuşă-sei.

Şi nu atâta cu trupul, cât cu sufletul mai vârtos erà bolnavă.

In livada înflorită de castani şi de maslini, în care trăià, în loc să se bucure de tot ce'i puteà da sănătate şi voioşie, ea veghea nopţile căinându-se şi ziua se lăsà în prada gândurilor.

O muncia lipsa ştirilor despre palikarul iubit, iar îndoiala despre dragostea lui şi bănuelile de tot felul îi înveninau viaţa.

Şi n'avea pe cine să întrebe, dela cine să afle, cui să i se destăinuiască. Mânase ea pe Thano de câteva ori la curtea Generalului Scufo, dar băiatul îi aducea ori veşti îngâimate, ori îi povestea ce auzise despre isprăvi vitejeşti, despre măceluri, despre grozăvii, fără ca din acestea să poată deslusì ceva despre doritul ei.

Se mai gândise că Papa Christo puteà să afle adevărul şi chiar erà gata să'l roage, dar se temuse să nu deştepte vre-un prepus necuviincios în mintea călugărului şi tăcù, el însă de câteva ori îi pomenise despre Jani şi'i spusese chiar că se svonea rău despre dânsul, ba odată—întorcându-se dela Corint—îi împărtăşise cele aflate dela nişte corăbieri, că, adică, ceata grecească fusese prinsă de Turci la o strămtoare şi nimicită până la unul.

Răsturnase adevărul înadins, doar o desrădăcina cumva iubirea dușmană, pe care o simţea încă vie în inima fetei; căci perzând nădejdea de a mai vedea pe Jani, Marulla s'ar fi întors poate către dânsul şi sorţii lui sporind l'ar fi mânat la izbândă.

Odată în puterea lui, chiar de se întorcea Burdumba, găsea el mijloc să'l împedice de a mai ajunge până la dânsa.

Fata stetea totuși nedomirită și nădăjduia încă!....

Acestea erau gândurile ce o frământau fără să'și găsească alinare, nici în îngrijirile mătușe-sei, care—cercând să'i pătrundă taina—o întrebase de nu este cumva jertfa unei patimi făr'de noroc, nici în dulcea seninătate a cerului, către care își purta rugător ochii, nici în mijlocul florilor și a liniștei binefăcătoare în care trăià, nici în dragostea și în mângăerile ce revărsau, cei dimprejur, asupră'i...

De aceea când, într'o zi, zări pe un palikar, întrând mândru și hotărît pe poarta grădinii—unde ea visà sub un umbrar de trandafiri — sângele isbindui'i cu putere tâmplele și peptul—o făcù să dea un țipăt de bucurie și să'i sară cu grabă înainte crezând că este Burdumba.

Christo—căci el erà—văzând mișcarea fetei se oprì, ca să se bucure mai mult și să'și potolească bătăile inimei, căci, fără să înțeleagă cele petrecute, luase cel puțin drept o dovadă de mulțumire graba pusă de Marulla să'l întâmpine.

Când însă, după câțiva pași, o văzù oprindu-se și făcând un semn ca de mirare, dacă nu de spaimă, flăcăul simți un fior de ciudă fulgerându'i trupul și stând locului grăì, cu un zâmbet silit:

— Nu te așteptai să mă vezi, ori m'ai luat drept altul așà îmbrăcat? Se prea poate căci de vale la schelă unii m'au semuit cu Burdumba.

Apoi trecându'și —după obiceiul frumosului palikar — mâna de mai multe ori prin barbă, păși rar spre locul unde se întorsese, fără greș smerită, copila.

Se așezară pe aceeași laviță și unul și altul, el privind'o cu ochi pătimași, ea cătând la un fluture galben, ce se sbătea pe dinainte.

Singuri, mișcați amândoi, departe de orice amestec străin între dânșii, nu se putea clipă mai prielnică dorinților lui Christo și de aceea după câteva întrebări și răspunsuri, el îi prinse—cu oarecare sfială mâna— și'i zise:

— Ți-am rămas dator cu un răspuns,... vrei să ți'l dau acum?

— Ce răspuns? nu țiu minte, spuse ea încet.

— In ajunul plecării, m'ai rugat,..... m'ai rugat D-ta, să te iert.

— Ah! da, îngănă ea trăgându-și mâna.

— Să te iert eu?... n'ai de ce fi iertată, căci chiar răutăcioasă — așa ai zis singură — eu eram fericit să te văd, deși nu știu nici când, nici de ce ai putut fi cu mine astfel. Mai bine eu ți-aș cere iertare că nu am avut încă parte să-ți intru în voe, voiu să zic că nu ți-am putut încă vedeà arcul sprincenelor neîncrețit. Ce ți-am greșit eu oare?, de ce nu vrei să fii voioasă cu mine precum te-a lăsat D zeu să fii cu toată lumea?...

Și dete să-i apuce iar mâna, dar Marulla se ridică de odată, aruncându-și însă ochii asupra lui și văzând ce întristare i se zugrăvise pe față, șezù din nou jos, apoi căutându-și vorbele zise:

— Iți cer încă odată iertare, că nu știu cum să-ți răspund și mai cu seamă nu știu cum să-ți mulțumesc pentru tot binele ce ne-ai făcut și ne faci.

— Oh! nu te mai obosì pentru asemenea nimicuri...

— Tot ce aș puteà să-ți spun este că te cred... prieten al nostru și... sânt bucuroasă de aceasta; dar...

— Pentru D-zeu nu strica ce clădișI acuma — întâmpină el repede — nu nimicì, cel puțin, șubreda nădejde, de a puteà clădì odată împreună ceva mai statornic..... Și de astă dată, înflăcărat, îi luă mâna și i-o sărută mai nainte de a prinde ea de veste, că se apropiase cu totul de dânsa...

Și ar fi putut urma multă vreme astfel Christo, căci fata îl asculta și el se îndulcise la vorbă, dar de odată un glas ascuțit strigă din depărtare : Iaia ! Marulla ! și pași repezi răsunară pe pământul bătătorit al curții.

Erà Thano, care se întorceà dela mare cu un coș plin cu pești. Intră în grădină și fără să ià seama că mai erà cineva, urmă a strigà bătând din palme :

— Eu singur, eu singur i-am prins și patru sânt încă vii, doi luferi, o sinagridă, pentru tine și un kefal pentru Iaia !... Ah !... Papa Christo !, zise el — rămânând cu gura căscată — când ai venit părinte ? !... asta... palikare ?!... Cum e pe la noi ? Babaia o să se bucure când te-o vedeà, că s'a săturat de stat degeaba și vrea să se întoarcă acasă... Mănânci cu noi, nu e așà ?... Iaca mă duc să îngrijesc de masă, căci pe nădejdea Marullei aici am rămâneane mâncați... și ridicându-și coșul alergă râzând înăuntrul casei...—

— Bătrânul se întoarse la Lycovrissi, iar Marulla și Thano rămaseră încă la Poros. Aveau să se întoarcă și ei, când i-o fi fetei mai bine.

Singur acuma cu kir Panaghii, Christo știù să tragă folos din toate câte făcuse pentru dânsul și cu meșteșug aduse lucrurile așà ca bătrânul să i se recunoască : „îndatorat la suflet, legat pentru viață cu inima de inima lui, cu mâna în mâna lui — căci așà prieten și așà ispravă, pentru ca să'i încerce și să'i măsoare sufletul, le trimite D-zeu numai odată omului și e gheena și smoala în clocot, pentru dânsul, dacă nu le recunoaște și nu ține socoteală de voința Atotputernicului !“... Așa se rostea bătrânul, cu lacrămi în ochi, cu strângeri îndelungate de mâini și cu tot soiul de îngrijiri și de cocoloșeli părintești întâmpinând și aținându-se pe lângă prefăcutul călugăr, încredințat — bietul om — că de prieteșug pentru el îi purtase acesta de grijă averei și'i pusese trebile, în mai puțin de un an, pe drumul pe care de treizeci de ani și mai bine nu fusese însuși destoinic să le pună.

— Aici în casa mea ești ca acasă la tine... fiule !.. oh ! lasă-mă să-ți zic, fiule, că de mi-ar fi trăit Stavro al meu, ar fi fost tot așa de voinic și de falnic cum ești și de aceeași vârstă !...

— Uite, singură vorba asta — pornită din inimă — mă plătește, de tot ce zici d-ta că aș fi făcut, deși eu n'am făcut altceva, decât să împing — poate ceva mai cu îndrăzneală —daraverile, așà cum le așezaseși înainte, îi răspunse șiretul de popă, căutând să se furișeze astfel și mai adânc în dragostea celui pe care lingușindu'l îl îmbrobodea, pentru a'și'l face și mai rob, decât se robise singur.

Și foarte măgulit Kir Panaghi îl bătea pe umeri zicându'i — cu tot dinadinsul :

— Așà, așà iubite, ca la tine acasă, căci ne-ai îngrijit, par'c'am fi fost ai tăi !...

De, eu sânt acum trecut de șaizeci de ani, dar știu ce'ți dătorim copii mei și cu mine și.....

— Te rog, Patera, să nu mai vorbim de asta, dar — dacă 'mi dai voe—aș dorì să'ți vorbesc de un lucru ce de multă vreme îmi stă pe inimă

și nu știu cum, nu am îndrăzneală să ți'l destăinuesc, răspunse șmechierul, așternându'și astfel prilejul, pe care'l pândea de atâta vreme.

— Ce e ?.... Vorbește deschis, căci vorbele nu'mi vor cădea afară din urechi, și cu toată dragostea ți le voiu asculta băiatule, urmă bătrânul.

— Uite, începù Christo, îndemnul îmi dete brânci adineaori când îmziseși—cu atâta bunătate—fiule și acum că mă ispitiși, uite, parcă mă îni doesc iară...

— Ci zi omule, că n'o fi doar moarte la mijloc !...

— Apoi să-ți spun !... Și netezindu'și barba, ca și cum s'ar gândì adânc, urmă—Ai perdut ziceai pe Stavro, și azi ar fi fost de o vârstă cu mine și.... boiul ne-ar fi același ?

— Intr'adevăr așà !

— Dacă vrei să'l înlocuesc, ia-mă de fiu de-al binelea, dă'mi pe Marulla... o iubesc mult.... și m'ai face fericit !

Bătrânul, care nu se așteptà la una ca asta, pironi ochii asupra lui și după câtva ridicând mâna și vroind să răspundă, Christo — cui mișcarea și căutătura aceasta îi păruse protivnice — nu'i dete răgaz, cì repede înodă iar vorba :

— Afară de Părintele Ilarion, unchiu meu, nu mai am pe nimeni și tot ce e al lui e al meu..... Eu acum că mi-am croit drumul și cunosc treburile mă voiu trage din mănăstire... am părăluțe bune.... și alături de D-ta ași putea să mă pun și mai cu temeiu pe lucru !.... De acum e și vremea să te odihnești, și copii să urmeze—sub ochii D-tale--cele așezate atât de bine pentru dânșii..... Marulla are suflet bun și e plină de chibzuială, dar știi fetele sânt ciudate, nu le poți ușor deslușì gândul.... îți alunecă printre degete ca apa. .. De mult nădăjduesc... de mult aștept, dar — după cum ea, îmi spunea, deunăzi la Poros—«eu o viață am și un tată și una e legată de altul, cum o vrea D-zeu și dânsnl cu mine.... așa va fi».... iar pe D-ta 'mi-e drag să te văd și să te ascult !.....

Așà îmi zicea singură, la Poros, în grădină și... Thano chiar ne-a găsit alături, sub umbrar, vorbind..... venise cu panerul cu patru pești vii și erà atât de nostim Thano !.... Ce băiat voinic... ce frate drăgălaș !...

Și îngrămădea vorbe după vorbe, ameținд pe bătrân, — care n'avea chip nici gura s'o deschidă,—cu tot soiul de dovezi și de potriveli, doar din toate spusele acestea i-ar răsărì încredințarea, că nu mai lipsește decât binecuvântarea lui, ca să se pornească nunta.

După o jumatate de ceas tăcù.

Kir Panaghi erà, din creștet până în tâlpi, o apă și brațele lui scurte și grase de abià mai puteau prididì să stâmpere nădușeala ce'i șiroià de pe chelie pe frunte.

— Bată-te, să te bată !.... că năzdrăvan mai ești !... atâta putù îngănà el, după oarecare încercări de a'și umezì gâtlejul, cu desăvârșire uscat...

Christo holbì ochii și întinse gâtul.

— Babaia, după ce înghițì iar de câte-va ori, zise : Năzdrăvan !..... de parcă mi-ai cetit în inimă !.... Apoi de când mă gândesc eu la asta !..... Uite, din ziua când ai lepădat portul călugăresc, mi-am zis : harnic și isteț cum e el și bun și prietenos..... dacă l'ar vreà fata, pre legea mea, ar fi strajnic ginere !..... Am trăì la un loc și m'aș bucurà în pace de bătrânețele mele !..... Și iaca.... năzdrăvănie.... că și tù l'ai avut gândul ăsta și... o să fim

.....o să ne punem..... și are.... și va fi.... și.... și.... mai tot încurcă bătrânul, până ce'l bufni plânsul și căzù în brațele lui Christo mormăind :..... dacă te vreà fata !.....

Deși mișcat, deși măgulit de tot ce auzise, o vorbă mai ales îi întrase flăcăului adânc în minte și'l stăpânea cu tărie, căci nu'i puteà dà rostul ce dorea :

— De l'ar vreà fata !..... dacă te vrea fata !.... zisese bătrânul.

Intrebare sau hotărîre ? care din două? Și parcă 'l ardea cu un fer roș pe spinare chibzuind că, întrebată, Marulla poate să nu'l vrea și atunci s'a muncit și a muncit de geaba ? !.....

De geaba ?.... Nu ! !. .. căci nu va rămânea așà în drum.

O jertfă aduce pe alta și dânsul nu puteà perde ce câștigase până atunci. Trebuia să se mișce bătrânul, trebuia să'și arate el voea, iar fata... fata să se supue !....

De altfel silnic se va supune numai dacă o parte din cele ce se vorbiau i-ar ajunge la urechie.

Oh ! de mult știà și auzià el toate, dar cum nici tăgăduià, nici adevereà nimic, bănuielile se pecetluiau iar clevetirea se imputerniceà mereu. Și'și făceà un sprijin, și la nevoe și-ar fi făcut o armă dintr'însele, pentru a smulge pe Marulla din lațul în care o bănuia încă prinsă.

Își va îndeplinì, cu orice preț jurata lui răzbunare, asupra lui Burdumba ! Va fi a lui Marulla, a lui !... nevasta lui... și atunci vie el să i-o răpească din brațe !... Vie !...

Dar nu va venì și rânjeà, urmărnd gândul ascuns, ce i se înfiripa de câte ori cugetà la dânsul.

Acestea nu'l împedecau însă de a țese în jurul tatei și al fetei o pânză de mreji menite a'i plecà pe amândoi vrerii și ispitei ce'i ardeau pieptul.

Așa, pe Kir Panaghi îl încurcă în niște alcătuiri, ce'l puteau jicnì adânc fără de mijlocirea și ajutorul lui, iar pe Marulla o mai văzù de câteva ori la Poros—unde prin daruri și lingușiri știù să câștige pe mătușa fetei d partea lui—și putù s'o facă a se deprinde cu gândul că trebuia să se mă-e rite și că dela dânsa atârnà și liniștea și belșugul casei lor.

De altfel nu scapă nici un prilej de a împrăștià zvonul despre apropiata lui căsătorie cu Marulla și începù chiar să facă rost de ale zestrei și de cumpărături.

Era atâta de vrăji de dorința lui, atâta de înfășurat el însuși în mrejile ce întinsese în preajmă'i că afară de ceiac visà și de ce urmăreà, nu mai vedeà, nici mai înțelegeà nimic.

XV

După o plutire norocoasă, cu vântul în spate, corabia ce duceà pe Sir Reginald Moore și pe palikari, se oprì o zi la Corfu, apoi ocolind țărmul trase în față de Missolonghi unde se coborîră cu toții și zece zile cutreerară vânând și pescuind—tot ținutul. Locurile vestite prin șederea lui Lord Byron și bătăliile cu Turcii fură negreșit cercetate cu deamăruntul, iar în casa în care murise marele poet, Sir Reginald le povestì viața svânturată a idolului său și în înflăcărate cuvinte le tălcui cele mai frumoase părți din Ghiaurul, din Lara și din Corsarul....

Zile într'adevăr plăcute, în care nobilul Lord, căută să le înalțe și să le răcorească sufletul, după atâtea trude și nevoi!

Plecarea dela Durazzo și despărțirea de bunul și prietenosul Iskender fusese adânc mișcătoare și pe mulți—între cari pe Jani și pe Naco—îi podidise lacrămile perzând din ochi omul și țărmul, cari pentru dânșii întrupau neamul și țara, în mijlocul cărora trăise și luptase îndelungă vreme...

Legănarea molatică a valurilor, nopțile senine petrecute cântând și jucând, povestirea faptelor și împrejurărilor, la care luase parte și ospeția largă și îmbelșugată a prietenului lor, făcură însă ca, punând din nou piciorul pe pământ, să li se pară că toată această călătorie, trecuse prea repede și amintirea ce le lăsase era asemenea unui vis frumos!.....

Dela Corint—unde părăsiră corabia—palikarii și însoțitorul lor o luară pe jos de-a lungul sânului Salaminei.

La Eleusis, generalul Scufo—vestit despre data sosirii—le eși înainte cu o mulțime de lume și'i primi cu stâlpări de dafin, cu urale, cu strigări de bucurie, cu detunături de arme.

Li se dete o masă mare, la care se bău cu prisos în sănătatea celor sosiți, în amintirea celor căzuți, întru mărirea Elladei, glasurile, întețite de băutură, începură să zică de dor și de veselie, iar picioarele curând le urmară în ropotul măsurat al danțurilor....

O măreață sărbătoare!...

Burdumba și Naco — cari aveau rubedenii prin partea locului — de abea târziu după mezul nopții putură să se lase odihnei, alții ținură cheful până la ziuă. Și era cu drept, mulți dintre cei sărbătoriți avându-și părinții, frații, logodnicile alături de dânșii, și nu mică le era fericirea de a se îmbrățișà și de a sta iarăși mână în mână, unii cu alții.

A douazi-ceata se împrăștiă, cu învoiala ca în ziua sfântului Alexandru, să se afle adunată la Atena, unde avea să se alcătuiască, în cinstea ei, o sărbătoare cu tragere în țintă, cu lupte, cu jocuri, cu alergări, la care însăși Regina Amalia avea să atârne pe peptul celor mai dibaci, un ban de aur și să'i sărute pe frunte, încununându-i cu dafin!....

Cu strângeri de mâni, cu urări frățești, se despărțiră voinicii, întorcându-se fiecare pe la casele lor, iar Generalul Scufo, cu Sir Reginald Moore și câțiva prieteni se duseră—însoțiți de Jani și de Naco—în pădurile Dekeliei.

Acolo cei doi palicari își găsiră lucrurile și căsuța lor așa cum le lăsase, și mai văzură—într'un luminiș—conacul cel nou și frumos, ridicat în lipsa lor, în care Generalul își primì musafirii și unde, — după cum le spusese— își petrecea toată vremea slobodă ce'i lăsau treburile stăpânirii.

Aceasta îi înlesnea și mijlocul de a mai da puțină viață și mișcare lumii înalte din Atena și'i îngăduia să facă plăcere și Reginei, mare pătimașă de vânătoare.

Pentru un așa prilej se făcuse acum pregătiri întinse. Mulțimea de slugi forfoteau în toate părțile, bucătarii pregăteau mâncări sub un umbrar de frunze, iar pușcașii și gonacii steteau tolăniți pâlcuri pâlcuri printre copaci.

Mândru de isprăvile și de numele bun al credincioșilor lui palikari. Generalul, care tot drumul mersese, având pe unul la dreapta și pe altul la stânga, nu încetă de a'i întreba despre ce făcuse, ce văzuse, despre starea ținuturilor, despre oamenii cu cari fusese în atingere, despre luptele ce se dăduse și mai ales despre acele ce ei înșiși săvârșise cu tovarășii lor.....

In răspunsurile ce'i dedeau, fiecare căuta să scoată vrednicia celoralţi la iveală, lăsându-se cu totul deoparte pe sine, aşa că de câte-va ori ajunseră să se certe împreună pentru a da pe faţă aceeace se sileau a ascunde.

Generalul îi privea cu coada ochiului şi gândea — frecându-şi mustăţile scurte şi groase — cum sufletele unor oameni, cari prin faptele lor de vitejie, prin nepăsarea de suferinţă şi chiar de moarte, înflăcăraŭ minţi şi înduioşaŭ inimi, puteau fi stăpânite de atâta uitare de sine ?...

— Au de sigur ceva mai mult, ceva mai mare într'ânşii decât noi, zicea vechiul luptător pentru neatârnare,—deprins a cumpăni şi a judeca faptele şi înclinările celor jinduiţi de slavă şi de bogăţie, cu care avea de a face în toate zilele, au ei, eşiţi din straturile de jos, aceleaşi însuşiri ce le are şi pământul mânos şi darnic : sunt mărinimoşi şi mândri !....

De aceea când sfârşiră ce aveau de povestit, bunul General nu putù decât să le strângă mâna, atâta era de mişcat şi atât de micşorat se socotea el alături de dânşii atunci !...

Seara fù ospăţ mare, zgomotos şi vesel, la care luară şi Burdumba şi Naco parte, căci în cinstea lor fusese orânduit şi întru lauda celor săvârşite de ceata palikarilor şi de căpitanii lor se ridicau toate urările şi se goleau toate paharele.

Minţile aprinse şi limbile deslegate numai cunoscură margini. Cei mai tineri îi potriveau în vrednicie cu strămoşii eroi, dela care moştenise ziceau ei vitejia şi iscusinţa ; alţii— tot atât de încălziţi, dar mai domoli — îi fericeau de a fi luptat pentru măreţia Elladei şi 'i dedeau drept pildă urmaşilor.

Jani şi Naco, ameţiţi de atâta vorbă, se uitau unul la altul, mirându-se că lumea le găseşte atâtea vrednicii, pe când ei — precum o şi spuseră când se ridicară să mulţumească, «nu'şi făcuse decât datoria» !...

— Omeric ! Omeric ! strigă atunci Sir Reginald, sărind din loc şi în uralele tuturora, hărăzind cu nemărginita lui prietenie, câte cinci mii de drahme, flecăruia dintre cei doi *fârtaţi*, cu cari petrecuse multe zile frumoase şi cu primejduirea vieţii lor, ocrotise de atâtea ori, pe a lui !...

— Primim cu recunoştinţă prietenia Luminăţiei Tale, zise Naco—după ce schimbă încet câteva vorbe cu Burdumba — însă, din adâncul inimei, o rugăm să dea banii celora cari au perdut pe tovarăşi noştri căzuţi în luptă, lor li se cuvine mai cu drept decât nouă, întorşi vii nevătămaţi acasă !.... Vă rugăm !..şi amândoi îngenuchiară îndreptându'şi mânile către Sir Reginald, care'i privea înmărmurit.

— Să trăiţi ! Să trăiţi ! bunii mei copii ! zise generalul ridicându'i de jos şi sărutându'i, iar tânărul Lord, îmbrăţoşându'i cu căldură, le spuse : va fi după cum doriţi prietenilor !....

— Vânătoarea urmă câteva zile cu multă râvnă, unii în munte după jderi, capre, mistreţi ori vultani, alţi prin văi, prin câmpie după prepeliţe, după dropii, năzuind chiăr la raţe şi la nagăţi, pe malul bălţilor aproape uscate şi la turturele, la mierle ori la porumbei sălbateci, când nu mai găseau altceva.

Cu cei dintâi se duse Jani, lăsând pe Naco să însoţească pe ceilalţi, mai cu seamă că avea şi tainica însărcinare să afle ce se petrece pe la Lycovrissi.

Porniţi din zori, din pricina căldurei, băteau drumurile şi pădurile,

şi măsurau ogoarele, s'aţineau la pândă după copaci, ori culcaţi pe burtă după mărăcini, mâncau pe unde'i apucau vremea şi se odihneau pe unde'şi puteau adăposti capul, iar după asfinţitul soarelui se înapoiau cu toţii la conacul din pădure, cu vânatul de-aspinare.

Acolo se numărau şi se deosibeau bucăţile, ce era bun de mâncat se dedea bucătarilor, facle mari de răşină se aprindeau împrejurul casei, puşcaşi şi gonacii se aşezau la masă,—întinsă pe laviţi curate de lemn,—iar generalul cu musafirii, după ce'i priveau câtva din ceardac, se aşterneau şi ei pe mâncare şi pe băutură, aşa cum ştiu s'o facă cei cari, ceasuri întregi nu se puneau jos şi o zi întreagă îşi amăgiau foamea cu te miri ce, pentru ca să nu dea pas dihăniilor să le treacă tefere pe sub nas.

Şi era un râs şi un haz şi o nesfârşită veselie cu poveşti, cu glume, cu snoave vânătoreşti, care nu se sfârşeau decât târziu, când glasul celui mai bătrân amintea ceasul plecărei de dimineaţă, ori capetele celor îmbuibaţi şi frânţi de alergătură se plecau greoae de somn, dorindu'şi patul.

Şi a doua zi o luau iar dela cap- având oaspeţii voe să calce pretutindeni afară doar de o vâlcea în spre poalele Parnesului, unde erau laţuri întinse, pentru prepeliţe şi alte păsări şi o poiană mare, împrejmuită cu sârmă, în care se creşteau fasani.

Acestea erau, cu mare sfinţenie, păstrate numai pentru dăţile, foarte rari, când Regele însoţea pe Regina.

Blajinul Othon—care nu vrea să'şi trudească timpul, ca neobosita şi înfocata lui soţie, era bucuros să privească cum se sbăteau, păsările în ochiurile întinsului năvod, sub care cu momeală de grăunţe se năpusteau sărmanele în cârduri, sau, cu o puşcă uşoară în mâni, aşezat la loc bun, să ochiască şi să ucidă zeci de fasani, mânaţi cu meşteşug să sboare pe dinaintea lui.

La plecare duceau cu dânşii sumedenie de vânat, de care se felosea mai totdeauna spitalele din oraş, căci foarte puţin se oprea la Curte.

Una din aceste dăţi, se întâmplă să cadă, la o săptămână după sosirea palikarilor la Dekelia.

Dis de dimineaţă mare svon şi mare zarvă, oamenii alergau în toate părţile aninând crângi şi lanţuri de frunze verzi pe lăturile şi împrejurul uşilor şi ferestrelor conacului, iar porunca, strajnică pornită dela stăpân, era să fie toţi gata şi curaţi. Bucătarii şi slugile lucrau pe capete.

Călări pe cai frumoşi murgi şi urmaţi de vre-o douăzeci de călăreţi, bărbaţi şi femei, Regele şi Regina se iviră în aleea, tăiată prin mijlocul codrului, la capătul căreia îi întâmpinase Generalul cu musafirii lui.

Burdumba în fruntea puşcaşilor şi Naco a gonacilor, înşiraţi dela poarta Conacului până la scară, se aflau unul la un cap de treaptă şi celălalt la altul, aşa că Jani ţinu calul Regelui şi Naco pe al Reginei, când descălicară să se sue sus.

Priveliştea erà încântătoare.

Soarele deabeà mijind printre copaci, anina sclipiri de aur de sfârcul frunzelor şi aruncà săgeţi lungi calde printre crângile, deabeà clătinate de vânt. Un miros de earbă, de flori şi de răşină înbălsăma aerul proaspăt al dimineţei, iar ochii, cari cu anevoe pătrundeau în desişul întunecos al stejarilor, se puteau odihni pe mulţimea capetelor goale şi smerite, în faţa stăpânitorilor, cari vorbeaù şi râdeaù cu cei dinprejur.

La un semn al Generalului, Burdumba şi Naco se ridicară în pridvor,

unde cu frunţile plecate şi cu braţele împreunate pe pept, ascultară cele ce stăpânul lor spunea Regelui şi Reginei despre dânşii; iar când, pentru a le săruta mâna puseră un genunchiu în pământ şi pentru a răspunde la laudele ce le făcuse, ridicară capul şi într'un glas răspunseră: Măria Ta ne-am făcut datoria !... o strigare puternică sbucni din pepturile celor de faţă, iar printre vârfurile aplecate ale copacilor un mănunchiu de raze vii răspândi o strălucire neaşteptată asupra tuturora !...

Dupe ce feciorii—cu largi tablale dc argint, încărcate cu felurimi de bunătăţi—împărţiră o uşoară gustare, Regina, cu tineretul se îndreptă spre locul de unde hăitaşii şi gonacii aveau să pornească vânatul, pe când Regele cu Generalul, urmaţi de Jani şi de Naco, intrară în poeana fasanilor. La prânz fu masă mare, înveselită de musica ostăşească, anume adusă dela Atena, apoi se întinse danţul, sus în casă cu valsuri, mazurkă, cadril, jos în bătătură cu syrtoul şi piperul, de răsunau tonurile săltăreţe şi chiotele de bucurie până în străfundul codrului.

La întoarcere întreaga ceată, crescută acum cu musafirii Generalului, se abătu pe la vălceaua dela Parnes, unde în mai puţin de un ceas făcu un adevărat măcel de prepeliţe, apoi încet, încet vorbind şi râzând intră în oraş.

— Şi zi nimeni ?

— Nimeni.

— Cum aşà ?

— Bătrânul la târg,.. ceilalţi de trei luni la Poros, zise Naco, trăgând cu vergeaua fulfuiala dintr'o puşcă.

După plecarea oaspeţilor şi risipirea celorlalţi, amândoi prietenii steteau la sfat, în tinda casei.

— Ciudat lucru! La Poros de atâta vreme!... Ce crezi tu de asta, piciule, întrebă Burdumba, plimbându-se cu neastâmpăr.

— Nu cred nimic... Ce să cred ?... I-o fi fost fetei urât... Tu dus în toată lumea... La Poros e marea... e mătuşă-sa... e frumos. Ai fost la Poros vreodată ?.,. răspunse Naco, oprindu-se la fiece cuvânt, ca şi cum îi era gândul numai la puşca şi la vergeaua lui.

Jani căta să'i cetească pe obraz, dar acesta întorcea mereu capul într'altă parte...

Deodată apucându'l de umeri, îi pironi privirea în ochi, şi'i spuse:

— Şi atâta tot ? N'are vre-o pricină plecarea ?... Şederea departe de casă, tot fără pricină este ?... Tu îmi ascunzi ceva !..

— Ce prostie ?.. murmură Naco.

— Imi ascunzi !.. Jură că nu'mi ascunzi ! ?...

— Barba Jani, nu fii copil ? !...

— De un cias, fiece cuvânt al tău mă împunge şi mă doare.

De un cias mă învălui, parcă, într'o negură şi cu dinadinsul cântăreşti şi'ţi alegi vorbele.... Nacule, dragă Nacule, ce e ?... te rog spune'mi..... nu mă lăsa să mă muncesc aşa... jură că nu 'mi ascunzi nimic ?

— Eşti nebun !... ce să'ţi ascund omule ?

— Jură !

Nu ştiu nimic, nu'ţi ascund nimic !... înţelege odată şi lasă jurămintele. Ai uitat că eu nu jur, fie măcar ce-o fi ?!... Dacă nu vrei să mă crezi, întreabă pe Pericli, păduralul, că pe el l'am trimis la Lycovrissi şi el mi'a adus răspunsul... zise Naco intrând în odae să'şi pue puşca la loc.

Burdumba rămase ca de peatră privind lung în urma lui.

Omul acesta, care nu s'ar fi dat înapoi de la nici o primejdie şi ar fi suferit orice fără să scoată un strigăt, era acuma stăpânit de o cruntă şi neînţeleasă simţire.

I se părea că toate sunt negre înaintea, că'i grea şi e jalnică tăcerea pădurii, că triste vedenii, treceau pretutindeni! Şi ar fi vrut să plece, dar nu se putea urni din loc, şi 'i venea să ţipe, dar strânse ca intr'un cleşte, îi erau gâtul şi gura şi capul....

— Ii tăinuia lui ceva Naco şi era negreşit ceva rău, foarte rău şi iată că adâncit cum stătea el, privind în gol, zări, ca o nălucă, pe Marulla întinsă şi moartă.!....

Moartă Marulla !... Moartă !... Aceasta e taina !... şi nu voia să vorbească de milă, Naco, de dragoste pentru dânsul... să nu sufere !...

Dar nu suferea el aşa îndestul ?... ar fi putut suferi oare mai mult ?.. Moartă !... da, moartă Marulla !....

Şi sărind, de pe laviţa unde căzuse sdrobit, se repezi ca un nebun în odae, coprinse pe Naco în braţe şi într'un raget îi sbuncniră cuvintele :

— Moartă ! e moartă !... Acum înţeleg pentru ce nu jurai !....

— Moartă !... Jani fii cu minte, zise Naco mâgâindu'i umerii.

Glasul însă şi mişcarea aceastâ îi întăriră bănuiala.

— Moartă, urmă el,... de răul meu... din pricina mea... Marulla, sărmana Marula !... şi se aruncă desnădăjduit pe pat cu capul în mâni. Rămas în picioare, celalt îl privea sbuciumându-se şi strigându-şi mereu iubita şi de odată în mintea lui se răsturnă rostul lucrurilor şi 'i licări, ca o mântuire poate, îndemnul de a'şi lăsa, mai bine, prietenul să creadă că Marulla murise, decât să fie silit a'i destăinuì cele ce aflase.

Dela întâia întrebare, pusă întâiului venit, se cutremurase auzind ce se spunea pe seama ei.

- cel Papa Christo, era deci omul mânăstirii, despre care li se vorbise acolo în munţi. Şi lumea nu'l hulea pe dânsul, căci era tânăr şi avea pentru ce să'l iubească o fată aşa de frumoasă.

Papa Christo ! nu'l cunoştea nici măcar din nume.

Prepusurile lui se adeveriseră dar, Marulla—lăsată în voea ei—căzuse prada unui mişel.... dar îndrăzneţ şi cu dare de mână.

Bietul Jani, sărac şi prins departe în luptă, nu putea sta în cumpănă cu dânsul !....

Se hotărî deci a nu'l amărî mai mult şi a'l lăsa să se jălească în pace până se va potolì.

Dar dacă ar aflà şi el adevărul ?

Dacă i s'ar spune şi lui, că Marulla, fusese înadins dusă de tată-său la Poras, ca să nască copilul, ce'l avea dela Papa Christo, iubitul ei de acum,— acel bazarghidean al schitului, din pricina căruia aiurase el atâta vreme ?!...

Şi dacă o mai afla că îl ia şi de bărbat, oh ! atunci, într'adevăr, că ar fi în stare să facă cele mai neînchipuite nebunii.....

Şi se cutremura Naco, gândind la toate acestea, iar Burdumba gemea şi ofta, ghemuit de-a curmezişul patului

Eh ! dar cine ştie — îşi zicea spânul —poate ca să fie chip, eu, singur nu'l las nicăeri.... şi dacă o fi, apoi Beyul ne găseşte el leacul....

Şi plănuia să povestească împrejurarea Generalului, cu rugăminte să'i depărteze dela Dekelia pentru câtăva vreme.

(Urmează) **D. C. Ollanescu.**

ădarnic mă silesc a râde
Ne vrând să mă doboare
Tristeţea care e ca umbra
Ce vestejește-o floare

Căci zâmbetele ce s'anină
De colţul gurii mele
Mă fac să gust și-amărăciunea
Ce se cuprinde 'n ele....

V. Podeanu

Candelă dela Radu-Vodă

NEAMUL BOERILOR PARȘCOVENI[1)]

INCHEIERE.

Ca *încheiere* a studiului acestuia, vom căuta să răspundem la întrebarea: **Boerii Măgureni** sunt **Cantacuzini** *adevărați* sau se prelungesc până azi prin **Părșcoveni** ori Părscoveni?

In mod afirmativ, și cu toată preciziunea care izvorăște din documentele existente (hrisoave, zapise etc.), se poate răspunde scurt: Da. Măgureni sau Cantacuzini este tot una. **Măgurenii** sunt ramura *întâia — născută* a Cantacuzinilor munteni, ramura Marelui Spătar *Drăghici.* De altfel, o asemenea întrebare nu se poate pune decât de o persoană absolut străină și lipsită de cunoștința istoriei Patriei. In adevăr, *Drăghici,* Marele Spătar, fecíorul Marelui Postelnic *Costantin Cantacuzino*, se numi, după numele *ocinei din Măgureni* și după obiceiul de atunci, *Drăghici Măgurénul*, întocmai precum fratele său *cadet*, *Șerban*, se intitulă și el câtva timp, *Șerban din Drăgănești.* Aceste titulaturi nu împiedicară însă nici pe unul nici pe celalt de a'și zice, și își ziceau chiar adesea, *Cantacuzini*, precum nu împiedicară pe urmașii lor a se numi când într'un fel când într'altul.

Când am întreprins studiul genealogic al neamului *Părșcovenilor* nu ne-a fost gândul să înșirăm numai numele membrilor acestei familii, descendinți în linie dreaptă, ci să arătăm, pe cât ne va fi cu putință, și liniile colaterale, adică ramurele și rămurelele care au răsărit din tulpină.

Căci numai procedând astfel, credem noi, am putea fi de un oarecare folos *Istoriei naționale*: «L'étude des généalogies est d'une extrême importance pour „l'histoire; outre qu'elles servent à distinguer les personnes historiques du même nom „et de la même famille, elles montrent les liaisons de parenté, les successions, les droits „les prétentions. Mais il faut être en garde contre les absurdités de certains historiens,

1 A se vedea No. 10 din 1905.

„qui par adulation, font remonter jusqu'aux temps héroïques l'origine des maisons ou „des princes en faveur de qui ils écrivent. [1])"

Dar genealogia *Pârșcovenilor* nu a fost ținta primitivă a cercetărilor noastre, ea a rezultat numai din studiul genealogiei *Năsturelilor* precum a rezultat, din actele acestei familii, și arborele genealogic al boerilor *Cărpenișeni*.

Incuscrirea *Părșcovenilor* cu *Năsturelii*, pe la 1710, ne-a impus obligațiunea cunoașterii acelui neam, care se scoboară din marele *Vistier Trufanda* (despre care, repetăm, bănuim că ar fi un Cantacuzin sau o rudă de aproape cu Cantacuzinii) și spre a căpăta cât mai repede informațiunile care ne erau trebuincioase, ne-am adresat la diferite persoane pe care le credeam competinte în materie, fără ca să părăsim, firește, cercetările noastre sau să le întrerupem. Aveam și de ce să urmăm astfel. In adevăr, *lămuririle* ce mi se dedeau de unii-alții, erau astfel că *întunecau evidența*, adică erau în absolută contrazicere cu unele documente de care dispuneam pe acea vreme. Am fost silit a nu mă mai lua după indicațiunile nimăntui și a cerceta însu-mi așteptând ca, treptat, vremea care începuse, împreună cu atotștiutorii, să acopere adevărul, sau să'l întoarcă cu capul în jos, tot ea să-l dea la lumină și să-l pună pe picioare.

Mi se spunea că *Pârșcovenii* se continuă sub numele de *Cantacuzini* dela un oarecare Căpitan *Ioniță Părscoveanul* (a nu se citi Părșcoveanul) încoace, care căpitan însurându-se cu fata unui *Cantacuzino*, (firește, nu ni se spunea cine era acel Cantacuzino, *et pour cause*), i s'ar fi impus de socrul său (care ?) să'și schimbe numele în *Cantacuzino*, ca **să nu piară neamul**. Că *Ioniță* a consimțit la acest lucru și că el este *moșul* sau *bunicul* (grand père) *Cantacuzinilor (Măgureni)* de azi.

Explicațiunea nu era suficientă. Nu se spune pentru ce *Ioniță Pârscoveanul* consimți el la această metamorfosare de nume lăsându-și propriul său neam, *destul de vestit*, să se stingă ? S'ar mai fi înțeles sacrificiul acesta, dacă *Ioniță* mai avea alți frați : cel puțin aceștia ar fi continuat neamul *Pârscovenilor*. Și apoi, făcutu-s'a atunci vre-o formalitate, fost-a vre-o adopțiune bisericească în felul aceleia a lui Știrbeiu ?

— Da, a fost, firește, dar actele sunt *ținute secret* de cei interesați : *Măgurenii* de azi au plătit bani, nu glumă, și au adunat toate actele *compromițătoare* ? !

Asta'i una la mână.

Alții, nu pomenesc nimic despre căpitan Ioniță Pârscoveanu ci pretind că *Ioniță Cantacuzino* a *fost olog* și, prin urmare, nu *putea să aibă copii* pe *Iordache* și pe *Costandin !*

---

[1]) Grandmaison. *Dictionnaire Héraldique* par l'abbé Migne, Paris 1861.

Intru cât *ologeala* lui *Ioniță Cantacuzino* l'ar fi putut împiedica să fie *tată de băeți* ? Si pentru ce aceiași *ologeală* îi permitea lui să fie *tatăl unei fete* pe care ar fi luat-o *Ioniță căpitan Pârscoveanul* ? Nu ni se deslușește.

Asta este a doua versiune.

C a treia, are aerul mai savant fiindcă ea se bazează, vorba vine, pe documente, spre a proba că *Ioniță Căpitanul* este continuatorul *Măgurenilor* :

— „In *Genealogia* publicată de către chiar d. G. Gr. Cantacuzino se află, zice, „un document, din care *se vede* că bunica lui *Iordache* este *epitroapa fiilor și nepo-„ților ei.*“ Că *nepoții fiind minori*, este acì o *soluțiune de continuitate în descendința Măgurenilor. Aci se sting ei și le iau locul Pârscovenii* și anume Căpitan Ioniță.

Că *Vitoria* (epitroapa) vinde niște moșii, pe care ea nu le numește, ci, în locul lor, în text, lasă *loc alb* precum lasă în *alb* numele cumpărătorului ; iar jos, în loc de iscălitură, pune *puncte*, *puncte*. Acest document a fost plăsmuit în urmă spre a servì causei. Locurile albe și punctele ne arată că vânzarea este fictivă și, prin urmare, făcută în interesul cauzei, zice legenda.

Despre *Ioniță Cantacuzino* nu se mai spune nimic. Totul se reduce acum la *Iordache* care, *fiind minor*, nu putea să aibă copii. Aci intervine *Capitanul Ioniță* să continue neamul *Măgurenilor*.

In fine, unii mai puțin știutori, sau poate mai indiferenți, după ce afirmă că *Măgurenii* de azi nu sunt descendinții Marelui Postelnic Constantin, *de cât după femei*, termină obișnuit cam astfel : Trebuiă să fie *ceva* la mijloc cu acești Cantacuzini căci, altfel : *cum ar fi ieșit fum daca n'ar fi fost foc* ?

A stinge *focul* și a risipi *fumul* este, pentru noi, a ne apuca să desfundăm *porți deschise*, fiindcă aci nu este vorba de un *adevăr* care n'ar putea ieși singur la lumină ci, ca în orice legendă *care se respectă*, se caută *„midi à quatorze heures“* sau *„nod în papură“*.

Să mă las a fi convins de *presumpțiunea* unuia sau de *egoismul* altuia, sau de altă oarecare patimă omenească, 'mi-a fost cu neputință ; mai ales că avusesem ocaziunea să citesc o mulțime considerabilă de documente din *Arhivele* și *Bibliotecile publice* și, prin urmare, aș fi renunțat la datoria către mine însu-mi făcându-mă tăinuitor al adevărului în folosul fabulei și lăsându-mă a fi *„legat la gard“* cu niște basme răutăcioase.

De altfel, interlocutorii de astăzi ei înșiși, bărbați de bună credință, și fără nici o pornire sau idee preconcepută, terminau, aproape toți, cerând să li se arate cum stau lucrurile, ca să se convingă și ei despre adevăr.

* * *

a) Așa dar, *Ioniță Cantacuzino a fost olog și de aceia nu a putut avea* **băeți**. Dacă, din pricina *ologelei*, Ioniță nu a putut aveà *băeți*, apoi pentru același cuvânt, cum am zis mai sus, el nu putea avea nici *fete*. Atunci, pe cine a luat în căsătorie *Ioniță Căpit. Părscoveanul*? Ar fi întrebarea logică.

Calomnia este brodată pe *ologeală*.

Adevărul este următorul:

Vorbind despre *Sireaua* (ramura) Marelui Spătar Drăghici Cantacuzino, *genealogistul* Ban generalul Mihai Cantacuzino spune[1]) că:

„Părvul al II-lea a fost întâiu însurat cu *Păuna*, fata *Tigveanului* cu care „a născut uă fată, anume *Safta*, și un fiu anume *Ion*".

Acesta este *Ioniță Cantacuzino* despre care se ocupă legenda și despre care genealogistul continuă mai departe (pag. 116) astfel:

„*Ioan*, trăind tatăl său, l'a însurat cu *Maria*, fata Șetrarului *Nicolae Bo-*„*zianul*, care trăind cu dânsa ani 3, a murit Ioan înaintea tată-său. Căruia rămâ-„indu-i doi copii anume *Costandin* și *Iordache* i-a crescut moșe-său *Părvu*. Ioan a „murit la anul 1749, iar tată-său *Părvul a murit în anul 1751 de dambla*, „*trăind ani 3 fără limbă* de nu putea vorbì un cuvânt. Boeria lui a ajuns iar „până la *Mare Stolnic* și, când a murit, erà de ani 62. S'a îngropat la Mânăs-tirea Mărgineni".

De acì rezultă că *Părvul* a fost lovit de dambla și a avut durerea de a îngropà pe fiu-său *Ion, dela care'i rămăsese doi băeți*: *Constantin* și *Iordache*.

După moartea soției sale Păuna, cu care avusese pe *Ion* și pe *Safta*, Părvul se căsătorì a doua oară, pe la 1733 sau 1735, cu *Vitoria* sora Marelui Logofăt *Costandin Ruset*.

Cu această soție „a mai născut *Părvul* un fiu anume *Stefan* și două fete „anune *Ecaterina* și *Smaranda*".

„*Stefan* cel mai mic fiu al *Părvului*, de mic, din boală englizească, *a rămas* „*poznit și paralitos de amândouă picioarele* și pentru aceasta nu s'a însurat. Trăind „așà a murit în vârstă de ani 30".

Va să zică **damblaua** lui *Părvul* și **ologeala** fiului său *Stefan*, au fost puse pe socoteala bietului *Ioniță Cantacuzino* care, în timp de 3 ani cât trăì căsătorit, avù doi băeți născuți: unul, *Costandin*, la 1747 și celalt, *Iordăchiță*, la 1748.

Acești 2 băeți se nasc când *Genealogistul* se însura. El știe bine, precum știe și celelalte amănunte raportate mai sus, fiindcă erà *martor ocular*.

Ologeala n'a fost decât un *foc* al detractorilor în care ardea bietul Părvu și fiu-său Stefan; iar *fumul*, pus pe seama lui Ioniță, a fost tăgăduirea paternității acestuia cu privire la *Costandin* și la *Iordăchiță*.

---

1) *Genealogia*, pag. 115.

b). *Vitoria, bunica,* **vinde** *niște munți cu feciorii și nepoții ei și în numele lor: deci, ea este epitroapă, căci nepoții sunt minori!*

Cum va zice un moșneag de 80 de ani fiului său de 60 de ani și nepotului său de 40 de ani? Atât *fiul* cât și *nepotul* sunt ei minori fiindcă zice moșneagul: „*copilul meu*“, „*nepotul meu*?“

Se lăsară de detractori raporturile de *timp* spre a nu considera de cât pe cele de rudenie cu sensul de *nevârstnic* al cuvântului „copil“.

După spusele Genealogistului, *care știa ce vorbește*, căci trăia tocmai atunci și *era în toată firea lui*, după spusele Genealogistului zic, și din alte acte, rezultă că *Vitoria* este *mama vitregă* a lui *Ioniță* și, prin urmare, *bunică vitregă* a nepoților ei *Costandin* și *Iordache*. Actul pretinsei vânzări și epitropisiri este, de altfel, următorul:

La 28 Iunie 1775 „*Vitoria Măgureanca* și Constandin Cantacuzino, cu „fiul celei d'întâiu, *Ștefănică*, și nepoții ei *Constantin* și *Iordache*, **fiii răposatului „fiului meu Ioniță**, se *înțeleg cu nepotul Mihai* pentru șase munți ce aveà *dela stră-„moși răposatului soțului mieu Pârvu Cantacuzino*“. „Menționați: *cumnații ce mu-„rise*: Constandin Postelnicul și Matei Banul. Constantin avusese pe *Bănică*. Vânzare „și la Săcărie. Marturii: *Dumitrașco Racoviță* Vist., *Radul Văcărescul* Vel Vornic, „*Pană Filipescul* Vel Logofăt, *Dumitrașco Varlaam*. Traducere din grecește, în co-„lecția d-lui G. Gr. Cantacuzino [1])“.

Am reprodus întocmai acest act și în el nu se văd nici *locuri lăsate în alb*, nici *puncte, puncte*. Asemenea puncte se constată, în adevăr, însă în *documentul precedent* (pag. 253 sub No. XXXII) în care nici nu figurează măcar alături de numele bunicăi, nepoții și feciorul dumneaei în corpul documentului. Printre martori se vede și Vitoria Măgureanca și atâta tot.

Mai mult, în întregul Volum al „*Documentelor privitoare la familia Cantacuzino*“ nu se află nici un document relativ la pretinsa *epitropie a* jupânesei Vitoria asupra fiilor și nepoților ei.

Să ne oprim mai mult asupra acestui act din 1775 spre a-l analiză:

Vitoria Măgureanca, soția a doua a lui Pârvu, de și nevinovată întru nimic pentru nașterea lui *Ioniță*, îi place totuși a se socotì ca mamă a lui. *Constandin Cantacuzino* este fratele mai mare al lui Pârvul și, prin urmare, cumnatul Vitoriei. *Mihai* este Genealogistul, fecior al Banului Matei Cantacuzino, mort pe la 1742, iar nu 1738; el este dar *nepot* direct al lui *Constandin* și, prin alianță, și al *Vitoriei*.

Actul este datat și semnat de boieri martori. Nu este dar un lucru plăsmuit.

Actul este clar cu privire la legăturile de rudenie. Nici un boier martor nu obiectează nimic și, semnând, ei afirmă toți prin aceasta că *Ioniță este tatăl băeților Constandin* și *Iordache*. Dacă ar fi tost ne esacte arătările din act l'ar fi iscălit boierii?

---

1) *Documente Cantacuzinești* p. 256 de d-l N. Iorga.

Alcătuit-au ei atunci un act de complesență spre a servì mai târziu, *foarte târziu*, unei contestări răutăcioase? Nu este admisibil.

Dar, *Vitoria Măgureanca*, bunica, se căsătorește pe la 1735. Ce etate puteà ea să aibă la nuntă? Să zicem 15—20 ani. Luând media de 17, ea s'ar fi născut cam pe la anul 1715; deci, la facerea actului de mai sus, bunica aveà peste 60 de ani. Nu este nimic anormal până aci.

Ce vârstă avea bărbatul său *Pârvul* pe la 1735, când s'a căsătorit a doua oară?

Fiindcă a trăit 62 ani și a murit la 1751, urmează că el s'a născut la 1689 și aveà, la căsătoria a 2-a, etatea de 45 de ani.

Ce etate aveà *Pârvul* la prima căsătorie?

Dacă el are fecior pe *Ioniță* pe care îl însoară pe la 1746 (căci acesta moare, după 3 ani de căsătorie, la 1749) și dacă admitem că acest *Ioniță* avea la căsătoria lui cel *mult* 20 de ani, resultă că s'ar fi născut pe la 1726; și cum el mai avusese o soră, pe *Safta*, aceasta, am puteà admite, că era mai mare *cel mult* cu 2 ani de cât Ioniță și, prin urmare, s'ar fi născut la 1724; deci, *Pârvul* s'a căsătorit întâiași dată pe la 1720 aproape, în etate de 31 de ani.

In aceste socoteli *probabile* iarăș nu aflăm nimic *anormal*.

Ce etate aveà *Iordăchiță* la facerea actului bunicăsi Vitoria?

Iordăchiță născându-se pe la 1748 (fiindcă la 1749 moare tatăsău), resultă că la 1775 aveà 27 de ani!

Recunoaștem că socotelile noastre sunt *probabile* iar nu esacte, trebue însă să se recunoască, de asemenea, că raționamentul făcut a fost îndreptat în sensul cel mai favorabil opiniunei pătimașe după care *Iordăchiță* se pretinde a fi fost minor. Ce eroare am putut comite? Maximum 5 ani, fie 9 ani; dacă scădem dar din 27 acești 9 ani rămân 18 ani. Dar la 18 ani Iordăchiță se puteà însurà!

El s'a însurat, cu toate acestea, *ne spun actele Pârșcovenilor*, la 10 Februarie 1777, cu *Maricuța Pârșcoveanca*.

Apoi, vorbește actul din 1775 Iunie despre vreo epitropie? Nu. Și, cu cine *se înțeleg ei* pentru *cei șase munți ce aveau dela strămoși*? Cu Mihai *nepotul*. Acest Mihai *nepotul* este cam de aceiași vârstă cu *Iordăchiță*, vărul său primar.

Acest nepot Mihai, am văzut, este chiar „*genealogistul*“, generalul rus Banul Cantacuzino.

Soluțiune de continuitate între generațiuni este numai atunci când intervalul de timp dintre ele este mai mare sau aproape de 35 de ani. Aci nu suntem în acest cas; totul se petrece normal și între limitele *fixate* și *positive ale documentelor exterioare adică independente de cele Cantacuzinești*.

S'a obiectat încă de unii că *genealogistul* cantacuzinist are multe

erori și se bănuește chiar că el ar fi fost indus în eroare de către cei interesați, care știindu-l departe de Țară 'i-au comunicat ce au vrut. Așa, i-au scris, între altele, și despre *Ioniță* că ar fi avut doi copii etc. (vezi mai sus).

Despre erori, n'avem ce zice: unele amănunte ale *genealogistului* sunt absolut eronate și, chiar, adesea, el ia cauza drept efect și invers; dar aceasta i se întâmplă atunci când e vorba despre persoane sau fapte depărtate. Aci însă, mi se pare, am comite noi însine erori colosale, grosiere, neadmisibile, atribuind Banului Mihai intenţiuni subversive.

El *se înțelege* în 1775 cu fiii lui Ioniță, ne spune actul de mai sus; deci îi cunoștea, vorbise cu ei. Și acum, când scrie *genealogia*, în 1781, el îi uită, și se ia după spusele presupușilor interesați ? ! Dar izvoarele lui au fost *vară-sa Grefina* și *Kir Saul Arvanitohoritul* și aceștia, nu vedem, ce interes ar fi avut să falșifice adevărul ?

Generalul Mihai Cantacuzino ne-ar puteà răspunde :

„Penser au mal c'est montrer avec quelle facilité il nous vient à nous-„même, la pensée de mal faire".

Și apoi, boerii care iscălesc actul din 1775 sunt și ei de conivență cu *cei interesați?* Dar *Condicile domnești din Arhivele Statului ?* Apoi Cantacuzinii s'au încuscrit doar și ei cu alte familii boierești. Actele acelor familii, sunt și ele falșificate ?

Dar toți tac și toate actele admit pe *Iordache* ca scoborâtor al lui *Ioniță*. Insuși Vodă *Alexandru Const. Muruzi* cu divanul lui din 14 Septembrie 1793 în care se aflau mulți boieri contimporani? Nimeni nu tăgăduește calitatea de *Cantacuzino-Măgureanu,* jăluitorului *Iordache* cel „hainit" spre a fi jefuit de *Mavrogheni ! ?*

Și mai tac toți boierii divanului din 11 Aprilie 1809 și nu protestează unul în potriva Clucerului *Iordache* care 'și zice *Cantacuzin* și nu *Părșcovean*? Ba, afirmă ei contrariul că el, Iordache, ține o *Părșcoveancă*: *„Herr Kliutcher Iordaky Kantacuzino und der Frau Kliutcherin Marikutza Kan-„takuzino*, **geborene** *Parschokovan*" [1])

Și dacă ai sta să le faci o socoteală mai de aproape și acestor divaniți din 1809, apoi ai vedea că marea lor maioritate este de aceiași etate, ba unii sunt chiar mai bătrâni, de cât *Iordache !*

Ei tac pentru că n'aveau ce spune, de cât adevărul; *legendele de azi nu erau nici măcar în germene pe vremea lor.*

Să revenim la actul de vânzare, actul cu *puncte puncte*, prin care se pretinde a se dovedì că Vitoria *vinde* munți ca epitroapă :

Act cu *puncte puncte* în loc de **nume** este cel de sub No. XXXII dela pagina 253 a «*Documentelor Cantacuzinești*». Prin el, Generalul-maior Mihai Cantacuzino (nu *Vitoria*), care să strămutase în Rusia, vine în

1) *Documente Cantacuzinești* pag. 231.

Țară să'și vândă averile lui, însă cum cumpărători nu se aflau la indemână, iar el urma să se reîntoarcă în Rusia, face zapis de vânzare și lasă în el locul în **alb** (puncte, puncte) ca să se împlinească atunci când se va găsi mușteriu și să nu mai vie din Rusia să facă formele. Actul l'a lăsat el în mâna vreunei rude sau prieten în scopul arătat. Astfel era obiceiul vremei. Se vede că vânzarea nu se va fi efectuat de vreme ce actul este și azi *văduv* de numele mușteriului.

In orice caz, mărturiile, afară de cei 2 episcopi, trebuiau să fie persoane care aveau dreptul de *protimisis* și care iscălind zapisul îi dădeau întărire legală și deci cumpărătorul nu avea de ce să se teamă.

c) Cu Părșcovenii și Părscovenii lucrurile stau astfel:

Vornicul *Stefan Părșcoveanul*, am văzut, avù 6 fete și nici un băiat. Neamul lui în linie bărbătească se stinge. *Maricuța*, una dintre fete, se căsătorește cu *Iordăchița Cantacuzino*.

După cum vedem, n'am fi departe de *potriveala legendei*, dacă cu puțină bunăvoință schimbăm pe *Stefan Părșcoveanul* în Cantacuzin *cu fete*, iar pe *Iordăchiță Cantacuzino* în *Părșcovean* gata să'și schimbe numele în Cantacuzino ca *Căp. Ioniță Părscoveanul*.

Din hrisoavele și cărțile domnești ce am reprodus la începutul acestui studiu vedem că la 7 Noembrie 7232 (1723) *Ioniță Capit. Pârscoveanul sin Lăudat*, vinde uă sfoară de moșie din Părscov. (Buzău) Putem admite că acest Ioniță, ajuns *capitan*, avea cel puțin 23 ani, de nu va fi fost și mai în vârstă.

S'a născut dar pe la 1700; în cât, *Iordăchiță Cantacuzino* ar fi putut să-i fie fecior. Pentru asta, ar fi trebuit însă ca Ioniță Căpit. Părscoveanul să ție uă Cantacuzină, căci așia merge fabula. Pe care Cantacuzină?

Căci la 11 Martie 7262 (1754) Ioniță Căpitanul Părscoveanul este mort. Și, ceva mai mult, nici nu'i zice nimeni *Ioniță Căpitanul Cantacuzino*!

Apoi, am văzut, un act din 1754 care ne spune lămurit că *Ioniță căpitanul Părscoveanul* a ținut pe *Maria fata lui Dragomir Ciocârdia* cu care a avut *un copil, mort și el*, la data de 1754, și pe acest copil îl moșteni mumă-sa Maria, care face danie *spitalului Pantelimon* moșioara moștenită.

Lucrul este lămurit: nici jupânița *Maria* n'a fost uă *Cantacuzină*, nici *Capitanul Ioniță* nu 'și-a părăsit vreodată numele lui nici a putut să aibă feciori pe *Costandin* și *Iordăchiță Cantacuzino* de oare-ce singurul lui copil, l-a urmat în mormânt și i s'a stins neamul ca și boerilor Părșcoveni.

Cum și când s'a putut forma uricioasa legendă?

Spre a răspunde la aceste întrebări este nevoie să arătăm mai întâi

urgiile, goanele și pribegiile care se abătură asupra capetelor urmașilor Marelui Spătar *Drăghici*, și nu ne vom urca prea sus pentru aceasta ci vom reaminti numai furtunile din 1716 și din 1786 care se deslănțuiră îngrozitoare asupra lui *Pârvul al doilea* și asupra nepoților lui: *Iordache* și *Constantin*.

In 1716 *Pârvul* și frate-său mai mare *Matei Banul Cantacuzino* feciorii lui *Pârvul* [1]) „abia putură să'și scape vieața prin fugă peste munți în țara „nemțească în vremea nopței. Soțiile lor abia scăpară îmbrăcându-se cu haine proaste „țărănești și ascunzându se prin care cu boi și, astfel, cu mare primejdie de a fi prinse „și ucise trecură sărmanele prin satul lor Măgurenii și izbutiră însfârșit a ieși din „țară la Brașov. In timpul acesta *Poarta Otomană ceruse dela Domni a pierde „neamul Cantacuzinilor din Țara-Românească cu totul.*

Din pricina unui asemenea ordin *„Cantacuznii spre a'și scăpa viața lor „și a fiilor lor se lepădară chiar de numele lor; averile lor fură confiscate și vândute „la mezat de către Domni"*.

Sub domnia lui *Mavrogheni* (1786—1788), după un interval de 70 de ani. urgia se deslănțuește asupra capetelor nepoților celor din 1716. In jalba dată de Serdarii *Constantin* și *Iordahe Cantacuzino*, lui Alexandru Constantin Moruzi Voevod în 1793, ei se plâng că: „moșiile, viile și acaretu- „rile au fost și sunt bune și drepte ale lor strămoșești și părintești și de zestre ale „soțiilor dumnealor; pe care le-au și stăpânit cu bună pace până în răzmirița această „după urmă, în domnia lui Mavrogheni, când atunci, *ne mai putând suferi silniciile „și nevoile ce pătimiră de la Mavrogheni, au fost siliți, de mare nevoe, a se de- „părtà din patrie în țară streină;* care depărtare a dumnealor ponosluind-o Mavro- „ghenii în nume de *hainlâc*, făr'de nici uă vină, le-au luat toate aceste moșii, vii și „acareturi etc. etc.".

Domnul ordonă uă cercetare, iar boerii îi raportează, cu anaforaua din 29 Iulie 1793, că, în ce privește *hainia* toți *„cu uă gură mărturi- sesc"* că fusese numai un *ponos* al lui Mavrogheni spre a puteà jefuì pe jeluitori.

Atât în 1716 cât și după 1788 pribegii au fost nevoiți să păstreze cel mai strict *incognito* cu privire la neamul lor; fără de această precau- țiune ei riscau și capetele după ce li se confiscase averile. După liniștirea vijeliei nu numai că se dau pe față dar vin în țară să'și reclame averile de care fuseseră jefuiți. Toți le recunosc drepturile și nimeni nu se scoală să'i arate ca pe niște impostori!

Cum după orice vijelie urmează un timp frumos și liniștit tot asemenea și pentru Măgureni răsări un soare încălzitor și fecund; liniștea și

1) *Pârvul I-iu.* In *Genealogia Cantacuzinilor* la pag. 112 ni se spune, «că zidind Constantin Brâncove anu «mănăstirea Horezul a pus *ispravnic* pe Stolnicul Pârvul și, acolo, bolnăvindu-se, a murit. *Cronica* lui Greceanu, la «pag. 153, precizează anul morții: «*în vara* anului 1690.

Din cartoanele *Mitropoliei București* (Arhivele Statului, pach. 57 doc. 38, 39 și 40) aflăm pe *Pârvul Vel Stolnic Cantacuzino* cumpărând la 10 Aprilie 7200 (1692), partea de moșie din Davidești a lui Aldea etc.; iar la 7 Oct. 7208 (1699) tot acest Aldea, cu alții vând partea lor de moșie către coconii Pârvului Vel Stolnic Cantacuzino; ceia-ce ne probează că între 1692 și 1699 Pârvul încetase din vieață. La 10 Aprilie 7208 (1700) Dumitru din Davidești dă zapis de vânzare la mâna dumné-ei jupânesei Ilincăi Stolnicései a *dumné-lui răposatului* Pârvul Cantacuzino pentru parteà de moșie de pe Valea Caselor,

siguranța reintrară în această familie, care, de acì înainte, va merge cu pași repezi spre strălucirea din care adversarii invidioși se încercaseră a o scoate în atâtea rânduri.

La 10 Iulie 1780, Costache Cantacuzino dăruiește schitului Predeal un loc de 3 pogoane din moșia Măgureanilor [1]) etc.

La 7 Iulie 1787, Costandin Cantacuzino scrie prea sfinției Sale Mitropolitului [2]) pentru un țigan ce a fugit de la Mănăstirea Znagovului și s'a 'nhăitat cu uă țigancă de a lui cu care a făcut un copil. Acum boierul vrea să facă schimb „că tot pentru țiganul acesta ți-au adus aminte *Zmărăndița* „Prea Sfinției Tale etc. etc.".

La 1 Martie 1799 Sava, starețul schitului *Lespezile* ne spune [3]) că la 1788 «se-au abătut o seamă de oști turcești pe Praova și se-au suit dintre dânșii «și la schit și au prăpădit ce au fost tot și altcevà nu a rămas fără numai zidurile «pustii și Sfântul jertfelnic, până în temelie răsipit și de toate sfintele slujbe lipsit «până la anul 1793 etc. etc. Iar la anul 1798 Iulie 1, silit fiind eu mult păcătosul, dă «fericiții cititori, de dumnea-lui Coconul *Dinul Cantacuzino Vel Paharnic* și de dum-«nealui *Iordachi Cantacuzino Vel Paharnic* și de dumnealui *Ion Florescul* Vel «Dvornic, epitropul, ca iarăși să viu la schit etc. etc.

Până la 1800 nimeni nu încercă să conteste celor doi frați *Costandin* și *Iordăchiță* filiațiunea lor deși, după cum văzurăm, adversarii nu le-au lipsit. Cu toate că fuseseră siliți a'și năpustì *„casa și masa"* și a'și căuta mântuirea în pribegie, cu toate că se lipsiseră chiar de numele lor de familie, totuși nici un glas, până la 1800, nu se ridică să le conteste originea. Toți îi recunosc a fi feciorii lui *Ioniță Cantacuino*.

Cu toată ura ce le inspirau Cantacuzinii, adversarii nu îndrăzniră să meargă mai departe cu răutățile lor. Căci, orice s'ar zice, simțeau prea bine că trebue să dea părilor lor uă aparență de desinteresare, ca să nu zicem de adevăr. Dacă s'ar fi încercat să le conteste *descendința*, ei ar fi fost demascați de cei ce trăiau încă și ar fi riscat astfel să nu se poată răzbuna.

In prima jumătate a secolului al XIX-lea legenda n'avea pentru ce să se nască: filiațiunea erà confirmată abià în 1810 când feciorii lui *Iordăchiță* se aflau la studii la Viena.

La anul 1842 *Costandin* este Secretar de Stat iar la 1848—49 ajunge *Caimacan*. Fratesău *Grigorie* este *Vornic*. Erau învățați, bogați și puternici; aveau adică tocmai ceia ce trebue cui-va spre a fi invidiat. Apoi vremile de răzmiriță se depărtaseră și nimeni nu'și mai reamintea trecutul, sau acest trecut le erà indiferent.

Cu puțină patimă pornită fie din invidie, fie din mândrie, născocitorul legendei se puse pe lucru: reamintindu-și persecuțiunile îndurate în 1716

---

1) Arch. Statului. *Mitropolia București*, netreb. pach. $\frac{321}{140}$.

2) *Academia Română* doc. $\frac{152}{XX}$.

3) N. Iorga. *Studii și Doc.* V, pag. 507.

și 1788 precum și boalele lui *Pârvu* și *Stefan*, el croì o legendă menită vădit să atingă reputațiunea și cinstea învățaților, bogaților și, mai ales, puternicilor frați *Constantin* și *Grigore Cantacuzino*.

Se înțelege că prima ediție a fost corigeată și sporită de un pătimaș care, fără a fi invidios, suferea totuși de presumpțiune: doria adică să'și arate erudițiunea. A treia ediție apăru și ea de un alt autor, firește, tot anonim ca și precedenții, **din cauza modestiei** (!?) Și așa mai depart cu *ediții unile verbale* care au prins rădăcini destul de puternice spre a desminți și a răsturna adagiul în: *„verba manent, scripta volant“*.

Clucerul Iordăchiță Cantacuzino.
1748 + 1805.

A cincea generațiune a Marelui Postelnic *Constantin Cantacuzino* este representată, în ramura *Măgurenilor*, prin *Marele Paharnic Constantin* sau *Dinul Cantacuzino* și prin *Clucerul Iordache* sau *Iordăchiță Cantacuzino*.

Paharnicul *Dinul* neavând urmași, nu ne interesează.

Clucerul *Iordăchiță* născut la 1748 se căsători în ziua de 10 Februarie 1777 cu *Maricuța* fata lui *Ștefan Vornicul Pârșcoveanul*.

Din această căsătorie ei avură doi băeți pe: *Constantin* și pe *Grigore* și două fete pe: *Zmaranda* căsătorită cu logofătul *Ion Cocorăscul* și pe *Maria* sau *Marghioliță* căsătorită întâiu cu Marele Logofăt *Constantin Dudescul* (graful) și apoi cu maiorul austriac *Kellery*.

Căsătoria cu *Dudescul* s'a făcut în anul 1817. Din cartoanele *Mitropoliei București*, în documentele netrebnice [1]), aflăm la data de *14 Noembrie 1827* o jalbă către Mitropolit prin care *Marioara Cantacuzino* se plânge că «despărțită de 7 ani de dumnealui biv. Vel Dvornicul *Costandin Dudescul* «nici până azi nu i s'a întors zestrile etc.»

De aci resultă că Marioara nu duse căsnicia cu mândrul și cheltuitorul *comite*, mai mult de vre-o trei ani. Nu știm dacă la 1827 ea se remăritase cu maiorul *Kellery*.

Clucerul Iordăchiță încetă din viață la 1803, în etate de vre-o 55 de ani, și fu înmormântat la mănăstirea Sfântul *Ion-cel-Mare* din București (azi *casa de Depuneri*) unde, mai târziu, fu înmormântată și Clucereasa *Maricuța*, jupâneasa dumnealui.

Ramura lui Constantin Caimacanul Țării Românești.

Fiul mai mare al Clucerului *Iordăchiță* se născu la 1790 și se căsători cu *Zoe* fata Vornicului *Scarlat Slătineanu* la anul 1815.

[1]) *Archiv. Statului*, pach. $\frac{363}{182}$ doc. 1 și 2.

Din această căsătorie ei avură, trei băeți : *Ion*, *Grigore* și *Adolf Cantacuzino* și o fată, *Alesandrina*, căsătorită la 1857 cu d-l General *George Manu*, primul Inspector general al artileriei române, fost Ministru și Prim-Ministru în cabinetele conservatoare etc, etc., actual Ministru de resbel.

Zoe încetă din viață în anul 1836 și fu înmormântată, în acelaș mormânt, cu socrul său și cu soacrăsa, la biserica *Sf. Ion-cel-Mare* din București, iar *Constantin* se stinse în anul 1893 și fu înmormântat la Cimitirul Bellu.

a) **Ion** a avut de soție, la 1846, pe *Maria* născută general *Mavru* cu care a avut un fiu, pe doctorul *I. Cantacuzino* și opt fiice anume : *Zoe A. D. Sturdza, Maria M.Suțu, Sevastia P. P.Carp, Constanța Romalo, Paulina*, moartă copilă, *Alina Miclescu, Elena Sturdza, Olga căpitan Miclescu.*

Ion Cantacuzino fu ministru în mai multe rânduri, s'a născut la 1820 și muri la 1902 ; iar soția sa născută la 1829, muri la 1902 în București.

b) **Grigore** *Cantacuzino*, mort la 1902 la București, îngropat la cimitirul Șerban-Vodă (Bellu), însurat cu *Elena Mănescu* născută *Arsaki*. Au avut copii pe *Alexandina* măritată întâi cu principele *Ferdinand Ghika* divorțată și apoi căsătorită cu d. *general* de divizie *Lahovary* fost Ministru de războiu și actual de externe. Au avut și pe *Elena* măritată cu *Constantin Bălăcianu.*

c) **Adolf** *Cantacuzino* născut la 1829, prim-president la Curtea de Apel din București. S'a căsătorit cu *Caterina* născută *Iarca.* Au doi băeți - *Scarlat* născut la 1879 și *Eugeniu* născut la 1882.

Ramura Vornicului Grigore Cantacuzino.

Grigore se născu la 1800. Grație culturei distinse ce primi la Viena unde se afla și frate-său *Constantin* la studii, grație inteligenței și râvne lor de a servi Patria, ei ajunseră relativ, repede, la cele mai înalte demnități ale țării. Din nenorocire Grigore se stinse în puterea etății, la anul 1849 la Viena.

El se căsători la 1830 cu *Luxița* fata Clucerului Constantin Kretzulescu, cu care avu un băiat, pe *George* și trei fete : *Maria*, comitesă de *Castillon St. Victor* decedată la 1894, *Zoe*, căsătorită cu *G. M. Ghika* și decedată la anul 1862, Noembre 21 și *Smaranda*, căsătorită cu principele *D. P. Moruzi*, Locot-Colonel de cavalerie în rezervă, fost deputat și actual Prefect de Poliție, etc. etc.

La 28 Martie 1862 doamna *Luxița Cantacuzino* avu proces „cu „vecinii răzași pentru formăluirea hotărniciei moșiei Singurenii vecină cu Tângărul» [1]).

[1]) Arch. Stat, *Mănăstirea Sărindarul* pach. 1, doc. 11; sentința No. 45 a Curții Apelative,

La Septembrie 1867 aflăm o copie după un jurnal subscris de M. Basarabescu relativ la procesul doamnei *Luxița Cantacuzino* cu mănăstîrea Sărindarul pentru hotarele moșiei *Matca-Veche* a *Colniții*[1]).

După o văduvie îndelungată, venerabila doamnă *Luxița Cantacuzino* se stinse, în 1894, la moșia Florești și fu înmormântată în cavoul familiei de la cimitirul Șerban-Vodă din București.

Domnul George Gr. Cantacuzino.

George, fiul Vornicului Grigore, se născu la 1833 în București.

După ce'și termină studiile în Franța, unde obținù titlul academic și diploma de Doctor în drept, se întoarse în țară la anul 185.... și intră în magistratură. Este azi șeful partidului Conservator și Prim-Ministru.

Se căsătorì întâi la 1855 cu domnița *Zoe*, fiica lui Vodă *Gheorghe Bibescu;* ea murì la 1858. In a doua căsătorie a luat pe domnișoara *Catinca* fiica marelui Logofăt *Nicolae Băleanu.*

Din 1-a căsătorie a avut un băeat *Gheorghe* care a murit copil, iar din 2-a căsătorie a avut pe:

a) *Mihail*, născut la 1867, însurat la 1898 cu *Maria* fata d-lui *Dimitrie Rosetti Teţzcanu* din Bacău.

b) *Nicolae,* maior de artilerie în rezervă, brevetat de stat maior, născut la 1868 și însurat cu d-ra *Georgeta* fiica d-lui *Emil Ghika Brigadir.*

c) *Irina*, născută la 1869 măritată întâiu cu d. *Radu Kretzulescu,* divorțată, are o fata *Caterina.* Iar în a 2ª căsătorie a luat, la 1903, pe prințul *Nicolae Ghica,* fiul prințului *Ion Ghica*; au, până azi, doi fii *Gheorghe* și *Ion* și o fată *Alexandra.*

d) *Șerban*, căpitan de cavalerie de rezervă, născut la 1870, însurat la 1897 cu d-ra *Catinca* fata d-lui *Gheorghe D. Sturdza Miclăușeni* și a d-nei *Mariei* fiica prințului *Ion Ghica.*

e) *Grigore,* născut la 1872, însurat cu d-ra *Alexandrina* născută *Teodor Pallady*, fost căpitan de cavalerie.

f) *Alexandrina*, născută la 1875 și căsătorită la 1900 cu d. *Barbu Ca'argiu.*

Armele Cantacuzinilor (armoiries).

La finele *„Albumului familiei Cantacuzino“* se află înștiințarea următoare: „Frontispiciul volumelor de text e luat după un manuscript cantacuzinesc dela „sfârșitul secolului al XVII-lea No. 1805 din *Biblioteca Academiei Române“*.

Eată în ce constă acest frontispiciu: La partea superioară se află

1) Idem pach. 1, doc. 15.

probabil un buchet de crisanteme sau de *marguerite*; din cotorul acestui buchet se scoboară un lanț format din câtevà verige circulare, care susține la extremitatea lui, un scut de o formă curioasă. Pe câmpul acestui scut, al cărui smalt nu se poate numì, se află o *aquilă biceptă încoronată*; scutul este însoțit: la dextra de un soare, iar la senestra, de o lună; între soare și lună, „*en chef*“, se află 4 stele.

Soarele, luna și stelele împreună cu crisantemele constitue o fantasie a zugravului hrisovului. Ne interesează numai scutul: el reprezintă *armele* familielor princiare, din casa imperială cantacuzinească, și aceste arme sunt esact descrise de *Rietstap* [1]) în chipul următor:

„*De gueules à l'aigle d'or, couronné du même*“.

Adică, pe câmp roș o aquilă biceptă de aur, încoronată de același (aur).

Familiele princiare se află în Grecia, România și Rusia.

Casa imperială, ea însă-și, purta:

„*D'or à un arbre arraché de sinople.*“

adică,

„Pe câmp de aur un arbore verde smuls (adică se văd rădăcinile)“.

După căderea Constantinopolului, în 1453, Casa imperială, zice Rietstap, purta:

„*D'or à un arbre arraché de sinople accosté de deux lions affrontés de „gueules, armés et lampassés de sable, rampant contre le fût*“.

adică,

„Pe câmp de aur un arbore verde, smuls, având în lături doui lei roșii, față'n „față, unghiați și limbați negru, urcându-se pe *trunchiu*“.

Fără a se puteà precisa, ca la Rietstap, felul și natura smalturilor și metalelor din scut, ci considerând numai *mobilele* din interiorul lui, noi aflăm o armărie absolut identică, însă aurită peste tot, zugrăvită pe hrisovul [2]) liberat, în ziua de 10 Martie 1640, de *Matei Basarab Voevod*, lui *Hrizea vornicul*. Prin hrisov Domnul întărește stăpânirea acestui boier peste niște moșii din județul *Săcuiani*.

Această figură [3]), ocupă partea inferioară centrală a hrisovului și anume se află între numele Domnului și iscălitură și între cuvintele: „*Milostio, Bojio* etc“ cu care se termină oricare hrisov domnesc. La partea inforioară hrisovul este îndoit și găurit tocmai în josul figurei, iar prin gaură este petrecut găitanul de matase la estremitatea căruia atârnă pecetia de ceară pe care se distinge o aquilă cu sborul luat: *Armele Țării-Românești*.

La partea superioară a hrisovului, în mijloc, se află zugrăvită *aquila Țării*, identică cu cea din pecetia de ceară, iar în dreapta și în stânga aquilei, zugravul a împodobit hrisovul cu niște *motive* mai mult sau mai puțin înfoiate. Neapărat, inițiala hrisovului are și ea înfloriturì împrejur.

---

1) *Armorial général.*

2) Arhivele Statului «*Cartoancle M-rii Radu-Vodă* pach. 48, doc. 5.

3) D. Stefan Grecianu, *Eraldica Română* pag. LVI figura III.

Hrisovul a fost scris de *Logofătul Pârvul* care, fusese, de sigur, și zugravul lui.

Toate figurile, florile și înfrumusețările hrisovului sunt poleite cu aur, ceiace probează că proprietarul era un om cu dare de mână, un boier puternic care putea să'și plătească asemenea lucrări, dar nimic mai mult. El

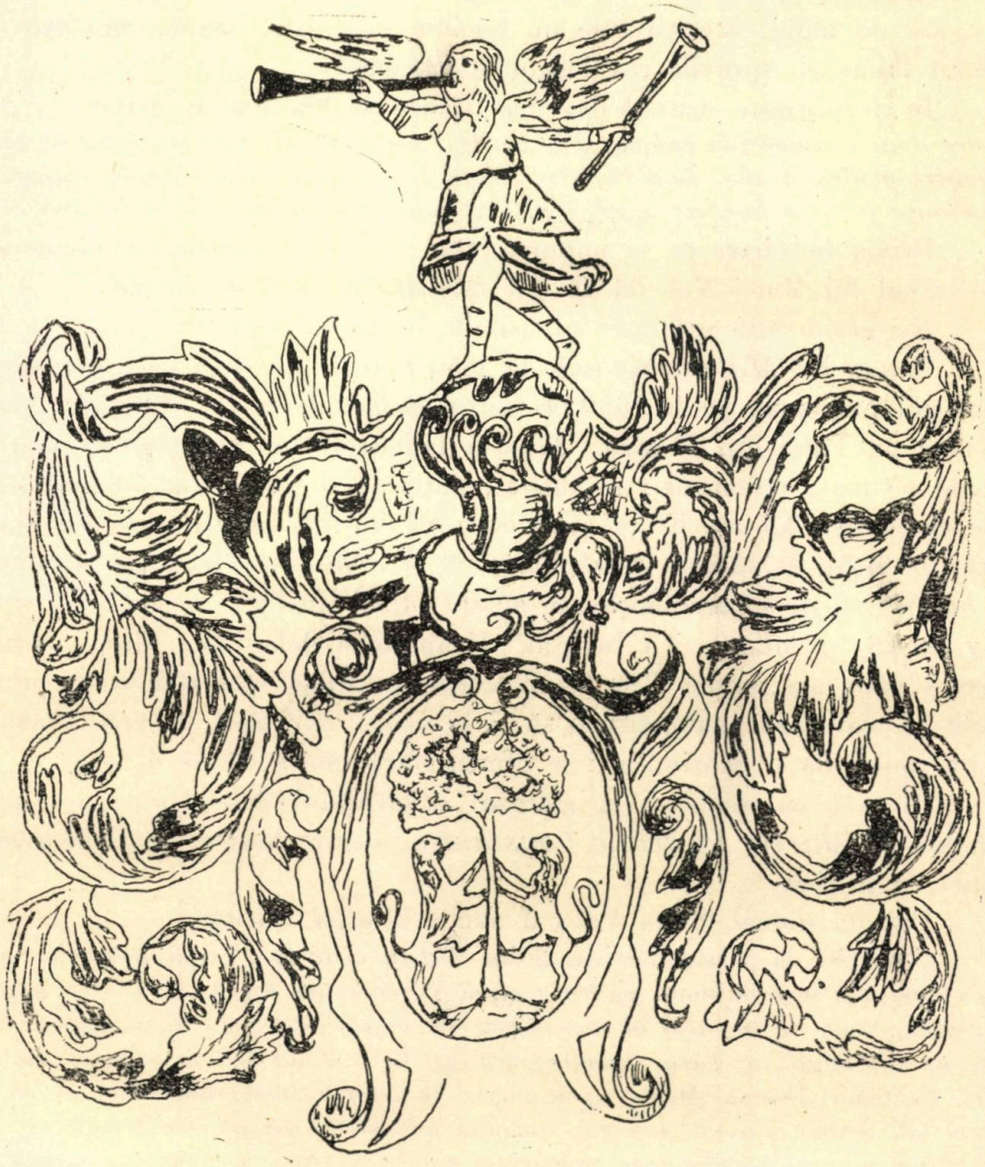

plăteà pe artistul de hrisoave, nu vistieria domnească. Dar să revenim la figura care ne preocupă.

Rietstap, ca oricare herald când blasonează o armoarie, nu vorbește nimic despre *forma* scutului, când ea este cea obicinuită, de aceia el și începe cu cuvintele: „*D'or à un* etc.“; cum însă în figura de pe hrisov, repro-

dusă acì, nu avem un *scut* ci un *cartuș*; și cum apoi, *Rietstap* blasonează numai *mobilele* și nu vorbește nimic despre ornamentele esterioare ale scutului (cartușului), este necesar, și poate interesant, să completăm noi această parte:

Scutul (vezi figura) are forma ovală a unui medalion sau cartuș deasupra căruia repauză *casca* care îl *timbrează*. De pe cască, pe la spate și în lături, fâlfâie *lambrechinurile* (șuvițe de mătase) care se scobor împrejurul scutului (având colori ce nu putem de cât bănui); iar ca *vârf*, casca are un înger care, cu câte un bucium în fiecare mână, *vestește* necontenit faima și isprăvile cavalerului cantacuzinist.

In franțuzește această din urmă parte se blasonează astfel: « *L'écu «timbré d'un heaume* (ou casque) *d'or bordé, damasquiné, taré de front et fermé «à quatre grilles,* [1]) *aux lambrequins* (d'or, de gueules et de sinople), *surmonté «d'un ange à deux huchets* (*cors*) *soufflant alternativement, qui est le cimier*».

Prima întrebare ce se impune este: Ce caută armele Cantacuzinilor pe hrisovul lui Matei Voevod, *lângă iscălitura acestui Domn*?

Nu găsim altă esplicare plausibilă de cât următoarea:

Faima lui *Mateiu* ajunsese la toate Curțile europene care, mai târziu, aveau să'l proclame, pe la 1650, *Generalissimo di tutto l'Oriente* [2]) ca să gonească pe Turci din Europa. Această faimă era efectul faptelor marelui Voevod pe toate terenurile: era bogat, puternic și totdeauna se arătase în lupte ca mare Căpitan. El 'și reamintise că era *fiul întâiu născut* al bisericei ortodoxe de răsărit, *protectorul* ei și *urmașul direct al împăraților bizantini*, dela care moștenise aceste titluri precum moștenise *dreptul de a iscăli*, în sfânta zi a Invierii, Evanghelia dela Ioan, drept care s'a transmis până azi numai *Regelui României*. Matei, spre a'și arătà pretensiunile, pe care era poate dispus să și le apere cu arma, începù a uza de pecetia imperială și ocaziunea i se oferea, fără multă bătae de cap:

El aveà ca confident pe sfătosul și învățatul descendinte al Cantacuzinilor, pe *Marele Postelnic Constantin* la care, de sicur, se găsise izvodul pecitiei cu pricina.

Dar nu numai Matei Voevod avù asemenea veleități.

„La 1687, la palatul domnesc al lui *Șerban-Vodă* (azi, Legațiunea imperială a „Rusiei) ferbiau negociațiunile pentru gonirea Turcilor din Europa și pentru numirea „lui Șerban-Vodă *de împărat al Orientului*, de vreme ce era un Cantacuzin, o *idee „care nu era nouă în Țara Românească* etc.“....; Planurile și visurile lui sunt „mari; Cantemir, Domnul Moldovei, ne afirmă, în *Istoria Imperiului otoman*, că Ar„tileria lui Șerban Cantacuzino era compusă din 38 *de tunuri*, iar armata ce aveà „pentru îndeplinirea marilor sale scopuri se ridica la cifra de 28000 de oameni, alți „autori spun că era de 40000“ [3]).

---

1) Numărul *zăbrelelor* (grilles) nu este aci cel hotărât de regulele *artei heraldice*.
2) G. I. Ionescu-Gion. *Istoria Bucureștilor* pag. 410 și Hurmuzache, *Docum.* Vol. VIII, pag. 524.
3) Gion. Op. cit. pag. 588—89.

Din acele 38 de tunuri, vremile atât de vitrege, pentru Istoria oștirii românești, ne-a păstrat și nouă, celor de azi, două exemplare, despre care până aci nimeni nu a pomenit cevà.

După obiceiul epocei, tunurile purtau *marca* sau *Stema* capului Statului. Șerban-Vodă care 'și comandase tunurile în străinătate (probabil

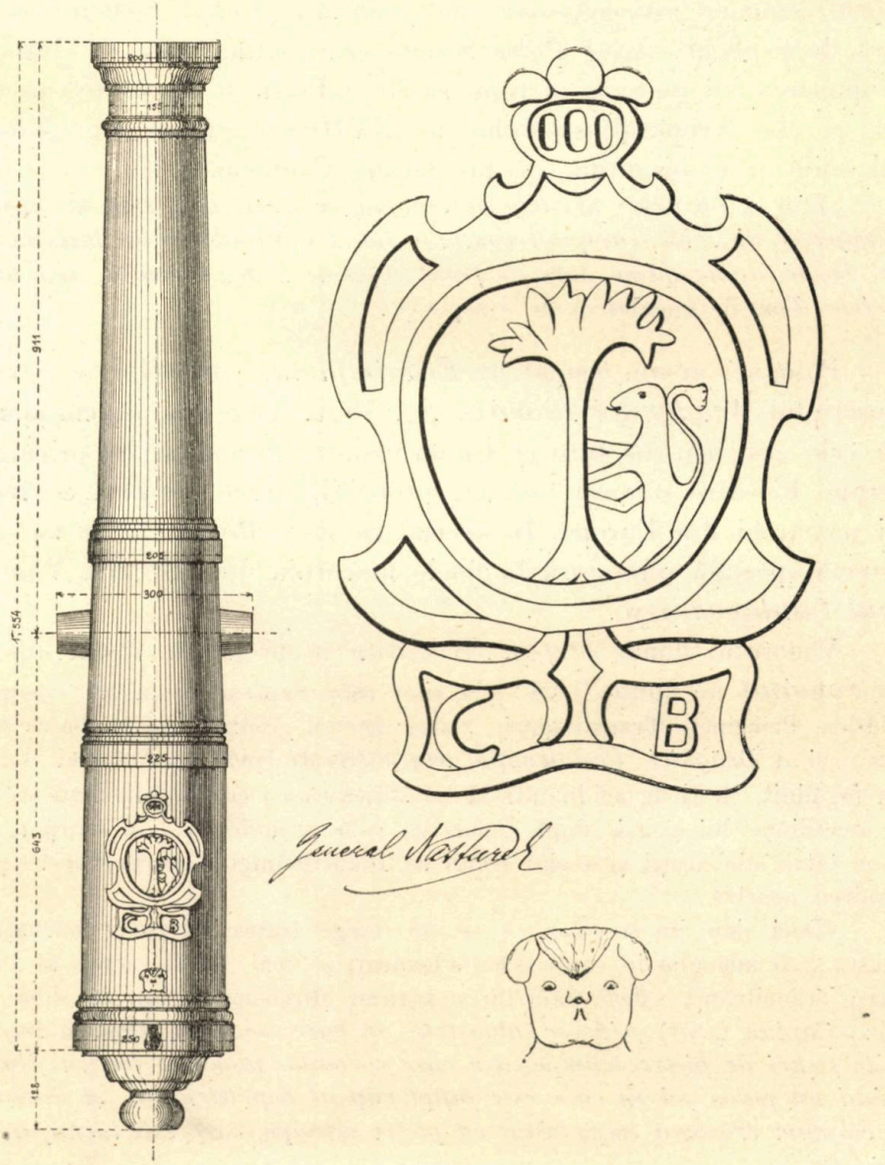

în Veneția) cerù ca pe tunurile lui să se afle Stema imperială a Cantacuzinilor, stemă pe care o întâlnirăm pe hrisovul lui Matei Basarab.

Marca Țării Românești—nu o mai puse: ea nu ar fi avut rost când el ar fi devenit *impărat bizantin*. Și, fiindcă erà descendinte cantacuzinesc, dar doria să se știe că el este reintemeietorul fostei împărății, Șerban *frânse (briser)* armele strămoșești spre a arăta că o nouă ramură a neamului

domnește în Constantinopol și anume ramura *Cantacuzino-Basarabă* ale cărei inițiale C. B, se văd sub Stemă.

Pe *tunetul* tunului se vede deslușit cartușul descris mai sus de *Rietstap* din care nu lipsește de cât un leu,—cel din dextra,—ceia-ce ne arată că *armele* au fost *frânte* [1]).

Smaltul și metalul scutului și al *mobilelor* nu sunt represintate pe tun prin semnele convenționale ale jesuitului *Petra Sancta*, împrejurare ușoară de explicat: Acest Petra Sancta era contimporan cu Matei Basarab și propunerea lui nu avusese timp să fie admisă și răspândită pretutindenea decât pe la începutul secolului al XVIII-lea; încât am puteà blasona astfel noile arme bizantine ale lui Șerban Cantacuzino:

„*D'or à un arbre arraché de sinople, senestré d'un lion de gueules, armé „et lampassé de sable, rampant contre le fût. L'écu timbré d'un heaume ou casque „d'or, bordé, damasquiné, taré de front et fermé à deux grilles, aux lambrequins „tricolore d'or*, de gueules et de sinople [2])".

Până acì ne-am ocupat de *Frontispiciul* volumelor de text, luat din manuscriptul *Academiei Române* No. 1805. Acest frontispiciu aparține însă, după cele zise mai sus, tuturor Cantacuzinilor considerați ca principi ai casei imperale. Fie-care ramură însă are, probabil, *arme proprii* conferite de diferiți monarchi din Europa. In special ramura *Măgurenilor* ne înfățișează uă stemă specială reprodusă la finele fie-căruia din cele trei Volume și *Albumul Cantacuzinesc.*

Veneratul domn *Stefan Grecianu* în prețioasa d-sale operă, *Eraldica română* ne spune [3]) că: „la anul 1658 Septembrie în 13, George Rákoczi «al II-lea, Principele Transilvaniei, ...zice: pentru credincioasa slujbă ce ne-au arătat «nouă nobilul *Drăghici Cantacuzino din Filipești* boier al Domniei Valahiei, care «ne-a făgăduit, ca și de acì înainte să ne slujească cu credință la toate trebile ce i se «vor încredința lui și așà după a noastră milă și iubire..... îl înălțăm printr'acest «hrisov între adevărații și vechii nobili ai Transilvaniei și parte din Ungaria de sub stăpânirea noastră.

«Deci, dăm lui și celor ce se vor trage dintrânsul parte bărbătească și fe«meiască.... îl adăogim în suma celor adevărați și mai vechi nobili ai Principatului «nostru Transilvan..... deci, dăm lui și tuturor clironomilor lui să aibă acest semn adică: «*Caplan (scut) ostășesc albastru, în care se află coroana împodobită cu «multe feluri de pietre scumpe, din care coroană iesă un leu cu limba scoasă «ținând un paloș gol în care este înfipt cap al neprietenului, și deasupra coifu«lui coroană crăiască împodobită cu pietre scumpe, care este încunjurat cu multe «flori*». [4])

---

1) *Brisé*, se dit des armoiries des puînés et cadets d'une famille, où il y a quelque changement par addition, *diminution* ou altération de quelque pièce pour distinction des branches. (Père Menestrier).

2) S'ar prea putea, judecând după inițialele de sub marcă, ca tunurile să fie ori ale lui *Constantin Basarab* (Cărnul) ori ale lui *Constantin Brâncoveanul.*

3) Pagina LXIII.

4) Descrierea nu corespunde cu figura, căci nu se menționează nimic despre *casca de aur* și despre *orla neagră* de pe scut.

«Dăm voe să'l întrebuințeze pretutindenea atât în oaste cât și la *jocurile de* «*suliță*, la *ceartă*, la toate eserciţiile ostășești și la adunările nobililor, la pecete, *la* «*jale*, la covoare, la steaguri, la inel, *la calcàn*, la cort, la case și la mormânt și «să'l poarte toți ceice se vor trage dintr'ânsul parte bărbătească și femeiască și din «mila noastră întărim hrisovul acesta cu a noastră pecete și iscălit de mâna noastră «proprie».

Aceste arme conferite de Principele Transilvaniei, par a fi cele represintate în *primul cartier* al Stemei Măgurenilor.

Les **Cantacuzènes** de Bucarest portent :

L'aigle eployè de l'Empire d'Orient : becqué, langué et membré de gueules tenant dans la serre dex. l'épée et le scèptre et dans la senestre le globe, et chargé en cœur d'un écu aux armes de la maison des Cantacuzènes-Maguréano, c.à.d. L'écu est parti de deux coupé de deux, ce qui donne neuf quartiers.

Au premier d'azur au lion naissant d'or d'une couronne ducale du même, armé et lampassé de gueules, tenant dans sa patte senestre une épée d'or aboutée d'une tête de Midas de sable, qui est de Transylvanie,

Au deuxième de gueules à l'ange les ailes abaissées d'argent sortant des nuages du même et tenant dans ses mains un cor en flammes ;

Au troisiéme et au septième de sinople à une couronne comtale soutenue par deux bras habillés de gueules les mains de carnation, mouvants de chaque flanc ;

Au quatrième d'azur à l'aigle de sable, croiseté d'or regardant un soleil mouvant de l'angle dextre supérieur, accompagné à senestre d'un croissant tourné d'argent, reposant sur trois terrasses du même, qui est de Valachie ;

Au cinquième parti, *au premier* d'argent à trois pals de gueules et au *deuxième* d'argent au lion de sable ;

Au sixième d'argent à une rencontre de bison de sable ayant entre les cornes une étoile de six rais de même qui est de Moldavie ;

Au huitième parti, *au premier* coupé de sable, le sable à cinq étoiles de six rais d'argent posées 3 et 2 et d'argent au pecheur de carnation tenant dans ses mains l'hameçon, *au deuxième* d'argent à trois pals de gueules ;

Au neuvième de sable à deux couronnes ouvertes d'or, posées en chef.

L'écu surmonté d'une couronne princière, le tout entouré du collier de l'ordre de St Georges de Byzance.

Le tout posé sous un pavillon sommé d'une couronne impériale byzantine.

Devise : *Quæ nocent docent.*

După ştiinţele culese din Heroldia imperială din St Petersburg[1]), *Siebmacher* reproduce, în două figuri, următoarea armoarie, după diploma din 30 Noembrie (st. vechiu) 1872 și din 23 Maiu 1882 :

1) *Armorial de la Russie*, XII. 7. par. R. I. Ermerin.

«Zweimal getheilt, mit aufgelegtem blauen Herzschild, darin 3 goldene Lilien. «(ca palatini ai lui *Charlemagne*).

«Die *obere Reihe* ist zweimal gespalten: Vorn in Blau nebeneinander 2 goldene «rothgefütterte Kronen, in der Mitte: in Roth der geharnischte Reiter von Litthauen, «mit Säbel und blauem Schild mit goldenem Patriarchenkreuz, auf Schimmel, mit «blauem Zeug, hinten in Roth ein schwarzgefüttertes silbernes Zelt, oben zusammen- «gehalten durch goldene Krone, die auf der Stange ruht (polnisches Stammwappen «Kisil).

«Die *zweite Reihe* ist dreimal gespalten, und mit dem obenbeschriebenen Herz- «schild belegt. Feld I (Wappen der Moldau, *evident greșit*): In Blau ein auf silber- «nem Dreifels linksgekehrt stehender widerschender schwarzer flugbereiter Adler mit «goldenem Kreuz im Schnabel begleitet oben rechts von goldener Sonne, links von

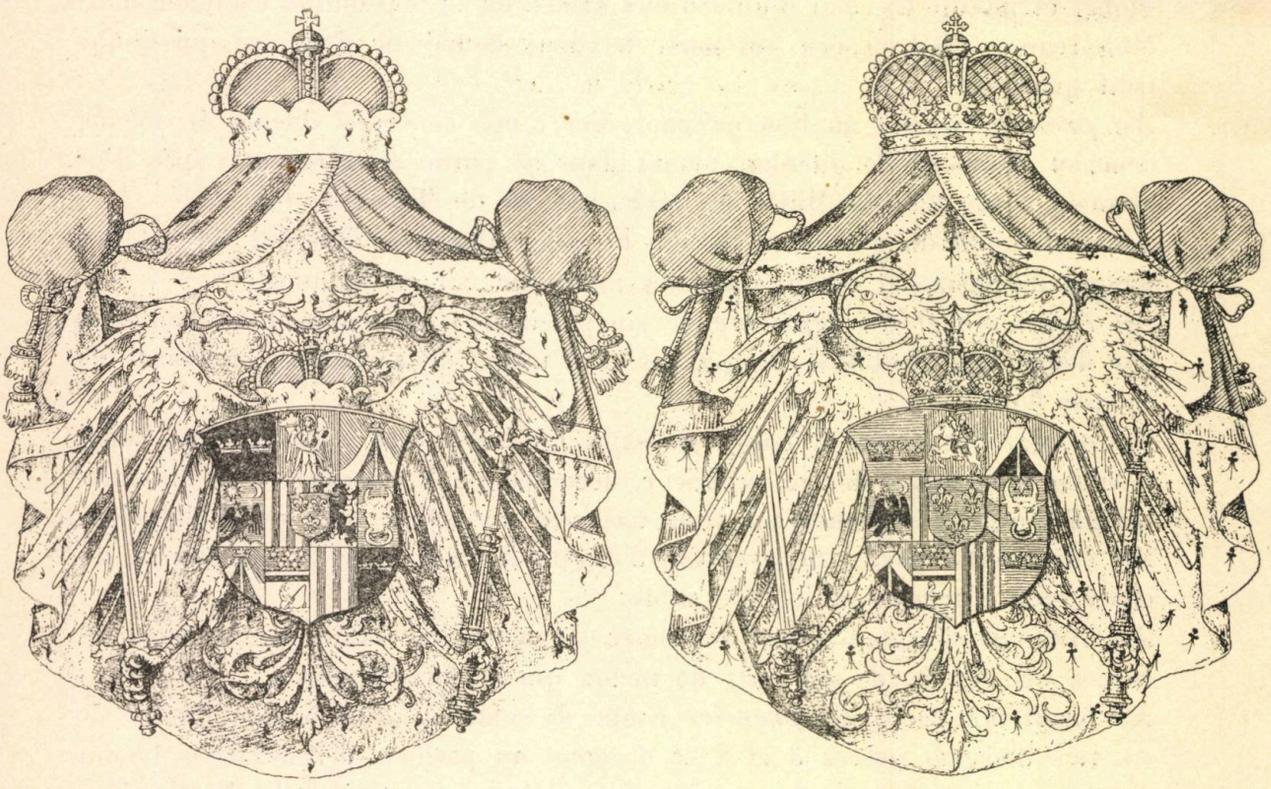

«zunehmendem silbernem Monde. Feld II: in Silber 3 rothe Pfäle. Feld III: zwei «goldene Schrägbalken in Blau. Feld IV: (wappen der Walachei, *evident greșeală*) «in Blau ein vorwärtsgekehrter silberner Büffelkopf mit goldenem Stern zwischen den Hörnern.

«Die *unterste Reihe* ist ebenso getheilt, enthält in Feld I das Zelt, in Feld «III die Pfäle, in Feld IV die Kronen. Feld II ist durch silbern schwarz getheilten «Balken getheilt; oben in Blau (3. 2) silberne Sterne, unten in Silber ein nackter «im Wasser stehender Angler. Der Hauptschild, gekrönt mit der Moldauischen Für- «stenkrone, trägt ein mit Scepter und Reichsapfel bewehrter, mit goldenen Glorien «versehener goldener Doppeladler auf der Brust. Das Ganze innerhalb Fürstenman- «tels, ober mit der genannten Krone. Dahingegen zeigt eine Ahnentafel folgende «Abweichungen: Feld II der oberen Reihe hat statt des Reiters einen Engel mit «brennenden Füllhorn und in Feld III ist Futter des Zeltes und Feldfarbe grün, in «Feld III der zweiten Reihe stehet in Gold ein schwarzer Löwe, der Stierkopf hat

«Nasenring aber keinen Stern, zelt in unterster Reihe desgl. in grün, der Adler «ohne Glorien, gewöhnliche Fürstenhüte».

adică,

Cantacuzinii (din Rusia) poartă:

De două ori tăiat (coupé) ceiace dă 3 cartiere cu un scut *peste-tot*, de azur cu 3 flori de crin de aur care este *Franța*.

In *cartierul superior*, despicat de 2 ori (părți), se află în *dextra* (vorn) pe albastru, una lângă alta, două coroane de aur căpșite cu roșu; *în mijloc*, pe roșu, un cavaler de Lituania armat cu sabia, harnașat și purtând scut albastru cu crucea patriarchală de aur, călare pe un cal de argint; în *senestra* (hinten) pe roșu, un cort de argint căptușit cu negru susținut de un steajer de aur și încoronat de acelaș. (Armele provinciei polone *Kisiel*).

In al doilea cartier, despicat de 3 ori (?!) (și scutul peste-tot dejà descris). In primul câmp (armele Moldovei, este eraore: armele Valahiei): pe albastru uă aquilă neagră cu sborul jos stând pe 3 terase de argint, cruciată de aur privind la dextra un soare mișcând de aur iar la senestra uă lună de argint întoarsă. In câmpul al doilea pe argint cu 3 pari (*grinzi*) roșii. In câmpul III pe albastru cu 2 bande de aur. In câmpul IV (armele Valahiei, recte Moldovei) pe albastru o întâlnire de bivol de argint cu un inel de aur în nas și cu uă stea de aur cu 6 raze între coarne.

In cartierul inferior despicat iarăși de 3 ori: In primul câmp se află același cort de la Kisiel, în câmpul al III-lea se află aceiași pari roșii, în câmpul al IV-lea se află aceleași coroane. Câmpul al doilea este tăiat printr'uă fascie de argint și negru; sus, pe albastru 5 stele (puse 3 și 2) de argint, jos pe argint un pescar despuiat stă în apă cu undița.

Scutul timbrat cu coroana princiară moldovenească este așezat (purtat) pe pieptul unei aquile bicepte de aur diadematã de același și limbată roșiu, ținând în ghiara dextra uă sabie de argint cu mănerul de aur (nu pământul) iar în senestra un sceptru.

Totul, sub *pavilion* princiar timbrat cu numita coroană a principilor Moldovei.

Ambele figuri comparate între ele prezintă următoarele deosebiri:

Despre cele două coroane care erau pe albastru în primul și ultimul cartier nu ni se spune acum că sunt pe negru. In câmpul al doilea al cartierului superior în loc de cavalerul Lituanian se află un înger de argint cu un corn cu flacări. In câmpul al III cortul este pe câmp verde și căptușit cu verde. In câmpul al III din cartierul din mijloc pe aur se află un leu negru, iar în câmpul IV avem un „*Stierkopf*“ nu „*Büffelkopf*“ fără stea între coarne.

Descrierea germană nu se aseamănă cu figurile respective. Mai mult

încă, împărțirea scutului ea însăși pare a fi greșită, judecând după dimensiunile cartierelor denumite : *obere*, *zweit*, și *unterste Reihe*.

De altă parte, comparând armele *rusești* (*Siebmacher*) cu cele *românești* se constată iarăși deosebiri foarte mari. Acestea provin din cauza lipsei de pricipere a corespondentului lui *Siebmacher* precum și din lipsa de control a editorului german care a neglijat să compare textul cu figura.

Reședința *Cantacuzinilor Măgureni* este la București și Florești.

General P. V. Năsturel

FINE

O vizită la D-l Grigorescu

e o zi caldă de vară, coboram de la Doftana la Câmpina și către orele 9 de dimineața băteam la poarta D-lui Grigorescu.

O fetică, parcă desprinsă din una din pânzile sale, cu cămașă albă și broboadă pe cap, respectuoasă și tăcută, se arată în poartă și mă roagă să aștept câteva momente.

In curte, o casă veche românească, albă și curată, alipită de o grădiniță, la poarta căreia o ladă mare, de unde străluceau ochii unui zăvoiu ce păzește de multă vreme pe pictorul nostru bătrân. In față, curtea largă, verde, cu un șopron în fund; la dreapta, atelierul înalt, de scândură de plută. Linește de parcă n'ar fi fost nimeni. Fetița apare din nou, când, din poarta grădiniței, ese încet, luminat de soare, cu bereta în mână, cu zâmbetul pe buze, firav, după o lungă boală de care suferise mult, pictorul iubit, D-l Grigorescu.

Mă primește cu bunătatea sa obișnuită, când nu e contrariat de nimic.

Intrăm în atelierul înalt și luminos, și, după câteva clipe de tăcere și de întrebări de politețe, se așează într'un fotoliu larg din mijlocul atelierului și începe să mi se plângă de boala sa, de slăbiciunea-i prea mare și, cu un fel de durere profundă, mi-arată câte haine purta pe dedesupt pe o zi așa de caldă, mărturisind că-i este frig... Bătrân! închee dânsul cu o tristeță vădită. Pe un scaun, în fața lui, ascultam în tăcere tot ce eșea din gura acestui mare om. Un fel de armonie sufletească legau inimele noastre, și încet, încet, bătrânul, cu capul rezemat pe spatele fotoliului, cu mâna pe frunte, prinse a-și aduce aminte de întreaga lui vieață... Bucuriile și întristările prin care a trecut, lupta cu de toate și izbânda de la urmă, mulțumirea de azi de ce a făcut, dar că n'ar mai dori să o ia d'acapo chiar când viața i s'ar prezenta mai bine din toate punctele de vedere.

Copilăria lui de ucenic la zugravii de icoane, vânzarea lor la Moși, mușteriii care văzându-l așa de mic, cu teancul de icoane d'alături, cumpărau de la dânsul, ca de la un negustor mai curat la suflet.

Apoi, dorul de a face altă pictură, tablouri, așa cum auzise că se fac în străinătate; concursul de la Eforia Spitalelor Civile, de unde a fost îndepărtat pentrucă nu avea bacalaureatul și unde prezentase un tablou Mihai

Viteazul la Călugăreni, tablou ce a a ars în focul de la Academie; cum pleacă în urmă cu câteva sute de lei, adunaţi cu multă greutate, peste graniţă, însoţit de un amic al lui, care îmbolnăvindu-se pe drum, e nevoit să să se întoarcă cu el înapoi. Zugrăvirea Mănăstirii Agapia, de unde economisi câţiva bani şi din nou pleacă, de rândul acesta singur, la Paris. Parisul, această himeră a tuturor tinerilor, îl impresionează adânc. Vede Luxenburgul, Luvrul, unde se pătrunde de frumuseţea şi mărirea maestrilor vechi; concurează la Şcoala de Belle Arte şi e primit cu schiţa de compoziţie al 10-lea. Pleacă la Fontainebleau şi Barbizon, unde rămâne 4 ani, alături de cei mai de seamă pictori ai şcoalei francere dela 1830. Acolo, lucrează în pădure de dimineaţa până seara. Face cunoştinţa lui Millet, care văzându-l des lucrând, într'o zi, când, probabil cu ce făcea el îl atrăsese mai cu deosebire, l'a bătut pe umăr şi l'a învitat la dânsul acasă. Vede pe Millet între ai lui, o familie grea, şi una din fetele lui îl impresionează prin frumuseţea şi bunătatea cu care-l primea şi-l priveà decâte ori venea la ei. O dragoste tăcută se leagă între ei, şi fruntea bătrânului se lumina din ce în ce la aducerea aminte a acestui suvenir de tinereţe. Se hotărîse să o ceară de soţie, când teama zilei de mâine îl făcu să-şi mai amâne dorinţa şi să nu răspundă niciodată acestui înalt sentiment. In speranţa unor zile mai luminoase, lucra de zor. Expune alături cu Corot, Rousseau, Millet, Troyon în expoziţiile ce să făceau anual acolo, şi una din pânzele lui ce reprezenta o ramura înflorită, a fost cumpărată de Napoleon al III-lea, lucru care auzindu-se până la noi, statul s'a învrednicit să'i trimeată o bursă. Se întoarce în Paris, unde mai rămâne 5 ani. In tot timpul de 9 ani de şedere în Franţa a făcut atâtea lucrări şi a cunoscut şi legat prietenie cu atâţia pictori francezi! Sfârşindu-i-se bursa e nevoit să vie în ţară. Era prin 68—69, când Franţa începea războiul cu Germania. Reîntors în ţară rămâne 7 ani, nemai putând să mai plece din lipsă de mijloace şi luptând din răsputeri cu indiferenţa de la noi, cu răutatea celor ce vedea într'însul un duşman, un concurent. In 76 în urma unei expoziţiuni, se duse din nou în Franţa. După răsboiul din 70, găseşte cu totul altă atmosferă. Un fel de generozitate mai mare din partea publicului francez făcu ca mai toată suflarea artistică şi literară franceză să câştige. Amicii lui, altă dată umili şi modeşti ca şi dânsul, erau azi pictori mari în înţelesul burghhez al cuvântului, medaliaţi la salon, instalaţi în ateliere mari încărcate de lucruri scumpe, tapetate luxos şi înconjuraţi de mobile de preţ. La vederea acestei schimbări, inima i-se strânge şi se depărtează de dânşii nemai găsind în ei înrudirea de odinioară. Inchiriază un atelier modest în Montmartre şi începe din nou să lucreze, când declararea războiului dintre Români şi Turci îl rechiamă în ţară prin a tot puternicul zilei de atunci, I. C. Brătianu, care îl însărcinează să ia parte în statul-major la mişcările românilor de peste Dunăre. De acolo, ne-a adus multe lucrări, el care nu făcuse niciodată pictură de bătălie, şi cari poate dacă n'or fi cele mai bune sunt însă cele mai adevărate.

E însărcinat să le reproducă în gravură, pentru a le răspândì în şcoli şi cazarme. Se duce din nou în Paris, cheltueşte tot ce avea cu reproducerea acestor planşe şi, în speranţă că le va puteà desface, le prezintă ministrului de războiu din vremea aceea. Aşteptările îi sunt amăgite; amânări peste amânări îl supărară peste măsură, şi-l făcură se le închidă în lăzi, de unde nu le-a scos decât abia acum câţiva ani.

In urma expoziției sale din 1882, pleacă din nou în Franța, cutreeră Bretania, Normandia și ia cele mai minunate vederi. Cu câtă dragoste și căldură își aduceà aminte de șederea sa în Bretania, la Vitré mai ales!

Intr'un moment, el zise: „Dacă doctorii mi-ar ordonà să pornesc, să stau într'un loc liniștit, la Vitré, cu câtă plăcere nu m'aș duce acolo, unde am petrecut așa de frumoase zile din viața mea! „Vitré", repetă el cu o mare mulțumire pe față, străzile strâmte și înalte cu case pitorești, cu balcoane înflorite. Bunătatea și amabilitatea locuitorilor, peisagiul din prejurul Vitreului! Dacă aș fi fost bogat, aș fi cumpărat o stradă întreagă să o păstrez intactă, cum ai păstra un lucru rar în muzeu!".

In 1887, expune singur în saloanele de la Georges Petit. A călătorit în Italia: La Roma și la Neapoli, unde a trăit câteva luni în contact cu artiștii francezi și spanioli care erau o colonie pe atunci, trăind la Roma și cel mai puternic pictor spaniol din timpul acela, Fortuny. Acolo, desena seara, iar ziua vizità muzeele și lucrà în împrejurimile Romei, de unde s'a întors cu câteva vederi și cu o boală de friguri, de care își cam râdea la început, dar de care a suferit mult mai în urmă.

A vizitat apoi Florența, Veneția, unde nopțile cu lună pe canale i-a cam umbrit în minte pe Tițian și Veronez. Călătoria care a făcut-o în Grecia, unde a văzut resturile statuariei și arhitecturei grecești l'au entusiasmat peste seamă. Statuetele de Tanagra, acea minune de frumusețe și de delicatețe, de armonie și de gustul cel mai rafinat, l'au făcut cel mai puternic admirator al artei grecești din epoca de aur a Greciei, epoca lui Phidias și Pericles. In țară a lucrat la Rucăr și Câmpulung în prima epocă. Apoi, în Moldova la Bacău și Neamțu și în urmă la Câmpina de unde ne-a adus cele mai poetice inspirațiuni.

Până mai acum câțiva ani, locuia în București, în casa din colțul străzei Batiștea cu Polona, deasupra farmaciei Altân, de unde s'a mutat la Câmpina definitiv...

Spunându-mi toate lucrurile acestea, încet, văzute ca prin o pânză a amintirilor, un fel de oboseală îl cuprinse și, în tăcerea care urmă, am privit atelierul, pe pereții căruia se vedeau agățate unele din pânzele cele mai frumoase care i-au mai rămas. Am revăzut, interiorul turcesc, lucrare neterminată, în care câteva părți sunt făcute cu o măestrie și o putere cum rar a făcut însuși d. Grigorescu. Apoi, interiorul dela Rucăr, unde, în afară de calitățile frumoase netăgăduite ale picturei, e întreaga poezie casnică dela noi dela țară: O nevastă tânără cu un prunc în brațe, își așteaptă bărbatul dela muncă, în fața focului pe care clocotește ceaonul cu mămăligă; pe peretele coșcovit și galben, e atârnată pușca și geanta de vânătoare. Câtă simplicitate, ce vervă și ce măreț e redată, în câțiva centimetri pătrați, această scenă așà de firească a poporului nostru; alături, Curte la Vitré: un zid în fund cu o deschidere de poartă, în stânga, o casă cu acoperișul țuguiat și peste ele cer albastru și nuori albi, de parcă mișcă.

E cred, cea mai reală pictură a d-lui Grigorescu și neuitată pentru totdeauna, de cei ce au privit-o mai mult și s'au cuprins de frumusețea cu care e făcută, de spontaneitatea și spiritul ascuțit cu care e înțeleasă această lucrare. Mai departe, „Bătrâna la Vitré", cunoscută de toată lumea și din care se desprinde cea mai minunată poezie patriarhală.

Stând pe scaun, o bătrână împletește cu fața spre ușa întredeschisă

pe unde intră soarele și primăvara într'un interior curat cu polițele încărcate de farfurii bretone. Iată tabloul. El este perfect, unul din capo d'operele d-lui Grigorescu, la care d-sa ține mult și de care nu voește să se despartă cu nici un preț. Alături de acestea, lucrări mai nouă, din care poezia și delicatețea acestui visător se răspândesc în valuri de fericire și lumină.

In mijlocul atelierului și în fața ferestrei, o țesătură, pe care se desinează în fire de aur și de argint o intrare ori o vânătoare a vre-unui rege. Văzându-mă că mă uit cu interes la dânsa, îmi spune istoria cumpărării acestei draperii. Jumătate dintr'însa a cumpărat-o la o vânzare dela hotel Drouhot și a purtat-o multă vreme așà, când, la Roma, i se prezintă un vânzător de lucruri vechi și, între alte curiosități, găsește jumătatea cealaltă a țesăturii la care ținea așa de mult. Ce întâmplare fericită! Ar fi dat pe ea orice i-ar fi cerut. A cumpărat-o, și azi reunită cu cealaltă jumătate, ornează păretele atelierului din Câmpina. După ce m-am uitat pe rând din nou la toate lucrările, mi-am adus aminte că e târziu și mi-am luat rămas bun, urând d-lui Grigorescu, din tot sufletul, însănătoșare pe deplin și dorința de a-l vedeà în curând voios ca altă dată

Eșit, am vizitat Câmpina, locul atâtor inspirațiuni ale marelui pictor român, mulțumit și fericit profund, că am putut să-l ascult așa de mult. A fost o zi din cele mai mari pentru mine.

Intr'un târziu, când mă întorceam spre gară, l'am văzut trecând încet. Cu pălăria trasă pe ochi, cu pardesiul pe mână, subțirel și nebăgat în seamă de nimeni, urcând binișor drumul ce ducea spre casa sa zidită în vara trecută. M'am uitat mult după dânsul până ce nu l'am mai zărit. Pe urma lui, mi se păreà că se ridică cel mai măreț monument ce l'a înălțat vreodată un român țării sale: toată poezia de lumină și de fericire a pământului și neamului nostru!

Sanzio.

Răvaşul

Peste salcâmii ninşi de floare ce străjuesc străvechi palate,
Mijind, cu 'ncetul, ca o pânză se cern sclipiri înfiorate ;
Pierduţi cu sufletu 'n lumină supt vraja sfântă-a dimineţii
Prin crengi bătând din aripioare se redeşteaptă cântăreţii.
Iar dinspre codrii ce şi-înalţă senină fruntea lor supt zare
Ca un uşor suspin, dând viaţă, vin adieri desmerdătoare,
Şi prin ferestrele deschise ale iatacului, — Domniţa,
Lin simte cum mâni nevăzute sfios i-ating ca 'n vis cosiţa.
Albaştrii ochi muiaţi în lacrimi duios spre zare şi-i îndreaptă :
„Pe-acolo-i Vodă dus la Nistru !“ .. Şi tot pe-acolo ea-l aşteaptă...
Curg valuri calde de lumină pe-obrazu-i pal, — Domniţa scrie,
Nespusă carte 'ndurerată lui Vodă dus în bătălie :

„Ingăduește slova mea,
„Să-ţi spună, Doamne, că jălesc, —
„Că veştejesc
„Pe plaiuri flori în urma ta,
„Plângând mereu,
„Odorul meu !...

„Tu, Doamne, ştiu, eşti bun şi drept,
„Şi nici în gând n'o să mă certi ;
„Ş'o să mă ierţi
„Că nu mai am puteri s'aştept,
„Şi c'o să mor
„De-atâta dor !...

„Iar când jăli-va glas de vânt
„Tot a prohod prin văi şi lunci, —
„Să ştii c'atunci
„Mă duc doi preoţi la mormânt,
„Odorul meu !
„Viteazul meu !...

. . . . . .

Ș'o să-i citească Vodă slova, și va venì... Ea știe bine, —
Că nu se poate să nu-l doară atâtea lacrimi și suspine !...
Măcar acum în ceasul morții odată-ar vreà să-l mai sărute !..
Ce sfânt răsare 'n pragul minții icoana vremilor trecute... :
Râd toate florile din luncă, și pe poteci pierdute 'n zare
Ei merg alături : ca 'n poveste frumoasă viața i se pare...
Și par'că-l are lângă dânsa !... Și Vodă-al ei par'c'o desmeardă
Cu lungi priviri, ucigătoare, ce stau privirile să-i ardă.
„Să nu mai pleci !...“ Șoptește dânsa... Și lacrămi curg pe-obraz tăcute,
Și ochii mari, frumoși, albaștri, s'ațin spre Vodă să-i sărute...
Dar tropot surd, greu, de copite, o fac din visu-i să tresară —
Și-un olăcar supt foc de soare și-oprește murgul jos la scară.
Cu ochi pierduți Domnița cată în spre răvașul ce scrisese,
Și-un râs amar pe buze-i moare : cu lacrimi slovele ștersese...
„O, nu !... Nu lacrimi se cuvine unui viteaz !...“ Din panoplie
Ea smulge palașul ce-l dase lui Vodă'n dar la cununie, —
Spre olăcar apoi se 'ndreaptă cu lungi priviri înflăcărate :
„Să-l duci lui Vodă !... Și-i mai spune, că...i mă închin cu sănătate !“.

Nunta lui Graur[1])

urâs de raze sus pe boltă ușor sclipind se cern în pale
Investmântând albastrul zării ca o năframă de mătasă ;
Iar din a dragostii visare senina florilor crăiasă
Cădelnițează dulci mirezme peste livezi în a ei cale.
Și toată firea se'nfioară
De-atâta drag în primăvară,—
Că din adâncuri parcă crește cereasca binecuvântare
S'aștearnă'n suflete lumina de viață sfântă dătătoare.
De cântece de alăută și chiote răsună satul, —
S'aud detunete de flinte și chef și brâuri la tot pasul ;
Venind se văd butci și rădvane făcându-și sus la curți popasul,—
Căci nunta Hatmanului Graur pornitu-s'a cu mânecatul.
Moldova'ntreagă-a prins de veste
Că-a lui mireasă-i ca'n poveste ;
Și cum s'anină'n hori și saltă cu Graur mirele de-a rândul,
Așa-i de mândră'n joc și'n vrere, cât nici nu poți să-ți dai cu gândul.

Beteală pusu-i-a nânașa și lămâiță'n părul de-aur,
Și nestimate să iai lumea pe prețul lor, la gâtu-i salbă ;
Iar pe zăbunul alb ca neaua și peste rochia-i tot albă
Par'c'au fost nins sfios steluțe din poala slăvilor în Faur.
Pe chip norocu-i râde-a lene,
Aprinșii ochi clipesc din gene,—
Și din întreaga ei făptură săruturi pare că-și iau zborul,
Neprihănite și senine, să'nnalțe dragostii soborul.
Alături Hatmanul tresaltă de-atâta sfântă tinereță,
Că'n jocul lui isteț și sprinten s'au prins bătrânii glugă'n horă
Se minunează toți nuntașii și soacra-i mândră de-așà noră,
Chiar soarele în straiu de perle s'a'nflăcărat l'așa mândreță.

1) Dintr'un volum pus sub tipar.

Dar iată nun'a rupt colacul :
Mireasa roșie ca macul,
Sărută mânile la socri, la nuni pe rând, cum se cuvine,—
Iar când spre Graur se întoarce, scântee cerul de lumine.

Prin hora spartă, vorniceii, pornesc în chiot cu cinsteala ;
Li flutură năframa albă, hiritisirile răsună,—
Și ca un zvon de ape 'n murmur de-olaltă crește voia bună
Când ici și colo 'n mers mireasa, și-arată ochii și beteala.
La mesele făcute roată
S'au strâns nuntași cât lumea toată ;
Râd bunătățile întinse și ochii râd și curge vinul,
Iar fețele se 'mbujorează—«că tare-i vechiu și roș pelinul !..»
Ca'n legănările de valuri printre cireșii ninși de floare
S'aud—lăutele, și cobza ușor, ca'n vis ținând isonul...
Dar s'a strâmbat pe semne nuna la-cei țigani, că-i schimbă tonul
Intr'o bătută voinicească—«să salte caii din pripoare !
Atât ; și'n chiote mesenii,
Răzbesc pământul ca vedenii ;
Și sar și nuni din capul mesii și socri, miri și toți nuntașii,
Și-o bat de-olaltă vâlvătae, din când în când stringându-și pașii.

Dar nu știu cum în vâlva goanei s'apleacă mirele de spate
Și ochii galeși ai miresei sărută'n grabă pe nevrute,
«Noroc măi fine !..» strigă nașa. S'opresc nuntașii din bătute,
Iar socrului îi râde barba: «văzuși ce hoț de mire frate !..?...»
Mireasa prinde să-și resfire
Roșind, beteala cea subțire...
In ușa casei două babe în taină sprijină ușorii,
Privind cu drag nespus la dânsa : «mânca-i-ar maica ochișorii !..»

Domnița Ruxanda

Cort de stele sus. Palatul tăinuit își doarme somnul.
Liniște... Prin ganguri doară ca un blestem suflă vântul,
Iar prin arbori și ostrețe noaptea 'și tremură vestmântul,
Pe când ochi de mort pe ziduri crunt țintesc și-acum pe Domnul.
Supt a candelei lumină,
— Crin plăpând ce se înclină —
Singură 'n iatac Domnița, lăcrămând, pierdută 'n șoapte,
Cătră ceruri blând și-înalță rugăciunea ei de noapte.

Glasu-i stins ca murmurarea unor ape prinse 'n vrajă
Tot mai mult lărgește 'n juru-i adâncita pustiire:
Candela 'și-aprinde par'că somnoroasa-i licărire,
Ochii Sfântului din ramă se preschimbă 'n ochi de strajă.
Resfirând încet cosița
Peste umere, Domnița,
Stă pătrunsă de lumina Celui Sfânt, ca de-o visare
Neatinsă, dar de-apururi tainică și-înălțătoare:

Supt genunchii ei pământul se desprinde, piere 'n haos, —
Simte aripi nevăzute cum o 'nnalță ca pe-o rază, —
Alta par'că-i spune-acuma rugăciunea: ea veghiază —
Dulci cântări de îngeri zboară din al slăvilor repaos.
Peste chipu-i trece lină
A surâsului lumină, —
Iar pleoapele-i se lasă blând pe ochi, cum pe isvoare
S'așternumbrele 'nserării picurând tremurătoare:

Sufletu-i curat. Dar gânduri chinuind-o dau năvală :
Vede-un cap de mort — nălucă — sângerând de-asupra porții,
Ochi sticloși se 'nfig în minte-i încruntați de-aripa morții,
Cute-adânci, posomorîte, țălenind pe fruntea pală.
Plânsă, desnădăjduită
Jos supt ziduri stă cernită
O femee. Lângă dânsa cinci copii plângând o chiamă
Și-o întreabă : „Unde-i tata ?“ — „Tatăl vostru ? Uite-l mamă !..“

Ca de-un vis urât Domnița se 'nspăimântă. Insă iată,
S'a întors acum spre dânsa, cu priviri fulgerătoare :
„Ai să dai tu seama Doamnă, 'L lași bărbații să ne omoare !
„Vodă-al tău e neam de gâde !... Cuib de fiară blestemată !...
„Nu vedeți voi brațe 'n aier
„Cum se 'nnalță-a plâns și vaier ?...
„Nu vă temeți de mânia Celui Sfânt, îndreptățită,
„Când cu sângele pierzărei treapta tronului-i stropită ?

„Goi, pierduți în drum de foame, ne mor Doamnă, copilașii !...
„Nu privì spre noi cu milă !... Nici o lacrimă nu-ți pice !...
„Ochii tăi privească 'ntruna ochii mortului de-aice !...
„Umbra lui, ca umbra morții urmărească-vă 'n veci pașii !...
Ceru-i bun, e cu 'ndurare,
„Ș'a lui binecuvântare
„Ușurează-ori-ce păcate !... Dar când blestemu-i de mamă, —
„Să cutremură icoana Prea Sfințitului din ramă !...“

A pierit năluca... Doamna, mâna-și trece peste frunte... :
Lăpușneanu-i rău, e tigru !... Suflet negru c'al lui nu e !.
Ea-i femee... Și-i preà slabă să cuteze ca să-i spue
Că-i păcat ce face dânsul !.. Cine poate să-l înfrunte ? !...
Văl cernit, țesut cu lacrimi,
— Negrăit pustiu de patimi —
Ca o umbră peste suflet apăsând-o, se coboară ; —
Palidă, cătând spre ceruri, de credință se 'nfioară :

„Către tine, Doamne Sfinte, nalță roaba ta cuvântul !,..
„Harul luminării tale în genunchi ea ți-l așteaptă !...
„Ai Voivodului pași, iară, spre lumină tu, 'i 'ndreaptă,
„Fă supt ochii lui Stăpâne să surâdă blând pământul !...
„Varsă-ți raza ta de pace
„Sufletul să i-l împace !...
„Gândul lui străin, spre tine să se'ntoarcă bun, fierbinte,
„Incălzit de-a ta lumină !... Indurare Doamne Sfinte !..

Dar de-odată furtunatic clampa dela ușă sare...
Tremură 'n genunchi Domnița : mâinile pe pieptu-i cruce,
Au căzut. Dar dreapta 'n grabă către inimă și-o duce. —
Crunt zâmbind pe supt mustață Lăpușneanu 'n prag apare :
(Ca un ochiu pălește 'n strană
Candela de supt icoană).
— „Pentru cine 'n miezul nopții te rugai Domniță, spune !...“
— „Innălțam spre ceruri Doamne, pentru tine-o rugăciune !,..“

A. Mândru

Cronica literară

Gh. **Silvan**, *Pentru Neatârnare* — 1877-78 — Roman războinic; Cartea I. Valea Lacrămilor; 1906; Institutul de arte grafice „Progresul"; 136 pp.

Această întâie parte, dintr'un roman care va fi în curând publicat în întregime, lasă pe cititor mulțumit de cuprinsul ei și îl face să nădăjduiască o urmare și mai norocoasă. Intr'adevăr, nu e ușor lucru a povesti întâmplări așa de apropiate, fapte peste care n'a trecut nici trei decenii—cum e războiul pentru independență—ori neatârnare: cum vreți. O asemenea istorisire trebue să aibă avânturi aproape de epopee; și o depărtare, în timp, atât de mică nu e mai niciodată prielnică pentru o înfățișare epică [1])

Intru cât lucrarea de care vorbim nu e complectă, și nu ne putem da seamă de va fi posibil autorului să aibă această putere literară și artistică, de a înfățișa un *tot* de aceiași însemnătate cu începutul, ne vom mărgini a vorbi, de astădată, cât se poate de pe scurt în așteptarea întregei lucrări.

E de netăgăduit că în aceste prime pagini e o susținere a firului povestirii și o îndemânare de romancier care lasă mult în urmă pe cei cari au încercat, mai ales în timpurile din urmă, a istorisi cea mai nouă și una din cele mai strălucite dovezi de vitejie din viața de până azi a poporului român. Numai că — e mai bine în totdeauna a spune părțile, oarecum, neplăcute încă dela început — numai că primul capitol e prea puțin spre lauda ostașilor noștri — dacă ar fi să credem pe autor că mai toți ofițerii, cel puțin toți pe cari 'i întâlnim la începutul povestirii— sunt așà de doborîți de frica intrării în focul luptei—în cât atunci când li se anunță că peste o zi va fi asaltul, unii pălesc, alții nu știu ce să mai facă, și nici unul—afară de Mărăcineanu—nu poate să deschidă gura spre a răspunde unei întrebări făcute de un colonel—el însuși cu glasul „sugrumat" de fiori". Dacă prea puțin stimabilul Hervé ar voi să adaoge un supliment la teoria lui antiostășească, apoi ar fi mulțumit, şi prea încă, să citeze o asemenea bucată literară în care niște conducători la luptă par, în ajunul unui asalt, a fi niște condamnați la moarte, cari mai au câteva ceasuri până să fie executați; iar până atunci dârdâe de frică. De altfel bucata e bine scrisă, mai ales dacă în locul unor oșteni gata de luptă, oțeliți, fără de teamă în fața morții, am pune o serie de oameni fără de credință și cari nu țin decât la pielea lor.

E firească, e neîndoelnic adevărată, o grijă—întretăiată de momente de tristeță, la amintirea celor rămași acasă—în clipe puțin depărtate de momentul în care moartea poate să îmbrățișeze pe oștenii gata de luptă, dar e greu—chiar imposibil—de închipuit o descurajare nețărmurită la acei oameni. Chiar dintr'un punct de vedere

1) «Le poème épique a besoin de recul: il faut un long intervalle entre la matière traitée et le moment où on la traite. Toute épopée qui n'est point légendaire risque d'être froide: voyez la *Henriade*, par exemple». **Faguet**, *Les Poètes Français du Temps du Premier Empire*, introduction, «*Revue des Cours et Conférence*», XIV-ième année, No. 15, 22 Févr., 1906, p. 675.

practic socotind lucrurile, am vedeà că o asemenea stare i-ar duce la o moarte sigură şi că niciodată nişte atari luptători n'ar puteà fi nişte biruitori. Viteji de frică nu pot să existe; şi în orice caz o destoinicie războinică făcută fără de voe, în vârtejul bătăliei—cum se întâmplă unui personagiu descris de „Sienkiewiez—nu ar fi în stare să ducă la o desăvârşită biruinţă, într'un întreg războiu, cum s'a întâmplat oştilor româneşti.

Dacă această parte—de altfel cu note de îndreptare în pagini următoare—e, relativ puţin verosimilă, restul însă e o lămurire de stări cât se poate de firesti şi fără de silă înlănţuite. Tipul lui Vladimir Sergiu—sau Sergiu Vladimir, căci nu se vede bine care i-ar fi numele şi care pronumele, din felul variat în care e pomenit—e posibil şi foarte probabil. Un om de curând logodit şi având în acelaş timp o mamă bătrână fără alt sprijin decât pe el, e mai sensibil, mai apropiat de durere decât unul mai hârsit cu viaţa şi peste care a trecut şi multe fericiri şi destule clipe triste. In pragul unei căsnicii, pe care o urzia dragostea, gândul unei morţi posibile e de sigur chinuitor, amar şi descurajător. Şi tot aşa de verosimilă e înviorarea aceluiaş Vladimir în mijlocul bătăliei, în vălmăşagul deslănţuitor de puteri şi alături de tovarăşii cari 'şi puneau tot avântul pentru ajungerea ţintei—fără de a mai cumpăni, măcar o clipă—viaţa, moartea ori durerea.

Mai puţin mulţumitor se prezintă Mircea Basarab. Şi încă cevà: Se vorbeşte şi de «bătrânul boier moldovean, Alexandru Basarab». [1]) Un mare boer, dintr'o familie străveche, purtând un nume istoric, atrage atenţia cititorului şi îl nemulţumeşte gândindu-se la nerealitatea faptului în zilele de azi, când familia Basarab, din neamul Basarabilor—prea cunoscut, fiindcă domină întreaga noastră istorie—a dispărut de mult; se mai adaogă apoi moldovenismul, tot aşà de neexistent al aceleiaş familii. Natural că unui romancier nu i se cere, de obicei exactitatea istoricului; însă sânt, firesţe, şi anumite margini peste cari nu poate să treacă nici chiar un nuvelist sau romancier: Basarabii,—ca şi familia Bourbon ori Halesburg, de pildă—nu pot fi aşezaţi ori unde şi ori cum.

Povestirea este mai pretutindeni vioaie şi descrierile sânt de o însemnată valoare. Sunt multe pagini în cari autorul a ştiut să arate cititorului perspectiva unei epopei şi să mânuiască fraza astfel încât să o aducă până în pragul unei poeme în proză. Aşà de pildă, între altele, capitolul al XII, pe lângă o analiză a gândurilor şi a simţimintelor lui Vladimir, rănit şi trântit în câmpul de luptă,—pe lângă partea psicologică — e coprinzător de suggestive descrieri, zugrăvite într'un stil înflorit [1]). Cititorul urmărind treptata descriere şi analiză, şi ajungând în anumite puncte va aveà impresia unei mari legănări, unor înalte şi line suişuri stilistice, potrivit scopului urmărit de autor. Iată un asemenea final:

. . . . . .

«Umbrele treceau necontenit spre culme. El se uita cu groază la aceste vedenii fugare, şi un singur gând îi împietrea mintea. Tremura de spaimă să nu-l calce sub picicare. O singură isbitură ar fi fost deajuns,—cugeta sărmanul rănit,—să-i sfarâme toate organele, să-i verse tot sângele din trup.....

In apropierea lui alţi muribunzi, şi alţi răniţi, se svârcoleau în prada aceloraşi dureri..e
Abià într'un târziu Sergiu Vladimir auzì, la câţivà paşi de el, gemete şi plânsete grel
Apoi tot câmpul 'i-se părù că e bântuit de tânguiri sfâşietoare.
Aveà senzaţia stranie că pământul erà pustiit de viscol.» [2])

Dacă ar lipsi cuvinte ca «organele», ori «arterele»—din câteva puncte mai sus—ar fi neîndoelnic mai bune. De altfel limba e cât se poate de românească—afară de falsurile bucceiei [3]), care mărturisesc că nu pricep ce ar însemna—şi nu e provincializată neplăcut decât cu ocazia nearmoniosului şi anostului verb a irosi [4]).

Ca model de suggestivă descriere cititorul va observà cu plăcere pe cea dela paginele 33 şi 34 unde se vorbeşte de scularea în zori a oştenilor gata de luptă, în aerul spălăcit, murdar, al unei dimineţi pline de pâclă, în care «alergau înfrigurati în toate părţile».

Ca imagini e de notat cea mai frumoasă—poate,—în care se simte o înnălţare

---

1) **Gh. Silvan**, *Pentru Neatârnare*, p. 23.
1) Pp. 111—119.
2) P. 115.
4) Pg. 126.
3) Pg. 126.

către Rostand, chiar. E în mijlocul asaltului. După o descriere plină de viaţă, iată partea care aproape sfârşeşte cel de al XI-lea capitol :

„Scările se sfărâmau. Baionetele sburau rupte prin spaţiu. Stindardele căzeau,— ca nişte pasări mari, cu aripele sângerate,—peste umbrele celor prăbuşiţi în adâncime.[1])

Dacă acest roman îşi va păstra, după cum e de nădăjduit, aceeaşi putere narativă şi stilistică, văzută în această primă carte, va fi o lucrare de o însemnătate şi de o trăinicie care va îmbogăţi în chip norocos literatura noastră, cea cu atât de puţine romane de valoare. Se pare că atunci când într'un gen se iveşte o lucrare de o valoare neobişnuită până atunci, într'o literatură care nu cultivase de multă vreme acea ramură a ei, urmări fericite se ivesc îndată. La noi *Marin Gelea* a deschis acest drum şi făcut acest început.

N. I. Apostolescu

[1]) Pg. 107—119.

Cărți și reviste străine

La voile du temple, roman de Jean Dornis (ed. Ollendorf).

Gabriela Bernhardt, fata unui savant israelit, iubește pe un tânăr locotenent de vânători, Jean de Saint Méhin, acesta iubind-o tot cu aceiași putere. Concepția cavalerească pe care o are Jean despre religia sa, influența morală a surorii sale Genevieva au impresionat mult pe tânăra evreică, născută și crescută în cel mai ortodox mozaism.

Dar în timpul numeroaselor vizite făcute fratelui și sorei, ea află că tatăl ei nu e un păzitor așà de asiduu al tradițiunilor religioase, și iat-o dispusă să treacă la catolicism. Mama locotenentului se opune și proectata căsătorie nu mai are loc. Cele două inimi sfărâmate își recapătă după puțină vreme mângâerea.

Acțiunea, foarte simplă și îndestul de banală, nu e decât un pretext pentru dezvoltarea discuțiunilor asupra religiunii, asupra vieții, asupra societății. Ideile autorului nu sunt altele decât acele ale ducesei Sylveire, care e pentru religiunea amorului — dar acțiunea nu vatămă de loc teza, dimpotrivă.

Essais d'une psychologie de l'Angleterre contemporaine de I. Bardoux (ed. Alcan).

Poporul englez, format prin școala energiei, face din exercițiul voinței sale o bucurie, o datorie, un cult. Sensibilitatea sa găsește în emoțiunea luptei un stimulent pentru sensibilitate; el e deci războinic prin firea sa. Mai mult, diverse cauze economice au produs în Anglia un curent războinic.

Echilibrul s'a stricat din momentul ce n'a mai mulțumit cerințele sufletelor. Liberalismul politic al lui Cobden și Stuart Mill au concurs la o mișcare pacifică, al cărei apogeu se poate socoti în anul 1870. In acelaș timp avem o reacțiune idealistă în literatura produsă de Carlyle, Dickens și Ruskin: ei au servit cauza păcii pe măsură ce au putut procură alimente sensibilității și au importat metafizica germană, — dar au servit și cauza războiului, prin exaltarea simțului național.

Viața intelectuală în Anglia în veacul al XIX se rezuma la o luptă îndârjită dintre cele două tendințe. Astăzi pare a fi învins imperialismul.

La Revue. — 15 April.

Paola Lombroso semnează un studiu asupra vieții tatălui său. Al șaselea congres internațional de antropologie criminală care s'a ținut la sfârșitul lunei April în Turin, a urmărit mai ales scopul de a sărbători jubileul lui Cezar Lombroso.

Vremea liniștind discuțiunile violente ridicate în preajma persoanei și doctrinelor lombroziane, sărbătoarea a fost dintre cele mai strălucite. Autoarea numitului articol se încearcă a arătà fazele parcurse de cugetarea științifică a tatălui ei, restabilind astfel firul logic al vieții și operei marelui savant și cugetător.

In cele dintâi vremi ale tinereții Lombroso simți mare înclinare pentru studiul limbelor. De copil chiar erà foarte pasionat pentru latină și greacă, citind și comentând pe Tacit, Salustiu Tit Liviu și alții, iar la vârsta de 12 ani publicând un studiu asupra creșterii și decăderii Romei, dovedind un spirit precoce și distins. Indrumarea în studiile linguistice o căpătă mai târziu în sfaturile și învățăturile savantului Marzolo.

Părăsind școala, devenì cel mai fervent discipol al maistrului; el studie cu Marzolo limbile chaldee, chineză și ebraică.

Tot în urma sfaturilor lui Marzolo el se înscrise la facultatea de medicină pasionându-se pentru studiul boalelor mentale și psihiatrice. Cea dintâi lucrare a lui: *Omul alb și oamenii cu pielea colorată*, pe care o dedică lui Marzolo și care nu erà decât un început de lucrare asupra originelor ființei omenești, trebue considerată ca lucrarea de tranziție dela studiile linguistice la studiile psihiatrice. Subiectul volumului numit este explicarea și discutarea pluralității originelor rasei omenești și căutarea legăturii dintre omul primitiv și toată seria oamenilor ce viețuesc pe pământ. Aceiași problemă o mai pune și în alte lucrări.

La Revue Bleue. — 21 April, publică *Cahiers de jeunesse* ale lui E. Renan. Extragem câteva fragmente caracteristice. „Impresiunea cea mai durabilă și cea mai adâncă care mi-a rămas din cele dintâiu studii asupra filosofiei, e insuficiența și grosolănia cu care sunt puse cele mai multe probleme.

«Taina vieții organice, trecerea dela brut la vital, iată ceeace m'a preocupat mai mult.

«Aici stă problema științei pentru mine.

«Aceiace face deosibirea dintre poeți și cugetători, este genul pe care aceștia îl adoptă, iar erarhia genurilor este aceia a oamenilor, căci cei tari sunt de ordinar perfecți în genul lor. Boileau de pildă fiind aceiace e, nu puteà să fie mai perfect decât a fost: cu ce dar e mai prejos decât Lamartine? Prin aceea că geniul său e mai inferior celuilalt. Să considerăm de pildă epistola X; din punct de vedere clasic, e admirabilă, dar din punct de vedere al poeziei ori al cugetării e mult inferioară.

«Când te gândești că fondul cunoștinței omenești nu-i decât un mic fapt cu totul prozaic, unde e deci poezia și adevărul?

«Filosofia mea pentru mine, este aproape ceeace alții numesc literatură. Ciclul poeziilor lui Ozanam, răspund mult mai bine tipului meu decât aceiace se specifică cu numele particular de filosofie».

La Grande Revue. — 15 April.

Marcel Prevost se ocupă de chestiunea religioasă în Franța. Thomas Barclay socotind progresele realizate de *democrație* în timpul din urmă, conchide că în veacul de astăzi e cu neputință ca *jonglajul* diplomatic să arunce națiunile în vârtejul războaelor, conștiința publică devenind factorul preponderant în dirijarea și dezlegarea afacerilor naționale.

Correspondant. — 1 April.

Réné Henry întrevede posibilitatea unei alianțe franco-polonă-rusă.

Polonia prusiacă e terorizată dar tăcută, pe când Polonia rusească abondă de viață, deși e tulburată și haotică. Numai în Austria și în Rusia se mai găsesc partide naționale poloneze, mai mult sau mai puțin organizate, alături de partidele naționaliste a altor națiuni ori de grupările socialiste. Polonezii care locuesc în Galiția se bucură de o largă autonomie. Rutenii se plâng că sunt apăsați de aceștia. Polonii ruși nădăjduesc să-și capete și ei autonomia în limitele imperiului țarilor, numai în Prusia viața poloneză e cu totul înnăbușită, fără ca să se zărească vre-o nădejde de reînviare

La Revue de l'Art. — April.

Louise Pillion se ocupă de sculptura italiană în secolul al XIV.

S. Rocheblave semnează un interesant articol asupra tinereții lui Henner.

Când Henner luă drumul Florenței în 1860 pentru a studia minunele *Oficiilor* și a copià unele dintre ele, artistul erà deja celebru și atinsese culmele creațiunii.

Memoriile lui denotă că în acelaş timp atinsese şi cele mai grele adâncimi ale spiritului şi cugetării critice. Din acest timp datează vestitele portrete ale lui F. Clavé şi d-nei Richert, ori neîntrecuta pânză: Femee italiană.

Vizitând Roma, încântarea sufletului său e fără margini: „toate întrecuseră orice aşteptare“ după cum se exprimă însuşi.

Iar mai târziu, când se întoarce în patrie, spiritul lui cercetător şi bogat în impresii de frumuseţe se simţea destul de pregătit pentru creeri de pânze neperitoare.

L'Art et les Artistes. — Aprilie. Sub titlul acesta a apărut anul trecut, sub direcţiunea d-lui Armand Dayot, o nouă revistă de artă franceză din care primim primele numere, foarte bogate atât ca text cât şi ca ilustraţiuni.

Numărul de pe Aprilie cuprinde un articol semnat de directorul publicaţiei asupra *Picturii hipice* şi anume asupra lui Carle Vernet, în care autorul scoate în relief calităţile pictorului şi viaţa lui. Sfârşind d. Armand Dayot conchide că Carle Vernet, a fost un om fericit. Un alt articol intitulat *Paul Troubetzkoy* şi semnat de către Jean Mériem. Mai departe, Maurice Gouillemont studiază pe Felix Bracquemond ca decorator şi ornamentist. Ceeace face însă frumuseţea deosebită a acestei publicaţiuni sunt ilustraţiunile ei superbe.

Nuova Antologia — April.

Senatorul Gaspare Finali, schiţează viaţa şi munca depusă de Francesco Pronotari în serviciul *Noei Antologii.* Revista mai conţine o comedie de Leo de Castelnuovo: La *Cugina*, versuri de Giovanni Cena, şi diverse articole politice, economice şi sociale.

Emporium — April, are un studiu asupra muzicantului contemporan *Anton Bruckner* şi altul asupra cunoscutului şi originalului arhitect suedez; *Fernand Boberg* care a folosit în diferitele clădiri construite după planurile sale, ori în diferitele opere şi monumente de artă, trăsăturile stilului naţional, şi toate manifestările oricât de rudimentare ale spiritului sever dar poetic, plin de energie şi mister ale popoarelor nordice.

D. Spineanu.

5

2772
1907

BIBLIOTECA CENTRALĂ

MARIN GELEA

ROMAN de N. PETRAȘCU

În literatură, pe lângă teatru, romanul este, fără îndoială, manifestarea ce poate mai pe deplin învederà simțirea, mentalitatea, apucăturile și însușirile unei epoce, unei societăți, unei familii sau chiar a unei singure persoane. Lucrare de pătrundere și de analiză, ea adevereşte prin demonstrare și caracterizează prin critică faptele, împrejurările și ființele de cari se ocupă. Un document social! Deși în forma lui, independentă de ori ce regulă anume hotărîtă, romanul nu este decât povestirea unor întâmplări, în care autorul caută să aţâţe interesul, fie prin desfășurarea patimilor, fie prin zugrăvirea năravurilor, fie prin podoabele și bogăția închipuirii, el, ca și teatrul, îmbrățișează toate subiectele și-și întinde domeniul asupra întregei omeniri.

Așà, când povestea lui ne poartă în regiunile năsdrăvane ale legendei de vitejii ori de dragoste, romanul este eroic; dacă, răsfoind cartea întâmplărilor lumii, grăește despre regi, despre popoare, despre împărății, romanul este istoric; dacă, urcând ori coborînd treptele scării lumești, cercetează și adâncește condițiunile vieții, jocul și felurimea obiceiurilor, cătimea și calitatea energiei sufletești, aptitudinile și desvoltarea inteligenței, lupta dintre patimi și interese, starea de a fi a omului și puterea lui de rezistență, de muncă, de vóință, în lupta pentru traiu și pentru atingerea idealului, romanul poate fi când social, când psicologic, când politic, când—și acesta le completează pe toate—roman de năravuri.

La noi, cu tot îndemnul ce asemenea manifestațiuni și însușiri ar fi putut da celor înzestrați cu darul observațiunii și studiului aproapelui—romanul a fost cea mai puțin rodnică și pot zice cea mai slabă producțiune literară de până acum,—afară de puține excepțiuni—cari prin faptul că au dovedit o silință de a fixà o epocă, a zugrăvì o samă de oameni, a întrupâ câteva caractere vrednice de cunoscut, ori a slăvi evenimentele, ce ne-au consfințit neatârnarea și au așezat pe fruntea țării aureola strălucită a gloriei —precum sunt *Ciocoii vechi și noi* ai lui Nicolae Filemon, *Mihaiu Ve-*

Raport făcut Academiei Române în sesiunea din 1906.

reanu al lui Iacob Negruzzi, *Paraziții* lui Delavrancea, *Viața la țară* și mai ales *In războiu* de Duiliu Zamfirescu, iar acum în urmă *Cu paloșul*, poveste despre întâiul descălicat al Principatului Moldovei, de Radu Rosetti,—sunt aproape singurele romane de aventuri eroice, de caracter, de studii și de năravuri sociale, ce pot ocupà un loc de frunte în literatura noastră.

Celelalte, flori ofilite, palide și neputincioase încercări de a scormonì și a resfirà vieața și sufletul Românului, s'au coborît de mult în negura uitării și de sub straturile groase de pulbere deabià le mai pot deslușì numele: *Elena* și *Emanoil* de Dimitrie Bolintineanu, *Fulga* de Gr. Haralamb Grandea, *Brazi și putrigaiu* de Nicolae Xenopol și . . . și . . . și . . . prea e mult și negru praful!

Noroc doar, că dela o vreme câțiva harnici și talentați scriitori s'au pus cu temeiu la lucru și dacă nu toți au ieșit cu izbândă la față, unul, cel puțin, a produs o lucrare, care a făcut o adâncă și stăpânitoare impresiune în public și este într'adevăr vrednică de a fi cu deosebire expusă și cercetată înaintea d-voastre.

Acesta este d-l Nicolae Petrașcu, cu romanul său *Marin Gelea*. Un roman de năravuri sociale românești, năravuri nu numai ale societății înalte — cum au pretins unii—ci ale mai multor pături din societatea noastră, în mijlocul cărora se desfășură activitatea, cea atât de vie, a eroilor și eroinelor, la a cărora vieață, frământată de toate bunurile și relele lumii acesteia, ne interesează autorul, cu ademenitor și meșteșugit cuvânt.

Și mai întâiu o constatare—ce se poate înscrie ca o luminoasă calitate în fruntea lucrării—acest roman este esențialmente moral, atât prin scopul cât și prin amănuntele lui, căci chiar în momentele cele mai critice și în situațiunile cele mai încordate, nici odată el nu alunecă pe povârnișul grosolăniei, nici nu cade în făgașul scandalului. S'a pretins însă—și notez incidentul înadins—că unele persoane ale romanului ar prezentà, în chipul lor de a fi, asemănări cu câțiva protagoniști ai lumii noastre de astăzi, împrejurare ce i-ar da oarecum o tendință de *satiră socială*.

Lucrul nu este de loc exact și mă explic.

Asemănare—nici chiar depărtată cu cineva—nu există în zugrăvirea materială a ziselor persoane, și dacă ici, colo, putem ghicì, și aceasta nu fără trudă, vreun tic, vreo sucitură la gând ori la vorbă, vreo potrivеală la firea și boiul omului, sau vreo pată ori un cusur în purtarea și în moralitatea cuiva, fapt ce ne-ar sugerà o asemănare sau o bănuială, lucrul se explică, fiindcă autorul scrie despre noi și ale noastre, și e foarte ușor să ne vedem, în alții, răsfrânte propriile noastre nemernicii.

De altfel Molière ziceà, în asemenea ocaziuni: „Je prends mon bien où je le trouve“ și, negreșit, „tel que je le trouve!...“

Și apoi ce libertate a cugetării și a condeiului mai este aceasta, dacă se cere ca, într'un roman de năravuri actuale, să te slujești de persoane imaginare, fiindu-ți oprit să arăți și să biciuești păcatele și neghiobiile, ce te izbesc și te violentează la fiecare pas, și unde?.... la noi, cu desfrâul de libertate a graiului și a scrisului, pentru orice și pentru oricine, fără de cruțare! E absurd! In loc să se bucure că se găsește cineva—cu destulă inimă și cu destul curaj—să spună adevărul și să desvăluiască ticăloșiile, ei se supără, ei strigă și.... dacă se supără și strigă, aceasta e cea mai bună dovadă,

că scriitorul a atins cu fierul roșu pe cei cu pricina, căci, din bunătate de inimă și din dragostea aproapelui, n'ar mai ridica ei glasul!....

Și apoi un roman și mai ales un roman de năravuri, care zugrăvește și analizează caracterele de oameni, întrupează ori creează tipuri, luate din mediul social, în care i se desfășură acțiunea, este o lucrare de artă și ca atare trebue privită și judecată în întregul ei,—căci numai astfel are menirea de a produce efectul dorit, pe când dacă e considerată numai dintr'un singur punct de vedere, ori desfăcută în părți inegale, și în puncte deslipite de cadrul, în care se mișcau, este lucru firesc ca o asemenea judecată să fie necompletă și prin urmare greșită sau defavorabilă.

Așà, dacă în aprețierea valorii artistice a unui tablou, ții socoteală, de pildă, de umbre ori de detalii cu dinadinsul, neglijând priveliștea generală ce înfățișează și persoanele ce-i dau vieață, critica ce se va emite, în chip atât de ciudat, despre dânsul, va fi șchioapă, nedreaptă și mai cu seamă lipsită de temeiu.

Ah! dar d-l Petrașcu și-a propus să descrie, în romanul său, societatea din București—așà cum se prezentà pe vremea când se petreceau întâmplările povestite. Societatea e însă alcătuită de un mare număr de persoane, fiecare cu felul ei de a fi și de a evoluà în mijlocul semenilor săi; fără îndoeală că pe dânsele—așà cum sunt, cu traiul, cu firea, cu apucăturile și cu cusururile proprii—le va întrebuința autorul, pentru a legà și a conduce intriga și povestirea sa până la desnodământ. Și e natural ca, pentru contemporanii acelor persoane, să răsară asemănări sau identificări —cu privire la ele,—fiindcă ne cunoaștem cu toții și e parcă o pornire sufletească de a dărui adesea eroilor din romane defectele și calitățile eroilor simpatici ori neplăcuți nouă, din lumea în care trăim!

La tot cazul scriitorul, artistul nu trebue să se oprească în fața unor atari considerațiuni, căci ei lucrează pentru luminarea și îndreptarea marelui public și ceeace importă este ca el, publicul, să întrevadă, cel mult, pe aceia cari, prin chipul deosebit de a trăì, de a gândì, de a se mișcà, ies oarecum din cadrul vieții private și fac parte din domeniul obștei.

Și dacă alcătuirea aceasta de tipuri—prin contopirea elementelor luate în afară cu cele închipuite de autor—se mănține vie, naturală și adevărată, lucrarea—cu sau fără întrezărirea sau quasi asemănările în chestiune—este bună, și cetitorul rămâne mulțumit. Se mai aduce însă și o altă învinuire acestui roman—pe care o voiu cercetà spre a limpezì lucrurile—o învinuire gravă, dacă ar fi întemeiată, și anume ca într'însul se ponegrește societatea înaltă, high-life-ul dela noi.

Invinuirea e zadarnică, mai mult, tendențioasă, deci înadins răuvoitoare.

Iată despre ce este vorba: tinerii *Nerva*, poet distins, orator viguros, spirit original și rafinat, *Despin*, muzicant de mare talent—ale cărui producțiuni, scrise în genul național, nu fusese gustate de publicul înalt, prea mult înstrăinat la noi,—dar om hazliu, cam paradoxal și totdeauna dârz, *Marin Gelea*, arhitect, artist în toată puterea cuvântului, urmărind înalte idealuri, plin de iluzii și de o cinste sufletească foarte aleasă, câteșitrei legați într'o strânsă prietenie de pe băncile școalei, sunt deopotrivă însuflețiți de dragostea de neam și de țară, cum și de dorul nerăbdător de a lucrà pentru binele și propășirea poporului.

Produs și reprezentanți ai păturii sănătoase, muncitoare și energice a

societății noastre, curați la suflet și cu mintea bogat înzestrată de darurile minții și învățăturii, ieșind pe scena lumii, ei cearcă să-și pună silințele, râvna și talentul în serviciul redeșteptării conștiinței naționale, pe care o întrevăd ca pe singurul mijloc de întărire și de înălțare a patriei.

Deci o putere vie, purtătoare de rod și de belșug — în avânturile ei generoase și îndrăznețe, — ce voiă să lumineze, să cucerească, să purifice treptele suitoate ale scării noastre sociale, dar care întâlnește în cale altă putere — clasa de sus, — alcătuită din elemente mai mult străine de sângele și de pământul nostru, ce se dezinteresează de tot ce este ideal și aspirațiune națională, trăind într'un mediu de un naturalism respingător și într'o atmosferă de falsitate și de stricăciune.

„Familiile vechi românești! . — zice Nerva într'o discuție cu amicii săi — las'că le numeri pe degete, dar apoi cele mai multe din ele sunt degenerate.... le-a luat locul cele două straturi de parveniți, din cari unul e în putreziciune și celălalt falsificat înainte de a se fi format: parveniții de acum 70 de ani, cari se duc și parveniții de acum 35 de ani, cari se vor duce și ei, cu iuțeala a tot ce e iarbă străină, vitregă mijlocului și deci osândită periciunii. Nici unii, nici alții nu sunt aristocrația noastră, căci n'au tradiții.

„La ei, nu numai că nu o să găsești simțul solidarității de rassă, dar le e rușne să zică că sunt Români, cum le e rușine mitocanilor de părinții lor; în străinătate se dau de alte lifte; mai mult, au o ură împotriva a tot ce răsare, mai ales, pe pământul țării acesteia, și duc o vieață falsă de fanfaronadă și de expediente ca și decorul de forme false în care trăesc, ca și lucrurile prefăcute din casele lor, ca și strălucirea lor de suprafață, toate flori de carton, fără miros și fără vieață". Pag. (199—200)

Deci amândouă aceste puteri se ciocnesc, se luptă, dar cei nimiciți de crunta apăsare a clasei de sus — cu mentalitatea ei numai de batjocură, de scepticism, de zădărnicii sunt cei trei tineri: Nerva, Despin și Gelea, adevărata întrupare a speranțelor și năzuințelor neamului, vrednicii reprezentanți ai păturii sănătoase și muncitoare, din cuprinsul nostru.

Aceasta este quintesența psicologică a romanului ce ne ocupă.

Iată cu ce prilej se zugrăvește și se cercetează obârșia și fondul clasei preponderante dela noi, care clasă, „ajunsă la ocârmuirea țării, prin avere a și numele celor ce au împilat neamul nostru două veacuri își urmează tradiția ei vrăjmășind, micșorând și desconsiderând vieața înfloritoare a poporului, întunecând conștiința fiilor săi, nedreptățindu-i și umilindu i, precum nedreptățesc și umilesc pământul acesta, storcând ori vânzând, pe prețuri de nimic, moșiile domnești, intrate pe mâna ei, dărâmând casele și bisericile vechi, uzurpând rangurile boierești, desfundând codrii Românului de pe văi și de pe dealuri." (Ibidem).

Cu toată dreptatea acestei aspre, dar meritate judecăți, cât de departe ne aflăm totuș de pururi rămâietoarele versuri, prin cari Eminescu caracterizà tocmai partea diriguitoare a societății noastre:

Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire....
Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!...
Spuma asta 'nveninată, astă pleavă, ăst gunoiu,
Să ajungă-a fi stăpână și pe țară și pe noi!...

Iar astăzi cei cari găsesc că autorul romanului Marin Gelea a întrecut măsura cuvenită, ori a nimicit faima și isprăvile unei caste — stăpânitoare —

din trecut, să dovedească mai întâiu că Eminescu n'a avut nici drept, nici cuvânt să o judece și să o zugrăvească, cum a făcut'o în Satira III, ma înainte de a învinuì de ură ori de răutate pe oricine, împotriva aceleiaș societăți.

Cred însă că nu se va încumetà nimeni să facă această dovadă, pentrucă adevărurile istorice, hotărîtoare și documentate nu se pot tăgăduì.

Cine nu știà oare că Sârbii și Bulgarii — din cauza relațiunilor de vecinătate și de interese cu noi — și Grecii din Fanar — din cauza relațiunilor și intereselor politice ce am avut cu Poarta, — au exercitat aceștia din urmă mai ales, o acțiune predominatoare asupra soartei țărilor române?

Și unii și alții și-au făcut cuiburi la noi, unde și-au crescut și și-au înmulțit odraslele, cărora — prin felurite meșteșugiri și viclenii — au izbutit să le dea locuri de întâietate în treburile publice, ori prin legături de căsătorie să le furișeze în sânul familiilor de boieri pământeni.

Intreprinderea erà fericită, căci asigurà o patrie celor pribegì și venetici, și erà înfloritoare, fiindcă bogățiile cele mai însemnate cădeau astfel în mânile lor.

Având puterea și averea — cele două pârghii ale lumii, — ei nu s'au dat îndărăt dela nimic pentru a-și întărì și a-și sporì mereu buna lor stare, spor și întărire ce se îndeplinià însă în dauna boierimii noastre. Intr'adevăr, pe măsură ce unii — mari și tari — se avântau tot mai sus, alții — din ce în ce — storși și prigoniți — se coborau tot mai afund în gloata cea fără de nume a poporului. Moșnenii și răzeșii noștrii sunt coboritori, în mare parte, ai strălucitelor familii boerești de odinioară, cari cu virtutea brațului ori cu ascuțimea minții au luptat lângă Domnitorii noștrii eroi, spre a întemeià și a apărâ datinele și pământul ce avem astăzi!

Când se scrie despre un asemenea subiect la noi, este peste putință să nu constați acest fenomen: că dacă acei străini, de veacuri, au căutat să alcătuească o plămadă originală din sângele nostru și al lor, tot de atâta timp nu au avut putința de a înfăptuì și o desăvârșită asimilare între noi și dânșii. Prognatismul și grosolănia unora, îngâmfarea și versatilitatea altora vor fi pururea semnele caracteristice ale neamurilor din cari se trag! De aceea: „trăind ca o prelungire, ca o moștenire spirituală... a unor indivizi fără orizonturi în gândire, fără dor de țară — cari până mai ieri vorbiau o limbă neînțeleasă în mijlocul nostru, societatea noastră de azi vântură încă sămânța acelora pe ogoarele țării, și nici îmbrăcămintea ce poartă, nici atitudinile împrumutate ce are, nu sunt în măsură de a-i ascunde originea fanariotă, nici de a-i acoperì coaja aspră a parveniților, precum nici n'o poate face să gândească și să simțească românește".

Cu toate acestea, autorul, de care ne ocupăm, este departe de a urî sau a ponegrì aristocrația, adevărata noastră aristocrație, coboritoare din strămoșii vestiți pe câmpii de bătaie, din sfetnicii înțelepți ai dregătoriilor, din cei cari și-au dat jertfă munca, averea și adeseori vieața pentru binele și mântuirea țării.

Acestei aristocrații, „scutul și mândria națională noastre, îi închină el prinosul admirațiunii sale, și arătând prăpastia către care aleargă cu nebunie o clasă socială — fie ea cât de înaltă — într'o elocventă invocare — tocmai către energia ascunsă ori risipită a virtuților străbune — își îndreptează privirea către un viitor fericit și speră în „reînvierea vechii aristocrații,

legată prin sânge, ca printr'o rădăcină adâncă, de pământul și de neamul românesc!".

Firul povestei și mersul acțiunii acestui roman se desfășură în chip plăcut și natural, lăsând cetitorului nu numai o vie și adâncă emoțiune, dar și o întinsă și prețioasă cunoștință asupra multor lucruri și împrejurări privitoare la țara noastră, la lumea cu care trăim, la tradițiile și amintirile trecutului, la luptele și sbuciumările prezentului, la artă, la politică, la vieața socială, la tot ce poate pasionà și înlănțuì mintea și inima, mișcându-le și ademenindu-le.

Marin Gelea — tânăr arhitect de talent — face, întorcându-se dela Paris, cunoștință cu boierul Costache Binu — din veche și curată obârșie românească — și cu fiica sa Elena. Calitățile distinse și spiritul cultivat, modestia și simplicitatea tovarășului lor de călătorie, impresionează în chip simpatic pe Binu, iar Elenei îi furișează o caldă și până atunci necunoscută înfiorare în inimă. Sufletele amândoror tinerilor sunt parcă atrase de o tainică putere, unul spre altul, cu toată curăția și sfințenia cugetelor lor, pline de iluzii și de ideal. După o anume invitare Gelea se duce la Binu la țară pentru zilele Paștilor.

Acolo, înconjurat de cea mai afectuoasă solicitudine și prietenia călduroasă a acelei familii cu obiceiuri simple, austere, întemeiate pe idei și simțiminte sănătoase, Gelea își desvălue sufletul pasionat de artă, se arată entuziast admirator al trecutului și datinelor noastre, descriind bisericile și mânăstirile țării — locașuri de evlavioasă mântuire și odinioară focare de învățăminte și de lumină — și vorbește despre ogoarele și frumusețile câmpurilor noastre îmbelșugate de roade și vestite prin faima vitejiilor și luptelor săvârșite pe dânsele, încât Elena, care îl asculta și-l privià fermecată de cuvântul și de ființa lui, se turbură cu atât mai mult, cu cât înțelege amăgirea în care trăise până atunci, amăgire voită înadins parcă de învățăturile și de felul educației ce primise și care o făcuse să admire tot ce erà străin și să privească cu nepăsare, dacă nu cu dispreț, tot ce erà dela noi și al nostru.

Legăturile tainice dintre dânșii se înnoadă astfel și mai strâns, așà că la întoarcerea în București, Gelea, cu ochii și inima plină de Elena lui, de seninătatea vieții și de bunătatea din casa lui Binu, este cu atât mai ciudat izbit de contrastul ce se află în casa bogătașului Secaly, cu prilejul unui five-o'clock, la care iea parte într'o Duminecă, și unde face cunoștință cu pătura mijlocie a societății din Capitală.

Pe dinaintea lui trec tot soiul de persoane, de tipuri, de păpuși — îmbrăcate după ultimul jurnal de modă și vorbind după ultima și cea mai neghioabă tradiție pariziană, — toți și toate afectând, sub aparența unui *chic* particular, cele mai destrăbălate apucături în vorbă, în umblet, în gesticulare, deși se puteà înțelege — de oricine i-ar fi privit cu un ochiu cercetător — și falsitatea și fanfaronada și zădărnicia unui astfel de mod de a fi, la noi, între noi și pentru noi! Prostie și rea creștere!

Așà văzù Gelea tineri maiestri în rostul dantului și flirtului, „neîntrecuți în arta seducțiunii și a necuviinței", cari nu știu să vorbească dacă nu pot spune obrăznicii și n'au respect nici pentru nevinovăție, nici pentru perii albi; domni mai în vârstă, „hrănind idea unei căsătorii norocoase și încercând să se impuie mai întâiu mamelor, spre a le puteà cucerì mai târ-

ziu fetele ; cavaleri „cari formează *le bout en train* al societăţii — care în realitate trăesc din cărţi ori din expediente ; medici — „fără multă carte, plini însă de personalitatea lor, umblând mereu după gloria numelui şi tocmindu-se mai dinainte cu bolnavii“ ; doamne în rochi scumpe şi cu bogate giuvaeruri, cari cu gesturi de nepăsare ori de dispreţ, împrumutate de prin romanele ori de prin teatrele străine, cu graiul pururea gungurind în franţuzeşte vorbe goale de sens şi aforisme asupra artei, asupra bunului gust, asupra muzicei, pe cari le repetă cu un ton particular de mândrie, dar fără un pic de pricepere ; mai văzù — dar de aceştia foarte puţini — câţiva oameni de bun simţ, cu însuşiri distinse, cu vorbă potrivită şi bogată de înţeles, cari făceau să crească şi mai mult urîciunea şi păcătoşia tuturor celorlalţi.

Firește Gelea — care nu întrunià aproape nici una dintre condiţiunile de succes, cerute în cercul acela — e primit, privit şi ascultat cu răceală, iar laudele ce i se adresau în faţă se prefăceau în sarcasme şi în zeflemeà, la spatele lui.

Una singură dintre doamnele de faţă — Olga Lari, o femeie frumoasă, văduvă sentimentală, plină de duh însă şi de tact, — singură ea găseşte plăcere să stea de vorbă cu tânărul arhitect, căutând să-i atragă simpatia şi să lege şi mai departe relaţiuni de bună cunoştinţă, şi chiar de prietenie cu dânsul.

Nu fusese fericită această interesantă şi amabilă văduvă. Căsătorită — abia ieşită din copilărie — cu un bătrân pe care nu-l puteà iubì, dar care murind îi lăsase o mare avere, crezuse să afle într'o a doua căsătorie cel puţin o mai plăcută vieţuire şi o scântee de dragoste, însă şi de astă dată norocul nu o părtinise. Bărbatul ei, deşì tânăr, erà brutal, răutăcios şi interesat, aşà că se despărţì — cu pagubă materială, — dar numai să scape de el.

Şi acum, sărmana — care îşi simţià inima plină de doruri şi sângele ei cald îndemnător la avânturi de fericire — căutà, aşteptà, pe cel care erà ursitul şi acela se amăgì să creadă că poate e Gelea.

Gelea însă fuge mereu de dânsa, deşì firea şi făptura ei parcă-l atrag şi au înrâurire asupra lui. O putere nevăzută îl împingeà şi alta neînţeleasă îl depărtà dela ispită, iar când se simţià aproape să fie răpus de patima rău sfătuitoare, el numai în arta şi în visurile lui, în muncă şi în dragostea de neam, îşi aflà mântuirea.

Dacă însă societatea cea mare — aceea pe care cel puţin o frecventase şi îi păruse lui atât de scârboasă şi de pocită — nu-i aduceà mulţumire, dacă atmosfera arzătoare în care trebuià să trăească, de câte ori se aflà alături de Olga Lari, îi mistuià energia şi îi excità nervii, întrunirile ce deseori aveà cu prietenii lui de şcoală, Nerva poetul, Despin muzicantul şi Nestor profesorul, îi răcoriau sufletul, îi întăriau din nou voinţa şi-i limpeziau văzul, potolindu-i simţirile.

Nerva cu graiul lui ademenitor, cu temperamentul lui înfocat şi cu înclinările lui firești către luptele politice, erà marele orator al companiei, totdeauna cu răspunsul gata, cu argumentarea puternică, cu vocea vibrătoare, de credeai că toate îi izvorăsc — la apelul gândirii — din inima lui înduioşată ori învrăjbită de patimă.

Despin glumeţ, sceptic — fără frâu la gură şi la fantazie — plin de un talent original şi aproape neînţeles — de cei pe cari voià el să-i cucerească — de clasa de sus, „venetici cu capul, cu inima şi cu originea“ —

eră poznașul care — în momentele de încordare ori de neînțelegere — tăià dificultățile ori curmà discuția printr'o glumă, printr'o păcăleală, sau prin vreuna din cele mai mucalite înfăptuiri de tipuri, cunoscute și faimoase dela noi.

Nestor, dascălul — cum îl numiau aceștia — eră un om blajin, pașnic, mai mult tăcut, dar cu un nobil și distins caracter și cu o solidă învățătură. El eră oarecum „le souffre douleur“ al lor, deși totdeauna bun și indulgent, până la slăbiciune, către toate nebuniile și năzdrăvăniile lor.

Cu acești prieteni — elemente distinse și sănătoase, puteri de întâia mână, lumini strălucitoare — Gelea alcătuià o tovărășie devotată și energică pentru ridicarea și propășirea stării materiale și morale a neamului. Fiecare în câte o direcție eră menit și hotărît să lucreze pentru atingerea țelului acestuia onorător și mândru.

Dar politica, cu toate meschinăriile și ispitele ei, descurajarea unei lupte zadarnice împotriva nepăsării, a vanității și a mișeliei, apăsarea, nedreptatea și părtinirea clasei așà zise dirigente zdrobesc silințele acestea generoase și odată mai mult adeveresc proverbul: «corb la corb nu-și scoate ochii», căci acești tineri, cari credeau să introducă moravuri nouă și curate, idei sănătoase și energie în păturile — tocmai celor de sus, dela cari se așteaptă orientarea, ca fiind mai culte și mai bogate, — de către acelea au fost doborîți de pe un piedestal pe care în avântul unei încrederi prea temerare încercau să se urce și fără voia și fără priința ei.

In adevăr Nerva intrase în politică, încredințat că va puteà asanà moravurile politicianilor și încredințat că datoria oricărui om de bine eră să lupte pentru acest scop și să împiedice pe alții de a înființà acum ce se clădise și se dobândise de noi cu atâta trudă. Dar intrat odată în arenă, mediul îl asimilă, fără să bage de samă, cu încetul.

Devenì și el omul interesului, omul calculului, recunoscând „că la urma urmei, este o logică a vieții mai tare decât logica gândirii“. Acelaș mediu corumpător îl pierdù și pe talentatul și veselul Despin, care deși bătându-și joc de ignoranța așà numitei clase culte, despre vieața și tradiția românească, deși agățându-se de toți și de orice, pentru ca spiritul lui mușcător și răutăcios, câte odată, să deștepte vocea conștiinței, să ațâțe vreo discuție, să croească bunul curent, Despin, neluat în serios, mai mult, ne mai luat în samă, de cei cari îl făceau cel puțin haz, se afundă din ce în ce în nevoile traiului și căzù jertfa unei neînfrânate și ucigătoare patimi.

Gelea nu cade însă ca Nerva, ademenit de politică, nici se stinge ca Despin în sbuciumul alcoolismului, dar în jurul lui se face parcă înadins un gol de indiferență și de uitare, pe când alții fără meritul și fără talentul lui se văd ridicați, sărbătoriți și puși în fruntea mișcării culturale.

Desfășurarea acestor peripeții, în toată cruda lor realitate, mișcările pline de mâhnire și de indignare ale acestui suflet cinstit și nobil, sunt date cu multă putere de analiză psicologică și îndulcite prin descrieri ori avânturi de gingașă și mângâietoare poezie, așà că asistăm la lupta, de mii de ori tristă ori revoltătoare, în care se sbate eroul, fără de acea sensațiune de silă ori de oboseală — în deobște resimțită în asemenea împrejurări.

Gelea însă își îndulcește necazurile și își amăgește grijile cu amintirea Elenei și cu speranțele ce pusese el în inima și în prietenia ei. Tocmai atunci copila se află cu mătușă-sa la Sinaia, așà că tânărul nostru, reînsu-

fleţit de dorinţa revederii şi desgustat de viaţa ce ducea în oraş, pleacă la Sinaia, unde reînnoadă — cu multă duioşie — firul dragostei de mai înainte.

In acel decor minunat al munţilor, nopţile cu frumuseţea şi cu seninătatea lor uimitoare, apusurile de soare, excursiunile şi, mai pre sus de toate, vecinătatea Elenei, dau o vieaţă cu adevărat fericită şi idilică lui Gelea. In drumul şi în popasul dela muntele Omul, Gelea putù să-şi deschidă lămurit cugetul şi inima şi să vadă că Elena îl iubeşte şi că această iubire atât de dorită e pentru el un dulce balsam al vieţii. Şi erà atât de fericit de aceasta, că acolo sus, în faţa Bucegilor, în faţa cerului limpede şi al soarelui strălucitor, în faţa tuturor puterilor ce dau tărie şi farmec naturii, el se logodeşte în chip ideal cu aceea căreia îi închinase inima dela prima vedere. Totuş, silit să se despartă iar de Elena şi întors în Bucureşti, Gelea din nou se amestecă în lumea cea mare.

Erà o serată la doamna Secaly. Acì găsì el deplina înfăţişare a luxului, a tipurilor ieşite la iveală „ca putrigaiul în faţa apei", precum şi a câtorva firi bune ori nelămurite încă de rostul vieţii. Acì neamul lui Secaly îşi desfăşură fastul şi bogăţia ; tinerii şi coconiţele îl ameţiră cu secăturile şi cu franţuzeasca lor; acì cunoscù pe patriotul român Polydor Logotheti— cel care întreţineà 2 şcoli la Atena — şi pe Leandru Polip — celebrul scriitor *radiant*, care încă nu-şi hotărîse felul producţiilor, ce îi vor străluci mai cu foc, căci „dela el, nu scrisese nimic în vieaţă şi acest nimic fusese secretul puţinului lui prestigiu: de ar fi scris cevà, ar fi fost pierdut pentru totdeauna".

Acì, în mijlocul strălucirii salonului, în aplauzele provocate de cântecul ei, va vedeà pe frumoasa şi graţioasa Lila Mireş, despre care însă nu se vorbià tot atât de frumos prin colţuri, şi mai apoi se va întâlnì cu Olga Lari, care va căutà să reînvieze în inima lui Gelea scânteia unei pasiuni, al cărei început i se părea că-l vede lămurit... Dar frivolitatea, banalitatea şi nemernicia manierelor elitei noastre sociale, desgustă într'atâta pe tânărul artist, că hotărăşte să se lipsească de orice contact cu această lume fanfaroană şi plină numai „de ea însăş" şi să se consacre exclusiv artei sale.

Dar şi acì câte desamăgiri nu-l aşteptau !... Idealul său erà o lucrare, în care să-şi puie toată simţirea, tot sufletul lui de artist, cu dorinţa de a interpretà, de a reînvià geniul şi gustul cu care străbunii noştri îşi clădiau locaşurile sfinte, lăsând ca, în această moştenire, să-i admire şi să-i priceapă urmaşii.

Prilejul sosì pe neaşteptate. Partidul politic în care se înrolase Nerva luă puterea în urma unui scandal provocat pe străzile Capitalei.

Clădirea unei mitropolii — impunătoare prin forma şi frumuseţile ei — se votă de Cameră. Ministrul Cultelor, amicul lui Nerva, publică concurs pentru facerea planurilor, iar Gelea, punându-se pe lucru, studiind, face schiţe, taie, adaugă, schimbă, până ce lucrarea terminată, apare în faţa lui aşà cum o visase : măreaţă şi splendidă (vezi pag. 394—397).

Amicii lui sunt entuziasmaţi ; el însuş — care, printr'o intimă asociaţiune sufletească, lucrase cu chipul iubit al Elenei în inimă — se dedeà mulţumit, aşà că cu încredere, deşi cu nerăbdare aşteptà ziua, când Comisiunea însărcinată cu alegerea planurilor aveà să-şi dea rezultatul. Acest rezultat, fu sdrobitor pentru eroul nostru.

Un arhitect, fără de nici un talent, dar fiul unui om bine văzut de

puternicii zilei, capătă premiul I-iu, iar Gelea numai premiul al II-lea. Aceasta îi covârși sufletul lui și, peste samă amărît, izbucnì înaintea amicului său Nerva — într'o mișcare scânteietoare de răsvrătire sufletească, arătându-i idealul sdrobit, munca și visurile lui risipite de nepriceperea și nedreptatea omenească.

Singura mângâiere — în aceste ore de amărăciune și de descurajare — fu scrisoarea ce primise dela Olga Lari, prin care-l lăudà, îl admirà și-l îndemnà la lucru, fără șovăire. Cu atât mai scumpă, cu cât sosià la vreme, această măgulitoare intervenire îi făcù bine și-l smulse din mijlocul celora, de cari cu groază își aduceà aminte, după durerea fără de samă ce-i pricinuise.

Olga, între altele, îi spuneà că va călătorì în Italia și se va oprì la Bellagio. Gelea pornește și el și o regăsește acolo pe țermii lacului Como.

Vrând să uite cu totul cele suferite până atunci, încântându-se de frumusețile ce i se desfășurau înainte, el se apropie din ce în ce mai mult de acea seducătoare femee, stăpână acum pe clipele tristei lui vieți Privelișstea minunată, plimbările cu barca pe lac — în timpul nopții — cântecele, singurătatea și mai vârtos focul ce clocotià în amândoi, făcură ca, odată, după o preumblare pe lac, mai fermecătoare decât totdeauna, Gelea să fie pe punctul de a cădeà și a jertfì dragostea curată și dulce ce aveà pentru Elena ! Insă chiar în clipa celei mai arzătoare ispite, chiar când Olga Lari într'o aprinsă și pasionată desvăluire a dragostei ce o muncià de atâta timp, îl socotià învins, el putù să-și vie în fire, să reziste ispitei și să rămână neprihănit și stăpân pe sine. (Vezi pag. 436—438, 441—444).

Despărțirea, a doua zi, se făcù între Gelea și Olga, nu rece, nu dușmănoasă, ci cu un ascuns simțimânt de părere de rău, că destinul îi mânase pe niște cărări deosebite, când și unul și altul aveau, cel puțin pentru gustul și firea artistică, o mulțime de puncte de contact și de asemănare.

Tot amintirea și chipul blând al Elenei îl ocrotise și îl scăpase și de astă dată; de aceea, ca spre un idol adorat, se îndreptă el, după întoarcerea în țară, și când, la moșia lui Binu, își găsì iubita greu bolnavă — nu atât trupește, ci sufletește mai mult, — el nu pregetă nici un moment și nici o silință spre a-i redà liniștea, încrederea și sănătatea. Elena curând se făcù bine și curând după aceea devenì soția lui Gelea, pentru a-i șterge cu iubirea ei tot amarul și toate suferințele ce îndurase și a-i ridicà vălul de pe acea mult dorită zare, până la capătul căreia duceà drumul fericirii ! Iar după ani de zile, trecuți în bucuria intimă a unei vieți line, înconjurat de copii și sprijinit de o soție iubită, Gelea, aruncându-și ochii către trecut, înțelege că zadarnică și trudnică îi fusese lupta pentru a-și atinge idealul, în condițiunile și cu lumea în îi care erà dată, dacă Nerva însuș îl părăsise, pentru a se afundà tot mai mult în lațurile și răsfățările politicei, iar Despin — strivit în încordarea lui dreaptă și nefățarnică — murise desperat și nenorocit. Câte trei fuseseră victime inconștiente ale societății, care distrugându-i se nimicise pe ea însăș. „Vrând să-i coboare la nivelul ei — egoist, sceptic, pătimaș și plin de zădărnicii — ea stinsese într'înșii trei lumini ale timpului, ce i-ar fi putut da o vieață și o strălucire nouă !“...

Iată povestea evoluțiunii acestui suflet, plin de avânt artistic și sentimental, în lupta cu greutățile vieții. Iată studiul psicologic al unor împrejurări ce se petrec în țară la noi.

Iată desfășurarea năravurilor și apucăturilor societății românești, din timpurile de față aproape, cari alcătuesc fondul și menirea acestui roman, scris într'un stil viu, colorat, plin de avânt patriotic și al cărui interes — ce ne prinde dela primele pagine — merge crescând până la sfârșit. E într'adevăr un document social viu și folositor.

O povestire însă atât de lungă, o acțiune atât de încordată, o cercetare atât de amănunțită și de adâncă, ar fi fost poate obositoare sau lipsită de măsură, dacă autorul nu ar fi avut darul de a ne ademeni și a ne fură inima cu rostul lui atât de bogat în așezări pline de învățăminte, în descrieri, ce — ca tablourile unui stereoscop — răsar pline de farmecul vieții și al naturii grandioase și atrăgătoare. Mai cu samă aceste tablouri ale vieții și ale societății noastre, luate fie din saloanele d-nei Secaly, fie din întrunirea politică dela Dacia, fie dela parada militară dela 10 Maiu, fie de aiurea, sunt niște adevărate cópii după natură, cu tonurile lor luminoase, cu umbrele, cu scăderile ori cu lăsăturile și petele lor. Și dacă în aceste descrieri verva muscătoare, ironia comică, observațiunea psicologică și intențiunile de biciuire a relelor și neajunsurilor ce foesc printre noi ne dau o particulară îmboldire de a coborî în noi înșine, de a ne cercetà și a ne cunoaște mai bine, în celelalte găsim atâta seninătate, atâta dragoste entuziastă de neamul și de pământul nostru, atâtea frumuseți și atâta farmec al munților și câmpiilor noastre, că ne facem, aproape fără de voie, părtași ai tuturor simțirilor ce au înălțat inima și au înobilat spiritul autorului.

Trebue să mai adaug că aceste descrieri sunt în același timp și niște manifestațiuni artistice de cel mai prețios și mai deosebit interes.

Intr'adevăr în cadrul și în forma în care le desfășură autorul, ele au nu numai darul de a reprezentà în mod plastic ceeace vrea el să arate, dar pretutindeni erudițiunea, amintirile și studiul adâncit al lucrurilor și al împrejurărilor, le înconjură și le întregesc cu podoabe mai scumpe și mai ademenitoare.

N'aș aveà decât să citez, drept documentare, excursia în Bucegi (pag. 306—311), camera de lucru a lui Marin Gelea (pag. 192—195), descrierea câmpiei românești (pag. 34—37), planul Mitropoliei (pag. 394—397) și întreaga cuvântare a eroului asupra bisericilor și mănăstirilor noastre din trecut.

Limba, în toată întinderea acestei lucrări, este limpede, mlădioasă, energică la trebuință, precât și frumoasă și de o bogată varietate de forme, ce dovedesc o cunoștință desăvârșită și o îndemânare aleasă din partea scriitorului. Pe lângă cele arătate până acum, mai notez că liniștea, obiectivitatea și convingerea, unite cu o pătrunzătoare filozofie, cu darul de evocațiune și de picturală descriere și cu o călduroasă iubire de vieață, sunt însușiri caracteristice ale acestei lucrări de însemnată valoare literară, pe care o recomand la premiul Năsturel.

D. C. Ollanescu

Vis de biruință

Supt ocrotirea nopții înstelate
Adesea singur pașii mi-i îndrum,
Gonind din suflet umbrele 'ndoelii
Și toată grija vremilor de-acum.

Iar gândul mi-l întorn spre zile-apuse
Bogate 'n vitejie și credință,
Și potolind al sufletului zbucium
Incep în minte-un vis de biruință ;

Și-atunci în zări văd munți de fum și flacări
Cetăți și turnuri gata să se darme,
Și-mi pare că aud în depărtare
Cai tropotind și zăngăniri de arme...

Corneliu Moldovanu

Portretul lui Mihail D. Korné.

Mihail D. Korné

La 16 Noembrie 1905, s'a desvelit, în sala pașilor pierduți din palatul Justiției, bustul ridicat în memoria neuitatului avocat Mihail D. Korné.

Inițiativa ridicării acestui bust se datorește unui Comitet de advocați, al cărui secretar, stăruitor, a fost d-l S. Rosenthal.

Solemnitatea a fost impunătoare și asistența alcătuită din tot ce magistratura și baroul au mai distins.

Bustul, de o aparență antică, este o operă isbutită a sculptorului Romanelli, iar piedestalul, original și frumos, este datorit prea distinsului nostru arhitect I. Mincu.

Mihail Korné s'a născut în Iași la 1838. După terminarea cursurilor liceului din orașul său natal, a plecat la Paris, unde obținù titlul de doctor în drept. Reîntors în țară s'a ocupat câtvà timp cu literatura, colaborând la revista *Convorbiri literare*, în care a publicat câtevà poezii lirice, adunate mai târziu într'un volum.

La 1871 a scos *Revista practică de drept român;* apoi s'a stabilit în București unde a avut câtvà timp direcțiunea ziarului ebdomadar francez: *La Boite aux lettres.*

Korné a fost un mare advocat. El dedeà amploare și solemnitate tuturor cauzelor pe care le îmbrățișà, știà legile și pătrundeà în adâncimile misterioase ale dreptului cum foarte puțini au pătruns în timpul său.

Pe lângă cunoștințe el aveà un talent fermecător. Toți cei cari l-au auzit în toată bărbăția lui i-au admirat verva călduroasă, impunătoare, acentele de convingere, frumusețea argumentării.

In discursul său de inaugurare a bustului, d-l Take Ionescu, cu puterea sa extraordinară de a caracterizà, zice:

«Dintre toți cei, — și au fost mulți, — cari au împodobit bara română, nimeni nu a fost mai mare, în adevăratul înțeles al cuvântului, decât Mihail Korné. Pledoariile sale, rodul studiului celui mai adânc și mai conștiincios, erau adevărate sinteze care ar fi putut tot așà de bine ilustrà o catedră. Ca toți oamenii întregi, Korné nu se perdeà în labirintul argumentărilor advocățești, în înțelesul cel de poreclă al cuvântului. Tocmai fiindcă cunoștea până în cele mai migăloase detalii cauza pe care o apărà, Korné puteà să nu-i

înfățișeze decât punctele în adevăr hotărîtoare. Și asupra acestor puncte nici o codire, nici o abilitate, nici o tentativă de a distribuì fals lumina. Nu. Korné punea în plina lumină a zilei problema bărbătește, arătà și părțile tari ale tezei lui și punctele cele slabe și pe acest teren sănătos și larg îți da bătălia. Invins, nu puteai decât să recunoști puritatea mijloacelor cu care el triumfase, învingător, mulțumirea îți erà cu atât mai mare, cu cât știai că ai învins în luptă dreaptă și leală.

Nu este advocat care să nu fi învățat cevà dela Korné; nu este judecător care să nu-i datorească unele din faptele bune pe care le-a săvârșit; nu este flămând de dreptate care să nu fi găsit la el sprijin, și nu este prieten care să nu-i păstreze o vie și neștearsă amintire».

Elocința lui, talentul lui extraordinar, cu un cuvânt omul în toată splendoarea lui se aratà numai vorbind la bara justiției.

„Cine l'ar fi privit stând liniștit, — zice d-l Delavrancea în discursul său la acea inaugurare — cu o frunte largă și netedă, cu ochii mari și melancolici, cu părul lunguleț și ușor ondulat, l'ar fi crezut un visător dus de speculațiuni abstracte, sau un poet căutând inspirațiuni afară din lume! N'ar fi bănuit nici acțiunea fără de seamăn, nici elocința viforoasă care răspândeà fiori și în adversar, prin energie și în clientul său prin sinceritate.

Cugetarea delicatului Fenelon e ca și cum ar fi fost de pe sufletul lui Mihail Korné: „Arta bunilor oratori e să observe ce poate natura când nu mai e stăpânită".

Parcă'l văz. Își clătină oblu capul, ochii triști se înviorează, și ca porniți din orbite, se aprind, scânteiază; fruntea i se lărgește; fața i s'a luminat. Parcă'l auz. Vocea puțin sitavă i se încălzește; emoțiunea i-a schimbat timbrul și răsunetul; e o trâmbiță de război; cuvintele, frazele, perioadele, curg, campanii, batalioane, regimente. Dar ca un general care își stăpânește oastea năpustită, domolește într'o clipă înverșunarea atacului. A ajuns la o teorie. S'a sfârșit? A! nu! Din nou și iarăși; acum e toiul viforului. Și e uimitor ca acele rari tempeste care în clipe repezi și alternate trec dela înseninări amăgitoare la întunecimi despicate de fulgere.

A atins culmea. Sprijinit în pumnul stâng, înălțat în vârful picioarelor, cu mâna dreaptă în sus, pune întrebarea decisivă cu un glas fioros, ca o lovitură de tipsii în mijlocul unui concert simfonic. A scăzut glasul. Obosit și triumfător, și rar, și domol, își așterne concluziile finale.

Nici spiritul, nici ironia, nu'l satisfac. E o forță uriașă isbucnind în libertate. Nu ocolește ci rupe, croindu-și cu opintiri robuste, drum larg și drept. Fanatic după adevăr, îl descoperă chiar când se înșeală, înfruntând primejdia, căutând primejdia, ca și cum această atracție neînțeleasă ar fi fost o taină a acestui frenetic risipitor de viață, de talent și adevăr.

Cu așà fire se înțelege de ce Mihail Korné n'a ilustrat toate tribunele ca bara justiției. Să șoptească? Să se mlădie puternicilor zilei sau maselor populare? Să făgăduiască? Să-și ascunză gândul, instrunat la cuvânt ca de o zăbală sângerată? Să nu-și reverse tot focul inimei când și olimpianul Gœthe nu crede decât în elocința inimei? Iacă ceiace ar fi fost negațiunea geniului lui. Să nu fie liber? »...

An. Bucur.

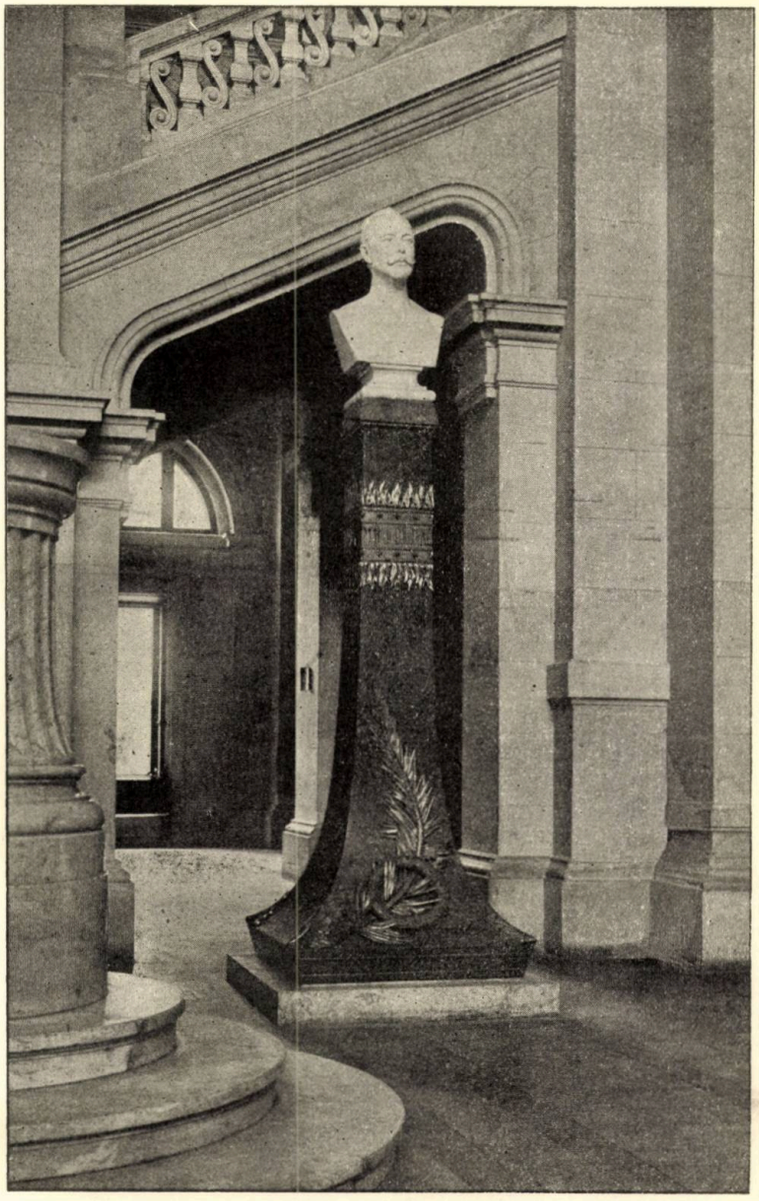

Bustul lui Mihail D. Korné

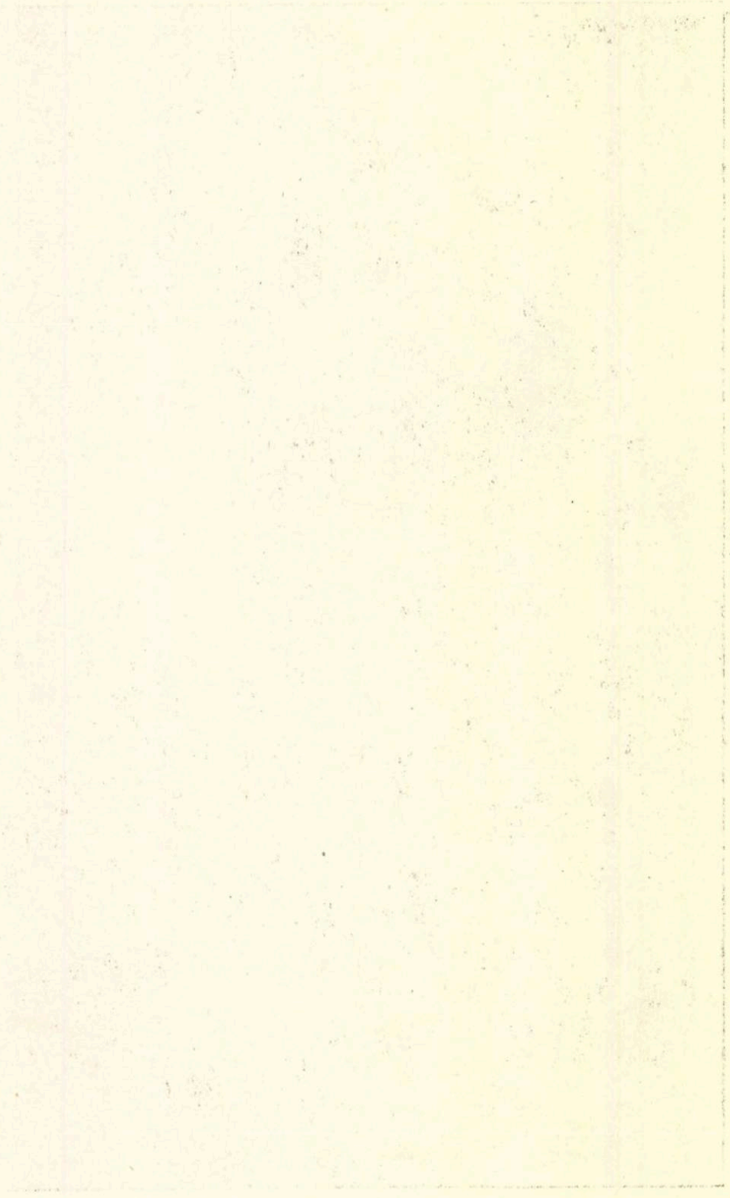

LEGISLAȚIUNEA
PROPRIETĂȚII LITERARE ȘI ARTISTICE IN ROMÂNIA

— DREPTURILE AUTORILOR ROMÂNI ȘI STRĂINI —

Legea presei din 1862. Intâiul capitol al acestei legi proteguitoare drepturilor autorilor este intitulat : *„Despre proprietatea literară“* și cuprinde 11 articole. Ea este încă în vigoare și nici o lege ulterioară n'a modificat sau abrogat vre-o una din dispoziţiunile sale primitive relative la cestiunele proprietăţii literare. Din contra, dispoziţiunile acestui prim capitol, care tratează despre *proprietatea literară*, sunt întrucâtvà întărite prin art. 19 din Constituţiunea dela 1866, care spune că: *„proprietatea de orice natură* precum și „toate creanţele asupra Statului sunt sacre și inviolabile“. De altfel atât doctrina cât și jurisprudenţa română admit că art. 19 din Constituţiune, declarând sacră și inviolabilă proprietatea de orice natură, fără nici o restricţiune, urmează că și proprietatea literară este garantată de Constituţiune și că deci legea presei din 1862 în partea referitoare la proprietatea literară este și astăzi încă în vigoare. O nouă confirmare a acestui adevăr rezultă și din art. 398 al Codului penal român din 1865 care spune că : „Sunt și rămân a„brogate toate legiuirile penale anterioare din România, *afară de dispoziţiunile pri„vitoare la delictele de presă ce se prevăd în legea de presă din anul 1862*“. Odată stabilit acest lucru că primul capitol al legei presei din 1862 este și astăzi încă în vigoare, și că proprietatea literară ca și orice altă proprietate este declarată sacră și inviolabilă de Constituţiune, să trecem la examenul celor 11 articole din care se compune acest capitol. In treacăt putem spune că întregul acest capitol este reproducerea aproape fidelă a legei franceze din 19 Iulie 1793 asupra proprietăţii literare, care a servit de model legiuitorului român din 1862. Legiuitorul român însă, ca și legiuitorul francez pe care l'a copiat, deși intitulează această lege *„despre proprietatea literară*, în dispoziţiunile sale s'a îndepărtat de a aplica principiul proprietăţii în materie de opere literare sau artistice. Căci legea noastră ca și cea franceză, limitând drepturile autorilor, la un anume număr de ani, e foarte greu de admis ca această limitare în timp, să intre în caracterul unei adevărate proprietăţi. Pe câtă vreme dreptul autorilor nu se poate exercita decât pentru

1) A se vedea numărul din urmă.

un timp limitat și pe câtă vreme după expirarea acestui timp autorul este deposedat de dreptul său fără a'i se da în schimb vreo compensațiune, o astfel de lege, oricât ar purta numele de lege asupra proprietății literare, nu se poate zice că recunoaște proprietatea literară. In adevăr, iată textul acestui prim capitol al legei presei din 1862 întitulat „*Despre proprietatea literară*".

Art. 1. „Autorii de tot felul de scrieri, compozitorii de muzică, pictorii sau de-„senatorii, cari vor săpà sau litografisì tablourile ori desenurile lor, în tot cursul „vieței lor, se vor bucura ca de o proprietate a lor, de dritul excluziv de a reproduce „și a vinde operile lor în tot Principatul, sau de a trece către alții această proprie-„tate a lor, fiindu-le acest drit recunoscut după legile în ființă".

Art. 2. „Moștenitorii acestora sau cesionarii către care au trecut dritul lor, se „vor bucurà de acelaș drit, în termen de 10 ani, după moartea autorului sau com-puitorului."

Art. 3. „Jurnalele și alte foi periodice sunt proprietate a persoanelor sau „a societăților cari le publică, dritul proprietății le este închezășuit, întocmai după „articolele de mai sus; articolele ce autorii sau proprietarii lor nu vor voì ca să se „reproducă în alte jurnale, vor trebui a purta la început nota, că reproducerea este „oprită, se înțelege numai articolele literare și științifice".

Art. 4. „Compunerile dramatice asemenea în termenele de mai sus, nu pot fi „reprezentate pe nici un teatru, nici nu pot fi publicate, fără învoirea autorului.

Art. 5. „Traducțiunile nu intră în categoria articolelor de mai sus, decât „pentru textul traducerii, fiind fiecare liber de a face alte traduceri de pe textul „original al scrierii, asemenea extractele ce se fac din alte scrieri spre a se încunoș-„tiința pe public despre valoarea acestora prin critice și comentarii, nu jignesc pro-prietatea străină.

Art. 6. Toate dregătoriile administrative sunt datoare a confisca după cererea și în folosul autorului, a compuitorului, a desenatorului, a traducătorului sau a moș-tenitorilor acestora, ori a cesionarilor, toate exemplarele edițiunilor tipărite, săpate sau litografiate fără învoirea anume și înscris a proprietarilor.

Art. 7. Pe lângă exemplarele confiscate, tot contrafăcătorul va fi dator a plăti adevăratului proprietar o sumă echivalentă cu prețul de 1000 exemplare a ediției originale.

Art. 8. Orice vânzător a unei edițiuni contrafăcute dacă nu este recunoscut că el este contrafăcătorul, va plăti proprietarului o sumă echivalentă cu prețul de 200 exemplare.

Art. 9. (Abrogat prin legea din 23 Martie 1904 [1])

Art. 10. După trecere de 10 ani, după moartea autorului, toată opera pică în domeniul public, și fiecare este liber a o reproduce prin tipar, sculptură sau litografie.

Art. 11. Toate aceste drituri se închezășuesc, și autorilor, compuitorilor, de-semnatorilor, traducătorilor din staturile străine, cari cu reciprocitate vor închezășui, în cuprinsul teritoriilor lor, proprietatea literară.

I. *Proprietatea producțiunilor literare.* După cum vedem din cu-prinsul primului articol al acestei legi, «*Autorii de tot felul de scrieri se vor bucura în tot cursul vieței lor, ca de o proprietate*» de beneficiile ce ar putea aduce operele lor intelectuale. Mai mult decât atât, ei au dreptul de a vinde sau cesiona acest drept al lor de proprietate literară. Legiuitorul ro-mân, nespecificând felul scrierilor ce pot intra în cuprinsul acestui prim ar-ticol, urmează de acì că orice producțiune a creerului omenesc este prote-jată, întru cât ea este creațiunea personală a unui scriitor, constituind o o-peră nouă și originală. Pe lângă aceste lucrări însă, doctrina și jurispruden-ța generală, dat fiind cuprinsul larg al acestui prim articol al legei, admit că pot fi protejate și acele producțiuni care deșì nu sunt creațiunea perso-nală a autorului, totuși forma nouă și originală în care ele sunt prezentate,

1) Acest art. 9 prevedea efectuarea depozitului.

fac ca ele să fie privite ca lucrări de o reală valoare și reprezintând o serioasă muncă din partea autorului. Astfel ar fi: compilațiunile, adnotările, comentariile și traducțiunile diferitelor opere. Curtea de Casație din Paris, prin organul Procurorului General Melin spune următoarele cu privire la compilațiuni: „Il y a des compilations d'ouvrages littéraires, qui par l'immensité de „recherches qu'elles suposent, par le discernement et le goût qu'elles exigent, peuvent „et doivent passer pour des véritables productions de l'esprit; mais il en est d'autres, „qui se font, comme on dit vulgairement, avec des ciseaux, qui n'exigent qu'un tra„vail de maneuvre, et qui, par cette raison, ne peuvent pas motiver à leurs artisans le „titre d'auteur". Intre altele, Melin dă ca exemple de compilațiuni celebre «*Pandectele*» lui Pothier.—Acest prim articol protege pe lângă producțiunile scrise sau tipărite și producțiunile orale, ca: Discursurile parlamentare când sunt reunite în volum, cursurile orale ale prefesorilor, pledoariile advocaților, etc. Acest fapt reese atât din cuprinsul larg al primului articol al legei din 1862 ce examinăm, cât și din art. 339 din codul penal român, care sancționează respectarea drepturilor autorilor. Acest articol complectând articolul prim al legei din 1862 zice: „Orice edițiune de scrieri, de compuneri mu„zicale, de pictură *sau de orice altă producțiune*, care se va fi tipărit sau gravat, „cu orice mijloc fără voea autorului, se socotește contrafacere, și verice contrafacere „este delict".

Din cele cuprinse în acest articol, nu mai rămâne nici o îndoială că intențiunea legiuitorului din 1862 a fost de a acordà dreptul de proprietate și autorilor producțiunilor orale. Aceeași protecțiune este acordată și operilor autorilor anonimi sau pseudonimi, de oarece în lege nu se găsește nici o dispoziție care să oblige pe autor de a'și da pe față numele. Principalul este ca să fie vorba de o creațiune literară sau artistică originală, autorul putând rămâne anonim, dacă aceasta este dorința sa. „Des fonctionnai„res haut placés et des graves magistrats ne peuvent pas mettre au jour sous leur „véritable nom de ces productions légères, dont les intitulés ne seraient pas en rap„port avec les hautes positions ou avec les fonctions de leurs auteurs, zice Quérard în opera sa *Supercheries littéraires*".

Dar autorul fiind anonim, cine va exercità drepturile sale, în cazul când ele vor fi violate? De sigur că editorul, între autor şi editor presupunându-se în totdeauna existența unui contract.

Autorul dându-se mai târziu pe față, lepădând anonimatul, reintră direct în drepturile sale. Legea belgiană e foarte clară în această privință. După art. 7 al acestei legi: „l'éditeur d'un ouvrage anonyme ou pseudonyme est „reputé, à l'égard des tiers, en être l'auteur; mais dès que celui-ci se fait connaître, „il reprend l'exercisse de son droit". Ca simplă curiozitate putem cità următoarele pseudonime întrebuințate în diferite timpuri de diferiți scriitori din cei mai celebri. Astfel: A. B. C. = Ludovic Halévy; Simplice = Emile Zola; Jean Souffrant = Louis Ulbach; C. de Brassac = Albert Wolf; Henri Pic = Richepin; E. Valbert = Victor Cherbuliez; Jean Frollo = Catule Mendès; Tressilyan = Aurelian Scholl; Trim = Louis Ratisbonne; Gyp = Comtesa de Martel; Jeanne = D-na Stevens; Daniel Lesueur; George Sand, etc. etc.

In literatura română avem de asemenea câteva pseudonime importante: Carmen Sylva, Dora d'Istria, Delavrancea etc. Tot în operele protejate de primul articol al legei din 1862, intră și scrisorile misive. Deși destinatarul este proprietarul lor, dreptul de a le publica însă aparține esclusiv autorului, aceluia care le-a scris. Două sunt cauzele care împedică pe desti-

natar de a publica scrisorile ce a primit: a) obligațiunea de a păzì secretul, care îi este impusă prin caracterul confidențial al scrisorilor și, b) faptul principal în cazul nostru, pentrucă nu el este autorul scrisorilor. Chiar autorul însuși nu poate publica uneori o scrisoare a sa înainte de a cere consimțimântul destinatarului al cărui nume e în joc.

Curtea noastră de Casație a decis în această privință că: «dreptul „destinatarului asupra unei scrisori ce i-a fost adresată, nu iea naștere decât prin „faptul tradițiunii; o scrisoare confidențială fiind în intențiunea și a celui ce a scris'o „și a celui ce a primit'o de a rămânea un secret între dânșii, urmează neaparat că „destinatarul ei n'a primit'o decât sub angajamentul tacit din partea sa de a nu fi „privit ca proprietar al acestei scrisori, ci un simplu depozitar. Acest raport dintre „autorul unei scrisori confidențiale și destinatarul ei, se impune printr'un simțimânt „de toți împărtășit și care ne face să vedem un abuz de încredere din partea desti- „natarului care s'ar pretinde a face cu o asemenea scrisoare, întrebuințarea ce un „proprietar este în drept a face cu lucrul său".

II. *Proprietatea producțiunilor dramatice și muzicale.* Dreptul autorilor dramatici și a compozitorilor muzicali, se descompune în două părți bine distincte: dreptul de publicațiune și dreptul de reprezentare, care sunt independente unul de altul. Legea română din 1862 asupra proprietății literare, spune următoarele în art. 4, cu privire la operile dramatice: „*Compunerile dramatice nu pot fi reprezentate pe nici un teatru, nici nu „pot fi publicate fără învoirea autorului*". De asemenea art. 1 al legei din 1862, spune că: „*autorii de tot felul de scrieri, compozitorii muzicali,..... în tot cursul vieței lor se vor bucurà ca de o proprietate a lor*"..., iar art. 342 din Codul penal român, cuprinde următoarea sancțiune: „*Orice director, orice intre- „prinzător de teatre, orice asociațiune de artiști, care va reprezentà pe teatru „scrieri teatrale fără voia autorului, se va pedepsì cu amenda dela 26 până la „250 lei, și cu confiscarea banilor ce se vor fi strâns la acea reprezentație.* In privința duratei timpului de care autorii dramatici și compozitorii muzicali se pot bucurà de dreptul de reprezentare, legea română din 1862 a asimilat acest drept cu durata dreptului de publicare, adică tot timpul vieței lor, plus dreptul limitat ca durată al moștenitorilor. Am spus mai sus că dreptul de publicare este cu totul independent și separat de dreptul de reprezentare. Cesiunea unuia nu atrage după sine cesiunea celuilalt, astfel că, directorul unui teatru căruia 'i s'a cedat dreptul de reprezentare, nu poate pretinde că are și dreptul de a publica opera, după cum la rândul său, editorul unei opere dramatice căruia 'i s'a cesionat dreptul de publicare, nu poate pretinde că poate aveà dreptul de a reprezenta acea lucrare.

Din punctul de vedere al dreptului de urmărire, delictul de reprezentare ilicită poate fi urmărit chiar atunci când delictul de contrafacere nu poate fi urmărit. Dar ce înțelegem prin reprezentațiuni ilicite? Renouard zice că orice execuțiune publică, făcută fără autorizațiunea autorului, constitue o violare a drepturilor sale. Necontestat, că atunci când e vorba de o reprezentațiune privată, prezentând un caracter intim și fără scop pecuniar, o astfel de reprezentațiune nu poate atinge întru nimic drepturile autorului. Este adevarat că legea română din 1862 nu face nici o deosebire între reprezentațiunile publice și cele private, cum face legea franceză din 1791, totuși intențiunea legiuitorului nostru nu putea să fie alta.

Cele ce am spus despre reprezentarea producțiunilor dramatice se aplică întocmai și operilor muzicale. Rezultă din textul legei că operile dramatice și muzicale nu pot fi reprezentate în public fără autorizațiunea autorului lor.

Dar în ce consistă această autorizațiune? Legea franceză din 19 Ianuarie 1791 ne lămurește că autorizarea sau consimțimântul autorului trebuește să fie formal și înscris. Legea română dela 1862 nu cere decât pur și simplu «*învoirea*» autorului, fără a specifica în ce formă să fie dată, de unde conchidem că la noi, simpla autorizare verbală a autorului, este suficientă pentru ca reprezentațiunea să poată aveà loc. Nu tot astfel se întâmplă cu dreptul de publicațiune a lucrărilor literare, științifice sau artistice. Pentru reproducerea lor, art. 6 din legea dela 1862, cere «*învoirea anume și înscrisă*» a autorilor sau a proprietarilor. Putem adăuga că atunci când e vorba de reprezentarea unei opere dramatice muzicale, în care muzica este partea principală, e îndestulător numai consimțimântul compozitorului, pentru ca ea să poată fi reprezentată. Legislațiunea mai a tuturor țărilor este fixată în acest sens.

III. *Proprietatea producțiunilor artistice.* Necontestat că și producțiunile artistice, ca și producțiunile literare, dramatice și muzicale, sunt protejate de legea română din 1862 asupra proprietății literare. Art. 1 al acestei legi spune lămurit: „Autorii de tot felul de scrieri, ... *pictorii sau de-*„*senatorii cari vor sapa sau litografisi tablourile sau desenurile lor*, în tot cursul vie-„ței lor se vor bucura ca de o proprietate a lor, de dritul exclusiv de a reproduce și „vinde operele lor, sau de a trece către alții această proprietate a lor“.... După cum vedem, legiuitorul român, compilând întocmai pe legiuitorul francez din 1793, nu ne vorbește în acest articol decât de artiștii pictori sau desenatori și de tablourile lor. Despre artiștii sculptori și despre statui, nu ne vorbește nimic. Nu rezultă însă de aici, că sculptura nu poate servì ca bază unui drept de proprietate și deci unui drept de reproducere excluzivă. E o simplă omisiune a legiuitorului român ca și a celui francez, care nu poate fi datorită de cât cuprinsului larg și întins al acestui prim articol al legei, care e conceput în termenii cei mai generali, fapt care 'l face să cuprindă în el toate producțiunile artiștilor sculptori. Art. 339 din Codul penal confirmă și mai mult această interpretare. Acest articol care apără și sancționează dreptul de proprietate literară și artistică zice: „Orice edițiune de scrieri, de compuneri „muzicale, de desenuri, de pictură, *sau de orice altă producțiune,* care se vor fi ti-„părit sau gravat, cu orice mijloc, fără voia autorului, se socotește contrafacere și verice contrafacere este delict“. Urmează de acì dar, că după legea română din 1862, toți autorii de opere artistice, se bucură în tot timpul vieței lor de dreptul excluziv de proprietate asupra operelor lor, precum și de dreptul excluziv de reproducere a acestor opere, iar după moartea lor moștenitorii în timpul limitat de art. 2 al legei. Dat fiind progresul făcut de arta fotografiei în ultimul timp, astăzi nu se mai poate susține că fotografia este numai o simplă operațiune mecanică sau chimică. Atât doctrina, cât și jurisprudența generală, recunosc astăzi artiștilor fotografi un drept de proprietate asupra productiunilor lor, așà că art. 1 al legei din 1862 garantează și operele acestor artiști.

IV. *Proprietatea titlurilor.*—In principiu, titlul unei lucrări literare, muzicale, ca și titlul unui ziar sunt proprietatea exclusivă a acelora care le-au adoptat mai întâi. Ele sunt deci susceptibile la dreptul de proprietate literară și protejate la art. 3 al legei din 1862, care cuprinde dispozițiuni privitoare la proprietatea ziarelor, a revistelor, precum și la proprietatea articolelor din ziare și reviste. El are următorul cuprins: „Jurnalele și alte foi periodice sunt pro-„prietate a persoanelor sau a societăților care le publică, dritul proprietății le este înche-„zăsuit, întocmai după articolele de mai sus; articolele ce autorii sau proprietarii lor nu

„vor voi ca să se reproducă în alte jurnale, vor trebui a purta la început nota că reprodu-„cerea este oprită, se înțelege numai articolele literare și științifice.“ După cum vedem legea română din 1862 este foarte clară și complectă în privința garantării proprietății ziarelor, revistelor și a articolelor publicate în ele. Asupra acestei chestiuni ea este mult mai explicită și mai complectă decât legea franceză din 1793 asupra proprietății literare, care dă naștere la multe controverse din cauza insuficienței ei. In privința proprietății titlurilor trebue să distingem titlurile individuale de titlurile generale, sau după cum le divizează d. Victor Janlet în lucrarea sa «De la propriété des oeuvres de la pensée», în titluri necesare și titluri arbitrare. In categoria celor dintâi pot intra toate titlurile ce se dau de obiceiu unor ramuri speciale de cunoștințe, titluri care nu pot fi înlocuite prin altele, uzul lor fiind admis prin tradiție. E lesne de înțeles că astfel de titluri generice nu vor putea da aceluia care le-a întrebuințat, nici un drept la proprietate privativă. Astfel ar fi titlurile: «Dicționar», „Almanach“, «Calendar», „Itinerar“, «Istoria lui Ștefan cel Mare», etc, etc. Tot astfel și cu titlurile cărților didactice de medicină, de știință, de literatură, de drept, etc, care nu pot aveà, prin însăși natura lor, un caracter distinctiv. Cu totul altfel se întâmplă cu așa numitele titluri individuale, sau, după cum le numește Victor Janlet, titluri arbitrare.

Acest fel de titluri create de imaginațiunea autorului, sau întrebuințate de el pentru prima oară, au un caracter cu totul personal și se deosebesc cu desăvârșire de celelalte. Numai aceste titluri sunt susceptibile de proprietate, aparținând aceluia care le-a întrebuințat mai întâi. Astfel ar fi titlurile: «Sărmanul Dionisie»; «Din goana vieței»; «Trubadurul»; Făclie de Pasti»; „Burdumba“; sau: «Nouvelle Heloïse»; «Les Rougon-Macquart»; „Han d'Islande“: etc etc.

Rezultă de aci, că atunci când un autor oarecare, în scop de a face ca lucrarea sa să aibă un succes mai mare, sau în scop de a produce o confuziune în spiritul public, ar împrumuta titlurile unor asemenea scrieri, el va putea fi urmărit pentru delictul de contrafacere de către autorul al cărui titlu a fost uzurpat. Când e vorba de titlurile ziarelor, diferența ce doctrina și jurisprudența face între titlurile generale și acele individuale sau aibitrare, numai poate aveà loc. Cea mai mică asemănare a titlurilor dela două ziare poate da naștere la confuziuni din partea cumpărătorilor, care sunt o pierdere și un mijloc de discreditare a ziarelor, de cele mai multe ori numele unui ziar fiind pentru public principala garanție a ideilor ce el cuprinde, precum și a opiniunilor politice sau literare ce el îmbrățișează. Cu privire la acest fapt, Victor Janlet, în valoroasa sa lucrare „De la propriété des oeuvres de la pensée“, zice: „Le seul fait d'avoir pris un terme quelconque, fût-il même banal, „suffit pour attribuer à celui qui, le premier, a donné cette dénomination à une pub-„lication quotidienne, hebdomadaire ou mensuelle, un droit privativ“. Sunt numeroase hotărîrile date de diferite instanțe judecătorești din țară și străinătate, cu privire la proprietatea titlurilor ziarelor. Jurisprudența din Franța și Belgia, a avut în vedere la stabilirea contrafacerilor, pe lângă alte detalii și formatul ziarelor cu titluri asămănătoare, distribuirea materiei, literile întrebuințate, și în fine toate împrejurările de natură a aduce confuziune între ele și a induce astfel publicul în eroare, în paguba adevăratului proprietar. Ca exemple de contrafacere a titlurilor de ziare, putem cita la noi în țară: cazul celor două «Adevăruri», celor două «Telegrafe» și a celor două «Războae»,

aceste din urmă intitulându-se: «Telegraful» și «Telegraful Român»; «Războiul Weis» și «Războiul Grandea»; iar în străinătate cazul ziarelor: «Le Figaro» și «Le nouveau Figaro»; Morning Post» și «Evening Post»; «Sunday Times» și «Sporting Times; Evening News» și «Daily News». In privința duratei acestui drept privativ, opiniunea general admisă de doctrină și jurisprudență, este că dreptul de proprietate asupra titlului unui ziar se stinge din momentul când foaia încetează de a mai apare într'un mod irevocabil și nu se conservă decât atunci când ziarul încetând de a mai apare, 'și manifestă în mod formal intențiunea de a'și continua apariținea după o trecere oarecare de timp. Inutil de a mai adăuga că uzurparea, adică reproducțiunea exactă sau asămănătoare a titlului unei lucrări sau a unui ziar, constitue delictul prevăzut de art. 339 Codul penal, care pedepsește pe toți contrafăcătorii.

In privința proprietății articolelor ce se publică în ziarele și revistele noastre periodice, am văzut că aliniatul 2 al art. 3 din legea română de la 1862 spune: „*Articolele ce autorii sau proprietarii lor nu vor voi ca să se „reproducă in alte jurnale, vor trebuì a purta la început nota, că reproducerea „este oprită, se înțelege numai articolele literare și științifice*". Din cuprinsul acestui aliniat, se poate vedeà în mod clar, că nu toate articolele se bucură de protecțiunea legei. Astfel articolele politice, în special acele de polemici politice, care sunt de esența ziarelor zilnice, nu sunt susceptibile de proprietate literară. Legea e categorică; ea protege numai articolele literare și științifice, în aceste din urmă intrând bine înțeles orice articole de știință propriu zisă, sau de știință juridică, politică, socială, economică, etc. Iscălite sau nu, niște astfel de articole de fond, adevarate producțiuni intelectuale, aparțin escluziv autorului, și însuși directorul ziarului sau al revistei nu poate să'și asume nici un drept asupra lor, fără o convențiune specială intervenită între el și autor. Singurul fapt al publicării unui articol într'un ziar, nu implică cesiunea acestui articol către directorul ziarului. Pentru protejarea deplină a dreptului de proprietate literară asupra unor astfel de articole, am văzut că legea mai cere în mod expres ca: „articolele ce autorii sau proprietarii „lor nu vor ca să se reproducă în alte jurnale, *vor trebui a purta la început nota „că reproducerea este oprită*". Legea franceză din 1793 nu cuprinde această obligațiune pentru autorii articolelor publicate în ziare sau reviste, din care cauză numeroase controverse s'au ridicat înaintea Tribunalelor cu ocazia judecării diferitelor procese relative la violarea acestor drepturi.

V. *Proprietatea literară a colaboratorilor.*— Adeseori unele producțiuni literare sau științifice sunt rezultatul colaborării a doi sau mai mulți autori. Dacă colaborarea în materie pur literară este mai rară, ea însă devine foarte obișnuită în producțiunile teatrale și științifice. Dar, ce situațiune juridică va rezulta din acest fapt? De sigur că această stare de indiviziune, în care doi sau mai mulți autori și-au pus la un loc calitățile lor personale spre a face ceva omogen și armonios, nu poate fi supusă regulelor de drept comun și în particular principiului consacrat în articolul 728 codul civil că: *„nimeni nu poate fi obligat să rămână în indiviziune*". Acest principiu poate fi aplicat când e vorba de o valoare pecuniară, nu și atunci când avem de a face cu producțiuni intelectuale. Scopul ce urmărește un scriitor este îndoit: pe de-oparte reputațiunea, iar pe de alta folosul pecuniar. Insă dacă unul din aceste două interese justifică și motivează o publicațiune, celalt se poate opune la aceasta.

Dar cu privire la această stare de indiviziune intelectuală, o cestiune foarte dificilă s'ar putea prezenta. Să presupunem doi scriitori cari au colaborat la o dramă sau comedie. Opera fiind terminată, unul din ei voește cu orice chip s'o publice, pe când celalt se opune din toate puterile, având motive destul de serioase și legitime. Chiar în cazul când ambii scriitori, au avut dela început intențiunea și înțelegerea de a publica opera făcută împreună, s'ar putea ca opera fiind terminată, unul din ei să fie nemulțumit de dânsa și să n'o creadă demnă talentului său și renumelui căpătat de dânsul în lumea cititorilor. Celalt din contra, să creadă că opera este dasăvârșită și că publicațiunea ei este necesară. Cine va stabili în acest caz dreptatea între părțile cari nu se înțeleg? Cine va hotărî diferendul în acest delicat conflict? Această sarcină ingrată o va avea Tribunalul, sarcină care e cu atât mai ingrată cu cât dânsa e mai mult o cestiune de intențiune, de fapt și de aprecieri personale, care nu se poate resolva într'un mod general și absolut prin argumente de drept. Din aceste două păreri personale ale autorilor colaboratori una va trebui sacrificată și Tribunalul va avea misiunea dificilă de a hotărî sacrificiul. Având în vedere această situațiune dificilă, Tribunalul Senei din 19 August 1827 s'a pronunțat în senzul că autorul care refuză celuilalt dreptul de a publica opera făcută împreună, să lase în sarcina celuilalt grija publicațiunii pe riscul și pericolul său, cu condițiune ca numele său să nu fie pus nici pe carte, nici pe afișe.

O altă cestiune importantă cu privire la drepturile colaboratorilor este și aceea de a ști cum se regulează soarta moștenitorilor lor. Așa de exemplu unul dintre colaboratori moare în anul 1907; moștenitorii acestuia vor executa drepturile ce le acordă legea din 1862, împreună cu colaboratul rămas în viață. Să presupunem că cel de-al doilea moare și el în 1909. E întrebarea: care va fi soarta moștenitorilor celui dintâi colaborator? Privilegiul lor de zece ani acordat de Legea Presei din 1862 va începe să-și ia naștere dela 1907 sau dela 1909? Just ar fi, la prima vedere, ca privilegiul unora și al altora dintre moștenitori, să înceapă dela data morții autorilor lor. Curtea din Paris a hotărît în acest sens într'un proces la 21 Iunie 1838. Acest mod de a vedea lucrurile e foarte bizar și curios în realitate. Stabilind acest principiu în sensul hotărîrii Curții din Paris, ar urma în exemplul nostru de mai sus, ca în anul 1917, după privilegiul acordat moștenitorilor din legea noastră din 1862, opera să cadă în domeniul public cu privire la moștenitorii colaboratorului mort în 1907 și totuși moștenitorii celui de-al doilea colaborator mort în 1909, să mai aibă drepturi exclusive asupra operei până la 1919! Această imposibilitate practică a decis pe Dl. Renouard să îmbrățișeze doctrina contrară. După d-sa opera nu va cădea în domeniu public decât după 10 ani dela moartea celui din urmă dintre colaboratori. D-sa motivează această părere, susținând că dreptul autorilor, divizibil în ceiace privește exercițiul său, este indivizil în existența sa.

Articolul 5 din legea belgiană dela 22 Martie 1866, asupra autorilor se exprimă cu privire la acest fapt în următorii termeni: „Lorsque l'oeuvre est „le produit d'une collaboration, le droit d'auteur existe au profit de tous les ayants droit, „jusque cinquante ans après la mort du survivant des collaborateurs.“ Iar în partea finală a articolului 6 zice: „Les Tribunaux pourront toujours subordonner l'autorisation de „publier l'oeuvre, à telles mesures qu'ils jugeront utiles de prescrire; ils pourront décider

„à la demande du co-propriétaire opposant, que celui-ci ne participera ni au frais, ni au bé-„néfices de la publication, ou que le non du collaborateur ne figurera pas sur l'oeuvre".

VI *Proprietatea operelor postume.* — Legea presei din 1862, copie necomplectă a legei franceze din 1793, nu vorbește nimic de soarta operelor postume. Ca și legea franceză din 1793, legea noastră lasă neexplicată această importantă chestiune cu privire la drepturile deținătorilor unor astfel de opere. In Franța, decretul din 1-iu Germinal, anul al XIII-a, a limpezit situațiunea acestor opere și primul articol al acestui decret ne spune categoric că deținătorii, proprietari ai operelor postume, au aceleași drepturi și aceleași avantagii ca și autorul acestor opere. Deși legile venite în urma acestui decret nu pomenesc câtuși de puțin de dispoziținile lui, totuși el rămâne independent de celelalte legi, regulatorul drepturilor proprietarilor operelor postume. Copiind textul acestui decret, legiuitorul român, prin articolul 4 din „Regulamentul Legei Presei" publicat în „Monitorul Oficial" dela 4 Mai 1862, stabilește că : „Proprietarii prin „succesiune sau sub orice alt titlu, se vor bucura de aceleași drepturi ca și autorii, pentru «toate operele postume, când acestea se vor împrima separat și nu vor fi întrunite într'un „corp cu o nouă ediținne a operelor publicate mai înainte și intrate în domeniul public".

Legea belgiană din 1886, în articolul 4 al său, este mai precisă: „d'un ouvrage posthume jouissent du droit d'auteur pendant cinquante ans, à partir „du jour où il est publié, représenté, executé ou exposé.

Iată ce spune Dl. Renouard în lucrarea sa: „*Traité des droits d'au-„teur*" cu privire la operele postume: „Celui qui met en lumière l'ouvrage inédit „et qui, après avoir eu le mérite d'en reconnaître le caractère et le prix, lui donne la „v.e en le communiquant au public, et aux yeux de l'intérêt social, l'auteur et le „père de l'ouvrage".

In Franța în urma decretului din Germinal s'a legiferat și decretul din 8 Iunie 1806 care în art. 12, cuprinde o dispoziție analogă cu privire la operele dramatice postume.

Scopul acestui decret ca și al art. 4 din regulamentul legei presei dela noi a fost ca să stimuleze mai mult pe deținătorii, cumpărătorii, moștenitorii, într'un cuvânt pe proprietarii operelor postume, de a publica operele ce întâmplător au rămas în urma morții autorului, asigurându-le într'un mod satisfăcător drepturile lor. Restricțiunea ce li se aduce de a nu le puteà publica decât separat este făcută în interesul cititorilor, spre a nu fi nevoiți în cazul contrar să cumpere opera complectă, pe când ei n'ar aveà în realitate nevoe decât de partea postumă. Pe lângă acestea, dacă legiuitorul n'ar fi pus restricțiunea despre care am vorbit, am fi putut vedeà opere căzute deja în domeniul public, scoase din acest domeniu, prin adăogarea la conținutul lor, a operelor postume.

Observând cu atențiune dizpoziținile decretului din germinal, ca și art. 4 al Regulamentului legei noastre, putem vedeà că el nu e cu desăvârșire just, având în vedere într'un mod riguros drepturile propriu zise ale autorului, și comparând pe autor cu deținătorul unei opere postume. Totuși din punct de vedere al utilității sociale, această dispoziținne este necesară. Neexistând dânsa, proprietarii unor astfel de opere, neașteptându-se la nici un folos prin publicarea lor, le vor lăsà necunoscute, sau vor înșelà publicul dându-le drept propriile lor producțiuni, publicându-le pe numele lor publicându-le pe numele lor, putându-se bucura cu modul acesta de drepturile ce legea acordă autorilor. Decretul din Germinal, acordând proprietarilor operilor postume, aceleași drepturi ca și autorilor, înlătură această fraudă, care jig-

neşte interesul social şi este foarte vătămătoare desvoltării literaturii unui popor.

Două observaţiuni mai avem de făcut cu privire la operile postume. Astfel în cazul când un autor a publicat în timpul vieţii o parte din opera sa, restul ce se publică după moarte, nu mai poate fi considerat ca operă postumă. Aşà s'ar întâmpla de exemplu când un scriitor şi-ar publica operile sale inedite în fascicule ; dânsul murind înainte de complecta publicare a operei, restul de fascicule ce vor apărea în urmă, continuând scrierea începută, nu poate fi considerat ca postum. Faptul publicaţiunii rezultând dintr'un început de execuţiune, ridică întregei opere caracterul său inedit, zice D. Pouillet în cartea sa „Traité théorique et pratique de la propriété littéraire et artistique et du droit de représentation". De asemenea simpla lectură sau publicitate orală a unei opere nu-i ridică caracterul său de operă postumă. Actul de naştere al unei cărţi datează din ziua publicaţiunii. Aşà dar prin opere postume trebueşte să înţelegem pe acelea cari n'au fost tipărite sau editate în timpul vieţii autorului. Inainte de a fi tipărită, opera n'a primit încă : „ce corps, cette vie qui fixe les ouvrages et leur donne la consistence et la durée", cum zice Vorms.

Ne mai rămâne o singură cestiune de examinat cu privire la soarta operelor postume, aceia de a şti dacă creditorii autorului pot sezisa sau nu, opera postumă după publicarea ei.

Un autor murind, moştenitorii săi devin proprietarii manuscriselor rămase în urma sa. Autorul are datorii, neavând în schimb nici o avere, aşà că moştenitorii, primesc succesiunea sub beneficiu de inventar. Pe câtă vreme operele postume ale autorului sunt în stare de manuscris, după părerea unanimă a jurisconsulţilor, ele sunt nesezisabile. Să presupunem însă că moştenitorii dau publicităţii operele rămase după moartea autorului. D. Pouillet e de părere că creditorii autorului au dreptul să ceară dela moştenitori, plata datoriilor defunctului, din beneficiile ce vor puteà trage publicând opera.

Mulţi autori însă sunt contra părerii d-lui Pouillet, pe temeiul că moştenitorii nu s'ar mai ostenì nici odată să publice operele rămase în urma autorului, când vor şti că toate beneficiile ce ar puteà trage din publicarea lor, vor intrà în punga creditorilor autorului. Ei vor căutà deci toate mijloacele pentru a se scăpà de urmăririle creditorilor, vânzând manuscrisele altuia, ascunzându-le, sau publicându-le pe numele lor. Rezultatul ar fi foarte primejdios desvoltării literaturii unui popor, dând naştere la fraude şi la alte procedeuri neoneste din partea moştenitorilor.

VII. *Dreptul autorului şi ale soţului supravieţuitor.* In privinţa dreptului autorilor, legea din 1862 este clară. In primul său articol ea spune: „Autorii de tot felul de scrieri, compozitorii de muzică, pictorii,..... se vor bucurà în tot „cursul vieţei lor ca de-o proprietate, de dritul exclusiv de a reproduce şi de a vinde „operele lor". Din punct de vedere al drepturilor lor, nici o controversă juridică nu se poate ridicà. Când autorul ar fi interzis, minor, absent, falit, etc. toate regulile dreptului comun, relative la interdicţie, minoritate, absenţă, faliment, îi sunt aplicabile. Cestiunea e mai delicată când venim la drepturile soţului supravieţuitor, bărbat sau femeie. Legea presei din 1862, copie fidelă a legei franceze din 1793 asupra proprietăţii literare, nu ne vorbeşte nimic pentru drepturile soţului supravieţuitor asupra producţiunilor literare sau artistice ale soţului mort. Nici o altă lege posterioară acesteia n'a venit să ne

arate care este situația sa juridică. In Franța diferite legi și ordonanțe regale venite în urma legii dela 1793, au hotărît întru câtva aceste drepturi la început acordându-le numai văduvei autorului mort, despre care Troplong zicea: „sans doute, l'oeuvre de la pensée est la plus personelle de toutes, mais tan„dis, que le mari était occupé à ses compositions, la femme se dévouait au soins du ménage, „à l'éducation des enfants; chacun d'eux a donc mis à la masse commune sa part. Le „mari à reçu les soins de sa femme, il en a profité: la femme doit avoir aussi son „lot dans l'honneur et dans l'émolument des oeuvres de son mari". Iar Duvergier la rândul său se exprimă în acești termeni cu privire la legimitatea drepturilor văduvelor autorilor morți: La compagne de l'homme de génie lui prête l'as„sistance d'un coeur droit et d'un esprit élevé. Par ces grâces, par ses vertus, elle rend „plus facile l'oeuvres de celui dont elle partage les déceptions et les triomphes. C'est la „première dépositaire de sa pensée, c'est la gardienne la plus pieuse de sa mémoire „et des ouvrages par lesquels elle est devenue en quelque sort son associée et sa coopératrice".

Legea franceză din 14 Iulie 1866 a generalizat cestiunea aceasta, acordând aceste drepturi nu numai văduvei autorului mort, ci în general soțului supraviețuitor, fie el bărbat sau femeie. Această lege neavând nici o legătură cu legea noastră din 1862 care regulează drepturile autorilor, cred că nu e necesar să intru în examinarea duratei și naturei drepturilor acordate soților supraviețuitori asupra operelor autorilor morți, drepturi cuprinse în dispozițiunile sale.

Legea belgiană din 22 Martie 1886 asupra drepturilor autorilor nu coprinde în articolele sale nici o dispoziție cu privire la drepturile văduvei sau ale soțului supraviețuitor. După articolul 3 al acestei legi „dreptul „autorilor este mobiliar, cesibil și transmisibil, în tot, sau în parte, conform regu„lelor codului civil".

Astfel fiind, după legea belgiană dreptul care regulează moștenirea intelectuală a autorului, precum și drepturile văduvei sau a soțului supraviețuitor sunt supuse principiilor generale ale succesiunii fără nici o derogațiune a dispozițiunilor statornicite de codul civil în această materie. Nimic mai juridic și mai rațional ca aceste dispoziții ale legiuitorului belgian.

Legea noastră din 1862 neconținând nici o derogațiune a principiilor generale de drept cuprinse în Codul nostru civil, cu privire la aceste drepturi ale soțului supraviețuitor, urmează de acî că și la noi, ca și în legea belgiană, soarta acestor drepturi ale soțului supraviețuitor, se va regulà după principiile generale ale succesiunei cuprinse în articolul 650 și urm. din Codul nostru civil, și în special în art. 679—685 Cod. civ. Legea franceză din 1866, din contră, conține în dispozițiunile sale o însemnată derogațiune la legea succesiunilor în favoarea soțului supraviețuitor.

VIII. *Drepturile moștenitorilor autorului.* Moștenitorii sunt reprezentanții defunctului, cu privire la operile sale, ei sunt continuatorii persoanei autorului mort; ei moștenesc manuscrisele sale, și cum ei sunt cei dintâi interesați ca numele familiei sau al lui *de cujus* să fie respectat, vor căutà să fie foarte prudenți în ceiace privește publicarea manuscriselor inedite, uneori asemenea publicări fiind dăunătoare memoriei sau renumelui autorului mort.

Legea presei din 1862, în dispozițiunile sale referitoare la proprietatatea literară și artistică, se exprimă în următorii termeni, cu privire la drepturile moștenitorilor:

Art. 2 : „Moștenitorii acestora (ai autorilor) sau cesionarii către cari au „trecut dritul lor, se vor bucurà de acelaș drit, în termen de 10 ani, după moartea „autorului sau a compozitorului".

Legea franceză din 1793 acordà acelaș termen moștenitorilor autorului ; diferite legiuri și ordonanțe regale venite succesiv în urma acestei legi au mărit acest număr de ani : dela 10 la 20, mai în urmă la 30, în fine, legea din 14 Iulie 1866 a fixat acest număr de ani la 50.

Noua lege belgiană din 22 Martie 1886 a hotărît durata dreptului moștenitorilor la 50 ani.

Observând bine art. 2 al legei dela 1862 care regulează drepturile moștenitorilor, constatăm cu plăcere că legiuitorul nostru, inspirat de legiuitorul francez din 1793, a procedat foarte bine, înlăturând orice deosebire între diferitele grade de succesori, mai mult încă, recunoscând și cesionarilor acelaș drept, și pentru acelaș timp.

In adevăr, o în interesul general al societății ca un contract odată hotărît să-și aibe siguranța lui cea mai deplină. Nu-i vorbă că această siguranță este atinsă, când avem în vedere limitarea duratei drepturile autorilor după dispozițiunile legiuirilor actuale, dar totuși ea există pentru timpul fixat de lege.

Legea noastră dela 1862 nefăcând nici o distincțiune între diferitele feluri de moștenitori, urmează de acì că toate regulile speciale cuprinse în Codul civil la titlul: «Despre succesiuni», îi vor fi aplicabile.

Astfel după art. 679 și 680 Cod. civ., când defunctul nu are nici rude în gradul succesibil, nici copii naturali, nici soț cari să-i supraviețuiască, succesiunea trece la Stat. Legea noastră din 1862 asupra legii proprietății literare nu ne spune nimic în această privință, însă aceste urmări rezultă implicit din dispozițiunile generale ale Codului civil. Legea franceză din 1866 asupra drepturilor autorului, hotărăște în dispozițiunile sale, că dreptul autorului asupra operelor sale, cade în domeniul public, sub reserva a două condițiuni: 1) Ca el să nu aibă creditori neplătiți ; 2) ca autorul sau reprezentanții săi să nu fi cedat nimănuia drepturile lor. In adevăr, partea finală a primului articol din această lege se exprimă în următorii termeni:

„Lorsque la succesion est dévolue à l'Etat, le droit exclusif s'éteint sans pré-„judice des droits de créanciers et des droits de cession qui ont pu être consentis par „l'auteur ou par ses créanciers." De altfel, această dispoziție a fost creată în întreitul interes : al Statului, al autorului și al publicului.

Pentru Stat ar fi mai mult o pierdere, dobândirea unei succesiuni impovorată de datorii ; publicul este scutit de un monopol, iar autorul se va bucurà de încrederea cesionarilor și a creditorilor săi, dispozițiunile legei fiind favorabile garantării drepturilor lor.

IX. *Drepturile cesionarilor autorului.* — Articolul 2 din legea presei din 1862 se exprimă în modul următor cu privire le cesionari ; „Moștenitorii „acestora (ai autorilor) sau concensionarii cătră cari au trecut dritul lor, se vor bu-„cura de acelaș drit (vezi art. 1 al legei) în termen de 10 ani după moartea autorului „sau a compuitorului". Observăm mai întâi că numărul de 10 ani la care limitează legea română drepturile cesionarilor este foarte mic și aceasta în paguba autorului. Cesionarii având în vedere numărul mic de ani ce legea le acordă, și neputând prevedea durata vieții autorului, vor da în totdeauna prețuri foarte mici în schimbul cesiunilor ce li se fac de autori. Legiuitorul francez și belgian observând acest inconvenient grav și cu urmări dăunătoare, a mo-

dificat dispozițiunile legilor anterioare, așà că astăzi atât în Franța cât și în Belgia, numărul de ani acordat cesionarilor de a exploata exclusiv opera ce le a fost cedată, se ridică la 50. A venit, timpul cred, ca dispozițiunile acestui articol din legea noastră, cari limitează drepturile cesionarilor numai la 10 ani după moartea autorilor, să fie lărgite mărindu-se numărul de ani cât s'ar puteà mai mult, aceasta în interesul soartei autorilor noștri.

Cesiunea unei opere literare, dramatice sau artistice, cu orice titlu ar fi ea făcută, oneros sau gratuit, nu este altceva decât o convențiune supusă la toate regulile dreptului comun, fără nici o altă formalitate sau dispozițiune specială. Toate principiile scrise în Codul civil își au aplicațiunea lor cea mai naturală în contractele de felul acestora, fără nici o altă formalitate sau interpretațiune. In Codul civil, așà dar, va trebuì să căutăm soluțiunea lor.

Am văzut care sunt regulile transmisiunii legale când am vorbit despre drepturile soțului supraviețuitor și ale moștenitorilor. Să vedem acum care sunt regulele generale ale transmisiunii convenționale.

Proprietatea literară este cesibilă. Cesiunea poate fi totală sau parțială și poate cuprinde sau dreptul de proprietate însuși, sau numai dreptul de a scoate un număr oarecare de edițiuni. In orice caz, trebuește avut în vedere contractul încheiat între părți, autorii având totdeauna în vedere faptul că după art. 1312 Cod. civ., orice pact obscur se interpretează în contra vânzătorului.

Cât privește despre durata dreptului cesionarului, după cum am văzut mai sus, ea va fi egală cu timpul în care s'ar puteà bucura după lege, autorul și moștenitorii săi, adică presupunând o cesiune totală, el va aveà dreptul exclusiv de reproducțiune atât timp cât va trăì autorul, în plus zece ani după moartea autorului, urmând legea noastră, sau cincizeci ani după cea franceză și belgiană. Interesul cesionarului așà dar, este ca autorul să trăiască cât s'ar puteà mai mult. Acum dacă presupunem ipoteza sinuciderii autorului, desigur că cesionarul va aveà dreptul să ceară reducerea sau rezilierea angajamentelor sale, susținând că durata folosinței sale a fost întreruptă prin faptul cedentului, al autorului. Contra acestei păreri s'ar puteà obiecta că cesiunea unei opere literare este un contract aleatoriu, și că prin urmare cesionarul e nevoit să sufere toate urmările ce ar decurge din el, oricare ar fi natura lor. Ce vom decide în cazul când avem de a face cu cesiunea unor opere viitoare ? In cazul acesta, contractul va fi valabil ? N'ar fi un pericol real de a permite autorilor neprevăzători de a'și angaja tot viitorul lor? Așà s'ar părea la prima vedere, dar lucrurile se petrec cu totul altfel. Astfel un autor care și-ar luà însărcinarea să facă o carte pentru librar, sau o comedie pentru un director de teatru, ar semna un contract valabil din toate punctele de vedere; în acest caz, avem în adevăr o obligațiune de *a face*, care, în caz de neîndeplinire, s'ar termina prin daune interese.

In fine, cesiunea pentru a puteà fi perfectă, trebuește să emaneze dela o persoană capabilă ; acei cari n'ar avea o capacitate perfect juridică, vor trebuì s'o complecteze prin autorizațiunile ce le sunt indispensabile. Pentru a proba o cesiune, nu-i necesar numai decât un înscris ; presumțiunile serioase, precise și concordate sunt deajuns și Tribunalul va fi acela care va hotărî.

In caz de cesiuni succesive, vom aplica art. 1182. Cod. civ.; acela va fi cesionarul efectiv, care a înregistrat mai întâiu actul său de cesiune.

X. *Obligațiunile autorului.* — Art. 1313 din Codul civil ne spune următoarele cu privire la aceste obligațiuni: „Vânzătorul are două obligațiuni principale, a preda lucrul și a răspunde de dânsul". Așà dar autorul, care se hotărăște să-și cedeze, să-și vândă opera sa unei terțe persoane, trebuește s'o pună la dizpoziția cesionarului, garantându-l contra oricărei fraude, de exemplu dându-i o operă tradusă sau plagiată în loc de o operă originală. Aceste obligațiuni de altmintrelea, vor varia, după cum cesiunea va fi totală sau parțială. Dacă autorul n'a făcut decât cesiunea unei singure ediții va trebui să aștepte ca această ediție să fie complect epuizată, pentru a publica el însuși o altă ediție.

O importantă cestiune ni se prezintă în materia cesiunii. Așà de exemplu un autor, care a făcut cesiunea operilor sale unui librar editor, mai are dreptul să facă vreo schimbare în cuprinsul lor? De sigur, că în ceiace privește forma exterioară a operelor, autorul poate și trebuește chiar să îndrepte toate erorile cari s'ar fi putut strecurà, și cari ar fi putut aveà influență asupra cuprinsului, întunecându-i înțelesul. In ceiace privește însă fondul cărților, ideile și tendințele lor, autorul nu poate aduce schimbări cari ar fi de natură a modifica caracterul esențial al cărților. De cele mai multe ori, o carte are o valoare a ei proprie datorită numai ideilor și tendințelor cuprinse în ea, valoare care s'ar pierde odată cu modificarea lor.

In ceiace privește pe editor, fie chiar atunci când prin o cesiune totală, devine proprietarul exclusiv nu poate sub nici un cuvânt, să aducă schimbări cât de mici în cuprinsul de idei al cărții, care ar puteà să-i modifice înțelesul. Respectul numelui autorului și spiritul în care opera a fost conceputà, trebuește să fie întotdeauna avut în vedere când e vorba de cesiunea operelor literare.

IX. *Drepturile și obligațiunile editorului.* Un editor care a cumpărat dreptul de publicare dela un autor, nu poate după ce a devenit proprietarul operei literare prin cesiunea totală a dreptului, să nu mai publice opera. Plătind autorului prețul cesiunii, el nu s'a liberat cu totul de îndatoririle ce le are față de acesta. El este obligat de a da publicității opera ce i s'a cedat, aceasta fiind intențiunea cea mai logică și manifestă a părților contractante.

Dl. Renouard merge și mai departe: D-sa crede că editorul este obligat să scoată un număr indefinit de ediții una după alta, îndată ce o ediție este epuisată. Această opiniune însă ar puteà fi uneori dăunătoare editorilor, substituind voinței și libertății lor, o așà zisă intențiune a contractanților. Dl. Gastambine e mai moderat decât Renouard; d-sa e de părere că: „les Tribunaux auront à décider en fait si l'éditeur qui se refuse à donner „une édition nouvelle use raisonablement du droit qui lui appartient de choisir le mo„ment opportun pour une publication, ou s'il paralyse, sans motif suffisant, le droit qui „appartient à l'auteur de donner à son ouvrage toute la publicité".

Afară de aceasta, editorul mai este obligat de a publica opera pe numele autorului; el nu are nici un drept de a modifica conținutul unei scrieri ce i s'a cedat, nici chiar de a o corige, în cazuri necesare, fără a cere autorizarea și concursul autorului. De asemenea când este vorba de o cesiune parțială, editorul trebuește să se mărginească până la limitele fixate

prin contractul ce-a încheiat cu autorul. Așà de exemplu când nu i s'a făcut decât cesiunea unei singure ediţiuni, editorul nu va puteà publica un număr mai mare de exemplare, decât acel ce-i s'a hotărît prin dispoziţiunile primitive ale contractului.

Pe lângă aceste, autorul sau reprezentanţii săi, făcând o cesiune parţială unui editor, pot să-şi rezerve prin dispoziţiunile contractului, dreptul de supraveghiere asupra împlinirii condiţiunilor stipulate în contract, fie prin numerotarea exemplarelor, fie prin semnarea lor.

Un caz de felul acesta a avut loc la Tribunalul comercial de Bucureşti, care prin sentinţa No. 189 din 1 Februarie 1893, hotărăşte asupra diferendului între d-na Sevastiţa P. Ispirescu, văduva valorosului culegător de basme P. Ispirescu, şi între editorul H. Steinberg, în ceiace priveşte cesiunea parţială a dreptului de imprimare şi vindere a volumului de «*Legende sau basmele românilor*» ce d-na Ispirescu îi cedase să le imprime, cu condiţiune ca numărul exemplarelor să nu treacă de 4,000 şi toate exemplarele să poarte semnătura sa, pentru mai multă garanţie a respectării stipulaţiunilor coprinse în contractul ce intervenise între d sa şi H. Steinberg.

Contra acestor dispoziţiuni, editorul puse în vânzare mai multe exemplare nesemnate de d-na Ispirescu, contrar angajamentului hotărît prin contract. Atunci d-na Ispirescu, bănuind, cu drept cuvânt, că editorul a pus în circulaţie un număr de exemplare mai mare de 4000, cum se stabilise în contract, cere rezilierea contractului cu execuţia provizorie şi 10,000 lei daune şi cheltueli de judecată.

Tribunalul comercial din Bucureşti analizând faptul în sine, a emis următoarele considerente :

„Considerând că atât din interogatorul aflat în dosar, din facturile prezentate „de reclamantă, cum şi din chiar depoziţiunile martorilor propuşi de defendore, luate „sub prestare de jurământ conform art. 196 proc. civ., se constată că H. Steinberg, „tipărind cele 4000 exemplare, în contra dispoziţiunilor contractului, a pus în vânzare „exemplare nesemnate de d-na Sevastiţa P. Ispirescu ;

„Considerând că obligaţiunea de a da sau de a face, se schimbă în daune, ori-„decâteori una din părţi nu îndeplineşte condiţiunile contractului ;

„Că în speţă H. Steinberg, punând în vânzare exemplare nesemnate de d-na „Ispirescu, a călcat una din condiţiunile contractului, astfel că prin fapta sa a cauzat „reclamantei daune, pe care Tribunalul în aprecierea sa, le fixează la suma de una „mie lei, fără a fi loc de rezilierea contractului".

Alte dificultăţi se pot prezenta în caz de moarte sau faliment al editorului, împrejurări venite înaintea publicaţiunii sau chiar în cursul publicării operei.

In asemenea caz, trebueşte oare să rezulte *ipso facto* reziliarea contractului? S'a mai pus după aceasta şi cestiunea dacă editorul are sau nu libertatea de a ceda el însuşi, la rândul său, dreptul ce l'a dobândit prin contract dela autor. Cu privire la aceste situaţiuni, în Franţa s'au susţinut 2 doctrine absolute. După d-l Pouillet, contractului de cesiune încheiat între autor şi editor nu trebueşte să i se recunoască un caracter aşà de personal. După d-sa, moartea editorului venită înaintea sau în timpul pulicaţiunii operei, nu poate fi considerat drept o cauză hotărîtoare de rezoluţie a contractului, căci pentru a fi logic acest lucru, ar trebuì să admitem aceeaşi soluţiune în cazul când editorul moare după publicarea operei, ceiace ar fi să ducem prea departe doctrina trasă din caracterul esenţial personal al contractului de cesiune. D-l

Delalande susține o doctrină cu totul contrară celei a d-lui Pouillet, aducând în sprijinul ei o hotărîre a Tribunalului civil al Senei din 12 Martie 1834, care decide că: „la convention qui intervient entre un éditeur et un auteur pour la „publication d'un manuscrit est de sa nature un angagement essentiellement person-„nel de part et d'autre: il s'ensuit que l'éditeur ne peut sans le consentement de l'au-„teur céder à un tiers le benéfice de leur contrat".

Amândouă aceste doctrine sunt absolute. In Franța chiar, — căci la noi nu mai încape vorbă, — nu există o jurisprudență constantă cu privire la deslegarea acestei cestiuni. In rezolvarea ei trebuesc avute în vedere circumstanțele de fapt, cauzele și împrejurările cari au dat naștere contractului, intențiunea părților, precum și felul și natura lucrărilor cuprinse în contract.

XI. *Creditorii autorilor.* — Când e vorba de creditorii unui autor, cea dintâiu cestiune care vine înainte este următoarea: dreptul autorilor asupra operelor lor, este sezisabil sau nu? Natura particulară a acestui drept, face ca atunci când voim să aplicăm regulile de drept comun creditorilor, să întâmpinăm mai multe dificultăți.

Dela început trebue să facem deosebirea între cazul când opera este deja publicată și între acela când ea se află în stare de manuscris.

După părerea aproape unanimă a jurisconsulților, manuscrisul este insezisabil. Singur d. Nion, e de părere contrară; el crede că și manuscrisele unui autor sunt sezisabile, drepturile creditorilor trebuind a fi apărate prin aplicațiunea regulelor ordinare.

S'a zis, și cu drept cuvânt, de aceia cari sânt contra părerei d-lui Nion, că o astfel de doctrină ar fi o flagrantă violare a libertății conștiinței, că ea calcă drepturile cele mai sfinte ale omului, stăpân absolut al cugetărei sale și al manifestațiunilor acestei cugetări. E cu putință oare, zic numeroșii adversari ai doctrinei d-lui Nion, ca un creditor să aibă dreptul să sechestreze foaia de hârtie pe care un scriitor și-a așternut confidențele sale cele mai curate și mai sfinte, cugetările sale cele mai intime și mai secrete, și pe care poate niciodată n'a avut gândul să le publice? N'ar fi aceasta o violare adusă libertății omului și a drepturilor sale celor mai legitime?

După cum am spus, părerea unanimă a scriitorilor celor mai de valoare cari s'au ocupat în special cu rezolvarea acestei cestiuni, este pentru nesezisabilitatea unei opere în stare de manuscris. Pe câtă vreme nu i publicat, manuscrisul este ca și gândirea autorului; nimeni afară de dânsul nu poate aveà dreptul la divulgarea celor conținute în el.

Acum să luăm cazul când opera este deja publicată; din secretă și inviolabilă cum erà la început gândirea autorului, prin publicare ea este divulgată și împrăștiată în public; pe când opera în formă de manuscris era inapreciabilă în bani, acum a devenit prin însuși voința autorului, producătoare de beneficii pecuniare.

Opera fiind publicată, scriitorul a dat producțiunei creerului său, a cugetărilor sale, o formă materială și apreciabilă în bani. Creditorii deci, vor fi în dreptul lor de a interveni, putând sechestra exemplarele nevândute sau sezisa dreptul de publicare al unei noui ediții, pentru plata datoriilor autorului. Să luăm cazul, când autorul a cedat dreptul său unui editor, astfel că el nu mai posedă dreptul de reproducere, proprietatea operei

ales fiind vândută. Dacă prețul cesiunei n'a fost plătit încă, creditorii autorului pot face opoziție la plata sumei de către editor, făcând poprire în mânele sale această sumă. In caz contrar însă când prețul cesiunei a fost plătit de editor autorului, opera a devenit proprietatea editorului, servind de gaj creditorilor săi. Aceștia la rândul lor, vor puteà cere dela Tribunal autorizațiunea de a exercità drepturile editorului, conform art. 974 din Codul civil.

(Urmează). **C. Hamangiu.**

Cronicarul

ereu însetoșând după știință
Bătrânul cronicar la ceas de noapte,
Dând scripturilor dezlegare 'n șoapte,
Din cărți lesești adună cunoștință.

Căci dragostea de neam și de moșie
I-a dat un gând : să ticluiască 'n slove
Letopisețul falnicii Moldove
Dela a doua lui Aron domnie.

Și-a prins a zice-atunci moldovinește
Povestea vremuirilor amare,
Cu trudă multă, — căci pentru scrisoare
„Gând slobod, fără valuri trebuește...“

Corneliu Moldovanu

Biblioteca Universității din Iași

Biserica Radu-Vodă din București.

Biblioteca Universităţii Iaşi

Feciorul lui Boj Căpitanul

În iarna anului 1645, svon mare se răspândise în tot cuprinsul ţărei Moldoveneşti, că Vasilie-Vodă îşi măritá pe fiica sa mai mare, Domniţa Maria, după Cneazul Ragivil, urmaş al vestiţilor duci de Lituania, şi om cu multă vază şi cu mare greutate în trebile Poloniei. Şi cu toate că Moldovenii, ca nişte adevăraţi ortodoxi, se minunau, cum de l-a lăsat inima pe binecredinciosul domn al lor să-şi deà fata după o lege atât de spurcată ca cea calvină, în care credeà ginerile, şi cu toate că toţi cu totul căinau pe biata Domniţă, care-şi va pierde de bună seamă sufletul în tovărăşia calvinului, care, după ei, erà tot una cu dracul, cu toate acestea, toţi cei cărora aceasta le sta prin putinţă, se grăbiră să vină la Iaşi, ca să vază nunta. Şi astfel, din toate unghiurile Moldovei începură a curge boierii cu jupânesele şi cocoanele lor, răzeşii cu dare de mână şi egumenii mânăstirilor, fără a mai pune la socoteală pe vlădici, cari fuseseră poftiţi cu carte în regulă de strălucitul Voevod.

Toată această mulţime de ţară, venise cu o săptămână mai din vreme, ca să fie de faţă la sosirea oaspeţilor streini, şi desigur că nu erà o privelişte de lepădat, să vezi sosind pe rând toată floarea nobilimei leşeşti, prinţi şi sfetnici ai puternicului Craiu, călări pe cai ageri şi jucăuşi, în haine strâmte de mătase de toate feţele şi împodobite cu danteluri scumpe, cu pălării deasupra cărora fluturau pene lungi şi stufoase, cari jucau în bătaia vântului şi cu săbii subţiri cu mânerele de diamante, atârnate pe după umeri, cu panglici de fir de aur amestecat cu argint. Alături de fiecare prinţ, călăreà câte un copil de casă, frumos ca o fată mare, cu plete lungi şi bălaie ca de înger şi împodobit ca o păpuşă, iar mai la urmă veneau slujitorii în care trase de cai voinici, aducând la curtea lui Vodă, darurile stăpânilor. Printre cei dintâi oaspeţi sosì Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, fugit de aici din ţară cu 40 de ani în urmă într'o vreme de grea cumpănă pentru urmaşii tatălui său, Simeon Movilă, pe care-l otrăvise cumnata-sa, soţia lui Ieremia. Bătrânul soseà într'un rădvan în oraşul pe care-l părăsise în tinereţe de frica morţii, şi ochii lui erau umezi de lacrimi, când binecuvântà poporul îngenunchiat, ca dinaintea unui sfânt.

Şi mai sosì şi Mitropolitul ţărei Muntenesti, Stefan, pe care-l poftise Vasilie-Vodă să binecuvinteze nunta fiicei sale, şi cu el veniră şi solii lui Matei Basarab, aleşi din cei mai de seamă boieri ai săi, şi cari aduceau bogate daruri. Şi unul din ei, Radul Logofătul erà îmbrăcat în straie grele şi largi, ţesute 'n aur şi în argint şi aduse cu mare cheltuială din ţara Francilor; iar celalalt, Dinul Spătarul erà în straie uşurele de oştean, căci după Vodă, el erà al doilea cap peste oastea muntenească.

Şi mai veniră şi solii lui Racoţi, Domnul Ardealului, în frunte cu Kemeny Ianoş, viteaz şi priceput oştean ca şi Dinul şi ca şi Hatmanii leşeşti, cari-şi tot încurau caii lor focoşi pe uliţile Iaşilor spre minunarea norodului, care nu se mai sătură privind atâta tinereţe, atâta strălucire şi atâta bogăţie.

Şi mai veniră soli şi dela Moscova şi dela Tătarii din Crimea şi dela căpetenia

Cazacilor şi dela Paşa dela Silistra, că erà domnul Moldovei în pace cu toate neamurile şi mai ales pentrucă dacă e vorba de nuntă şi de petrecere, apoi nu se dă nimeni în lături.

Şi să fi văzut chefuri pe bătrâni şi întreceri pe cei tineri, căci era domnul tare bogat de i se dusese vestea în lume şi mai aveà încă o fată, pe Ruxanda, care multe inimi viteze a făcut să se pârpălească de dor cu acel prilej.

In ziua cununiei, oraşul erà prea mic, ca să încapă mulţimea nesfârşită a celor poftiţi şi mai cu seamă a celor nepoftiţi, cari alergaseră să vază atâtea minuni şi să mai petreacă cevà de pe urma dărniciei lui Vodă, care nu se uità la bani când erà vorba să se facă un lucru pe calea lui.

Abià plecă alaiul Domnesc dela biserică şi n'apucă să între bine în Curtea Domnească, că ieşiră ca din pământ o sumedenie de care, cu câte un poloboc cât toate zilele şi se opriră pe la răspântii. Vinul începù a curge din belşug până târziu noaptea şi puţini ieşeni dormiră în paturile lor ca creştinii în noaptea aceia, ci mai toţi umblară până'n revărsatul zorilor din răspântie'n răspântie, cinstindu-se pe socoteala Domnului, şi cântând care cum se pricepeà, de credeai că şi-a ieşit lumea toată din minţi. Şi nu puţine capete se sparseră în noaptea ceia, şi mulţi îşi pierdură şi straiele de pe ei. Dar ce vreţi? Nu e în toate zilele nuntă Domnească, şi apoi Domn ca Vasilie-Vodă mai rar şi ţineau bieţii Moldoveni să-l cinsteàscă precum se cuvine.

Dar, dacă ar fi fost numai atâta, încă n'ar fi fost nimica. A doua zi, din revărsatul zorilor, porniră dela Curte, nenumărată mulţime de slujitori, care ieşiră la marginea oraşului pe un câmp mare cât vedeai cu ochii, şi acolo începură a întocmì corturi măreţe, împodobite toate cu marca Moldovei, şi mai aduseră mese şi scaune, şi poloboace, şi pe la prânz sosì şi baş-bucătarul cu toate ajutoarele lui care duceau cu multă anevoinţă tot soiul de unelte de bucătărie.

Iar către seară, numai ce porni alaiul dela Curţile Domneşti şi veniră toţi oaspeţii dimpreună cu Domnul şi cu mirii şi se întinseră mese în toate părţile de s'a ospătat pe lângă toată Curtea şi jumătate Iaşul.

Şi a treia zi, iar venì Curtea la corturi, şi ieşenii după ea grămadă.

Atunci se făcù întrecere mare între oaspeţii cei tineri şi feciorii boierilor şi ai căpiteniilor. Şi nu încăpù aici coconie între ei, că aşà fusese voià Domnului, să vie să se ià la întrecere fiecine s'o simţì în stare, şi cine va ajunge mai întâi la pomul care abià se zăreà spre răsărit, acela primea un inel de nestimate chiar din mâna Domniţei Roxanda. Şi să fi văzut neastâmpăr pe tinerii ostaşi, şi să fi văzut cu ce ochi batjocoritori priveau Leşii şi Ungurii la feciorii noştri de boieri, călări toţi pe cai mărunţi, pe cari credeai că-i vor lăsà la jumătatea drumului.

Iar Kemeny Ianoş, fusese orânduit să facă semnul de plecare ; Dinul Spătarul cu un boier polon, alb colilie, se repeziseră mai dinainte la locul hotărît, ca să fie de faţă şi să facă judecată dreaptă.

Nu erau mai puţini de treizeci, voinicii cari râvniseră la inelul Domniţei, şi printre ei erau şi câţivà feciori de boieri mici şi chiar de neboieri. Şi după ce Kemeny se mai uità încă odată, ca să vază dacă boturile cailor sunt într'o linie toate, îşi băgă două degete în gură şi şueră odată, de rămaseră Leşii cu gurile căscate. Iar călăreţii porniră, fiecare drept înaintea lui, şi la început caii Leşilor, mai mari, lăsară cevà în urmă pe mărunţeii cai Moldoveneşti. Leşii şi Ungurii dela corturi începură a-şi face cu ochiul, şi apoi, nemaiputându-şi ţine limba îşi dederă cu ideia că Moldovenii vor rămâne de nimic cu căişorii lor, dar solul tătar, care-i auzise ridică din umeri şi le zise încet:

— Nu se ştie! Nu se ştie!

Se vede treaba că ştià el, ce-i calul moldovean, căci dela o vreme, caii leşilor şi ai celorlalţi oaspeţi streini, începură să-şi mai moaie mersul şi să sufle obosiţi. Crezuseră voinicii, că pomu-i coleà şi când colo, acum li se părea că-i tocmai la sfârşitul pământului. Alergau cu toţii ca iesmele, leşii întâi şi moldovenii în urma lor şi pomul părea că le tot fuge din faţa ochilor şi se tot depărtează, iar cei doi judecători, se vedeau tot atât de mititei ca şi la început. Numai, un cal leşesc se poticneşte şi cade şi rămâne mort, şi după puţin timp, altul se opreşte deodată, apoi altul îşi încetineşte şi mai tare mersul, şi apoi şi altul şi altul până ce toţi până la unul vitejii de odinioară se văzură lăsaţi în drum. Numai doi-trei mai continuau a alergà însă încet, aşà că Moldovenii, cari rămăseseră în urmă ca la o bătae de puşcă, trecură ca

fulgerul pe lângă ei și înaintară spre copac, iar caii lor cei mărunți fugeau fără să le pese cevà, cu gâturile încordate ca la paradă și cu nările lor cele despicate umflate. Și dacă văzură Polonii și Ungurii că nu mai e chip de stat la întrecere, descălecară cu toții și-și odihniră caii, cari de abià de-și mai puteau ține răsuflarea. Iar Moldovenii alergau de mama focului și-și îndemnau caii tot mai tare și tot mai tare până se apropiară de pom toți în linie dreaptă ca la plecare. Dar și vitele simțiră acuma parcă cum stă lucrul și care mai de care da zor, și iată că unul ieși numai pe jumătate din linie și când trecură prin dreptul pomului unde cei doi așteptau cu luare aminte, ieșise din rând cu trupul întreg.

— Cum te chiamă flăcăule? întrebă Dinul Spătarul pe învingător.

Acesta erà un băiețandru de vreo 20 de ani, înalt și legat bine'n mijloc, cu fața albă ca laptele. Abià îi mijiseră câțivà tulei pe sub nas.

— Iordan, răspunse el, al lui Boj Căpitanul de Lefegii.

— Se cunoaște el că-i neam de ostaș, zise polonul. Să-ți fie cu noroc, băiete, că ai câștigat rămășagul!

Iar feciorii de boieri, nu mai puteau de necaz, dar n'avură ce-și face capului, și tot așà și ceilalți, cari se întoarseră plouați la corturi, și fură siliți să facă paradă celui care-i rușinase, când Domnița îi puse inelul în deget și-i dete mânuța ei albă s'o sărute.

Boj nu mai puteà de bucurie pentru isbânda fiului său și aruncă o privire disprețuitoare și mândră spre Kara, căpitanul de dărăbani, care ședeà posomorît cevà mai la o parte și parcă-i erà ciudă de cevà.

Intre Boj și Kara erà o veche dușmănie, însă o dușmănie liniștită, care nu caută ceartă, ci se mulțumeau a nu-și vorbi și a fugi unul de altul când le erà cu putință, în schimb însă se pismuiau grozav în sufletul lor. Kara pismuià pe Boj, că acesta are băiat, care să-i fie toiag și fala bătrâneților, iar Boj pismuià pe Kara că are o fată frumoasă ca o zână, care lesne ar fi răsucit mintea vreunui fecior de boier mare ca s'o ià de nevastă, și iacà-i fericirea făcută! Și nici unuia nici altuia nu-i treceà măcar prin cap, că celalalt îl crede mai fericit pe el. Acum însă, isbânda lui Iordan, îi arătă lui Boj ce va să zică să aibă cinevà băiat voinic, care să-i semene, și dându-și numai decât seamà de superioritatea pe care o aveà în această privință, asupra camaradului său, începù să-l privească pe acesta de sus și dacă n'ar fi fost atâta lume prin prejur, i-ar fi strigat-o în gura mare. Kara simți toată batjocura acelor priviri ale lui Boj și aruncă o privire tristă spre o grupă de femei, care stăteau în fața corturilor, de cealaltă parte a unei arii făcute într'adins în fața cortului celui mare al Domnului, dinaintea căruia se rânduiseră pe scaune scumpe toți oaspeții, fiecare după anii și rangul său.

La un semn al lui Vasilie-Vodă, se repezì în arie un arap. Un arap, erà lucru rar de tot în Moldova, și de aceia, când norodul văzù lighioaia aceia neagră și buzată, începù să râză cu multă poftă și să glumească. Iar boierii stau gravi în jurul Domnului și așteptau să înceapă scamatoriile, pentru care arapul fusese adus cu multă cheltuială din Țarigrad. După ce se ploconì de câtevà ori în fața Domnului și a boierilor, arapul făcù un semn, și numaidecât veniră 8 slujitori domnești, fiecare aducând de funie câte un bivol mare și gras, și după ce așezară bivolii unul lângă altul, arapul se dădù câțivà pași înapoi, își luă vânt, și sări pe deasupra bivolilor dându-se peste cap în aer, lucru ne mai văzut până atunci în țările românești. Poporul încremenì de spaimă, văzând această săritură nebună, și multor femei le venì rău. Dar când îl văzură pe arap căzând în picioare de partea cealaltă, le veniră inimile la loc, și de oarece Domnul și boierii începuseră să deà din mâini, se puse și poporul să aplaude, cam cu sfială, căci după părerea tutulor, lucru curat nu erà la mijloc, și nimeni nu le garantà că nu aplaudă pe necuratul în persoană.

După aceia, doi argați aduseră un cal mare, bălan, cu hamurile pe el, și arapul apucă în mâini cele două șleauri și se înțepenì cu călcâile în pământ. Apoi un argat luă un biciu și începù a da în cal. Calul începù să tragă, însă arapul îl țineà în loc. Argatul și mai tare dedeà cu biciul, calul se opintea din răsputeri, însă pe arap nu-l putea urni din loc, și în deșert fuseră toate, arapul erà mai tare decât calul.

Și alte multe minuni de acestea mai făcù arapul, apoi se întinseră mesele, și ținù veselia până seara, când Curtea plecă iarăși spre palat, și norodul după ea.

Incepuse să se cam însereze. Leana, fata lui Kara, dimpreună cu mama sa, o porniră pe jos în spre oraș, amestecate cu mulțimea, care se întorcea acasă veselă și obosită, ca după o zi de petrecere. Și cum frigul se lăsà tot mai greu din ce în ce, cele două femei începură să-și iuțească pașii, când la o cotitură a drumului, Leana simți că cinevà îi dă cotul în dreapta. Se uită, și văzù pe Iordan; roșì și-și întoarse privirile sperioase spre mama sa, care însă nu bănuià nimic. Apoi se uită drept în ochii lui Iordan, care-i făcù un semn cunoscut și trecù înainte.

II

Fata lui Kara căpitanul erà vestită în tot Iașul pentru frumusețea sa, dar mai ales se vorbea mult de ea printre lefegii. Aceștia erau streini, de obiceiu oameni fără nici un căpătăi prin țările lor, cari nu știau altcevà să facă, decât să se bată. Ei nu se luptau pentru patrie sau pentru vreo cauză mai înaltă, ci pentru bani. Războiul erà meseria lor și erau gata să-l facă pentru oricine le-ar fi plătit bine pentru aceasta. Erau foarte viteji și foarte credincioși și de aceia domnii români luaseră obiceiul de a întreține astfel de armate mercenare, care erau minunate la războiu iar în timp de pace formau o gardă sigură. Mulți din ei se căsătoreau cu romănce și când părăseau serviciul se așezau în țară, dar cei mai mulți piereau în desele războaie de pe vremurile acelea, și erau înlocuiți repede cu alții proaspeți. Și cum garda Domnului o făceau aproape numai ei, mulți avuseră prilejul să fie trimeși dela Curte la casa lui Kara căpitanul Darabanilor, pentru tot soiul de treburi și așà se făcù că toată tabăra lefegiilor aflase de frumusețea Elenei. Iordan, care mai toată vremea și-o petrecea cu lefegiii, exercitându-se cu ei sub supravegherea tatălui său, auzind vorbindu-se de acea minune de fată, avù curiositatea să o vază. Curtea lui Kara erà împrejmuită cu un gard mic de nuiele, așà că Iordan putù vedeà pe Ileana prin curte după treburi, și trebui să-și mărturisească că tovarășii săi încă nu spuseseră adevărul pe de-a'ntregul. A doua zi trecù călare și fata își aruncă indiferentă ochii spre dânsul. Și-a treia zi și-a patra zi tot așà, până când Iordan simți cevà neobicinuit petrecându se în sufletul său, și-l cuprinse o dorință neînfrânată de a face cevà mai mult decât să se uite lung și să ofteze în sec. Și treaba se făcù prin mijlocirea unei țigănci roabe, care duse vestea iubirei lui Iordan, pe care Leana o primì cu obrajii aprinși și în bătăile cele mai iuți ale inimei sale. Căci și ea încercase aceleași simțiminte ca și Iordan.

Mai întâi curiositatea de a vedeà un călăreț atât de tânăr și de voinic, muncindu-și calul, prin noroiul uliței, apoi obicinuința de a'l vedeà regulat în toate zilele, se transformaseră într'o dorință atât de vie de a'l cunoaște cine e și ce vreà, că de multe ori somnul fugise de ea, ca s'o lase să se pârpălească nopți întregi în văpaia unor gânduri nedeslușite și a unor dorinți pe cari nu îndrăsnea să și le mărturisească, dar cari îi înecau sufletul cu focul lor și făceau să i se umfle pieptul în suspine adânci, pe care nu puteà să și le înăbușească. Și trecù astfel câtăvà vreme, trimețându-și unul altuia vorbe dulci prin țigancă, dar nici aceasta nu mai fuse de ajuns dela o vreme și puseră la cale o întâlnire. Dar aceasta erà foarte greu lucru, căci Leana erà mult supravegheată de mama sa, care văzuse multe isprăvi ale tinerilor boieri cu fete de rând, iar cu Kara Căpitanul, nu s'ar fi încumetat să glumească nici feciorii lui Vodă.

După multă bătaie de cap țiganca trase de partea ei pe singurii robi ai lui Kara, o familie de țigani, compusă din trei inși, care locuià într'un bordei la spatele casei Căpitanului. Iordan trebuì deci să vie de cu seară, să sară gardul pe din dos și să se ascunză în bordeiul robilor, unde petrecù toată noaptea ascultând sfaturile sgomotoase, apoi și a doua zi până pe la prânz, și abià după ce Kara plecă în oraș, iar jupâneasa lui se culcă să se odihnească, căci îi trecuse os prin os șezând, Leana putù da fuga în bordeiul robilor, unde cei doi îndrăgostiți își spuseră tot ce se pricepură și își promiseră să se întâlnească astfel în fiecare săptămână. Și așà, Iordan, pentru câtevà clipe de iubire, pierdea câte o zi întreagă, și nu-i părea rău de loc, cu toate că și el erà om și deci nemulțămit cu ziua de azi și făcând planuri pentru mai marea fericire a zilei de mâine.

Iar Boj Căpitanul, nu ziceà nimic când vedeà că fiu-său, piere fără de urmă câte o zi întreagă, ci numai clipea viclean din ochi, și gândul lui de părinte mândru

de odrasla sa, se ducea departe, departe și i se părea că-l vede pe Iordan cine știe în ce iatac plin de bogății alături de fata vreunui boier din divan. Și tăcea, nu-i venea nici să întrebe pe Iordan, nici să cerceteze, de teamă ca să nu-i fie prea mare bucuria când va află adevărul. „Ci, cugetà el lasă-l pe el să facă cum e bine, că nu e prost băiatul".

Iar Iordan părea că e altul acum, așà de se schimbase, și odată, se rugă de tatăl său să-l bage și pe el în oastea lefegiilor. Insă Boj se împotrivi sub cuvânt că mai e vreme și pentru asta, dară în faptă aștepta norocirea fiului său din altă parte decât din armată, care lui, oștean bătrân și credincios, nu-i adusese nimic decât oboseli și un biet traiu cum dă Dumnezeu de azi pe mâini.

Și când auzi Iordan de întrecerea cu cai, se gândi ce bine ar trebui să șază inelul domnesc în degetul Leanei, și-și alese din grajdurile Lefegiilor un călușel fără splină și cu nările spintecate cu cuțitul, cal trecut prin multe primejdii și oțelit la goană de tătari pe luncile Prutului și prin șesul Bugeacului. Și cu el câștigă inelul, și mai nainte chiar de a ajunge jupâneasa lui Kara acasă, Iordan se și întinsese pe pământ în bordeiu și începuse a se gândi la dorul lui, strângând degetele pumn, de teamă să nu piară inelul.

A doua zi, Iașul tot dete năvală spre corturi să vază pe niște comedianți aduși din țara leșească, și cari aveau să joace pe funii și să facă și alte multe minuni ne mai văzute până atunci, dar Jupâneasa lui Kara căpitanul trebui să se lipsească de acea petrecere, de oarece Leana eră bolnavă. Și biata femee, neputând face alta, se așeză și ea în pridvorul casei și începù a privi cum se scurgea Iașul prin fața ei. Cât p'aci să o biruiască gândul de a se duce și singură lăsându-și fata în grija țigancei, dar își luă seama și rămase locului. Iar după masă se culcă ca de obiceiu și Leana, sprintenă ca o căprioară, dădù dosul la bordeiu.

Iordan, cum o văzù, îi sări în cale, o ridică în brațe ca pe un copil, apoi se lăsă pe un scăunaș și o ținù pe genunchi. Și câtvà timp nu ziseră nimic nici unul nici altul, căci lui nu-i dedea pas svâcniturile inimei, care păreau că-i astupă gâtlejul, iar ei, sărutările și îmbrățișările lui nebunești, care-i luau și graiul și răsuflarea și mințile. Și eră o priveliște demnă de văzut aceste două trupuri fragede care se înlănțuiseră unul de altul atât de tare, de parcă le-ar fi fost teamă să nu-i despartă cine știe ce putere uriașă, și aceste două capete unul bălai și altul negru și aceste două perechi de ochi mari și arzători în care flacăra aprinsă a dragostei părea că se stânge sub focul sărutărilor. Mare și neînțeleasă este puterea iubirei, care poate preface în raiu un biet bordeiu murdar și plin de trențe, și în iad locurile cele mai desfătătoare de pe lume. De aceia nebuni sunt cei ce caută bucuriile vieții în lucruri și în afară de ei; căci sufletul omului aduce totul, el e stăpânul cel mai darnic și tiranul cel mai cumplit.

După ce își mai potoliră astfel pornirile inimilor, cei doi tineri își depărtară capetele puțin ca să poată vorbi și să se poată privi drept în ochi, fără ca cu toate acestea să înceteze de a se strânge unul pe altul la piept. Și Iordan începù:

— Cât te iubesc, Leano! Numai pe jumătate de m'ai iubi și tu, apoi n'ar fi om mai fericit ca mine pe pământ.

— Ce vorbă! zise Leana. Tu nu vezi?

— Ce să văz?

— Că, de! Eu nu știu să spui vorbe multe și frumoase ca tine; nu știu de cât atât; că te iubesc! Te iubesc, Iordane, de-mi vine să nebunesc de dragul tău. Și tu nu crezi! Leana zicând aceste vorbe, își pironì privirea în ochii lui Iordan și se întristă.

Acestuia părea că i se înecă o vorbă în gât, și după o lungă tăcere își făcù curaj.

— Leano, zise el, dacă zici că mă iubești atâta, hai să fugim!

Fata sări în sus ca mușcată de șarpe și se repezì spre gârliciul bordeiului. Iordan însă sări după ea.

— Leano, Leano! zise el. Leano, mai stai, numai nițel!

Leana, de ar fi vrut ar fi putut eși foarte bine din bordeiu, însă gândurile ei de a fugì de Iordan, care spusese asemenea vorbe, se loveau cap în cap cu bătăile inimei, care o îndemnau să se arunce iarăși în brațele lui, și lupta între gânduri și inimă fiind nehotărîtă, ea rămase la jumătatea gârliciului nemișcată, așà că Iordan o aduse iarăși pe scăunel în poziția de mai nainte.

— Vezi? îi zise el. Spuneam eu că nu mă iubeşti, căci altfel nu fugeai aşà de mine!

— Ce-ţi făcui eu?

— Să nu mai zici vorba, pe care ai zis-o adineauri, Iordane. De ce să fugim? De ce să nu mă ceri mai bine la tata şi să nu mai facem nebunii? Oare crezi tu că eu nu ard de dor de a fi femeia ta? D'apoi aşa, să ne facem de râsul lumei?

Iordan nu propusese fuga cu gânduri viclene. El o iubea pe Leana, mai mult poate decât îşi închipuia el, şi nu mai avea răbdarea să aştepte, voià să fie a lui cât mai curând şi cu orice preţ. Apoi, fiindcă ştia cum ce fel de sentimente nutreau cei doi căpitani unul faţă de altul, se gândiră, cu drept cuvânt, că o căsătorie prin bună înţelegere era lucrul cel mai cu neputinţă, şi de aceea îşi pusese şi el în cap să facă ceiace fac Românii în astfel de împrejurări. Să fugă cu aleasa inimei lui, şi în urma bătrânii nu mai aveau alta de făcut, decât să-şi plece capul, şi să le sărute cununiile. Şi iată că acuma Leana se împotrivea. Dar nu se temea el de asta.

— Ce nevinovată eşti tu, Leano! îi zise el, după ce o cuprinse iarăşi bine în braţe. Tu vorbeşti să te cer dela jupân Kara Căpitanul, şi nici nu ştiu câtă ură este între el şi tata. Ar fi de ajuns să afle, sau numai să bănuiască măcar, că tu te uiţi la feciorul lui Boj Căpitanul, ca să te taie sau cel puţin să te ducă la vreo mănăstire. Crede-mă, că nici eu n'aşi îndrăsni să-i spui tatii că te vreau de soţie, că nu ştiu ce s'ar alege de mine, iar cât să te cer dela tatăl tău, nici pomeneală să nu fie.

Leana asculta toate aceste lucruri noi pentru dânsa şi faţa ei frumoasă i se întunecà din ce în ce. Nici prin gând nu-i trecea că ibovnicul său putea să-i spuie minciuni numai ca să o înduplece, ea nu vedea decât un singur lucru: Că dacă cei doi Căpitani se duşmănesc atâta, atunci toate planurile ei de fericire se spulberau în vânt şi nu-i mai rămânea decât sau să se omoare, sau să asculte pe Iordan, căci îl iubea şi dânsa cu tot focul tinereţelor ei, şi de l'ar fi perdut simţea că n'ar mai fi putut trăi. Gândul acesta de a fi pe veci despărţită de iubitul său o cutremură; fiori reci îi trecură din cap până în picioare şi fără să-şi dea seama, îi înlănţuì grumazul cu mâinile, îşi lipi capul de pieptul lui şi îl strânse din toată puterea. Iordan se bucură.

— Vezi, zice el, că altceva n'avem ce face! Ori fugim, ori nu ne mai vedem visul cu ochii niciodată. Spune: vrei ori ba?

— Bine! fie! zise ea. Da nu acum. Nu e nici o grabă. Şi apoi tot ar fi bine să încerci.

— Despre asta nici vorbă nu trebue să fie, zice Iordan repede. Ţi-am mai spus. Mai bine să fugim. Deci, găteşte-te. Când vrei?

— Să mai stăm, Iordane. Şi.... n'o să ne mai găsim? Mai avem noi vreme de vorbit.

Leana vedea bine că altceva nu era de făcut, totuşi o ţineau în loc multe lucruri, dintre cari, mai ales teama necunoscutului în care era să se avânte.

Iordan se învoì să mai aştepte, numai el ştie cu ce sacrificiu de sine, căci era o fire din cale afară de arzătoare, şi în alte împrejurări, ar fi răsturnat pământul pentru a-şi îndestulà vreo dorinţă, iar acum era nevoit să se plece după temerile copilăreşti ale unei fete, care pusese stăpânire pe inima ei. Şi când fu să se despărţească, îi dete inelul, pe care îl pusese în deget însăşi Domniţa Roxanda, zicându-i să-l păstreze ca pe inelul de logodnă.

III

Dintr'acea zi, vremea începù să se scurgă pentru Iordan într'o aşteptare bolnăvicioasă. Pornirile firei sale nerăbdătoare se amestecau cu dulceaţa speranţelor şi aşteptà din săptămână în săptămână să prinză de pe buzele iubitei sale, cuvântul atâta de dorit, de care părea că atârnă întreaga lui fiinţă. Şi acest cuvânt numai venea şi Iordan plecà în totdeauna dela întâlnirea cu Leana, într'o stare nervoasă care-l făcuse să fie de nerecunoscut. De unde până atunci, era vesel şi vorbăreţ, gata de chef şi de sfadă şi de întrecere cu toată lumea, acuma părea că-i intraseră în cap gânduri de călugărie: Stetea mai toată ziua în casă, fără să facă nici o treabă, se supăra de nimica toată şi bătea pe robi; fugea de tatăl său ca de necuratul şi îi venea une-ori gânduri negre, de care se înfiorà el însuşi. Bătrânul ostaş le vedea toate acestea şi nu zicea nimic. El îşi îndrepta gândurile lui de mărire după chipul şi după purtarea fiului său. Când acesta era vesel, el visà amoruri cu coconiţe bogate şi puternice, iar

când era trist, el vedea rupturi de dragoste, care nu-l speriau pe el, oşteanul care văzuse multe în viaţa lui şi trecuse, după cum zicea, şi prin ciur şi prin dârmon, Numai clipea din ochi şi se pomenea vorbindu-şi singur, şi încredinţându-se, că vor trece toate astea când altă coconiţă îşi va arunca ochii pe Iordan, şi după părerea lui, acesta nu putea să întârzieze prea mult, căci de nu se vor uită fetele la Iordan al lui, atunci la cine să se mai uite? Şi spionă fără preget mişcările fiului său, ca să-şi mai poată plimbă iarăşi gândurile prin iatacuri pline de mătăsuri, şi în loc de lucruri bune faţa lui Iordan se întunecă tot mai rău din zi în zi, şi apoi intr'o seară veni acasă cântând. Căpitanului îi veni să joace, dar nu zise nimic, ci se închise într'o odaie cu gândurile lui, iar Iordan se lungì pe patul lui şi începù a se gândì. In acea zi Leana îi spusese s'o aştepte a doua seară la bordeiu, ca să plece împreună. Nu mai se putuse împotrivì ispitei şi se hotărîse.

Iordan nu dormì toată noaptea şi gândurile lui sburau departe, la Ştefăneşti, la un răzeş de acolo, prieten bun cu Boj, şi cu care să înţelesese mai dinainte ca să-l găzduiască de-i va venì cumva gândul de a răpì vreo fetişcană.

Se mai gândì apoi, cum să facă să ajungă până acolo, şi aci iţele se încurcară rău de tot, căci n'avea nici un cunoscut care să-i poată da o căruţă, căci cunoscuţii lui mai toţi erau ostaşi, care-şi puteau purtà tot avutul lor într'o mână. Şi după multă gândire, se hotărî să facă tot cum se hotărîse la început, să fugă călare.

Roibul său erà destul de voinic ca să ducă două trupuri, şi în cele din urmă, fiindcă aveà nevoie de un ajutor, se gândì la Ionaş lefegiul, băiat bun de snoave şi de chefuri, dar şi mai bun de luptă şi de ajutat prietenii. Şi se duse la el de-i spuse păsul. Acesta primì bucuros, mai ales că era vorba să-i facă una atât de bună lui Kara Căpitanul de Dărăbani, cu cari lefegii nu se aveau tocmai ca fraţii.

Şi după ce toate cele fură puse la cale, Iordan se întorsese pe înserat acasă, ca să-şi ia armele şi ceva parale, şi să aştepte ivirea nopţii, ca să plece să găsească pe Ionaş cu care se vorbise sá-l aştepte cu calul în dosul bisericei Trisfetiţele.

După ce noaptea să lăsă bine şi întunericul se împăzlì, de nu mai vedeai la 10 paşi, Iordan plecă tiptil din casa părintesscă şi după ce se găsì cu Ionaş porniră amândoi spre casa lui Kara Căpitanul. Lăsă pe Ionaş să ţie calul afară în uliţă, iar el sărì gardul înăuntru, dete fuga spre bordeiu şi intră. Ţiganii se sculară speriosi când îl văzură intrând, şi rămaseră încremeniţi, fără să răspunză măcar la salutul lui Iordan. Acesta, ca de obiceiu, îşi trase scăunaşul de o parte şi se aşează să aştepte. Dar ţiganii stăteau tot în picioare şi se uitau când la Iordan, al cărui paloş îi făceà să treacă prin toate spaimele morţii, când unul la altul, şi numai ţiganul cel bătrân, îşi luă inima în dinţi şi zise lui Iordan:

— Conaşule! Sărutăm mâinile...

— Ce e? se răstì Iordan, căruia nu i plăceà să steà de vorbă cu nişte robi.

— Ce să fie? Nu e nimica, dar... uite, aştepţi de surda.

— Cum de surda, cioară? Şi se sculă drept în sus. Ţiganii se grămădiră unul într'altul.

— Aoleo! boerule, zău, nu-ţi face păcate, că n'am greşit nimicuţa!

— Spune, de ce aştept de geaba!

— Mi-e teamă să nu mă baţi.

— Nu-ţi fac nimica, spune!

— Apoi coconiţa nu mai e aci. A dus'o.

Iordan îşi pierdù cumpătul. Se simţì înmuindu-se.

— Cine? Unde? întrebă el.

— A dus'o azi Jupân Căpitanul, dar unde a dus'o nu ştiu, mâncate-aş. Atâta ştiu.

— Şi nu va spus nimic pentru mine?

— Ba da! A zis să-ţi spui, că Jupân Căpitanul a găsit inelul şi l-a cunoscut şi a dus'o s'o ascundă, ca să n'o mai găseşti, măria-ta, zău, aşa mi-a spus.

Iordan, la auzul asestor cuvinte îşi plecă capul în mâini rămase astfel suspinând. Ţiganca se apropie de el ca să-l mângâie,..

— Nu mai te trece aşa cu firea, coconaşul babii, zise ea. Că eşti tânăr şi numai de n'o vreà...

N'apucă să isprăvească însă şi se trezì cu un pumn în umeri, de căzù grămadă la câţiva paşi.

— De ce făcuşi aşa, boierule? întrebă ţiganul.

Dar Iordan nu-i mai ascultă. El ieşi din bordeiu, îi zise lui Ionaş să ducă calul îndărăt, şi plecă şi el spre casă.

Se svârcoli toată noaptea în frigurile nesomnului, şi a doua zi, când dădù cu ochii de tatăl său şi când îşi aduse aminte că numai ura celor doui căpitani le-a stricat lor fericirea, simţi cum îl coprind nebuniile, şi de teamă să nu facă vreo posnă, se închise iarăşi în odaie. Boj, numai când văzù ochii nedormiţi de două nopţi ai fiului său, îşi veni în fire de visurile lui nebuneşti şi pricepù că tristeţea lui Iordan poate fi mai adâncă şi mai primejdioasă de cum socotise el la început, şi de aceea se hotărî să-l descoasă.

Intră deci după Iordan, regretând acuma, pentru prima dată pe nevasta sa, moartă de multă vreme, şi care s'ar fi priceput mult mai bine ca el în afaceri de acestea.

Şi stătù câtva la îndoială, să-l întrebe, sau nu pe Iordan, văzându-l lungit în pat cu faţa 'n perine, prada celei mai mari dureri. Şi fiindcă se simţea stângaci de tot, nu făcù nici una nici alta, ci alese calea de mijloc de a aşteptà acolo până ce-şi va veni Iordan în fire, şi până ce acesta va deschide cel dintâiu vorba. Şi stătù mult bătrânul, privind durerea fiului său şi muncindu-şi capul să ghicească taina, iar când Iordan îşi ridică în sfârşit capul şi îl privi, el se făcù mic-mititel aşteptând cuvântul. Iar acest cuvânt fuse.

— Tată! S'a sfârşit cu mine!

— Măi Iordane, zise bătrânul, ce ai, măi băiete? Ţi-a făcut cinevà cevà? Spune-mi mie, şi lasă!

— Nu mi-a făcut nimeni, nimic, tată!

— Atunci ce-e? vreo dragoste, hai?

Iordan plecă capul răspunzând.

— Am ghicit? întreabă oştaşul, văz eu c'am ghicit! O! minte slabă copilărească. Să plângi de dragoste. Ce ruşine! Numai muerile plâng, că nu au altă putere; voinicii-şi răsbună.

— Dar când n'ai pe cine-ţi răsbuna?

— Atunci n'ai nici de ce plânge. Dar dacă plângi, asta dovedeşte că ţi-a făcut cinevà cevà, şi prin urmare ai unde lovì.

— Dar când nu poţi lovì în cel vinovat?

— Tot vinovatul trebue lovit; Uite! eu sunt bătrân şi slujesc în oastea Moldovenească de 25 ani, dar dacă Vodă mi-ar face vreo strâmbătate, pe moaştele Sfintei Paraschive, că bine n'ar fi de casa lui.

— Dar când vinovatul eşti tu?

— Eu? ţipă căpitanul. Eu, mă? Eşti nebun, băiete! Zău eşti nebun!

— Nu sunt nebun de loc. Tu şi cu căpitanul Kara, că dacă nu vă duşmăneaţi voi atât de mult, eu aş fi putut luà pe fata lui, fără multă vorbă. Aşa, a aflat că ne 'ndrăgostim, a ascuns-o, şi cine ştie dacă voiu mai vedea-o vreo dată.

Pe când Iordan pronunţà aceste cuvinte, Boj se sculase de pe scaun, şi începuse a măsură odaia în lung şi în lat, în prada unor gânduri, pe care dacă le-ar fi putut citi Iordan, apoi de bună seamă, că s'alegea la un fel între ei doi. Căci în capul lui Boj nu umbla alt gând decât bucuria pe care-o simţea ştiind casa duşmanului său pângărită şi 'ncă de cine? Chiar de feciorul său, care era tot una cu el. Şi vru să se încredinţeze dacă pânguirea a fost desăvârşită.

— Şi cum a aflat Kara? întreabă el. Ori ai însărcinat-o?

— Ce stai să vorbeşti,! tată! Leana E tot atât de curată ca şi Maica Precista.

— Atunci cum?

Iordan îi povestì totul dela început până la sfârşit, şi după ce isprăvì, tatăl său îl privì în batjocură şi-i zise dând din cap:

— Prostule, prostule! Te-a legat la gard, o mucoasă. Şi mai zici să te faci ostaş! Ap i halal de ostaşul, de care-şi bat joc muierile. Ţine minte vorba mea, băete, şi bag'o la cap! Din zece vorbe ale femeiì, numai una s'o crezi, dar nici peaceea să nu i-o arăţi în faţă. Şi când ţi-o mai spune vreuna că'n sus, că'n jos, c'o fi, c'o păţi, şi că mai aşteaptă azi, mai aşteaptă mâine, tu adu-ţi aminte de vorba ceia, că ce-i în mână nu-i minciună, iar vorbele nu ţin de cald, nici de foame, că altfel tot ea îşi bate joc de tine şi te face de poveste 'n lume, de te-arată toate cu degetul. Acuma rabdă, robul lui Dumnezeu şi mai vezi de altele, că de a lui Kara te-ai lins pe buze. Aşa, băiete!

Şi bătrânul ostaş plecă foarte încredinţat că fiul său, mai curând sau mai târziu se va lecui şi va urmá înţeleptele lui sfaturi, cari pentru el erau tot atât de adevărate şi de mântuitoare ca şi Simbolul Credinţei, căci acesta erà crezul tutulor ostaşilor din vremea aceia şi din toate vremurile.

Iar Iordan nu puse de loc la inimă cuvintele tatălui său, ci se confundă tot mai adânc în durerea lui, răscolindu-şi amintirile cele atât de dulci şi muncindu-şi capul să găsească vreun mijloc, ca să-şi împlinească dorinţele.

Şi gândul de a se duce la Kara căpitanul şi de-a-i spune verde 'n faţă ce vrea, prindea rădăcini tot mai adânci în creerul lui, cu toate greutăţile şi cu toată sila pe care o cercá. Cu cât timpul trecea şi se gândea mai mult la acest lucru, cu atâta i se părea mai cu putinţă, căci însuşirea de căpetenie a spiritelor tari şi a inimelor viteze este tocmai speranţa; ea singură poate ridicà pe cineva de-asupra tutulor piedicilor, ca să-l ducă drept la ţintă şi să facă din nimic un erou; cine-şi pierde speranţa la orice suflare a vântului, acela este un fricos, şi mişeii sunt mişei pentru că sufletul lor e prea ingust ca să poată încăpea în el toată lărgimea speranţei.

Deci Iordan se hotărîse ca să se ducă la Kara. Şi aceasta s'a întâmplat într'o după amiază călduroasă de Iunie. Kara şedea în pridvorul casei singur, căci îndepărtase dela sine pe cele două femei şi se desfătà mirosind parfumul câtorvà pâlcuri de trandafiri din grădiniţa din faţa casei, despărţită de ogradă prin ostreţe de trestie. Când văzù pe feciorul duşmanului său intrând pe portiţă, faţa lui Kara se întunecă. Ştià el bine pentru ce vine Iordan la dânsul şi stătù o clipă la îndoială dacă să-l primească sau să dea drumul dulăului să-l ià la goană. Dar fusesă mai tari gândurile de pace şi stătù locului, până se apropie Iordan şi apoi sculându-se de pe scaun îl întrebă sec, ce poftește.

— Aşi vrea, dacă nu ţi-e cu supărare, răspunse Iordan, să stăm o leacă de vorbă.

Kara îi dete un scaun, se aşeză şi el în faţa tânărului şi încrucişându-şi braţele pe piept, aşteptă, privindu-l cu răceală. Şi nu-l întrerupse cu nici un cuvânt, ci ascultă în liniște, cum Iordan îşi cerù iertăciune pentru supărarea pe care i-o făcuse, cum îi spunea cât de mult iubeşte el pe Leana, şi ce gânduri curate a avut şi are pentru ea, şi cum în sfârşit îl întrebà cu multă smerenie, dacă voeşte să nu mai ţie seamă de duşmănia ce-o are pentru tatăl său, ci să-i dea pe Leana. Şi în aprinderea lui, Iordan merse atât de departe că se declară gata să se despartă de tatăl său, să fugă în ţară, sau să plece chiar şi peste graniţă, numai să se ştie unit pe vecie cu Leana.

Şi după ce isprăvì Iordan, Kara îşi desfăcù mâinile dela piept, privì mai întâi la Iordan, care-i aşteptà vorbele, cum aşteaptă vinovatul osânda, apoi ridică ochii spre cer şi închinându-se, începù:

— Să dea Dumnezeu şi Maica Domnului, şi Prea Sfânta Cuvioasa şi Stăpâna noastră Paraschiva, să n'am parte să sărut cununiile Leanei, şi să fiu proclet şi să mi se verse măruntaiele ca ale lui Arie, în ceasul în care mi-oi da eu cuvântul, ca fata mea să fie nevasta ta, Amin. Şi să ştii, măi băete, continuă Kara, că mai bine aş vrea s'o ştiu roabă la Tătari, decât noră la Boj. Aşà să ştii. Şi acum, du-te până nu-mi vin nebuniile!

IV.

Au trecut vreo trei ani la mijloc. In vremea aceasta Iordan ajunsese un ostaş desăvârşit. N'avusese niciodată prilejul de a-şi arătà vitejia pe câmpul de luptă, căci Domnul ştiuse să dreagă lucrurile cu vecinii atât de bine, încât Moldova trăia într'o pace deplină, care dăinuià de mai bine de zece ani, lucru rar de tot în acele vremuri atât de tulburi, în care, cum ne slăbeau streinii, ne luam noi ai noştri la harţă. Cu toate acestea tânărul lefegiu dăduse de multe ori dovada unui curagiu bărbătesc în desele şi marile vănători de urşi si mistreţi pe care Vasilie-Vodă le întreprindea adesea prin munţii Moldovei. Si în toată oastea Moldovenească nu găseai altul care să nemerească atât de bine ţinta ca dânsul, şi care să-l răpună la lupta dreaptă.

Dar oştaşul acesta semeţ, care umpluse de pizmă sufletele voinicilor, şi de visuri poznaşe somnul multor coconiţe, aveà uneori momente de tristeţă din care nu-l

puteà scoate nici glumele tovarășilor, nici sfaturile părintelui său, care pe cât îl bucură faima fiului său, pe atât îl întristà dorul ascuns ce părea că-l mistue.

Iordan se gândea într'una la Leana. Zice lumea că ochii cari nu se văd, se uită. Cu el însă se petrecea altfel. Dacă s'ar fi cununat cu Leana de atunci, poate că i s'ar fi urît de mult cu dânsa și și-ar fi mai aruncat ochii în lături, dar așà, despărțiți cum fuseseră din pragul fericirei lor, mai 'nainte ca iubirea lor curată să se fi putut tăvăli în noroiul realității, le rămăsese și unuia și altuia amintirea nepătată a unor vremuri în care trăiseră numai cu sufletul.

Și ochii cari nu te-au privit decât cu curățenie, și 'n care n'ai citit decât dorinți și gânduri neîntinate, te urmăresc cu stărnință pe toate cărările vieții, și suspini după ei până la mormânt, și fericit cel care nu-i mai întâlnește niciodată, căci acela a avut pe pământ o părticică din raiu.

Iordan erà unul din acești fericiți, și suferea cumplit de fericirea lui.

Știà că idolul sufletului său trăește undevà ascuns, făcuse tot ce-i stase prin putință ca să facă și nu-i descoperise culcușul, și nu-i venise nici o știre, nimic. Își pierdea mințile gândindu-se ca să pătrunză taina care înconjurà pe Leana, și nimic și iar nimic alt decât închipuiri. Se făcuse ostaș, ca să uite totul în greutățile și în plăcerile vieței ostășești, și nu isbutise nici în aceasta, căci țara fiind în pace, ostașii trăiau aproape în lenevie, iar exercițiile, întrecerile și vânătoriile îi lăsau prea multă vreme ca să se gândească. Dorea un războiu. L'a dorit ani întregi fără ca să se iveascà. O clipă se bucurase, când auzi că împărăția turcească pornește războiu contra Leșilor, dar îi fusese bucuria în zadar, Vodă știuse să ție departe de sine primejdia.

Și iată că acum, după trei ani de așteptare, Cazacii dela Nistru se unesc că Tătarii din Crimea și duc foc și sabie în țara leșească. Vasilie-Vodă stătea liniștit la scaunul lui din Iași și nici prin gând nu-i trecea de a se amesteca în zarvele vecinilor. Dar nu fuse după voia lui. O parte din oastea tătaro-căzăcească, după ce-a făcut multă pagubă Leșilor se întoarcea încărcată de prăzi prin Basarabia, spre Bugeac, și cu toate că nu avea gânduri rele, și nu intraseră în țară cu gând de jaf, ci numai să scurteze drumul spre țara lor, Tătarii și Cazacii, nu-și putuseră stăpâni firea lor și luară cu dânșii, vitele pe care le găsiră pe câmp dar de oameni nu se atinseră, Doamne ferește, căci Domnii lor erau în bună pace cu al Moldovei. Dar se vede că Moldovenilor nu le venea la socoteală această prietenie a Tătarilor și a Cazacilor și începură să trimeață jălbi la Divan. Vasilie-Vodă dimpreună cu boierii cei bătrâni și încercați nu prea dădea multă luare aminte acestor jălbi, căci nu voià ca pentru câteva vite furate să strice pretușugul cu niște vecini atât de groaznici. Ci el se veselea în pace la Iași. Numai într'o zi, pe când stetea la masă cu sfetnicii săi, și după ce băuse mai multe pahare de vin de Cotnari, se povești iarăși cu vești de pe la locuitori din Basarabia, prin care se plângeau bieții oameni de jafurile păgânilor.

Acum Vasilie-Vodă era bine dispus, și porunci să vie Căpitanii. Le dă în grabă poruncă să-și adune oștile și să mai ia și alți oameni cari or vrea să meargă și să se ducă întru întâmpinarea Tătarilor, și nimica să nu le facă, decât să le ia prăzile toate și apoi să le dea drumul, să se ducă fiecare la treaba sa. Iar Căpitanii nici nu așteptau mai mult. Li se urîse voinicilor de atâta nelucrare și când auziră că-i vorba de luptă și de pradă, de grabă înștiințară oștașii să fi gata, și mai dădură veste în tot orașul și în împrejurimi ca să vie cine va voi înarmat cum va putea să meargă în potriva Tătarilor în dobândă, adică drept plată, voia de a prădà fiecare cât va putea. Și parcă'ar fi fost o vraje la mijloc, așà începură să curgă din toate părțile voinicii, înarmați, care cu arce, care cu sănețe, cei mai mulți cu coase și cu topoare și cu ciomege .Iordan tot timpul cât ținură pregătirile, ședea ca pe jeratec. In sfârșit sosise războiul și ardea de nerăbdare să se vază odată plecat.

Intr'o dimineață cețoasă porniră gloatele spre Prut. In frunte mergeau lefegiii, iar în urma lor dărăbanii în bună rânduială de-ți erà mai mare dragul să privești mulțimea de voinici în haine de postav albastru cu nasturi și ceaprazuri tot de argint, și cu cușmele cu pană și cu sinețele mari și grele aruncate pe umeri. Și în fruntea Dărăbanilor mergea Kara căpitanul posomorît, iar în fruntea Lefegiilor mergea călare Boj căpitanul vesel ca nealtul. Pe buzele lui flutură de pe acum surâsul biruinței și al prăzei. Alături de el mergea Iordan, călare pe roibul său mărunțel și neastâmpărat, care-și întindea uneori gâtul spre răsărit și sforăià furios pe nări. Mirosise

voinicul pe Tătari, și parcă se simțea mândru să mai ducă încă odată pieirea în gloatele lor.

Iar în urma lefegiilor și a dărăbanilor veneau gloatele de adunătură, unele pe jos, altele călări, împinse nu atât din vitejie, cât din lăcomie.

Mergeau încet și făceau popasuri multe, așà că abià pe înserate ajunseră la Prut și hotărîră să mâie aici noaptea. Insă abià se înseră bine și începură a veni țărani din partea locului cu plângeri că Tătarii au tăbărît la Brătuleni, și sting vitele de prin satele vecine. Atunci Gheorghie Hatmanul, fratele lui Vodă, comandantul oștilor moldovene, dete poruncă ca toată tabăra să treacă Prutul fără sgomot și împărțind apoi toată oștirea în trei părți, plecară pe drumuri deosebite spre Brătuleni. Și merseră toată noaptea hoțește pe marginea pădurilor, iar când se lumină de ziuă, se pomeniră în preajma corturilor tătărești. Si mai întâi dădură năvală asupra păgânilor, care nici nu visau de vreo surprindere, lefegii lui Boj. Sunetul trâmbițelor moldovenești vârîră spaimele morței în tabăra lor, însă nici ei nu erau ostași de ieri de alaltăieri. Degrab se strânseră cu toții și încercară să lege tabăra, adecă să așeze carele și bagajele și vitele în fața inimicului, ca să-i împiedice năvala iar ei să lupte la adăpostul întăriturilor improvisate. Dar nu-și putură îndeplini gândul căci călăreții moldovenești îi și apucaseră și dacă văzură, ieșiră la luptă deschisă. Și se încinse o luptă cruntă între tătari și lefegii ajutați de dărăbani. Se luptau voinicește și dintr'o parte și dintr'alta și s'ar mai fi luptat multă vreme și s'ar fi stricat rău unii pe alții, dacă gloatele moldovenești nu dedeau și ele năvală. Adunăturile acestea se repeziră mai întâi la carele tătarilor ca să le jefuiască, însă vederea focului și a sângelui, le aprinse și pe ele, uitară totul și se repeziră cu furie în spatele păgânilor. Și atunci se încinse un măcel fioros, de cădeau Tătarii ca snopii sub coasele și topoarele Ieșenilor, și în câteva clipe mai mult de jumătate din ei zăceau lungiți în țărână. Și n'ar fi mai rămas nici unul în viață, dacă căpetenia lor, nu dedeà porunca de fugă.

Iordan se luptase ca un smeu. Unde erà primejdia mai mare, acolo se arunca și paloșul lui făcù multă stricăciune Tătarilor, iar când aceștia o rupseră la fugă, el se luă după ei. Ionaș și cu alți lefegii cum și mulți din călăreții care veniseră în dobândă, aprinși de focul luptei, se luară după urmele lui Iordan și atunci începù o goană cruntă. Fugeau Tătarii ca de frica morții, peste câmpii cu bucate, peste arături, peste șanțuri, treceau râurile fără să mai cerceteze vadurile și nici nu se uitau îndărăt, iar Moldovenii după ei. Când și când câte un călăreț moldovean ajungea din urmă coada gloatii Tătarilor; începeà să lovească în dreapta și în stânga din fuga nebună a calului și atunci câte un tătar mai dârz se întorceà repede să facă față dușmanului și rămâneau astfel în mijlocul câmpului măsurându-și puterile, iar ceilalți treceau ca vântul. O dâră de sânge și de leșuri însemna drumul acestei goane cumplite. Alergau cu toții fără preget și fără să ție seama de oboseală sau de foame sau de sete, și numai moartea calului sau a călărețului stingeà o furie și mai împuținà numărul. Spre seară Tătarii ajunseră la Lăpușna, unde poposise un alt cârd de Tătari. Și dacă văzură Moldovenii din partea locului, că oastea lui Vodă gonește din urmă pe jefuitori, prinseră la inimă și se înarmară patru sate întregi cu ce găsiră, și pe când Iordan cu ai săi dedea năvală în tabăra tătară dinspre miazănoapte, țăranii, o apucară din spre miazăzi și intrară în păgâni cum intră lupul între oi. Dădură mai întâi foc corturilor și caselor. apoi la lumina roșie a flacărilor, lupta ținù până la miezul nopții, și puțini tătari mai scăpară cu viață. Mulți din ei fură prinși și luați robi, iar prada cea bogată o împărțiră frățește țăranii între ei, dând oștenilor, parte dreaptă numai lucrurile scumpe furate de păgâni de prin țara leșească. In cât despre vitele pe care tătarii le adunaseră cu sine, în noaptea aceia au scăpat cu toatele, și multe zile în urmă le găseau oamenii pe câmp, păscând slobode, fără stăpân. Mulți oameni se înstăriră atunci, dar și teama de răsbunarea păgânilor nu le fù mai mică, după ce trecù zăpăceala luptei și bucuria isbândei.

V

Iordan fusese rănit. Paloșul unui tătar îi făcuse o crestătură adâncă în pulpa dreaptă și voinicul trebuise să părăsească lupta pentru a se duce în sat însoțit de Ionaș. Aci babele tăbărîră pe dânsul, îi spălară rana cu apă ne'ncepută, îi oblojiră pulpa cu ierburi uscate pisate între două pietre roșii, îi dădură să bea o bărdacă de

vin, și îl culcară pe un pat moale. Toată noaptea avu friguri, și abia a doua zi se mai liniști, iar peste cinci zile nu se mai putu răbda și puse să-i gătească calul de călărie. In zadar fură sfaturile babelor și rugămintele lui Ionaș, care-și găsise petrecere bună cu fata gazdei, Iordan rămase neclintit și după ce babele îi mai oblojiră rana, și-i înfășurară pulpa în pânze noi, porniră și trecură vadul Prutului prin dreptul Fălciului. Trecură pe lângă orășel, fără să se abată și o luară 'nainte spre Iași în buiestrul cailor, cu gând ca să nu se oprească din drum decât noaptea și să pornească iarăși în revărsatul zorilor. Și cum mergeau așa în pasul mărunt și lin al cailor, cei doi ostași începură a se gândi fiecare la ale sale, și cu încetul gândurile lui Iordan porniră dela lupta cu Tătarii la tatăl său, de care nu mai știa nimic de șase zile, apoi la oastea moldovenească, la Kara căpitanul de Dărăbani și se opriră la amintirea Leanei. Fața lui Iordan se posomorî și suspine dureroase îi umplură pieptul. Se depărtaseră mult de Prut, că nu-i mai vedea lunca, iar Fălciul se pierdea în urma lor în zare. Și trecură și pe lângă Bozia și nu se opriră, ci merseră înainte pe calea Pruteţului. Căldura însă se făcea tot mai tare și caii începură să sufle din greu și să asude. Dela o vreme Iordan simți înțepături în pulpa stângă, dar nu spuse nimic tovarășului său ci mai încetini pasul calului. Și mai merseră o bucată bună, și apoi descălicară pe marginea pârâului la umbra unor sălcii și mâncară. Dar când fu să se scoale de jos, Iordan simți o arsură grozavă în picior, fața i se învineți și se strâmbă de durere, aruncă o privire tristă spre Ionaș, care înlemnise și căzu pe iarbă. Bietul Ionaș îi deslegă și-i cercetă rana, care se umflase și se roșise. Pe marginele tăeturei nevindecate se iviseră stropi roșii limpezi. Ca orișicare ostaș din vremea acea, se pricepeà și el la răni, și de grab o spălă, și o legă la loc. Apoi făcù fel și chip ca să deștepte pe Iordan, însă acesta părea mort.

Fața lui era galbenă ca ceara și ploapele atât de străvezii că i se vedea prin ele negreața ochilor. Rămase astfel leșinat multă vreme și abia când începu soarele să se scoboare pe cer își veni în fire și începu să se vaite de dureri, iar dinții îi clănțăneau în tremurăturile frigurilor. Ionaș văzu că nu mai e chip de mers înainte, și începu a'și roti privirile împrejur să vază vreo locuință omenească. Departe, în zare dincolo de apa Pruteţului se zărea o pădurice, iar la marginea ei un sătuc mic. Se vedea bine o fâșie de fum ridicându-se în văzduh, și începu să-și muncească capul, cum să ducă pe Iordan acolo, căci despre călărit nici vorbă nu mai putea fi. Și atunci Ionaș scoase paloșul și începu să tae crăci groase de salcie. Le așeză unele lângă altele în lungime, apoi tăie un maldăr de mlădițe subțirele și le împleti în jurul celor groase, de făcu o targă împletită. Apoi luă cei doui cai, îi așeză unul lângă altul, și le legă cozile cu o funie, ca să nu se depărteze, apoi le legă și căpeţelele, le scoase șeile, și așeză pe spinările lor targa de salcie, pe care o legă bine cu cergile șeilor de gâturile vitelor.

Apoi luă în brațe pe Iordan și-i ajută să se ridice, și punându-se el piună, îl ajută că să se ridice pe targă unde'l înveli bine. In urmă luă caii de căpăstru și cu multă băgare de seamă trecù apa, după ce mai întâiu o trecuse el de câteva ori desculț ca să vază unde este mai mică. Și astfel porniră spre satul, care se zărea la marginea pădurice. Ionaș alegea tot locurile netede, și din când în când aruncà câte o privire îngrijorată spre Iordan, care tremura sus pe targă, și la fiecare sută de pași se oprea ca să potrivească targa și mantăile, iar vitele parcă ar fi știut că duc pe spinare un bolnav, atât de domol mergeau și fără sguduituri.

Iar soarele în vremea aceasta se lăsa tot mai jos, și umbrele copacilor se tot lungea până când peste tot pământul se întinse numai o umbră. Și satul tot departe; abia se auzea câte un lătrat de câine, ca un glas din altă lume auzit în vis.

Cu câtă poftă ar fi alergat acum Ionaș pe câmpul pustiu, și cum ar fi mai chiuit dânsul să răsune văile și să tremure frunzele! Dar avea în paza sa un bolnav neputincios, care vrea ocrotit și căutat și sudori reci îl trecură la gândul că poate noaptea îi va apucà pe câmp și nu vor mai vedea pe unde să meargă. Se gândea cu groază ce va face dânsul cu Iordan bolnav, cu ce'l va apăra de frig și ce'i va da să bea ca să-i aline arsura frigurilor. Și numai iată că din depărtare începură să lucească câteva lumini, și lătrături de câini se auziră tot mai desluşite. Intunerecul se îndesă tot mai negru, dar și luminile se înmulțeau, și ca să nu dea peste vreun hop. Ionaș, legă amândouă capetelele cailor de o frânghie și merse înaintea vitelor ca la doui stânjeni, cercetând locul și trăgând funia după sine. Cum mergea acum înainte

nu mai vedea bine pe Iordan, și de aceia era silit să se oprească tot mai des să vază ce face tovarășul său. Și pentru prima oară poate de când intrase în oaste, Ionaș începù să se închine și să cerșească ajutorul lui Dumnezeu și al cuvioasei Paraschive. Iar Dumnezeu îi ascultă rugăciunea, că în curând intră în sat, și merse de bătu la cea dintâi poartă care'i intră în cale. O fetișcană ca de 20 de ani ieși din tindă și întrebă cine-i și dacă auzi răspunsul: «Oameni buni,» și mai ales după ce recunoscu la lumina lumânărei straiele ostășești, certă câinele, și alergă de deschise poarta cea lungă de gard și'i lăsă să intre. Atrași de sgomot, mai ieșiră din casă, o femeie și apoi un moșneag, toți cu lumânări în mână și începură a privi minunați la ciudățenia care li se înfățișà înaintea ochilor. Iar când ajutară lui Ionaș să dea targa jos, și d pă ce o băgară în casă și desveliră pe Iordan, fata scoase un țipăt și îngenuche lângă ostașul rănit și care de multă oboseală leșinase iarăș. Și acum Ionaș uitându-se de aproape în fața fetei recunoscu pe Leana lui Kara căpitanul.

Se făcuse mai frumoasă Leana în acești trei ani. Era acum o mândrețe de fată ; înaltă și mlădioasă ca răchita, avea un mers ușor și puțin cam legănat. Prin fustele subțiri de pe dânsa, se zugrăveau șoldurile legănându-se în mers, iar subiia de borangic cusută cu flori roșii și albastre săltau sânurile aducătoare de boală rea. Fața ei își mai pierduse ceva din albeața copilăriei, dar rumeneala acea a soarelui îi stetea mai bine și făcea să pară mai frumoși și mai luminoși ochii ei albaștrii, cari băgaseră pe mulți în *boala copiilor*. Era mare și era voinică, și mult mai frumoasă ca mai nainte Leana și cum Ionaș o mai privi cum stetea în genuchi și se văicărea lângă iubitul său, i se umplură ochii de lacrimi și începu să ofteze. Și cine n'ar fi oftat ? Sunt lucruri care le credem înmormântate pe vecie în noaptea amintirilor, dar o întâmplare neașteptată de multe ori, vine să ne răscolească adâncimile sufletului, și atunci simte cine are inimă, că cenușa trecutului ascunde'n ea mulți tăciuni dogoritori.

Il luară pe Iordan și-l așezară pe pat. Căpităneasa, deși își dedea prea bine seamă că se face foarte vinovată față de bărbatul său, care le surghiunise aici tocmai din cauza lui Iordan, văzând disperarea fiicei sale, nu îndrăsni să zică nimic, ci ea însăsi dete ajutor și făcu mai multă treabă decât toți la un loc.

In noaptea aceea n'a dormit nimeni. Ba vestea ostașului rănit se răspândise ca fulgerul în tot satul, și până a-l așezà pe Iordan în pat, casa se umpluse de doctorițe, cari se apucară îndată să discute cu aprindere asupra virtuților diferitelor ierburi. Și nu rămase nici o buruiană a câmpului nelăudată, iar resultatul acestui consult fu că trebue să se puie numai decât pe rană răzătură de curea, ca una ce era mai la îndemână și recunoscută în de obște ca tămăduitoare. Apoi Ionaș trebuì să povestească pe d'a întregul harța cu tătarii, și apoi să te ții. Incepură băbuștele a-și aminti de grozăviile trecute și numai într'un târziu ai casei rămaseră iarăși singuri.

Moșneagul prinse apoi a vorbì cu Ionaș de toate celea, căpităneasa picà de somn, însă îi erà rușine să se culce, iar Leana steteà la căpătâiul bolnavului și păreà mult mai înfrigurată ca el, cu atâta neliniște îi spionà orice mișcare, și tresăreà tremurând, cum se iveà vreo încrețitură de durere pe fața lui. Iar cât despre lupta, pe care le-o povestise Ionaș, ea singură nu știà ce să crează : O binecuvântà și o blestemà în acelaș timp. O binecuvântà că-i adusese pe iubitul său. Insă în ce stare, de i se rupeà inima văzându-l cum stă pierdut fără ca să-și deà seama de nimic. Despre ziuă numai, Iordan deschise ochii și privì câtva în gol, apoi fața i se mai însufleți puțin, își roti căutătura împrejur și dădù cu ochii de Leana. Și i se părù ca și cum ar aveà în față vreo arătare. O privi bine și dete să zâmbească ; dar bucuria pe care o simți, fuse mai tare decât sărmanul lui corp bolnav, ochii i se împăinjinirà și căzù iarăși în nesimțire.

De data aceasta boala lui Iordan se îngreună cu totul, și câteva zile stătù între viață și moarte. Aveà niște firiguri cumplite, care nu-i dedeau pas toată noaptea. Despre ziuă se mai linișteà puțin și atunci adormeà, și dormeà dus toată ziua. Uneori deschideà ochii și priveà prin casă fără să vază și atunci Ionaș alergà cu bărdaca și 'i dădeà cu lingura să înghită ceai de mușețel, sau alte băuturi bàbești, ori îi dădeà lapte. Și asfel o săptămână întreagă Iordan nu știu de sine, numai uneori, când frigurile îl slăbeau și adormeà liniștit, fața i se înviorà ca de un vis frumos, zâmbeà și deschideà pe jumătate ochii ca să privească țintă într'un colț, ca și când ar fi văzut acolo un chip frumos făcându-i semne.

Leana nu-și mai găseà astâmpărul. Simțeà în piept o greutate care păreà că-i

apasă inima, și înnecuri de plâns o pridideau adesea, însă grijurile nu-i dedau pas. După ce atât amar de vreme suspinase și cercetase în deșert zarea cu ochii întrebători, și după ce vijelia îi aruncase iarăși pe iubitul său, voia să încerce totul, să-și dea chiar jumătate din viață, numai ca s'o trăiască pe cealaltă alături de Iordan. Și toate puterile minții și ale sufletului fiindu-i ațintite numai pe fața iubitului în care căută să-și citească parcă propriul ei destin, nu mai avea vreme să se gândească la altele și să-și facă inimă rea aducătoare de plâns. Și slăbeà văzând cu ochii, căci abia dacă băgà câte ceva în gură toată ziua, iar nopțile le petrecea la căpătâiul bolnavului cu toate că știa bine cum Ionaș pentru nimic în lume nu ar fi părăsit o singură clipă pe amicul său în primejdie. Și se luà la întrecere cu oșteanul, căsnindu-se să nu închiză ochii toată noaptea, dar firea ei plăpândă o învingeà adesea, capul îi cădeà greu pe perină alături de al lui Iordan. Obrazul înfrigurat al rănitului îi dogoreà fruntea cu o căldură care-i străbăteà întreaga ființă și adormeà dusă. Iar Ionaș priveà zâmbind trist cele două capete frumoase și palide ca moartea, și gândurile prindeau a-i răscoli trecutul, și lacrămile-i curgeau din belșug, iar pieptul cel oțelit în focul luptelor se umfla de suspine. Și parcă-i era necaz pe prietenul său bolnav, văzându-l atât de iubit, pe când el își puneà viața în primejdie pentru streini departe de ai săi, neiubit și necunoscut de nimeni. Și simțeà toată greutatea vieții lui de ostaș fără patrie, fără casă, fără masă, menit să slujească într'o bună zi de hrană corbilor și fiarelor, neplâns și necăit de nimeni.

Din gândurile acestea îl scoteà numai Leana, când se deșteptà tresărind din somn și plecà ochii rușinată și învinsă. Și astfel ceas după ceas, zi după zi se scurgeà într'o așteptare și într'o încordare nervoasă care sleia toate puterile sufletului, și când după o săptămână Iordan deschise ochii și-și dădu seamă de ce-i cu dânsul și vorbì, Leana nu-și mai putù stăpâni lăcrămile. Plânsul atâta vreme înăbușit, isbucnì acum cu putere și furios. Zăgașurile inimei rupându-se, marea de lacrămi nu mai cunoscù nici o margine, și plânse, până își pierdù simțirea. Căpitănoasa și moșneagul, cuprinși de griji se uitau unul la altul întristați, numai Ionaș se pomenì jucând tontoroiul de bucurie, după ce văzù pe prietenul său revenit iarăș la viață. Și într'o clipă aduse bărdaca cu lapte și nu se lăsă până ce Iordan nu o înghiți toată până la cea din urmă picătură. Apoi începù să flecărească și să-i spuie de câte-i veniră minte, până când bolnavul obosì și adormì. Lefegiul cercetă somnul bolnavului și după ce ce încredință că n'a mai rămas nici urmă de friguri și că obrajii nu-i mai ard ca mai nainte, își aduse aminte de cei doi cai și se duse la coșar să vază ce mai fac... Și care nu fu mirarea moșneagului când auzì venindu-i la ureche un cântec duios, pe care Ionaș îl auzise de atâtea ori cântându-l ostașii și care-i venì în minte acuma fără să știe cum. Mângâindu-și calul pe frunte el cântà: „Frunzuliță sălcioară—la casa cu trestioară—zace-un voinicel d'o boală—și'l păzește-o fată mare". Și după ce isprăvì cântecul, începù să vorbească cailor, și să-i încredințeze că în scurtă vreme vor plecà iarăși la drum să cutreere luncile și pădurile.

Din acea zi Iordan se însănătoșà văzând cu ochii, și steteà ceasuri întregi cu Leana și cu moșneagul, care prinsese dragoste de „dragostea băieților". Și își povestiră unul altuia tot ce aveau pe inimă, și din vorbele Leanei Iordan pricepù că moșneagul era chiar tatăl lui Kara căpitanul. Această veste îl umplu de grije pe Iordan, dar moșneagul nu întârzie să-i mărturisească dragostea care s'a prins de el pentru oșteanul cel voinic care-și găsise tămăduirea în casa sa.

Și le spuse apoi să fie fără nici o teamă, că va știì el să dreagă lucrurile.

Dar cum nu-l lăsară să înștiințeze pe Kara Căpitanul de acest lucru, și după ce-l făcură și pe moșneag să înțeleagă că ar fi rău să facă una ca asta. acesta luă atunci o hotărîre voinicească: Să cunune pe cei doui tineri fără știrea Căpitanului și să-i ție pe lângă dânsul. Cine ar puteà spune bucuria lui Iordan și a Leanei, dar căpităneasa s'a făcut foc deocamdată, și numai după multă vorbă și mai ales după asigurările fiicei sale că se va aruncà în Prut, se învoì și dânsa.

Și de acum înainte timpul trecu ca în vis pentru toți și când rana lui Iordan fu pe deplin vindecată, și putu iarăș să încalece și să gonească în fugă nebunească peste câmpi, porniră într'o Duminecă la biserică. Și veselie și voie bună și sburdăciuni cu flăcăii și fetele din sat, ca la nunta lui Iordan, n'a mai făcut Ionaș niciodată în viața lui, și nici nu trăgeà nădejde să-l mai ajungă vre-odată din urmă clipe atât de mulțumite. Iar când fuse seara la masă, de se găsì cu popa cel șugubeț al satului, apoì

Icoană din tâmpla dela Radu Vodă.

drăcoveniile și jocurile pe cari le traseră amândoi au rămas de pomină în sat iar cât despre chef nici că mai e de vorbit: Când se găsește la o masă un popă și-un ostaș, apoi știu că n'au de ce se plânge cârciumarii.

După ce făcură și nunta, și Iordan începu a-și face un rost gospodăresc, Ionaș pricepu că nu mai era de el acolo, și parcă i se făcu dor de oaste, căci era vreme de când plecaseră în dobândă. Și astfel într'o bună dimineață își luă rămas bun dela cei doi însurăței cum și dela Căpitănească și dela moșneag, care doar că nu plângeà, atât de mult îl îndrăgise, și plecă spre Iași, după ce mai asigură pe toți înc'odată, că nu va suflà nimic din cele întâmplate. Iar cât despre Iordan, se înțeleseseră ca să ducă veste lui Boj Căpitanul, că i s'a prăpădit feciorul.

VI.

Când a auzit Hanul Tătarilor de isprava pe care o făcuseră Moldovenii, de grab a trimes soli la Hatmanul Cazacilor, ca să-l înduplece pe acesta să se unească cu el să-și întoarcă paguba pe care o suferiseră supuși lor. Când ajunseră solii tătărești în lagărul Cazacilor, fură primiți în strigăte și înjurături de către furioșii lor aliați, care îi acuzau de nemernicie, că nu se scoală mai de grab să pârjolească Moldova. Și cât p'aci să fie trecuți în ascuțișurile săbiilor, căci cazacii nu știau nici de glumă, nici de legi, și abia cu mare greutate ajunseră solii la cortul Hanului, cu care fără multă vorbă se înțeleseră să prade Moldova.

Intrară în Moldova împărțiți în două cete.

Unii apucară pe la Miază-noapte și coprinseră într'o clipeală tot ținutul Sorocăi, trecură Prutul, prădară târgurile Ștefănești, Dorohoiu, Hârlău, Cernăuți până la Suceava și începură apoi să se scoboare ca un înec la vale, spre Iași, Roman și Piatra, ducând cu sine moartea, răpind vitele și fecioarele, omorînd pe femei și copii, robind oamenii. Toate satele fură date pradă focului și sămănăturile de toamnă stricate. Toată Miază-noaptea Moldovei părea o mare de foc, nopțile erau luminate ca ziua, norii se roșiseră de lumina flacărilor, gârlele aduceau la vale stârvuri omenești alături de grinzi și bârne înegrite de foc. Un vânt puternic se ridică dinspre țara leșască aducând până la Iași și la Vaslui dogoarea pârjolului, iar sbieretele vitelor se amestecau cu țipetele de agonie ale celor loviți de mâna ucigașe a păgânilor și cu strigătele acestora de răsboiu, de păreà că se strămutase pe pământul Moldovei, iadul cu focul și cu vaetele lui. Bogăția adunată în zece ani de pace și de muncă se spulberă ca și când n'ar fi fost nimic, într'o zi și o noapte, și în locul ei rămaseră jalea și blestemul, stârvurile și dărâmăturile.

Fusese atât de repede făcută această năvală, în cât, când s'a desmeticit Vodă și mai marii țărei, biata Molovă fusese făcută una cu pământul. Și cum puhoiul năvălitorilor se revărsà la vale spre Iași, Domnul lăsă toate lucrurile baltă și fugì cu toată Curtea și cu toți dregătorii în codrul Căpoteștilor, unde se așeză într'o poiană mare, rânduind străji și oaste pe la toate colțurile. Și nu trecù mult și Iașii fură trecuți prin foc și sabie. Atunci arse Curtea Domnească și multe biserici, chiar și mândrei biserici Trei-Ierarhi îi luă foc acoperișul.

Altă ordie apucase calea Orcheiului și mergeà drept spre Fălciu, însemnându-și calea cu sânge și cu jăratec. Trecù Prutul și dădù năvală în Moldova. Mulți își încărcară avutul în care și porniră spre munți, locul de refugiu al Românilor în vreme de restriște, însă urgia venise prea fără de veste și toți fură prinși în cale, uciși ori robiți și avutul lor împărțit.

Iordan, cum văzù primejdia pricepù că nu mai e loc de scăpare cu fuga și atunci își puse iarăși după atâta vreme armele, și îndemnă tot satul să-și strămute numaidecât vitele și merindele în pădurea din dosul satului, și când straja trimeasă de ei pe deal le dădù de știre că dușmanii se gătesc să treacă vadul, plecă cu tot satul de se ascunse în pădure. Femeile, copiii și bătrânii fură duși departe în inima pădurei, iar toți voinicii care se simțeau în stare să isbească ținta cu arcul ori cu sineața sau să învârtească cu temei toporul și ghioaga, se înșirară pe margine, pituliți pe după tufele bătrâne. Și nu trecù mult și țipete îngrozitoare se auziră din spre răsărit, apoi pe creasta dealului se iviră câțiva Tătari alergând în goana nebună a cailor spre sat, apoi alții și alții, până se umplù valea. Erau urîți la chip ca ucigă-l toaca și alergau ca duhurile necurate pe caii lor mărunți și neobosiți, învârtind pe

deasupra capetelor niște paloșe uriașe, care sclipeau ca fulgerele în bătaia soarelui, și țipând de se cutremură pădurea. Și într'o clipă satul fù cutreerat în toate părțile. Dacă văzură liftele că nu găsesc pe nimeni ci numai pustiul, puseră foc caselor și se îndreptară spre pădure.

Iordan dăduse poruncă cu tot dinadinsul, ca să nu deà nimeni nici un semn de viață, ca să nu-și atragă singuri pieirea. Tătarii însă, nu voiră să plece mai departe până nu vor fi cercetat pădurea și spre acest sfârșit, descălecară cu toții, și trimeseră zece iscoade. Aceștia înaintară semeți, săriră șanțul și intrară printre tufe tot doi câte doi, la distanțe mari grup de grup. Moldovenii îi lăsară să vie, fără să se miște din loc, apoi când cercetașii fură destul de aproape, își aleseră fiecare câte unul, apoi cu iuțeala șarpelui se aruncară supra lor și până să prinză de veste le tăiară la toți beregățile. Toate acestea se petrecură cu iuțeala fulgerului. Nici un țipăt nu arătă tatarilor ce soartă avuseră tovarășii lor. Și după ce așteptară îndelung, trimeseră încă douăzeci de data aceasta. Și întrară mai întâi 10 în prima linie, apoi ceilalți 10 în urma lor. Iordan vedeà toate acestea și pricepù că a sosit ceasul de a-și pune nădejdea numai în vreo minune Dumnezeiască. Făcù semn tovarășilor să stea liniștiți ca și mai nainte, dar când primul rând de tătari se apropiară, Moldovenii nu-și mai putură stăpâni furia, și sau aprinși de încrederea ce le-o dăduse isbânda dela început, sau cuprinși de furia desnădejdei, ieșiră din ascunzători și tăbărîră asupra vrăjmașilor. Atunci țipete răsunară în toată pădurea, tătarii de afară dădură năvală asupra Moldovenilor și începu în pădure o luptă turbată pe viață și pe moarte. Românii se luptau ca de frica morței, și fiecare lovitură a lor trimetea în iad un suflet de păgân. Dar numărul acestora erà nesfârșit, și ca să le ție mai bine piept Moldovenii începură a se luptà retrăgându-se în spre inima pădurei. La început răsunară câtevà puști, însă în curând armele de foc nu mai fură de nici un folos, și atunci începură să cadă grele și ucigătoare paloșele și buzduganele. Erau voinici românii, dar nici tătarii nu erau mai pe jos; protivnici demni unii de alții se luptau cu desnădejde și ajungeau uneori în furia luptei atât de aproape în cât aruncau jos armele, se repezeau unul la altul, se strângeau în brațe, și cu ochii holbați și roșii de sânge își căutau gâtlejurile cu mâinile încleștate, sau se mușcau cu dinții ca fiarele, până când unul din doi trebuià să caza jos și atunci socoteala erà făcută: cu tocul cismei îi spărgea țeasta de-i isvorau creerii.

Cu toate acestea, numărul Moldovenilor se împuținà, pe când al vrăjmașilor creștea mereu. Părea că din sângele celor uciși isvorau gloate amenințătoare. Iar locul luptei se strămută tot mai în adâncul pădurei. Câinii auzind larma aceia grozavă de lovituri, de țipete și de gemete, alergară într'acolo lătrând, iar femeile strânse toate la un loc fură cuprinse de spaimele morții.

Iordan luptà ca un ostaș bătrân. Numai el singur din toți nu-și pierduse cumpătul, ci se apărà și lovea cu îndemânare retrăgându-se din tufă în tufă și îndemnând pe ai săi. Dar nu-l mai ascultà nimeni, căci din inimile tutulor pierise orice simțire si orice gând. Nu mai știau decât un singur lucru: să ucidă, și loveau cu sete, și cădeau ca să mușce țărâna și să moară. Ajunseră luptându-se astfel până la poiană. Un țipăt ascuțit făcù să răsune pădurea și se înflpse în inima lui Iordan ca o sulă înroșită. Femeile toate alergau încoace și încolo, printre vitele înfricoșate, și țipau cât le luà gura. Dejà o seamă de Tătari se repeziseră asupra lor, când Iordan nu'și mai putù stăpâni firea, văzù roșu înaintea ochilor și se aruncă turbat în mijlocul năvălitorilor. Și fiecare învârtitură a paloșului lui sburà un cap de tătar în țărână. Iar bătrânii își aduseră aminte de anii tinereții și luară care ce putură în mâini și făcură față păgânilor. Dar slab ajutor. Mai întâi se rostogoli în țărână cu țeasta despicată în două bătrânul socru al lui Iordan, apoi popa și pe rând, pe rând voinicii toți căzeau unul lângă altul blestemând.

Și încă o dată se mai repezì Iordan în potriva unei cete care se aruncase asupra femeilor și paloșul lui începù să vâjie. Dar el erà unul și ei peste douăzeci, și vitejia lui nu-i ajutà la nimic. Mai întâi văzù cum tătarii spintecară pântecile Căpitănesei, apoi văzù un tătar apucând o fată, altul alta; începù să lovească mai cu furie și simțì o arsură la mâna stângă, apoi dreapta îi sburà din umăr cu paloș cu tot, și văzându-se în neputință de a mai luptà, se oprì, aruncă o căutătură duioasă spre fetele pe care le-'nconjuraseră Tătarii, și capul i se rostogoli în țărână sub privirile Leanei, care leșină și căzù în brațele unui tătar.

Tot ce n'a fost femeie tânără în poiană, fù trecut în ascuțișul săbiei. Nici căinii nu fură lăsați cu viață.

Țara n'a scăpat de această urgie până ce Tătarii n'au căpătat o sumă mare de bani, ca despăgubire. Iar cât despre Cazaci ei se mulțumiră numai cu prada, și cu domnița Roxanda. Vasi'ie-Vodă trebui să-și calce pe inimă și să-și logodească fata cu fiul Hatmanului Cazacilor, cu Timuș, spaima lumii și a copiilor.

Iar cât despre Leana, a rămas toată viața ei roabă la Tătari. Trupul lui Iordan a fost adus și îngropat la Iași La îngropăciune a venit și Kara Căpitanul Dărăbanilor, care de atunci înainte se împăcă cu Boj. Și adeseori amândoi bătrânii se infundau în vreo cârciumă retrasă, și chemau pe Ionaș să le povestească clipele de fericire ale copiilor.

D. M. Teodorescu

Icoane din Străbuni

Aşteptare

a casa cu chenare-albastre
Impodobesc gutui fereasta ;
Pereţii toţi ca la Sân' Petru,
I-a văruit cu drag nevasta.

Prin grinzi ciorchini de poamă coarnă
A rânduit mai în tot locul ;
De-asupra stivei, la icoană,
Din proaspăt pus e busuiocul.

La gât ea poartă salbă nouă
Şi nouă fota şi altiţa :
De n'ar fi numai zvon de-a surda
Ce i-a fost spus ieri cumătriţa.

Pe lăicioară copilaşul
A dat să-i plângă din nimica...
„Să fii cuminte puiul mamii
„Că o să vie azi tătica !...“

De-odată chiote din miriști
Sporesc spre sat delaolaltă.
In prag ea esă, mâna-şi duce
La frunte streşină şi saltă...

Biruitori vin dela Nistru
Oștenii veseli plini de daruri:
Nevestele la iezătură
S'au strâns uitând de griji și-amaruri...

Își dau binețe, larma crește,
Duioșii ochi și-aprind privirea,
Și ca un psalm cântat de îngeri
Coboară'n suflet fericirea.

Ce mândru satul li s'arată...
Jucând scântee praf de perle
Pe stuhul caselor, și'n luncă
Ce viu răsună glas de mierle!...

„Da' Gheorghe-al Frosei?!..." — „Mort nevastă!
„Tăceți, că iat' spre noi s'abate...
„De v'o'ntreba, cu toți să-i spuneți,
„Că va sosì pe mânecate!..."

Călugărenii[1)]

a vuet de valuri ce creşte şi geme – ştafetă trimisă—pe mări de furtună,
Din ţări şi pustiuri cât ţine pământul al hoardelor strigăt tot vine, s'avântă,
Iar zarea de groază-şi'ntunecă faţa şi'n sbucium Neajlovul prin văi se frământă
Căci flămura-verde ameninţă crucea şi glasul lui Sinan pe maluri detună.

Semeţi ianicerii spre pod—vijelie—în tropote surde turbând dau năvală—,
Dar tunet de tunuri detună şi-o ploae de schije-i împroaşcă potop de pe dealuri,
Şi iată că Vodă Mihai, furtunatic, răsare—mânie—din luncă, şi'n valuri
Ca trăsnetul cade, cumplit, fără preget zburând pretutindeni năprasnica-i pală.

Pustiu şi pierzare în preajmă-i domneşte şi nici un protivnic nu-i scapă din mână,
Căci draga-i moşie e'n cumpene grele şi viscolul vajnic pe frunte-i s'abate :
Plecat pe oblâncul sirepului, Vodă—prigoană nebună—dă iuruş prin gloate ;
Pe frunţi sângeroase robite de spaimă—nălucă—păleşte trufia păgână.

Dar tremur de moarte cuprins'a turcimea...Căci Vodă ghiaurul cu stânga-i doboară,
Şi flamura verde îi flutură'n dreapta ducând-o spre lagăr în zboru-i şoimeşte ;
Paşale-mpetrite, scrâşnesc de turbare, şi cred că din ceruri Alah îi loveşte—
Pământul supt dânşii li arde jăratic şi capul şi firea li-i flacără'n pară.

Iar Sinan mulţimea călcând în picioare, prădalnic şi-aprinde privirea-i pierdută,
Şi'n urlet de fiară—vedenie cruntă—spumând trece podul dând aspră poruncă :
Ca valuri furnică turbanele'n zare şi'n vâlvă năvalnic pe urmă-i s'aruncă,
De dudue vadul şi'n vale vârtejuri se'ntind ca o pânză de vânturi bătută.

De-odată pădurea de bucium răsună şi'n chiot de harţă dau busna românii :
Din pieptul lor ziduri se'nalţă furtună, topoarele vifor le şuieră 'n aer,
Ordiile lanţuri, se sparg prăbuşite, pământul se umple de ţipăt şi vaier,
Şi fierbe văzduhul de tunete surde, iar moartea 'nfăşoară orbeşte păgânii.

---

1) Dintr'un volum sub tipar.

Chivot dela Radu-Vodă.

Ca fulgerul Vodă răspică turcimea ; și'n lături, 'nainte drum larg își croește :
O clipă dispare și iarăși s'arată, și golul mai mare în juru-i se curmă ;
Pașalele'n cale-i nu-și află răsuflet, căci Vodă li simte de-olaltă de urmă,
Și trăsnet tot cerul pe creștet li cade când aprig spre dânșii cu barda zorește.

Bezmetice pâlcuri se zvântură roiuri căutându-și scăparea spre pod, istovite,
Și nici chiar Profetul acum nu mai poate pripita lor goană din drumu-i s'oprească ;
Privirea li-i suptă și groaznic li pare că'n față și'n spate prăpăstii se cască,
Și'n vaiete—amare, ca'n gură de șarpe se sbat vrăjmășește de-a valma'mbrâncite.

Zadarnic crunt Sinan cu ghioaga'i se'ndreaptă și glasu-i zadarnic spre hoarde detună.....
Pământul ce'l calcă li'i dușman de moarte și barda lui Vodă li scapără'n minte ;
O clipă... Și însuși, târît prin mulțime prin fulger de spade și pocnet de flinte,
In coaste de-o lance'i străpuns și'n mocirlă ursită-i e steaua mărirei s'apună.

Un strigăt sălbatec de—„Alah !...“ izbucnește... : Turcimea răpusă tot șesul brăzdează
Si'n cârduri ca turme bătute de viscol se'mprăștie silnic, spre corturi mânată...
In luncă, oștirea Mihai își adună, și stând către ceruri cu fruntea 'nnălțată,
Din buciume-o rugă cu'ncetul sporește, pe când peste codri amurgul veghiază.

Pe câmpul de luptă a morții aripă fiori de tăcere a prins să coboare,
Iar umbrele nopții ca pânze de doliu în preajmă pe dealuri zăbranicu'și lasă ;
Murinzii ici-colo prin lacrimi își chiamă vre-o mamă'ntr'o țară departe rămasă,
Și'n vale Neajlovul suspină și-adoarme—o dungă de sânge--, pierzându-se'n zare.

A. Mândru.

Cronica literară şi artistică

Mihai Teliman, *Foiletoane*, edate de Societatea Academică «Junimea» în Cernăuţ, cu portretul autorului şi cu o prefaţă de *George Tofan*; Suceava, tipografia Soc. «Şcoala Română», 1906; 36+158+IV pp. în 8°.

Puţine sunt lucrările de ordin literar apărute în Bucovina; dar, de cele mai multe ori, au înfăţişarea distinsă şi ceva mai plăcut decât — de pildă — multe din producţiile de acelaş fel d'n alte regiuni româneşti afară din regat. Nenorocul însă este nu numai că se pot număra pe degete, dar că nu e nevoe – adică nu e cu putinţă — nici de a trece mult de jumătatea lui zece în această adunare. Şi apoi mai e la mijloc, ciudata necunoştinţă a vieţii literare din această provincie românească. Un scriitor de spirit, cum a fost autorul volumului de care vrem a vorbi, n'a fost cunoscut la noi aproape de nimeni. «Moartea lui Dule» — una din bucăţile sale mai de seamă — cel puţin în parte, a fost reprodusă de *Convorbirile Literare*, sânt acum câţiva ani; dar deşi era o bucată hazlie, pe care mulţi au citit-o cu plăcere, totuşi puţini au băgat de seamă — în citirea cea repede — că e scrisă de un bucovinean, chiar dacă limba îi silea să observe cine este autorul. Pe urmă, aproape nimeni nu şi-a mai adus aminte de el. E adevărat că vorbirea presărată cu nemţisme, atât a bucovinenilor cât şi a transilvănenilor face neplăcere auzului şi îndeamnă foarte mu't la părăsirea unui articol sau numai la răsfoirea vreunei cărţi de acest fel. Chiar în volumul de faţă nu numai lexicul este presărat cu nemţisme, neamţo-franţuzisme, sau chiar franţuzisme, dar chiar sintaxa — lucru destul de grav — este uneori nu tocmai respectată. Fiindcă e totdeauna bine a isprăvi cu partea mai plăcută, vom începe cu o enumărare de asemenea termeni şi expresii, culese în multe părţi ale volumului atât din prefaţa editorului cât şi din textul autorului. Astfel chiar pe copertă găsim — de astă dată şi în chip de latinism — termenul «e d a t e» pe care 'l regăsim sub forma substantivală edarea [1]) şi cea verbală a eda [2]). Urmează apoi: marcantă [3]) (adică pe românește: *însemnată*); şire [4]) (în loc de şiruri); detailate [5]) *(amănunţite)*; şematică [6]) (în loc de *schematică*); terene [7]) *(terenuri)*; lamentaţie; [8]) *(tânguire)*; «al cărui abonament face» [9]) (în loc de *este*); dejun gras [10]) *(masă îmbielşugată)*; «ales trăgând dela puţinele schimbări») [11]) *(lăsând la o parte* puţinele schimbări; ram [12]) *(ramură)*; «de prezent»; [13]) *(acum)*; «fiind angajat în

1) Prefaţa, p. 21.
2) «Dialog sur», p. 50.
3) Prefaţa, p. 3.
4) Ibidem, p. 4.
5) Ibidem, p. 4.
6) Ibidem, p. 4.
7) Ibidem, p. 5.
8) Ibidem, p. 6.
9) Ibidem, p. 7.
10) Ibidem p. 7.
11) Ibidem, p. 8.
12) Ibidem, p. 8.
13) Ibidem, p. 10.

politică» [1]) *(fiind înlănțuit de politică)*; influenți [2]) (influențe); suplentură [3]) *(suplinire)*; finalizeze [4]) *(isprăviască)*; averziunea [5]) *(neplăcerea, desgustul, dușmănia)*; șablon [6]) *(tipic)*; pardonabilă [7]) *(de iertat)*; frapante [8]) *(isbitoare)*; «am început cu treisprezece ani» [9]) (am început *la* treisprezece ani); «făcând studii de „*u mut*“» [10]) *(studiind pe „u mut“)*; «poartă negoț» [11]) *(face negustorie)*; «după ce se puse în conțelegere» [12]) (după ce *se înțelese*, după ce *se învoi*); «așà o existență [13]) (*o așa* existență); «așà o capră» [14]) (o așà capră); «așà o cugetare» [15]) (o astfel de cugetare; provine [16]) *(se găsește)*; «bărbații științei s'au cugetat» [17]) *(au cugetat)*; «De alta sunt sănătoși» [18]) (de *altfel*...); nu-ți zic că este» [19]) nu-ți *spun* că este); «nu se poate lăsà în o polemică pentru o coadă de câine» [20]) (nu poate să înceapă o polemică...); «Cine știe ori de Darwin n'a ajunge...);» [21]) (Cine știe *dacă* Darwin n'ar ajunge...) Par l'orde de Moufti» tradus prin «pe porunca lui Mufti» [22]) *(din* porunca Muftiu*lui)*, etc. etc.

Aceste vreo câtevà exemple, din multele cari se mai găsesc încă, destul de răspândite în tot cuprinsul volumului, nu dovedesc însă decât împestrițarea — în genere — a limbii române literare din Bucovina, iar nicidecum a numai vorbirii d-lui G. Tofan și a lui Mihai Teliman; și reproducându-le am făcut-o cu gândul că poate, aruncându-și ochii asupră-le vre-unul din actualii scriitori Români din Bucovina, va găsi că e bine a îndepărtà, din vorbirea sau din scrierea sa, măcar una sau două din expresiile de mai sus.

In prefață d-l G. Tofan face o interesantă zugrăvire a vieții lui Teliman, (20 Noembrie 1863 — Decembrie 1902), și ne dă câtevà amănunte de folos — în ochirea generală pe care o aruncă asupra vieții literare din Bucovina. Fapt important și caracteristic e împreunarea culturilor germană și franceză în mintea scriitorului Teliman—, lucru care pare a nu fi strein nici editorului *Foiletoane*-lor, «Cunoștea — zice d-l Tofan despre Teliman — limba franceză foarte bine și avea pentru literatura franceză clasică, a cărei valoare o punea mult mai presus decât a celei germane, o mare admirație. Influența celei dintâi se manifestează mai de ales în dragostea sa exagerată pentru formă, în eleganța stilului, care în multe locuri e un fel de melodie, un legănat ritmic de cuvinte și în scurtimea propozițiunilor. Dintre autorii francezi îi plăceau mai ales Rousseau, pe lângă literatura modernă iar ziarul «Figaro» era lectură indispenzabilă». [23])

Bucățile publicate în acest volum, care apare mulțumită unor prieteni devotați amintirii celui plecat din lumea aceasta, sunt culese de prin diferite ziare la care Teliman colaborase și în cari uneori totuș nici nu i se vedeà semnătura. Ironist, de multe ori distins, el căutà a biciui moravurile și a îndreptà — pe cât erà cu putință unui ziarist și literat — pe Românii bucovineni pe o cale de redeșteptare națională. Din toate articolele sale acest lucru se ivește cu stăruință și în chip variat, adică așà cum firește poate să facă un om de spirit. Uneori direct, alteori în trăsături cari par lăturalnice — față de subiectul tratat — el se ocupă neîncetat de viața, mai ales intelectuală a connaționalilor săi.

«Oamenii noștri — scrie Teliman exagerând încâtvà (adaogă editorul) — citesc numai calendarul, ca să afle pe care zi pică un patron gras; singură preoțimea face o lăudabilă excepție citind «Foaia Ordinăciunilor», din care suge enorme cunoștințì; dar celelalte clase lâncezesc». [24])

---

1) Ibidem, p. 11.
2) Ibidem, p. 15.
3) Ibidem, p. 17.
4) Ibidem, p. 22.
5) Ibidem, p. 23.
6) Ibidem, p. 23.
7) P. 33.
8) Prefața p. 35.
9) «Petre Șăndruc», p. 3.
10) Ibidem, p. 4.
11) «Moartea lui Dule». p. 23.
12) Ibidem, p. 24.
13) «O poveste veche», p. 30.
14) «Capra lui Haradag» p. 38.
15) «De ale noastre», p. 104.
16) «Capra lui Haradag», p. 39, nota 1, «Din călduril verii», p. 41.
17) «Din căldurile verii», p. 43.
18) Ibidem.
19) «O carieră potrivită», p. 48.
20) «Ce sufăr redactorii», p. 73.
21) «Un discurs cu cucoana Zoița», p. 86.
22) Satire Politice, «Par ordre de Moufti, p. 116)
23) Pag. 23 (Prefața).
24) Pag. 7 (Prefața).

Uneori satira devine violentă şi probabil că după cum spune, de altfel, şi d-l Tofan, — autorul *Foiletoane*-lor va fi avut multe nemulţumiri din cauza atacurilor sale care se vor fi schimbat în personale, din generale cum sunt—de pildă—cele reproduse în acest volum. Firește însă că şi îndărătul unor generalităţi oarecari, se întrevăd de multe ori, indivizii atacaţi; şi astfel rândurile pe cari le vom reproduce acum, nostime ca înfăţişare sarcastică, vor fi produs la apariţia lor, în cercul restrâns de acolo, nemulţumirea celor cari se vor fi crezut atinşi. Autorul sfătueşte pe un prieten al său care căută un subiect — sujet cum zice Teliman—pentru ca să dea la lumină o producţie literară, spre a umple coloanele unei publicaţii oarecare — îl sfătueşte să aleagă următorul :

«Sujetul pe care voi a ţi-l destăinui, îşi are strălucita sa obârşie in negura pierdută a timpurilor stânse şi împreună cu acest farmec şi admirabila însuşire de a lega prin un vecinic lanţ eroicul trecut cu putredul prezent. Este un sujet mare, tragic din cale afară: Scena lui e globul întreg, eternitatea timpul în care se petrece şi mare ca locul şi timpul e şi eroul acestei drame, erou ce străluceşte în mijlocul ei, acel erou ce vecinic moare şi se naşte, acel erou ce iubeşte şi ureşte, edifică şi dărâmă, cade şi se înalţă, acel erou etern pe care toţi îl văd şi puţini îl cunosc: este *măgarul*. Ce vast teren se deschide aici unui spirit contemplativ cu înclinaţiuni tragice ca ale tale! N'ai decât să copiezi natura spre a produce cele mai grandioase efecte. Poate exista sujet mai tragic decât o paralelă între măgarii antici şi decadenţa celor contemporani? Aceia erau măgari adevăraţi cari nu se ruşinau de pielea şi numele lor, pe când cei de azi — ce tristă priveliște — neagă obârşia şi caracterul lor veritabil, îmblând mascaţi şi sub cele mai diferite nume de doctori, consilieri intimi şi publici, blagocistivi, făcând ruşine numelui de măgar, care erà odată nume de onoare.

E tristă soarta măgarilor. Aceşti nenorociţi au fost osândiţi de pronie pentru păcatele lor strămoşeşti ca aceste păcate să fie abià atunci ispăşite când măgărimea va primì trup şi grai de om, trecând prin toate rangurile şi titlurile acestora. La noi în Bucovina, metamorfozarea lor în oameni titraţi pare deja perfectă» [1])

Fără a mai cugetà la măgarii noştri din România liberă ori la cei din Transilvania, — se poate spune însă că zisele — pe jumătate vesele şi pe jumătate întristătoare — ale lui Teliman, sunt adevărate pentru multe părţi din lumea asta intinsă, iar nu numai pentru unele regiuni din Bucovina sau alt ţinut românesc.

Alteori găsim bucăţi în care deşi nu se întroduce o notă nouă, totuşi caută a se da o înfăţişare deosebită celei întrebuinţate. Astfel, cel puţin începutul din «Vai celor ce asupresc», — un fel de dialog, nu al morţilor, ci al Satanei cu un mort, care se presupune a fi autorul. — are cevà, firește din chipul de tratare al lui Lucian, dar şi din tonul macabru folosit de Gautier sau de Rollinat. Dacă unele trăsături de spirit n'ar fi sprijinite numai de câte un singur cuvânt, rândurile pe care le vom citì ar aveà o însemnătate şi mai deosebită.

«Şi parcă eram mort de mult, de mult.... Cât voiu fi zăcut sub cea mucigăioasă piatră de lângă zidul cimitirului, nici că mai ştiu.

Atâta ştiu numai, că în una din nopţi, o lumină roşiatecă umplu mormântul în care zăceam, pătrunzându-mi orbitele afunde cu foc, iar un glas surd străbătù cu înfiorare la adormitele urechi, strigând cu un fel de blândeţă mustrătoare: «Ian scoală-te trândavule: jumătate de veac de somn e destul şi pentru cea mai zbuciumată fiinţă; vino, de mai vezi încă odată lumea ce ai părăsit-o!»

Şi lucru ciudat! Ingălbenitele mele oase simţiră de nou fiorul vieţii; încheeturile discompusului schelet începură iar' a funcţionà, şi răzimându-mă cu ascuţitele oase ale mânilor de nişte colţuri de sicrie, ce străbăteau din păreții umezi ai criptei, sării afară.

Pe piatra răsturnată a mormântului meu şedeà Satana şi fumà.

— Bine-ai venit în lumea respirării, îmi zise el, strângându-mi dreapta! Ce mai faci amice? Cum te afli în nou-ţi locaş?

— Mersi, bine şi nu preà, răspunsei cu melancolie. A zăcea între patru părețì umezi, fără respirare, în vecinică noapte, fără alt amic decât mucegaiul, e soartă cam viermănoasă, prietene» [2]).

.... Şi convorbirea se continuă pe un ton din care gluma se topeşte pe măsură ce vine vorba de ţara *Buchenchina*. In chip foarte puţin învăluit se arată relele de care suferă acea ţară, care nu erà necunoscută autorului.

In alte bucăţi, Teliman reuşeşte să facă, din vreme în vreme, caracterizări minunate, şi ce e mai greu, nu în chip sarcastic — după obiceiul lui. Iată una în care e vorba de neamul românesc :

«E minunat popor acesta. Priviţi-l numai bine. La trup sănătos ca măduva stejarului. Nalt ca bradul muntelui. Femei frumoase ca poveştile din una şi o mie de nopţi. O poezie

---

1) M. TELIMAN, Op cit., «Dialog sur» (Contemplaţiuni dramatice), pp. 52—53.
2) TELIMAN, *Foiletoane*, «Vai! celor ce usupresc», p. 56.

poporală ce nu are pereche. Tenacitate spaniolă, glumă franceză, profunditate germană, fatalism turcesc, răbdarea lui Iov şi lene italiană» [1]).

Şi, în sfârşit, sunt rânduri în care Teliman — uneori poet — are fraza lirică, inspirată de patriotismul lui Bălcescu. Nu sunt multe, dar ele dovedesc un lucru: Atunci când poezia stăpâneşte pe scriitor, fără de voe limba e românească, streină de neologisme şi de neplăcute benghiuri. In aceiaşi bucată literaro-politică în care schiţa în trăsături mari înfăţişarea poporului român, descrie necazurile Românilor supuşi domniilor neromâneşti. Treptat vorba se limpezeşte şi fraza ajunge poetică, — dacă lăsăm la o parte cacofonia dela sfârşit:

« *„Mi-i sete“*, şoptit-a divinul martir. Şi ni-i şi nouă de pace şi odihnă; dar unde-i izvorul din care să ne adăpăm? Unde-i căpătâiul, pe care să ne punem trudituI nostru cap spre odihnă? Pământurile noastre sunt bogate ca şesurile Andalusiei; colinele mândre şi falnice ca ale Elveţiei raiuri; munţii noştri plini de comori nesecate, dar' noi izgoniţi luăm toiagul în mână şi pribegim fără odihnă, căci din toate aceste bunuri numai doina a rămas. Şi sărmanul Moţ încarcă cercuri şi ciubere pe erculeicele-i spete şi pleacă, pleacă cântând

Munţii noştri aur poartă
Noi cerşim din poartă'n poartă» [2])

La toate aceste însuşiri ale lui Teliman se adaogă una de o însemnătate nu mică, date fiind împrejurările prin care a trecut în vieaţă. Scriitor distins, de spirit, el ar fi putut găsi în România un loc de îndulcire a traiului său. Totuşi a preferat a rămâne în mijlocul prietenilor, în Bucovina, muncind pe cât îi sta în putinţă la luminarea compatrioţilor săi, pe cale culturală.

Cei cari nu l-au uitat, publicându-i volumul de faţă, au făcut o faptă de aleasă delicateţă, de creştinească iubire şi de patriotic şi naţionalist îndemn.

Discursurile rostite de d-l **M. Vlădescu**, Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii publice, cu ocazia răspunsului la adresă în şedinţele Camerei deputaţilor dela 10 şi 12 Decembre 1905 şi în şedinţa Senatului dela 20 Decembrie 1905. Bucureşti. Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva“, 1906. 152 pp. în 8°.

Fiindcă într'o revistă literară nu'şi au loc discuţiunile politice, în chip firesc nu putem decât a vesti apariţia cuvântărilor domnului Vlădescu, — discursuri în care cititorii vor găsi multe şi interesante lămuriri, privitoare la mersul Instrucţiunii Publice.

Iată însă, drept pildă, numai două amănunte care luminează în chip distins activitatea unui ministru cu largi vederi şi cu dragoste pentru înaintarea culturii româneşti: Crearea unui neobişnuit număr de locuri în învăţământul primar, şi reorganizarea şcoalelor normale — lucruri pe cari cuvântările domnului Vlădescu le amintesc în treacăt.

Acelaş ministru care întemeiază «Casa Artelor» — menită a încurajà lucrările artistico-literare, — a creat, numai în cursul anului trecut, «237 locuri nouă în învăţământul primar». [3])

Nu e cevà prea obişnuit a se vedeà în vieaţa noastră politică dându-se deopotrivă îngrijire şi un egal sprijin: producţiunilor superioare ale minţii şi învăţământului elementar.

Reorganizarea şcoalelor normale [4]) e un bine care va scăpa şcoala primară de o îndrumare nu atât de rodnică şi de folositoare — cum s'au aşteptat mulţi dela actualul chip de pregătire al învăţătorilor. Firesţe că mai e, însă, cevà la mijloc făcând greoaie ori neîndemănatecă înfăţişarea generală culturală a unui învăţător — adică ale lui cunoştinţe cum şi chipul lor de predare: El trebue să predeà cursurile propriu zise; să se ocupe de afacerile băncilor populare; să'şi cultive grădina şcolară; să ia parte la cercuri culturale, conferinţe obligatorii, etc... Cu toată bunăvoinţa posibilă unui om, e sigur că nu va fi în stare să'şi îndeplinească toate aceste îndatoriri. Dacă se mai adaogă faptul că toamna şi primăvara — aproape în întregime — puţini vor fi copiii care vor mai da pe la şcoală, — atunci se vor explica uşor slabele rezultate dobândite mulţumită învăţământului primar-rural. Pedagogia, care pare dela o vreme destinată a schimbà faţa omenirii, cât ai bate în palme, nu va puteà face nici ea nimic — oricât de miraculoasă ar fi — dacă nu se vor îndrepta mai întâiu rele — ca unele din cele mai sus

1) Pp. 154—155.
2) Ibidem, II, Satire Politice, «Veacuri de patimi», p. 152.
3) M. VLĂDESCU, *Discursuri*, p. 15.
4) Ibidem, p. 3.

pomenite. Poate că însăşi năvala regulelor pedagogice, care — orice s'ar zice — nu pot fi aplicate ca nişte formule matematice, a făcut ca de vreo 4—5 ani să asistăm la venirea în licee a unei mulţimi de elevi cu o serie de cunoştinţe de înfăţişare umoristică, fără a mai vorbi de faptul că sunt cu desăvârşire lipsiţi de voinţă şi că trebue o luptă colosală — dată între îndărătnicia lor şi dorinţa profesorilor de liceu, cari voesc a-i îndrepta — spre a puteà să fie duşi pe calea cea dreaptă, adică să poată începe să lucreze şi să desăvârşească cevà în afară de imediata conducere a profesorului.

Domnul Vlădescu anunţând reorganizarea şcoalelor normale urmăreşte fără îndoială realizarea unei îmbunătăţiri totale a învăţământului primar, mai ales rural, de care întotdeauna s'a ocupat deaproape şi cu deosebită stăruinţă, precum şi uşurarea sarcinilor cari apasă asupra învăţătorilor. Şi de oarece tocmai despre asemenea cestiuni, mai bine şi mai cu drag se ocupă d. ministru Vlădescu, cuvine-se a'i aduce mulţumiri că ne-a dat ocazia să sperăm şi o repede îndreptare a învăţământului normal, a cărui îmbunătăţire, mulţi — cunoscători şi necunoscători în cele pedagogice — o doriau.

Cele trei discursuri ale domnului Vlădescu coprind lucruri pe cari oamenii politici ca şi membrii învăţământului de toate gradele, le vor citì cu un deosebit interes.

N. I. Apostolescu.

Cărți și reviste străine

La Réverie esthétique. Incercare asupra psicologiei poetului, de Paul Souriau, profesor la Universitatea din Nancy, un volum în 16, din biblioteca de filosofie contimporană. Felix Alcan, editor.

Poezia nu e nici într'un obiect real. Ea se află întreagă în sufletul omenesc. In noi înșine prin urmare, în adâncul conștiinței noastre trebue s'o studiem. Ea se caracterizează prin coloarea particulară ce dă gândirii. E o stare de desăvârșită încordare intelectuală, întovărășită de un șivoiu spontaneu de imagini și de sentimente deosebite care'i dau un caracter de frumusețe. Poezia poate deci fi definită în mod psicologic o reverie estetică.

Această definiție ne permite de a deosebi ceiace e cu adevărat poetic în viața interioară, în natură, în artă, în lucrările romanțierilor și poeților.

Autorul studiază în urmă munca intimă a compoziținii literare. El arată cum poetul se folosește de liberele lui reverii, prin ce sforțare intelectuală, specială, își urmărește imaginile și le duce la cea mai înaltă frumusețe.

Lucrarea se sfârșește printr'o cercetare asupra progreselor de realizat în arta versurilor. Volum interesant din multe puncte de vedere.

Les Maîtres de l'Art: *Verrocchio*, de Marcel Reymond: Un volum în 8 cu 24 de gravuri în afară de text.

Verrocchio este unul din cei mai mari artiști din a doua jumătate a veacului XV. El continuă arta lui Donatello și a lui Ghiberti, dar el o preface, traducând ideile nouă cari apăreau atunci la curtea lui Laurențiu Magnificul în primul entuziasm al antichității regăsite, el nu se mai conformează, ca predecesorii săi, unui ideal religios; idealul său, el îl caută împrejurul lui, în bucuriile vieții și în farmecul naturii, în frumusețe. Pentru ca să înfățișeze mai bine acest ideal, Verrocchio căută să-și desăvârșească meșteșugul și să-și mărginească numărul lucrărilor sale.

Admirabilele sale sculpturi îi dau primul rang printre sculptorii din timpul său; picturile sale pătrunse și ele de spiritul Renașterii avură o influență considerabilă asupra pictorilor florentini: la lecțiile lui se formă marele maestru quatrocentist, Leonardo da Vinci.

Cu toate astea Verrocchio a fost puțin studiat. Dl. Marcel Reymond este între cei dintâi care îl pune în adevărata sa lumină, și a trebuit toată știința și tot gustul său pentru a face aceasta într'un volum scurt, clar și complect.

Ilustrațiunile sunt de asemenea foarte instructive și permit a urmări pe maestru în toate transformările sale.

Chestiuni estetice și religioase de Paul Stapfer.

In lucrarea de față, se dă multă atenție și dezvoltare următoarelor probleme

etice şi estetice: întâi, chestiunea artei pentru artă, al doilea, problema filosofica religioasă pusă de Pierre Leroux şi în al treilea rând, criza actuală şi credinţa creştină. Asupra primei chestiuni, opiniunele autorului sunt oportuniste şi liberale: «trebue să respectăm libertatea suverană a artei şi importanţa capitală a formei». Insă dacă artistul nu trebue să asculte decât glasul inspiraţiei sale, totuş nu trebue să aibă iluzia că este o oglindă impasibilă şi exactă, care reflectează totul, fără nici o modificare.

In privinţa crizei credinţei creştine, autorul are o părere cu totul independentă de ortodoxismul în vigoare. Prevederile sale în viitor favorizează protestantismul liberal în cel mai larg înţeles al cuvântului, cu o morală nouă, ştiinţifică, sociologică, chiar o morală fără Dumnezeu.

Vizionare — nuvele de James Huneker.

Cartea e dedicată substilului şi adâncului cugetător, Remy de Gourmont, şi cuprinde douăzeci de nuvele, care fără a fi de o originalitate scăpărătoare, au fără îndoială însemnate calităţi.

Autorul poate invocà foarte mulţi maiştri, căci se inspiră aproape direct dela toţi maiştrii macabrului, şi adeseori surprindem în scrierele sale influenţa unei mari varietăţi de scriitori. Autorul care pare a fi călătorit şi citit foarte mult, e adeseori foarte îndatorat; memoria i-a mascat adeseaori excesul de personalitate.

Conjuraţia lui Catilina de Gaston Boissier.

D. Gaston Boissier trece în lumea ştiinţifică şi literară, drept un savant, un humanist, drept un neîntrecut povestitor. In volumul de care ne ocupăm, autorul a întrebuinţat cu mult succes sistemul povestirii în mediul dramatic, zugrăvind personagiile ca un contimporan, umplând golurile cronicelor şi analelor pastrate, cu detalii preţioase şi explicatoare.

Cicerone a exagerat mult faptele în Catilinarele lui; căci Conjuraţia lui Catilina n'a existat decât din momentul plecării din Roma a iniţiatorului şi a intrigilor făcute de Lentulus între deputaţii Allobrogi.

Până în acest moment, conjuraţia de care ne ocupăm, nu exprima decât o stare a societăţii romane, o stare de anarhie a unei societăţi în decadenţă.

In adevăr, într'o epocă când aristocraţia romană, pe care cele din urmă războae civile o făcuse foarte reacţionară, ocupà aproape toate funcţiile şi deţinea toate privilegiile, ambiţiunele şi poftele de revendicare a restului societăţii erau exasperate până la culme. Când Catilina propuse între altele abolirea datoriilor, propunerea părù aşa de firească, încât pretenţiunile lui de a deveni consul erau în bună parte justificate faţă de proletariatul ce-l înconjurà, şi care începuse să-l privească drept un mântuitor. Simţul puternic al realităţii, unit cu erudiţia istorică a autorului, fac din volumul numit una din cele mai vii icoane ale trecutului latin şi poate cea mai preţioasá lucrare asupra epocei catilinare.

La Revue — 15 Mai.

Excelenta revistă cuprinde în bogatul său sumar, şi *autografia* marelui scriitor rus Leon Tolstoi.

Extragem câteva pasagii mai caracteristice:

«Am încercat să mă gândesc la aceasta (autobiografia), şi mi-am dat seama de strașnica greutate de a evità Carybda — glorificaţia de sine însuşi — şi Scylla — sinceritatea cinică asupra trândăviei vieţii mele întregi. A descrie toată laşitatea, prostia şi desfrâul, cu mai multă sinceritate chiar decât Rousseau, asta înseamnă a face o carte sau un articol foarte interesant.

Unii vor zice: iată o carte sau un articol foarte seducător, alţii vor zice: iată un om pe care foarte mulţi îl pun foarte sus şi care a fost atât de ticălos. Ce să mai zicem atunci noi, simpli muritori, însuşi Dumnezeu ne porunceşte să fim laşi.

Ce-i dreptul, când am căutat să-mi amintesc viaţa mea şi când mi-am dat seamă de toată prostia (în adevăratul sens al cuvântului), toată prostia şi laşitatea mea, am cugetat: Ce sunt alţii, dacă eu atât de lăudat şi slăvit am fost atât de mizerabil şi ticălos? S'ar puteà explica — că eu am fost mult mai şiret decât mulţi.

Nu le spun toate acestea pentru frumuseţea stilului, ci în adevăr am trăit toate acestea.

— Cu privire la biografia mea, vream să te ajut mult (e vorba de un prieten însărcinat cu scrierea biografiei), sau macar cel puțin să scriu eu ce e mai principal. M'am hotărît să scriu, socotind c'ar fi de folos și poate interesant de a arata oamenilor toată lașitatea vieții mele până la redeșteptarea mea, și fără modestia falsă, toată bunătatea (dacă nu în fapte, cel puțin în intenții) de după această redeșteptare».

In acest sens vreau să continuu.

La Revue Bleue — 19 Mai.

Alfred Fouillée, membru al Institutului, începe un erudit studiu asupra problemei: *Ce este socialismul?*

Socialismul este foarte greu de închis într'o definiție. Cu toate acestea dacă influența termenilor poate fi favorabilă succesului în luptele politice și sociale, ea e cu totul neprimită în sociologie, care caută adevărul. Să examinăm mai întâi principalele definiții ce i s'au dat.

Socialism, este după Leon Bourgeois, autorul cărții asupra *Solidarității* când în lupta între activități socotite cu totul neatârnate, se substitue asociațiunea între ființi care fac în chip voluntar să concorde activitățile lor pentru a dezvoltă fiecare o activitate în armonie cu aceia a unei totalități și pentru binele tuturor.

Millerand zice: «socialismul are drept scop, în ordinul social, abolirea claselor, după cum în ordinul politic, Revoluția franceză a avut drept scop abolirea ordinelor. Socialismul voește ca salariatul să se ridice la demnitatea asociatului.

Ambele definiții fiind prea largi și prea generale nu sunt bune.

Definițiunele mai precize: ale lui Durkheim și Belot: «Socialismul este o tendință de a face să treacă (brusc sau progresiv) funcțiunele economice din starea difuză în starea organizată.

Și această definiție păcătuește.

După cum se știe, trei sunt funcțiunile economice: Consumația care este scopul final, producția care este primul mijloc și distribuția care este un fel de termen mijlociu. Iată deci trei feluri de socialism: Comunismul și alte două feluri de socialism integral. Mai departe autorul urmărește găsirea unei definiții asupra socialismului.

Mercure de France — *15 Mai.*

Arnold van Gonepp studiază *ideile australienilor asupra reincarnației.*

Indigenii din Australia ca cea mai mare parte dintre semicivilizați, nu fac nici o deosebire între deosebitele ființe și obiecte din natură. Nefăcând deci deosebire între om și animal, animal și vegetal, vegetal și astru, ei cred că unul se poate trage din celalt, că se pot transforma chiar. Pe aceste concepțiuni se întemeiază totemismul, care e un sistem religios caracterizat prin credința în existența unei legături intime care ar uni un grup uman cu un grup de ființe inferioare sau cu o clasă de obiecte.

In viața socială, această concepție se manifestă sub forma de instituții, — nu e numai legendară.

Philéas Lebesgue semnează un studiu asupra marelui scriitor portugez Theofil Braga.

Theofil Braga s'a născut în 1843, în Ponte Delgada (insula Sf. Mihail-Azore). După studii preparatoare în liceul orașului său natal, urmează cursurile Universității din Coimbra. In timpul de față e membru al Academiei regale din Lisabona și profesor de literatură.

Operele sale constituesc o adevarată enciclopedie benedictină. Așà citãm: *Vizuinea timpilor* (epopea umanității) *Alma portugeza*, *Torente*, iar în proză *Sistem de Sociologie*, *Istoria literaturii portugeze* etc.

Precum Comoëns în timpurile mai vechi a făcut trăsătură de unire între Dante și Goethe, fapt care se adeverește mai ales din punct de vedere istoric și social decât din punct de vedere filosofic și psicologic, tot astfel între Comoëns și Victor Hugo (cel din urmă fiind continuatorul celui dintâi) legătura e făcută de Theofil Braga.

La Revue de l'Art — Mai.

Pe lângă studiul amănunțit și bogat ilustrat asupra expoziținii secolului al XVIII din Biblioteca națională, și datorit lui Henry Marcel, eleganta revistă mai are

între altele un frumos și interesant articol asupra pictorului Houdon, vestit mai ales ca portretist al femeei și copiilor săi. In adevăr e o fericire, când întâlnești în opera unui artist o pânză în care să'și fi pus nu numai tot talentul, toată știința, ci și toată inima sa.

Căci ce poate fi mai adânc, mai mișcător, mai complect pentru a exprima geniul omului, decât un portret de Saskia de Rembrandt, sau portretul Elenei Fourment de Rubens? Sunt foarte rare, *mărturisirele* de această natură.

Nuova Antologia — 15 Mai.

Excelenta revistă italiană cuprinde *Paolo Lange*, drama lui Björnstjerne Björnson, o nuvelă de Palmarini, *La Scolta*, versuri de Lesca și un foarte bogat articol: *Arta modernă la Expoziția din Milan*, datorit lui Romualdo Pantini. Orazio Bacci studiază poezia populară italiană iar Guido Villa, eminentul profesor, semnează un studiu de pedagogie asupra școalei secundare. Revista se încheie ca în totdeauna cu o foarte bogată cronică.

L'Occident — Mai.

Pseudonimul Fagus iscălește mai multe zeci de aforisme, dintre care unele vădind o cugetare.

Câteva:

Intuiția este o memorie care se uită.

Un înțelept mort nu prețuește cât un câne în viață.

Franța este o Armonie de contradicții.

O femee iartă unui barbat, câteodată; unei femei niciodată.

Emporium — Mai.

Vittorio Pica semnează un articol asupra cunoscutului pictor tânăr francez *Alfred Delaunois*, ale cărui pânze în gen sobru și definit, sunt bine apreciate. Jean de Gourmont dă o notiță biografică și lămuriri critice asupra poetului decadent francez, Albert Samain, cunoscut mai ales prin volumul *Au Jardin de l'Infante*.

D'Intignano studiază vestita catedrală din Amiens, o capodoperă de arhitectură.

D. Spineanu

6 nov.

CONVENTION DE BERNE

Unification des Législations

Historique de l'Association littéraire et artistique internationale

Lors de l'exposition de 1878, à Paris, la Société des gens de Lettres de France organisa un Congrès Littéraire International qui attira à Paris des écrivains, des artistes et des légistes du monde entier, sous la présidence d'honneur de Victor Hugo. Des discussions intéressantes s'engagèrent sur toutes les questions relatives à la condition des intellectuels dans tous les pays, et bientôt l'ampleur du programme qui se developpait inspira à un grand nombre d'assistants, la pensée de prolonger et de rendre permanentes ces communications et ces échanges de vues si, utiles à la cause de la propriété littéraire.

De cette idée, à la fois pratique et confraternelle, sortit la fondation de l'Association Littéraire et Artistique Internationale, qui, en laissant aux sociétés nationales leur autonomie et leur liberté d'action, avait pour mission d'etablir entre elles des relations continues, en même temps que son programme, loin de se limiter aux législations de tel ou tel pays particulier, s'étendait à celles de toutes les nations, pour les fondre, pour les unifier et obtenir, par l'entente de tous les intéressés, quelle que fut leur patrie, la reconnaissance générale des principes premiers qui doivent régir le droit d'auteur sur son œuvre.

Le mandat était large: sa réalisation était d'autant plus difficile que les Congrès jusque là avaient été rares, parce que les français notamment, qui devaient prendre l'initiative des réunions annuelles, n'avaient pas encore l'habitude de souvent franchir leurs frontières.

Cependant, sous l'impulsion de Victor Hugo, de M. Mendès Leal, le grand poète portugais, de Tourgeneff et encouragée par la Société des gens de Lettres, dont elle était en quelque sorte la fille, l'Association tenta son premier effort, en organisant à Londres le Congrès de 1879. L'accueil des littérateurs anglais, celui du Lord Maire, qui donna aux congresistes l'hospitalité à Maansion-House, décidèrent du succès de notre entreprise, et les questions de traduction, d'adaptation, de protection internationale, furent pour la première fois posées catégoriquement devant les représentants de l'Europe entière et de l'Amérique.

Les votes acquis impliquaient un engagement formel de marcher en avant, et les années suivantes à Lisbonne, puis à Vienne et enfin à Rome, l'oeuvre de l'Association prit toute son ampleur; par la marche nécessaire des idées, le projet d'une convention diplomatique internationale réglant les droits de l'auteur sur son œuvre, fut déposé sur le bureau du Congrès de Rome, par les représentants de l'Allemagne, de la France et de la Norvège. L'impulsion définitive était donnée et M. Torrès Caïcedo, ministre du Salvador, qui occupait alors la présidence de l'Association, eut l'honneur

de décider le gouvernement fédéral Suisse, en la personne de son président Numa Droz, à prendre l'initiative de la proposition, adressée à toutes les puissances, de tenir une conférence diplomatique, pour formuler le programme d'une convention internationale.

A l'Association échéait la mission de tracer les grandes lignes de cette convention, et une première conférence se réunit à Berne, du 10 au 17 Septembre 1883, sous la présidence de M. Numa Droz. Ce fut à cette conférence que se révéla l'influence prépondérante de l'homme qui devait pendant plus de dix années diriger notre action, de M. Eugène Pouillet, l'éminent jurisconsulte qui, avec une autorité remarquable, avec une lucidité jamais en défaut, traça les grandes lignes de la convention, en discuta les termes et finalement obtient le vote qui allait constituer, dans l'histoire de la propriété littéraire, un progrès décisif.

Trois ans plus tard, le projet, longuement discuté par une conférence diplomatique internationale, passait à l'état d'instrument officiel et définitif: la plupart des grandes puissances y ont aujourd'hui adhéré. La Russie, l'Autriche-Hongrie, les Etats-Unis restent seuls en dehors de ce magnifique mouvement, et aussi, disons le à regret, la Roumanie.

La Convention de Berne de 1886 est bien l'oeuvre de l'Association qui en est justement fière, d'autant que, loin d'abandonner la tâche, elle a poursuivi avec persévérence l'accession des pays encore refractaires, aidée par le bon vouloir et l'activité du Bureau international de Berne, dona le directeur, M. Henri Morel, a droit à la reconnaissance des intellectuels de tous les pays.

L'Association eut encore l'honneur, en 1886, de collaborer à la réfection de la loi nationale belge, qui peut être reconnue pour l'une des plus parfaites qui ait encore été édictée.

Depuis lors les progrès ne se sont pas arrêtés: pendant vingt six ans, l'Association n'a pas cessé de combatre pour la justice et partout, à Madrid, à Venise, à Londres, à Anvers, à Dresde, à Berne, à Monaco, à Heidelberg, à Weimar, à Turin, à Milan, à Naples, à Marseille, à Liège, elle a fait entendre les revendications du droit.

Elle a présenté et fait prévaloir les réclamations des architèctes, dont, par un oubli fâcheux, le nom ne figurait pas parmi les adèptes des arts graphiques, des peintres, des sculpteurs, et des dessinateurs trop souvent frustrés de leurs droits de réproduction, surtout lorsque leurs œuvres étaient utilisées dans un but commercial; elle a fait admettre la photographie au bénéfice de la protection qui lui est dûe; elle a fait prévaloir la thèse si précieuse de la supression des formalités imposées aux auteurs, pour la reconnaissance de leur propriété.

Enfin, s'efforçant de réaliser le vœu définitif auquel se sont ralliés les esprits les plus éminents—et parmi eux nos présidents, M. M. Louis Ulbach, Louis Ratisbonne, Eugène Pouillet et Georges Maillard,— elle a enfin rédigé un projet de loi-type qui, dans un temps peu éloigné, servira de modèle aux législateurs de tous les pays, mettant définitivement hors de conteste les principes du droit d'auteur, dans les conditions les plus équitables de la logique et de l'équité.

Voici la liste des congrès tenus par l'Association.

1879, Londres. 1880, Lisbonne. 1881, Vienne. 1882, Rome. 1883, Conférence de Berne. 1883, Amsterdam. 1884, Bruxelles. 1885, Anvers. 1886. Genève. 1887, Madrid. 1888, Venise. 1889, Paris. 1889, Conférence de Berne. 1890, Londres. 1891, Neufchâtel. 1892, Milan. 1893, Barcelone. 1894, Anvers. 1895, Dresde. 1896, Berne. 1897 Monaco. 1898, Turin. 1899, Heidelberg. 1900, Paris. 1901, Vevey. 1902, Naples. 1903, Weimar. 1904, Marseille. 1905, Liège. 1906, Bucarest.

La Convention d'Union de Berne

Rapporteurs : **Alexandre Chaumat.** **Albert Vaunois.**

§ 1. **Historique.** — C'est bien de l'Association littéraire et artistique internationale qu'est née la Convention de Berne.

Schmidt, représentant la corporation des libraires allemands, émit le vœu que l'Association prît l'initiative de la formation d'une Union de la propriété littéraire, analogue à l'Union postale universelle.

Mais à la suite de la signature d'une convention sur la propriété littéraire, conclue entre l'Allemagne et la France, un revirement se produisit dans le groupe que représentait M. Paul Schmidt ; les éditeurs allemands parurent se désintéresser momentanément de la question ; néanmoins, le Comité de l'Association Internationale jugea qu'elle ne devait pas être abandonnée. Il convoqua à Berne, en Septembre 1883, une conférence, composée de délégués de sociétés diverses, d'où sortit un projet de convention littéraire, que le gouvernement Suisse prit sous son patronage. En Décembre 1883, M. Ruchonnet, président de la Confédération Helvétique, proposait aux différents gouvernements la convocation d'une Conférence diplomatique, ayant pour but d'examiner les dispositions communes qu'il serait possible d'adopter.

Cette invitation ayant été favorablement accueillie, le Conseil fédéral transmit, le 21 Août 1884, aux divers Etats un projet de convention un peu plus détaillé que celui de 1883. Les délégués officiels de onze pays se réunirent en 1884, puis en 1885, à Berne, où fut enfin signée, la convention que nous analyserons un peu plus loin et qui porte la date du 9 Septembre 1886.

Cette convention fut ratifiée aussitot par les gouvernements suivants : Allemagne, Belgique, Espagne avec ses colonies, France avec l'Algérie et ses colonies, Grande-Bretagne avec ses colonies et possessions, Haïti, Italie, Suisse et Tunisie. Puis sont, venues ultérieurement les adhésions du Luxembourg, (en 1888), de la principauté de Monaco (1889), de la Norvège (1896), du Japon (1899), du Danemark (1903) et de la Suède (1904).

La Convention envisagée, dès le début, comme susceptible d'améliorations, est soumise à des révisions périodiques traitées dans des conférances, qui auront lieu successivement dans les pays de l'Union ; les changements ne doivent, du reste, être valables pour l'Union que moyennant l'assentiment unanime des pays qui la composent. La première conférence de révision, tenue à Paris, a rédigé un acte additionnel et une déclaration interprétative, datées du 4 Mai 1896. La seconde conférence se réunira à Berlin. Annoncée d'abord pour la présente année (1906), elle sera reculée probablement jusqu'en 1907 ou 1908.

§ 2. **Texte et analyse de la Convention de Berne.**— Les textes internationaux aujourd'hui en vigueur dans les pays de l'Union sont contenus dans la convention de 1886, dans un article additionnel et un protocole de clôture rédigés en même temps qu'elle, un acte additionnel et une déclaration interprétative, formulés en 1896. Seule la Norvège n'a pas accepté l'Acte additionnel, seule la Grande-Bretagne n'a pas accepté la déclaration interprétative. Nous donnons le texte, tel qu'il résulte des modifications affectées par l'Acte additionnel de Paris; nous le ferons suivre d'un résumé explicatif.

Article Premier.—«Les pays contractants sont constitués à l'état d'Union pour la protection des droits des auteurs sur leurs œuvres littéraires et artistiques.

Art. 2.—«Les auteurs ressortissant à l'un des pays de l'Union, ou leurs ayants cause, jouissent, dans les autres pays, *pour leurs œuvres, soit non publiées,* soit publiées pour la première fois dans un de ces pays [1]), des droits que les lois respectives accordent actuellement ou accorderont par la suite aux nationaux.

La jouissance de ces droits est subordonnée à l'accomplissement des conditions et formalités prescrites par la législation *du pays d'origine de l'œuvre;* [2]) elle *ne peut excéder*, dans les autres pays, la durée de la protection accordée dans ledit pays d'origine.

Est considéré comme pays d'origine de l'œuvre celui de la première *publication*, ou, si cette *publication* a lieu simultanément dans plusieurs pays de l'Union, celui d'entre eux dont la législation accorde la durée de protection la plus *courte*.

Pour les œuvre *non publiées*, [3]) le pays auquel appartient l'auteur est considéré comme pays d'origine de l'œuvre.

Les œuvres posthumes sont comprises dans les œuvres protégées [4]).

---

(1) L'Acte additionnel de Paris a interverti les deux alternatives et ajoute les mots: *pour la première fois.*

(2) D'après la déclaration interpretative de 1895, la protection «dépend uniquement de l'accomplissement, dans le pays d'origine de l'œuvre, des conditions et formalités qui peuvent être prescrites par la législation de ce pays».

(3) D'après la déclaration interprétative de 1896, il faut entendre, *publiées* dans le sens de *éditées;* «en conséquence, la représentation d'une œuvre dramatique ou dramatico-musicale, l'exécution d'une œuvre musicale, l'exposition d'une œuvre d'art, ne constituent pas une publication dans le sens de la Convention et de l'Acte additionnel.

(4) Alinéa ajouté par l'Acte additionnel.

Art. 3. — „Les auteurs ne ressortissant pas à l'un des pays de l'Union, mais qui auront édité ou fait éditer pour la première fois leurs œuvres littéraires ou artistiques dans l'un de ces pays, jouiront, pour ces œuvres, de la protection accordée par la présente Convention" (1).

Art. 4. — „L'expression „œuvres littéraires et artistiques" comprend : les livres, brochures ou tous autres écrits ; les œuvres dramatiques ou dramatico-musicales; les compositions musicales avec ou sans paroles ; les œuvres de dessin, de peinture, de sculpture, de gravure ; les lithographies, les illustrations, les cartes géographiques ; les plans croquis et ouvrages plastiques, relatifs à la géographie, à la topographie, à l'arhitecture ou aux sciences en général ; *enfin* toute production quelconque du domaine littéraire, scientifique ou artistique, qui pourrait être publiée par n'importe quel mode d'impression ou de réproduction".

Art. 5. — „Les auteurs ressortissants à l'un des pays de l'Union ou leurs ayants cause jouissent, dans les autres pays, du droit exclusif de faire ou d'autoriser la traduction de leurs ouvrages" (2).

„*Toutefois, le droit exclusif de traduction cessera d'exister lorsque l'auteur n'en aura pas fait usage dans un délai de 10 ans à partir de la publication de l'œuvre originale, en publiant on en faisant publier, dans un des pays de l'Union, une traduction dans la langue pour laquelle la protection sera reclamée*".

„Pour les œuvres publiées par livraisons, le délai de 10 années ne compte, qu'à dater de la publication de la dernière livraison de l'œuvre originale.

„Pour les œuvres composées de plusieurs volumes publiés par intervalles, ainsi que pour les bulletins ou cahiers publiés par des Sociétés littéraires ou savantes ou par des particuliers, chaque volume, bulletin ou cahier, est, en ce qui concerne le délai de dix années, considéré comme ouvrage séparé".

„Dans les cas prévus au présent article, est admis, comme date de publication pour le calcul des délais de protection, le 31 décembre de l'année dans laquelle l'ouvrage a été publié".

Art. 6. — Les traductions licites sont protégées comme des ouvrages originaux. Elles jouissent, en conséquence, de la protection stipulée aux articles 2 et 3, en ce qui concerne leur reproduction non autorisée dans les pays de l'Union."

„*Il est entendu que s'il s'agit d'une œuvre pour laquelle le droit de traduction est dans le domaine public, le traducteur ne peut pas s'opposer à ce que la même œuvre soit traduite par d'autres écrivains.*"

Art. 7. — „*Les romans-feuilletons, y compris les nouvelles,* publiés dans les journaux ou recueils périodiques d'un des pays de l'Union, ne pourront être reproduits, en original ou en traduction, dans les autres pays de l'Union, sans l'autorisation des auteurs ou de leurs ayants cause".

„*Il en sera de même pour les autres articles de journaux ou de recueils périodiques, lorsque les auteurs ou éditeurs auront expréssement déclaré, dans le journal ou le recueil même où ils les auront fait paraître, qu'ils en interdisent la reproduction. Pour les recueils, il suffit que l'interdiction soit faite d'une manière générale en tête de chaque numéro*".

„*A défaut d'interdiction, la reproduction sera permise, à la condition d'indiquer la source*".

„*En aucun cas, l'interdiction ne peut s'appliquer aux* articles de discussion politique, *aux nouvelles du jour et aux „faits divers*" (3)."

Art. 8. — „En ce qui concerne la faculté de faire licitement des emprunts à des œuvres littéraires ou artistiques pour des publications destinées à l'enseignement ou ayant un caractère scientifique, ou pour des chrestomathies, est résérvé l'effet de la législation des pays de l'Union et de arrangements particuliers existants ou à conclure entre eux.

---

(1) L'article primitif est ainsi conçu :
«Les stipulations de la présente Convention s'appliquent aux éditeurs d'œuvres littéraires ou artistiques publiées dans un pays de l'Union, et dont l'auteur appartient à un pays qui n'en fait pas partie.

(2) Le texte primitif ajoutait : «jusqu'à l'expiration de 10 années, à partir de la publication de l'oeuvre originale dans d'un des pays de l'Union.

(3) L'article primitif est ainsi conçu :
«Les stipulations dela présente Convention s'appliquent aux éditeurs d'œuvres littéraires ou artistiques publiées dans un pays de l'Union, et dont l'auteur appartient à un pays qui n'en fait pas partie.

Art. 9. — Les stipulations de l'article 2 s'appliquent à la représentation publique des œuvres dramatiques *ou* dramatico-musicales, que ces œuvres soient *publiées* ou non.

„Les auteurs d'œuvres dramatiques ou dramatico-musicales, ou leurs ayants cause, sont, pendant la durée de leur droit exclusif de *traduction*, réciproquement protégés contre la représentation publique non autorisée de la traduction de leurs ouvrages.

„Les stipulations de l'article 2 s'appliquent également à l'exécution publique des œuvres musicales *non publiées ou de celles qui ont été publiées, mais dont l'auteur a expressément déclaré sur le titre ou en tête de l'ouvrage qu'il en interdit l'exécution publique*".

Art. 10. — „Sont spécialement comprises dans les reproductions illicites auxquelles s'applique la présente Convention, les apropriations indirectes non autorisées d'un ouvrage littéraire ou artistique, désignées sous des noms divers, tels que : adaptations, arrangements de musique, etc., *lorsqu'elles ne sont que la reproduction d'un tel ouvrage, dans la même forme ou sous une autre forme, avec des changements, additions ou retranchements, non essentiels, sans présenter d'ailleurs le caractère d'une nouvelle œuvre originale*". (1).

„Il est entendu que, dans l'application du présent article, les tribunaux des divers pays de l'Union tiendront compte, s'il y a lieu, des réserves de leurs lois respectives."

Art. 11.—«Pour que les auteurs des ouvrages protégés par la présente Convention soient, jusqu'à preuve contraire, considérés comme tels et admis, en conséquence, devant les tribunaux des divers pays de l'Union, à exercer des poursuites contre les contrefaçons, il suffit que leur nom soit indiqué sur l'ouvrage en la matière usitée.

«Pour les œuvres anonymes ou pseudonymes, l'éditeur dont le nom est indiqué sur l'ouvrage est fondé à sauvegarder les droits appartenant à l'auteur. Il est, sans autres preuves, réputé ayant cause de l'auteur anonyme ou pseudonyme.

«*Il est entendu, toutefois, que les tribunaux peuvent exiger, le cas échéant, la production d'un certificat délivré par l'autorité compétente, constatant que les formalités prescrites, dans le sens de l'article 2, par la législation du pays d'origine ont été remplies.*

Art. 12.— «Toute œuvre contrefaite peut être saisie par les autorités compétentes (2) des pays de l'Union où l'œuvre originale a droit à la protection légale.

«La saisie a lieu conformément à la législation intérieure de chaque pays.

Art. 13.— «Il est entendu que les dispositions de la présente Convention ne peuvent porter préjudice, en quoi que ce soit, au droit qui appartient au Gouvernement de chaque pays de l'Union de permettre, de surveiller, d'interdire par des mesures de législation ou de police intérieure, la circulation, la représentation, l'exposition de tout ouvrage ou production, à l'égard desquels l'autorité compétente aurait à exercer ce droit.

Art. 14.— «La présente Convention, *sous les réserves et conditions à déterminer d'un commun accord*, s'applique à toutes les œuvres qui, au moment de son entrée en vigueur, ne sont pas encore tombées dans le domaine public de leur pays d'origine.

Art. 15.— «Il est entendu que les Gouvernements des pays de l'Union se réservent respectivement le droit de prendre séparément, entre eux, des arrangements particuliers, en tant que ces arrangements conféreraient aux auteurs ou à leurs ayants cause des droits plus étendus que ceux accordés par l'Union, ou qu'ils renfermeraient d'autres stipulations non contraires à la présente Convention.

Art. 16.— «Un office international est institué sous le nom de «Bureau de l'Union internationale pour la protection des œuvres littéraires et artistiques».

«Ce bureau, dont les frais sont supportés par les administrations de tous les pays de l'Union, est placé sous la haute autorité de l'administration supérieure de la Confédération suisse et fonctionne sous sa surveillance. *Les attributions en sont déterminées, d'un commun accord entre les pays de l'Union.*

---

(1) La déclaration interpelative, à 1896, spécifie que «la transformation d'un roman en pièce de théâtre ou d'une pièce de théâtre en roman» rentre dans les stipulations de l'art. 10.

(2) Le texte primitif prévoyait seulement la saisie *à l'importation.*

Art. 17.— «La présente Convention peut être soumise à des revisions en vue d'y introduire les améliorations de nature à perfectionner le système de l'Union.

«Les questions de cette nature, ainsi que celles qui intéressent, à d'autres points de vue, le développement de l'Union, seront traitées dans des conférences, qui auront lieu successivement dans les pays de l'Union entre les délégués des dits pays.

«Il est entendu qu'aucun changement à la présente Convention ne sera valable pour l'Union, que moyennant l'assentiment unanime des pays qui la composent.

Art. 18.— «Les pays qui n'ont pas pris part à la présente Convention et qui assurent chez eux la protection légale des droits faisant l'objet de cette Convention, seront admis à y accéder, sur leur demande.

«Cette accession sera notifiée par écrit au Gouvernement de la Confédération suisse, et par celui-ci à tous les autres.

«Elle emportera, de plein droit, adhésion à tous les avantages stipulés dans la présente Convention.

Art. 19. — «Les pays accédant à la présente Convention ont aussi le droit d'y accéder en tout temps pour leurs colonies ou possessions étrangères.

«Ils peuvent, à cet effet, soit faire une déclaration générale, par laquelle toutes leurs colonies ou possessions sont comprises dans l'accession, soit nommer expressément celles qui y sont comprises, soit se borner à indiquer celles qui en sont exclues.

Art. 20.—«La présente Convention sera mise à exécution trois mois après l'échange des ratifications et demeurera en vigueur pendant un temps indéterminé, jusqu'à l'expiration d'une année, à partir du jour où la dénonciation en aura été faite.

«Cette dénonciation sera adressée au Gouvernement de la Confédération suisse(1). Elle ne produira son effet qu'à l'égard du pays qui l'aura faite, la Convention restant exécutoire pour les autres pays de l'Union.

Article additionnel. — *Les Plénipotentiaires, réunis pour signer la Convention concernant la création d'Union internationale pour la protection des œuvres littéraires et artistiques, sont convenus de l'article additionnel suivant, qui sera ratifié, en même temps que l'acte auquel il se rapporte:*

La Convention conclue à la date de ce jour n'affecte en rien le maintien des Conventions actuellement existantes entre les pays contractants, en tant que ces Conventions confèrent aux auteurs ou à leurs ayants cause des droits plus étendus que ceux accordés par l'Union, ou qu'elles renferment d'autres stipulations qui ne sont pas contraires à cette Convention.

En foi de quoi, les Plénipotentiaires respectifs ont signé le présent article additionnel.

Protocole de clôture. — *Au moment de procéder à la signature de la Convention conclue à la date de ce jour, les Plénipotentiaires soussignés ont déclaré et stipulé ce qui suit:*

1. Au sujet de l'article 4, il est convenu ce qui suit:

A. — Dans les pays de l'Union où la protection est accordée non seulement aux plans d'architecture, mais encore aux œuvres d'architecture elles-mêmes, ces œuvres sont admises au bénefice des dispositions de la Convention de Berne et du présent acte additionnel.

B. — Les œuvres photographiques et les œuvres obtenues par un procédé analogue sont admises au bénéfice des dispositions de ces actes, pour autant que la législation intérieure permet de le faire et dans la mesure de la protection qu'elle accorde aux œuvres nationales similaires.

„Il est entendu que la photographie autorisée d'une œuvre d'art protégée, jouit, dans tous les pays de l'Union, de la protection légale, au sens de la Convention de Berne et du présent acte additionnel, aussi longtemps que dure le droit principal de reproduction de cette œuvre même et dans les limites des conventions privées entre les ayants droit (2).

---

(1) Le texte primitif disait seulement:... «le Gouvernement chargé de recevoir les accessions».

«(2) La chif. *1* du Protocole de Clôture était ainssi conçu dans la version primitive:

«*I. Au sujet de l'article 4, il est convenu que ceux des pays de l'Union où le caractère d'œuvres artistiques n'est pas refusé aux œuvres photographiques s'engagent à les admtetre, à partir de la mise en vigueur de la Convention conclue en date de ce jour, au bénéfice de ses dispositons. Ils ne sont, d'ailleurs tenus de protéger les auteurs desdites œuvres, sauf les arrangements internationaux existants ou à conlucre, que dans la mesure où leur législation permet de le faire.*

«*Il est entendu que la photographie autorisée d'une œuvre d'art protégée jouit dans tous les pays de l'Union, de la protection légale, en sens de ladite Convention, aussi longtemps que dure le droit principal de reproduction de cette œuvre même, et dans les limites des Conventions privées entre les ayants droit.*

2. Au sujet de l'article 9, il est convenu que ceux des pays de l'Union dont la législation comprend implicitement, parmi les œuvres dramatico-musicales, les œuvres chorégraphiques, admettent expressément les dites œuvres au bénéfice des dispositions de la Convention conclue en date de ce jour.

„Il est d'ailleurs entendu que les contestations qui s'élèveraient sur l'application de cette clause demeurent réservées à l'appreciation des tribunaux respectifs.

„3. Il est entendu que la fabrication et la vente des instruments servant à reproduire mécaniquement des airs de musique empruntés au domaine privé ne sont pas considerées comme constituant le fait de contrefaçon musicale.

„4. L'accord commun prévu à l'article 14 de la Convention est déterminé ainsi qu'il suit :

„L'application de la Convention de Berne et de l'acte additionnel aux œuvres non tombées dans le domaine public, dans le pays d'origine, au moment de la mise en vigueur de ces actes, aura lieu suivant les stipulations y relatives contenues dans les conventions spéciales, existantes ou à conlucre à cet effet. (1)

A défaut de semblables stipulations entre les pays de l'Union, les pays respectifs régleront, chacun pour ce qui le concerne, par la législation intérieure, les modalités relatives à l'application du principe contenu à l'article 14.

„Les stipulations de l'article 14 de la Convention de Berne et du présent numéro du Protocole de Clôture s'appliquent également au droit exclusif de traduction, tel qu'il est assuré par le présent acte additionnel.

„Les dispositions transitoires mentionnés ci-dessus sont applicables en cas de nouvelles accessions à l'Union.

„5. L'organisation du Bureau international, prévu à l'article 16 de la Convention, sera fixée par un réglement que le Gouvernement de la Confédération suisse est chargé d'elaborer.

„La langue officielle du Bureau international sera la langue française.

„Le Bureau international centralisera les renseignements de toute nature relatifs à la protection des droits des auteurs sur leurs œuvres littéraires et artistiques. Il les coordonera et les publiera. Il procédera aux études d'utilité commun-intéressant l'Union et redigera, à l'aide des documents qui seront mis à sa disposition par les diverses administrations, une feuille périodique, en langue frans çaise, sur les questions concernant l'objet de l'Union. Les Gouvernements des paye de l'Union se réservent d'autoriser, d'un commun accord, le Bureau à publier une édition dans une où plusieurs autres langues, pour le cas où l'expérience en aurait démontré le besoin.

Le Bureau international devra se tenir en tout temps à la disposition des membres de l'Union, pour leur fournir, sur les questions relatives à la protection des œuvres littéraires et artistiques, les renseignements spéciaux dont ils pourraient avoir besoin.

„L'admnistration du pays où doit siéger une conférence, préparera, avec le concours du Bureau international, les travaux de cette conférence.

Le directeur du Bureau international assistera aux séances des conférences et prendra part aux discussions, sans voix délibérative. Il fera, sur sa gestion, un rapport annuel qui sera communiqué à tous les membres de l'Union.

„Les dépenses du Bureau de l'Union internationale seront supportées en commun par les pays contractants. Jusqu'à nouvelle décision, elles ne pourront pas dépasser la somme de soixante mille francs par année. Cette somme pourra être augmentée au besoin par simple décision d'une des conférences prévues à l'article 17,

„Pour déterminer la part contributive de chacun des pays dans cette somme totale des frais, les pays contractants et ceux qui adhéreraient ultérieurement à l'Union seront divisés en six clases, contribuant chacune dans la proportion d'un certain nombre d'administrations:

1 classe, 25 annuités; 2 classe, 20 annuités; 3 classe, 15 annuités; 4 classe, 10 annuités; 5 classe, 5 annuités.

---

(1) Il n'y a, par rapport au texte primitif, qu'une légère modification de rédaction, pour préciser que les de oeuvres doivent ne pas être tombées dans le domaine public *au pays d'origine* et pour étendre la disposition de l'acte additionnel.

d'insister, — la protection internationale des intérêts intellectuels est une source de richesses économiques.

En regard de ces intérêts, qui sont indiscutables, les éditeurs, les libraires, les imprimeurs, les directeurs de théâtre, — ceux du moins qui sont hostiles à cette protection internationale, — opposent leurs propres intérêts et s'abritent en général derrière ce qu'il nomment les droits ou plutôt l'intérêt du public. Mais est-il vrai que la masse du public ait avantage à ce que les producteurs intellectuels ne soient pas protégés? Allons plus loin: est-il vrai que, sans parler du public, les éditeurs eux-mêmes aient avantage à ce que cette protection n'existe pas?

Nous ne l'aurons jamais cru; mais sur ce point, on pourrait nous suspecter, plaidant notre propre cause. Nous préférons invoquer ce qui se passe dans les Etats encore réfractaires à la protection internationale des auteurs. Partout, aux Etats-Unis, en Hollande, en Autriche-Hongrie, des comités, des associations, des individus se sont rendu compte des avantages qu'offrirait l'adhésion de leurs gouvernements à la Convention de Berne. Nous applaudissons à leur propagande. Elle est fondée sur de tels arguments, qu'on finira bien par les écouter.

Ainsi, en Autriche, un jurisconsulte Viennois, M. le D-r G. F. Altschul, dans un article de la revue *Das Barreau*, du 1er fév. 1906, jetant un coup d'œil rétrospectif sur la loi autrichienne — du 26 déc. 1899, concernant le droit d'auteur, — préconise l'adhésion de son pays à la Convention de Berne dans les termes suivants: «Sans doute, «les peuples slaves de l'Autriche verraient leur droit de traduction sensiblement res«traint, par leur adhésion; en revanche, les compositeurs autrichiens qui envoient partout «leurs opérettes, chansons et danses les plus populaires, trouveraient la protection qui «leur est due dans les pays unionistes et qui leur manque actuellement à leur grand «détriment, car les quelques traités littéraires particuliers ne les remplacent qu'im«parfaitement» (1).

En Hongrie, c'est un éditeur, M. Victor Ranschburg, qui fait insérer les conclusions aux quelles il est arrivé, dans l'organe des éditeurs hongrois, la *Corvina*, No. du 10 fév. 1906. Il s'est demandé si la piraterie littéraire est indispensable pour la prospérité nationale. Il a établi que la Hongrie a traduit annuellement, de 1861 à 1898, en moyenne 25 travaux scientifiques, pour lesquels le droit de traduction aurait du être acquis, si le régime de l'Union y avait été implanté et qu'en rétribuant les auteurs de toutes les œuvres en général, traduites pendant ce laps de temps en langue hongroise, à 15 couronnes par œuvre, il aurait fallu payer environ 25.000 couronnes en tout, par an; ce serait là le montant de l'impôt civilisateur annuel du pays. En revanche, il tirerait de l'entrée dans le groupement des Etats unionistes les avantages que voici:

a) Il ne serait plus possible de faire paraître, à côté des traductions autorisées et déjà à l'expiration de 5 ans après leur publication, des traductions non autorisées; les éditeurs hongrois pourraient donc plus facilement faire des sacrifices pour de bonnes traductions;

b) Il serait édité beaucoup moins de traductions d'œuvres de rebut étrangères, qui ne paraissent actuellement en hongrois que par ce qu'il n'y a rieu à payer pour l'acquisition du droit de traduction;

c) Débarrassés de cette concurrence, les auteurs indigènes verraient la vente de leurs propres œuvres aller en augmentant, ce qui serait propice pour la vie littéraire nationale;

d) Les auteurs hongrois et precisément les auteurs les plus capables, bénéficieraient aussi d'une protection efficace à l'étranger, au lieu de la protection actuelle qu'on ne peut prendre au sérieux;

e) Les pays du dehors, libérés des soucis et griefs actuels lien justifiés, cesseraient leurs accusations lancées maintenant contre la Hongrie qui est qualifiée de foyer de piraterie littéraire (2).

Il faut dire et répéter bien haut que le public n'est réellement pas intéressé dans la question. L'intérêt du public est de payer les livres chez le libraire et ses places au théâtre, le moins cher possible. La protection littéraire internationale n'influe

(1) Cité et traduit par le Droit d'auteur, de Berne, 1906. p. 26.
(2) V. le Droit d'auteur, 1906, p. 3[illegible].

pas sensiblement sur le prix de ces marchandises. Nous ne croyons pas que les livres se vendent plus cher en Alemagne, pays adhérent à l'Union de Berne, qu'en Autriche-Hongrie, pays non-unioniste.

La résistance des pays hostiles à l'Union ne vient en somme que de quelques éditeurs, qui croient qu'avec la liberté de tout traduire, sans rien accorder aux auteurs, ils feront des bénéfices plus considérables. Mais ils se trompent. L'éditeur hongrois le dit lui-même à ses confrères. Leur intérêt est d'avoir de bonnes traductions d'œuvres de valeur; leur intérêt est de ne pas se nuire l'on à l'autre, par une concurrence effrénée, qui tue leur industrie; leur intérêt est de s'assurer la sécurité d'un droit exclusif de publication, grâce à la reconnaissance du droit de l'auteur étranger et à une entente raisonnable avec lui.

La protection internationale des auteurs, telle que la réalise la Convention de Berne, est un effort vers la justice; outre un principe d'équité, elle sauvegarde en même temps l'utilité générale; elle profite au public et aux éditeurs eux-mêmes.

§ 4. **Projets de réformes et d'amélioration de la Convention**—La Convention a groupé des Etats dont les législations étaient assez différentes. Elle devait établir un régime acceptable pour tous et ne pas poser les règles choquant violemment les institutions de tel ou tel pays contractant. Elle constituait une transaction incessante, sacrifiant tantôt aux idées peu favorables pour les auteurs et tantôt entrainée par les doctrines établies ches les nations, où la protection intellectuelle est solidement organisée. Elle est, à cause de sa conception même, nécessairement imparfaite. De là les révisions périodiques auxquelles elle est soumise. Notre Association, après en avoir obtenu la création, s'est donné pour mission d'en suivre, ou plutôt d'en devancer et d'en faciliter le perfectionnement.

Deux voies nous sont ouvertes et nous les parcourons parallètement. Au point de vue doctrinal, nous étudions, nous dégageons les principes; nous répandons partout les idées que nous croyons justes; nous posons peu à peu les fondements d'une loi idéale, que nous montrons comme modèle aux lois imparfaites, contigentes, incomplètes, telles que sont, à des degrés divers, toutes les législations actuelles.

Au point de vue pratique, et en tenant compte des lois et des institutions de chaque peuple, nous notons les ameliorations qui nous paraissent immédiatement réalisables celles dont l'insertion dans le texte de la Convention d'Union ne peut sembler une utopie et constituerait un progrès dans l'intérêt des auteurs.

Les travaux de l'Association à ce dernier point de vue sont consignés dans les comptes-rendus de chacun de ces congrès. Chaque année nous discutons, nous elaborons à nouveau un projet de convention revu, amélioré, et tel que nous desirerions le voir adopté par tous les Etats qui ont déjà adhéré ou qui adhéreront encore aux textes de 1886 et de 1896. Notre projet est essentiellement variable, comme l'état général des idées et la balance des intérêts. Il a pour objet de préparer l'entente des diplomates.

La rédaction qu'a adoptée le congrès de Weimar en 1903 et qui, depuis cette époque, n'a pas subi de modifications sensibles, a un premier but: la simplification et la coordonation de toutes les dispositions votées en 1886 et 1896, en un seul texte de convention. Au fond, sans parler de quelques points de détail qui apparaîtront à la lecture de notre projet, nous proposons comme progrès posibles: de ne pas admettre toujours et nécesairement la durée de protection la plus courte, chaque fois que plusieurs législations applicables peuvent se trouver en conflit,—de comprendre, de façon plus expresse, dans la liste des personnes protégées, les architectes, les photographes, les auteurs d'œuvres chorégraphiques, et des productions des arts appliqués,— d'effacer les restrictions apportées au droit exclusiv de traduction, de diminuer celles opposées au droit des journalistes sur la reproduction de leurs articles, — de mieux préciser ce que sont les adaptations illicites en matière théâtrale, de réglementer, en l'interdisant, la libre reproduction musicale par les instruments mécaniques de tout genre, enfin de determiner et d'étendre les attributions du bureau de Berne.

Sur toutes ces questions il est utile de s'expliquer et, croyons nous, facile de s'entendre, en garantissant les droits d'auteur.

Voici le texte du nouveau projet de Convention, adopté par le Congres de Weimar, en 1903. Les passages nouveaux sont en italiques.

Article premier.—«Les pays contractants sont constitués à l'état d'Union, pour la protection des droits des auteurs sur leurs œuvres littéraires et artistiques.

Les dispositions ci-après ne comportent qu'un minimum de protection, qui n'exclut ni l'application des dispositions plus favorables des lois nationales, ni l'application des arrangements existants ou à conclure entre les pays contractants, en tant que ces arrangements confèrent aux auteurs ou à leurs ayants cause des droits plus étendus que ceux accordés par l'Union, ou qu'ils renferment d'autres stipulations contraires à la présente convention».

La déclaration contenue dans le nouvel alinéa 2 est bien conforme à la pensée des parties contractantes et à l'interprétation qui a été donnée par les jurisconsultes. Mais il est sage, pour éviter toutes divergences, de l'insérer dans le texte de la Convention.

Art. 2.—«Les auteurs ressortissants à l'un des pays de l'Union, ou leurs ayants cause, jouissent, dans les autres pays, pour leurs œuvres, soit *inédites*, soit *éditées pour la première fois* dans un de ces pays, des droits que les lois respectives accordent actuellement ou accorderont, par la suite, aux nationaux.

La jouissance de ces droits est *uniquement* subordonnée à l'accomplissement, dans le *pays d'origine de l'œuvre*, des conditions et formalités *qui peuvent être* prescrites par la législation *de ce pays;* elle a dans les autres pays *de l'Union, au moins* la durée de la protection accordée dans ledit pays d'origine.

Au cas de contestation, l'auteur ou ses ayants droit pourront justifier de la protection de l'œuvre au pays d'origine, par un certificat que le Bureau de l'Union internationale est habilité à délivrer.

Est considéré comme pays d'origine de l'œuvre celui de la première *édition*, ou, si cette *édition* a lieu simultanément dans plusieurs pays de l'Union, celui d'entre eux dont la législation accorde la durée de protection la plus *longue.*

Pour les œuvres *inédites*, le pays auquel appartient l'auteur est considéré comme pays d'origine de l'œuvre.

Les œuvres posthumes sont comprises dans les œuvres protégées».

Les alinéas 1, 4 et 5 sont modifiés dans le sens de la déclaration interprétative de 1896, qui remplace l'expression «publier» par «éditer», afin de restreindre l'idée de publication à la mise au jour ou en vente de la reproduction de l'œuvre, exclusion faite de la publication par la représentation, la lecture, l'exécution, l'exhibition (voir *le Droit d'auteur*, 15 mars et 15 mai 192).

Dans l'alinéa 2, on a egalement reproduit la déclaration interprétative de 1896, pour bien insister sur la suppression des formalités de dépôt dans le pays où la protection est réclamée pour l'œuvre étrangère. En outre, on a modifié la phrase «elle ne peut excéder, dans les autres pays, la durée de la protection accordée dans le pays d'origine», pour lui enlever son caractère impératif et laisser à la législation intérieure de chaque Etat, comme le prévoit le nouvel alinéa 2 de l'article premier, la liberté d'accorder aux œuvres étrangères toute la durée de protection accordée aux nationaux, même si cette protection est plus longue qu'au pays d'origine (voir Congrès de Vevey, p. 28). C'est seulement un minimum de protection qu'édicte la Convention ; mais si la durée, pour les nationaux, est inférieure à la durée fixée par la loi du pays d'origine, l'étranger se trouvera protégé plus longtemps que le national, situation qui conduira nécessairement à l'unification de la durée de protection dans toutes les législations de l'Union.

Le troisième alinéa est emprunté, avec une variante, à l'article 11 actuel ; il habilite le Bureau de Berne à délivrer officiellement les certificats prévus par cet article.

Dans le quatrième alinéa, on dit : «la durée la plus longue», au lieu de «la plus courte». Il est, en effet, profondément injuste que l'auteur qui a fait éditer son œuvre simultanément dans son pays et dans un autre, où la protection est plus courte, ne puisse plus invoquer dans l'Union la durée de la protection d'après la loi de son propre pays.

Art. 3.—«Sans changement.

Art. 4.—L'expression «œuvres littéraires et artistiques» compred : les livres, brochures ou tous autres écrits ; les œuvres dramatiques, dramatico-musicales, *choré-*

graphiques ou toutes autres œuvres scéniques; les compositions musicales avec ou sans paroles ; les œuvres de dessin, de peinture, *d'architecture,* de sculpture, de gravure, de *photographie ;* les lithographies, les illustrations, les cartes géographiques; les plans, croquis et ouvrages plastiques, relatifs à la géographie, à la topographie, à l'architecture, ou aux sciences en général ; *en outre,* toute production quelconque du domaine littéraire, scientifique ou artistique, qui pourrait être publiée par n'importe quel mode d'impression ou de reproduction *et quels que soient son mérite et sa destination*».

Le but principal de la nouvelle rédaction est d'assurer la protection, dans tous les pays de l'Union, de toutes les œuvres scéniques, des œuvres d'architecture, des photographies et des œuvres d'art appliqué.

L'expression „œuvres dramatiques et dramatico-musicales" paraît, à première vue, aussi large qu'il convient ; mais comme les ballets et pantomimes ont pris une grande importance, il est bon de donner satisfaction à la délégation italienne, qui insistait, à la Conférence de 1896, pour la protection des œuvres chorégraphiques, et comme cette expression risquerait, en Allemagne, d'être encore interprétée restrictivement, on ajouterait : „ou toutes autres œuvres scéniques".

La Convention de 1886 assure la protection des architectes seulement pour leurs plans, et l'on se demandait même si l'architecte unioniste pouvait, dans les pays où la législation réprime non seulement la reproduction des plans, mais encore la reproduction, soit par l'image, soit par la construction, de l'œuvre exécutée, obtenir cette protection complète. L'affirmative s'imposait, puisque la Convention accorde aux unionistes les mêmes droits qu'aux nationaux et puisque l'article 4 comprend toute production du domaine artistique, donc implicitement l'œuvre d'architecture, au moins dans les pays où elle est protégée en elle-même. Pour plus de sureté, la Conférence de révision de 1896 a ajouté au chiffre 3 du protocole de clôture : dans les pays de l'Union où la protection est accordée non seulement aux plans d'architecture, mais encore aux œuvres d'architecture elles-mêmes, ces œuvres sont admises au bénéfice de la Convention de Berne et du présent acte additionnel." Il faut que la Conférence de révision de Berlin fasse quelque chose de plus et mette l'architecture sur le même rang que le dessin, la peinture et la gravure. Les Etats signataires se trouveront ainsi entraînés vers l'assimilation complète ; il seront tout au moins engagés à considérer l'œuvre d'architecture comme protégeable en elle même et non seulement contre la reproduction par le dessin, du plan de l'artiste.

Pour les photographies, le chiffre 1 du protocole de clôture de la Convention de 1886 disait seulement : „Il est convenu que ceux des pays de l'Union où le caractère d'œuvres artistiques n'est pas refusé aux œuvres photographiques s'engagent à les admettre, à partir de la mise en vigueur de la Convention conclue en date de ce jour, au bénéfice de ses dispositions. Ils ne sont, d'ailleurs, tenus de protéger les auteurs desdites œuvres, sauf les arrangements internationaux existants ou à conclure, que dans la mesure où la législation permet de le faire. Il est entendu que la photographie, autorisée, d'une œuvre d'art protégée jouit, dans tous les pays de l'Union, de la protection légale, au sens de ladite Convention, aussi longtemps que dure le droit principal de reproduction de cette œuvre même, et dans les limites des conventions fixées entre les ayants droit". La Conférence de 1896 a accordé une nouvelle satisfaction aux photographes, en modifiant le chiffre 1 du protocole de clôture ainsi : "Les œuvres photographiques et les œuvres obtenues par un procédé analogue sont admises au bénéfice des dispositions de ces actes, en tant que la législation intérieure permet de le faire et dans la mesure de la protection qu'elle accorde aux œuvres nationales similaires" ; elle a, de plus, adopté le vœu que „dans tous les pays de l'Union la loi protège les œuvres photographiques ou les œuvres obtenues par des procédés analogues et que la durée de la protection soit de 15 ans au moins". La nouvelle rédaction du chiffre 1 du protocole de clôture était précieuse pour les photographes, car jusque-là les pays unionistes où la photographie est protégée à part et point comme œuvre artistique, auraient pu strictement refuser aux photographes unionistes le bénéfice de la Convention. Nous demandons, cette fois, pour qu'on puisse supprimer le protocole de clôture, que le mot „ photographie" figure expressément dans le texte de l'article 4 de la Convention. Aucun Etat signataire de l'acte additionnel au protocole de clôture

et des vœux de 1896 ne pourra s'opposer à cette modification ; en réalité, elle ne donnera guère plus aux photographes ; mais elle marquera un pas décisif vers le groupement et l'assimilation, déjà voulus par la Convention de 1886, de toutes les créations de l'homme dans le domaine des arts graphiques et plastiques, comme dans celui de la littérature et de la science.

L'art appliqué à l'industrie, dont l'épanouissement est aujourd'hui si remarquable dans tous les pays, doit avoir nécessairement sa place dans le nouveau texte. Dorénavant, on ne pourra plus, dans aucun pays de l'Union, légitimer les contrefaçons en refusant le bénéfice de la législation sur la propriété artistique à une œuvre d'art, sous prétexte qu'elle a un emploi ou une distinction industriels ; tout ce qu'on pourra demander, c'est la justification que les conditions et formalités exigées pour la protection au pays d'origine y ont été remplies. On arrivera ainsi à supprimer des législations comme des mœurs, toutes distinctions hiérarchiques entre diverses catégories d'art, notamment entre l'art pur ou noble et l'art industriel ou populaire, et à faire pénétrer dans la pratique le principe de l'unité de l'art, qu'aucun Etat ne peut contester, à une époque où les artistes les plus originaux et les plus purs s'évertuent à mettre de la beauté dans les objets d'usage vulgaire et font consister cette beauté dans la forme la plus simple, s'adaptant à la destination de l'objet.

Le plus ou moins de mérite de l'œuvre ne pourra être un criterium pour l'application de la loi : lorsque les tribunaux ont à intervenir, c'est qu'il y a un contrefacteur et celui-ci a lui même apprécié le mérite de l'œuvre en la contrefaisant. Cette règle est partout admise ; mais il est prudent, peut-être, de l'introduire dans le texte de la Convention, parce que trop souvent, dans le domaine de l'art appliqué, les tribunaux se sont attribués le pouvoir de se faire juges du mérite artistique de l'œuvre, en ne protégeant que les œuvres qui semblaient avoir, par leur mérite, un suffisant caractère artistique.

„Dans le même sens et pour bien déterminer que l'énumération des œuvres citées par l'article 4 n'a rien de limitatif et que la Convention s'applique, en dehors de la valeur littéraire ou artistique de l'œuvre, à toute production quelconque du domaine littéraire, scientifique ou artistique, on a substitué le mot „en outre" au mot „enfin" un arrêt italien ayant jugé que l'expression „enfin toute production quelconque, du domaine littéraire, scientifique ou artistique" ne devait s'entendre que par référence à l'expression, „œuvres littéraires et artistiques", qui, en tête de l'article, dominait toutes les autres dispositions, en déterminait la signification générale et ne permettait la protection de l'œuvre qu'en raison de sa valeur esthétique.

Dans ces conditions, le détail de l'énumeration de l'article 4 (lithographies, illustrations, cartes géographiques, plans, croquis et ouvrages plastiques relatifs à la géographie, à la topographie, à l'architecture ou aux sciences en général) pourrait paraître inutile. Nous l'avons maintenue, parce que ces expressions ont été choisies, à l'origine, pour répondre à certaines préoccupations d'ordre national et que, bien qu'elles fassent ici double emploi, leur suppression pourrait créer des malentendus.

Art. 5. —. Les auteurs *des œuvres protégées par la présente Convention* ou leurs ayants cause jouissent, dans les autres pays, du droit exclusif de faire ou d'autoriser la traduction de leurs *œuvres, pendant toute la durée du droit sur l'œuvre originale.*

Dans le projet qui aboutit à la Convention de 1886, le Conseil fédéral suisse proposait déjà la reconnaissance absolue du droit de traduction. Les plénipotentiaires durent s'en tenir transactionnellement au texte qui devint l'article 5 primitif de la Convention.

„En 1896 un progrès sérieux a été réalisé, puisque le principe de l'assimilation de la traduction à la réproduction a été posée : s'il a été restreint par l'obligation de traduire pendant 10 années, c'est qu'on s'est heurté notamment à la résistance de l'Allemagne. Maintenant la loi allemande assimile la traduction à la reproduction. Il est à espérer qu'on obtiendra à Berlin pleine satisfaction et qu'en présence du développement international que prend la littérature de chaque pays, les Etats comprendront la nécessité, pour la sauvegarde de leurs auteurs nationaux, de supprimer toutes entraves au droit exclusif de traduction reconnu à l'auteur".

„On remarquera que dans le nouveau texte l'expression „les auteurs ressortis-

sant à l'un des pays de l'Union" est remplacée par: „les auteurs des œuvres protégées par la présente Convention". C'est que l'article 3, tel qu'il à été rédigé par l'Acte additionnel de 1896, acorde des droits à certains auteurs ne ressortissant pas à l'un des pays de l'Union".

Art. 6. — „Les traductions licites sont protégées comme des ouvrages originaux. Elles jouissent, en conséquence, de la protection stipulée aux articles 2 et 3 en ce qui concerne leur reproduction non autorisée dans les pays de l'Union".

„Nous proposons la suppresion du deuxième paragraphe de l'article 5 puisque, si la nouvelle rédaction de l'art. 5 est acceptée, le droit de traduction ne tombera dans le domaine public qu'avec le droit de reproduction. Il est évident que le traducteur d'une œuvre tombée dans le domaine public n'aura de droit que sur sa traduction et non pas sur l'œuvre elle-même. Exprimer cette évidence ne peut qu'affaiblir le texte".

Art. 7. — „Les œuvres littéraires ou artistiques publiées dans les journaux ou recueils périodiques d'un des pays de l'Union ne pourront être reproduites, en original, ou en traduction, dans les autres pays de l'union, sans l'autorisation de l'auteur ou de leurs ayants cause".

„Toutefois les articles de discusion politique, non pourvus d'une mention de réserve, pourront être reproduits, mais avec l'indication du nom de l'auteur et de la source".

„La reproduction des informations de presse pures et simples n'est interdite que si elle constitue une concurrence déloyale.

„Le texte primitif de la Convention autorisait la libre reproduction des articles de journaux, à moins de réserves expresses par l'auteur et l'éditeur, la réserve ne pouvant jamais s'appliquer aux articles de discussion politique, aux novelles du jour et faits-divers.

A la Conférence de 1896, la délégation française demande l'interdiction de la reproduction de tous articles de journaux et revues (sauf les articles de discussion politique, nouvelles du jour et faits-divers), sans nécessité de mention de réserve. Il fallut se rabattre sur une disposition transactionnelle: l'Acte additionnel reconnut le droit de l'auteur, sans nécessité d'aucune mention de réserve, sur les romans-feuilletons et sur les nouvelles (c'est-a-dire les œuvres d'imagination, de moindre étendue), parues dans les journaux; mais, pour les autres articles, il a permis la reproduction, à condition de citer la source et sauf mention de réserve par l'auteur ou l'éditeur sur la publication, la réserve ne pouvant s'appliquer aux articles de discussion politique, aux nouvelles du jour et aux faits-divers".

„Il s'agit de faire un nouveau pas vers l'assimilation, au point de vue de la protection des articles et des dessins parus dans les journaux et revues périodiques, aux autres productions du domaine littéraire, scientifique ou artistique, sans nécésité d'aucune mention de réserve. Mais il ne semble pas qu'on puisse, à la Conférence de Berlin, obtenir, l'assimillation absolue: la plupart des législations existantes contiennent encore trop de restrictions, dans cet ordre d'idées. Etablir le principe de l'assimilation, sera déjà un grand progrès et les Etats pourront difficilement se soustraire à ce devoir. Reste à déterminer sur quels points les restrictions devront porter".

„Après quelques tâtonnements, nous n'avons mis à part que les articles de discussion politique, les Congrès internationaux des Associations de presse, à Lisbonne, à Berne, ayant énergiquement réclamé la liberté de reproduction de articles de ce genre, à moins d'une mention de réserve. Il est évidement regrettable de laisser subsister dans la Convention cette trace du système, illogique et fâcheux, de la mention de réserve; mais nous devons songer surtout à faire œuvre pratique et à présenter un texte qui réponde aux vœux des corporations intéressées. Ce sera déjà une amélioration considerable sur le texte de 1896, puisque celui-ci proclame la liberté complète de reproduction des articles de discussion politique et ne protège les autres articles, que s'ils sont pourvus de la mention de réserve".

„Quand aux nouvelles du jour et aux faits-divers, nous n'en parlons plus, puisque, lorsqu'ils revêtent la forme d'un article si court soit-il, ils seront protégés dans leur forme littéraire, comme tous les autres articles. Ce qui n'est pas susceptible de propriété littéraire, c'est le renseignement en soi, l'information dans son expression la plus simple. Il ne devrait pas en être question dans la Convention de Berne, car l'emprunt des informations de journal à journal n'est illicite que s'il a lieu par des moyens

déloyaux, ou est pratiqué, de parti pris, dans des conditions qui ne corespondent pas à l'exercice loyal dela profession. Mais comme le texte de 1896 vise les nouvelles du jour et les faits-divers, il a paru bon de substituer à ces expressions celle, plus exacte, de «informations de presse» et d'indiquer que le droit de les reproduire n'est pas absolu, que l'emprunt des informations de presse peut constituer, en certains cas, une concurrence déloyale".

Art. — „En ce qui concerne la faculté de faire licitement des emprunts à des œuvres littéraires ou artistiques, pour des publications destinées à l'enseignement ou ayant un caractère scientifique, ou pour des chrestomathies, est réservé l'effet de la législation des pays de l'Union et des arrangements particuliers, existants ou à conclure entre eux, *mais à la condition que les emprunts soient faits sans aucune modification*".

„Dans l'état actuel des législation de l'Union, on ne peut faire davantage pour l'unification. Nous nous sommes contentés d'une adjonction au texte primitif, pour assurer le respect du droit moral de l'auteur".

Art. 9. — „Les stipulations de l'article 2 s'appliquent à la représentation publique des œuvres dramatiques, dramatico-musicales, *chorégraphiques, ou autres œuvres scéniques*, que ces œuvres soient *inédites* ou *éditées*".

„Les auteurs d'œuvres dramatiques ou dramatico-musicales, ou leurs ayants cause, sont, pendant la durée de leur droit exclusif de *reproduction*, réciproquement protégés contre la représentation publique, non autorisée, de la traduction de leurs ouvrages.

„Les stipulations de l'article 2 s'appliquent également à l'execution publique des œuvres musicales, *inédites* ou *éditées*".

„La réforme principale que nous proposons dans cet article, consiste à supprimer l'obligation, qu'exige la Convention de Berne, d'une mention de réserve pour la sauvegarde du droit exclusif d'execution sur les œuvres musicales qui ont été publiées. A la Conférence de 1896, les délégations française et belge insistèrent pour la suppression de cette obligation; les délégations anglaise et allemande firent des objections, non de principe, mais de circonstance, et l'on fut d'accord pour émettre le vœu «que les législations des pays de l'Union fixent les limites dans lesquelles la prochaine Conférence pourrait adopter le principe que les œuvres musicales publiées doivent être protégées contre l'exécution non autorisée, sans que l'auteur soit astreint à la mention de réserve». L'Allemagne a donné satisfaction à ce vœu dans sa nouvelle loi, où ne se trouve pas l'obligation de la mention de réserve. Cette obligation, qui ne repose sur aucun motif légitime, devra disparaître de la Convention.

Les autres modifications à l'art. 9 ont pour but de le conformer à la nouvelle rédaction proposée pour les art. 2, 4 et 5.

Art. 10. — Sont spécialement comprises parmi les reproductions illicites auxquelles s'applique la présente Convention: *la reproduction d'une œuvre sur des organes, interchangeables on non, destinés à l'exécution ou à la projection de cette oeuvre, au moyen d'instruments mécaniques, tels que les instruments de musique, à cylindres, à disques ou cartons perforés, les phonographes, cinématographes etc.*; les appropriations indirectes, non autorisées, d'un ouvrage littéraire ou artistique, désignées sous des noms divers (tels que adaptations, arrangements de musique, *transformation d'un roman, d'une nouvelle, d'une poésie..., en œuvre dramatique, dramatico-musicale... ou réciproquement, etc.*)

L'art. 10 subit deux remaniements importants.

Le premier a pour but d'interdire la reproduction, sans le consentement de l'auteur, de l'œuvre, musicale on graphique, sur des organes destinés à la répéter mécaniquement; ce sont là, en effet, qu'il s'agisse du cylindre de l'orgue de Barbarie, du disque de l'ariston, du carton du pianista, du rouleau photographique ou de la pellicule cinématographique, de véritables éditions de l'œuvre, puis qu'elle y est bien tout entière contenue, quoiqu'elles soient destinées à donner la jouissance de l'œuvre au moyen d'un appareil mécanique plutôt que par une simple lecture. La Suisse, dans l'intérêt de ses fabricants d'instruments de musique mécaniques, les Etats dont la législation, à l'instigation de la Suisse ou d'industries nationales, laisse libre la reproduction des airs sur les organes des instruments de musique mécaniques, opposeront certainement une résistence énergique. Mais il faut aviser aux moyens de la vaincre,

en démontrant, dans ces pays, que semblables dispositions législatives sont injustes, sacrifient le droit du musicien à des intérêts particuliers, qui ne justifient pas une telle atteinte: les efforts de tous les partisans de la propriété littéraire et artistique devront réussir. Ce sont les lois intérieures elles-mêmes qu'il importe de réformer, en créant, dans chaque pays, un puissant mouvement d'opinions en se sens.

L'autre remaniement consiste à préciser ce qu'on entend par „adaptations", pour mettre fin à de fausses interprétations de l'art. 10 et faire cesser des pratiques regrettables.

Le critérium que donne l'art. 10, pour distinguer les adaptations illicites des emprunts légitimes, doit disparaître, car il fait la part trop belle aux contrefacteurs et complique la tâche des tribunaux. Lorsqu'ils seront en présence d'une œuvre originale, absolument distincte de la précédente et qui en sera seulement inspirée ou lui ressemblera, par une rencontre fortuite, le juge aura toujours le pouvoir de declarer qu'il n'y a aucune appropriation, ni directe, ni indirecte.

Art. 11. — Pour que les auteurs des ouvrages protégés par la présente Convention soient, jusqu'à preuve contraire, considérés comme tels et admis, en conséquence, devant les tribunaux des divers pays de l'Union, à exercer des poursuites contre les contrefaçons, il suffit que leur nom soit indiqué sur l'ouvrage en la matière usité.

Pour les ouvrages anonymes ou pseudonymes, l'éditeur dont le nom est indiqué sur l'ouvrage est fondé à sauvegarder les droits appartenant à l'auteur. Il est, sans autres preuves, réputé ayant cause de l'auteur anonyme ou pseudonyme.

Le troisième alinéa de l'art. 11 disparait dans la nouvelle rédaction, parce qu'il ferait double emploi avec le nouvel alinéa 3 de l'art 2.

Art. 12. — Toute œuvre contrefaite peut être saisie par les autorités compétentes des pays de l'Union où l'œuvre originale a droit à la protection légale.

La saisie a lieu conformément à la législation intérieure de chaque pays.

Faire apparaître sur une œuvre quelconque de littérature ou d'art, par quelque moyen que ce soit, une signature ou tout autre signe attribuant cette œuvre à un autre que son auteur, est assimilé à la contrefaçon, sans préjudice des dispositions plus rigoureuses des législations intérieures.

L'article en vigueur ne prévoit que la saisie à l'importation. Il est évident que la saisie est tout aussi nécessaire et légitime une fois l'œuvre introduite. Il convient donc de supprimer, dans le premier alinéa, les mots qui semblent restreindre la saisie *à l'importation.*

Le nouvel alinéa 3 assurera la répression internationale des fausses attributions d'œuvres d'art ou de littérature. C'est une mesure de police, qui n'est point inutile en ce temps de truquages et de faux. On consultera particulièrement avec fruit le rapport de M. Mack au Congrès de Vevey (compte-rendu, p. 108 et s.).

Art. 13. — Sans changement.

Art. 14. — La présente Convention s'applique à toutes les œuvres qui, au moment de son entrée en vigueur, ne sont pas encore tombées dans le domaine public de leur pays d'origine.

A défaut de conventions spéciales, il appartiendra à la législation intérieure de déterminer les modalités relatives à l'applicatiou de cette disposition.

L'alinéa ajouté est le résumé du chap. 4 du Protocole de clôture.

Art. 15.— Sans changement.

Art. 16.— „Un office international est institué sous le nom de „Bureau de l'Union internationale, pour la protection des œuvres littéraires et artistiques".

„Ce bureau, dont les frais sont supportés par les administrations de tous les pays, est placé sous la haute autorité de l'administration supérieure de la Confédération suisse et fonctionne sous sa surveillance.

„La langue officielle du Bureau international est la langue française.

„Le Bureau international centralise les renseignements de toutes natures, relatifs à la protection des droits des auteurs sur leurs œuvres littéraires et artistiques; il les coordonne et les publie; il procède aux études d'utilité commune intéressant l'Union et rédige, à l'aide des documents qui sont mis à sa disposition par les diverses

administrations, une feuille périodique en langue française, sur les questions concernant l'objet de l'Union; les gouvernements des pays de l'Union se réservent d'autoriser le Bureau, d'un commun accord, à publier une édition dans une ou plusieurs autres langues, pour le cas où l'expérience en aurait démontré le besoin.

„Le Bureau international devra se tenir, en tout temps, à la disposition des membres de l'Union, pour leur fournir, sur la protection des œuvres littéraires et artistiques, les renseignements spéciaux dont ils pourront avoir besoin; *il délivrera les certificats prévus à l'art. 2, al. 3, il pourra donner aussi des informations à tous les intéressés.*

„L'administration du pays où doit siéger une conférence préparera, avec le concours du Bureau international, les travaux de cette conférence.

„Le directeur du Bureau international assistera aux séances des conférences et prendra part aux discussions sans voix delibérative. Il fera, sur sa gestion, un rapport annuel, qui sera communiqué à tous les membres de l'Union.

„Les dépenses du bureau de l'Union internationale seront supportées en commun, par les pays contractants. Jusqu'à nouvelle décision, elles ne pourront pas dépasser la somme de soixante mille francs par année. Cette somme pourra être augmentée, au besoin, par simple décision d'une des conférences prévues à l'article 17.

„Pour déterminer la part contributive de chacun des pays dans cette somme totale des frais, les pays contractants et ceux qui adhéreraient ultérieurement à l'Union seront divisés en six classes, contribuant chacune dans la proportion d'un certain nombre d'unités, savoir :

1re classe..... 25 annuités, 2e classe.... 20 annuités, 3e classe.... 15 annuités, 4e classe.... 10 annuités, 5e classe.... 5 annuités, 6e classe.... 3 annuités.

„Ces coefficients seront multipliés par le nombre des pays de chaque classe, et la somme des produits ainsi obtenus fournira le nombre d'unités par lequel la depense totale doit être divisée. Le quotient donnera le montant de l'unité de dépense.

„Chaque pays déclarera, au moment de son accession, dans laquelle des susdites classes il demande à être rangé.

„L'administration suisse préparera le budget du Bureau et en surveillera les dépenses, fera les avances nécessaires et établira le compte annuel, qui sera communiqué à toutes les autres administrations.

On a simplement, pour avoir une texte unique, inséré dans l'art. 16 les dispositions du Protocole de clôture concernant le Bureau de Berne. On a ajouté dans l'alinéa 5 un membre de phrase, pour tenir compte du rôle d'informateur attribué au Bureau de Berne par le nouvel alinéa de l'art. 2.

Art. 17.—Sans changement.

Art. 18.— Sans changement.

Art. 19.—Sans changement.

Art. 20.— «La présente Convention sera mise à exécution trois mois après l'échange des ratifications, et demeurera en vigueur pendant un temps indéterminé, jusqu'à l'expiration d'une année, à partir du jour où la dénonciation en aura été faite.

Cette dénonciation sera adressée au gouvernement *de la Confédération suisse*, chargé de recevoir les accessions. Elle ne produira son effet qu'à l'égard du pays qui l'aura faite, la Convention restant exécutoire pour les autres pays de l'Union.

Article additionnel.— Il est entendu que l'aliénation d'une œuvre d'art n'entraîne point, à moins de stipulation formelle en sens contraire, aliénation du droit de reproduction.

On peut se demander si cette déclaration de principe, que nous annexons à la Convention de Berne et qui a directement pour but de modifier les législations intérieurs, même à l'égard des nationaux, plutôt que de régler des rapports internationaux, — est bien à sa place ici. Nous répondons oui, parce que les artistes ont, en somme, intérêt à ce que la législation assure la réserve de leurs œuvres dans un pays quelconque de l'Union, ce qui est rendu de plus en plus fréquent, par la multiplicité des expositions de peinture et la part importante que les étrangers y prennent. Et surtout il faut profiter de l'occasion favorable que présente la révision de la Convention de Berne, pour forcer la Grande-Bretagne et la France, les deux seuls Etats où

la jurisprudence, sinon la loi, n'admet pas ce principe, à légiférer en ce sens que l'artite qui a simplement vendu un objet d'art dont il est l'auteur ne soit pas présumé avoir aliéné, par cela même, tous ses droits de reproduction. (Voir compte-rendu du Congrès de Vevey, p. 103).

Au Congrès de Liège, d'autres modifications, plus radicales, aux principes de la Convention ont été proposées par M. Oetenicther (v. compte-rendu du Congrès de Liège). Il leur a été fait un accueil favorable; elles ont été envoyées à l'examen d'une commission, qui se réunira à Bucarest.

PROJET DE LOI TYPE

pour l'unification des législations, sur la propriété littéraire et artistique,

adopté par le Congrès international de la propriété littéraire et artistique, à Paris, en 1900.

La convention d'Union de Berne a marqué une étape memorable dans la marche en avant, poursuivie pour la protection de la propriété artistique et littéraire. Mais les auteurs et les artistes estiment, avec raison, qu'il importe de ne pas s'endormir sur ce premier succès et qu'il faut au contraire redoubler d'efforts, pour arriver au but, c'est-à-dire à la réalisation d'une garantie internationale, aussi complète que possible. Aussi, depuis 1886, date de la Convention de Berne, n'a-t-on pas cessé de demander son amélioration. Malheureusement toutes les bonnes volontés mises en œuvre à cet effet se sont brisées devant un obstacle à peu près insurmontable : la diversité des législations, qui protègent dans chaque pays la propriété littéraire et artistique.

Toutes les fois qu'on a voulu sur quelque point spécial, tenter de perfectioner la convention d'Union de Berne, l'accord nécessaire pour obtenir ce résultat a été rendu impossible, par les divergences de législation qui empèchaient une entente internationale.

Le régime conventionnel, si heureussement inauguré par la Convention de 1886, est donc impuissant à mener l'œuvre à bonne fin et il faut entreprendre résolument d'abattre les barières que la diversité des législations élève encore entre les divers états du monde civilisé.

L'association littéraire et artistique internationale peut bien émettre un voeu en ce sens ; elle peut indiquer le but, vers lequel doivent désormais se diriger les efforts; mais le rôle pratique, l'invention efficace appartient aux groupes nationaux qui doivent s'organiser dans chaque pays, pour obtenir des réformes et faire disparaître ou modifier les dispositions législatives, qui mettent obstacle à l'entente nécessaire, pour la protection internationale des auteurs et des artistes.

Encore il importe que ces efforts soient dirigés vers le même but et qu'ils tendent à réaliser l'unification des législations, qui seule peut aboutir à un résultat efficace. Pour cela, il faut arrêter les bases d'une législation type, qui pourra être prise comme modèle dans chaque pays.

L'Association internationale a entrepris cette tâche depuis plusieures années et en 1895, au Congrès de Dresde, elle a présenté une étude sur les principes qui pourraient servir de base à l'unification dès législations sur le droit d'auteur dans les pays de l'Union de Berne. Le Congrès adopte ces principes et charge l'Association d'en dégager un projet de loi type. Des textes furent succesivement présentés aux Congrès suivants de Berne (1896), Monaco (1897) et Turin (1898). Enfin la Commission d'organisation du Congrès de Paris (1900) a repris le projet de Turin, en y intercalant des résolutions adoptées au Congrès d'Heidelberg (1899) et le Congrès de Paris a voté le projet, après quelques notifications (voir compte-rendu du Congrès de Paris, rapport p. 88 et s., discussion p. 29 et s.), tel que nous le publions ici, en accompagnant chaque article de commentaires destinés a en faire comprendre la portée.

Ce n'est qu'un type de loi, susceptible d'être adapté aux besoins et habitudes d'esprit dans chaque pays.

Art. 1. «L'auteur d'une oeuvre de l'intelligence a le droit exclusif de la «rendre publique et de la reproduire par quelque procédé, sous quelque forme, «et pour quelque destination que ce soit.

«Sont ainsi protégées toutes manifestations de la pensée, écrites ou orales, «les oeuvres dramatiques musicales et chorégraphiques et toutes les oeuvres des «arts graphiques et plastiques, quelque soient leur mérite, leur emploi et leur des- «tination. Il en est de même des oeuvres qui ont paru dans les journaux ou recuils «périodiques.

«Les actes officiels des autorités publiques et lès décisions judiciaires ne peu- «vent faire l'objet d'un droit privatif».

Rapporteur, **Henri Allois.**

Dans un projet de loi type, destinée à protéger le droit d'auteur, il importait tout d'abord de déterminer l'objet de cette loi d'une façon précise et dans des termes susceptibles d'être adoptés dans tous les pays. Généralement. les œuvres qu'il s'agit de protéger sont désignées sous le nom „d'œuvres littéraires et artistiques." On a fait observer que cette expression n'était pas suffisamment compréhensible, qu'elle ne s'appliquait pas aux œuvres scientifiques et aux œuvres de l'ingénieur qui, considérées, bien entendu, en dehors de tout résultat industriel, peuvent être protégées au même titre que les œuvres littéraires. Les mots «œuvres de l'intelligence» semblent de nature à mieux englober toutes les manifestations de la pensée. C'est cette expression qui a été adoptée par le Congrès de 1900. Mais il est bien entendu que la loi n'impute pas sur le domaine des brevets d'invention et qu'elle laisse de côté toute œuvre, toute création de l'intelligence produisant un résultat industriel.

Il est à souhaiter que la même définition du droit d'auteur soit adoptée dans tous les pays ; mais, comme l'a fait observer avec raison M. Nillard, dans son rapport sur l'article I-er du projet de loi type, au congrès de 1900, il ne faut pas attacher à cette terminologie plus d'importance qu'il ne convient, et si l'accord peut se faire sur les principes de la protection du droit d'auteur, il importera peu, en définitive, que le droit reconnu et garanti de la même manière dans tous les pays, ce qui est l'essentiel, soit appelé de noms différents qui pourront sans inconvénient bien grave varier d'un pays à l'autre.

Le second alinéa de l'article I-er renforme une énumération qui n'est pas limitative ; il comprend toutes les manifestations de la pensée qui doivent rentrer nécessairement dans une classification qu'on a voulu faire aussi large que possible; ainsi, par exemple, l'architecture et la photographie, bien que n'étant pas nominativement désignées, sont comprises dans «les œuvres des arts graphiques et plastiques». Les délégués des architectes au Congrès de Monaco, et des photographes au Congrès de Berne, se sont déclarés satisfaits de l'expression employée dans l'article I-er, qui embrasse manifestement leurs œuvres.

On a également inséré le principe qui a été sanctionné par la loi française du 11 mars 1902: l'œuvre de l'intelligence doit être protégée, quelque soit son mérite; on ne peut admettre que les Tribunaux se livrent, à cet égard, à des appréciations qui ne sont pas de leur compétence et ouvrent la porte à l'arbitraire. C'est là une règle qui doit être posée dans toutes les législations.

D'autre part, il existe des œuvres artistiques, notamment des œuvres de sculpture ornamentale, qui reçoivent des applications industrielles ; c'est, par exemple, une sculpture reproduite industriellement à des milliers d'exemplaires et destinée à orner un chenet. Cette circonstance ne saurait évidemment enlever à l'œuvre le caractère artistique qu'elle avait à l'origine de sa création. C'est encore là un principe de bon sens et d'équité, qui doit être contracté dans tous les pays.

Dans certains pays, des restrictions sont mises à la protection des articles de journaux on de recuils périodiques et la Convention de Berne (art. 7), dans sa rédaction primitive et dans le nouveau texte de 1896, fait des réserves à ce sujet.

Il est toute à fait illogique de ne pas traiter les journalistes comme les autres écrivains; ils ont droit à la même protection pour l'œuvre de leur intelligence.

S'il est vrai que les journalistes politiques songent surtout à la diffusion de leur pensée et si les besoins de la polémique exigent qu'on puisse faire connaître les termes même employés par l'adversaire, afin d'y répondre, il n'est pas nécessaire de

mettre, pour cela, les articles de journaux et de revues périodiques dans une catégorie à part; la droit de citation réglementé, d'une façon générale, par l'art. 8 du projet, suffira pour permettre l'utilisation de l'article de journal dans ce qu'elle à d'indispensable pour le polémique. Après de multiples essais, qu'on trouvera indiqués dans le rapport présenté par M. le chevalier Pesce ou Congrès de Paris en 1900 (p. 98), l'Association littéraire et artistique internationale en était arrivée à proclamer le principe que „toutes œuvres de l'intelligence qui ont paru dans les journaux ou recueils périodiques ont droit à la protection, sans nécessité d'aucun mention de réserve". Le Congrès de Paris en a estimé qu'il n'était pas nécessaire de faire, pour cela, une déclaration isolée, qu'il suffisait que ce fût implicitement compris dans l'art. I du projet.

Le dernier alinéa de l'article I-er n'a pas besoin de commentaires; on ne comprendrait pas que les actes officiels des autorités publiques (lois, ordonnances, décrets, arrêtés, etc..) puissent faire l'objet d'un droit privatif. Comme ces actes émanent de pouvoirs représentant à un titre quelconque, politique ou administratif, la généralité des citoyens ou des sujets d'un Etat, ils sont censés être l'œuvre de cette généralité, et le droit de les reproduire doit appartenir à tout le monde. En est-il de même pour les décisions judiciaires qui sont essentiellement des actes publics et ne sont pas susceptibles d'appropriation? Toutefois, un recueil d'actes officiels et de documents de jurisprudence présentés dans un ordre spécial et réunis avec une certaine solution peut faire l'objet d'un droit privatif, car c'est bien là, à proprement parler, une œuvre de l'intelligence; mais cette réserve n'a pas besoin d'être insérée dans la loi qui doit se borner à poser des principes, dont il appartient aux tribunaux dans chaque pays de faire les applications.

Art. 2. — **L'exercice du droit de l'auteur n'est subordonné à l'accomplissement d'aucunes conditions ni formalités.**

Rapporteur, **Edouard Mack.**

C'est le principe adopté par le Parlement roumain en 1906. Il a été proclamé, à maintes reprises, par l'Association littéraire et artistique internationale (voir rapport de Mr. **Ernest Roethlisberger,** au Congrès de Berne, en 1896, sur «l'accomplissement des conditions et formalités dans les pays de l'Union»).

Art. 3. — **Le droit exclusif prévu a l'art I-er se continue pendant 80 ans après la mort de l'auteur, au profit de ses ayants cause.**

Rapporteur, **Edouard Mack.**

La diversité des législations, en ce qui touche la durée du droit est notable.

Le terme de 50 ans après la mort de l'auteur a été adopté en France en Belgique, en Hongrie, en Suède, en Norvège, en Russie, à Monaco, en Tunisie et en Finlande; celui de 30 ans en Allemagne, en Autriche, en Danemark, en Suisse, en Luxembourg, au Japon; celui de 80 ans en Espagne et en Colombie.

La durée du droit est déterminée en partie par la date de la publication de l'œuvre et en partie par celle de la mort de l'auteur en Angleterre (42 ans au minimum à compter de la publication et en tout cas 7 ans après la mort de l'auteur) et en Italie (40 ans au minimum et en tout cas la vie de l'auteur pour le droit privatif, puis 40 ans sons le régime du domaine public payant). (Pays-Bas et République Sud-Africaine, Turquie, Hawaï, Grèce).

D'autres pays protègent l'auteur pendant 50, 40, 20, ou 15 ans seulement à compter de la publication de l'œuvre.

Seuls le Mexique, le Vénézuéla et le Guatémala ont adopté le système de la perpétuité pure et simple.

Le Congrès littéraire de 1878 à Paris avait admis la perpétuité du droit, le droit de réproduction de l'œuvre étant réservé privativemant aux téritoires ou autres ayants cause de l'auteur, pendant le temps déterminé par la législation de chaque pays; puis, cette première période une fois expirée, appartenait à tous, mais sous l'obligation de payer une redevance aux héritiers.

Ce système, dit du *Domaine public payant* perpétuel, a été de nouveau étudié

par l'Association, notamment à Berne du en 1896, à Turin en 1898, et à Paris en 1900; mais il fut entendu, à ce dernier Congrès, que la question serait réservée, lerégime du domaine public payant,s — oit temporaire, comme il fonctionne en Italie, soit perpétuel,—pouvant, lorsque l'idée aura pu être mûrie dans les divers pays qui en auraient jugé l'application utile, se superposer au système du droit exclusif limité à un certain nombre d'années et le *désidératum* primordial à réaliser était, pour les États cherchant une entente commune, *l'unification* de la durée du droit privatif.

Une note du Congrès tenu à Naples en 1902 exprima encore le vœu, déjà émis par celui de Turin, quatre ans auparavant, „qu'après l'expiration du droit exclusif de l'auteur et de ses héritiers ou ayants cause il soit établi un domaine public payant." Mais l'année suivante, à Weimar, la solution d'attente adoptée en 1900 fut de nouveau jugée provisoirement préférable, et ainsi la question de la durée uniforme du droit se représente aujourd'hui dans l'état où elle était restée après le Congrès de 1900.

D'ailleurs, dans la pensée de beaucoup de ceux qui ont voté la formule reproduite en tête de cette note, le terme de 80 ans après la mort de l'auteur, adopté par la loi espagnole, devait être considéré comme pouvant concilier, à titre transactionnel, les aspirations des partisans des divers systèmes ; satisfaction partielle était donnée à ceux qui demandaient la prolongation la plus étendue possible de la protection légale du droit des auteurs, en même temps qu'était respectée, la conviction de ceux qui pensent qu'au bout d'un petit nombre d'années, le droit de multiplier sans entrave les reproductions des œuvres littéraires ou artistiques doit être reconnu appartenir à tous, sans payement d'aucune redevance.

La plupart des législations, comme la législation française de 1866, n'ont cependant admis jusqu'ici qu'une durée de 50 années. La législation allemande limite encore la durée du droit d'auteur à trente années. Mais même en Allemagne une extension prochaine de cette durée parait probable.

L'extension, jusqu'au terme de 80 ans, parait de toute façon justifiée.

Tout le monde admet en effet qu'il est légitime que l'auteur, quand il publie son œuvre puisse compter que les produits de sa publication n'échapperont pas bientôt, au profit du public, même à ses propres enfants, au premier degré ; or il est rationnel de présumer qu'ils pourront vivre, s'il les a eus étant tout jeune, quatre vingts ans après sa mort.

Il est vrai que le plus souvent ce seront aussi et plutôt leurs petits-enfants et leurs arrière-petits-enfants qui profiteront de cette durée ; mais, pendant deux on trois générations, il est bien naturel que, s'il y a profit, ce profit soit pour eux, tandis qu'au delà de cette limite beaucoup de personnes pensent que l'hérédité ne justifie plus aucunement la prolongation du droit.

Art. 4. Le droit sur les œuvres anonymes a une durée de quatre-vingts ans, à dater de la première publication licite de l'œuvre. Il est exercé par l'éditeur, tant que l'auteur véritable ne s'est pas fait connaître.

Lorsque l'auteur s'est fait connaître avant l'expiration de ce délai, la durée du droit se prolonge pendant la vie de l'auteur et quatre-vingts ans après sa mort.

Les œuvres qui paraissent sous la nom d'une personne morale sont assimilées aux œuvres anonymes.

Rapporteur, **André Taillefer**

Art. 5. —. Les collaborateurs ont des droits égaux sur l'œuvre commune, à moins de stipulations contraires.

Les droits des ayants cause d'un collaborateur prédécédé subsistent jusqu'à l'expiration du dèlai de quatre-vingts ans après la mort du dernier survivant des collaborateurs.

A défaut d'ayants cause d'un des collaborateurs, sa part accroit aux autres collaborateurs ou à leurs ayants cause.

Rapporteur, **Georges Harmand**

En ce qui concerne les œuvres faites en collaboration, il n'y a aucune difficulté sur les principes posés par l'article 5 qui leur est consacré.

L'égalité des droits est indispensable à affirmer. Bien que quelques législations accordent une préférence au musicien dans les œuvres qu'il fait en collaboration avec

un librettiste, cette disposition n'a rien que d'exceptionnel et *rien au surplus ne la justifie en droit ;* un projet de loi général ne pouvait prévoir que les règles de la collaboration applicables à tous les arts, à tous les genres. L'égalité est la base de la collaboration (voir, en ce sens : loi norvégienne, 4 Juillet 1893, art. 6, § 9 ; Costa-Rica, 26 Juin 1896, art. 32.) Il est toujours facile aux auteurs de reconnaître par un contrat un partage inégal des honoraires et des droits : la loi ne statue qu'en l'absence de convention. (Voir notre rapport au congrès de Berne, 1896, Bulletin de l'association, août 1896, p. 4.)

L'article 20 de la nouvelle loi suédoise (28 Mai 1897.) en décidant que l'autorisation de reproduire, donnée par celui des deux, littérateur ou musicien, qui a fait l'œuvre prépondérante, suffira, ne paraît pas plus pratique. Il appatiendrait alors aux magistrats de décider quelle œuvre est prépondérante dans des cas assez délicats, pour que ce système soit moins sûr que celui de l'égalité absolue des collaborateurs. C'est en effet un des principes de la collaboration que d'aboutir à l'indivisibilité de l'œuvre et de rendre souvent impossible la détermination de la part de chacun, à plus forte raison la prépondérance d'une des parties sur le reste de l'œuvre.

Il faut observer que c'est une question difficile que celle de décider si l'on peut contraindre un collaborateur à accepter la publication, ou reproduction, ou représentation de l'œuvre à laquelle il a collaboré. Cependent il est impossible que l'œuvre puisse rester sans être publiée. Aussi est-il necessaire que les tribunaux décident.

Ce qui est juste, c'est, (ainsi le veulent la loi belge de 1866, art. 6, et plus récemment la loi japonaise, 3 Mars 1899, art. 20), que le collaborateur, qui se refuse à la publication, puisse exiger que son nom ne paraisse pas sur la publication ou sur l'affiche annonçant la représentation, ou encore qu'il puisse ne participer ni aux frais ni aux bénéfices de la publication ou de la représentation (Voir notre rapport, Berne, 1896, p. 5)

Il faut entendre que le paragraphe 1 s'applique aussi bien aux heritiers des collaborateurs qu'à ceux-ci. Nous ajouterons qu'en vertu des principes du droit moral, les héritiers d'un collaborateur, qui se refusent à une exécution de l'œuvre, ne sauraient exiger que le nom de leur auteur ne figure pas dans la publication, la reproduction ou sur l'ffiche annonçant la représentation de l'œuvre ; ils peuvent seulement refuser de participer aux dépenses et aux bénéfices de cette exploitation.

Pour les alinéas 3 et 4, il était intéressant de décider entre deux partis à prendre.

Mais il fallait s'expliquer sur la durée du droit.

Ou pouvait admettre que les droits du collaborateur survivant s'augmenteraient de ceux des collaborateurs décédés, dont le délai de protection est expiré, ou prolonger les droits des héritiers ou ayants cause des collaborateurs décédés jusqu'à l'expiration du délai de protection accordé aux héritiers du dernier survivant des collaborateurs. C'est le premier système qui fut proposé en 1896, au Congrès de Berne.

Le congrès estima plus juste et plus conforme au principe de l'indivisibilité de l'œuvre et d'égalité entre les collaborateurs d'accorder aux héritiers ou ayants cause du collaborateur prédécédé, une extension de leurs droits.

C'est en ce sens que la loi allemande du 19 Juin 1901, sur les œuvres littéraires et musicales, s'est prononcée dans l'art. 30 : lorsque le droit d'auteur sur une œuvre appartient à plusieurs collaborateurs en commun, l'expiration du délai de protection sera determinée, si elle dépend de la mort de l'auteur, par le décès du dernier survivant. (Droit d'auteur 1901. p. 87).

C'est dans les mêmes termes que le projet de loi allemande, sur les œuvres des figuratifs et de photographie (Droit d'auteur 1904 p. 82), dispose dans son article 20.

C'est encore la solution de la loi japonaise du 3 mars 1899. art. 3.

La jurisprudence française vient également de se prononcer dans ce sens, dans un arrêt récent (Cour d'appel de Paris 9 Decembre 1905 ; Annales de la propriété industrielle artistique et littéraire. 1906 p. 177) apropos de la *Dame Blanche*, l'opera-comique bien connue, que Boieldien a composé et dont Scribe a écrit le livret.

En cas d'inexistence d'héritiers ou d'ayants cause du collaborateur prédécedé, les droits de cellui-ci accroissent aux collaborateurs survivants, ou à leurs héritiers, ou à leurs ayants cause.

Peu de législations ont disposé sur ce point. Il est indispensable qu'il soit

prévu dans une loi. Il est, en effet, bien légitime qu'une œuvre dont on peut dire en principe qu'elle est, sans distinction de part, l'œuvre de tous les collaborateurs. Reste la jouissance exclusive des collaborateurs survivants, a défaut de représentants, des collaborateurs prédécédés.

C'est d'ailleurs en ce sens que, la jurisprudence française s'était prononcée dans un arrêt de la Cour de Paris, du 24 Juin 1866, affaire Gérard et comp, et Chondens, pour un opéra comique intitulé : Joyeuses commères de Windsor.

Quinconque fait éditer une œuvre posthume, dont il est en droit de disposer, jouit d'un droit exclusif de reproduction pendant quant-vingts ans à dater de cette première publication.

Sont considérées comme œuvres posthumes les œuvres qui, du vivant de l'auteur, n'ont pas reçu, avec le consentement de l'auteur, la publicité normale que leur nature comporte.

Rapporteur, **Albert Vaunois.**

Il ne s'agit pas ici d'un droit naissant en la personne d'un auteur, mais d'un privilège accordé à un tiers, qui publie licitement pour le première fois l'œuvre non éditée par l'auteur décédé depuis plus ou moins longtemps.

La protection des œuvres posthumes est formellement prévue dans la Convention de Berne (art. 2 revisé par la Conférence de Paris, en 1896).

La plupart des pays accordent au premier publicateur légitime une durée de protection, qui part de la publication (voir les renseignements de législation comparée, compte-rendu du Congrès de Paris, p. 94).

Il n'y a plus guère qu'en Autriche que manquent des dispositions spéciales sur les œuvres posthumes. La législation allemande qui, avant 1901, ne connaissait pas les œuvres posthumes, leur accorde maintenant une protection minima de 10 ans à partir de la publication.

En Roumanie (art. 4 du réglement de 1862), comme en Colombie, au Guatémala, au Mexique, au Vénézuéla, la publication de l'oeuvre posthume a les mêmes droits que s'il était un auteur; mais il y a là évidemment une conception erronée du droit du publicateur ; il ni y a aucune raison pour que le monopole qu'on lui accorde, afin d'encourager les publications d'oeuvres posthumes, ait pour minimum la durée de sa propre existence. Il est plus naturel de prendre comme mesure de la durée du droit le délai qu'on accorde aux héritiers ou ayants droit de l'auteur, après la mort de celui-ci.

Le difficile est de définir l'œuvre posthume. La définition n'est bien nette que pour les œuvres littéraires : est posthume toute œuvre qui n'a pas été *éditée*, du vivant de l'auteur. L'œuvre dramatique, représentée mais non imprimée, l'œuvre d'art exposée en public mais non gravée, ni moulée, doit-elle être considérée comme posthume ?. (Voir rapport de Frédéric Mettetal, au Congrès de Dresde, en 1891).

On avait proposé au Congrès de Paris, en 1900. de considérer comme posthumes toutes les œuvres qui n'auraient pas été éditées du vivant de l'auteur et avec son consentement. Cela concordait avec l'art 2 de la Convention de Berne, qui, tel qu'il a été interprété par la déclaration de 1896, distingue, pour la protection des œuvres éditées des œuvres inédites, le ressortissant de l'Union ayant droit à la protection sans condition pour les œuvres inédites, et ne pouvant l'invoquer, pour les œuvres inédites, que si la I-ère édition a eu lieu sur territoire de l'Union. Le majorité a préféré une formule plus souple, qui permettra de déterminer, d'après la nature de l'œuvre, à quelles conditions elle devra être considerée comme posthume (voir compte-rendu du Congrès de Paris, en 1900, p. 35—36).

Art. 7.—Toute reproduction, intégrale ou partielle, faite sans le consentement de l'auteur ou de ses ayants cause, est illicite.

Il en est ainsi de la traduction et aussi de la représentation et de l'éxécution publique.

Sont également illicites : les reproductions qui comportent des retranchements, additions et remaniements, telles que: adaptations, transformations de pièces de théâtre, arrangements de musique, reproduction par un autre art., illustration d'un ouvrage.

Il en est de même des reproductions d'oeuvres musicales par les instruments de musique mécaniques.

Art. 8.—L'auteur, une fois son oeuvre publiée, ne peut interdire les analyses

et courtes citations, qui, faites dans un but de critique, de polémique, ou d'enseignement, portent l'indication du nom de l'auteur et de la source.

Les discours prononcés dans les Assemblées délibérantes, ou dans les réunions publiques, peuvent être reproduits dans un but d'information ou de discussion.

Rapporteur, **Fernand Izouard**

Le droit d'auteur est un droit naturel, que le législateur doit veiller à faire respecter dans son intégrité.

Il faut donc que la propagation et la diffusion de l'oeuvre, qui sont les seuls moyens d'en tirer un légitime profit, soient protégées par la loi, et ne puissent se faire au détriment de l'auteur, c'est-à-dire, sans son consentement et sans de légitimes redevances. Son droit *moral* et son droit pécuniaire se trouvent ainsi sauvegardés.

Il est nécesaire toutefois, de ne pas tomber dans l'excès, et de ne pas porter atteinte aux droits indiscutables de la critique, de la libre discussion et de l'enseignement, en interdisant même les citations et les analyses de l'œuvre, en dehors du consentement de l'auteur.

On a donc distingué, pour mesurer l'étendue du droit d'auteur le *licite* et l'*illicite*. L'art 7 du projet-type traite du second point ; l'art 8 du premier. Ils sont du reste, l'un une application du principe posé en l'art. 1-er, l'autre une dérogation à ce principe ainsi conçu et sur lequel repose toute la question qui va être étudiée :

L'auteur d'une oeuvre de l'intelligence a le droit exclusiv de la rendre publique et de la reproduire, par quelque procédé, sous quelque forme, et pour quelque destination que ce soit.

Reproductions illicites.

1) **Traductions.** Bien qu'elles ne concernent que la littérature, elles constituent une des plus grandes sources d'abus contre le droit d'auteur. C'est aussi pour elle que l'entente internationale est la plus nécessaire. En effet, sauf de très rares cas (oeuvres écrites en des idiomes ou des patois locaux et traduites en langue nationale ; en France, écrits provençaux ou bretons), une *traduction* suppose deux langues, deux nationalités, deux législations. Donc, par définition, le droit du traducteur et celui du traduit nécessitent, pour être sauvegardés, l'usage d'une règle internationale.

Le principe à faire admettre par tous les peuples est le respect le plus absolu de l'oeuvre littéraire. L'auteur et ses ayants cause doivent pouvoir veiller, non seulement à ce qu'il ne soit pas fait argent de leur oeuvre traduite (sanvegarde de leur droit pécuniaire), mais encore à ce que, dans la traduction leur pensée ne soit pas dénaturée (sauvegarde de leur droit moral). Sous pretexte de traduire, on ne doit pas pouvoir, sans autorisation expresse, couper, modifier l'oeuvre originale, ou, ce qui est pis, en matière dramatique, ajouter et «arranger», en mettant, par exemple, des pas de ballet ou des tours d'acrobates (on l'a fait en Amérique) dans des pièces qui, au goût du traducteur, seraient trop pénibles à écouter sans ces agréments supplémentaires.

2) **Représentations, éxecutions publiques.** Il est utile aussi de réglementer, dans l'intérêt de tous les auteurs, le droit *d'éxécution* d'une oeuvre musicale, ou de *représentation* d'une oeuvre dramatique ou lyrique. On ne peut plus permettre, comme en certains pays, que, contre le paiement d'une somme quelconque, l'auteur se voit contraint de subir la *représentation* ou *l'éxécution* de son œuvre, sans pouvoir même discuter les conditions d'interprétation.

En ce qui concerne spécialement *l'éxécution*, il est bien évident qu'on ne peut laisser subsister l'obligation, pour le compositeur, de faire des réserves expresses sur l'édition de l'œuvre, quand il veut sauvegarder son droit. Ce droit est le principe ; c'est son abandon qui est l'exception. La logique et le bon sens, d'accord avec l'équité, disent donc que, si un mention figure sur les exemplaires d'une oeuvre, ce ne peut être que pour déroger à ce principe et non pour y référer. C'est ce que décide l'art. 2 du projet, en ne subordonnant «*l'exercice du droit d'auteur à l'accomplissement d'aucune condition ni formalités.*

3) **Reproductions avec modifications, additions, retranchement, ou remaniements**). Elles sont innombrables et toutes de nature à porter atteinte au droit

moral de l'auteur. Il est donc juste que son autorisation soit indispensable. L'article 7, al. 3, énumère les plus fréquentes. On en peut imaginer d'autres.

a) Les *adaptations* s'entendent de toute modification importante d'une oeuvre littéraire en une production analogue, sans qu'il y ait cependant contrefaçon ni plagiat.

L'expression comprend aussi bien les *transformations des pièces de théâtre en romans* que des *romans en pièces de théâtre.* Elle indique toutefois plus spécialement *l'arrangement* d'une oeuvre dramatique d'un certain genre en oeuvre dramatique d'un autre genre (par exemple comédie, arrangée en opéra). Une expèce particulière d'*adaptation,* contre laquelle on ne saurait trop s'élever, consiste à traduire littéralement un ouvrage, en en changeant le titre et le nom des personnages, de manière à supprimer tous les droits du véritable auteur. Les exemples les plus typiques et les plus connus sont: *Le Roi s'amuse* de Victor Hugo, devenu le livret d'un opéra de Verdi intitulé *Rigoletto,* et la *Dame aux Camélias* d'Alex. Dumas fils, mise en musique par Verdi également, sous le nom de *Violetta* ou la *Traviata.*

b) Les *arrangements de musique* peuvent vulgariser.....et aussi ridiculiser une oeuvre. Il est necesaire de n'y procéder que sous le controle du compositeur.

c) Les *reproductions par un autre art* permettent de faire un buste d'un portrait et d'un tableau une statue. Ce n'est pas à priori inesthétique, mais encore une fois le controle seul de l'auteur est de nature à empêcher que l'oeuvre soit dénaturée. Libre à l'artiste, bien entendu, de renoncer à cette sauvegarde. Il appartient néanmoins à la loi d'en poser le principe.

d) L'*illustration d'un ouvrage* n'est pas à proprement parler un mode de reproduction de cet ouvrage; aussi ne l'avait-on pas mentionné dans le projet primitif. On s'est rendu compte cependant en 1900, qu'il y avait dans l'illustration une véritable traduction de la pensée de l'auteur. Celui-ci avait donc le droit de veiller à ce que cette pensée ne fut pas travestie. Il est esentiel, par exemple, que la conception de tel personnage par l'écrivain soit conforme à celle du même personnage par l'artiste qui ne saurait avoir le droit d'imposer la sienne, quand elle est différente.

4) **Reproductions d'oeuvres musicales par les instruments de musique mécaniques.** Cette question qui, résolue à l'aide des principes, serait des plus simples, est devenue quelque peu compliquée, depuis qu'on à voulu favoriser certains intérêts particuliers.

L'auteur d'une composition musicale a incontestablement le droit d'autoriser ou d'interdire toute *reproduction* du son œuvre, qu'il y ait ou non des réserves stipulées et surtout *quels que soient le mode et le procédé de cette reproduction.* Ce principe est admis sans conteste, sauf toutefois une exception.

On sait que la Suisse a, ou plutot avait, parmi ses industries les plus prospères, celle des instruments de musique mécaniques, (serinettes, aristons, boites à musique, etc..). Si, conformément aux principes, la reproduction, par ces instruments, d'airs de musique empruntés au domaine privé, était considérée comme une contrefaçon, les fabricants suisses risquaient de voir, sinon leur industrie compromise, du moins leurs bénéfices diminués du montant des redevances qu'ils auraient à payer aux auteurs. Et c'est pour cette raison qu'à la suite d'un arrêt de la Cour de Cassation française, conforme au principes, et pourtant défavorable aux industriels helvétiques, la Suisse obtint de la France, malgré la vive opposition du Sénat, une loi d'exception, celle du 16 Mai 1866, dont l'article unique décide que *„la fabrication et la vente des instruments de musique mécaniques ne constituent pas le fait de contrefaçon musicale".* La même dérogation a été insérée plus tard dans l'article 3 du protocole de clôture de la Convention de Berne, de sorte que toutes les nations y adhérentes ont accepté et pratiquent cette mesure de faveur pour les fabricants d'instruments mécaniques.

L'intérêt de ces industriels est certes des plus respectables; mais comment concevoir qu'on lui sacrifie celui, non moins légitime, des compositeurs? De quel droit s'empare-t on de leur bien, pour le livrer à ces machines à «seriner» des airs? Tous ne sont pas flattés et ravis de savoir leur musique ainsi propagée et ceux que la chose enchante seraient à juste titre désireux d'en tirer quelque profit.

Mais la question est devenue plus délicate encore ces dernières années. Les phonographes et leurs succédants, gramophones et graphophones, ont été inventés et vulgarisés. Tous les chanteurs notoires ont enregistré devant le cornet récepteur leurs airs à succès et le cliché, disque ou cylindre, ainsi impresionné, a été reproduit à

des milliers et des milliers d'exemplaires, répandus ensuite dans le monde entier. On était loin dès lors de l'orgue de Barbarie, ou même des instruments à cartons perforés. On s'avisa que, si la mécanique intervient dans le fonctionement du phonographe, c'est *pour enregistrer, et non pour produire le son.* On estima que la loi de 1866 n'avait pu viser la reproduction de la parole et le législateur, à cette époque, n'avait sans doute même pas entrevu la possibilité. On conclut que les phonographes n'étaient pas compris dans les instruments désignés et protégés par la loi de 1866 et la Convention de Berne. On plaida.

Mais les procès qui suivirent n'ont montré que la difficulté du problème et la diversité des solutions.

Le Tribunal civil de la Seine a, le 6 Mars 1903, étendu la loi de 1866 même à la reproduction des paroles «qui ne peut se confondre avec l'édition et échappe à la propriété de l'auteur». Mais, dans la même affaire, la Cour de Paris, le I-er février 1905, tout en confirmant le jugement en ce qui concerne la reproduction de musique sans paroles, l'a infirmé en ce qui concerne la reproduction de paroles, même accompagnéées de musique. Car, dit l'arrêt, «les termes exprès de la Loi de 1866, qui ne visent que les airs de musique et qui sont restrictifs des droits reconnus par la loi de 1793, ne sauraient être étendus aux paroles chantées ou non chantées.“

Cette décision n'a convaincu ni le Tribunal de Commerce de la Seine qui, le 20 décembre 1905, est revenu à la jurisprudence du Tribunal Civil, ni la Cour de Bruxelles, qui, le 29 décembre suivant, a rendu un arrêt longuement motivé, qui considère que» le phonographe composé d'un diaphragme répétiteur, armé d'une pointe, d'un mouvement d'horlogerie, d'un cylindre ou d'un disque et d'un pavillon, est un instrument mécanique» et comme tel le déclare protégé par la Convention de Berne.

L'arrêt ajoute : «On ne saurait méconnaître que l'industrie des instruments de musique mécaniques, particulièrement celles des phonographes et de leurs accessoires, a pris un développement innatendu qui appelle l'attenion, des gouvernements. Il semble peu équitable que les auteurs ne puissent, hormis le cas d'éxécution publique, retirer aucun profit de la production de leurs œuvres, ni s'opposer à cette reproduction, qui, dans certaines conditions, peut leur être préjudiciable ; mais les auteurs sont sans droits, aussi longtemps que la Convention de Berne n'aura pas été modifiée ou dénoncée.“

Donc il faut refaire la Convention sur ce point ; il faut abroger la loi française de 1866 ; il faut que la loi, adoptée internationalement, revienne aux vrais principes. Que les fabricants ne s'en plaignent pas. Leur privilège était profondément injuste, et ce ne sont pas les droits relativement modiques qu'ils récupéront du reste sur leur clientèle qui entraveront leur industrie. Il n'est pas à craindre au surplus que, même si certains auteurs refusent leur consentement ou se montrent trop éxigeants, il y ait jamais pénurie de morceaux à *enregistrer* ou à *reproduire* (Voir rapports de M. M. Wauwguerans, Joubert et Taillefer, au Congrès de Weimar, en 1903, p. 132 et s)

Reproductions licites.

Ce sont toutes celles qui sont exigées par les nécessités de la critique — indispensable aux auteurs — de la polémique, — à laquelle ne peuvent se sustraire des hommes, qui se livrent au public—, de l'enseignement — auquel l'artiste, le musicien le littérateur se doivent de coopérer.

On doit donc pouvoir toujours citer un auteur, ou analyser son oeuvre, à condition, bien entendu, qu'il n'y ait abus, soit par la longueur, soit par le nombre des emprunts et qu'on n'arrive pas ainsi, par citations et résumés, à reconstituer un ouvrage, presque en son entier. Ce principe, reconnu par diverses legislations et jurisprudences, est posé notamment par l'art. 5 de la loi roumaine sur la presse du 1-er avril 1862.

Ces citations mesurées se conçoivent sans peine en littérature et en musique. Pour les arts graphiques et plastiques, la question est plus délicate. Il est difficile de ne reproduire qu'une faible partie d'un tableau ou d'une statue. On s'est donc demandé s'il ne fallait pas interdire le *droit de citation,* en matière artistique. Le Congrès de Paris l'a néanmoins maintenu comme aussi indispensable qu'en matière

littéraire, et le projet-type ne distingue pas entre les auteurs et entre les arts. Il autorise pour tous et envers tous la «courte citation». Les Tribunaux seront souverains appréciateurs où finit le droit et où commence l'abus.

On ne saurait évidemment considérer comme citations licites les recueils de fragments d'oeuvres diverses, fragments toujours assez importants, pour constituer un tout (anthologies, chrestomathies, etc.). L'autorisation de l'auteur, ou de ses ayants cause, sera toujours nécessaire en ce cas.

Comme de juste, le *droit de citation* ne s'applique qu'à des oeuvres *publiées*, la publication seule supposant le consentement de l'auteur à se soumettre à la critique ou aux polémiques, à collaborer à l'enseignement.

Les discours d'assemblées délibérantes, ou de réunions publiques, doivent pouvoir — leur but essentiel étant la publicité — être cités, même *in extenso*, dans un but d'information ou de discussion? Ceux d'un même orateur ne pourraient cependant être réunis en volumes, sans son consentement. Les réunions publiques visées s'entendent de réunions politiques seulement. Un cours de professeur, même public, est en dehors de cette règle, et sur cet enseignement, ce professeur conserve tous ses droits. Seules de courtes citations peuvent être faites.

Art. 9. — Le droit de reproduction est indépendant du droit de propriété sur l'objet matériel (manuscrit ou original); la cession de l'objet matériel n'importe donc pas par elle même, cession des droits de reproduction et réciproquement.

La cession des droits appartenant à l'auteur (droit de publier, de représenter, d'éxécuter, de traduire, d'illustrer, etc.) elle doit toujours être interprétée restrictivement.

Rapporteur, **Charles Claro.**

L'auteur ou l'artiste a la faculté de céder son œuvre et, avec elle, tous les droits qui lui appartiennent sur elle. Le rôle des Tribunaux sera toujours d'apprécier en fait, d'après les conventions des parties, qui seules doivent faire loi entre elles, la portée de la cession. Mais il est nécessaire, de poser un principe juridique, qui détermine la solution, lorsqu'on se trouvera en présence d'une cession pure et simple, sans stipulations spéciales.

Quel doit être ce principe? Deux se présentent à l'esprit, entre lesquels il faut choisir: ou bien déclarer que la cession de l'œuvre en elle même considérée comme objet matériel, confère à celui qui en est bénéficiaire tous les droits qui appartenaient à l'artiste, la transmission de la propriété matérielle, considérée comme élément principal, entraînant celle de tous les droits qui n'en seraient que l'accessoire; ou bien poser en règle que la *propriété matérielle* de l'œuvre, par, quelque moyen qu'elle soit acquise à titre onéreux ou gratuit, n'entraine pas nécessairement avec elle la *propriété littéraire et artistique* qui en est absolument indépendante et qui survit à son aliénation.

De ces deux conceptions, la seconde seule correspond aux idées modernes sur le droit de l'auteur; la première n'est qu'une survivance, parfois singulièrement tenace, d'un état d'esprit ancien, alors que l'analyse juridique n'avait pas encore révélé l'éxistance du droit spécial qui, en matière d'œuvres littéraires et artistiques, appartient, sur toute œuvre de l'esprit ou des arts, à celui qui l'a mise au jour.

Si l'on foit abstraction de ce droit *sui generis*, il n'est pas douteux que l'acquéreur de l'objet manuscrit, toile ou marbre, se trouve, de par le droit de propriété dont il est investi et qui comprend le *jus utendi et abutendi*, maître absolu de la chose, comme il aurait pu l'être avant sa transformation par le génie de l'écrivain ou de l'artiste; libre par conséquent d'en disposer à sa guise et d'en tirer tout le profit qu'elle est susceptible de produire; d'autre part, il est incontestable aussi, qu'en sa qualité d'acquéreur, il pourra opposer à son cedant le principe de droit civil, d'après lequel, en cas de silence ou d'ambignité, le contrat s'interprète contre le stipulant.

Mais deux solutions diamétralement contraires s'imposent, si l'on admet que, à raison de leur caractère spécial, les œuvres de l'esprit ou de l'art sont l'objet de deux droits de propriété; la *propriété ordinaire*, portant sur la matière de l'œuvre, la *propriété intellectuelle*, qui ne nait pas de la *possession*, mais de la *création*, et qui, comme telle, survit, sauf stipulation contraire, à l'alienation de la chose.

Il n'est personne qui contesterait aujourd'hui le droit de propriété littéraire

et artistique. Bien mieux, par un singulier illogisme, ceux même qui, comme les Tribunaux français, admettent que l'aliénation de l'œuvre en elle même entraîne de plein droit l'abandon du droit de reproduction (élément capital du droit de Propriété littéraire et artistique) reconnaissent que ce droit survit au profit du cédant, sous le nom de *droit moral*. Grâce à cette survivance, l'auteur de l'œuvre poura interdire ou poursuivre les reproductions qui, en la défigurant, la transformant ou la mutilant, pourraient diminuer ou resteindre la gloire littéraire ou le profit artistique qu'il est en droit d'en attendre.

Cette théorie du droit moral, aujourd'hui générale, qui proclame que le lien que la création à fait naître entre l'auteur et l'œuvre issue de son cerveau, ne peut être brisé sans sa volonté formelle, fournit un critérium sûr, pour déterminer lequel des deux droits parallèles qui, avant toute cession, appartiennent à l'artiste sur son œuvre, doit être considéré comme le principal. Ce n'est pas le droit de *propriété ordinaire* sur la matière, papier, toile ou marbre, qu'il a transformé par son talent ou son génie ; c'est le droit de *propriété littéraire et artistique* sur la création de l'esprit ou de l'art à laquelle cette transformation a donné naissance.

Si donc, l'auteur ou l'artiste vient à se priver, par une cession pure et simple, du droit de propriété ordinaire, c'est-à-dire du droit de disposition matérielle de l'œuvre, il est incontestable qu'on ne peut induire de là, juridiquement, la volonté chez lui de se dépouiller également des droits, bien autrement caractéristiques et importants, qui dérivent de la propriété littéraire et artistique.

La pratique des faits confirme pleinement cette vue théorique des choses : lorsqu'un auteur vend (ou donne) le manuscrit de son œuvre, à un collectionneur d'autographes, par exemple, il n'est pas vraisemblable qu'il veuille, en même temps que la disposition du manuscrit, transférer à l'acquéreur (ou au donataire) le droit d'éditer ou de publier l'œuvre. De même, lorsqu'un artiste vend (ou donne) un tableau ou une sculpture à un amateur ou à un propriétaire, il n'est pas vraisamblable que l'intention des parties soit que, par là même, ce dernier acquière, outre le droit d'orner sa galerie ou sa propriété, celui de reproduire l'œuvre et de tirer parti de sa reproduction.

La presomption est certainement en ce sens que, privé de la disposition matérielle de son oeuvre, en tant qu'objet matériel, l'auteur ou l'artiste a entendu se réserver tous les droits, tant pécuniaires que moraux, que la propriété littéraire et artistique lui confère sur le produit de sa création intellectuelle. Que cette présomption puisse céder à la preuve contraire, écrite ou non, c'est chose évidente ; par exemple, si la vente du manuscrit a eu lieu à un éditeur, en tant qu'éditeur, celle du tableau ou de la statue à un fabricant de chromos ou de reproductions en bronze ; mais il n'y aura là que des questions d'espèce, dans lesquelles on se trouvera en présence de l'abandon constaté que l'auteur ou l'artiste, a fait spécialement de son droit de propriété littéraire et artistique. A défaut de cette constatation, ce droit survit à l'aliénation pure et simple de l'oeuvre matérielle.

Ce sont ces principes que tous les Congrès de la propriété littéraire et artistique ont toujours défendus, que la plupart des législations proclament et que le projet de loi-type formule (1).

Art. 10.—L'auteur de toute œuvre de l'intelligence a le droit de faire reconnaître sa qualité d'auteur et d'agir en justice, contre quiconque s'attribuerait cette qualité.

L'auteur qui a cédé ses droits de reproduction, conserve le droit de poursuivre les contrefacteurs, de surveiller la reproduction de son œuvre et de s'opposer à toutes modifications faites sans son consentement.

L'auteur qui a cédé l'objet materiel constituant une œuvre, a le droit de s'opposer à toute exibition publique de l'œuvre si elle a été modifiée sans son consentement.

Art. 11.—Après la mort de l'auteur, c'est à ses héritiers, à défaut d'un mandataire spécial désigné par lui, qu'il appartient de faire respecter les droits, prévus à l'art. 10.

Art. 12.—Aucune modification ne doit être faite à l'œuvre, même par les héritiers ou ayants droit de l'auteur, sans que cette modification soit portée, d'une façon apparente, à la connaissance du public.

Rapporteur : **Maurice Maunoury.**

(1) Voir les intéressants rapports de M. Eisenmann, au Congrès de Dresde, en 1895 et au Congrès de Paris, en 1900, p. 102.

Lorsqu'un auteur crée une œuvre artistique ou littéraire, il est légitimement en droit d'en attendre un double profit : il peut en taxer un bénéfice pécuniaire, en vendant son œuvre ou des reproductions de son œuvre ; mais il compte aussi que sa publication lui assurera, sinon la gloire, tout au moins la notoriété.

Il en attend donc un profit matériel et un profit *moral*.

Il en découle, pour l'auteur, un double droit : un droit pécunaiare, qui lui permet à lui seul (ou à ses ayants-droit) de monnayer son œuvre, mais aussi un *droit moral*, celui de surveiller en tout état de cause la reproduction de cette œuvre.

Il semble cependant que la plupart des législations—pour ne pas dire toutes,—se soient principalement préoccupées du premier de ces droits, qui pour les auteurs les plus respectables n'est peut-être pas le plus important des deux.

Il conviendra de dégager, dans le texte de toute nouvelle loi sur la propriété littéraire, les conséquences de cette conception du droit moral. (Déjà l'art. 9 de la loi allemande de 1901 dit: „En cas de transfer du droit d'auteur, le cessionnaire n'aura, à moins de convention contraire, pas le droit d'apporter aucune adjonction, omission ou autre modification quelconque à l'œuvre telle quelle, à son titre ou à l'indication de auteur. Sont licites les modifications que l'ayant droit, d'après la bonne foi du contrat, ne peut pas refuser d'autoriser".)

La jurisprudence française a aussi fait application des principes du droit moral de l'auteur.

Ainsi, un sculpteur, auteur d'une „Victoire ailée" tenant dans sa main levée une couronne de laurier, vend à un fabricant de bronzes son œuvre, avec le droit de la reproduire. Le fabricant de bronzes la publie, avec le nom de l'auteur, en remplaçant la couronne de laurier par une lampe électrique. Le sculpteur a moralement le droit de s'opposer à cette défiguration de son œuvre.

Un peintre, auteur d'une «Mater Dolorosa», ayant à ses pieds le corps nu de son enfant,—un garçon, le dessin l'indique très clairement—, vend cette œuvre, avec le droit de reproduction, à un éditeur ; la clientèle de l'éditeur, étant particulièrement pudibonde, celui-ci publie une reproduction, dans laquelle le corps de l'enfant est en partie recouvert par une draperie. Le peintre a moralement le droit de s'opposer à cette modification.

Un auteur cède le droit de reproduction ou de traduction de ses œuvres à un éditeur, qui les publie, en retranchant certains passages qui lui paraissent inutiles, ou modifiant certains autres, de façon peut-être à dénaturer complètemment la pensée de l'auteur. Celui-ci, quoique dépossédé de tout droit de propriété et de reproduction, a moralement le droit de protester contre les modifications et d'éxiger que le public soit averti des suppressions, s'il y a eu à en opérer.

D'autre part, la Cour du Cassation de France (20 juin 1902) a reconnu ale droit moral de l'auteur, lorsque, ayant à déterminer la nature du droit d'auteur, pour décider s'il tombe on non dans la communanté entre épouse, elle a, tout en mettant dans la communauté le monopole d'exploitation afferant aux œuvres publiées par chacun des deux époux au cours du mariage, réservé à l'auteur la faculté, inhérente à sa personalité même, de faire ultérieurement subir des modifications à sa création ou même de la supprimer.

Sans entrer dans l'examen des questions qui se rattachent ou droit civil, il a paru intéressant de grouper, dans les art. 10 à 12 du projet de loi-type, les diverses déductions du droit moral que M. **Jules Lermina** analysait si complètement dans son rapport au Congrès de Paris, en 1900.

Art. 13.—Toute atteinte portée au droit de l'auteur, tel qu'il est défini par le présent projet de loi-type, donne ouverture à une action en dommages-intérêts ; si l'atteinte a été portée sciemment, elle peut donner ouverture à une action pénale.

Rapporteur, **Raoul de Clermont**

Ce n'est qu'une règle générale qui est ici posée. Il appartiendra à chaque législation d'édicter les dispositions finales nécessaires, pour assurer la répression des atteintes au droit de l'auteur.

Art. 14. — Il en est de même de l'usurpation du nom d'un auteur, ainsi que de l'imitation frauduleuse de sa signature, ou de tout signe distinctif, monogramme ou autre, adopté par lui.

Rapporteur, **Raoul de Clermont.**

Des dispositions réprimant les tromperies sur la personnalité de l'auteur existent déjà dans la loi belge, la loi fédérale suisse, la loi tunisienne, la loi luxembourgeoise, la loi autrichienne, la loi française du 9 février 1895, sur les fraudes en matière artistique, la loi japonaise. (Voir rapport de M. Vannois au Congrès de Milan, 1892; rapport de M. Mack, au Congrès de Vevay, 1901, p. 108).

La conférence de révision de la Convention de Berne, à Paris, en 1896, a émis la voeu que des dispositions pénales soient insérées dans les législations nationales, afin de réprimer l'usurpation des noms, signatures ou signes des auteurs, en matière d'œuvres littéraires ou artistiques.

L'art. 14 du projet de loi-type n'est qu'un rappel de ce vœux.

Rapporteur, **Raoul de Clermont**

Art. 15. — Cet article a été ajouté au projet primitif, par le Congrès de Paris, en s'inspirant des lois françaises du 13 Janvier et 19 Juillet 1791 et des art. 425 à 429 du Code civil, dont l'expérience a montré les avantages.

Art. 16. — La loi s'applique à tous les auteurs, quelle que soit leur nationalité et en quelque lieu que l'ouvrage ait paru pour la première fois.

Rapporteur, **Alcide Darras**

Les notions du juste et de l'utile se réunissent pour conseiller aux gouvernements de ne pas spolier les étrangers du fruit de leurs labeurs.

Si les œuvres intellectuelles ont droit à la protection, c'est parce qu'elles portent en elles-même l'empreinte d'une personnalité, à la quelle respect est dû et par ce qu'elles réclament, pour leur conception et assez souvent pour leur réalisation, un travail intellectuel, qui a droit à une rémunération. Cette double justification est manifestement indépendante de la nationalité de l'auteur ou du lieu d'apparition de l'œuvre.

Le législateur ne peut donc pas légitimement distinguer entre les œuvres : il doit les protéger toutes, ou n'en protéger aucune. Les œuvres intellectuelles sont, par elles-mêmes, essentiellement cosmopolites ; à vrai dire, il n'existe pas rationnellement d'œuvres nationales ou d'œuvres étrangères. Si le législateur prétend qu'il a pour unique mission de protéger les œuvres nationales, il faut en tous cas lui répondre qu'en ne protégeant pas de la même manière les œuvres étrangères il va à l'encontre de l'intérêt des auteurs de ces œuvres nationales qu'il veut défendre, car celles-ci pourront se trouver privées, par des mesures de représsailles, faciles à prendre, de toute expèce de garantie dans divers pays étrangers. En violant les règles du juste, au détriment des œuvres étrangères, le législateur s'est enlevé le droit de se plaindre de ces représsailles, sa sollicitude égoiste s'est retournée contre ceux qu'il avait la prétention de mieux protéger.

Le désir de protéger l'industrie nationale est parfois le motif, sinon avoué, du moins caché, qui inspire certains législateurs peu favorables aux œuvres étrangères ; il est facile de constater que les mesures qui peuvent être imaginées à cet effet, si parfois elles peuvent momentanément faire illusion, finissent, nécessairement et toujours, par produire un résultat tout contraire.

On a toujours constaté que, dans les pays de contrefaçon, une littérature nationale ne prend pas naissance. Pourquoi, par exemple, les libraires belges auraient-ils, avant le traité franco-belge de 1862, acheté un manuscrit à l'un de leur compatriotes, alors qu'il pouvaient puiser, sans avoir rien à débourser, dans les productions de la littérature française ? On sait, d'ailleurs, que cette exploitation des œuvres étrangères avait fini par ruiner l'industrie du livre, en Belgique ; il est fréquent en effet que dans un pays de libre production, les éditeurs soient forcés, sous l'étreinte d'une concurrence désordonnée, d'abaisser et même d'avilir le prix des œuvres qu'ils mettent en vente.

La facilité, donnée aux éditeurs, de reproduire les œuvres étrangères, sans bourse délier, peut avoir aussi, pour le pays qui tolère une telle spoliation, une conséquence autrement fâcheuse; elle peut avoir pour conséquence de répandre dans le public des idées contraires au génie national et être ainsi la source des troubles les plus regrettables.

Dans la discussion à la Chambre des représentants, à Washington (séances

des 1-er et 2 mai 1890), qui ont abouti au vote de la loi du 3 mars 1891, les partisans de la protection à accorder aux œuvres étrangères ont tout particulièrement insisté sur le danger qu'il y avait, au point de vue politique, à mettre en les mains des cytoyens américains, presque exclusivement des livres composés par des sujets de la reine d'Angleterre.

Sans aller jusqu'à légitimer en toute hypothèse la spoliation des étrangers, certains gouvernements jugent utile de subordonner la protection des œuvres étrangères, à la condition d'une réciprocité légale ou diplomatique ; ils estiment qu'en agissant ainsi ils pourront plus facilement obtenir des pays étrangers le respect des œuvres nationales.

C'est une dangereuse habitude que résoudre les questions de droit, uniquement par des considérations d'intérêt. La contrafaçon est un vol; la morale est un devoir, elle ne saurait être un marché.

L'exemple donné en France par la décret du 28 mars 1852, qui a déclaré que „la contrafaçon, sur le territoire français, d'ouvrages publiés à l'étranger constitue un délit", exemple qui a été suivi en Belgique par la loi du 22 mars 1886, montre qu'il n'y a pas inconveniant à proclamer le principe du droit de l'étranger sur son œuvre littéraire ou artistique, sans condition de réciprocité.

„Les meilleurs esprits ,dit Wauwermans, (*le Droit des auteurs en Belgique*, p. 393), ont démontré que ce n'est point une politique sans féconds résultats que celle qui consiste à accorder à l'étranger, sans condition de réciprocité, les droits que nous voudrions nous voir reconnaître chez lui; c'est un bien meilleur calcul encore de lui faire apprécier les bienfaits de notre législation nationale, de ne pas nous borner à lui accorder l'exercice de ses droits selon la loi nationale, mais de la faire bénéficier des avantages de la nôtre. Ainsi sentirait il plus vivement les vices de la législation qui le régit dans ses rapports habituels et cherchera-t-il à en obtenir l'amélioration".

Jules Lermina.

Arenele Romane

Defileuri istorice

O REPETIŢIE IN ARENE.

IMPĂRATUL TRAIAN

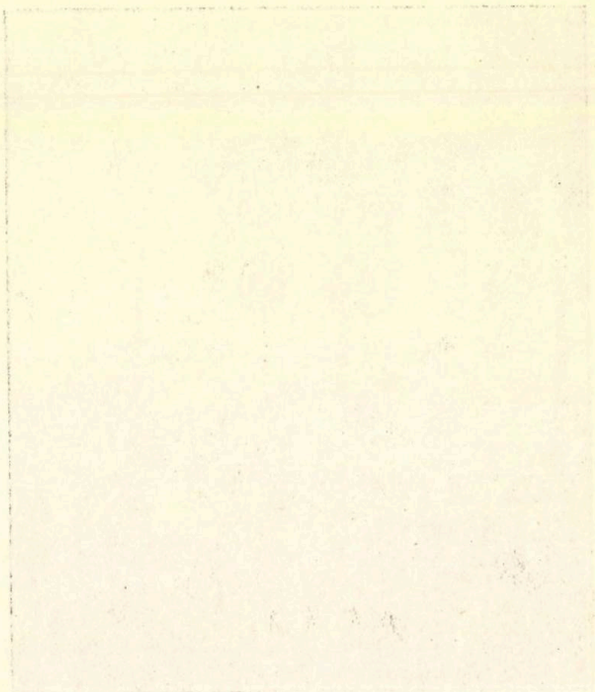

Burdumba

XVI.

Zilele, pe care le petrecea Marulla la Poros, erau searbede și triste. Deși în mijlocul unui furnicar de oameni, ea trăià aproape singură, căci afară de câteva vecine și vre-o două trei surate — cunoscute de demult — ea nu vedea pe nimeni și sub cuvânt că erà bolnavă o lăsa lumea în pace.

Pentru dânsa în Thano se întrupà toată vioiciunea și veselia vieței.

El, de dimineață, pleca la pescuit, cu tovarășii de vârsta lui, și la prânz se întorcea totdeauna cu panerul plin ; el, cu glumele și cu nebuniile lui, mai sguduia lenevosul văzduh din casa mătușă-sei ; el, seara se întorcea dela schelă cu tot soiul de znoave și de havadișuri ; el în sfârșit erà poznașul care mai făceà — când și când — să se descrețească arcul cel negru al sprâncenelor Marullei.

E adevărat că Iaia Casandra se muncea să însenineze frumosul obraz al copilei, dar fie neîndemânare, fie prea mare stăruință a o hotărî să se mărite, fie poate avântul, ce luase, să ridice pe Christo în slavă și să o încredințeze că el îi erà menitul pe lume, biata femee nu izbuteà decât să o obosească ori să o îndărăptneze și mai mult în ale ei. Numai o vecină, care veneà să-i ție de urît și-i dedea cu cărțile, îi aduceà puțină mulțumire.

In vălmășagul de temeri, de credință și de îndoeală în care i se zbăteau mințile, erà pentru Marulla o binecuvântată mângâere de a găsì, măcar în acea ademenitoare brodeală a cărților, un îmbold nădejdii, o momeală dorinței.

Așa, nu erà mai fericită, decât când i se prevestea de pildă că, în curând va aveà bucurie de o veste, ori îi cădea mare dragoste pentru o întâlnire cu un om de roșu și altele asemenea.

Și aștteptà, într'adevăr, îndeplinirea acestora...

Dar nici pârdalnicul de Christo nu se lăsà mai pe jos.

Regulat, în fiece săptămână, veneà la Poros încărcat cu felurimi de bunătăți, de ale mâncării și cu daruri de odoare și de găteli...

Pe Iaia Casandra o îmbrăcase, din cap până în picioare, de parcă era neam de embor când se ducea cu fata la biserică. De aceea îi și «răsărea ei soarele în casă" când vedea pe Christo intrând pe ușă!...

Dacă nu venea însă cu mâna goală, flăcăul pleca—cele mai de multe ori—cu inima deșartă fără să fi hotărît pe Marulla a'i spune un cuvânt ori a'i da vre-un prilej de bucurie.

— Azi are friguri, ori azi e cu toane!... îi zicea spre a'l împăca, mătușa.... dar nu te mâhni că așa sunt ele toate, cum le cetește însă popa, le pier nazurile și se fac blânde ca mielu lui D-zeu!...

Și Christo credea, că n'avea încotro și undia nădejde că la data viitoare o să fie mai blândă...

Aceasta nu'l împedica de a urmări cu stăruință cele începute și de a strânge din ce în ce laturile în preajma bătrânului.

Acum se făcuse aproape tovarăș cu dânsul și pentru înlesnirea treburilor, avea chiar o odae în casa lui...

Și așa curgeau zilele, fără alte deosebiri între ele, când într'o după prânz Thano veni în fuga mare să spună—soră-sei—că un pescar sosit dela Pireu, văzuse pe Naco și pe Burdumba, la o vânătoare în pădurile Dekeliei.

De s'ar fi sprăvălit în fundul pământului, n'ar fi simțit Marulla o mai puternică sguduitură, decât în clipa aceea.

I se făcu întuneric de odată, glasul i se înecă, iar în pept îi svâcni atât de tare inima, că nu avu de ajuns amândouă mânile să o stăpânească.

Băiatul văzând că se schimbă la față și se clatină să cadă, o coprinse în brațe și sprijinind'o o așează pe un pat, iar el punându-se alături, îi povesti, din nou, cum spunea omul, că acum câteva zile dusese niște pești, în pădure la Dekelia, pentru o masă mare, și acolo întrebând de unul și de altul i se arată pe cei doi palicari—de curând sosiți, dar n'a știut să spue de unde...

— Și i-a văzut el cu ochii, întrebă nerăbdătoare fata.

— Vezi bine că i-a văzut, ba chiar i-a și auzit vorbind.

— A venit!... a venit!... șoptea Marulla, fără să mai asculte ce'i spunea frate-său...

Și ca prin farmec toate se prefăcură într'însa.

Surâsul îi lumină din nou obrajii — rumeni acum și arzători, — privirea caldă și dulce îi învioră iar ochii, vorba se făcu blândă și voia bună într'atâta o însufleți că sprintenă ridicându-se, apucă pe Thano de gât și sărutându-l cu foc îi zise:

— De acum să ne întoarcem și noi acasă!...—

— Două zile umblase Burdumba ca un năuc, fără să 'și găsească astâmpăr. Nu vorbea, nu mânca, nu închidea ochii.

Tot ce putea face era să tragă toată ziua la țintă într'un copac din apropierea casei.

Naco îl lăsa în pace, știind prea bine că nu'i putea folosi cu nimic. De altfel nici cerca să iasă din pădure.

A treia zi un călăreț aduse din partea Generalului poruncă, să vie unul din doi la oraș pentru pregătirea serbării sf. Alexandru.

Jani făcând semn că nu se duce, se duse celălalt, bucuros de prilejul găsit pentru destăinuirea celor ce'i apăsau pe inimă.

Inainte de a pleca vorbi însă pădurarului Pericli să stea prin apropiere și să nu'i lase tovarășul singur.

Pericli și el bun trăgaciu, își luă drept țintă un alt copac și în curând împușcăturile se urmară regulat, dela unul și dela altul.

De odată Burdumba își lepădă pușca și sculându-se se îndreptă spre pădurar—care întors cu spatele nu'l vedea venind—și după ce'l lăsă să mai tragă câteva focuri, îi puse mâna pe umeri și'i zise să vie după dânsul.

Mirat Pericli îl urmă iar după ce intră în odae și se puseră jos, Jani începu să'l descoasă despre cele petrecute în lipsa lui, despre clădirea conacului, despre vânătorile făcute în pădure, despre vecini, despre cunoscuți, până ce — ca din întâmplare — scăpă și numele lui Kir Panaghi și întrebă ce se mai face bătrânul !...

Bietul pădurar spunea cele ce știa — după cât îl slujeau amintirile — iar când fu la întrebarea din urmă, cum nu bănuia unde voia să'l aducă, zise că, mai bine îl luă Dumnezeu, când erà bolnav, decât să'i împovăreze atât de mult bătrânețele....

Jani încredințat că Pericli pomenea despre moartea Marullei, se făcea totuș că nu pricepe și pentru a aveà dovadă deplină, îl întrebă : despre ce povară vorbește ?

Omul îi deșiră — în chip așezat și amănunțit — toate cele ce se spuneau despre Marulla și Papa Christo și cu cât se adância în vorbă, cu atâta se încălzea și se oțăra mai mult, fără de a băga de seamă, că palikarul după ce schimbase fețe fețe, stetea acum mohorît și cu ochii fulgerători ascultându'l cum grămădea scârba și ocăra pe capul iubitei lui ; iar când cu 'n zâmbet batjocoritor zise : și acum ca să'i dreagă obrazul și să'i înfieze copilul, o s'o ia de nevastă pe frumoasa Marulla... Burdumba sări ca un turbat, și dând o groaznică lovitură cu pumnul în masă răcni : Cine ți-a spus mișeliile astea și cum le poți dovedi nemernicule ? !....

Tocmai atunci înțelese sărmanul dobitocia ce făcuse de a nu'și pune streajă gurei și mai ales de a lua clevetirele neghiobilor, drept adevăruri dar cum se prea înaintase și nu mai puteà să se tragă, fără primejdie, în dărăt, avu cel puțin îndrăzneala să spună :

— Nu că știu, ori că pot dovedi, eu însumi ceva, vai de mine, dar nu e om în toată valea să nu cunoască pricina, mai cu prisos decât mine..

O lume întreagă vorbește, cum să nu vorbesc și eu, că doar nu mai e o taină de mult pentru nimeni, Afendi, uite o jur înaintea icoanei !... și'și făcu omul cruce și îngenuchiă umilit.

— Și cine e mârșavul cela de Papa Christo ? sbieră Jani.

— Cine e ?.,. eu nu'l știu !... dar zice că ar fi om al mănăstirii, bălbâi mai mult decât răspunse, pădurarul privind de unde stà grămădit pe uriașul de Jani, spăimântător de mânie...

— Om al mănăstirii ? !... e tânărul bazarghidean !... gândi palikarul — amintindu-și de cele auzite în trecut și ridicând cu o singură mână pe Pericli de jos, îi zise : Caută de află cine și unde e și vino de'mi spune !

Iar când acesta — scuturându-se — fu în pragul casei, Jani îi strigă din nou, ridicând mâna amenințător :

— Nici o vorbă nimănui !... Nimănui !...

— Am înțeles, răspunse el, și se făcu nevăzut.

— După plecarea pădurarului Jani căzu pe un scaun cu privirea țintită în lumina ușei deschise coprins de vârtejul gândurilor....

— Atâta ticăloșie și atâta nerușinare, din partea unei ființi a căreia dragoste și bunătate îl încălzise și'l fermecase ; atâta înjosire a unui suflet în care își pusese el toată credința ; atâta răutate, atâta nesocotință, atât desfrâu, în femeea pe care o slăvise, pe care o ținuse în brațe și la a cărei amintire îi alergau chiar atunci fiori prin trup ? !... Toate acele grozăvii și batjocuri îi chinuiau inima, îi sfâșiiau peptul, îl înebuneau de durere, însă—lucru ciudat — nu'i clinteau, nici cât un fir de păr dragostea din locul unde stetea așezată pe temelii adânci !...

Toate câte auzise îi urlau prin cap, îi duduiau în urechi, îi aprindeau sângele și-i ridicau ucigători pumnii în văzduh, dar nu-l desnădăjduiau ca prepusul morții — bunioară — nici îl asmuțiau la vreo răzbunare asupra vinovatei.

Cât despre celălalt ? !.... Ah !, îl va ucide... îi va smulge inima și... o va da demâncare la câni !... Ah ! nelegiuitul !...

Și iată că — fără de voea lui — începură acum să răsară și să-i treacă pe dinainte clipele întrupate ale vieței trecute și aevea să vadă pe Marulla viind, ducându-se, desmierdându-l cu mânile ei moi și calde pe obraz, sărutându-i atât de lung și de dulce ochii, netezindu-i părul, ...da, o vedea plecându-și capul pe umerii lui și ridicându-se în vârful degetelor ca să-i coprindă gâtul. simțea cum blândă și galeșă privirea ei se îneca în privirile lui, cum voioasă și sprintenă de departe alerga să-i sară în brațe și cum buzele lor 'și pecetluiau făgăduelile și jurămintele, de-abea șoptite, cu o fierbinte sărutare !...

Și i se umplea sufletul și i se încordau puterile de bucurie și altă fericire nu mai așteptà, nici mai doreà, îndrăgostitul, decât să-și rezime capul, plin de visuri, pe sânul ei alb și rotund !...

Și iată minune că, în pragul ușei se ivì de odată — albă și rumenă — Marulla, cu brațele întinse, cu gura înfocată, cu ochii plini de cele mai fragede desmierdări !...

Un strigăt !... o mișcare ! și... amândoi îmbrățișați se sărutau cu patimă, cu lăcomie, ca și cum nici trecutul pustiu, nici vorbele rele, nici pornirile dușmănoase, n'ar fi săpat între dânșii prăpastia, peste care, dintr'un repez, sărise — de-apururi biruitor — Amorul !...

— Oh !... ce groază !... ce groază !... atâta putea doar răspunde Marulla, printre oftări și lacrămi, când Jani — acì furios, acì înduioșat, acì bănuitor — căta pe fața, în ochii, în schimele ei, adeverirea celor ce'i spunea și o întreba...

— Și dacă așì fi făcut, a o mia parte din toate acestea, grăì ea răsuflând cu durere, ori m'aș fi simțit greșită cu cevà către tine, aș mai fi venit de bunăvoea mea aici, m'aș fi aruncat eu, prihănită și păcătoasă, în brațele tale și mi-aș fi lipit — cu atâta sete — gura mea degura ta ? Răspunde singur! și după cum vei răspunde tu așa va fì; iar de mă crezi vinovată, ucide-mă! . . . căci eu astfel și fără de tine nu pot trăì ! . . .

Zise și căzù în genunchi în fața lui, cu capul plecat și mânile rugătoare ! . . . .

Burdumba, pe care'l înecau lacrimele, se plecă și drept orice răspuns o luă în brațe și'i închise gura cu un lung sărutat . . . .

Către seară Marulla plecă însoțită de Thano, care o aștepta la mar-

ginea pădurii. Cât despre Papa Christo, nu spuse nici unul nici altul nimic, fiecare păstrându'și taina socotelelor ce aveà de răfuit cu dânsul.

— Până noaptea târziu bătù Jani drumurile și cutrierà poenile, ca și cum o putere lăuntrică îl împingea să umble, fără de voe, peste tot locul.

Cu capul ușor, cu peptul liniștit pășià el acum și se simțea parcă mai tare, mai întreg, mai hotărît în toate câte i se încrucișau în minte și toată mintea îi erà stăpânită de Marulla . . . .

— Să înfrunți primejdii, să scapi din ghiarele morții, să'ți oțelesci trupul și voința în lupte și în nevoi . . . . și pentru atâtea jertfe, pentru atâtea suferinți să n'ai decât necazuri și amărăciuni?! . . .

Ar fi prea crunt și prea nedrept lucru!...

Nu, bârfitorii nu'i cunosc ochii ei limpezi și neprefăcuți, nu i-au simțit bătăile inimei ei sfâșiate de durere, nu i-au văzut șiroaele de lacrimi ferbinți, nu s'au cutremurat de sbuciumul și desnădejdea ei!

Mișelia și răutatea oamenilor sânt fără de cruțare . . . .

Un biet suflet plăpând și curat, o biată ființă fără sprijin și fără păcat și . . . . câte nemernicii, câte spurcăciuni asvârlite asupră-le!

Și pentru ce? căci ea — o pot jurà în fața lui Dumnezeu, care mă vede și mă aude — nu are nici o vină! . . . și pentru cine? — și se înfioră întrebându-se — oh! acela va plăti cu viața lui toată hula și toate mârșăviile . . . . Acela! . . . — și se isbì cu pumnul în pept — de'mi va eșì în cale.... i-oi scurge picătură cu picătură sângele dintr'însul, blestematul și ticălosul!...

Această crâncenă pornire îi amintì însărcinarea ce dăduse lui Pericli și deci se îndreptă spre casă unde aveà poate să găsească vreun semn, ori vreun răspuns. Nu găsì nimic, nici nu venise nimeni, în schimb își încheià noaptea cu un somn adânc, din care nici chiar ispita visurilor de dragoste, — când cu Șanga, când cu Marulla — nu'l putù deșteptà, decât târziu după amiazi.

Aveà și nevoe de odihnă după atâta trudă! . . .

Dar acum parcă'l înghimpa oarecum grija despre ce va zice și mai vârtos ce va crede Naco — care cunoscând negreșit împrejurările tăcuse, lăsându'l mai bine să bănuiască moartea decât înjosorarea Marullei, — ce va crede *piciul* cela, cu inima făurită altfel decât ceilalți oameni, *spânul* de a căruia gură se temea, prea duiosul uriaș . . . .

Se sucì, se chibzuì el, însă nu'i putù da de rost, așa că lăsă lucrul să vie cum o venì și să'l primească cum i-o fi mai îndemână. De altfel acest om — care nu cunoștea altă lege decât vrerea și puterea lui — nu'și închipuia, nici chiar pe Naco, cât erà de cârcotos și de limbă rea, să nu împărtășiască și dânsul bucuria pe care o simțea el stăpână pe întreaga'i ființă! . . . .

Ș'apoi, la urma urmei, îi va spune adevărul! . . .

Până atunci nerăbdător de a da ochii cu Pericli și negăsindu'l acasă își petrecù toată ziua pândindu'l și așteptându'l, dar pădurarul parcă intrase în pământ, nu se ivì nicăeri.

Adevărul erà, că, desmeticit din sguduitura ce'i dedese Burdumba, Pericli măsurând adâncimea primejdiei, către care'l împingea fiorosul palikar, își făgăduì să fie de astădată mai cu minte și să ia sfat dela Naco, înainte de a face vreun pas.

Știindu'l la oraș și nevroind să-i înfrângă porunca ce'i dedese la

plecare, îl aşteptă, într'un loc dosnic, până la întoarcere şi'i povestì cele întâmplate, adăogând că de frica lui Jani stătuse pitit, toată vremea prin prejur.

Naco îi spuse să se dea vreo două zile afund, apoi să'l poarte pe Burdumba cu vorba, căci altfel se întâmplă moarte de om.

Pericli atâta aşteptă şi rupând'o la fugă, nu se oprì decât în casa lui tată-său pândar la via regească dela Amarussi.

— Naco — care luase făgăduiala generalului, de a'l trimite pe el şi pe Jani într'o călătorie depărtată cu Sir Reginald Moore — veneà, mâhnit în urma spuselor pădurarului, să'şi găsească prietenul.

Care nu'i fù însă mirarea când, în loc de un om cu chipul încruntat, cu ochii scânteetori, cu glasul tunător de mânie, găsì pe Burdumba curăţindu'şi armele şi răspunzându'i bucuros şi liniştit.

Cunoscându'l bine şi ştiind că fătărnicia nu se împăca de loc cu firea lui iute şi fără de ocoale, gândì o clipă că vrea să'l încerce, dar văzând că nu'şi schimbă nici rostul, nici graiul, îi vorbì despre cele pregătite la Atena, pentru sărbătoare şi'i arătă dorinţa Beyului, de a se afla amândoi din ajun, faţă pentru a pune la cale, cele de cuviinţă şi celorlalţi tovarăşi.

Jani, ca ne altădată, nu făcù nici o întâmpinare, încuviinţă toate, se dădù gata la toate, căutând să fie cât mai mult pe voià şi pe placul lui Naco.

Lucrul nefiind astfel în obiceiul lui Jani, piciul isteţ pricepù că trebue să aibă el vreo pricină, pe care nu se încumetă s'o deà de odată pe faţă şi cum nici lui stinghereala nu'i erà plăcută, nici răbdare mai aveà să bâjbâe zadarnic în gol şi în necunoscut, se oprì deodată în faţa lui Burdumba şi ridicându'i capul, îi zise:

— S'a petrecut cevà în lipsa mea!

— Ei aşi!.... ce să se petreacă, îngăimă acesta.

— Iţi spun eu că s'a petrecut!.... n'am decât să mă uit la tine.... prea eşti prea!....

— Ce fel prea?

— Aşa, nu ştiu cum.... însfârşit parc'ai aveà cevà....

— Ce să am?

— Asta o ştii tu mai bine decât mine.

— Ţi se năzare Nacule!

— Juri tu că n'ai nimic?!

— Ha! ha! ha! . . . . acum începi tu cu jurămintele, răspunse Jani sculându-se de jos râzând.

— Incep fireşte, căci jurământul e sfânt şi tu nu'ţi bagi sufletu'n păcat să juri strâmb!....

Cuvintele acestea căzură ca plumbul fierbinte pe peptul palikarului, care, deodată apucând pe tovarăşul lui în braţe, îi strecură ca o şoaptă în urechie: Am văzut pe Marulla!

— Pe Marulla!?... strigă Naco, ca şi cum ar fi călcat pe un şarpe.

— Pe Marulla!.... De ce strigi aşa?! . . . . întâmpină Jani. A venit îndată ce s'a întors dela Poros.... Tot ce ştii şi n'ai vrut să'mi spui, frate Nacule,.... toate câte se vorbesc despre dânsa.... toate.... toate.... sânt mârşăvii, sânt minciuni, pe care eu nu le cred, nu le pot crede şi de cari e vinovat numai unul.... un mişel! pe care.... jur în faţa lui Dumnezeu, că am să'l ucid!..

Şi aşa urmă el, înălţând glasul şi plimbându-se cu paşi mari de-alungul prispei—până ce povesti toată împrejurarea şi tot ce simţea şi tot ce gândea.....

ca și cum avea grabă să clădească un zid, de apărare, cât mai puternic, în potriva tuturor celor ce i-ar fi putut răspunde Naco, care'l asculta, privindu'l cu o dureroasă mirare.

XVII

Deci în ajunul Sf. Alexandru Jani și Naco, coborând drumul ce cotea din dealul Dekeliei prin livezi, se duceau în mers țanțoș și legănat la oraș.

Cu pușca lor lungă pe umeri, cu iatagan și pistoale la brâu, erau într'adevăr îmbrăcați de sărbătoare, cu ițari albi de lână subțire, fustanelă creață și înfoiată; ilec cusut cu găitane de fir, fes mic pe vârful capului, țaruchi de pele roșie cu botul ascuțit și canaf mare la vârf.

Mergeau vorbind și glumind—voioși parcă de a fi părăsit, în adâncul pădurii grija zilelor rele—și'și iuțiau pașii, ca să ajungă mai repede la conacul unde, după datină, Beyul își începea de cu seară, prăznuirea numelui.

Stelele începuse, una câte una, să se aprindă pe cer, ei le numiau și le meneau, de-arândul pe fiecare, iar când zăriră cornul lunei, se opriră amândoi, Burdumba înclinându-și capul și desmierdându-și barba, iar Naco, smerit, punând un genunchiu în pământ.

Au luna nu era, după credința lor, ochiul lui Dumnezeu deschis asupra lumii? In ceasurile de restriște și de veghiere nu le fusese ea mângâetoare și călăuză? In lunga lor singurătate pe cine aveau mai statornic tovarăș decât pe dânsa?

Iar, ca o rugăciune, gândul lor înălțat până la ea, îi cerea acum îndeplinirea tainicii dorinți, ce și unul și altul purtau în suflet!...

— Se face noapte, Naculo, lungește-ți pasul, zise Burdumba, văzând că'i rămâne prietenu 'n urmă.

— Lesne'ți vine! Tu cocostârc și eu vrabie. Vrei să ajungi, se vede, singur la Atena de alergi așa, răspunse *piciul*, făcând o săritură ca să se pue alături de Jani.

Acesta hohotì din nou și încetenì mersul, cicălind mereu pe Naco, care'și uitase iasca și amnarul acasă și nu-și putea aprinde țigara.

— In sfârșit, strigă el, arătând cu degetul înainte.

— L'ai găsit, întrebă Burdumba.

— Nu, dar iată lumină colo la pod. Ne abatem pe la podar și'i cerem un foc.

In curând coborîră malul Kifisului și se opriră lângă bordeiul podarului, unde femeea aprinsese niște uscături ca să alunge țânțarii.

O adevărată leliță, înfiptă și limbută nevasta podarului, care—cum îi zări, că'i cunoștea pe amândoi—îi întâmpină cu tot soiul de urări și de măgulirì și fără să le aștepte răspunsul îi pofti să se odihnească puțin, dete fugă la un buduiu și le aduse apă proaspătă, le întinse câte un cărbune să-și aprindă țigările, apoi vorbă, și întrebări și cercetări....până ce simțind că nu mai are ce spune, începù să le numere și să zugrăvească pe cei care trecuse de dimineață și până atuncea pe pod....

— Ia acuma, înainte să fi picat d-stră, încheiă ea, trecu Papa Christo. Venea încărcat cu căruța dela târg. Sărmanu!...fel de fel de bunătăți.

Jani auzind tresărì de odată și fără să vrea întrebă: și'ncotro a apucat?

— Incotro? răspunse rânjind femeea, încotro poate să apuce el, de nu unde îl trage ața...Ei dar d-ta de-abea ai sosit, nu poți ști toate astea...

La Marulla lui Kir Panaghi, căpitane, la Lycovrissi, că acolo îi este și capul și inima...Se au bine împreună....E o halima întreagă.

Jani se sculă repede, svârli țigara—zicând: să mergem, e târziu!—și fără să'și ia rămas bun o porni înainte.

— Seara bună! îngăimă Naco și porni, coprins de grijă, după dânsul. De ce nu'ți ții gura, măi femee, strigă un glas înăbușit, din fundul bordeiului, după plecarea lor... O s'o pățești tu odată cu clevetirile tale!...

— Te-ai sculat să mă ocărăști, bursucule; cine are taine să și le păstreze, că gura n'are zăvor, nici prostia margini..., mormăi muerea ațâțând focul.

— Fără îndoială că Papa Cristo aflase de întoarcerea lui Jani și cu toată zăpăceala lui pusese un om de credință să'i spioneze mișcările și să'l vestească când „ar eși la larg". Cum însă Burdumba nu părăsise pădurea iar Marulla se întorsese fără de veste acasă, călugărașul își cam încurcă socotelile, mai cu seamă când înțelese pricina grăbitei întoarceri și simți că era nevoe să facă el însuși streajă în preajma fetei.

Mai întâiu, i se stinghereau treburile și apoi putea să i se facă Marullei silă de dânsul... Silă?!... fie chiar silă, dar o stea cel puțin tâlharului în drum!...

Și toată ura lui, veche și înviersunată, i se trezi și mai aprigă, așteptând acum ceasul răzbunării.

Noroc doar că hotărîrea aceasta nu împedicase pe Marulla să'și revadă iubitul și să pue balsam pe ranele lui sufletești.

Dar liniștea și hărnicia cu care se îndeletnicea ea la treburile casei, precum și blândețea cu care'i vorbea și'i răspundea lui — mai ales — sfârșiră prin a risipi lui Christo orice bănuială și a'l face să pice iarăși în mrejile deșertelor nădejdi

Fata erà silită să se poarte astfel, căci din ziua întoarcerei tată-său nu înceta cu stăruință „de a se hotărî odată, de a alege la un fel, căci lucrul nu se mai puteà trăgâna și Christo... bunul Christo suferea de atâta întârziere și îndărătnicie!".

Bătrânului, firește că nu'i puteà spune, tocmai ea, cele aflate, cele de care dânsa suferea într'adevăr și o clipă îi pusese în cumpănă tot ce aveà mai scump pe lume...

Tăcea deci și aștepta. Ce? nu știa singură, dar, parcă'i spunea ceva că întâmplarea ori Jani, mai degrabă, vor deslega-o din lațurile în care erà prinsă.

Și se făcea bună și îngăduitoare, ca să'l ademenească pe Christo și să'i intre în voe, pe cât puteà, numai să câștige vreme și să numai audă pe Kir Panaghi zicându-i: gândește-te că fără el am sta rău de tot și că e mâna mea dreaptă" .. lucru cu atât mai supărător cu cât ea însăși îl dovedise și'l găsise de folos.

Și ar fi fost și așà mulțumită, dacă ar fi avut chip să scape de acasă și să dea fuga la pădure, însă tată-său de-oparte Christo de alta nu o perdeau o clipă din ochi, căci acum — stăruitor cu dinadinsul pentru nuntă—la Lycovrissi își făcea veacul.

Era drept, prin urmare, că cu puțin mai înainte de sosirea palikardelor la pod, trecuse el cu căruța plină de cumpărături, dintre care unele mergeau cu un călugăr la schit, iar altele erau pentru casa și prăvălia lui tata-socru.

— De astă dată îl voiu vedea la faţă !... mă voiu măsura cu acel Papa Christo, înşelător şi mişel... îl voiu răpune pe ticălosul... şi gânduri şi hotăriri, care de care mai crâncene frământau mintea şi peptul lui Burdumba, pe când cu paşi mari şi repezi tăia drumul peste câmp.

Naco îl ajunse cu fuga din urmă, strigându-i: Unde mergi omule?... Uite că ne aşteaptă Beyul ?... Jani ? !... Jani !!...

Celălalt mergea înainte fără să răspundă.

Poate nici că'l auzea, într'atâta înteţit sângele 'i se urca în svâcnituri puternice la creeri si'i vuiau cumplit urechile !...

— Barba Jani !... ascultă !... ce vrei să faci ?... stăi puţin !... Dacă nu stai, eu te las şi mă duc singur la oraş ! Iani ! !.., şi bietul Naco gâfâia alergând şi strigând.

Burdumba se ducea mereu.

Peste puţin zăriră lumina şi casele satului, atunci uriaşul se opri, îşi şterse faţa plină de sudoare şi răsuflând din adânc, de câteva ori, zise lui Naco, care se trântise pe pământ rupt de oboseală.

— Nu ţi-am răspuns, că nu puteam vorbi adineaori, acum însă te rog să te duci şi să spui Beyului că viu mai târziu... da, viu negreşit. Voiu să mă încredinţez, dacă ce n'ai vrut să'mi spui tu, este adevărat. Şi dacă o fi !...

— Dacă o fi ? întrebă Naco:

— Atunci !... şi sfârşi vorba mângăind prăseaua cuţitului.

— Jani, te rog, fii cuminte ! Poţi face ce vrei altă dată, acuma nu. Uiţi cine eşti ? uiţi că ai datorii de împlinit către mai marii şi către tovarăşii tăi ?... Haide, barba, să ne ducem unde trebue şi 'ţi jur—vezi jur—că de mâne încolo sunt trup şi suflet al tău ori unde şi ori cum vei vrea, răspunse Naco săltându-se în sus.

— Prea târziu ! Nu mai pot ! Aş muri dacă ar fi să mai aştept, Nacule, aş muri ! Du-te tu... eu viu... ori ce se va întâmpla viu. . grăi tremurând Iani. Şi fără a mai asculta spusele prietenului lui intră în sat.

Casa lui Kir Panaghi era la o răspântie. Intr'o parte prăvălia cu un umbrar în faţă, într'alta odăile de locuit dând în grădină. In fund curtea cu grajdiuri şi şoproane.

Burdumba, care cunoştea locurile, făcu un ocol şi sărind peste gard se puse lângă un perete la pândă.

In curte o căruţă cu un cal, gata de plecare, iar prin uşa din dosul prăvăliei se vedea mişcarea celor din năuntru.

Un călugăr veni până la căruţă cu un sac şi se întoarse înapoi, nişte băeţi scaoseră un butoi afară, Marulla trecu de două ori prin ogradă, odată singură, altă dată cu un fustanelar înalt cu barbă, şi hihoteau împreună.

El intră în casă, ea se duse în grădină.

Călugărul eşi din nou, se sui în căruţă şi strigă: Papa Christo plec! Un, glas din odae 'i răspunse. Mergi încet că viu !...

Jani simţi ca un fior de moarte auzindu'i şi încet — târându-se ca o pisică — intră şi el în tindă, tocmai când celălalt dedea să iasă. O rază de lună alunecând, tocmai atunci, asupra casei îi lumină tot cuprinsul.

Christo se trase cu un pas înapoi şi puse mâna la brâu, Jani însă nu'i dete răgaz şi coprinzându'l în braţele'i de fer, îl strânse până ce, frângându-se de mijloc, căzu jos.

Atunci îngenunchiând lângă dânsul îl apucă de gât. Celălalt sbătându-se

să-i scape din mâini își descoperi urechea ciuntită, pe care îndată ce o zări Burdumba strigă:

— Ah! câne blestemat! tu mi-ai fost!... Te înfierasem odată și nu ți-a ajuns, acum am să'ți dau ca să ai destul!... și făcu mișcarea să'și scoată cuțitul.

Christo se smuci din nou și dete un gemăt adânc.

Ca un fulger Jani prinse cornul cu iarbă de pușcă și cum din nou căsca gura i'l turnă pe gât.

Înăbușit, ciuntul, începù să horcâe, iar Marulla auzind zgomot se apropiă și dând cu ochii de iubitul ei trântit pe brânci, alergă țipând de spaimă că i s'a întâmplat ceva...

Intr'o clipă se întoarse însoțită de tată-său și de băeți cu lumânări aprinse în mâni, dar nu găsiră decât pe Papa Christo svârcolindu-se și trăgându-și de-abea sufletul.... —

Când auzì pe Marulla țipând și alergând după ajutor, Jani se ridică repede și dând o lovitură de călcâiu în peptul celui care se zbuciumà la picioarele lui, sărì pe fereastră în grădină, de unde apoi eșì la drum. Trecù repede în sus, fără să vadă pe Naco tupilat în umbră și erà aproape de capătul satului când auzì o groaznică detunătură și strigăte sfâșâetoare în urma lui.

Amețit și lac de sudoare se oprì. Ii tremura trupul și mânile muște și zgâriate erau pline de sânge.

Ascultà nedomirit și așteptà fără să știe ce.

Acum îi părea rău de lipsa lui Naco.

— Ce-o fi fost dupe plecarea lui?.. Detunătura?... și un gând cumplit îi fulgeră prin minte. Naco ar fi putut afla!... Ciuntul acela erà Papa Christo. Un mârșav!... Marulla știà oare de el?! Ah! Naco! Naco! și coprins de necaz, bătătoreà locul și strigà, fără să știe ce face.

— Ei, Naco! Naco! ce vrei cu el, îi răspunse un glas din întuneric și agerul prieten pe care 'l chema răsărì, ca din pământ, lângă dânsul.

— Nacule! tu?!... tu!

— Eu!... te pândeam bănuind că ai să faci vreo poznă și ai făcut una cât de bună! răspunse el.

— Ce? Ce e?... Detunătura?...

— Da, detunătura. Viu de acolo și iată ce am văzut: In mijlocul tindei trupul lui Papa Christo fără cap, creerii și scăfârlia i-au zburat țăndări în tavan; bătrânul și doi băeți din prăvălie zac fără simțire izbiți de pereți; Marulla cu fața și mânile pârlite leșinată de-a curmezișul prispei...

— Maica Domnului!

— O înfiorătoare nenorocire! Bine, da cum ai făcut ca să se întâmple așà lucru?

Atunci încet — dar cu o mândrie de sălbatec — Burdumba povestì cele petrecute și la urmă zise cu dispreț: n'am vrut să'mi spurc mânile ucizând un păcătos ca acela pe care 'l ciuntisem odată, am vrut numai să-l desbăr de a se mai ține de Marulla...

— Și l'ai desbărat într'adevăr! Negreșit fata — căci țineà încă șfeșnicul în mână — a apropiat lumina de gura nenorocitului și iarba de pușcă luând foc, a zdrobit geamurile, a smuls ușile din țâțâni și a trântit pe toți

la pământ... Jani nu e vreme de stat la vorbă acum... iute piciorul și la Atena fârtate, că altfel e rău, mai rău decât ai crede...

— Dar Marulla... zici... ?

— Zic că erà leșinată și friptă pe ici pe colea .. o s'o deștepte și o s'o îngrijească lumea adunată acolo. Erà tot satul în picioare !...

Haide — adaogă el luând pe Burdumba de mână — că le-om mai vorbì pe urmă... și amândoi porniră cu grabă spre oraș.... —

. . . . . .

— A doua zì—după săvârșirea sărbătorii—Jani și Naco porneau cu Sir Reginald Moore într'o nouă călătorie pe coastele Albaniei.

— Și cine știe de nu s'o îndeplinì urarea lui Papa Stamate, să ne vedem iar la Pleasa zicea Naco, pe când corabia — cu pânzele umflate — eșia la largul mării.

— Cine știe !... răspunse Burdumba gânditor, trecându-și mâna prin barbă.

D. C. Ollănescu.

SFÂRȘIT

Vântul și pădurea

e groază mi-e, când vântul bate-a jale
Și sbuciumă pădurea vâjâind,
Din culmi de munți, s'a repezit de vale
In tainele-i ascunse răscolind.
Domol venise'ntâiu și-o sărutare
Pe creștetul iubitei el depuse,
Dar ea atinsă ca în spasm tresare
Și îl cuprinde 'n mângâieri nespuse.

Ce dureroasă melodie'ngână ;
De desnădejde și de chin amarnic,
De luptă grea, de dragoste păgână.
De răzbunare și de dor zadarnic.
Și'mbrățișând'o urlă și vuește
Cu toată pătimașa lui iubire,
Ea plânge lumea și o tânguește
C'acordă așa de scurtă fericire.

In glasul lor răspunde omenirea,
Răspund făpturile dumnezeești,
Răspund izvoarele murmurătoare,
Cascadele ce'n spumă fac vâltoare
Un corn de-argint ce buciumă iubirea
Venind din preajma sferelor cerești,
Un țipet de amar de resignare
Și blestemul vieții 'nșelătoare.

Maria Baiulescu

Arenele Romane

Defileuri istorice

SOLDAȚI ROMANI.

ȘTEFAN CEL MARE.

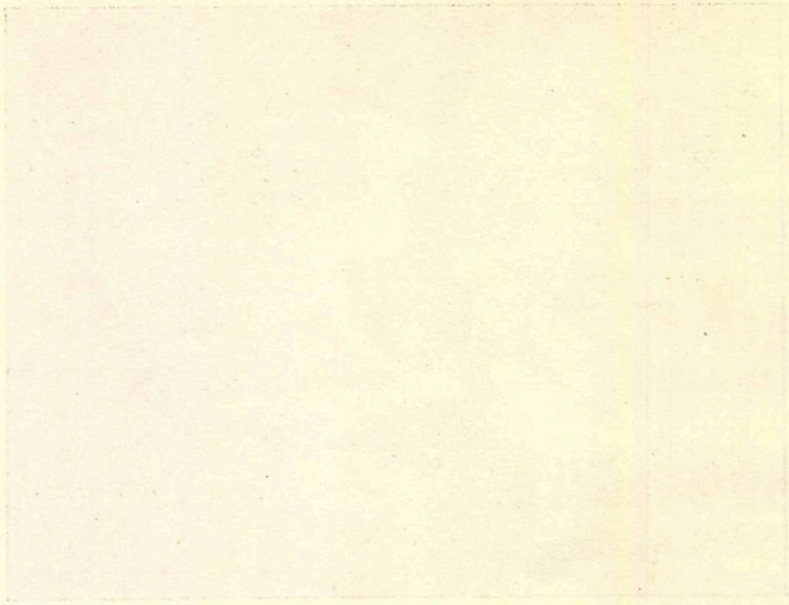

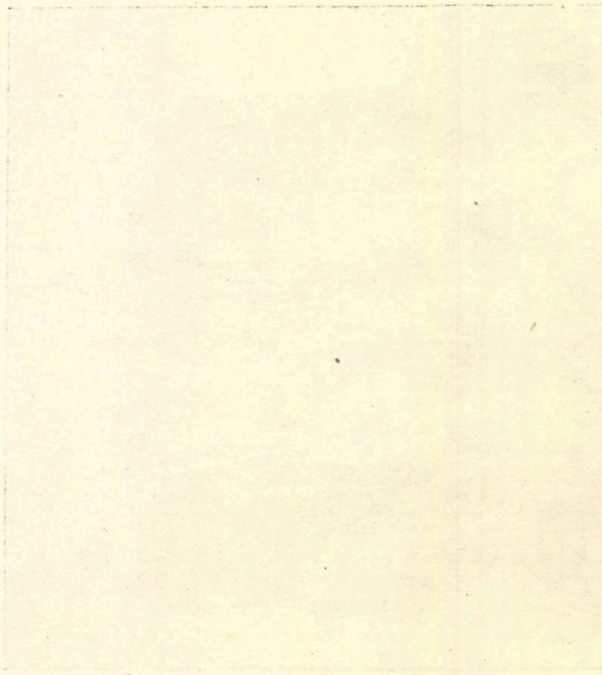

LEGISLAȚIUNEA [1)]

PROPRIETAȚII LITERARE ȘI ARTISTICE IN ROMÂNIA

— DREPTURILE AUTORILOR ROMÂNI ȘI STRĂINI —

(Urmare și finit)

XII. **Cestiunea depozitului.** — Dela început trebue să spunem că legiuitorul român a desființat formalitatea efectuărei depozitului cerut de art. 9 al legei din 1862, formalitate care constituià un inconvenient din cele mai grave pentru garantarea liberă și deplină a drepturilor autorilor. Fie din necunoștința cerințelor legei, fie din neglijență, autorii neconformându-se dispoziţiunilor vechiului art. 9, care cerea efectuarea depozitului, perdeau dreptul de a da în judecată și a cere daune, dela contrafăcătorii operelor lor. Mai ales pentru autorii străini, această formalitate a efectuărei depozitului era și mai anevoioasă, pentru că în afară de ignorarea legei noastre, foarte firească la niște străini, se mai opunea și imposibilitatea materială de fapt, provenită din cauza depărtărei și a greutăței de a îndeplini toate condiţiunile impuse de lege și regulament în scopul efectuărei depozitului.

Astăzi, acest mare inconvenient atât pentru autorii români cât și pentru cei străini, mai ales, a dispărut cu desăvârșire. In adevăr, prin legea din 23 Martie 1904 s'a abrogat în mod complect dispoziţiunile art. 9 din legea presei dela 1862, articol care impunea autorilor obligaţiunea efectuărei depozitului. Raportorul la Senat al acestei legi a fost d-nul Tr. G. Djuvara, Ministru plenipotențiar și senator, vechiu luptător pentru abrogarea art. 9. D-sa, cu ocaziunea discutărei și votărei legei din 23 Martie 1904 referitoare la „obligaţiunile atelierilor de arte grafice față de biblioteca Academiei Române, a fun„daţiunei Carol I și a bibliotecei centrale din Iași“ de a trimite câte două exemplare din orice imprimat acestor biblioteci, a propus în Senat și a făcut să se treacă în cuprinsul acestei legi, care era în legătură și modifica o lege din 1885, modificătoare la rândul ei a art. 9, și abrogarea acestui art. 9 al legei din 1862, care obliga pe autori la efectuarea depozitului.

Iată ce zice d. Tr. G. Djuvara în raportul său prezentat Senatului cu privire la necesitatea abrogărei art. 9 al legei presei din 1862 care garantează la noi în România proprietatea literară și artistică: „Cu acest prilej, „comitetul delegaţilor, de acord cu d. Ministru al Instrucţiunei Publice, vă propune „abrogarea art. 9 al legei presei din 13 Aprilie 1862, care numai din scăpare din „vedere nu a fost abrogat la alcătuirea legei din 2 Aprilie 1885. Acest art. 9 este „încă în vigoare în virtutea hotărîrei Inaltei Curți de Casaţiune și Justiţie din 21

[1)] A se vedeà No. precedente ale Revistei.

„Septembrie 1893, și a dat loc la interpretări contradictorii dinaintea instanțelor ju„diciare: unele (tribunalul Ilfov 18 Mai 1892, și Curtea de Apel din Galați, 16 Mai „1901) au decis că depozitul prevăzut de legea din 1862 nu e constitutiv al dreptului „de proprietate; altele (Curtea de Apel din București 21 Ianuarie 1893) au decis con„trarul, astfel că autorii, cari nu ar face acest depozit, ar pierde dreptul lor de pro„prietate. In fapt, autorii nu fac acest depozit la Ministerul Instrucțiunei Publice. „Suprimând art. 9 al legei presei din 1 Aprilie 1862, se va tranșa controversa, iar „autorii nu ar fi expuși să peardă pe nedrept fructul muncei lor".

In urma acestui raport precum și a raportului depus în Camera deputaților de d. I. Bianu, deputat, profesor universitar și membru al Academiei, Senatul și Camera au votat menționata „lege pentru obligațiunile atelierilor de „arte grafice față de biblioteca Academiei române, de Fundațiunea Carol I și biblio„teca centrală din Iași" care a fost promulgată și publicată în „Monitorul Oficial" din 23 Martie 1904, lege care în ultimul său art. 13 spune: „*Art. 9 al legei „presei din 1 Aprilie 1862 și dispozițiunile legei din 13 Aprilie 1885, ca și regu„lamentul acelei legi, sunt și rămân abrogate*". Și astfel, obligațiunea depozitului a dispărut din legislațiunea românească. Odată cu abrogarea acestui art. 9 al legei din 1862, s'au abrogat implicit, după cum însuși textul legei din 1904 arată, „*și regulamentul acelei legi*". Era de altfel și firesc, ca abrogându-se dispozițiunile art. 9 care obliga efectuarea depozitului, să se abroge și dispozițiunile respective din regulamentul legei din 1862, care prevedea formele și modalitatea efectuărei depozitului. Chiar dacă legea din 1904 n'ar fi enunțat în cuprinsul său, că pe lângă art. 9, abrogă și regulamentul relativ la el, totuși acest regulament ar fi fost abrogat de plin drept, el ne mai putând exista prin faptul desființărei art. 9 din lege, în virtutea și pentru necesitatea căruia el fusese alcătuit. Din acest punct de vedere, dispozițiunile legei române sunt cu mult mai superioare, mai liberale și mai puțin formaliste decât dispozițiunile legei franceze din 1793, în vigoare și astăzi în Franța, dispoziții cari mențin încă această formalitate lipsită de sens și cu atât mai nedreaptă, cu cât art. 6 din legea franceză dela 1793 cuprinde la finitul său, dispoziția draconică: „*faute de quoi il ne pourra être „admis en justice pour la poursuite des contrefacteurs*".

La noi, chiar înaintea legei din 1904 care a abrogat dispoziția referitoare la efectuarea depozitului, doctrina și jurisprudența română considera depozitul ca simplu declarativ iar nu atributiv de proprietate, și sunt mai multe sentințe ale Tribunalelor noastre care hotărăsc că dreptul de proprietate literară nu poate fi condiționat de existența sau neexistența unei asemenea formalități, cum este aceea a depozitului, și că dreptul de proprietate literară sau artistică există și fără efectuarea depozitului. Totuși chestiunea era controversată înainte. Astăzi, prin abrogarea art. 9 al legei din 1862, această formalitate fiind complect desființată, controversa ce exista până acum nu mai poate avea loc de acum înainte. Legislațiunea dreptului autorilor în România, din acest punct de vedere, a făcut un mare pas, punându-se astfel în fruntea celor mai liberale și mai progresiste legislațiuni.

O consecință a acestei depoziții largi liberale a legei noastre din 1904 care desființează depozitul, este că autorii români spre a urmări pe contrafăcătorii lor în Franța, cu care avem reciprocitate legală și diplomatică, sunt datori de a justifica efectuarea depozitului cerut în mod obligator de art. 6 al legei franceze din 1593 asupra proprietății literare, pe când autorii francezi, ca să'și exercite drepturile lor în România, nu sunt ținuți la îndeplinirea unei asemenea obligațiuni. După cum vedem dar, situațiunea auto-

rilor francezi, în exemplul citat, este mult mai favorabilă în România, decât ar fi situațiunea autorilor români în Franța. O recentă deciziune a Curței de Apel secția I din București, pronunțată la 24 Maiu 2 Iunie 1906, lămurește și mai mult acest lucru explicând admirabil de bine scopul și tendința legiuitorului român din 1904, care a desființat depozitul.

Iată o parte din considerentele acestei importante deciziuni : «Considerând „în adevăr că legea din 23 Martie 1904 prin art. 13 final a abrogat în mod expres „art. 9 din legea presei din 1 Aprilie 1862. Considerând că din aceste dispoziții ale „legei din 1904 rezultă fără îndoială că în starea actuală a legislațiunei noastre nu „mai există pentru nimeni formalitatea unui depozit legal pentru constatarea și con„servarea drepturilor autorilor sau cesionarilor lor ; că obligațiunea trimiterei operelor „la bibliotecile naționale are un alt caracter și un alt scop decât acela al depozitului „ce'l prevedea art. 9 din legea presei din 1882, și prin urmare alte consecințe în caz „de neexecutare ; că în urma suprimărei art. 9 și a noilor dispoziții legale, drep„turile autorilor străini, domiciliați în străinătate nu mai sunt câtuși de puțin peri„clitate cum o afirmă cu drept cuvânt raportul din Senat din 1904 ; că astfel fiind, „autorii din Statele străine sau cesionarii lor, sunt admiși a urmări pe contrafăcători „pentru delictele prevăzute de art. 339 și următori din Codul penal, fără a justifica „vre-un depozit, dovedind numai dreptul lor exclusiv de proprietate și existența recipro„cității, care poate fi pur și simplu legală sau recunoscută pe cale diplomatică, întru „cât acest articol nu face nici o distincțiune în această privință".

XIII. **Contrafacerea**. — Conform art. 339. din codul penal român, contrafacerea operelor literare sau artistice constitue un delict.

Ministrul public poate dar, chiar din oficiu, fără a fi sezizat de plângerea părței lezate, să deschidă acțiune publică, dând în judecată pe contrafăcătorii producțiunilor intelectuale. Acest drept al său care rezultă din însuși textul codului nostru penal, Ministerul public îl poate utiliza mai ales când e vorba de contrafacerile operelor autorilor străini. Aceștia nelocuind în țară și neputând fi în curent cu traducerile neautorizate ce se fac după operele lor, e rolul și datoria Ministerului public de a da în judecată din oficiu pe contrafăcători, împedecând astfel comiterea unor delicte ce se pot făptui în prejudiciul unor persoane străine.

Iată textul art. 339, 340, 341 și 342 din codul nostru penal care prevăd și pedepsesc contrafacerea operelor literare sau artistice române sau străine.

„*Art. 339.* Orice edițiune de scrieri, de compuneri muzicale, de desemnuri, de „pictură sau de orice altă producțiune, care se va fi tipărit sau gravat cu orice mijloc „fără voia autorului, se socotește contrafacere și orice contrafacere este delict.

„*Art. 340.* Vânzarea de scrieri contrafăcute, introducerea în România de scrieri, „care după ce s'au tipărit aicea, se va fi contrafăcut în străinătate, este delict tot „de acel fel".

„*Art. 341.* Pedeapsa contrafăcătorului sau a introducătorului va fi amenda „dela 50 până la 1000 lei ; iar pentru vânzător, amenda dela 26 până la 250 lei. „Confiscațiunea edițiunei contrafăcute se va hotărî, atât în privința contrafăcătorului „cât și în contra introducătorului și a vânzătorului".

„*Art. 342.* Orice întreprinzător de teatre, orice asociațiune de artiști cari va „reprezenta pe teatru scrieri teatrale fără voia autorului, se va pedepsi cu amenda „dela 26 până la 250 lei și cu confiscațiunea banilor ce se vor fi strâns la acea repre„zentare. La întâmplările prevăzute prin cele din urmă patru articole (art. 339, 340, „341 și 342) produsul confiscațiunilor se va da proprietarului spre a lui despăgubire."

Iar legea presei din 1862 asupra proprietății literare și artistice cuprinde următoarele dispoziții în favoarea autorilor :

„*Art. 6.* Toate dregătoriile administrative sunt datoare a confisca după ce„rerea și în folosul autorului, a compozitorului, a desemnatorului, a traducătorului,

„sau a moștenitorilor acestora ori a cesionarilor, toate exemplarele edițiunilor tipărite „săpate sau litografiate fără învoirea anume și înscris a proprietarilor".

„*Art.* 7. Pe lângă exemplarele confiscate, tot contrafăcătorul va fi dator a plăti „adevăratului proprietar o sumă echivalentă cu prețul a 1000 exemplare a edițiunei „contrafăcute".

Din examinarea acestor dispozițiuni penale care proteg proprietatea literară și artistică, se poate observa că legiuitorul român calificând contrafacerea ca delict, pedepsește violarea drepturilor de proprietate ale autorilor, sub forma oricăror producțiuni intelectuale. Astfel el enumără printre aceste producțiuni orice fel de scrieri, compozițiuni muzicale, desemnuri, pictură și „*orice altă producțiune*" denumire în care poate intra orice manifestațiune literară, artistică sau științifică a spiritului omenesc. De asemenea el consideră tot ca delict și pedepsește vânzarea de scrieri contrafăcute și introducerea în România de scrieri care după ce au fost imprimate în țară, sunt contrafăcute în străinătate, asimilând astfel vânzarea scrierilor contrafăcute cu contrafacerea însăși, pedepsind pe vânzător ca și pe contrafăcător, amândoi fiind deopotrivă de vinovați din punct de vedere a violărei dreptului de proprietate al autorilor. De asemenea sunt pedepsiți oricare director de teatru orice asociațiune de artiști care ar reprezenta în public orice compozițiune teatrală sau muzicală fără voia autorilor. Art. 341 și 342 din Codul penal și art 6 și 7 din legea presei dela 1862, specifică că pedeapsa contrafăcătorilor va fi amenda în beneficiul statului, confiscațiunea exemplarelor contrafăcute precum și a sumelor de bani rezultate din reprezentațiunile ilicite, iar ca daune pricinuite prin acest fapt al contrafăcătorului, legiuitorul acordă autorilor prejudiciați o sumă echivalentă cu prețul a 1000 exemplare, precum și sumele de bani confiscate dela reprezentațiunile teatrale sau muzicale executate fără învoirea autorului. Pentru contrafăcătorii insolvabili, amenda se transformă de plin drept în închisoare, conform principiului general stabilit în art. 28 din codul penal român, durata închisorei calculându-se conform dispozițiunilor acestui articol, în orice caz neputând trece peste termenul de un an. Necontestat că în lipsa autorilor, aceste drepturi de a reclama și a cere daune și pedepsirea contrafăcătorilor 'l au și moștenitorii autorilor, sau cesionarii acestora. Durata drepturilor lor, conform principiilor stabilite în art 2. al legii din 1862, este de 10 ani, după moartea autorului, cesionarii bucurându-se de aceste drepturi și în timpul vieței autorului din momentul încheerei contractului de cesiune.

După cum rezultă din expunerea făcută mai sus asupra pedepselor edictate de codul penal în scopul represiunei delictelor de contrafacere, trei sunt elementele necesare pentru existența lui legală: *a)* faptul material de a edita, tipări, vinde sau introduce în România exemplare contrafăcute, sau de a reprezenta o operă dramatică sau muzicală fără autorizația autorului; *b)* intențiunea frauduloasă a delicventului, și *c)* existența unui prejudiciu, fie moral fie material, suferit de autor.

Contrafacerea poate fi de două feluri: totală și parțială. Cea totală consistă în reproducerea integrală a operei unui autor fără consimțimântul acestuia. E contrafacere și atunci, când, deși schimbându-se titlul, formatul sau diviziunile unei opere, ea este reprodusă în totalitatea ei principală. D-l Victor Janlet, în lucrarea sa citată „De la protection des oeuvres de la pensée", zice următoarele în această privință: „Ces modifications intentionnelles, l'alté-„ration même des traits principaux et caractéristique, ne suffiraient pas pour efacer

„le délit ; il n'y aurait là, en effet, qu'une imitation déguisée ; l'étude approfondie „de deux oeuvres demontrerait avec certitude le larcin, et partant le préjudice. En „d'autres termes, dés que la prèmiere oeuvre se retrouve disséminée ou défigurée dans „l'oeuvre contrefaite, les changements ou altérations n'ont point d'importance, et le „délict de contrefaçon est existant".

Contrafacerea parțială consistă în schimbarea formei sau a stilului unei opere, compilându-se fondul ei. Forma, fondul și planul unei lucrări literare sau artistice fiind creațiunea personală a unui scriitor sau artist, sunt de o potrivă protejate de lege, și deci contrafacerea există și atunci când se compilează chiar numai aceste particularități cari sunt strâns legate de personalitatea autorului.

Un ultim cuvânt spre a termina cu cestiunea delictului de contrafacere. Am arătat că legile care sancționează pedepsele ce se dau contrafăcătorilor sunt : art. 339, 340, 341 și 342 din codul penal și art. 6 și 7. din legea presei din 1862 Nu se poate susține că aceste două din urmă articole ale legei presei din 1862, ar fi înlocuite prin dispozițiunile art. 341 și 342 din codul penal din 1864, de oarece deși toate tind la pedepsirea contrafăcătorului și la desdaunarea autorului, totuși ele conțin dispozițiuni diferite, care departe de a se contrazice, din contră ele se complectează unele pe altele. De altfel ca o dovadă că ele sunt în vigoare și deci aplicabile, avem lămurirea dată în această privință de art. 398 din codul penal de la 1864, care spune : „Sunt și rămân abrogate toate legiuirile penale anterioare din România, „afară de dispozițiunile privitoare la delictele de presă ce se prevăd în legea presei „din anul 1862".

II

DREPTURILE AUTORILOR STRĂINI IN ROMÂNIA

Incă dela începutul studiului nostru am arătat cât de greșită este părerea acelora cari susțin că dreptul de proprietate literară și artistică al străinilor, nu este garantat în România de legislațiunea în vigoare. Dela început am lămurit cât de necunoscători ai legilor noastre sunt acei ziariști străini, cari în mai multe rânduri au dat alarma pretinzând că la noi este în floare pirateria literară. Vom arăta și documenta în acest capitol, nu numai că dreptul de proprietate literară și artistică al străinilor este complect garantat de legislațiunea în vigoare, dar, mai mult decât atât, că aceste drepturi ale autorilor străini, sunt mai largi și mai complect garantate de legile române, decât cum sunt garantate aceleași drepturi ale autorilor români de legile respective ale diferitelor țări străine. Astfel, pe când în alte țări, de ex : Franța Italia,... pentru ca un autor străin să poată fi primit în justiție spre a reclama dreptul său încălcat, de proprietate literară sau artistică, trebue mai întâi de toate să dovedească instanțelor judecătorești la care se adresează, că a efectuat „*depozitul*", „faute de quoi il ne pourra être admis en justice pour la „poursuite des contrefacteurs", după legile noastre această formalitate incomodă și nedreaptă nu este cerută, așa că autorii străini își pot reclama drepturile lor înaintea Tribunalelor din România, fără a li se aduce dela început acest obstacol, fără a li se opune în justiție acest „fine de neprimire". Și din acest punct de vedere, legislațiunea României în materie de proprietate literară și artistică, este superioară multor țări, care deși au o literatură națională bo-

gată și în afară de orice concurență, totuși legile lor nu garantează așa de larg și liber drepturile autorilor străini.

Legile române care recunosc și garantează străinilor proprietatea literară și artistică în tot cuprinsul țărei noastre sunt: Codul civil, articolul 11 care spune că: „*Străinii se vor bucura în deobște în România de aceleași drep-*„*turi civile de care se bucură și românii, afară de cazurile unde legea ar fi ho-*„*tărît altfel*". Constituțiunea, legea noastră fundamentală, care în art. său 19 zice: „*Proprietatea de orice natură precum și creanțele Statului sunt sacre și invio-*„*labile*". In fine, art 11 al legei, presei dela 1862 asupra proprietății literare, care precizează că: „*Toate aceste drituri*" (acele prevăzute de art. 1, 2, 3, și 4 cari „garantează proprietatea literară și artistică autorilor români) *se închezăsuesc și au-*„*torilor, compuitorilor, desemnatorilor, traducătorilor din staturile străine cari* „*cu reciprocitate vor închezăsui, în cuprinsul teritoriilor lor, proprietatea literară*".

După cum vedem, din cuprinsul acestor texte de legi, reese în mod clar că străinii în general se bucură în România de aceleași drepturi civile de cari se bucură și românii, că proprietatea *de orice natură*, deci și cea literară și artistică, este sacră și inviolabilă.

O singură condițiune pune legiuitorul nostru: aceia a reciprocității respectărei acestor drepturi în Statele străine respective, condițiune de altfel foarte logică, justă și echitabilă, și pe care mai toate țările, afară de Franța și Danemarca, o posedă în legislațiunea lor asupra proprietății literare și artistice. [1]) Urmează de aci, că autorii străini, spre a putea invoca protecțiunea ce le acordă legile noastre și în special legea presei din 1862, trebuește să dovedească în prim loc că legislația țărei lor cuprinde și ea principiul reciprocității, și că la rândul ei această legislațiune garantează drepturile autorilor români. Necontestat că din punct de vedere al intereselor culturale ale țărei noastre, aceste dispoziții, mai ales pentru anul 1862 când ele au fost legiferate și când literatura națională nu era în starea de înflorire și desvoltare în care se află astăzi, erau defavorabile țărei noastre. Pe atunci prin 1862, drepturile autorilor români nu erau câtuși de puțin amenințate, literatura ca și arta noastră fiind abea în formațiune și deci fără teamă de a fi contrafăcute în străinătate. In cât, din acest punct de vedere, legiuitorul român dela 1862 înscriind în legea proprietății literare, respectarea și garantarea drepturilor autorilor străini în aceiași măsură ca și a autorilor naționali, a dat probă de mult liberalism, de mult spirit de dreptate și de multă dezinteresare. S'ar putea zice chiar, că legea presei din 1862, era mai mult o lege alcătuită în favoarea autorilor străini, singurii cari aveau nevoe de a fi protejați.

Revenind la dispozițiunile art. 11 din legea presei din 1862, vedem că

---

1) Astfel în *Italia*, art. 44 diu legea dela 18 Maiu 1882, stabilește că: «*Presenta lege este aplicabilă auto-*«*rilor străini, când în legile țărilor lor se respectă operele publicate în Italia.*»

In Belgia, art. 38 din legea dela 1886, spune: «*Les étrangers jouissent en Belgique des droits garantis par* «*la présente loi sans que la durée de ceux-ci puisse, en ce qui les concerne, excéder la durée fixée par la loi belge.* «*Toutefois, s'ils viennent à expirer plus tot dans leur pays, ils cesseront au même moment en Belgique.*»

In Ausuria, art. 39 diu legea dela 19 Octombrie 1849, stabilește că: «*Protecțiunea acordată de această lege* «*se va întinde și asupra operelor publicate în străinătate, în măsură ce Statele străine vor garanta în mod reciproc* «*drepturile autorilor austriaci*».

In Suedia art. 19 din legea de la 10 August 1877, hotărâște: «*Dispoziliunile acestei legi pot fi declarate a-*«*plicabile, în parte sau în total, sub condiția reciprocității și autorilor din celelalte țări.*«

In Norvegia, de asemenea prin art. 46 din legea dela 8 Iunie 1876, se stabilește că: *In caz de recipro-*«*citate, dispositiunile prezentei legi vor putea fi întinse și asupra operelor autorilor străini, în măsură în care sunt* «*protejate în țările lor.*»

In Spania, art. 50 din legea dela 10 Ianuarie 1879 stabilește același principiu al respectărei dreptului autorilor străini, sub condiția reciprocității și fără intervenția vreunui tratat sau convenții diplomatice.

In Portugalia, art. 568 din Codul civil consacră dispoziții analoge.

In Elveția de asemenea art. 10 ult. al. stabilește că: «*L'auteur d'une oeuvre parue ou publiée à l'étranger* «*et qui, lui-même, n'est pas domicilié en Suisse, jouit de mêmes droits que l'auteur d'une oeuvre parue en Suisse, si* «*ce dernier est traité, dans le pays étranger, sur le même pied que l'auteur d'une oeuvre parue dans le dit pays*».

leconsfințesc principiul *reciprocității legale*, cea mai practică și mai juridică, spre diferență de reciprocitatea diplomatică care rezultă din convenții și care ar putea varia. Această reciprocitate decurge din însăși legea dela 1862, în afară de orice convențiuni diplomatice. Este adevărat că noi avem, cu Franța numai, și o convențiune, aceia din 5 Aprilie 1894,—primul articol al convenției de comerciu,—care vizează și protecțiunea proprietății literare, dar această dispoziție convențională o credem absolut superfluă, întru cât avem o lege specială. De aci urmează că fără a avea nevoe de anume tratate sau convențiuni diplomatice cu diferite țări, proprietatea intelectuală a scriitorilor și artiștilor străini este garantată în România, în cazul când și în legile țărilor lor, este garantată proprietatea intelectuală a autorilor români.

Statele cari admit în legislațiunea țărei lor respectarea dreptului autorilor străini sub condițiunea reciprocității sunt: Italia, Spania, Austria (nu și Ungaria), Norvegia, Portugalia și Elveția. Dintre toate Statele, numai Franța și Danemarca proclamă în legile lor garantarea absolută, a drepturilor autorilor străini, *fără condițiunea reciprocității*. Astfel în Franța, art. 1 din decretul dela 28 Martie 1852 este categoric în această privință: *La con-„trefaçon, sur le teritoire français d'ouvrages publiés à l'étranger,.... constitue un délit*“ [1]) De asemenea în Danemarca, legea din 24 Martie 1879 asupra dreptului autorilor spune următoarele: „Les dispositions de la presente loi pourront, „*sans condition de la réciprocité*, être en tout ou en partie, rendues applicables, par „ordonance royale, aux œuvres publiés autre part que dans le royaume“.

Un singur defect găsim legislațiunei Franței, Italiei, etc, în ceeace privește garantarea drepturilor autorilor străini: obligațiunea efectuărei depositului. Este de mirat cum în legislațiunea unor asemenea țări cari stau în fruntea civilizațiunei, s'a mai putut păstra asemenea formalități nedrepte și mai ales incomode, cari dacă sunt numai impovorătoare pentru naționali, ele sunt aproape imposibile de făcut și deci cu atât mai nedrepte pentru autorii străini cari adeseori ignorează cerințele legei. După cum am arătat mai sus, la noi în România, s'a desființat obligațiunea acestei formalități a efectuărei depozitului, prin legea din 23 Martie 1904, atât pentru români cât și pentru străini. Ar fi de dorit deci, ca și celelalte state să desființeze această formalitate ilogică, pe care de altfel, toată doctrina franceză o condamnă, considerând-o ca nedreaptă și lipsită de sens. Totuși ea persistă încă, în Franța, care posedă împreună cu Danemarca, una din cele mai liberale legi asupra proprietății literare și artistice, ca una care garantează drepturile autorilor străini chiar fără condițiunea reciprocității. De ce deci Franța, mai păstrează încă și astăzi obligațiunea efectuărei depozitului prevăzută de art. 6 al legei sale primitive din 1793 *„faute de quoi il ne pourra être admis en justice pour le poursuite des contrefacteurs*“ ?. Franța, patria luminei și a dreptății, mai poate suferi în legislația sa o asemenea dispoziție absolut nedreaptă și în dezacord cu principiile generoase cari însufle-

1) D. Abbatucci, ministru de justiție al Franței de pe atunci, între altele, spunea următoarele în raportul «său: «Le droit d'auteur qui consiste dans le droit temporaire à la jouissance exclusive des produits scientifiques, li-«téraires et artistiques, est consacré par la legislation française au profit des nationaux, et même des étrangers, re-«lativement aux ouvrages publiés en France. Mais l'étranger, qui peut acquerir et posséder sous la protectio de nos «lo s des meubles et immeubles, ne peut empêcher l'exploitation de ses œuvres au moyen de la contrefaçon sur le sol «d'ailleurs si hospitalier de la France? C'est là, un état de chose auquel on peut reprocher non seulement de n'être «pas en harmonie avec les règles que notre droit positif tend sans cesse à généraliser, mais même d'être contraire à «la justice universelle. Vous aurez consacré l'aplication d'un principe salutaire, vous aurez assuré aux sciences, aux «lettres et aux arts un encouragement sérieux, si vous protégez leurs productions contre l'usurpation, en quelque lieu «qu'elles aient eu le jour, à quelque nation que leur auteur appartienne». (A se vedea în întregime acest raport în cartea: «*Lois françaises et etrangères sur la propriété littéraire et artistique*» de Lyon Caen et Delallain, vol. I. pag. 37 și următorii).

țesc orice manifestațiune a geniului francez? De aci rezultă o neegalitate de drepturi și de tratament între autorii francezi și străini. Astfel pe când la noi autorii francezi nu sunt obligați la efectuarea depozitului pentru a'și putea valorifica drepturile lor înaintea justiției, autorii români vor perde dreptul de a'și susține cauza lor înaintea Tribunalelor franceze, dacă nu au îndeplinit efectuarea acestei formalități nedrepte și incomode, cerută atât de riguros de art. 6 al legei franceze din 1793. Acelaș lucru avem de spus și asupra legislațiunei Italiei, care prin art. 21 și următorii, ai legei din 1882, sancționează aceiași dispoziție înjustă, statuând că autorii perd dreptul de proprietate literară, dacă nu au efectuat depozitul.

Și ca o complectare a celor susținute până acum, cu privire la drepturile de proprietate literară și artistică, cele mai largi și mai complecte, de care se bucură autorii străini în România, după legislațiunea în vigoare, transcriem acì următoarea deciziune a Curței de Apel Secția I din București, pronunțată la 24 Mai (6 Iunie) 1906, confirmată de Casație.cea mai recentă deciziune a instanțelor noastre judecătorești cu privire la drepturile autorilor străini. Iată principalele sale considerente:

„Considerând în adevăr, că legea din 23 Martie 1904 (publicată în Monitorul „oficial No. 290) prin art. 13 final a abrogat în mod expres art. 9 din legea presei „din 1 Aprilie 1862, precum și dispoziţiunile legei din 1885, înlocuindu se cu altele.

„Că, în scop de a păstra pentru generațiile viitoare toată activitatea intelec„tuală scrisă din țară, această lege obligă numai pe proprietarii atelierilor de arte „grafice a trimite un număr oarecare de exemplare la Academia Română, la biblioteca „centrală din Iași și la Fondațiunea universitară Carol I-iu, și, aceasta numai sub „pedeapsa de amendă și despăgubiri civile către biblioteci, în caz de contravenție (art. 1, 5 și 9);

„Că, autorii și editorii nu sunt obligați de a trimite operile lor la bibliotecile „de mai sus în caz când proprietarii atelierelor n'ar fi cunoscuți sau când stabilimentele „lor s'ar desființa (art. 4 alin. 1 și 2).

„Că, numai *autorii români sau străini, cari domiciliază în România* și „cari vor executa operile lor în streinătate spre a le pune în comerciu în țară, sunt „obligați a trimite aceste opere bibliotecilor naționale (art. 4 ultim).

„Considerând că din aceste dispoziţiuni ale legii din 1904 rezultă fără îndoială „că, în starea actuală a legislațiunei noastre, nu mai există pentru nimeni formalitatea „unui deposit legal pentru constatarea și conservarea drepturilor autorilor sau cesio„narilor lor; că obligațiunea trimiterei operilor la bibliotecile naționale are un alt „caracter și un alt scop decât acela ale depozitului ce-l prevedea art. 9 din legea „presei din 1862, și prin urmare alte consecințe în caz de neexecutare; că, în urma „suprimărei art. 9 și a noilor dispoziţiuni legale, drepturile autorilor străini domiciliați „în străinătate nu mai sunt câtuși de puțin periclitate cum o afirmă cu drept cuvânt „raportul Legei din 1904 în Senat, ne mai fiind acești autori obligați la nici un fel „de deposit, nici cel puțin la trimiterea operilor lor la biblioteci.

„Că, așa fiind, dela 1904, autorii din statele străine sau cesionarii lor, sunt „admiși a urmări pe contrafăcători pentru delictele prevăzute de art. 339 și următorii „din codul penal, fără a justifica vreun deposit, dovedind numai dreptul exclusiv de „proprietate asupra operilor și a existenței reciprocității cerută de art. 11 din legea „presei, reciprocitate care poate fi pur și simplu legală sau recunoscută pe cale diplo„matică, întru cât acest articol nu face nici o distincțiune în această privință.

„Considerând, în speță, că este cert că legile franceze, de care aparțin părțile „civile apelante, prevăd că autorii străini, a căror guverne n'au aderat la convenţiu„nea internațională din Berna, se bucură totuși în Franța de aceiași protecțiune ca „și autorii francezi, sub condițiunea numai a reciprocității. [1])

„Că prin urmare, existând între Franța și România o reciprocitate legală,

1) Acì, din eroare se arată că legea franceză impune condiţiunea reciprocităţei. Noi am arătat mai sus, că în Franța și Danemarca, drepturile autorilor străini sunt garantate fără condiţiunea reciprocităţei.

„de care vorbește art. 11 din Legea presei din 1862, părțile civile apelante și Minis-„terul public sunt în drept a exercită urmăriri contra lui Degen și Dimitrescu pentru „contrafacerile posterioare datei de 23 Martie 1904, de și nu s'a făcut nici un deposit.

„Că, este adevărat, că autorii români, spre a putea urmări pe contrafăcătorii „lor în Franța, sunt datori a justifica că au făcut depositul cerut de legile franceze, „pe când autorii francezi, ca să'și exercite drepturile lor în România, nu mai sunt „ținuți la o asemenea obligațiune; dar, această stare de lucruri, favorabilă străinilor, „severă pentru români, nu poate avea nici o influență asupra dreptului de urmărire „în sine al autorilor streini în țară, fiindcă ea este o consecință inevitabilă a dispo-„zițiunilor mai libere ale legii din 1904, care, până la încheierea unei convențiuni „speciale, trebue aplicată așa cum este făcută.

„In fapt, în ce privește pe înculpatul Degen:

»Având în vedere că din procesul-verbal din 25 Ianuarie 1905, dresat de „Primul-Procuror, se constată că, la această dată, adică 11 luni dela aplicarea legei „din 1904, facându-se perchisiție la librăria lui Degen din Calea Victoriei 68, s'au „găsit mai multe exemplare din compositiunile muzicale «Amoureuse»; „Reponse à „l'amoureuse;"—«Vous êtes si Jolie», — 1-ère et 2, de Valse, și altele, pe care Degen „recunoaște că dânsul le-a editat.

„Considerând că părțile civile dovedesc prin actele presentate, — care nu s'au „contestat în instanță, că aceste opere aparțin autorilor Bergen, — Durand, — Delmet, „St. Säens, și că aceștia au cedat în regulă drepturile lor asupra acestor opere.

„Că, cu ocazia perchiziției, representantul lui Degen a pretins înaintea Pro-„curorului că piesele «Amoureuse» și „Reponse à l'Amoureuse» s'au editat pe baza „unei convențiuni ce Degen ar avea dela Casa Littolf din Braunsweig, care și dânsa „ar deține drepturile dela Enoch din Paris; însă, această pretenție n'a fost cu nimic „dovedită, nici nu s'a mai susținut înaintea Curței.

„Că, Degen continuând și în urma legei din 23 Martie 1904 a edita niște „compuneri muzicale știind bine că nu'i aparțin, a lucrat evident cu intenția fraudu-„loasă de a realiza un beneficiu ilicit în paguba autorilor sau cesionarilor drepturilor lor.

„Că, alți librari, ar fi editând și ei aceleași opere tot în asemenea condiții, nu'l apără aceasta întru nimic și nu denotă buna lui credință.

„Că, un prejudiciu efectiv deși nu se justifică de părțile civile, totuși preju-„diciul e posibil, ceiace este suficient pentru existența legală a delictului de contra-„facere.

„Că, astfel, elementele delictului prevăzut de art. 339 c. p. fiind îndeplinite, „Degen s'a făcut pasibil de penalitatea edictată de art. 341 din același codice.

„In ce privește pe înculpatul absent Dimitrescu:

„Având în vedere că p rțile civile au presintat Curții două foi galbene tipă-„rite, întitulate: «edition de musique, Z. Dumitrescu, Bucarest, — Roumanie (Europe) 1904.

„Considerând că în aceste foi, se văd între altele publicate de Dumitrescu și „compozițiunile muzicale «Amoureuse» și „Loin du pais" de Berger,—1-ère et 2-de Valse,— „Anete et Lubu de Durand,— «Gavote de Saint Säens» și «Vous êtes si Jolie», de „Delmet, care sunt proprietatea părților civile prin cesiune.

„Considerând că publicarea acestor opere, cu prețurile lor, în asemenea foi „tipărite pentru public, constitue din partea lui Dumitrescu o recunoaștere că în 1904 „a editat aceste compuneri muzicale.

„Că, la prima instanță, nu s'a dovedit, nici pretins, că dânsul ar fi avut per-„misiunea autorilor sau cesionarilor lor spre a le putea edita în țară.

„Că editând aceste compuneri muzicale, în asemenea condițiuni, știind bine că „n'are nici un drept asupra lor, el a lucrat evident, ca și Degen de a vătăma pe au-„torii sau cesionarii lor, făcându-le o concurență ilicită și pr. ducându-le un prejudiciu „eventual.

„Că, astfel și acest înculpat a comis delictul de contrafacere prevăzut și pe-„depsit de art. 339 și 341 din cod. penal.

„Considerând că inculpații urmează a ignora prejudiciul cauzat prin delictele „lor; că apreciind și țiind cont de prețurile cu care părțile civile vând operile lor și „de cele oferite publicului prin foile de mai sus, Curtea fixează quantumul despăgu-„birilor la suma de două sute lei, la care urmează a fi condamnați fiecare înculpați „către fiecare din părțile civile.

„Văzând și art. 339 și 341 cod. penal, ale căror texte s'au citit în audiență „de d. President și sunt în cuprinderea următoare:

„Art. 339: «Orice edițiune de scrieri, de compuneri muzicale, de desenuri, de „pictură sau de orice altă producțiune, care se va fi tipărit sau gravat cu orice mijloc „fără voia autorului se socotește contrafacere și veri ce contrafacere este delict.“

„Art. 341: „Pedeapsa contra făcătorului sau întroducătorului va fi amenda de „la 100 până la 2000 lei, iar pentru vânzători amenda dela 26 până la 500.

„Considerând că apelurile fiind astfel fondate în privința contrafacerilor pos„terioare datei de 23 Martie 1904, urmează a se admite și a se reforma sentința a„chitătoare a Tribunalului.

„Pentru aceste motive.

„In numele Legei.

„Hotărăște.

„Admite atât apelul D-lui Procuror General al Curței cât și apelul părților „civile A. Durand et fils și Enoch et Co. din Paris.

„Reformează sentința Tribunalului Ilfov secția IV cu No. 1710 din 17 Decem„brie 1905.

„Și făcând aplicația art. 339 și 341 cod. penal.

„Condamnă pe Georg Degen și Zamfir Dimitrescu la câte (100) una sută lei „fiecare în folosul statului, cu aplicația art. 28 cod penal în caz de insolvabilitate.

„Mai condamnă pe ambii inculpați a plăti fiecare părților civile câte (200) două „sute lei despăgubiri civile. Cu opoziție pentru inculpatul absent.

„Dată și citită în ședința publică astăzi 24 Mai 1906.

(ss) Alex. D. Dobriceanu
(ss) G. Flaișlen
(ss) St. Niculescu
(ss) G. Buzdugan [Dosar No. 179, 1906.]

Din toate cele arătate până aici se poate vedea în mod clar, că autorii străini nu se mai pot plânge că drepturile lor nu sunt garantate suficient de legile române în vigoare. Formalitatea efectuărei depozitului, singurul obstacol ce se aducea acestor drepturi fiind desființată prin legea din 23. Martie 1904, astăzi singura condițiune ce se cere autorilor străini pentru a'și valorifica și a face să fie respectate drepturile lor în România, este de a proba că și legea lor națională garantează la rândul ei drepturile autorilor români, cu alte cuvinte trebue să probeze că există între ambele țări reciprocitate legală sau diplomatică cu privire la respectarea și garantarea acestor drepturi.

Ne oprim aci, de oarece nu avem pretențiunea de a face un studiu comparativ al legilor diferitelor țări cu privire la proprietatea literară și artistică. Am relevat în treacăt cestiunea depozitului, care după art. 6 al legei franceze din 1793 și art. 28 al legei Italiei din 1881 este obligator și pentru autorii străini. Dar această formalitate incomodă și injustă este cerută de cea mai mare parte a legislațiunilor din Europa asupra proprietății literare. Chiar legea română, înainte de 1904, prin art. său 9, impunea ca obligatorie această formalitate. Ar fi de dorit deci, ca în viitoarele congrese internaționale de proprietate literară și artistică să se ia o hotărîre definitivă în această privință, intervenind fiecare delegat în parte pe lângă guvernele țărilor lor respective pentru abolirea acestei nedrepte dispoziții legislative atât de incomodă mai ales pentru autorii străini.

C. Hamangiu.

Arenele Romane

Defileuri istorice

UN GRUP DE BARBARI

RĂZBOINICI DACI

2 Septembre 1906.

Scrisoare deschisă
D-lui Ioan Kalinderu
Președintele Academiei Române

Cu prilejul punerii pietrii fundamentale a

Muzeului KALINDERU-EUSTATIAD [1])

Iubite Prietene,

Eri, trecând pe dinaintea caselor D-v., am simțit o mare bucurie, văzând că s'a început în sfârșit *realizarea ideii*, care Vă preocupă de mai mulți ani: *Înălțarea Muzeului „Kalinderu-Eustatiad"*, muzeu pe care'l veți oferì Țării, împreună cu casa D-v. actuală și cu toate dependințele ei și care va avea ca *menire principală*, să înfățișeze publicului vizitator, unite la un loc, opere alese din pictura și sculptura artiștilor români, cam de pe la anul 1830, și până în zilele noastre.

Această colecțiune foarte interesantă prin ea însăși, cuprinzând încercările progresive, ale Artei Naționale, D-v. o veți complectà, mi s'a spus, cum erà lesne de înțeles pentru un spirit metodic ca al D-v., cu colecțiunea particulară a D-v., una din cele mai variate printre câte avem în țară, care se compune din opere ale artiștilor streini Italieni, Germani, Francezi, nu numai de picturi, dar și alte obiecte de artă, de o neprețuită valoare, precum *terra-cote*, *faianțe*, *bronzuri*, *sculpturi în lemn*, bijuterii, stofe prețioase și altele.

Membru al Academiei Române și astăzi Președinte al acestei înalte Instituțiuni culturale, D-v. ați cugetat cu acea minte sănătoasă, care a adus până acuma atâta servicii Instituțiunii și Educațiunii noastre naționale, că: Muzeul Kalinderu-Eustatiad, ca să'și îndeplinească adevărata sa misiune, mai cu seamă la noi, unde cultura Artelor abia începe și ca să nu rămâe numai: *O adunătură de cadre frumoase*, pentru distracțiunea ochilor să alipiți

---

[1]) Publicăm cu plăcere această frumoasă scrisoare a d-lui C. I. Stăncescu, care denotă odată mai mult sentimentele sale și interesul ce a purtat totdeauna pentru arta națională. N. R.

pe lângă el și o *Bibliotecă* de opere relative numai la artele frumoase, în care cei iubitori de cunoștința desăvârșită a artelor, să poată consultà *lucrările gravate* a celor mai mari Arhitecți, Sculptori și Pictori de pretutindeni.

Gândul D-v. veșnic stăpânit de marea iubire, ce aveți pentru țară, nu puteà să nu meargă și mai departe, cunoscând cât este de spinoasă Cariera Artelor, și mai cu seamă cât sunt de grele începuturile. Am aflat că voiți să desăvârșiți această operă a D-v. înzestrând mai târziu Muzeul „Kalinderu-Eustatiad" astfel ca să poată dà *Burse anuale de studii și ajutoare,* tinerilor cari se vor găsì mai destoinici în timpul studiilor lor, la școalele noastre de arte frumoase.

Inființarea Muzeului „Kalinderu-Eustatiad", va fi dar o adevărată Instituțiune menită să complecteze instrucțiunea și educațiunea noastră, prin cultul special al frumosului.

. . . . . .

Cât pentru mine, iubite prietine, aștept ca pe o frumoasă sărbătoare ziua inaugurărei acestui Muzeu, unde vom vedea împreună, toate acele pânze, acele bronzuri și acele marmure, pe care altă dată la Paris și la București atât D-v. cât și iubitul D-voastră frate și în veci neuitatul meu prieten Doctorul Nicolae Kalinderu, le-ați ales cu atâta gust și cu atâta pricepere și pe care D-v. le-ați complectat în urmă cu colecțiunea D-v. urmând aceleași tradițiuni, în călătoriile făcute în străinătate, în vizitele ce cu atâta dragoste, le ați făcut la toate Expozițiunile artiștilor noștri în viață și ale artiștilor streini, în Palatul Ateneului.

. . . . Ceiace umple sufletul meu de o mare bucurie, văzându-Vă că înălțați acest templu, ori cât de modest ar fi, în onoarea Artelor, nu este numai faptul izolat al clădirii și împodobirei unei case frumoase, cu o colecție de opere artistice, dar.... fiindcă eu modest profesor, trăind în toată viața mea departe de sterpele lupte *zise politice,* în care din nenorocire se amestecă mai cu seamă, acei ce nu caută în aceste lupte *mai-binele comun*, dar numai o absurdă satisfacțiune personală, sau și mai rău dobândirea *unor câștiguri materiale*, mă bucur o repet, fiindcă văd în înmulțirea Instituțiunilor Culturale ca: Ateneul Român, Fundațiunea Regele Carol I, Muzeul Kalinderu-Eustatiad, locuri de scăpare pentru toți acei cari mai sunt încă conduși în faptele vieții lor de un *ideal* cu tot râsul batjocoritor al acelora, cari nu au nici o încredere în puterea moralizatoare a acestor instituțiuni.

Dea Dumnezeu, iubite prietene, să termini *în plin* muzeul, căruia s'a pus piatra fundamentală. Să trăești mulți ani încă, pentru complectarea desăvârșită a operii începute.

Cât pentru lume și bârfelile ei nimeni nu poate pune „streajă la Gura Lumei"! Zică dar lumea ce va voì!

. . . . Noi să înmulțim Bisericile, Teatrele, Ateneele, Muzeele, Școalele de Instrucțiune și Educațiune națională, ca Statul să poată *micșorà* pe viitor numărul Caselor de pedeapsă, al închisorilor, al temnițelor.

Prieten

C. I. Stăncescu

Arenele Romane

Defileuri istorice

Un grup: Albert al Poloniei, Barbat Bassarab, Mihai Viteazul, Ştefan cel Mare şi Dragoş

SOLDAŢI DIN SECOLUL XIV

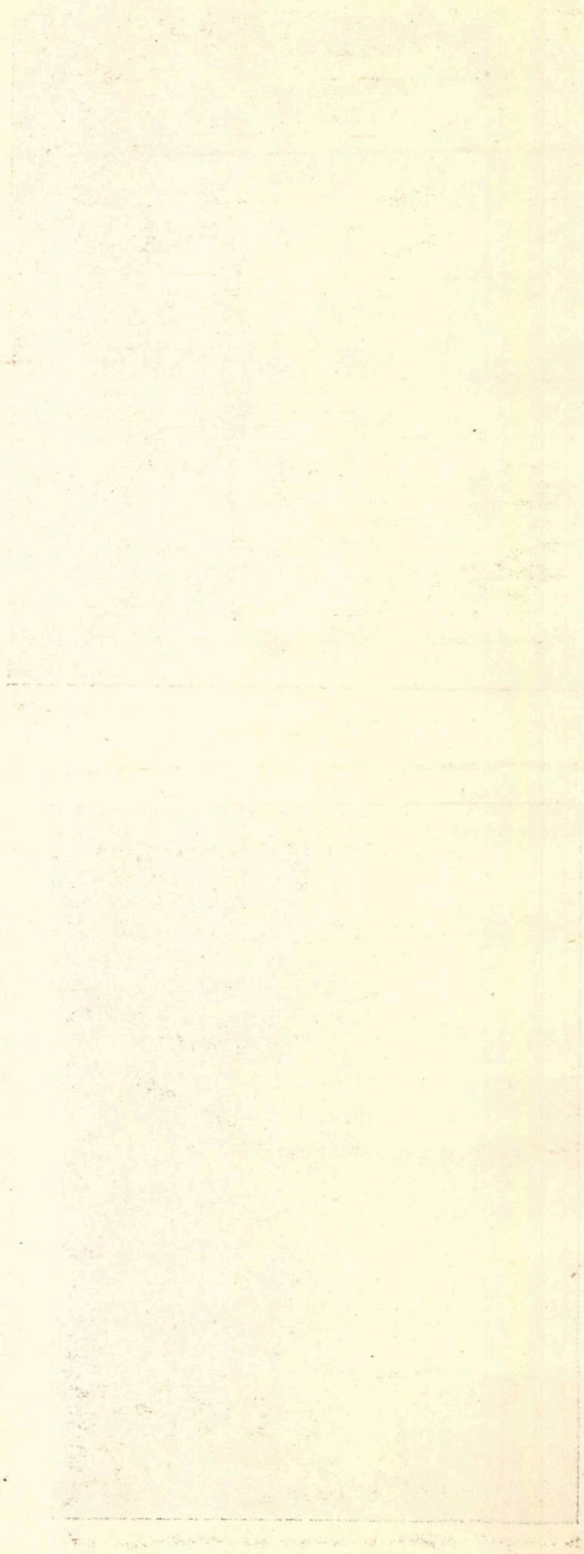

Biblioteca Universității Iași

Fărtaţii

Doi veneau pe cale'ngustă...
Jos e cerul peste pustă,
Noaptea negre àripi lasă
Peste dorul lor de casă.

Ci veneau din cătănie
Ca doi vulturi din câmpie
Către streașina de cetini
Unde munții li's prietini.

— Alelei fărtate Vlade
Nu mi-i jalea cum se cade
Căci mi-i jalea pe din două:
Una-i veche și alta-i nouă.

Trandafir crescut pe brazdă
Mi-a ținut un dor în gazdă,
L-a ținut întâi o noapte,
L-a ținut pe urmă șapte...

Și-am plecat la cătănie,
Mândra'mi sta la Orăștie:
Scris ne-a fost s'avem din rele
Dor pe vânt și dor pe stele!

La un an și mai încoace,
Dracul joc a fost să joace:
De la Bran veneam pe cale,
Fetele ghileau de vale.

Cea mai mândră, cea mai dragă
Mi-am făcut cu ea de șagă,
Și-a fost șaga cu păcate,
Despărțirea cu oftate...

Alelei, de-ar fi să-mi pară,
Dar mi-am sămănat ocară.
Jalea'n suflet tot s'ar toarce
Ori la care m'aș întoarce.

— Stroe, Stroe, minte slabă,
Și la dragoste degrabă,
Roagă-te la Cel ce iartă
Cugetul dacă te ceartă.

Rău, că tu făcuși păcatul,
Căci la drum tu'mi ești fărtatul
Rău făcuși de două fete
Căci rămân nemângâete.

Una'mi este bună soră,
Alta mi-a jurat la horă...
Vezi tu : Moartea cum te cată ?
Mori ! tu viperă spurcată.

Peștera

Se cască uriașă a muntelui spărtură:
Cu rece întunerec, cu vechi pereți de sgură,
Cu graiuri răscolite de șoapta cea mai slabă,
De par că s'amenință și par că se întreabă.

Nu-i nici o licărire, și mut e orbul haos,
Iar gându'ncremenește, căci totul e repaos.
Nu noaptea e stăpână, ci moartea și înghețul,
De-ai osândit viața, înveți că'și are prețul...

Și simți că nu-i ființă să poată să pătrundă,
Ori cât, vrăjmaș luminei, ar vrea ca să s'ascundă.
N'a fost viteaz să treacă de pragurile-aceste
Să'nfrunte 'ntunecimea cu vraja-i de poveste.

Nici țipătul de spaimă să poată să'și sugrume
Când hruba te îngână cu grai din altă lume.
Sânt graiuri din adâncuri ce mintea ți-o'nspăimântă
Căci veșnic aiurează și parcă veșnic cântă.

*

Aci va fi locașul cel fără de fereastră
In care mult bătrână stă Pajerea măeastră,
Ș'așteaptă Făt-frumosul pe care să-l coboare
La lumile uitate, pe alt tărâm cu soare

Și'n lunga-i așteptare aripele'și destinde
Țintind la gura hrubei a ochilor oglinde.
Nu-i glasul ei de cobe ce'n funduri se deșteaptă,
Când pașii tăi nesiguri la praguri se îndreaptă ?

*

...Sau este numai gura ce Iadul o deschide
Spre a îngrozi o lume de suflete cupide,
Și poate râd în funduri ai chinurilor meșteri
Cu râsul lor dau sunet întunecatei peșteri!

...Ah, ce neputincioasă e omeneasca minte,
Și prinde să se'ntrebe, și singură se minte.
Ca vulturul s'avântă, mai sus, și-ar vrea să lupte
Ș'aripele-i cad grele, de oboseală rupte!

*

Dar ce murmùr s'aude, ș'acum duios răsună,
Mai tare, tot mai tare, din fund de văgăună.
Sânt basmele uitate, ce gâlgâe în cântec,
De mii de ani ascunse de-al văgăunei pântec.

Le spun căderi de apă pe lespezi și pe marmuri,
Și-auzi loviri de spadă și zângănit de àrmuri.
Cu fâlfâiri de steaguri: viteji ce n'au a perde
Se'ntorc dela războae cu Impăratul-Verde.

S'auzi cum râd în ison Ilene Cosânzene,
Cum cântă flori dorite de plaiuri dunărene.
Ș'auzi unchești de veacuri, cu sfaturi iscusite,
Și tot poporul mândru din vremuri irosite...

— Adânc, adânc, închide-ți povestitoarea gură;
Cu iederă astup'o, cu floare de răsură.
Nu-i nimeni să te-asculte, zadarnică-i cântarea.
Pe lumea ta de basme se nărue uitarea.

Ion Bârseanul

In ceasul din urmă

Pentru întâia oară acum liniștea cuprinse măreţul palat al Mesalinei. Nu se mai auziau cântări de strune și de voci, nu se mai schimbau priviri zvăpăiate și vorbe istețe, și aerul nu mai răsunà de răsete zgomotoase. Prin vastele săli, împodobite cu un lux împărătesc neîntrecut, nu se mai vedeau trecând alaiurile strălucitoare de curteni, cei cu surâsul vecinic prefăcut, cu mijlocul mlădios la închinare, gata să facă cele mai umilitoare lingușiri. Și sclavii nu mai alergau grăbiți, să îndeplinească poruncile ce li s'au dat, și nu mai fumegau prin colțuri îmbătătoarele mirodenii orientale ; iar ghirlandele de flori ale trecutei sărbători fatale, atârnau acum cu totul veștede.

Palatul erà pustiu.

Afară, în grădinile luculiene, foșnetul prelung al copacilor falnici se perdeà în unde îmbelșugate în depărtări, iar la susurul șipotelor și jocurilor de apă, răspundeau melodiile păsărelelor, care, în cuibul lor de credință neprihănită, își cântau dragostea de soți și de părinți. Statuele răsleţe de marmură, înfiripări de nobile inspirațiuni artistice, stăteau încremenite, desăvârșind vraja cea de taină a locului.

Mesalina, dusă pe gânduri, priveà de sus la frunzișul des de arbori, care, ca valurile unui nemărginit ocean, se legănà într'una sub ochii ei. O zbuciumare chinuitoare o stăpâneà. Pentru întâia oară acum vedeà, că nimeni n'o iubește, că nimeni nu i-a fost prieten dintre acei ticăloși și înșelători lingușitori, pe cari i-a încărcat cu daruri și cu mâriri. Asistase cu scârbă și cu indignare la fuga lor ; văzuse cum toți au căutat să se pună în grabă la adăpost, departe de locul acela, unde urgia împăratului, care aflase totul, aveà să-și reverse potopul ei ucigător, și o groaznică mânie împotriva lor colcăià în ea.

Ceruse să vadă pe Claudiu și, triumfând, să se răzbune, că fusese așà de nedemn părăsită numai cu cele trei sclave rămase credincioase. Dar nu reuși. Vrăjmașii știau prea bine, că nu puteau luptà cu frumusețea ei neîntrecută, cu farmecul ei neînvins de femee, arme teribile pentru cucerirea imbecilului împărat. O singură întrevedere, o apărare meșteșugită cu glas tânguitor și cu clipiri dulci din ochii ei frumoși, plini de lăcrimi, o singură

caldă îmbrățișare, și capul lor aveà să se rostogolească la picioarele stăpânei triumfătoare a universului.

Dar ei au reușit să izoleze pe împărat. Și-acum, despuiată de sceptrul atotputerniciei, vedeà peirea cu ochii; și tot mai mult o cucereà frica. Simțeà slăbindu-i-se curajul, simțeà nevoia unui ajutor, erà setoasă de vorbe blânde, mângâetoare.

Prin viforul de cugetări apărù atunci chipul mamei sale austere, pe care de atâția ani n'o mai văzuse. Scumpa imagină venì cu întregul șir de amintiri ale trecutului îndepărtat. Și Mesalina își amintì de vremea când erà o mică ființă nevinovată, neprihănită în cuget și în simțiri; își amintì de petrecerile ei copilărești, de bucuriile, de jocurile, de zburdălniciile ei de fată neastâmpărată, precum și de dojenile și de sfaturile înțelepte ale mamei. Și o suavă mulțumire i se revărsă în zbuciumatul ei suflet.

Trimese atunci pe o sclavă să cheme pe aceea, care singură puteà să o mângâe și s'o compătimească din toată inima. Apoi se adâncì din nou în gânduri.

Veni-va ea oare? Disprețul, ce-l aveà pentru faptele fiicei sale, va dăinuì și peste pragul nenorocirei? O va ertà oare? îi va aduce balsamul dumnezeeștii mângâeri, ori se va arătà și ea tot așa de crudă și de rea ca toți ceilalți?

Această cugetare stârnì din nou furtuna răutății, iar seninul simțimintelor bune se șterse într'o clipă. In sufletul ei a început din nou să se dea lupte crâncene între mânia, ura, dorința de a vedeà totul distrus, și între simțimântul realității, care îi arătà neputința ei.

Și vremea trecea repede.

Firului viforos al gândurilor împărătesei i se puse de-odată capăt; căci ușa se deschise, covorul scump, ce acopereà intrarea, se dete la o parte, iar pe prag se ivì statura înaltă și măreață a Domniței Lepida. Mesalina se întoarse și privì zăpăcită la ea câteva clipe. Seninul reapăru; și cuprinsă de fiorii recunoștinței, pe care nu-i mai încercase altă dată, se aruncă la picioarele mamei, cu mâinile întinse rugător spre ea. Precum în inima călătorului rătăcit pe vreme de furtună se ivește nădejdea aflării unui adăpost, atunci când fulgerul brăzdează norii întunecoși, tot așà și în sufletul Mesalinei începù să licărească speranța unui mântuitor sprijin la sânul iubitor de mamă.

— Ai venit, scumpă mamă, zise ea cu glas tânguitor. Iți mulțumesc. Privește în ce stare m'au adus dușmanii; vezi cât de mare e răutatea în lume!

— Tot așà de mare, Mesalino, pe cât e și virtutea! Scoală, fiico, nu e demn. Treci prin clipe sublime, când ți se arată ce cale greșită ai străbătut până acum. Scoală, plânsul e pentru sclavi!

Și luând-o de subțiori, o ridică, și o târâ pe o sofà scumpă; și, aici, netezându-i fața și dându-i la o parte, de pe înfierbântații ei obraji, buclele bogatului ei păr negru, o privì țintă în ochi și-i zise rar:

— N'aș fi venit... casa, slugile, totul în casa aceasta și mai ales tu, îmi pricinuiați groază... Dar m'a învins mila, și apoi mi-a mai răsvrătit și un gând sufletul... Slava strămoșilor! Trebue, trebue cu orice preț, mi-am zis, ca Mesalina, să spele ea însăși rușinea, cu care a mânjit gloria părintească. O să moară, dar o să moară ca o vrednică nepoată a marelui, a divinului Octaviu August!

Mesalina la auzul acestor vorbe se cutremură ; își scutură capul ca să gonească parcă imagina înfiorătoare ce i-a străbătut mintea, buzele i se mișcară spasmodic, și mândră se ridică în picioare. Ochii ei mari, negri, scânteiau spăimântător. Aruncă o privire fulgerătoare mamei sale și, cu glas tremurător, răspunse :

— Află, Domitio Lepido, că nu-i învinsă încă Mesalina ! Dușmanii ei tremură în acest moment ! Te-am chemat să-mi dai sfatul tău de mamă, iar tu îmi vorbești de moarte ! Nu ! Eu n'am să mor !

Și întorcându-se spre ușă, ca și când ar fi avut pe cineva în față, ridică brațul amenințător și strigă :

— Narcise, ticălos bârfitor, hienă prefăcută, teme-te de Mesalina ! Ea îți va zdrobi capul de viperă vicleană ! Da ! Voi veți pieri în chinuri, pe cari nu și le-a închipuit încă vre-o minte omenească, și peste leșurile voastre nemernice de liberți, carul meu, împodobit cu roze și cu narcise, va trece triumfător !

— Mesalino, stăpânește-ți mânia și liniștește-te. Ți-ai petrecut viața așà cum ai voit, neținând seamă de nimeni, de nimic ! Privește cel puțin acum în față realitatea, și nu mai hrăni speranțe copilărești. Vrăjmașii tăi te-au biruit : virtutea a triumfat prin ticăloși. De moarte nu te înspăimântà. Ea este o datorie, pe care cu toții trebue s'o plătim.

— Nu voiu murì îți spun ! Dușmanii trebue doborîți ! Să-i văz acolo jos, în țărână, zvârcolindu-se în chinuri pe roata schingiuirii, bucăți de carne sângerândă s'atârne de pe nemernicul lor trup, și-un sclav să le presare rănile cu sare ! Țăruși și ășchii înveninate să li să înfigă sub unghii, picioarele să li se pue pe jeratec, și chiar vlăstarii lor să toarne uleiul din belșug pe cărnurile lor fumegânde !

— Fiico, nu-ți frământa mintea cu grozăvii. Adu-ți aminte că ești împărătească și fii mărinimoasă. Adu-ți aminte, că moartea poate nu-i departe, ea care este încoronarea vieței. Ah ! Și tu n'ai căutat s'o faci să fie o viață vecinică. Ai trăit ca să omori virtutea și gloria strămoșilor tăi. Acum ce mai aștepți ? Fă cel puțin, ca printr'un demn sfârșit, să reînvieze slava pătată a familiei. Nu aștepta pe omorîtor !

— Taci, bătrâno fără minte ! Nebună am fost când te-am chemat ! Acum mi s'a împrăștiat orice umbră de îndoeală despre sfinția virtuții voastre ! Voi batjocoriți două puteri ale naturii : iubirea și ura, prin care toate s'au născut ! Vă împotriviți lor cum puteți, părăsiți ca niște lași lupta vieții și scopul pentru care ați venit pe lume, iar vulgul nepriceput face din voi niște eroi ! De carè virtute îmi vorbești ? Virtutea voastră ? E o minciună, un atentat la viață ! Imi pare totuși bine, că ai venit și mi-ai vorbit... curate nebunii !... Sufletul începuse să-mi șovăiască. Acum pleacă de aici, și mâine o să auzi cine-i Mesalina !

Domitia voì să răspundă, dar ușa din față se deschise cu zgomot și un tribun militar cu o parte din garda împărătească, se ivì pe prag. Mesalina privì îngrozită la acești oameni în uniforme strălucitoare, cari stăteau înaintea-i nemișcați, cu fețele liniștite și severe. Domitia se ridică în picioare; vedeà bine, că ceasul din urmă sosise pentru fiica ei !

Fu un moment de adâncă tăcere. Apoi din mijlocul soldaților, ieșì un om, îmbrăcat în togă simplă, și păși spre Mesalina. Ea îl țintuì cu o privire de șarpe veninos, și, luând o atitudine mândră, îi ztrigă amenințător :

— Evode, nerușinat libert, ai să plătești cu capul îndrăzneala de a fi trecut acest prag împărătesc !

Libertul izbucni într'un zgomotos ràs silit.

— Ce prag împărătesc, răspunse el, numești tu, nerușinată concubină a Titiilor, a Vetiilor și a Plautiilor. Șoaptele scandaloase ale dragostelor tale, nemernică adoratoare a Venerei impudice, răsună încă pe pereții acestui cubiculum al tău de lupanar. Ha ! ha ! ha ! Aici dar a fost primit saltim bancul Mnester ? Aici s'a jucat cu trupul tău cel desfrânat timidul Traulus, pe care l'ai chemat numai pentru o noapte ? Aici ai schimbat coroana împărătească cu ticălosul Silius, consul designat, care nădăjduià, după ce l-ai făcut în fața altarului soț legitim, să cucerească și sceptrul prea veneratului nostru stăpân ? Ha ! ha ! ha! Iată patul rușinelor tale ! Ce frumos...

— Destul, ticălosule, strigă plină de mânie Domitia Lepida ! Privește, nerușinatule, vânătăiele biciurilor, cari încă nu s'au șters de pe nemernicul tău trup de sclav și ia seama cui vorbești. Ea e fiica mea !

— Prea ilustră doamnă, a cărei virtute și Cesar și poporul roman pe drept o admiră...

— Oprește-te, netrebnic lingușitor ! Tribune, nepoata divinului August îți poruncește să o scutești de obrăznicia acestui om !

Evodus simțeà, că-l înecă mânia, se oprì însă la vreme și zise c'o liniște prefăcută :

— Domitio Lepido, noi n'am venit să auzim vorbele și dorințele unor femei în prada desnădejdii. Sântem aici ca să executăm porunca împărătească. Aide, tribunule, îți poruncesc să sfârșești...

— Sclavilor să poruncești ! Aici nu ești decât un supraveghetor și atâta tot, răspunse tribunul.

Apoi înaintă spre Mesalina, care, palidă, cuprinsă de fiorii morții, stăteà pe loc încremenită. Indrăzneala celor ce au venit fără veste în odaia ei, nerușinarea lui Evodus, au făcut-o să-și peardă cumpătul și i-au nimicit curajul.

Lepida, văzând pe tribun că înaintează, îl oprì printr'o mișcare nobilă, impunătoare, de mână, și strigă fiicei sale :

— Mesalino, ce mai aștepți ? Vrei, nenorocito, să-ți pângărească ăștia trupul cu sabia lor de ucigași ? Iată pumnalul, lovește-te și mori ca o împărătească !

Și-i puse cuțitul în mână.

Mesalina îl luă în neștire și se uită la el înfiorată. Privirile energice ale mamei, însă, o fascinau, și începù să tremure din tot trupul. Puterile o părăseau. Dar zgomotul pașilor greoi ai tribunului, care se apropià cu sabia scoasă, o readuseră în simțiri. Cu ochii împăenjiniți de frică zări ca prin vis figura crudă a ucigașului, și un raget îi scăpă din piept. Strânse pumnalul în mână și-l îndreptă spre gât. Dorul însă de viață îi cucerì sufletul corupt de plăceri și puterile din nou o părăseau, iar trupul i se zguduià de spasme. Dar după o clipă se hotărì din nou și-și îndreptă pumnalul spre inimă. In zadar însă, voința n'o sprijineà.

Domitia priveà cu inima strânsă la lupta nedemnă, care se dedeà în sufletul Mesalinei ; ar fi voit s'o mai îndemne, dar n'aveà putere.

Tribunul puse capăt scenei. Se apropiă, ridică sabia și o implântă cu cruzime până în prăsele în pieptul împărătesei. Sângele țâșnì ca dintr'un

cald izvor, stropind împrejurimea. Mesalina se clătină o clipă, apoi cu un gemăt înfiorător căzù pe tapet, unde începù să se zbată cu moartea.

Domitia Lepida își înăbuși cu greu un gemăt dureros, și își duse mâna la inimă. Pe fața ei, palidă, în ochii ei turburi, pe buzele ei veștede, se zugrăveà durerea adâncă ce-o stăpâneà. Simțea lacrimile c'aveau să curgă șiroae și luptà să le reție. Căci dânsa niciodată nu fusese doborîtă de durere, și totdeauna triumfase asupra tutulor loviturilor soartei.

Acum însă în sufletul ei se da o luptă titanică și tot mai mult simțea c'o birueşte jalea: în fața morții nefericita mamă uitase şi ertase greșelile fiicei rătăcite. Cu greutate se sculă și voì să vie lângă trupul Mesalinei, dar Evodus o oprì:

— Nu te apropià Lepido! Hoitul ei cel ticălos, ca să-l atingi, trebue îngăduința împăratului!

Lepida rămase câtva timp nemișcată. Ceeace se petreceà în sufletul ei nu se poate povestì. Peste puțin chemă pe sclavele Mesalinei, — cari veniră tremurând — le porunci să păzească până la întoarcerea ei trupul fiicei sale, și părăsì grăbită odaia groazei, îndreptându-se spre palatul lui Claudiu.

După plecarea ei Evodus venì aproape de victimă. Se aplecă deasupra ei și cercetă cu deamănuntul rana, din care se revărsau unde colcăetoare de sânge cald. Se încredință că inima fusese străpunsă și se ridică, mulțumit că poate duce veste bună lui Narcisus.

Inainte însă de a se depărtà privì cu admirație trupul desăvârșit al Mesalinei. Ochii îi clipiră într'o lumină sălbatică, și un surâs drăcesc îi încreți buzele. Dar în acel moment tribunul dădù semnalul de plecare. Evodus fu nevoit să-l urmeze. Totuși, pe când se depărtà, se întoarse și, privind încă odată cadavrul Mesalinei, șopti:

— Ce păcat, că n'am găsit-o singură!

Peste puțin liniștea cuprinse din nou mărețul palat al Mesalinei. Din când în când numai se auziau sughițurile de plâns ale credincioaselor sclave, care bociau cu sinceră durere pe scumpa lor stăpână; iar afară, în grădinile luculiene, foșnetul, prelung al falnicilor arbori, imnurile păsărilor și murmurul misterios al jocurilor de apă, aminteau atotputernicia veciniciei.

O. Tafrali.

Confesiile unui egoist

1

Te ai mirat de sigur că după o așteptare atât de lungă, când în sfârșit ne-am văzut ochi în ochi, nu ți-am spus nimic. Da, am tăcut, dar nu fiindcă mi-a lipsit curajul, ci pentru că găseam inutil de a'ți vorbi, de a'ți spune ceiace așteptai, ceiace credeai că ghicești. Te înșelai fiindcă te-am înșelat și n'a fost vina mea. Uite, când nu te văd, duc dorul tău și scrisorile ce ți-am scris ți-au dovedit cu prisosință, ceiace credeam că simt pentru tine.

Credeam fiindcă văzându-te, am simțit, nu o dragoste crescândă dar o repulsiune neînțeleasă,

De ce? Nu știu. Nu te-am posedat, nici odată nu te-am sărutat nici odată, nu te-am crezut mai frumoasă de cum ești, nici odată și nici defecte nu ți-am găsit vr'odată. Cu toate astea, privindu-te, când tu credeai poate că te sorb cu ochii, eu simțiam desgust pentru tine, milă pentru mine. Tu credeai că te admir; eu nu căutam decât motive spre a'mi mări desgustul ce năștea.

Când nu te-am văzut, te doriam o știu, și'ți jur că eram sincer. In apropierea ta, nu puteam să te sufăr, prezența ta mă enerva, și un cuvânt de bunăvoință din parte'ți, mă exaspera. Iți amintești tu? Când m'ai întrebat. Are să'ți fie dor de mine? Am tăcut și te-am privit în ochi, mult, mult.

Sărmana mea prietină Ai luat cuvântul pentru mine și crezând că'mi afli gândul ai adăogat „Tăcerea e vorba inimelor de aur". Cât te ai înșelat. Inima mea era în momentul acela numai sânge-sânge negru de ură și venin. Tăcerea mea nu era decât o suprastăpânire căci multă sforțare mi-a trebuit ca să nu'ți spun: Fugi lasă-mă, mă omori cu prezența și bunavoința ta.

Și când mă gândesc Doamne, cât doriam să te văd, când mă gândesc. ce mulțumire sufletească am simțit când am ajuns la ușa casei tale. De ce am venit să te văd? De ce ți-am scris atâtea și atâtea, de ce am simțit atâtea pentru tine.

Și azi, eternă enigmă, stau de ți le spun deși știu amarnica decepție ce o să'ți producă, deși știu că mâine am să iau iar condeiul să'ți scriu că

te doresc, că te iubesc că tot ce simt e numai pentru tine. Incoherența asta nu s'a manifestat încă la mine până acum.

Te-am mai văzut și altă dată, drept este că e mult de atunci, dar m'am despărțit de tine zicându'mi. „Dânsa cuprinde fericirea mea".

Și scrisorile mele pornite din inima mea sunt martore că cugetul mi-a fost curat, limpede, sincer.

M'ai crezut, a fost o greșeală din parte-ți, nu pentru desamăgirea pe care ai s'o ai acum,— ce-mi pasă? dar pentru răul pe care mi l'ai făcut mie dându'mi prilejul de a suferi de prezența ta.

Și acum când stau singur, în liniștea câmpului și în bătaia vântului mă lupt cu gândul. Mă uit, la frunzele salcâmului : câteva au pălit, sau uscat și au căzut pentru ca să nu se mai ridice Asta e deci soarta a tot ce evoluează, asta deci e și soarta ta.

Te văd și pe tine, înaintând, îmbătrânind, urâțindu-te. Te văd cu păcatele tale de om, cu defectele tale, îți perzi formele, îți perzi gingășia, delicatețea și'ncet încet bătrânețea te coprinde, pentru ca apoi moartea să te secere. Uite, vezi tu, în puritatea asta a cerului, a aerului liber, în frunza care cade văd ceiace m'a făcut să nu te pot suferi, să regret că am fost sincer scriindu'ți că 'mi ești dragă. Asta mă neliniștește pe mine :

Vei îmbătrâni : vei perde din formele tale, frumusețea ta va dispare și îmi va face rău să te privesc astfel ; să sufer.

Mi-a fost silă de tine gândidu-mă că ai să îmbătrânești. Eu te vreau vecinic tânără, vecinic frumoasă, și asta nu se poate — o văd acum din căderea frunzei. Atenția cu care mă înconjurai mi-a făcut mie rău. Te vedeam tinzând prin asta la îndeplinirea unui scop — să 'mi placi, să mă posezi să 'ți însușești ființa mea peutru plăcerea ta, și plăcerea pe cari ai fi avut-o ar fi fost urmată de actul naturei, tributul lumei : un alt eu care să-mi ia locul treptat pentru ca eu să dispar Și te-am văzut bătrână, perzând noțiunea frumosului, părăsind dorința de a place, apoi bolnavă, murdară—om... moartă... La ce să încerc eu desiluzia adevărată — pentru ca apoi să-mi produc suferințe cu tot dinadinsul ? Căci aș fi suferit, de suferința ta, și suferința asta n'o vreau.

Înțelegi tu repulsiunea mea ? Iuțelegi tu de ce am căutat să te evit să te resping, să fiu chiar brutal cu tine pentru ca să nu poți influența asupra mea. Tot ce făceai tu îmi producea dispreț — dezgust. Când ți-am văzut peptănătura — atât de frumoasă, atât de fermecătoare mi-a venit să ți-o dărâm, să 'ți împrăștii părul, să te pun în fața oglinzii ca să vezi în ce sălbătăcie e capul tău și cât de mult te asemeni cu un animal din pădure. Gura ta aș fi vrut să ți-o deschid, să'ți arăt că numai buzele sunt frumoase că înăuntru e hidozitatea fermentației a tot ce trece printr'însa. Inbrăcămintea ta simțeam un dor nebun s'o dau jos. Să te vezi goală, despletită, nu înger din cer, dar un animal ca oricare altul, să vezi că peptul tău frumos la înfățișare nu e decât un mijloc, o sursă de hrană, un izvor de nutriținne — că formele plastice, rotunjimea pulpelor nu e pentru plăcerea ochiului, dar pentru ca tu să poți ședea pe ele, că toată nu ești frumusețea creată de natură pentru eternitatea vremei, ci un corp din care se găsesc cu sutele de mii, un corp de carne mai curând sau mai târziu, expus peirei putreziciunei și care are nevoe de hrană spre a putea trăi ; un corp pe cari nu

poți — înțelegi tu — nu poți să'l mențiî în totdauna în splendoarea lui actuală și care nu e făcut decât ca să servească vieței — eternei vieți.

Te-am văzut gătindu-te în fața oglinzii, te-am văzut așezându-ți tot ce purtai pe tine, te-am văzut plângându-te de oboseală, de foame, de somn,— deci ești și tu ființă vie, animată, expusă transformării, înbătrânirei, morții....

Cine știe, poate dacă te știam din marmoră, poate dacă știam că despicându-te n'aș vedea sînge, dacă știam că n'ai să suferi și n'ai să ai dureri niciodată, că n'ai să plângi și n'ai să mori, poate atunci, văzându-te, n'aș fi simțit ce am simțit, — căci vezi tu, plânsul tău și moartea ta, ar fi fost suferinți pentru mine, și eu nu vreu ca durerea altuia să fie durerea mea....

Căci nu știi tu cât e de teribil să suferi de suferințele altuia, cât e de grozav. Inchipuește-ți eu om sănătos, cu corpul și mintea întreagă, să simt că nu mă doare nimic și cu toate astea să mă găsesc rău, să sufăr. Oh! nu! asta nu pot! oricât te-aș iubi, mai mult mă iubesc pe mine, — căci tocmai fiindcă te iubesc, mă iubesc. Uite vezi tu, abnegație ar fi, dacă nu'mi erai dragă. Dragostea ta mă mulțămia, îmi dădea satisfacții morale în așteptarea celor fizice. Azi, mi-e silă de mine mi-e silă de tine. Ai să înțelegi greșit cele ce'ți spun eu, fiindcă ai să judeci și tu după părerile curente. Cu toate astea, acum, în starea sufletească în care mă găsesc eu, am să-ți spun gândul meu curat, căci mi-e cu desăvârșire indiferent, ce ai să crezi tu.

Mai mult încă; o răceala a ta, mi-ar face bine căci depărtându-te de mine, aș încerca să cred că iubindu-mă tu nu urmărești un scop — scopul de a mă poseda — pe care l'aș fi urmărit instinctiv și eu. Vreu, vezi tu, să mă opun legilor naturei; — nu voesc să fiu și să fac ce face toată lumea. De aceia nu cred că corpul tău e frumos numai pentru plăcerea ochiului, nici că tu mă iubești numai din trebuința pe care o simți de a te atașa cuiva.

De ce trupul femeiesc pare frumusețea supremă — și de ce corpul oricărui animal femenin, ne lasă reci, dacă nu ne produce scârbă?

Crede-mă — tu ești frumoasă fiindcă eu te vreu astfel; fiindcă ochiul— antemergătorul simțului te vrea astfel. Opinia e relativă și dacă n'ai avea în tine ceiace trebue ca să fii femeie, dacă n'ai avea sex, — goală, ai produce cea mai hidoasă impresie. Contra acestui instinct mizerabil vreu eu să lupt. Vreu să învîng în mine, tot ce e om — vreu să distrug și să anihilez toate simțurile cari vorbesc în mine, în favoarea aproapelui, tot ce numim noi „dorul de a poseda"; nu vreu să mă am decât pe mine. Să trăiesc din propria mea ființă, cu mine, din mine, — în mine. Căci tot ce mă înconjoară e scop — și scopul este apropierea lucrului pe care nu'l ai. Asta nu vreu eu. Eu nu vreu să am nimic — eu nu vreu să iubesc pe nimeni — eu nu vreu să te am pe tine, findcă vreu ca nimeni să nu mă aibă pe mine. Tu n'ai să trăești etern — tu n'ai să fii vecinic frumoasă, vecinic tânără. Ce am să fac cu tine dacă ai să te înbolnăvești și ai să îmbătrânești? Să te îngrijesc eu? Să mă uit la tine ca să simt desgust? Asta nu pot — asta nu vreu.

Eu vreu să fiu singur, să n'am nevoie de nimic, să nu iubesc pe nimeni, nu mă vreu decât pe mine . . . . . .

Ce ai să crezi tu citind astea toate? Ai să'ți zici desigur că visezi, ori că eu sunt nebun. Căci mă cunoști de aproape — mă știi de atâta vreme. Și ți-am scris și alte dăți, și am stat de vorbă cu tine.... In totdeauna—țiu eu minte bine — în totdeauna căutam cum să fac ca să'ți plac mai bine, și cum să fac ca să te iubesc mai mult.

In singurătate omul se schimbă: ori devine animal, ori Dumnezeu. Dacă erai aici cu mine n'aşi fi cugetat tot ce'ţi spun acum; carnea ta mă făcea animal. Dar sunt singur--singur—singur. Vorbesc singur, îmi răspund singur, mă întreb şi mă sfătuesc cu mine însumi. Dacă ai fi fost tu aici stam de vorbă cu simţurile, aşa vorbesc cu creierul şi senzaţiile morale n'au nimic dureros chiar când nu sunt pe placul tău propriu. Numai astfel am putut eu să mă ridic deasupra mea însumi şi cum vezi m'am schimbat.

Omul singur are ceva din eternitate într'însul. Cum vrei tu —tu care eşti supusă fluctuaţiilor timpului; — cum vrei tu ca să te mai iubesc când eu aici singur mă simt etern. Etern şi deasupra patimelor, etern şi deasupra nimicurilor omeneşti, cari fac din voi sclavii simţurilor voastre. Eu nu simt decât trebuinţa de a cugeta—restul e maşinal, şi nu mă preocupă. Voi vă faceţi o plăcere din fiecare acţiune. Tu îţi alegi mâncarea, cauţi ora somnului, îţi croeşti hainele în aşa fel ca să-ţi iasă formele corpului în evidenţă. Dar cu creierul ce faci? Cu ce-l hrăneşti, cu ce-l îmbraci? Cu dorinţi efemere, patimi de alè cărnii—şi zici că nu eşti om? Oameni sunt toţi cari au dorinţi, patimi; asta este adevărata fire a individului. Imperfecţiunea pe care o vezi în om e tocmai perfecţia lui, aşa trebue el să fie. Cu slăbiciuni, nevoi, defecte. Tu eşti ca ceilalţi. Şi dacă te văd astfel, e că eu nu sunt. Eu nu doresc să plac, eu nu doresc ca cineva să-mi placă, nu-mi trebue şi nu vreu nimic şi pe nimeni. Cum aşi putea să te mai iubesc pe tine? Imi place doar amintirea ta, îmi place să mă gândesc la fiinţa ta — aşa cum eşti fără altceva. Dar n'aşi vrea să te am mai ales n'aşi vrea să fii a mea pentru ca să nu fiu eu silit de a fi al tău. Gândul ăsta mă omoară. Mi se pare că acel care ar veni în contact cu mine mi-ar fura ceva.

Dacă aşi vorbi, m'ai auzi şi cuvintele mele ar intra în urechea ta, deci mi le vei lua. Dacă te-aşi iubi omeneşte, m'ai poseda, ai lua ceva din mine, şi asta nu vreau eu. Nu trăesc decât o viaţă. Vreau ca s'o trăesc pentru mine! Să fie a mea. Nimeni să nu se folosească de dânsa.

Iată de ce în fiecare mişcare a ta, în fiecare gest, am văzut un atentat la persoana mea. Voiai să mă furi, şi toate mişcările tale, toate atenţiile tale îmi produceau un adânc desgust fiindcă le vedeam urmând un scop, scopul de a mă poseda. Dacă aşi continua să te iubesc, să te doresc, dacă m'ai iubi şi tu, mai curând sau mai târziu ne-am avea, ne-am contopi, şi eu aşi rămâne om ca şi tine ca şi ceilalţi....şi atunci, încetând de a fi singur, n'aşi mai fi etern, n'aşi mai fi eu.....

A. ORNA

In luncă

Oftează pădurea
Și-adoarme ; și parcă
Seninul de stele
Cu lacrămi se'ncarcă.

Puzderii de raze
Roesc fermecate
Pe plopi, ca săruturi
De vis desmerdate, —

Și'n cântec de ape
A sfântă veghere
In juru-mi se lasă
Mormânt de tăcere....

Tăcere !... Și totuși
Ca plânset în noapte,
Aievea mă chiamă
Pierdutele-i șoapte !....

Lumină

Apostol fără de prihană
Pe culmi păşeşte sfântul soare:
Lumina'n suflete pătrunde
Ca predică mântuitoare

Din somn pădurea deşteptată
Mişcându-şi braţele cunune,
In psaltichia de isvoare
Ca'n vis citeşte-o rugăciune.

Pierdut noroadele de paseri
Prin crengi buimace iau aminte,
Şi'ncet s'apleacă spre 'nchinare
Ţinând isonul celor sfinte...

Tu, suflete, senin te'nnalţă,
Şi călător pe-o rază-n zare,
Ca-ntr'un altar pe fruntea dragei
Prefă-te'n caldă sărutare!...

Iarnă

e șesu'ntins, pe codrii fără viață,
Hoinesc pierdut albi fluturi de ninsoare;
Inviforat oftând prin hornuri vântul
Ca un prohod se vaietă și moare.

Săteni grăbiți pe drumuri troenite
Tăcuți se 'ntorc din târg pe la cămine, —
In urma lor amurg cernit coboară
Incremenind pustiul pe coline.

Ca un mormânt prin văi răsipă satul
Adoarme dus supt viscoliri rebele :
Din când în când lumini s'aprind și 'n pripă
Se sting sclipind ca licăriri de stele.

La stână 'n deal un vag lătrat de câne
Prelung și trist în noapte straniu piere, —
Iar la răscruci, buluc strânși lupii, urlă,
Infiorând a codrilor tăcere.

Ciorile

Negrind văzduhu'n zbor
Prin viscol și ninsoare,
Un trist convoiu de cioare,—
In țipăt vag, a foame,
Spre-a munților lungi coame,
Roesc asurzitor.

Din codru'nzăpezit
Ce'n negură se'mbracă,
Pustiu de moarte pleacă,
Și'ncet pe nesimțite,
Mari umbre 'nsuflețite,
Coboară'n asfințit.

Un zurnet. Din spre sat,
O sanie pornește.
Pustiul se lățește....
Iar ciorile'nnoptate,
S'afundă 'ngrijorate,
Supt ceru'ntunecat.

Farmec

De-apururi iubire,
In floare rămâiă
Eternă și sfânt
Ca șoapta-i dintâi

Mă'nnalță'n văpaia
De visuri, ce curg :
Adânc de repaos
Pierdut în amurg ;

Din toată făptura-i
Vrăjește-mi un cânt,
Ca murmur de ape
Trezite de vânt, —

Și'n suflet mi-așterne
Seninul mister
Ce-adoarme supt zare
Când stelele pier.

Să-mi pară surâsu-i
Că naște din zori,
Anume să fure
Sărutări de flori, —

Iar calda-i privire
S'o simt tot mai blând :
Un nimb de lumină
Pe frunte-mi căzând.

A. Mândru

Cronica literară şi artistică

Slavici, *La Răscruci,* Biblioteca societăţii «Steaua», No. 12; Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor I. St. Rasidescu, Bucureşti, 96 pp. în 16.

In această bibliotecă, în care s'au publicat foarte puţine lucrări interesante — din punct de vedere literar—nuvela d-lui Slavici e o notă deosebită şi îndeplineşte — în acelaş timp — şi cerinţe e statutelor cari spun că societatea „Steaua" are drept scop să lucreze pentru „întinderea învăţăturii în popor, prin tipărirea de scrieri şi publicaţii morale, patriotice şi de folos practic". Aşa dar, încă odată, nu numai învăţături — cari uşor se pot extrage din text — s'au dat cititorilor acestei biblioteci; dar totdeodată şi o producere de ordin literar în acest al 12-lea număr.

Cam următoarele puncte caracteristice ar puteà fi prinse — în treacăt — de un cititor al nuvelei:

Alături de brutalitatea şi de cămătăria unor lăcuitori chiaburi din satele noastre, apare figura blândă şi sufletul ales al fostului seminarist Andrei, pe care vieaţa de oraş nici nu-l zăpăcise nici nu-l depărtase de credinţă — cum se întâmplă la cei mai mulţi săteni ajunşi târgoveţi. Călugărirea lui, în urma unei dragosti nestinse şi nefericite, nu pare a fi, de loc, neverosimilă. Poate însă că nu e îndestul de puternică pregătirea cititorului spre a vedeà în Andrei pe un tânăr gata să facă o asemenea jertfă: a traiului şi a mulţumirilor lumeşti. E adevărat că în primele pagini cititorul găseşte o convorbire între Andrei şi un prieten al său; şi din ea, printr'o încordată, de multe ori prea încordată atenţie, — căci deşi interesante, multe rânduri sunt puţin colorate — se vede că viitorul monah este — dela început — înfăţişat ca un om adânc şi adevărat credincios. Firesţe: o nenorocire întâlnind în cale pe un asemenea om; depărtarea de lume — într'un schit, într'o mânăstire — e lucru cel mai de aşteptat — ca urmare. Scriitorul care dă un atare desnodământ istorisirii sale e pe drumul cel mai drept şi cel mai lin pe care-l poate urmà un autor în asemenea împrejurări. Dacă rândurile începătoare ale nuvelei — cari explică foarte bine pe cele din urmă — n'ar fi trecute, nu zic sărite, în pripă, de cei mai mulţi cititori, din pricina unei slabe vioiciuni — caracteristice multor pagini, de altfel interesante, din cele mai multe nuvele ale d-lui I. Slavici — atunci nimeni nu ar simţi, nici un moment, vre-o umbră de îndoială că firea lui Andrei *puteà* să-l ducă la călugărie. Cel care surprins de final, îşi va arunca, din nou, ochii pe început, va înţelege armonia, unitatea caracterului descris de nuvelist; dar totă greutatea lucrului e tocmai faptul că puţini, prea puţini cititori fac, sau vor face aceasta.

Ca descrieri, un pastel de pădure, toamna, în regiunea dealurilor e tot ce poate

fi mai de seamă din punct de vedere artistico-literar, în această nuvelă. E coprins în câtevà rânduri, prins într'adevăr din natură şi e următorul:

«Drumul lor treceà printr'un ştejăriş ameştecat pe ici pe colo cu tei, cu ulmi, cu plopi, cu carpeni şi cu frasini, ar căror frunziş, pişcat de brumă, îşi pierduse verdeaţa şi se făcuse ici galben, colo roşiatec şi iar mai departe portocaliu ori roşu ca sângele de bou, iar sub paşii lor fâşiau frunze scuturate înainte de timp. Eşind ei în luminişul din culmea dealului, li se deschise deodată o vedere largă peste valea Teleajenului, care se întindeà în faţa lor tăcută până în munţii pierduţi în ceaţa albăstrie a depărtării, unde ei vedeau în gândul lor Susana şi Cheia» [1]).

Poate o prea mare enumărare de copaci asemănători — ca nuanţă de verde şi chiar de frunză; dar în schimb: puternice aruncături de penel; o comparaţie — cam aspră — dar cea mai nimerită şi mai expresivă; iar către sfârşit discrete, uşoare, abià întrevăzute note sentimentale. Reamintirile, cari vin în mintea călătorilor, [2]) sunt potrivite stării lor sufleteşti; şi trecerea dela priveliştea din faţă la cele readuse în minte, se face pe nesimţite şi printr'o firească legătură de idei. Sunt câteva pagini cari citite şi recitite dau impresìa respirării unui aer curat, într'o atmosferă senină şi răcoroasă: mai ales rândurile în cari se evoacă toamna.

... E curios că foarte puţini au fost scriitorii — şi în special poeţii — cari să fi dat şi acestei părţi din an — liniştitei şi bogatei toamne — partea ei de prinos. A fost văzută mai mult în partea-i tristă: Căderi de frunze îngălbenite; ploi nesfârşite şi păcle ori neguri aducătoare de melancolie; etc. Cu toate astea, o zi potolită de toamnă, — cu soare palid — de pare zugrăvit pe pânza cerului; cu frig înviorător; cu miros de tămâioasă în viile cari şi-arată strugurii pârguiţi pe culmea dealurilor; şi — în sfârşit — cu o neînţeleasă veselie pe care o răspândeşte aerul în amurgul ori în în serile senine de Octombrie — dă un farmec acestei vremi, ridicând-o uneori, chiar peste splendoarea primăverii. Ca privelişti sunt unele aproape de neînchipuit. Vor fi, la sfârşitul lui Septembrie, doi ani, de când am putut să-mi încânt ochii la vederea unui asemenea pastel —, în munţi, pe lângă valea Argeşului, dincolo de cetatea, zisă dela Poenari, a lui Vlad Ţepeş, — şi până azi îmi apare cu aceeaşi intensitate, când vreau a mi-l reamintì, ca şi cum ar fi fost văzut de-o săptămână. Simt şi azi părerea de rău că n'am avut parte a fi în tovărăşia unui poet: Aş fi avut nespusa plăcere să văd înălţându-se un imn majestos—ca şi toamna — frumuseţilor ei; şi aş fi putut — în acelaş timp — să-mi dau seama de felul impresionabilităţii unui poet, faţă de cea avută, dar neexprimată, de un profan — ca mine — în ale Muzelor cântări.

Inchipuiască-şi cineva că zugrăvirea de mai sus a d-lui Slavici, ar fi pentru o clină muntoasă, unde alături de frunzişul înroşit de frig al fagilor, de alburii mesteacăni, se înnalţă brazii şi molifţii — întunecaţi în mantia lor de vecinică verdeaţă; adaoge creste pleşuve ieşind la iveală —ici şi colo — prin coloritul impresionist al frunzişurilor, o linişte adâncă, aerul toamnei şi singurătatea marilor înnălţimi — şi va puteà, fie graţie unor amintiri asemănătoare, fie numai prin imaginaţie, să vadă ce superb model e pentru un pictor o asemenea priveliştе şi ce isvor de inspiraţie senină poate fi pentru un poet sau chiar pentru un prozator — artist în pictarea literară de pasteluri.

Ca în mai toate nuvelele domnului Slavici, compoziţia bucăţii e alcătuită în chip distins; dar, în deosebire de marea majoritate a producţiilor d-sale, stilul — cu oarecare excepţii, dintre care una indicată la început — e mai curgător, mai puţin greoiu — lucru de o însemnătate capitală într'o povestire dată spre citire poporului mai puţin cult şi mai puţin literat, care nu poate să aibă răbdarea de a'şi încordà mintea, urmărind pe un autor cu stilul.... neatrăgător, indiferent dacă în fond e artistic sau nu.

In ce priveşte limba, povestirea coprinde vreo câtevà neromânisme, dintre cari două foarte bătătoare la ochi. De exemplu: La pagina 3: «Se vede, că şi după trei ani petrecuţi în oaste tu tot popă ai rămas, întâmpină Tănase aşà mai în glumă». Peste două feţe întâmpinăm din nou pe acest «întâmpină», în acelaş înţeles ca mai sus. Către sfârşitul paginei dăm peste: «Nu, Tănase! ceiace tu zici e peste putinţă», în loc de «.... ceiace spui tu.... » .

---

1) Pag. 6.
2) Pag. 7.

Nici odată nu se poate zice despre un om, care şi-a mobilat casa, că s'a mobilat el, aşà cum spune Tănase despre Băltac — un ţăran pe jumătate boierit: «... şi-a zidit casele, s'a mobilat boiereşte,....» [1])

Expresiunea ca ieri arată un timp relativ depărtat, pe care însă orice povestitor se căsneşte, prin comparaţia lui, să-l apropie de vremeà de faţă. Ca ieri nu însemnează nici ieri, nici alaltăieri, şi rareori e înlocuit cu mai ieri, care într'adevăr va să zică: ieri sau alaltăeri — sau cevà pe aproape, o zi foarte apropiată din trecut, dar pe care n'o poate precisà cel care istoriseşte. Inlocuireà se face în chip figurat, şi — deci — mai ales în poezie sau în vorbireà poetică. Astfel în foarte cunoscutele versuri

Cum trece vremea şi ne'ngroapă!
Ia vezi ce mare te făcuşi.
Mai ieri erai numai de-o şchioapă
Când te pierdeam printre păpuşi [2]).

începutul versului al treilea este — învederat — în loc de «ca ieri», şi anume pentru a da iluziunea că lucrul s'a petrecut de curând de tot. Aşà dar când ni se spune că: «Aşà află Tănase, că tatăl său, Chelarul, trecuse ca ieri pe înserate spre Tohani, ca să cumpere vinuri dela Lina Văduva» [3]), e pur şi simplu o greşită, o neproprie întrebuinţare a expresiunii româneşti; de oarece Chelarul — de care e vorba — nu trecuse nici de ani de zile, nici chiar măcar de câtevà luni pe la omul care povestise faptul. Acesta vrusese să vestiască pe Tănase, că «tatăl său, Chelarul, trecuse mai ieri....» să'şi vadă de treburi. De altfel e uşor de înţeles, chiar fără a citi povestireà, că acest Chelarul, jumătate neguţător, jumătate agricultor, în România, nu făceà călătorii prin alte continente, pe mări şi nici chiar prin ţările vecine; aşà că nu puteà lipsi de pe acasă mai mult decât, să zicem — de pildă, — 3-4 zile.

De altfel lucrul nu are importanţă decât fiindcă e la un scriitor cunoscut în literatura noastră. Altmintrelea improprietăţile stilistice, ba chiar — ce e mai grav — schimonosiri sintactice cât se poate de nostime — dacă n'ar fi întristătoare — mişună prin multe publicaţii cari spun că se ocupă cu literatura naţională — bine 'nţeles românească.

Inainte de a sfârşi nu e rău a mai pomeni încă odată despre nemerita alegere a nuvelei acesteia, care — nu trebue a se uita — poate aduce şi alte mulţumiri cititorilor, în afară de partea ei pur literară. Sunt câtevà pagini, [4]) în care se revarsă adevarată credinţă religioasă din frazele, din vorbirea unuia dintre personagii — cel mai simpatic. Iată, de pildă cum răspunde acesta — Andrei, în călugărie: Agaton — prietenului său Tănase, care îşi sfârşià o cuvântare-tânguire, cu vorbele obicinuite ale oamenilor cari n'au decât o spoială de cultură sau cari merg spre desechilibrare: «Ştiinţa însă a omorît în mine credinţa». La această copilărie, cari nu mai e nici măcar la modă, Agaton — care nu mai puteà răbda:

«Minţi, nenorocitule, şi-ţi spurci buzele grăind vorbe de ocară, — strigă tânărul călugăr cuprins de o căldură sfântă, — Dumnezeu nu e numai putere şi isvor nesecat de puteri, ci totodată şi lumină nestinsă, şi ştiinţă a toate: cu cât mai multe ştim, cu cât mai adânc pătrundem tainele firii, cu cât mai multe înţelegem, cu atât mai mult ne apropiem de fiinţa dumnezeiască, cu atât mai vârtos ni se 'nalţă inima spre Dumnezeu, cu atât mai îndeplin îi cuprindem cu mintea fiinţa a toate covârşiteare. Nu pentrucă ştiţi multe, ci pentrucă orbecaţi prin întunericul neştiinţei voi ce aţi învăţat câte cevà v'aţi înstreinat de legea părinţilor voştri» [5])

Puţin cam metafizico-religios pasagiul, — pentru a fi găsit într'o lucrare hotărîtă vulgarizării — poate că ar zice oarecine; şi are şi un termen orbecaţi care nu e obişnuit în vorbire şi nici nu pare prea armonios, spre a fi introdus ca noutate lexicală. In privinţa cuvântului în cestie, lucrul e cam aşà cum ar zice autorul presupusei observaţii; în privinţa pasagiului însă autorul nuvelei, ca şi cei cari au publicat-o într'o bibliotecă de popularizare, au în sprijinul lor următoarele: Mai întâiu, când o nuvelă, un roman, etc., a fost citit sau citită cu băgare de seamă până către sfârşit, atunci i se poate permite nuvelistului, romancierului, etc., să introducă o parte mai abstractă — nu însă banală, bine 'nţeles — căci în chip neîndoielnic cel care a urmărit până atunci rândurile care 'l atrăgeau va ceti cu atenţie şi partea mai puţin distractivă, — dacă nu e prea mare. Şi apoi e folositor ca şi un cititor mai puţin

1) *La Răscruci*, p. 12.
2) A. VLAHUŢĂ, *Poezii*.
3) I. SLAVICI, *La Răscruci*, p. 13.
4) In special pp. 9 şi 94.
5) *La Răscruci*, p. 94

cărturar, să aibă ocazia a da peste pagini de acest fel, care învălue în părţile-i plăcute la cetit, aceste rânduri pentru care trebue o mai mare sforţare a minţii.

Din multe puncte de vedere dară publicarea acestui al 12-lea număr al bibliotecii societăţii „Steaua“ e un bine şi un progres.

Em. E. Kretzulescu, *Memoriu asupra Aşezământului Bisericii Kretzulescu*, Bucureşti, Institutul de arte grafice „Carol Göbl“ s-sor Ion St. Rasidescu, 1906 138 pp. în 4°.

Textul propriu zis al publicaţiunii coprinde 9 capitole (Primele 62 pagine), iar în rest se află 14 anexe, — documente vechi şi nouă — doveditoare ale celor expuse în prima parte.

D. Em. E. Kretzulescu arată în acest volum că, întotdeauna, numai urmaşii în linie bărbătească ai lui Iordache Kretzulescu au condus aşezământul fundat prin «diata» din 7255 (1747) Aprilie 3, a soţiei acestuia: Safta, fiica lui Constantin Brâncoveanu. Azi singurii Kretzuleşti sunt domnii Em., Em. E., şi Radu E. Kretzulescu; dar o parte din rudele, descendente în linie *femininĕ*, şi într'un depărtat grad, dintr'o ramură a neamului fundatorilor bisericii din calea Victoriei, cer a fi socotiţi drept *Kretzuleşti* sau cel puţin ca făcând parte din familia Kretzulescu, aşa ca să poată lua parte la administrarea averii aşezământului. D. Em. E. Kretzulescu demonstră însă că: 1) niciodată conducerea afacerilor n'a fost decât în mâna Kretzuleştilor propriu zişi, şi 2) că nu se poate înţelege prin *familie* toţi urmaşii, din toate ramurile născute prin căsătorii ale diferitelor femei dintr'un neam oarecare. De ar fi astfel, azi, după această concepţie a *familiei*, am avea 173 membrii ai familiei Kretzulescu [1]; pe când în realitate nu există decât *trei* bărbaţi majori, purtând şi având drept să poarte acest nume — fiind urmaşi direcţi, în linie masculină ai vornicului Iordache.

Discuţia, ca şi anexele, sunt interesante şi din alt punct de vedere: anume cel istoric pe lângă cel juridic. Iată ce coprind câteva din aceste anexe foarte valoroase: I. «Copie după diata Saftei Kretzulescu din anul 7255 (1747) Aprilie 3» [2]; II. «Copie după actul prin care Safta Kretzulescu şi fiii săi, dau danie Mitropoliei din Bucureşti moşiile: Voineşti, Gogoşii şi Grojdibodu, pentru pomenirea soţului său Iordache (1 Decembre 7255 (1746)» [3]; III «Copie după hrisovul lui Alexandru Nicolae Sutzu Voevod, prin care scuteşte biserica Kretzulescu şi metohul ei Plăvicenii din jud. Olt, de toate dările şi orânduelile celorlalte mânăstiri» [4]; V. «Copie după jalba boerilor Kretzuleşti către Mitropolitul ţării, cerând ca să întărească pe Episcopul chir Ioanichie Stratonikia de epistat şi îngrijitor peste averile bisericilor Kretzulescu din Bucureşti şi Plăviceni din Olt» [5]; VIII. Jurnalul Consiliului Miniştrilor, raportul Ministrului de Finance şi decretul Domnitorului Alexandru Ion Cuza (Noembre 1865, prin care se hotărăşte ca averea bisericilor Kretzulescu să nu fie atinsă de legea secularizării [6]; XIII. Concluziile depuse de către d. Dissescu, din partea Epitropiei, în procesul dela 1894 [7]; etc.

Din schiţa genealogică adaosă lucrării de către d-l Em. E. Kretzulescu să lămuresc înrudirile între diferite ramuri ale neamului Kretzulescu, descedent din Iordache şi Safta Kretzulescu.

Este interesant faptul că după ce în primele pagine [8], d-l Em. E. Kretzulescu face o scurtă privire asupra părinţilor şi moşilor lui Iordache [9], adaogă următoarea notă, în josul paginei 7:

«Am constatat din numeroase hrisoave vechi, că moşia bisericei Plăviceni a fost in mâinile Pârvuleştilor, adică ale Basarabilor Dăneşti, cari domneau la început în Banatul Olteuiei şi din cari se trag direct Kretzuleştii de azi.

O parte din Moşia Plăviceni precum şi trupul de moşie, aparţinând azi asemenea Bi-

---

1) P. 37.
2) Pp. 65—68.
3) Pp. 69—70.
4) Pp. 73—74.
5) Pp. 75—77.
6) Pp. 87—91.
7) Pp. 109—113.
8) Pp. 5—8.
9) Iordache Kretzulescu erà fiul lui Pârvu, iar acesta fiu al lui Radu, cumnatul lui Şerban Vodă Cantacuzino, e a cărui soră o ţineà în căsătorie. Cealaltă soră a lui Şerban erà căsătorită cu Papa Postelnicul Brâncoveanu, tata lui Constantin Vodă. In acest fel Iordache erà şi nepot şi ginere lui Vodă Brâncoveanu.

sericii noastre sub numele de Grădinele (judeţul Romanaţi) au fost date în zestre Doamnei Stanca din neamul Kretzuleştilor şi soţia lui Mihaiu Viteazu. Dela Stan Logofătul «ot Kretzuleşti» tatăl Marelui Logofăt Radu Kretzulescu, ramura noastră Basarabească a păstrat numele de Kretzulescu. Marele Ban Dragomir, un frate al Doamnei Stanca posedà pe lângă o parte din Plăviceni (domeniu ce trecù prin moştenire nepotului său Radu Kretzulescu) şi jumătate din Brâncoveni, a cărei altă jumătate aparţineà rudei sale Matei Aga ot Brâncoveni care a domnit sub numele de Matei Basarab Voevod.

Cum că o altă moşie a Bisericei «Ciorani» (jud. Prahova) a fost lăsată Marelui Ban Dragomir de moşul său, Marele Ban Dobromir, reiese, asemenea dintr'un hrisov al lui Teodosie, Marele Ban al Craiovei, cu data de 1639, ce se află la arhivele Statului.

Istoria familiei noastre şi probele descendenţei sale din străvechea dinastie pământeană a Basarabilor, le vom publicà mai târziu, după se vom fi elucidat cu date positive complete unele puncte atât de dificile de a se stabilì, când ne suim în secolele al XV-lea şi al XVI-lea».

In studiul său asupra *Basarabilor*, d-l Hasdeu, încheie o parte din întâiul capitol, zicând următoarele: «Prin urmare se poate zice că pe timpul lui Cantemir nu mai existau urmaşi recunoscuţi din acea ramură a *Basarabilor* care, începând dela Mircea cel Mare şi dela frate-său Dan, îşi monopolizase, fie ca «Dăneşti» fie ca «Drăculeşti», tronul Munteniei; dar a zice că numai există neamul Băsărăbeştilor e fals, fiindcă acel neam cuprindeà, nu o singură ci o mulţime de ramuri, unele rămase în fiinţă până astăzi». 1)

In rândurile următoare d-sa citează tocmai pe Kretzuleşti — şi pe Buzeşti — ca urmaşi ai Basarabilor, dar bine înţeles din alte ramuri decât Dăneştii ori Drăculeştii. Notiţa domnului Em. E. Kretzulescu vestind aducerea unor probe doveditoare a unei descendinţe din înşişi Dăneştii Basarabi, nu poate fi decât aducătoare de nerăbdare pentru lămurirea unei atât de interesante cestiuni.

Din aceste, şi din alte multe puncte de vedere, volumul publicat de către d. Em. E. Kretzulescu se înfăţişează ca o lucrare de un deosebit interes. Expunerea faptelor, — împreună cu istoricul procesului, — sânt lămurite în chipul cel mai firesc posibil — lucru nu tocmai uşor de găsit nici chiar la cei cari sunt specialişti în materiile pe cari le atinge autorul.

I. Bălănescu-Danubian, *Din largul mărei*, Bucureşti, Tip. „Universitară" A. G. Brătănescu, 1906; 128 pp. în 8.

Volumul coprinde în primele 110 pagine descrierea unei călătorii făcută, de autor, pe un vapor românesc de comerţ, plecând din Constanţa, ajungând în Anglia şi de acì la Rotterdam. In rest sânt *„Priviri asupra Marinei Noastre"*.

Povestirea drumului pe mare — timp de atâtea zile — cum şi a impresiilor, a simţimintelor şi a gândurilor avute în toată vremea acestei plutiri pe unde sau popositi pe uscat, e făcută — mai pretutindeni — fără întroducerea de fraze cu pozâ poetică. Autorul şi-a dat seama că Loti, — de al cărui nume dai, sub un motto, deschizând cartea — Loti va răsări vrând-nevrând în mintea fiecărui cititor. Şi atunci poesia, — care se'nalţă cu puterea unui parfum ameţitor din rândurile simple, neîncărcate- aproape de o înfăţişare antică — această poesie reală şi neajunsă a lui Loti va turi bura seninătatea cititorului care ar da peste pagini de pretenţioasă zugrăvire a vieţii în largul mării. Domnul I. Bălănescu-Danubian s'a păzit, deci, pecât e cu putinţă — omeneşte — de a merge pe o asemenea greşită cale; şi de aceia cititorul îi va fi de multe ori pe deplin recunoscător, nefiind silit a'şi îndreptà mereu gândul către un model de îndreptare, de potolire, — şi a cărui amintire nu poate fi decât păgubitoare oricărui imitator — conscient sau inconscient — al lui Pierre Loti.

D. Bălănescu-Danubian povesteşte, dară, şi descrie — în cele mai multe părţi — simţimintele avute — pe măsură ce împrejurările, decorurile, oamenii, se schimbă în jurul celui care însemnează răscolireà gândurilor sale ca şi vederea lumii prin care trece.

Intâiele pagini[2]) cu lirismul lor, — puţin cam sgomotos, — dacă nu ar aveà de suferit comparaţia cu atâtea şi atatea asemănătoare întroduceri, în care dorul de ducă în lumea largă se sbate în rânduri de o nespusă vigoare poetică, ar puteà să atragă mai mult — decât vor face-o — băgarea de seamă a cititorilor. Şi mai e cevà, observat nu numai la început ci şi în alte pagini ale volumului: E o neîndemânare în trecerile dela un pasagiu la altul, cum şi unele curioase disonanţe în mijlocul rândurilor însufleţite de lirică zugrăvire sau — chiar — aproape invocare. Astfel acì, în primul capitol, după ce vedem gândurile, simţimintele şi dorinţele, distins exprimate, ale autorului, după ce am citit:

1) HASDEU, *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. II, s. v. *Basarabă*, col. 2541.
2) «Dor de ducă», pp. 5—7.

«Vream un cer albastru neţărmurit, sub a cărui boltă limpede, gândirea să alerge călătoare, scăldându-şi aripele în boarea parfumată a unei dimineţi răcoroase, vream să pribegesc în libertatea singurătăţilor tăcute, ca să gust voluptatea infinită a liniştei».

după ce se întreabă autorul:

«Unde eră acea putere nevăzută, care trebuia să mă smulgă din ameţitorul vârtej al pasiunilor lumeşti, etc;»

deodată se întrerupe şi ne spune:

«Implinirea viselor mele nu era depărtată. Printr'o împrejurare fericită eram îmbarcat pe vaporul „Iaşi", al Serviciului Maritim Român, pentru a face două călătorii de practica navigaţiei între Constanţa-Rotherdam» [1]).

....Dacă nu mă înşel, e o săritură cam periculoasă — coborîrea dela stilul nuanţat de lirism la foarte apropiata de pământ — sau de mare — frază, în care aflăm că autorul eră „îmbarcat pe vaporul „Iaşi", al Serviciului Maritim Român, pentru a face două călătorii de practica navigaţiei între Constanţa şi Rotterdam". Poate că e o deşteptare cam nepotrivită, din vorbirea cu ondulare poetică, la realitatea prosaicei informaţiuni.

Tot astfel, iată reprodusă o jumătate de pagină, pentru ca şi mai bine să se observe sguduirea pe care o simte cititorul în drumul pe care-l face cu mintea, dealungul paginelor:

„Marea pune pe obrajii palizi, roşeaţa sănătăţii şi dă fiinţelor slabe puterea vieţei' izvor din aerul său curat, vânturat din clipă în clipă de aripele vântului.

O admirabilă definiţiune a mării din punctul de vedere al foloaselor sufleteşti ce ea aduce omului, este aceea a lui *Henri de Noussanne: "La mer est la maîtresse qui enseigne le mieux la réflexion, le sang-froid, l'héroisme"*.

Se înoptează. Crai nou se înalţă pe cer, topindu-şi dâra de diamant în limpezimea apei, stelele îşi tremură imaginile în oglinda tremurătoare a mării.

Luminile palide înfipte în şoldurile dealului, par candele într'un cimitir. Nici o şoaptă, nici o bărcuţă nu turbură această pace profundă". [2])

Bucata este întocmai reprodusă, având frazele — şi chiar sublinierile — aşă cum le-a făcut şi aşezat autorul; şi totuşi nimeni — poate — n'ar crede că rândurile în care se vorbeşte despre o definiţiune a mării trebuiau să fie întâlnite — şi în chipul în care intervin — acolo unde fură văzute. Rog să fiu ertat de comparaţie, dar citarea definiţiunii d-lui de Noussanne în locul şi în felul în care e făcută seamănă cu o înnăditură sau cu un petec — de cari nu eră nevoe — pus în mijlocul unui tot oarecare.

In sfârşit, încă o ultimă citaţie de acest fel:

„Innalţă-te inimă, încă trei zile şi trei nopţi de trudă, a patra puţin mai urîtă şi barometrul arăşi creşte, acalmia va veni, vom zbură pe valuri cu vasul nostru, ca în zborul unei pasări călătoare rătăcite şi vom goni din suflet, această desnădejde neagră ce ne cuprinde firea". [3])

Volumul domnului Bălănescu — Danubian are însă destule părţi cu îngrijire scrise pentru ca să se poată trece cu vederea asemenea imperfecţiuni obişnuite la un autor ce dă la lumină primele producţii ale minţii sale. Paginele în care zugrăveşte melancolia omului depărtat de societate tocmai în vremea de iarnă [4]) — la Crăciun — când urâtul năvăleşte asupră celui singuratec cu mai nespusă furie; cum şi povestirea şi descrierea unei nopţi vijelioase petrecute pe mare — şi mai ales pe punte, de rând, sunt poate, cele mai de seamă părţi ale întregului volum.

Un răsărit de soare, la orizontul mării:

„Largul este o bae de aramă topită, o vatră de foc, din adâncul căreia, soarele, se ridică rotund şi pleşuv din ape, plutind în strălucirea de aur a dimineţii; globul pare un cărbune înroşit ca para, se dezlipeşte de orizont, se subţiază în jos şi scapă pe bolta cerului, picurând în undele vinete o pulbere fină de jeratic". [5]).

Lipsind o comparaţie, care — aşă cum e făcută — se loveşte întru câtva de vecina ei; îndreptându-se — foarte uşor — punctuaţia, spre a limpezi înţelesul şi a dă o dreaptă înfăţişare gramaticală frazei, — imagina care se iveşte la citirea acestor rânduri este aleasă şi lipsită de banalitate.

Iată acum o notă gingaşă, însemnată prin trecerea prin Bosfor:

Sus pe creasta munţilor pitită de ochii poftitori ai ghiaurilor, o vilă albă, schimbă priviri dulci cu marea, şi inundată de lumina vie ce-i umple de strălucire ferestrele, zâmbeşte gingaş printre copacii stufoşi ce o împresoară ca nişte bătrâni şi credincioşi paznici". [6])

---

1) P. 6.
2) «La Stambul», p. 23.
3) «In canalul englez».
4) «La Constanţa», pp. 10—11.
5) «Spre Stambul», p. 16.
6) «Spre Stambul», p. 18.

Câteva mici comparaţii colorează vioiu — ici şi colo — mersul istorisirii. De pildă, vedem cum, iarna, la plecare, vaporul pleacă „sfâşiind cu pieptul său de oţel gheţurile ce trosnesc desfăcându-se, ca nişte găteje uscate pe foc".

Tot aşà o cunoscută metaforă, din *Mioriţa*, regăsită şi schimbată în următoarea comparaţie, produce un efect deosebit:

„Munţii ca nişte preoţi misterioşi îmbracă haina nopţei şi dispar în urmă, topindu-şi formele în umbra depărtărei". [1])

Ca limbă, se zăresc, pe alocurea, unele barbarisme ca balans [2]) (=*legănare*), timonierul [3]) (*cârmaciul*), «un căpitan de marină, foarte comod, fără cravată la gât»...» [4]), etc, rămase — fără îndoială — din zilnica vorbire; căci nimeni mai mult ca militarii, medicii şi avocaţii, nu întrebuinţează la noi termeni şi expresii ne-româneşti, pentru a vorbì despre lucrurile cele mai obicinuite şi pentru care limba noastră are cuvinte din belşug.

Volumul publicat de d-l I. Bălănescu-Danubian citit, descreţeşte fruntea — de cele mai multe ori—şi deschide pofta de lungi şi depărtate călătorii. Autorul a fost sincer în expunerea simţimintelor sale şi de aceea rămânem cu atare impresie. Dacă ar fi căutat a imità de aproape de tot pe Loti, s'ar fi întâmplat două mari rele:

1) N'ar fi reuşit; 2) S'ar fi observat discordanţa între concepţia totală—pesimistă, tristă la Loti—şi micile părţi proprii autorului, cărora în chip de neînlăturat le-ar fi dat un alt colorit. Intr'adevăr marele romancier francez care îşi petrece viaţa străbătând întregul pământ, în lung şi lat, trebuià să ajungă la melancolia din operile lui şi mai apoi chiar la un înrăit pesimism; căci un om dornic de călătorii, — prin firea lui şi prin felul său de viaţă—,care la un moment dat nu mai are unde să se mai ducă pe globul acesta, va începe a simţì că i se mărgineşte putinţa de a trece prin locuri necunoscute; va aveà impresia vagă dar reală că se află într'o mare închisoare din care *e sigur* că nu poate ieşi. După cum zice Lemaître, lui Pierre Loti nu-i mai ajunge numai planeta noastră; şi fiindcă nu poate face nimic în potriva unui asemenea rău, acum «el străbate lumea numai ca să strângă sensaţiile cele mai puternice sau cele mai delicate. El nu mai socoteşte universul visibil decât ca o pradă pentru închipuirea şi pentru simţurile lui.» [5]).

Cu totul altfel vede călătoria în depărtări un om care a străbătut, de sigur, însemnate drumuri pe pământ, dar înaintea căruia totuş multă vreme, dacă nu totdeauna, i se va deschide necunoscutul. Incântarea la vederea locurilor nouă şi felurite; dorul de ţară şi de cei lăsaţi acasă; grija de necazurile şi greutăţile drumului—mai ales la început — vor fi elementele alcătuitoare ale istorisirii unei asemenea călătorii. Dacă povestitorul va trece prin locuri amintitoare de fapte istorice, le va reîmprospătà pentru cititori; şi dacă va avea şi dragostea învăţatului cercetător al urmelor antice—se va oprì, va cercetà şi va studià, chiar, urmele rămase — aşà cum de pildă a făcut Chateaubriand în al său *Itinéraire de Paris à Jérusalem.*

Cam în acest de al doilea fel a căutat d-l I. Bălănescu-Danubian a'şi alcătui scrierea domniei sale, nepierzând totuş din vedere marinele superbe ale lui Loti. Şi fiindcă acest chip e cel mai firesc, mai ales când cineva trebuie să se gândească la lupta de neînlăturat cu amintirea marilor maeştri, autorul a reuşit a scrie multe pagini interesante şi chiar câtevà pasagii alese.

Th. D. Speranţiă, *Versificaţiunea română şi originea ei.* Bucureşti, tipografia regală, 1906, 52 pp. în 12°.

Foarte rari sunt cărţile, cari tratând subiecte greoaie să poată fi limpezi şi interesante; şi dacă materia pe care o prefiră e ca un pământ înţelenit în care nu s'au tras de cât rari şi îndepărtate brazde, munca ajunge uneori să fie o nespusă trudă. Când, acum vre-o trei ani, am tipărit întâiul meu studiu despre «*Ritm şi Măsură*» [6]), am priceput pe deplin aceste nevoi şi nemulţumiri. In momentul də a publica a doua parte, — o urmare — la vechiul început, aflând despre apariţia lucrării d-lui Speranţiă, m'am oprit ca să pot compara rezultatele din rândurile mele cu cele din această scriere similară; şi înainte de orice a trebuit să constat o desăvârşită claritate de expu-

1) «In largul Mării Ionice», p. 28.
2) P, 31.
3) P. 31.
4) P. 21.
5) JULES LEMAÎTRE, *Les Contemporains,* Troisième série, 1387, «Pierre Loti», I, p. 96.
6) «*Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*», An. V, vol. IX, pp. 246 — 266; şi în *Studii,* Literatură Estetică, Filologie, Intâia serie, 1904, pp. 41—61.

nere, ceva la care ar fi de dorit să ajungă ori-cine din cei cari s'ar ocupà cu asemenea subiecte. Indemânarea de rânduire a materiei şi putinţa de *a defini* elementele versificaţiei — cei mai mulţi n'au putut de cât a le *descrie* — sunt calităţi fruntaşe ale lucrării d-lui Speranţiă. Din acest punct de vedere, şi ca un model, cititorul poate găsi la p. 12, definiţia ritmului şi lămurirea ei.

Ocupându-mă în această notiţă, numai cu unele puncte despre cari am mai vorbit, sau cari n'au legătură directă cu urmarea studiului meu, iată vre-o câteva — în ordinea paginilor citite.

Chiar pe la început, autorul zice :

«*Versificaţiunea română, e versificaţiunea latină*: s'a zis de mult, şi cum s'a zis, a rămas bun zis şi crezut» [1])

E probabil o greşală la mijloc ; E multă vreme de când această ideie nu mai apăruse ; iar în acest răstimp, în lucrări speciale, în manuale de poetică se spusese cu totul altceva despre ce *este* actuala versificaţie română. Dacă însă d. Speranţiă vrea să înţeleagă prin cele spuse mai sus că versificaţia noastră îşi are originea în cea latină — adică altceva decât ce rezultă din rândurile citate — atunci cestiunea se schimbă, şi socot că n'ar fi fost o greşală a căuta să nu se rezolve prea repede. Simpla citire a versurilor cunoscute lui Suetonius — sau, am putea să adăogăm, a celor citate de d. Hasdeu [2]) după Flavius Vopiseus — dovedesc pe deplin lipsa de avânt poetic poporan la Romani, dar nu sunt o hotărîtoare probă, cum conchide d. Speranţiă, despre naşterea versurilor noastre din cele vulgaro-latine. Cât despre ideea emisă de autor că versificaţia metrică din latina clasică. n'ar fi fost înţeleasă de cât de clasele culte romane, e aşa de greu a fi susţinută — neavând o temelie solidă — în cât rămâne o.... părere, cu putinţă a fi desvoltată mai târziu şi într'o mai largă măsură.

In privinţa *cesurei*, despre al cărui rost în versificaţia română, socot că — în mare parte — s'a înşelat d. Speranţiă, câte-va observări le-am făcut în articolul care va apărea într'unul din viitoarele numere din *Literatură şi Artă Română*, aşa în cât nu le mai amintesc şi acum.

Vorbind despre felurile de *picioare*—pe care nu eră nevoe a le numi *tacturi*— d. Speranţiă zice :

«...., cu stăruinţă şi cu multă osteneală s'ar putea poate întrebuinţà şi *amfibrachiul* şi *anapestul* şi *peonul*» [3]).

Această dorinţă e îndeplinită însă de mult, şi — în ce priveşte amfibrachiul — fără de osteneală. Sunt într'o situaţie cam neplăcută, de oarece trebue să mă citez, dar sunt nevoit să o fac spre a putea pe de o parte să atrag atenţia asupra faptului că ritmul amfibrachic l-am găsit chiar la Nicolae Văcărescu [4]), în distinse versuri ; că a fost — după cum am arătat — unul din elementele de succes ale lui Bolintineanu şi Eminescu [5]) ; şi că se găseşte destul de des la poeţii contemporani — de pildă la d. Lecca în frumoase amestecuri cu grupe iambice ori trochaice [6]) ; — iar pe de altă parte să reamintesc observarea că acelaş ritm amfibrachic e unul din cele mai uşoare, mai ales în limba română, unde accentul tonic al cuvintelor poate fi aşa de variat, — după cum arată lămurit însuşi d. Speranţiă [7]) — putând stà pe patru feluri de silabe, începând cu ultima şi sfârşind cu a patra (ex.: *strùgurele, cèrurile* etc.)

In ce priveşte *peonul*, a fost un ritm de mai multe ori întrebuinţat de Bolintineanu, şi chiar la p. 34 din broşura d-lui Speranţiă găsim citate versurile :

Megeám pe căi sălbătice
Cătám adăpostíre
Iar fántasme lunàtice
Râdeàu p'o monastíre [8])

unde primul şi al treilea vers sunt compuse din câte doi iambi plus un pean No. 2, de nu chiar din doi peani fiecare vers.

---

1) P. 3.
2) *Doina*, «*Columna lui Traian*», Noua serie, an. III, ne 7—9, 188², Cf. La «*Doina*» *des Roumains* în *Bourgeons d'Avril* (de *Julie Hasdeu*), nouv. édition, p. 187.
3) Elementele ritmului. — Tacturi, p. 36.
4) Mss. 421 (Academia Română). Cf. «Ritm şi Măsură», în ale mele *Studii*, pp. 41 sqq.
5) «O fată tânără pe patul morţii», părţi din «Mihnea şi Baba», «Mortua est», etc.
6) Cf. «Ritm şi măsură», vol. citat., pp. 52—53.
7) P. 13.
8) **Bolintineanu**, O noapte la morminte.

Dacă s'ar căutà a se reduce «*selbàtice*» şi «*lunàtice*» la câte doi iambi — lucru greşit căci ar trebuì atunci să admitem pe silabele ultime câte un accent secundar prea puternic, — ar fi cu mult mai greu a primì aceiaşi împărţire pentru următoarele versuri din *Mihnea şi Baba:*

O flacără misterică
Dă pàlidă lumină,
Iar stâlpii în biserică
Păreau că se înclină.

Aci versurile 1 şi 3 sunt lămurit compuse din câte două peani No. 2 cu accentul pe a doua silabă din cele patru, iar versurile 2 şi 4 sunt catalectice.

Tot astfel, la p. 29, d. Speranţiă reproduce—fără să observe—versuri cu ritmul de formă *anapestică*. Acele versuri tipărite mai întâiu în *Revista Nouă* de către d. Hasdeu şi apoi reproduse în volum [1]) sunt, în forma lor definitivă astfel:

Când o fi să mă duceţi la criptă
Nu pe mine, ci vasul rămas
D'o cam-dată în vasu-i înfiptă
O făcliă sclipind din cel vas
O senină lumină pe-un ceas;

adică sunt compuse: 1 şi 3 din câte trei anapeşti plus o silabă, iar 2, 4 şi 5 numai din câte trei.

Chiar aşa cum erau reproduse la d. Speranţiă, din cele patru citate de d-sa, ultimele trei erau versuri cu ritm anapestic foarte lămurit.

Astfel dar atât *amfibrachiul* şi *anapestul* cât şi *peonul* sunt elemente ritmice întrebuinţate în versificaţia română şi unele chiar foarte des.

In ce priveşte combinarea diferitelor ritmuri, în aceiaş bucată poetică, — lucru destul de interesant şi de care nu s'a ocupat—d. Speranţiă putea găsi exemple numeroase la Bolintineanu, la d-nii Hasdeu şi Lecca — după cum am arătat-o demult; sau chiar în acelaş vers, ca la Depărăţianu, Eminescu, d. Duiliu Zamfirescu şi alţii, după cum o voiu arăta-o mai târziu. Tot astfel şi combinarea măsurilor în aceiaş poezie este une-ori mult mai complexă decât în cele două exemple citate la pag. 22 din broşura d-lui Speranţiă, şi poate că în „Ritm şi Măsură" am stăruit prea mult chiar asupra acestei din urmă cestiuni.

Asupra accentelor ritmice observările d-lui Speranţiă sunt uneori întemeiate pe o greşită înterpretare şi nomenclatură; şi de aceea voiu reveni asupră-le.

Aceste câteva mici însemnări pe cari le-am făcut citind broşura d-lui Speranţiă şi pe cari le-am reprodus în această dare de seamă, sunt scrise spre a puteà fi îndreptat la rându-mi, dacă vre-o greşită părere sau observare s'a strecurat sau se va strecura în cercetările similare, pe cari le-am făcut şi pe cari le continuu.

D-r Alexandru Bogdan, *Ritmica cântecelor de copii* (Contribuiri la ritmica românească). Extras din „Analele Academiei Române", seria II, tom. XXVIII, Memoriile secţiunii literare, Bucureşti, Carol Göbl, 1906, 98 pp. in 4°.

Lucrare foarte serioasă, — care susţine între altele că «obârşia comună a ritmului poeziei p o p o r a l e româneşti şi n e m ţ e ş t i este ritmul v e r s u l u i i n d o - g e r m a n i c [2])— broşura d-lui dr. Al. Bogdan se ocupă de ritmica versurilor recitate de copii cu prilejul a diferite jocuri, iar nu de cântece, cum vesteşte titlul. O mică încurcătură, care dăinueşte dela începutul până la sfârşitul lucrării, face pe autor a vorbi despre versuri întocmai ca despre nişte bucăţi muzicale. Astfel — de pildă — zice d-sa:

«în versul:
Muntele s'a dărâ*mat* capu i s'a *spart*.
silaba accentuată *mat* are o durată de 1/4, iar silaba accentuată *spart* o durată de 2/6 dintr'o unitate de timp».[3])

«*Simboalele* şi alte semne»[4]) pe care autorul le-a „folosit la însemnarea

1) *Sarcasm şi Ideal* 1897, Gaudeamus, pp. 168—169.
2) IV, Versurile, § 4. Versurile de copii şi Saturnius. Originea Ritmului poporal românesc, p. 58.
3) Sistemul, § 3. Simboale metrice; Durata silabelor accentuate, p. 7.
4) Prefaţă, p. 2.

ş e m e l o r [1]) ritmice" spune că le-a luat după un Neamţ. E de regretat că n'a cunoscut şi studiile de *filologie muzicală* ale d-lui Jules Combarieu [2]), unde pe lângă lucruri interesante, se găsesc şi trăsături de geniu în felul celor din broşura editată de Academia Română. In alcătuirsa definitivă, însă a sistemului său de semne poetico-glagolitico-muzicale, d. dr. Al. Bogdan spune că a fost de multe dăţi original:

[«Simboalele....»] parte le-am compus eu orientându-mă după cele dintâiu [ale Neamţului] ori de tot independent; independent în astfel de cazuri, cari sunt caracteristice numai pentru ritmica românească»[3]).

Neîndoelnic lucru e că şi în găsirea «*şemelor*» la diferitele versuri pe cari le citează, a fost mai totdeauna, tot „independent".

Un lucru care va bucura pe toată omenirea: filologi, medici, muzicanţi, actori, etc. — e credinţa neclintită pe care se întemeiază întreaga lucrare a d-lui dr. Al. Bogdan, anume că ori şi ce vers — mai ales pronunţat de copii, are totdeauna aceiaşi durată, şi fiecare silabă e într'un raport absolut fix faţă de vecinele ei, şi chiar până acolo, în cât să apară lămurite şi *neclintite* cele mai mici nuanţe de pronunţare, accentuare şi durată. Pe acest fond se desfăşură operaţia în urma căreia pe paginile 61—68, se *fixează* până în mici amănunte tabloul de pronunţare figurată şi neschimbată a diferitelor versuri copilăreşti.

Regretăm că lipsa semnelor ne împiedică de a reproduce amănunţita notare a unor versuri ca:

Bica, bica, taoru
Gace ca bălaoru,
Bica, bica, bea ulcica [4])

sau ca:

Apoi secna secna pi
Chesti 'mboli na costi
Ţăngăr, măngăr, na cafto
Ta afto, belengher buf. [5])

Cu modestie, d. dr. Al. Bogdan după ce spune — chiar în prima pagină — că este autorul unei lucrări în care a studiat metrica lui Eminescu, adaogă:

Dacă c r e d i n ţ a mea este şi acuma, că c e l m a i b u n î n c e p u t în s t u d i a r e a metricei româneşti moderne *artistice* s'a p u t u t f a c e t o c m a i cu E m i n e s c u, după mântuirea studiului de faţă am a s e m e n e a convingerea, că r i t m i c a c â n t e c e l o r româneşti de copii va da cea mai sigură temelie pentru studiul metricei *poporale*».

Intr'o notă [6]) îşi întăreşte s i t u a ţ i a, declarând că:

«Incercarea d-lui A. D. Xenopol în «Convorbiri Literare», IX, (1876) este insuficientă şi şi nereuşită. Tot aşa şi altele, cari se găsesc în manuale de poetică, stilistică ori de literatură, parte insuficiente, parte greşite».

Ca o firească urmare a citirii cărţi acesteia, direcţiunea revistei „Sămănătorul", a publicat acum câteva luni, următoarea notiţă:

„In «Analele Academiei Române» a apărut o lucrare a d â n c i t ă şi complectă a d-lui Al. Bogdan, despre „Ritmica cântecelor de copii". D. Bogdan, profesor în Braşov e cel d'i n t â i u c a r e a s t u d i a t r i t m u l p o e s i e i n o a s t r e c u l t e şi p o p u l a r e". [7]).

Zadarnic a mai adăuga că în toată b r o ş u r a nu e câtuşi de puţin vorba de „r i t m u l p o e s i e i n o a s t r e c u l t e, şi că... «*cel d'intâiu*» e... c e l d i n u r m ă. Academia Română — dintre ai cărei membri *nici unul* n'a citat lucrarea înainte de a fi fost publicată în «Anale» — nu zic, prin asta că au citat-o pe urmă, — va fi socotit că e ceva similar lucrărilor din literaturile străine şi cari folosesc, deodată şi din punct de vedere folkloric şi psihologic şi poetic. Dacă vre-un membru al instituţiei care publică în «Analele» sale cele 98 de pagini sui-generis, de cari e vorba, ar fi răsfoit, măcar o parte a manuscrisului, s'ar fi speriat de fond şi s'ar fi supărat cu desă-

1) Adică «schemelor».
2) Etudes de Philologie Musicale, *Théorie du Rythme* dans la Composition Moderne d'après la doctrine antique, suivie d'un essai sur l'Archéologie musicale au XIX siècle et le problème de l'origine des neumes; Paris' Alphonse Pichard et fils, 1897, IV+194+2 pp. în *fo*.
3) Prefaţă, pp. 2—3.
4) P. 78, col. 2, B. 136.
5) P. 90 col. 1, I. 14.
6) Tot pag. 1.
7) «*Sămănătorul*», Anul V., No. 16, 16 Aprilie 1906, p. 320.

vârşire de formă. Nu e de presupus că s'a publicat cu ştirea şi cunoştinţa domniilor lor pagini în cari limba românească e scâlciată într'un chip aşà de puţin patriotic.

Fraze, cum sunt cele reproduse mai sus, ori neromânisme ca următoarele culese în treacăt dovedesc pe deplin afirmarea noastră.

Astfel găsim:

şeme [1]); *elevat* [2]); silabe *ponderoase* [3]); vers *accentuativ* [4]); »făcând abstracţie dela imitaţiunile versurilor antice clasice şi dela versurile libere« [5]) *detailat* [6]); *ritmizarea* [7]); *ritmizat* [8]); *controlă* [9]); *tacte* [10]); *pauzat* [11]); *«versuri de copii româneşti»* [12]); asemănării *frapante* [13]), etc.

Tot astfel e greu de presupus că un membru al Academiei Române ar fi socotit că face a se publica în «Analele» acestei societăţi, în mare parte literară — capitole cari încep cu descoperiri de felul următor:

«Versul este mişcare (stare sunt pauzele versurilor). Şi orice mişcare se întâmplă într'un timp oarecare»» [14]);

sau mărgăritare ca:

«Şi mai observăm în c ă, c ă silabele urmează una după alta într'o ordine oarecare, anume întâiu e o silabă accentuată, apoi una neaccentuată, iarăş una accentuată, iarăş una neaccentuată şi aşà mai departe: accentuată, neaccentuată, accentuată, neaccentuată» [15]).

fără a mai vorbi de cacoforiile care în semn de belşug — încep cu titlul cărţii.

Socotind bine-bine, poate că n'am dreptate: E posibil ca urma premiării unor versuri de mâna treia, Academia să voiască — în chip de ironie — a publica în propriile sale «Anale» o ritmică de aceeaşi însemnătate. D. I. Bianu însă, unul dintre *cei d'intâi* cari s'au ocupat cu ritmica românească, studiind versificaţia unui poet religios,— direcţia „Sămănătorului“ n'o ştie, cum-dealtfel-nu ştie multe lucruri asupra cărora îşi dă părerea — puteà p r i n t r e c e i d ' i n t â i, să respingă publicarea unei asemenea lucrări care nu contribue de loc la strălucirea publicaţiilor Academiei. Mulţumită însă bunăvoinţei membrilor acestei instituţii — nici unul nu se pare a fi protestat — d-l dr. Alexandru Bogdan tipărindu-şi opera pare a privi de sus, chiar şi pe «nemuritori» în propria lor casă.

Nu e rău. Asta o să-i facă — poate! — a citi în viitor manuscriptele ca şi cărţile ce li se presintă, fie spre publicare, fie spre premiare.

Biblioteca scriitorilor români. **N. Nicoleanu,** *Poezii şi proză*; **Vasile Cârlova** *Poezii*; **C. Stamati,** *Poezii şi Proză*. Publicaţie îngrijită de *G. Bogdan-Duică*. Bucureşti, Institutul de Arte Grafice şi Editură «Minerva», 1906, 352 pp. în-12°.

Notiţele cari însoţesc noua publicare a lucrărilor celor trei scriitori romantici sunt de un interes deosebit, cum sunt de altfel, de obiceiu, cercetările d-lui G. Bogdan-Duică — privitoare la istoria literaturii româneşti. Cititorii vor aveà dar îndoita plăcere de a citi atât versurile lui Nicoleanu, Cârlova şi Stamati, cât şi lămuririle de ordine biografică şi critică, aşezate la începutul fiecăreia din cele trei despărţiri ale volumului [16]).

E interesant de constatat că dintre toţi poeţii de care e vorba, mai ales C. Stamati a preocupat pe d-l G. Bogdan-Duică,—insistând anume şi asupra isvoarelor literare ale operei poetice de care se ocupa. E de mirat însă de ce n'a reprodus din versurile publicate de autor de cât pe unele. Intr'adevăr, dacă volumul de faţă tinde numai la răspândirea produselor celor trei poeţi, nu ar fi fost nevoe de o atât de amănunţită — uneori — cercetare a isvoarelor sau împrejurărilor în cari fuseseră scrise versurile. Dacă, din potrivă — ceeace e mai firesc pentru nişte scriitori, cari azi sunt cititi, cea mai mare parte, spre a fi studiaţi iar nu atât ca modele de opere nemuritoare— dacă publicaţia e făcută mai mult în scop critic, atunci tipărirea pe alese nu'şi are nici un rost. Ceva mai mult: E dăunătoare. Intr'adevăr, vorbind despre originalitatea operei lui C. Stamati, d-l Bogdan Duică arată că unele din poeziile scriitorului basarabian— de origină transilvăneană, după cum spune editorul [17]) — erau imitate după Lamartine şi V. Hugo; contestă apoi influenţa lui Byron; indică o traducere după Moore, una dnpă o poezie franceză de A. Sturdza, şi una rusească de M. I. Lermontoff [18]). Dintre scrie-

1) Pp. 2, 4, 5, 6, etc. — 2) Pp. 3, 8. — 3) P. 4. — 4) P. 5. — 5) P. 5. — 6) P. 6. — 7) P. 10. — 8) P. 11. — 9) P. 12 10) P. 57. — 11) P. 57. — 12) P. 57. — 13) P. 57.
14) I, Sstemul, § 1, Despre vers, p. 4.
15) P. 5.
16) *N. Nicoleanu*, pp. 7 — 21; *Vasile Cârlova*, pp. 133 — 134; *Constantin Stamati*, pp. 157 — 183.
17) P. 158.
18) Pp. 172 — 174.

rile în proză «Din Puşchin Stamati a tradus liber *Prizonierul la Cerchezi şi fecioara cercheză* eliminând dedicaţia şi încheerea. Şi *Gafiţa* este inspirată de o nuvelă a lui Puşchin *(Poştaşul)* [1])».

Toate acestea însă vin după şi împreună cu multe mustrări la adresa celor cari n'au ştiut şi celor cari n'au arătat isvoarele de inspirare ale lui Stamati [2]) Imi pare destul de rău, dar n'am ce face : Trebue să constat că d-l Bogdan Duică se supără de geaba. Sunt câţiva ani de când subsemnatul şi-a permis să arate — în treacăt, e adevărat, fiindcă nu erà vorba *anume* despre Stamati — că acest poet a *tradus*, e greu a zice a *imitat*, multe poezii de Lamartine, de V. Hugo şi chiar — lucru foarte interesant—de Alfred de Vigny. Si menţionam într'o notă, şapte poezii luate din *Premières méditations poétiques*, din *Secondes méditations* şi din *Harmonies* de Lamartine (D. Bogdan nu cunoaşte decât patru), şi pe cele două din V. Hugo, menţionate şi în publicaţia de care ne ocupăm. Insistam însă asupra traducerii şi parodierii, până la un punct—a elegantei poeme a lui Alfred de Vigny «*Le bain d'une dame romaine*» ajunsă în româneşte : «*Scăldătoarea unei cucoane Romînce*» [3])— pentru motive cari se pot vedea într'acel studiu la care mă refer [4]).

D. G. Bogdan Duică păcătueşte dar când acusă pe alţii de necunoştinţă a isvoarelor, mai ales că însuşi d-sa nu cunoaşte decât vre-o câteva din imitaţiile sau traducerile din Lamartine, şi nu ştie nimic despre Alfred de Vigny : ba încă nu pomeneşte aici nici despre traducerea din rusește a poeziei «Lauda lui Dumnezeu» a rusului Derjavin, lucru pe care îl spune însuşi Stamati, la pagina 205 din *Musa Românească*. [5]).

Nereproducând acea poezie,[6]) imitată după De Vigny, d. Bogdan nu nnmai că lasă de o parte una din cele mai de seamă bucăţi literare pe cari le-a publicat Stamati, dar în acelaş timp — fără să vrea, căci se vede a nu fi ştiut lucrul — nu dă cititorilor volumului editat prin îngrijirea sa, putinţa de a face o comparaţie cu originalul francez, aşa cum s'a gândit a face pentru «Zburătorul la zebre», pe care îl retipăresc şi eu — zice d. Bogdan Duică — pentru a arăta cum *Le sylphe* a primit în traducere figuri din demonologia poporului român». Partea ironică din versurile lui Stamati faţă de frumuseţea antică a pastelului zugrăvit de Alfred de Vigny îşi are însemnătatea sa deosebită ; iar volumul aşa cum e editat azi are o lipsă cam simţitoare. De altfel tipărind toate lucrările, sau cel puţin, pe cele scrise după Lamartine şi V. Hugo — cele cunoscute d-lui Bogdan, — folosul era mare, căci astfel cititorul cu simţimânt critic şi-ar fi dat seamă lămurit despre chipul cum compunea — traducând şi imitând — poetul C. Stamati. Aşa ar fi văzut că nu e tocmai exact a spune — cum zice d. Bogdan : «*Cruciuliţa* (în volumul din 1868 : *Cruceliţa*) *soţiei mele* este meditaţia XXII, *Le crucifix*», [7]) căci în poezia românească lipsesc patru strofe — faţă de original, — în afară de alte mici schimbări. Cu alte cuvinte Stamati a socotit că Lamartine s'a cam lungit la vorbă cu ocazia morţei doamnei Julie Charles — (Elvire), — care, fie zis în treacăt, în franţuzeşte nu e soţia poetului, ca în româneşte. Nu e rău a lăsa să se vadă cari părţi i-au părut zadarnice sau nepotrivite, poetului C. Stamati, care traducea din poeţii romantici — însă cu o potolire de simţimânt literar, cara ne întoarce une-ori la Conachi. Atât de puţin a fost *influenţat* Stamati de Lamartine şi de Vigny, din cari a tradus în cât părţile cele mai reuşite ale lui sunt bucăţile satirice. Asta nu însemnează că nu era un poet de valoare, mai ales pentru vremurile de atunci, şi că nu rămâne după el bucăţi cari vor fi citite încă multă vreme : Nu ! Stamati a fost însă un poet care nu putea să aducă poezia românească pe calea în care a fost îndrumată de Cârlova, Heliade şi Gr. Alexandrescu — deşi toţi patru s'au inspirat din măreţia, vioiciunea şi entuziasmul poeziei romantice.

Reproducând «*Cruceliţa*», sau arătându-i deosebirile faţă de original ; reproducând deasemeni «*Pentru săraci*» — «*Pour les pauvres*», sau indicând numai că Stamati pune acestui poeme a lui V. Hugo un motto din sf. Ioan Gură de Aur [8]), aşa cum nu e în volumul poetului francez, d. Bogdan Duică nu ar fi făcut decât a urma calea începută pentru a studia şi aceste particularităţi ale lui Stamati — a găsi pricina lor.

---

1) Pp. 174 — 175.
2) Pp. 170 — 175.
3) **C. Stamati,** *Musa Românească*, Iaşi, 1868, pp. 306—307.
4) «Originalitate !» în «*Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*», anul V, vol. IX, 1903, (fasciculul apărut în Iuniu), pp. 127—139, şi în ale mele *Studii*, 1904, în care e vorba de Stamati la pp. 34 — 37. O notiţă pa care o pub icasem mai înainte, în «*Conservatorul*», Ianuariu sau Februariu, 1903, amintea — între altele — şi despre această imitare după Alfred de Vigny.
5) Cf. p. 34 di i ale mele *Studii*, 1904,
6) **G. Bogdan Duică,** *C. Stamati*, în vol. citat, p. 172.
7) P. 172
8) **C. Stamati,** *Musa Românească*, p. 292. Cf. citatele mele *Studii* p. 34.

Negreşit că mai sunt multe de spus atât în privinţa lui Stamati cât şi a lui Cârlova Nu socot însă că e nemerit a începe să vorbesc despre toate astea cu ocazia acestei notiţe. Am amintit însă numai ce am publicat acum trei ani despre unele traduceri — sau imitări — ale lui Stamati, — când vrând a'mi lămuri bine cam ce însemnează *originalitatea* în literatură, l'am citat printre alţi scriitori cari făcuseră acelaş lucru — cu ştire sau fără ştire, crezând că fac bine, sau socotind că nu e rău să nu vorbeşti despre autorul după care traduci ori din cari te inspiri. Nu cred să aduc supărare nimărui, prin asta; dar îmi rezerv dreptul de a vorbi despre alte isvoare cu altă ocazie mai pe larg şi mai direct.

Un singur adaos: Dacă d. Bogdan Duică ar fi căutat să găsească isvoarele inspirărei lui Nicoleanu, cum a făcut pentru Stamati — şi nu ştiu de ce n'a făcut'o şi pentru primul — n'ar fi fost prea mirat, — cunoscând poeziile lui Alfred de Vigny, a vedea că poezia «*Dor şi jale*» îşi are partea primă turnată în tiparul poemei *La Maison du Berger*» [1]).

Ceva mai mult: chiar ideile — şi une-ori chiar şi imaginele — sunt asemănătoare. Obicinuita imputare făcută poeziei lui Nicoleanu, că în *Dor şi jale*» sunt perioade gramaticale în cari apodosa şi protasa sunt disproporţionate ca lungime, pierde din puterea ei când socoţi că la A. de Vigny o parte e compusă din trei strofe, de câte 7 versuri fiecare :

Si ton coeur, gemissant du poids de notre vie,
Se traîne et se débat comme un aigle blessé,
. . . . . etc.

Si ton coeur enchainée, ...
. . . . . .

Si ton corps, ...
. . . . . .

iar cealaltă numai din patru; pe când la Nicoleanu prima e numai de 6 versuri cu totul :

Dacă soarta ne'mpăcată sau a cerului mânie
Te-a ursit să zaci în lacrămi, în durere şi'n sclavie
. . . . . etc.

faţă de două ale părţii finale.

Astfel Nicoleanu cunoştea şi imita nu numai pe Alfred de Musset, sau alţi romantici mai cunoscuţi, dar — ca şi Stamati — chiar pe puţin ştiutul — mai ales la noi — dar marele poet Alfred de Vigny, pe care însă îl *imita* — iar nu-l *traducea* — în trăsături generale, într'o lucrare a sa, coprinzătoare şi de alte elemente din altă direcţie. Tot aşa făcea când imită celebrul sonet al lui Arvers în sonetul său care începe tocmai cu versurile :

D'acum pociu cu nepăsare p'a vieţii tristă cale
Să trăesc să mor în umbră ne'nţeles şi plin de jale, [2]) etc.

....Observ însă că încep a nu mă ţine de cuvânt.... Termin, deci, cu speranţa că la o viitoare ediţie a lucrărilor lui Nicoleanu, Cârlova şi Stamati, d. Bogdan Duică va publica şi mai amănunţite note biografice şi critice, şi în acelaş timp—nu va mai face o *alegere* din versurile cari trebuesc tipărite.

Memento: **Andrei A. Popovici**, *România şi Ungaria*, Studiu politico-economic — *La Roumanie et La Hongrie*, Etude politico-économique —; Bucureşti, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1906; 84 pp. in — 8° (Text românesc şi frances).

Zoe Verzea, *In lumea de azi*, Comedie de moravuri în 4 acte; Tipografia „Munca", Bucureşti, 1906; 244 pp. in—12.

N. I Apostolescu

1) Cf. de asemenea **Lamartine**, *Nouvelles Méditations*, «Chant d'Amour» (Secondes Méditations, XXIV), şi **V. Hugo**, *Les Contemplations*, «Les Mages».
2) P. 41 din volum.

Cărţi şi reviste străine

Les Familiers, poezii de Abel Bonnard.

Nimic mai ciudat decât mişcarea literară franceză contimporană. Alături de poeţi ca Quillard, Samain Régnier, întâlneşti poeţi cu totul opuşi ca tendinţe şi concepţiuni. Unul dintre aceştia este şi autorul volumului de poezii apărute de curând, lucrare care a dobândit premiul naţional de poezie din 1906.

In cartea întreagă nu se vorbeşte decât de cucoşi, prepeliţi, vulturi, rândunele, câni, pisici, corbi, canari,—în sfârşit de toate soiurele de animale trăitoare pe pământ, văzute şi nevăzute de ochii autorului. Iată cum ştie să descrie d-l Bonnard:

Autrefoix, enivré de ses membres robustes,
Il santait dans la haie et griffait les arbustes,
Et ses bonds chalereux nous fêtaient; aujord'hui,
Son âme humble est déjà recouverte de nuit.
Il somnole; le feu lui souffle la fumée.
Mais quand nous approchons sa prunelle embrumée
S'ouvre il léve vers nous la tête avec effort,
Et cherche dans nos yeux şi nous l'aimons encor.

The Wrecker, roman de Stevenson, tradus în franţuzeşte de Zeys.

Succesul avut în Anglia nu poate fi asemănat cu cel avut în Franţa. Dacă opinia publică engleză înclină a afirma drept superioare povestiri de peripeţii, descrieri exotice şi accente sfâşâetoare, cititorii francezi sunt departe de a primi chiar o traducere bună. Vă puteţi închipui romanul unui naufragiator. Nici vorbă că rafinata opinie publică a Franţei, nu s'a interesat câtuşi de puţin de misterele din fundul ori dela suprafaţa apelor. Pare că toată burghezia franceză a trecut la aristrocaţie, dacă nu primi sânge, cel puţin prin gusturi.

Der alte Fritz, de W. Uhde.

E vorba despre marea figură istorică a lui Frideric al II al Prusiei. Cartea era sorocită să facă senzaţie. Fără a voi să facă brografia marelului om, autorul s'a mulţumit să ne dea numai câteva trăsături ale caracterului eroului cărţii sale şi a eroului de pe vremuri. Frideric cel mare, „era un fanatic al adevărului care mintea pe toată lumea; idealist, nesupundu-se decât raţiunii, cinic şi entuziast, sclavul dreptăţii, plin de fantezii despotice, tiran care iubea republica, era un spirit interesant, deşi cam barbar, copil şi intrigant, Achile şi Don Quichotte în acelaş timp".

Povestea Vieţii mele de V. Korolenko.

Marele scriitor rus, iubit mai mult peste hotare decât în ţara sa a părăsit în timpul din urmă cu totul opera sa pur literară, spre a se dedica cu toată noblaţa şi generozitatea sa, operei de publicist militant şi această de după moartea lui Mik-

hailovici când devine șef redactor al *„Bogației Rusiei“*. Confiscată și suspendată, această foaie politică fu încurând în locuită cu *„Memoriile Contimporane“*, care sugrumate și ele la rândul lor fură înlocuite cu *„Actualitatea“*. Redacția și tendințele rămaseră veșnic aceleași,—numai editorul resbonsabil se schimba,—procedeu des întrebuințat în Rusia. Acelaș lucru s'a întâmplat și cu *Russ* care devine în urmă *Molva* și mai apoi *Secolul al XX.*

In timpul aceasta afacerea *Bogăției Rusiei* ajunge în fața instanțelor judecătorești, care achită pe redactor, dându-i astfel putința de a face să reapară prima foaie sub acelaș titlu. In aceste trei organe, care nu sunt decât una și aceiaș revistă, a început a-și scrie marele autor însemnările și notițele sale autobiografice,—nespus de interesante atât din punct de vedere literar, cât și din punct de vedere istoric. Istoria Contimporană a *Rusiei* nu se va putea scrie fără a se ținea seamă de lucrarea lui Korolenko. *Povestea vieții mele* este povestea Rusiei, sau mai bine zis, progresul ideilor în Rusia.

Les Egarés, roman de Jean Nesmy.

Un oarecare personaj, primește și se acomodează tutulor ideilor sociale moderne, devenind astfel un fervent discipol al școlii socialiste. Nu iubește nici armată, nici patrie, e dispus mai curând să primească decât să dee lovituri. La urmă sfârșește prin a seduce o fată cinstită. E alungat din orășelul în care trăește, fuge în Paris, unde speră să parvie. din secretarul unui om influent, om influent el însăși. Cât privește despre fata necinstită, îi rămâne multe căi: călugăria, prostituția sau resemnarea.

La Revue. — 15 Iunie.

Doctorul I. Héricourt, se ocupă despre *progresele recente ale medicinei.*

Se înțelege rău, când se spune că medicina este arta de a vindeca. In adevăr, enorme sunt progresele artei de a vindeca: terapeutica a realizat cuceriri extraordinare în domeniul suferinții; multe din medicamente au căzut, ca mii și mii de specii și procedee noi să înmulțească dicționarul medical.

Insă in afară de boalele fizice sau care se manifestează fizic, sunt boalele psihice.

Să mai considerăm de pildă *avariția*, care e o boală la modă, pătrunzând de multă vreme chiar pe scenele teatrelor.

Această boală e universal cunoscută, comentată și combătută. Figurează pe afișele conferințelor populare, dă de lucru multora care n'au de lucru, în sfârșit această boală pare a avea și ea microbul ei. Nimic mai contagios decât *avariția*. Și cum fiecare contagiune presupune un microb, d-nii Hoffmann și Schandinn s'au interesat să afle și *microbul zgârceniei*, ba chiar s'a căutat a se descoperi și un *serum* contra avariției. Rezultatele au fost uimitoare. Astăzi nu mai există nici o îndoială asupra naturii microbiane a acestei boale.

Dar precum tuberculoza, al cărei microb e cunoscut de atâta vreme, nu poate fi încă considerată ca o boală vindecabilă, să nu ne cântăm încă osanale de a fi învins această veche boală.

O singură speranță mai are medicina — în medicamentele necunoscute. Căci nimic mai ironic: cu cât numărul boalelor și al medicamentelor sporește, cu atât pare că scade posibilitățile de vindecare.

Oare nu se impune o simplificare și a unora și a altora?.

La Revue din 1 August conține un foarte frumos articol al Doamnei Frederika Macdonald: *Rousseau Calomnié*, și cu privire la această problemă, d. Jean Finot, directorul prețioasei reviste, face o splendidă expunere a lipsei de scrupule ce se observă de câtăva vreme în opinia publică franceză cu privire la scriitorii și oamenii mari dispăruți. Strigătul unanim ar trebui să fie: *laissons les morts en paix.*

In adevăr s'a vorbit mult și s'a scris tot așa de mult despre relațiile dintre A. de Musset și George Sand, s'a pângărit amintirea lui Chénier, B. de Saint-Pierre, Fleaubert. S'a spus și s'a scris că Victor Hugo în relațiile lui familiare a fost cea mai josnică canalie, că autorul faimoasei *L'art d'être grand père*, a tăcut toată viața sa asupra relațiilor necinstite dintre soția sa și Saint Beuve, ba chiar s'a zis că închidea dinadins ochii, numai și numai să aibă sprijinul moral al criticului. S'a pângărit viața lui Rousseau până într'atâta, încât în alte vremuri pământul francez ar fi

zvârlit afară osemintele marelui cugetător. Dar actele și documentele descoperite de d-na Macdonald sunt salvatoare și ele îndreptățesc momentul de revoltă al d-lui Jean Finot și strigătul lui: *laissons les morts en paix!*

Mercure de France dela 15 Iulie conține un documentat studiu asupra situației agrare în Rusia datorit d-lui A. van Gnepp.

Stanislas Rzemuski se ocupă despre *omul, caracterul și opera* lui Eduard de Hauptmann.

Știința supremă, știința *absolutului* și a primilor principii, știința care singură ne poate da o îndrumare în interpretarea Universului întreg și o sinteză totală a ființei noastre și a cugetării, această știință a exercitat din cele dintâi timpuri o influență ciudată asupra cugetătorilor din diferitele clase sociale. Epicur, Marcu Aureliu, Seneca, Malebranche, Descartes, Boehme.,—în fine biruitori și biruiți, burghezi țărani și aristocrați, de sânge sau de ocupație, toți au fost accesibili științii lui Platon Kant și Aristot. Numai militarismul prusian s'a arătat încăpăținat, numai ideile strânse și înfrânate din țara lui Frederic cel Mare, nu s'au înclinat în fața cugetării.

Eduard de Hauptmann e cu toate acestea o excepție, — căci fusese ofițer de artilerie prusian. Inzestrat cu un minunat geniu filosofic, studiile matematice profesionale îi deschiseră drum spre cea mai înaltă speculațiune filosofică.

Părăsind cariera armelor, se dedă cu totul filosofiei, refugiu suprem, consolație supremă a atâtor spirite mari.

Eduard Hauptmann, născut în Berlin 1842, intră în cariera armelor ca ofițer la vrâsta de 18 ani, După cinci ani, adică în 1865, își dă dimisia din serviciul activ.

In 1867 își susține teza de doctorat la Rostock.

In 1870 îmbrățisa un nou soi de viață contemplativă și meditativă, retrăgându-se într'o vilă în Gross hichterfelde.

Din fundul retragerei sale, marele înțelept lua parte la toate manifestările sociale intelectuale și politice, care au modificat așa de adânc Germania modernă.

Influența sa se revarsă asupra tuturor mișcărilor științifice și morale. Ferit de egoism și pedantism, interesându-se de orice chestiune esențială și abordând toate terenurile accesibile cu cea mai reală independență, cu cea mai surprinzătoare vigoare de expresiune și stil, marele metaficizian jucă un rol preponderant, iar opera sa rezumă și domină tendințele prezente și multe din tendințele viitorului umanității.

La Revue Bleue 4 August.

Camille Mauclair se ocupă de *psihologia decorului teatral.*

Nimeni nu va îndrăzni să dea scenei caracterul ei de *minciună*, și cu toate acestea ea pare că voește să-l păstreze. Cu toate acestea după cum nu e cu putință teatru fără verosmil, tot așa nu e cu putință teatru fără transfigurație.

S'a luptat mult, mai ales în Franța pentru adevărul decorului, și de pildă Antoine și-a făcut un frumos nume din îmcăpăținarea cu care a luptat pentru reușita acestei tendințe. Dar el n'a făcut altceva decât să ne dea iluziunea adevărului, și ori de câte ori, acest mare priceput în punerea în scenă a forțat *maniera sa*, n'a făcut decât să redee și mai mult imensul antagonism ce există între exact și adevarat.

Scena e un tablou încadrat. Sugestiunea adevărului în public prin combinațiuni gradate nu trebue să scoboare ori să treacă o anumită limită. Contrastul dintre interiorul teatrului și scenă, când e dus prea departe strică. Un moment nu trebue să uităm că ne aflăm la teatru. Decorul interior al sălii unui teatru nu e câtuși de puțin recomandabil, de oarece distrează privirea. Arenele romane țineau publicul în plin aer, neocupându-i privirea cu nimic, contribuind mult la succesul relativ al spectacolului. In această privință teatrul din Beyreuth, care e așezat în amfiteatru și e lipsit de loji, corespunde așteptărilor unui teatru modern. In fine, drept concluzie, interiorul unui teatru, va trebui să fie așa fel, că iluzia spectatorului să fie cât se poate mai deplină și mai puternică.

La un teatru scena să ne intereseze în primul rând și cât mai mult posibil.

La Revue de l'Art. — Iunie

Arhitectura:

Interesante sunt articolele asupra *Saloanelor* din 1906. Baudot expune o va-

riație în ciment armat, interesantă compoziție arhitectonică reprezentând un teatru. De lăudat e concepția lui Boileau, care expune o gară orientală și o biserică catolică. Monumentele religioase sunt bine reprezentate.

Pictura:

Inovația cea mai caracteristică a timpului, arta decorativă ține un loc de cinste.

Pânze de menționat: *Dame blanche, vers l'amour, la joie rouge, un soir de Griselidis.*

Nu mai puțin de amintit e panoul lui Dufan, un fragment din decorațiunea casei poetului Edmond Rostand.

Sculptura:

A. Bartholomé expune o splendidă marmoră: o fată tânără pieptănându-se. D. Puech dă o statue mai complexa: pe Cardinalul Bourret îngenunchiat.

Foarte studiată e statuia lui Rude de Frémiet și vrednică de amintit Jeanne d'Arc a lui Mercié

Revue de l'art, numărul din August conține un studiu amănunțit, bogat în ilustrațiuni și datorit lui A. Venturi profesor la Roma, asupra triumfurilor lui Petrarca în arta representativă.

Poemul lui Petrarca, legat de amintirea Laurei și de gloria nemurirei, fu transpus în arta reprezentativă, ca motiv al unor noi poeme. Artiștii dela finele *Trecentului* și din secolul următor nu se mărginiră numai la o traducere a poemelor lui Petrarca, ci le-au comentat, combinat și denaturat. Biserica din Assige conține o frumoasă alegorie a Castității, alta a Sărăciei și a Supunerei. Biserica spaniolă din Florența, e înzestrată cu Triumful Sf. Thomas și așa mai departe.

L'Art et les Artistes. — Iulie

Gustave Geffroy se ocupă de cel de-al treilea centenar al lui Rembrandt. Rembrandt murind în Rozengracht, nelăsând nici suma trebuitoare îmmormântării, neavând nici instrumente de lucru și vopsele din abundență, iată-l astăzi după 300 de ani celebrat ca unul din eroii omenirii. Nu s'a precizat încă, cum s'a format, din ce s'a născut acest geniu al Nordului. Innainte de el nimic asemănător lui, după el nici un elev vrednic de maistru. Și înnainte și după Rembrandt s'au pictat oameni, s'au exprimat caractere, dar nimeni ca dânsul n'a știut să aprofondeze fenomenul vieții.

E de ajuns să se menționeze *Scoborîrea de pe cruce, Calvarul, Copilul minune*, ori tipul nemuritor al *Femeei bătrâne*, presupusă ca mama artistului, — ca să se înspăimânte omul de înălțimea neaccesibilă a geniului.

In numărul de pe August, Camille Mauclair se ocupă de *Fragonard*. Pânze vestite de Fragonard: *Panerul pătruns, Dacă-ți place, Fecioara la Elisabeta* ori *Pădurea S-t. Cloud.*

Emporium. — Iunie

Wittorio Pica se ocupă despre Stoltenberg, unul din cei mai cunoscuți Sculptori ai Germaniei.

Jean de Gourmont dă notițe literare asupra cunoscutului poet francez Charles Guérin, poetul fin, visător, și adânc.

Dans la forêt crépusculaire de la Vie,
Je suis le buchêron qui glane du bois mort,
Où l'adieu du Soleil se perpétue en ors,
Et j'ai robé des ceps á la vigne divine.

Se mai poate cita:

Sur les jours de jadis que ton souge prolonge
Tu peuches ta junesse et tu doutes qu'il soit
Dans l'inconnu quelqu'un d'éternel dans la voix
De tristesse attendrie á ta plainte réponde.

Numărul de pe August se ocupă între altele de frumosul pavilion belgian de la expoziția din Milano, care conține între altele câteva opere mari de artă, precum *Expansiunea* coloniala de Fabry ori *Ciclul orelor* de Wolfers.

D. Spineanu.

ARENELE ROMANE

oct

Le Congrès International
de la propriété littéraire et artistique

PRÉFACE

Le 29-me congrès de la propriété littéraire a été tenu dans le courant de l'année expirée, à Bucarest, ce qui a constitué un événement dans la vie intellectuelle du peuple roumain, précisément au moment où cette vie devenait plus intense, par la célébration du double aniversaire qui vint le réjouir: d'abord celui de la 40-me année du règne de son grand et bon roi Charles I, puis celui, bien plus étendu dans le temps, de 18 siècles révolus depuis que la conquête romaine a mis les bases de la nationalité roumaine. L'exposition nationale, ouverte à Bucarest à cette occasion, éveilla par l'affluence des visiteurs tant Roumains qu'étrangers, un surcroit de force vitale qui nécessairement se communiqua partout, et donc aussi aux travaux et aux réjouissances qui vinrent à tour de rôle remplir les jours, malheureusement trop brièvement comptés, du séjour des congressistes à Bucarest.

L'empressement que le congrès de la protection de la propriété littéraire, tenu l'année passée à Liège, mit à accepter la proposition du gouvernement roumain de siéger en 1906 à Bucarest, constitua un acte très flatteur pour la Roumanie qui voyait realisé par là un de ses voeux les plus chers, la première réunion d'un congrès international sur son territoire. Et ce congrès poursuivait, comme but, de conquérir aussi la Roumanie à une œuvre civilisatrice, de la faire avancer encore d'un grand pas dans la voie du progrès, dont elle est si avide ; car il s'agissait d'enrrajer précisément un abus qui se poursuivait chez elle depuis de longues années et qui l'avait fait, à l'égal de la Belgique d'autrefois, le pays le plus propice pour la contrefaçon littéraire et artistique. Elle avait puisé jusqu'à présent, à tort et à travers, à toutes les sources de la pensée européenne, s'était assimilé le bon et le mauvais côté de la civilisation, avait même étouffé, sous le fouilli impénétrable des traductions, imitations et adaptations des œuvres étrangères, son propre esprit et ses propres facultés créatrices. Elle en était arrivée à élever

des protestations bruyantes contre la toute puissance de l'influence intellectuelle étrangère ; un malaise caractéristique se manifestait dans ses aspirations vers le progrès ; elle semblait avoir perdu le droit chemin, et émoussait ses meilleures forces dans une lutte stérile contre la lumière qui l'aveuglait en même temps qu'elle l'éclairait.

L'idée de la protection de la production littéraire et artistique devait faire, pour la Roumanie, d'une pierre deux coups : d'un côté, lui faire adopter les principes civilisateurs du respect du droit de propriété, précisément là où il est le plus à sa place ; de l'autre, dégager son génie d'une pléthore surabondante de productions étrangères.

Mais en dehors de ces deux points importants qui marquent pour les Roumains deux astres qui se lèvent sur l'horison de leur civilisation, ils retirerent de la réunion du premier congrès international dans leur capitale encore en autre profit, dont la portée ne saurait être trop appréciée. C'était pour la première fois qu'un nombre plus considérable d'individualités marquantes de l'Occident civilisé venaient visiter la Roumanie. Ce n'étaient plus des hommes d'affaires qui ne voient que ce qui les intéressent ; ce n'étaient pas des individus isolés qui n'emportent de leur contact avec le pays et le peuple que des impressions unilatérales. C'était tout un groupe de plus de cent esprits élevés, animés seulement du désir du vrai et du juste, qui venaient passer quelques jours dans le pays, poussés par la curiosité de le connaître, de le réflechir tel qu'il est dans le limpide miroir de leur esprit. Puis ces scrutateurs venaient en compagnie, échangeaient leurs observations, corrigeaient leurs vues les uns les autres, se critiquant mutuellement et redressant les opinions qu'ils se formaient sur les choses. Ils faisaient sur le pays une véritable enquête et ce qu'ils en rapportèrent mérite d'être cru. La Roumanie ne pouvait qu'y gagner. Car ce qui est vraiment étonnant et presque incompréhénsible, s'est l'ignorance dans lequel le public occidental se trouve encore par rapport à ces belles régions de sud du Danube.

Tout dernièrement un journal français *L'Information* (7 juillet 1906), en parlant de la ville de Iassy, indique en parenthèse la *Bulgarie* comme le pays où elle se trouverait ! Et que l'on n'aille pas croire que ce soient les Français seuls, dont l'ignorance en matière de géographie serait notoire, qui commettent de pareilles erreurs. Je me rappelle qu'au congrès de sociologie de Londres, M-me *Berthe Suttner*, de nationalité allemande et femme de lettres très connue sur la rive droite du Rhin, me demandait, avec l'apparence d'un grand intérêt, comment nous vivions sous l'oppression turque ? Elle ne savait pas que depuis cinquante ans leur joug ne pesait plus sur nos têtes et que depuis bientôt trente ans, nous étions devenus un royaume indépendant et qui avait à sa tête un chef d'Etat, dont l'origine, allemande aussi, aurait dû intéresser un écrivain de même sang et de même langue que lui. Mais M-me Berthe Suttner n'était pas tout a fait étrangère à ce fait, puisqu'elle me demanda encore si à l'Université de Iassy on *lisait* en allemand ? Elle confondait donc la nationalité de notre roi avec celle de notre peuple. Elle s'étonna beaucoup quand je lui répondis qu'on proposait, dans nos universités, en langue nationale, en roumain et que seule la dynastie régnante était d'origine allemande. Il faut espérer que le contact plus nombreux et plus intime des Occidentaux avec la Roumanie aura pour conséquence de répandre des connaissances géographiques plus exactes sur un des peuples situés sur les

confins de l'Orient qui mériterait, par ses aspirations et par ses tendances, d'être mieux étudié et mieux apprécié par ses ainés de l'Occident.

Aussi La Société roumaine de littérature et d'art qui organisa le congrès prit-elle à tâche de faire connaître, autant que faire se pouvait, dans le court delai de temps que le congrès séjourna à Bucarest, le corps du pays ainsi que l'âme roumaine à tous les réprésentants des pays étrangers comme on le verra par la suite, dans les pages réservées à la description des fêtes et des excursions organisées en l'honneur des congressistes.

* * *

Pour ce qui est de la partie technique du congrès, de la question de la propriété littéraire, cette dernière fit un pas très remarquable par le congrès de Bucarest. L'adhésion de la Roumanie à la convention de Berne fut obtenue dès la séance d'inauguration, par suite de la déclaration officielle faite par deux ministres : celui de l'instruction publique et celui de la justice, qui siègeaient en qualité de présidents d'honneur, et cette adhésion de la Roumanie était un point très important à l'actif du congrès, attendu que la Roumanie était avec l'Autriche-Hongrie, les Pays-Bas, la Russie et les Etats-Unis un des pays dont la production littéraire et artistique vit encore aux dépens de quelques-uns des paysqui ont déjà embrassé les principes de la Convention de Berne.

Cette adhésion, pour ainsi dire spontainée, de la Roumanie à la législation protectrice du travail intellectuel, n'est pourtant pas aussi extraordinaire qu'elle le paraît au premier abord. L'esprit public etait familiarisé avec cette eventualité, attendu qu'une loi protectrice de la propriété littéraire et artistique existait depuis 1862... Elle avait été votée sous le règne du prince Alexandre Couza, alors que la Roumanie avait fait le grand emprunt de sa législation à la France (ses codes et son organisation administrative et financière). Le prince ainsi que bien des hautes personnalités de son entourage qui avaient tous fait leurs études juridiques à Paris, ne manquèrent pas de faire voter par la chambre, une loi calquée d'après celle de la Convention de 1793. Il est vrai que la loi de 1862 resta quelque temps inappliquée, par suite d'une fausse interprétation qui voulait qu'elle eut été abrogée par les dispositions postérieures de code civil, 1865, et de la Constitution, 1866. Mais la jurisprudence roumaine, par des sentences et des arrêts, entre autres par un arrêt de la haute cour de cassation, fit bientôt justice de cette opinion, et déclara que la loi de 1862, protectrice de la propriété littéraire et artistique, était parfaitement valable et appliquable, et qu'elle n'avait été nullement abrogée par les lois ultérieurement promulguées en Roumanie.

En 1896 la *Société roumaine de littérature et d'art* fut fondée à Bucarest par l'initiative de MM. Démètre Ollanesco, ancien ministre plénipotentiaire de Roumanie et membre de l'Académie roumaine, et N. Petrasco, littérateur et critique distingué qui devint le directeur de l'organe de cette société, la Revue illustrée *Literatură şi artă română*. Cette société dont la personalité juridique et morale fut reconnue par le parlement en 1904 poursuivait comme but, en dehors de l'avancement de ces deux formes du beau, aussi la protection des œuvres artistiques et littéraires en Roumanie au moyen des dispositions législatives contenues dans la loi de 1862, ainsi que dans les

codes civil et pénal. En 1905 la société lança une circulaire aux sociétés ainsi qu'aux littérateurs et artistes étrangers, dans laquelle elle faisait connaître que «les nationaux et les étrangers étaient admis à titre égal, à la participation des avantages résultants de la mise en valeur de leurs travaux respectifs. En conséquence la société roumaine de littérature et d'art se fait en devoir d'offrir le plus large concours pour la défense et la mise en valeur des droits et intérêts dont elle serait chargée de ce chef en Roumanie.

Comme pour venir en aide à une pareille entreprise, plusieurs magistrats et avocats roumains s'occupèrent de la question de la propriété littéraire en Roumanie, publiant plusieurs travaux importants qui furent présentés par leurs auteurs au congrès de Bucarest.

Il est incontestable que cette loi roumaine de 1862 qui remontait par son origine à plus d'un siècle en arrière, ne répondait plus aux besoins de notre époque; mais son existence en Roumanie prouvait que le pays avait pensé à la question, que sa justice s'en était préoccupé et qu'en somme l'adhésion de la Roumanie à la Convention de Berne n'était qu'une conséquence nécessaire d'un développement antérieur.

D'ailleurs la Roumanie ne peut faire autrement que de suivre et d'imiter la France dans toute ses manifestation intellectuelles. Presque toute la classe éclairée du pays, celle qui conduit ses destinées s'est abreuvée à la science, à la littérature et à l'art français; la langue française est tellement répandue parmi toutes les personnes cultivées, que sa domination, par trop exclusive sur les exprits, a provoqué, il y a quelque temps, une explosion de révolte parmi la jeunesse universitaire, et que les étrangers qui viennent en contact avec la partie supérieure de la société, en emportent l'impression d'une société française. La Roumanie, vue d'en haut, fait incontestablement l'effet d'une petite France égarée sur les bords du Danube, et cette imitation d'un état social par un autre à une distance aussi considérable (3.000 kilomètres) n'est pas un des faits le moins curieux de la psychologie des peuples. Ce qui est encore plus extraordinaire, c'est que chez les Roumains, voisins immédiats des Russes, des Bulgares, des Allemands, presque personne ne parle la langue de ces peuples, et cela malgré que beaucoup de Roumains font leurs études en Allemagne, et quelques uns (pour la théologie) en Russie; car tous s'efforçent de s'approprier aussi le français, sans la connaissance duquel ils sembleraient des parias aux sein de la société dans laquelle ils vivent.

Si on prend en considération cet état général des esprits en Roumanie, ainsi que sa préparation à l'idée de la protection de la propriété littéraire et artistique, on ne trouvera plus rien d'extraordinaire à ce que ce pays ait adhéré si facilement à l'extension du droit de propriété aussi aux oeuvres de l'intelligence. Es c'est là le grand résultat du congrès de Bucarest pour l'idée qu'il défendait.

A. D. Xénopol.

Al. Lahovari

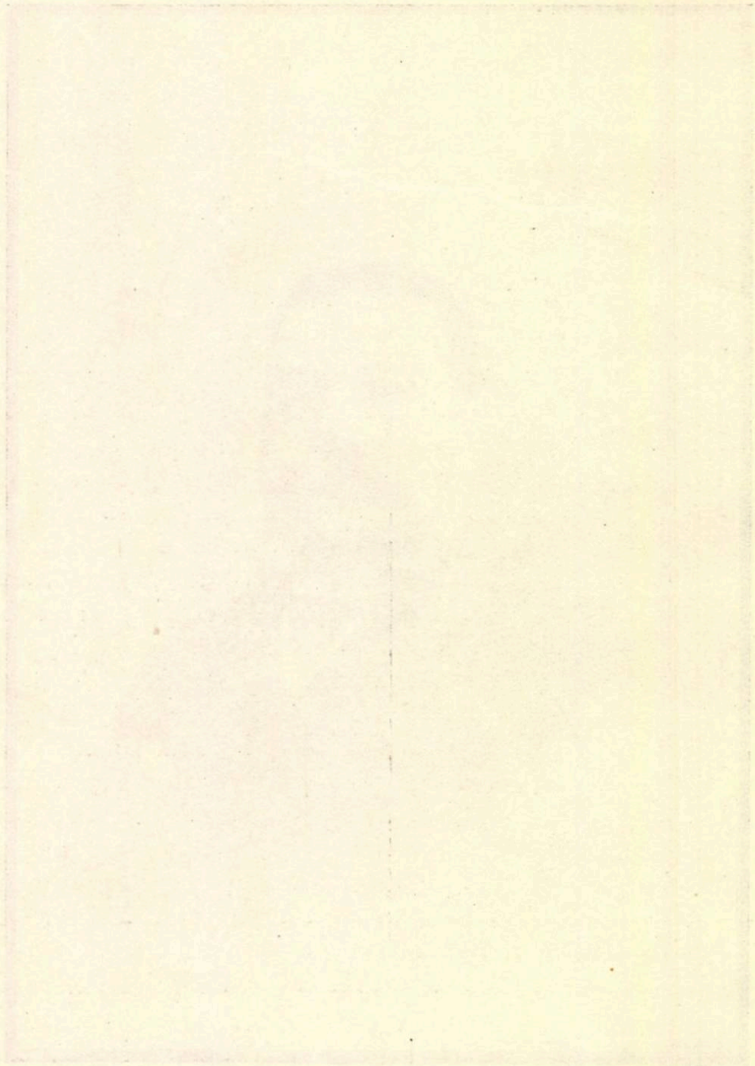

Alexandru Lahovari [1])

Alexandru Lahovari și-a făcut studiile la Paris, în liceul Louis-le Grand și în facultatea de drept, unde obținu la 1862 două premii, pentru dreptul francez și român, și la 1865 titlul de doctor.

A fost întâi magistrat, deputat la 1866, după Constituantă, făcând parte cu Ion Ghica, G. Cantacuzino, C. Grădișteanu și alții din așà numita junà dreaptă. La 1867, Iulie 30, numit secretar general și director la externe până la 11 Octombrie 1867. La 1869, ales din nou deputat la Vâlcea, a susținut cabinetul Dimitrie Ghica-Boerescu. In urma căderii ministerului Alexandru Golescu, care a urmat după Dimitrie Ghica, Manolache-Costache îi încredință departamentul justiției la 20 Aprilie 1870. Sub acest minister au isbucnit răscoalele dela Pitești și Ploești, războiul franco-german, falimentul concesiunii Strusberg. La 17 Decembrie 1870 ministerul Manolache-Costache a fost urmat de Cabinetul lui Ion Ghica, sub care s'a întâmplat demonstrația dela Slătineanu. Lahovari făcea parte din cei 40 de deputați cari au împiedecat prin manifestațiile lor de lealitate pe Domnul Carol de a abdicà. In Cabinetul Lascăr Catargiu care a ținut cinci ani, (Martie 1871—Aprilie 1876), Lahovari a avut patru ani jumătate departamentul justiției. In acest period s'a reformat codul penal și procedura penală.

Sub Ion Brătianu a strălucit în cestiunea Dunării ca opozant. La 1884 s'a retras cu toată opoziția din Cameră.

In Noembrie 1888 a fost ministru la Domenii. In Martie 1889 s'a format ministerul Catargiu, în care a luat externele, pe care le-a păstrat și în cabinetul George Manu. La 1891 Noembrie, sub ministerul Lascăr Catargiu, a avut iar externele până la Octombrie 1895, când s'a retras guvernul conservator. A protestat contra expulzării Bănățenilor ; a întemeiat consulatul din Bitolia și eforiile școlare din Macedonia ; a lucrat în scopul grației romînilor din Ungaria închiși pentru agitații contra Statului maghiar.

In tinerețe îi plăcuse literatura franceză. A tradus chiar din Victor Hugo *Tristesse d'Olympio*. Citea ce citise altădată, pe autorii noi mai puțin. Știa pe Virgiliu aproape pe din afară.

---

[1]) Cu ocazia ridicării bustului său la Râmnicu-Vâlcea.

Era om de o statură impozantă, de o coloare oacheșă, cu trăsuri destul de regulate, cu o voce sonoră și accentuată, când vorbia în public.

Lahovari a trecut în ochii adversarilor săi politici de vindicativ și crud. Ochii săi mari și scânteietori; gesturile sale largi și imperioase; fraza sa incisivă și lapidară care sintetiza un om, un partid, o situațiune într'o singură propoziţiune și câte odată într'un singur cuvânt; accentul său pasionat; argumentele sale *ad hominem* și energia măsurilor sale când erà în oficiu, l'au desemnat în ochii multora ca pe un Sulla al partidului conservator. I s'a atribuit chiar o vorbă odioasă: «mitraillez-moi cette canaille», care e o invenţie, — ca să nu zicem mai mult —, cum a fost invenţie vorba care circula printre unii că Dumitru Brătianu ar fi armat braţul lui Stoica Alexandrescu.

Nu. Alexandru Lahovari n'a pronunţat acel cuvânt selbatic; el nu erà terorist, nici un fanatic. El avea îndrăsneala ce porneşte din minte, nu cruzimea inimei. Stima profundă ce avea de sine, ideea înaltă ce 'și făcea despre misiunea partidului său și încrederea ce doria să inspire Europei în înţelepciunea Statului românesc nu lăsau loc în inima sa pentru rolul de proscriptor. Om de o natură concentrată și lipsită de expansiune, puţin simpatic, cu maniere reci și stângace, dibaciu poate a conduce și a domină o adunare, dar puţin popriu spre a înfluenţa pe oameni prin farmecul intimităţii, al conversaţiei, al comunicaţiunilor expansive și libere, mai mult tactician decât misionar, mai puternic prin argumente asupra spiritelor decât asupra ufletelor, mai de temut pentru adversari decât amabil pentru partizani. Lahovari avea, cu toate acestea, ca om privat, deprinderi blânde și curate și, prin moralitatea vieţii și a sentimentelor sale, fu vrednic de stima oamenilor onești. Dar în această blândeţe erà multă tărie. Am văzut durerea sa de părinte, când pierdù pe unul din copii săi iubiţi, și am admirat stoicismul său aproape antic.

Mulţi dintre bărbaţii politici care au jucat un rol important între contimporanii lor, au mers pe pipăite până să găsească partidul ce se potrivea mai bine cu aspiraţiile, credinţele și temperamentul lor. Neapărat, este greu pentru un tânăr să nimerească dela început grupul poiltic care răspunde mai pe deplin aşteptărilor sale. Lahovari n'a stat mult pe gânduri până să se hotărească a se înrola în partidul conservator, şi, ceiace este foarte rar, — a rămas credincios drapelului sub care s'a înrolat. Nici o decepţie, nici o adversitate nu l'a făcut să-și părăsească partidul. In guvern sau opoziţie, în zilele de fericire ca și în cele de restriște ale partidului său, el a rămas ceiace a fost dela început: un călduros apărător al principiilor liberale.

Dacă natura îi refuzase acel exterior atrăgător, maniere însinuetoare, acea fire mlădioasă, care ne place la câţiva din bărbaţii noștri politici, în schimb ea 'i acordase o inteligenţă vie, care pătrundea în argumentarea adevărată sau falsă; un avânt oratoric care îi permitea să se ridice la înălţimi vertiginoase, de unde generalizarea este ușoară și de unde se pot zări punctele culminante ale unei cestiuni; un temperament artistic care își formula gândirile în niște fraze rămâitoare; o privire de vultur care îi arăta la moment partea vulnerabilă a adversarului său.

Nu voiu desfășura activitatea lui politică și actele la care a luat parte.

Voiu încerca să pun în relief trăsurile talentului său, pe care toți l-au admirat, natura elocinței sale care a smuls aplause sincere chiar adversarilor săi.

Mai întâi de toate, Lahovari nu era omul improvizației. Toate discursurile sale, mai ales cele în adevăr frumoase, poartă stampila meditațiunii și studiului. Chiar când este interpelat ca ministru, el potrivește așà în cât să răspunză a doua zi, pentru ca să aibă timpul să-și precizeze mai limpede faptele, să-și poată umplea arsenalul cu arme de acelea care isbesc sigur și adânc. Când se ridica de pe bancă, el își aveà de mai înainte schițele în mintea sa, planul întregului discurs și proporțiile ce trebue să dea fiecărei părți: exordiu, narațiune, argumentație și peroratie, care de regulă erà o bucată literară încoronată cu o citație din autorii săi favoriți. Astfel un discurs al său se termina cu fraza din Tacit: *omnia serviliter pro dominatione*; altul cu versurile acestea din Alfred de Musset:

Si le ciel est désert, nous n'offensons personne;
Si quelqu'un nous entend, qu'il nous prenne en pitié;

altul dela banchetul jubilar al Ateneului, cu aceste versuri din Lucrețiu:

Sed nihil dulcuis est bene quam munita tenere
Et sita doctrina sapientum templa, serene
Despicere unde queas alios passimque videre
Errare atque viam palantis quaerere vitae (1).

Când luà cuvântul, pășia încet alături de locul său: se vedea că are idei, dar că nu sunt încă limpezite. Era ca acele paseri mari cari până să-și ia avântul dau de mai multe ori din aripi și rămân câtva pe pământ. Puțin câte puțin se înălța, și atunci îi veneau, cu emoțiile puternice, acele fraze lapidare care nu se mai uită niciodată.

„Această Dunăre, zice el vorbind în chestia Dunării, am plătit-o în destul în trecut, căci au fost secoli în care ea a dus la Mare mai mult sânge românesc decât apă...“

Și tot atunci:

„Herodot a zis că Egiptul este un dar al Nilului; România este darul Dunării; dacă Polonia ar fi avut o Dunăre, nu pierià“.

Sau, ducându-se dela Severin la Botoșani: „Nu e adevărat ce zic naturaliștii; viața bate mai cu putere la extremități“.

Sau, în pledoaria procesului din Slatina: „Justiția e divină, pentru că e aceeași și față de cei răi“.

Stăpân pe subiectul său, fecundat prin studiu și inspirație, el se lăsà în voia gândirilor sale, care veniau ușor una câte una și se așezau spre a formà un lanț neîntrerupt. Fruntea sa se luminà, ochiul i se aprindea, gestul devenià mai viu, expresiunea mai colorată. El știa ce are să spue, de aceea întreruperile nu-i slăbiau lanțul argumentației și lucidei sale expuneri; dar nu știà tocmai bine cum are să spue. Vedeà ținta la care vizà, dar nu știà poate cotiturile pe care va ajunge la ea. In drumul său, care nu erà nici lung nici scurt, el întâlneà flori și plante, din care își împletià o ghirlandă cu care încântà și fermecà pe auditori. Nu aveà nici răceala debutanților timizi, nici psalmodia monotonă a celor ce vin cu discursurile învățate pe din afară. Expresia se năștea odată cu ideia și aveà toată vigoarea și toată grația noului

(1) De natura rerum, lib. II, VII sqq.

născut. Metoda sa aveà ceva din orator și ceva din scriitor : uita și-și amintea. puneà incidente și revenià cu propoziția principală ; aveà neprevăzutul și pitorescul cuvântului, combinații fericite de vorbe, o limbă nobilă și aleasă, reflecțiuni scurte și drepte, cugetări de bărbat de Stat, o preciziune și o energie de expresiuni care te mirà, și terminà câte odată cu niște adevărate fulgere retorice. Nu fiecare poate fi așà orator, pentru că i se cere știință și artă, o memorie bogată și studii temeinice, pe care să le ai oricând la dispoziție, apoi originalitate și cunoștințe întinse.

Și toți știau că de câte ori se sculà Lahovari să vorbiască, aveà să spună ceva, și, fără să aibă aerul de a face un curs, învățà pe mulți multe. Prin practica sa îndelungată în barou, prin seriozitatea și adâncimea studiilor sale, prin natura solidă a spiritului său, el puteà și știà să arunce lumini vii asupra tuturor cestiunilor de drept civil și criminal, de comerț, de convenții, de finanțe, și de câte ori a fost în cameră, întotdeauna prezența sa a fost folositoare țării.

Aceste însușiri îl făceau să fie ascultat cu plăcere și cu interes, de unii ca să-l combată, de alții pentru plăcerea de a'l vedeà dând adversarilor lovituri de acelea ale căror vânătăi și contuziuni se simt mult timp.

Dar, fiindcă se pregăteà în totdeauna sau cel puțin foarte adesea, să nu credeți că nu erà prompt și just în replică, viu și neîntârziat la întreruperi care meritau răspuns. Când îl întrerupea unii din deputații fără valoare, el treceà înainte sau se mulțumià să-i roage a nu-l țineà în loc cu inutilități și nimicuri.

Cu fața deschisă, cu privirea aprinsă, cu un organ ferm și puternic, cu gesturi cam largi și nu destul de bine studiate, cu o recitație puțin emfatică, el nu erà lung ca mai toți advocații din cameră, ci concis. Dicțiunea lui erà curată, dar intonarea și accentuarea unora din frazele sale ii dau ceva declamator. Precis în exordii, luminos în expunere, logic în discuție, măreț și plin de efect în concluzii.

Soldat și șef totdeodată, când în ofensivă, când în defensivă, se înmulțeà, ca să zicem astfel, și ținea singur locul unei armate.

Vorbind, discuțiunea lui, savantă și solidă, bogată în mijloace și destul de împodobită, se încălzià, se ridicà până la regiunile cele mai înalte ale elocinței.

In adevăr, caracterul elocinței sale, ca și al celei mai înalte elocinți, erà că ea identificà toată inima și tot spiritul lui cu cauza pentru care vorbià. Este arta cea mai înaltă a oratorului, de a ne transportà din domeniul rațiunii în domeniul în care emoțiunile calde și arzătoare ale unui spirit puternic fac mai mult decât orice argument.

El puneà mult din ființa lui în discursurile sale, dacă poate nu întotdeauna din convingere, cel puțin pentrucă era în joc persoana lui. Tot așa cei mai mulți oratori mari. Un Guizot, cu o mină atât de rece, un Thiers, om de spirit, puțin sensibil, au ardoarea lor la tribună; oarecare ură sau oarecare simpatie, o aversiune sau o dorință străbat la fiecare pas în vorbirea lor; ei au un mod de a imaginà argumentele lor, care însemnează o atitudine ofensivă sau defensivă ; cugetarea lor nu merge nicidecum în abstracțiunea liniștită, ci dă bătălie contra indivizilor, sau pentru interese superioare .

Ironia chiar, în care escelà, bunuoară, Pitt cel tânăr, era la dânsul forma

pasiunii. El impuneà, în vreme ce Fox, rivalul său, târà, avea entuziasmul convingerii. (1)

Gladston, notează un critic englez (2), aveà o pasiune religioasă în toate cestiunile de *Home rule*, s. ex., ca și cum ar fi fost vorba de o afacere de curat sentiment moral. Aceasta făceà marea lui forță.

Vorbind de Berryer, Cormeniu zice: „Oratorii se absorb, se sleiesc în pasiunile și prejudecățile unui moment. Ei se mulțumesc să traducă admirabil pe instrumentul vorbirii sunetul jocului pe care urechia lor îl ascultă.“ Și aceasta este adevărat de cei mai mulți. Cuvântul poate să fie și expresia liniștită și simplă a cugetării ; dar atunci se zice de un om că vorbește bine, nu că este orator. Pasiunea are intorsături, imagini, pe care rațiunea singură nu este în stare să le găsiască; ea imprimă pecetea sa pe cugetări, precum pune splendoare și timbru în voce. Citiți discursul lui Lahovari dela 29 și 30 Ianuarie, din Senat la interpelarea d-lui Fleva: el e un cap d'operă de elocință parlamentară.

Dar dacă Lahovari erà pasionat, aceasta nu înseamnă că el nu erà stăpânit de rațiune. Rar orator care a păstrat mai bine rațiunea în pasiune, sau a dus mai departe pasiunea în rațiune. Această putere care stăpânește sensibilitatea activă și-i permite să treacă după voie dela o emoțiune la alta, sub lumina rațiunii, este elocința supremă.

Discursul lui din Decembrie 1890 în interpelarea junelui, pe atunci, deputat Grădișteanu, este un exemplu de tact, de măsură, de politică externă. Dacă n'a luat pe față apărarea fraților de peste Carpați, nu le-a smuls însă nici o speranță, și dacă n'a dat nici o lovitură Austriei, n'a făcut-o să spere de loc în impasibilitatea regatului român. Cu o măestrie exemplară a știut să se strecoare din dificultățile situațiunii și, ca Anibal când fuse închis la Tusculum de Fabiu Cunctator, eșì din strâmtoare fără să piarză nici un soldat.

Așa dar arta lui oratorică sta în sobrietate și desciplină, precum elocința lui sta în pasiune. Ca orice adevărat orator, el era un artist; viața emoțiilor și imaginilor era supusă într'însul la aceleași condițiuni ca și în artist, asociind pururea emoțiunea cu memoria faptelor intelectuale.

Din natura elocinții lui Lahovari derivă și forma discursurilor lui în fraze lungi și cadențate. In privința lungimii, s'a observat că limba oratorică are de regulă o întindere și o rotunzime a ei, oricare ar fi forma cugetării, și poate n'ar fi neîntemeiat de a pune pe seama nevoilor elocuțiunii faptul destul de statornic, că fraza vorbită are altă respirație decât fraza scrisă.

Să ne închipuim un orator pe deplin sănătos ca Lahovari, ale cărui mișcări respiratorii se ridicau poate dela 16 la 30; perioadele discursului său vor tinde fără îndoială a varià cu oscilația acestor mișcări; el se va vedeà nevoit de a-și potrivì construcțiile verbale cu noua cadență a plămânului său.

Fraza lui Lahovari are lungimea oratorului avântat, pasionat.

„Această credință, zice el, spre pildă, vorbind de credința noastră ortodoxă, în care ne-am născut și în care voim să murim, care a prezezut la cele mai mari acte ale vieții noastre, care a împreunat mâinile noastre cu

1) Ch. de Remusat, L'Angleterre au XVIII siècle, Etudes et portraits, tom. II, p. 585 sq.
2) Richard Xolt Xutton, in *The Contemporary Review*, Maiu 1895.

mâinile soţiilor noastre, care a adumbrit leagănul copiilor noştri, care a veghiat mângâietoare la căpătâiul strămoşilor noştri adormiţi, în care şi noi sperăm să adormim în pace pentru a reînvià în speranţă, acea credinţă nu poate fi siluită. Dânsa a fost dela început şi dealungul istoriei una cu naţiunea română; dânsa a purtat în luptă steagurile Mihailor şi ale Ştefanilor; pentru dânsa au murit Basarabii în Constantinopoli; ea este amestecată cu pământul şi cu ţărâna acestei ţări; ea este dospită în inimile şi în cugetele noastre; nimic nu o va sdruncinà....."

Amploare şi ritm armonic. Insuşirea aceasta a avut-o mulţi alţi oratori mari.

Berryer, s. ex., căutà cu lăcomie toate satisfacţiile urechii. El a fost întotdeauna atras de persoana şi operele lui Rossini. Ceiace l-a apropiat de Delacroix, este, ne spune D-na Jaubert [1]) că pentru pictor ca şi pentru orator, adevărata pasiune erà muzica. In tinereţe, Lahovari erà electrizat de talentul actorilor mari şi se lăsà a fi sedus de cuvântul predicatorilor din amvon. Numai oratorii de felul acesta sunt artişti. Studiul inflexiunilor vocii omeneşti a îmbogăţit memoria lor cu imagini variate, care se întrupează cu cugetarea lor chiar şi trec în jocul organului lor.

Lui Lamartine îi plăceau de asemenea cadenţele cuvântului.... Adesea discursurile lui se desfăşură în perioade de o întindere puternică şi fericită cari amintesc largile strofe cu rime repetate ale poeziilor lui. Ele merg câte odată cu un curs cam nesigur care lasă cugetarea să se moaie, pe când cuvântul continuă mereu....

La Victor Hugo, care visase şi el succese oratorice, discursurile mirosiau a cerneală; fraza sa tocată nu curgeà [1]).

Iată pe scurt ceiace ţi se întipăreà mai tare la auzul discursurilor lui Lahovari.

Talentul vorbirii a influenţat şi stilul lui. De altfel, lui ca şi celor mai mulţi oratori, nu i-a plăcut să scrie; căci pe oratori îi încălzeşte sunetul timbrului lor vocal, fluxul vorbelor, gestul. Exemplul unui Cicerone, Bossuet, Macaulay, cari au fost şi prozatori admirabili, este rar. Şi chiar la ei limba este oratorică.

Condeiul lui Mirabeau mergeà iute numai când erà biciuit de vântul pasiunii. «El, zice Aulard [2]), nu ştie să scrie. Când capul lui e liniştit, condeiul îi cade din mână. Dacă nu-i târît de un avânt pasionat, îl apucă din nou numai aşà ca să scrie câteva linii, cari nu spun gândirea lui». Thiers ca istoric are o frază nenorocită [3]).

Intr'un ultim articol al lui, *Tristia*, Lahovari se exprimă astfel:

«Incep cu cuvântul cu care poetul Ovid, exilat în recea şi neguroasa Tomi, printre Geţi şi Sarmaţi, intitulà cântecele surghiunului ce nu erau de cât un lung gemăt pe care nu voirà să-l audă puternicii din Roma...»

Şi mai departe sub o reminiscenţă din Victor Hugo [4]):

«Dar ei nu simt, nenorociţii, că din groapa rău închisà iese o duhoare care umple aerul de pestilenţă...»

---

1) Souvenirs.
2) L'Arréat, Mémoire et Imagination, p. 65 sqq.
3) L'Eloquence parlamentaire pendant la révolution française, Les orateurs de l'Assemblée Constituante, pag. 18.
4) Et l'odeur du tombeau sortait de cette orgie. La Légende des Siècles, Au lion d'Androclès.

Apoi, făcând aluzie la d. Fleva, c'o imagină virgiliană: «d-sa nu erà în măsură de a face semn valurilor turburate să reintre în matca lor».

El a încetat din viață la Paris, Duminică la $^{4}|_{16}$ Martie 1897, pe la 2 ore jumătate după miezul nopții, în urma unui atac fulgerător de angină pectorală. Cum erà născut la 16 August 1840 în București, el nu împlinise deci încă 57 de ani în momentul când închise ochii pentru totdeauna.

Cu Alexandru Lahovari dispărù de pe arena noastră politică unul din luptătorii cei mai iluștri ai drepturilor noastre. El fu plâns de tribuna românească, a cărei podoabă a fost în curs de aproape treizeci de ani; fu plâns de țară ale cărei drepturi și interese le-a servit cu vrednicie; fu plâns de partidul conservator, pentru ale cărui credințe și idei a luptat cu adâncă convingere; fu plâns de Tron, căruia i-a fost sfetnic înțelept și sincer în momente de o gravitate excepțională.

Silver

MINA FRUNZĂ

— ROMAN —

I

Noua sfadă dintre soţii Turtureanu se resfrânse, ca în totdeauna, asupra liniştei şi rânduelii casei lor, de care acum nici unul din ei nu mai voiă să îngrijească.

Stăpânul se sculă înaintea tuturor, îşi luă ghiozdanul cu hârtiile de afacere, şi noaptea, târziu, îl simţiau slugile, că intră pe furiş în odaia lui.

Biroul de alături, de mai multe zile oglindeà starea sufletească a domnului Turtureanu: cărţi lăsate deschise, hârtii de tot felul, aruncate în toate părţile, ziare sub bandă, neatinse, şi, printre ele, gulere, cravate, flori ofilite, un val-vârtej de o vădită uitare de sine. Şi cu toate acestea cine ar fi intrat aici cu trei zile înainte, s'ar fi minunat de rânduiala, de gustul aşezării lucrurilor, de curăţenia desăvârşită, care domneà pretutindeni. Stăpânul ţineà să îngrijească singur de toate acestea, şi slujnicele puteau veni să scuture, numai când el erà de faţă. In lipsa lui, însă, nimeni n'avea voie să intre în birou, afară de Florin, unicul copil al soţilor Turtureanu, care îşi sfârşise în vara aceea cursul liceal.

De altfel şi el, puteà să-şi iee vreo carte din bogata bibliotecă, care căptuşeà pereţii încăperii jur-împrejur, numai supt învoiala de a nu se atinge de nimic, de a nu schimbà locul vreunei hârtii sau cărţi, şi mai ales de a nu introduce vreo persoană străină.

In odaia de culcare a domnului Turtureanu erà aceiaşi zăpăceală. Şi servitoarea, când intrà dimineaţa să deretice, dădeà din cap nedumerită. Patul erà neatins, lumânarea arsă până jos, iar pe scânduri, în toate părţile, zăceau grămadă, foi scrise, mototolite, sau rupte bucăţi. Scaunele apoi erau răsturnate şi, printre ele, se vedeà o întreagă oştire de chibrituri arse, ţigări, aprinse numai şi aruncate, iar de vechea chitară, din care stăpânul nu cântà niciodată, deşi o ţineà la colţul patului său, atârnau mănunchiuri de flori.

Şi servitoarea îşi zicea:

— Iarăşi nu-i în toate minţile bietul boer!

Cucoanei, însă, nu îndrăzneà să-i zică ceva, ca să nu-şi atragă ocări; căci odată, tot cu un astfel de prilej, venind să-i spue ce-a văzut şi ce-a găsit în odaia domnului, a fost gonită cu ţipete ascuţite:

— Nu mă interesează, nu mă interesează, ce face canalia, strigase la ea, bătând din picior!

De altfel şi doamna Turtureanu nu prea arătà a fi bine. Lipsià mereu de acasă, şi nimeni nu ştià unde îşi petrece ziua şi o parte a nopţii; iar când se întâmplà să iee masa acasă, poruncià să fie servită în odaia ei. In sala dar, de mâncare la prânz sau la cină se coborà singur Florin, mâhnit şi îngândurat. Slugilor le erà milă de el, ştiind cât de nenorocit trebue să se simtă, văzându-şi părinţii mereu

în ceartă. Și nu știau ce să-i facă și cum să-l servească, ca să-l mulțumească și să-l înseninеze. Țineau la el, îl cinstiau și îl iubiau, pentrucă era o fire blajină și se purtă bine cu ele. Aceste îngrijiri, însă, deosebite, se feriau să le vadă cucoana, căci știau, că o supără și la mânie ea aveà și vorba și mâna grea.

A patra zi după cearta stăpânilor, bucătăreasa se înfățișă lui Florin și-i spuse că, de oarece nimeni nu mai vrea să știe de slugi, ele erau silite să plece.

— N'ajunge, zicea ea, câte îndurăm, când cuconița e bine cu domnul, acum mai trebue să răbdăm și de foame; iată, ieri și astăzi n'am gătit nimic! Nimeni nu-ți dă cele ce-ți trebue, și, dacă îndrăznești să spui cevà cucoanei, te ia la palme. Nu mai merge așà, domnișorule! Nu mai putem răbdà.

El o liniști cum putu, și-i dădù pentru târguială câțiva lei din economiile lui; iar după plecarea ei, prinse a măsura odaia în lung și lat.

In adevăr vedeà și el starea cea rea a lucrurilor. Dar ce puteà să facă? Și turburat, se gândià amărît la certurile nesfârșite dintre părinții săi, și fel de fel de simțiminte se redeșteptau într'însul.

— De ce oare se sfădesc ei mereu? Ce înțeles au vorbele rostite în ceartă. Și de ce tatăl său mereu cedează, deși totdeauna are dreptate?

O taină nepătrunsă învăluià aceste neînțelegeri, ce se iviau adesea din senin. Florin niciodată nu putuse să se lumineze asupra lor.

Părinții săi făceau parte din elita orașului Galați, unde domnul Turtureanu erà un distins avocat. Bogății n'aveau, dar nu duceau nici lipsă. Toți îi cinstiau și le doriau prietenia; căci de altfel, față de străini cei doi soți aveau între ei o astfel de purtare, că erau dați drept pildă. Și tocmai cu aceasta nu se puteà împăca Florin. De ce minciună și fățărnicie? Când sfada tronează în casă, când soții nu se iubesc, când tatăl său își disprețuește tovarășa vieții, și e disprețuit de ea, de ce micimea aceastà de suflet de a dorì ca „aparențele să fie salvate"? De ce atâta grije de a li se lăudà casa când ea n'o meritа?

Aceasta erà singura vină, ce o găsea Florin tatălui său. Cât despre mamă-sa, nu-i dădea niciodată dreptate. Aveà cevà la inimă, și îl rodea ca un vierme, care tot mai mult își făcea loc într'însa. Nu o puteà iubi, și conștiința mereu îl dojenea. Se socoteà un ticălos, un om fără simțire! Căci, cine nu-și iubește pe scumpa lui mamă, care l-a adus pe lume, și l-a crescut cu atâtea mari necazuri, care l-a ferit de atâtea primejdii, ce se pun în calea tânărului vlăstar, și îl învălue mereu cu acea dragoste curată și sfântă de mamă?

Dar ce erà de vină el, dacă n'o puteà iubì!

Își întrebase adesea inima, căutase să pătrundă în întunericul acela al lumii de simțiri, ce stau pitite în om, doar o aflà vreo licărire de dragoste pentru mamă-sa, și totdeauna se spulberà nădejdea lui, înăbușindu-se într'un oftat de deprimare.

Erà, dar, un netrebnic, demn de a fi gonit din lume. Dar iarăși, când se întreba dacă și mama lui simțea pentru el acea iubire caldă, ocrotitoare, ce o vedea la atâtea alte mame, cu hotărîre își răspundea: nu!

Observase bine, analizase toate privirile, toate mișcările și vorbele ei, și în loc de dragoste de mamă, descoperise o nepăsare rece, și câteodată, ură. De ce? Erà o taină.

De aceea își dădu de multe ori dreptate, că în pept nu poartă iubirea, pe care un fiu o datorește mamei.

Pe tatăl său, însă, îl iubeà nespus de mult. Și aceasta îl mângâia, căci îi dovedea, că nu-i un degenerat cum îi venia uneori să creadă; aveà și el simțiri mai nobile de om.

De altfel și domnul Turtureanu îi arătase totdeauna o adevărată dragoste de părinte. Și-și aminteà Florin de scenele duioase din trecut, când, după fiecare ceartă, tatăl său, se retrăgeà în odaia lui și trimetea să-l cheme. Și aici, stând pe o canapea îl luà în brațe, îl priveà lung, duios, și-i acoperea fața cu sărutări. Din ochii săi se furișiau lăcrimi pe cari se grăbeà să și le șteargă; iar când Florin îl întrebà, de ce plânge, dânsul îi răspundeà:

— Așà, pentrucă te iubesc mult, tare mult, copilul meu!

— Dar mama nu plânge și nu mă sărută ca dumneata!

Nu mă iubește dânsa?

Și tatăl său, clătinând din cap, îi dădeà o explicare, pe care Florin în naivi-

tatea sa de copil, o primiă drept bună. Apoi ca să-l facă să petreacă, îi da să se joace cu chitara veche, care se află în odaie.

Şi-aşà stăteau amândoi, închişi ceasuri întregi.

Acum Florin crescuse. Stimà şi iubeà pe tatăl său, şi tot mai strein se simţeà de mamă.

In zilele de înţelegere, când se întâlniau la masă cu toţii, stăteà mereu cu frica în sân. Băgase de seamă, că din pricina lui săreà de multe ori scânteia sfadei. De aceea nu îndrăsneà să scoată vreun cuvânt. Numai când bucuria vreunei isbânzi de şcoală îl copleşeà, îşi deschideà inima şi povestià cele întâmplate.

Figura, însă, rece, nepăsătoare a mamei sale, îl îngheţà, entusiasmul îi scădeà pe nesimţite, până ce glasul îi se stingeà cu totul.

Niciodată doamna Turtureanu n'avusese pentru el vreo vorbă de îmbărbătare; ba încă parcă simţeà desgust, când îl auzia vorbind de succesele lui; şi tocmai atunci găseà momentul să lovească cuţitul cu sgomot de farfuria ei, atunci turnà apă în pahar, atunci certà slugile de-o vină închipuită.

Tatăl său, însă, îl ascultà cu drag. Şi fel de fel de întrebări îi puneà; apoi când aflà totul, îi dădea poveţile părinteşti, iar pe faţă i se oglindeà bucuria şi mândria sufletească pentru isbânda fiului său.

Dela o vreme un simţimânt de ură chiar pentru mamă-sa, sfredelea să-şi facă loc în sufletul lui Florin; şi el luptà ca să-l alunge.

— Oricât nu m'ar iubi mama, îşi ziceà în gând, orice mi-ar face dânsa, eu sunt copilul ei, şi am datoria să-i port recunoştinţa de fiu.

O nobilă voinţă, învinsă totdeauna, însă, de înclinarea inimii. Şi indignarea pentru propria lui fiinţă, îl cuprindeà. Şi iarăşi veniau clipe, când se credeà un mare ticălos. Plecà atunci să pribegească ceasuri întregi afară de oraş. O luà peste câmpuri, gonit de gânduri negre, şi întru târziu, pe înoptate, se întorceà acasă. Erà mai uşurat, şi pus puţin la adăpost de frământări.

Dar ele se iviau din nou, şi iarăşi luptă lăuntrică, iarăşi chinuri şi meditaţii.

De multe ori îi veniau şi gânduri de ducă. Să plece departe de acel loc, de patrie, de părinţi; să colinde mări şi ţări, să rătăcească prin lume, să-l copleşească alte griji şi să uite pe cele de acum.

Se stăpâneà, însă mereu. Ştia bine, că ori unde s'ar ascunde nenorocitul, fugărit de conştiinţă, amintirea îl urmăreşte şi simţimântul chinuitor trăeşte în el.

Erà silit, dar, să se resemneze şi să caute să se liniştească.

. . . . . .

Toate aceste gânduri îl frământau pe Florin, pe când se plimba turburat prin odaie. Erau chinuitoare şi-i făceau rău. Işi simţea obrajii aprinşi, ochii greoi, tâmplele înfierbântate.

Ieşi afară să se mai răcorească. Se plimbă în grădina din faţa casei, culese câtevà flori, ascultă la ciripitul unor păsărele, privi la lumea de pe stradă; nimic, însă, nu-l putù linişti.

Intră din nou în casă. Luă un ziar, dar în curând îl aruncă. Erau acolo atâtea banalităţi care îl enervau mai mult. Lui îi trebuià o altfel de lectură. Intră peste puţin în bibliotecă, ca să găsească vreo carte bună Cercetă, însă mult, şi nu se hotăreà, pe care s'o aleagă. Tot răsfoind aşà, dintr'un volum căzù un petec de hârtie. Il ridică să-l pue la loc, şi fără de voie, aruncându-şi ochii pe el, citi cuvintele: „Memento: pagina 76 din romanul meu *Mina Frunză*, să se suprime cu totul". Erà scrierea tatălui său.

— Vezi, şi nu mi-a zis nimic, că scrie un roman, îşi zise Florin!

Curiozitatea îl făcu să răscolească peste tot spre a găsi romanul. In sfârşit dădu de el. Il află împreună cu două scrisori, într'un sertar al biuroului, care altă dată nu erà deschis.

Foile dela început, şi sfârşitul întreg lipseau. La colţul fiecărei pagine erà însemnarea: *Mina Frunză*. Florin lăsă scrisorile la loc, intră în odaia sa şi începu să citească manuscrisul tatălui său.

II

. . . . . .

Puternica voce a căpitanului răsună : Mola cavo ! Și, mola cavoo ! repetară marinarii ; iar de pe puntea de acostare, li se răspunse : cavo molaa !

Odgonul se desfăcu repede de pe bâbale, și cu sgomot căzu în apă. Stropi mari se împrăștiară împrejur, și fringhia trasă pe vas, se văzu șerpuind într'o dâră de valuri.

Câteva gâlgâituri puternice în apă, vestiră tuturor, că roțile s'au pus în mișcare. Peste puțin mașinele începură să bubue, și vasul, înconjurat de valuri mari, își luă măreț drumul în josul fluviului.

Pe bord, printre fringhii, bagaje și mărfuri de tot felul, călătorii stăteau de vorbă în grupuri, și larma, ce se ridică din mijlocul lor, se amestecă cu sgomotul stăruitor de monoton al mașinelor. Din când în când un strigăt de comandă al căpitanului brăzdă aerul, lostromul îl repetă, dând din picior și rostind vorbe de ocară, iar marinarii, murmurându-și între dinți nemulțumirea, se strecurau printre călători, târînd din răsputeri uneltele de navigație. Grupurile, împrăștiate pentru o clipă, se alcătuiau la loc, convorbirile reîncepeau și deseori se auzià răsunând hohote de râs omeric, pricinuite de vorbele cu duh ale vreunui isteț tovarăș.

Și veselă petrecea toată această mulțime călătoare, împestrițată ca limbă și ca port. Cei mai mulți erau dobrogeni, aparținând diferitelor naționalități din cele ce locuesc mănosul șes dela gurile Dunărei.

Pâlcurile de oameni își schimbau des locul și desimea ; căci mulți se săturau de vorbă și se retrăgeau singurateci în câte un colț al vasului. Unii se puneau de strajă lângă bagajele lor și fredonau cântece, să le mai treacă de urît ; alții își plimbau privirile spre țărmurile păduroase ale fluviului, în sfârșit alții deslegându-și legăturile cu merinde, își luau gustarea lor de dimineață. Și cafegiul vaporului apăreà des printre ei, ținând tăblițele cu ceștile de cafea, iar pitoreasca lui îmbrăcăminte, alcătuită din șalvari largi, ghiulbec pestriț, scurt, și fes vișiniu cu pișchiulul de mătasă, atrăgeà privirile curioșilor.

Nestor Fănuță un ceas întreg se amestecase printre tovarășii lui de drum, și cu mulți se împrietenise. Concetățenii săi dobrogeni, îi plăceau mult, și totdeauna căutase, în călătoriile lui, să intre în vorbă cu ei, să le studieze obiceiurile, felul cum pricepeau ei rostul lucrurilor, ideile și simțimintele lor. După un ceas, însă, sufletul său dornic de o necontenită schimbare de senzațiuni, își căută o altă petrecere. Și după puțină gândire, își aminti de cuverta de sus a vasului, de unde privelișteà împrejurimilor erà minunată. Urcă, dar, scările sus.

Un vânt răcoros suflă aici. Soarele își aruncà razele din partea stângă până pe la jumătatea podelei netede, iar umbrele fringhiilor și a catargului, înfipt în mijloc, se jucau pe fondul, luminat strălucitor al scândurilor de stejar. Locul erà liber. O singură persoană numai ședeà pe una din băncile, cari înconjurau cuverta jurîmprejur și priveà spre fluviu, adâncită în gânduri. Erà o fată tânără, judecând după trupul ei zvelt, și după părul castaniu, tăiat în plete scurte, cari îi fâlfâiau în jurul gâtului. Fața, ascunsă de mâna dreaptă, cu care își țineà pălărioara albă, de paiu, nu i se puteà vedeà. Nestor se așează nu departe de ea, și o privì câtăva vreme. Văzând că nu se întoarce, desfăcu un ziar și se puse să citească. Dar după câteva minute îl strânse, și iarăși privì spre tovarășa lui de drum. De data aceasta îi putù vedeà chipul.

Erà o fată frumoasă. Aveà o față puțin prelungă, c'o pieliță străvezie, albă ; un nas sculptural, o frunte înaltă, boltită, o gură de statuă clasică, ale cărei buze, în clipa aceea, se încremeniseră într'un dulce surâs de mulțumire sufletească. Locul nu și-l schimbase. Priveà mereu spre malul dunărean din față, fără a se mișcà, și păreà că nu știe că și altcineva se află în apropiere.

Să fie oare, se gândì Nestor, așa de împăinjinită în gânduri, ori e una din acele cochete rafinate, care sub privirile, pline de interes ale unui tânăr, au aere de de cea mai desăvârșită neștiință și nepăsare ? La ce se gândește ea oare ? Poate la clipele fericite, petrecute în tovărășia iubitului ei ; poate la vorbele înflăcărate ale vreunui răvaș de dragoste, la care trebuià să răspundă ; poate își făurià în minte un viitor frumos.....

In acest moment fata făcù o mișcare : ca să vadă mai bine, ridicase mâna deasupra ochilor spre a împedicà razele soarelui s'o supere.

Nestor se întoarse spre fluviu, curios să știe la ce priveà ea, și rămase vrăjit de încântătoarea priveliște ce i se înfățișă.

Dunărea aveà în acea parte o lățime neobișnuit de mare. Undele ei turburi se jucau zglobii cu vântul, fugărindu-se neîncetat la vale. In jocul lor zburdalnic, valurile, îmbrobodite în spumă fâșietoare, porniau în roate largi dela vapor spre țărm, se revărsau peste el în rotogoale lungi, îl acoperiau pentru o clipă, ca să se retragă îndată pentru un nou avânt de năvală. O bună parte din albia mărginașă a fluviului se desvăluià netedă, acoperită de nisip fin, argintiu, grădină de joc al peștișorilor. Și țărmul păduros fugià mereu îndărăt, ducând cu el nesfârșitul șir de sălcii umbroase, unde păsărelele își aveau neprihănitul cuib, și unde, dimineața, tot locul răsunà de melodiile lor duioase, amestecate cu veșnicul freamăt tainic al frunzișului. Pe cerul azuriu departe, nourii pismași, mână de mână se ajutau să întunece lumina soarelui.

Și când pentru un moment reușiau în țelul lor, verdeața îmbelșugată a malului se aplecà supusă, la bătaia boarei fugare; valurile săltau mai mânioase, iar fringhiile fluerau prelung îndrăzneala nomazilor fumurii ai cerului.

Soarele, însă, scăpà mereu de urmăritori, și, în ciudă, tot mai strălucitor surâdea de neputința lor, scăldând tot locul de-o binefăcătoare lumină.

Tabloul se schimbà din clipă în clipă, luând înfățișări încântătoare, cari n'au mai fost și n'au să mai fie vreodată în viitor. Căci se gândeà Nestor la acel *panta rhei* al filozofului antic.

In adevăr, totul se scurge, nimic nu rămâne acelaș în lume. Fluviul care se vede acum, peste un moment nu va mai fi acelaș: dela obârșie până la vărsarea lui, în fiecare clipă se schimbă necontenit. Un altul îi ia locul; acestuia, un altul, apoi din nou altul, o infinitate. Intreg acest tablou nu se poate vedeà, decât o clipă; apoi nu mai e acelaș: s'a schimbat.

Și totuși el necontenit există, și va există veșnic. Aici, în locul unde mă aflu eu, își ziceà Nestor, a dispărut, e drept, dar razele, ce l-au alcătuit, călătoresc în spațiul nemărginit. Ele au plecat, s'au dus grămadă, purtând cu ele întreaga această priveliște așa cum m'a putut impresionà; și milioane de ani vor călători pururea în aceiași închegare, fără să se stingă. Va trebui ochiul numai, un ochiu cum e organizat al nostru, și imagina se va întâlni acolo, undeva, la nesfârșit, în nemurire. Tabloul ce ne-a încântat se șterge, se pierde în nesfârșit, lăsându-ne în suflet numai păreri de rău, atunci, când i-am gustat din farmec. Si cine știe, dacă aceastà scurgere necontenită a vremii, care ne fură mereu din ceiace noi numim realitate, nu e obârșia veșnicei noastre nemulțumiri sufletești. Idealul fuge într'una, urmărit cu stăruință de dorul nostru, și când credem că l-am atins, o clipă durează numai,—o clipă de înșelăciune,—apoi, alunecând ca apa, se face nevăzut. De aci, acea răsvrătire și nemulțumire sufletească a omului și care totuși este imboldul lumii spre luptă și spre propășire.

Și Nestor se lăsă mai departe în voia meditației sale, uitând aproape cu totul de tovarășa lui de drum; iar țărmul fugeà mereu cu sălciile umbroase, cu verdeața lui îmbelșugată, stropită de undele dulci și turburi ale fluviului.

Vântul începuse să sufle mai cu putere, norii se îngrămădeau pe-o parte a cerului, văzduhul se posomorà.

Necunoscuta călătoare își țineà pălărioara cu mâna și privià spre Nestor, pe care de abià acum îl observase. O suflare de vânt mai puternică, reuși să-i zmulgă un voal alb dela gât, și ca un răvaș de dragoste îl aruncă la picioarele tânărului. Nestor, trezit din gândurile sale, îl ridică de jos, și se întoarse spre tovarășa lui de drum. Ea îi surâdeà. Se apropiă, și salutând-o, îi dete voalul. Dânsa îi mulțumi, c'o înclinare din cap, plină de farmec, și-i zise:

— Vântului îi plac adesea aceste glume.

Vorbise românește, cu un ușor accent rusesc. Nestor voi să răspundă, dar nu găsi la timp ceaice ar fi dorit. Infățișarea călătoarei aveà un aer de delicateță, care învederà o creștere aleasă, și orice răspuns spiritual din cele ce se obișnuesc adesea, ar fi fost o caracterizare rea pentru el. De aceea se mulțumi, să-i surâdă modest, și să se încline ușor.

Ea își potrivi voalul la gât, își îndreptă părul, cu care vântul zburdalnic își găsise de joc, și deschise vorbă:

— Avem o zi frumoasă de călătorie, cu toate că bate vânt.

— Numai de n'o începe ploaia până s'ajungem la Tulcea; căci norii aceştia arată, că vremea o să se schimbe.

— Vântul îi va goni. Domnia-voastră, mergeţi tot la Tulcea?

— Da, domnişoară.

— Sunteţi tulcean?

— Da.

Se recomandară. Amândoi erau studenţi. El urmă dreptul în Bucureşti, unde stătea tot anul, şi numai de vacanţe veneà la Tulcea, oraşul său de naştere, ca să petreacă cele două luni pe lângă o sora a sa, măritată, singura rudă ce aveà.

Ea se numeà Mina Frunză, şi urmă medicina în oraşul K. din Rusia. Erà românca din Basarabia, venită de mică copilă în Dobrogea. Părinţii săi muriseră de mult şi acum stăteà pe lângă o mătuşă a ei, măritată după un negustor rus dobrogean. O parte din studiile sale secundare le făcuse în România, pe cele superioare însă, unchiul ei, care o infiase, dorì să le facă în Rusia, şi ea i se supuse. Acum se întorcea şi dânsa de vacanţe acasă.

Toate acestea le poveşti cu o voce drăgălaşe, şi cu un aer cu totul firesc, care plăcù mult lui Nestor.

Dânsul aduse vorba despre studenţii ruşi, şi-şi arătă admiraţia pentru ei. Auzise şi citise atâtea lucruri frumoase despre viaţa lor şi despre idealurile ce-i frământă, văzuse apoi urmările activităţii lor în deşteptarea maselor, şi jertfa sublimă, de care au dat dovadă în lupta pentru libertate, încât pentru el studenţii ruşi erau fiinţe alese pe care orice om de inimă, îmboldit de dorul de a face bine poporului, din sânul căruia a ieşit, trebuià să-i aibă de pildă. Adesea se gândise ce mulţumit ar fi fost de ar fi putut trăì în mijlocul lor; să-i cunoască de aproape, să se încălzească şi el de ideile, de avântul lor neîntrecut în lupta, pe care o duc; şi mai ales ar fi dorit să cunoască pe tovarăşele lor, pe studentele ruse, care, călcând peste prejudecăţile strâmpte, răspândite în lume de cei ce au văzut, şi încă văd, în femee, pe-o roabă supusă a bărbatului, s'au ridicat acolo, unde bârfeala nu le mai poate atinge. Prin faptele lor, şi-au înălţat o columnă de oţel, de a cărui lucire noroiul omenesc alunecând, nu reuşeşte să se prinză.

Mina îl ascultase surâzând. La calda lui cuvântare — căci aproape o cuvântare îi ţinuse el—, răspunse liniştit, că adesea lucrurile văzute de departe par mai mari; deşi sunt şi cazuri, când strălucirea unei fapte, depărtarea o micşorează.

In lupta pentru libertate, care se poartă în Rusia, studenţii au, negreşit, un mare rol; dar nu trebue să se exagereze lucrurile. Ei sunt numai inimile generoase, în care răsar cu putere ideile şi simţimintele alese: Acestea, însă, sosesc de aiurea. Ele vin din trebuinţa schimbărilor se cată să se facă în cărmuire, atunci când împrejurările desfăşurării vieţei, nivelul de cultură al unui popor, s'au schimbat; şi încolţesc mai întâi în capetele gânditoare, care o viaţă întreagă au cugetat adânc, s'au convins de adevăruri mari, şi-apoi şi-au dat înţeleptul sfat. Prin ei se pregăteşte calea propăşirii şi a deşteptării unui popor. Bine înţeles că soarele, când răsare luminează mai întâiu culmile munţilor şi-apoi înălţându-se pe bolta cerească, îşi aruncă strălucitoarele raze şi prin văi. Studenţii sunt culmile naţiunilor, în unele privinţe, şi prin sufletul lor tineresc, gata de fapte, pentru care se cere multă inimă, abnegaţie şi jertfă, ei alcătuesc o mare parte din clasa propovăduitorilor şi a luptătorilor aprigi al unora idei mari.

Nestor o ascultă cu un vădit interes. Ea vorbeà rar, şi în vocea ei răsunau câteodată accente bărbăteşti. Ochii ei căprui, mari, cu gene umbroase, ce se închideau cu modestie, aveau clipiri duioase, în care se puteà citì o lume de simţiri. Vorbele, ce le rostise, însă, mirară pe tovarăşul ei de călătorie. Ea micşorase însemnătatea studenţimei, ceiace el nu puteà primì. Un gând îi străbătù mintea. Mina ca românca, se prea puteà să nu reprezinte un tip de studentă rusă, aşà cum şi-o închipuià el. Erà cu putinţă, ca idealurile şi luptele colegilor ei să n'o prea mişte.

— Dar nu! se resgândì dânsul. Să te afli lângă un foc mistuitor şi să nu-i simţi dogoarea, ar fi cevà de neînţeles!

Şi apoi din cele ce spusese Mina nu urmă, decât o înţeleaptă împărţire de roluri. Ea nu răpise nimic studenţimei ruseşti, din ceiace oamenii admiră la ea. Dar nici nu atinsese însuşirile colegilor ei: acel entusiasm luminat, stăruitor; acea tărie sufletească, care îi preface în stâncă de granit împotriva corupţiunii, pe care ar încerca-o politicianii fără conştiinţă, să o desăvârşească prin momeli şi câştiguri ticăloase.

Câteva momente se făcù tăcere. Când Nestor se trezì din reflecțiunile sale și se uită la tovarășu-sa, ca zâmbeà spre cinevà, care stăteà la spatele lui. Se întoarse, și văzù lângă el pe un bărbat înalt, zdravăn, cu fața plină, roșcovană, cu niște obraji îmbujorați, ce respirau a sănătate.

Ochii săi albaștri, vioi, în clipa aceea se uitau întrebători la Mina.

— Unchiule, zise ea, îți înfățișez pe un concetățean al nostru: pe domnul Nestor Fănuță, student în drept. Unchiul meu, gospodin Sofronie, adaose apoi, întorcându-se spre colegul ei.

Își strânseră mâna.

— In călătorie, domnule Kalinenko, repede se împrietenește cinevà, zise Nestor, voind s'alunge bănuiala ce s'ar fi putut naște despre intențiunile sale.

— Pe dobrogenii noștri, cred că-i cunosc destul de bine: sunt oameni de ispravă, și trebue să fie prieteni între ei, răspunse vesel gospodin Sofronie, ghicindu-i gândul.

Vorbele lui avură darul să liniștească pe Nestor, și să mulțumească pe Mina, care aruncă unchiului ei o privire recunoscătoare.

— Nu știam, ce te-ai făcut, Mino, îi zise acesta. Te-am perdut de-odată, și te-am căutat peste tot. De-abià târziu m'am gândit aici.

— E așà de frumoasă, unchiule, Dunărea noastră, că ași fi în stare ceasuri întregi să stau s'o privesc.

— Pentru acum, cred că ești mulțumită, cât ai privit-o, și un ceai nu l-ai refuza.

Ea se sculă. Poftiră și pe Nestor, și câte-și trei coborîră în salon.

In așteptarea ceaiului stătură de vorbă. Gospodin Sofronie întrebă pe Nestor al cui este, unde șeade, ce are de gând să facă în viitor, cu simplitatea, și cu aerul acela prietenos, ce caracterizează pe dobrogeni. Nestor îi răspunse la toate, și pe ici pe colo, lăsă să i se întrevază idealurile și simțimintele.

Gospodin Sofronie erà om vesel, și vorba lui o presărà cu glume.

— Toate-s bune, domnule Nestor, zise el, dar din vorbele dumitalo mi se pare că ești rus!

— Cum așà?

— Iacă, gândesc eu astfel, și de prea puține ori mă înșel. Ești rus, fără îndoială.

— Nu, aveți greșeală, domnule Kalinenko, nimeni în neamul nostru n'a fost rus.

— Afară de dumneata!

Tânărul se uità nedumirit, pe când tovarășul său zâmbeà șiret.

— Să te lămuresc, dar, adaose acesta peste puțin. Odinioarea, ai aruncat niște vorbe-săgeți: «țăranul care n'are pământ», «libertatea trebue câștigată», «orice tânăr e dator să lupte pentru dreptate, chiar cu prețul vieței lui»... Ei, vezi, astea miroasă a rus; dar, știi, nu rus de pe aicea; ăștia, sărmanii, sunt oameni de treabă; ci rus dela Neva, ori dela Volga... Intelegi?

Nestor și Mina începură să râdă.

— Vezi, că-ți place să fii rus! Apoi cu un aer serios adaose: Și totuși nu-i tocmai bine. Acolo e un cazan în clocote, și drojdia o găsești, unde cată să fie spuma!

Tinerii lui tovarăși protestară, și fel de fel de argumente i-au adus împotrivă. Gospodin Sofronie, însă, mișcându-și mâna semnificativ, le zise:

— Lăsați, că vă cunosc eu cine-mi sunteți. Aveți limbă de privighetoare, de aceea lumeà caută să vă pue în colivie!

Ceaiul li se aduse, iar vorba se schimbă. Unchiul Minei, prin glumele lui, făceà să râdă pe tinerii săi tovarăși. Și oglinda din față, așezată între două cadre mari, multă vreme, resfrânse chipurile lor vesele și râzătoare.

Cinevà aduse vestea, că se vede Isaccea, și cei trei tovarăși de drum încetară convorbirea lor. Eșiră pe punte. Vasul peste un sfert de ceas se apropiă de ponton, care erà departe de oraș, și acostă. Autoritățile vamale și polițienești, precum și câțiva curioși, erau de față. Mai departe, pe mal, așteptau vreun client mai de vază, două trăsuri cu vizitii turci. Trei călători coborîră pe ponton, și peste puțin vaporul își reluă calea. Acum se puteà vedeà mai bine orașul, ascuns mai nainte de insula împădurită din fața lui: case scunde, mohorîte, înconjurate de arbori, și, printre ele, minaretul înalt al moscheei, tristă rămășiță a stăpânirii musulmane de odinioară.

In curând vederea Isaccei se ascunse în dosul dealurilor, al căror șir alcătuià țărmul drept al Dunărei.

Gospodin Sofronie arătă tinerilor săi tovarăşi, o movilă nu departe de ţărm.

— Vedeţi, se zice că acolo au înmormântat turcii pe un general de-al lor. Eu m'am suit pe ea. De sus se vede frumos împrejur.

Nestor şi Mina priviră câtvà timp la movilă, care părea un adevărat tumulus; apoi luarea lor aminte fù atrasă de fortificaţiile turceşti părăsite, cari se puteau deosebi bine de dealurile din faţă. In tăbii se vedeau deslusit meterezurile şi locurile unde odinioarea erau aşezate gurile de tun. Păretele gălbui de lut, care coborà în Dunăre, erà ciuruit de găuri, unde păsările îşi aveau cuiburile lor.

Cei trei tovarăşi se gândeau la trecut.

Pe locul, unde acum se legănau în boare, holdele locuitorilor sau mărăcinii şi iarba deasă, care alcătuiau o mantie ocrotitoare pământului, mişunau odinioarea oştirile turceşti, pândind pe duşmanul lor înverşunat dela miazănoapte. La spatele acestor meterezuri se mişcau puzderie de fesuri roşii, şi un singur gând frământà toate capetele: să biruiască semiluna! In pepturile fanatice ferbeà sălbatica mânie, care pofteà sângele colcăitor al vrăjmaşului. Şi noaptea, supt cerul instelat, privind la fermecătoarea lună, emblema puterii lor, obosiţi, îi furà somnul, fără a se îngriji de ceiace puteà să le aducă ziua de mâine; iar dimineaţa, un jalnic sunet de trompetă răsunà prin împrejurimi. Si-atunci, trupuri leneşe începeau să se mişte pretutindeni pe ţărâna uscată, acoperită de pături ostăşeşti; mantalele se dădeau la o parte, mâini şi picioare se întindeau tembele, iar desele frecări pe la ochi desăvârşeau trezirea. Câte-un cuvânt schimbat cu tovarăşul de alături şi-apoi gândul la strămoşeasca neagră băutură, care sorbită în mijlocul norilor de fum ale ciubucurilor, aduceà o stare de dulce visare.

Vaporul îşi urma calea mereu. Meterezurile, movilele, rămăseseră în urmă, şi ţărmul dobrogean apăru din nou în haina verde. Pădurea de sălcii acoperea iarăşi ţărmul şi ascundeà vederea şesului din spatele ei.

Ici-colo, se zăreau bărci de pescar, trase la mal, şi legate de parii înfipţi în pământ; iar supt umbra răcoroasă a copacilor, doi-trei tovarăşi îşi pregătiau prânzul. Un foc pălpăia supt cazanul pescăresc, atârnat cu sârmă de o creangă, şi lumina flăcărilor se resfrângea tremurător într'o dungă roşie, în apa dela ţărm, umbrită de ramurile sălciilor. Fumul se vedeà ridicându-se ca o pâclă mişcătoare spre frunzişul des, pe care nici razele de soare nu-l puteà străbate.

Vaporul trecea repede la vale. Şi mereu apa turbure se da de lături în valuri spumegânde, pornind să turbure liniştea ţărmului umbros; şi într'una o parte a albiei se descopereà, iar peştişorii argintii, surprinşi pe uscat, săltau sbătându-se de moarte până ce un alt val veneà să le aducă viaţa.

Cerul se limpezise. Norii fumurii, care ameninţaseră s'aducă ploaia fură alungaţi de vânt spre miază noapte; iar soarele scălda iarăşi tot locul cu raze orbitoare.

„Colnicul Hora", margină de răsărit a Tulcei, începuse să se zărească. In locul celor trei mori de vânt, pe cari atâta vreme se obişnuise ochiul tulceanului să le vadă, stăteà acum, ca o diademă, falnicul monument al „reanexării Dobrogei la patria mamă".

Tinerii tovarăşi priveau voioşi.

— Ce impresie îţi face „Colnicul Hora", întrebă Mina pe Nestor? Cu ce l-ai puteà asemui?

— Mie, mi se pare că văd un cap uriaş de câine, răzămat pe picioarele de dinainte, pe cari le ţine întinse.

El privi şi-i dădu dreptate.

— Ce amintiri îmi deşteaptă, mai zise ea!

Şi începù să-i povestească din viaţa ei de copilă.

In zilele de sărbătoare se urcà sus cu alte fete de vârsta ei, şi se jucau până târziu. Casele lor se aflau în apropiere. Plăcerea ei cea mai mare erà s'ajungă în fugă în vârful colinei, şi de acolo, să-şi plimbe ochii jur-împrejur. Să vadă orizontul acela întins, câmpia nemărginită a deltei, Dunărea şerpuitoare, ascunsă în multe părţi privirilor de pădurile de sălcii; să privească lacul Zagăn, dela poalele dealului, plin cu stuf şi cu papură; colinele apoi ce mărgineau oraşul, casele lui, perdute printre salcâmii şi pomii roditori. In urmă, se apucà de joc cu tovarăşele ei.

Ceiace spuneà Mina răsuna plăcut în sufletul lui Nestor, căci şi dânsul îşi amintea de anii copilăriei.

Un ceas întreg vorbiră despre mici întâmplări din viaţa lor de copil, amintiri

fără mare însemnătate, cari, însă, lor, le aduceà o deosebită voie bună. Vorbeau tare își mișcau mâinile și capetele, aveau gata glumele, râdeau cu hohote.

Tulcea se apropia mereu. O frumoasă priveliște se înfățișà: coline jur-împrejur, și pe culmile lor, ca niște străjeri neadormiți, mori de vânt în mișcare. Pe povărnișul dealurilor și în vale, din mijlocul verdeții împrejmuitoare, se iviau casele orașului: ele păreau mai mult niște vile, înconjurate de grădini și așezate în pitoreasca această regiune, care se coboară spre Dunăre în forma unui amfiteatru împădurit.

Gospodin Sofronie se cobori în salon, iar pe cuverta de sus rămaseră singuri cei doi tovarăși de drum, și priveau mereu cu drag spre Tulcea lor.

Un șuerat răgușit, prelung, vesti apropierea unui mare vapor, care se îndrepta spre Galați. Mina și Nestor s'au întors să-l vadă. Trecù măreț pe dinaintea lor și sgomotul puternicei sale elice, îl urmă în depărtare. Valuri mari porniră grăbit spre cele două maluri, și după puțin se revărsau cu furie peste uscat. In calea lor amenințau să răstoarne două bărci, cari se îndreptau spre Tulcea.

Cei doi tovarăși simțiră că și vasul lor se leagănă, dar în curând mișcarea încetă.

Pe țărmul Basarabiei, se vedea un mare pichet pentru paza hotarului; câțiva soldați erau pe mal și priveau la trecerea vapoarelor.

— Bieții oameni, zise Nestor! Păzesc granița să nu se strecoare libertatea!

— Ce sunt de vină ei, răspunse Mina. Își fac datoria. Ostașul totdeauna trebue să presupună, că-și slujește o patrie ideală. Ce principii călăuzesc pe cărmuitori, ar fi mai bine să nu se întrebe. Aceasta e treaba altora.

Tulcea erà aproape, și peste puțin vasul acostă. Pe ponton se aflà multă lume. Ooameni de toată mâna și de toate neamurile, veniți să-și primească rudele, sau curioși să știe, cine vine și cine pleacă. De altfel o curiozitate firească, izvorîtă din trebuința ce simte omul izolat de restul țării, cum e tulceanul, de a veni în atingere cu lumea, de care nici o altă comunicație nu-l leagă, decât cursele zilnice ale vaporului.

Mina, unchiul ei și Nestor ieșiră împreună cu ceilalți călători. Pe cheiu s'au oprit. Trebuiau să se despartă, și mâhnirea cuprinse pe Nestor. Mina însă îi zise veselă:

— Domnule Fănuță, cred că nu ne despărțim decât pentru scurtă vreme. Ne vei face, și mie și unchiului, cea mai mare plăcere, dacă ne-ai vizità când vei dori. Și-i dădu adresa.

Își strânseră mâna prietenește și Nestor făgădui, că va veni s'o vadă. Gospodin Sofronie dându-i, la rândul său, mâna, îi zise:

Să vii să stăm de vorbă. Și or voi mă aduceți în apele voastre, ori eu vă pun pe cale bună.

Plecară; iar Nestor privi lung după trăsura lor. Când voi să'și ridice geamantanul, își simți mâna amorțită. Atunci deabià își aminti, cât de tare i-o strânsese unchiul Minei la despărțire.

Vesel se sui într'o trăsură și peste puțin alergă spre casa surorei sale.

III

A treia zi dela sosirea sa în Tulcea, Nestor luă drumul spre locuința Minei.

Erà pe înserate. Soarele înclinà spre scăpătat, dogoarea zilei, însă, încă nu scăzuse. Pe aleea de arbori, care duce la monumentul „reanexărei", suflà o aură binefăcătoare, răcorind obrajii înfierbântați ai drumețului. Nestor înaintà sub umbră, și se uità într'una la numerile caselor. Dădu, în sfârșit, de locuința tovarășei lui de drum.

La intrare un salcâm uriaș își întindea ramurile peste o mare parte din curte, așternută cu iarbă măruntă. In fața lui erà casa: o clădire veche, acoperită cu olane înverzite de vreme, și văruită în alb. Dinaintea ei se aflà o terasă așternută cu lespezi pătrate de piatră gălbuie, și împrejmuită de o pârtie de pământ, nu tocmai lată, plină cu tot felul de flori, cari, îmbobocite ori deschise, se ridicau vesele în sus în mijlocul verdeții înconjurătoare. Sădite acolo fără o chibzuită rânduială, fără grijea prevăzătoare a grădinarului pentru răsărirea și rolul ce fiecare trebuia să joace la locul ei, încântau totuși ochiul, înfățișând o prea frumoasă privilește.

Garofițele roșii, albe și pestrițe, în mănunchiuri bogate răsăriau din mijlocul petunelor vecine, ce stăteau gata să soarbă roua serei. «Rochițele de rândunică» se legănau a lene în vânt alături de boldenașii albi, care îmbălsămând împrejurimea cu mirosul lor îmbătător, priviau de sus la o rozetă, rivala lor, înroșită de pizmă. Mai

încolo modestul „săpunel", plăcându-i vecinătatea mirositorului busuioc creț, înfruntă năvala vântului ca să ocrotească pe scundul lui tovarăș. Iar pe la colțuri, dăliile, falnici străjeri, se ridicau trufașe d'asupra celorlalte; iar din înălțimea lor, priviau mândru, prin ochi frumoși, la vecinele lor mai mici, care își înălțau și ele capetele drăguțe, cât puteau de sus, ca să primească mângâerea boarei fugare, ce într'una se înalță și coborâ.

Din mijlocul acestei lumi de flori se ridicau doi stâlpi de lemn, înconjurați, ca și sârma care-i legă, de «zorelele» agățătoare, trompeții vestitori ai revenirei zilei. De-alungul casei apoi, «gegegifalele», podoabele nopții, își deschiseseră florile, atâtea cupe albe, roșii și pestrițe, doritoare de a culege nectarul rouei limpezi de peste noapte.

Șirul lor se închideà cu un mănunchiu de „uzumfatmale", vrednice rivale ale trandafirilor și ale macilor bătuți, care își avântau în sus trupurile zvelte și uriașe.

La stânga intrării, despărțită de un gard scund de scânduri, văpsite cenușiu, se întindeà o mare grădină, unde pomii roditori erau înconjurați de tufele de liliac și de măcieș, de rădăcinile de fragi și de calapăr mirositor. Din loc în loc se vedeau pârtii verzi de legume, mărginite cu frunzele dantelate ale firelor de pepeni.

Nestor privì cu admirație la toate acestea.

Un copil, drăgălaș, bălan cu ochii albaștri, vioi, veni fuga la el, și-l întrebă cu o voce argintie:

— Pe cine căutați, domnule?

— Domnișoara Mina aici șade?

— Da.

— Este acasă.

— A! Dumniată trebue să fii domnul Nestor dela vapor, zise copilul cu naivitate!

— Da, răspunse tânărul, mulțumit că cei din casă îl cunoșteau dejà.

Băiatul se depărtă, strigând din toate puterile.

— Mino, Mino, unde ești? A venit domnul Nestor.

— Fata se ivì pe prag și își primì tovarășul de drum cu zâmbetul ei delicat și cu acel aer simplu, prietenesc, care plăcură atât de mult lui Nestor, încă dela întâia lor întâlnire.

— De ieri te așteptam, îi zise ea poftindu-l în casă.

Aci îi întâmpină o doamnă, încă tânără, care semănà cu Mina. Nestor fu înfățișat doamnei Eugenia Kalinenko.

Intrară în casă, într'o odaie curată și încăpătoare, cu mobilele foarte simple. Pe unul din pereți se vedeà răzămată o mare bibilotecă, cu rafturile pline de cărți.

Mina poftì pe Nestor să șeadă, și, împreumă cu mătușa ei, luă și dânsa loc.

Vorbiră de multe lucruri, de toată ziua. Apoi Nestor dorì să vadă biblioteca și prietena lui îi o arătă bucuros.

Afară de cărți de literatură așà zise ușoară ale unor autori cu renume, se aflau acolo și opere științifice de întâia mână. Mai ales sociologia erà bine reprezentată. Și Nestor cu plăcere deschise câteva lucrări renumite, ale lui Malon, Lester F. Ward, Novikov, Ferri, Tarde. Incepură a discută asupra unor teorii. Mina erà o bună cunoscătoare a sociologiei, și comentările ce le făceà, arătau o minte limpede și bine cumpănită.

Doamna Eugenia, care ieșise puțin din odaie, reintră.

— Nu vi-e cald aici, copii, le zise? Ar fi mai bine să ieșim pe terasă, unde bate un vânt răcoros.

Tinerii au urmat-o. Un servitor, pe care mătușa Minei îl numise Grișa, scoase din casă o masă mare de brad, și mai multe scaune; pe al lui Nestor, însă, îl aduse copilul, care îl întâmpinase la venire.

Tânărul primì scaunul și strângând mâna copilului, îi mulțumì și-l întrebă cum îl cheamă.

— Valotca, răspunse el.

— Vărul meu, adaose Mina. E un băiat foarte cuminte.

Nestor îl mângâiă și-l lăudă. Pe masă se orânduiră pahare, cești, ceainice. Tânărul se uită întrebător la Mina.

— E vremea ceaiului, îi zise ea, și ne vei face plăcere să-l iei cu noi. Unchiul nu va întârzià să vie și el.

Grișa mai aduse un samovar mare, care sclipià de curățenie.

Doamna Eugenia așeză în dreptul fiecăruia serviciul trebuincios, puse în mij-

locul mesei zahărul, sticla cu rom, farfurioara cu feliile de lămâe, precum și două talere, pline cu covrigi dobrogeni dulci.

Mina nu se înșelase. Gospodin Sofronie apărù pe poartă. Cum văzù pe Nestor alergă la el voios.

— Bine-ai venit sănătos, flăcăule, îi strigă, și-i strânse atât de zdravăn mâna, încât Nestor își încreți fața de durere.

— Bravo! Ceaiul e gata. Am venit la vreme! Ia poftim.

Și dându-și pălăria fiului său s'o ducă în casă, se așeză la masă, și umplu paharele cu ceai.

— Buiurum efendim, zise el mosafirului, și făcându-și de trei ori cruce, începù să soarbă calda băutură. Ceilalți făcură la fel. Numai Nestor rămase îndărăt, dar îndemnat de o privire întrebătoare a unchiului Minei, se pregătì și el să bea. Luă câteva bucățele de zahăr și le aruncă în pahar; aceasta făcù pe gospodin Sofronie să râdă.

— Iată, vedeți, strigă el, cum Bucureștii strică pe dobrogenii noștrii?!

— De ce, întrebă Nestor?

— Păi, așà să bea pe-aici ceaiul, domnule?

— Mărturisesc că am uitat.

Mina îi explică.

— Unchiul vrea să l bee toți *pricusca*, adică zahărul să nu se puie în pahar, ci, ținând în gură o bucățică, să sorbi ceaiul curat.

— Asta înțelege domnul Kalinenko? Apoi să-i fac pe plac.

— Acum nu poți, c'ai pus zahăr în pahar. Al doilea rând, însă, să-l bei ca noi, ca să simți adevăratul gust al ceaiului, îi zise gospodin Sofronie.

— Nu se știe, răspunse Mina. Când e vorba de gusturi și de idei, rareori întâlnești doi inși să le aibă la fel.

— Ba să mă ierți! Cât privește ideile, mai ales acele care zboară ca fulgul, sunt destui nebuni să le aibă la fel.

— Despre care idei vorbiți, întrebă Nestor?

— Iată, de pildă, cele ale colegilor Minei din Rusia.

— Cu părere de rău trebue să vă spun, că nu mă pot uni cu domnia-voastră.

— Să fii sănătos! Om vorbì noi, dar nu acum! Sfârșitul alege!

— Nu, gospodin Sofronie! Sfârșitul o să aleagă grâul de neghină. Societatea noastră e rea, și cată să fie schimbată. Trebue odată să domnească peste toți dreptatea!

— Ei și acum ce rău îți este dumitale de strigi? De ce privești lucrurile în negru? Eu văd, că lumea întreagă se cârmuește după dreptate. Căci ce fac școalele, care v'au luminat pe voi, copii fără minte? Ce sunt judecătoriile? Ce este poliția, armata, dacă nu niște unelte pentru liniștea oamenilor și pentru domnia dreptății?

— Toate acestea sunt clădite pe o temelie putredă, unchiule, zise Mina. In toate omul cu minte poate descoperi, că, supt spoiala din afară, zace îngâmfarea, prostia, ticăloșia. Omenirea astăzi e alcătuită mai mult din oameni nedrepți, blestemați, gata să ajungă sus prin fapte rușinoase, sau prin silă unită cu cruzime.

Gospodin Sofronie sorbì de vreo câteva ori din farfuria, în care lăsase să i se răcească ceaiul, închise cu mulțumire ochii, își șterse barba cu toată palma, și răspunse liniștit.

— Eu văd sus numai oameni aleși și cu multă minte; bărbați, cari muncesc din răsputeri pentru binele poporului, urmând calea și pilda ce le-au arătat-o părinții lor.

— Am început iarăși, răspunse Mina zâmbind. Și văd acum, că deprinderea e un tiran prea îndemânatec, care ține mereu încătușat pe om, odată ce l-a prins în mrejile ei. Ești, unchiule, deprins cu ceiace ai apucat dela moși-strămoși, și nu-ți plac schimbările, oricât de sănătoase și mântuitoare ar fi ele. De aceea vezi în trandafiriu starea lucrurilor de astăzi, și nu poți să te înduplecì, când îți tot spun, că i pretutindeni putregai!

— Ei, hei! Știu eu ce sunt cele ce-mi tot spui tu: Critica lupului împotriva păstorului pentru pielea oaei.

— Nu, domnule Kalinenko; mi se pare că asemănarea nu-i tocmai bună, intervenì Nestor.. Pe luptătorii, de pildă, pentru liberarea unui popor de-atâtea juguri, nu-i mână interese meschine; ei doresc să dezrobească pe semenii lor de cătușele de veacuri ale cârmuitorilor răi.

— Ce cătușe? Toți prin muncă pot să se ridice. Rob nu-i nimeni astăzi!

— Nu, unchiule, răspunse Mina. De pildă, un lucrător muncește zi și noapte și de-abiă își câștigă o pâine pentru copii, pe când din munca lui, alții înalță palate și fac grămezi de aur pentru a aveà ce risipì moștenitorii lor. Femeia apoi, adesea este o adevărată roabă. De altfel și legile pământești așà o socotesc. Nu mai vorbesc că de multe ori i se deschide calea rușinii și a mizeriei de neomenia atâtor ticăloși, împotriva cărora societatea, lăudată de tine, unchiule, nu ia nici o măsură. Robi mai sunt și copiii, născuți din părinți, cari, după ce au muncit o viață întreagă, luptând ca prin cinste să iasă din noroiu, au căzut jertfa datoriei, morți în urma unui accident sau stinși de-o boală, pe care le-a mânat-o în casă mizeria; copiii aceștia, lăsați în voia lor, fără ajutorul și grijea nimănui, măresc numărul acelora cari alcătuesc o altă rușine a societății: a hoților și a criminalilor. Ei cad robi în brațele ticăloșiei, fără nădejde de mântuire. Și cine-i vinovatul? Pe cine trebue să învinuim de toate acestea dacă nu felul cum suntem organizați astăzi? Unii stăpânesc proprietăți, cât o întreagă țară, iar alții sunt clăcași nenorociți, lipsiți de-un petec de pământ în țara lor! Cine le-a dat celor dintâi și cine le-a răpit celorlalți? Nedreptatea unchiule, cu surorile ei: lăcomia și sila. Bine înțeles că nu vorbesc de cei ce, astăzi sau ieri, printr'o muncă cinstită, curați de orice pată, au căpătat averi; ci numai de acei ce s'au trezit bogați, nobili, cari se socotesc privilegiați și cer dela popor să muncească pentru ei fără cârtire, iar dânșii să-l cârmuiască fără control. Asta a mers până acum, dar astăzi nu mai merge! Sunt atâția oameni cu mintea luminată, cu inima largă, cari doresc să lucreze pentru cei obijduiți, și dacă sunt opriți acum, va venì o vreme când vor păși triumfători peste toate piedicele, pe cari nobilii le pun în cale.

Se făcù liniște. După puțin gospodin Sofronie zise:

— Tu vorbești rău de nobili, și nu vezi de ce stau ei sus! Stau, pentrucă merită și pentrucă au căpătat acest drept dela strămoșii lor. Cine crezi că poate să-și lase locul câștigat cu atâta trudă, și să se lepede de dreptul său?

— Dar pe ce, mă rog, se întemeiază acest drept? Pe noblețea sângelui?

— Firește. Obârșia neamurilor se pierde în timp, pe când cu noi e altceva. Și-apoi strămoșii au săvârșit fapte însemnate pentru țară.

— Șubrede temeiuri. Neamul lor e mai vechiu, decât al nostru! Da' de unde! Familia oricărui om cât de umilit, e tot așa de veche ca a celui mai ilustru nobil. Căci ar fi o nebunie să se susție, că neamul cutăruia are o vechime de atâtea veacuri, iar al nostru s'a născut așa, din senin, de ieri, de alaltăeri! Nu! Toate neamurile sunt de o potrivă de vechi. Ai zis, că strămunii nobililor de astăzi au săvârșit fapte deosebite. Sunt, e adevărat, câțiva din aceștia. Dar cei mai mulți au strămoși, în sarcina cărora cad atâtea rușini. Au ajuns sus, folosindu-se de arme, care atunci, ca și acum, dădeau biruință sigură: minciuna, bârfeala, fățărnicia, lingușirea și intriga față de cei puternici, și îngâmfarea, nedreptatea și cruzimea unită cu silnicia, față de ceilalți. Adesea, ca să se poată înălța, sau să se pună la adăpost dela vreun neajuns, au trădat, au ruinat, au schingiuit și au dat morții pe alți tovarăși de viață. Au reușit! Urmașii lor, cari astăzi stau mai sus, decât mine și decât dumneata, ce drept au la recunoștința noastră? Ei trebue să roșească de faptele strămoșilor, iar noi să ne ținem fruntea sus. Strămunii noștri n'au voit să se folosească de arme blestemate ca să iasă la lumină. Ei, însă, erau superiori strămoșilor lor ca inteligență, ca inimă și ca voință, dacă se constată, că eu, urmașul lor, am însușirile acestea într'o măsură mult mai mare, decât nobilii de astăzi!

Nestor intervenì aici.

— Domnișoară, sunt de aceiași părere cu dumneata în general, totuși fac o rezervă. E cu putință, ca urmașul cutărui om ilustru din trecut, sa fi degenerat. Nu putem să deducem de-aici, că strămoșul său erà o inteligență sau o inimă inferioară.

— Se înțelege, zise și gospodin Sofronie. Și pomii roditori dau fructe până la o vreme, apoi se usucă și ei.

— Dați-mi voe să răspund. Recunosc că Nestor are întrucâtva dreptate. Se poate ca urmașul unui bărbat de seamă să fie degenerat. Dar atunci, cum să-l lăsăm să ne cârmuiască tocmai el, pe noi oameni superiori lui?

Aici e una din marile nedreptăți ce se fac astăzi societății prin menținerea castelor; căci orice s'ar zice, castele există, și puterea lor se recunoaște după mijloacele ce le au mai mult sau mai puțin mari, de a se impune pretutindeni!

Se făcù tăcere. Gospodin Sofronie își sorbeà ceaiul în liniște prefăcută, și nu

ridică ochii. Nestor se uită cu admirație la Mina. Ea vorbise cu avânt și cu adâncă convingere. Supt imboldul mișcării sufletești, ochii îi scânteiau de energie, iar pe obrajii ei străvezii, se întinseseră ape trandafirii.

După câteva momente, tot gospodin Sofronie întrerupse tăcerea:

— Să lăsăm acestea Mino, vremea o să te îndrepte. Se poate, însă, ca să n'am dreptate și eu, totuși, parcă ceva îmi spune, că tu nu prea judeci sănătos.

Se posomorise și Mina, îl privià cu părere de rău, că-l supărase. Peste puțin veni lângă el.

— Iartă-mă, unchiule, se rugă ea. Sunt prea vinovată, că te mâhnesc mereu cu ideile mele. Dar iartă-mă, te rog,

Și sărutându-l pe frunte, îi netezià părul și-i mângâià obrajii. In acel moment lui Nestor i se păreà personificarea nevinovăției și a grației feciorelnice.

Valotca se apropiă de tatăl său și scena se desăvârși prin rugămințile lui de copil.

Gospodin Sofronie prinse a zimbi.

— Când doi îngeri te roagă, nu mai poți păstrà mânie, oricât te-ai ține de tare.

Și întorcându-se spre Mina:

— Te iert, îi zise, dar cu o învoială.

— Care, răspunse ea cu grabà?

— Să ne cânți ceva din chitară. Să ne mai treacă de urît!

Valotca bătù din palme.

— Bravo, bravo, tată, strigă el vesel, și fugì în casă.

Mina surâse și dădù din cap în semn de învoire.

— Cântați și din chitară, domnișoară, zise Nestor!

— Atâta lucru mai bun a învățat dela colegii ei, răspunse gospodin Sofronie.

— Vezi, că recunoști! De ce ai trimes-o atunci acolo, în foc, întrebă doamna Eugenia?

Valotca aduse chitara, impodobită la mâner cu panglici liliachii și o dădù verișoarei sale, care o luă și o acordă.

Delicatele ei degete mișcară strunele, și niște sunete line, dulci, tânguitoare, începură a se împrăștià. După câteva acorduri, Mina prinse a cântà și din gură însoțindu-și vocea-i limpede de fecioară, cu melodioasele sunete ale chitarii O lume tainică de sentimente se redeșteptă în sufletul lui Nestor, care ascultà vrăjit.

Când ea tăcù, ca dintr'un vis al unui narcotic oriental, se trezì dânsul, și vraja ce-l cuprinsese, tot îl mai stăpâneà.

Mina îl întrebă, dacă a înțeles cuvintele.

— Da Pricep rusește. Versurile, ca și melodia sunt prea frumoase.

— E o cunoscută poezie, în care se vorbește de o corabie, ce plutește pe supt un cer înstelat pe puternicele valuri ale oceanului, să aducă în patrie, din Sf. Elena, osemintele lui Napoleon, adaose Mina.

Vorbind, degetele ei, obișnuite cu acordurile, urmau să lovească strunele.

Visătorul Nestor erà încântat de sunetele ce auzià și atrase luarea aminte a Minei.

— Sunt acorduri minore, ii zise ea. Iți plac vrea să zică? Să-ți cânt atunci un cântec, cu versurile de Pușkin.

Începù. Sunetele n'aveau măreția cântecului de mai 'nainte, vorbiau, însă mai bine inimii, și o mișcau puternic. Nestor ascultà vrăjit. Niciodată nu-și închipuise, că instrumentul acesta, despre care auzise vorbindu-se cu dispreț, să poată aveà atâta farmec și-atâta putere de evocare. De altfel și Mina cântà bine, rostind limpede fiecare cuvânt:

Pe-al Nevii țărm adesea ne oprirăm
Privind, uniți de mâini, l'amurgul purpuriu
Acele clipe dulci, s'au stins pentru vecie.
Iar tu le-ai dat uitării.

Pân' la mormânt jurai, c'o să-ți iubești poetul.
De teama lumii, însă, de teama gurii rele,
Fàgăduința sfântă fù 'năbușită 'n tine;
Dragostea ta, ai dat-o tu uitării.

Dar moartea vine iute, mormântul mă aşteaptă;
Când mă voiu stinge, un glas uşor, ca foşnetul
[de iarbă,
O să-l auzi şoptindu-ţi trist:
Trăià prin tine el, şi asta chiar ai dat-o tu uitării!

Când sfârşì Nestor întrerupse tăcerea, şi ca şi cum şi-ar fi vorbit lui însuşi, zise încet:

— Cât de mult răscoleşte muzica inima omului, şi mai ales când şi cuvintele cântecului sunt frumoase!

— Văd că melodiile minore îţi plac mult; ascultă atunci şi cântecul meu, care.....

— Lasă-l încolo, o întrerupse cu vioiciune mătuşa ei! Da! O fi cântecul tău! Ferească-ne cerul!

Mina voià să se supună, când gospodin Sofronie intervenì:

— Cântă-l fata mea! Şi mie îmi place.

Şi întorcându-se spre soţia sa:

— Las'o să cânte, îi zise. Ea e vie, sănătoasă tun; n'o vezi?

Mina privì atunci spre mătuşa ei, şi ridică din umeri, vrând să-i arate, că n'are ce face; apoi începù să cânte:

Afară de sat, pe o verde movilă,
Străjeră o cruce, păzeşte un mormânt.
Alături foşneşte frunziş des de pom,
Şi-un trandafir sălbatic îi scutură floarea.

Aici zace duioasa mea iubită,
In floarea vârstei stinsă.
Străină-a fost în lume, străină-a fost pe aici.
Străin i-am fost şi eu.

Acum nu ne desparte nimeni.
Nici blestemata lume, nici răutatea mea.
Dar ne desparte numai, un sân de-odihnă dulce,
O umedă ţărână, mamă a tuturor.

Melodia erà tot aşà de tristă, şi te îndemna parcă la plâns. Doamna Eugenia se ridică deodată de pe scaun, venì la nepoata ei, şi, îmbrăţişând-o, îi zise blând c'o voce plângătoare:

— De ce, Mino, dragă, cânţi mereu acest blestemat de cântec? Imi sfâşii inima, şi cred că e o cobie! Dă-l încolo fata mea!

Mina lăsă să-i cadă chitara din mână, şi, sărutându-şi mătuşa, îi făgăduì că o va asculta în viitor. Gospodin Sofronie o îndemnă să cânte altceva.

— Nu pot, unchiule, acum. Poate ceva mai târziu.

Se făcuse tăcere. Dintre toţi numai gospodin Sofronie îşi sorbià ceaiul în linişte. Văzând că Nestor nu bea, îi umplù paharul şi-i făcù semn să-i ţie tovărăşie. Tânărul se supuse. Când, însă, văzù că unchiul prietenei sale voeşte să-i mai toarne, îl oprì; dar nu fù ascultat.

— Gura poate să spună nu, îi zise gospodin Sofronie, paharul însă, spune da!

Nestor nu pricepeà. Mina atunci îi întoarse paharul pe dos.

— Asta-i semnul că nu mai vrei să bei. Altfel îţi toarnă la nesfârşit; aşa-i obiceiul.

După câtva timp, îndemnată din nou de unchiul ei, Mina luă chitara, şi ca să facă pe placul mătuşei sale, cântă numai arii vesele româneşti.

Când Nestor se despărţì de prietenii săi, erà ameţit. Trăise câtevà ceasuri poetice. Mina îi apăreà o adevărată fiinţă ideală, cum numai în visurile lui şi-a putut închipuì.

Intreaga sa făptură aveà un farmec deosebit. Mişcările, vocea ei mlădioasă, privirile ei dulci, obrajii săi feciorelnici, îmbujoraţi, îl ţineau strâns într'o încântătoare vrajă, din care nu dorea să scape.

Şi în adevăr Mina oricui ar fi insuflat o vie simpatie. Nimic din acea rezervă calculată, care se vede atât de des la fetele noastre, nimic din aerele acele impună-

toare, serioase, dispreţuitoare, pe cari şi le iau ele; nimic, în sfârşit, din mlădierile de trup, de privirile şirete, aruncate pe furiş ca nişte săgeţi, cari strică aşà de mult farmecul şi aureola acea de poezie, ce se cuvine unei fecioare; ci totul la ea erà cumpănit şi frumos.

Aveà multe idei, spirit de observaţie, şi o vrednică silinţă de a înlătură, ceia ce astăzi se chiamă „spirit". Apoi fireasca libertate, prin care îşi arătà simţimintele, gingăşia feciorelnică a mişcărilor, învăluiau întreaga ei făptură într'un farmec neîntrecut.

Nestor se îndreptà spre casă şi în minte îi pluteà fiinţa eterică a tovarăşului de drum; iar versurile cânteculuì ei, îi răsunau mereu trist:

Acum nu ne desparte nimeni
Nici blestemata lume, nici răutatea mea,
Dar ne desparte numai, un sân de-odihnă dulce
O umedă ţărână, mamă a tuturor.

— De ce oare îl numise Mina cântecul ei, se întrebă el. Să fie oare auzit de aiurea şi plăcându-i, i-a dat acest nume, sau îl făurise ea însăşi?

Şi-i păreà rău, că n'o întrebase. Ajungând acasă se întâlnì în prag cu Mărioara, sora lui, şi fără să-şi dee seamă ce face, o luă în braţe şi o sărută, spre marea ei mirare.

In seara aceea la masă se glumì mult pe socoteala lui. Mărioara povestì soţului ei cele întâmplate, şi amândoi râdeau de el; nu bănuiau însă, adevărata stare, în care dânsul se află.

IV

După plecarea lui Nestor şi a lui gospodin Sofronie, Mina se pregăteà tocmai să iasă la plimbare pe dealul din faţa casei lor, când Valotca dete năvală în curte, gâfâind şi strigând din răsputeri:

— Mino, aleargă, Nichita omoară pe Maşinca!

La auzul acestora, tânăra fată, fără să zică ceva, străbătù ograda in fugă, ieşì pe stradă şi intră în curtea vecină.

Se auzià de aci zgomotul surd din casă, al loviturilor, ropotul ciobotelor şi strigătele sfâşietoare ale victimei. Mina năvălì ca o vijelie în odae. O groaznică scenă i se înfăţişă. Maşinca, cu hainele sfâşiate, erà trântită jos, iar sălbatecul ei soţ o ţinea de păr şi o lovea fără milă pe trup, pe braţe şi pe cap. Pumnul său greu de pescar cădea mereu, iar picioarele, încălţate în ciobote grele, îi ţineau tovărăşie. In momentul intrării tinerei fete, ţipetele nenorocitei femei încetaseră. Maşinca zăcea leşinată iar Nichita tot o mai lovea cu turbare.

Mina îşi dădu seamă de starea în care se afla vecina sa, pe care de două ori până atunci o scăpase din mâinile beţivului ei soţ. Inchise ochii o clipă, zguduită de mila ce-i năpădise sufletul: apoi cu îndrăzneala ce o dă omului indignarea, se năpustì asupra lui Nichita îl apucă de pept şi-l trase la oparte cu toată puterea ei. El, zmucit fără de veste, îşi perdù cumpătul şi se rostogolì la pământ.

După mari silinţi, ce i le dădù dorul de a se măsură cu noul său vrăjmaş, putù să se scoale; dar numaidecât se prăbuşì din nou: făcuse o mişcare greşită. Urmară înjurături strașnice şi vorbe fără şir.

In sfârşit, se putù ţine pe picioare, şi numaidecât venì drept la Mina. Ea, aplecată deasupra Maşinchei, pe care se silea s'o readucă în simţiri, uitase cu totul de el. O mână grea o apucă brutal de umăr. Fata se întoarse şi văzù, nu fără spaimă, chipul fioros al beţivului. Se ridică în picioare. Figura ei respirà atâta dispreţ şi hotărîre sufletească, iar ochii îi scânteiau atât de energic, încât el, fascinat, stete năuc câteva clipe. Dar şovăirea trecù repede, furia îl cuprinse din nou, scoase un raget spăimântător, şi, ridicând pumnul, strigă sălbatic, cu glas răguşit:

— Ce cauţi aici, nemernico! E casa mea! Auzi e casa mea! Pleacă, că de nu, te spintec ca pe o ştiucă! ca pe o ştiucă!

Mina, silindu-se să-şi ascundă turburarea, îi zise cu un ton pe care cu greutate reuşì să-l facă mai domol:

— Nichito, te-ai îmbătat iar şi ai bătut de moarte pe nenorocita asta. Nu

ți-e păcat de Dumnezeu? Iată-o cum trage să moară. Fie-ți milă de ea, și pleacă de te răcorește.

Sunetele mlădii ale vocei tinerei fete, răsunară plăcut la urechea bețivului, și cu glas, pe care se sili să-l facă blând răspunse:

— Ah! Ce drăguță ești mătăluță! Pe tine, iacă, nu te bat! Pe asta, da, că-i a naibei de urîtă. Aide, acum dă-mi o sărutare, vreau, iacă vreau, o sărutare vreau!

Mina, palidă se uită la el cu groază, cum se apropie, bălăbănindu-și mâinile, clătinându-și capul, și privind-o cu niște ochi turburi, înroșiți. Când, însă, Nichita întinse mâinile ca s'o apuce, aplecându-și tot trupul înainte cu gândul că va găsi razăm, ea se dete sprintenă la oparte și bețivul se rostogoli grămadă, la pământ, alături de Mașinca, care zăceà mereu în nesimțire. De data aceasta el se sculă mai repede, și cu furie se îndreptă spre Mina, care îl aștepta c'o voință oțelită.

Ca să poată ajunge mai iute la ea, călcă cu cruzime pe trupul soției sale. Un gemăt sfâșietor se auzi. Mina își ieși din fire, și fără să-și dee seamă ce face, sări asupra ticălosului. Norocul îi ținù de parte; căci în momentul acela, năvăliră în casă Grișa, doamna Eugenia, Valotca și alți doi vecini.

Nichita fu dat afară cu sila, și odaia se umplù peste puțin de lume. Vestea celor întâmplate se răspândise ca fulgerul prin vecini. Un murmur surd, murmurul mulțimei indignate, se rădică în încăpere. Și toți vorbiau și toți strigau, înfierând și blestemând pe ticălosul soț.

Mina porunci să se facă loc; și suflecându-și mânicile, desfăcù hainele Mașinchei, și întrebuință fel de fel de mijloace, ca s'o readucă la viață. După vreo jumătate de ceas Mașinca își deschise ochii și privì turbur în jurul ei. Vânătăi groaznice aveà pe trup, pe brațe și pe obraji. Când cercă să se ridice, durerile o copleșiră, și iarăși căzù în leșin. Mina, ajutată de alte două femei, o așeză în pat și trimise să se cheme un doctor.

Toată noaptea nu părăsì căpătâiul bolnavei. Datoria ei de viitor medic, și mai ales mila pentru nenorocita sa vecină, pe care se deprinsese s'o ocrotească și s'o ajute, o îndemnară la aceasta. Mașinca îi erà apoi o fostă prietenă de copilărie. Ii cunoșteà viața și sufletul: erà bună, ertătoare, și aveà un simțimânt de adevărată dragoste pentru bărbatul ei. Vorbind de el, totdeauna îl lăudà că-i bun când nu bea, și blestemà pustia de băutură, care îl prefăceà în fiară sălbatică.

— O să mă omoare odată, zicea dânsa, și nu mi-e milă, decât de copilașul meu. Iar când Mina o sfătuià să-l lase:

— Nu, răspundeà ea; preotul ne-a binecuvântat înaintea Domnului, și eu am jurat să fiu soață supusă și să-mi ajut bărbatul. De ce să-l părăsesc? Poate s'o îndreptà.

Nichita, însă, își urmà năravul înainte, și o bățeà într'una.

Mașinca în noaptea aceea, trecù printr'o mare criză. Somnul îi erà turburat, aiureà, iar trupul aveà o dogoare îngrijitoare. Și toate acestea le constată Mina cu inima strânsă de milă și de grije. De-abià în zori, fiind chemată de mai multe ori de mătușa ei, se hotărî să plece, lăsând în locul ei o femee, pe care o tocmise să îngrijească de bolnavă.

După un somn neliniștit, cu visuri urîte, se trezì, și întâiul ei gând fu la Mașinca.

Când veni s'o vadă, la ușă o întâmpină îngrijitoarea, care îi făcù semn să înainteze încet.

— Cum îi mai este, întrebă Mina?

— Mai bine. Eu cred că o să scape.

— Să dea Dumnezeu! Biata Mașinca! Dar Nichita a venit? Am trimis pe Grișa să se culce aici.

— Da. Nu erà însă nevoe. A venit blestematul de bețiv îndată ce ai plecat dumneata. Erà treaz și foarte uluit.

— Acum unde este?

— Nu știu.

Mina se uită la bolnavă. Somnul îi erà mai liniștit, nu mai aiureà și răsuflà mai ușor.

— O să se facă bine.

— Numai de nu s'o îmbătà iar Nichita. El trebue, zic eu, dat pe mâna poliției.

— Nu, răspunse Mina, că-i facem rău Mașinchei. Poate s'o îndreptà și o lucrà pentru casa lui. Iată ce pustie este.

In adevăr, din prag, unde se schimbà pe şoptite acest dialog, se vedeà tot interiorul odăei. Erà aproape goală. Pe un pat de scânduri zăceà Maşinca, învelită cu două ţoluri ţesute în casă. O bancă erà rezemată de unul din pereţi; două scaune pătrate, fără răzămătoare, pe care se aflau cești şi sticluţe cu doctorii, stăteau în mijlocul casei. Sus, ţintuită în cuie, erà o icoană de hârtie a Maicei Domnului şi în faţa ei, stinsă atârnà o candelă de sticlă albăstruie. Lângă un alt perete, se mai vedeà o ladă de lemn zugrăvită primitiv cu flori mari roşii şi albastre.

Maşinca deschise ochii şi, recunoscând pe Mina, faţa-i ofilită i se însenină de un zâmbet, în care se răsfrângeà multă dragoste. Cu voce stinsă o chemă lângă ea.

— Şezi aici, te rog, domnişoară, îi zise. Unde-i Vasea copilul meu?

— Doarme. Fii liniştită; îngrijim noi de el.

— Iţi mulţumesc. Să'ţi fie milă de dânsul, Mino. Eu... o să mor... să nu-l laşi pe sărmanul meu orfan... Şi ochii i se muiară în lacrimi.

Mina înduioşată începù s'o mângâe.

— Nu te turburà, Maşinco, şi nu te mai gândi la moarte. Tu ai să trăeşti, şi o să fie aşà de bine de toţi! Pe Vasea o să-l dăm la şcoală, va fi ascultător şi te va iubì ca pe o mamă scumpă.

— Nichita, însă, o să mi-l bată...

— Nu. Şi el o să se îndrepte. Iată acum e pocăit de ceiace a făcut. Lasă, o să se facă om de treabă, o să-şi vadă de casă, şi veţi trăì cu toţii aşà de fericiţi... ca în vis...

(Urmează) **O. Tafrali.**

Pictura şi sculptura
la expoziţia jubilară din Bucureşti

CAROL I, REGELE ROMÂNIEI

(D. William Ritter, bine cunoscutul critic de artă din München, are bunătatea a ne trimite spre publicare articolul de faţă asupra picturei şi sculpturei în expoziţia noastră jubilară, articol, publicat în parte de frumoasa revistă franceză *L'Art et les Artistes,* cu învoirea căreia îl reproducem aici atât ca text cât şi ca ilustraţii şi pentru care îi aducem mulţumirile noastre cordiale. (N. R.).

. . . . . .

Incep cu sala „Grigorescu", de care Grigorescu nu se interesează, şi care totuşi e impunătoare. In ea cineva îşi poate face o ideie complectă despre opera pictorului. Nu-i totul, dar sunt de toate, lucruri foarte vechi şi foarte noi în toate direcţiunile multiplei activităţi a maestrului.

In definitiv el apare ceiace am crezut şi am spus noi necontenit: unul dintre cei mai însemnaţi pictori ai secolului XIX şi cel mai mare poet al României. Nimeni n'a iubit şi redat această ţară ca el. Nu există nimic asemănător în literatura românească. Am spus cu altă ocazie în ce consistă această operă. Ţin încă să atrag atenţiunea cititorilor asupra unor tablouri care cu greu se văd altă dată. Mai întâi, marele tablou dela primărie *„Asaltul dela Smârdan"* care este cel mai frumos fragment din pictura militară ce cunosc.

Primăria din Bucureşti va trebui într'o zi să desfacă acest tablou din rama urîtă şi ordinară de aur roş şi s'o înlocuiască cu una potrivită şi mo-

MARCA JUBILARĂ

numentală, de lemn negru. De altfel toate pânzele lui Grigorescu, ar trebui să fie desîncadrate: faţă cu sinceritatea combinaţiunilor de culori spontanii şi clare, şi faţă de naivitatea acestor scene pastorale şi agricole, nu trebuie nici aur nici plisă, ci lemn de stejar şi de nuc, ceva puternic şi ţărănesc ca o caţă ciobănească din Transilvania. Tablourile astăzi împrăştiate, cari formau colecţiunea d-lui Blaremberg, şi bucăţile fără seamăn de altădată şi cele din ultima-i manieră, — dacă se poate zice astfel vorbind de Grigorescu care este omul cel mai îndepărtat de manierism, — pe cari Majestăţile Lor au ţinut să-le aibă, trebuiesc citate printre bucăţile rari ale acestei expoziţii actuale, mai ales „Carul cu fân“ în amurgul serii şi portretul de spate al Reginei scriind în sera sa, lucrări făcute dela început, fără să uit marele car cu boi, muncă de 10 ani din viaţa maestrului isbutită într'o singură zi.

Aş ruga pe cei ce călătoresc la Bucureşti şi cari voiesc să-şi dea bine seama de opera lui Grigorescu, să se ducă la expoziţia Ministerului de războiu, să vadă oarecari desemnuri din războiul pentru neatârnare, şi la Ateneu, să descopere in mijlocul unei adunături de lucrări mergând dela mediocru până la cea mai batjocoritoare nulitate, câteva frumoase pagini luminoase şi un cort de ţigani tot din prima sa manieră, alături cu carul de fân al Palatului Regal.

Ah! dacă ei ar putea pătrunde şi la bancherul Goudwin, şi la doctorul Kalinderu!

Imi pare rău că n'am mai văzut nicăieri tragicul tablou „*Transportul merindelor în Bulgaria*“ pe care l'am văzut odinioară plin de praf, căci nu era nici măcar pus sub o sticlă, la Muzeul Academiei.

Oricare i-ar fi starea astăzi, el trebuie salvat. Este o lucrare de căpetenie, căreia maestrul, contrar obiceiului său, nu i-a dat nici o variantă.

Cu cât omul acesta îmbătrâneşte, cu atât vederea sa se luminează, cu atât România sa intră într'un vis de lumină încântătoare. Dela Türner la dânsul nu este o deosebire decât de timp, adăogată la aceia care merge dela negura deasă la iluziune. Iluziunea! In ea e Grigorescu! Şi el a început imitând pe Meissonnier!...

Să-i dea D-zeu anii lui Tiţian, şi... să trecem.... Prea-i

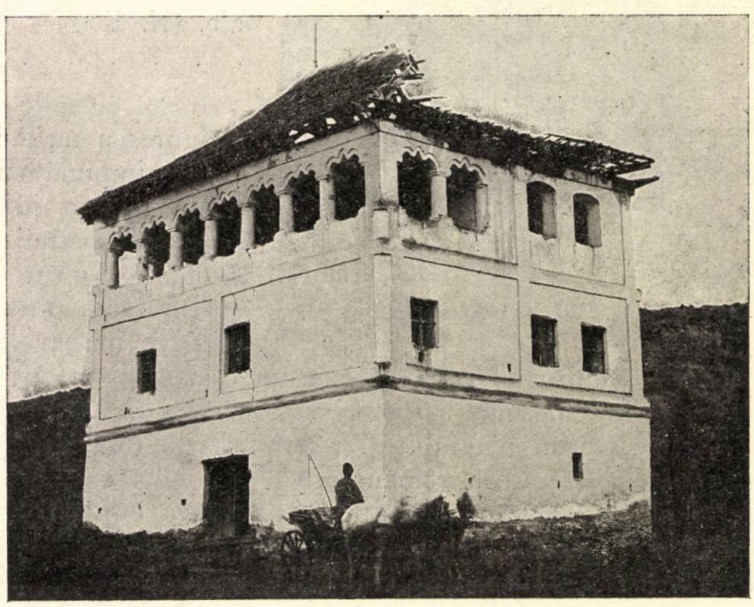

CULĂ ROMÂNEASCĂ

O. SPÄTHE, sculptor

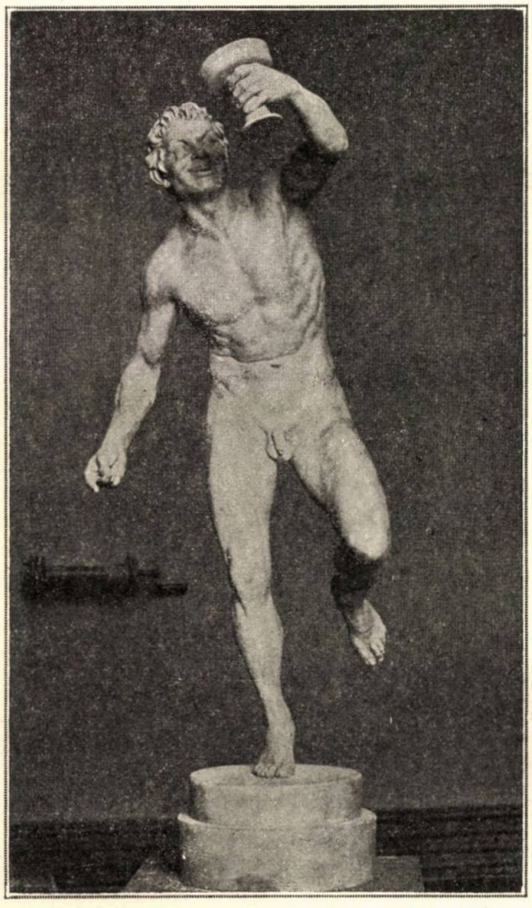

FAUN DANŢÂND

GEORGE PETRAŞCU, pictor

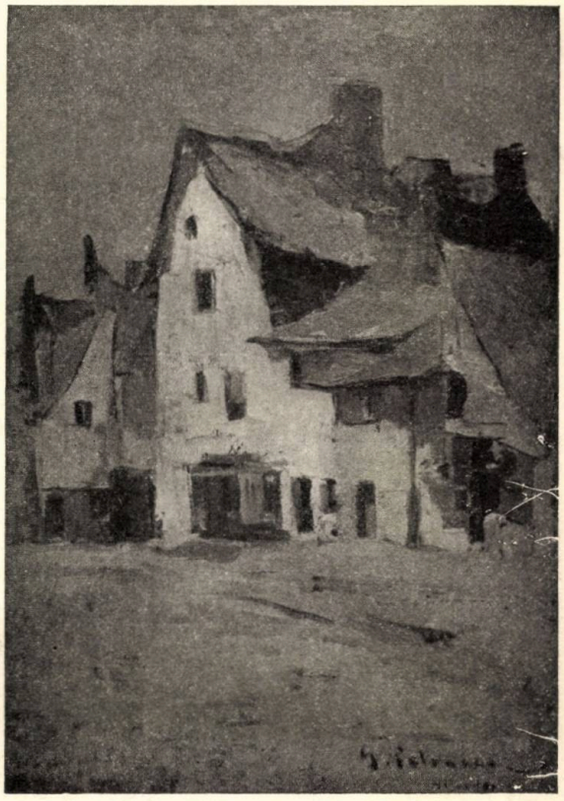

CASĂ IN BRETANIA

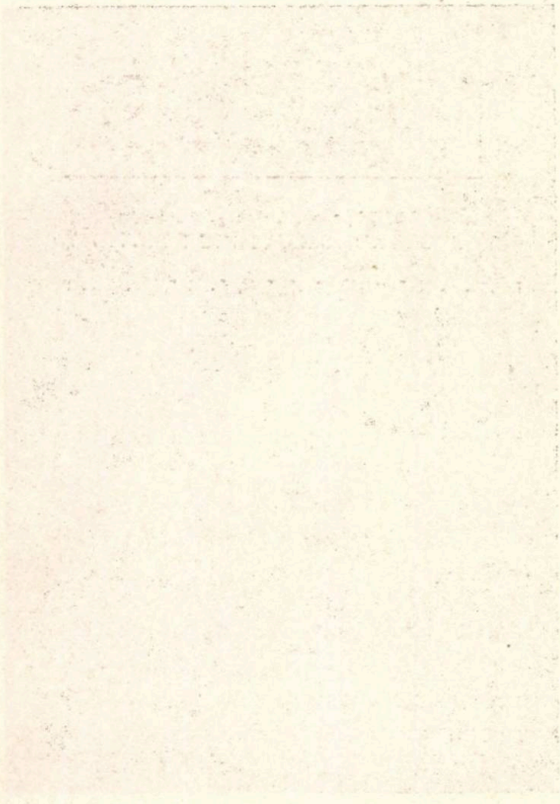

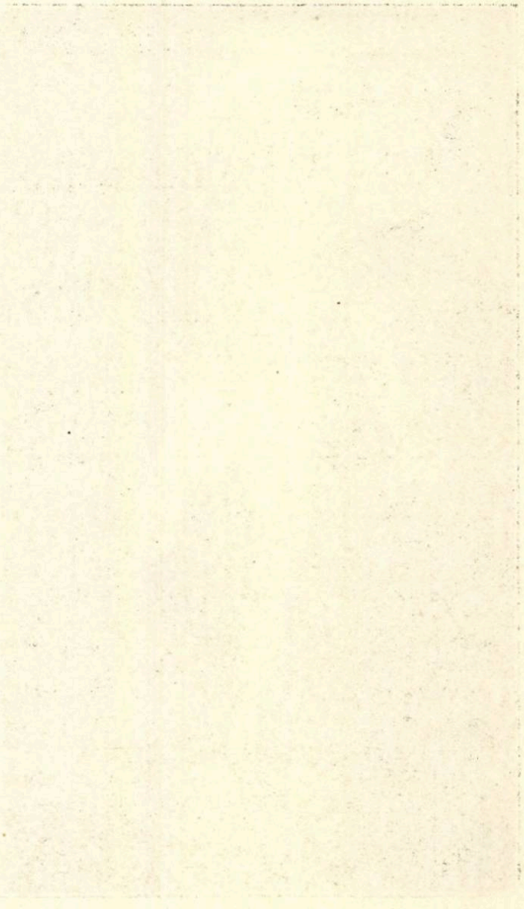

trist când te gândeşti că pământul va putea acoperi într'o zi un astfel de om.

* * *

Toţi cei ce fac pictură în România, îşi datoresc viaţa lui Grigorescu. E drept să zicem viaţa?

O viaţă care trebuie să se emancipeze de teamă să nu rămână cu totul vegetativă. D. G. Petraşcu, de exemplu, care merge în drumul său şi se reîntoarce chiar în Franţa ca să caute în Normandia motive cari au fost scumpe bătrânului maestru; cât îmi place de mult d-sa când lucrează subiecte asupra îndeplinirii cărora, pecetea lui Grigorescu nu ar fi inevitabilă: Moschea din Dobrogea, spre exemplu, cu cerul ei albastru-limpede !...

Gropeanu, pictor
ELISABETA, REGINA ROMANIEI

D. Popescu, spre a fugi mai tare de influenţa adorată, după ce a trecut prin şcoala lui Gysis, s'a refugiat în Franţa şi lupta sa pentru a-şi căpăta o soartă independentă pare astăzi încoronată de succes: el e un peisagist convenabil şi delicat.

Dar simpatiile mele se îndreaptă şi mai mult către tânărul ofiţer d. E. Stoinescu, care are acolo o mică căpiţă pe un amurg trist şi mai ales câţiva soldaţi omoriţi, împrejurul unei ambulanţe răsturnate în zăpadă albastră, care anunţă un maestru.

Scriu acest cuvânt cu mâna tremurând. Doresc din toată inima ca România să vadă cât mai curând ridicându-se un nou astru !

A. Steriadi, pictor
CHIVUŢE

D. Alexandru Steriadi mi se pare pe o bună cale : el caută România în afară de subiectele şi colorăţiunile lui Grigorescu, cu riscul chiar de a pierde oarecare armonii, dar încercând a descoperi lucruri nouă.

D. Popovici, un moldovean pe care l-am văzut aşa de rău aşezat. Ca şi când s'ar fi voit să i se ascundă atât de

Burcuş şi Ştefănescu
O PARTE DIN PAVILIONUL REGAL

expresivul studiu al unei bătrâne cu *cojoc* alb.

D. Artachino este un desemnator elegant care urmăreşte de aproape asemănările şi are calităţi serioase cari mi s'a părut destul de rari printre pictorii şcoalei tinere. Şi prin aceasta scurtez această enumeraţiune foarte necomplectă şi care ar fi trebuit să mai conţină cel puţin pe d-nii : Verona, Mutzner, Kimon Loghi, Luchian şi Strâmbulescu. Dar n'ar fi a mi se cere prea mult . . . . . ca eu singur so întorc tablourile îngrămădite cu faţa spre zid, şi să fac catalogul unei expoziţiuni care după trei luni dela deschiderea sa şi două înainte de închidere este încă deabea în formaţiune ?

Lucrări de-ale sculptorului Georgescu — un adevărat mare artist — n'am văzut nimic la Palatul Artelor Frumoase.

In schimb însă, am întâlnit aici opere frumoase de-ale d-lui Späthe : un bust al lui Sf. Ioan Botezătorul, plăcut şi curat, cu totul florentin, o figură alegorică de bronz slabă şi măreţ ornată oferind cu braţele întinse, o cruce luminoasă, veneraţiunei. . . . oaspeţilor Principesei Maria, căci mi s'a arătat în marele salon dela Cotroceni locul ce ocupa de obiceiu această nobilă figură religioasă şi lampedară, în sfârşit câteva busturi contemporane de alţii. . . . . .

Dacă toată gloria expoziţiei retrospective se cuvine lui Grigorescu, nu s'ar omite fără nedreptate ceilalţi trei pictori cari au jucat un oarecare rol în viaţa artistică bucureşteană. Cei cari au avut ocaziunea de a răsfoi vechii ani ai revistei *Ilustration* îşi vor aduce poate aminte, că la epoca războiului Crimeei, au întâlnit desemnuri cu scene populare româneşti atribuite de legenda explicativă d-lui „T. Aman, din Valahia". Acest artist a căzut pare-se în cei din urmă ani ai vieţii sale la un nivel de mercantilism şi de producţiune grăbită din care pricină memoria sa încearcă cea mai mare şi cea mai nemeritată lovitură. Căci era într'însul un pictor istoric, un sărbătoritor conştiincios, puţin cam declamator şi romantic, al zilelor mari ale Unirei-Principatelor, al începuturilor principelui străin şi al înfiinţărei regatului, în fine un aquafortist, şi toate de un oarecare merit pentru epoca şi pentru România de odinioară.

Clavel
CAVOU

PAVILIONUL DOMENIULUI COROANEI IN EXPOZIŢIE

Cu toate astea, noi nu credem că Aman va trăi prin el însuşi, ci poate va rămânea prin evenimentele la care a avut norocul să fie faţă şi pe care le-a înfăţişat ca martor ocular.

Altfel stau lucrurile cu un alt pictor pe care ţin să-l alătur la gloria lui Grigorescu. Acesta este d. Mirea, un portretist din şcoala lui Carolus Duran. Lui i se datoresc, într'o galerie de somptuoase toalete, câteva apariţiuni femenine care conţin toată voluptatea ochilor orientali, toată măreţia cărnurilor radioase şi gravitatea matură a unor bogate tomni de frumuseţe.

BISERICA CUŢITU-DE-ARGINT

Cunosc de el, între altele, nişte portrete de mici principese cari vor rămânea printre cele mai frumoase capete de reverie ce arta secolului trecut va oferi meditaţiunei urmaşilor români. Este de asemenea decoraţiunea palatului Vernescu şi sforţarea către arta religioasă încercată la catedrala din Constanţa. In fine este mai ales, marele tablou „*Vârful cu dor*“ văzut la Expoziţiunea universală din Paris, 1889, care va rămânea un fel de apoteoză a ciobanului român. Comparaţi în adevăr epicul „*Cioban*“ al acestui „Vârf-cu-dor“ frumos ca Thalassa de care d. Alex. Macedonschi ne-a povestit în „*Le calvaire du feu*“ . . . . . cu ciobanul d-lui Strâmbulescu.

E între ei toată deosebirea dintre România poemelor lui Alecsandri şi România economică şi politică, şi chiar... turistică de astăzi . . . . Şi totuşi, acestea nu sunt decât două adevărate portrete de ţăran.

In sfârşit îmi mai rămâne să vorbesc de bunul pictor de marine, Voinescu, urmaşul şi rivalul lui Aivasovschi, în arta de a aminti blândeţele mângâetoare şi nuanţate din zilele frumoase ale Mării Negre . . . .

William Ritter

Priviri asupra Culturii în Ardeal

Precum la un om organul principal este inima, tot asemenea la un popor cultura este acel principiu care-l întreţine şi-l hrăneşte, este flacăra ce-l încălzeşte şi-i luminează calea.

Şi după cum ştiinţa doftoricească spune despre inimă că este organul *primum vivens ultimum moriens*, adică acel care funcţionează cel dintâiu şi încetează cel de pe urmă funcţionea sa, de asemenea se poate cu siguranţă afirmà că condiţiunea esenţială a existenţei unui popor este cultura.

Prin cuvântul „Cultură“ în cea mai întinsă accepţiune a sa, înţelegem de obiceiu faza de civilizaţiune în care se găseşte un popor într'o epocă dată. Ea se manifestă în diferitele şi nenumăratele sale întocmiri politice, naţional-economice şi sociale, ca: moravuri, legi, religie, conştiinţă naţională, instituţiuni culturale şi economice, literatură şi artă.

In studiul culturei la diferitele popoare, observăm în mod constant creşteri şi scăderi; pleacă de obiceiu poporul dela nişte mici rudimente, se îndreaptă apoi tot mai mult spre un maximum de perfecţiune şi de strălucire şi, în sfârşit, această perfecţiune începe a perde din intensitatea sa, până când, scăzând mereu, se ajunge la o complectă decădere. Poporul, care a atins această ultimă fază, este condemnat să dispară, 'l înghite un altul mai tare şi mai bine înarmat în lupta pentru traiu; şi, când un popor este învins pe tărâmul cultural, atunci nici pe tărâmul politic el nu se mai poate menţine.

Nici în faza ascendentă, în acea a progresului, nici în faza descendentă, drumul nu se străbate de cultură în mod cu totul uniform şi constant; adeseori se semnalează nişte mici intermitenţe, nişte variaţiuni neînsemnate, cari nici nu pot împiedica însă în mod absolut urcarea spre maximum, nici nu determină scoborîrea până la cădere şi dispariţiune. Sunt atât de mulţi factori cari conlucrează pentru a da o îndrumare culturei şi a-i fixà intensitatea, în cât nişte împrejurări mai puţin importante nu pot aveà o influenţă decisivă.

Poporul românesc nu şi-a atins încă în mod complect idealul său. In mersul ondulător al culturii, el se găseşte în faza suitoare şi, conscient de menirea lui, merge cu paşi siguri şi hotăriţi către acest ideal.

Aceasta o constatăm cu o deosebită mulțumire sufletească, ori de câte ori considerăm prezentul și aruncăm o privire scrutătoare asupra trecutului.

Dar, nu trebue să uităm niciodată că poporul român nu se mărginește numai la cele șase milioane și jumătate de locuitori din regat; că, dincolo de Carpați, de Dunăre și de Prut, există de asemenea un puternic element românesc de a cărui stare culturală trebue să ne interesăm cu aceiași solicitudine, cu care sunt datori să se cerceteze membrii aceleiași familii.

Iată de ce, cu prilejul acesta, am găsit cu cale să ne ocupăm de acei români din afară de regat, cari s'au distins mai mult prin lupte crâncene pentru conservarea naționalității și prin manifestarea lor deosebită pe tărâmul cultural.

Pe o suprafață de pământ cam de șasezeci mii kilometri pătrați, locuesc în Transilvania patru popoare: Românii, cei mai numeroși, apoi Ungurii, Sașii și Secuii. Incă din timpurile cele mai vechi, aceste popoare au purtat între ele lupte de caracter religios și social.

Aceste lupte continuând din ce în ce mai mult, Ungurii, Sașii și Secuii au înjghebat, în prima jumătate a secolului al cincisprezecilea, vestita asociațiune a celor trei naționalități, împotriva națiunei române, o adevărată conjurațiune odioasă, menită să introducă principiul forței și să dea la o parte dreptul.

După dezastrul din 1526 dela Mohaci — când Ungaria și-a perdut independența și a suferit rușinea de a fi transformată în pașalic—, începe în secolul următor propaganda calvină, ajutată și de principii Transilvaniei. Ochii tutulor erau îndreptați asupra românilor, ca să se câștige la reformă acest important element numeric; nobilii români, cari nu treceau la calvinism, erau despoiați de proprietățile lor. Cu chipul acesta, încetul cu încetul, cea mai mare parte din familiile boerești se perd trecând la calvinism, așà că pe la finele secolului al șaptesprezecilea elementul românesc rămâne alcătuit mai mult din țărani.

Domnul dădea pământuri favoriților săi, iar țăranul dat ca iobag devenea sclavul boerului, lipit de pământ, neavând voe de a se muta de pe o moșie pe alta. Prin legi revoltător de nedreptate, națiunea românească fu declarată venetică. Săteanul în mod absolut lipsit de orice drept de proprietate, n'aveà permisiunea să poarte armă, sub pedeapsa tăerei mânei; i se interzicea a se îmbrăca cu alte haine, decât cu acele albe țărănești; în pricini el erà judecat de stăpânul său, la ale cărui porunci n'avea voe să se împotrivească; era dator să lucreze chiar și sărbătorile; nu i se permitea să învețe la nici o școală..... într'un cuvânt Românii, considerați nu ca națiune ci ca cea mai înjosită clasă socială, erau puși în afară de lege.

Aceiași stare de plâns o găsim și în biserica românească, care în secolul al șeasesprezecelea și mai ales în acel următor a trecut prin serioase pericole, cauzate de puterea extraordinară a reformaților, cari nu cruțau de batjocură și umiliri nici chiar pe mitropolitul din Alba-Iulia.

Deosebirea de credințe religioase pe deoparte, deosebirea de rasă pe dealtă parte — îngrijirea legitimă, dealtmintrelea, a celorlalte naționalități față de națiunea românească numeroasă și oțelită la luptă — atraseră o goană cumplită și cele mai brutale prigoniri în potriva fruntașilor clerului român de peste munți; deasupra capului lor se deslănțuesc toate furtunele,

pentru că în ei vedeau dușmanii comuni inteligența conducătoare a fraților noștri. Ortodoxismul lor era considerat ca o adevărată cutezanță în ochii stăpânitorilor, cari în îngâmfarea și atotputernicia lor se mirau și se scandalizau chiar cum de este posibil ca „plebea valahă cea proastă, săracă și supusă" să aibă altă religiune decât dânșii, oameni luminați și avuți.

Iată deci cum se explică înverșunarea celor trei naționalități conjurate în contra națiunii române; iată de ce preoții români au fost alungați dela locurile lor — ba încă unii din ei mai recalcitranți au suferit maltratări și întemnițări — iar mitropoliții cu firea ceva mai blândă, neputându se împotrivi persecuțiunelor, au acceptat pe tăcute autoritatea episcopului calvinesc.

In acest vârtej cumplit se găsea biserica românească din Transilvania la 1691, când această țară veni sub domnia casei austriace.

Austria, catolică, punând mâna pe Ungaria, avea de luptat pe tărâmul religios cu ungurii calvini și cu Sașii protestanți; de aceea ea și-a ales ca element de sprijin pe Români, cari erau mai numeroși, promițându-le că, dacă vor trece la catolicism, vor dobândi școli, preoți, episcopi... în fine totul, chiar drepturi la diregătoriile publice.

Românii rămăseseră uniți cu biserica dela Roma, până pe la finele secolului al optulea după Christos, dar învasiunea Slavilor făcù să dispară ultimele episcopate latine din aceste locuri. Incercări sporadice de apropiere din nou cu Roma s'au făcut mai târziu în cursul timpului, dar fără rezultat.

Acum însă, la venirea Casei de Habsburg, suferințele poporului românesc și îngenunchiarea bisericei ortodoxe ajunseseră într'un așà de mare grad, încât unirea erà cu mult mai posibil de realizat.

La prima vedere, lucrul se pare foarte ciudat ca românii, cari în decursul viacurilor și cu toate prigonirile nu și-au lăsat religia lor, să și-o schimbe de data aceasta la prima învitare ce li s'a făcut dela Viena; dar, când ne închipuim că pentru dânșii unirea cu biserica dela Roma însemna încetarea persecuțiunilor și a fărădelegilor, înlăturarea arbitrariului și eșirea din robie, atunci explicațiunea este ușoară.

Impăratul Leopold I, chiar în 1692, proclamă printr'un decret că toți preoții ortodocși, cari se vor uni cu biserica Romei, vor beneficia de toate drepturile și privilegiile clerului catolic.

In 1697, mitropolitul Teofil convoacă la Alba-Iulia un sinod, iar Athanasie succesorul său adună uu alt sinod în 1698 tot la Alba-Iulia, în care sinoade se hotărăște unirea cu Roma, însă cu respectarea individualității bisericei românești, a datinelor și tradițiunilor ei. La acest din urmă sinod au asistat și niște jezuiți, cari au luat cu dânșii procesul verbal scris în românește și sub pretext de a traduce documentul în latinește l'au falșificat, scriind că românii s'au unit cu totul și necondiționat cu catolicismul; actul original românesc a fost găsit la Buda-Pesta de D-nu N Densușianu, abia pe la 1879 adică după aproape două sute de ani *).

Făcând unirea, românii de peste munți n'au avut deci în vedere atât partea religioasă a acestui act, ci au ținut mai de grabă să realizeze prin

*) *Aron Densușiauu:* Curs de istoria literaturei române.
N. Iorga: Istoria literaturii române în secolul al optsprezecelea.
Nic. Deusușianu: Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia. Brașov 1893.

ea marele lor ideal de egală îndreptățire pe tărâmul politic și pe acel social și național.

Pe atunci nefiind nici școale și nici un alt mijloc de cultură, lipseau oamenii învățați, vrednici a fi puși în capul bisericii românești. De aceia împăratul Carol al VI-lea numește pe Ioan Inocențiu Micul episcop la Făgăraș la 1729, înainte chiar de terminarea studiilor seminariale; 'i acordă totdeodată titlul de baron, dându-i scaun și vot în dieta Transilvaniei, alăturea cu reprezentanții celor trei naționalități.

Inocențiu Micul*) a fost cel dintâiu luptător al deșteptărei naționale, de un patriotism și de o energie extraordinară pentru salvarea națiunei de sub jugul politic în care zăceà de veacuri, căutând să înlăture întunerecul ignoranței care învăluià pe cler și pe popor; această luptă fără preget l-a costat chiar viața.

Știa bine el că numai atunci Unirea se va consolidà, când românii se vor bucurà de toate îndreptățirile, de o potrivă ca și catolicii; de aceia predica în mod sincer Unirea la toți românii, pentru ca toți să poată beneficià de drepturile promise de împărat și să se emancipeze cu modul acesta din sclăvia în care se găseau.

In toată activitatea sa pe cât de vastă pe atât și de rodnică, Inocențiu Micul a avut ca stea conducătoare: iubirea de neam și de biserică. El a stăruit din răsputeri a se dà credincioșilor români drepturile promise prin diplomele imperiale cu ocaziunea Unirei, mai ales cele coprinse în diploma a doua din 1701 dela împăratul Leopold I și anume:

1) Bisericile și persoanele bisericești unite se învesteau cu privilegii, scutiri și prerogative ca și persoanele și bisericile de rit latin;

2) Preoții erau scutiți de dare personală, vamă, dijmă și clacă; nimeni nu putea să-i jefuiască sau să-i întemnițeze.

3) Chiar mirenii și țăranii uniți vor fi tratați ca fii ai patriei, puși sub scutul legilor, nu numai tolerați; și

4) Pentru cultura românilor se vor înființà școli în Alba-Iulia, Hațeg și Făgăraș și acolo unde va fi nevoe se vor clădì biserici.

In nenumărate rânduri, episcopul Inocentie Micul se plânge împăratului Carol al VI-lea că numai punctele cele grele din diplome se execută în contra românilor, iar cele bune și în folosul lor se uită; astfel: 1) funcționarii statului și domnii de pământ prind pe preoții uniți, îi judecă și-i pedepsesc după bunul lor plac; 2) pe femei și pe copii îi aruncă în temniță; 3) plătesc dijmă chiar și preoților luterani și calvini; 4) nu li se dă, fără plată, nici chiar sarea pe care o sapă și o transportă ei singuri; 5) nu li se acordă scutire de vamă ca preoților celorlalte confesiuni; 6) în loc de a se permite credincioșilor români să dea dijmă preoților lor, li se impune să dea dijme preoților de alte confesiuni; 7) nu numai că nu se înființează școli, dar încă domnii de pământ opresc dela învățătură pe fiii iobagilor și chiar pe ai preoților; 8) românilor nu li se dă voe să clădească școli și biserici; 9) fiii românilor n'au permisiunea de a se ocupà cu meseriile, nu sunt primiți în bresle, n'au acces la funcțiunile publice, n'au drept a cumpărà, n'au drept a moștenì, nici a cultivà grădinile, nici a plantà vie; — într'un cuvânt, nu numai că nu's considerați ca fii ai patriei, dar nici măcar nu-s toleraţi.

---

* *Dr. Augustin Bunea:* Episcopul Ioan Inocentiu Klein. Blaj 1900 passim.

Plângerile episcopului sunt trimise de împărat în speciala cercetare a dietei transilvănene, care primì pe Micul în râsete sgomotoase, cu batjocură și scandal și negă în mod cinic nu numai persecuțiunile dar chiar și drepturile bisericii și ale națiunii românești, declarând că toate plângerile sunt neîntemeiate și numind de formă o comisiune care să cerceteze: dacă toți românii s'au unit; care e numele și numărul lor; care este numărul preoților; dacă catechismul lor este conform cu dogmele bisericei catolice și alte multe chestiuni analoage.....; dar comisiunea aceasta nu s'a mai întrunit, după cum ușor se poate înțelege.

La 1735, episcopul Micu se plânge din nou la împărat că națiunea română nu se bucură nici măcar de drepturile de care se bucură luteranii și calvinii și că poartă sarcini grele, fără nici un sprijin de nicăeri; adaogă că excluderea acestei națiuni dela conducerea afacerilor publice este un lucru foarte nedrept: 1) Pentrucă națiunea română ca număr întrece pe fiecare din celelalte trei națiuni, și este corporația cea mai mare din Transivania. 2) Că plătește în casa imperiului cele mai multe dări. 3) A dat nenumărate probe de fidelitate împăratului. 4) Prin unire și mai ales prin diplomele împăratului Leopold s'a înlăturat orice încapacitate de a ajunge românii la funcțiunile publice. 5) Este o necuviință ca națiunea română să fie considerată inferioară și într'o situațiune politică desavantagioasă, față de luterani și de calvini, cari au scaun în guvern.

Plângerile episcopului fiind din nou trimese dietei transilvănene — ciudată procedare! —, aceasta protestă de astă dată că românii nu există ca națiune ci ca plebe valahă, că clernl valah este în stat ceia ce molia este în haine, că preoți valahi sunt incapabili, tâlhari . . . . . în fine că plângerile sunt toate mincinoase.

Murind Carol al VI-lea, urmează pe tron la 1740 Maria Tereza, sub care episcopul Inocențiе Micul a continuat mai departe lupta sa pentru cultură și pentru ridicarea elementului românesc de sub sclavia seculară, arătând împărătesei că românii sunt apăsați de celelalte națiuni mai puțin numeroase și de confesiuni străine catolicismului; că sunt considerați mai jos chiar decât evreii; că pe când evreilor nu li se impune a da ceva preoților de altă religie, românilor li se pretinde aceasta; evreii au judecători proprii ai lor, românii nu; evreii mireni pot testa averea lor, românii nu.

In numele românilor, episcopul cere deci dreptate, căci lucrează contra lui D-zeu acela care răpește altora putința de a se instrui și lumina în adevărata credință; că este nedrept a purta toate sarcinele publice alăturea cu celelalte națiuni și a nu avea totodată și avantagiile acestora; că este păcat a nu da aproapelui ceeace ție îți place și dorești: oare nu este deci drept ca țăranii români să fie tratați ca și ceilalți țărani unguri și sași, după legile și libertățile țărei? Românii, adăogă Micul, nici odată n'au alergat la sprijin în afară, nici la Patriarhul dela Constantinopol, nici nicăeri, pe când luteranii și calvinii cer ajutorul străinilor când au nevoe: al englejilor, prusienilor, olandejilor etc. Românii totdeauna au vărsat sângele lor și au cheltuit averile pentru casa domnitoare de Austria.

Dieta Transivaniei spune lămurit împărătesei că românii deși locuesc din vechime în țară, totuși firea și facultățile lor fizice și psihice, starea lor de jos și alte împrejurări îi fac incapabili de drepturi și de privilegii; cere ca prin legi nici una din cele trei națiuni să nu sufere vreo atingere în

libertăți — ciudată libertate, aceea de a sugrumà pe alții — și ca țărănimea română să nu fie considerată și numărată printre națiuni. Altmintrelea, ziceà Dieta, s'ar preface în pulbere toate meritele ce și-au câștigat națiunile prilegiate pentru patrie și tron.

Inocenție Micul, în urma unor intrigi și denunțări mincinoase că ar fi lucrat în contra unirei, este chemat la Viena la 1744 pentru a da oarecare informațiuni, iar de aci el se duce în secret la Roma, de unde împărăteasa nu i-a mai permis să se întoarcă în patrie, ci i-a pretins să abdice. După multe negocieri, după serioase împotriviri de a abdica, la urmă episcopul, doborît de boală și de cea mai extremă lipsă de mijloace, a fost nevoit să semneze «din propriul său consimțământ» acea abdicare la anul 1751, trimițând tot odată în acest sens și o enciclică, în scop de a liniști pe credincioșii din eparhia sa, cari-l tot cereau.

Episcopul Micul a lucrat în mod extraordinar pentru unirea cu Roma: numai într'un singur an, 1733, el a adus peste 600 de preoți la biserica unită; în anul următor, în 40 de comune din districtnl Făgărașului, nu mai rămăsese decât numai zece preoți neuniți. El credea că aducând pe toți românii la unire, va face ca toți să se poată bucura de drepturile civile și politice întocmai ca și cele trei națiuni, să ridice națiunea românească din sclăvie, să înceteze acest popor de a fi o masă de exploatat de către acei cari trăiau din munca și sudoarea lui.

Importanța episcopatului lui Micu este foarte mare din punctul de vedere cultural. El a strămutat reședința episcopiei din Făgăraș dela marginea țărei, mai în centrul românilor, reușind a schimba și domeniul episcopal al Făgărașului cu domeniul Blajului și făcând din această localitate centrul mișcărei politice, religioase, culturale și sociale, care s'a menținut în mare parte chiar și în zilele noastre. El este întemeietorul acestui oraș în care a bătut viu și cu putere sentimentul național; a asigurat episcopiei un domeniu devenit sub episcopii cei buni un adevărat isvor nesecat de fondațiuni bisericești și culturale; a asigurat existența și a pus temelia mănăstirei care a adăpostit mulți bărbați distinși, devenind Blajul prin seminariul și școalele sale, pentru mult timp unicul și cel mai paternic focar de civilizațiune și de cultură românească și creștinească. [1])

Sub urmașul lui Micu, episcopul Paul Aron se deschid școalele și tipografia din Blaj, evenimentul „cel mai luminos din jumătatea secolului al optsprezecelea". In jurul acestui episcop, s'a grupat tot ce a fost de valoare în viața poporului românesc de peste munți.

In acest timp, poporul începu să-și dea seamă de drepturile ce i se cuvin, ca element pe care se sprijinea Statul, și când văzu că episcopul Inocenție Micul cade jertfă și ajunge în exil, nu putu să mai supoarte nemulțumirea, pricinuită și alimentată și de starea deplorabilă în care se găsea; de aceia în bună parte se lepădă de Unire. La aceasta a contribuit și propaganda ortodoxă din principatele Moldova și Valahia.

După liniștirea revoluțiunei lui Racoți, se luară măsuri de tot aspre în contra iobagilor, marea majoritate a populațiunei românești din Transilvania.

Atunci ca și acum, ungurii nu'și înțelegeau propriul lor interes de a trăi în cele mai bune relațiuni cu acest element leal și de luptă, singurul

1) *Bunea:* Op. cit.

lor sprijin și ajutor eventual față de pericolul etnic ce li stă în totdeuna gata și amenințător, din partea slavilor.

In batjocură se spuneà românilor că „nu-i de nasul porcului veriga de aur", și se decretară cele mai nedrepte dispoziţiuni în contra iobagilor, între altele să facă patru zile pe săptămână robotă (clacă), fie cu mânele fie cu vitele, după cum va poftì stăpânul. Cărăușia, vânătorile, transportarea epistolelor, săpatul curechiului, plivitul.... toate se puneau în sarcina iobagilor, cari pentru cea mai mică nesupunere erau pedepsiți de stăpânii lor cu douăzeci și patru bețe sau lopeți.., chiar și femeile erau bătute, iar bătrânii bolnavi erau închiși.

Această desperată și intolerabilă stare aduce în 1784 revoluția lui Horia, cu cinci ani înaintea revoluțiunei celei mari, isbucnită însă fără a fi avut nevoe de un secol de propagandă filosofică; propagandă făcuseră în deajuns membrii conjurațiunei celor trei națiuni. Prin această revoluțiuue, națiunea românească a dat încă o dovadă strălucită de vigoarea ei !

Din cele arătate până aicì se poate vedeà că unirea cu biserica dela Roma n'a adus fraţilor noștri de peste munți acea stare înfloritoare ce li se făgăduise lor prin decretele imperiale în diferite ocazii ; toate promisiunele atrăgătoare au fost mai mult niște simple momeli, menite a înșăla pe acei naivi. Intr'adevăr, nici preoții uniți n'au dobândit înlesnirile și beneficiile de care se bucurau preoții catolici, nici poporul român unit n'a ajuns să se bucure de aceleași drepturi ca și celelalte popoare din Transilvania.

Nu putem afirma însă că n'a decurs absolut nici o consecință bună pentru cauza românească din acest act al unirei ; cea mai importantă din toate este venirea românilor în mai de aproape atingere cu cultura occidentală. Cei dela Roma, cu intenţiunea de a atrage pe cât mai mulți români la biserica lor, au primit tineri din Ardeal în colegiul jesuit *de propaganda fide* și le au dat astfel posibilitate de a aduna importante notițe pentru istoria noastră națională din bibliotecile Vaticanului ; la întoarcere, acești tineri au spus iobagilor niște lucruri de cea mai mare importanță, însufleţindu-i tot mai mult în lupta lor cea aprigă și dându-le speranţe de isbândă în viitor.

Samoil Micu, George Șincai și Petru Maior, prin operile lor istorice și linguistice, și-au luat însărcinarea de a demonstrà lumei întregi că acea umilită și nedreptățită națiune română este urmașa directă a viteazului popor roman și că are drepturi inprescriptibile de proprietate asupra pământului ce locuește, în timp ce ungurii asupritori sunt niște barbari veniți de prin deșerturile răsăritului.

Aceste valoroase opere pline de pasiune și de entusiasm, cari fac din perioada de după 1770 una din cele mai importante din istoria culturală românească ridicară moralul fraţilor noștri de peste munți ; mândri cu drept cuvânt de originea lor, ei se mângâiau de asuprirea și de neomeniile actualilor lor stăpâni, sperând alinarea tuturor relelor și o complectă dreptate în viitor.

Pe aceste temelii atât de puternice puse mai ales de luptătorii școalei ardelene, stă cultura de astăzi a fraţilor noștri de peste Carpați: jos de tot, sunt bisericile și școalele, cu menirea de a da hrană sufletească viitoarelor generațiuni, a le înarmà pentru lupta vieții și a le îndrumà către o bună stare materială; mai încolo găsim diferite alte instituțiuni culturale și

economice care ţintesc de asemenea să lumineze pe om şi să-i îmbunătăţească tot mai mult traiul

Toate aceste instituţiuni, de care ne vom ocupà aice foarte pe scurt, caracterizează într'un mod hotărît şi distinct fizionomia socială a poporului românesc de peste munţi.

S'a zis şi s'a repetat adeseori că cultura unui om este până la un punct oarecare internaţională; cultura unui popor însă nu poate fi şi nu trebue să fie decât naţională, purtând neapărat pecetea tuturor calităţilor şi a tuturor imperfecţiunilor sale etnice.

Sub acest multiplu aspect, poporul românesc de peste munţi ni se prezintă viu, ager, conştient de menirea şi de rolul său, cu moravuri simple pe care le păstrează cu sfinţenie, chiar cu încăpăţinare, şi evitând a se amestecà prin căsătorii cu celelalte neamuri.

Legile? Nu şi le-a dat el singur, 'i le-au făcut alţii, fiind veşnic apăsat, nedreptăţit, iobag şi înlăturat dela conducerea afacerilor publice. Singura lui lege, dictată de inimă, a fost religia şi conştiinţa naţională, formând amândouă un mănunchiu strâns legat, aproape indisolubil. Redeşteptarea conştiinţei naţionale, punerea într'o adevărată lumină a originei şi a limbei, aceasta a fost ţinta literaţilor lui.

Putem rezumà deci istoria românilor din Transilvania: în luptele purtate de dânşii cu energie, devotament şi căldură pentru naţionalitate şi pentru libertate, sub pavăza religiunii.

Aci, ca şi la toate popoarele, găsim încă de prin secolul al XVI-lea începuturile şcoalei şi ale instrucţiunii în biserică, unde preoţii, călugării şi cântăreţii, — aproape singuri depozitari de cultură pe acele timpuri — învăţau să scrie, să citească şi să cânte pe candidaţii la preoţie. Dacă vre-un român mergeà la şcoală străină, nu putea să steà din cauză că de cele mai multe ori nu 'l îngăduià proprietarul moşiei, care punea la muncă pe fii iobagului; iar fii de nobili români, îndată ce terminau învăţătura, deveneau mai totdeauna inimici ai naţionalităţii noastre.

După unirea cu biserica dela Roma, deşì nu s'a clădit şcoalele făgăduite prin diplomele imperiale, totuşi mulţi fii de români au învăţat la şcoalele străine mai ales ale Iezuiţilor şi au devenit bărbaţi luminaţi, luptători pentru cauza naţională.

Marele episcop Ioan Inocentie Micul pusese pentru întâia oară bazele mânăstirii şi seminarului din Blaj şi începuse a trimete tineri la Viena şi la Roma la învăţătură, iar sub episcopul următor Aron*), în anul 1754, adică la jumătate de secol după Unire, s'au deschis şcoalele din Blaj: gimnaziul, şcoala normală sau obştească şi seminarul arhiedecesan.

Sub episcopul Grigore Maior, şcoalele Blajului ajunseră la o mare înflorire şi renume, revărsând lumină asupra întregului românism şi dându-i în decursul timpului bărbaţi ca Samoil Micu, Şincai, Maior şi alţii.

In a doua jumătate a secolului al optsprezecelea, românii începură tot mai mult să ridice şcoli, în toate părţile pe unde puteau; dintre acestea

*) Paul Aron, episcop cult, erudit, modest, smerit, dar inimos şi gata de jertfă pentru biserică; cumpătat şi sărac pentru sine, darnic peste măsură pentru alţii şi pentru instituţiunile bisericeşti şi româneşti. Vezi *Bunea*: Petru Paul Aron şi D. Novacovici. Blaj, 1902.

ocupă un loc mai de frunte acele ridicate pe teritorul dela graniță din valea Rodnei, pe timpul împărătesei Maria Tereza.

Și astăzi Blajul este un centru de cultură foarte important, având un liceu complect cu opt clase, un seminar, o școală pedagogică, un internat preparandal, o școală elementară de fete și o școală secundară de fete.

De asemenea mai este o școală pentru învățăcei de meserii cu 32 școlari și un azil de copii.

In anul școlar 1904-1905 liceul a avut 484 școlari înscriși, 464 prezenți la examen, 338 promovați, 104 corigenți și 32 repetenți. Limba română se predă în 26 ore pe săptămână la cele opt clase, iar limba maghiară în 27 ore. Elevii din clasele inferioare au 29 ore de lecțiuni pe săptămână, cei din cursul superior 31 de ore.

Liceul are un bogat muzeu de științele fizico-naturale, unul de arheologie, o grădină botanică, un observator meteorologic și o bibliotecă, din care elevii înaintați întrebuințează pe an peste 3000 de volume.

Pe lângă 476 de elevi români, din cari 5 din România, au frecventat liceul șease maghiari și doi evrei; dintre români 118 vorbesc numai românește, iar 348 elevi știu să vorbească și ungurește.

In seminar se predau cursuri de patru ani și de doui ani și se înscriu tineri cari au absolvit gimnaziul. Au frequentat 84 elevi și s'au preoțit 14 în anul trecut 1905. Incă dela 1832, această școală are în programa sa medicina populară, dreptul și procedura civilă, economia rurală și filosofia, alăturea cu studiile de specializare propriu zise.

Institutul pedagogic cu trei clase a fost frecventat de 107 elevi, iar școala de aplicație cu patru clase a avut 32 elevi. Au eșit 42 de învățători.

In școala elementară de fete cu patru clase au fost 60 de eleve, iar în acea secundară de fete, tot cu patru clase, au fost 76 de eleve.

Un lucru caracteristic ce găsim în Blaj, încă de pe timpul bunului episcop Aron, este fundațiunea pentru pâne: școlarii săraci, fiii de săteni de prin comunele îndepărtate, veneau la școalele Blajului și găseau aice, pe lângă învățătură, hrana intelectuală, și hrana fizică, pânea, element indispensabil pentru viața de toate zilele. Episcopul Aron, din grâul său, hrănea zilnic trei sute de elevi cu pâine, întocmai cum ar hrăni cineva paserile cerului; prin diferite donațiuni ulterioare, acest fond a crescut tot mai mult și obiceiul cel bun se continuă pe o scară mare *).

Alături cu Blajul mai avem Sibiul, Brașovul, Năsăudul, Aradul, Oradea Mare, Gherla, Caransebeșul, Lugoșul, Beiușul și alte multe centre, adevărate focare de cultură ale neamului românesc:

La Brașov învață cam 1300 de copii anual în diferitele școale: 1) un liceu complect cu opt clase și cu o populațiune de peste 400 de elevi, veniți și din comitatele Făgăras, Trei-scaune, Târnava-Mare, Alba de jos, Turda-Mureș, Huniedoara, Cojocna, Bihor și 3-4 dela noi din România. Această populațiune școlară, în majoritate români neuniți, se compune din fii de mici agricultori, de învățători și de preoți: prea puțini numai sunt fii de orășeni, comercianți și industriași. 2) Școala reală cu patru clase. 3) Școala comercială superioară cu trei clase. 4 — 5) Două școale elementare, una de băeți și alta de fete, frecventate de peste șeapte sute de elevi și eleve. 6) O școală de repetiție cu cursuri complimentare pentru băeți și fete.

*) Vezi *Bunea*: Op. cit.

In toate aceste școli, elevii sunt aproape exclusiv de naționalitate română: ici colea, dacă se găsește într'o școală 3-4 fii de germani sau de evrei, aceasta este o excepțiune rară; în special evreii trimit copii lor în școlile ungurești.

Năsăudul are de asemenea și el, ca și Blajul și Brașovul, un liceu complect cu opt clase, un internat, o școală reală, o școală normală cu patru clase, o școală de fete și cinci școli populare.

Aceste școale se întrețin și din fondul celor patruzeci și patru de comune din valea Rodnei, care la desființarea graniței militare în 1851 au decis ca banii adunați pentru administrația interioară și pentru școale să nu li se restitue, așà după cum făcuseră secuii, ci să fie destinați pentru creare de noi școli și susținerea celor existente. Astăzi fondul scolastic, cu stipendii și cu cheltueli pentru întreținerea internatului, este de 138.000 de coroane pe fiecare an.

De obicei, în școlile secundare de peste munți, șeaptezeci până la optzeci la sută din elevi sunt fii de țărani sau de învățători. Din aceștia, cei mai mulți, aproape două treimi, după terminarea studiilor făcute, se reîntorc la locuința părinților lor și 'și reiau ocupațiunile și obiceiurile de mai înainte; numai prea puțini se îndrumează înspre carierile liberale de ingineri, doctori, avocați, profesori, pe care le practică toț în localitățile lor, fără a căutà funcțiuni dela Stat; ei își câstigă hrana pe lângă familiile lor, de care nu se rușinează, cum din nenorocire observăm că se rușinează la noi unii tineri originari dela țară, nevoind cu nici un chip să li se amintească despre părinții lor sau despre locul unde s'au născut.

In timp ce, în țara noastră, cultura ce capătă tinerele generațiuni variază după clasa socială, după mediu și după averea părinților, în Ardeal vedem deci că este o cultură aproape uniformă. Nu rareori găsim astăzi prin Dobrogea păstori veniți din Transilvania, posedând oarecare cultură, căci au învățat acolo în copilăria lor cinci sau șease clase gimnaziale.

Aceasta ne explică în bună parte revoluțiunea dela 1784, care a putut isbucni peste munți fără propaganda filosofică, de oarece ideile de naționalitate și de libertate 'și făcuseră deja drumul lor printre frații noștri asupriți, dar luminați în ce privește drepturile lor.

Findcă ar fi prea lung a ne ocupa de fiecare centru cultural de peste munți în parte, credem destul a spune că, dacă Aradul, Blajul, Caransebeșul, Gherla, Oradea-Mare și Sibiul au câte un seminar, că dacă găsim licee complecte în Năsăud, Blaj, Brașov, Beiuș și Brad, dacă avem trei școli normale pentru învățători, și 3290 de școale primare populare cu 3150 învățători și cu o populațiune școlară de aproape 300.000 de elevi*), apoi de sigur flacăra cea dătătoare de viață a culturei românești arde cu putere și că luminarea generațiunilor viitoare este principalul obiect de solicitudine al fraților noștri.

Sacrificiul de aproape 9 milioane de coroane pe fiecare an, pe care-l fac ei pentru școala și biserica națională, este colosal, când ne gândim că statul ungar, care încasează în mod regulat toate dările, nu contribue cu *nimic*, la întreținerea bisericilor și școalelor românești și că tot ce se face acolo pe tărâmul acesta este datorit numai stăruinței și muncei, iubirei

*) *Ion Rusu Șirianu:* Românii din Statul Ungar. Arad 1904.

de neam și conștiinței naționale. Mitropoliți, episcopi și particulari avuți contribuesc cu toții la răspândirea culturei românești, întemeind școlile și ajutând la învățătură pe tinerii săraci și sârguitori, creând burse și fundațiuni în acest scop, precum au făcut Șaguna, Șuluțu, după cum a făcut mai ales un simplu cetățean din Oradea Mare, Emanuel Gojdu, originar din Macedonia, din o familie de negustori, care a lăsat în 1870 întreaga sa avere de peste cinci milioane de coroane pentru propășirea culturei românești.

Dacă cuvintele școala și biserica ce se pronunță atât de des alăturea și-au găsit undeva legătura și relațiunea cea mai întinsă, apoi aceasta este cu siguranță peste munți. Acì, în timpurile de grea cumpănă care au trecut peste capetele fraților noștri, biserica le a dat încuragiare și le a oferit scut și apărare: în jurul episcopului se grupau elementele cele mai valoroase ale neamului; prin biserică s'a păstrat cultura națională și s'a făcut cu modul acesta continuitatea românismului.

In zile grele, în primejdiile cele mari, românii veneau «la altarul domnului și găseau aicea mângâerea, alinarea durerilor și tăria sufletească ne mărginită» pentru a înfrunta cu bărbăție toate suferințele și nenorocirile; preotul a fost multă vreme aproape singurul depozitar al culturei.

Parohia, sinodul parohial și consistoriul său, protopresbiteriatul cu sinodul său, mânăstirile — acele locuri de liniște sufletească, de singurătate, de sărăcie și de smerenie —, apoi eparhia episcopală cu sinodul și consistoriul său, cu senatul școlar, în fine mitropolia cu consistorul și cu senatele sale, iată organizarea ierarhică a diferitelor grade de propăveduitori ai uniților, recunoscută în 1869 de împăratul Francisc Iosif. Școala este protegiată, controlată și administrată de biserică.

Astăzi sunt peste munți două mitropolii, una greco-catolică la Blaj și alta greco-orientală la Sibiu, cinci episcopii dintre cari trei ale românilor uniți la Gherla, Oradea-Mare și Lugoș și două ale neuniților la Arad și Caransebeș, trei mii cinci sute patru zeci și șase parohii și trei mii cinci sute patru zeci și una de biserici, unele de piatră și altele de lemn*).

Averea școlară este administrată și conservată de epitropiile eparhiale. Senatul școlar, alipit de eparhie, lucrează pentru buna stare și prosperarea școalelor, procurarea cărților la școlarii cei buni și sărmani, perfecționarea și purtarea morală a profesorilor și învățătorilor, recrutarea în bune condițiuni și pe baza unui examen special a personalului didactic și în fine supravegherea tinerimei de a urma doctrina bisericei ortodoxe. Preotul și învățătorul sunt membri de drept ai senatului școlar.

Prezidat de mitropolit, senatul școlar conduce treburile școalei din întreaga provincie, susține unitatea și uniformitatea școalelor confesionale și decide în cazurile disciplinare ale profesorilor și învățătorilor, în apel dela senatul episcopal. Deci biserica conduce, proteguește și îndrumează învățământul românesc de peste munți, dându-i direcțiunea pe care o crede bună pentru desvoltarea lui cea mai mare.

In afară de școală și de biserică, în afară de instituțiunile culturale pe care le am atins până aice, poporul românesc din Ardeal s'a manifestat tot pe tărâmul cultural și în alte direcțiuni. Hrana sufletească ce o căpătă el

*) Biserici gr. orientale sunt 2019, iar gr. cam 1522.

prin biserică și prin școală nu i-ar fi îndestulătoare, dacă i-ar lipsi cu totul cealaltă hrană, hrana fizică.

Convinși că unul din mijloacele cele mai sigure și mai puternice pentru buna stare și prosperarea indivizilor și a popoarelor este asociarea capitalurilor, românii de peste munți, harnici și înzestrați cu spiritul de prevedere, s'au gândit că este bine să adune la un loc spre fructificare micile lor economii. Și n'au greșit, nu s'au îndepărtat de cerințele moderne ale civilizațiunei, din contra s'au conformat în totul acestor cerințe: un popor care voește să joace un rol în lume, să ia o inițiativă generoasă, să întreprindă o lucrare importantă, trebue neapărat să aibă mijloace materiale destul de mari la dispoziținea sa; din potrivă, o țară săracă este deconsiderată și chiar strivită de popoarele cu capitaluri considerabile.

Până la 1870, sașii și ungurii aveau în Transilvania mai multe instituțiuni de credit, în timp ce românii nici măcar nu se gândiau la așa-ceva, în întunericul persecuțiunilor și în vârtejul luptelor de tot momentul.

In munca lui încordată, țăranul român abia scăpat de lanțurile iobăgiei aveà să lupte cu alte lanțuri aproape tot atât de grele: n'avea la nevoe de unde să se împrumute și chiar dacă găsea bani, trebuia să plătească 40, 50 la sută dobândă, ba uneori chiar sută în sută; această camătă îngrozitoare 'l ducea desigur la ruină.

Un modest învățător Visarion Roman dădu cel dintâi ideea „de a se „procura prin asociațiune țăranilor mijloace bănești necesare pentru desvol„tarea economiei fiecăruia, a încuragia spiritul de păstrare, a ridica creditul „real în țară și a promova interesele economiei naționale *)".

Toată lumea găsea foarte nimerită această frumoasă idee a dascălului Visarion Roman, dar prea puțini credeau în reușita ei. S'au găsit însă câțiva bărbați de inimă cari dădură concursul lor material și moral pentru realizarea acestei folositoare și necesare întreprinderi și în 1872 întemeiară societatea „*Albina*" în Sibiu, institut de credit și economie cu un capital de 300.000 florini, în 3000 de acțiuni a 100 florini una.

Țăranii români cu dare de mână găsiră unde să depună și să fructifice economiile lor, pe care până atunci le ascundeau prin lăzi sau în pământ, de teamă ca să nu afle lumea cum că au bani în casă; acei săraci scăpară de exploatarea neomenoasă a cămătarilor. Deci, din toate părțile, întemeerea *Albinei* a fost salutată cu bucurie și cu o deplină încredere.

Fiind bine condusă, această societate a făcut afaceri excelente, a stabilit mai multe sucursale, are acțiuni cotate la bursa din Buda-Pesta și este singurul institut românesc din Austria autorizat a emite scrisuri fonciare.

Astăzi *Albina* are baze solide, capital considerabil, fond de rezervă însemnat, se bucură de încrederea publicului și a marilor capitaliști, devenind astfel un așezământ financiar de prima ordine, în legătură cu cele mai de căpetenie bănci din Europa. In bilanțul acestei societăți la 1 Ianuarie 1905 găsim un activ și pasiv de 24.857.117 coroane și un compt de profit și perderi de 1.337.332 coroane.

Sub aripa ei protectoare sau după modelul ei, s'au înființat ca prin farmec o sumă de alte instituțiuni de credit și economie în Transilvania și, de unde la 1880 nu erau decât trei societăți românești de acest feliu, acest

*) Vezi statutele Societății *Albina* dela Sibiu.

număr a crescut la 1885 la 23, față de 51 săsești și 67 maghiare, iar în 1898 funcționau deja 70 de bănci populare. Acum sunt 103 societăți de economie și credit, cu un capital de 97 milioane și jumătate de coroane.

Pentru ajutoare și pentru scopuri culturale — prevăzute în mod obligator în statutele tutulor societăților — s'a distribuit până la 1 Ianuarie 1905 suma de 973.046 de coroane, ceiace reprezintă desigur un sprijin destul de însemnat, pentru tipărire de cărți, stipendii, înlesniri diverse tinerilor sârguitori, subvențiuni etc.

Cu bani împrumutați dela aceste bănci, în condițiuni lesnicioase, frații noștri au cumpărat proprietăți mari și mici dela ungurii risipitori, instalându-se astfel în multe domenii de ale baronilor și conților sărăciți.

Tot ca întreprindere economică înregistrăm și *Reuniunea bisericească de asigurare*, înființată la Mitropolia din Blaj, de sinodul arhidiecesan din 1895 Noembre, în contra daunelor cauzate de incendiu. Nu putem decât să lăudăm din tot sufletul și acest feliu de întreprinderi folositoare și să-i dorim mulți imitatori; să ajungem a vedea și la noi în regat capitaluri proprii românești întrebuințate în asemenea operațiuni, realizându-se beneficiile de noi, în loc de a se îmbogăți toți străinii.

In altă direcțiune eminamente culturală, în teatru, observăm cu plăcere că de un timp încoace se îndreaptă sufletele și inimile românilor ardeleni.

In teatru, desvăluindu-se înaintea spectatorilor viața omenească cu toate pornirile ei bune sau rele, puse în acțiune cele mai de multe ori pentru scopuri moralizatoare, gustul pentru reprezentarea comedielor și a tragedielor dovedește pe deplin că poporul românesc din Transilvania se găsește deja pe o treaptă înaltă de dezvoltare morală și intelectuală.

In anul 1905, în diferitele centre românești ca Arad, Brașov, Bihor, Năsăud, Făgăraș, Cojocna, Satmar, Huneadora, Sibiu, Solnoc, Târnava-Mare, Caraș-Severin, Alba-inferioară, Târnava-mică, Timeș, Trei-Scaune, Turda-Mureș, Selagiu, Cenad, Cinc, etc., s'au dat una sută șasezeci și șapte reprezentațiuni teatrale, față cu 117 în 1901 și față cu 28 de piese din 1898.

Sunt foarte interesante aceste date statistice, pentrucă ele ne dau măsura culturii românești de peste munți și ne fac să apreciem interesul crescând ce pune poporul pentru teatru, această adevărată școală morală practică.

Piesele originale au fost mai căutate și autorii români mai gustați, precum Alecsandri, A. Popp, N. Țintariu, Iosif Vulcan, T. Păcățeanu, Gr. Mărunțianu, Al. Țintariu, Th. Alexi, Th. Cav. Flondor, V. Bologa, N. Ținc și alții; de asemenea s'au reprezentat multe opere traduse din franțuzește și nemțește. Peste munți ca și la noi, comedia place mai mult publicului, în special scenele comice luate din chiar viața de toate zilele a poporului.

S'a constatat cu plăcere că mișcarea teatrală câștigă un teren din ce în ce mai mare atât la orașe cum și la sate, unde învățătorii îmbrățișează această cauză și-i dau tot sprijinul.

Reuniunile de cântări și muzică, organizate în mai toate centrele românești, corurile din Banat răspândite până în cele mai mici comune rurale, reuniunile de meseriași precum și tinerii din diferite localități susțin cu dragoste reprezentațiunile teatrale, organizându-le și jucând chiar.

La cele mai multe petreceri, cu sau fără piese de teatru, se recitează și poezii, se declamă cu mult sentiment și se manifestează în tot modul o

deosebită energie sufletească a poporului, pentru care chiar și seratele servesc ca mijloc de întărire a ideii de patrie și de neam.

La Lugoș s'a înființat în 1901 o societate de diletanți, iar în comitatul Caraș-Severin, la Reșița-Montană, *Reuniunea Românească de cântări și muzică* cultivă și arta muzicală și acea dramatică, organizând concerte și reprezentațiuni teatrale. La Verșeț s'a construit o scenă stabilă și acum se adună un fond pentru clădirea unui teatru român. Societatea care urmărește acest scop este condusă de d. Iosif Vulcan; ea se ocupă și cu alcătuirea unui repertor de piese sănătoase și moralizătoare și încuragiază în tot modul mișcarea teatrală. Societatea are 507 membrii și dispune de un capital de 365.078 coroane. *).

Pentru a se realizà unitatea culturală a românilor din Ardeal, există o importantă asociațiune pentru literatura și cultura poporului românesc, înființată acum 47 de ani, având sediul în Sibiu, cu 1580 de membri, o bibliotecă de vre-o 6.000 volume și dispunând de un fond considerabil de aproape 700.000 de coroane.

Această asociațiune, venind în imediată atingere cu poporul român de sub coroana ungară prin diferitele ei dispărțimente, săvârșește o operă culturală de cea mai mare importanță. Ea răspândește lumină și învățătură până în straturile cele mai adânci ale poporului, prin disertațiuni instructive din domeniul economiei, industriei și comerciului, prin îndemnarea românilor la asociațiune, la întemeere de colonii agricole și la înființarea bibliotecilor populare, în care mulțimea să aibă putința de a se distrà în mod demn și de a căpătà în acelaș timp cunoștințe folositoare.

In fiecare an, asociațiunea distribue numeroase cărți în ediție populară, cu un coprins folositor și variat, acordă stipendii la învățăceii de meserie și premii la învățătorii cei harnici și la sătenii cari cultivă industria domestică.

Tot asociațiunea dela Sibiu susține și o școală secundară de fete, cu specială îngrijire pentru economia casnică.

Oameni ca Andrei Baron Șaguna, Vasile Pop, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, George Bariț, Ion Moldovan și alții s'au succedat la președenția acestei societăți culturale atât de importante, în fruntea căreia se găsește astăzi Iosif Sterca Șuluțu de Carpeniș.

Dispărțămintele Bran și Orăștia au organizat expoziții populare, iar cu jumătate din venituri au contribuit la zidirea unei biserici; dispărțământul Temișoarei creând din diferite donațiuni particulare un fond de 2.000 de coroane, a subvenționat școale și a întemeiat 71 de biblioteci populare. In alte centre, s'au făcut abonamente la mai multe foi populare, pentru a se dezvoltà gustul de citit al locuitorilor.

Lucrarea de căpetenie publicată sub auspiciile acestei asociațiuni culturale este *Marea Enciclopedie* românească, care a apărut în trei tomuri, coprinzând aproape 40.000 de articole, în 3160 pagini mari; ea este una din cele mai complecte enciclopedii, atât de interesante pentru orice popor.

Instituțiunea „Secțiunile științifice și literare“ chemată a complecta opera Asociațiunei, a început, deși nouă, a dezvolta o activitate rodnică, ținând numeroase ședinți literare, științifice și economice, iar la 14 Iulie 1902

*) Anuarul societății pentru fond de teatru român pe 1904—1905, Brașov 1906.

a pus bazele, într'o ședință plenară, importantei lucrări de a unifică ortografia și a îndreptà limba literară.

Tot la Sibiu s'a constituit un comitet central pentru înființarea *Casei Naționale*, destinată a adăpostì muzeul istoric și etnografic al Românilor de sub coroana sfântului Ștefan, precum și alte importante instituțiuni culturale. Deși inițiativa s'a luat abia în 1897, totuși s'au adunat repede atât fondurile necesare precum și obiectele interesante pentru muzeu, iar în anul trecut cu prilejul expoziției s'a făcut inaugurarea acestei grandioase construcțiuni.

Un alt mijloc, în sfârșit, prin care se manifestează frații noștrii de peste munți, prin care 'și exprimă cugetările, sentimentele și aspirațiunile lor naționale, este presa.

E vrednică de admirațiune lupta aceasta a lor curagioasă pentru naționalitate și pentru cultură, fără să preocupe pe vitejii ei conducători nici nenumăratele condemnațiuni la închisoare ordinară și nici amenzile cu care-i gratifică șoviniștii unguri, dovedind acești din urmă cea mai mare slăbiciune prin persecuțiunile brutale ce exercită în contra publiciștilor români.

Gazeta Transilvaniei din Brașov este deja în al 67-lea an al existenței sale, *Telegraful Român* dela Sibiu în al 52-lea, *Familia*, cunoscuta foae beletristică din Oradea-Mare luptă pe acest tărâm de 40 de ani, *Transilvania* organul Asociațiunei din Sibiu a străbătut și el 36 ani, *Tribuna* din Sibiu 23 ani; de asemenea cu multă însuflețire, cu mult foc susțin cauza națională și culturală *Tribuna* dela Arad, *Drapelul* din Lugoș, *Gazeta Orăștiei*, *Foaia Poporului* din Sibiu, *Biserica și Școala* dela Arad și alte publicațiuni prin Buda-Pesta (Luceafărul, Poporul Român), Șimleu, Blaj, Caransebeș, etc.

In direcțiunea economică propriu zisă cităm *Revista Economică*, care apare odată pe lună în Sibiu, cu cheltuiala institutelor de credit, ocupându-se exclusiv de cestiuni comerciale și financiare; astăzi această revistă este în anul al optulea al existenței sale. De asemenea este și *Bunul econom* dela Orăștia cu o vechime de nouă ani.

Expoziținea dela Sibiu din anul trecut a pus într'o lumină vie progresele realizate pe toate tărâmurile și mai cu seamă în direcțiunea culturală de către românii din Ardeal.

Și, când ne gândim că și școalele și bisericile, și instituțiunele de credit și societățele culturale, toate aceste manifestațiuni ale vitalității fraților noștri sunt duse la bun capăt, cu toată împotrivirea și combaterea adversarilor; că într'o zi, prin legea grădinelor de copii, li s'au smuls copii din cea mai fragedă vârstă pentru a fi învățați primele cunoștințe în limba străină maghiară; că în altă zi, prin legea actelor de stare civilă, s'a luat încheerea acestor acte din mâna parohilor pentru a fi date în competința funcționarilor unguri, cari au ordin de a schimba în acte numele românești cu nume străine; că prin legea colonizărei se caută a se pune în minoritate elementul românesc, acolo unde el este numeros și puternic; — când deci, în desvoltarea firească a acestui popor românesc se pun atâtea obstacole, toată lumea civilisată trebue să salute cu respect și cu entusiasm pe frații noștri energici și patrioți, conștienți de rolul ce au de îndeplinit și de menirea lor în lume.

Datoria noastră a Românilor din regat este să-i cunoaștem de aproape

și să căutăm a-i cunoaște, căci așa este frumos să facă membrii aceleiași familii; să-i ajutăm pe cât putem în activitatea lor culturală; să mergem să-i vedem, să le vizităm școalele și bisericile; să le spunem acolo o vorbă bună, o încuragiare frățească; să citim scrierile lor — mai ales presa — ca să avem zilnic un contact intelectual cu dânșii.

In așa mod să ne manifestăm iubirea de neam, nu prin vorbe sforăitoare, nu prin banchete și solemnități menite mai mult a înăspri relațiunele de peste munți, decât a folosi cuiva.

Să ne bucurăm din suflet că frații noștri veghiază, că se găsesc și dânșii ca și noi în faza ascendentă a culturii și că în sufletelor lor vibrează cu putere conștiința națională.

Idealul politic nu stă în mâna nimănui; astăzi, când se află față în față cele două mari și puternice alianțe, când pe flecare zi armatele se tot sporesc și tunurile se perfecționează din ce în ce mai mult, nici chiar cel mai puternic monarh nu poate cu siguranță prevedeà viitorul.

Idealul cultural însă depinde de poporul însuși: el, dacă este conștient de menirea lui, ține necontenit și cât mai sus posibil făclia culturei, fiind gata — în tocmai ca și fecioarele din parabolă — pentru orice eventualitate.

„Prin muncă neobosită, zice dr. A. Bunea, în prefața la scrierea sa *Episcopii Aron și Dion. Novacovici*, și prin viață cinstită și cumpătată „ne vom câștiga forțe noi materiale necesare pentru a păstra și a întinde „posesiunea pământului udat și îngrășat cu sudoarea și sângele părinților și „strămbunilor noștri, iar prin cultivarea și răspândirea în cercuri largi a litera„turei românești ne vom asigurà individualitatea și naționalitatea. Căci nu „poate exista națiune românească fără limba românească și nici limba „românească în timpul de acum fără cultură și literatură românească și „mai ales fără istoria care să ne desvăluiască și să ne lumineze trecutul „în toate fazele lui, să ne facă să pricepem prezentul și să ne îndrumeze în „viitor".

Așa vorbește un bărbat luminat de peste munți și cuvintele lui sunt expresiunea cea mai credincioasă a cugetării și a sentimentelor tuturor fraților noștri din Transilvania: ei sunt conștienți de rolul și de menirea lor și — după cum am putut vedeà din scurta expunere făcută în acest studiu — își îndeplinesc în mod complect datoria, luptându-se cu greutățile de tot felul.

De aceia putem să sperăm că destinul, după atâtea pagini de suferinți și de lacrimi, a înscris în cartea sa tot atâtea pagini de bucurie, de dreptate și de adevăr pentru neamul românesc.

St. C. Ioan

Iubire vinovată

I

Subt bolți de vie lunecându-și pașii
Doi închinați trupeștilor porniri,
Treceau slăvind iubirea lor — trufașii !
Purtând pe frunți cununi de trandafiri
Și 'n mâni nălțând potirele 'nspumate,
Sărbătoreau chemările ispitei, —
Iar vinul poftelor neînfrânate
Intuneca privirile iubitei...

Curatele gândiri muriau învinse
In flacăra eternei mistuiri —
Triumfător, din buzele aprinse
Păcatul izvorà în dulci șoptiri :

— „Slăvit fie amorul ! lăudate
Cântările bogatei dimineți,
Din sărutarea vechilor păcate
Se naște rodul pururei vieți.
Slăvită fie forța ! preamărite
Izvoarele mult darnicului Soare,
Căci el despică brazdele 'n ogoare,
Revarsă valul holdei aurite !

Mărire 'n veci puterilor stăpâne :
Și lutului și focului și apei, —
A voastre-s pân' la marginile groapei
Și sufletele drepte și păgâne ;
Voi sunteți legea dreapt' a tuturora,
Voi dăinuiți, — nebun cel răzvrătit ! —
Precum când se ivește aurora,
Un bob de rouă piere 'n infinit...“

II

Cine-i acel ce 'nfruntă adevărul
Dând ascultare glasului minciunii ?
Nu e departe viermele de mărul
Dorit de poftele deșertăciunii...
. . . . . .

O, sfărâmați cununele de flori
Ce 'mpodobesc a voastre frunți trudite,
Nu-s ceasurile vinei sărbători,
Nici șoaptele rușinii — rugi primite !
Veți plânge osândiți nemângâerii
Cu suflet sterp și deznădejde mută,
Sărmani copii ai nopții și-ai durerii
Cu mântuirea pururea pierdută...
Căci raiul de profeți făgăduit —
Răsplată credincioșilor ce pier,
E 'nchis peutru acei ce-au împlinit
Blestèmul izgoniților din cer !

Corneliu Moldovanu.

De prin vârf de fagi...

De prin vârf de fagi, sfielnic
Prins-a frunza să murmure
Șoapte dulci, ce umplu largul
Nopții negre din pădure.

Din poveștile cu smeii,
Cari 'ncep : A fost odată...
S'a vorbit să'mi spună frunza
O poveste minunată.

Oh! ce dulce li'i povestea
Frunzelor, atât de multe
Și ce jalnică'i povestea'mi,
Frunzele de-ar sta s'asculte!...

M'a prins dorul...

'a prins dorul și mă 'mbie
De doi plopi cu frunza rară
De cerdacul dela vie
Și de strugurii de ceară.

De meleagul cu sulfină
Și cu lujăr, m'a prins dorul,
De povestea cristalină
Care-o murmură isvorul.

M'a prins dorul și de turma
Oilor păscând pe vale
Și de fluerul, ce 'n urma
Oilor, doinea cu jale.

Dar mai tare, de-o căscioară
Pitulată 'ntre jugaștri
M'a prins dorul, Marioară
Și de ochii tăi, albaștri.

Vasile G. Militaru.

Confesiile unui Egoist

II.

Am crezut că ți-am spus tot ce am avut de spus și am tăcut. Cu toate astea un val de gânduri m'a năvălit, tot sufletul tău m'a coprins și am trăit cu ființa ta, ziua toată; zi de secole, de ani... Din toate aceste gânduri o singurăimpresie netedă, mi-a rămas: am ajuns la concluzia că nu scopul vieții e o deșertăciune, dar că deșertăciunea vieții e un scop. Vezi tu, reacțiunea s'a produs și încep să regret ceiace ți-am spus. Nu știu, mi-e teamă că părăsindu-mă am să perd ceva, o plăcere, o senzație, o satisfacție; am să te perd pe tine. Căci omul față de om e o senzație, o iritare a nervilor fie într'un sens, fie într'altul; o vorbă, un gest, o acțiune, o mișcare care atinge placa simțurilor noastre, făcând să tremure sistemul nervos și să se dea bucuria sau tristețea, mulțumirea sau durerea. Suferința altora e plăcerea mea, durerea lor, bucuria mea, deci la ce să perd senzația perzându-te pe tine? Iată, de ce regret ce ți-am scris. Mă tem să nu te îndepărtez dela mine și cum nu te am decât pe tine, n'am să am pe cine urî!

Lumea? Lumea nu'mi produce nici măcar desgust. Aș fi vrut să n'o pot suferì, — s'o urăsc, și nu pot, îmi lipsește voința necesară. Omul care vede scopul vieții numai în a mânca — dormì își trăì, și tace din fiecare gest, din fiecare mișcare, un subiect de observații. La un moment dat lenea sufletească se produce și găsești totul fad. Devenim spleeniști; nimic nu ne mai interesează. Și iată-ne neurastenici, dar de o neurastenie care te aruncă într'o viață de indiferentism, de amar farniente moral. Abnegare intelectuală. Astfel fiind ajungi să crezi că nimeni nu se mai ocupă de tine și fatal să nu te mai ocupi de nimeni. Toropeală. Crede-mă, sunt omul cel mai optimist din lume, de aceia sunt egoist. Căci înțelegi, ca să vezi toate în bine e să fii mulțumit și mulțumirea e un egoism.

Iată de ce regret ceiace ți-am scris. Tremur... mă gândesc la impresia dezastruoasă ce are să-ți producă tot ce ți-am spus. Uite, vezi tu, omul în singurătate revine la mentalitatea antică. Creierul se înalță până în ceruri, și corpul rămâne pe pământ. Am încercat să mă analizez, să văd ce a

determinat această schimbare în mine. Voiam să văd ce a născut repulsiunea pe care o simt pentru tine. Tot ce făceam, tot ce gândeam, analizam în urmă. Aveam dorința de a mă cunoaște pe mine însu-mi. Și cred că am reușit.....

Noaptea, turmentat de gândul care mă obseda, mă treziam brusc ca să văd ce fac. Dormeam natural și atunci, căutai să te văd pe tine în depărtarea întunerecului. Da, te vedeam cu ochii imaginației; o masă de carne inertă, răsucită, supusă trebuințelor naturei. Ah! această mizerabilă natură! Așa dar în starea asta eram și eu, trebuia să fiu și eu. Am stat cu gândul dus la infinit. Liniștea îmi suna în urechi, îmi făcea rău. In întunerecul liber de afară răsuflai ușurat. M'am oprit un moment și gândul iar a pornit să sboare. Așa e viața noastră de nepătruns cum e noaptea care 'mi stăteà înainte. Ochiul nu'mi vedeà la doi pași. Dar mintea? Se isbeà gândul, de necunoscut, ori de câte ori încercam să trec dincolo de el.

Da, voiam să trec peste gândul tuturor oamenilor, să fiu mai mult decât un om. Ce știm noi? Ce face toată omenirea noastră? Toate invențiile, toată filosofia așternută pe munți de hârtie, și cu cari s'a cheltuit energii de mii de oameni și sute de ani, sunt o nimică în mersul timpului. Nimeni n'a ajuns nepermisul. Nimeni n'a trecut de obișnuit. Tot ce se face și se spune e nou numai ca formă; fondul e acelaș.

Cine îndrăznește să fie mai mult decât om? Cine are puterea de a'și transplanta cugetarea — căci asta e tot, cugetul restul e o nimică. Cine are puterea să cugete mai mult decât mintea? Creierul nu trece cu nimic din ce există. Știința, arta, totul e o combinație din unul sau mai multe lucruri existente: o asociație. Mintea omenească n'a ajuns să creieze ceiace nu este, ceiace nu se poate exprima....

Iată ce sunt oamenii în mărimea universului. Eu, eu vreau ceiace n'a fost și nu este... Eu vreau ceiace n'are să fie... vreau imposibilul... De aceia nu te mai vreau pe tine. Toate femeile din lume, tot ce poartă nume de femeie și e sex opus are forma ta, trebuințele tale, slăbiciunile tale, dorințele și plăcerile pe cari le ai tu. Mie îmi trebuie Olimpul! Imi trebuie imposibilul, îmi trebuie ceiace nu este, ceiace n'are să fie.. Marmoră și creier; ceiace nu trăește și nu moare...

Iată cum voiam eu să te am sub influența întunericului de nepătruns; bătut de vântul de toamnă care foșnia frunzele dând fiori membrelor mele amorțite.

Gândul sbura, sbura, se ridica la infinit și aș fi stat așa o eternitate, să mă uit la ce nu vede nimeni pe pământ, să simt ce nu simte nimeni, să visez ce nu visează nimeni, să trec în sfârșit peste tot ce e omenesc.

Răceala nopții de toamnă mă pătrundea până în oase. Trebuii să fug; să 'mi ascund corpul plăpând, singurul meu corp, în căldura patului. Eternă iluzie! unde mă duce gândul și unde 'mi rămâne trupul. Nu. pe mintea mea nu e nimeni stăpân; asupra corpului n'am nici o putere. Nici furiile cerului nu mă pot opri de a cugetà, și un vânt, o adiere rece, mă face să tremur, să mă ascund pentru a'mi păstrà comoara mea, mintea mea, a mea. Când va ajunge oare cugetul ca să stăpânească corpul? Sgribulit de frig, un pumn tot, mă uitai la mine și o furie nebună mă coprinse.

Ce nimica, ce gol suntem noi, oamenii! Desigur, toți la fel. Și sunt mulțumit, satisfăcut am cugetul cu mine; sunt stăpân cu el, prin el; pe tot pământul, pe toată lumea, pe existența firei și pe mine însumi.

Ce'mi pasă de viață? Viața trece prin om întrebuințându-l ca mijloc firesc care distruge și clădește în acelaș timp. Căci destrucțiunea este cel mai puternic mijloc de viață; ea distruge formând elementul. Destrucțiunea este resortul naturei; puterea de creațiune. Știu bine că natura, timpul mă va reduce la neant. Ce 'mi pasă? Gust viața, o trăiesc, fiindcă cuget și 'mi ajunge, sunt mulțumit, sunt fericit.

Mulțumire-fericire-bucurie trei cuvinte cari exprimă o senzație sau mai bine zis o opinie și pe cari n'am putut să le înțeleg niciodată lumește.

Așa, se zice, când iubești, că te simți fericit. Iți dau exemplul ista fiindcă amândoui am trecut printr'însul. Eu te-am iubit — dar fericit nu eram din cauza asta. Erà mulțumirea de a ști că sentimentele mele se resfrâng asupra cuiva. Erà bucuria de a ști că posed ceva moral și material; satisfacție pur egoistă și pe care mi-a plăcut s'o am atât. Erà în sfârșit o senzație.

Căci dragostea este o senzație a sistemului nervos; nimic altceva. După cum pentru ca să parcurgi o distanță ai nevoie de a epuiza forța mișcării, tot astfel trebue să iubești; — e și asta o cheltuire de forțe — spre a reproduce. Mi-e groază azi, de tot ce e epuizare — mi-e silă de tot ce e scop. Urăsc oamenii — te urăsc și pe tine numai fiindcă cu toți urmăriți un scop: scopul de a trăi: și ura asta este o satisfacție, o trebuință, o mulțumire: sunt fericit. Vezi tu câte feluri de fericiri există? Vezi tu de ce tristețea cuiva, te face fericit, când această tristețe satisface o trebuință a ta?.

Orice sentiment care mulțumește „eul" dându'ți satisfacție, te face fericit.

Pentru asasin, crima e o fericire, pentru un nenorocit, moartea e o mulțumire.

Suferința în genere e o satisfacere a simțurilor a inimei dacă vrei, — și pentru nervi, ceiace suferi e tot o satisfacție, după cum ar fi ceiace te mulțumește.

Plânsul nu este ca și râsul o satisfacție nervoasă?. Râzi, ca să te mulțumești pe tine însu'ți; plânzi în acelaș scop; senzațiile sunt diferite, „eul" însă are aceeași plăcere. Căci plăcere simt eu urându-te, după cum plăcere am simțit când mi-ai fost dragă. Și astfel fiind, și una și alta e o trebuință: le-am satisfăcut, sunt mulțumit.

Știu, părerea asta n'are să dureze. Ajunge o influență exterioară cât de neînsemnată ca să mi-o schimb. Așa suntem cu toții; inconsecvenți cu noi înșine. Și de ce ași fi altfel?. Instinctul, marele și puternicul instinct iată ce ne guvernează și ne mână în căutarea senzațiilor cari să mulțumiască „eul" nostru „Eu" — asta e tot — pentru mine pentru fiecare om — pentru toată lumea. Instinctul „eului" numai asta există, restul e efemer, secundar și pus în serviciul vieții.

Tot vraful ista de gânduri mi'l sugerezi tu. E fenomenal, nu te pot suferi — te gonesc din mine și cu toate astea, mintea mi-e plină de ființa ta: te trăiesc, cu gândul, te analizez, analizându-mă și rezultatul e că cu atât mai mult te uresc pe tine cu cât mă iubesc pe mine însu-mi. Căci în toată lumea asta sunt o mulțime de „tu" dar nu e decât un singur „eu".

De aceea câtă vreme trăești trebue să fii mulțumit, fericit chiar trecând prin cele mai mari suferinți, prin cele mai mari desiluzii. „Eul" tău îți rămâne fie de nu mai ai nimic, pe lumea asta și „eul" e cel mai prețios

Bibl. oficea

tezaur. Acest „eu“ este creierul-mintea nimic decât mintea. Toate manifestările vieții sunt iluziile cugetului. Imi place sau îmi displace un lucru după senzația pe care o simt raționând. De aceia un lucru care m'a minunat odată mă lasă a doua oară rece ; o bucurie nu mă mai bucură ; o plăcere nu 'mi mai face plăcere. Ajung pe urmă să mă deprind cu binele ori cu răul : — binele să devie un rău sau răul un bine după felul de a raționa. Vezi deci, că în afară de corp avem fiecare în noi, ceva superior, imaterial și deasupra patimilor. Avem senzația minții, avem opinia liberă de instinct. Asta e superioritatea cugetului asupra instinctului, și iată acel ceva mai mult decât am pe care îl simt în mine.

Ca să urăști o femee pe care ai iubit-o și n'ai posedat-o din propria ta voință, însemnează că gândirea a pus stăpânire cugetului. Imi place să te uresc, fiindcă nu te-am posedat și sunt fericit de victoria pe care am avut-o asupra mea însu-mi : Vezi tu ce a făcut singurătatea dintr'un om ?.

A. Orna

Cronica literară şi artistică

DISCURS ŢINUT CU OCAZIUNEA INAUGURĂRII STATUEI LUI V. ALECSANDRI

Inalt Prea Sfinte,
Onorată Adunare,

In toate timpurile s'a socotit că o naţiune se onorează, când aduce prinos de recunoştinţă aleşilor săi.

Această admiraţiune către cei cari depăşind măsura comună omenească au lăsat o moştenire de glorie şi au înavuţit patrimoniul de amintiri, care este comoara scumpă a neamului, se manifestează în mai multe felu i. In deosebi sculptura a fost privită totdeauna printre cele mai înalte arte, pentrucă ea are menirea să înfăţişeze în falnice monumente, pe pieţele publice, chipul iubit al celor slăviţi.

Inălţând dar această statuă lui Vasile Alecsandri, nu ne împlinim decât o mică parte din datoria către dânsul, acum aproape la încheierea unui veac dela naşterea sa.

In adevăr, nu ne mai despart decât 15 ani de centenarul zilei, care a dat românismului, pe cel mai drag poet al său, *pe acel rege al poeziei, veşnic tânăr şi ferice, pe veselul Alecsandri*, cum a zis atât de bine Eminescu, amicul şi nobilul său rival.

Academia română şi Alecsandri

In deosebi, Academia română, în numele căreia am cinstea să vorbesc şi din care neuitatul Alecsandri, a făcut parte încă din 1867, se simte mândră că a luat acum câţiva ani iniţiativa ridicării unui monument în Capitală, aceluia, care a ilustrat-o vreme îndelungată. Urmele ce a lăsat în sânul ei, prin împotrivirea sa energică la tendinţele, cari îndrumau dezvoltarea limbei pe o cale greşită, prin poeziile şi lucrările citite în şedinţe publice, cum şi sentimentele sale adevărat colegiale, vor rămâne în veci neşterse.

In acest an, când serbăm roadele ce a dat în toate domeniile vieţii, o fericită domnie de 40 de ani, inaugurarea monumentului ce s'a dezvălit înaintea noastră, ne aminteşte că şi bardul dela Mircesti, a fost 40 şi mai bine de ani, podoaba literaturii şi fala ţării noastre.

Adunând nestimatele poezii populare, Alecsandri a scos la lumină adevăratele scrisori de nobilime ale ţăranului român, care, cu toată viaţa lui atâta timp necăjită şi apăsată a păstrat în inimă o tainică parte, în care au înflorit cele mai gingaşe cântece.

A preamărit cu o caldă iubire de neam gloriile strămbunilor noştri, dela santinela română până la vitejii Domni ai ţării, şi tot el a avut rara fericire să cânte în versuri pe voinicii din Vaslui, pe toţi ostaşii cari sub conducerea M. S. Regelui, au reînviat faima din trecut. In însufleţirea sa pentru bravura flăcăilor ţării, vulturi şi şoimi de munte, el n'a uitat femeile române care la îndemnul:

Doamnei încoronată de-a binelui splendoare
Spălând al luptei sânge cu mâini aristocrate,
Au luminat poporul prin legea Providenţei,
Că nu există ranguri în faţa suferinţei.

A lucrat la redeşteptarea ţării şi la înfiinţarea României noui, nu numai cântând mântuitoarea Unire, cu splendide versuri ca acestea:

Hai la Milcov cu grăbire
Să'l secăm dintr'o sorbire
Şi să treacă drumul mare
P'ale noastre vechi hotare.

ci, şi ca bărbat de stat, ca diplomat, câştigând ţării în străinătate simpatii nepreţuite ca aceea a lui Napoleon al treilea. In acest scop el s'a slujit de toate armele de convingere, pentru a înlătura din cale piedicile ce se puneau înălţării noastre.

A contribuit la îndreptarea multor rele din viaţa noastră socială prin scrieri ca cele teatrale, şi în deosebi la desrobirea ţiganilor, dând cel dintâiu exemplu.

Casa domnească şi poetul.

Patriot cald şi luminat, nu se putea să nu fie şi dinastic şi să nu aibă, din sentiment ca şi din raţiune, un adevărat cult pentru familia regală, care la rândul ei îl primea ca pe un amic preţios. Firea poetică şi entuziastă a M. S. Reginei, care a ilustrat numele de Carmen Sylva, îl atrăgea aşa încât o adevărată prietenie artistică s'a stabilit între aceste două spirite înalte. De aceea printre numeroasele cununi închinate cu pietate pe sicriul marelui şi blândului răposat era şi una pe care sta scris: „Carmen Sylva, iubitului poet".

M. S. Regina a tradus în limba germană mai multe din poeziile bardului, unele încă nepublicate, iar Alecsandri, în semn de recunoştinţă, i-a oferit în 1883, toate acele versuri scrise de mâna lui într'un album, cu dedicaţiunea:

Ca tămâia la altaruri, ca dorinţele la stele,
Lângă tronul Carmen Sylvei mergeţi versurile mele!
In cupa Ei de aur, Ea bea numai lumină!
Şi pentru-a Sale buze în veci e cupa plină.

Sânt multe scrisori ale lui către soţia sa şi către prieteni, din care se vede cum era rugat să vie în casa domnească şi să rămâe acolo cât mai mult. In acea vreme a alcătuit el frumoasa inscripţie, care împodobeşte minunatul castel ridicat de rege în creerii Carpaţilor:

Eu Carol şi-al meu popor
Făcut-am într'un gând şi dor
In timp de lupte al meu Regat
In timp de pace al meu Palat!

Iată câteva extrase scurte din scrisorile lui publicate, cari arată felul relaţiunilor sale cu suveranii noştri:

La 25 Iulie 1880 scrie soţiei sale:

„Doamna şi Vodă pleacă Marţi din Sinaia. Nu vor să mă lase a mă porni înainte. Voiu pleca dar Miercurea viitoare".

Tot dânsei, la 3 Maiu 1882:

„Regina 'mi-a trimes răspuns să nu plec de aci până a nu mă vedea".

In August 1886: „Am venit eri la Sinaia şi am fost primit cu mare bucurie de Maiestăţile Lor. Amândoui m'au întrebat de mata şi le-am răspuns că dorul Margaretei te-a silit a merge îndată la Mircesti".

Dela Curtea-de-Argeş scria la 12 Octombrie 1886:

„Am sosit aci eri cu regele şi regina şi ne întoarcem mâine la Sinaia. Sfinţirea bisericii a fost favorizată de un timp minunat. Mii de oameni în costume naţionale înconjurau biserica. După servirea sfinţirei şi a leturghiei, regele a pronunţat în gura mare, un minunat discurs plin de idei şi de simţiri înalte. Apoi după răspunsul lui Mitiţă, a venit rândul meu. Din capătul scării, adresându-mă la poporul adunat, am

citit cu glas tare oda ce cunoşti. Ea a produs mare impresie mai cu seamă versurile următoare:

Un singur om de viaţă tare
Cuprinde mii de oameni tari
Precum o ghindă în coaja-i are
Un verde codru de stejari!

Tot poporul le-a înţeles şi a strigat ura!.

Plecând din Curtea de Argeş, scrie, la 14 Octembrie, dela Castelul Peleş:

„După dorinţa regelui, am compus legenda sfinţirii bisericii dela Argeş, care se leagă cu aceea a Meşterului Manole. Toţi spun că am reuşit foarte bine. Acum îmi rămâne de a pleca dela Sinaia, însă nu vrea regele să mă lase a părăsi Castelul".

In corespondenţa sa, mai ales din anii din urmă, sânt o mulţime de părţi de felul celor ce citii.

In amintirea ce poartă veşnic falnicului poet, care le-a înveselit de atâtea ori inimile, căci a petrecut multe veri în Castelul Peleş, M. M. L. Regele şi Regina au binevoit prea graţios a mă însărcina să depun coroana cu inscripţia făcută de însuşi suverana:

«Tout de même nous irons bras dessus bras dessous à la Postérité»!

Cari sunt cuvinte ce-i zicea adesea poetul, şi:

«Trăi-vei stea iubită în luminoasă veşnicie».

«Carmen Sylva Elisaveta».

Mai fericit decât cei mai mulţi poeţi, onorurile lumeşti nu i-au lipsit. Alecsandri nu le dorea, ci le primea cu liniştea omului care ştie că şi el poate să zică, ca acel Oraţiu pe care l-a cântat: Exigi monumentum, aere perennius».

Amintirea lui Alecsandri.

Ne bucurăm, înalt prea sfinte şi onorată adunare, de înălţarea acestui monument! Dar Alecsandri mai are unul, mai glorios şi mai veşnic, săpat de el însuşi în inima tineretului, a soldatului a ţăranului, a tuturor românilor.

Soţia şi familia să fie mândre de aceste sentimente de recunoştinţă, care sunt cea mai scumpă şi mai neperitoare moştenire.

Printre plăcerile vieţii mele socotesc relaţiunile mai intime şi simpatia ce-mi arătă Alecsandri, începând din 1882. Precum îmi destăinuise de atâtea ori bucurii şi proecte, îmi exprimă chiar în Februarie 1890 la Paris, unde reprezenta ţara şi unde era reţinut în pat, îngrijirea de viaţă şi regrete pentru pedicile ce întâmpina în cale.

Nu era el omul care să se ferească de muncă, căci atât ca ministru şi plenipotenţiar, cât şi ca simplu cetăţean, a stat neclintit în slujba ţării, cu fapta şi cu condeiul. El a adăogat la drepturile ce are românismul de a fi respectat, şi a dat un nou farmec, o nouă vioiciune limbei româneşti, al căror apărător zelos a fost.

Cred dar că nu pot sfârşi mai bine, decât exprimând aceea ce simţim cu toţii, adică că operile lui vor rămânea vii cât timp va exista un popor şi o limbă românească!.

I. Kalinderu

D. Karr, *Poemele Visului,* versuri; Ploeşti, Stabilimentul de arte grafice «Progresul», 1906; 184 pp. în 8°.

Sub influenţa fruntaşilor din şcoala simbolistă şi — aşa zisă — decadentă; de un colorit puţin obicinuit; cu imagini de multe ori neaşteptate, — versurile din acest volum au o notă de înviorare—proprie poetului— şi formează o serie de privelişti, de portrete, de situaţii — lămurite nu numai de o înfăţişare picturală ci şi de un deosebit simţimânt poetic.

Poate că sunt prea multe flori, parfumuri şi culori; aşa în cât la sfârşitul volumului pari a fi străbătut o elegantă sală de tablouri în care: Prud'hon, cu albul cel mai candid — pe trupuri minunate; producţiile lui Boucher, cu trandafiriul lor prea gingaş; în sfârşit impresioniştii — ar stă în tovărăşie neforţată şi prin-

tre mari vase cu flori, din cari s'ar revărsà aci discrete iar mai încolo puternice parfumuri.

Fără îndoială însă că din tot se deslușește uneori ceva aproape neașteptat: o puritate de simțiminte, de imagini și de colorit, cari duc pe de o parte la poezii de un avânt semi-religios ca «Ruga» [1]), iar — pe de alta — la o predomnire a înfățișărilor *albe*. Astfel, învocând Muza, poetul o întrevede, ca într'o arătare:

. . . . . .
Cu păr ce rourează în valuri aurii

Pe lungi vestminte albe, în ale căror cute
Se-ascund uitate raze de soare ostenit,
Și moarte foi pe cari pădurile tăcute,
Pe când cădea amurgul, în păr ți-au risipit. [2])

In cele trei poeme în care *lebăda*-i cântată, neîndoelnic iarăși că domn atotputernic pe închipuire este tot *albul*.

Iată două strofe din cele mai frumoase cari se găsesc în volum:

Pe lacul unde umbra grămadă-a prăvălit,
Zdrobind de unda rece, tristețea seculară,
O lebădă vâslește pribeagă, solitară:
Un nufăr mort pe pânze de-albastru înverzit.

Visarea nebuloasă în preajmă se așterne,
Tristețea se coboară din turnuri învechite:
O lebădă vâslește pe apele-amorțite,
Ca raza de lumină pierdută'n nopți eterne [3]).

Cea dintâi dintre *poemele culorilor* [4]), este intitulată «Alb»; și prima strofă e

Pe-un linţoliu alb ca visul, peste care luna-a nins
Fulgi mai albi de cât argintul, și mai albi de cât zăpada
Bianca își întinse nudul fulgurant cum e și spada
Ce-a depus-o la picioare, cavalerul ei, învins [5]).

Tot astfel în *poemele parfumului* [6]), și mai pretutindeni, se va găsì această domnie, aproape tiranie uneori, a culorei albe, sau cel puțin a unor blonde imagini. E o reluare, nu numai prin *paliditatea* culorilor, dar și prin altceva care se simte, dar nu se definește, — e o continuare și o prenoire a unor părți din Bolintineanu — care, ori cât s'ar supără unii amici ai literaturii — trebue să recunoaștem: A scris multe versuri frumoase; are de multe ori înalt avânt poetic și e unul din cei mai meșteri combinatori de ritmuri și măsuri — lucru peste care s'a trecut, de nu mă înșel, cu îndemânarea cu care s'ar trece un prag.

Iată o strofă care va întărì spusele noastre de mai sus:

Când luna ninge noaptea polei de diamante,
Din ape se înalță, mai alb, mai vaporos,
Un fum, parfum de moarte sub cerul argintos,
In care trec în danțuri perechele amante [7]).

Inainte de a trece mai departe, e nevoe de o mică observare: chiar din versurile pe care le-am citat până acum, cititorul va fi băgat de seamă unele aliterații și hiaturi nu tocmai plăcute urechii, ca: „fum-parfum“, ori întitularea „poemele lebedei“,—fără a mai vorbì de „două opale“ [8]), «dintre trestii» [9]) sau de «gama argintie» [10]), greșit scrisă «gama-argintie»,—din alte părți. Tot așa punctuația rău așezată, din foarte multe locuri, schimbă, sau nu lămurește îndeajuns

1) Pp. 174-175
2) «Invocație», pp. 11-12, din strofele 2-3.
3) Poemele lebedei, „Tovarășa visării“, p. 23.
4) Pp. 29—38. 5) P. 31. 5) Pp. 39—48.
7) „Parfum de ape“, str. 2, p. 43.
8) „Invocație“, str. 2, p. 11.
9) Poemele lebedei, „Leda“, str. 1, p. 27.
10) Petale 'n vânt, „Nume mistic“, str. 3, p. 122.

de bine, sensul rândurilor citite. Astfel într'unele din versurile de mai sus, mi-am permis a pune punctuaţia care se cuvenea, iar nu pe cea din volum, datorită — de sigur — greşelilor de tipografie. Cum versurile, întrupate în propoziţii şi în fraze, sunt un lucru tot aşa de gingaş, ca şi poezia care le inspiră, o deosebită grijă trebue observată în scrierea lor; aşa în cât, fără a fi o exagerare, povaţa lui Boileau:

Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage,

e cel mai prietenesc sfat care s'a dat tuturor scriitorilor; căci forma contribue mult la trăinicia în viitor, sau chiar numai la satisfacerea unei plăceri de un moment: oricât de poetică ar fi ideea care se iveşte la citirea versului, ea singură nu e îndestulătoare.

... Şi fiindcă vorbim de unele neajunsuri, am adăogă că nu credem să poată reuşi poetul a introduce în actuala v o r b i r e p o e t i c ă r o m â n e a s c ă, unel cuvinte în care înfăţişarea de neologism e prea bătătoare la ochi: verbul a s f o l i à şi adjectivul d a m n a t fac parte din această categorie. Oricât de bine ar fi încadrate în lăuntrul versului, tot sună... curios, când — mai ales — citeşti fraza cu voce tare. De pildă:

La sân ţi se stingeà o floare;
Un trandafir de mult uitat
Se s f o l i a pe sânul mat,
Căzând de sânge la picioare [1]).

Sau:

In părul-i luna plânge cu raze de argint,
Pe buze trandafirul se s f o l i à agale,
Creşteau în ochii-i irişi cu candide petale,
In dinţi zâmbeau broboane de albul mărgărit [2])

Dacă „a sfolià“ sau „a se sfolià“, nu are un termen exact corespunzător în româneşte — lucru care a ispitit pe poet a-l întrebuinţà, nu tot aşà e cu „damnat“. Intr'adevăr chiar dacă nuanţe de slabă deosebire există, e bine—pentru înfrumuseţarea limbagiului nostru poetic,— să luăm, pe cât putem, elementele făuritoare din propria noastră vorbire, care, — ca ori şi ce limbă şi literatură, — îşi va mări, treptat şi nesilit, vocabularul hotărît poeziei, alături de al prozei literare şi de cel întrebuinţat în traiul şi afacerile zilnice. Firește, că în chestiunile de ordine, mai ales lexicală, un termen e bun azi, şi poate fi rău mâine, ori din potrivă. Nu se poate deci pune o stavilă; se poate însă observà numai atât: că în timpul de faţă cuvântul nu e intrat în vorbire, ba încă unul din ele a fost izgonit nu de multă vreme—şi reînvierile sunt foarte grele chiar în chestiuni de literatură. Ceva mai mult: Iată un cuvânt românesc, care este intrat în limba noastră poetică în formă substantivală: f o ş n e t (...foşnetul pădurilor...) sau chiar în formă verbală, de şi mai rar, dar ca verb neutru: f o ş n e a u p ă d u r i l e, ori f r u n z e l e. Aşa întrebuinţat, deşteaptă o idee poetică: Au reuşit cei cari l'au scos la lumină să arunce peste el un văl de poezie şi să-i acopere neajunsurile, adică neharmonioasa combinare de sunete, din care e alcătuit. Poetul D. Karr întrebuinţează verbul a f o ş n i în sens activ, tranzitiv, şi atunci nu ştiu de ce — odată cu această relativă schimbare — se ivesc şi neplăcerile născute la pronunţarea cuvântului. Negreşit, d-sa a făcut o încercare; şi, cu toate că sunt încă neobicinuit cu întrebuinţarea cuvântului în acest din urmă sens, totuşi văd că versul cuprinde tocmai din pricina acestei schimbări — o frumoasă figură şi î n t r e v ă d cât de frumos ar suna, citit mai târziu, când vorba a r p r i n d e, ar fi primită de cititori şi scriitori, cu această semnificare. Consfinţirea lucrului, se va face — ca de obiceiu — când va reapărea şi într'o altă producţie, de seamă, a unui alt scriitor — şi mai ales poet. Iată strofa în care e cuprins cuvântul:

Am colindat alături pe apele — adormite:
Ningea din ceruri luna zăpadă străvezie,
O salcie bătrână f o ş n e a o elegie,
Când s'arata fantoma cu gesturi obosite. [3])

La un poet cu înflorită cuvântare, cum e d. D. Karr, e un păcat să se stre-

1) Poemele parfumului, „Parfum de vis“, str. 2, p. 45.
2) Poemele toamnei „Moartea iubirii“, p. 55.
3) Poemele lebedei, „Pe ape“, strofa 1, p. 25.

coare greşeli de cadenţă, cum e de pildă în versul 2 din prima strofă a poeziei „Leda“ unde o silabă mai mult, strică nu numai măsura ci şi rânduiala ritmică. In ultimul vers din strofa cea dintâiu a poeziei „Urare de seară“ e chiar o nepotrivire între accentuarea tonică şi cea ritmică :

Abia | şopti | : Vise | le dulci | [1])
⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — |

pe când în cazul mai întâiu pomenit erà o schimbare de măsură, în mijlocul unei strofe— şi fără aşezare simetrică; adică aveam o strofă de înfăţişarea următoare :

⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — *a*, 11 silabe, ritm de formă iambică.
⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ ‖ ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — *b'*, 14 „ „ „ „ „
⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — *b*, 13 „ „ „ „ „
⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — *a*, 11 „ „ „ „ „

unde *b'*—care trebuia a corespunde, în tot, cu *b*, adică să fie o continuare de picioare iambice, cum e întreaga poezie, — se abate dela regulă şi formează, singur în cele trei strofe ale bucăţii poetice, o escepţie, având o silabă în plus înaintea piciorului al patrulea şi dând naştere la un vers cu două emistihuri de câte 7 silabe — tip neîntrebuinţat aci.

De observat că tot în această poezie, ca şi în cea intitulată «Unui neînţeles» [2]) autorul nu se preocupă de cesură, nu-i hotărăşte un loc fix, de şi versurile sunt de 11 şi chiar mai multe silabe, — lucru permis numai în versuri mici, de 3 sau 4 — 5 silabe. O asemenea tendinţă, manifestată cu sgomot de partizanii *versului liber*, îşi are o explicare — până la un punct — în literatura franceză, unde poezia *ne-având un ritm* propriu zis, regulat, ci numai o cadenţă generală, întărită şi născută din măsură şi rimă, s'ar puteà exagera de unii această revoltă în potriva conducerii exercitate de cele două din urmă elemente, din cari unul—rima—neesenţial, iar celălalt—măsura—numai sprijinitor, dar nu şi făuritor al unui ritm, pe care l-au dorit mulţi, dar la care n'a ajuns nici un *poet* francez, din pricina accentului vecinic pe ultimă — şi une-ori, relativ, pe penultimă — al limbii lor. Aşa dar anarchiştii din literatura franceză ar puteà susţine, cu o foarte slabă logică — e drept, că de oarece ritm propriu zis nu există, nu mai trebuesc nici formele amăgitoare, cela cari dau iluzia unui lucru existent : Deci jos măsura, — de poftiţi : şi rima, — şi bine înţeles : cesura, cu emistihuri cu tot. La noi însă lucrurile sunt cu totul altfel ; şi asemenea încercări nu pot să aibă nici măcar umbra de reuşită pe care au avut-o unele producţii franceze de acest fel. Henri de Régnier, — pe care d. Karr îl citează în frumoase versuri — :

Intr'un volum cu versuri parfumate
In care Régnier suspină
Ce mână vaporoasă fină
A pus aceste flori uscate ? —

Régnier a părăsit asemenea 'nceputuri, şi în ultimul său volum — *La Sandale ailée* —afară de poema *Septembre*, în care însă e de observat scurtimea unor versuri — nu apare mai nicăeri nimic din anticlasicismul de mai 'nainte.

Versurile însă, cu o relativă libertate de combinare a măsurilor, dar fără cea mai mică vătămare a ritmului, aşa cum au fost alcătuite la noi — de nu mă înşel — printre cei dintâi, de d. Olănescu-Ascanio, şi cum par a fi o încercare la d. Karr în a sa „Poemă pentru Donna Maria“ [3]), sau, şi mai lămurit, în versurile albe din «Ruga către Muze», sunt — când, mai ales, pleacă dela un poet de frunte — de o înfăţişare şi de un avânt neobicinuit. Poezia întemeiată, în condiţiile de mai sus, pe o idee în care predomină cât mai mult lirismul, poate da — mai ales într'o limbă cum e a noastră — producţii de cea mai rară însemnătate. Iată prima strofă din ultima poezie citată, spre a se observa valoarea ei, care nu atârnă nici de sonoritatea rimei — aci neexistentă — nici de măsură :

---

[1]) Petale'n vânt, „Urare de seară“, p. 151.
[2]) Idem, pp. 133 — 134.
[3]) Poemele Toamnei, pp. 63 – 64.

La voi iubite muze,
Veneam odinioară
Cu albe flori în mâini.
In sufletu-mi, ca'n noaptea
De primăveri albastre,
Cântau privighetori;
Iluziile roze
Cu aripe uşoare
Sburau sub zări de-azur,
Iar visurile blonde
Zâmbeau cu ochi albaştri
Cu buze de fecioară [1])

Dacă versurile acestea sunt reuşite, o datoresc însă neîndoelnic *şi* respectării depline a ritmării. Lipsa cezurii nu e o piedică *aci*, fiindcă nici unul din stihuri nu e mai mare de 7 silabe.

Intorcându-ne la ideile şi la imaginele de seamă din volum, ar fi o greşală a nu atrage atenţia cititorului asupra varietăţii ca şi asupra bogatei lor combinări.

Spre a sfârşi, vom cita drept tip un pastel care se sfârşeşte cu note mai triste decât un amurg din luna lui Februar:

E iarnă. Vântul geme în triluri disperate.
De crengi atârnă frigul ciorchine argintii:
Un fum se 'ncolăceşte în vinete făşii.
Cu degete 'nghemate în geamuri noaptea bate.

In case fericite şi bine-cuvântate.
La gura sobii — amanţii rămas'au visători,
Privind cum focul rupe roşaticele flori
Cu inimi copleşite de-o vagă voluptate.

In camera săracă şi rece ca mormântul
Poetul singur plânge pe-un palid manuscris
...O iarna-i desveleşte mormântu 'ntredeschis
Pe cari mâini va ninge, şi lung va geme vântul. [2])

De n'ar fi prea mult accentuată rânduirea, în versuri aproape neatârnate unul de altul, din prima strofă, — poema s'ar înfăţişà — de sigur — şi mai frumoasă de cât este.

Vrând a ne lămuri asupra valorii volumului întitulat *Poemele Visulni*, am stăruit — fără voe — mai mult asupra unor mici neajunsuri de versificaţie. D. Karr fiind un poet distins, nu e o greşală a vorbì mai puţin despre frumuseţea poeziilor sale — cari n'au nevoe de o anumită recomandaţie, — şi a-i atrage, în schimb, atenţia asupra unor nedesăvârşiri poetice, — de altfel uşor de îndreptat.

Elena Farago (Fatma), *Versuri*, Budapesta, Institutul tipografic şi de editură „Luceafărul", 1906, 126 pp. în 12.

E un fapt curios, dar de mult cunoscut, că tot ce s'a produs mai de seamă în poezie, de către literatele romance, a fost scris în limba franceză. Scânteierile de geniu ale Juliei Hasdeu; poemele domnişoarei Văcărescu şi — acum în urmă — ale doamnei contese de Noailles (născută Brâncoveanu), poetă fruntaşă în vieaţa literară contemporană franceză, — toate aceste vibrări ale unor suflete alese, au îmbrăcat haina vorbirii de care s'au slujit Corneille, Hugo şi Lamartine.

Ori de câte ori un nume de Româncă semnează un volum de versuri sau chiar numai o poezie, nenumăraţi sunt cititorii cari deschid revista sau cartea cu speranţa de a găsì frumoase gândiri de poet lămurite în armonioase versuri. Rare ori, însă şi doar ici-colo, îşi văd împlinit un început din nestrămutata şi vechea lor dorinţă. E greu, e delicat lucru şi chiar . . . periculos a mai stărui să ne ocupăm despre o asemenea cestiune. Ne vom oprì dar la *Versurile* pe cari poeta Fatma le prezintă publicului, căutând a ne da seama de impresia generală pe care o lasă cititorului acest gentil volum.

---

[1]) Petale 'n vânt, p. 125.
[2]) Idem, «Poveste de Crăciun, pp. 131—132.

Sub înfluenţa lui Eminescu şi a d-lui Vlahuţă; cu reuşite versuri de înfăţişare poporană; cu dorinţa de a prinde ceva din Baudelaire, Régnier, etc. — poeta reuşeşte a da o varietate distinsă versurilor sale.

Poteca eminesciană s'a schimbat însă de mult, într'un larg drum, pe care călătorii — prea deşi, prea la fel îmbrăcaţi şi având, aproape toţi, acelaş mers, — nu mai atrag băgarea de seamă, decât foarte cu greu.

Imitarea lui H. de Régnier, mai ales când e directă [1]), nu dă cititorului o idee preà distinsă despre geniul poetic al strălucitului scriitor francez. Din potrivă poema „Trecea un om pe drum....“ [2]) care nu e — schimbând genul—de cât o imitare a versurilor lui Baudelaire închinate unei t r e c ă t o a r e, — această frumoasă poemă e una din cele mai de frunte ale volumului de faţă. [3])

Dacă însă poeta reuşeşte să închege, în versuri lipsite de banalitate, fraze poetice şi frumos ritmate, — o face, mai totdeauna, când imită poezia poporană, când scrie în felul doinelor şi al părţilor lirice din baladele noastre: Melancolie, întrezărită resignare, vers într' aripat — dar mic, sunt caracteristicele de seamă. Volumul se începe chiar cu asemenea poemă, în care prima strofă sună ca o invocaţie, şi se repetă ca un refren la isprăvit:

Caer blând, resfiră-te,
Fir duios, înşiră-te,
Caer tainic, spune-le,
Nu uita nici-unele,
Iar tu dor sporeşti-le,
Să-mi urziţi poveştile...[4])

Dacă însă aci e o mică nedomirire gramaticală; cu totul clară şi vioaie rămâne până la sfârşit ruga către rândunică;

Rândunea uşoară 'n sbor,
Crainic primăverilor,
Săgetând văzduhul treci —
Unde-ai fost şi unde pleci?
De n'ai cuib şi-ţi cauţi loc
Purtătoareo de noroc.
Ia-ţi tovarăş la sburat
Gândul meu înlăcrămat.
Şi tu du cu el mereu.
Până-ţi da de satul meu.
Până-ţi da de cel bordei
Unde plâng părinţii mei.

Colo'n coperişul lor
Să-ţi-faci leagăn puilor, —
Şi să spui bătrânilor
Că pustiul meu de trai
E ca mugurul ce-l tai
De pe creangă, ne-nfrunzit —

Dacă aici s'ar fi oprit poeta; de n'ar fi avut nevoe de o pereche pentru ultimul vers de mai sus, n'am fi avut prilejul să citim şi pe cel mai din urmă:

Fără timp m'am veştejit....

care produce un efect neplăcut, de nemulţumire: Cititorul socoate că se găseşte în faţa unei întregi dezvoltări de idei poetice; şi de-odată se vede oprit în loc, după un crâmpeiu de frază, tocmai când erà să'şi iea din nou avânt.

E păcat apoi de „c o p e r i ş u l o r“,— ceva clar-obscur. Nu e lămurit nici de ce e scris „c o p e r i ş u“ ori „m u g u r u“, pe când în aceiaş bucată citim: „g â n d u l“, „s a t u l“, „p u s t i u l“. Lăsând, însă la o parte amănuntele, poezia este una din cele mai reuşite din acest gen.

De nu mă'nşel afară de Cornelia şi Gheorghe din Moldova — care însă aveau,

---

[1]) „Omul şi sirena“, pp. 115 — 123.

[2]) Pp. 10 — 11

[3]) Lăsând la o parte bine 'nţeles, al patrulea vers din prima strofă, unde accentul tonic nu coincide cu cel ritmic, în piciorul d'întâiu; cum şi prea deasa repetare a cuvântului *drum*.

[4]) Pp. 3 şi 5.

mai totdeauna o notă anacreontică — doar d. Rădulescu-Niger — în *Rustice* — a făcut să înflorească acest fel de poezie. D. G. Coşbuc şi imitatorii săi urmează alte căi, — frumoase dar deosebite, cu nuanţe variate printre cari se ivesc şi urme de p r e ţ i o z i t a t e. Răzleţe se găsesc la mulţi, poezii de poporană înfăţişare; dar e ceva întâmplător, nestatornic şi pe care n'au căutat a le înmulţi.

„De n'ai fi fost", [1]) „Joc de unde împietrit", [2]) „Sălcie îngemănată...." [3]), „Firicel de lăcrămioară...." [4]), „Mult ţi-o fi gândul trudit..." [5]), şi altele sunt distinse versuri cu multe poetice avânturi — toate în cea mai isbutită înfăţişare poporană.

O poezie interesantă şi cu alese părţi e *Pastel*-ul în formă iarăşi proprie poporului şi care începe astfel:

Sus pe culmea dealului,
In apusul soarelui,
Tot mai albe-s căile
Tot mai negre văile [6]).

De observat finalul din strofa care pregăteşte sfârşitul poemei:

. . . . . .

Iar pe-al apelor cuprins
Poartă vântul joc întins,—
Joacă unde'n salturi creţe,
De le schimbă 'n fel de feţe,
Şi le poartă 'n boare dulce
Pân' departe să le 'ncurce,
Şi le poartă 'n boare caldă
Pân' departe să se peardă
Scânteerea feţilor
In desimea ceţilor,
Ce astupă zările
S'odihnească zorile.[7])

Accentele secundare al celor din urmă patru versuri dau impresia unor ultime acorduri din vre-un cântec vechiu românesc.

Dacă din unele versuri ale acestor poeme ar lipsi o greşită ritmare, am avea nişte producţii aproape desăvârşite în genul lor. Astfel, de pildă, următoarea strofă, ar fi una din cele mai alese, de n'ar avea cele două pete, alcătuite din nedreapta ritmare a versurilor 2 şi 5:

Tufănele, flori târzii,
Nu vi-i dor, jalè nu vi-i ?
Că de mult s'au scuturat
Toate florile din strat,
Şi-aţi rămas singure voi,
Să vă bată vânt şi ploi!...[8])

Ca limbă, autoarea *Versuri*-lor mânueşte o românească distinsă, fără neologisme, greşită doar prin întrebuinţarea lui *ci* în locul lui *dar* sau chiar al lui *însă*.

Scos la iveală — pe vremuri — de Heliade, acest *ci* nu poate usurpa stăpânirile unor înrudite cuvinte; cu atât mai mult nu poate luà o semnificaţie generală de adversativ bun de întrebuinţat în orice ocazie. In trăsături generale se poate zice însă că el represintă aproape o negaţiune, în orice caz o lămurită idee de c o n t r a d i c ţ i u n e. Iată două exemple de potrivită întrebuinţare:

Sabathai, nu căuta
Ascunsa lumii deslegare
Pe-alăturea de legea ta.
Că-i vină fără de ertare!

Ci ţi pleacă ochii pe Talmud,
Ilau, cu — adâncă 'nvăţătură, —
Cu glas de tunet să-l aud
Pe Iehov, prin a ta gură,... [9])

sau:

Insă mila ta e mare,
Eşti a toate iertător...
Nu lăsa în rătăcire
Şi în stricăciuni să mor!

Ci cu duhul gurii tale
Suflă, să mă izbăveşti,
Lămurindu-mi trupul, mintea
De 'ntinările lumeşti [10]).

La poeta Fatma însă, *ci* ocupă locul altora, şi de aceea înfăţişarea îi e streină — dela prima vedere. Iată-l, de pildă înlocuind pe *însă*:

---

[1]) Pp. 16—18
[2]) Pp. 23—25
[3]) Pp. 26—27
[4]) Pp. 31—32
[5]) Pp. 55—56
[6]) „Pastel", p. 43. [8]) Idem, p. 44.
[7]) „Flori târzii", p. 75.
[1]) **A. Vlahuţă**, *Nuvele*, 1886, «Din durerile lumii», p. 57.
[2]) Idem, *Din goana vieţii*, 1892, Profiluri, No. 1, p. 8.

Poveşti?... dar creadă-i cine-o vrea
Să treacă'n ochii lor cuminte,
Ci eu ascult şi ce mai ştiu
Din ce-am trăit de mai nainte [1]).

In locul lui *dar*, apare *ci* în «Stingere...» [2]) şi în «Depărtare...» [3]).

Azi, în vorbirea obicinuită, cea de toate zilele, *ci* e foarte deseori înlăturat şi înlocuit printr'o pauză, — părând multora că are o înfăţişare prea literară. Astfel, de exemplu, un personagiu destul de cunoscut din *Scrisoarea pierdută* (Farfuridi) zice, într'un anumit moment:

«... da, mă fac; adică nu, nu mă fac, *[ci]* sunt când e vorba de asta, sunt mai catolic decât Papa...» [4]).

— alcătuind fraza fără *ci* pe care noi l-am pus în paranteză şi în locul unde ar fi putut să apară în vorbirea altuia.

Tot aşa oricăruia, într'o convorbire, chiar într'o scrisoare — fără pretenţii literare însă — îi va veni foarte uşor să zică, de pildă: «nu el; tu ai spus-o», ori într'o formă şi mai obicinuită: «Tu ai spus-o; nu el», în loc de «nu el, *ci* tu ai spus-o».

Mai pe scurt *ci* are o anumită întrebuinţare, pe care poeta Fatma — ca şi alţii, despre cari nu e nevoe să vorbim acum, — nu o cunosc — de şi e vorba tocmai, după cum văzurăm, de un cuvânt c ă r t u r ă r e s c, literar.

La o poetă cu distinse producţii, cum este autoarea acestor *Versuri*, o lepădare de asemenea i m p r o p r i e t ă ţ i linguistice, e o datorie uşor de îndeplinit.

Afară de versurile alcătuite în chipul poporului, mai sunt vreo câteva, ca, de pildă, citata poemă «Trecea un om pe drum» şi încă puţine altele — cari formează un început de o a doua înfăţişare a talentului autoarei.

Nu sunt multe însă cele cari să aibă o notă prea deosebită.

... Şi dacă murmurul molatic al valurilor liniştite
Te-a fermecat în noaptea asta ca şoapta unei guri iubite,
Să nu te miri, căci cine ştie ce suflet înrudit cu tine
Departe, pe un alt ţărm visează la un iubit ce nu mai vine...

— sunt câteva rânduri dintr'un valoros «Fragment» şi atrag — dela prima dată — băgarea de seamă a cititorului.

Se poate spune, în rezumat, că am citit un interesant volum de *Versuri*, având, foarte deseori reală poezie şi isbutind — mai ales — a imita poporul aşa cum nu s'a făcut de multeori până acum.

A. Orna, *Lumea aşa cum este*, Opinii — sentinţe, cu o scrisoare introductivă de *N. Petraşcu*, Galaţi, Tipo-litografia „Moldova", 116 pp. în 8°.

E foarte greu de coprins într'o privire generală o publicaţie cum e cea de care vrem a vorbi. Cestiuni de metafisică, sociologie, politică, morală, etc. sunt tratate, în amestecul diferitelor capitole cari formează volumul, într'un chip care nu dă uşor la iveală idea predominantă precum şi ţinta la care vrea să ajungă autorul. Firesţe, dupe cum îi spune d. Petraşcu, d. A. Orna se vede a fi un om muncitor; dar nesistematizarea materiei tratate dă de lucru cititorului. Şi... ne vom permite să mai adăogăm: In ziua de azi — mai mult ca totdeauna — e o prea mare sarcină pe care şi-o ia pe umeri cel care vrea să arate cititorilor... cum să zicem...: un sistem filosofic, chiar câteva note *relativ* — foarte relativ — nouă, în urma unei uşoare frământări de elemente cunoscute, *chiar* prezintate numai în forma unor păreri, cugetări, sentinţe. Cu atât mai mult, lucru va fi isbitor, când anumite rânduri vor lua o nuanţă demonstrativă, tonul propriu făuritorului de teorii.

Pentru un om care nu e cunoscut publicului prin mari lucrări într'o anumită direcţie, este mare succes şi deplină mulţumire a sufletului când poate isbuti să lă-

---

[1]) **Fatma,** *Versuri*, «Omul şi sirena», p. 118.
[2]) Strofa 6, versul 1, p. 51.
[3]) Strofa 3, versul 1, p. 152.
[4]) **I. L. Caragiale,** *Teatru*, Ediţia Socecu, «Scrisoarea pierdută, Actul I, Scena VI, p. 134.
[5]) **Fatma,** *Versuri*, p. 45,

murească un colţişor dintr'o anumită chestiune — desbătută sau până atunci necunoscută — într'o ramură ştiinţifică sau literară. Generalizările — afară numai de nu atrag prin forma lor, prin stilul ales— nu însemnează aproape nimic, de n'au sprijinul din trecut al unor mari lucrări speciale datorite aceluiaş autor care acum ar da la lumină un fel de chintesenţă — ori chiar de urmare mai puţin profund studiată — a operei sale totale.

In cazuri, cum e cel de faţă, întrebuinţarea unor anumiţi termeni — ca să luăm numai un mic şi singur exemplu — lasă pe cititor nemulţumit sau nesigur de însemnarea şi întrebuinţarea lor. De pildă, în cap. IX, din partea I (— Mărturisesc un păcat aci: N'am înţeles împărţirile şi rostul lor) autorul vorbind despre teoriile politice spune că:

«Două idei predomineazâ în aceste teorii: ideea conservatoare în care după cum se va vedea imediat, intră şi cea liberală, şi ideea socialistă» [1]).

Inainte de a puteà să fii mirat de această contopire, citeşti mai jos:

«Liberalismul este o formă, un produs al timpului, al civilisaţiei, al trebuinţelor: nu conservatorism micşorat, transformat, prin evoluaţie.

In fond, ideile liberale, ele înşile, sunt conservatoare. Prin cuvântul liberal — ca şi social — înţelegi un act făcut în folosul aproapelui, deci pentru distrugerea unui rău, pentru îndreptarea unei stări de lucruri dăunătoare, general sau individual—în sfârşit pentru conservarea omului» [2]).

„Fără sens!", are să zică un cititor; „Fals!" ar strigà altul; „Paradoxal!" un al treilea; „Nelămurit!" al patrulea, şi aşa mai departe. Dacă mi-ar fi permis să adaog şi eu ceva, aş spune că lipsa de sens provine din nelămurirea termenilor. Mai întâiu şi întâiu amestecul unor cuvinte ca „social" cu „socialist" e tot ce poate fi mai păgubitor... scriitorului iar nu cititorului. Apoi neexplicarea termenului „liberal" face zadarnică toată dorinţa pe care o dovedeşte autorul de a limpezì o cestiune oarecare: *Liberal* în sensul întrebuinţat de economişti? *Liberal* în sensul politic englez? în cel francez? sau în ce fel? Dacă diferinţa între notele deosebitelor noţiuni cari se exprimă prin cuvântul *liberal* nu e mare, totuşi ea există; şi numai mulţumită unei variaţiuni de sens e posibilă unirea între termenii *liberal* şi *conservator*, aşa cum se face în Franţa, pentru o anumită grupare politică, şi cum deci nu erà o greşală a se intitula odinioară partidul condus, la noi, de regretaţii Lascăr Catargi şi G. D. Vernescu.

Dacă însă, în anumite împrejurări s'a arătat de pildă, între alţii, de d. Faguet [3]), că o parţială unire se poate face între termenii şi ideile de *liberal* şi *conservator*, nu tot aşa se poate zice despre *socialism*. Intre *liberalism* şi *socialism* e o prăpastie... despre care e bine să nu mă ocup acum, spre a nu aluneca pe povârnişul unei discuţii generale, numai în câteva rânduri, cu alte cuvinte într'un spaţiu neîndestulător pentru tratarea unor întregi teorii, cari nu'şi au locul într'o dare de seamă. D. A. Orna trebuia însă a lămuri pe cititor despre sensul pe care-l atribue unor anumite cuvinte întrebuinţate în lucrarea d-sale. Nefăcând-o s'a expus a fi acuzat fie de neclaritate, fie — de unii relativ răutăcioşi — de lipsă de sens.

Fără a căuta să lămurim c e e s t e m o a r t e a — cum vroeşte a face d. Orna — în partea a doua a volumului său; ne vom oprì însă o clipă atrăgându-i atenţia că rânduri cum sunt următoarele par prea... decisive în cestiuni asupra cărora se mai discută încă, şi de multe ori cu multă aprindere, fără a mai adăoga faptul că părerile contrarii sunt predomnitoare la mulţi cari însemnează ceva în lumea ştiinţifică şi literară din ţările cele mai civilizate.

D. A. Orna zice:

«Ne-am emancipat. Am recunoscut că nimic supra omenesc nu există; am aflat că nu unei fiinţe superioare datorim noi viaţa noastră; că Dumnezeu nu există, că n a t u r a a c r e e a t m a t e r i a, că omul e independent şi că acţiunile sale nu depind de nimeni şi n i m i c. Dar un lucru nu am putut afla, ce e dincolo de viaţă? Ce e moartea?

Dincolo de viaţă, se zice că nu e nimic.

Ştiinţa biologică s'a pronunţat. Această ştiinţă care a reuşit să condenseze un bou într'o pilulă, a spus: omul? Un preparat chimic; o asociaţie de organe dotate cu viaţă şi automişcare [1]).

Lăsând la o parte înfăţişarea de manifest electoral din prima parte; oarecari

---

[1]) P. 66.
[2]) Pag. 77—78.
[3]) Cf. *Le Libéralisme*, în special.

greşeli sintactice şi de termeni ştiinţifici — lucru care e posibil să fie din vina tipografului culegător — ; socot că omul automobil e puţin cam greu de presintat cititorilor în câteva rânduri. Şi apoi Biologia, pe care autorul pare că o confundă cu ştiinţe înrudite ei, nu face să fie luată drept martor în cestiuni unde n'are amestec. Dacă d. A. Orna ar fi sprijinit părerile d-sale pe anumite autorităţi ştiinţifice, poate că ar fi fost de discutat unele afirmări. In orice cas nu strică a-i atrage atenţia că în asemenea împrejurări nu e rău a cunoaşte o carte cum e a d-rului Grasset [1]), — spre a vorbi numai în treacăt şi numai despre cestiunea de a se şti dacă Biologia e un fel de ştiinţă universală şi generală, coprinzând în lăuntrul său *toate* cunoştinţele sistematizate — şi aproape *de orice ordine* — pe cari le-a dobândit, până azi mintea omenească.

Neintrând în discuţia nici-uncia diu cestiunile pe cari a vrut să le trateze în treacăt d. Orna, pentru motivele dela început spuse, ne mărginim a-i dori un mai colorat rod al muncii sale, în viitoare lucrări, în cari monografia ar fi tipul predominant.

S. P. Radianu, *Georgicele lui Virgiliu.* Traducere cu note explicative adăogate în text şi cu figuri; Biblioteca „Societăţii Agronomice", fascicula a XI-a; Bucureşti, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1907 [?]. Cartea I-a, 37 pp.; Cartea a II-a, 30 pp.; Cartea a III-a, 24 pp.; Cartea a IV-a, 12 pp.; — în 8°.

De obiceiu — şi pentru mai multe motive, — traducerea lucrărilor poetice versificate se face în aceiaş formă ca şi în original. Urmând această regulă, traducătorii de până acum ai *Georgicelor* la noi, au uitat însă un lucru şi anume că versul trebue să fie dacă nu totdeauna, cel puţin foarte des — poetic, chiar în asemenea producţiuni. Limba prea puţin firească, având neîncetate inversiuni mai mult ori mai puţin forţate; sau întregi şiruri de versuri lipsite de expresiuni cari să formeze imagini puternice în *româneşte*, toate astea fac din traducerile versificate, de până acum, interesante — uneori chiar frumoase — încercări, dar nu desăvârşite poeme.

O traducere în proză, trebuia în chip firesc, să întâmpine şi mai multe şi mai mari greutăţi. De aceea rezultatul muncii domnului S. P. Radianu este de neînsemnată valoare literară.

Scopul urmărit însă de către traducător era ca să dea agricultorilor o serie de învăţăminte, de cunoştinţe pe cari, în serile de iarnă, pe când afară viscolul se întrece în urlete cu lupii flămânzi, stăpânul ori muncitorul unui pământ, să le citească în linişte, lângă focul căminului şi în pacea veselă a casei. Plecând dela textul lui Virgiliu şi urmărind neîncetat bogatele note cari explică multe lucruri interesante, cititorul va dobândi o serie de valoroase cunoştinţe. Chiar fără a fi agricultor cineva poate citi cu folos întreaga traducere şi adnotare a d-lui S. P. Radianu; cu atât mai mult ele vor fi preţioase colegilor traducătorului din „societatea agronomică". In special lămurirea nomenclaturii ştiinţifice şi p o p o r a n e a o mulţime de arbori şi plante nu poate decât să ne bucure adânc, lucrările răposatului dr. Brândză, cum şi broşura domnului Panţu, putând fi încă modificate şi chiar adaose.

Ceva mai mult, cunoştinţele agricole pe cari le posedă traducătorul, i-au făcut cu putinţă în unele părţi, o traducere e x a c t ă, acolo unde literaţii greşiseră şi puteau să mai groşească multă vreme încă — firește....fără de voe: Un singur exemplu: Versul 196 din cartea I-a

Et quamvis igni exigno properata maderent.

e tradus de d. Radianu prin „Şi cu toate că aceste seminţe erau îmmuiate în salamură caldă" [2]), In nota 44 [3]) d-sa înainte de a vorbi mai pe larg despre *Amurca*, zice:

«Inţelesul acestui vers e că Romanii tratau seminţele înainte de semănare cu salamură caldă de nitru şi de amurca, adică preparau o infuziune sau soluţiune caldă în care se înmuia semânţa înainte de a se semăna».

Mai pe larg zice, tot d-sa în *Introducere*, [4]) lămurind această nouă traducere a versului:

«Vers. 196. *Et quamvis igni exiguo properata maderent.* (Deşi ele [seminţele] fuseseră cu grabă înmuiate în soluţie căldicică, sau deşi nu se neglijase a le înmuia în soluţie căldicică).

D. Străjan interpretează: «Şi astfel la foc mic să se înmoaie şi numai cu grăbire să fiarbă».

Autorul [d. Radianu vrea să zică traducătorul] nu observă că e vorba de sămânţa de semănat care nu se pune la fiert.

---

[1]) *Les limites de la Biologie,* 3-a éd., préface de Paul Bouget, 1906 F. Alcan.
[2]) Pag. 18. [3]) Pag. 19. [4]) Pagi 5.

Şi d. Coşbuc: «Ori că la foc mai puţin să fiarbă mai repede bobul».

Sămânţa de semănat n'are nevoie să fiarbă, numai că, precum noi tratăm azi sămânţa înainte de semănat cu soluţie rece de piatră vânătă, Romanii o preparau în soluţie căldicică de silitră şi amurca (resturi din fabricarea uleiurilor)».

Sunt atât de adevărate cele spuse de d. Radianu, încât aş vrea foarte să văd pe d-nii Strajan şi Coşbuc semănând câteva pogoane, ori fălci cu *grâu fiert* — întemeiaţi pe traducţia domniilor lor — şi aşteptând, plini de încredinţare, să'şi secere în vară doritele holde.

Dacă o traducere de însemnătatea celei făcute de J. Delille —în franţuzeşte—, nu străluceşte încă în literatura noastră; cel puţin cea în proză de care ne ocupăm are meritul de a mulţumi adânc pe un agricultor şi de a folosi iubitorilor vieţii dela ţară. O dovadă lămurită că d. Radianu, în a d-sale traducere, nu s'a preocupat de partea literară a lucrării, e faptul că versurile cele mai pline de fantazie poetică din *Georgice,* adică episodul lui Aristeu [1]), e lăsat la o parte: nu e tradus. E o excepţie semnificativă.

In trăsături generale, rezultatul muncii domnului S. P. Radianu — cercetările se văd a fi fost multe şi amănunţite — e o lucrare interesantă şi de un deosebit folos.

Caton Theodorian. *Prima durere*; Bucureşti, Institutul de Arte Grafice «Carol Göbl», 1906; 138 pp. în 12.

Cele douăsprezece nuvele şi schiţe cari compun volumul au, de multe ori, însuşiri de seamă. Puterea descriptivă e însă, în unele părţi, micşorată printr'o amănunţită enumărare de obiecte, persoane, etc., cari nu contribuesc la darea unei impresii artistice: decorul, scena, priveliştea—de care e vorba—sunt redate în chip fotografic, în loc de a fi pictate. Mă grăbesc să adaug însă că atât zugrăvirea de privelişti cât şi cea de simţiminte, numai în unele părţi ale volumului au aceste neajunsuri. Mici neîngrijiri stilistice [2]), sintactice [3]), ori lexicale [4]) se pot uşor îndrepta şi sunt rare în tot volumul.

Una din cele mai interesante, şi mai cu îndemânare scrise, e bucata intitulată „La Insula Şerpilor" [5]). Călătoria scurtă, dar făcută cu obicinuită frică de rău de mare, sosirea în biata insulă aproape pustie; impresiile avute în scurtul răstimp al unei zile, întoarcerea în vremea nopţii; sfârşitul drumului pe o vreme furtunoasă — alcătuesc un tot bine închegat. In special primirea făcută insulă de paznicii farului şi nota de tristeţă a singurătăţii pe care vor să o'nlăture vizitatorii şi primitorii — dau un deosebit farmec descrierii. De n'ar fi oarecari greşeli de limbă, aproape întregi paginele 50—51 ar fi de citat ca suggestivă descriere, dătătoare de alese imagini şi impresii.

Tot astfel «Câteva ore în Rusia» e o schiţă pe care ar fi semnat-o cu plăcere — poate — chiar şi cel mai meşter zugrăvitor al vieţii dobrogene şi dela gurile Dunării, adică d. V. Crăsescu-Basarabeanu.

«Examen de capacitate», cu toată mica verosimilitate dintr'un punct al desfăşurării lucrului povestit, e o nuvelă care va fi citită cu plăcere. De observat mai ales, zugrăvirea stării sufleteşti a bietului funcţionar care aşteptă îndurarea celor mari: strângerea de inimă a omului care pe sălile unui Minister, amestecă speranţa cu desnădejdea de sute de ori în câteva ceasuri; drumurile nesfârşite la autorităţi, unde şi uşierii sunt oameni importanţi, şi atâtea alte nevoi şi ticăloşii pe care le întâmpină cel fără proptele, în drumul pe care vrea să meargă spre dreptate ori ajutor.

Luat în întregul său, volumul d-lui Caton Theodorian face pe cititor a petrece vre-o câteva minute mulţumitoare.

Memento: *Locotenent-colonel* **Goruneanu,** *Dor de bine sau învăţământul practic şi cultivarea Eului psihic,* Ediţia 2, R. şi Ig. Samitca, Craiova, 1905; 48 pp. în 8°.

N. I. Apostolescu.

---

[1]) Cartea a IV-a.

[2]) «....nu se urnia de lângă căpătâiul lui, pentru a-i da doctoriile, pe cari le lua foarte cu greu, pentru a răspunde cerinţelor lui, pentru a-i face suferinţele mai uşoare....». P. 8.

[3]) «....Nici când am aflat ce însemnase ţipătul guvernantei noastre, care se nemerise să treacă pe dinaintea odăii tatii, tocmai în minutul când îşi dădeà sufletul ş i ea îl văzuse muucindu-se cu moartea»; p. 14.

[4]) De pildă ş e i în loc de ş e l e. «Dintr'o manevră», pe pp. 26 şi 29.

[5]) Pp. 43—58.

Cărți și reviste străine

es Maitres de l'Art: *Phidias et la sculpture grecque au V ème siècle*, de Henri Lechat, profesor la facultatea de litere dela Universitatea din Lion. Un vol. in 8° cu 24 gravuri afară din text, prețul 3.50 broșat, cartonat 4.50.

Fiindcă nu-i cu putință să avem indicii destul de numeroase și date precise pentru a scrie monografii asupra artiștilor antichității cum putem săscriem despre un Rembrandt sau despre un Rafael, editorul acestei colecțiuni a avut ideia de a înfățișa laolaltă produsele sculptorilor de căpetenie și ale epocei lor, compunând astfel în trei mici volume o istorie pe scurt dar generală a sculpturii grecești.

Primul volum coprinde partea din această istorie până la sfârșitul veacului al cincelea având pe Fidias drept centru; al doilea volum sub titlul *Scopas* și *Praxitel* coprinde cele două dîntâi părți din veacul al IV; cel de al treilea volum va fi consacrat lui Lisip și sfârșitului sculpturii grecești.

Henri Lechat, ale cărui lucrări sunt bine cunoscute, s'a însărcinat cu primul volum. Cu o limpeziciune, cu o elocvență și cu o forță remarcabilă, el arată, în acest volum cum adevărata măreție a geniului attic stă în aceia că a înfățișat în chipul cel mai complect în Fidias ca sculptor și în Ictinos și în Mènsicles ca arhitecți, geniul Greciei în întregime. Ca să ajungă aici, cu toate că păstrează lui Fidias locul preponderant, Lechat schițează pe scurt istoria sculpturii grece în veacul al V-lea.

Luând-o din timpul invaziunii Perșilor el ne arată cele două curente dorian și ionic, unul venit din Pelopones — artă mai severă, mai sobră, mai puțin îngrijită de farmec decât de vigoare, — celălalt venit din Asia Mică — artă mai mlădioasă, mai elegantă, mai doritoare de a plăceà — desvoltându-se unul lângă altul, pătrunzându-se fără a se confundà, și găsind în sfârșit o armonioasă contopire în colțul privilegiat al Atticei, pe timpul lui Pericles, în persoana lui Fidias. Inzestrat cu calitățile tuturora Fidias dă oarecum artei elenice „o limbă comună". Influența lui s'a simțit pretutindeni în urmă.

Ilustrațiile volumului ne pun la îndemână această dezvoltare a artei grece dela statuele încă arhaice ale Acropolei și ale frontoanelor Olimpiei până la sculpturile Partenonului și la minunatele baso-reliefuri ale templului din Atena Nike.

Le bon Temps, roman de Henri Lavedan.

Parc'ar fi ieri! Ceiace erà fermecător în epoca descrisă de autor, era tocmai faptul că se luà în serios glumele și în glume lucrurile serioase.

Și astăzi e tot cam așa, afară de câteva lucruri ciudate, — singurele cari mai merită osteneala de a fi luate în serios. Cel din urmă musafir poftit la masa de sărbătoare (*La fête*) ducele d'Epervant e de sigur tipul cel mai simpatic din acești *vive-*

uri de altădată, tipul cel mai pur și mai reușit din volum. Fermecătoare e desfășurarea vieții acestui cântăreț din orgă, prin ajutorul căreia își desfătă sufletul cu cele mai bizare fantezii. Înșelat, trădăt, ruinat.... rămânând cu toate acestea un viețuitor pașnic al amintirilor frumoase. *Valsul trandafirul* păstrează acelaș farmec pe clapele orgei, și are aceiaș putere asupra sufletului celui ce-l execută.

Les Désenchantées, roman de Pierre Loti.

Talentul — cu desăvârșire egoist al autorului, precum și stilul atât de îndrăgit de romancier, e cu mult mai interesant decât rodul talentului și fondul îmbrăcat de stil. Subiectul romanului nostru e simplu: o tânără turcoaică, cu apucături de viață cu totul moderne, e îndrăgostită de d. André Thery, un literat iubit și bine cunoscut. Relațiunile de dragoste dintre cei doi eroi se reduc numai la simple reverii literare prin puterea împrejurărilor, de oarece tânăra femee devine în curând soția unui ofițer turc. Își scriu unul altuia cu multă frenezie. Taina aflată, desincântarea vine dela sine, iar tânăra femee sfârșește prin stârșitul tuturor femeilor cari nu și-au păstrat sufletul neatins de iubirea tainei neștiute.

Memorii de George Moore.

Autorul *Confesiunii unui tânăr englez* îmbogățește cu o nouă lucrare literatura engleză. La apariția cărții s'a născut o discuție asupra părții de adevăr ce se cuprinde în aceste memorii. Doris, Mildred, Lizzia au existat cu adevărat sau sunt numai creații imaginare? Problema scade din importanță în momentul ce ne atintim bunul simț asupra calităților reale ale cărții. Autorul este înzestrat cu o sensibilitate fără margini. Frumusețea plastică, armoniile sunetului și a culorilor îl încântă. Fără a ne teme că autorul ar puteà să ajungă la obscenitate și pornografie, — având în vedere că e un artist puternic, putem admirà în deplină voe toate calitățile unui povestitor de seamă și putem gustà farmecul cel mai suav al poeziei vieții trăită și expusă după amintiri.

La Grande Revue, 16 Oct., sub semnătura d-lui Phileas Lebesgue, distinsul critic dela „Mercure de France», publică un interesant articol intitulat: *Lucruri din Grecia și din România*, ocupându-se în special de romanul *Marin Gelea* al d-lui N. Petrașcu, articol pe care îl reproducem în întregime mai la vale.

«*Lucruri din Grecia și România.* Neînțelegerea dintre Greci și Români în privința Cuțo-vlahilor îți face întru câtva impresia unei certe de familie și, fără a prejudecà aici soluțiunea care va trebuì să intervină în acest curios conflict, ocaziunea mi se pare potrivită pentru a semnalà în acelaș timp asemănarea de procedee întrebuințate de cele două popoare și bizantinismul lor nevindecabil. Suntem pe cale de a suferì de dânsul și la București. In adevăr, din Constantinopole și mai ales din Fanar, s'au născut din două părți oarecari tendințe, oarecari gusturi, un oarecare suflet.

Multe familii mari din România au în vinele lor sânge grecesc, și fiecare știe rolul jucat până astăzi în Elada independentă de influența „heterohtonilor". Aici ca și acolo, această influență, făcută în mare parte de aspirațiuni cosmopolite, se îndreaptă împotriva spiritului naționalist. In Atena ca și la București, fanariotismul continuă să năzuiască la aristocrație, și neputând să aibă pe aceea a neamului, acaparează pe aceea a culturei și mai ales pe aceea a snobismului. De aceea nu ne vom ocupa aici decât de chestiunile literare.

Oricine știe că „Purismul" atenian s'a scoborît cu totul înarmat din Constantinopole după Neatârnare, și, că, punând mâna pe Universitate, a lipsit Grecia nouă de adevăratul instrument intelectual: limba poporului. De aici un conflict care se perpetuează în dauna cea mare a literaturii și răspândirii cunoștințelor; de aici, exagerarea unui cult linbistic destul de mărginit pentru a nu tolera fără acte de violență traducerea Evangheliei în limba vulgară. In Grecia, pentru a fi socotit ca învățat sau literat, trebue să fii în stare să te exprimi într'un idiom artificial cu pretenții arhaice și pe care poporul să nu-l înțeleagă de loc sau să-l înțeleagă rău.

La București unde nu erà mijlocul de a pretinde să se ducă limba cu 7 sau 8 secole în urmă fără de a vorbì curat latinește, limba franceză a devenit în curând limba de toate zilele și preferită de acea aristocrație cosmopolită până în măduva oaselor și disprețuitoare a mediului în care trăia.

Așa dar: o prăpastie s'a săpat între ea și partizanii rasei, apărătorii limbei naționale sporiți cu acei pe care un neînsemnat simț estetic îi ferește de pericolele inerente culturii exclusive a facticelui, a nespontaneului.

Lucru curios: în România ca și în Grecia problema fiind transportată atât în domeniul literaturii cât și pe terenul politic, criticii sau literații artiști de valoare, în acelaș timp au fost cari s'au sculat să apere cauza poporului, a bunului simț și a adevăratei științe.

La Paris d-l Ioan Psihari, sprijinit de d-nii Argyris Ephtaliotis, Alexandru Pallis, Kostis Palamas, duc lupta pentru Grecia; la București, d. N. Petrașcu, a reușit mai întâiu să grupeze în jurul revistei «*Literatură și Artă Română*» talentele tinere ale României pentru înălțarea unui ideal curat național.

In acelaș timp, printr'o serie de studii savante asupra celor mai de căpetenie poeți și prozatori români, el caută să desprindă în mod științific pildele de reținut și căile greșite pe care le luase unii din scriitori.

O lungă observație a mediului, o legătură din ce în ce mai strânsă cu frumusețile pământului românesc îi permise să adune cu timpul materialul unei opere mai însemnate.

Odată mai mult, se stabili într'un chip izbitor paralela. In Grecia ca și în România din cauza supraviețuirii cântecilor naționale și a poeziilor de folclor, romanul, până în timpurile de față, în ciuda copiilor nenorocite, nu reușise să se nască cu viață, din chiar sânul pământului național. Psihari a încercat cel dintâiu roman în Grecia: «*Visul lui Janiri*» pe care un poet atenian, unul dintre cei mai glorioși l'a putut numi «romanul sufletului grecesc». D-lui Petrașcu i se datorește zugrăvirea cea mai vie, cea mai exactă și în acelaș timp cea mai lirică a societății române de astăzi și *Marin Gelea* poate fi calificat cu drept cuvânt cel dintâiu roman în România.

România, din punctul de vedere literar este o grădină de experiențe. După arta populară, Creangă, a creat acolo povestea. Analitică cu Slavici, incisivă, excesivă, viguroasă și luminoasă cu Carageale, descriptivă cu Delavrancea, umoristică cu Vasile Pop, nuvela se amplifică la Duiliu Zamfirescu, dar nu reușește să sfarme cadrul său strâmt spre a se rădica până la generalitățile romanului. In zadar Vlahuță încearcă analiza psicologică; el nu este în stare să redeă adevărate tipuri.

Cu toate acestea, Bolintineanu, Filimon, fură observatori atenți. Odobescu a știut să povestească cu eleganță, Crăsescu, Prasin, Ganea au cheltuit oarecare talent și nu s'ar puteà nega că bătrânul Negruți n'a făcut să lucească razele unei adevărate aurori, peste câmpul pustiu pe care el vroià să-l lumineze; dar unii n'au știut să pună lucrările lor pe un fond de cugetare destul de solid, altora le-a lipsit temperamentul literar și originalitatea. Cea mai mare parte s'au mulțumit să se mărginească în strâmta grădină a basmului, unde continuă să exceleze Speranță, Cioflec, etc., iar cât despre stil, nici unul până acum n'a întrecut strălucitoarea proză a lui Eminescu, cel mai mare poet pe care l'a produs pământul României.

Opera de creat, consta dar, în a armoniza arta românească cu funcțiunea sa socială, și aceasta a încercat-o d. N. Petrașcu.

Romanul «*Marin Gelea*» este mai în stare decât toate studiile, chiar cele mai depline, a satisface curiositatea noastră asupra evoluțiunii de acolo, și chiar subiectul cărții, este viitorul României, pe care îl solicită două suflete antagoniste. Aceste două suflete găsesc simbolul lor în două femei deopotrivă seducătoare, amândouă iubite rând pe rând de eroul povestirii, Marin Gelea, tânărul arhitect pe care îl turmentă catedrala de construit, ca o prelungire a tradițiunii curat românești, și pe care îl desnădăjduește neînțelegerea ostilă a mediului. Părăsind după o pasiune trecătoare pe Olga Lari, creatura luxului și intelectualității ușuratice, pentru Elena Binu, femeea cu inimă simplă și devotată, Marin Gelea concepe mântuirea definitivă și împărtășește inimii credincioasei sale soții, în sfârșit cucerită, visul perdut al unei Românii mari, exaltate, reînviate.

Romanul, de altfel, are meritul construcțiunii de cugetare, el este în tot locul cu amănunțime observat, simțit, portretele sunt numeroase și, dedesubtul lor, parcă ai puteà pune nume.

Natura de asemenea apare pe unele locuri încântătoare și seducătoare, căci opera este copioasă.

Și cum nu poți face altfel, în aceste țări pe cari le amețește beția libertății

recăpătate, decât să-ți sprijini pe lovituri convingerile tale cele mai scumpe, iată că, prelungind oarecum mișcarea «evangelică» dela Atena, naționaliștii din București au început să pună la respect, prin violență, pe francofili și cosmopoliți. Ar fi nedrept de a face să cadă responsabilitatea acestor excese, astăzi uitate, asupra operoi d-lui Petrașcu; dar *Marin Gelea* vine la timpul său și ar avea mare interes chiar pentru Francezi, dacă l-ar fi fost tradus.

Noi am vrea, dacă puterile și timpul nu ne-ar împedeca, să încercăm într'o zi. In tot casul, credem cu atât mai mult a atrage atențiunea asupra lui, cu cât este tot odată o operă de artă de mare merit și cu cât ne dă cheea unei mișcări unde se găsește deadreptul pusă în cauză influența franceză.

Nu ni se pare indispensabil, de altmintrelea, ca noi să avem aerul de a descurajà pe Români ca să nu mai vorbească românește; adevăratul spirit franțuzesc n'are nimic aface cu *fanariotismul* și nu este vina noastră dacă descendenții fanarioților, studiind la noi, n'au păstrat din Fanar decât o înrudire morală, au lăsat să devieze în ei un anume simț.

In privirea aceasta, în Transilvania se păstrează mai curat idealul românesc, prin revoltă, poate, în contra unui mediu asupritor.

In Transilvania s'a născut Coșbuc, căruia mulți îi atribue supremația actualei poezii românești. In Transilvania, niciodată n'a pătruns *fanariotismul*. De asemenea pentru Grecia, în insulele Ioniene, alipite mai târziu la tânărul regat, a luat naștere reînvierea populară și purismul oficial nu se înrădăcinează de loc. Aici s'au născut cei mai mari dintre poeții neo-greci Solomos, Kalvos, Typaldos, Valaoritis pentru a nu cita decât pe premergători. De altfel, oarecari prejudicii parcă s'au născut sub stăpânirea Turcilor. Bucureștiul, care a fost grecesc când Atena nu era încă mai mult decât un orășel albanez vrea să fie franțuzesc astăzi. Numai să nu vrea să se facă nemțesc mâine; poți să te temi de aceste terenuri de aluviuni unde cea mai mică ramură plantată din întâmplare crește și devine arbore.

Văzut sub această lumină, naționalismul românesc ar fi cu atât mai binefăcător, cu cât el nu se opune așa de mult cât s'ar putea crede în sănătoasa cultură franceză.

El e chiar foarte impregnat de această cultură. Cetirea lui *Marin Gelea*, ne lămurește îndeajuns în privința aceasta.

De altfel, aceasta nu este decât o față a chestiunii. Conflictul macedonean este alta. Dar fiind un subiect politic, și prin urmare special, îl lăsăm de-o parte.

Mercure de France, Septembrie. Jean Blum se ocupă de filosofia lui Bergson și poezia simbolistă. Spiritul unei epoci se manifestă în mii de feluri. Operele de artă și de cugetare sunt reflexul acestor moduri de manifestare. La început se manifestă încet și neperfect, pe măsură ce crește în conștiință, expresiunele devin din ce în ce mai curate. Primile expresiuni, semiinconștiente sunt foarte hezitante și vagi; le găsim mai ales în muzică și poezie. Foarte târziu ne putem aștepta ca spiritul unei epoci să găsească sub soarele unei pline conștiinți, formula sa filosofică. Fenomenul se petrece aproape similar, ca și cum am căutà să culegem pe un disc lumina unui focar. Se va obține la început o lumină tare, dar vagă și fără contururi, în urmă după câteva mutări vom ajunge ca focarul să-și lămurească imaginea sa pe disc, curată și bine conturată.

Cugetarea filosofică și poezia sunt două din aceste reflecte, mai mult sau mai puțin precise. Raportate la originea lor comună, ele se complectează una pe alta — nu există filosof preferat, fără a aveà un poet preferat; tot de asemeni nu există filosofie fără poezie. Ele sunt cele două aspecte ale unei realități unice.

De cincizeci de ani putem spune că spiritul științific domineză. Teoriile cele mai contradictorii sunt reclamate de către știință, și nimeni n'a voit să le rămâie străin. Nici vorbă că astăzi cu totul alta e concepția despre știință. Acum treizeci de ani ideia fundamentală în știință eră ideia evoluției; — în urma ea a fost complectată, lărgită, ba chiar transformată în ideia continuității.

Poezia parnasiană și romanul naturalist, se inspirau dela această știință, de acum treizeci de ani. Știința le-a precedat pe amândouă. Atât una cât și cealaltă complectau această știință, întovărășind'o din punct de vedere emotiv și sentimental.

Filosofia lui Bergson, cu interpretarea originală și îndrăsneață a faptelor știin-

țifice stabilite, cu argumentarea ei în contra determinismului și materialismului așa cum erau înțelese atunci, pare a exprima cea mai bine, concepția noastră actuală despre lume. Pe de altă parte poezia simbolistă cu psicologia ei subtilă și adâncă, prin tendința ei spre muzicalitate, prin reacțiunea în contra parnasului sculptural și darvinian, ne pare oarecum complimentul natural al acestei filosofii.

Revue Bleue. 15 Septembrie. Paul Louis se ocupă de importanta personalitate a marelui socialist *Bebel.* Cariera politică și militantă a lui Bebel este foarte regulată și unică. Spre deosebire de atâți șefi ai social-democrației este și aceia că el a eșit din popor, fiind la început el însuși un lucrător. S'a reproșat adeseaori colectivismului internațional de a se fi încredințat prea ușor intelectualilor, ieșiți din burghezie și neștiutori de condițiile reale de existență ale lucrătorilor. Ca să ajungă Bebel cugetător, orator și scriitor, a trebuit să treacă mai întâi prin atelier. Fiul unui subofițer prusian, intră la vârstă de 14 ani la un turnător, și făcù — ca și toți camarazii timpului său — o mare călătorie prin Germania cu scop de a învăța meșteșugul. Terminându-și studiile profesionale, se stabilì la Leipzig. In 1892, devine asociatul unei mari case din acest oraș. Dacă afacerile i-au mers bine și dacă cărțile lui se vindeau mult, asta nu ne îndreptățește să credem că Bebel a ajuns bogat vreodată.

Ca mulți de pe vremea aceia Bebel înainte de a fi fost socialist a fost liberal. De multă vreme începu să se pasioneze pentru problemele sociale și politice și combătù regimul feodal care se mai menținea în Saxa. Când Liebknecht expulzat de guvernul prusian se stabilì în Leipzig, Bebel conduce o casă de educație. Cucerirea la socialist de către cel dintâi se făcù repede. In 1867 cei doi prieteni intrară în Parlamentul Confederației de Nord și nu mult apoi ei fundară la Eisenach partidul uvrier Social-democrat, care aderă la Internaționala. In 1869 ei creară jurnalul Volksstaat, iar în 1870 amândoi se impuseră atențiunii lumii prin atitudinea lor față de Bismarck. Bebel aveà pe atunci treizeci de ani.

Pentru a fi combătut împrumutul care trebuia să asigure victoria armatelor prusiane, pentru a fi salutat Republica franceză și de a fi protestat în potriva anexării Alsaciei și Lorenei, Bebel și Liebknecht fură aduși în fața Curții de Casație din Leipzig. Au fost acuzați de a fi lucrat la turburarea ordinului Statului. După cincisprezece ședințe procesul se termină prin condamnare.

Revue de l'Art, Septembre.

Paul Alfassa se ocupă de tricentenarul lui Rembrandt, cu prilejul expozițiilor din Leyda și Amsterdam.

Olanda și-a celebrat cu multă strălucire tricentenarul celui mai mare pictor pe care l-a avut: Discursuri regale, reprezentați de gală, nenumărate cantate, cavalcade chiar, nimic n'a lipsit pentru deplina izbândă a sărbătorilor naționale. Amsterdam și Leyda sunt pline de gloria marelui pictor.

De jumătate de veac, critica a lucrat foarte mult asupra lui Rembrandt, documentele au eșit din arhive spre a lumină viața sa, s'a reconstituit și s'a clasat aproape întreaga sa operă.

Incetul cu încetul am văzut apărând chipurile celor cari au trăit împrejurul lui, tatăl, mama, sora, fratele, prietenii și fiul lui. Astăzi aproape ne putem figurà interiorul casei lui, figura marelui geniu nu mai are taină, sufletul lui e cu totul vădit. Dușman al statuelor antichității și tablourilor lui Rafael, își aveà casa sa plină de sculpturi antice, de portrete gravuri din epoca renașterii.

Printre omagiile aduse lui Rembrandt pare că cel mai de seamă a fost acela de a se reunì pe cât mai complect posibil operele sale, dând astfel fiecărui ocaziunea de a cunoaște și pătrunde cât mai adânc opera lui.

Multe din minunatele lui pânze au apărut pentru întâiași dată publicului cu această ocazie.

L'Occident, Septembre.

André Saurès publică aforisme asupra Societății și Politicii. Unele sunt foarte interesante așa că pot fi chiar citate:

Triumful ciobanului republicii este atunci când se deghizează în rege.

In politică înţelepciunea este de a nu răspunde întrebărilor ; arta, de a nu lăsà să ţi se pue.

Viclenia este virtutea laşilor.

Violenţa este singurul suveran care poate stabili ficţiunea egalităţii între oameni ; îi omoară pentru a-i egalà.

Nuova antologia, Septembre.

Deputatul Luigi Luzzatti se ocupă de conversiunea rentei italiene.

Amy Bernardy se ocupă de mici detalii sociale asupra vieţii moderne concepând astfel un frumos articol asupra *americanismelor*.

Mai publică o frumoasă nuvelă : Sânta Cecilia de Verginia Fiastri şi o bogată cronică usupra situaţiei politice, economice şi literare.

Emporium, Septembre.

Vittorio Pica publică un frumos articol : Arta decorativă la Expoziţia din Milano. Francesco Novati se ocupă de istoria Stampei după producţia populară italiană. Foarte interesante sunt câteva stampe : Madona del Fuoco, I. Cerrentani şi câteva calendare.

D. Spineanu.

P. S. Clişeele noastre înfăţişând Arenele Romane dela Exposiţie şi defileurile istorice sunt făcute după fotografiile d-lui Voinescu, fotograful distins dela Casa Artelor.

N. R.

nov.

2772
1907

REMBRANDT, Haman implorând graţia sa.

BIBLIOTECA

Colecţia M. S. Regelui Carol I.

Expoziția și ideea unității naționale[1])

Unul din rezultatele cele mai mari și mai covârșitoare ale expoziției jubilare a fost de sigur acel la care ea nu a țintit dela început, acel indirect ce s'au adaos, pe lângă scopul urmărit de marea manifestare a muncei și a propășirei poporului român; a fost întărirea ideei naționale și închegarea mai puternică a unității intelectuale și de simțimânt a neamului românesc.

Expoziția a fost o sărbătoare, nu numai pentru partea poporului român ce a organizat-o; pentru noi locuitorii statului liber și neatârnat, ci pentru întreg neamul românesc; căci reprezentanți ai lui din toate unghiurile locuite de dânsul au venit să-și desfăteze sufletul la priveliștele ce le au desfășurat.

Cercetarea Expoziției din partea Bănățenilor, a Transilvănenilor și a Bucovinenilor, mai pe urmă a Românilor din Arad și a celor din Macedonia, este de o nespusă însemnătate pentru viitorul poporului român. Nu au venit doar frații noștri din aceste regiuni, câte unul, ca ceilalți străini ce ne-au cinstit cu vizita lor; ci au venit în grupe mari de mii de inși de odată, cu scopul vădit, nu numai de a vedeà minunele îngrămădite în parcul național românesc, ci pentru a îmbrățișà pe frații lor, pentru a-i cunoaște de aproape, a le auzì graiul și cântecul, acelaș graiu frumos și plin-curgător care se resfiră de pe buzele lui, ori unde el pleacă din a lui cugetare; aceiași cântare dulce și melancolică, în care se oglindește un traiu de chinuri, purtat împreună timp de veacuri nenumărate. Au venit nu sporadic și individual, ci ca o parte din popor; căci au vrut ca popor să-și încălzească sufletul la razele unei gândiri comune. Nu au venit Transilvăneni, Bănățeni și Bucovineni să ne vadă și să ne salute, ci o parte din Banat, o parte din Transilvania, o parte din Bucovina s'au desprins din ele și au trecut granițele făurite de oameni, pentru a se contopì un moment cu întregul mai cuprinzător din care fac parte. Și trebue să adăogim, că între acei Români ce au venit să ne cerceteze erau mulți, foarte mulți țărani și preoți, conducătorii lor sufletești și razămul vieții lor; a venit chiar baștina poporului, nu reprezentanții lui mai mult sau mai puțin înstrăinați cu gândul, dacă nu cu

1) Capitol dintr'o lucrare mai mare asupra Expoziției Române ce va apăreà mai târziu.

inima, de corpul poporului. Au venit țăranii și preoții, pe a căror putere fizică și morală se sprijină viitorul neamului, aceea ce întrupează vânja mare a poporului român, în mușchii lui de oțel, mișcați de puterile unui suflet de criță.

* * *

Ce este această mișcare a fraților noștri, decât un pas, încă unul, făcut înspre închegarea unității naționale? Căci să se observe în cotro merge evoluția acestei idei, singurul far ce călăuzește sorții Românilor în frământările zbuciumate ale vieții lor.

După ce s'a făcut începutul contopirii Românilor în un singur trup, prin unirea Moldovei cu Muntenia, săvârșită de nemuritorul Alexandru Cuza voevod, ajutat de toți fruntașii neamului, prin învingerea celor mai mari greutăți — a început dela sine ca Românii din țările subjugate să graviteze către centrul mai mare al vieții lor ce se alcătuise la sudul Carpaților.

Și precum gravitațiunea atrage corpurile întâi domol și încet, și apoi își sporește repejunea, cu cât se apropie de corpul ce le atrage, așa și mișcările spre unitate ale Românilor au fost la început puține și înguste, dar au sporit necontenit, grăbind tot mai mult mișcarea spre contopire. Pe timpul lui Cuza Vodă, pe ici pe colea, se interesà câte un ziar de dincoace de piscuri, despre cele ce se petreceau dincolo de ele, sau unul de acolo de cele ce se perindau la noi în țară. Câte un ajutor, votat chiar de corpurile noastre legiuitoare, pentru întâmpinarea nevoilor Românilor de peste munți, lăsà să se întrevadă că suferințele unei părți erau și acele ale celeilalte.

In 1871 se ținù însă în Bucovina marea serbare pe mormântul lui Ștefan cel Mare, cea dintâiu mișcare mai însemnată pe calea înfrățirii neamului celui despărțit prin o vitrigă soartă. Acel ce scrie aceste rânduri a fost ales el, dintre șeapte concurenți, ca să rostiască o cuvântare pe mormântul eroului, și alegerea a fost făcută de trei mari cugetători, de trei mari suflete ale neamului: Alecsandri, Kogălniceanu și Maiorescu.

In pornirea mea de tânăr student, depășisem în cuvântare, marginile pe cari le puteà învoì stăpânirea străină, cu îngăduirea căreia se țineà serbarea, și cei trei mari cenzori ai cuvântărei mele tăiară din ea locurile acele, în cari ideea unității neamului răsăreà prea cu putere din vorbele mele. Când a fost însă să o rostesc sub imboldul înflăcărărei, am uitat și cenzură și oprire, și am spus tot ce aveam pe sufletul meu, în aplausele nesfârșite ale unei mări de mii de capete ce umpleau frumoasa mânăstire a Putnei. De atunci Bucovina a înviat din moarte, și a început încă o mișcare spre viața națională, spre apărarea poporului român de copleșirea străină.

Apropierea noastră de Transilvania sporì mai ales, de când începură a se arătà în ea urmările întocmirei dualismului. Această întocmire întărì tot mai mult năzuința Ungurilor de a-și întinde numărul prin desnaționalizarea Românilor. Fiecare țipet al fraților de peste munți pătrundeà, ca un pumnal, în inima celor mai buni dintre Românii liberi. Dobândirea neatârnărei și ridicarea României la rangul de Regat avù un efect înălțător asupra sufletului conaționalilor noștri care începură a vedeà, în statul nostru, o stea ce se urcà mereu pe cer, prevestitoare de o soartă mai bună.

Dela o vreme însă preocupările cu soarta Românilor din Transilvania pătrunseră și în organele noastre politice, și domnul Dim. A. Sturdza fù

acel ce ridică întâi glasul, în parlament, pentru a se amestecà în trebile lăuntrice ale statului vecin și *prieten* al Ungariei. Nu voim să cercetăm motivul pentru care a făcut-o; căci nu facem aici istorie, ci resfirăm numai gândirea din fuga condeiului, sub bătăile inimei; nu voim nici să cercetăm alte împrejurări cari au făcut să curgă atâta cerneală, amestecată cu venin, din condeiul politicianilor noștri și să se resfire atâta amar de pe buzele lor; nu voim să ne îndeletnicim nici cu decorarea lui Ieszensky, nici cu desbaterea publică, în care s'au destăinuit numerile mandat lor, cu sumele cărora se ajutau Românii de peste munți.

Un lucru rămâne netăgăduit. Prin acea intervenire, s'a adus în desbatere viața Românilor din Transilvania în parlamentul României libere. Nu vreau să știu nici de cealaltă întrebare, dacă acest amestec al nostru în viața fraților ardeleni, nu le-a făcut, pentru moment, mai mult rău decât bine, de oarece i-a desbinat și pe ei și le-a îngreuiat lupta.

Toate învinuirile pot fi adevărate. Nu rămâne mai puțin netăgăduit, că viața comună s'a întărit; că interesul pentru dânsa a sporit atât dicolo cât și dincoace de Carpați; că pulsul vieții românești a început a bate mai puternic, întru cât acum el erà mișcat de două inimi, în loc de una.

Când s'a decorat pe Ieszensky, din o greșală, poate fără voință, și s'a ridicat furtuna de indignare în piepturile tuturor Românilor, cari cugetă și au o inimă, s'a întărit mai mult iubirea pentru frații noștri de peste munți, de cum s'ar fi făcut lucrul din sute de fapte liniștite.

Și când un guvern s'a prăbușit la noi, din cauza Românilor de dincolo, atunci ideea românească a făcut un pas din cele mai hotărîtoare, în înfiriparea ei pe calea veacurilor.

La unirea intelectuală a Românilor a lucrat însă cu spor și cel mai mare așezământ cultural al statului liber: Academia română, a căreia idee înființătoare a fost zămislită pe timpul lui Vodă Cuza, acel spirit mare și cuprinzător ce s'a gândit la toate nevoile poporului român, după ce a limpezit pe cele mai grele din ele. Chiar înființarea acestui corp învățat, în 1866, urmărià conlucrarea Românilor, din toate unghiurile locuite de ei, spre o redeșteptare și o luminare comună. Unitatea culturală a tuturor Românilor ce pluteà până atunci numai în regiunea gândului, se întrupă în un corp mare și văzut, care să înfățișeze și în lumea reală această năzuință. De mai multe ori însă Academia nu putù face altfel decât să alunece și pe tărâmul vieței politice, precum bună-oară când premiă cartea lui Brote: *Chestiunea națională*, sau când protestă împotriva verdictului juraților dela Cluj contra autorilor și purtătorilor la împăratul Austriei ai Memorandului. Numeroasele tipărituri ale Academiei, cele mai multe pe tărîmul național, premiarea mai multor autori, dintre Românii țărilor subjugate, întăriră încă mișcarea spre unitatea minții românești.

Această contopire ideală a gândirilor și simțirilor fù coborîtă în lumea realități prin un mare așezământ plăzmuit de curând și care aduce o legătură de interes material, bănesc, între Românii de dincolo și acei din România liberă. Voim să vorbim de *Muntele de pietate*, întemeiat cu capitaluri românești din Transilvania, condus de un director tot de acolo, și în al căruia consiliu de administrație se află, pe lângă patru Români din regat, trei din Transilvania și unul din Bucovina. Prin această prea înțeleaptă întocmire, s'a făcut un început

de închegare și a vieții materiale, pârghia cea mai puternică pe care se pot altuì interesele politice.

Expoziția jubilară trebuià să facă încă un pas în această direcție îndrumătoare a unirii neamului ; să apropie pe Români în massă corp de corp ; să adaogă puterile de împotrivire a celor supuși, prin bărbăția suptă la focarul culturei celor liberi ; să deschidă inima acestor din urmă spre calda îmbrățișare a celor dintâi ; să facă să tresară inimile tuturor, la auzul răsunetului armonic al cânturilor în care se leagănă viața neamului întreg. Tremurarea aceloraș coarde erà să facă să se trezească în sufletele Românilor liberi dorința de a aduce la libertate pe frații lor încătușați, și în sufletele Românilor supuși dorința arzătoare de a ajunge și ei odată a purtà fără teamă, pe pieptul lor, tricolorul românesc. Iată ce a făcut Expoziția jubilară și pentru cine crede că viața românească nu poate să se închidă în îngustul colac ce numai se înconvoaie în jurul Carpaților, fără a pătrunde peste piscurile lor; pentru cine crede că soarta poporului român poate odată să întroloace, și în realitate, gândul poeților: „dela Tisa păn'la Nistru", acest rezultat al Expoziției noastre va fi privit ca cel mai de samă. Și este cel mai de samă, pentru motivul că mare este în omenire numai ce lasă o urmă pentru viitor. Omul este singura ființă ce nu s'a mulțămit numai a fi trăit în trecut, a trăi în prezent, ci vrea să trăiască și în vremile ce au să fie ; este singura ființă care a străpus chiar dricul întregei sale năzuinți în timpurile ce nu sunt încă; este singura ființă în stare de a făurì idealuri ce nu se pot aruncà decât pe pânza viitorului. Serbările Expoziției, ori cât de încântătoare ar fi ele, vor dispăreà, și và rămâne numai o amintire ce se va stinge mereu cu cât se va lungi curgerea timpului. Chiar vederea aducătoare de învățătură a lucrurilor expuse, se va șterge cu încetul din minte. Imboldirea Românilor spre viața comună va rămâneà însă ca un pas câștigat spre această mare și spornică îndrumare ; va fi o treaptă suită, pe scara veșniciei, spre cerul întrevăzut de atâta timp de poporul român.

Și lucru minunat! Nu numai noi care ne putem rostì cugetările fără teamă de răspundere, am arătat pe față gândul ce ne frământà, când uralele de bună venire răsunau din mii de piepturi, pentru a primì pe frații noștrii ; dar și dânșii au îndrăznit, fără teamă în inimi, fără sfială pe buze, a rostì aceleași speranțe.

Dintre toate vizitele făcute de Românii din alte părți, nici una nu a fost mai duioasă, mai însămnătoare, mai plină de roade îmbucurătoare, decât acea scurtă, dar neuitată, a Românilor bucovineni făcută vechei capitale a Moldovei, și care a luminat ca un fulger, o singură clipă, cerul întunecat al întristatului Iași. Căci dacă, în București, vizita Transilvănenilor a întrupat dorințe vii spre un viitor comun ; dacă acea a Bucovinenilor a întărit această dorință cu un adaos din alte părți—în Moldova bucata cea din Bucovina ce a venit spre ea, aveà lăcrămile în ochi și durerea pe buze, căci erà doar trup din trupul ei și sânge din sângele ei, care se deslipise și cursese, sub ruperea silnică săvârșită de cei tari și nedrepți cu 130 de ani în urmă.

Dar se păreà că desbinarea era de ieri, atât de asămănătoare erau elementele despărțite. Tot tipul cel frumos, trupeș și blând al Românului neaoș ; tot portul cel vechiu al țăranului ; tot cămeșa cu altițe a țărancei ; tot cântul cel împodobit al frumoasei limbi românești. Și când la urările și salutările noastre, frații bucovineni prinseră a răspunde ; când de pe treptele

vagoanelor, înțesate de chipuri ce se îngrămădiau unele peste altele, pentru a sorbì cu privirile măreața primire, noi auzirăm răsunând acele glasuri aținite de atâta timp, tot atât de proaspete și de înflăcărate, ca și când numai de ieri nu ar mai fi ajuns la urechile noastre—atunci se făcù în sufletele noastre o mare lumină. Ne convinserăm, că numai un hotar măestrit fusese coborît între noi; dar că gândul, inima și sufletul rămăsese neatinse, și că adevărată erà zicătoarea că *Românul nu piere.*

Nu numai atâta: ceeace erà mai minunat decât întipărirea văzului, erau cele auzite. Spuseiu și eu câteva cuvinte de bună sosire, după salutările primarului de Iași, și cam cu sfială rostii cuvintele: „Eu fraților nefiind persoană oficială, cred că pot să destăinuesc gândul ascuns ce ne frământă acum mintea și ne cutremură inima, anume că această îmbrățișare momentană a unor frați de mult despărțiți este prevestirea unei viitoare vecinici apropieri.“ Dar aceste cuvinte ale mele fură întrecute pe însutitele de acele ce eșiau, pe față și neascunse, din piepturile inimoșilor Bucovineni. Mireni și preoți, toți în cuvântările lor slăviau viitorul întrevăzut în viața întrolocată ce va să fie; toți se tânguiau cu amărăciune de valul străinilor care tinde să-i înghită: toți jurau că, însuflețiți de măreața primire ce li se făcuse în România, de măreața privilieste ce le treceà pe dinaintea ochilor, vor luptà de acum, cu puteri înnoite, spre a apărà averea și graiul strămoșesc.

Și la noi și la ei răsăriau din fundul gândirei, din adâncurile inimei, aceleași așteptări, aceleași speranțe: că din prăbușirea organizmelor putrezite ale vechilor înjghebări de nedreptăți seculare, Românii se vor puteà desface și vor alipì iarăși ființa lor de trunchiul comun al marelui neam.

A. D. Xenopol

Aderarea României la Convenţiunea din Berna

„Un fapt considerabil s'a produs în domeniul dreptului internaţional. O convenţiune de uniune pentru proteguirea operilor literare şi artistice s'a încheiat şi s'a promulgat oficialmente de mai multe state, cari la olaltă întrupează impunătorul grup de aproape 450 milioane de inşi [1]). Aproape jumătate din întreaga populaţiune a pământului, s'a strâns sub acelaş steag şi s'a plecat dinaintea acestei proprietăţi, sfinte între toate, dar de esenţă metafisică, negată un timp atât de îndelungat, numărând abia un veac de viaţă şi care se numeşte dreptul autorului asupra operei sale".

Iată cum salută, acum 20 ani, eminentul jurisconsult Ed. Clemet semnarea convenţiunei dela Berna!

Care era înţelesul exact al acestei convenţiuni şi ce progrese realiză dânsa în domeniul internaţional? Dintr'un complex de legislaţiuni şi jurisprudenţe deosebite, câte odată chiar contradictorii, zece state, printre cari tocmai acele ce calcă în fruntea propăşirei omeneşti, adică: Anglia, Francia, Germania, Italia, Belgia şi Elveţia, s'au învoit a trage nişte principii comune, cari să garanteze drepturile autorilor de opere literare şi artistice.

Printre aceste principii cel mai greu de admis era asimilarea streinilor cu înşişi naţionalii, principiu la care nu se gândise, sau cel puţin nu-l formulase, nici vestitul reportor al legei franceze atât de liberală din 19 Iulie 1793, dar care intrase în conştiinţa judecătorilor francezi, chiar înaintea decretului din 1852, care a consfinţit acest principiu. Şi în adevăr, de îndată ce proprietatea literară şi artistică era recunoscută în drept, era greu de susţinut că drepturile autorilor streini încetează la graniţele respective ale fiecărui stat, pentru a se puteà organizà, sub chiar scutul legei, acele spoliaţiuni cunoscute sub numele de contrafaceri, reproduceri, adaptaţiuni şi traduceri ilicite. E interesant şi caracteristic a pune faţă în faţă opiniunea, cu desăvârşire concordantă, a reprezentanţilor a două lumi opuse: Lakanal zicea: „Dintre toate proprietăţile, aceea ce se poate mai greu tăgădui este fără îndoială aceea a produselor geniului şi dacă un lucru e de mirare, e faptul că a mai fost nevoe ca această proprietate să fie recunoscută şi exerciţiul ei asigurat printr'o lege positivă", iar în 4 Dec. 1843, după o jumătate de veac, Napoleon Ludovic Bonaparte,

1) Această populaţiune este astăzi de aproape 650 milioane, căci dela încheerea convenţiunii au mai aderat alte state. Fac acum parte din uniune: Germania, Belgia, Spania, Francia, Anglia, Haiti, Italia, Japonia, Luxemburg, Monaco, Norvegia, Elveţia, Tunisia, Suedia şi Danemarca.

viitorul prin lovitură de stat Impărat al Franciei zicea: «Cred că opera intelectuală este o proprietate ca și o moșie, ca și o casă, că ea trebue să se bucure de aceleași drepturi și să nu poată fi înstreinată decât pentru cauză de utilitate publică». Atât este de adevărat că chiar extremele se ating, când e vorba de un adevăr etern, isvorît din însăși conștiința popoarelor luminate.

Principiul fundamental al egalității între streini și naționali fusese perfect formulat de consiliul federal elvețian, în nota sa din 3 Decembrie 1883 către guvernele streine: «o înțelegere generală prin care s'ar proclama principiul superior sau altfel zis de drept natural, că *autorul* unei opere literare și artistice, oricari ar fi naționalitatea lui și locul de reproducere, trebue proteguit pretutindeni deopotrivă cu supușii fiecărei națiuni». Acest principiu a triumfat în convențiunea din Berna și astăzi nici nu mai e contestat de nici un om competinte în materie.

In afară de principiul egalității între autorii streini și cei naționali, convențiunea din Berna mai realizà încă și următoarele progrese asupra stării anterioare ale legislațiunelor particulare din diferitele țări: se desființau formalitățile numeroase de înregistrare și de depozit, cari nu făceau, în definitiv, decât să dea arme de procedură isteților contrafăcători; — se dispensa de termenul de trei ani ce se impunea autorilor pentru a începe traducerile operilor lor, restricțiune neîntemeiată, arbitrarie și vexatorie; — se opreau contrafacerile servile și apropiațiunile indirecte, contrafăcătorii de tot soiul fiind foarte dibaci în a ocoli legile neîndestul de precise; -- se fixau presumțiuni hotărîte și limpezi pentru deschiderea acțiunei judecătorești; — se prevedeà alcătuirea de uniuni restrânse mai înaintate chiar decât uniunea generală în măsurile de luat pentru ocrotirea drepturilor de autor; — se luau dispoziționi de proteguire pentru gazete și reviste, pentru fotografii și opere clorografice; în fine se creà și se organizà Biuroul Internațional pentru protecțiunea proprietății literare și artistice din Berna [1]).

Bazele acestei convenționi au fost puse de conferința asociațiunei literare și artistice internaționale care s'a întrunit la Berna în Septembrie 1883 și la ale cărei lucrări am avut onoarea să iau și eu parte [2]).

Convențiunea din Berna, pe de altă parte, nu puneà decât două restricțiuni țărilor aderente: 1) li se impunea o proteguire minimă de 30 ani după moartea autorului, ceeace nu era o greutate căci, în afară de România, toate statele acordă o protecțiune de cel puțin 30 ani după moartea autorului, afară de Haiti (20 ani) și Chili (5 ani); 2) li se impune să asimileze dreptul de traducere cu dreptul de reproducere, lucru consacrat de jurisprudența franceză, fără chiar să existe un text precis de lege în această privință.

Astfel s'a închegat această operă monumentală a uniunei din Berna, despre care ilustrul avocat și președinte al asociațiunei literare și artistice internaționale Eug. Pouillet a zis că a fost întemeiată de «alianța literatorilor și artiștilor» [3]).

*

Mai 'nainte de a învederà oportunitatea pentru România de a aderà la convențiunea din Berna, nu socotesc de prisos de a spune câteva cuvinte asupra naturei chiar a dreptului de autor.

---

1) *Ed. Clunet.* Etude par la Convention d'Union Internationale pour la protection des œuvres littéraires et artistiques. Paris, 1887.

2) Ib. p. 16.

3) Actele conferinței din Paris, p. 106.

Suntem departe de epoca când se contesta acest drept, astăzi recunoscut de toate statele civilizate și de toți jurisconsulții de seamă. Se mai discută însă, din când în când, până la ce punct denumirea de *proprietate literară și artistică* este exactă. Cu drept cuvânt se tăgăduește acesteia cele trei caractere constitutive ale proprietății, adică că nu e nici absolută, nici exclusivă, nici perpetuă [1]).

S'a ajuns astfel la concluziunea că expresiunea de *proprietate literară și artistică* nu este tocmai juridică. In general se admite mai bucuros expresiunea de *drept de autor*, la germani: *Urüberrecht*. Chiar biuroul internațional din Berna a dat titlul de: *Le droit d'auteur* organului oficial al Uniunei.

Totuși unii jurisconsulți, ca Cl. Couhin au susținut că: „expresiunea de *proprietate industrială, literară și artistică* nu e numai consfințită de obiceiu, dar e încă, din punctul de vedere rațional și științific, de cea mai riguroasă îndreptățire" [2])

Printre aceștia se pot rândui și unii publiciști români, cari cred că art. 19 al Constituțiunei noastre este perfect de ajuns pentru a garantă dreptul de autor; să se aplice dreptul comun, ca pentru orice proprietate și nimic mai mult. Tot astfel și legiuitorul român a intitulat: *despre proprietatea literară* primul capitol al legei presei din 1 Aprilie 1862.

Alți jurisconsulți, ca ilustrul Pouillet, păstrând denumirea de *proprietate*, recunosc că e vorba de o proprietate de o natură deosebită, cu o reglementare *sui generis* și căreia regulele proprietății în materie de obiecte corporale nu se potrivesc pe deplin [3]). Asemenea și Accolas.

Manzoni a caracterizat de minune controversa: „Formula de *proprietate literară* nu e decât o metaforă și ca toate metaforele, ea devine un sofism, din momentul ce voim să o transformăm într'un argument, sofism care consistă în a încercà să schimbi o asemănare într'o identitate perfectă".

Amicul meu Georges Maillard, eminentul președinte al recentului congres literar și artistic internațional din București, a ajuns la judicioasa încheiere că: „ne aflăm în fața unei certe de cuvinte; e totdeauna primejdios să întrebuințăm o expresiune improprie, pentru că tot repetând-o mereu, uităm improprietatea ei și ajungem, în mod firesc, să tragem aceleași consecințe ca și când ea ar fi exactă". Și iscusitul avocat sfârșește cu această fină observațiune: „dacă în dreptul roman existau contracte nedenumite, de ce nu ar exista și drepturi neclasabile, cari țin și de una și de alta din categoriile existente, având caracterul lor propriu?".

Asemenea și elocintele represintant al Belgiei, pe care publicul l'a aplaudat cu atâta entusiasm la Ateneu, d-l Wauwermans socotește absolut de prisos această discuțiune teoretică, de oarece contradictorii cei mai înverșunați sunt perfect de acord asupra urmărilor practice ale sistemelor lor respective [5]).

Un punct asupra căruia aproape toți jurisconsulții sunt unanimi e caracterul mobiliar și necorporal al dreptului de autor [6]).

S'au încercat și alte denumiri, de pildă acea de *proprietate intelectuală*, expresiune ce d. Clunet crede că a fost pentru prima oară întrebuințată de legea spaniolă de la 10 Ianuarie 1879 [7]); asemenea și denumirea de

---

1) Cu toate acestea perpetuitatea dreptului de autor există deja în trei țări: în Guatemala, în Mexico și în Venezuela.
2) La prop. ind. art. et litt., t. I, Introduction.
3) Tr. de la prop. litt. et art. No. 9.
4) La prop. ind. litt. et art. p. 135.
5) Le droit des auteurs en Belgique, No. 7.
6) *G. Hérard.* Tr. de la prop. intellectuelle, t. I, No. 56.
7) Etude sur la Convention de Berne, p. 14.

drepturi intelectuale, propusă de d. Edm. Picard [5]). Se știe că Anglia și Statele-Unite întrebuințează expresiunea de *copyright* (drepturi de copie).

In conferințele diplomatice, din care a eșit uniunea internațională din Berna, s'a vânturat îndestul toate aceste teorii și rezultatul a fost că, deși guvernul francez, credincios tradițiunei, insista să se mențină vechea denumire de *proprietate literară și artistică*, s'a ajuns la înțelegerea de a se adoptă definitiv expresiunea de: «protection des droits des auteurs sur leurs œuvres littéraires et artistiques». Aceasta e astăzi formula oficială a biuroului internațional din Berna, ceeace nu împedică că vechea denumire de *proprietate literară și artistică* revine pururea în discuțiune.

Oricare ar fi numele ce vom da dreptului de autor, importantul este că, odată acest drept recunoscut, urmează să-l ocrotim, cum e ocrotit în toate statele civilizate. Singurile țări în lume cari nu au nici o dispoziție legală asupra dreptului de autor sunt: Abisinia, Afganistanul, Bulgaria, China, Congo, Siberia, Marocul, Muntenegrul, Oman, Orange, Persia, Sârbia și Siamul. Această simplă enumărare e destul de elocinte.

România a fost printre națiunele premergătoare, de oarece încă din 1862, a admis principiul fundamental al asimilărei streinilor cu naționalii, principiu care, tocmai în 1886, a triumfat, prin convențiunea din Berna, în majoritatea statelor civilizate ale Europei. Cu un trecut atât de glorios, suntem datori să asigurăm autorilor o ocrotire cât mai dreaptă și mai rațională.

*

Una din formele cele mai practice ale acestei ocrotiri este aderarea la convențiunea din Berna și s'a observat că, dela 1886, se încheie din ce în ce mai puține învoiri internaționale pentru protecțiunea proprietății literare și artistice. Lucrul este firesc, de oarece convențiunea dela Berna coprinde regulele cele mai înțelepte și mai practice cu privire la dreptul de autor și cum această convențiune este deschisă tuturor îmbunătățirilor ce s'ar propune de statele co-semnatare cum și de biuroul uniunei și de congresele anuale ale asociațiunei literare și artistice internaționale, este firesc că ținta generală este de a perfecționa dispozițiunile existente, fără a mai recurge la înțelegeri bilaterale, cari nu ar aveà decât un teren de acțiune mult mai restrâns.

Care ar fi noua situațiune legală ce s'ar creà României prin aderarea ei la convențiunea din Berna ?

Contrar credinței în deobște răspândite, situațiunea actuală nu s'ar schimba mult. Precum odinioară majoritatea publicului credeà că, la noi, nu există lege care să ocrotească pe autori, deși legea din 1862 erà perfect în vigoare, precum mai în urmă credința generală erà că streinii nu se pot bucurà de drepturi egale cu naționalii, decât în virtutea unor tractate speciale, ceeace s'a dovedit judecătorește inexact, — tot astfel astăzi multă lume crede că ne-am aruncà cine știe în ce aventură grozavă, dacă am aderà la convențiunea din Berna ; de fapt însă, noi, în urma jurisprudenței stabilite de Inalta curte de casațiune și justiție, prin hotărîrea sa dela 5 Iulie 1906, suntem ca și intrați în uniunea internațională din Berna, după cum o voiu dovedì mai la vale.

In adevăr, principiul fundamental al convențiunei din Berna este, precum am spus mai sus, asimilarea streinilor cu naționalii și putem fi mândri,

5) Bulletin de la conf. du jeune barreau, 1874, p. 50.

că legiuitorul român a admis acest principiu încă din 1862. Din acest punct de vedere România a fost anti-mergătoare, căci, la acea epocă, afară de Francia, puține țări erau în Europa, ca Portugalia, Prusia, Baden și Bavaria [1]), cari să nu pretindă o reciprocitate isvorând din convențiuni diplomatice, ci se mulțumeau cu simpla reciprocitate de fapt sau reciprociprocitatea legală, isvorând din legislațiunile interne ale statelor, pentru a asigură streinilor drepturile lor de autor. Dintre statele cari fac actualmente parte din uniunea internațională din Berna, Italia, Suedia, Monaco și Elveția admit acest principiu al reciprocității legale, ca și România ; pe de altă parte Francia, Belgia, Luxemburgul și Egyptul acordă protecțiune tuturor statelor fără excepțiune, fără condițiune de reciprocitate, prin urmare cu aceste șapte țări tratamentul egal există deja de fapt. Patru alte țări: Anglia, Spania, Danemarca și Norvegia pot consacra această reciprocitate de tratament printr'un singur schimb de note diplomatice, fără a fi nevoie să se încheie convențiuni speciale, cari să fie aprobate de corpurile legiuitoare. Astfel dar dintre toate țările cari formează astăzi uniunea internațională din Berna numai patru sunt cu cari reciprocitatea de egal tratament ar trebui consfințită printr'un tractat sau declarațiune diplomatică aprobată de parlamente și aceste patru țări sunt: Germania, Japonia, Tunisia, și Haïti. Cu aceste trei din urmă cestiunea neprezintând nici un interes, rămâne în definitiv numai Germania. Dar este învederat că imperiul German nu va putea rămâne în condițiunea de inferioritate în care se află, expunând pe autori și artiști germani să continue a fi spoliați de drepturile lor fără putință de urmărire, pe când autorii celorlalte state, care au reciprocitatea legală, să fie ocrotiți în România ; dacă nu intrăm imediat în convențiunea din Berna, Germania de sigur se va grăbi să ceară, pe cale diplomatică, recunoașterea reciprocității. De altminteri nici România nu are interes, odată ce urmărește pe contrafăcători, de a acorda un monopol contrafăcătorilor operilor Germane, legea trebuie să pedepscască de o potrivă pe toți vinovații, de orice naționalitate ar fi dânșii.

Prin urmare, din punctul de vedere principal al asimilărei streinilor cu naționalii, putem zice, fără exagerare că România este ca și intrată în Convențiunea din Berna.

*

1) Iată exact, după d. A. Osterrieth, numele tuturor statelor cari, înainte de 1862, admiteau principiul reciprocității legale : ducatul de *Baden*, decretul din 8 Sept. 1806, art. 4 ; — *Anhalt Dessen*, decretul din 15 Nov. 1827, art. 9 ; — *Danemarca*, decretul din 7 Maiu 1828 și legea din 24 Dec. 1857, art. 23 ; — *Anhalt Cöthen*, decretul din 23 Dec. 1828, art. 1 și 10 ; — *Hessa*, legea din 23 Sept. 1830, art. 1 și 9 ; — *Prusia*, legea din 11 Iunie 1837, art. 38 și ordonanța din 5 Iulie 1844, art. 4 ; — *Saxa-Weimar*, legea din 11 Ian. 1839, art. 38 ; — *Bavaria*, legea din 15 Aprilie 1840, art. XII ; — *Brunswick*, legea din 10 Febr. 1842, art. 21 ; — Regatul *Saxei*, legile din 22 Febr. 1844, art. 11, din 27 Iulie 1846, art. 17 și din 30 Iulie 1855, art. 1 ; — *Austria*, legea din 19 Oct. 1846, art. 39 ; — *Portugalia*, legea din 8 Iulie 1851, art. 32 ; — *Reuss*, ordonanța din 24 Dec. 1827, art. 3 ; — *Saxa-Altenburg*, legea din 1 Dec. 1827, art. 4 ; — *Grecia*, Codul Penal din 1833, art. 433 ; — *Anglia*, lagea din 10 Maiu 1844 ; — *Norvegia*, legea din 15 Sept. 1830. Voiu observà numai că, în Anglia, în Danemarca și în Norvegia, deși principiul reciprocității legale este admis, trebue prealabil să se pronunțe o ordonanță regală pentru a se dà efect acestui principiu ; această ordonanță fiind unilaterală, nu e nevoe de nici o negociere diplomatică. Adrian Huard, în lucrarea sa : *Etude comparative des législations française et étrangère en matière de propriété industrielle, artistique et littéraire*, zice, la pag. 187, că exemplul Franciei, de a acordà tuturor streinilor aceleași drepturi ca și naționalilor, fără nici o condițiune de reciprocitate, a fost urmat de Venezuela și de Chili. Biuroul internațional din Berna, ce am consultat asupra acestui punct, m'a lămurit astfel : Textul original al legei Chiliane publicat în *Contardo*, Recopilacion de leyes (Santiago, 1886, p. 230) prevede că streinii nu se pot bucurà de aceleași drepturi ca și chilianii în timp de 10 ani, decât daca fac să apară, în Chili, o nouă ediție de opere deja publicate în alte țări ; — cât pentru Venezuela, acest stat nu acordă streinilor decât dreptul exclusiv de a publică, reproduce sau vinde operile lor în tot teritoriul Republicei, cu alte cuvinte se cere naționalizarea operei, ceeace e departe de principiul reciprocității necondiționate, cum pretinde Huard.

Să examinăm celelalte dispoziţiuni ale Convenţiunei din Berna.

Printre acestea cea mai de căpetenie este suprimarea oricărei formalităţi, afară decât aceea impusă de ţara de origină a operei (art. 2). Din acest punct de privire, România s'ar afla într'o situaţiune excepţional de favorabilă, căci prin legea din 23 Martie 1904, în urma propunerii mele în Senat, suprimându-se depositul obligatoriu şi înregistrarea operilor la Ministerul cultelor şi instrucţiunei publice, autorii români ar fi apăraţi în toate ţările Uniunei şi s'ar bucură de toate drepturile menţionate în Convenţiunea din Berna fără a fi nevoiţi să îndeplinească nici o formalitate. Ei ar avea o situaţiune privilegiată cum nu au nici unii dintre autorii statelor contractante. Acesta este primul avantagiu ce am trage prin faptul aderărei noastre la Convenţiunea din Berna, avantagiu a cărei însemnătate nu va scăpa jurisconsulţilor, cari ştiu că formalităţile încălcite şi întortochiate sunt principala causă că împricinaţii nu'şi pot căpătà dreptatea ; dificultatea aceasta e şi mai serioasă pentru procesele de urmărit în străinătate, unde procedura este atât de variată şi greu de condus.

Cari sunt operile literare şi artistice ocrotite de Convenţiunea din Berna ? Articolul 4 al acestei Convenţiuni le enumerează în ordinea următoare : cărţile, broşurile şi orice alte scrieri ; operile dramatice şi dramatico-musicale; compoziţiunile musicale cu sau fără cuvinte; operile de desen, de pictură, de sculptură, de gravură ; litografiele, ilustraţiunile, hărţile geografice : planurile, crohiurile şi operile plastice, privitoare la geografie, la topografie, la arhitectură sau la ştiinţe în general». Mai urmează această frasă : *în fine* orice producţiune din domeniul literar ştiinţific şi artistic care ar putea să fie publicată prin veri ce mod de tipărire sau reproducere» dar jurisprudenţa a stabilit că acest *în fine* restrânge protecţiunea numai la operile menţionate mai sus, astfel că Congresele literare şi artistice internaţionale din Weimar (1903) şi Bucureşti (1906) au cerut ca această expresiune de *enfin* să fie înlocuită cu expresiunea *en outre*, pentru a lărgì înţelesul şi a coprinde orice producţiune literară, ştiinţifică şi artistică. Dar astfel cum este astăzi în vigoare Convenţiunea din Berna operile ocrotite se mărginesc la cele specificate mai sus.

Este adevărat că legea dela 1 Aprilie 1862, actualmente în vigoare, nu prevede anume toate aceste producţiuni ale spiritului ; dar nu trebue uitat că această lege a fost copiată după legea franceză din 1793, care asemenea e foarte laconică, ceeace nu a împiedicat să fie, inaplicarea ei, întinsă la toate operile literare şi artistice. Tot astfel şi art. 339—342 din Codul nostru penal, pedepsind contrafacerile operilor literare şi artistice cum şi representaţiunile dramatice neautorisate, sunt inspirate din art. 425 şi 429 din Codul penal francez. Prin urmare este invederat că judecătorul român va fi dispus a urmà pilda dată de jurisprudenţa franceză pentru cazuri similare. Aceasta s'a şi întâmplat. Sentinţa secţiei II-a a Trib. Ilfov din 7 Decembre 1898 declară că art. 1 al legei asupra presei din 1862, lege care garantează dreptul autorilor asupra scrierilor lor şi care e redactată în termenii cei mai largi posibili, este generic : şi că, fără deosebire de valoarea, scopul sau obiectul scrierii, dreptul autorilor este ocrotit de lege. Tot astfel şi înalta Curte de Casaţie şi justiţie prin hotărîrea sa dela 21 Septembre 1893 lasă la aprecierea suverană a judecătorului să statornicească care sunt operile literare şi artistice cari merită să fie ocrotite. Este deci neîndoios că protecţiunea ar fi întinsă de instanţele noastre judiciare chiar asupra operi-

lor literare și artistice cari nu sunt anume citate de legea din 1862, cum s'a făcut deja pentru fotografii.

Dar chiar dacă această ipotesă ar fi combătută, de îndată ce legea din 1862 este recunoscută ca învechită și ne mai răspunzând actualelor cerințe, în urma progreselor făcute asupra materiei, este mai logic să ne întrebăm dacă operile enumerate la art. 4 al Convențiunii din Berna merită să fie ocrotite în contra reproducerilor ilicite, sub orice formă s'ar presenta ele. Examinând cu atențiune toate acele opere, orice om de bună credință va recunoaște că nu se poate, în mod arbitral, acordà protecțiune cutăror opere și a o refuzà altora ; astfel în enumerarea de mai sus s'ar puteà poate adăoga oarecari opere scăpate din vedere, dar evident că nu s'ar puteà scoate nici una.

In privința traducțiunei, textul actual al Couvențiunei din Berna (art. 5) este mai restrictiv decât acel al legislațiunilor principalelor State și decât jurisprudența stabilită în Franța. In adevăr, el obligă pe autor să publice o traducere a operei sale în termen de 10 ani, fără de care pierde dreptul său exclusiv de traducțiune, pe când tendința generală este de a acordà autorului un drept exclusiv de traducere, care să dureze tot atât cât și dreptul său asupra operei originale. Dificultatea, în 1886, a provenit din partea Germaniei ; astăzi însă legea germană asimilează traducerile cu reproducerile ilicite. In Franța, deși nu a existat un text special de lege în privința traducerii, instanțele judiciare au asimilat traducerile cu reproducerile. Tot astfel fără îndoială, ar procedà și judecătorul român și asupra acestui punct cei patru autori [1]) ce au presintat lucrări la ultimul Congres literar și artistic au fost de acord. Prin urmare, în virtutea principiului că : «cine dă mai mult, dă și mai puțin» putem afirma că, în privința traducerilor, aderarea Rămâniei la Convențiunea din Berna nu ar presintà nici o greutate. Nu pot purcede înainte, fără a repetà ce am zis de atâtea ori, că piedicile ce s'ar pune pentru a micșorà numărul nesăbuitelor traduceri, făcute de oameni nepricepuți, ar fi în interesul păstrărei limbei și propășirii literaturei.

Sunt însă trei soiuri de opere, ocrotite de Convențiunea din Berna, dar despre cari nu se pomenește în legea noastră astăzi în vigoare : operile postume, anonime și pseudonime. In afară că aceste opere sunt de o mai mică însemnătate, nu socotesc că li se poate refuza protecțiunea, de îndată ce principiul protecțiunei este admis ; prin faptul chiar că aceste denumiri sunt generice, putând coprinde într'însele orice fel de lucrări științifice, artistice și literare, nu poate fi un moment cestiune de a le respinge în bloc, când mai nainte s'au statornicit drepturi de protecțiune pentru lucrări similare. Nici asupra acestui punct, aderarea României la Convențiunea din Berna nu poate întâmpina stavile serioase.

Regimul aplicabil ziarelor astfel cum îl statornicește Convențiunea din Berna, se deosebește întrucâtva de cel actualmente în vigoare în România. Art 7 al acestei Convențiuni stipulează că : „Romanele foiletoane, între cari se coprind și nuvelele, publicate în ziare sau reviste periodice ale uneia din țările Uniunei, nu vor puteà fi reproduse, în original sau în traducere, în celelalte țări ale Uniunei, fără autorizarea autorilor sau cesionarilor lor". Iată pe de altă parte cum sună art. 3 al legii din 1862 : „Articolele ce autorii sau proprietarii lor nu vor voì ca

1) D-nii C. Hamangiu, Ion T. Ghica, Al. Nicolau și T. G. Djuvara.

să se reproducă în alte jurnale, vor trebui a purtà la început nota că reproducerea este oprită, se înțelege numai articolele literare și științifice". In fond, protecțiunea este acordată și de o parte și de alta, atât numai că după Convențiunea din Berna protecțiunea se acordă romanelor foiletoane și nuvelelor, fără a se face pe original nici o mențiune, pe când legislatorul român cere această mențiune pe toate articolele literare și științifice. Reserva însă este obligatorie chiar după Convențiunea din Berna, aliniatul 2 al art. 7, pentru toate celelalte articole de ziare și de reviste periodice; dacă rezerva de interzicere nu este făcută, reproducerea este permisă, cu condițiune de a se arătà izvorul. In fine după ultimul aliniat al articolului 7, „nici într'un caz interzicerea nu se poate aplicà articolelor de discuțiune politică, noutăților zilei și faptelor diverse". Aceste trei din urmă sunt dar libere de a fi reproduse. In aceste condițiuni, se poate zice că toată libertatea este acordată discuțiunei și drepturile publicului de a fi bine informat sunt ocrotite. Atât numai se poate obiectà că Convențiunea din Berna, în textul ei actual, este prea liberală sau mai exact imprudentă în ceiace privește dreptul de a reproduce noutățile zilei și faptele diverse, drept ce poate dà loc la abuzul care constitue concurența neleală; de aceia și diferitele congrese ale Asociațiunei literare și artistice internaționale au cerut îngrădirea acestui drept. Dar acest punct va meritâ discuțiune în alcătuirea proectului de lege asupra dreptului de autor. De o cam dată, Convențiunea din Berna dă mai multe garanții decât i s'ar puteà reclamà.

Imi mai rămâne să semnalez o deosebire între tratamentul Convențiunei din Berna și acel al legei din 1862 cu privire la termenul de protecțiune acordat operilor autorului după moarte: Convențiunea din Berna cere un minimum de 30 ani, pe când noi nu dăm decât 10 ani. Acest termen, unul din cele mai scurte care există (cel mai scurt e cel de 5 ani din Chili), a fost împrumutat legei franceze din 1793; de atunct însă, în Francia protecțiunea a ajuns să fie asigurată pentru 50 ani după moartea autorului, termen adoptat și de Belgia, Danemarca, Ungaria, Norvegia, Portugalia, Rusia, Suedia, etc. Până și în Turcia e un termen de 40 ani, dela data publicărei operei. Chiar dacă nu am merge până la termenul cel mai lung de 80 ani, adoptat de Spania, în tot cazul cel puțin admitem termenul de 30 ani, înscris în legislațiunile Germaniei, Austriei, Japoniei și Elveției. Prin urmare și din acest punct de vedere aderarea României la Convențiunea din Berna nu prezintă nici o dificultate.

Acestea sunt analizate punct cu punct, dispozițiunile Convențiunei din Berna, dintre cari majoritatea și în tot cazul cele mai de căpetenie sunt conforme dirpozițiunilor legei nostre în vigoare, iar cele cari prezintă deosebiri de detalii, nu sunt de natură a ne împiedicà să intrăm în Uniunea internațională pentru ocrotirea dreptului de autor.

După ce am arătat puținele restricțiuni ce Convențiunea din Berna pune acelor cari doresc să intre în Uniunea internațională din 1886, îmi rămâne să arăt și câteva materii, pe cari ea le rezervă în mod formal legislațiunilor naționale. Acestea sunt: fixarea întinderii împrumuturilor zise licite, printre cari sunt importantele publicațiuni destinate învățământului, prevăzute la art. 8 al Convențiunei (vezi art. 5 al legii din 1862); sechestrarea contrafacerilor (vezi art. 6 al legii din 1862 și art. 339 — 342 din codul penal); limitele apropriațiunei indirecte (adoptațiunile, localizările, etc.): retro-

activitatea, despre care legea română, ca și cea franceză nu se ocupă *). In cercul acestei libertăți ce se rezervă inițiativei legislațiunilor interioare, noi putem de pildă permite reproducerea fără autorizare a actelor oficiale, a hotărîrilor judecătorești, a discursurilor parlamentare și a discursurilor rostite în întruniri publice, a articolelor de discuțiune politică, a descripțiunilor invențiunilor științifice, a noutăților zilei, a citațiunilor în scop de critică și polemică sau pentru opere destinate învățământului, a fotografiilor fără nume de autor; putem permite crestomatiele, antologiele și culegerile de fragmente alese, putem permite executări și reprezentațiuni de opere musicale sau dramatice în scop de binefacere, etc., etc.

Din cele expuse mai sus reese, în mod învederat, nu numai că, fiind dată legislațiunea liberală astăzi în vigoare în România, aderarea la Convențiunea din Berna e o simplă formalitate, dar încă îndeplinirea acestei formalități prezintă mari înlesniri și avantagii pentru scriitori, artiști și editori.

Aceștia, în primul rând, vor fi într'o situațiune cum nici unii alții nu au din punctul de vedere al formalităților, de oarece ei nu vor aveà absolut nici o formalitate de făcut în toate celelalte țări ale Uniunei, pentru ca operile lor să fie ocrotite, pe când scriitorii și artiștii streini sunt, mai mult sau mai puțin, toți supuși oare căror formalități de înregistrare, de depozit, etc.

In al doilea rând vom stabilì un fel de drept public general în materie de proprietate literară și artistică. In adevăr, în afară de Austro-Ungaria toate Statele civilizate ale Europei fac parte din această Uniune Internațională cu sediul în Berna; dar și în Austro-Ungaria mișcarea este atât de puternică, încât aderarea imperiului dualist se poate face dintr'o zi într'alta: dejà Societatea autorilor, compozitorilor și editorilor de muzică din Viena, Corporațiunea artiștilor vienezi, cum și Comitetul Asociațiunei librarilor-editori austriaci s'au pronunțat pentru intrarea Austriei în Uniune *). Astfel vom aveà regule identice, de o potrivă aplicate în toată Europa cultă: și noi nu avem nici un interes de a vedeà stabilindu-se tratamente diferențiale în această materie. Tot așa și în cestiunea protecțiunei consulare, deși România nu a încheiat convențiuni consulare cu toate Puterile, s'a admis să se acorde tuturor streinilor tratamentul de care se bucură în special Italia. Pentru ce, de pildă, cum e astăzi situațiunea legală, contrafăcătorii ar continuà să exploateze operile germane, pentru că nu există nici reciprocitate legală, nici reciprocitate diplomatică între Germania și România, pe când contrafacerile operilor franceze, italiene, belgiene, elvețiene, etc., sunt pedepsite la noi? Un tratament legal trebue statornicit pentru toți streinii. De altmintreli este și periculos, pentru o țară mică, să lase rezolvarea acestor cestiuni negocierilor diplomatice, pentru că Puterile cele mari apasă cu toată influența lor preponderentă și obțin totdeauna mai mult de cât ar trebuì să li acorde. Acesta e un punct de vedere care merită toată atențiunea oamenilor politici și este mult mai prudent și mai înțelept de a intrà în Uniunea Internațională din Berna, punându-ne astfel pe picior de perfectă egalitate cu toate Puterile Europei centrale.

---

*) Cf. Memoriul Biuroului Internațional din Berna, publicat în lucrarea mea: *Les droits de propriété littéraire et artistique des étrangers reconnus par la justice en Roumanie*, p. 72.

*) Cf. *Die Berner Convention zum Schutze der Werke der Litteratur und Kunst und Oesterreich-Ungarn* von Carl Junker, Wien 1900.

Incontestabil că, în această afacere, interesul bine înțeles al propășirei literaturei și artei naționale ne îndeamnă la acest pas. Dar e la mijloc o cestiune de demnitate. După cum, foarte judicios se exprimă d. Alcide Darras: „E un obiceiu primejios de a rezolva chestiunile de drept numai prin considerațiuni de interes; contrafacerea este o hoție, morala este o datorie și nu trebue precupețită“ De ce nu am admite că se vor naște și români ale căror opere să fie căutate în străinătate? Și ar fi oare drept să nu se bucure și dânșii de protecțiunea în deobște acordată tuturor autorilor străini? Un modest exemplu am avut cu compositiunile muzicale ale lui Ivanovici cari au îmbogățit pe numeroși editori stăini, pe când autorul a murit sărac. Ni se va răspunde: cu o floare nu se face primăvara. Așa este, dar dacă atmosfera ambiantă e năbușitoare, cum mai pot răsări florile artistice? Indărătnicia ce s'a arătat în această chestiune s'a manifestat și în aceia a brevetelor de invențiuni. Multă vreme s'a susținut serios că noi nu avem și nu putem avea inventatori și ca o consecință monstruoasă se cerea menținerea aceleiași stări de lucruri scandaloase în care România era centrul de acțiune al piraților industriali, cum a fost și a piraților literari. Astăzi însă avem o lege asupra brevetelor de invențiune și ca o sancțiune imanentă, s'a văzut numai decât acea admirabilă invențiune a D-lui Theodorescu, care e ca o binecuvântare cerească pentru instituțiunea „Vatra Luminoasă“ eșită din creerul genial, sau mai drept zicând din inima nesecat de miloasă a Majestății sale Reginei; mașina pentru orbi este astăzi respândită pe toată suprafața globului și grație brevetului de invențiune, care se va respecta și în străinătate, ea va rămâne o invențiune românească și banii ce se vor strânge vor alina mii de mii de suferinți.

De ce nu am admite că și alte asemeneà opere românești, fie din domeniul științific, literar și artistic, fie din acel al industriei nu ar izvorî din imaginațiunea românului? Nu numai țările cele mari numără cugetători ageri: pildă ne stau Belgia, Elveția și Olanda.

Singura obiecțiune ce s'a făcut adeseori e că literatura română se află încă în fașe și are nevoie de se adăpa la izvorul literaturelor streine. Obiecțiunea aceasta, serioasă în vremuri, nu mai poate atârnà în cumpănă astă-zi; acei ce o fac, dacă nu sunt interesați in cauză, deprinși a trăi din munca altora, apoi de sigur atunci nu cunosc producțiunile naționale din timpul din urmă, de cari literatura și arta română se pot cu drept făli. Fără o ocrotire dreaptă și eficace, scriitori și artiștii noștri nu pot lupta cu puhoiul de traducțiuni și de reproducțiuni nesăbuite, cari scălcie sărmana limbă Românească și pun stavile propășirei literaturei și artei naționale. De altminteri aceiași obiecțiune s'a făcut acum vre-o treizeci de ani și în domeniul industriei și comerțului: din fericire însă românul s'a arătat destoinic în numeroase industrii și meserii astfel că astăzi putem să ne mândrim că nu mai suntem, în parte cel puțin, sub jugul economic al străinătății. In ordinea culturei naționale, să avem asemenea încredere și să ne desbrăcăm de niște deprinderi rușinoase de spoliare, care omoară spiritul de inițiativă, înăbușesc orice avânt generos către un ideal național și ne reduce a fi niște instrumente servile sau niște paraziți, ca acei pe cari Horațiu îi poreclea cu despreț, *imvitatorum servum pecus*.

De altfel ori care ar fi desnădăjduirea traducătorilor și editorilor cari trăiau din munca autorilor străini, nu ne mai putem reîntoarce la starea de imorală sălbătecie dinainte: că vom aderà sau nu la Convențiunea din Berna,

că vom face sau nu o nouă lege a dreptului de autor, mai sănătoasă și mai potrivită cu progresele săvârșite în lumea civilisată în timpul din urmă, jurisprudența română este astăzi astfel, încât drepturilor autorilor străini sunt deplin ocrotite și va depinde numai de agerimea lor ca să împiedice pe viitor contrafacerile și reproducerile ilicite, printre cari de sigur putem număra și traducerile neautorisate.

Lucrurile stând astfel, e mult mai rațional și mai demn să regulăm definitiv cestiunea dreptului de autor sau, cum se zice în mod curent, a proprietății literare și artistice.

Acelor ce se împotrivesc, în afară de argumentele expuse mai sus, trebue să le punem în vedere că regulamentarea dreptului de reproducere a operilor literare și artistice nu însemnează nici de cum împiedicarea ca ele să fie reproduse sau traduse ; în general drepturile de autor, pentru străinătate, sunt foarte modeste și în special în ceiace privește Franța se fac învoeli sau abonamente cu societatea oamenilor de litere din Paris, cu aceea a compositorilor de musică și a autorilor dramatici, etc., în condițiuni din cele mai puțin oneroase. Ce morală este aceea de a plătì traducătorilor, cari copiază și fac în definitiv o lucrare secundară, și a nu da nimic autorului principal ? Cea mai elementară omenie ne îndeamnă cel puțin să împărțim recompensa pe din două între autorul operei originale și traducător.

Aderarea la Convențiunea din Berna ar avea de primă consecință împuținarea unui adevărat proletariat de traducători : aceștia ar fi, puțin câte puțin, înlocuiți prin scriitori originali cari s'ar inspirà direct din istoria națională, din frumoasele și poeticile legende ale poporului român.

Prin intrarea României în uniunea internațională din Berna am avea marele avantagiu să împărtășim, treptat, lentele, dar sigurele progrese ce legislațiunea în materie de proprietate literară și artistică va face în cursul anilor curgători ; cu chipul acesta, fără trudă ulterioară, fără zvârcoliri interne, ne vom perfecționà și noi încetul cu încetul legislațiunea cu privire la dreptul de autor.

E timpul ca și la noi, scriitorul și artistul să nu mai fie obligat să se înroleze printre funcționari pentru a puteà trăì ; dându-i independența traiului, îi vom luminà și mai mult mintea și'i vom înălță inima, pentru a creà de acele opere maestre, cari fac gloria unui popor.

Să pregătim o soartă mai bună scriitorilor și artiștilor, în acest an jubilar, care este primul popas al neamului românesc în calea ascendentă, la sfârșitul căreia nădăjduim să atingem țelul dorit al înfrățirii și al deplinei propășiri a tuturor păturilor sociale.

In raportul său dela 19 Iulie 1793, convenționalul Lakanal exclama : „Geniul, în tăcere, alcătuește o operă care împinge departe cunoștințele omenești : piratii literari o răpesc repede, iar autorul pășește spre nemurire printre ororile miseriei. Dar copii lui ?... Cetățeni, urmașii marelui Corneliu s'au stins în sărăcie !“.

Tot astfel și la noi, neamul românesc va deplânge pururea și cu drept cuvânt că Eminescu, genialul poet a cărui limbă a rămas până astăzi neîntrecută, s'a stins și el în sărăcie, pe când cel d'întâiu băcan sau arendaș venetic, se îmbogățește cu nemiluita în această blagoslovită țară.

Dacă toate națiunile civilisate, au luat măsuri drastice pentru a preîntâmpinà repetarea unor asemenea scandaluri sociale, e timp să le imităm și noi.

E timp să dăm o ocrotire temeinică limbei strămoșești, amenințată în

însăși existența sa. Nimeni nu a zugrăvit mai bine primejdia care o amenință, decât Majestatea Sa Regele, în ședința Academiei dela 2 Aprilie 1905:

„Dorința Mea, a zis Augustul nostru Suveran, este ca Academia să scape aceste odoare amenințate a cădeà în uitare, redându-le locul la care au drept și să pue o stavilă la acest văl de nepăsare pentru graiul bătrânesc, stârpind totodată buruienile neologismului care înăbușe limba strămoșească.

„De ce să ne ferim de aceste locuțiuni vechi, cu obârșie așa de curată ca aceea a liturghiei și a letopiseților țărei și cari nici arhaisme nu sunt, de oarece le întâlnim în limba bisericei și a poporului. Mult mai de temut sunt aceste neologisme sterpe, cu formă și înțeles pocite, cari nu aduc nici o idee nouă, ci isgonesc numai cuvinte curat românești spre a le înlocuì cu altele streine, cu înțeles absolut identic, ca spre pildă: *avansare*, în loc de *înaintare* și *voiaj*, în loc de *călătorie*.

„Aceste parasite răutăcioase sunt mii; numărul crește pe zi ce merge și sfârșitul lor va fi schilodirea limbei. Strecurarea lor o datorim în mare parte vieței politice, obiceiurilor apusene și educațiunei copiilor în străinătate.

„Urmarea cea mai de plâns a acestei greșite îndrumări este șanțul ce se sapă între limba claselor culte și neprihănita limbă a poporului. Despărțenia aceasta trebue dar cu orice preț preîntâmpinată, ca o primejdie pentru neamul românesc, a cărui unitate se întemeiază pe legea și limba sa".

Aceste memorabile cuvinte să ne steà pururea în minte și în inimă, pentru a ne călăuzì în lupta ce trebue să ducem cu toții împotriva primejdiei acestia. Iar mijlocul cel mai priincios, pentru a atinge țelul dorit, este de a îngrădì abusul contrafacerilor, a reproducerilor și a traducerilor neautorisate, acordând scriitorilor naționali putința de a trăi din munca lor și de a creà opere originale.

In materie de proprietate literară și artistică, mai mult ca în orice altă ramură a activității omenești, trebue să meditäm serios faimoasa zicătoare latină: „Suum cuique tribuere".

Trandafir G. Djuvara.

Iată și ante-proiectul de lege asupra dreptului de autor prezentat de subsemnatul ca raportor al comisiunii însărcinate cu elaborarea lui.[1]

CAP. I. — **Dispoziținni generale.**

Art. 1. Autorul unei opere științifice, literare sau artistice are dreptul exclusiv de a o dà publicității sau de a o reproduce, în orice mod, sub ori ce formă și pentru orice întrebuințare ar fi.

Sunt astfel ocrotite toate manifestările cugetărei, scrise sau vorbite, date sau nu la lumină, înfățișate prin orice mod de reproducere actual sau viitor, cum sunt: cărțile, broșurile și publicațiunile de tot soiul, între cari se coprind și ziarele și revistele periodice; discursurile, conferințele, lecțiunile publice, pledoariile și predicile; operile dramatice și dramatico-muzicale, compozițiunile muzicale cu sau fără cuvinte și operile choregrafice; picturile, desenurile, gravurile litografice, ilustrațiunile, hărțile geografice și topogra-

1) Comisiunea a fost numită de d. M. Vlădescu, fost Ministru al Cultelor și Instrucțiunei Publice și de D. Greceanu, Ministrul Justiției, și compusă din d-nii C. Dissescu, Cyru Oeconomu, D. Ollănescu, N. Mandrea, T. G. Djuvara, Nicolae Petrașcu, Al. D. Xenopol, J. Th. Florescu, N. Nicolescu, M. Holban și J. Th. Ghica.

fice, planurile arhitecturale ; fotografiile ; sculpturile, etc., într'un cuvânt toate operile artelor grafice și plastice, ori care ar fi meritul, scopul și însușirea lor.

Art. 2. Scriitorul sau artistul care lucrează pe socoteala unui alt scriitor sau artist este presupus că a cedat acestuia dreptul său de autor, afară de convenţiuni contrarii.

Art. 3. Dreptul de autor este mobiliar, cesibil și transmisibil, în total sau în parte.

Art. 4. Exercițiul dreptului de autor nu este supus îndeplinirei nici unei condiţiuni sau formalităţi.

Pentru urmărirea dreptului de autor este destul ca numele autorului să fie indicat pe opera sa.

Depozitul prevăzut de legea din 23 Martie 1904 se menţine numai în scopul exclusiv de a îmbogăți bibliotecile publice.

Art. 5. Dreptul de autor se închezășuește moștenitorilor autorilor sau tuturor celor în drept în răstimp de 50 de ani după moartea autorilor.

După trecerea acestui termen, operile cad în domeniul public și reproducerea lor este îngăduită ori-cui.

Art. 6. Cesionarul dreptului de autor sau al obiectului pe care'l materializează o operă de literatură, de muzică sau a artei desenului, nu poate modifică opera, pentru a o vinde sau a o exploată, nici schimbà titlul operei, nici expune în public opera modificată, fără învoirea autorului sau acelor în drept.

Art. 7. Se exclud dela protecţiunea legei de față creaţiunile inteligenţei cari produc un rezultat industrial și pentru cari se pot obţine brevete de invenţiuni.

Art. 8. Sunt considerate ca ilicite, dacă nu au autorizarea autorului: reprezintarea și executarea publică ; reproducerile, cu trunchieri, adăogiri sau schimbări, cum sunt : adaptările, localizările, transformările romanelor și nuvelelor în piese de teatru și vice-versa ; arangiamentele muzicale, reproducerile prin mijlocirea unei alte arte, ilustraţiunile unei opere ; reproducerile operilor muzicale prin instrumentele de muzică mecanică, prin fonografe, cinematografe, aristoane, pianole, etc.

Art. 9. Dreptul de reproducere este independent de dreptul de proprietate asupra obiectului material, prin urmare cesiunea obiectului material nu implică cesiunea drepturilor de reproducere și vice-versa.

CAP. II. — **Despre traducţiune.**

Art. 10. Autorul unei opere are dreptul exclusiv de a autorizà traducerea ei.

Cesiunea dreptului de autor nu implică și cesiunea dreptului de traducere, afară de o stipulaţiune formală în acest sens.

Art. 11. Traducerile neautorizate de autorii operilor originale sunt considerate ca reproduceri ilicite și pot fi urmărite ca atari.

Traducerile autorizate sunt ocrotite ca și lucrările originale, în ceea ce privește textul traducerei ; fiecare însă este liber a face, cu învoirea autorilor, alte traduceri după textul original al scrierei.

CAP. III. — Despre operile muzicale și artistice.

Art. 12. Nici o operă muzicală nu poate fi executată sau reprezentată în public, în total sau în parte, fără învoirea autorului.

Art. 13. Dreptul autorului asupra compoziţiunilor muzicale coprinde dreptul exclusiv de a face arangiamente asupra motivelor operei originale.

Art. 14. Este permisă înserarea, într'o culegere specială destinată școalelor, a mici compoziţiuni muzicale, dejà publicate, cu sau fără textul original, dacă se va arătà izvorul.

Art. 15. Oricine va reproduce, în mod licit, o operă artistică, prin mijlocirea unei arte deosebite de acea a originalului, va fi considerat ca autor și se va bucurà de ocrotirea legei de față.

Art. 16. Nici autorul, nici proprietarul unui portret nu are dreptul de a'l reproduce sau de a'l expune în public, fără învoirea persoanei reprezintate, sau a celui în drept douăzeci de ani după moartea persoanei reprezintate.

Persoana reprezintată sau indrituiţii au totdeauna dreptul de a reproduce asemenea portrete.

Art. 17. Cesiunea unui obiect de artă nu implică cesiunea dreptului de reproducere în folosul cumpărătorului.

CAP. IV. — Despre operile inedite, anonime și postume.

Art. 18.—Lucrările literare și muzicale inedite nu pot fi secuestrate, nici lucrările de artă, cât timp trăește autorul lor și cât timp ele nu au fost date pentru vânzare sau pentru publicitate.

Art. 19.—Dreptul de autor asupra operilor anonime are o durată de 50 de ani, cu începere dela prima publicare licită a operei. El e exercitat de editor, pe câtă vreme adevăratul autor nu s'a făcut cunoscut. Când autorul s'a făcut cunoscut înaintea expirărei acestui termen dreptul lui se prelungește cât va mai trăi și încă 30 de ani după moartea sa.

Operile, cari apar sub numele unei persoane morale, sunt asimilate cu operile anonime.

Art. 20. Proprietarii unei opere postume se vor bucurà de dreptul de autor în răstimp de 50 de ani, din ziua când opera va fi publicată, reprezintată, executată sau expusă.

CAP. V. — Despre colaboraţiune.

Art. 21. Colaboratorii au drepturi egale asupra operei comune, afară de convenţiuni contrarii.

Art. 22. In caz de neînțelegere între colaboratori, tribunalele vor statornicì asupra exploatărei operei.

Colaboratorul, care nu primește exploatarea, poate să refuze de a fi părtaș la cheltuelile ca și la beneficiile acestei exploatări și poate cere ca numele său să nu fie indicat pe operă.

Art. 23. Dreptul de autor dăinuește în folosul tuturor celor în drept 50 de ani după moartea celui din urmă dintre colaboratori.

In lipsa urmașilor sau îndrituiţilor unui colaborator, partea sa revine celorlalţi colaboratori sau celor ce sunt în posesiunea drepturilor lor.

CAP. VI. — Excepțiuni la regulele de mai sus.

Art. 24. Reproducerea actelor oficiale ale autorităților publice și reproducerea hotărîrilor judecătorești nu pot fi oprite.

Art. 25. Discursurile parlamentare și discursurile rostite în întruniri publice sunt proprietatea autorilor lor, dar pot fi reproduse în toate ziarele politice.

Art. 26. Se pot retipări, fără prealabilă autorizare, articolele de discuțiune politică, descripțiunile invențiunilor științifice, noutățile zilei și „faptele diverse", indicându-se însă izvorul de unde au fost împrumutate.

Reproducerea informațiunilor de presă va fi totuși interzisă, când se va dovedì că constitue o concurență neleală.

Art. 27. Dreptul de autor nu împedică dreptul de a face citațiuni într'un scop de critică și de polemică, sau pentru opere destinate învățământului.

Art. 28. Sunt permise crestomatiile, antologiile și culegerile de fragmente alese, reproducând pentru școli, bucăți literare sau științifice, cu condițiune ca să se indice izvorul și numele autorilor și să nu se modifice nici de cum textul original.

Art. 29. Fotografiile pot fi reproduse, dacă nu poartă pe dânsele numele autorilor lor.

Art. 30. Se vor îngăduì executările și reprezentațiunile operilor dramatice, muzicale, dramatico-muzicale și chroregrafice, organizate în scop de binefacere, chiar fără o prealabilă învoire a autorilor.

CAP. VII. — Despre contrafaceri.

Art. 31. Orice știrbire, rău voitoare sau frauduloasă, adusă dreptului de autor, constitue delictul de contrafacere și dă loc la despăgubiri civile, lăsate la aprecierea justiției (art. 339 C. P.)

Tot astfel și orice usurpare a numelui unui autor, precum și imitarea trauduloasă a semnăturei lui și a oricărui semn distinctiv adoptat de dânsul.

In privința vânzărei și introducerii în România a operilor contrafăcute se vor aplicà dispozițiunile art. 340 din Codul Penal.

Art. 32. Pedepsele delictelor de contrafacere sunt cele prevăzute la art. 341 din Codul Penal.

In caz de recidivă, pedeapsa va fi îndoită.

CAP. VIII. — Despre confiscări și distrugeri.

Art. 33. Confiscarea operilor sau obiectelor contrafăcute, cum și a tuturor uneltelor cari au slujit la săvârșirea delictelor de contrafacere se va face potrivit art. 341 din Codul Penal.

Asemenea și confiscarea încasărilor reprezentațiunilor teatrale ilicite (Art. 342, C. P.)

Art. 34. Distrugerea exemplarelor fabricate sau răspândite fără autorizare, precum și a uneltelor întrebuințate pentru făptuirea acestor contrafaceri sau reproduceri ilicite, poate fi cerută, pe cale civilă sau penală.

CAP. IX. — Dispoziţiuni finale.

Art. 35. Infracţiunile la legea de faţă se vor urmări numai după plângerea persoanei a căror drepturi au fost călcate.

Autorul va puteà alege calea penală sau civilă. In cazul din urmă constatarea contrafacerei se va ordonà de Președintele Tribunalului.

Afacerea se va judecà sumar și de urgenţă.

Art. 36. Acţiunea civilă sau penală se prescrie după trecerea a cinci ani din ziua publicărei, reprezentărei sau punerei în vânzare a operei contrafăcute.

Art. 37. Legea de faţă se va aplicà tuturor operilor ştiinţifice, literare și artistice, care, în momentul promulgărei ei, nu vor fi căzute în domeniul public. Se vor respectà numai convenţiunile mai înainte încheiate între părţi.

Art. 38. Autorii nu pot cere despăgubiri pentru reproduceri săvârșite înainte de promulgarea legei de faţă ; vânzarea însă a acestor reproduceri este interzisă, după intrarea în vigoare a acestei legi, afară de o înţelegere care ar intervenì între proprietarii lor și autori.

Art. 39. Streinii se vor bucurà în România de toate drepturile încheză̧uite prin legea de faţă, pe un teren, care nu va depă̧ì pe cel prevăzut de legea română. Totuși dacă aceste drepturi vor încetà, mai înainte, în ţara lor, ele vor încetà, în acelaș timp, și în România.

Art. 40. Art. 1—11 din legea dela 1 Aprilie 1882, Regulamentul din 4 Maiu 1862 și orice dispoziţiuni contrarii acestei legi sunt și rămân abrogate.

Raportor, TRANDAFIR G. DJUVARA.

Pe 'nserat

'a 'mbrăcat în strai de zale
Firea, -- și la stână
Ciobănașii din cavale
Dorul își îngână.

Ca un vis, sărută lin
Vântul și-l îmbată
Gura fragedului crin
Albă, parfumată.

Doina frunzelor de fagi
Treeră pădurea
Și copiii după fragi
Rătăcesc aiurea.

Intunerecul, de stele
Face 'n cer risipă
Și... din șirul vieții mele
S'a mai dus o clipă...

Vasile G. Militaru.

RIBERA. Hercul trântind la pământ centaurul.

Colecţia M. S. Regelui Carol I.

Galeria Tablourilor
M. S. Regelui Carol I

România este una din cele mai frumoase ţări din lume: bogăţie, lumină, strălucire, aer de fericire, sunt răspândite pretutindeni. Se pare că nici o melancolie nu te-ar atinge aici. Şi totuşi printre acest aur orbitor şi această atmosferă de chihlimbar, un suflet de Nord va cunoaşte nostalgii sfâşietoare şi mai ales nostalgia dulcelor penumbre şi a cerurilor umbrite. Mi se pare că chiar suveranul care a săvârşit pe acest minunat pământ lucruri aşa de mari, n'a scăpat de această melancolie; atât de mult, în palatele sale, am fost isbit de un fel de stăruinţă cu care, lăsând la oparte datoriile de rege şi preocupaţiunile de domnie, el şi-a rezervat colţişoare de umbră în mijlocul lucrărilor de lemn austere şi a închis ferestrele apartamentelor sale intime cu vitraliuri cari le izolează de aspectul arzător al Bucureştiului. La Sinaia ca şi la Palatul Regal a avut trebuinţă de un decor „renaşterea germană" care să-i deà închipuirea castelelor din ţara sa. El a chemat aici pe un bătrân legendar maestru — buciumător al augustului său tată, şi a vroit ca mobilierul din Castelul Peleş, să fie la fel cu cel din Sigmaringen. Intr'o ţară cu o tradiţiune artistică cu totul orientală, unde catolicismul Principelui nu erà admis oficial, în faţa acestor monumente bizantine, hermetice ca nişte lacre, aşa de strânse, aşa de dogmatice, tari şi aproape ca nişte *minerale*, aşa de străine sufletelor noastre formate la umbra strălucitei înfloriri semeţe şi liberă a castelelor şi catedralelor gotice, el a trebuit să simtă o imensă nevoe de a se înconjura de tot ceea ce-i amintea emoţiunile tinereţii sale şi cultura occidentală în care a fost crescut. Şi micile obiecte de artă şi tablourile preţioase s'au îndreptat spre reşedinţele sale.

De-acum această galerie, în locul înaintat al artei catolice de altă dată către Orientul ortodox, ia o însemnătate deosebit de atingătoare: ea este mângâerea şi ea deţine destăinuirea intimă a monarhului care niciodată nu şi-a permis o plângere; şi ea este o lecţie de istorie de artă occidentală, alăturată la o lecţie de artă bizantină dată de aceste monumente ale ţării, pentru cari acest Principe a dat atâta din grijile sale şi nu puţin din averea sa. In sfârşit

ea este un bun exemplu într'o capitală unde fiecare are gusturi de lux, de eleganță și de confort artistic fără ca să poată, la dreptul vorbind, să citeze o singură colecție de opere vechi de artă. Nici chiar moderne! Își poate da bine seamă cineva despre aceasta la Expoziția jubilară unde tot ce este artă este popular, poate coprinzând și pe însuși Grigorescu. Astfel, când Majestatea Sa a însărcinat pe bibliotecarul său de atunci d. Leo Bachelin ca să facă catalogul colecțiunii sale, ea a vroit ca acest catalog să devină un tratat de artă. Nu mai era vorba de a stabili un vanitos bilanț; *am cutare și cutare*, ci de a da o însemnare: *cutare însemnează cutare.*

In 1853, se vindea la Londra această Galerie Spaniolă din care D. Bamberg cumpăra cea mai mare parte. Acesta era, ne spune d. Leo Bachelin, un distins om de litere, bine cunoscut prin scrierile sale de istorie și de artă, care locuise multă vreme în Franța și în Italia. El profitase deopotrivă de vânzările mareșalului Soult și ale marchizului de Las Marismas. Colecțiunea sa a devenit sâmburele Galeriei Regelui Carol. Prin urmare, școala spaniolă are aici mai multă importanță. Și în școala spaniolă e o lucrare a lui Greco, artist în timpul vânzării dela Londra, destul de puțin prețuit, astăzi însă onorat din nou după cum a probat în urmă revista „L'art et les artistes". Intru cât mă privește, eu socotesc pe cei nouă Theotocopuli, foarte puțin cunoscuți, ai regelui României, ca și pe cei ai unui colecționar grec, nu mai știu dacă acesta e din Atena sau din Odesa (căci am scris aceste rânduri într'un mic oraș slavon, unde mi-i imposibil să-mi mai reamintesc de notele mele) ca pe o serie de mare importanță, cu totul în stare să arunce o nouă lumină asupra temperamentului exaltat, a gustului bolnăvicios, a misticismului realist, a facturei îndrăznețe și dibuitoare în același timp, a limbuției melancolice, a extraordinarului amestec de sănătate și de conrupțiune, ale acestui maestru misterios și încă rău studiat. Așa de rău încât, de exemplu, cei mai frumoși și cei mai lirici Greco ai Galeriei Regale n'au fost fotografiați! In loc de ceea ce reproducem astăzi, ar fi trebuit să putem da înainte de toate pe *Sfântul Sebastian* și pe *Sfântul Martin* cari amândoi se abat prin singularitatea lor dela însușirile comune. Pe *Sfântul Sebastian* chiar, nu l'am putut revedea la București anul acesta. Lui nu i se face destulă onoare. Și cu toate acestea nimic nu-i mai ciudat ca „modern". Așa de *„modern"* încât Alexandru Charpentier concepându-și adorabila sa lucrare cu același subiect, se va întâlni, fără știrea sa, cu pictorul lui Filip II. Aceiaș în tinerețea degenerată; aceiaș în tăetura deasupra genunchilor; aceiaș în unda de durere străbătând carnea și sub carnea așa de slabă în trosnitura oaselor ridicând această ondulațiune de nervi.

Acești Greco din București au inspirat d-lui Bachelin unele din paginele cele mai frumoase ale catalogului său. Sunt expresiuni fericite, particulare în trăsăturile sale pe cari sunt ispitit a mi le însuși atât cât îmi este permis. El vorbește de „pietatea bolnăvicioasă și crudă" și voesc să dau în întregime descrierea lui *Saint Martin* care nu este altceva, decât un Don Carlos călare.

«Fiul lui Filip II călărește un enorm armăsar alb. Este îmbrăcat ca un spaniol; și capul său tânăr, de un oval ales și delicat, iesă ca și o floare rară și faldată de pe o tulpină plăpândă de frag.

De sus de pe calul său voinicul cavaler se apleacă spre un nenorocit pentru a-i asculta plângerea; un biet nenorocit rănit, lung, slăbit de foame, palid ca și un cadavru pus în picioare, deabea acoperit cu o eșarfă cu

reflecte violete și roz ca și pielea sa leproasă și vânătă. Numai culota principelui ornată cu flori dă o notă roșie tremurătoare în ansamblul de tonuri gri și gălbui. Cât pentru subiectul tabloului, nu e lesne a-l determina. Unii au vroit să vadă în el o aluziune la întâmplarea sfântului Martin și bietului diavol, o legendă după care Satan s'ar fi prefăcut în cerșitor ca să ispitească pe Sfânt, și acesta cu o lovitură de sabie ar fi ridicat jumătate din mantaua sa. Dar s'ar mai putea, lucrul ni se pare mai probabil, să fie vorba de faimosul episod din viața lui Cid când eroul întinde mâna voinicește leprosului».

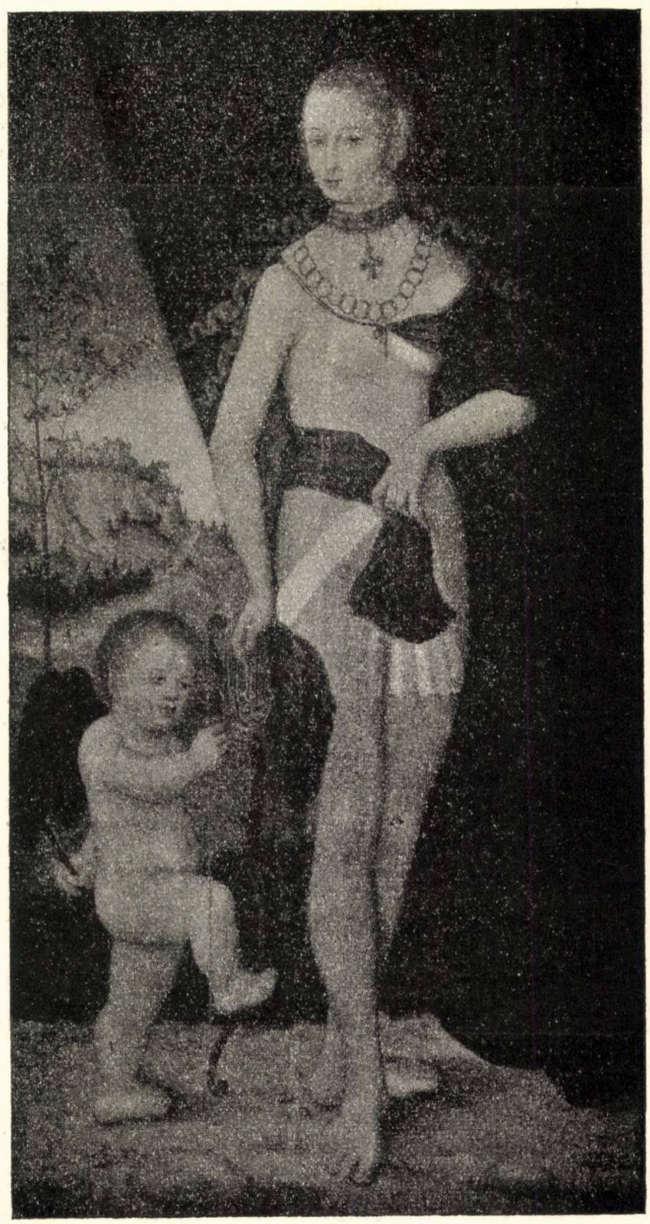

CRANACH. — Venerea și Amor

Ciudățeniile lui Greco te lasă mai puțin nedumerit de cât s'a pretins: El este cu totul în obiceiurile vechei picturi și în spiritul epocei, în cari sânt contemplați cei patruzeci de mucenici cu picioarele goale pe ghiață de către granzi de Spania în mijlocul cărora apar «Don Carlos tânăr, în costum alb de curte și îndărătul lui, Filip II mai întunecat». Și 'mi place că el a dat lui *Christos cu crucea pe spate* «mâini bolnăvicioase și leneșe, cu degete lungi, cu unghii aristocratice», mâini orientale, mâini grecești, dacă vor fi fost vre-odată așà, ca îngălbenite și lustruite prin învârtirea neâncetată a țigărilor sau metaniilor de chihlimbar; nu mâini făcute altă dată de Marco Bosaïti ca mâinile de acum ale lui Nicolas Gysis, și pe care le găsesc în replica aceluiaș tablou din posesiunea D-lui Aureliano de Beruete din Madrid. Și ce ciudată compoziție este această «simfonie în albastru minor» a Unirei Maicei Domnului care seamănă înainte de toate cu o Unire de podoabe și un paralelism de capete și mozaicuri. Și apoi, iată această *Sfântă-Familie* unde «toți ochii și nasurile sunt deacurmezișul nici mai mult nici mai puțin de cât la ultramodernul Norvegian Eduard Munch; și acest *Rămas bun al lui Christos dela Mama sa*, o Fecioară «cu profilul elegant și delicat

palid sub vălul de matronă». *Naşterea* Domnului provine din Galeria de Orleans şi a fost vândută la Londra în 1851. Acesta este încă un tablou straniu şi este aproape inutil de a-l mai constata la Theotocopuli! Dar în adevăr, aici în colorit încă mai mult de cât în compoziţia, deja aşa de surprinzătoare, suflă un vânt de nebunie: «Tonalitatea generală întunecată şi palidă ca în celelalte tablouri ale maestrului. Notele roşii, verzi, brune, negre şi albe cari se izbesc şi se contrariază, se unesc într'o fugă sinistră şi sălbatecă». Nu voi uita nici odată dansul sărind la cer într'un zgomot de aripi şi de stegurele al acestor stranii îngeri albatros, cu pulpele şi braţele ca pasta de nalbă, atârnate deasupra acestei esle, înconjurată de portretele contimporane ale lui Filip II, (printre cari însuşi pictorul), înmărmuriţi de lumina strălucitoare a pruncului şi repedea sosire adoratoare a unui înger cu aripi mari de un verde palid şi roz. Artistul a trebuit să ţină mai ales la această operă. El a semnat-o în greceşte cu toate literile. Rămâne acum portretul lui *Diego Covarruvias*, doctor la Universitatea din Salamanca cu o aşa de senină psihologie şi cu o siguranţă aşa de liniştită: el are o înfăţişare cu totul veneţiană. Şi ce mâini extraordinare, ca improvizate de Tintoreto şi în care zace, cu toate acestea, acea ciudăţenie neliniştitoare, care face din cazul lui Theotocopuli o enigmă atât de fermecătoare.

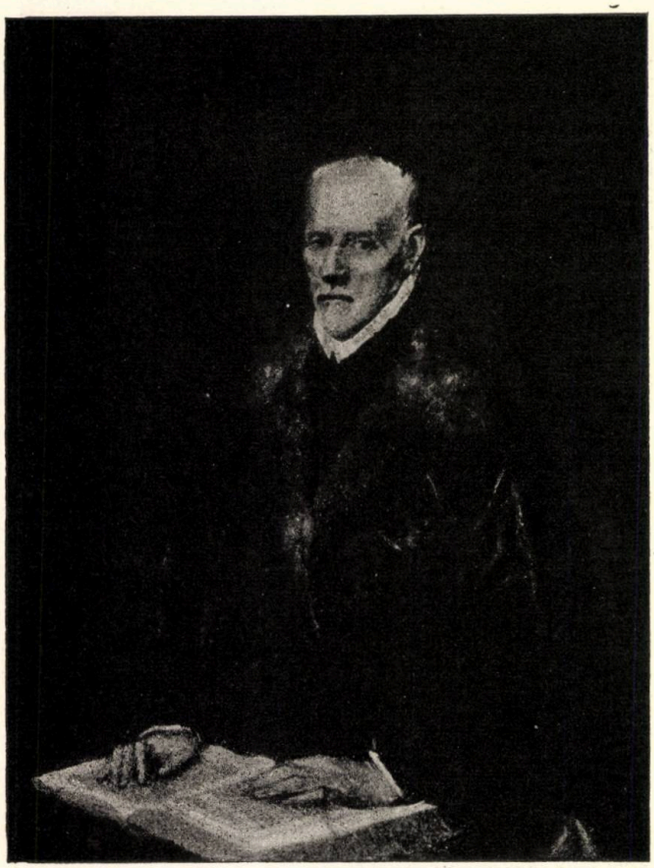

GRECO. — Portretul lui Carabia

Pictură, în care este când o nebunie calmă, când o epilepsie sau dansul lui Saint-Guy şi tot-deauna o aspră aspiraţie către un fel de plăcere de suferinţă! Şi n'ar fi prea greu de a găsi ceva grecesc, orice s'ar zice, în sufletul acestui exaltat atât de bine potrivit, parcă, cu acela a unui sfânt Ignat sau a unei sfinte Tereza. In aparenţă! Căci, în fond, a fost în aceşti doi sfinţi o parte de raţiune practică şi de bun simţ orânduitor care totdeauna a lipsit slabului imaginator agitat, care pe la 1625, a murit la Toledo, exilat încă din copilăria sa de pe ţărmurile italiene a căror reminiscenţă sclipitoare el o amesteca cu frica religioasă a noei sale patrii ascetice.

Am întârziat mult la acest tabernacol de tablouri ciudate cari pentru mine este centrul, e punctul esenţial al acestei colecţiuni, de şi nişte opere pline de sănătate şi viaţă sunt şi aşteaptă tot aci. Dar scopul acestui articol e de a atrage atenţia asupra singularităţilor marcante a acestei galerii

depărtate, mai de grabă de cât de a enumăra operile analoage cu cele ce se întâlnesc mai pretutindeni, acele peisage, acele naturi moarte și acele flori de Flandra și din Olanda spre exemplu, chiar acest buchet al lui Jan Breughel care el singur e o sărbătoare. Alții vor merge deadreptul la marele Rembrandt sau la marele Ribera, unul din cei mai frumoși cari pot să fie. Iatăne însă și noi la el.

Există asupra acestei „*Lupte a lui Hercule cu centaurul*“ a cărui istoric e tot așa de mișcător ca și compoziția, un document pe care de nu-l vom cita, vom avea mustrare de cuget: e o scrisoare a lui Carol Blanc către vechiul proprietar al tabloului, D-l Bamberg:

«De aproape 20 de ani nu văzusem acest minunat tablou; el era întipărit în memoria mea, cu toate acestea am fost surprins și mișcat de el ca și în prima zi. Când s'a deschis la Luvru muzeul Spaniol, acest tablou a produs o emoțiune extraordinară printre artiști și amatori, și de fapt, nici odată maestrul nu fusese așa de mândru. Pare că stilul nu este în stare să redea o execuțiune așa de încărcată de culori, așa de materială, așa de realistă: și cu toate acestea Hercule are aerul unei figuri a lui Michel Angello. Este un curat Ribera, cu cărnurile calde. Inainte de a se fi deschis obloanele micului vostru pavilion, această pictură mișcătoare lumina întunericul camerei. N'am văzut nimic asemănător nici odată, și m'am grăbit de a vorbi despre ea consiliului superior al învățământului prezidat de Niewerkarke. Toți acești domni au fost încântați de a o ști în Franța».

GRECO. — Logodna Fecioarei

Furat atunci din Expoziție din galeria spaniolă a Luvrului de un hoț grăbit care tăiă pânza dealungul cadrului ca s'o poată duce făcută sul, acest tablou multă vreme dispărut, ajunge din nou în Englitera unde baronul *Toylor* îl cumpără și din mânile lui a trecut în mânile d-lui Bamberg. Acest tablou după părerea generală este lucrarea principală a Galeriei Regale și care nu este egalată în importanță decât de marele Rembrandt provenit din colecțiunea Electorului din Colonia, din care eșise în 1764.

Asupra acestuia ar trebui să ascultăm pe D. Bode. E vorba de *Haman cerând ertarea sa* descris pentru prima dată în *Catalogue raisonné* de John Smith (Londra 1834 — 1842), vol. VII pag. 14. Oricine cunoaște

REYNOLDS. — Robinetta

„*Carmencinta*“ lui Sargent. Ei bine! e acelaș efect violent: o rochie neagră, o rochie numai în aur pe un fond întunecat.

Și pe această rochie de mătase ca aurul vechiu toată lumina. Este Estera așezată sus, la stânga, pe tron, „având pe cap o coroană prețioasă, jumătate cască, jumătate diademă, de o măreție și o neînțelegere ciudată.“ Indărăt, în umbră, Arsuérus cu turban pe care o protege cu sceptrul său, o arată sau poate o discută și o tocmește. Jos fața umilită și mâinile rugătoare ale lui Haman se apropie de piciorul tinerii femei încoronate, proectate de roșul grav al vestmintelor pompoase în lumina de chihlimbar care emană din rochie. Este una dintre cele mai semnificative compoziții ale maestrului, și celui care nu are nici o idee despre Rembrandt, prin ea ași dorì să i-l arăt mai bine.

„Toaleta Estherei de Gerbrandt van den Eckout (1621—1674) ne ține în aceiaș ordine de idei, de fapte și de radieri de culori; dar acest elev al lui Rembrandt asigură transițiunea de la marele maestru la maeștri cei mici, și mă mustră conștiința chiar că am părăsit prea curând școala spaniolă ale cărei câteva opere rari cer o atențiune mai mare. Un Antonio del Rincon mai întâiu, cel care, probabil, a introdus pictura cu ulei în Spania, care, probabil a fost discipolul sălbatecului Andrea del Castagno în Italia și al bălțatului Ghirlandajo, și pictorul preferat al regilor catolici Ferdinand și Isabela. Tabloul său, „*Hristos binecuvântând pe Fecioară*“ este un tablou cu totul primitiv încă, unde se văd „pe un fond verde întunecat Christos și Maica Domnului zugrăviți într'un cerc a cărui margină e ornată cu stele de aur; el provine de asemenea din Galeria Spaniolă a lui Ludovic-Filip și din vânzarea din Londra din 1853. Să enumărâm încă în trăsături generale: O „*Pietate*“ a lui Ludovic de Morales, plină de gingășie; un portret al unei mari dame de Sanchez Alonso Coëllo, „în picioare, îmbrăcată în mătasă neagră pe o alee verde odinioară, astăzi aproape neagră, dar unde trandafirii au rămas trandafiri“; o „*Fecioară cu îngeri*“ a lui Vincente Juan de Juanes, cu numele său adevărat Vincente Juan Macip, una din gloriile Valenței, opera unei compoziții arhaice plină de detalii încântătoare: florete, instrumente de muzică și peisage; o „*Fuga în Egipt*“ a lui Juan Fernandez Navarrete, unul din inițiatorii naturalismului spaniol; și ne mai vorbind despre Murillo și despre Velesquez asupra cărora ar trebuì atrasă atențiunea specialiștilor

— d-lor Justi și Beruette, trec la o „*Flagelațiune a lui Christos*“ de Alonso Cano care este încă una din bucățile însemnate din Galeria Regelui Carol I.

„Cu mâinile legate la spate, Hristos în plenitudinea frumuseței sale bărbătești, așteaptă liniștit ca gâdele, zărit la dreapta printr'o largă deschizătură pătrată, să-i pregătească trăgătorile. Figura, goală până la o simplă bucată de pânză împrejurul șoldurilor, se rădică pe un fond întunecat plină de o lumină încrețită care face să prețuiască frumusețea sculpturală și încarnarea caldă. Capul înclinat al lui Christos, acoperit cu păr negru ce cade pe umeri și spate cu desordinea părăsirei și a tristeței doliului, e de o frumusețe mișcătoare în resemnarea sa. E imposibil de a nu recunoaște în această poză nobilă, în modelajul minunat al acestui corp, pe pictorul de statui prieten al frumoaselor forme grecești, care erà Alonso Cano“.

Școala franceză se deschide cu demnitate la Palatul Regal din București pe un portret întunecos și trufaș în simplicitatea sa al lui Carol IX de François Clouet. Discuțiunea despre Poussin și despre Claude Lorrain ar puteà să fie interesantă dar grea; în acest timp iată o încântătoare serie de scene câmpenești a lui Nicolae Lancret, pictate pe pieleornată cu aur, care trebuiră să împodobească odinioară câte un buduar. Și iată pe Greuze de două ori pictor de muzicanți, pictor al mărețului „*Chevalier de Gluck*“ în puterea vârstei, și a pastelului unui „*Mozart copil*“, când a fost dus la Paris, la vârsta de 7 ani, căruia noi îi preferăm de altfel, și mult, pe încântătorul strengar *Mozart* la etatea de 12 ani, cu peruca pudrată a lui Jean-Henri Tischbein, pictor favorit al landgravului de Hessa-Cassel pe la 1776.

Iată și operile germane introduse. Seria este de gust: o *Decapitație a Sf. Ioan* cu Irod, Herodiada și Salomea din secolul 16 și o „*Venera și Amor*“ de un colorit strălucitor și cu un tip foarte individual; un „*Enlèvement d'Amymoné*“ eșită din școala lui Dürer și o „*Răpire a Amymonei*“ venind din una din faimoasele sale arămuri; și mai ales o „*Sfântă Treime*“ a lui Georges Penez (1500—1550) de o compoziție cu totul extraordinară:

„D-zeu tatăl, îmbrăcat ca un papă, având pe cap un triregn, a primit pe fiul său în brațele sale, pe unicul său fiu, încă sângerând din rănile Crucei. Deasupra acestui grup, o porumbiță își întinde aripele albe și simbolisează pe Sf. Spirit, în timp ce niște îngeri lăcrămând aduc coroana de spini mântuitori. Ex-

FISCHBEIN. — Mozart copil

presiunea dureroasă a lui Christos, cu tot capul său vulgar, nasul cârn, buzele groase, este de un efect mișcător. Extremitățile afară de acele ale îngerilor cari par retușate sunt bine făcute și cât pentru mâni, ele reamintesc pe acele ale marilor maeștri germani Holbein și Dürer".

Școala italiană este destul de răspândită și ar procura materie pentru discuțiuni nesfârșite în care nu m'aș păzì de a mă avântà aici, căci merg drept la un superb Verones *„Judith ținând capul lui Holophern"* care mi s'a părut că e smuls prin violență dela un ansamblu decorativ; apoi la două portrete ale lui Tintoreto, un senator venețian și acel matc Antoino Barbaro, eroul așa de scump inimei lui Carol Yriarte. In adevăr, acest articol e scris înainte de toate pentru ca să atragă atențiunea cunoscătorilor și specialiștilor asupra acestui muzău în formațiune la hotarele Europei și pentru a încadrà reproducțiunile cari ne-au fost date. Se înțelege, că cineva nu intră la Palatul Regal din București ca într'un edificiu public și că nu ai răgaz nici de a deplasa tablourile, nici chiar să întârzii la ele mult timp.

Datoresc respectuoase mulțumiri Regelui proprietar al atâtor opere frumoase, care a binevoit să autorizere vizita mea și a ordonat să mi se dea un exemplar al frumoasei lucrări a d-lui Leo Bachelin. Sunt de asemenea foarte îndatorat vechiului amic Bachelin că a binevoit să se facă conducătorul meu și m'a autorizat să mă servesc de textul d-sale în toată latitudinea. In sfârșit, nu voiu uità amabilitatea cu care d-l Alexandru D. Steriade, directorul reședinței regale și bibliotecarul actul al Majestății Sale, d-l Marcel Godet, au binevoit a ne deschide apartamentele închise pentru toată vara.

Și când eșind din palat, ochii mei încă plini de puternica viziune a capo-d'operilor spaniole cari sunt partea cea mai importantă din vizita acestei galerii, căzură pe frumusețea mândră și viguroasă a vieței populare române răspândită în focul soarelui pe străzi, o ciudată asociațiune de idei s'a făcut în sufletul meu.

Colonii romani, pe cari Traian i-a așezat în Dacia nu erau și ei mai cu seamă Spanioli? Amestecați cu vechii locuitori ai țării, ei au născut această viguroasă și sănătoasă rasă română atât de bine făcută pentru a fi povestită de pictorii de talia lui Velasquez și Murillo.

Toate aceste tablouri spaniole, să joace dar în destinele viitoare ale artei române, același rol pe care l-au jucat Iberii din legiunile romane în formațiunea națiunii române! Și iată-ne visând la o artă românească, moștenită de odată din Galeria Regelui Carol I și a lui Grigorescu, din tradițiunea occidentală întronată de perechea regală și din arhaica tradițiune bizantină.

Spania și România, cele două extremități latine din Europa reunite prin agrafa unor capo-d'opere! Și iată destinul straniu al operilor acestui Theotocopuli oriental, care trăite în Extremul Occident, revin la Orient, aproape de locul originei autorului lor.

Mai tot așa de straniu e destinul acestui Suveran german, al cărui nume rămâne pentru totdeauna legat de istoria reînvierii acestei țări latine, așezată la îmbucătura fluviului gigant în care, pe la izvorul său, se oglindesc zidurile castelului Sigmaringen.

William Ritter.

CLOUET. — Portretul lui Carol IX.

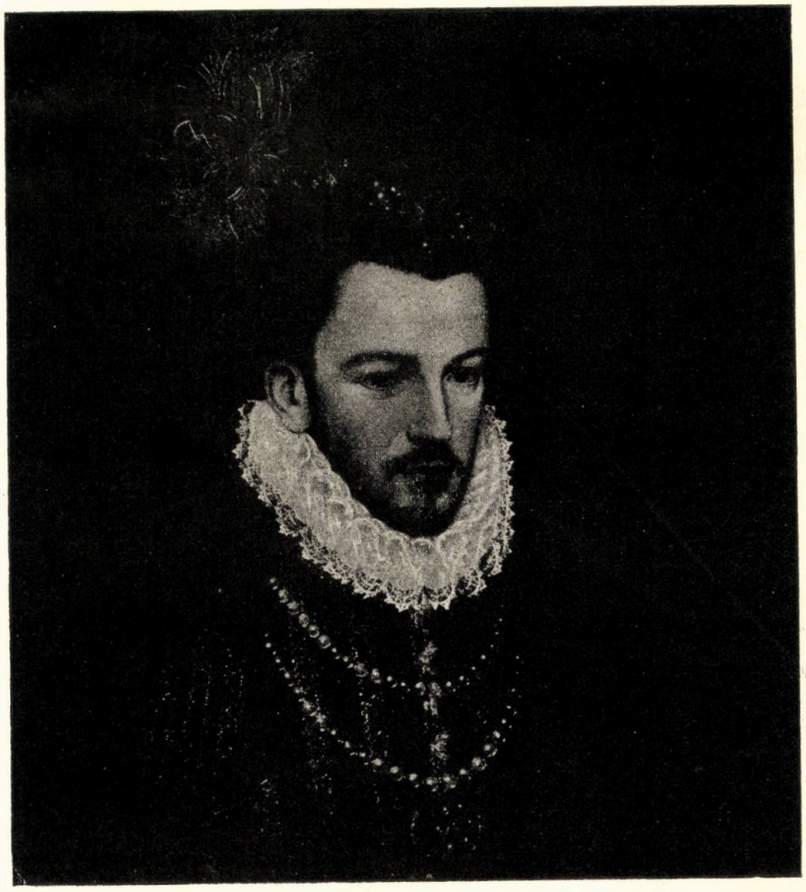

Colecția M. S. Regelui Carol I.

Dor viu[1])

Acum când fierb zizanii și aprige furtuni
In jurul vetrei noastre, sfărmate din străbuni
De-ai celor ce-azi înfruntă slăbiri de temelii,
Se nasc credinți în steaua atât de așteptată
A'ntregei Românii.

Să facă viitorul ca să 'ntregim odată
Al nostru mândru trup,
Și să vedem veleaturi, menite spre sclăvie,
Din secoli că se rup;
Iar marea 'ntinsă-a vieței, pe vajnicu-i altar,
Din sinul Românimei să'njghebe-o Dacie iar,
Cu Tisa, cu Carpatul, cu Nistrul drept hotar.

Mii scânteeri de-avânturi ne scapără din mintea
Ce dorul a cuprins...
Cu sânge și-oseminte noi întărit-am flamuri
Pe gândul neînvins...
Străjeri noi ți-am fost Doamne, spre-a Asiei puzderii ! !...
Noi nu dorim hodină; căci ceasul mângâierii
Ce ni l-a dat Bosforul prin malul ce-am luat,
Nu vreà să stingă dorul,
Căci el e omoforul
Credinței ce-am păstrat...
Noi nu dorim hodină, ci ceasul de alean
Ce ni l-a dat războiul, prin malul dobrogean.

Răsară mândre vremuri pe fruntea veciniciei
Și scumpe, sfinte chipuri pe steagul României,

1) A se vedea mai sus pag. 525. Articolul D-lui Xenopol.

*De-acele ce-au fost zlotnici**) *la luptele păstrării,*
De-acele ce-au fost facle la timpul re'nvierii....!
Să vadă iar străinii că nu pot să robească
Pe-acei ce poartă'n sinuri simţire românească.

Tu ce-ai trimis pe *Carol* stâlp mare de-ajutor,
Când frământau dihonii al ţării tânăr sân,
Pe-o închegare mare, pe-un falnic viitor
Fă-l, Doamne, acum stăpân!

Adună vremuri mândre pe fruntea veciniciei
Şi sfinte, scumpe nume pe steagul României...
Să cânte zorii luptei, fă barzi cu doruri mari;
Să scrie-amurguri sfinte, fă iarăşi cronicari...
Iar din Odrasla nouă, fă domni de viţă veche
Cu inimă de Ştefani, cu gând făr de pereche...

Fă grabnic să tresară, în sin de bucurie,
O mare scumpă ţară, o'ntreagă Românie!...

Riria.

*) *Zlotnic*, cuvânt vechi, ce înseamnă strângător de zloţi (galbeni) şi prin extindere om nedeslipit de uşa dajnicului — în deobşte om nedeslipit, râvnitor pentru ceva.

MINA FRUNZA

— ROMAN —

(Urmare [1])

Chipul bolnavei se înveseli; vorbele Minei erau o dumnezeiască mângâere pentru sufletul ei chinuit. Speranța îi înviorase obrajii decolorați, și ochii stinși de suferință, străluciră o clipă în raze de bucurie. Iți mulțumesc, scumpă Mina. Tu ești îngerul meu ocrotitor. Dumnezeu să-ți dea noroc, și să te răsplătească din belșugul darurilor sale.

Obosise. Mina, zâmbindu-i bine voitor, îi dezmerdă cu mâna-i delicată, fruntea înfierbântată. In legănarea visului viitoarei fericiri, deșteptat în ea de vorbele prietenei sale, bolnava închise pleoapele și adormi din nou.

Mina se depărtă, mulțumită că o putuse mângâia.

Pe înserate Nichita veni acasă. Păreà abătut și îmbătrânit cu totul. Dădu bună seară îngrijitoarei și unei vecine, care venise să vadă cum îi mai este Mașinchei, se așeză pe ladă și stete nemișcat, neîndrăznind să ridice ochii. Mustrarea de cuget și teama, că își va perde soția, îl chinuiau. Din când în când numai ridica privirile spre Mașinca, și atunci i se puteà citi pe față jalea ce-l frământà.

Ingrijitoarea îl întreabă, dacă vreà să mânânce cevà.

— Mâncare îmi trebue mie acum! Dar după puțină gândire adause.:

— Iartă-mă, te rog. Dumneata poate n'ai mâncat. Iată bani să-ți cumperi ceva.

Și scoase din buzunar câți-va gologani.

Femeia îl oprì.

— Nu trebue. A avut de noi grije Domnișoara Mina.

La auzul acestui nume Nnichita ridică ochii în sus, și privirile sale căpătară un aer de blândețe, rară pentru omul oțelit în beție și într'o meserie în care nu prea răsare delicatețà de simțiri. Aceasta erà răspunsul cel mai elocvent de mulțumire ce-l puteà da el.

Văzând că Mașinca se mișcă, îndrăzni să se apropie de ea; se uità în delung la chipul ei, și un suspin tânguitor îi scăpă din peptu-i puternic de pescar. Mâhnit se depărtă și se rezemă de ușă. Cineva tocmai voia să intre, și el se dete la oparte. Ușa se deschise și Mina păși în casă, ținând de mână pe Vasea, un copil bălan, de vre-o cinci ani, pe care toată ziua îl făcuse să petreacă cu dânsa.

Cele două femei se închinară. Mina le salută și eu. Când dete, însă, cu ochii de Nichita, se posomorâ și rămase o clipă în nemișcare, dar îndată se reculese și se însenină.

El, la rândul lui, fu cuprins de un simțimânt de rușine, de respect, unit c'o răsvrătire sufletească împotriva lui însuși. Ar fi dorít să nu fie de față, să nu întâlnească privirile acelei fete care tot îi veneà să mai intre în casa lui, și încă spre a-i face bine. Își amintì, însă, de învățătura creștină: îndurător și iertător e Domnul, și se gândì, că Mina în bunătatea ei îngerească, îl va iertà. Se apropie dar de ea.

Tânăra fată tocmai priveà cu grija unei surori la bolnavă, care dormeà adânc, când simți, că cineva îi apucase mâna și i-o sărutà. Se întoarse repede. Nichita stăteà în genunchi și îi cereà iertare.

---

1) A se vedea numărul din urmă.

— Dumnezeu să te ierte, şi să-ţi dea voinţă de îndreptare îi zise ea.

Şi cum dânsul înecat în plâns, nu putea răspunde, Mina mai adaose:

— Fereşte-te, Nichita, de băutură mai rău ca de şarpe veninos: ea îţi otrăveşte trupul, şi face pe atâta lume să sufere, din pricina faptelor rele, ce te învaţă să săvârşeşti. Desvaţă-te de votcă şi de vin. Sileşte-te să te deprinzi cu o altă băutură, care nu strică. Bea ceai, în loc să-ţi torni pe gât venin.

— M'am încercat, mă jur, dar n'am reuşit. Par'că cineva mă sileşte, mă mână cu un biciu de foc; şi atunci, nimeni nu mă mai poate opri. E un făcut! De câte ori cumpăr câte ceva, e peste putinţă să scap... Iată: ieri aveam o şapcă nouă. „S'o udăm", mi-au zis prietenii. Şi am făcut cinste. Apoi n'a mai fost chip să scap. Am dat toţi banii, ce-i aveam, ba am vândut şi şapca de am băut-o. Pe urmă am venit acasă, de am ucis pe biata Maşinca!. Am ucis-o ticălosul şi blestematul!

Mina îl privea cu milă. Faţa lui înroşită şi umflată de băutură, respira toată de viţiul ce-l subjugase. Şi totuşi în acele clipe, o licărire mai nobilă îi lumină ochii, izvorâtă din dorul ce se înaripase în el după o viaţă mai bună. Dar reuşita, se gândia Mina, eră grea căci beţia, când cuprinde pe cinevà e o tirană, căreia îi place să-şi bată joc de sclav. Il ţine legat temeinic şi dacă îl lasă câte odată să facă câţi-va paşi departe de ea, e o curată ironie. Luntrea luptându-se cu marea înfuriată pe vreme de furtună, când e s'atingă ţărmul mântuitor, un val năprasnic o zmulge îndărăt, şi o dă din nou pradă înspumatelor talazuri.

Mina rugă pe Nichita să se scoale din genunchi, şi iar îl sfătui să se sileascâ a se îndreptà.

Când fu să plece, Vasea începu să plângă. Fata se opri să-l mângâie, silindu-se să-l liniştească. Copilul se uită la ea cu ochii uzi de lăcrămi, tăcu, apoi o trase spre el să-i spue ceva.

— O să ne omoare, îi şopti la ureche.

— Cine?

— Tata!

Mina râse ca să-l liniştească, tot odată, însă, simţi tăria cuvintelor: Beţivii până şi copiilor lor le însuflă groază. Luă cu dânsa pe Vasea şi ieşi.

A treia zi Maşinca eră mai bine, şi Mina putu să stea mai mult de vorbă cu ea. Orice primejdie trecuse, şi prietena ei păşia repede spre însănătoşire. Plecând de lângă dânsa, veselă, se opri puţin la poartă, să privească lumea, ce se adunase pe piaţa din faţă.

Era zi de sărbătoare, şi flăcăii cu fetele, amestecaţi la olaltă, perechi-perechi se plimbau în sus şi în jos, sau stăteau în loc în pâlcuri pitoreşti. Mai toţi mâncau seminţe prăjite de floarea soarelui, şi pe jos era pământul alb de cojile aruncate. Copiii împrejurimilor alergau, se ascundeau după copaci, sau după grupurile de flăcăi şi de fete, şi câte odată prinzându-se în braţe, se prăvăliau în praf. Puţin mai la vale pe un scăunel, şedea o vânzătoare de seminţe, cu sacul plin înainte, şi c'o nuia în mână, gata să lovească pe tâlharii de copii, cari ar fi îndrăznit să se apropie cu gânduri necurate pentru cuprinsul sacului.

Unul din flăcăi, în mijlocul pieţei, cânta dintr'o armonie, şi trei perechi de tineri, jucau faţă în faţă c'un pas cadenţat, mişcându-şi ritmic mâinile şi clătinându-şi mândru capetele.

Tactul muzicei era uimitor de iute, şi picioarele jucătorilor se mişcau repede de-ţi furau ochii. Şi aici călcau împletecindu-se să cadă, aici săriau în sus, aici se învârtiau în loc, sau se lăsau pe vine într'un picior ridicând în sus pe celălalt. Şi apoi iarăşi, sculându-se se învârtiau, săriau, umblau mărunt, clătinând mereu din mâini şi mlădiindu-şi trupurile lor zvelte. Ceilalţi priviau, unii serios, alţii zimbind şi glumind pe socoteala celor prinşi în joc, iar la rândul lor primiau şi ei răspunsuri isteţe. Perechile obosite se retrăgeau, şi altele intrau în joc, cuprinse de dorul de a frământa ţărâna cu ghetele şi cu ciobotele lor greoaie.

Unora, însă, nu le păsa de această petrecere; ţineau mai bine să stea de vorbă şi să glumească cu fetele. Şi nu rareori se vedeà câte un flăcău fugărindu-şi iubita pe povârnişul „Colnicului Hora". Văzduhul răsuna atunci de ţipetele ei, şi când erà ajunsă de dragul ei, râdeà cu hohote nervoase.

In cârciuma din apropiere era strânsă multă lume. Acolo se beà zdravăn şi se cântà asurzitor arii populare cu sunete monotone, ascuţite, jalnice. Ele făceau o

impresie ciudată : dezvăluiau o fire simplă, sălbatică, un dor nelămurit pentru o viaţă mai fericită.

Din cârciumă mulţi ieşiau la joc, şi cei obosiţi le luau locul. Numai fiăcăii îndrăgostiţi nu se mişcau de lângă iubitele lor, pe cari le ţineau în braţe, chiar înaintea părinţilor, obicinuiţi cu de alde astea.

Mina privià cu plăcere la toate acestea. Peste drum şi-o altă fată se uità în aceeaşi direcţie. Părea posomorîtă şi par'că simţià părere de rău, că nu se poate duce la joc. Mina ghicì ce se petrece în sufletul vecinei sale, şi se gândì s'o înveselească.

Trecù dar drumul la dânsa.

— De ce nu te duci şi tu lângă tovarăşele tale, o întrebă ?

— N'am ce căutà acolo, răspunse ea cu asprime.

— Da de ce ? E zi de sărbătoare, când tot omul cată să se înveselească. Du-te de petrece dar.

— Să mă ferească Sfântul !

Mina voì să afle pricina ; ea însă, se mâniă de întrebările ce i le puneà. Totuşi la sfârşit se înduplecă să-i spue, că pricina supărării e Chirilă, cu care erà în dragoste.

— Şi ce, n'a venit să te ia la joc ?

— Ba, a venit ?

— Şi nu te-ai dus ?

— Cum să mă duc, când el mereu vorbeşte cu Anicuţa. Şi când i-am spus-o, a dat din umeri cu nepăsare. Ce ! sunt batjocura lui ?

— Ei ! fata mea ! Dar poate nu-i nimic între ei. De ce să fii geloasă ? Dă o încolo de pizmă, şi du-te la el.

— Nu, nu ! Să am de-a face cu un rău ?! Niciodată !

— De ce vorbeşti aşa ? Ce ! Dacă te iubeşte pe tine, nu trebue să mai vorbească cu nimeni. Şi tu poate vei fi stat de vorbă vreodată cu vreun alt flăcău, fără să te gândeşti să te lepezi de dragostea lui Chirilă.

— Nu-i adevărat ! Eu nu vorbesc cu nimeni altul. El însă, ştiu bine, e un necredincios, un om rău !

— Ia mai lasă încolo bănuelile şi mânia. Iată ce frumoasă zi avem. Se poate să treacă sărbătoarea, şi tu să nu petreci ? O fi păcat de Dumnezeu, care vrea ca lumea să fie veselă, să rîdă, şi să petreacă ! El urăşte vrajba şi pizma ! Aide să vă împac eu.

— Nu, nu vreau ! Lasă că o să se căiască el, şi zicând acestea îi veneà să plângă.

Mina o luă la braţ, şi începù să se plimbe cu ea. Chirilă în vremea aceasta le spionà pe de departe. In sfârşit mânioasa fu înduplecată de tovarăşa ei, care, aflând cine-i flăcăul, îi făcù semn să se apropie. El vesel, alergă la ele într'un suflet, şi oprindu-se în faţa drajeilui, îi zise voios :

— Când nu-s nici nori pe cer, de ce să fii numai tu posomorâtă, Chilino ?!

O apucă apoi de mână. Ea se zmucì să scape. Flăcăul, însă, n'o lăsà, şi mereu rosteà vorbe de glumă, iar dânsa, silindu-se să-şi desfacă mâinile, râdeà râsul nervos al ciudei.

In sfârşit, s'au împăcat, şi amândoi ţinându-se de mână, plecară, şi amestecându-se în mulţime, se făcură nevăzuţi.

Mina, bucuroasă că a reuşit să înveselească un suflet, se uità câtva timp cu drag după ei, apoi pornì să se întoarcă acasă.

La poartă o aşteptà Nestor.

V.

Puţin după intrarea lor în casă, se anunţă Minei vizita domnişoarei Goroneanu o fostă a ei colegă de pension.

După obişnuitele salutări şi îmbrăţişări, vădit făcute nu de voia Minei, Nestor fu înfăţişat nouei venite. El se închină cuviincios, şi primì unul din acele răspunsuri care înghiaţă. Domnişoara Goroneanu îi aruncă o privire rece, serioasă, şi făcù o prea uşoară mişcare din cap.

Discuţia începù, banală şi fără interes. Mintea lipsită de idei, şi inima goală de sentimente, îşi dădură mâna spre a frământà în sec căldura zilei, rochii, modiste,

„noutăți“ de prin familii. Și la toate acestea Mina trebuià să răspundă de politeță. Adesea, însă, țineà mai bine să tacă, decât să-și urmeze prietena pe calea criticei răutăcioase.

Nestor observà toate în liniște, prefăcându-se, că răsfoește un album cu fotografii; iar din când în când, ridica ochii să examineze pe colega Minei.

Domnișoara Goroneanu erà brunetă, de o statură potrivită. Sub sprincenele ei negre lucitoare, de o arcuire nefirească, scânteiau doi ochi mici, fugari. Bogatul ei păr negru, pieptănat cu cea din urmă îngrijire, îi acopereà în bufuri rotunjite artistic fruntea ei scurtă, și dădeà feței o înfățișare întunecată. Buzele ei subțiri, înroșite, se mișcau, pe când vorbeà, cu o repeziciune uimitoare, și adesea lăsau să se întrevadă niște frumoși dinți albi, mici și îndesați. Intreaga ei figură aveà o frumuseță sălbatecă și rece.

In vorbă, Mina nici odată nu reușeà să-și sfârșească gândirea toată, căci domnișoara Goroneanu mereu o întrerupeà.

— Ghicesc ce vrei să spui!

Și începeà cu o vădită mulțumire, să-i tălmăcească gândul; și când sfârșià, mândră, își îndreptà bluza, de o croială desăvârșită, strânsă la mijloc de un colan de piele, își netezià ușor părul frunții, și întrebà triumfător:

— Așa-i c'am nemerit?

Și atunci îi veneà rândul să răspundă la ceea ce presupuneà că ar fi rostit prietena ei: gura începe să i se misce neînchipuit de repede, vorbele se învolvăreau să iasă mai în grabă, iar ochii și capul le țineau tovărășie prin mișcări. Și când i se păreà că reușise în „spirit“, mândră se uità, în juru-i, și aruncà priviri-săgeți spre Nestor, ca să se încredințeze de urmările istețimei sale.

Mina, în frumusețea ei simplă, răspundeà modest, foarte blajin, și căutà să treacă peste slăbiciunile prietenii sale. Și când aceasta, strigând, îi aruncà în față „argumentele“, pentru care susțineà ceva, ea se resemnà să asculte, neîndrăznind parcă să înfrunte privirile triumfătoare ce o țintuiau, iar domnișoara Goroneanu într'una repetà:

— Pricepi tu? La aceasta te-ai gândit tu? Nu, zău, spune drept!

Nestor era indignat văzând că Mina-i umilită. Dar nu-i veneà să se amestece și el parcă se aflà sub înrâurirea fascinării domnișoarei Goroneanu.

Dar veni prilejul să intre și dânsul în vorbă.

— Știi, Mino dragă, zise prietena ei, schimbând discuția, că peste două săptămâni se va da la prefectură un bal splendid, pentru care se fac niște pregătiri de o să se ducă vestea! Va fi ceva, cum nu s'a mai văzut pe la noi. Eu, mi-am făcut pricepi tu, o roche albă de crep plisat, bluză garnită cu valansene, mânecile scurte cu mănuși lungi ajurate. S'o vezi, dragă, e o splendoare, o splendoare.

Mina zâmbeà blând și tăceà; iar domnișoara Goroneanu urmà:

— Aide, nu dorești să iei parte și tu? Vom petrece admirabil. O să fie lume de elită, dragă! Ce zici să te invităm?

— Mulțumesc, nu. Nu-mi place zgomotul salonului și dansul.

Rău, foarte rău! Mă mir cum nu te plictisești cu o viață așa de monotonă! Să stai mereu în casă....

— Dar și acasă omul găsește multe lucruri, cari să-l poată atrage și încântă.

— Mărturisesc, că sunt incapabilă să pricep. Și mai mă faci să cred, că ceea ce spune lumea despre tine, că ești o mizantropă, nu-i prea departe de adevăr. Să stau eu toată ziua în casă?! Dar ar fi să înebunesc!

— In casă nici eu nu stau toată ziua. Es la aer liber și mă plimb.

— Cum? Eu nici odată nu te-am văzut pe la grădina publică, pe trotuar, la vre-o vizită. Nici la prietenele tale nu vii. Aud, însă, în schimb, că te ocupi toată ziua să petreci cu o lume proastă, inferioară ție cu desăvârșire, și de la care nu ai nimic de câștigat.

Aici Nestor găsi prilej să se amestece.

— Dați-mi voie, domnișoară, zise el, să vă spun că acei ce se coboară în mijlocul poporului nu trebue să aibă gândul la câștig material. Se duc acolo, să lumineze pe cei în întuneric, să înlăture un rău. Și mulțumirea sufletească ce simt, când reușesc în țelul lor, e o răsplată mare pentru ei, singura pe care o urmăresc.

— Vai, domnule! Pentru domniile voastre, bărbații, poate că face să vă ocupați cu asemenea lucruri; o domnișoară, însă, nu; căci se expune criticei lumei. Și noi trebue să luăm în considerațiune opinia publică, căci altfel perdem mult în ochii ei.....

— Şi dacă lumea aceasta e un putregai, oare morala şi judecata ei trebue ţinută în seamă de omul luminat?

— Bine, domnule, dar nu înţeleg pentru ce să te interesezi de nişte proşti! Eşti ameninţat, cum am zis, să-ţi pătezi reputaţia, şi să mai capeţi obiceiuri rele; de oarece pierzi maniera de a te prezentă, devii insensibil la un cuvânt de spirit, şi nu poţi să dai răspunsul cuvenit; în sfârşit pierzi, pierzi mult, căci nu mai eşti în curent cu lumea.

Nestor surâse; vedeà bine că n'ar putea urmà pe această cale; se mulţumì dar, să răspundă ironic:

— In adevăr din acest punct de vedere, pierzi mult...

Mina puse capăt discuţiei, întrebându-şi prietena, ce a mai citit şi cu ce se mai îndeletniceşte. Ea răspunse, că de citit cam de mult n'a prea avut vreme, dar în schimb a petrecut la serate şi a mai lucrat vre-o două pirogravuri, pe care dorea să le expue la vre-o vitrină.

La plecare, Mina îşi însoţì prietena până la poartă. Aici domnişoara Goroneanu, îmbrăţişând-o, îi zise:

— Să vii pela noi, dragă. Vreau să te mai pui, sălbatico, în curent cu ceeace se petrece în lume. Iţi voiu recomanda multe domnişoare, şi vom petrece admirabil. Pricepi tu? Să vii!

Când Mina se întoarse în casă, Nestor izbucnì în râs; şi începù să iee în zeflemea vorbele şi ideile domnişoarei Goroneanu. Tovarăşa lui îl privì la început zimbind, văzându-l însă, că nu se poate stăpânì, râse şi ea. Dar când el se liniştì, îi zise:

— Nestore, nu faci bine. Trebue să ai în vedere mediul în care a trăit această fată. Ea n'a venit în atingere cu sfere mai alese de oameni. N'a citit aproape nimic, şi n'a putut căpătà idei şi sentimente mai înalte. A urmat un pension de fete, unde scăderile morale din sânul familiilor îşi iau aici zborul prin convorbirile colegiale. Carte adevărată, temeinică — de altfel ca în toate şcoalele publice ori private— se învaţă prea puţinà. Cum vrei atunci ca ea să fie o fiinţă deosebită, în mediul, în care a trăit şi urmează a trăì? De ce nu eşti îngăduitor?

Nestor îi dădù dreptate. Discutară apoi despre lipsurile şi mijloacele de îndreptare ale societăţii. Minei, mai îi venea să încline împotriva deşteptării poporului de jos, în momentul de faţă al culturii noastre.

— Căci dacă, ziceà ea, deşteptarea lui se va face acum, când în societatea noastră domneşte atâtea scăderi şi mai ales lipsa de conştiinţă, toate acoperite de o spoială de cultură înşelătoare, care te face să socoteşti că nimic nu poate fi sfânt şi dă numai arme celor răi să reuşească mai uşor în ticăloşiile lor — atunci ţăranul, din om simplu, fără carte, cu credinţă în Dumnezeu, însă, şi cu frică de a săvârşì răul, cum este astăzi, va devenì un semidoct, îmbuibat de toate viţiile societăţii orăşeneşti, îşi va stricà sufletul, şi atunci, vom aveà un rău mai mult: un bolnav sufleteşte de lecuit.

Nestor erà de aceeaşi părere, şi aduceà drept pildă pe ţăranii noştrii, cari vin în atingere mai îndelungată cu orăşenii. Ei îşi schimbă firea simplă şi obiceiurile austere. Sălăşluirea lor cu drojdia societăţii târgului, îmbuibată de o cultură falşă şi primejdioasă, îi conrupe cu desăvârşire. Şi o boală prinde şi se răspândeşte mult mai uşor într'un trup sau într'un suflet sănătos, decât într'unul, care a mai avut de luptat cu molima.

Mina îl aprobă, şi urmărindu-şi gândirea întreruptă, adaose, că totuşi şcoala, ca şi biserica, ar aduce foloasele pe care toţi le cer dela ele, de ar fi conducătorii lor pătrunşi de adevărata cultură. Omul de jos nu poate trăì fără o filosofie, care să fie mai aproape de mintea lui. Biserica i-o dă, şi îl mai învaţă o morală înaltă, care dacă ar fi urmată, ar da roade binefăcătoare. Nu legile pământeşti opresc pe oamenii de rând să săvârşească o faptă rea, ci puterea poruncitoare din lăuntrul sufletelor lor, izvorâtă din credinţă. Şi apoi sunt atâtea rele, pe cari niciodată nu s'au gândit să le pedepsească legile omeneşti! Religia umple acest gol. Şi cu toate acestea este o primejdie tocmai în chipul cum funcţionează cele două focare de lumină. Căci, dacă preotul şi învăţătorul vor venì la sat, încărcaţi cu relele falşei culturi dela oraş, ce bine ne-am puteà aşteptà să facă ei acolo? Ei vor aduce cu ei o morală uşoară, primejdioasă otravă, şi când vor căutà să lumineze sufletul curat al locuitorilor munţilor şi al câmpiilor, îl vor prăpădì cu totul. Săteanul se va deşteptà, dar vai! în ce lume de idei şi de simţiminte! Limanul de mântuire este numai în înclinarea lui de a ţine cu

stăruință la ceea ce a învățat dela părinți. Sunt, însă, și mulți, la cari simțul acesta nu prea înfloreşte.

Nestor o ascultà în tăcere. Vedeà cât adevăr cuprind vorbele prietenei sale. Societat a, se gândì el, zace greu bolnavă. S'a dat alarma de medicii trupului pentru primejdia alcoolului, a pelagrei, a ftiziei, când oare se va da și alarma pentru boalele sufletului? Și când se vor luà măsuri pentru a împiedicà, cât mai este vreme, ca satul, puterea și nădejdea unui neam, să se niveleze cu putregaiul târgului?

VI.

Cunoștința Minei avusese mare înrâurire asupra lui Nestor. Acum nu mai șovăià ca în trecut, când erà vorba să săvârşească binele; nu mai luà parte la petrecerile, cari îi stricau și sănătatea și sufletul, și puteà și el să aibă voință pentru urmărirea unui ideal.

Tot sub îndemnul prietenii sale se îndeletniceà o mare parte din zi cu citirea cărților, ce i le împrumutà ea, iar după amiază, venià s'o vadă, să discute împreună și să petreacă câtevà ceasuri plăcute. Și nu treceà zi să nu descopere într'însa o nouă însușire, o nouă gândire înaltă, sau vre-o simțire aleasă. Mina erà idealul, pe care îl visase, și pe care nici odată nu nădăjduise să-l întâlnească. Și când se aflà cu ea, nu-și puteà ascunde simțimintele, ce-l stăpâneau. La rândul ei, și Mina simțeà o înclinare deosebită pentru el. Incetul cu încetul, la dragostea frățească, cu care erà deprinsă a învălui pe colegii ei, se suprapuse un sentiment îndemnător la visuri. Incepuse să-l iubească. Erà însă mai cumpănită, de cât el în arătarea dragostei sale, și îi lipsiau cu totul aventurile lui entusiaste.

O lună trecù la mijloc. Nestor mereu, în vremea aceasta, amâna pe sora și pe cumnatul său de a pleca la una din localitățile, unde tulcenii obicinuesc să petreacă vara. Ei știau care-i pricina și îl luau în râs, cu toate acestea îi făceau pe voie și nu plecau.

Intr'o zi mai pe la începutul lui August, Nestor zise surorei sale pe care o găsise singură:

— Ați anunțat să vă duceți la țară?

— Se înțelege! Dacă tu n'ai vrut!

— Oare acum ar fi prea târziu?

Eu aşi fi de părere să plecăm la Niculițel pentru câtă-va vreme. Sunt obosit de oraș.

Marioara surâse ironic și îi răspunse:

— Am să vorbesc cu Iancu.

Și într'adevăr, a treia zi plecau câteși trei într'o trăsură spre Niculițel, frumosul și bogatul sat din apropierea podgorilor Saricei.

* * *

Se revărsa de ziuă, când unica societate porni spre șoseaua Meidanchioiului, care se afundă în pădure nu departe de sat. Un vânt răcoros sufla peste tot, și drumul erà plăcut. Perechi-perechi, în caravană înaintau vorbind, glumind, și răzând. In frunte mergeau, Valotca, Mina și Nestor; veniau apoi Marioara și Doamna Eugenia iar în urmă de tot, Iancu Măgură, cumnatul lui Nestor, gospodin Sofronie și Grișa, care țineau în mână un coș cu merinde.

Se duceau să petreacă o zi în pădure, după îndemnul Minei.

Priveliștea, care se desfășură ochilor, în semi întunericul zorilor, erà încântătoare.

La dreapta șos lei, chiar la marginea satului, pe o câmpie întinsă în circuit, în mijlocul căreia se înalță stingher și falnic un mare nuc tufos, se vedeà împrăștiată o turmă de oi. Păzitorul stăteà culcat pe o rână, păzit de credincioșii săi tovarăși, doi mari dulai albi, și cântà duios dintr'un caval, umplând văzduhul de sunete tânguitoare. Arborii mărginași ai pădurei, cari înconjurau din trei părți câmpia aceasta, legănați de vânt, întunecau prin foșnetul lor prelung, melancolica doină. In depărtare se auziau cântecele cocoșilor, lătratul câinilor, mugetul vacilor și al viteilor, mânați de copii spre locul de întâlnire a cirezii satului.

In stânga, o altă câmpie coborà în dâmb ușor la vale, și se opreà la poalele dealului stâncos „Chiul lui Dumnezeu", unde odinioară curgeà un renumit limpede și rece izvor, care purtà numele, pricinuitor de groază, de „fântâna zmeului". Dealul se

înălță din vale, roșiatic-albicios, prăpăstios pe-alocurea și acoperit pe ici pe colo de vre-un mănunchiu de tufăriș scund.

Și dincolo de el, cerul albastru-închis se deschideà văzând cu ochii, într'un plăcut liliachiu-roșiatic, pe care aveau să se împrăștie în curând strălucitoarele raze ale soarelui în răsărire. Inaintea călătorilor se întindeà pădurea, cufundată încă în pâcla fumurie a zorilor, care învăluià și satul și văile din preajmă.

Tovarășii de drum înaintau voioși. Mina se oprea adesea să arate lui Nestor vre-un ștejar mărginaș, al pădurei, fulnic și de o formă neobicinuită; vre-un plop crescut mai în desiș, privind trufaș de sus la tovarășii lui mai scunzi dinprejur; sau vre-un stol de păsărele, trezite atunci din somn, și pornite în zbor vesel spre Dunărea din apropiere. Și coloritul cerului, pătat cu nori alburii-roșiatici, o vrăjeà, ca și duioasa doină a păstorului, ce îngână vuetul satului în deșteptare.

Intrară în pădure.

Un întuneric tainic și o răcoare tomnatecă domneà pe sub copaci. Frunzișul păreà o mantie aeriană a îmbelșugatului covor de iarbă, ce se întindeà peste tot locul.

Cei opt călători ai zorilor, simțiră răcoarea rouei, care le udà ghetele și mărginile de jos ale hainelor. Marioara și doamna Eugenia începură a murmură; Mina, însă, și Valotca săreau ca niște căprioare, unde vedeau iarba mai mare, iar Nestor erà silit să-i urmeze. Doamna Eugenia striga la ei, să se retragă de acolo, căci pot fi șerpi și gușteri primejdioși. Dânșii, însă, setoși de așa petrecere, n'o ascultau, și tot sărind, înaintau voioși în desimea arborilor. Ceilalți se țineau la oarecare departare. Dar calea ce apucaseră, erà anevoioasă, și peste puțin mătușa Minei se oprì.

— Unde ne ducem noi pe-aici, întrebă ea?

Tovarășii săi se opriră și ei.

— Adevărat, unde ne-afundăm, zise și Mărioara?

Nestor le strigă de departe, că în apropiere se află un izvor, care face să fie văzut.

— De ce să nu mergem, îi îndemnă gospodin Sofronie?

După puțină șovăire, se hotărâră să înainteze în desime, pe unde apucaseră tinerii lor tovarăși.

Trecură peste stânci rupte din vârful dealului, și acoperite cu o pătură verde de mușchiu; ocoliră mănunchiurile dese de copaci tineri, înlănțuiți de ierburile agățătoare, săriră peste arborii din cale doborâți de vreme sau de toporul omului, și ascultară la cântecele melodioase ale păsărelelor, care se înveseleau de reînvierea firii.

După multă rătăcire, căci nimeni nu știà bine locul izvorului, dădură în sfârșit de el. Curgeà dintr'o crăpătură a stâncii înverzită de mușchiu, și undele lui limpezi cădeau în susure pe o piatră mare, din față, și apoi, în mici cascade neîntrerupte, își croiau un drum prin ierburile și florile, care le ațineau calea. Cinevà făcuse o bancă de lemn în apropiere, și sute de semnături o acopereau. Se mai vedeau poezii, impresii de tot felul, scrise fără învoială pe lemnul cojit, de perechile îndrăgostite, cari pășiseră pe aici.

Doamna Eugenia și Marioara șezură să să odihnească. Valotca se jucà cu apa și culegeà flori de pe marginea ei. Nestor tăià cu briceagul nuele drepte de alun, ca să dea câte una tovarășilor săi. Gospodin Sofronie stà călare pe o stâncă, și povestea prietenului său, Iane, renumitele hoții ce se făptuiau într'o vreme în pădurea aceasta unde astăzi călătorul poate pătrunde fără nici o teamă; iar cumnatul lui Nestor ascultà cu luare aminte la povestirea isprăvilor grozave ale haiducilor, Buzatu, Pârlă-Crășmă, Licinski, despre care orice dobrogean din partea locului aveà de povestit câte ceva.

După un popas de vre un ceas, porniră iar, și începură a sui povârnișul dealului. Erà prea repede, presărat în toate părțile cu bolovani, cu gropi, cu ramuri uscate, cu mărăcini. Tinerii se sileau să ajungă cât mai iute sus, și aceasta le pricinuià râsul nervos al oboselei. In urma lor, însă, ceilalți, și mai ales mătușa Minei, înaintau cu greu. Nemulțumiți dojeneau pe ceea ce i-au adus pe această cale prea anevoioasă.

In sfârșit, cu ajutorul lui Nestor și al Minei, cari se coborâră să ajute și pe doamna Eugenia, cu toții au pus piciorul pe culme.

Dădură din nou de șoseaua, părăsită încă dela intrarea lor în pădure. Aici, ea, pe alocurea erà săpată 'n stâncă, și din amândouă laturile ei se aflau înșirați arborii până la care se oprise toporul inginerului.

Călătorii răsuflară în toată libertatea și-și aruncară ochii spre locul de unde

au venit. Nu se vedeà nimic. Povârnișul erà ascuns de tufișurile încurcate de împletiturile ierburilor agățătoare, de stâncile rostogolite, de trunchiurile și de frunzișul arborilor. In schimb pe deasupra coamei pădurei, în depărtare, se înfățișà o priveliște pitorească. Soarele răsăreà tocmai atunci, ca un glob de aur. Norii ruginii, strânși pe o parte a cerului, își colorară culmile într'un auriu strălucitor, întreaga boltă cerească șovăitor își schimbà din clipă în clipă coloritul, iar stâncile împrejurimilor răsfrângeau în clipiri orbitoare razele soarelui. Jos, în vale, căsuțele niculițelenilor apăreau ca niște gingașe miniaturi, albe, înconjurate încă de o pâclă ușoară ; iar pe șosea cireada satului înaintà încet spre pădure. Din când în când o suflare mai tare de vânt aduceà până sus, sunetul clopotelor dogite ale buhailor, și mugetul vacilor și al viteilor, care săriau zburdalnic pe lângă mamele lor ; iar dincolo de sat, se întindeà câmpia, pe care se zăreau miriștile ca niște pete galbene, alături de altele verzi, ce le alcătuiau imașurile, bostanii și semănăturile de păpușoiu. Și încă mai departe, ca o dungă argintie, șerpuià Dunărea, peste al cărui mal opus, câmpia se continuà și se pierdeà în zare.

Mina privià visătoare. Nestor o întrebà la ce se gândește.

— Privesc răspunse ea, spre zarea depărtată, și mă gândesc că și acolo pământul e bogat, dar oamenii nu-s mulțumiți de viață....

— Nu-ți frământà mintea, Mino, cu astfel de gânduri, tocmai acum. Aici trebue să fim veseli.

— Ai dreptate. Dar firea mi-e așa. Clipele de mulțumire mi le întunecă gândul realității lumii.

In acel moment Valotca dete un strigăt: găsise o broască țestoasă și plin de bucurie o aduse și o lăsă la picioarele tatălui său. Toți se uitară la ea, iar micul lor tovarăș ziceà că o va luà cu el. Mina, însă, îl oprì.

— Nu, Valotco! Căci această biată ființă vrea să trăiască liber, să se plimbe să se joace ca și tine; poate că are pui .... ce se vor face dânșii lipsiți de ajutorul ei de mamă?

Copilul o ascultă în liniște, apoi, fără să rostească ceva, luă broască și o duse acolo unde o găsise. Când se întoarse, privì triumfător la Mina, care îi răsplătì fapta sărutându-l.

Se puseră iarăși pe drum. Arborii în așteptarea ploiei de lumină, ce în curând aveà să cadă peste ei, se mlădiau la suflarea ușoară a vântului și foșniau prelung, de se păreà că în nor se revarsă valurile înspumate ale unei mări agitate.

In văzduh păsărelele se încrucișau în cale zburând în stoluri voiase, spre miriști, spre apă sau spre livezi.

Din sat venià acum zgomot de căruțe, iar șoseaua era plină de muncitorimea care se îndreptà la culesul porumbului.

Excursioniștii erau încântați de ceea ce vedeau și întâlneau; și chiar mătușa Minei, care se cam împotrivise la excursiune, acum, mulțumită, ziceà că ar fi făcut rău de nu veneà.

In sfârșit, după vre un ceas de drum, se apropiară într'o poiană din stânga șoselei. Tot locul acì erà acoperit de o iarbă măruntă, prin care mișcau gingașe flori de toate culorile.

Se așezară jos să se odihnească și legară vorbă între ei. In curând li se făcù foame. Grișa întinse merindele sale, iar Gospodin Sofronie frânse cu mâna pâinea, zicând că la câmp nu-i nevoe de unelte boerești.

Mina glumì pe socoteala lui.

— Vezi că și dumneata ești împotriva boerilor!

Gospodin Sofronie răspunse, și discuția se înjghebă. De data aceasta, însă, el n'aveà gând să se mânie. Aerul, plimbarea, tovărășia, în care se aflà, îl îndemnau să fie vesel și numai vesel. De altfel avea de sustinător și pe Iancu. Cu un rar avânt, dar, lua în zeflemea ideile și vorbele nepoatei sale, pe când mâncà cu poftă.

Băgând de seamă, că Grișa stă deoparte singură, se aplecă spre Iancu și îi șoptì ceva la ureche; apoi strigă voios:

— Grișo, ia vino încoace!

Grișa se apropie.

— Pune-te jos lângă mine!

Și văzându-l că se codește, îl trase cu sila.

— Aici nu vezi că suntem toți din partidul poporului?

Pofta de vorbă crescu și mai mult când începù să curgă din belșug vinul de Sarica. Pe când ciocneau paharele, Gospodin Sofronie, văzând că Mina și cu Nestor nu-i prea țineau bună tovărășia la băut, dându-i cu cotul vecinului său, Iancu :

— Așa e lumea, zise ! Noi ne îmbătăm cu vin, iar dumnealor cu idei revoluționare !

— Beția noastră, însă, răspunse Mina nu râzând, cel puțin nu vatămă sănătatea, pe când a domniilor voastre face atâtea rele . . .

— Dar nu ne duce la spânzurătoare ! . . .

Și zicând acestea, Gospodin Sofronie începù să cânte o veselă arie căzăcească, în care se vorbeà de zdrobirea vrăjmașului.

— Acesta-i cântec, zise el când sfârșì : cere arme pentru dușmanul din afară. Nu ca „dubinușca“ voastră !

— „Dubinușca“, unchiule, s'a născut tot din nevoia luptei împotriva tiraniei stăpânitorilor răi.

— Dacă se poate vorbì de o tiranie, apoi aceea este a voastră : niște mucoși să schimbe fața pământului !

— Ia, lăsați aceste vorbe, îi întrerupse doamna Eugenia. N'am venit aci ca să vorbim fleacuri.

Veselia își reluă avântul și multă vreme împrejurimile răsunară de glumele și de râsetele comesenilor.

După un ceas, Gospodin Sofronie și Iancu, tovarășul său nedespărțit în excursiunea aceasta, dormeau pe iarba verde ; Marioara și doamna Eugenia stăteau de vorbă la rădăcina unui stejar ; Grișa strângea pe îndelete rămășițele ospățului, și pe furiș mai aruncà în gură câte ceva, și mai trăgeà o dușcă din galonul cu vin ; iar Mina, Nestor și Valotca plecară să caute coarne coapte. Mergând alături, Nestor amintì tovarășii sale de „dubinușca“.

— A ! da ! E un cântec revoluționar popular.

— Are și muzică ?

— Da.

O rugă să i-l cânte, și Mina îi făcù pe voie. Erà în adevăr o arie, în care se resfrângeà parcă, suferința și energia unui popor asuprit.

Una din strofe spuneà :

Va sosì, însă, pentru norod,
Să-și descovoaie puternica spinare
Și împotriva stăpânitorilor săi,
Va ridicà străbuna-i ghioagă !

Și mereu reveneà refrenul :

Cu ciomagul vom izbutì,
Porniți odată, nu ne vom oprì,
Vom muncì, vom zmucì
Și vom lovì !

Sunetele se perdură în pădure în ecou depărtat. Pentru întâia oară aceste locuri auziau răsunetul melodios, venit din depărtări mari, al unor suflete în răsvrătire.

Cei doi tovarăși mergeau tăcuți. Deodată Valotca îi strigă.

Găsise un corn cu rod. Ei se apropiară și începură a culege coarnele coapte în liniște.

Pe când se îndeletniceau cu aceasta, în apropiere se auziră țipetele unui animal. Se întoarseră spre locul de unde veneau ele. Nu se vedeà, însă, nimic. Țipetele urmau a se auzì. Mina ascultă câteva momente, luă apoi nuiaua de alun, ce i-o dăduse Nestor la izvor, și înaintà spre un tufiș din apropriere.

— Ce crezi că este, întrebă tovarășul ei !

— O broască prinsă de șarpe.

— Și ce vrei să faci ? O să te musce !

Mina, însă, intrase în tufă, și Nestor fu silit să o urmeze. Ea făcù loc în tufăriș, și putù vedeà șarpele, ținând broasca în gură. Acesta, cum auzì mișcarea în jurul său, se retrase la rădăcina tufei, unde își aveà culcușul. Cu toate că Nestor o sfătuià să se retragă, totuși prietena sa își urmăreà cu stăruință ținta de a mântuì broasca de moarte. Văzând că nu-i ascultat, hotărî s'o ajute. Venì, dar, din partea opusă, și lovi în șarpe, care, înspăimântat, dădù drumul broaștei și fugi în lături. Nestor îl ajunse și cu două lovituri puternice, îl făcù să se zvârcolească în convulziunile agoniei.

Veni apoi lângă Mina. Ea îngrijea de broască, pe care o pusese pe o frunză lată și căută s'o reducă la viață. In adevăr, peste puțin, redeșteptată de spaima morții, și întremată de sufletul groaznicului ei vrăjmaș. Broasca prinse a se mișcà, iar Mina priveà la ea cu bucurie. Și când o văzù luându-și încet drumul să se ascundă în iarbă, se întoarse spre Nestor și surâse.

— Și șarpele ?

— L-am omorât !

— Vai ! Sărmanul ! Nu trebuià ; destul că îi luasem hrana pe astă-zi.

In acest moment Nestor se simți prea mic în fața prietenei sale, care îi apăreà un înger de bunătate.

Când s'au întors în poiană, găsiră pe tovarășii lor tot la locurile unde i-au lăsat. Gospodin Sofronie și Iancu dormeau; pe cap aveà fie-care câte o coroană împletită din iarbă și flori, făcute de Marioara și de doamna Eugenia. Ele, culcate, se priveau cu ochii somnoroși, și de abia mai schimbau câte o vorbă. Sosirea Minei și a tovarășilor ei, le goni somnul ; și voioase ascultară la povestirea entusiastă a lui Valotca, despre mântuirea broaștei și omorârea șarpelui, care ziceà el, aveà o lungime neînchipuit de mare. Gustară apoi din carne. Nestor și Mina se așezară jos, și cu toți făcând roată, începură a povesti de șerpi, vânaturi și de primejdile, care așteaptă pe cei ce le urmăresc. Deasupra lor pe ramuri, păsărelele își cântau imnul lor de iubire fără de prihană, și frunzișul se legănà mereu în scurgerea vremii.

Spre înserate luară drumul șoselei să se întoarcă în sat. Când eșiră din pădure, soarele erà ascuns după dealurile împădurite ale „Gorgoaiei", și umbra se întindeà peste valea întreagă. Sătenii se întorceau de la muncă, obosiți, rumeni de soare.

Pe ulițele satului erà o mișcare, neobicinuită în timpul zilei : pâlcuri - pâlcuri de fete și de copii, cu cobilițele pe umăr, dângănindu-și căldările dobrogene de aramă, se îndreptau la cișmele ; câte odată, prin norii de praf, treceau chiuind flăcăii, în fuga cailor, pe cari îi mânau la adăpat.

Satul se pregătea pentru ospățul și odihna de noapte.

Escursioniștii înaintau veseli și își spuneau impresiile.

Noaptea târziu, după ce cu toți au luat masa la o laltă, s'au retras pe la gazdele lor, ducând cu ei amintirea frumoaselor petreceri.

Și de atunci sătenii zilnic vedeau pătrunzând în întunecimea pădurei trei călători tineri, pe ale căror chipuri flutură veselia și bucuria. Din când în când se mai adăoga un nou tovarăș, mai în vârstă de cât însoțitorii săi, mai tânăr, însă de cât ei, la glume și la râs.

VII

Trecuse luna lui August și o parte din Septembre. Lumea se întorsese dela Niculițel pela căminurile ei, și începuse a se îngriji și a se pregăti de iarnă.

Nestor își aveà și el grija lui. Se apropià luna lui Octombre, când Mina trebuià să plece la studii. Aveà să intre, dar, din nou în țara aceea, unde sufletele înflăcărate pentru libertate, vin, cu nebun curaj, să se ciocnească de stânca silniciei.

Tovarășa lui, cu firea ei entusiastă, setoasă de triumful ideii drepte, putea-va sta la o parte, să-și vadă în liniște de cursurile ei ? Nu, fără îndoială ! O cunoșteà el bine. Și acest gând nu-i dădeà odihnă. Și erau momente, când în închipuirea lui se înfățișau scene grozave, la cari Mina lua parte. Vedeà, parcă un vârtej de oameni încăerați, scânteieri de focuri de pușcă, sânge peste tot, oameni doborâți, mușcând pământul de durere, călăreți călcând peste trupuri încă vii, și pe ea, prinsă împreună cu alții, târâtă în închisoare. Și aici, în umezeală, legată cu lanțuri, ofilită de suferințele trupești și sufletești, luptându-se cu o groaznică fantomă : un temnicer, cu chipul sălbatic, rânjitor, cu ochii turburi de pasiune silindu-se să-i înfrângă împotrivirea...

Nu ! Fără îndoială, trebuià să facă ceva, s'o refie. Dar cum ? Când el însuși, prin entusiasmul ce-l arătase pentru ideile ei, o făcuse să iee un avânt mai mare și o întărise în părerile ei ! Vedeà cât de nesocotit fusese. Și cât de mare dreptate dădeà acum lui gospodin Sofronie, care cu înțelepciunea sa de om cu bunul simț, căutase totdeauna să pue frâu pornirilor nepoatei sale ! Oricum, însă, trebuià să încerce a o determină să rămâe în țară, sau, combătându-i ideile, să-i micșoreze avântul.

Și într'una din zile venind vorba de plecare, dânsul îi zise :

— Vrei, dar, să pleci cu orice preț?

— Ce fel de întrebare îmi faci, răspunse Mina mirată? Dar îndată adaose: Și tu, Nestore, nu vei fi aici; de altfel suntem datori, să ne gândim, că trebue să ne terminăm studiile.

— Dar, n'ar fi mai bine, Mino, să rămâi în țară, să vii în București, unde avem și noi o bună facultate de medicină?

Ea îi arătă atunci, că, sau ar trebui să renunțe la cei trei ani de studii, urmați în Rusia, și să înceapă dela capăt, sau să treacă examene de diferență, cari ar fi însemnat o perdere de timp tot așà de mare. Apoi mai erà și voința unchiului ei. Nestor, însă, stărui, și câteva vorbe scăpate, dădură de gol temerile lui.

— Nestore, îi zise ea atunci. N'avea grije. Mă duc să-mi văd de treabă. Și apoi, chiar dacă nu va fi așà, oare nu trebue cineva să-și facă datoria de om?

— Suntem datori să ne îngrijim mai întâiu de noi, apoi de alții.

— Eu nu sunt de părerea asta. Trebue să ne gândim de o potrivă și la cei ce suferă și așteaptă o viață mai senină prin ajutorul nostru.

— Tu, Mino, ești prea mult sub înrâurirea stării din Rusia. Ceeace ai dorì să fie acolo nu se întâlnește în nici o țară din lume, cât de înaintată.

— Cum? Aici de pildă omul nu-i liber?

— Indrăznesc să spun, că nu numai aici, dar pretutindeni; căci sunt legi firești tiranice, cărora sântem siliți să ne supunem. Strigăm că vrem egalitate și nu ne gândim că la aceasta stă împotrivă natura însăși, care împărțește rău bunurile sale. Uită-te la oameni, de pildă: pe unul îl vezi idiot din naștere, pe altul geniu; unul și-a deschis ochii într'un pustiu și trebue să rătăcească și să prade spre a se hrăni, iar altul se bucură de toate binefacerile ogorului mănos. Nu mai vorbesc de ereditate, de mediu, de nevoia luptei pentru viață, cari toate ne arată, cât de liber e omul! Nu-i nebunie, dar, să visăm o societate, în care idiotul să aibă dreptul — și aceasta hotărât prin legi — să fie pus pe aceeași treaptă cu omul genial? Trândavul să împărțească rodul cu cel ce zi și noapte a muncit ca să-l capete? Și cel energic să fie stingherit în faptele sale de cel domol, egalul său? Și atâtea altele, cari ne dovedesc, că nici egalitatea nu poate fi realizată pe pământ.

Mina îl asculta în liniște.

— Iți spun drept, îi zise când sfârși el, că nu te mai recunosc! Nimeni nu luptă astă-zi pentru o egalitate așà de curioasă, ca aceea de care îmi vorbești. Acestea nu sunt principii de susținut. Oamenii cu mintea sănătoasă se trudesc să creeze omenirei o stare socială, care să îngăduiască, ca ori cine, venind pe lume, să aibă de o potrivă aceleași greutăți de învins și aceleași bunuri de câștigat în viața. Să se înlăture pentru tot-deauna acele ticăloase legi, cari întind aripi ocrotitoare unor puțini, —și nu celor aleși ca minte și ca inimă—iar celorlalți le pun grele stavile, deși mulți din ei sunt oameni aleși. Iar celor ce încearcă să ridice glasul în numele dreptății, le trimit puternicele argumente: gloanțe calde.

Nestor erà încurcat. Vederile Minei erau și ale lui. Și totuși trebuià să stărue în țelul său. După puțină gândire, răspunse:

— Și în Rusia, Mino, se va îndreptà starea socială. Trebuesc lăsate, însă, lucrurile în mersul lor evolutiv. Orice revoluțiune, prin relele ce le aduce, înseamnează un pas îndărăt, sau cel puțin o oprire, pentru multă vreme, a propășirei.

— Nu, fiindcă cei ce dețin astă-zi cărmuirea, care le aduce atâtea foloase, nu se pot lăsà de ea așa de ușor, numai cu vorbe platonice. Prin lupta aprigă, va veni sus adevărata elită, cea intelectuală și morală, care astă-zi locuește, poate în bordee umede. Și atunci, va fi domnia dreptății, a muncii curate și cinstite pentru binele obștesc

— Tare mă tem, că odată cu domnia elitei tale, să nu năvălească și stăpânirea mulțimei ignorante, ceace ar fi un rău cu mult mai mare, de cât tirania de astăzi a nobililor.

— De loc! Ohlocrația, într'adevăr, e foarte primejdioasă—avem atâtea pilde în trecut,—dar ea nu se va ivi. Astăzi se luptă pentru înlăturea castelor, cari stinghiresc și împiedică domnia pe pământ a iubirei între oameni și a stimei după merit. Desființarea lor, o să aducă o eră de stăpânire înțăleaptă. Ohlocrația nu va căpătà puterea!

— Și crezi că se va puteà face aceasta prin silnicie? Eu sunt sceptic. Un lucru apoi mă miră: văd în tine un contrast; pe de o parte ești o fire foarte blajină, ertătoare, care te-a făcut să te gândești la o filozofie a îngăduinței, iar pe de alta, ai

fi în stare să întrebuinţezi toate mijloacele silnice pentru reuşita ideilor tale. Aceasta te apropie de cei pe cari îi urăşti.

Mina zimbi.

— E, însă o deosebire, Nestore. Eu şi cei ce gândesc ca mine, vom fi silnici numai o singură dată, pân'om aşeză în sanctuarul lor dreptatea şi libertatea; pe când potrivnicii noştri, pentru a-şi apără ticăloşia stau pururea cu armele ucigătoare în mână.

— Bine, dar în luptă, însemnătatea cea mai mare o va aveà norodul, a lui va fi biruinţa şi el va fi şi stăpânul. Cum veţi puteà înfrânà poftele nesăţioase ce s'ar ivì? Omul, fiind apăsat de nevoi, cari vin sau nu de la semenii lui, îşi are sufletul gata de răsvrătire. Şi vai! de aceia care, după ce l-au îndemnat la luptă, înaripându-i visurile, nu vor fi în stare să-l mulţumească!

— Poate că ai dreptate aici. Dar capii mişcării sunt oameni îndemnateci, şi ştiu cum trebue să lucreze. Şi apoi, oare din pricina aceasta trebue să lăsăm, ca tirania să troneze şi nobilii să sugă sângele poporului?

— Nici în această privinţă nu-ţi dau dreptate. Ai uitat pe Tarde, care spune, că propăşirea unei societăţi se face prin legea imitaţiei. O invenţie genială, de pildă, poate schimbà faţa unei societăţi; dar ca ea să fie îmbrăţişată de toate straturile populaţiunii, cată întâiu să fie primită de pătura nobililor, şi de la ei, prin imitaţie, să se împrăştie pretutindeni. In aceasta stă însemnătatea nobilimei, după cum observă sociologul francez, şi ea fiind folositoare, nu trebue distrusă.

— Fie. Dar când e vorba de nobilime, astăzi se înţelege cea de sânge; mâine, însă, va fi socotită ceea a minţii şi a inimii alese. Şi imitaţia dumitale se va puteà face atunci în chip şi mai desăvârşit, căci fiecare va fi încredinţat, că luându-se după cei de sus, umblă pe cărarea binelui. Pe când acum, pe lângă unele părţi bune, se imitează şi atâtea obiceiuri netrebnice.

Ah! Şi ce bine ar fi să reuşim, să înlăturăm pe trândavi şi pe trufaşi, care disprețuesc pe ceilalţi pentrucă aceştia muncesc ca să trăiască şi pentru că nu s'au născut în palate! Nu mai vorbesc de principiul lor: „nolli me tangere," că altfel poţi fi petrecut în frigare, pe care o mânuesc de minune.

Tu, Nestore, nu-i cunoşti, sau poate te-ai lăsat să fii înşelat de zâmbetul acela rânjitor, care e o minciună ticăloasă. Sufletul lor e un tăciune lucitor, ademenitor, dar vai! de acela, care l-ar atinge! Da, Nestore, suntem datori a luptà, ca să-i facem a înţelege odată, că legile firești nu se supun celor pe cari oamenii le-au ticluit!

Vorbise cu însufleţire, cum se întâmplà adesea, când atingeà asemenea chestiuni. Obrajii i se înviorară, şi ochii îi clipeau vioi. Nestor tăceà. Vedeà bine, că greşise alegând calea discuţiei pentru a-i înlătură nişte idei înrădăcinate.

Schimbă atunci tactica.

— Uiţi, însă, Mino, că eşti româncă. Lasă Rusia. Acolo chiar generaţiile mai tinere de nobili se câştigă la ideile noui, şi ele vor triumfà odată. Tu, însă, nu trebue să te avânţi în primejdie. Simţi atât de frumos şi ai un prisos de energie; de ce s'o cheltueşti pentru o ţară străină? Şi aici, în patria noastră sunt atâtea lucruri de îndreptat. Ţăranul e într'o stare foarte rea, femeea e năpăstuită, desfrâul ca o cangrenă roade toate sufletele; morala e batjocorită. O inimă cum e a ta, va fi pentru noi un îndemn de luptă, o putere pentru a învinge.

Veni acum şi rândul Minei să tacă şi să rămână pe gânduri. Nestor privind-o cu dragoste, urmă:

— Gândeşte-te, că ai rude, cari nu ştiu primejdia, în cari se află scumpa lor Mina. Tu pleci, ca să te arunci, poate, în gura morţii, iar ele gândesc, că te duci pentru binele tău! In Rusia şi fără tine, va urmà luptà. Ideile voastre îşi vor croì mereu calea spre reuşită. Sunt atâtea suflete, atâtea braţe acolo, încât ajutorul tău va fi o picătură într'un ocean nemărginit. Aici, la noi, sunt mai puţini idealişti, iubitori şi sinceri ai binelui obştesc. Luptând şi reuşind pe lângă vatra părintească, vei simţi sublima mulţumire, care se capătă prin îndeplinirea datoriei şi prin săvârşirea binelui!

— Uiţi, însă, un lucru, Nestore! Uiţi, că sunt băsărăbeancă! Locul tău de naştere e liber, românesc, al meu, însă nu!

Se făcù tăcere, şi din nou Nestor rămase încurcat. Mina îi alungă un gând ce 'şi făcuse loc în mintea lui.

— Aceasta dă aripi convingerilor mele. Şi ce frumos e să lupţi pentru libertatea patriei tale şi tot deodată să ajuţi, ca şi alţii, să şi-o capete!

Se făcù iarăşi tăcere.

— Mino, zise peste puțin Nestor, îți dau dreptate. Totuși mai este și altceva... iartă-mă, că nu-mi pot înăbuși egoizmul..... un gând mi-a săgetat inima..... Nu te gândești de loc la mine?

Ii apucase mâinele și glasul său tremură. Ea, înduioșată, ridică ochii și îl privi cu dragoste. Simțimintele ei pentru dânsul o năpădiră cu furie, și aruncară un văl de uitare peste cele în cari atâta vreme i se plămădise sufletul.

— Iartă-mă, Nestore, îi zise. Cum poți să mă învinuești astfel?

De ce atunci vrei să te duci la moarte? De ce nu te gândești la chinul meu? Ce mă voiu face, dacă te voiu perde?

Și zicând acestea, ochii i se înrâurară de lacrămi.

— Nu te gândi la moarte, răspunse ea înduioșată. Nu toți ce luptă mor.

— Adesea, însă, cad tocmai cei mai nobili! Și tu, Mino, n'ai să-ți cruți viața; te cunosc bine!... O soartă rea mă urmărește.... Sunt adumbrit de fericire acum, nenorocirea, însă, îmi rânjește, înfiorător! Și tu i-ajuți triumful. Ești, fără milă pentru acela, care te iubește! De ce să fie așa, Mino, când sufletul tău e îngeresc? De ce?

Și din nou ochii i se împăinjeniră de lacrămi. Tânăra fată îi strânse cu putere mâna, și mângâindu-i fața, îl rugă să se liniștească, făgăduindu-i, cu voce drăgălașă, și care tremură ușor, că îl va ascultă, și se va ține departe de luptele colegilor ei. El, plin de bucurie, recunoscător, îi sărută mâna-i delicată.

Valotca intrerupse această scenă, intrând în odaie, și poftindu-i la masă.

In seara aceea Mina fu foarte veselă; glumeă, râdeă și vorbeă într'una. După masă, luă chitara și cântă câteva arii vesele. La cererea unchiului ei, zise și o căzăcică. Gospodin Sofronie se sculă și prinse s'o joace cu Grișa, pe care l-a silit să intre în joc. Toți râdeau privind la ei. Nestor uitase de gândurile sale mohorâte, și luă parte și el la veselia tuturor.

Noaptea, târziu, sub un cer înstelat, se întoarseră acasă. Erà mai liniștit.

VIII

Sosì ziua plecării Minei. Nestor și ai săi se coborâră la debarcader, unde de-abeà putură răzbate prin mulțime. Pe cheiu se desfășură o vie mișcare. Hamalii cu sacii plini cu marfă de-a 'nspinare alergau spre vapor, încrucișându-se cu alți tovarăși ce se întorceau să fie încărcați. Alții, strigând mereu la lume să li se facă loc, aduceau lăzi de lemn pe niște cărucioare mici pe două roate, făcând un zgomot asurzitor pe scândurile podelei, care uneà pontonul de acostare cu cheiul. Negustorii și slugile lor mișunau printre ei, și adesea brăzdau aerul strigătele lor de nemulțumire.

Vuetul încărcării îl desăvârșeau vinciurile vaporului, cari lucrau mereu în hârâituri prelungi: mărfurile de pe ponton se ridicau în sus de puternicele cârlige, și se lăsau domol în fundul întunecos al hambarelor vasului.

Mina sosì peste câteva momente, însoțită de gospodin Sofronie, de mătușa ei și de Valotca. Erà îmbrăcată cu o haină lungă de călătorie; pe cap purtà o pălărioară de pâslă cenușie, simplă, iar în mână țineà o mică geantă. Zărind pe Nestor și pe rudele lui, alergă la ei. Ceilalți se apropiară si dânșii.

Nestor tot timpul stătù de vorbă cu ea. In ochii lor se puteà vedeà mâhnirea ce-i frământà.

El o sfătuì din nou să fie înțeleaptă și să se ție departe de niște lupte zadarnice. Să-și amintească, că atâtea căi se deschid spre viitor, dintre cari numai una singură duce la fericire, când cineva are de călăuză voința și cumințenia. Mina îi făgăduì din nou, că îl va ascultà. Se înțeleseră apoi asupra conrespondenței. Ea trebuià să-i scrie des, și să-i arate ce face, ce gânduri o frământă, ce hotărâri voià să iee. Astfel prietenul ei puteà fi în măsură să știe cele ce se petrec în jurul ei, și s'o împedice la vreme, de va fi vre-o primejdie.

Un șuerat ascuțit, făcù pe toți să tresară: erà semnalul că momentul de plecare se apropià. In curând o a doua șuerătură silì pe călători să-și iee rămas bun dela ai lor.

Mina își îmbrățișă mătușa care o sfătuì să fie cuminte; sărută apoi pe Valotca și strânse mâna rudelor lui Nestor; iar când venì și rândul lui, amândoi stătură câteva clipe în nemișcare. Ea întinse întâiu mâna. El i-o luă: erà rece. Se priveau în ochi și nu găseau cuvintele cu care să-și iee rămas bun. Și cât n'ar fi dorit să se

îmbrăţişeze! Dar nici unul nu îndrăzni să facă întâiul pas. De odata gospodin Sofronie stigă, că trebue să se grăbească. Mina, despărţindu-se de prietenul ei, îi zise:

— Vremea trece, Nestore, şi ca mâine vom fi iar împreună! Rămâi cu bine, dar!

— Călătorie bună, Mino! Şi nu uita, te rog făgăduinţa!....

Puţin după aceea vaporul îşi ridică ancora şi măreţ porni încet la vale. Mina alături de unchiul ei, stăteà pe cuverta de sus, şi îşi flutură batista, iar de pe chei prietenii şi rudele se întreceau să-i răspundă. Vaporul se depărtà din ce în ce mai repede, în mijlocul valurilor înspumate, şi tot mai mult se micşorà. In curând nu se mai puteau deosebi călători. Nestor, privind la pata cea neagră, mişcătoare, care se depărtà într'una, i se păreà că vede un demon nemilos, care i-a răpit avutul sufletesc, ca să-l ducă să-l peardă în întunericul necunoscutului. Vasul peste câteva momente se făcù nevăzut, după cotitura „Colnicului Hora". Visătorul îndrăgostit ar fi stat încă în loc, dacă Marioara nu l-ar fi deşteptat din gândurile lui.

* * *

O săptămână, Nestor nu ieşi din casă. Citea mereu. Soră-sa îl tot mustrà spunându-i, că îşi va perde sănătatea stând mereu în nemişcare şi în aerul închis al odăei lui. El, însă, nu voia s'asculte. Pe nimeni nu primia, afară de colegul său Aureliu Georgescu, care aveà darul să-l înveselească cu povestirile dragostelor sale uşoare, pline de primejdii, din care însă, Nestor eredeà una la sută, deşi le ascultà cu plăcere.

Aureliu vorbeà cu duh, şi adesea făcea şi pe prietenul său să încerce a-i ţine tovărăşie la o întrecere de glume.

Tot el reuşì într'o zi, în sfârşit, să-i alunge tristeţea, şi îl hotărî să iasă în oraş.

De atunci zilnic făceau plimbări, şi rătăceau pe malul Dunărei, ba, câte odată Aureliu îşi târà prietenul prin uliţele lăturalnice din marginea oraşului, ca să-i arate la vre-o fereastră doi ochi frumoşi.

Intr'una din zile îl duse şi acasă la el. In salon erau mosafiri. Nestor fu înfăţişat tuturor, iar după ce nouii veniţi luară loc, doamnele îşi reîncepură convorbirea. Se vorbeà de o apropiată nuntă, şi fie-care îşi descrià îmbrăcămintea nouă ce şi-o poruncise. Una îşi făcuse o rochie cenuşie de mătase, cu garnituri, ce preţuiau atâtea sute; alta lăuda măestria croitorului ei din Galaţi, care îi făcuse o minune de frumuseţă şi de eleganţă. Şi vre-o jumătate de ceas discuţia se învârti în jurul acestor lucruri. In sfârşit, venind vorba şi de lumea, care aveà să iea parte la nuntă, se rosti un „Catalog" mai complect, de cât cel vestit al cântului al doilea din Iliada.

Aureliu se amestecà şi el cu câte o glumă. Nestor ascultà numai. In curând, însă îi veni şi lui rândul să vorbească; căci o cucoană se întoarse spre ei şi le zise:

— Dar, domnii, nu vreau să iea parte? Iată mai aveam un loc pentru un cavaler de onoare.

— Eu, răspunse zâmbitor Aureliu, aş primì bucuros, de mi-aţi da o domnişoară cum aşi dori....

Doamnele au râs vesele, şi s'au înţeles din ochi.

— Ia să vedem pe cine vrei, întreabă una din ele?

— Alegeţ-imi-o domniile voastre.

— Fie. Să-ţi dăm pe Marioara B.

— Nu-mi convine.

— De ce?

— Ei, nu vă pot spune...

— Atunci pe Lucia P...

— Nu-mi trebue: e prea mofturoasă!

— Fii mai delicat, domnule, zise o doamnă tânără de lângă el. Se poate asemenea expresii de la un domn student?....

— Ia lasă, dragă, îi zise vecina ei. Trebue să-i facem pe plac, aci nu încape vorbă de gentileţă. Şi întorcându-se spre Aureliu.

— Să-ţi dăm pe Virgina G...?

— Să mă ferească sfântul, răspunse glumeţ Aureliu, făcându-şi cruce în râsetele celor de faţă.

— Aunci, pe cine? pe cine? A! Am găsit. Pe ideala Elena D. şi cu toate se porniră iar pe râs.

— A! Știu : faceți aluzie, răspunse el, cu o liniște prefăcută. N'ați reușit însă. Alta, doamnelor mele, alta!

— Stați atunci, că-i găsesc eu una, interveni o domnișoară. Dacă atâtea fete bune nu-i plac domnului, să-i dăm pe Mina, am uitat cum o cheamă.... Creangă Buruiană.... în sfârșit. Ea i s'ar potrivi de minune....

— Care Mina Buruiană, întrebară celelalte?

— O studentă rusă, nu tocmai în toată firea, răspunse mama fetei, care vorbise.

— A! Știu. Dar n'o cheamă Buruiană, ci Fruuză, zise sora lui Aureliu, studenta și ea în litere.

— Cum o fi chemând-o E indiferent. Repet, însă, că ea ar face pentru Aureliu.

(Urmează) **O. Tafrali**

Noapte de toamnă

Argintii de brumă strae
Cad pe frunzele de nuc,
Firicelelor de nalbă
Rădăcina le-o usuc.

Tufănica 'și pleacă fruntea
Sub povara recei brumi
Și cocori vâslesc în șiruri
Doritori de alte lumi.

Și e frig și vânt afară
Și 'i târziu, pe la cocoși...
Ce n'așî dà s'aud ca 'n vară
Brotăceii gălăgioși !...

Și doar eu mai stau la vatră
Cu iubita lângă foc,
Povestindu-ne 'ndelete
De iubire, de noroc....

Și cum stau așa, cu fruntea
Lângă sânu-i, draga mea
Mă sărută și 'mi alege
Dintr'o buclă-un fir de nea.

Pribeagul

Frunzuliţe de pe ram,
Frunzuliţe pale,
Mai cântaţi 'mi să v'ascult
Cântecul de jale.

Mai cântaţi 'mi frunze dragi
Doina fără nume
Ca atunci, când am plecat
Singurel în lume.

Că atuncea aţi cântat
Frunzuliţe pale
Unui flutur ce s'a dus,
S'a tot dus pe cale....

Şi de-atuncea n'a mai stat
Să v'asculte plânsul,
C'a tot mers pe căi de spini
Şi-a tot plâns şi dânsul.

S'a tot dus pribeag, pe căi
Multe, fără seamă
Şi-a uitat de frăţiori,
Şi-a uitat de mamă....

Şi n'a mai putut de-atunci
Să v'asculte cântul
Pe cărarea dintre fagi
Când vă bate vântul.

Şi n'a mai şezut la sfat
Cu voi, pân' acuma
Când e codrul fără grai
Şi vă bate bruma.

Frunzuliţe de pe ram,
Frunzuliţe pale
Mai cântaţi 'mi 'nc'odat'
Cântecul de jale.

Mai cântaţi 'mi frunze dragi
Doina fără nume
Căci mă 'ntorc sătul de chin,
De dureri, din lume.

Vasile G. Militaru.

GREUZE. — Cavalerul Gluck

Colecţia M. S. Regelui Carol I.

Ciudate-amurguri....

(După Albert Samain)

---

iudate-amurguri sting lumina, un suflet cânde 'n orice floare ;
Când — otrăvite lănci — în aer plutesc fiori de remuşcare ;
Şi când pe mohorîte valuri, pe unde triste de suspin,
Spre buze vin chiar grele taine, cu vâsle rupte dintr'un crin.
Ciudate-amurguri sting lumina, un suflet când e 'n ori-ce floare....
Şi-atuncea trec încet prin lume, cu doruri albe de fecioare.

Sunt zori cu rumene mahrame de trandafiri crescuţi în rouă,
Când sufletul e 'n fericire, ca un izvor pe lună nouă ;
Când inima-i un cer de Paşte, cu veselie în văzduh ;
Când trupul e lipit de pofte, şi 'n minte-i rege Sântul-Duh.
Sunt zori cu rumene mahrame de trandafiri crescuţi în rouă....
Şi-atunci mă simt din nou copilul ce se 'ncântà de viaţă nouă.

Sunt zile pline de tristeţă, când nu pricep nici ce mai spune
Bătrâna 'mi inimă, ce doarme în prada-i de-amintiri nebune —
In care tot trecutul pare un amărît şi şters decor
Din umbra cărui se iveşte un şarlatan strigând de zor.
Sunt zile pline de tristeţă, când nu pricep ce mintea 'mi spune....
Si 'n zile d'astea simt pe umeri greoaie bătrâneţi străbune.

Sunt nopţi de îndoială pline, când chinul ţese aspru tort
Pe care sufletul coboară la ultimul şi negrul port ;
Şi, palid, în văzduh de spaimă şi sugrumat de grele visuri
Se dă 'napoi cu disperare, ţipând pe margini de abizuri.
Sunt nopţi de îndoială pline, când chinul ţese aspru tort....
Şi-atuncea sunt departe în umbră, pierdut, uitat ca şi un mort.

A. Nicoară.

Cronica literară şi artistică

Radu D. Rosetti, *Epigrame*, Bucureşti. Institulul de arte grafice şi editură «Minerva», 1906. 77 file de caet format mic.

Dacă un sonet f ce cât o întreagă poemă—lirică sau epică—,nu e mai puţin adevărat că o bună epigramă valorează cât o puternică satiră. Fereşte însă, că pe când satira trimite o mulţime de săgeţi spre e lovi de toate părţile în duşmanul pe care îl ţinteşte, epigrama isbeşte o singură dată, având un singur punct de atins. Dacă moderna epigramă seamănă întru ceva cu a celor vechi, e doar prin forma ei concisă şi relativ lapidară; prin fond însă e, neîndoelnic, ruda cea mai apropiată a bătrânei satire. Brunetière a dovedit, într'unul din cele mai suggestive articole ale sale, că poesia satirică şi cea lirică îşi au aceiaşi obârşie, isvorând din cel mai deplin subiectivism. De aceea ori-ce poet liric are putinţa de a fi şi un satiric, după cum se şi vede la cei mai mulţi. La noi, de pildă. V. Alexandri în «O scăfârlie uriaşă» şi în «Unor critici», Eminescu, în «Satire»: Gr. Alexandrescu, în «Fabule» chiar—pe cari le presează cu multe înţepături satirice, în drumul pe care-l face către finalul dorit ; d. Olănescu-Ascanio, în cunoscutele sale satire ; d. Vlahuţă, în «Delendum» şi în «Linişte»; d. Macedonski, în «Noaptea de Noembrie»; d. Duiliu Zamfirescu, în «Către Cleobul» şi în diferite părţi din *Poesii nouă*—toţi poeţi lirici sunt şi autori atător alese bucăţi satirice. [1])

După cum însă liricii vor pluti în regiuni înalte ca V. Hugo, Lamartine, Vigny sau vor fi gingaşi, înduioşetori, plăcuţi ca Horatius şi Musset, vor putea să dea la lumină—de vor scrie în acea direcţie—unii satire de o severitate care să le facă a fi nişte adevărate *Châtiments*, iar alţi vioaie şi alese glume de o distinsă înfăţişare, cum sunt atâtea trăsături satirice din *Namouna*, sau desăvârşitele portrete zugrăvite cu puterea ironiei de către amicul lui August, în măsura hexametrului latin.

D. Radu D, Rosetti, care este unul din cei mai distinşi lirici ai noştri, şi despre al cărui ales talent se ştie ce spunea d. Hăsdău încă de acum un deceniu [2]), cu ocazia primului volum de poesii al d-lui Lecca,—d. Rosetti publică într'un frumos vo-

---

1) O mică lămurire. Am citat mai sus numai pe vre-o câţi-va dintre poeţi fruntaşi «abstracţie făcând de cei mai tineri», spre a mă conformă celor spuse în *Călăuza oficială şi catalogul Expoziţiunii* (1906), partea I, p. 102, unde scriitorul oficial d. Dimitrie Onciul, un nou cercetător în câmpul literaturii româneşti, nu recunoaşte dreptul la pomenire, autorilor români, de cât de la o anumită vârstă, pe care însă uită să o fixeze. Din acest punct de vedere socot că d-sa va fi greşit, citând pe d. G. Coşbuc, despre care aflăm că poate să fie mai tânăr de cât alţii—muncitori în diferite ramuri literare sau ştiinţifico-literare—ca d-nii Tocilescu, Macedonski, Pătraşcu, Speranţă, Xenopol, Iorga, Bengescu-Dabija, etc.—cari probabil că au vârsta cerută de d. istoriograf şi critic oficial.

Nu ne îndoim despre ale sale adânci cunoştinţe şi alese gusturi literare şi artistice—dovadă enorma sa producţiune tiparnică, mai ales în aceste direcţiuni—dar nu pricepem cari va fi fost criteriul d-sale în ce priveşte pe scriitorii morţi, de oarece vedem lipsă pe romancierul Filimon, pe A. Russo, Ispirescu, Julia Hăsdău, V. A. Urechiă, Gion şi alţii plecaţi din lumea asta la vârste foarte deosebite.

In schimb însă, unii din cei din viaţă sunt amintiţi—probabil numai din cauza vârstei lor mature—lucru pentru care va fi fost însărcinat şi autorul numitei notiţe cn alcătuirea ei.

2) **Hasdeu** în *Prima* [de **Lecca**], prefaţa 1896 şi în *Sarcasm şi Ideal*, 1897, «*Lecca*», p. 206 : «Să credem şi să zicem că avem mulţi poeţi însemnaţi, de şi nu tocmai atâţia, negreşit, pe câţi îi înşiră *Antologia* d-lui Radu Rosetti, el însuşi un început de talent de multă valoare».

lum, versurile sale epigramatice, scrise intr'o limbă limpede şi plină de vioiciune—condiţie de frunte într'o producţiune de ordin satiric.

Ca o dovadă lămurită despre vorba curgătoare, îutru nimic silită, a celor mai multe din epigramele volumului.

iată un exemplu :

Lui Bunică mea

C'am aerul lui tata mare,
Aud spunându-mi-se ades;
Dar, despre partea moştenirii
Cu aerul doar m'am ales[1])

De obiceiu epigramele nu sunt adresate, în volum, unui anumit personagiu şi prin aceasta căştigă din punctul de vedere pur literar. Aşa de pildă când autorul a zis.

Domnului X.

Capetele multor oameni
Au produs ceva în viaţă,
Numai capul dumitale
N'a produs de cât... mătreaţă[2])—

Fără îndoială că în momentul naşterei acestei epigrame va fi avut în vedere pe un anume individ. Pentru public însă interesantă era expunerea acestei idei epigramatice, iar nici de cum personagiul ; cu atât mai mult, cu cât lucrul se poate aplica la o mulţime de cetăţeni de tot felul.

De aceea două din epigramele reproduse, şi cari ereau în momentul primei lor apariţii — lămurit adresate, unui scriitor, iar alta unui anumit partid politic, apar azi întitulate prima : «Unui autor de „Opere complecte“» [3]) şi cea de a doua : «Unor politicieni »[4]),—adică într'o formă care îndepărtează lovitura directă şi care ar fi fost vrăjmăşească pentru unii cititori chiar, de ale căror simpatii s'ar fi isbit.

Sunt casuri însă când nementionarea celuia sau celei, care va suferi gluma e absolut cu neputinţă. Ast-fel toată sarea următoarei epigrame consistă în arătarea celei care va primi împunsătura cea glumeaţă

Revistei idealisle

Credeam să văd un studiu'n ea
Despre-o statuă de Tanagra,
Despre vr'eun vis sau despre-o stea,
Când colo, se citesc ? *Pelagra* ![5])

Bucăţile în care ascuţişul şi vârful săgeţii epigramatice atinge ţinta mulţumită unui cuvânt luat în două înţelesuri,—de şi mai puţin însemnate—totuşi au o plăcută înfăţişare prin chipul îndemănatec de rânduire şi alcătuire al lor. Iată două exemple:

Unui beţiv

Doctorul i-a spus odată
Să nu bea prea mult lichid;
El l-a asultat îndată
Şi de-atuncea bea... solid. [6])

Preşedintelui unei exposiţiuni

Am fost la expoziţiune,
Şi am văzut cu-amărăciune
Că doar «Butoiul» dintre toate
E lucru de capacitate.[7])

O mică observare : Pentru un scriitor ca d. Rosetti care vorbeşte aşa de fru-

[1]) Pag. 46.—In tabla de materii s'a notat—din greşeală—fie-care bucată cu 2 pagini mai departe aşa că aceasta ar fi la p. 48.
[2]) Pag. 12.
[3]) Pag. 39.
[4]) Pag, 14.
[5]) Pag. 48
[6]) Pag. 47.
[7]) Pag. 5.

mos o românească limpede şi neaoşă, e păcat să lase în lucrările sale cuvinte cari vor fi fiind întrebuinţate azi, poate chiar prea întrebuinţate, dar cari totuşi sunt nişte barbarisme. De aceea m o n t a t u l şi a se m o n t a[1]) ar putea să lipsească la o nouă ediţie.

Ca verificaţie, întregul volum se prezintă fără de greşeli. Cel mult s'ar putea obiecta că o elusiune din primul vers al epigramei adresate «*Revistei Idealiste*», face mai greoiu emistihul al doilea, mai ales având în vedere eleganţa şi vioiciunea celor-l-alte trei stihuri.

Nu trebuesc uitate—ca bucăţi alese—cele trei fabule—epigrame, imitate «după Villiers»[2]) şi «după Layet»[3]). Ne oprim de a mai reproduce, însă, vre-una din paginile volumului, spre a nu fi apoi traşi la răspundere de către autor, pentru reeditarea volumului sub pretext de presintare de modele.

Tot ce trebue recunoscut de ori-şi-care cititor nepărtinitor, e că—fără laudă exagerată ca şi fără de patimă defăimătoare—mai multe din aceste spirituale săgetări ale domnului Rosetti vor avea norocul acelor epigrame ale domnului A. C. Cuza, cari încetul cu încetul au ajuns atât de cunoscute şi de răspândite în cât mulţi le repetă, după alţi, fără să mai ştie numele autorului. Trecerea de acest fel, din literatura scrisă în cea poporană—prin ajutorul celei populare—e un început de glorie pe care nu-l pot atinge mulţi scriitori şi care ar fi de dorit ori cărui literat de valoare.

Nestor Urechia, *Dans les Carpathes roumaines* (*Les Bucégi*); Paris, Plon-Nourrit & C-ie, 1906; 322 pp. în 12°.

Intr'una din zilele lui Septembrie, trecând prin galeriile Odéon-ului, şi aruncându-mi ochii pe cărţile înfăşurate cu obicinuitele benzi pe care se vede scris *Vient de paraître*, şi către cari se îndreaptă dornic ochiul cititorului iubitor de noutăţi, văzui, cu nespusă bucurie, un volum scris de un Român, despre o regiune românească, şi adus la cunoştinţa lumii apusene — care ştim bine că nu ne cunoaşte aproape de loc — prin publicarea lui în limba franceză. Cu grabă cumpărai singurul exemplar pe care îl avea, în acel moment, librarul la care mă oprisem, şi mă zorii ca, în faţă, în splendida grădină Luxembourg, să răsfoesc nerăbdător, întâiele pagine: să revăd din zisele cărţii — ceva din îndepărtata ţară; o vorbă dulce despre măreţii Bucegi, la poalele cărora am petrecut jumătate din verile pe cari le-am văzut până acum, să pot, măcar o clipă, să mă simt mutat — ca în basme — pe culmile cele neînchipuit de frumoase ale Jepilor, Obârşiei sau ale Omului, pe unde în atâtea rânduri am simţit adevărată şi nespusă fericire, — umblând pe o potecă anevoioasă, dar care ducea la înălţimi dătătoare de bucurie, sau stând în iarbă, la umbra unui buchet de jnepe.

Căutând după cât-va timp de la citirea cărţii, şi când m'am simţit pe deplin stăpân pe mine, spre a'mi da lămurit seama — neinfluenţat de simţiminte streine literaturii — despre adevărata valoare a lucrării domnului Nestor Urechiă, am ajuns la următoarea încheere:

Descrierile regiunii Buşteni1or şi a Sinaei — cu toată frumuseţea lor cea firească — apar cu o putere necunoscută călătorilor cu trenul, sau celor cari se plimbă pe şoseaua veicnă Prahovei; şi cele mai multe, de o distinsă înfăţişare,aduc un simţimânt de bucurie artistică.

Se adaogă, mai ales în părţile d'intâiu, un dor de viaţă intimă, departe de lume, într'un colţ neştiut de cât numai de obicinuiţii locuitori ai unei păduri de munte: ceva din Horatius—omul care vrea un traiu liniştit, îmbelşugat şi simplu;—din Coppée—mulţumirea vieţii intime: o seară petrecută lângă căminul încălzit în pacea fericită a camerii obicinuite; visuri potolite pentru viitor; o uşoară melancolie ;— în sfârşit ceva mai mult: o apropiere de viaţa basmelor, de îndelung mângâiatele închipuiri şi planuri ale vremurilor de iluzii, ale timpului copilăriei făuritoare de chimere. O casă în culmea unui munte, în mijlocul pădurilor de brazi, de paltini şi de molifţi, alcătuită întocmai după gustul tău, în care să trăeşti mulţumit, de nimic stânjenit, într'o neîntreruptă atmosferă morală de pură fericire — cine sau câţi nu vor fi alcătuit în min-

[1]) Pag. 34. «Actorilor».
[2]) Pag. 72. «Furnica»
[3]) Pag. 73, «Vulturul şi reptila»; pag. 74, «Viermele şi şearpele».

tea lor, o asemenea ţintă de urmărit, ca ideal pe care însă nici-odată n'ar fi îndrăznit ca să'l atingă.

Povestirea, care slujeşte de canava întregii descrieri a Bucegilor, e cu îndemânare alcătuită — fie în directă naraţiune, fie în felul scrisorilor d'intre Andrei Genepeanu şi Mircea Trestianu, cei doi prieteni cari apar în planul întâiu al istorisirii.

In sfârşit e de un deosebit interes zugrăvirea în trăsături generale a vieţii muntenesti de la noi, cum şi a părţii celei mai caracteristice a florei Carpaţitor prahoveni.

Iată pe scurt povestirea, în care se împleteşte — după cum spuserăm — descrierea munţilor.

Intr'o zi din toamna lui 1872 un tânăr — Mircea Trestianu — găsiă în Predeal, după o scurtă căutare, pe Andrei Genepeanu — [1]) un vechiu prieten al tatălui său Radu Trestianu — fost şi el, în tinereţe — locuitor pe valea de sus a Prahovei. Amândoi se îndreptau în curând către Buşteni, unde pe culmea liniştită a muntelui Diham se afla casa cea singuratică, dar poetic aşezată, a lui Genepeanu. Drumul, mai cu seamă, pe Valea Cerbului, cum şi suişul până la platoul cel ierbos al Dihamului e cea mai frumoasă introducere descriptivă pe care o poate face un autor cunoscător al regiunii. Ceva din chipul de a simţi frumuseţile naturii-propriu marelui romancier André Theuriet, căruia îi şi este dedicat volumul, se întrevede încă de la început. *Amour d'Automne*, *Cœurs meurtris*, *Villa Tranquille*, *Le manuscrit du chanoine* şi atâtea altele sunt parfumate de o asemănătoare iubire a vieţii de la munte. De câte ori citind încântătoarele descrieri ale împrejurimilor lacului d'Annecy, nu m'am gândit la bucuria pe care aş avea-o, ca şi oricare admirator al munţilor noştri, citind o povestire zugrăvitoare a frumuseţilor din Carpaţi şi mai ales, din Bucegi!... Şi acum această mult aşteptată mulţumire e pe deplin izbândită prin lucrarea domnului Nestor Urechiă. Firesţe că nu am uitat câtuşi de puţin alesele pagini din *Marin Grelea* unde cu o neîntrecută măestrie, d. Petraşcu a descris v a r a la Sinaia, şi cari sunt un model de pictare artistică şi de puternică suggerare a simţimintelor întrezărite. D. Urechiă a descris însă vieaţa în Bucegi în t o a t e timpurile anului, şi a găsit chiar în iarnă casuri şi zile de adevărată poezie. Cunoscător deplin al munţilor ce se întind de-a lungul Prahovei, d-sa i-a văzut până în cele mai ascunse culmi ale lor, şi pe cât a fost posibil, în ori şi ce lună din mersul, din depănarea vremii.

Rămas pentru câtva timp la noul său prieten, Mircea e călăuzit de acesta ca să vadă o parte din priveliştile de frunte ale Buştenilor. Aşa, de pe Zamura, ei privesc răsăritul soarelui şi diferitele jocuri de lumină ale zorilor pe culmile munţilor din faţă [2]), pe care îi cunoaştem tot acum, cu deamănuntul. Când însă într'una din zilele următoare, Bucegii fură învăluiţi până în vale de către un ocean de neguri, stând în casa cu prietenească înfăţişare a lui Andrei, Mircea Trestianu citi memoriile bătrânului Genepeanu, al cărui trup se odihneà de mult în pacea din culmea Dihamului. Născut în Vosgi, contele Gérard-Marie de Genépin, — plecat din Franţa din pricina groazei pe care o răspândeà, ca o rău-făcătoare, marea revoluţie franceză — sosì prin 1794 la Viena şi de acì, intră ca preceptor la o familie nobilă ungurească dela Făgăraş. Nu trebue însă a uità să spunem că în 1791, tânărul conte făcuse o călătorie în Orient şi trecuse prin ţările româneşti. Aci autorul zugrăveşte în treacăt, ceva din obiceiurile timpului şi din înfăţişarea celor două principate. De un deosebit interes şi cu puternice culori e lămurită descrierea *căruţii poştei* şi a surugiilor de atunci. Sunt părţi pe cari le-am auzit dezvoltate cu mult spirit de către d. Urechiă la Ateneu şi la Societatea Geografică — în unele conferinţe ale d-sale. Istorisirea, descrierea, nu e câtuşi de puţin fantastică în privinţa călătoriilor la noi, pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Intre alte scrieri consultate, d. Nestor Urechiă aminteşte o povestire a unui mare drum făcut în orient de către „le comte Charles de Salaberry" la 1790, din a cărui lucrare [3]), firesţe s'au putut atribui unele părţi presupusului conte de Genépin.

In urma unei certe cu urmări aproape nefericite, tânărul francez, trece munţii în Ţara-Românească prin jos de Râşnov şi ajunge după multă trudă pe muntele pe

---

1) Un nume foarte asemănător cu al unui cunoscut şi prea îndemânatec escursionist şi vânător din Buşteni.

2) Pag. 29—42.

3) Pag. 58.

vertit azi la un proaspăt şi productiv naţionalism—spre a putea să punem la îndoială sinceritatea vorbelor sale.

Dans les Carpathes roumaines e o lucrare din care se simte isvorînd s ă n ă t a t e pentru cititor, e o producţie de un luminat patriotism, prin fondul său care ne face mult cunoscuţi streinilor, şi are multe şi alese pictări din munţii noştrii, cum şi distinse povestiri din vieaţa poporului.

Florian I. Becescu, *Spre ziuă*, Versuri, (1902—1904); Tipografia „Ovidiu" H. Vurlis, Constanţa, 1906; 134 pp. în—12.

Pe zi ce trece, la noi ca si în alte părţi, poezia—mai ales cea lirică—e socotită ca un lux fără de rost; iar când vre-un volum de versuri e vârât cu nespusă grabă în ochii lumii, nimeni nu se mai îndoeşte că la mijloc e o gentilă reclamă, vre-o laudă venită de la colegi dintr'o anumită cărdăşie.... literară. Lipsa de iubire a poesiei scrise e firesţe o trebuitoare urmare a lipsei de poezie din lumea de azi cea pornită în goană după afaceri aducătoare de arginţi. Puţini oameni pe care firea lor îi face totuşi să vibreze faţă de durerile sau de lucrurile din juru-le : poeţi vor plânge în versurile lor cu atât mai mult necazurile şi nedreptăţile fără de sfârşit, cu cât împrejurările i-au făcut să le simtă mai de aproape.

Sunt în multe din rândurile scrise de d. Becescu adevărate bucăţi de satiră, alături de o melancolică plângere, aşa cum în chip firesc îşi lămureşte un om gândurile sale faţă de atâtea şi atâtea simţiminte cari pot să-i turbure ori să învioreze mintea şi inima. Deosebiţi de cei din juru-le poeţii sunt răspânditori dorinţelor ca şi ai durerii tutulor, şi deci cu atât mai adânc supuşi vâltorilor afective:

Văzuta-i cum resfrânge lupa—
Căldura rozelor din soare ?
Aşa şi noi resfrângem lumea
De inspiraţi plângătoare
Ce le citim într'o privire,
Intr'un cuvânt, într'un suspin,
In plânsul pasărei captive,
In vestejirea unui crin . . . [1])

Lipsa de putere de a resfrânge în versuri toată simţirea care se luptă să cuceriască drumurile minţii — această durere care a frământat cugetările atâtora şi pe care Sully-Prudhomme a revărsat-o la începutul *Stanţelor* sale — a chinuit şi pe poetul de care vorbim, şi ne-a spus-o chiar de îndată ce am deschis volumul :

Tu nu ştii !... 'n van ideea luptă
să 'mbrace haina-i de cuvinte,
Căci pururea nemulţumită
rămâne rătăcind prin minte.
Naivi acei ce ne 'nvăţară
ceva ce cu putinţă nu-i :
Poetul să-şi topească 'n versuri
tot farmecul simţirii lui !

Cum norii tainici din adâncuri
se strâng pe cer când e să tune,
Asemenea pe bolta minţii
vin nori de gânduri să s'adune
Şi cum atunci, prin nori, un fulger
ilumineză Universul,
Asemenea pe cerul minţii
se cearcă să scântee versul. [2])

Intr'o „Scrisoare" [3]), cu o deosebită îndemânare şi de multe ori cu distinsă poezie, un tânăr se tânguesţe de vremea care zboară lăsându-ne în uitare, în singurătate şi cu gânduri amare.

Câte odată însă poetul se lasă a fi, pe nesimţite, furat de mulţumire, de linişte, de pace :

---

1) „Scrisoare", p. 9.
2) De-ai şti !
3) Pp. 49—54.

In liniştea odăii mele
Pluteşte-acum ceva divin,
In noapte-adâncit pământul
Adoarme 'n patu-i de senin.
E pace 'n cer şi luna blândă
Luceşte 'n haos plutitoare....
Nici glas, nici vânt, şi 'mi pare că,
Din goana ei nemuritoare
Mişcarea s'a oprit, sătulă
De-a ei zadarnică risipă
Şi timpul obosit acuma
Din zboru-i s'a oprit o clipă. 1)

Atunci soseşte seninătatea, „binele", şi poetul simte — fără să ştie — ce este fericirea.

Poemele domnului Becescu sunt pline de simţiminte alese şi au multe imagini poetice. Fireşte că uneori s'a lăsat a fi târît de îndemânarea de versificaţie, pe care o are şi n'a sacrificat unele versuri cari, fără a fi câtuşi de puţin rele, n'au îndeajuns avânt poetic. De pildă unele mici părţi din „Moartea lui Mihaiu Viteazul" 2) sau chiar din „Poveste" 3) — cea cu elegant ritm amfibrachic — puteau să fie sacrificate.

In privinţa ritmului cititorul va observă o deosebită varietate, dela o bucată la alta. In vre-o două-trei locuri, de pildă tocmai în poezia distinsă intitulată „O rugăciune" 4), se văd unele versuri cu accentuarea greşită. Sunt prea puţine e adevărat ; însă e bine să fie îndreptate în viitor, la o nouă ediţie.

In privinţa c e s u r e i e ceva interesant de observat: In unele poezii, cu versul chiar mai mare de 8 silabe, ca de pildă «Ceasornicul»[5]), d. Becescu nu vreà să bage în seamă, să respecte cesura f i x ă în alcătuirea versurilor; aşa în cât rezultă o citire greoaie, mai puţin armonioasă de cât e a celorlalte bucăţi din volum. Ziceam că nu e cesură f i x ă, de oare ce una, schimbătoare, tot este, versul neputându-se citi fără de o anumită odihnă. Astfel în unele strofe cesurile vin după cinci ori patru silabe, şi uneori eşti înclinat a socoti mai repede că ai a face cu un vers de 22 silabe, compus din două aparente — unul de 10 şi altul de 11 şi cu cesura după a doua rimă.

De pildă:

In zori | de zi || când ge|rul e | mai ta|re
Şi sus|pinând || mă svâr|colesc în | vis
Ca un | ecou || venit | din Pa|radis
Pătrun|de 'n a|er || cal|da lui | cânta|re.

Lăsând la o parte combinaţia rimelor, e însă de observat că acest presupus distih cu versuri de câte 22 silabe ar fi imposibil, — cerinţe de ordin fiziologic ne putându-ne permite să avem versuri mai lungi de vre-o 18 silabe. Rămâne dar hotărât că sunt într'adevăr patru versuri în această strofă, dar că, în primele trei, cesura este după întâele patru silabe; iar, în ultimul, după cinci şi la mijlocul unui picior. Această m o b i l i t a t e a cesurei, nejignitoare în versurile mici, e cu totul supărător auzului în cele cari trec de 6 sau cel mult 8 silabe. Nu e dar folositoare imitarea unor modele, explicabile — până la un punct oare care — la alte neamuri, dar ne potrivite cu noi, cari avem o limbă uşor de 'mlădiat şi de coprins în eleganta ritmare a versurilor corecte.

De un deosebit simţimânt de sinceritate, versurile domnului Florian I. Becescu dovedeşte un poet pe care neplăcerile vieţii l'au turburat adânc, dar nu l'au învins. Ici şi colo câte o rază de speranţă şi de mulţumire se iveşte din versurile sale, cu un cântec vesel în mijlocul unei adunări triste ori melancolice.

N. I. Apostolescu.

---

1) „La Constanţa", p. 39,
2) Pp. 55—66.
3) Pp. 79—89.
4) Pp. 16—18.
5) Pp. 15—15. Versuri îmbrăţişate: 1 şi 4 de câte 11, iar 2 şi 3 de câte 10 silabe.

O inițiativă frumoasă în Bârlad

Un grup de mai mulți tineri stăpâniți de idei utile și simțiminte alese, s'au hotărît să lucreze „cu tot entuziasmul tinereții lor", ca să întemeieze *o bibliolecă publică* în acel oraș.

In fruntea tinerilor stă tânărul și apreciatul poet *G. I. Tutoveanu.*

Tinerii cari lucrează „în numele dragostii pentru cei mulți" întreprind o acțiune care cere muncă, abnegație și jertfe din partea lor.

Cum însă, Bârladul a fost considerat totdeauna printre centrele de cultură, nu ne îndoim un singur moment, că ținta către care ei tind, va fi lesne atinsă căci doritorii de bine nu vor ezità de a le dà sprijin în frumoasa lor acțiune.

Dorind un succes desăvârșit Bibliotecei, vom contribui cu ce vom puteà.

Pentru relațiuni privitoare la Bibliotecă, oricine se poate adresa: D-lui Gh. I. Tutoveanu, Bârlad; D-lui P. Nichifor, student, strada Graurului 8, București și D-lui N. Dorin, Iași, cari reprezintă comitetul bibliotecei.

N. R.

Cărţi şi reviste străine

Portraits français, de Edmond Pilon.

Autorul fixează în aceste tipuri, admirabil descrise, sensibilitatea proprie poporului francez într'o anumită epocă.

In seriile publicate mai înainte, a reuşit să cristalizeze, fără a forţa nota critică, aproape toate notele caracteristice oamenilor şi împrejurărilor. In seria de faţă tipul care predomineză şi a cărui influenţă puternică se resfrânge în toate personagiile serei,— Rousseau, M-me de Wareus, Sénacour, Henry de Latouche vizitat în domeniile sale din Valée-aux-Loups, figura lui André Chénier poetul sentimentelor calde şi al graţiei grece, — toţi apar clar şi puternic din complexitatea datelor biografice.

Historia moravurilor de care atârnă historia faptelor e simpatic suggerată cu toată fineţa unui povestitor al trecutului şi cu toată graţia unui estet.

Botanistul Pitton de Tournefort şi Jean de la Fontaine, precum şi Claude le Laurrain şi Poussin, toţi trăesc prin pana iscusită a marelui evocator al trecutului.

In „Moartea lui Rouget de Lisle“ şi „Tinereţea sentimentală a lui Robespierre“ — facem cunoştinţă cu atmosfera încărcată şi tulbure a revoluţiei franceze, cu aceeaşi puternică desvăluire de energie şi entusiasm, de care foarte puţine popoare pe pământ s'au arătat vrednice.

L'Ascète, roman de Charles Regismanset.

Iată un roman scurt — Eroul, ascetul Verlet, e un om adânc. S'a desbrăcat de tot luxul existenţei prin filosofie şi viaţă simplă. Mediocru în toate manierile sale e mult mai adânc de cât în aparenţă şi aceasta se vede din câteva fraze pline de amărăciune pe care le aruncă prietenilor săi. Orice cenaclu are nevoe de un idol, de un focar în jurul şi din care să se hrănească ideile tuturor, de o fiinţă care va asculta toate dorinţele şi aspiraţiile celor deprinprejur. In totdeauna e ales acel care jenează mai puţin. Verlet, admirat din ce în ce mai mult, cade în trândăvie. Nu izbuteşte să influenţeze bine din punct de vedere moral asupra nevestei unui prieten, ba chiar e atras de tentaţie, şi atunci fuge şi se ascunde în altă parte, ducând cu el opera sa neisprăvită de moralizare.

L'Ascète e un roman naturalist, concis şi plin de puterea observaţiei. Scenele sunt trăite, descripţia bogată, analiza adâncă. Romanul naturalist—de sute de pagini— cu care ne deprinsesem până acum, pare a primi o grea desminţire prin această carte. Şi descripţia şi analiza fără sfârşit, care place şi orbeşte în timpul citirii, e tot atât de însemnată ca şi cum n'ar fi. Dovadă romanul de faţă, care face impresia unui mare roman rezumat de un bun artist.

Amintiri personale despre Henriy Irving de Bram Stower.

In noaptea de 13 spre 14 Octombre, 1905, pe când ieşiă dela o reprezentaţie la un teatru din provincie, Irving muri. Intimul său, autorul acestei cărţi, ne dă prin două splendide volume, firul amintirilor a 25 de ani, pe care le-a trăit împreună cu gloriosul dramaturg englez. Nu atât grija de a-i face biografia, ci mai ales dorinţa de

a povesti aceea ce știe despre prietenul său, evenimentele cele mai însemnate din viața sa, aventurile. incidentele de orice gen.

Legătura de prietenie dintre autorul acestui cărți și marele dramaturg a fost din cele mai strânse.

Trăiau în acelaș cerc, în aceeași sferă de artă, cunoșteau și aveuu aceeași putere de judecată artistică.

Cei mai mari poeți și pictori ai timpului, miniștrii, toți oamenii politici sunt pomeniți în această, pe măsura legăturilor artistice, ce-i unea.

Pe lângă marea însemnătate ce are această carte de a ne dà o vie icoană al mediului artistic într'un sfert de veac, mai e și o a doua parte de interes psihologic și anume aseea descrierii personalității glorioase a lui Irving. Modul său de interpretare ori de studii, originalitatea genială, felul său de a privì arta și chiar viața, — fac din studiile lui Stower unul din cele mai importente documente asupra evoluției artei în omenire.

Mercure de France, 15 Noembre 1906, cuprinde un foarte interesant articol asupra *poeziei franceze în secolul XIX, judecată de un danez*. Autorul, d. Remestad se ocupă întâi de Lamartine, numindu-l introducătorul sentimentalității lirice în poezia secolului al XIX, — poetul care a făcut legătura dintre elementele naturii și sufletu omenesc.

Hugo a fost marele artist care a numit toate sunetele unei limbi puternice la grandioasele sărbători ale omenirii. Mare creeator de imagini, setos de metafore și comparație își căută urmași în Flaubert și Baudelaire. Autorul închee, arătându-și cea mai caldă admirație pentru poezia franceză.

Arthur Symons se ocupă de marele poet englez *William Morris*.

Ca mulți dintre poeții mari ai lumii William Morris e în goana după frumos; ca niciunul, extinde setea de artă și la technicele secondare ale poeziei cum ar fi tapiseria, decorația zidurilor, imprimeria, pe care o învață, amintind astfel artistul renașterii, care cunoșteau toate meșteșugurile. Ca și ei, el socotì viața în raport cu arta, voind ca viața să fie frumoasă ca și arta.

Socialismul său constă în încercarea de a unì arta vieței unui frumos ideal și de a pune această ideală frumuseță la accepțiunea tuturor celor însetați de ea. Frumusețea e obiectul artei în sensul cel mai larg al cuvântului și e nu numai un acident al vieții omenești, pe care îl putem considerà sau nu, după plac, ci o necesil tate pozitivă a vieții, dacă voim să trăim după cerințele naturii.

In «Viața lui William Morris», d. Mackail desvălește admirabil această tendință superioară a poetului.

Morris n'avea educația unui arhitect profesional, și nu zidise nici o casă în viața sa; dar pentru el, cuvântul arhitectură avea un sens imens și chiar transcendental.

Legat ca în mulțime de puncte celorlalte arte specifice, cari îi servesc prin nenumărate mijloace, arhitectura erà pentru el expresiunea superioară a ordinii, gra-ției, meșterului, etc.

Cele din urmă opere ale lui Wiliam Moris sunt mai ales în proză. In măreața lor simplitate, în vădita lor sinceritate, romanele lui planează la idealuri asupra tuturor celorlalte scrieri din epoca sa.

L'Art el les artistes. Noembre. Charles Plumet publică un articol asupra *Arhitecturii și Decoraturii Moderne*. Mulți pretind că în epoca de față, așa de curioasă și de tulbure din punct de vedere politic economic și social, că nu s'a operat nici o trarnsformare în arhitectură și în domeniul artelor decorative, și că am rămas încă extubatori stilului din trecut, și că artiști inapți de a mai crea noi forme de artă se mulțumesc de a le întrebuința pe cele vechi.

Autorul se încearcă să demonstreze zădărnicia acestor păreri.

In adevăr sunt rare astă-zi manifestările artistice, căci nici o artă nu e mai zgârcită în originalitate ca arhitectura.

Rare sunt aceste manifestații, dar există. Un stil nici odată n'a fest creat de o singură operă, și nu de un singur artist numai. Și dacă astă-zi nu s'a ajuns la absoluta deslușire a unui stil nou, totuși se vădește bine o evoluție spre o apropiată cucerire de noi forme arhihecturale.

Maurice Guillemont se ocupă de pictorul femee Anna Boberg a cărei galerie de tablouri deschisă în rue Caumastin din Paris, a fost o sărbătoare pentru cercurile femeniste pariziene, și un punct de comentariu pentru toți artiști care au găsit ca să comenteze putere nouă de inspirație analiză a vieții și frumoasă învestmântare în culori a gândirii artistice.

Revue de l'Art. Noembrie. Marcel Montandon publică un frumos articol asupra artei române la expoziția jubiliară, reproducând câte-va vederi interesante din punct de, vedere întelectual, precum *cula, pavilionul regal*, un *aer brodat* din veacul al XV un *epilaf* a lui Ștefan cel mare și două tablouri foarte reușite de Grigorescu: *țiganca* și păstorul *în Carpați*.

Iată cum se exprimă despre Grigorescu: Opera lui Grigorescu este toată România câmpenească, „dulcea Românie" a poetului. Pornind de la traducerea sinceră a naturii, învățată la școala de la Fontaine bleau, pictorul a putut să vadă pitorescul nou al țării sale, și a simțit o individualitate nouă spre a-l traduce. Sub cer roman, paleta sa scântee, culoarea prinde umbre din opalul tuturor pulberilor de care e plină atmosfera câmpurilor, motivele sale abondează în simplicitate, privirea largă, iar privirea pătrunde degarte.

La Revue, *Presența străinilor în Franța*. — Marquis Paulucci di Calboli: O chestiune ce trebue notată e problema presenței Sarăinilor în Franța.

Două soluțiuni ni se prezintă, dacă cercetăm această problemă: Mișcarea liberă schimbătoare, pe de oparte și mișcarea protectoare pe de alta.

Prima bazându-se pe sentimentele umanitare: Să ajuți pe un străin, pe un suferind, fără a'i cerceta origina; chiar cele mai vechi civilizații dau locul de onoare la sărmanii străini.

Sunt drepturi și libertăți, pe care legile trebue să le recunoască nu numai indigenilor, dar și străinilor. Rousseau, Condarut Montesquieu și chiar cei mai mari sociologi au fost de părerea, ajutorului public. „Ar trebui ca toate legile să fie mute, să nu lăsăm să vorbească de cât umanitatea»

A doua: protecționiștii susțin că Franța trebue să țină riguros ca cheltuelile ce le are cu ajutorul celor străini să fie înapoiate de statul din care face parte străinul.

Două soluții diferite se găsesc asftel față în față ; care deci ar fi mai bună pentru ocrotirea legilor țărei și a umanității?

In Franța sentimentul înalt umanitar, a învins chestiunea banului și a naționalismului. In Anglia ajutorul dat străinului oricare ar fi el, e același ca ori și cărui indigen, în Belgia nu mai puțn, în Germania fiecare străin trebue tratat ca și un indigen, asemenea în Elveția, Rusia, Sudia sunt aceleași sentimente față de străini, dar trecând din domeniul vechei Europi în lumea nouă în Japonia se practică ospitalitatea străinilor bolnavi.

Să vedem dacă din punct de vedere economic e tot așa.

Pentru Franța prezența străinilor e o sine quo non pentru existența sa. Franța are nevoe de brațe străine; ea luptă cu dușmani mari; în străini își găsește aliații cei mai vloroși. Pe lângă aseasta cei mai mulți emigrați, ce vin în Franța sunt trupe excelente, care nu costă creșterea lor nici un gologan pe Franța, căreia îi aduc folos în industrie.

Se aduce multe învinuiri exagerate cu deosebire la emigrarea italienilor care în număr colosal de mare vin a se așeză în Franța, deci un pericol, *Material, moral și economic*,

In Marsilia se arată numărul strainilor cu deosebire a Italienilor ce sunt atâția prin spitale; și numărul lor e mai mare ca irdigenilor, dar că e mai mare ca tutulor bolnavilor străini în toată Franța, afară de Marsilia, Nice, Toulon, Counes, unde populația italiană abundă se cheltuește suma de 50.000 lei pe an pentru îngrijirea italienilor bolnavi în spitale. O forță însă tinde a aprăpia din ce în ce tot mai mult ormeni și popoare. Manifestarea acestei apropteri e mai presus de toate în Mutualitate și aceasta va fi caracteristica secol. XX. După ce manifestarea va triumfă în limitele fiecărei țări, va triumfa și din punct de vedere internațional.

Citam cuvintele marelui filantrop francez «Să se suprime hotarele în vederea îmbunătățirei soartei comune a umanității suferinde».

Solidaritatea între cetățenii aceleași țări are drept corolar solidaritatea inter-

națională. Franța care a mers totdeauna în fruntea progresului, după ce a dat la celelalte țări pilda libertății va ști să dea și aceea a frăției și egalității cele mai complecte în ceea ce privește presența străinilor.

Străinul va putea atunci cunoaște adevărul acestui cuvânt: tot omul are două patrii, „A lui și apoi Franța".

Revue Bleue. No. 18, *Bacalaureatul și educația, de Gustave Lanson.*

Bacalaureatul este veșnic un neajuns care dă un contingent de absolvenți altfel de cum ne-ar fi așteptările și interesul. Să vedem în ce rezidă acest rău? La finele anului 1899—1900 s'au prezintat șapte mii, șase sute douăzeci de candidați pentru bacalaureat. In 1903—904 cifra s'a ridicat la opt mii patru sute șasezeci și doui; un plus de o mie în patru ani.

Ne întrebăm, oare cum vor putea fi cultivați acești tineri în sensul bacalaureatului și apoi examinați pentru a se vedea care le este puterea de judecată. Iată ce se întâmplă: Elevii preparați în cursul a zece ani de zile, pentru examenul de bacalaureat, vor fi examinați, pentru a se vedea rezultatul acestei culturi, timp de patru sau șase minute un lucru greu, de a cântări și aprecià numai în zece minute cultura unui tânăr căpătată în timp de zece ani.

Gustave Lanson spune că tot e mai ușor să-ți dai seamă de cunoștințele elevului care e bun; dar cu cei mediocrii și cei slabi, lucrurile merg foarte greu.

Elevii sunt învățați și pregătiți cum să răspundă iar nici decum ca să judece.

Singurul mijloc de a înlătură acest inconvenient este a se hotărî ca examinatorii pentru bacalaureat să fie profesorii liceului prezidați și controlați de un representant al Statului — un inspector — recrutat dintre profesorii de facultate sau licee. Se pune întrebarea daca fără bacalaureat educația în liceu n'ar avea succes?

Atunci ceeace va asigura cultura va fi profesorul, după felul cum va ști sau nu a face cursul său, de a fi respectat și iubit și de a face astfel după modul de predare ca să se numească în clasa sa ori nu.

Așa cum se predă cultura în cursul secundar nu se face altceva decât pospăială. Absolvenții nu sunt decât oameni ușori cărora le place a citi cu plăcere jurnalele cele mai violente, cele mai grosolane și mai calomnioase. De asemeni cititul romanelor e una din ocupațiile tinerilor. Educația tinerilor în liceu și gimnaziu trebue să formeze facultățile judecății, a liberei gândiri care nu sunt omul întrupat, — dar fără care nu există om. Trebue deci ca educația să ne deà generații care să iubească ideile limpezi — cum a fost în secolul XVIII — pe care să le întrupeze în fapte adevărate și care să reziste presiunilor intense și predominătoare cum și influențelor exterioare ale inconștiinței impulsive. Această educație însă e înceată, grea și delicată; e necesar în acelaș timp ca dascălii să nu o piardă din vedere o clipă măcar.

Autorul ne spune: *„sunt în contra bacalaureatului care te obligă să înveți fără să te cultivi și să-ți încarci inteligența fără să o exercitezi".*

Noua Antologia, revistă pentru știință, literatură și artă.

Numărul din 16 Noembrie 1906 începe să publice o puternică dramă, în pntru acte: I. Barbari, scrisă de publicistul rus Maxim Gorki, acest număr coprinde numai actul I și II.

Pietro D'Achiardi se ocupă despre Arta industrială în Italia.

Emporium, revistă lunară de Artă și Literatură, No. 143 (Noembrie). In fruntea revistei se publică în continuare interesantul studiu, al d-lui Vittorio Pica, despre Arta decorativă la Expoziția din Milano — secțiunea italiană.

Studiul e însoțit de numeroase ilustrațiuni și figuri de ornamentație.

D-l G Angelli cercetează Arta retrospectivă la catedrala din Ferrara.

D. Spineanu.

Articolul asupra Galeriei de tablouri a M. S. Regelui Carol I și ilustrațiile dintr'însul, le-am reprodus din revizta franceză „L'art et les Artistes", cu învoirea amabilului director al acestei reviste, d. A. Dayot și a d-lui William Ritter, autorul articolului, binecunoscutul critic de artă.

N. R.

2472/1907

Versificaţie românească

Vor fi în curând aproape zece ani de când, vorbind într'o zi cu d. Tocilescu, despre unele opere ale lui Dimitrie Cantemir, d-sa îmi atrase băgarea de seamă asupra faptului, că la principele cel atât de priceput în ale muzicei, fraze de o însemnată armonie poetică se ivesc, în locuri nenumărate din feluritele lui scrieri, şi că mai ales *Istoria Ieroglifică* e pretutindeni colorată de fraze rimate. Citind, mai apoi, cu încordată atenţie unele părţi din interesanta satiră cantemiriană, am ajuns la un rezultat pe care nici nu-l bănuiam la început, şi anume : Învăţatul Domn al Moldovei, a încercat, în această povestire a lui, să alcătuiască versuri româneşti întemeiate pe cantitate. Credinţa sa în existenţa cantităţii la noi, se vede lămurit, — deşi el n'o spune, — din faptul că stihurile, — cari de altfel nu sunt de loc scrise în rânduri deosebite, — au, din timp în timp, în locul dactililor, câte un spondeu, adecă în chipul clasic, o înlăcuire firească, socotind — şi în limba română — anumite silabe drept lungi. Partea, însă cu totul caracteristică, şi mulţumită căreia se poate observà tendinţa lui Cantemir, este — lucru de seamă — contopirea accentului ritmic şi a celui tonic, în rândurile unde vorbirea luându-şi avânt poetic se prefăceà în vers.

In treacăt fie zis, autorul *Istoriei Ieroglifice*, nescriind versurile în rânduri simetrice, adică lăsându-le să se amestece în proza — care le precedà şi care le urmà, — nu se va fi gândit să facă prin asta o inovaţie — de altfel fără de importanţă — mai ales în aproape neexistenta literatură poetică românească ; dar, probabil, va fi socotit că e mai bine a nu le scoate la ivială, neavând o regularitate de serie sau de strofă — lucru care, lipsind la noi, ar fi părut ciudat pe acele vremuri — şi, apoi, fiindcă mai de obiceiu, ritmul versurilor se topià cu încetul într'un ritm al frazei.

Chestiunea tratată mai cu deamănuntul, a fost expusă încă de mult într'un alt al meu studiu de versificaţie [1]). Am reamintit-o însă acì, spre a lămurì firul conducător în cercetările urmate.

---

1) *Studii*, Literatură, Estetică, Filologie ; Bucureşti, 1904, „Ritm şi Măsură".—Despre ritmul cantemirian la pp. 55—56 —; iar mai întâiu în *„Revista pentru istorie, archeologie, şi filologie"*, anul V, vol. IX.

Intorcându-mă spre Miron Costin și spre Dosofteiu — cei mai vechi poeți din literatura nepoporană — am găsit drumul netezit, având pentru vestitul cronicar — excelentele indicări [1]) ale mult regretatului Urechiă, iar pentru psalmistul român, studiul d-lui prof. I. Bianu — unele din primele și din cele mai distinse lucrări de acest fel [2]).

Se mai adăugă la acestea ceva, de care mai întâiu nu mi-am dat bine seama, dar la care gândindu-mă mai cu atenție — și observând lucrul mai de aproape — mi-a lămurit un întreg sistem de versificație. Iată de ce e vorba: Luând cineva drama *Răsvan și Vidra* [3]), va găsì — după cunoscuta prefață, și după ceeace numește d. Hasdeu, introducerea d-lui Carp, — imediat înaintea piesei, o poemă dedicată doamnei Hasdeu [4]); iar la sfârșit — după notițele istorice [5]) un „Apendice: Modeluri de vechea limbă și versificațiune română“ [6]), în care se reproduce — fără a se adăuga nici o explicație: — 1. Psalmul 149 din *Psaltirea Diaconului Coresi* (1577) [7]); 2. *Poeziile satirice de Miron Costin* (1670): „Viéța Lumii“ și „Stihuri împotriva zavistiei“, precedate de acel „Către cititor“ al cronicarului poet [8]); 3. Extracte din *Psaltirea versificată a Mitropolitului Dosofteiu* (1671), și anume din psalmii 41, 45, 53, 63, 97; o improvizație la lectura psalmului 123, Epilog la psaltire, și Epigraful la zimbrul din armele Moldovei [9]); în fine, 4. Din *Cazania Mitropolitului Varlam* (1641—43): din foile 56, 157, 212 și 372 [10]).

Cititorul întregului volum va fi mirat, la prima dată, de marea deosebire, nu numai de limbă, ci și de versificație între — deoparte — poema dedicată doamnei Hasdeu și între — de altă parte — întreaga dramă, împreună cu modelurile de vechea limbă și versificațiune [numerile 2 și3] din Apendice.

Iată în câteva cuvinte deosebirea de versificație[11]). In poema intitulată „Dedicațiune“, ritmul este cel modern, cu obicinuita regularitate de picioare și versuri. O pildă: Prima strofă:

Cumplita sărăcie ș'invidia vicleană
Dantaŭ în gĭurul meŭ:
În inimă durere, ș'o lacrimă pe geană,
Și'n piept suspinul greŭ!

Avem deci 2 versuri [1 și 3] de câte 14 silabe, având fiecare vers câte două emistihuri, și fiecare din acestea câte 3 picioare și jumătate — de

1) **V. A. Urechiă, Miron Costin**, *Opere Complete* t. II, București, 1888, pp. 485—511.

2) **Prof. I. Bianu**, „Introducere“ la *Psaltirea în versuri întocmită de* **Dosofteiu,** Mitropolitul Moldovei (1671—1686), publicată de pe mss. original și de pe ediținea dela 1673, București, 1887, XL pagine.

3) **B. Petriceicu-Hasdeu**, *Răsvan și Vidra*, Poemă dramatică în cinci cânturi, cu o introducere de d. P. P. Carp; ediținea IV, București, Socec, 1895.

4) Pp. 17—18.

5) Pp. 183—192.

6) Pp. 193—204.

7) P. 195.

8) Pp. 196—200.

9) Pp. 200—202.

10) P. 203.

11) Nu acum ne vom ocupà de limba întrebuințată în dramă, și pe care, într'o măsură oarecare, a putut să o imite d-l Davila în *Vlaicu-Vodă*. Această din urmă lucrare dramatică — alcătuită în felul operei d-lui Hasdeu — are însă versificația modernă, dar este o producție teatrală în versuri care a fost plămădită într'o atmosferă relativ asemănătoare cu cea din *Răzvan și Vidra*. Firește însă că piesa d-lui Hasdeu are, în general, vechi întorsături de frază, o înfățișare de surprinzător archaism — cari o fac a fi unică în literatura noastră. Pentru studierea lor se cere însă un studiu a parte.

formă iambică; stihurile 2 și 4 sunt de câte 6 silabe, adică de câte 3 picioare, de aceeași formă ca și cele dintâiu. Rimele strofei sunt încrucișate. Schema e deci următoarea:

⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ ‖ ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑
⏑ — | ⏑ — | ⏑ —
⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ ‖ ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑
⏑ — | ⏑ — | ⏑ —

Uitându-ne acum la versificația piesei, la cea dela M. Costin și la a lui Dosofteiu, observăm că:

I) In piesă, versurile sunt perechi-perechi de câte 16 și 15 silabe, în chip alternant. Cesura, în *toate*, face primul emistih de 8 silabe. Tipul predominant al picioarelor este cel trohaic.

Nu se poate vorbì însă de o regulată succesiune de silabe accentuate, așa cum văzurăm, de pildă, în strofa mai sus pomenită. Toată rânduiala versificației consista numai în măsura generală a versurilor — nu pe despărțirile interne zise picioare, ci pe numărul silabelor dintr'un vers întreg, cum și în căderea statornică a cesurei după primele 8 silabe, fie în stihurile de 16 fie în cele de 15.

Ca o dovadă, iată cum ar fi schema unor versuri — luate la întâmplare — din această dramă:

BAȘOTĂ [1])

Ticălosule! Cum, Doamne, nu ți e greu, nu ți-e rușine
Să'mi spui mie la palavre, când vorbești tocmai cu mine?...
Eu! eu vătaful cel mare, mă 'nțelegi tu cine-s eu?
Mâna dreaptă a lui Hatman, carele la rândul său
Este și el mâna dreaptă a lui Vodă.... Prin urmare,
Vreau să 'ți spuiu, cap făr' de crieri! că eu, vătaful cel mare,
N'aș puteà citi prea iute ceea ce alții au scris.
Ș'apoi tu! tu s'o poți face? Ar fi un lucru de râs!
Un dăscălaș, o nemică, tu să mă 'ntreci chiar pe mine?
Aceasta-i peste putință! Aceasta nu se cuvine!...
Deci judecata 'ți e scurtă, fiind foarte 'nvederat,
Că cine-i foarte obraznic, este foarte vinovat.
Tu ai scris cântecul ăsta! Te cunoști după sprânceană:
Un nas ascuțit de vulpe, o bărbiuță vicleană,
Ochi mici și buză subțire... chiar un chip de fariseu!
Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă 'nșeli tu, fătul meu.

Schema acestor versuri e următoarea:

— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ . 16 silabe
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ — | — ⏑ ⏑ | — ⏑ . 16 „
— ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — . . 15 „
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — . . 15 „
— ⏑ | ⏑ — | — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ . 16 „
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ‖ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ . 16 „
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ — . . 15 „
— ⏑ — | — ⏑ — | — ⏑ ‖ ⏑ — | ⏑ — ⏑ | ⏑ — . . 15 „

1) *Răsvan și Vidra*, actul I, p. 40.

⏑ — | ⏑ — | — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ . 16 silabe
⏑ — ⏑ | — ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ ⏑ — ⏑ | — ⏑ | ⏑ — ⏑ . . 16 „
— ⏑ | ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ ⏑ — | — ⏑ | — ⏑ — . . . 15 „
⏑ — ⏑ | — ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ — . . 15 „
— ⏑ — | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ — | — ⏑ | ⏑ — ⏑ . 16 „
⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — ⏑ . 16 „
⏑ — ⏑ | — ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — . . 15 „
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — . . 15 „

Așa dar nu s'ar puteà zice că avem a face cu un sistem de versuri de tip trochaic sau amfibrachic — al doilea fel de picioare mai des întrebuințate în rândurile de mai sus. O asemenea credință ne-ar face ca — în acelaș timp — să zicem că avem o mulțime de picioare schioape, rău accentuate, și firește, schema ar fi și ea alta de cât cea de mai sus; pe de altă parte amestecul aproape statornic a mai multe feluri de picioare în lăuntrul aceluiaș vers — și nu în aceeaș ordine pretutindeni — ne face să vedem că și schema de mai sus nu e de cât o simplă constatare de așezarea accentelor t o n i c e, și n'are în sine nici măcar acelaș număr de picioare în toate versurile s e r i e i, de și numărul de silabe e însă respectat. Astfel:

In versul 1, de 16 silabe avem 8 picioare (de câte 2 silabe fiecare).
„ „ 2, „ 16 „ „ 7 „ (două fiind de câte 3 silabe)
„ „ 3, „ 15 „ „ 6 „ și $^1/_2$
„ „ 4, „ 15 „ „ 7 „ „ $^1/_2$
„ „ 5, „ 16 „ „ 8 „
„ „ 6, „ 16 „ „ 7 „
„ „ 7, „ 15 „ „ 7 „
„ „ 8, „ 15 „ „ 6 „ etc.

Peste tot, însă, — o repetăm — e respectată cu tărie măsura (de 16 și 15 silabe) și cesura mediană — temeliile acestui sistem de versificație, moștenit dela Miron Costin și Dosofteiu - după cum vom vedeà — și aplicat cu deplină regularitate — lucru ce nu se întâmplà în totdeauna la primi, adică mai ales la Miron Costin — de către d. Hasdeu, în strălucita sa dramă.

O mică parantesă: Versuri cari să aibă în lăuntrul aceluiaș stih, mai multe feluri de picioare — există și în moderna versificație românească, — de pildă la Depărățianu, Eminescu, d. Duiliu Zamfirescu. Se deosibesc însă, de cele alcătuite de Miron Costin, de mitropolitul Dosofteiu și de d. Hasdeu prin faptul că ele au o perfectă concordanță între accentele tonice și cele ritmice și o schemă unică de împestrițare sau alternare a feluritelor picioare, ce intră în compoziția unui vers. Așa, de exemplu în strofele unei elegii a lui Depărățianu, trocheii și amfibrachii sunt rânduiți în felul următor:

Vântul | ce 'n arbori ‖ plânge | când trece
— ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ | ⏑ — ⏑
Zgomo|tul frunzei ‖ de pe | vâlcea,
— ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ | ⏑ —
Clopo|tul serei ‖ ae|rul rece,
— ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ | ⏑ — ⏑
Greie|rul toamnei... ‖ Toate | plângea! [1])
— ⏑ | ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ | ⏑ —

1) Al. **Depărățianu**, *Doruri și Amoruri*, partea I, din «Bibiioteca pentru toți», No. 42, Carol Muller, București, 1896; XII, pp. 32.

Adică în fiecare emistih e câte un trocheu și câte un amfibrach, afară de versurile 2 și 4, cari fiind catalectice — față de 1 și 3 — reduc amfibrachul din emistihul final într'un iamb. O deplină rânduială r i t m i c ă — bine înțeles *și* a măsurei și cesurii — domnește peste tot.

Miron Costin a scris, după cum se știe, puține versuri și cu toate că a fost anterior lui Dosofteiu, pare a fi fost pe cale să țină întru câtva seamă și de r i t m i c ă iar nu numai de măsura versurilor Vorbind despre observarea accentului tonic, pe care nu-l bagă în seamă Dosofteiu, V. A. Urechiă zice: «Miron Costin n'a avut numele lucrului, dar a priceput că nu ajunge să aibi numărul de silabe și rima» [1]).

«Miron Costin, care scrie însă întâiu despre versificațiune, se grăbește a stărui asupra definițiunii, spune ce se înțelege prin *silabă* și zice, că p o e m u l l u i e s t e s c r i s în v e r s u r i d e câ t e 1 3 s i l a b e. Miron adaogă însă că se pot face stihuri și de 9 și de 7 silabe, și nu ignoră că Elenii și Latinii făceau stihurile nu după numărul silabelor». [2])

Intr'adevăr, anume în introducerea la *Vieața Lumii* în acel „Cătră cititor", învățatul cronicar zice, la început:

«In toate țările, iubite cititorule, se află acest fel de scrisoare, care elinesce ῥυθμος se chiamă; și cu acest chip de scrisoare au scris mulți lucrurile și laudele împăraților, a crailor, a domnilor și a începătorilor țărilor și împărățiilor.

Așa aŭ scris vestitul istoric Omir rezboiele Troadeĭ cu Achilleus; așa Virghilie — începătura împărățieĭ Rîmuluĭ, și alți dascălĭ fără de număr». [3]).

E curios de observat că la o mare depărtare și cu vre-o 120 de ani mai nainte, vestitul autor al manifestului Pleiadei, Joachim du Bellay ziceà și el:

«Tout ce qui tumbe soubz quelque mesure et jugement de l'oreille (dit Ciceron) en latin s'appelle *numerus*, en grec, ῥυθμὸς non point seulement au vers, mais à l'oraison» [4]).

Scriitorul român ziceà însă, în altă parte, numai:

«Stihul éste, nu ca altă scrisoare deslegată, ce éste legată cu silave cu numer» [5])—

pe când poetul și învățatul francez deși recunoscând neputința în care se găsià de a face versuri întemeiate pe cantitate, se supără că strămoșii lui n'au făcut unele silabe mai lungi și altele mai scurte, după nevoia versurilor, și nădăjduește că o vor face urmașii. Intr'adevăr nu aceștia, dar chiar contemporanii lui, se lăudau — puțini ani mai în urmă — că le-au arătat, ei,—Grecilor și Romanilor— ce va să zică a face versuri cantitative; și aduceau drept model versuri ca următoarele, de Jodelle, măsurate în felul acesta:

Phœbus,	A	mour	Cypr	is veut		sauver,		nourrir et		orner					
—	⏑	⏑	—	—	—	—	—	—	—	⏑	⏑	—	—		
Ton vers,		cœur et		chef,		d'ombre, de			flamme, de			fleurs.			
—	—	—	—	—	—	—	⏑	⏑	—	⏑	⏑	—			

1) **Miron Costin**' *Opere complete*, t. II, pp. 493.

2) Ibidem, p. 492. Cf. chiar zisele lui Costin, la pp. 499-500 în „Ințelesul stihurilor: cum trebueaște să se citească".

3) «*Satyrul*», București, 1866, No. 10, 10 April, publică, în foileton, — sub titlul de *Celle maĭ vechie poesie satirice în limba română* și sub iscălitura-pseudonim **Wang-pon-ki**, — introducerea din care citarăm rândurile de mai sus, *Vieața lumiĭ* și *Stihurĭ împotriva zavistieĭ* — pe cari apoi, mai târziu d. Hasdeu, adică publicatorul lor din *Satyrul*, le reproduce în apendicele din *Răsvan și Vidra*. Cf. în ediția V. A. Urechiă, t. II, p. 499 sub titlul „Predoslovie către cetitor".

4) *La Défence et Illustration de la langue françoise*, 1550, livre II, ch. 8.

5) **Miron Costin**, *Opere complete* (ed. V. A. Urechiă), t. II, „Ințelesul stihurilor cum trebueaște să se citească" p. 499.

Cu alte cuvinte, am aveà în față — nici mai mult nici mai puțin de cât un distih elegiac [1]).

Mai nainte de a vedeà cari au fost, și la noi, cei credincioși în *cantitatea* silabelor în limba românească — la Cantemir e ceva intermediar între versuri cantitative și ritmice, contopindu-le, — să observăm că M. Costin cu toate că une-ori vorbește de t r ă g ă n a r e și s c u r t a r e — lucruri nu tocmai lămurite — când e vorba să definiască versul — stihul — nu dă drept măsură, după cum s'a văzut, decât n u m ă r u l s i l a b e l o r.

Având însă a trage o brazdă nouă într'un loc cu totul înțelenit, greșeli nu se puteà să lipsiască. De aceea numărul silabelor nu e totdeauna respectat. După cum zice V. A. Urechiă — în urma stabilirii a șeapte scheme ritmice —

«Trebue să observăm că asemenea combinări de silabe nu se crede Miron Costin obligat a le ține nealterate în versurile aceleiași compozițiuni poetice. El amestecă foarte ades și negreșit cu dauna bunei versificațiuni, modelul de vers cu care au început bucata, cu alte combinațiuni» [2]).

Astfel, din cele șeapte chipuri de stihuri arătate de V. A. Urechiă, exemplele I și II sunt luate din *Vieața Lumii* și sunt următoarele, arătate astfel:

I) ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑ — ⏑
A lumei cânt cu jale | cumplită vĭață
Cu grijă și primejdiĭ | cum éste o ață, etc.

II) — ⏑ — — ⏑ | — ⏑ — ⏑ — ⏑
Fum și spuzĕ toate-sŭ | visurĭ și păreare

In realitate deosebirea între aceste două scheme e și mai mare, fiind-că prima coprinde 13 silabe, iar nu 12, — al doilea emistih fiind astfel, în ambele versuri citate:

cumplită | viață
⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑
cum éste | o ață
⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑

Dacă ar fi vre-o îndoială în privința numărului de silabe din cari se compune cuvântul *viața* sau *vieața*, — adică de are două sau trei, pronunțându-se în amândouă felurile: *vĭa-ța (vĭea-ța)* și *vi-a-ța (vi-ea-ța)* [3]) — siguranța se dobândește citind versul în transcrierea d-lui Hasdeu:

A lumiĭ cânt cu jale cumplita v i é ț ă

și în cea din *Crestomatia* domnului M. Gaster, unde cetim:

Lumiĭ cănt cu jale cumplită v ĭ a ț a [4]).

Că e neîndoelnic vĭața — de trei silabe, — și nu vĭața adecă de două, intervenind pronunțarea diftongată, — dovada lămurită ne-o dau alte cuvinte unde se scrie *ĭa*, fiind nevoe. Așà, la finele versului al șeaselea avem *ĭară*; la începutul celui de al 19-a: vĭĭarme; în versurile 2, 17, 46, etc.: ĭaste;

1) **Sainte-Beuve,** *Tableau historique et critique de la Poésie Française et du Théâtre Français au XVI-e siècle*, Paris, Charpentier, 1843, pp. 80 - 81.

2) **V. A. Urechiă,** în **Miron Costin,** *Opere complete*, t. II, p. 495.

3) Astăzi nedumeriri de acest fel se vor ivì și mai multe la fiecare pas, din pricina desființării—prin ucaz academic—a lui ĭ, care totuși trăește, ba încă e prea sănătos.

4) Pag. 202, din volumul I.

în 22 : stăruĭáşte, etc. In schimb pretutindeni [versurile 1, 15, 39, 47, 104, 105, 109] e scris vĭaţa, şi marea majoritate a stihurilor [primele c i n c i] cari cuprind acest cuvânt, alcătuesc versul regulat, adecă de 13 silabe [1]).

Intr'adevăr, majoritatea acestor din urmă e covârşitoare în toată poema lui Costin — cu mici variante în ambele texte citate. Astfel, cercetând primele 40 de versuri din textul transcris de către d. M. Gaster după o copie dela 1723, din mss. 11 al Bibliotecei Centrale [2]) şi cele corespunzătoare lor în textul publicat de d. Hasdeu, cari sunt însă în număr numai de 32, observăm următoarele. Pe când din versurile publicate la finea lui *Răsvan şi Vidra* [3]), 31 — din 32 — sunt de câte *13* silabe; în copia cunoscută de către d. M. Gaster — şi care coprinde în mod vădit adause, făcute fie de Costin, fie de vr'un copist, — găsim 30 — din 40 [4]) — de versuri, având măsura de *13* silabe; iar stihurile 4 (acesta şi la d. Hasdeu), 8, 10, 12, 16, 32, din cari cele mai multe ar corespunde unui vers ultim, din strofe de câte patru versuri, sunt numai de câte *12* silabe. De câte *14*, chiar, sunt: 14, 20, 30 şi 38.

In afară dar de schema No. I dela V. A. Urechiă, care trebue modificată — pentru versurile citate — în chipul următor:

I) ⏑ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ‖ ⏑ — ⏑ | ⏑ — ⏑

şi de cea de a doua, care corespunde atât la d. Hasdeu cât şi la d. M. Gaster, unui vers tot de 13 silabe, iar nu de 12 — cum e cel citat de V. A. Urechiă, — însă de forma următoare la primul:

II) Fum şi | spuză | toate sînt, ‖ visurĭ | şi pă|rere [5])
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ — ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑

iar la cel de al doilea:

III Fum şi | umbră | sănt, toate ‖ vísuri | şi pă|rere [6])
— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ — ‖ — ⏑ | — ⏑ | — ⏑

— în afară de aceste t r e i scheme, şi de cea de a doua dela Urechiă, pe care o regăsim în al 4-lea vers al poemei — cel de 12 silabe — şi care formează a IV-a schemă:

---

1) Din cauza puţinătăţii caracterelor cirilice, a trebuit să transcrim, mai pretutindeni textele. Anume am notat între — altele — pe ѧ cu *ĭa*; pe і şi ї cu *i* şi *ĭ*; pe ѣ cu *é* (ea); pe ѣ̈ cu *ĭé* (ĭea); pe ъ cu *ă* şi *ŭ*; pe ѕ cu *ʒ*; etc.

2) *Chrestomatie română*, Leipzig. F. A. Brockhaus; Bucureşti, Socec & C-ie, Vol. I, 1891, pp. 202—205.

Acelaş mss. No. 11, din fosta Bibliotecă a Statului, a slujit regretatului V. A. Urechiă, — când sub numele de *Codex A. (Tocilescu)*, când sub acela de *cod. n. II* sau *cod. II* — la publicarea lucrărilor poetice ale lui Miron Costin în tomul al II-lea din *Operele Complete* ale acestuia. Insă a mai avut în vedere şi *Codex A. A. Văcăresceanu* şi uneori versiunea d-lui Hasdeu, după cum se vede bine din notele ce se urmează pe pp. 500—511, în josul versurilor şi după cum spune despre cele dintâiu, într'o explicaţie finală dela „Inţelesul stihurilor“:

„Predoslovia şi micul tratat de versificaţiune de mai sus. se află în codicele A. Tocilescu şi A. A. Văcăresceanu. (Vezi studiul codicelor, în t. I, dela pag. 1—59; a m l u a t d e b a z ă cod. No. 11)“. [p. 500, nota †††].

Acest cod. No. 11 sau A. Tocilescu, nu trebue confundat cu *Codex No. II (Iaşi)*, de care e vorba la p. 32 a tomului 1 şi care nu coprinde partea ce ne interesează.

In citările de noi făcute, am avut în vedere, în afară de textul d-lui Hasdeu, pe cel transcris de d-l Gaster din mss. No. 11 al Bibliotecii Statului, aşă cum e, — copie din 1723 făcută de Stanciu Ierei din Bucureşti [**V. A. Urechiă**, **Miron Costin**, *Opere Complete*, t. I, 1886, Partea I, I, p. 24],—căci la V. A. Urechiă este o c o m b i n a r e din două mss., ambele c o p i i, pe când în *Crestomatie* e, cel puţin, un singur text, indiferent dacă e sau nu alterat de copist, după cum vom vedeà.

3) Mai întâiu în „*Satyrul*“ din 10 April, 1866.

4) La d-l Hasdeu, lipsesc versurile 15, 16, 22, 31, 32, 38, 39, emistihul final din 21 şi cel începător din 23 dela dr. M. Gaster. [Emistihurile rămase desperechiate, se unesc spre a formă un vers—la d. Hasdeu].

5) Versul al 13-lea din poemă, sau primul din cea de a patra strofă (*Răsvan şi Vidra*, Apendice, p. 197).

6) *Chrestomatia*, vol. şi loc. cit., p. 202, versul al 13-lea.

IV) O, lume | vicleană! ‖ lume | 'nșelă|toare!
O, lúme | hicléná! ‖ lume | nșelă|toare! [1])

mai sunt o mulțime, ca de pildă:

V) Pré-sub|țire | și'n scurtă ‖ vreme | trăi|toare... [2])
Prè sup|țire | și'n scurtă ‖ vréme | trăi|toáre [3]).

sau:

VI) Și ca | apa 'n | cursul său, ‖ cum nu să | oprește [4])
Șí ca | apa 'n | cursul său, ‖ cum nu să | opreaște [5])

sau:

VII) Voĭ, stele | iscu|site, ‖ ceru|lui po|doaba [6])
Vóĭ, stéle | iscu|site, ‖ cerĭu|lui po|doaba [7])

și așà mai departe.

Iată acum — înainte de a trece mai departe — drept probă, un vers care este de 14 silabe în textul cunoscut d-lui Gaster, însă de 13 la d. Hasdeu:

Singur | numai | covârșești ‖ vréme | nemăsu|rată [8])

corespunzător celui de 13:

Singur | numaĭ | covârșești ‖ vremi ne|măsu|rate [9])

Așa dar se vede bine că Miron Costin a căutat să țină seamă, pe cât se poate, de măsură și de cesură: In toate cele 32 de versuri studiate, cesura e totdeauna după silaba 7-a, afară de versul al 4-lea — cel de 12 — unde e mediană.

Deci lucru lămurit: Miron Costin, unul din modelurile de versificație vechi ale d-lui Hasdeu, ține seamă — ca și d-sa mai târziu — de măsură și de cesură, și se apropie, foarte adesea, de modernele versuri rimate, mai mult poate decât contemporanul său, mitropolitul Dosofteiu.

D. Hasdeu, care a voit — și a reușit — a face asemenea versuri,

1) Aproape pretutindeni — în poemă — are valoarea de 'n [n loc de î sau în]
2) Versul al treilea al poemei, dela d. Hasdeu.
3) Dela d. Gaster.
4) Versul al 11-lea, — textul Hasdeu.
5) Textul Gaster.
6) Versul al 25-lea la d. Hasdeu.
7) Versul al 29-lea dela d. M. Gaster.
8) Al 36-lea vers.
9) Versul al 30-lea in textul d-lui Hasdeu.

Biblioteca Universitară

pentru ca spectatorul, ca și cititorul, să aibă — deplină — impresia vremurilor trecute, în care se petrece acțiunea dramei, pe când — în acelaș timp, — în alte producțiuni ale d-sale întrebuințează versuri r i t m a t e, moderne, — lasă uneori să se strecoare chiar în *Răsvan și Vidra* stihuri de acest din urmă fel, ca de pildă:

VIDRA

Vidra'i | pentru | tine|'n lume
— ⏑ | — ⏑ | —⏑| —⏑
Ca iz|voare|le de | munte
— ⏑|— ⏑|-- ⏑ | — ⏑
Ce fac | Dună|rea să | spume
— ⏑ | —⏑|— ⏑ | — ⏑
Din pă|r a e|le mă|runte.[1])
— ⏑|—⏑|— ⏑|— ⏑

Pentru Dosofteiu nu vom mai repeta observările pe cari le-am făcut și la Miron Costin. Vom spune însă, dela început, că „Egalitatea numărului silabelor este peste tot observată de Dosofteiu, așa în cât defectele de această natură sunt foarte puține în versurile sale“ [2]).

E probabil însă că numai nepriceperea copiștilor a făcut să avem u n e - o r i la poetul cronicar, ici și colo, neunitate de măsură. O primă dovadă e textul, cu aproape nici o greșală de acest fel, al d-lui Hasdeu, față de cel numit A. (Tocilescu) și întrebuințat de V. A. Urechiă și de dr. Gaster, și care mss. e, după cum se știe, o copie dela *1723*. A doua probă e nu numai schimbările, ci și lămurita n e î n ț e l e g e r e a textului pe care-l transcrià peste vre-o 50 de ani «Stanciu Ierei din București». Într'adevăr cunoscuta improvizație, făcută la lectura psalmului 123, și găsită și în manuscrisele costiniane — sub titlul de Epigrama prè sfințituluĭ părínte Dosoθéiŭ proin mitropolit Sućávskïi, — sună astfel în manuscrisul de care vorbim (No. 11, fost al Bibliotecii centrale):

Cíne-ș fáce, zid de páce, turnuri de frăție
Dúce vïáță, fără gréță, 'ntr'ănsa bogățïe.
Că maĭ bună, din preúnă, vïáța cé frățéscă,
De cât râcă, cáré strícă, oaste vitejáscă. [3])

unde „'ntr'ănsa bogățïe“ n'are nici un înțeles, în vers.

Din potrivă în *Psaltireu* lui Dosofteiu, la p. 453 din ediția domnului Bianu — făcută după manuscrisul original și după ediția dela 1673 — citim:

Cíne-și | fáce ‖ zidŭ de | páce,
— ⏑ | —⏑ ‖ — ⏑ | —⏑
Túrnuri ‖ dè fră|țâe,
— ⏑ ‖ — ⏑|—⏑
Dúce | víață ‖ fără ‖ gréță
—⏑ | —⏑ ‖ —⏑ ‖ —⏑
'Ntr'a să ‖ bogă|țâe.
⏑ — ‖ —⏑|—⏑

1 Actul III, p. 116.
2) **I. Bianu**, Introducere la *Psaltirea în versuri* a lui Dosofteiu, p. XIX.
3) **M. Gaster**, *Crestomatie română*, vol. I, p. 205.

Că-i máĭ | búnâ ‖ depre|únâ
Vĭáța ‖ cé fră|țáscâ,
Decâtŭ | ármâ ‖ cé de|strámâ
Oáste ‖ vite|jáscâ.

Deci, nu numai schimbări — la copist — ci și greșeli, non-sensuri.

Dosoteiu întrebuințează versuri de 8 feluri de măsuri și anume de: 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14 și 16 silabe, dintre cari unele — de măsură mică — au ajuns populare, cum e de pildă psalmul 46, care „se cântă până astăzi între *Cântecele de stea*“ [1]). Fiind numai de 6 silabe, versurile acestui din urmă psalm au putut cu ușurință să se confunde cu unele poporane, mai ales fiind mai mult de formă trochaică, așa cum — în majoritate — sunt stihurile poporului nostru. Iată câteva din ele:

Límbi|le ‖ să | sálte
Cù cânte|ce ‖ nálte,
Să stríge‖'n tărie
Glas dè ‖ bucu|rie.
Lăudândŭ ‖ prè domnulŭ
Să cânte ‖ tótŭ omul.
Domnulŭ ‖ ĭéste | tare,
Iéste | 'mpărátŭ ‖ máre
Prestè | tot ‖ pă|mântulŭ
Și-șĭ țâne‖ cúvântulŭ.

E de observat că pe când în *Epigrama* de mai sus, numai 2 picioare se abăteau dela forma generală trochaică, a i neregularitatea e mai mare și uneori câte un vers întreg se transformă în stih cu picioare de formă amfibrachică.

Iată încă două exemple: primul dintr'un psalm de 12 picioare; iar cellalt de 16 — singurul de această măsură:

Psalmul al 14-lea începe astfel:

Inŭ ce | chípŭ do|rĭéște ‖ cerbul | de fân|tână,
Cându-l | strânge | sĭétĭé‖ de-lŭ àrde 'n | plămână
Sufle|tulŭ mĭeŭ | doamne ‖ àșà te |dorĭéște,
Cù sĭéte | àprinsâ ‖ de mă ve|ștedaște [2]).

1) **I. Bianu**, Op. cit., p. XXXIII.
2) **Dosofteiu**, *Psaltirea în versuri* ediția I. Bianu, 1887, p. 139.

Adică avem un amestec de emistihuri cu picioare de formă trochaică și amfibrachică. In afară de acestea — în primul vers, cel dintâiu picior și în al treilea, piciorul doi sunt formate de câte un iamb în loc de trocheu.

Intâiele patru versuri din psalmul 32 sunt următoarele:

Blagoslo|ví-voĭ prè | domnulŭ ‖ toátâ | vrĭémâ | și 'n tot | casulŭ.
— ◡◡|— ◡ ◡ | — ◡ | — ◡ | — ◡ | ◡ — | — ◡

Làu|da luĭ | ĭéste 'n | róstu-mĭ ‖ să-i cânt cât | îm poate | glásul.
—◡|— ◡ | —◡ | —◡ | ◡ — ◡ | ◡ — ◡ | — ◡

De domnulŭ | s'a bucu|rá-să ‖ sufle|tulŭ mĭeŭ | și va | díce,
◡ — ◡ | ◡ —◡|—◡ ‖ —◡|◡ — | ◡ — | —◡

Blândâĭ | toțĭ cà | să 'á|údâ ‖ bucu|rĭe | și fe|ríce. [1])
— ◡ | — ◡ | —◡|◡ ‖ — ◡|—◡ | — ◡|—◡

Afară de ultimul vers, care e trochaic, celelalte sunt alcătuite din picioare felurite: amfibrachice, trochaice, iambice și chiar dactilice — cum sunt primele două din versul întâiu.

Pretutindeni însă cesura este fixă și, pe cât e posibil, mediană. E de observat însă chipul în care se înfățișază *Epigrama* — improvisația dela psalmul 123 — și care poate că, în loc de a fi socotită drept o bucată de 8 versuri, să fie în realitate numai de 4, adică întocmai așa cum e scrisă în mss. 11 (A. Tocilescu) de care vorbiam la Miron Costin. In sprijinul acestei păreri avem un puternic argument: Rima este numai la rândurile: 2 (cu) 4, și 6 (cu) 8. In acest cas fiecare șir e numai un emistih, iar cesura desparte versurile în 8 + 6 silabe, — așa cum, de pildă, vom vedea și în poesia ritmică modernă românească.

In versurile de 6 silabe [2]) întocmai ca și în alte limbi, pentru stihurile de un mic număr de silabe [3]), este o excepție pentru cesură, adică ea poate fi variabilă, — afară numai dacă nu admitem chiar o lipsă de pausă, versul fiind prea mic, și deci ne mai fiind nevoe de odihnă [4]).

Mai târziu, vorbind în acelaș timp și despre versurile poporane și despre cele ritmice moderne, ne vom întrebà dacă — după cum s'ar părea și la Dosofteiu une-ori, — se poate sau nu admite cesură în mijlocul unui cuvânt, astfel cum, într'un singur caz, se permite în limba franceză.

Fără să îndrăznim a presupune o influență a versurilor poporane asupra lui Miron Costin și a lui Dosofteiu [5]), avem însă încredințarea că amân-

---

1) **Dosofteiu**, *Psaltirea în versuri*, ediția I. Bianu, 1887, p. 111.

2) Cf. psalmul 46.

3) **Auguste Dorchain,** *L'Art des vers*, Paris, ch. VII, De la césure: «On comprend que ce repos de la voix sera d'autant plus utile à la perception du rythme par notre oreille, que le vers sera plus long. Aussi la césure est-elle seulement *facultative* dans les vers les plus courts, de deux à cinq syllabes; *obligatoire sans être fixe*, dans les vers de six à huit syllabes; *obligatoire et fixe*, dans les vers supérieurs à huit syllabes» p. 191.

4) **A. Tober,** *Le vers français ancien et moderne*, trad. franç. par K. Beruil et L. Sudre, Paris, 1885 Structure intérieure du vers, pp. 123—124 — vorbind chiar despre versul octosilabic zice: «Naturellement vu son peu de longueur, ce vers n'a pas de césure, ou bien il faudrait, pour lui en trouver, réunir des vers de quatre syllabes qui se suivent, rimant deux à deux, de manière à faire des vers de huit syllabes avec rime intérieure».

L. Quicherat, Petit traité de versificatiou française, IX-ème édit., Paris, 1886, Ch. XIV, § 4: „Le vers de *huit* syllabes, qu'on nomme quelquefois vers de quatre pieds, et tous ceux qui en ont un nombre moindre, ne sont pas soumis à la règle de la césure".

5) Despre stihurile mitropolitului Varlaam — din *Cartea Românească de învățătura Duminicilor preste an și la praznice împărătești și la svănți mari* (1643) și din *Seapte taine* (1645), — se poate spune în resumat că, de ar fi înlăturat des rima, întru aproape nimic nu ar mai fi știut cine-va că sunt într'adevăr versuri; de

doi, cari erau puternic slujiți de cultura polonă, și-au luat modelul versificației din țara cea învecinată și atât de cunoscută lor. Despre Dosofteiu se știe anume că — după cum au spus-o V. A. Urechiă [1]) și d. I. Bianu [2]) — modelul a fost Jan Kochanowski, vestit poet, autor al psaltirii versificate — în limba polonă, — foarte populară încă dela 1577, anul primei ei tipăriri. Cât privește pe Miron Costin lucrul e și mai simplu — el fiind autorul vestitei poeme polone — în trei cânturi — *Despre poporul Moldovei și al Țării Românești (Opisanie Ziemie Moldawskiej i Multanskiej)* [3].

Acum ne putem explica lămurit lipsa ritmului propriu zis la acești doi primi poeți români. Și iată de ce:

„In limba polonă accentul tonic e deosebit de al limbei române; în polona totdeauna silaba accentuată este penultima, din care cauză ritmul versului polon este deosebit de al celui românesc și de aceea versurile lui Dosofteiu (și putem adăogà noi: și ale lui Miron Costin) sufer de întrebuințarea greșită a accentului“ [4]).

Dacă uneori însă, fără de voe, atât cronicarul cât și scriitorul bisericesc, aveau stihuri ritmate, pricina e că limba noastră, prin varietatea accentuării diferitelor cuvinte ajutau inspirația ori alcătuirea poetică.

Imprejurările au făcut deci ca limba polonă să împiedice, întru cât-va, deplinul avânt poetic — sau mai corect: de versificație — de care poate să se slujiască limba noastră. Dacă limba franceză ar fi fost primul model de versificație, acelaș lucru s'ar fi întâmplat ca și cu polona, toate cuvintele fiindu-i accentuate pe ultimă și unele, puține, — cele terminate în *e* mut (relativ mut) — pe penultimă. Mai departe vom vedeà cum în poesia modernă, deși a fost modelul cel mai puternic, limba franceză n'a împiedicat versificația noastră de azi să devină *și* ritmică.

Din cercetarea stihurilor lui Miron Costin și ale mitropolitului Dosofteiu — fără a mai vorbì de Varlaam — nimic nu ne îndreptățește să credem că ei au vroit cum-va să alcătuiască versuri în cari să aibă vre-un rost cantitatea — fie a versurilor clasice, fie în chipul înțeles de Cantemir, mai târziu [5]).

Printr'o curioasă întâmplare, însă, tocmai un an după publicarea, la Uniev, a *Psaltirii* lui Dosofteiu, un Român de peste munți, Michaiu Haliciu, închină o mică odă doctorului Franciscu Pariz Pápai, scrisă în vre-o câte-va distihuri elegiace, ca formă. Insă atât exametrele cât și pentametrele sunt alcătuite din picioare cari nu țin une-ori socoteală de accent, dar nici nu sunt de o regularitate clasică, având o prosodie sui-generis, plus că ver-

---

oarece nu lipsește numai ritmul, ci și măsura unitară a stihurilor din serie. Cf. exemplele date de V. A. Urechiă, în t. II, *Operele* lui Miron Costin, p. 487.

1) Cursul dela Universitatea din Iași, ante 1864 și *Manualul de literatură*, București 1885, p. 107; cf. **Miron Costin**, *Opere Complete*, t. II, p, 488.

2) In introducerea citată mai sus și în biografia lui Dosofteiu, „*Revista Nouă*“, Anul I, No. 7, Iuniu 1888, pag. 264.

3) **Miron Costin**, *Opere Complete* (ediția V. A. Urechiă), t. II, pp. 72—127. Textul polon, împreună cu traducerea d-lui Hasdeu, din *Archiva Istorică*, t. I, partea I, fasc. 20 și 21, No. 254, pp. 159 sqq.

4) **I. Bianu**, Introducerea la *Psaltirea* lui Dosofteiu, p. XXVIII.

5) In privința lui Cantemir mai e de observat faptul că această încercare de împăcare a versificației clasice cu cea ritmică e datorită, probabil, și împrejurări că el pe de-o parte avea o întinsă cultură greco-latină, iar pe de alta era un bun muzicant, și că ambele aceste daruri le căpătase printr'o aleasă a lui creștere și instruire în Constantinopol. Dacă știm, apoi, că imnurile și cântecele religioase creștine byzantine, aveau stihurile ritmate, și că acest fel de poesie era pe deplin dezvoltat încă din secolul VII (**C. Litzica**, *Poesia religioasă byzantină*, București, 1899, p. 10), — ne putem explică, ușor, combinația ritmică și cantitativă — în acelaș timp — din *Istoria ieroglifică*.

sul al noulea e calalectic într'un chip neregulat, la mijlocul stihului. Cesura e după întâia jumătate a piciorului al treilea, în exametre, și la mijloc în pentametre:

Kent szene|tate, sze|rund ‖ la | voi, Ro|manus A|pollo
— ⏑⏑|—⏑ ⏑|— ‖ — | — — | — ⏑ ⏑|—⏑

La totz, | ketz szven|te'n ‖ Empere|cie se|detz.
— — | — — |-- ‖ —⏑⏑|-⏑ ⏑|—

De unde | cuno|stince ‖ a|steptem, si | stince; fe|ricse
— ⏑⏑ | — —|— ⏑ ‖ ⏑|— ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑|—⏑

De͡ Amstelo|dam, pren | chetz ‖ szte'n ome|nie ty|par
— ⏑⏑|— — | — ‖ — ⏑⏑|-⏑ ⏑|—

Legse de|rapte au |dat, ‖ fru|mosze cse|tate Ge|neva
— ⏑ ⏑|— ⏑ ⏑ |— ‖ —|—⏑ ⏑|—⏑ ⏑|—⏑

Ecz vine|Francis|cus, ‖ cine-te | Leyda, Pa|ris!
— ⏑⏑|— —|— ‖ —⏑⏑ | — ⏑ ⏑|—

Prindetz | maene so|rory, ‖ cu | csestz nou | oszpe: na|inte
— — | —⏑⏑|— ‖ — | — ⏑⏑ | — ⏑ ⏑|—⏑

Fratzi, | Freta|czi, ‖ Nimphele, | pasze cu|rund
— — | — —|— ‖ — ⏑⏑ | —⏑ ⏑|—

Domny buny, | Mary Doc|tory, ‖ Daszkeli, | 's bunele| Domnae
— — | — —|— ‖ — — | —⏑⏑| — ⏑

Cu pat|se͡ ej fitz, | cu ‖ payne, si | szare, ru|gem [1])
— —|— — | — ‖ —⏑ ⏑ | —⏑ ⏑|—

După cum se vede, multe sunt locurile în care socoteala împărțirii versurilor, după o presupusă cantitate, se potrivește cu o rânduire parțială de accente ritmice coincidând cu cele tonice. E până la un punct ceva în felul cantemirian.

După 113 ani dela această mică și nu prea lămurită manifestare poetică a lui Haliciu, apare — pe deoparte în Râmnic, iar pe de alta în Viena [2]), — ***Gramatica*** lui Ienăchiță Văcărescu, în care se vorbește lămurit despre neexistența versurilor cantitative în limba românească.

„Italïanii, Franțezii, Ișpanïolii și alții ce li să trage limba dân limba latinească ca niște pârae, precum și această a noastră rumânească, n au obicĭnuitu a face stihurĭ cu numere pă picoare ca grecïi și latĭnii, și eu nu bănuescu a fi pricina alta, dă câtu ne averea dă multe slove glasnice“ [3]).

Cu toate astea, o neînvinsă dorință îl împinge să nu socotiască pierdut obiceiul de versificație greco-romană, și de aceea zice:

„Eu măcare că sântu datoru, să urmez întru toate meșteșuguluĭ și obiceĭuluĭ acestor limbĭ cel au la poezie, fiindu poezia acestora și dulce și frumoasă, dar învreme

---

1) **N. Densușianu**, apud **Hasdeu**, *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. III, s, v. Bănăt, col. 3114: «Halic u din Caransebeș lângă Lugoș, a publicat în Basel la 1674 un vers în onoarea amicului său dr. Franciscus Papai, retipărit apoi în „Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia“, Leipzig, 1774, p. 127—128, de unde l-a reprodus într'un mod cu totul greșit reposatul Pumnul în „Lepturariu rumânesc“, t. 3, p. 67—68, și pe care noi îl dăm aci după o copiă corectă făcută de d. N. Densușianu».

2) *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orânduelilor gramaticii rumânești adunate și alcătuite de dumnealui* **Ianake Văcărescul**, cel dă acum dĭkeofulax a Bisericii cei mari a răsăritului și mare vistĭeru a Prințipatului Valahiei. Tipărită acum întru al doilea rându în Vienna Austriei, 1787.

3) **Ianake Văcărescul**, *Observații sau băgări dă seamă*, ed. Râmnic, Tipografia Episcopiei, pp. 134—135; ed. Viena, p. 166.

ce sântemu îndăstulați și dă multe slove glasnice și difθonghi, răvnescu să arătu și vreocâteva chipuri dă stihuri cu număr dă pićoare, dorindu a urma și celor doao mia sus arătate limbi, dân carele avemu începutul, și cu aceasta ca să arătu și evlavia cea după datorie ce are limba noastră la acelea" [1]).

Iată unul din „*chipurile*" date drept pildă:

Musă, putere dă mă rog la graiurile mele.
Zi m cum să ncepu? n ce fel? gândirea mea prin ele? [2])

După arătarea modelurilor, Văcărescu lămurește astfel partea prosodică a versurilor sale:

„Dar dă vreme ce am făgăduitu să arătăm numai trei feluri de stihuri, care să si obićnuescu astăzi dă greci a să face nu iaste trebuință dă știința tuturor acestor pićoare, ci numai dă aceste ce arăt mai josu" [3]).

Și într'adevăr notează numai următorul fel de picioare, din exemplificarea cărora se poate vedeà, cum autorul acestei prosodii, atribuià, în limba românească, cantități — lungi sau scurte — diferitelor sunete, și anume în acest chip [4]):

spodiu: τήμπθλ̂
purrïhiu: βρέμε
troheos: βήνε
ïamvos: ŏμθλ̂
dactilos: δθρέρε

Rezultă de aci — unde accentul, se vede bine, nu are nici un amestec, de nici un fel — că, după Ienăchiță Văcărescu, în limba română ori-ce

η este lung
θ „ „
ε „ scurt
ο „ „

E o lămurită conducere după cantitatea vocalelor grecești, ținând socoteală — după aparență — că η ar fi η și θ chiar ου.

De altfel el completează aceste noțiuni, mai jos, în felul următor:

„Slovele glasnice am arătatu că să înpartu în treĭ, în micĭ, sau scurte, carele sântu, ε, ο, , în lungĭ sau marĭ, carele sântu, η, ω, π și în cele dă obște, carele să iaŭ și drepte lungĭ și drept scurte, carele sânt α ι, υ" [5]).

Ca o dovadă neîndoelnică despre intenția de a face o prosodie completă, iată cum urmează imediat Văcărescu, vorbind despre lungirea prin poziție:

„Acele scurte, dă apururea să numără drept mici și scurte, numai cându va urma după dânsa doao slove neglasnice, sau una îndoită (căci să face dân doao) atunci rămâne slomnirea [6]) scurtă drept lungă, dân punere; iar nu frângere.

Iar când dântracele ne-glasnice cea dân tâiŭ va fi schimbătoare, și cea după urmă ne-schimbătoare, atuncĭ se poate număra slomnirea, și scurtă, și lungă, cum va vrea poeta.

1) **Văcărescul**, Op. cit., ed. Râmnic p. 135; ed. Viena pp. 166—167.
2) Ibidem, ed. Râmnic p. 137; ed. Viena p. 169.
3) Ibidem, ed. Râmnic p. 140; ed. Viena p. 173.
4) Ibidem, ed. Râmnic pp. 140—141; ed. Viena pp. 173—174.
5) Ibidem, ed. Râmnic p. 144; ed. Viena, p. 177.
6) Silaba.

Cele lungi, și mari, sântu dă apururea lungi și mari firește.
Diftonghi firește și sântu lungi și să numără așa» [1]).

Toate acestea sunt însă foarte curioase după cele spuse la început, când recunoșteà că nu există versuri cantitative în limbile romanice. E adevărat însă că el nu știà adevărata pricină, și aruncà totul pe seama n e a v e r e i „dă multe slove glasnice". Părându-i-se, mai apoi, că limba noastră are mai multe de aceste „slove glasnice" de cât surorile ei, Văcărescu se încearcă să alcătuiască versuri presupuse cantitative, și în acest scop dă — pe scurt — reguli *prosodice*.

Bun cunoscător al limbii italiene, marele vistier „a Prințipatului Valahiei", nu poate însă, trece cu vederea versificația italienească, pe care — probabil — o dorește mai mult ca model pentru literatura noastră, de cât pe cea clasică, spunând următoarele:

«Limba talïenească n'au obicĭnuitu a avea stihurĭ cu număru dă picoare, ci numai cu număr de sylabe și cu multe telĭurĭ, altele dă șase, altele dă optu, altele și dă 12 și până la 15. Acestea t o t u c u o f u r m ă d ă g l ă s u i r e l a p r o n u n ț i e, totu cu o curgere, cu potrivire dă sylabe la fârșitu, și aceasta dă multe chipurĭ, cu paza construcționĭĭ, după regulile gramaticĭĭ, cu multă dulceață, cu marĭ gândirĭ, precum sânt ale multor alțĭ Autorĭ, ale luĭ Tasu, și Ariostu și Petrarha și ale prea înțeleptuluĭ și plinuluĭ dă Istorie și dă știință și maĭ vârtosu, dă duhu născătoriu, Metastasie...» [2]).

După cum se vede: măsura modernă, r i t m u l și rima sunt pe scurt arătate și oarecum lămurite în aceste rânduri. Se mai adaugă unele reguli pentru ritm, și apoi pentru c e s u r ă, la pagina 136 [3]):

«Regulĭ:

1) A să păzi cursul cititului, avându a p ă s ă r i l e cu regulă t o t u u n f e l i u a u n u ĭ s t i h c u a l t u l, cum zicu arapiĭ: «vezin și osul», acesta ĭaste la grecĭ numărul cu picioare, însă meșteșugitu foarte cumu vomu arăta.

2) A să păzi construcțione și orθografia, și noima pă dăplinu.

1) A să face t ă e r i l e termenilor cele cuviincoase și obicnuite».

Astfel se înfățișează, în punctele cele mai însemnate întâiul tratat de versificație românească, — al învățatului boer poet, — după atâta vreme dela notițele cronicarului Miron Costin și ale mitropolitului Dosofteiu și după încercările principelui și istoricului Dimitrie Cantemir.

Aproape de mijlocul veacului trecut, Vornicul Iordache Golescul, consacră o întreagă parte din ale sale *Băgări de seamă,* « p e n t r u p o e z i e» [4]).

Din cele 5 puncte enumărate în § 211, p. 243, primul e privitor la r i m ă :

«A se sfârși două stihuri în asemenea slove».

In al doilea e vorba de m ă s u r ă :

«A avea slomnirĭ sau de o potrivă, sau un stih de altul cu o slomnire mai puțin»

Punctul 3 se ocupă de c e s u r ă :

---

1) Pag. 144 (ediția Râmnic).
2) **Ianake Văcărescul,** op. cit., p. 135 (ed. Râmnic); pp. 167—168 (ed. Viena).
3) Ediția Râmnic.
4) *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești* de D. Vornicul **Iordache Golescul,** fiul răposatului Banului Radul Golescul, București. In tipografia lui Eliad, 1840, partea VII, pentru poezie.

«A și ține răsuflarea la mijlocul stihului, sau cu o slomnire mai jos sau cu una mai mult dă mijlocul stihului, iar la cele prea scurte stihuri putem răsufla și la o slomnire și la două».

In sfârșit, punctul 4 e privitor tot la rimă:

«A avea semnul lovireĭ, la cuvântul din urmă, tot la o slomnire amândooă stihurile».

Iar în 5 ne spune că:

«Stihurile cele mai frumoase sunt cele mai scurte în slomnire».

După ce aduce următorul exemplu: [1])

«Cine vine la fântână,
să să plimbe ș'ân grădină,
Ca șâ sètea 'ndăstuláre,
șâ súfletul răsufláre,
Dobândíndu-ș dă odátă
să maĭ víĭe ș'altă dată.» —

Golescu explică rima zicând:

«Au semnul lovireĭ, la a dooă slomnire, a cuvintelor din urmă „fântâ*nă*, grădi*nă*, și c. l. l.» [2])

Cu alte cuvinte o deosebită grijă de r i m ă, de cesură, de măsură, dar nu și de r i t m, — care cu toate astea apare — în chip nestudiat și neștiut de autorul *Băgărilor de seamă*, aproape pretutindeni în exemplul adus.

Cu Golescul isprăvim seria celor vechi: 1° a celor cari credeau că avem într'adevăr versuri întemeiate pe cantitate, sau 2° a celor cari nu țineau socoteală de cât de măsură, cesură și rimă. Văcărescu *știe* despre versurile r i t m i c e italienești; Golescu, supus aceleiași influențe, arată lucrul în exemplul său, fără a'și da s e a m ă de el.

Cu Heliade intrăm într'o perioadă nouă — care va fi cercetată într'o a doua parte a expunerilor ce facem.

N. I. Apostolescu

---

1) **Iordache Golescul,** Loc. cit.
2) Ibidem, p. 244.

Vederi din România

STĂVILAR

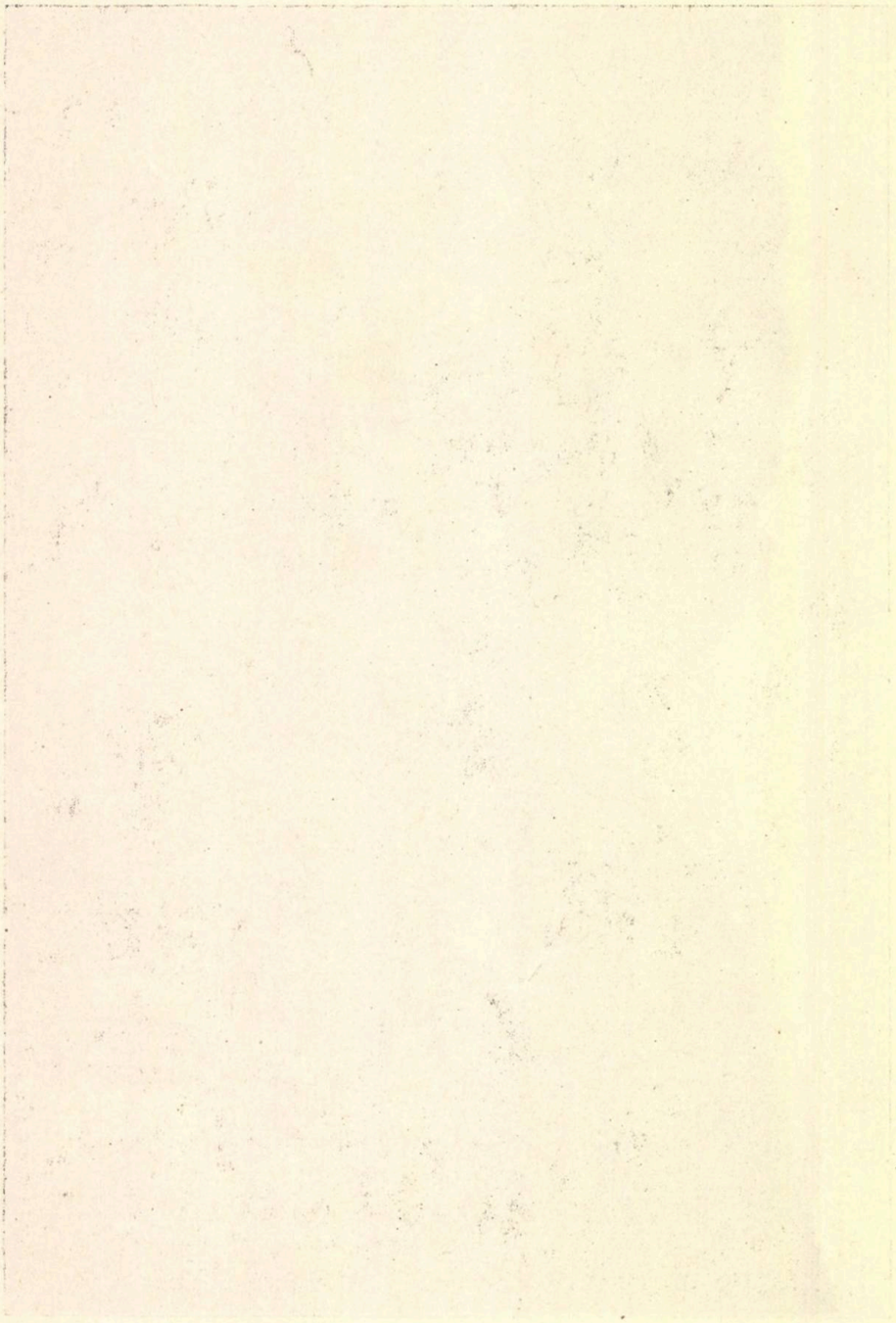

Eugen Stătescu

Eugen Stătescu s'a născut la 1838. La 8 Iunie 1854 a fost numit redactor la divizia I-a dela poduri și șosele. La 28 Martie 1859, tachigraf al Camerei [1]). Apoi plecă la Paris.

Elev eminent al liceului St. Sava și student superior în facultatea de drept la Paris.

Intră în Minister la 24 Iulie 1876, la departamentul Justiției, în cabinetul Ion Brătianu, și stătù până la Ianuarie 1877. La 23 Septembrie 1878 revine iarăși la Justiție, până la Iunie 1879. In 17 Martie 1880 e numit membru în prima comisie a drumurilor de fier ce s'a constituit îndată dupa răscumpărare. Apoi, dela 10 Aprilie 1881 până la 9 Iunie 1881, e Ministru de Interne în cabinetul Dimitrie Brătianu, când revenind din nou la putere Ion Brătianu, trece la Externe până la 1 August 1882. La această epocă reia departamentul Justiției până la 30 Septembrie 1883, de unde se retrage pentru a-l lua din nou în 16 Decembrie 1885.

In 1895 Octombrie, e din nou Ministru de Justiție în Ministerul d-lui Dimitrie Sturdza până la 21 Noembrie 1896.

La 1897 a fost ales președinte al Senatului. In 1898 a declinat onoarea de a mai fi reales. La 18 Iulie 1902 e Ministru de Justiție pentru cea din urmă oară. El moare în 30 Decembrie 1905.

E autorul mesagiului ce atingeà pe Austria şi creatorul cuvântului „colectivitate“ în înțelesul special ce i l-a dat presa.

A dus o viață întreagă de pază și de regim, încă de pe când erà student la Paris, până în ziua în care s'a stins.

Rezervat, neîncrezător, anti-poetic, fără umor și fără glume, cu un surâs care îl arătà și mai glacial, el aveà în ochii săi verzi strălucirea ghieței și în immobilitatea corpului său ceva statuar. N'a știut niciodată ce este o figură îndrăzneață de retorică, și cele mai sonore din frazele sale erau o repetiție a simțimintelor altora. Așa, într'un discurs al său dinaintea alegătorilor din Târgoviște repetà, fără să spuie, apoftegma lui Barbu Catargiu: „Totul pentru țară nimic pentru noi“. Nimeni nu l'a auzit spunând o glumă și râzând din toată inima, făcând un joc de spirit, o mișcare de sensibili-

1) *Monitorul Oficial* dela 1 Aprilie 1859.

tate, pronunțând o vorbă de inimă, lăsându-se în voia unui avânt de elocință. Erà un matematic rece, (și în adevăr aveà dispoziții superioare pentru matematică), logic, pozitiv, cunoscând bine pe oameni și știind dacă sunt o forță sau o slăbiciune pentru partid,— înțelegând aliațele ce trebue să facă și când trebue să se desfacă de dânsele ; nelăsându-se a fi dominat nici chiar de Ion Brătianu, ci știind a'și impune cu o imperturbabilitate rară voința sa altora și a'și păstrà demnitatea chiar în fața celor mai mari. Nefricos, precum a dovedit-o în duelul cu d. Maiorescu, unde a arătat un calm rar ; mândru și spăsit, cu aluri de mare senior și neafectând niciodată atitudini populare, crezând că făceà destulă cinste alegătorilor vorbindu-le într'o adunare; corect și foarte politicos în maniere ; răbdător întru a așteptà ocaziunea — dovadă că plăteà peste vr'o nouă ani polița d-lui Hasdeu, care în 1876 îl numise în presă un advocat obscur, când ajunse ministru al instrucțiunii cu venireà liberalilor la putere. Deosebit de aceasta, galant mai mult din fire decât din vanitate ; nu s'ar fi murdărit pentru o sumă de nimic, și așa de senior în cât nu s'ar fi plecat să ia de jos un napoleon pe care l'ar fi întâlnit sau i-ar fi căzut din mână.

Sănătatea sa plăpândă nu-i permiteà să se deà la ocupațiuni cari reclamă o mare tensiune nervoasă și o mare cheltuială de forță, iar egoismul său nu-i permitea să-și pună în pericol sănătatea și poate viața.

Deși nu s'a plecat la nivelul unora din cei ce au înconjurat pe Ion Brătianu, totuși n'a respins avantajele ce-i aduceà poziținea sa în partidul liberal. Este cunoscută faimoasa apostrofă a d-lui T. Maiorescu : „Cine nu cunoaște pe advocatul“.... Dela credite și alte instituții încasà tantiemele regulat, fără să'și bată capul cu consiliele de administrație. Părea un om care s'a născut cu mare nevoe, care nu și-a dat osteneala să facă ceva și care cu toate acestea a ajuns de toate ; în alegeri abià se mișcà ; alții alergau pentru el ; în presă, nu știu dacă a scris douăzeci de articole, dar în totdeauna a scris limpede și rațional, deși fără strălucire și fără răsunet.

Erà lipsit de varietate, de imaginație și de vervă, dar nu de energie. Pasiunea sa transpirà în strălucirea ochilor săi și se străvedeà în paloarea feței sale pe care o colorà repede.

In modul său de a tratà o cestiune, el alegeà ideea predomnitoare, o formulà ca axiomă și așezà împrejurul acestei axiome toată clădirea raționamentului său. Asupra ei stăruià, împrejurul ei se învârteà, pe ea singură o înfățișà privirii spectatorului. Discursul său erà desvoltarea unei teme ; dacă nu, tot discursul erà fals. Ii plăceau abstracțiunile juridice și se slujià adesea de formule echivoce ca : *protecția legilor*, *țara legală*, *expresia cea mai înaltă a colectivității*, etc.

Citeà puțin și studià și mai puțin ; meditâ însă mult. Știà mai bine să deà direcție decât să execute, și excela mai mult într'un consiliu decât în acțiune. Neglijà afacerile curente și amănuntele guvernului, nu pentru că nu s'ar fi priceput la asemenea lucruri. ci pentru că nu le da destulă sau nici o atenție. Erà opusul d-lui Sturdza. Mai mult reflectà decât observà și îi plăceau mai mult înălțimile decât văile.

Ceeace'l izbià mai presus de toate într'o cestiune, erau punctele capitale și generalitățile: aptitudine pe care o câștigase în luptele parlamentare și în scrimele profesiunii sale de advocat. Aceasta făceà dintr'însul un

dogmatic. Când se încingeà o dezbatere, el știà să meargă drept la scop și ajungeà acolo pe drumul cel mai scurt.

Fruntea sa nu erà mare, dar plină de inteligență și ochii plini de viață. Organul său nu erà puternic, dar aveâ oarecare dulceață, deși nu știà să se moduleze cu grație și nu puteà să străbată gama tonurilor cu mlădierea și arta, spre pildă, a unui Nicolae Ionescu.

Stăpân pe vorba lui și în aparență și pe patimile sale, el calmà într'însul și împrejuru-i mânia liberalilor și fortunile lor. Pregătià, acoperià retragerea, în pasurile cele mai grele, cu dibăcia unui strateg consumat, cum a dovedit-o cu retragerea sa din clubul liberal pentru atitudinea celor din el față cu Regele.

Stătescu nu erà de acei zvăpăiați cari cred că libertatea poate ține loc de onoare, de capacitate, de competență. Dacă ar fi putut fi cineva cu el între patru ochi i-ar fi mărturisit că îi place mai bine un cerc mai restrâns de alegători inteligenți decât o ceată inconștientă pe care poliția și samsarii partidelor o duc la urnă, ca pe niște oi. Aceasta ar fi mărturisit-o între patru ochi; dar în public vorbia altfel. Pentru ce? Pentru că apucase așa, pentru că se angajase față cu opinia publică și că nu mai erà cu putință să deà înapoi. De sigur, printre mulți liberali care sunt conservatori în fond, era și el; precum printre mulți conservatori de simț, sunt unii liberali în adâncul inimei și în faptele lor.

Stătescu a fost pentru introducerea tinerilor în parlament, și autoritatea și prestigiul lui chiar când nu erà ministru, s'a impunea.

„Am lângă mine un ministru simpatic, care este în fruntea departamentului Justiției. Imi place să lucrez cu el. Stătescu este un om încă tânăr, dar inteligent și cu vederi limpezi". Așà scrià regele la 1880 din Sinaia către tatăl său.

Puțin cunoscător în ale literaturii. A zis Sparafucillo în loc de Saltabadil dovedind că știà pe „Le Roi s'amuse" după „Rigoletto".

Ca dovadă de felul cum înțelegeà libertățile, a zis în ședința dela 4 Decembre 1887 a Camerei: „Suntem pentru libertatea presei. Nu ne vom mai atinge de dânsa cu riscul vieții noastre. Dar cei ce iubesc libertatea, cei ce sunt partizanii ei sinceri și adevărați, trebue să iea seama: să nu atace coroana, căci Coroana a respectat libertatea presei în manifestările ei cele mai ilicite; dacă ei vor continua a păstra această atitudine agresivă, *vor da odată Coroanei dreptul de a nu respectà libertatea*".

Altă dată a zis că „*opoziția pierduse dreptul la protecția legilor*".

Silver.

Cântecul Izvoarelor

Ardeal, Ardeal!

oi, izvoarelor drumețe,
Ce cu zvon umpleți Ardealul
Făr' a voastră tinerețe
Tulbure v'ar fi cristalul:
Cum ni-i sufletul și nouă
De zăporuri vechi și nouă....

Voi, izvoarelor curate,
Surioarelor, de-ați strânge
Lacrimile picurate
De pe când un lanț ne frânge:
Văile n'ar mai încape
Viitura multor ape.

Voi, izvoarelor ce duceți
Cântece din munți cu cetini,
Voi, mâhnire nu le-aduceți
Despre noi, pe la prietini;
Cui vă întreabă de dreptate
Spuneți-i de sănătate....

Voi grăbiți în altă țară
Și pe voi nu cade vină;
Noi rămânem de ocară,
Noi la noi suntem neghină;
Bocet vechi și jale nouă
Ne 'ngânăm cu amândouă.

Ion Bârseanul

Vederi din România

PLUTE

Din carnetul meu

— SCHIŢE —

Aevea în Aromeală

Un biet alpinist căzù într'o prăpastie de 80 de metri la *Bagnères de Luchon* și muri. Câtă bătae de cap n'au avut inginerii ca să facă mai sigure și mai înlesnicioase drumurile din acea localitate... Au întins până și un pod în pantă peste prăpastia ucigătoare, — precum spunea „Le Petit Journal", pe care-l țineam în mână, cu gândul să-i citesc și anunțurile de pe pagina a patra.

Și cum căldura de-afară molesia până și pe cel mai vânjos atlet, în acele zile caniculare, d'abia mai puteam ține ochii pironiți pe descripțiunea cea tragică din ziar, și mă lăsai să fiu purtat de o aromeală ce mă coprinsese.

De odată mă simții transportat în spre acele locuri de primejdie. Mă aflam, însă, în fața unor peripeții încercate de mine însumi ; mi se desfășurau atâtea momente desfătătoare, încât întâmplarea cea tragică se pierdea din ce în ce, deșteptând ceva din depărtarea amintirilor celor mai adânci din mintea mea.

„Bagnères de Luchon !". N'am fost nici odată acolo și totuși 'mi-erau cunoscute acele locuri încântătoare ; par'că respiram chiar aerul Alpilor, ce se ridicau ca niște uriași năpraznici, cu crestele pleșuve, împetecate pe alocurea de șuvițe albe de zăpadă, ce păreau a se eterniza în umbra văilor, și împodobiți la brâu cu cea mai bogată vegetație, de un verde, ce și în aromeală, făceà să se repauzeze ochii cei obosiți. Mă ademenise așa de mult acest splendid decor, încât nu-mi venea să-mi curm plimbarea prin parcul unei vile în care trebuià să fiu introdus. Aromeala mea prindea să devie și mai puternică, căci auzeam și glasuri ce-mi erau cunoscute ; mi se înfățișau persoane cu care am petrecut momente delicioase, și totuși nu'mi puteam da seama de farmecul ce mă înconjură, când un glas și mai distinct îmi izbì auzul și mă trezì din aromeala de o clipă: „Ah ! Monstrul ! Ce nu cunoaște „inginerul ăsta !... Până și amănuntele construcției podului de pe prăpastia „dela *Bagnères de Luchon*" zicea bătrânul marchiz, inginer de felul lui, întrupat de *Petrache Vellescu* în piesa „Mama din Popor", de *Legouvé*, într'o scenă în care amândoi aveam roluri principale...

„Rendez-vous" Telepatic

Amândoi ajunsese la oarecare intimitate printr'un concurs de împrejurări nebăgate în seamă la început: o ochire pe furiș, un zâmbet intenționat, o vorbă amabilă, o tachinare reciprocă.

Nici un cuvânt de dragoste nu înflorise încă pe buza lor; dar într'un după amiaz, pe când soarele scăpătă dincolo de ramurile înalților copaci, și, când din verdeață și din flori se ridicau miresme îmbătătoare, împrăștiate în aer, de odată se opri din vorba lui glumeață și cu o ochire plină de nesaț, privì la ea cercetător, ca și când ar fi vrut să-i scormonească și cea mai intimă taină a gândului; dânsa îi stătù în față în toată deplinătatea tinereței și frumuseței ei. Ea îi apărù cu fața-i albă, luminată de niște ochi mari, negrii, umezi, în care se răsfrângeà o lume de patimi; părul ei ondulat, mătăsos și negru, incadrà o frunte înclinată oarecum spre cochetărie; buza ei rumenă stà parcă întinsă spre sărut; corpul ei mlădios și zvelt, era prins într'o bluză albă de satin, care contrasta cu nuanța părului și a ochilor ei în așà chip în cât farmecul erà și mai covârșitor.

O luă de mână încetișor, și aproape fără voia lui îi șoptì cuvinte de dragoste, îi cerù un „Rendez-vous" mai priincios pentru desfășurarea mai întinsă a tainei lui.

Emoțiunea îl prinse cu desăvârșire când auzi că i se dă acest „Rendez-vous..." telepatic, însă, de oarece ca ființă superstițioasă și ca adeptă a „Spiritismului", nu puteà să interprindă nimic fără amestecul acestei științe oculte. De aceia chiar în acea seară la 11 ceasuri se hotărâră să fie amândoi unul cu gândul la celălalt, și dacă aceiași închipuire și aceiași senzație vor încercà, dela distanță, unul pentru altul, atunci Telepatia va dovedì încă odată că slujește de minune cauza realității. Se despărțiră. El așteptà într'o fierbere necontenită să bată unsprezece, ceas care sosind își apropià în gând, cât putù mai mult, pe draga lui ființă.

Aci o vedeà nerăbdătoare, gata să-și deschidă brațele lui; aci îi apărù nepăsătoare, cochetă, admirându-și corpul împodobit într'o oglindă, fără pic de gând pentru dânsul; de odată o văzù frământată de dorul sărutărei în prada celei mai cumplite svârcoliri, împărtășind cu dânsul aceleași senzații iubitoare, devotate.

In astă groaznică enervare îl apucă ziua. Și când după amiaz se întâlniră în locul de predilecție, el o întrebă cu grabă de senzație, de închipuirea ce avusese peste noapte; ea îi răspunse:

„Nimic mai adevărat ca Telepatia, dragul meu, am visat că mă „sărutà fetița mea, — căci n'am putut rezista la enervarea din ajun și am „adormit pe la 10, — când m'am trezit, fetița erà la căpătâiul meu, gata „de pension, mă sărutà și-mi ziceà: au revoir maman, Sâmbăta viitoare".

Maiu, 1906.

Const. I. Nottara
Artist dramatic

Celor mici

Ție, Puișor

Când ești copil, și ești sfios
Acasă tu rămâi, frumos!
Și cu urâtul, dese-ori,
De vorbă stai în sărbători.

Ai casei, toți acuma 's duși!
Asculți cu teamă pe la uși,
Fricos, în lături te ferești
Când umbre tremură 'n fereșt'.

De joacă singur vrei să 'ți faci:
Cu jocul, singur, nu te 'mpaci;
Și cânți, dar glasul sună 'n gol
Și lacrimile vin domol.

Tu capu 'ți lași pe brațul stâng,
In casă, tainic, toate plâng;
Ciudate gânduri se tot bat,
Nu știi cu ce-ai fost vinovat.

Pisoiul sforăe 'n cotlon
Cu nasul pe foileton,
Iar Frica, — cea cu pași de lup, —
Pe-afară umblă: zdup! și zdup!

Urâtul țiue 'n iatac,
Și ceasul face rar tic-tac,
Iar vântul zice gros, pe horn :
— Și de m'aș duce, iar mă 'ntorn !

Un vreasc aprinde ochi rotunzi :
— Ce nu te-ascunzi, ce nu te-ascunzi ?
Și țiue acel vreasc de tei :
— De ce te uiți în ochii mei ?

Acum se 'ntunecă deplin
Ș'ai casei totuși, nu mai vin.
S'aude cleampa ? Nici de cum !
Ah, Moarte, vino tu de-acum !

Ion Bârseanul

Vederi din România

TURMĂ DE OI

MUNŢI DESPĂDURIŢI

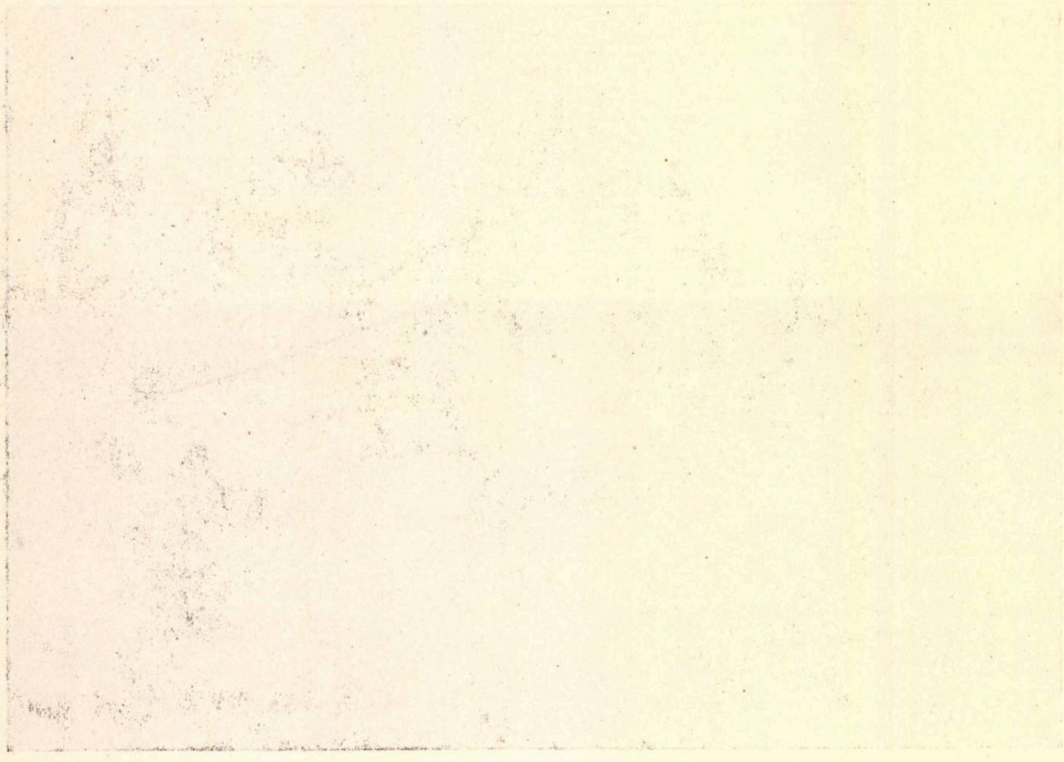

MINA FRUNZA

— ROMAN —

(Urmare [1])

— Zău, dragă, zise o altă doamnă, să fie adevărat că fata aceea e nebună?

— Şi te mai îndoeşti! Când cineva umblă toată ziua singur, gânditor pe câmpii şi pe malul pustiu al Dunărei, când cu nimeni nu vrea să aibă relaţii, disprețuind pe toţi, vrei să fie în toată firea?

— Şi unde mai pui, răspunse domnişoara, care deschisese focul, că se îmbracă de crezi că-i o lipoveancă beată, deşi e bogată, şi simte mare plăcere să steà ceasuri întregi tête-à-tête cu toate mahalagioaicele!

Acest schimb de vorbe ca un trăznet lovì pe Nestor. Aureliu, care cunoşteà dragostea prietenului său, stăteà pe ghimpi. Voì să intervie de vreo două ori ca să schimbe vorba, dar nu reuşì; căci cucoanele vorbeau cu o repeziciune şi cu o gălăgie uimitoare. Se întoarse atunci spre Nestor, vrând să-l împedice de a ascultà cele ce se spuneau; dar nici de data asta n'avù norocul de izbândă. Prietenul său ascultà palid, şi la un moment dat, Aureliu, cu inima strânsă, îl văzù amestecându-se.

— Domnişoara Mina Frunză, doamnelor, zise el cu o voce puţin tremurătoare, o cunosc bine: e o fată cultă şi foarte la locul ei!

Se făcù îndată tăcere. Vorbele lui surprinseră cucoanele, şi acel „o cunosc bine" nu mai îngăduià urmarea criticei. Una din ele îndrăznì totuşi să răspundă:

— Poate să fie cât de cultă, domnule, dar ce folos, dacă nu sesimte! Ce fel de haine sunt cele ce le poartă, largi şi fără şic! De ce se amestecă tot cu prostimea, ea, care ar puteà, tocmai pentru că are cultură, să fie în contact cu lumea cea mai aleasă a oraşului nostru?

— Daţi-mi voie, vă rog, să fiu de altă părere, răspunse Nestor. Adevărata cultură emancipează pe om de ideile modei, la cari atât de mult ţinem noi astăzi. Ea îţi arată, că sunt şi alte datorii de împlinit în societate. Şi sunt oameni, doamnă, cari îşi închină întreaga lor viaţă binelui obştesc, şi luptă pentru propăşirea omenirei. In faţa lor suntem datori să ne descoperim cu cinste. Domnişoara Frunză trebue pusă în rândul lor.

Tunete de protestări urmară. Şi argumentele uşoare, fără multă logică, se desfăşurau cu o eloquenţă rară. Nestor în zadar se siliă să le răspundă, căci doamnele nu voiau s'audă nimic,

Sora lui Aureliu, însă, aduse câteva idei, cari se puteau discutà. Imbrăcămintea îngrijită, pe care Nestor părea că o disprețuieşte, mulţumeşte simţul estetic înăscut în om. De am oprì femeea să deà îngrijire deosebită îmbrăcămintei sale, am aduce o stânjinire acestui simţ, şi poate că s'ar şterge şi o parte din poezia, care o învăluie încă astăzi. Datoria, apoi, a unei domnişoare, nu e să se îndeletnicească cu grele chestiuni sociale, ci să se cultive pentru fericirea viitoarei familii.

---

1) A se vedea numerile: 9, 10 şi 11.

Intreaga această critică se îndreptă, nu împotriva persoanei Minei, ci împotriva ideilor ei. Nestor, mai liniştit, răspunse că nimeni nu caută să puie stavilă pornirilor estetice ale femeii. Podoaba, însă, cată să se facă în chip simplu ; supra-încărcarea în orice artă, dovedeşte un gust rău.

Venind apoi la rolul femeii, arată că ei, în primul rând, cată să i se recunoască calitatea de «om». Ea nu trebue privită ca o unelţă, care trebue să aducă încântarea şi fericirea bărbatului, ci ca o demnă tovarăşă de viaţă. Şi în avântul său începù să facă filozofie, amintind de argumentele lui Mill, Bebel şi mai ales ale lui Lester F. Ward, care susţine, că în natură, femeea este esenţa fiinţei. In lumea insectelor şi a plantelor, aceasta se vede prea bine. Bărbatul s'a ivit pe pământ mult mai târziu, prin trebuinţa ce s'a simţit de a se întări un neam prin încrucişare de puteri vitale. Dar şi după aceea, tot femeia însemnà mai mult. Pentru cucerirea ei se dădeau lupte crâncene. Reuşià cine era mai tare, iar dintre doi egali în putere, cine erà mai şiret. Această luptă de veacuri, făcù ca bărbatul să întreacă femeea şi în puterea muşchilor şi în cătimea creerului, căci strădania minţii de a inventà noui mijloace, prin care să se poată birui mai uşor, erà un bun exerciţiu. Mai târziu omenirea ajunse la robia femeii, a cărei stare de plâns, în multe privinţe, nu s'a prea schimbat de atunci. Acum, însă, când însemnătatea ei este dovedită prin argumente, date de însăşi natura, de ce să mai avem idei reacţionare, când e vorba de rolul ei în societate ? De ce să criticăm cu asprime femeile, cari sunt dornice după o viaţă activă şi mai intensă, cum e, de pildă Mina ?

Aureliu şi sora sa ascultau cu luare aminte ; celelalte doamne îşi urmau în cercul lor, discuţia aprinsă. Domnişoara Georgescu puse atunci întrebarea dacă o fată cum e Mina Frunză, poate să fie un bun element în căsnicie.

— Şi de ce nu ? O mamă adevărat cultă va formà din fiii săi cetăţeni desăvârşiţi, destoinici şi luminaţi în săvârşirea datoriilor, şi va fi luată ca pildă, mai ales că va căuta să lumineze şi pe alţii din jurul ei.

— Dar se zice, că o prea înaltă cultură face să scadă sentimentul de familie.

— Cum s'ar putea aceasta ! O minte luminată, o inimă hrănită cu sentimente alese, care doreşte binele altora, să nu-şi izbească tovarăşul de viaţă, şi pe copiii săi ! !

Sora lui Aureliu îi dete dreptate. In privinţa aceasta şi ea gândia la fel ; şi nu vedea, că în cugetul ei erà o contradicţie, din acele pe cari omul le poartă în el, fără să-şi dee seamă.

Plecând de acolo, Nestor se simţi uşurat. Văzuse ce însemnează salonul provincial. Ii păreà, însă, şi bine, căci cu acest prilej aflase ce judecă lumea de Mina.

Pe stradă Aureliu îi cerù iertare pentru supărarea ce i-a pricinuit.

— Iţi sunt chiar îndatorat, fiindcă acum deabia m'am încredinţat de vorbele Minei, că lumea se închină la trei altare ; unul al pântecelui, altul al dragostei, şi al treilea al ideilor. Acesta din urmă are prea puţini credincioşi, şi-i luat în râs de ceilalţi !

La poarta casei se despărţì de Aureliu. Intră în odaia sa, se aşează pe un scaun şi se lăsă în voia gândurilor. Acum vedea şi mai bine înrâurirea Minei asupra lui. Prin ea căpătase atâtea simţiminte şi idei, cari îi dădeau arme bune într'o discuţie. Şi cât de recunoscător îi erà, pentru învăţămintele ce i le dăduse din acea „filozofie a îngăduinţii", cum o numià ea ! In adevăr, înainte de a o cunoaşte, n'ar fi putut vorbì cu atâta demnitate şi linişte, cum reuşise în ziua aceea. Ar fi răspuns doamnelor furios şi aspru, nu le-ar fi putut schimbà părerile, şi ar fi dat dovadă de o rea creştere.

Când coborî la masă, Marioara îl întâmpină zâmbind.

— Am să-ţi fac astăseară o surpriză. El se uită atunci întrebător la dânsa. Ea îi arătă atunci o scrisoare cu marca rusească. Nestor, nerăbdător, o zmulse din mâinile ei.

Erà întâia scrisoare, ce-i trimiteà Mina.

IX

Pe la sfârşitul lui Octombrie Nestor venì în Bucureşti. Işi găsì o cameră chiar în ziua sosirei, ceva mai departe de centru, şi aveà de gând să-şi ocolească colegii dornici de petrecere. După ce îşi scuturà hainele şi îşi aşezà mica bibliotecă, pornì la un birt studenţesc.

Aici se întâlnì cu mulţi prieteni şi cunoscuţi. Fu chemat la o masă şi se duse

bucuros. Pretutindeni se vorbeà de gazde, de petreceri, de cursuri, de examene. Cei mai mulți erau studenți în drept și își purtau întreaga lor bibliotecă în buzunar: rezumate de drept, pe care un glumeț profesor le numise „țuici".

Peste câtevà zile aveau să-și treacă examenele, și grija nici la masă nu-i lăsà în pace. Mâncând își puneau între dânșii întrebări, și când uitau câte ceva, deschideau „țuicele" și recitau pe nerăsuflate rânduri întregi latinești. La una din mese câțivà tovarăși râdeau cu hohote. Unul din ei povesteà o aventură de dragoste, ce a avut-o la băi, în niște împrejurări hazlii. Și râsul prietenilor săi făceà pe vecini să se întoarcă spre ei zâmbind. La o altă masă se discutà politică, și fiecare își aveà „soluția situației". Alături, un grup mai zgomotos puneà la cale o salamandră, sub patronajul unei societăți studențești, care erà în luptă aprigă cu o altă societate, de oarece ocrotitorii lor nu se aflau în aceiași tabără politică.

Și un vuet nelămurit se ridicà în aerul stricat al încăperei.

Din când în când se auzià chemându-se chelnerii, cari grăbiți, umblau forfota printre mese, purtând pe sus farfuriile cu bucate. Adesea, după strigătul „și mie una la fel" se ridicà zgomot de ceartă pentru friptură „microscopică" ce s'a adus. Stăpânul birtului, împăciuitor, domoleà pe răsvrătit, și firul păcei zgomotoase reîncepeà.

Nestor, care se dezobișnuise de această viață, stăteà pe ghimpi.

Și când, unul din prietenii săi începù a povesti, cum a putut scăpà de un croitor, care îl urmărià de o datorie veche, scârbit, se ridicà ca să plece, dar nu fu lăsat.

— Stai, mon cher, să isprăvim și noi! Mergem apoi să luăm o bere.

Nestor stărui să plece, dar Aureliu, care se aflà la aceași masă, îl rugă să mai stea. Se supuse. După ce sfârșirà toți, porniră la o laltă pe stradă, și trecură pe Calea Victoriei. Pe trotuarele luminate, lumea mișunà ca furnica ul si cu greu puteà cinevà să se strecoare. Tovarășii lui Nestor se mai opreau apoi să privească vreun trup de femee, și să-și arate în gura mare admirația, însoțită cu vorbe de spirit. Nestor mergeà cu ei, ca un osândit; doreà să plece din mijlocul lor, dar n'avea tăria s'o facă.

Intrară cu zgomot într'o berărie și porunciră halbe, cari fură aduse îndată.

— Aa! E rece și pișcă, zise unul din ei, bând jumătate din pahar.

— Da, Dar par'că-i tot mai bună cea dela „Căpitanu", răspunse vecinul său.

— Tu măi, Jeane, ești spiritul personificat al contradicției. Bea ceeace găsești și nu fă gură!

— Că bine zici! Și își sorbì restul berei; apoi adresându-se tovarășului său:

— Apropos, Mișule, ce-ai făcut cu examenul tău din Iunie?

— Știu rezultatul.

— Ceva bilă albă?

— Pardon, asta e o insultă! Am căzut cu deplin succes!

Ceilalți începură a râde.

— Vedeți, urmă Mișu, am și eu un merit: fac pe profesori să le sară țandăra, căci discut cu ei cevà mai colțat. Le arăt că nu numai dumnealor au ușurința științei. Firește, că nu pot admite concurență, și de ciudă, mă trântesc.

— Cum de ciudă? întrebă Nestor, care auzise cele din urmă cuvinte numai.

— Dar ce'l ascultați, zise Aureliu. Dânsul habar n'are de materie când se prezintă!

— Iată vezi, încă o insultă! Te provoc, dar, la un duel de halbe, pe cari, însă, să le plătești tu! Da, domnilor, e adevărat! Ce vreți? Nu citesc și n'am nevoe sà citesc toate aberațiunile pedantismului! Totuși citesc și eu cevà, dar în mod inteligent, bine înțeles.....

— Nu faci bine, îi zise Nestor. Trebue să-ți treci examenele.

— Ia lasă-mă mon cher! Să vedem tu ce grozăvie o să faci, luându-ți licența! Tu încă dormi, mă, auzi? dormi! Astăzi joacă rol nu știința, ci propteaua, Dumnezeul nostru!

— Bine, bine, chiar așà fiind, tot trebue să termini odată facultatea.

— Ei, oiu nemerì și eu la vreo seziune să stee lângă mine vreun Teodorescu numărul doi, care să știe însă carte. Și, după câteva zile, veți ceti prin ziare: „La examenul al doilea de drept, d-l Mihail Teodorescu, a reușit în unanimitate cu bile albe!"

— Iar numărul doi respins cu trei negre, adaose Jean râzând.

— Natürlich!

De data asta râse și Nestor.

Un domn intră în acel moment în berărie, însoțit de două doamne tinere. Toți priviră la ele.

— Hm! drăguțe-s! zise Jean. Nu-i așà Nestore!

— Nu-mi plac, răspunse acesta sec.

— Păi ție, văd, nu-ți place nimic!

— Nu, adevărat, adause și Mișu. Nestor e cu totul schimbat. Imi face impresia unui ramolit. Și clătinându-l de umăr, îl privi țintă în ochi, și îi zise: mă, auzi tu, trei lucruri sunt în lume mai frumoase: banii vinul și femeia! Tu nu prea cunoști, se vede, filozofia asta!

Nestor erà în prada unui chin; voià să scape și nu știà cum. Făcù semn lui Aureliu, care îl înțelese. Dar nici el nu reuși să determine plecarea

— Să-mi beau berea și apoi; zise Mișu poruncitor, și sorbì puțin din ea. Se întoarse în urmă să vadă ce fac cucoanele, cari se așezară la o masă, nu departe de ei.

— Vedeți, voi, domnul acela nu-mi place.

— De ce?

— Păi nu-l vezi! Bea cafea în berărie și tratează cuconițele cu dulceață! Ei! domnule, cum te chiamă? Unde te trezești! Du-te aiurea de cere astfel de lucruri și nu conrupe lumea pe aici!

Noroc că necunoscutul și doamnele erau adânciți în vorbă și nu auziră apostrofarea lui Mișu.

In sfârșit, eșiră pe stradă, dar Nestor nu scăpă așà de ușor. Cu toții aveau aceiași cale până la o oarecare depărtare. Pe drum se întâlniră cu o fată, care li s'a părut a fi croitoreasă. Mișu și Jean se legară de ea, dar nu primiră nici un răspuns. Aceasta înciudă pe Mișu.

— Să te vedem fetițo, dacă ești sau nu fracție ireductibilă, strigă el, și se apropie de ea. Dânsa, ca să scape, se urcă într'o trăsură și se depărtă.

— Cel mai puternic argument ce-ți puteà aruncà în față, în zise Jean.

— Ce ai fi zis, însă, de mă vedeai sărind în trăsură alături de ea?

— Ți-așì fi strigat: bravo și succes bun!

Neztor îi certă.

— Nu-mi place ce faceți. Și mai ales tu, Teodorescule, ai s'o pățești vreodată...

— Il vedeți ce fricos este „studentul emininte", cum îl proclamă profesorii? Nu știu ce o să se facă în viață! Și întorcându-se spre Nestor:

— Adevărat, prietene, tu nu prea ești bine! Unde s'au dus vorbele tale frumoase din trecut, care mi s'au întipărit adânc în minte: „Tinerețea e aurora vieței și trece repede, iar dragostea e soarele, care o învălue în raze aurii"? Zău nu mai pricep, și să ferească Dumnezeu de mai rău!

Când, în sfârșit, fu singur, Nestor răsuflă mai liber. In seara aceea scrise Minei, și descriindu-i impresiile zilei dintâiu a sosirei sale în București, îi arătă cât de mult simte acum lipsa și sprijinul ei. Se culcă și multă vreme îi flutură în minte ființa ei eterică. Ii vedeà chipul nobil, zâmbetul acela dulce, care îl fermecase de atâtea ori, și ochii ei frumoși ce se închideau în clipiri duioase. Adormì, făurindu-și visul viitorului, în care avea să fie o viață întreagă nedespărțit de tovarășa lui.

A doua zi se duse să se înscrie la facultate pentru anul următor. Un mare număr de studenți se aflau prin coridoare. Unii urcau scările, alții le coborau. Mulți țineau în mână câte o carte sau actele pentru înscriere.

Ghișeurile secretariatelor se luau cu asalt. O înghesuială năbușitoare erà aici și ceasuri întregi trebuià s'aștepte cinevà într'un spațiu neîncăpător cu un aer înecător, ca să poată înaintà palmă cu palmă, până ce, în sfârșit, strâns din toate părțile, să-și vâre gâtul pe ferăstruica strâmtă și să vorbească cu secretarul.

In așà zi-a aulă, studenții alcătuiau grupuri mici și mari, și discutau de toate: de cursuri și de cărți, de examene, de profesori, de politică și de aventuri galante. Din când în când ochii li se îndreptau spre vre-o studentă, care sprintenă, gătită, urcà scările spre secretariat. Păsià mândră supt ploaia privirilor de admirație, și luà aerul celei mai desăvârșite nepăsări.

Rare ori se ivià câte o ființă mai modestă, cu o înfățișare feciorelnică. Zăpăcită de lumea, în care se aflà, înaintà șovăitor, îmbujorată la obraz și privind în jos.

Convorbirile își urmau neîntrerupt firul; glumele, vorbele, istețe și hohotele de râs alcătuiau un vuet turbur, care umpleà tot locul. Unii veniau, alții plecau, câțiva

citeau anunțurile, iar alții se plimbau de-alungul coridoarelor, discutând chestiuni de știință. Acești din urmă făceau parte dintre studenții buni dela litere ori dela științe, și mai rar dela drept. Pe la ferestre, ca niște glastre cu flori, ședeau tovărășiile de îndrăgostiți, veseli, privindu-se delicios în ochi, și stând de vorbă. Adesea zăul poznaș al râsului nu-i lăsă în pace: obrajii li se înrumeneau, ochii li se micșorau, spinările li se 'ncovoiau, și'și arătau unul altuia șirul de mărgăritare al gurei. Și ceasuri întregi nu se clinteau din locul, unde parcă erau sădiți.

Pe dinaintea lor defilau sute de colegi, cari se mulțumeau să le arunce în treacăt câte o privire; și nimeni nu rosteà vre-o vorbă jignitoare. Fiecare se sileà să dea dovadă că are „moravuri universitare", cari deosibesc pe studentul sălei de fafultate de acelaș student, don Juan al trotuarului.

Nestor, după ce se înscrise, dădù un ocol prin săli și coridoare, și putù să se încredințeze, că nimic nu se schimbase din obiceiurile studențești, pe care le cunoșteà destul de bine. Toate amintirile din anii trecuți i se reînviară, și viața petrecută în acest mediu mai multă vreme, nu puteà fi așà de ușor uitată. Incetul cu încetul, dar, în zilele următoare, simți nevoia să vie tot mai des în mijlocul acestei lumi studențești și să iee și el parte la mișcarea ei. Veneà mai ales când n'avea curs sau când biblioteca „Fundațiunii Universitare" erà închisă, și sta de vorbă cu primul cunoscut pe care îl întâlneà.

După două săptămâni, felul vieței, ideile, simțimintele celor mai mulți dintre colegi, nu-l prea supărau.

Obicinuința îl prinse în mrejile ei.

X

Intr'o mică odae, scundă și umedă, cinci inși se sfătuesc în jurul unei mese. Vorbesc încet, aproape pe șoptite, și pe fețele lor, luminate ruginiu de mica lampă dela mijloc, se zugrăvește grija ce-i stăpânește. Adesea se opresc din vorbă și stau în ascultare. Dar zgomotul auzit se stinge, și ei își reiau firul întrerupt al sfătuirei.

Dar iată că se aud niște bătăi ușoare la ușă. Toți se opresc din vorbă și ascultă. Unul vrea să se scoale.

— Nu, îi șoptește vecinul. Lasă pe Minciovici, care știe semnalul.

Acesta vine în vârful degetelor la ușă. Ciocăniturile se aud iarași în acelaș ritm. Ușa fu deschisă.

Un tânăr înalt, spătos, intră, și cu toții recunoscură pe Dragomirov. Unul îi dădù un scaun.

El mulțumi din cap și luă loc la masă Ceilalți așteptau să vorbească, și dânsul, după ce privi în jurul său, primire care devenise un obiceiu, începù:

— Am fost. Kovalenco lipseà; în schimb am găsit pe tovarășul său nedespărțit, Ion Bălanu.

— S'a hotărât cevà?

— Da. Să ajutăm pe cei din baricade Și iată cum: Studenții Furtunof și Kraievski sunt arestați, după cum știți, deși nu li se poate găsi vre-o vină vădită. Mâine se vor adunà colegii noștri la Universitate să afle răspunsul guvernatorului, și să protesteze, dacă nu li se va fi primit cererea. Acolo, două-trei discursuri bine ticluite, și flacăra e gata. Prea puțini se vor retrage.

— Dacă, însă, peste noapte baricadele sunt cucerite?

— Asta numai în mâinile soartei stă. Destul că noi dorim să le ducem ajutor.

— Dar pentru întrunirea noastră poliția, crezi, că nu știe nimic?

— Ba tocmai, a aflat. Dar mai întâiu avem îngăduința ei, și al doilea, dânsa nu știe unde-i stă capul cu ajutorul armatei și nu poate potoli răscoala, și va fi în stare să ne oprească pe noi?

— Cărei baricade vom duce ajutor?

— Să vedem mai întâiu câți vom fi. De-om fi mulți, o parte ne vom îndreptà spre baricada cea mare, iar ceilalți vom încercà să prindem pe guvernator. și de vom reuși, am câștigat aproape totul.

Uitasem să vă spun, că m'am întâlnit și cu Sonia Andreevici, colega noastră. Dela ea am aflat, că unul din regimentele de aci, de eri are o purtare șovăelnică, și

de aceea n'a fost băgat în foc. Rău este, însă, că regimentul de dragoni, trimes împreună cu artileria la turburările orașului vecin, s'a reîntors. Și nu știm în ce ape s'adapă. De altfel, de ce să ne întrebăm câți sunt protivnicii! In astfel de întreprinderi, ca ale noastre, e nevoe numai de îndrăzneală și de încredere în reușită.

Se făcù tăcere. După câteva momente Dragomirov adaose:

— Am aflat, dar, ce poruncește centru. Datoria noastră e să ne punem pe lucru. Mâine să ne sculăm cu noaptea în cap și să ne vestim prietenii. Eu am pregătit de altfel totul. De mult lucrez cu Kovalenco, și subsolul facultății își are secretul. Se adresă apoi unui vecin: Tu, Andreef, ai pregătit merele?

— Am cinci. Mitca, însă, și cu tovarășii săi are mai multe.

— Trei să mi le dai mie astă seară.

— Eu sunt de părere, zise minciovici, ca tu să n'ai nici unu. Ești șef și ai multe de făcut.

— Nu vreau pentru mine, ci pentru altcinevà. Și-acum, băeți, să ne despărțim în liniște.

Toți s'au sculat, și unul câte unul începù să iasă din odae, iar zgomotul pașilor lor ușori, se stângeà în lungul și întunecosul gang al casei, care părea o mare cazarmă, cu odăile ei nenumărate, locuite în mare parte de studenți. Din când în când se auzea o scârțiitură de ușă, și din nou se făceà liniște. După un sfert de ceas tăcerea domneà peste tot.

* * *

La ceasurile opt de dimineață Universitatea gemeà de studenți și de alte persoane străine. Coridoarele nu-i mai încăpeau, și erà nevoe să se deschidă amfiteatrul. Cheile, însă, lipseau și intendentul nu se puteà găsì nicăiri. Ce erà de făcut? Alți studenți soseau într'una. Pe stradă nu se puteà stà. Fruntașii se sfătuiră. Se aduse un drug de fer și, spărgându-se ușile, putură pătrunde în amfiteatru. Băncile s'au umplut de lume, iar cei rămași fără locuri, erau mulțumiți, că pot sta și în picioare, căci sala nu mai încăpeà pe toți. Delegația, trimisă la guvernator să ceară liberarea colegilor arestați, erà și ea de față. La un moment dat un student voì să vorbească, și se făcù liniște.

— Un președinte, un președinte, strigară câțiva!

Se proclamă într'un singur glas studentul Kovalenco. Erà un tânăr potrivit la statură, bine făcut, bălan, cu fața puțin ovală, cu trăsături fine. In ochii săi albaștri închiși se oglindeà un suflet tare și o energie bărbătească. Toate mișcările lui arătau pe omul hotărît.

Se urcă încet pe tribună. Mii de priviri se îndreptară spre el. Făcu o mișcare din mână, și începù să vorbească. Fù scurt. Rugă pe colegi să asculte în liniște pe oratori, și apoi să chibzuiască cu toții ce hotărire trebue să se ia. In urmă dădù cuvântul studentului Teodorov, din delegație.

Cu ușurință mare la vorbă, rar și limpede, povesti acesta prin câte peripeții a trecut delegațiunea, din care făcuse parte. Arătă bruscarea gardienilor, protestările lui și ale colegilor, insultele ce li s'au aruncat, și în sfârșit, îngăduința ce au avut de a aștepta în anticamera sălii de audiență. Deabia după două ceasuri putură vedeà pe ajutorul guvernatorului, care încruntat le spuse scurt, că nu poate primi porunci dela niște derbedei, și-apoi, dojenindu-i din ce în ce mai răstit, îi dete afară.

— Noi totuși, n'am voit să eșim din legalitate, urmă dânsul, și ne-am adresat rectorului nostru. I-am arătat fierberea printre studenți, și i-am zis că bine ar fi să se ia măsuri grabnice, căci nu se știe ce se poate întâmplà, tocmai pe timp de turburări. Rectorul ne-a ascultat, a intervenit în adevăr la cei de sus, și ne-a dat ieri noapte răspunsul, care, oricât a dorit să-l îndulcească, sună astfel: studenții să se astâmpere, căci cnutul încă domnește în țara asta!

Judecați dar, iubiți colegi. Dacă cârmuitorii se poartă cu noi, pătura cultă, în așa chip, ce trebue să îndure, sărmanul nostru popor de jos?! Noi ne-am făcut datoria; acum suntem datori să luăm o hotărîre: ce-i de făcut?

După Teodorov, luá cuvântul Dragomirov. Președintele îi cerù să fie scurt, și dânsul dădù din cap în semn de învoire.

— Colegul nostru Teodorov, începù el, ne-a arătat cum gândesc stăpânii noș-

tri, şi ne-am putut încredinţà cine sunt aceşti părinţi binevoitori ai norodului, cum le place să fie numiţi! Regimul samavolniciei şi al neghioabei nedreptăţi este acum în floare mai mult ca ori când! Răbdarea şi plecarea capului sunt lăsitătăţi! Şi lăşi nu cred să fie vreunul dintre noi! Trebue, dar, să ne gândim să sguduim jugul tiraniei; să ne reamintim că în acest moment în toată Rusia bubue tunul, iar în oraşul nostru hidra năpraznică a despotismului se zvârcoleşte de durere, şi încearcă să sugrume pe fraţii noştri din baricadele libertăţii! Datoria dar, ne chiamă acolo. Voim o patrie liberă! O vrem noi, o vreau părinţii noştri, poporul întreg! Nu aşteptaţi dela nimeni dreptate! Nădejdea să vă fie în mâinile şi puterile voastre, şi de aceea vă zic: înainte cu Dumnezeu!

Câţiva voiră să aplaude. Kovalenco, însă, îi opri printr'o mişcare de mână, şi făcù loc la tribună studentului basarabean, Ion Bălanu. Acesta vorbì de Furtunov, Kraevski şi alţi studenţi, închişi. Descrie cu amănunte mişcătoare felul cum au fost arestaţi şi ce au îndurat ei până să fie aruncaţi în beciurile întunecoase şi umede ale închisorilor, unde zac fără nădejde de scăpare.

— Fără hrană, urmă el, fără lumină îndestulătoare, într'un aer năbuşitor, plin cu miazme, stau colegii noştri, unii lângă alţii, grămadă ca o turmă de înjunghiaţi, batjocoriţi şi schingiuiţi de zbirii autocratizmului! Si ce vină avut-au ei oare?

De ce se doreşte răbunarea lor? O vină prea ticăloasă, fraţilor, care pretutindeni aiurea o au popoarele, şi care se numeşte dreptul de a voì, de a gândì şi de a trăì liber! Ei zac acum în iadul ce-i prăpădeşte şi-i stânge cu încetul, deşi nu sunt mai vinovaţi ca noi! Căci ce gândit-au ei şi ce voit-au oare mai mult ca fiecare din noi? Nimic! Să ne întrebăm, dar, conştiinţele şi să vedem, dacă ne îndeamnă să răbdăm un moment chiar, ca dânşii să sufere pentru noi toţi, să fie chinuiţi, daţi unei grozave morţi, iar noi, părtaşii lor la vină, să privim cu nepăsare şi să ajutăm prin aceasta, să biruiască blestemaţia asupritorilor neamului! Fraţilor! e oare nevoe să vă zic, că nu-i vreme de stat cu braţele încrucişate? Săvârşi-vom oare noi fapta ruşinoasă, crima ticăloasă, faţă de cei ce aşteaptă ajutorul nostru, de a lăsà pe tigrul tiraniei să-şi facă un înalt culcuş din trupurile şi capetele martirilor libertăţii? Nu! Căci toţi vă gândiţi la ei, sunteţi mişcaţi de suferinţele lor, şi mai doriţi s'aveţi o patrie liberă? Dar patriile libere se capătă prin sângele fiilor lor, şi voi sunteţi datori, să-l daţi pe al vostru!

Mai urmară două cuvântări înflăcărate, şi în sufletele tuturor cloctoeà indignarea. Nimeni nu îndrăznì să vorbească împotriva curentului general. In sfârşit, pe la ceasurile zece Kovalenco se urcă din nou pe tribună, şi cu o voce răsunătoare, zise rar:

— Colegi! Baricadele în acest moment sunt stropite cu sângele libertăţii! Patria aşteaptă şi dela noi jertfa morţii! Vreau să ştiu câţi dintre voi sunt hotărîţi să mă urmeze?

Se făcù una din acele tăceri, care totdeauna premerg faptele mari. Numai răsuflările se auziau ritmic. Din mijlocul mulţimei se ridică atunci cineva, şi strigă:

— Şi eu!

Erà o fată. Un murmur surd umplù sala. Apoi toţi, simţindu-se ruşinaţi, că o femee le-a luat înainte, se ridicară în picioare:

— Noi toţi! strigară ei.

Se făcù iarăşi tăcere. Aceeaşi studentă se ridică din nou. Toţi o priviră.

Colegi, zise ea, să-mi îngăduiţi să rostesc câteva cuvinte. Peste câteva momente ne vom duce cu toată inima la luptă şi poate chiar la moarte. In entuziasmul nostru, însă, să nu uităm, că avem de îndeplinit o datorie. Fiecare din noi are surori, fraţi, părinţi. Să le trimitem, dar, de aici urări de un traiu mai fericit, răscumpărat prin moartea noastră, şi să le luăm cel din urmă rămas bun! Tot odată să ne gândim că patria împiedică să se săvârşească nedreptăţi. Mulţi dintre noi poate sunt sprijinitori ai vreunei mame bătrâne sau ai vreunui tată neputincios, cari vor peri fără ajutoarele lor. Aceasta ar fi o nedreptate mare! Aceia, dar, ce sunt toiag de bătrâneţe al părinţilor, să plece dintre noi! E o datorie sfântă pentru cei slabi!

Şi iarăşi se făcù tăcere.

După puţin Kavalenco se auzi zicând:

— E drept. Cine din voi, colegi, e în condiţiunile arătate de Somia Andreevici?

Nimeni nu răspunse.

— Fraţilor, şi aceasta e o datorie ! Astfel de jertfe le osândeşte patria ! Inainte, dar !

I se răspunse, însă, prin tăcere.

— Atunci, urmă el, să spue, cine cunoaşte vreunul....

Şi iarăşi nimeni nu se mişcă. Somia Andreevici, în mijlocul unei linişte desăvârşite se sculă din nou, şi strigă :

— Cunosc eu pe unul !

— Spune-i numele, şi-l vom sili să plece !

— Eşti tu, Kovalenc !

Toţi îşi simţiră inimile strânse de un simţimânt chinuitor, şi în piepturi îşi înăbuşiră respiraţiile. Indată, însă, răsună glasul lui Kovalenko:

— Am fost, acum sunt liber ! Tatăl meu a fost ucis ieri, pe când voiă să intre în baricada cea mare ! Sala răsuflă uşurată. Kovalenko mai strigă :

— Incă odată, colegi, în numele patriei rog pe acei ce au părinţi de susţinut, să se retragă dintre noi.

Şi tot deodată îi dădù poruncă de eşire. Amfiteatrul se goli şi strada se umplù de o mare de capete. Aici Kovalenco şi Dragomirov împărţiră puterea :

Şase sute trebuiau să meargă spre palatul guvernatorului, opt sute spre baricada cea mare, iar alte două sute aveau să rămână cu Teodorov de pază la Universitate. Se împărţiră tuturor revolvere şi câteva puşti. Subsolul de care vorbise Dragomirov, nu mai aveà secrete.

Cele două oştiri de studenţi, printre cari se aflau multe studente s'au pus în mişcare, şi un murmur înăbuşit, ca un răsunet al unei încăerări îndepărtate, îi urmăreà plutind în aer. Poliţia abia acum prinse de veste şi ţignale ascuţite răsunau în toate părţile. Din când în când se iveà câte un călăreţ, care în fuga calului tăià calea celor ce înaintau, şi se făceà nevăzut după un colţ de stradă.

Studenţii păşiau repede, uliţele erau pustii, casele păreau părăsite, şi rareori se iveà vreun chip curios la vreo fereastră, şi repede se făceà nevăzut. Tăcerea, întovărăşită cu liniştea groazei, atât de cunoscută dela o vreme cetăţeanului rus, domneà peste tot. Numai în depărtare se auzeau pocnituri de puşcă. Şi massa de studenţi înaintà mereu.

La capătul străzii, un inspector de poliţie le eşi înainte.

— N'avem să dăm socoteală nimănui, răspunse Kovalenco !

Omul cârmuirei se retrase. Şi valul de oameni trecù mai departe. Dar iată, că dintr'o stradă vecină, ieşì o companie de soldaţi şi închise trecerea. Un fior trecù prin toţi, şi cu îndrăzneală năvăliră asupra lor.

— Inapoi, putuse să strige numai ofiţerul, care comandà trupa.

Nu i se răspunse, şi ca un nor cotropitor, năvălì massa de oameni asupra lui şi asupra tovarăşilor săi de arme. Urmă o încăerare sângeroasă. Cu ochii scânteietori, cu feţele sălbatece, studenţii intrau orbeşte în baionete, nesocotind durerea împuşăturilor, nici moartea ce le stà în faţă. Câţiva din rândul întâi căzură scăldaţi în sânge. Tovarăşii lor se îndârjiră. Luptară piept la piept, o luptă sălbatecă, pe viaţă şi pe moarte. Ea se sfârşi în câteva clipe. Puştile fură zmulse din mâinile soldaţilor, şi cu ele chiar se zdrobiră câteva capete. Compania fu doborâtă, împrăştiată, fugărită.

Intărâtaţi de fumurile sângelui, beţi de victorie, studenţii porniră vijelios mai departe. Un al doilea cordon de soldaţi, puţin mai la vale, avù aceeaşi soartă ; căci cu atâta repeziciune fu atacat, încât nici acesta nu putù da vreo salvă de foc. Răniţii, şi chiar morţii, nu lipsiră însă şi în această luptă scurtă.

Din nou oameni zdrobiţi sub picioarele învingătorilor, din nou vaete, ţipete şi strigăte fioroase de biruinţă.

După trecerea şi acestei piedici, cele două grupuri de studenţi se despărţiră, luând fiecare o altă cale.

Grupul lui Dragomirov, care trebuià să încerce prinderea guvernatorului, nu făcù decât câteva sute de paşi şi se găsì faţă în faţă cu cazacii călări.

O pădure mişcătoare de lănci veneà într'o goană nebună. Mulţimea avù o clipă de cumpănă. Curajele însă, se întăriră îndată, şi sotnia vijelioasă de cazaci fu întâmpinată cu o salvă de revolvere şi de puşti. Rândul întâi al călăreţilor se rostogoli la pământ, în giulgiul de zăpadă. Unii din cai se zvârcoleau în convulziunile agoniei, alături de stăpânii lor, cari se zbăteau şi ei în aşternutul roşu din jurul lor, iar alţii

speriați și fără călăreți, dădură năvală îndărăt, pricinuind o mare zăpăceală în rândurile următoare.

Avântul atacului scăzù deodată; cazacii șovăiră o clipă și se opriră; dar strigătele și amenințările ofițerilor îi siliră să pornească din nou. Călcau acum peste trupurile încă în spasme ale tovarășilor, îi zdrobeau sub ei, săreau peste caii doborâți și înaintau amenințător. Dela vrăjmaș împușcăturile nu mai conteneau, și rând pe rând năvălitorii se prăbușeau cu gemete lungi în zăpadă, și din nou avântul năvalei scădeà.

Dușmanii stăteau în așteptare, și nici o lovitură nu pierdeau în vânt. Gloanțele șuerau în aer, mergând în carne vie, ca să răpească o viață, să nimicească un vrăjmaș, un frate. Strigătele, însă, ale ofițerilor și loviturile date cu latul săbiei pe spatele celor ce se codeau, făcură ca atacul să iee aripi noui. In sfârșit, cazacii ajunseră rândurile dintâi ale vrăjmașului. Secerați ca spicele, căzură cei din frunte, și călărețiì intrară în gloată, doborând, zdrobind sub copitele cailor pe cei căzuți, lovind fără milă în dreapta și în stânga, și adesea prăbușindu-se și ei cu un răcnet de durere! Gemetele răniților, zingănițurile de sabie, focurile de pușcă, surdul bubuit al bombelor, alcătuiau un iad de zgomot, de ropot, de fum, de foc, de sânge.

Cazacii înotau în mulțime și mulțimea își găseà acolo moartea. Caii lor se întorceau îndărăt fără stăpâni, se ciocneau piept la piept cu alți tovarăși, cari soseau la atac, se ridicau în două picioare, și pierzându-și cumpătul, se prăvăleau în zăpadă, iar peste trupurile lor călcau nouii tovarăși ajunși în urmă.

Toți, oamenii și caii, se luptau vitejește. Ochii le scânteiau sălbatec și erau setoși de sânge și de ucideri. Rănițiì și morții cădeau într'una, striviți de prieteni și de vrăjmași.

Studenții cu dinții încleștați, cu pieptul înainte, descoperiți, cu hainele sfâșiate, loveau mereu, răneau, omorau fără cruțare. Și mulți din rândurile din urmă ar fi dorit să zboare, să fie în frunte.

In sfârșit, cazacii șovăiră din nou, și aceasta aduse înfrângerea lor. Strigăte de triumf izbucniră din pieturile studenților. S'au ridicat rănițiì și s'au dat în îngrijirea câtorva mediciniști.

Dragomirov fu înconjurat de ai săi. Erà neatins, deși luptase în rândurile dintâi. Toți se felicitau de reușită.

Bucuria lor, însă, dură puțin, căci iarăși fură atăcați, de data aceasta de un escadron de dragoni.

— La posturi, strigă Dragomirov, și nici o lovitură în vânt!

Călărețiì veneau în galop. Inainte însă de a ajunge aproape, o fereastră dela o casă vecină se deschise, doi bărbați apărură și traseră mai multe focuri de pușcă în soldați. Dela o altă fereastră se aruncă apă fiartă și bolovani de piatră. Câțiva călăreți fură zdrobiți și escadronul se oprì. Unii descălicară și peste puțin zgomotul ușilor sparte se auzì până în rândurile studenților.

Dragomirov porunci foc repetat și gloanțele carabinelor ce le aveau la îndemână, porniră în salvă de trei ori spre vrăjmaș. Dragonii fură siliți să atace. Se încinse o luptă crâncenă. Și iarăși se omorau fără milă, sălbatec, cei ce trebuiau să fie frați! Studenții se luptau cu o vitejie rară, și țineau în loc pe năvălitori. Unii scoaseră dintr'o curte vecină vreo câteva poloboace și făcură din ele un fel de baricadă, peste cari călărețiì nu puteau trece.

Se strecuraseră câteva minute, în cari moartea secerà vieți tinerești, și biruința nu se știà a cui o să rămână. Deodată însă, din casa de unde se trăsese focurile de pușcă în soldați, se auziră țipete sfâșiitoare de femei și de copii; dragonii își răzbunară tovarășii. Peste puțin, pe acoperiș ieșiră limbi de foc. Furia studenților se însălbătăcì; cu o îndrăzneală fără seamăn, lovind mereu, se avântează spre dușmani, nesocotind rănile de moarte ce primeau. Erà un val-vârtej de oameni și de cai, încleștați, acoperiți de fum. Deodată izbucnì o detunătură puternică; geamurile ce mai rămăseseră neatinse ale caselor din preajmă, se sparseră, pământul se cutremură, zidurile se stropiră de sânge, iar pe jos se vedeau membre zmulse, din trupuri sângerânde. Aruncarea bombei hotărî biruința. Călărețiì năuciți de spaimă, luară fuga înapoi, urmăriți de huiduelile, fluerăturile, și gloanțele învingătorilor.

In calea lor alergau acum în toate părțile, nebuni de groază, copii goi, femei cu hainele sfâșiate, bătrâni răniți, târându-se pe brânci, căutând să scape de flacările

ce mistuiau locuințele lor. Și fugarii, mânați de frica morții, dădeau peste ei, îi doborau, iar gemetele și țipetele victimelor zguduiau sfâșiitor văzduhul.

Dragonii trecură ca un nor de vijelie, numai unul rămase în urmă. Erà un ofițer tânăr. Calul său, care se încăpățânase să stee locului, înspăimântat de singurătatea în care se trezì deodată, începù să alerge într'o goană nebună după tovarășii săi. In fața lui, tocmai treceà strada un bătrân orb, ținut de mână de un copil. Incă un pas, și amândoi aveau să fie striviți. Dar călărețul strânse cu atâta putere hățurile, încât calul se ridică în două picioare, gura i se însângeră și căzù jos, grămadă, târând cu el și pe stăpân. Orbul și copilul scăpară.

Studenții se apropiau. Puțini însă, văzură cele întâmplate. Când dădură cu ochii de un vrăjmaș neatins de răzbunarea lor, izbucniră în strigăte amenințătoare.

— Moarte călăului!

— Orbiți-l, jupuiți-l!

— Aruncați-l în foc, pe blestematul!

Tânărul ostaș se întoarse spre ei, și-i privià în liniște, așteptându-și moartea. Câțiva erau aproape dejà. Dar din mijlocul lor se avântă o fată, și, cuprinzând în brațe pe tânăr, strigă:

— Opriți-vă, colegi! e fratele meu!

In adevăr ei se oprirà. Dragomirov se apropià și porunci să fie lăsat în pace.

Valul de oameni trecù mai departe și împreună luă și pe cel scăpat de la moarte. Mântuitoarea lui, pe care dânsul câteva momente o perduse din ochi, mergeà acum alături. O apucă de mână și-i mulțumì.

— Cum vă chiamă, vă rog?

— Mina Frunză.

— N'am să uit numele acesta!

Mulțimea ajunse aproape de palatul guvernatorului; încă o cotitură și reușià în țelul ei.

Pe neașteptate, însă, dintr'o ulițà lăturalnică se ivirà din nou cazacii. Studenții s'au întors spre ei; dar furà totdeodată atacați și de la spate de dragoni.

Măcelul începù. Săbiile scânteiau omorâtor, urlete de durere se auziau, sângele clocotià cald în rănì groaznice, curgând șiroae pe zăpadă.

Lupta se desfășurà spăimântătoare.

Loviți din toate părțile, fără sprijin de razim, studenții pierdură măsura luptei. In curând și muniținnile li se sfârșirà, și atunci începurà a se lupta cu bastoanele, cu șișurile, cu paturile de pușcă, cu pietrele scoase de supt zăpadă. Dar lupta erà neegală, și soldații loveau mereu fără cruțare. Unul câte unul fruntașii începurà să cadă. Dragomirov picà cu capul crăpat de o lovitură de sabie. Minciovici sărì la ucigaș. îl apucă de gât cu turburare, și amândoi, rostogolindu-se în zăpadă, furà zdrobiți de cai. Sonia Andreevici, omorâse cu un foc de revolver pe un cazac; un altul o apucase de păr, și erà gata s'o lovească, dar ea îi prinsese brațul. Soldatul lăsă să-i cadă sabia, și căutà s'o sugrume; iar ea îl zgârià ca o tigroacă. Fața ei, însă, se învinețise, se înecă. In clipa aceea Mina, prietena ei Aniuta Lascarov și un alt coleg, sărirà în ajutorul ei. Cazacul fù doborât cu puteri unite, și o lovitură, dată de student, îl țintuì pentru vecie. Cei patru tovarăși se repeziră aiurea.

La doi pași de ei, Andreev căzând străpuns de sabie strigase:

— Adio, scumpă mamă!

Fu auzit. Fetele sărirà asupra ucigașului. Aniuta Lascarov îl ochì, dar dânsul își aplecă capul și glonțul trecù deasupra; apoi sabia lui clipì. Mina se prăbuși la pământ și numai atât simți, că fù cuprinsă de două brațe vânjoase.

Răzvrătiții, loviți din toate părțile, decimați, împrăștiați, furà înfrânți în sfârșit. Și fuga celor rămași în viață, începù.

Entusiazmul luptei, disprețul de moarte, jertfa de sine, făcură loc groazei și dorului de a trăi.

Luptătorii, cari desfășuraseră atâta vitejie, cari înfruntaseră și înfrânseseră de două ori o disciplinată oștire, cari vedeau moartea cu ochii și nu se înspăimântau, fugeau acum, o fugă nebună, și egoizmul dădeà mâna cu cruzimea, cu mișelia.

Goniți de biruitori, se călcau unii pe alții, și fiecare se silià să lase în urmă câți mai mulți tovarăși, cari prin moartea lor, să-i dea timp de scăpare. Cei slabi erau îmbrânciți, trântiți la pământ, dați pradă vrăjmașului, care îi secerà din urmă.

In câtevà momente străzile fură golite. Din grupul lui Dragomirov cei mai mulţi erau morţi şi răniţi, mulţi prizonieri şi numai câţiva reuşiră să scape.

Escadroanele de cavalerie se plimbau acum biruitoare în mijlocul unui cimitir. Pe jos răniţii gemeau, mugeau, muşcau zăpada de durere, şi se zbăteau de moarte. Un vânt rece suflà, ajutând ca trupurile să îngheţe mai curând, ele, cari puteau încă să mai trăiască. Zăpada, o pânză albă întinsă, zugrăvită cu flori şi ramuri roşii, se întăreà din ce în ce.

Soldaţii asudaţi, stropiţi de sânge, răsuflau uşuraţi Au învins, în sfârşit! Câţi însă dintre ei îşi dădeau oare seamă, ce însemnează această biruinţă?

Liniştea se făcù împrejur; în depărtare nu se mai auziau pocnituri înteţite de puşcă, şi, câteodată bubuituri puternice.

Până la unu după amiază se ridicau morţii şi răniţii. Şi ziua de groază fu urmată de o noapte de doliu şi de jale.

Spitalele gemeau de răniţi. Şi a doua zi se vedeau în drum spre ele, plângând mame bătrâne, soţii, surori ai celor ce au plecat de acasă sănătoşi, voioşi, şi s'au dus pentru vecie mergeau, hrănind nădejdea, că-i vor găsì răniţi, dar cel puţin în viaţă. In cale întâlneau alte nenorocite, cari îşi plângeau în hohote pe cei pierduţi.

In ziua aceea, în multe case se puteà vedeà prin geamurile deschise, lumânări aprinse la capul celor morţi pentru libertate; iar strigătele orfanilor, ţipetele desnădăjduite ale soţiilor, şi lacrămile înecate în muget de durere ale mamelor, umpleau tot locul de un vuet de jale, cântecul morţei şi al pustietăţei.

Oraşul, vesel de odinioară, păreà acum un loc de priveliste.

* * *

Teodorov, după plecarea colegilor, baricadă toate uşile cu băncile luate de prin săli, lăsând o singură ieşire; duse apoi la catul de sus tot ce puteà servì ca armă de lovit sau de aruncat, şi orândui santinele în locurile ce i s'au părut mai puţin sigure. Apoi, cu doi tovarăşi, se suì pe acoperişul Universităţei, de unde cu ochianul se puteà vedeà baricadele.

Nu trecù un sfert de ceas dela plecarea lui Dragomirov şi a lui Kovalenko, şi se auziră împuşcături. Teodorov înţelese, că colegii săi fuseseră atacaţi pe drum. Trecură încă câteva minute; împuşcăturile se auziau mai dese. Peste puţin, şi dinspre baricade, veni zgomot de luptă. Cei trei tovarăşi de pe acoperiş întoarseră ochianele într'acolo. Un şir lung de oameni, se mlădià ca un şarpe uriaş, şi capătul său erà acoperit de fum. Erau cei de sub comanda lui Kovalenco. atacaţi de cazaci. Incăerarea, însă fu scurtă. Se făcuse în câteva clipe rariste printre călăreţi, cari se retraseră în grabă. Dar în curând apărură linii de pedestrime, înaintând cu baionetele la puşcă.

O clipă se opriră; apoi un nor acoperi totul, şi înainte de a se împrăştià, o nouă pâclă veni să întunece câmpul de luptă. Nu se vedeà nimic. Peste puţin, însă, se făcù lumină. Lupta ajunse piept la piept. Cu inima strânsă, stăteà Teodorov cu tovarăşii săi şi priviau la zvârcolirile şi la mişcările acele ciudate ale celor încăeraţi. Ele însemnau atâtea răni de moarte.

Trecù vreo jumătate de ceas de chin şi de emoţiune mistuitoare. Lupta se întindeà acum pe două străzi. Fără îndoială aceasta erà o tactică a lui Kovalenco. Invălmăşeala se acopereà de un fum des, şi aerul se cutremurà din când în când de bubuituri puternice.

— Tunurile, şopti unul din tovarăşii lui Teodorov.

— Nu; bombele noastre, răspunse acesta.

Aveà dreptate. Artileria plecase cu o zi înainte de a se ridica baricadele, ca să potolească o răscoală dintr'un oraş vecin, şi încă nu se reîntorsese. Bubuiturile, dar, ce se auziau, erau ale bombelor aruncate de studenţi în mijlocul trupelor. Şi într'adevăr, după fiecare din ele, câmpul de luptă înaintà spre baricada cea mare.

Veni, însă, un moment, când cei trei tovarăşi de pe acoperiş văzură cu spaimă pe colegii lor înconjuraţi de oştire.

— S'a isprăvit, strigă unul!

In adevăr, la lumina ce se făcuse pe câmpul de bătae, se văzù bine, cum o parte din trupe, punându-şi chipiurile în vârful baionetelor, trecură de partea studenţilor.

Fu un moment înălțător. De data aceasta reușita erà sigură. Peste puțin, cei de sub Kovalenco săriau în baricadă.

Teodorov își îmbrățișă prietenii. Și din înălțimea, în care se aflau, strigară câteși trei:

— Trăiască patria liberă!

Strigătul acesta fu auzit de colegii lor. Câțiva se suiră pe acoperiș, și peste puțin toți știau cele petrecute,

Cuprinși de un delir de entuziasm, mișcați de un sentiment puternic, cu ochii înrourați de lacrămi, cu toții îngenunchiară, și rostiră o rugăciune ferbinte. Și chiar necredincioșii își simțiră sufletul zguduit de o simțire înălțătoare, care le înfiorase corpul, și pe care niciodată până atunci n'o mai încercaseră.

Și iarăși se auzi strigătul de: Trăiască patria liberă, scos din două sute de piepturi tinerești!

XI

Când Mina deschise ochii, un chip îngeresc de fată îi zâmbià binevoitor.

Voi să se miște, dar o durere vie o opri. Atunci deabia bägă de seamă, că e legată la mâna dreaptă. și-și aminti cele petrecute: lupta, vârtejul acela de oameni și de cai, Dragomirov, Somia, Andreev, strigând „adio mamă!", apoi ametitoarea și ucigătoarea sclipire de sabie... Inchise ochii. După câteva momente îi redeschise, și întrebă cu voce slabă:

— Unde sunt?

— Intre prieteni, răspunse cu o voce drăgălașă tânăra fată.

Mina îi surâse recunoscător.

Iți mulțumesc, îi zise peste puțin. Apoi, plimbându-și ochii împrejur, văzù că se află pe un pat luxos într'o odaie mare cu două ferestre. acoperite cu perdele scumpe. In față erà o bibliotecă simplă de stejar, plină de cărți. La mijloc se află o masă de nuc cu multe sticluțe cu doctorii pe ea, iar pe jos se întindea o frumoasă piele de căprioară. La marginea patului un palmier ascundea o etajeră cu cărți, iar într'un colț al odaiei se mai vedea încă una, pe care era orânduită în patru rafturi „Marea enciclopedie franceză". In sfârșit, o oglindă, lângă una din ele două uși, desăvârșià mobilierul.

Nedumerită, întoarse privirile spre tânăra fată și întrebă din nou:

— Ceilalți unde sunt?

— Nu te îngrijì, scumpă Mino, de ei, Dumnezeu e mare! O fi loc și pentru dânșii....

Mirată că i se știà numele, Mina privì cu băgare de seamă la tovarășa ei. N'o cunoșteà. Erà o fată de vreo nouăsprezece ani. Fața ei gingașă, albă, rotundă, aveà trăsături delicate. Părul său castaniu, mătăsos, erà pieptănat modest, și lăsà să se vadă, în întregime, o frunte boltită și senină. Ochii ei căprui, mari, cu gene umbroase, aveau dulci clipiri, cari vrăjiau pe om. Dar ceeace dădea o frumuseță rară chipului ei feciorelnic, era un zâmbet duios și dulce. Privind-o cineva în clipele, când pe buze îi flutura surâsul, rămânea fermecat, și-i se părea că-i stă în față o divină madonă a unui Da Vinci.

Purta o bluză albă, și o rochie canelie, croită simplu, pe trupul său înalt și zvelt. Și 'ntreaga ei făptură, avea un aer de gingășie, de nevinovăție și de poezie.

Mina se gândea cine poate fi? Căci nu părea o infiermieră; și totuși, un rănit nu se putea aduce, decât la un spital.

De aceea întrebă iarăși:

— Aici câți sunt?

— Numai dumneata, Mino. Dar de ce te tot gândești la acestea! Fii acum mai veselă, să te însănătoșești repede, ca să ne faci bucurie tuturor.

Mirarea rănitei creștea din ce în ce.

— De unde, vă rog, îmi știți numele? Cine sunteți?

— O prietină, care te iubește mult, și căreia tu i-ai scăpat un frate scump dela moarte.

— Eu? Când?

— In luptă.

In câtevà momente străzile fură golite. Din grupul lui Dragomirov cei mai mulți erau morți și răniți, mulți prizonieri și numai câțiva reușiră să scape.

Escadroanele de cavalerie se plimbau acum biruitoare în mijlocul unui cimitir. Pe jos răniții gemeau, mugeau, mușcau zăpada de durere, și se zbăteau de moarte. Un vânt rece suflà, ajutând ca trupurile să înghețe mai curând, ele, cari puteau încă să mai trăiască. Zăpada, o pânză albă întinsă, zugrăvită cu flori și ramuri roșii, se întăreà din ce în ce.

Soldații asudați, stropiți de sânge, răsuflau ușurați Au învins, în sfârșit! Câți însă dintre ei își dădeau oare seamă, ce însemnează această biruință?

Liniștea se făcù împrejur; în depărtare nu se mai auziau pocnituri întețite de pușcă, și, câteodată bubuituri puternice.

Până la unu după amiază se ridicau morții și răniții. Și ziua de groază fu urmată de o noapte de doliu și de jale.

Spitalele gemeau de răniți. Și a doua zi se vedeau în drum spre ele, plângând mame bătrâne, soții, surori ai celor ce au plecat de acasă sănătoși, voioși, și s'au dus pentru vecie mergeau, hrănind nădejdea, că-i vor găsì răniți, dar cel puțin în viață. In cale întâlneau alte nenorocite, cari își plângeau în hohote pe cei pierduți.

In ziua aceea, în multe case se puteà vedeà prin geamurile deschise, lumânări aprinse la capul celor morți pentru libertate; iar strigătele orfanilor, țipetele desnădăjduite ale soțiilor, și lacrămile înecate în muget de durere ale mamelor, umpleau tot locul de un vuet de jale, cântecul morței și al pustietății.

Orașul, vesel de odinioară, părea acum un loc de priveliște.

* * *

Teodorov, după plecarea colegilor, baricadă toate ușile cu băncile luate de prin săli, lăsând o singură ieșire; duse apoi la catul de sus tot ce puteà servì ca armă de lovit sau de aruncat, și orândui santinele în locurile ce i s'au părut mai puțin sigure. Apoi, cu doi tovarăși, se suì pe acoperișul Universității, de unde cu ochianul se puteà vedeà baricadele.

Nu trecù un sfert de ceas dela plecarea lui Dragomirov și a lui Kovalenko, și se auziră împușcături. Teodorov înțelese, că colegii săi fuseseră atacați pe drum. Trecură încă câteva minute; împușcăturile se auziau mai dese. Peste puțin, și dinspre baricade, veni zgomot de luptă. Cei trei tovarăși de pe acoperiș întoarseră ochianele într'acolo. Un șir lung de oameni, se mlădià ca un șarpe uriaș, și capătul său erà acoperit de fum. Erau cei de sub comanda lui Kovalenco. atacați de cazaci. Incăerarea, însă fu scurtă. Se făcuse în câteva clipe rariște printre călăreți, cari se retraseră în grabă. Dar în curând apărură linii de pedestrime. înaintând cu baionetele la pușcă.

O clipă se opriră; apoi un nor acoperi totul, și înainte de a se împrăștià, o nouă pâclă veni să întunece câmpul de luptă. Nu se vedeà nimic. Peste puțin, însă, se făcù lumină. Lupta ajunse piept la piept. Cu inima strânsă, stăteà Teodorov cu tovarășii săi și priviau la zvârcolirile și la mișcările acele ciudate ale celor încăerați. Ele însemnau atâtea răni de moarte.

Trecù vreo jumătate de ceas de chin și de emoțiune mistuitoare. Lupta se întindeà acum pe două străzi. Fără îndoială aceasta erà o tactică a lui Kovalenco. Invălmășeala se acopereà de un fum des, și aerul se cutremurà din când în când de bubuituri puternice.

— Tunurile, șopti unul din tovarășii lui Teodorov.

— Nu; bombele noastre, răspunse acesta.

Aveà dreptate. Artileria plecase cu o zi înainte de a se ridica baricadele, ca să potolească o răscoală dintr'un oraș vecin, și încă nu se reîntorsese. Bubuiturile, dar, ce se auziau, erau ale bombelor aruncate de studenți în mijlocul trupelor. Și într'adevăr, după fiecare din ele, câmpul de luptă înaintà spre baricada cea mare.

Veni, însă, un moment, când cei trei tovarăși de pe acoperiș văzură cu spaimă pe colegii lor înconjurați de oștire.

— S'a isprăvit, strigă unul!

In adevăr, la lumina ce se făcuse pe câmpul de bătae, se văzù bine, cum o parte din trupe, punându-și chipiurile în vârful baionetelor, trecură de partea studenților.

Fu un moment înălțător. De data aceasta reușita erà sigură. Peste puțin, cei de sub Kovalenco săriau în baricadă.

Teodorov își îmbrățișă prietenii. Și din înălțimea, în care se aflau, strigară câteși trei:

— Trăiască patria liberă!

Strigătul acesta fu auzit de colegii lor. Câțiva se suiră pe acoperiș, și peste puțin toți știau cele petrecute,

Cuprinși de un delir de entuziasm, mișcați de un sentiment puternic, cu ochii înrourați de lacrămi, cu toții îngenunchiară, și rostiră o rugăciune ferbinte. Și chiar necredincioșii își simțiră sufletul zguduit de o simțire înălțătoare, care le înfiorase corpul, și pe care niciodată până atunci n'o mai încercaseră.

Și iarăși se auzi strigătul de: Trăiască patria liberă, scos din două sute de piepturi tinerești!

XI

Când Mina deschise ochii, un chip îngeresc de fată îi zâmbià bìnevoitor.

Voi să se miște, dar o durere vie o opri. Atunci deabia bägă de seamă, că e legată la mâna dreaptă, și-și aminti cele petrecute: lupta, vârtejul acela de oameni și de cai, Dragomirov, Somia, Andreev, strigând „adio mamă!", apoi amețitoarea și ucigătoarea sclipire de sabie... Inchise ochii. După câteva momente îi redeschise, și întrebă cu voce slabă:

— Unde sunt?

— Intre prieteni, răspunse cu o voce drăgălașă tânăra fată.

Mina îi surâse recunoscător.

Iți mulțumesc, îi zise peste puțin. Apoi, plimbându-și ochii împrejur, văzù că se află pe un pat luxos într'o odaie mare cu două ferestre. acoperite cu perdele scumpe. In față erà o bibliotecă simplă de stejar, plină de cărți. La mijloc se află o masă de nuc cu multe sticluțe cu doctorii pe ea, iar pe jos se întindea o frumoasă piele de căprioară. La marginea patului un palmier ascundea o etajeră cu cărți, iar într'un colț al odaiei se mai vedea încă una, pe care era orânduită în patru rafturi „Marea enciclopedie franceză". In sfârșit, o oglindă, lângă una din cele două uși, desăvârșià mobilierul.

Nedumerită, întoarse privirile spre tânăra fată și întrebă din nou:

— Ceilalți unde sunt?

— Nu te îngrijì, scumpă Mino, de ei, Dumnezeu e mare! O fi loc și pentru dânșii....

Mirată că i se știà numele, Mina privì cu băgare de seamă la tovarășa ei. N'o cunoșteà. Erà o fată de vreo nouăsprezece ani. Fața ei gingașă, albă, rotundă, aveà trăsături delicate. Părul său castaniu, mătăsos, erà pieptănat modest, și lăsà să se vadă, în întregime, o frunte boltită și senină. Ochii ei căprui, mari, cu gene umbroase, aveau dulci clipiri, cari vrăjiau pe om. Dar ceeace dădea o frumuseță rară chipului ei feciorelnic, era un zâmbet duios și dulce. Privind-o cineva în clipele, când pe buze îi flutura surâsul, rămânea fermecat, și-i se părea că-i stă în față o divină madonă a unui Da Vinci.

Purta o bluză albă, și o rochie canelie, croită simplu, pe trupul său înalt și zvelt. Și 'ntreaga ei făptură, avea un aer de gingășie, de nevinovăție și de poezie.

Mina se gândea cine poate fi? Căci nu părea o infiermieră; și totuși, un rănit nu se putea aduce, decât la un spital.

De aceea întrebă iarăși:

— Aici câți sunt?

— Numai dumneata, Mino. Dar de ce te tot gândești la acestea! Fii acum mai veselă, să te însănătoșești repede, ca să ne faci bucurie tuturor.

Mirarea rănitei creștea din ce în ce.

— De unde, vă rog, îmi știți numele? Cine sunteți?

— O prietină, care te iubește mult, și căreia tu i-ai scăpat un frate scump dela moarte.

— Eu? Când?

— In luptă.

Mina se silì, să-şi aducă aminte, dar nu reuşì. In acel moment uşa se deschise, şi o doamnă intră în odaie, păşind în vârful degetelor. Văzând, însă, că rănita e deşteaptă, înaintă cu îndrăzneală într'un mers legănat şi măreţ. Venì lângă ea şi, apucându-i mâna stângă, o întrebă cu un ton părintesc :

— Eşti bine, copila mea? Ce bine îmi pare! Constantin o să fie prea bucuros, când o află această veste!

Mina îi mulţumì şi o privì bine. Nu-şi aminteà s'o fi văzut altă dată. Chipul ei aveà un aer măreţ. O faţă plină, albă, nişte ochi frumoşi albaştri închişi, cu priviri scrutătoare, dar totuşi blânde şi în care se puteà citì dragostea părintească, dorinţa de a ocrotì pe rănită. Surâsul ei binevoitor îmbărbătà şi atrăgeà inima omului. Vorbià rar şi închideà adesea ochii, ca să-i redeschidă în nişte clipiri duioase de mamă iubitoare.

Mina îndrăznì s'o întrebe :

— Vă rog, doamnă, aş dorì să ştiu cine m'a adus la domniile-voastre, şi cui îi datoresc atâta îngrijire?

Doamna surâse, şi mângâind-o pe faţă, răspunse :

— Te-a adus fiul meu Constantin Ulme, fratele tău, cum l-ai numit chiar tu, fata mea.

— Iată şi sora ta, Valeria.

Şi-i arătă pe tânăra fată. Mina nici acum nu erà lămurită şi privià mirată la acele chipuri prieteneşti. In ochii, în vorbele lor, vedeà atâta dragoste, încât începù să creadă, că rănile i-au slăbit memoria. Dar cineva intră atunci în odaie, şi o ajută să-şi amintească. Erà tânărul ofiţer de dragoni, pe care în adevăr ea îl scăpase de furia studenţilor. El, văzând pe ai săi în jurul Minei, şi pe ea revenită la viaţă, se oprì mişcat câteva clipe şi se apropiă apoi de ele.

Pe faţă i se zugrăvià o mare bucurie. Venì lângă Mina, şi-i zise blând :

— Sunt fericit, domnişoară, că te revăd. Simţi încă dureri la cap şi la mână?

La cap? Ea nu ştiă că-i rănită şi la cap; căci nu-şi dăduse seamă ce sunt legăturile ce-i înconjurau gâtul. Vrea să zică şi la cap! Un fior îi străbătù trupul, se stăpânì însă, şi răspunse tânărului, că nu o doare nimic.

— Ce ticăloşi! să lovească o fiinţă plăpândă! De aşi fi fost aproape i-aşi fi ucis fără milă!

— Dânşii, domnule Ulme, nu şi-au făcut...

— Frate, vă rog să mă numiţi, nume care îmi este scump...

— Vă mulţumesc... ei, zic, nu şi-au făcut de cât datoria.

Tânărul rămase pe gânduri.

— Datorie! şopti peste puţin; cuvântul acesta zile întregi m'a frământat. Şi încă până astăzi nu ştiu încotro trebue să înclin. Ideile şi simţimintele mele se ciocnesc de sfiinxul acesta: datorie!... Am stat în cumpănă mult, până să mă hotărăsc a a intrà în foc. De altfel aşi fi plătit cu capul nesupunerea...

Mina se uità la el cu mirare, vorbele lui veneau să-i lumineze mintea.

— Cum? şi domniavoastră aveţi idei?

— Dar care om de inimă nu le are astăzi! răspunse doamna Ulme. Totuşi, Constantin nu prea face bine, că şi-le arată pe faţă tuturor, mai ales camarazilor săi. Noroc că guvernatorul e prieten de copilărie cu tatăl său.

— Da, domnişoară, zise şi tânărul la rândul lui. A trebuit cu toate acestea să iau parte la înăbuşirea revoltei. Şi-am fost acolo în grozăvie, în lupta aceea, în care fraţii se ucideau fără milă! O singură mângâere numai am: n'am dat în nimeni!

— Ba încă a-ţi scăpat şi două vieţi!

— Care vieţi?

— Bătrânul şi copilul.....

— A, da! Oricine, însă, ar fi făcut ca mine.

— Fapta a fost măreaţă!

— Pentru un suflet bun şi mare ca al d-tale, Mino, da!

— Şi cum s'a sfârşit lupta?

— Ca de obiceiu...

Se făcù tăcere.

— Dar revoluţia? întrebă Mina peste puţin.

— Eri au căzut toate baricadele.

— Au murit oare mulți?

— Foarte mulți, pentru o neizbândă. Vreo două mii.

— Sărmani... Iar Sonia Andreevici și Aniuta Lascarov?

— Nu le cunosc. Trebue să fie, închise... Grija mea, când v'am văzut căzând, a fost să vă răpesc. Și m'am simțit prea fericit, că am reușit!

Mina îl privià recunoscător, cu un aer de tristeță.

— Destul, Constantin, îi zise doamna Ulme. O obosim. Acum are nevoe de liniște. O singură întrebare însă, am să-ți fac, Mino: Unde locuesc părinții tăi ca să-i putem vesti.

— In România.

Mirarea și bucuria le-a fost mare aflând că e româncă. Aceasta, însă, erà o primejdie, și cu orice preț trebuià să fie ținută în secret aflarea ei în casa lor. Ori câtă trecere ar fi avut familia la guvernator, n'ar fi putut să capete indulgența lui pentru o străină.

Mama cu copii, retrăgându-se de lângă rănită, intrară în biuroul d-lui Ulme și aici se sfătuiră îndelung.

După plecarea lor, Mina, rămasă în tovărășia unei bătrâne servitoare, fu năpădită de gânduri răslețe, și peste puțin o fură somnul.

XII

Două săptămâni trecuseră, de când Mina se află în casa noilor săi prieteni, și rănile mergeau spre lecuire. Acum puteà umblà prin casă, și în tot locul erà însoțită de Valeria. Doamna Ulme se întrecea cu copii săi s'o îngrijiască și s'o facă a petrece.

Făcù cunoștință și cu Dimitrie Ulme, capul familiei, care dintru început îi insuflà respect și simpatie. Erà un boer vechiu, de viță moldovenească, și petreceà acum cu ai săi în orașul K. Bun administrator, își cârmuià singur întinsa moșie, și felul cum o îngrijià, slujià drept pildă vecinilor săi.

Mina în scurt timp aflase simțimintele și ideile ce-l stăpâneau. Proprietarul unei moșii, nu trebuià să fie un stăpân absolut al țăranului, ci un părinte binevoitor și povățuitor, cu inima largă. Față cu muncitorul său, cată să aibă nu numai o purtare „corectă", așà cum se înțelege astăzi, ci și una creștinească: să fie mărinimos, gata a jertfi interesul său chiar, când e vorba de a săvârși un bine.

Și în adevăr, domnul Ulme puneà toate acestea în practică, după cum într'una din zile Mina putuse să se încredințeze.

Un tânăr țăran, român basarabean, de pe moșia domnului Ulme, cerù să vorbească cu stăpânul, și fu primit. Mina și Valeria erau de față.

— Ce dorești, flăcăule? îi zise domnul Ulme.

— Am venit pentru datoria aceea. ...

— Care datorie?

— Apăi, când astă vară mi-a murit într'o săptămână și mama și tata, de n'am avut cu ce să-i îngrop ....

— Ei, și?

— Păi nu m-ați împrumutat d-voastră cu șase poli?

— Da, îmi amintesc.

— Vi i-am adus acum.

— Și dobânda?

— Păi... mi-ați spus atunci, că nu-mi luați...

— Ba eu nu împrumut fără dobândă.

Țăranul își învârtià căciula în mâini și tăceà. Domnul Ulme îl bătù atunci pe umăr și îi zise:

— Flăcăule! Ești om de treabă: ți-ai îngrijit părinții până la moarte, cum se cuvine unui fiu. Știu apoi că ești un bun muncitor, dar n'ai pământ. Banii aceștia ți-i dăruesc, și-ți mai dau încă zece poli, să-ți fie arvună pentru un petec de loc. Dobânda de care ți-am vorbit, vor fi banii ce îi vei da pe câștiurile viitoare. Doresc să te văd săvârșind și mai departe binele.

Și scoțând cei zece poli făgăduiți, îi puse în mâna țăranului, care stătea uimit.

Membrii ceilalți ai familiei urmau pilda aceasta. Mina aflase dela bătrâna servitoare, care o îngrijià, că doamna Ulme trimiteà ajutoare la multe case nevoiașe. In apropiere chiar, locuià o văduvă cu trei copii mici, ajutată de ea în fiecare săptămână cu un car de lemne și douăzeci de de lei. Ea le primeà, fără să știe cine i le trimete; căci doamna Ulme nu voià s'o jignească. Biata femee eràîn credințată, că are o pensie dela o fabrică, unde soțul ei, șef de atelier, murise în urma unui accident, victimă devotamentului său.

In zilele, când doamna Ulme săvârșià vreun bine, Mina ghicià aceasta; căci pe nobilele trăsături ale feței protectoarei sale, se zugrăvià suava mulțumire sufletească, care o stăpânià: visătoare, zâmbind, stăteà pierdută în gânduri.

Valeria, crescută în astfel de sentimente, nu rămâneà în urma părinților ei.

Intr'una din seri, domnul Ulme spuse la masă, că vrea să cumpere un tablou, pe care îl văzuseră cu toții la o expoziție de pictură.

— Cere o mie de lei. Dacă mi-l dă cu șapte sute, îl iau.

— Nu, tată, am aflat cine-i pictorul. E foarte sărac, și îngrijește de doi frați ai săi mici, și de o mamă bolnavă. Apoi mai știu, că în anul acesta n'a vândut nici un tablou și se află într'o neagră mizerie.

Domnul Ulme tăcù; iar când se sculară dela masă, scoase din buzunar două mii de lei și le dădù fiicei sale.

— Iată, Valerio, mâine să te duci să iei tabloul, ce ne-a plăcut, și să mai alegi încă unul de acelaș pictor.

Valeria îl sărută drept mulțumire.

Intr'o altă zi Mina o surprinse, pe când scrià un mandat de bani pentru străinăta'e. Erà o sumă de câtevà sute de lei. Crezând că e pentru o comandă de cărți, o întrebă ce autori aduce.

— A, e pentru altceva, răspunse Valeria zâmbind ușor, ferindu-se, însă, a spune pentru ce anume.

Din câteva vorbe schimbate la masă, Mina ghici că se trimeteau bani de întreținere unei distinse fete sărace, prietenă de copilărie a Valeriei, și pe care familia Ulme o trimisese în străinătate, să-și desăvârșească studiile în medicină.

Toate aceste fapte măriră admirația Minei pentru binefăcătorii săi.

Tot așà vrednic de laudă erà felul lor de viață.

Locuiau într'un adevărat palat, în care domnià rânduiala și curățenia desăvârșită. In față, erà salonul, alcătuit din două încăperi, cari se puteau uni într'una singură prin deschiderea ușii dela mijloc în patru canaturi. Pe jos, un covor cenușiu cu flori roșiatice stingeà zgomotul pașilor; tablouri ale unor pictori cu renume împodobiau pereții, iar mobilele erau de un gust auster.

Intre cele două ferestre ale uneia din încăperile salonului, așteptau pe cântăreț o mică orgă și un piano forte, de-asupra căruia se mai vedeà și o cutie de vioară. Lumina intrà din belșug prin ferestrele mari, cari dădeau în grădinița îngrijită din fața casei, și îndemnà parcă pe om la o viață mai înaltă, la care îl chemau instrumentele cele mai nobile dintre arte.

Din salon treceai pe de o parte într'un frumos vestibul, gătit tot simplu, iar pe de alta, în sala de mâncare. Ea erà spațioasă: avea o masă lungă la mijloc, în fața căreia stăteà rezemat de unul din pereți un bufet cu sculpturi bogate; între cele două ferestre, acoperite cu perdele grele, atârnà o mare oglindă, de laturile căreia se aflau așezate pe o măsuță două vase totdeauna pline cu orhidee. O ușă deschidea calea la bucătărie, iar o alta te lăsà să treci într'un coridor, de-alungul căruia se aflau odăile: biuroul d-lui Ulme, în care, după luarea mesei, ședeà de vorbă întreaga familie, și alte câteva camere cu un mobilier frumos în simplitatea lui clasică.

Sus se afla biuroul tânărului Ulme, unde fusese adusă rănită Mina, și unde a și rămas, să fie îngrijită. Alături, urmà șirul odăilor de dormit. Și toate aceste încăperi, erau așternute pe jos cu parchet, strălucitor de curat.

In întregimea ei, casa aveà un aer măreț, și într'însa nu locuià nici luxul, nici îngâmfarea, nici nerozia, nici îngustimea inimei; ci oameni superiori, în a căror tovărășie Mina câștigà zilnic în idei și în simțiri.

Totdeauna înainte de masă, d-na Ulme, care erà o cunoscătoare adâncă a muzicei, cântà ceva la orgă sau la piano din bucățile compozitorilor mari. Unde de armonie umpleau încăperile, pe când delicatele ei degete se mișcau cu măestrie pe clape.

Mina făcù acum pentru întâia oară cunoştinţă cu muzica clasică germană. Sebastian Bach, Gluck, Haidn, erau mai ales compuzitorii gustaţi. Şi bucăţile lor răscoleau o lume tainică de sentimente în sufletul simţitor al Minei, care asculta vrăjită la acele note lungi, profunde, plângătoare ale orgii, sau la valurile răsunătoare ale pianului, când se cântà, de pildă, mazurca de Ciaihofski.

După masă, cu toţii luau loc în jurul biuroului d-lui Ulme şi discutau despre literatură şi ştiinţă. Toţi erau în curent cu mişcarea mai însemnată literară şi ştiinţifică din lumea întreagă. Şi Mina cu multă plăcere luà parte la convorbirile lor asupra curentelor în filosofie, în literatură sau în artă.

D-lui Ulme îi plăcea să discute cu fiul său chestiuni de economie politică, şi argumentele ce le aducea, dovedeau un cap bine cumpănit şi o minte limpede, pătrunzătoare. Cu Mina discuta despre sociologie, parte pe care ea o studiase mai bine, şi nu rareori reuşì s'o facă să-şi chimbe părerea despre o teorie, pe care ea o socotia temeinică.

Dar mai vesele erau discuţiunile între tânărul Ulme şi Valeria.

Amândoi aveau cunoştinţe întinse. El, însă, nu putea suferi pe un poet : pe Goethe. Valeria îi lua apărarea, şi de aci o dispută, presărată cu multe vorbe spirituale, săgeţi ce şi le trimiteau fraţii în luptă, pricinuind tuturor risipă de veselie.

Şi astfel se scurgea vremea, şi noaptea, târziu, se retrăgea fiecare în odaia sa.

Mina era entuziasmată. Acum vedea cât de greşită fusese, urând pe nobili şi neîngăduind nici o abatere. Pilda îi sta în faţă. Familia Ulme era nobilă, şi totuşi ce înalte idei, şi ce simţimiete alese o stăpâneau! Ea avea mare admiraţie pentru oricine se deosebeşte prin cultură şi prin inimă.

Ideea castei, care ţine încătuşaţi astăzi pe mobili, erà înlăturată cu desăvârşire. In familia Ulme oricine ar fi fost îmbrăţişat, şi s'ar fi socotit egal, dacă ar fi avut o minte şi o inimă aleasă. Cu toţi apoi luptau pentru binele obştesc, şi nu făceau aceasta din interes. Căci nici în politică militantă nu erau amestecaţi, nici nu doriau, având destulă avere, să se îmbogăţiască. Şi de aceea cu atât mai mult, trebuiau admiraţi.

In timpul zilei Mina se afla în tovărăşia doamnei Ulme şi a Valeriei. Aceasta ca s'o facă să petreacă, îi arătà albumuri cu ţesături naţionale româneşti şi minunate broderii şi cusuturi, lucrate de ea însăşi.

Adesea fiind rugată, îi cântà la piano, sau îi recità şi-i tălmăcià poezii din autorii mari, englezi sau germani.

Tânărul Ulme venià des şi le găsià în salon, sau în odaia Valeriei, stând de vorbă sau adâncite în citirea unei cărţi. Vesel luà şi el loc lângă ele, şi se prindea în vorbă.

Ii plăcea să discute cu Mina, mai ales despre morală. Şi, când vorbia ea, o asculta cu o vădită plăcere. Işi arăta şi el «planul de reforme», despre care zicea, că nu doreşte să moară înainte de a se învrednici să-l vadă realizat într'un cerc cât de restrâns. Răii să fie distruşi fără milă, şi cei buni şi meritoşi să capete locurile ce li se cuvin. Şi în această însănătoşire a moravurilor, nici o cruţare, nici o ertare : ar fi o o slăbiciune. Pentru triumful ideii morale trebue tărie sufletească caracter neşovăelnic.

Vorbind cu avânt, bătea adesea din picior, îşi strângea cu putere degetele mâinilor, pe care mereu le mişca, iar trăsăturile nobile ale frumosului său chip, luau un aer de energie, care se oglindea şi în ochii săi mari, căprii, ce fulgerau în clipiri puterncice. Şi când Mina îi răspundea, aprobându-l în unele părţi, şi arătându-i cum dânsa simte pentru altele, şi rostia toate acestea cu vocea ei drăgălaşă, zimbind fermecător, figura lui din nou căpăta înfăţişarea ei delicată, blândă, visătoare de mai 'nainte, şi ochii ei aveau iarăşi luciri duioase. Multă vreme după ce sfârşia ea, rămânea furat de gânduri. Urmele strâşniciei i se ştergeau cu totul de pe faţă, care perdea din energie, dar câştiga în duioşie şi în farmec, aproape feciorelnic. Atunci în frumuseţe putea să stea alături de sora lui, Valeria. Şi nu rare ori se întâmpla, după o lungă tăcere, să-şi scuture capul, trezit par'că dintr'o frământare sufletească, şi să întrebe ceva, care n'avea întru nimica a face cu ceeace se vorbise până atunci. Alte ori se scula repede, saluta pe cele două fete pintr'o mişcare stângace din cap, şi fără să-şi ridice ochii, ieşia grăbit din odaie.

Valeria se uita lung după el, şi nu putea să-i înţeleagă purtarea.

Vederi din România

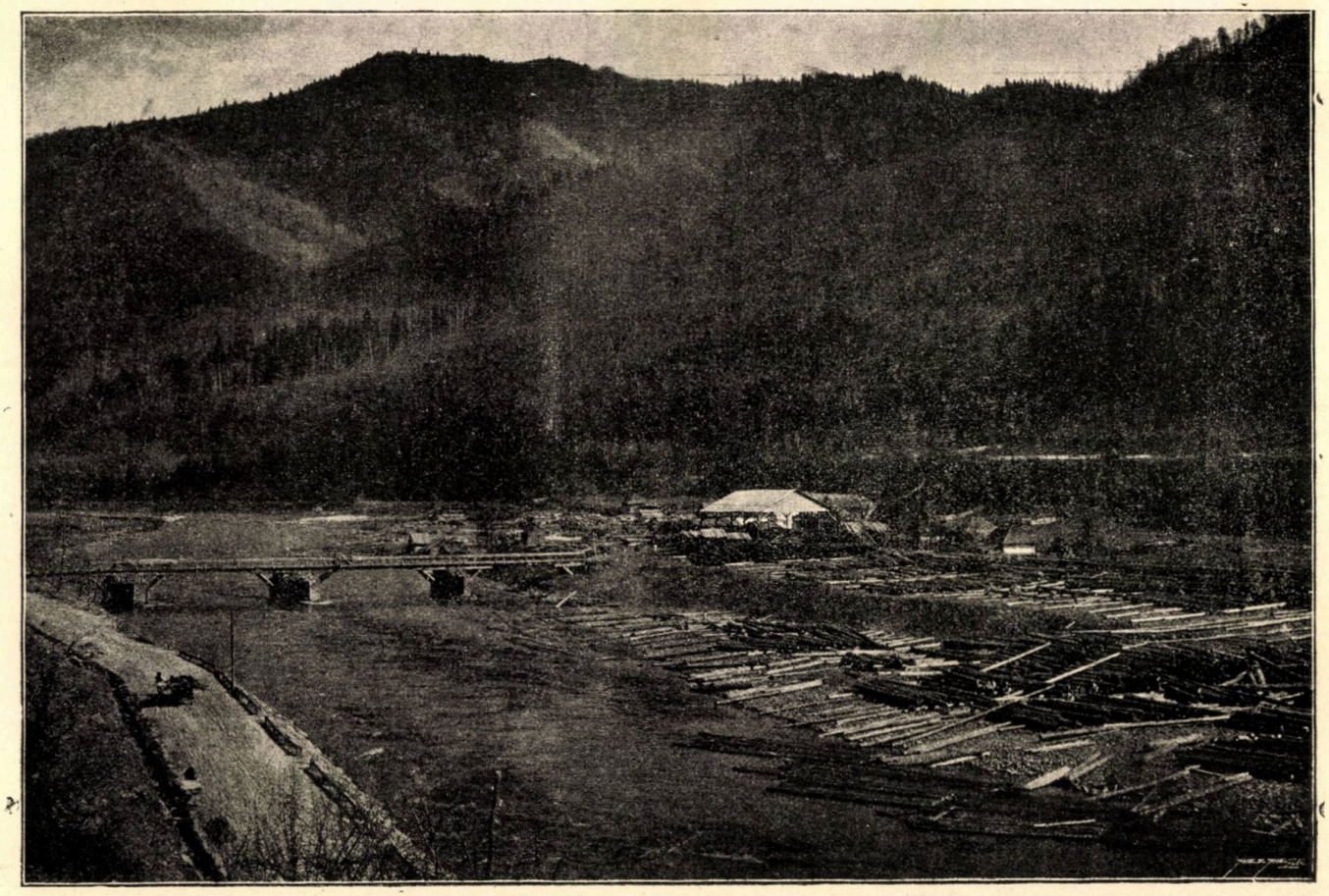

PLUTE

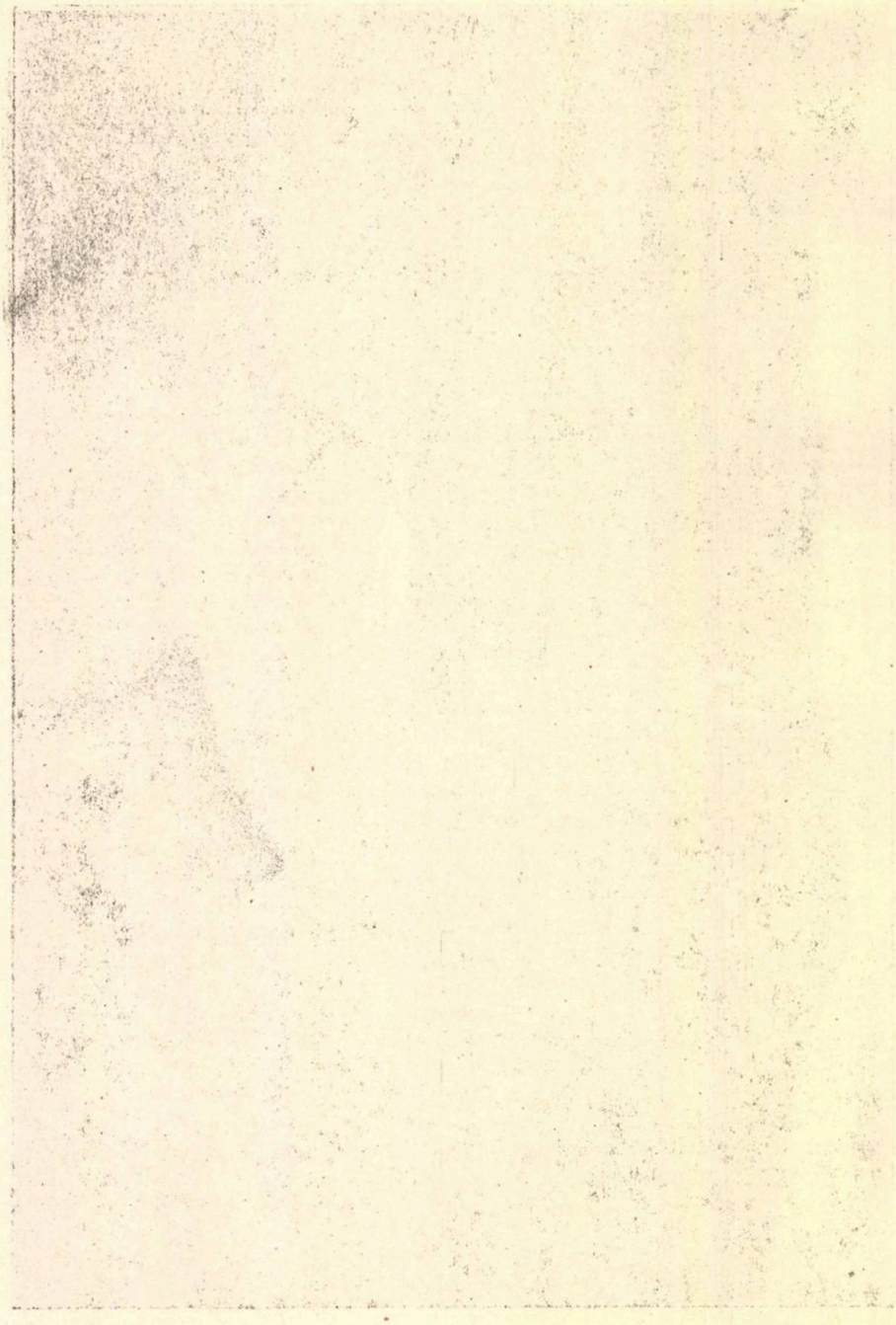

— Constantin, spunea ea, mi se pare schimbat, de când cu izbucnirea revoluțiunii. Multe gânduri îl frământă, și tare mi-e frică...

Dar prietena ei începuse a înțelege mai bine, și simția o greutate apăsând-o pe inimă.

XII

Mina nu se înșela. Constantin Ulme o iubia. Aceasta se vedea din mișcările lui, din mlădierile neobișnuite ale vocii sale, din privirile lui duioase, atunci când se afla lângă ea. Și dragostea sa se înaripa din zi în zi, din ceas în ceas. Mina de altfel începuse să-și recâștige frumusețea din trecut. Obrajii ei ofiliți, se înrumeniseră, ochii ei căpătaseră, ca în trecut, acea văpaie, care te fermeca, iar în surâs avea o putere neîntrecută de a câștiga o inimă.

Urmele rănii dinaintea urechii drepte, nu-i slăbiau gingășia feței. Precum o tăetură făcută de niște profanatori inculți în pânza unui tnblou frumos, nu-i scade valoarea artistică, și rana Minei, în loc să-i știrbească frumusețea, i-o mărea cu aureola aceea, care înconjoară pe martirii unor idei mari.

Mina înțelegând sentimentele mântuitorului ei, era neliniștită. Iubia pe Nestor, și ceasuri întregi, când se afla singură, se lăsa furată de gânduri. Trecuse mai bine de două luni, de când fusese rănită și nu-i trimisese nici o veste. De altfel nu putea. Unchiului ei i-a scris de două ori prin Valeria, și-i arătase, că nu putea mânui condeiul din pricina unui abces la mână, pentru care a fost nevoie să i se facă o mică operație. Nestor, însă, nu s'ar fi lăsat înșelat, și de aceea socotise că e mai bine să tacă. Dar nu-l uitase. Și mai ales acum, decând ghicise dragostea lui Constantin Ulme, gândul ei sburà mai ales spre acela, căruia îi închinase inima. Și un chin sufletesc se desfășură într'însa. Ce să facă? Cum să oprească pe Constantin de a n'o iubì!? Cum putea să-l facă să înțeleagă că inima ei nu-i liberă? I-ar fi pricinuit suferință lui, căruia îi datorà viața. Și totuși trebuià; acest tiran «trebuie», o silià să lepede fățărnicia!

Prilejul se înfățișă în curând. Intr'una din zile doi domni cerură să vorbească cu domnul Ulme, care îi primì îndată. Erau polițiști, și voiau să vadă pe revoluționară, care, după cât aflaseră, erà găzduită de familia Ulme. Li se răspunse, că aceasta nu se putea face, de oarece ea este încă bolnavă, și medicul nu-i îngădue emoțiuni. Fură, dar, rugați să vie după câteva zile.

După plecarea lor, domnul Ulme își puse paltonul și ieși. Seara la masă veni trist. Ai săi, văzându-l posomorât l-au întrebat ce are; el însă, nu voì să le spună nimic.

Mai târziu chemă la o parte pe soția și pe fiul său și le povesti cele întâmplate; le arătă că se duse să mijlociască pe lângă prietenul său, guvernatorul; acesta nu-i putea face altceva, decât să unelteascà ca să nu se facă nici o cercetare. Mina, însă, trebuia, cât de curând să plece.

Doamna Ulme și Constantin ascultară cu mare mâhnire vestea aceasta. Mama se deprinsese cu tovărășia Minei, la care descoperise atâtea însușiri bune, și îi venea greu să se despartă de ea, iar fiului i se dădea o lovitură puternică. Si toată noaptea aceea nu închise ochii, gândindu-se la chipul cum s'ar putea împedica răul.

A doua zi Valeria intra în odaia Minei cu lacrimi în ochi. Veni de o îmbrățișă și-i spuse plângând, cele ce s'au petrecut. Mina o sărutà la rândul ei, și amândouă vărsară lacrimi prietenești.

Doamna Ulme intră și ea peste puțin; văzù scena revărsării simțimintelor și fù înduioșată.

— Nu vă lăsați copiii mei, le zice, cu totul în prada mâhnirei. Iată, vă făgăduesc, că, în fiecare vară, în loc să ne ducem în străinătate la băi, vom trece la vreuna din stațiunile climaterice din România, și acolo ne vom întâlnì. Si cine știe, poate că într'o zi, schimbându-se lucrurile, ne vom putea strânge iarăși la olaltă, tot aici, sau în scumpa noastră Basarabie! Lăsați, dar, plânsul, copiii mei!

După un ceas, Mina rămase singură. Pe de o parte erà mâhnită, că se desparte, poate pentru totdeauna de binefăcătorii săi, cari i-au deschis inima, și au învăluit-o cu o iubire părintească și frățească, iar pe de altă parte, simțià și bucurie la gândul, că o să-și revadă patria, rudele, pe Nestor! Și toate amintirile îi trecură în șir

prin minte. Cineva bătù la uşă. Mina îngăduì intrarea, şi Constantin Ulme se ivì în prag. Stete a clipă sfios, nehotărât, apoi înaintă în mers legănat.

Mina se uită la el mirată, şi îl poftì pe un scaun.

Se strecurară câteva momente de tăcere. In sfârşit el vorbì.

— Să mă erţi, domnişoară, te rog, că-ţi turbur liniştea tocmai acum, când ai mai multă nevoe de ea. Dar am crezut, că trebue să-ţi verbesc.

Mina ascultà cu capul plecat, privind în jos şi ghicind ce aveà să audă.

— N'am să ocolesc mult. Nu ştiu dacă ai băgat de seamă cevà deosebit în chipul meu de a mă înfăţişà... Vreau să zic, în felul cum îmi arăt respectul..., simpatia, — de ce s'o ascund? — pe care o simt pentru tine. Mino! Poate că nu-ţi este lucru nou, că eu...

Aici, cevà par'că l'a împiedicat să sfârşească, şi se oprì.

Se făcu iarăşi tăcere; după puţin dânsul urmă:

— Am zis că n'am să ocolesc şi n'am reuşit. Dar trebue să-ţi... mărturisesc... Te iubesc, Mino, te iubesc, din tot sufletul meu, curat în simţire şi în voinţă. Asta voiam să-ţi spun!

Şi-i apucă mâinile.

— Nu ţi-aşi fi mărturisit aceasta, mai zise el, multă vreme încă, dar plecarea ta grabnică m'a silit. Tu Mino, n'ai să pleci singură, căci te voiu urmà.

Şi acolo, în ţara ta, care este şi a mea, înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor, ne vom unì pentru întreaga viaţă, dacă şi tu voeşti!

Rostise aceste cuvinte cu glas tremurător, şi ochii îi erau împăejeniţi de o rouă uşoară. Buzele îi tremurau şi faţa i se pălise. Mina treceà printr'o puternică zbuciumare. Cum să înlăture chinul ce o frământà? Cum să rănească o inimă atât de nobilă ca a lui. Nu-i veneà să rostească cuvântul de foc: iubesc pe altul! Tăceà, tăcerea sfâşierei sufleteşti, resfrântă pe faţa-i palidă, pe buzele-i uscate, în ochii-i stinşi.

El o privià cu gragoste, şi mai adause:

— Aşi fi omul cel mai fericit, să am de tovarăşă a vieţei, pe o fiinţă aleasă, către care mă îndreaptă şi inima şi judecata chibzuită, îndemnându-mă să-i cer mâna...

Tăcú şi aşteptà răspunsul.

Mina făcù o silinţă, şi zise cu glas aproape stins:

— Ghicisem, într'adevăr, simţimintele delicate, ce hrăneai pentru mine, şi îţi eram preà recunoscătoare. Dar totdeodată simţiam mâhnire, căci ştiam bine că această unire nu se puteà face.

— Ah! înţeleg! Sunt boer de viţă, şi nu mi-e îngăduit să iau, decât pe una cu strămbuni iluştri! Ai aveà poate dreptate, Mino, de n'ai cunoaşte ideile ce ne stăpânesc pe toţi din casă.

Noi nu socotim drept nobil pe acela, în vinele căruia curge aşà zisul „sânge nobil", sau pe unul care poate cumpărà cu bani un oraş, o ţară întreagă, ci numai pe acela, care prin sentimentele lui alese, daruri sădite în el de Dumnezeire, şi printr'o minte sănătoasă şi luminată, s'a ridicat atât de sus, încât n'are teamă să fie răsturnat nici de bârfeală, nici de ură, nici de revoluţiuni. Eu caut apoi fericirea într'o trainică căsătorie. Părinţii mei gândesc la fel cu mine. Căci noi ştim ce se petrece în lume. Puţini soţi se iubesc, mulţi trăesc nepăsători unul de altul, şi numai copiii îi mai unesc; iar cei ce se urăsc şi se înşală şi a căror casă e un iad sufletesc şi o ticăloasă minciună, nici nu se pot numărà, de mulţi ce sunt.

M'am întrebat, dar, adesea, care să fie pricina acestui rău? M'am gândit mult şi cred că am aflat'o:

Este o lege, Mino, care la orice pas o întâlneşti, e legea saturaţiei. Organizmul, hrănit meren cu aceleaşi alimente, se satură. O muzică, de pildă, oricât de plăcută ar fi, repetată necontenit, dela o vreme te plictiseşte. Plimbările continue te satură, călătoriile de asemenea, şi chiar dragostei i se pune un sfârşit tot din pricina aceasta.

Vei zice poate: „Iată vezi? singur mărturiseşti, că iubirea se stinge fiind supusă şi ea legii saturaţiei". Nu însă la căsătoriile potrivite. Căci e ceva, pe care nimeni nu trebue să-l piardă din vedere, când şi-a pus în gând să-şi aleagă o tovarăşă. Este pe lângă potrivirea de vârstă, şi potrivirea în simţiminte, în gusturi şi în cultură. In astfel de împrejurări numai se înlătură saturaţia. Soţii zilnic îşi vor descoperi, unul altuia, comori sufleteşti, cari îl vor entuziasmà; zilnic se vor întâlnì sufletele lor la o lectură frumoasă, la alcătuirea unui studiu, la săvârşirea unui bine. Şi acestea toate

— Odinioară par'că susţineaţi altceva.

— Pardon! Era vorba de domnul Nestor, care e altfel plămădit....

O doamnă în vârstă, singură, se ivi în prag. Mişu îşi întrerupse de odată vorba, şi cerând ertare tovarăşilor săi, se depărtă.

— Imi place Mişu. E sincer, şi zburdalnic, aşa cum stă bine unui tânăr.

Nestor dete din cap. Acum aflase ce-i place prietenei sale, şi după această ştire preţioasă, trebuia să-şi călăuzească purtarea faţă de ea.

Puţin după aceea reîntră în salon la braţ cu dânsa, şi începù să danseze. Şi iarăşi simţi răzămându-se de peptul său a lene acel trup mlădios, cu forme mai şerpuitoare, şi acel braţ frumos, rotunjor lăsându-i-se cu graţie pe umăr. Inchise ochii de plăcere, şi, în acel moment, îşi dădu seamă, pentru întâia oară, cât de sensual era.

Muzica, legănarea trupurilor, cărnurile acele voluptoase ce se apăsau pe dânsul, îl încătuşau din ce în ce mai mult într'o fermecătoare beţie de simţuri. Plăcerea ce o simţia el în acele clipe, era ceva, pe care nici odată n'o visase. Şi îi părea rău că nu ţinuse mai demult să facă cunoştinţă cu ceeace Mişu numia filozofia lui: «A-ţi petrece viaţa cum natura te îndeamnă!»

Obosit îşi duse tovarăşa pe un scaun. Gâfâia greu, carnea tremura pe el, şi nu era în stare să vorbească. Deabia putu să îngâne o vorbă de mulţumire aceleia, care i-a pricinuit beţia aceea încântătoare. Iar când peste puţin un alt tânăr veni şi o luă la dans, simţi ceva desprinzându-i-se din inimă. O răzvrătire sufletească se deslănţuì într'însul, şi pentru prima oară atunci, gustă din rodul amar al geloziei. In vremea aceasta domnişoara Ionescu zbura în braţele tânărului necunoscut, pe care Nestor începuse a-l urî. Părea tot aşe de fericită, precum fusese în braţele sale, şi acest gând îi săgeta inima. Şi perechea fericită trecu pe dinaintea sa, aruncă rivalului o privire veninoasă, de care s'ar fi înspăimântat el însuşi.

După o jumătate de ceas tovarăşa sa veni la loc. Nestor era posomorît. Ea ghicì pricina, şi ştiu peste puţin să-l facă a se însenina. Mai mulţi tineri veniră s'o poftească la dans; ea le ceru ertare, zicând că prea e obosită, şi stărui a sta lângă Nestor, pe care se silia să-l înveselească. Inima lui creştea de bucurie şi în aceste clipe prietena sa îi apărea o nepreţuită comoară.

Pe la patru de dimineaţă domnişoara Ionescu, luându-şi rămas bun, plecă cu mama ei. El le însoţì până la trăsură, şi multă vreme privì în urma lor, până ce le perdu din vedere.

Când reintră în salon, îl lovi un aer greoi, năbuşitor; în toate părţile întâlnì feţe palide, ochi înroşiţi, priviri stinse, chipuri de tineri cu aer de bătrâni. Pe jos zăceau serpentine, confetti, hârtii mototolite, flori veştede, iar dansul tot mai urma să fie însufleţit. Mişcările, dansatorilor însă, erau mai domoale, mai puţin mlădii şi arătau o vădită oboseală. Câţiva inşi stăteau mai la oparte, şi păreau că se sfătuesc. Din vorbele fără şir, din ochii lor cei somnoroşi, din mişcările mâinilor şi ale picioarelor, cari nu-şi mai găsiau reazăm, se vedea că noaptea aceea fuseseră cei mai credincioşi închinători ai altarului dionisiac. Şi toţi aveau pe faţă cărări, pe unde şerpuià sudoarea, iar gulerele lor înalte, muiate şi zgârcite, slăbiseră strânsoarea gâturilor robite.

Nestor simţì desgust. Işi îmbrăcă paltonul şi se depărtă.

XV

De când făcuse cunoştinţa domnişoarei Ionescu, Nestor trecuse prin stări sufleteşti cu totul noui, şi erà cu desăvârşire încătuşat de farmecile ei. Işi schimbase şi felul de viaţă. Pe la cursuri dădeà mai rar, acasă nu-i plăceà să steà, intrà prin toate cafenelele, unde jucà biliard şi table, se duceà mai des la berărie, şi erà nelipsit dela seratele studenţeşti, unde aveà prilejul să mai simtă la piept sânul voluptos al prietenei sale.

In curând, însă, fericirea i se înnoură.

Cunoscuse multă lume în casa domnişoarei Ionescu, care zilnic primià vizite, dar vreme de două luni, nu văzu în nimeni pe vreun rival. Intr'o zi, însă, se ivi unul. Erà şi el student în drept, tânăr, frumos, şi mai aveà o însuşire, care lipsià lui Nestor: ştià să se îmbrace şi să-şi îngrijiască bine faţa. La început nu păreà primejdios

căci în convorbirile ce le-a avut cu el despre literatură și știința dreptului, se arătase foarte slab. In curând, însă, se văzu primejdia. Noul cunoscut vorbiă cu o ușurință rară, și știă să facă glume și să rostească cuvinte de spirit, cari aveau darul să învesele-lească și să încânte pe domnișoara Ionescu. Nestor începu să fie iar mistuit de gelozie, mai ales că nu-i stă în putință să înlăture răul. Rivalul său, simțindu-se prețuit, se ivià tot mai des; iar Nestor socotià sceasta drept o încălcare de drepturi câștigate. Intr'una din zile, văzând că-i înlăturat aproape, avu o explicare cu prietena sa, și se plânse de purtarea ei. Dânsa izbucni într'un râs silit, și rosti câteva vorbe aspre.

— Dar trăim în plină lume, civilizată, domnule Fănuță! Ideile dumitale ar aveà, poate, trecere într'o țară ceva mai la Sud de a noastră...

Și privindu-l disprețuitor, făcu o cunoscută mișcare din buze, pe care el se obișnuise să o vadă pentru alții.

Plecă supărat dela ea și toată ziua aceea nu găsi liniște. Dorià sa se răzbune, s'o calce în picioare, s'o umilească, dar nu găsià mijlocul.

Spre înserate se întâlni cu Jean și cu Mișu, și le destăinui păsul. Ei râseră zgomotos.

— De asta te mâhnești, mon cher! Alta la loc! Par'că au secat Bucureștii de alde domnișoara Ionescu, îi zise Mișu!

— Ai să meargem să luăm o dulceața, să-ți treacă amărala, adause Jean, luându-l la braț.

Porniră, și pe drum îl luară în zeflemea.

— Pe tine, măi, Nestore, cartea multă te-a zăpăcit, îi ziceà Jean. Tu nu știi filozofia lumei de astăzi, și nu cunoști de loc femeea! Ea e mai ușoară ca praful, zboară la cea mai mică suflare de vânt! Și numai nebunii se încred în ele și le urmăresc cu stăruință.

— Ia te uită la el, adăugă Mișu, ce mutră postită de mitropolit îmi are! Ei, hei! prostule, la domnișoara Ionescu tu ai fost al cincisprezecelea, pe cât știu numai eu! Nu fii dar zevzec, că pierzi trenul!

— Intrară într'o cafenea. Un aer nesănătos, stricat de fumul țigărilor, umpleà încăperea. La mese, tineri și bătrâni își făceau siesta, gustând băuturi ațâțătoare și cetind gazetele zilei.

Cei trei prieteni porunciră cafele și țigări, și luară dela o masă de alături mai multe reviste umoristice. Erau în ele cele mai obscene figuri, cari altădată ar fi scandalizat pe Nestor. Acum, însă, le priveà și el cu ochii obișnuinței. Tovarășii săi le răsfoiau, citeau explicările și râdeau cu poftă.

Alături de ei, mai mulți inși discutau cu aprindere faptele politice ale zilei. Ceva mai încolo, în jurul unui biliard, doi jucători făceau minuni de dibăcie în joc și ziceau celor strânși ca să-i admire, că până să capete această iscusință au cheltuit atâta, că din banii dați, se puteau face de aur picioarele biliardului.

Celor trei prieteni li se aduse cafelele. Incepură a sorbi din ele. Nestor sta tot mâhnit, cu toate silințile tovarășilor săi de a-l înveseli. In sfârșit, a trebuit să se despartă de ei. Ii erà par'că silă de el însuși, și, fugărit de gânduri, se îndreptă spre casă, umblând aproape în nesimțire.

Intră și aprinse lampa. Cineva bătù la ușă. Era servitoarea, care îi aduse o scrisoare, O deschise încet, plictisit; când însă văzù scrisoarea, fu cuprins de turbare. Erà o scrisoare dela Mina. Ea îl vesteà că sosise la Tulcea, după o întreagă odisee de rătăciri și de peripetii. Ii cereà iertare pentru tăcerea ce păstrase până atunci și îi arătà pricina. Ii descria apoi lupta, la care aproape fără voie luase parte, rănirea și mântuirea trimeasă de sus. Vorbeà și de familia lui Ulme, unde își mărise avutul de simțiminte și de idei, și sfârșià rugându-l să-i răspundă, făcând totdeodată urări de o revedere grabnică.

Nestor stătù nemișcat mai multă vreme. Un balsam binefăcător i se revărsase în suflet, și răzbunarea dorită, i-o dădeà tot Mina, pe care o uitase. Simțimintele lui pentru ea i se redeșteptară și îl coprinse un dor de a retrăi frumoasele clipe din trecut.

Mina i se înfățișà, eterică, zâmbitoare, și-l înălță în sfere mai senine. Și cât de recunoscător îi erà! O singură scrisoare, venită la timp, îi deschisese iarăși orizontul vieței curate, și îi dădeà aripi ca să iasă din noroiul în care trăise atâta vreme! Simțià căința, mustrarea de cuget. Dar ce erà de vină el, când mediul și sfatul rău il împinseseră și-i deschiseră poarta largă ca să pătrundă acolo, unde domnesc sim-

turile? O! de ar fi fost Mina lângă el, fără îndoială n'ar fi fost în ispită și n'ar fi greșit! Și judecându-se pe sine însuși, vedeà că-i lipsește voința, că-i șovăelnic, gata să cadă, dacă nu era cine să-l oprească și să-i arate calea binelui.

Simțià că aveà nevoe de un sfătuitor, și Mina, Mântuitorul său, erà acum aproape. Și ce frumos îi scrià, și ce simțiminte scumpe îi reînvià! Doreà să o revadă, să retrăiască iarăși clipele unei vieți mobile, să se spele de tot noroiul societății rele, în care trăise câteva luni. Și ce bine aveà să se răsbune împotriva domnișoarei Ionescu! Gândul acesta îl urmăreà mereu. In el se luptau două lumini potrivnice de sentimente. Una învinsese acum, erà pe planul întâi, dar cealaltă nu renunțase la luptă, și stăteà în întuneric, la pândă, gata de a disputà din nou bîruința.

A doua zi, Nestor trimise Minei o scrisoare plină de sentiment.

Din acel moment, se simți mai liniștit și hotărî să-și reiee felul de viață din trecut, pacinică, rodnică în muncă, înălțătoare.

Și, în adevăr, lepădându-se de toate, și de petreceri și de prieteni, întărit apoi de frumoasele și îndemnătoarele scrisori ale Minei, se îndeletnici numai cu studiile sale, și în Iunie își putù trece strălucit examenele.

In ziua chiar, în care aflase rezultatul, nerăbdător să revadă pe aceea, căreia îi datorà reînvierea sa, luà trenul și a doua zi de dimineață plecă cu vaporul spre Tulcea.

Se suì ca altă dată pe aceeași covertă, unde, în împrejurări romantice, cunoscuse pe Mina. Amintirile erau vii. Privì spre apă. Valurile, ca și atunci, săltau zburdalnic, rostogolindu-se la vale, ca și atunci, stolurile de păsărele brăzdau văzduhul de la un mal la altul, și vântul șuerà, tot așa de prelung, strecurându-se printre frânghii și umflând pânzele albe ale bărcilor ușoare ce se vedeau pe fluviu. Iar soarele luminà strălucitor apa și malurile fugare împădurite, pândit de norii albicioși ce se adunau ca să-i atină calea. Lipsea numai necunoscuta aceea, a cărei ființă ascundeà atâta farmec și atâta poezie; iar clipele trecutului, desprinse din Eden, se retrăiau în amintire numai.

Sosind în Tulcea, venì într'un suflet acasă, luă grăbit masa și alergă la Mina.

In prag se întâlnì cu mătușa ei, care, plină de bucurie, îl îmbrățișă și-l sărutà pe frunte.

— Unde-i Mina, o întrebă el sărutându-i mâna?

— Se plimbă pe deal cu Valotca. Trimit îndată s'o chem.

Mina venì într'o fugă. Nestor îi ieșì în cale, și se îmbrățișară cu dragoste. Erà cea d'intâiu îmbrățișare. Intrară apoi în casă. Fel de fel de întrebări și-au pus în grabă pe când inimile lor băteau încă să le rupă pieptul. Nestor o privià cu drag. Erà tot așa de plăcutà: privirea ei aveà aceleași clipiri duioase și blânzi; surâsul răspândeà acelaș farmec de fecioară fără de prihană, iar părul-i scund îi fluturà șăgalnic pe gât și pe fruntea-i senină; numai pe obrazul drept, pe lângă ureche, stăteà urma adâncă a groaznicei răni de sabie, răpind ceva din farmecul trecutei frumuseți. Și sentimentul dureros se mărì, când Nestor dete cu ochii de mâna ei, dela care lipseà degetul cel mic. Toată scena sângeroasă și-o înfățișă în minte, și rămase trist. Mina chicì ce se petrece în el și căutà să-l însenineze.

Privirile ei frumoase, cuvintele care se mlădiau în sunete plăcute, mișcările ei, pline de har feciorelnic, goniră tristețea tovarășului ei. Și amândoi s'au pus la vorbă. Ea îi povestì pe larg desfășurarea faptelor, la care luase parte.

— Erà la început vorba de o pacinică întrunire de protestare, și cu toții ne-am înfățișat. Cine știà, însă, ce aveà să urmeze! Discursurile au făcut totul. Eram, în urma lor, ieșiți din fire! Și când ne-am văzut pe stradă într'un avânt nebun am pornit, unde? nimeni nu-și dădeà seama!

Ii descrise apoi lupta și rănirea ei. Și se oprì mult asupra vremii petrecute în sânul vechei familii boerești, Ulme, despre care vorbì cu un entusiasm fără margini. Ii arătă și scrisorile primite dela Valeria și fotografia acestei nobile și superioare fete. In urmă, la rândul ei, îl întrebă cum a petrecut în București.

Nestor își povestì felul vieței. Dar n'avù curajul să-i spue totul, și să'și mărturisească eroic greșeala. Trecù peste pata, care îi întunecà conștiința. Iar Mina îl ascultà cu drag. Pentru ea, tot ce spuneà dânsul aveà un interes deosebit și-i făceà plăcere.

— Cât mă căesc, Nestore, că nu ți-am urmat sfatul, să viu în București! Aș fi trăit și eu acolo zile frumoase, știind că mă aflu lângă tine!

— Şi acum nu-i prea târziu. Să vii, Mino, să studiem viaţa noastră, şi o să vezi că şi aici sunt atâtea lucruri de îndreptat!...

Doamna Eugenia pregătise ceaiul, pe care îl luau pe la toacă. Gospodin Sofronie sosì şi el. Văzând pe Nestor, dădù un strigăt de bucurie, îi strânse mâna aşà cum numai el ştià, şi-l năpădì cu întrebări. Cu toţii, apoi, luară veseli loc în jurul samovarului.

Gospodin Sofronie vorbeà, glumeà, râdeà într'una: nu se schimbase de loc. Şi Nestor se simţì reînviorat în tovărăşia lui. Pe la sfârşit, rugă pe Mina să cânte ceva din chitară.

— Nu prea pot acum aşa de bine, căci îmi lipseşte razămul degetului perdut. Totuşi îţi voiu face plăcerea.

I se aduse chitara. Şi Nestor iarăşi auzì tânguitoarele şi melodioasele ei sunete, care l'au fermecat de atâtea ori. Mina cântă mai multe arii şi chiar pe aceea, pe care o numià a ei.

Afară de sat, pe o verde movilă
Străjeră o cruce pă este-un mormânt.
Alături foşneşte frunziş des de pom,
Si-şi mlădie floarea un liliac.

Doamna Eugenia nu se împotrivì.

— E dreptul ei, îi zise gospodin Sofronie. Tovarăşii zac într'o groapă comună!

Glasul Minei începù să tremure, şi nu'şi putù sfârşì cântecul. Vorbele unchiului ei îi răscoliră trecutul. Lăsă să-i cadă din mâini chitara, iar ochii i se umplură de lacrămi: se strecurară în acea clipă întregul convoiu al tovarăşilor săi, morţi pentru libertate.

— Vezi, cobea de cântec ce face? zise îngrijată mătuşa ei?!

Mina se silì să-şi înveselească faţa. Işi şterse lacrămile, îşi îndreptă părul şi zâmbì celor de faţă.

— Nu-i nimic, zise. Şi jalea e o hrană sufletească.

Gospodin Sofronie schimbă vorba.

— Mâine domnul Nestor e poftit la noi la masă. O să-i gătim ceva care îi place. O să dau poruncă din astă seară unui pescar din ai mei, să ne prindă nişte cegă şi postrugă. Iar tu, Mino, vezi, fă-ne ceva bun. Bagă de seamă, însă, să nu ne pui în ciorbă vre-un Tolstoi sau vre-un Gorki, că-i gata revoluţia!

Şi din acest moment el nu mai contenì: glumia şi râdeà, silind pe toţi să facă la fel. Se vedea bine, că voià să şteargă orice urmă de mâhnire din sufletul nepoatei sale.

Pe la şeapte, Nestor îşi luă noapte bună dela prietenii săi.

Mina îl insoţì până la poartă. Aici, despărţindu-se de ea îi zise:

— Nu te mai hrăni, Mino, cu amintiri dureroase! Trecutul să-l uităm. Viitorul să-l privim cu bucurie, căci o nouă viaţă ne aşteaptă.

Ea îi strânse călduros mâna şi îl privì cu ochii sinceri, în care se oglindeà toată încrederea, dragostea ei nemărginită, speranţa ce i-o insuflase dânsul.

Nestor spusese adevărul. Mina trăì în vacanţa aceea o nouă viaţă. Işi iubià cu pasiune prietenul, şi tot mai strânse se făceau legăturile între dânşii. Sufletul ei curat, nevinovat, se închinase lui cu totul. Plăcerile sale erau plăcerile ei; gusturile lui înlăţuiau pe ale ei; tot ce gândià, tot ce simţià sau săvârşià peste zi, îi povestià lui cu nevinovăţia unui copil alintat. Şi cât de fericită se simţeà, când puteà să-i pricinuească plăcere. Şi cât de îngrijată erà, când el nu se arătà o zi! Fel de fel de gânduri îi treceau atunci prin minte; iar chinul nu încetà de cât, când îl vedeà ivindu-se pe poartă. Alergà atunci la el, îl îmbrăţişà, se răzemà de dânsul ca un copil la sânul iubitor de mamă, şi-l întrebà cu grije de nu i s'a întâmplat ceva.

Trăià acum numai pentru el şi prin el.

Nestor simţì la început acelaşi entuziasm şi aceeaşi pornire de dragoste ca în trecut; în curând, însă, începù să-l plictisiască îngrijirile prea multe, dragostea ei să-l supere, convorbirile cu dânsa să nu mai aibă nici un farmec. Par'că dorià singurătatea, să fie mai liber, să se scape de cătuşele unei iubiri prea supărătoare. Şi acest simţimânt tot mai mult îşi făcea loc în sufletul său. Dar iarăşi câte odată aveà mustrăr

Vederi din România

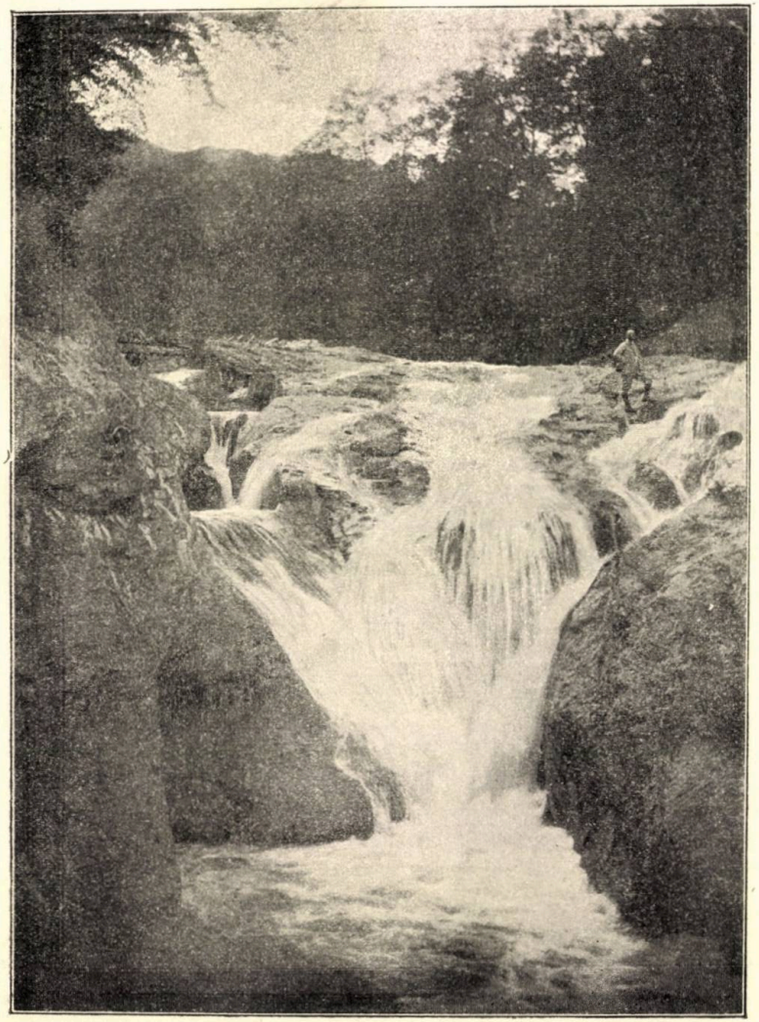

CASCADA SIRIULUI

UN STEJAR SECULAR

de cuget. Și atunci vedeà cât de înrâurit fusese în viața petrecută într'o tovărășie rea. Frământările acestea, însă, nu dăinuiau mult; remușcările treceau, și . . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

* * *

Aici se opreà manuscrisul.

Florin, dornic să afle sfârșitul, alergă în biurou, crezând că va da peste foile cari lipseau. Erà întuneric. Aprinse o lumânare și cercetă în sertar. Acì nu se aflau decât două scrisori, cari însoțiau manuscrisul. Deschise al doilea sertar, dar nici aici nu dădù peste ce căuta. Răscolì apoi hârtiile de pe masă, umblă prin bibliotecă, și răsfoì unele cărți vechi, pe cari niciodată nu le deschisese. Nimic, însă, nimic! Atunci luă scrisosile; desfăcù pe una din ele și ceti urmàtoarele rânduri, adresate tatălui său:

„*Domnule Turtureanu*,

„Din scrisoarea trimisă, m'am încredințat, că nu ți s'a stins încă cea din urmă „licărire de conștiință. Și ei mă adresez acum. Nu vreau să revii; cu indignare res- „ping această cerere a d-tale. Din potrivă, doresc să sfârșești căsătoria cu domnișoara „Ionescu. Și de vei fi fericit în viață, vor fi și clipe din acelea, în cari cugetul te va „mustrà de păcatul ce l-ai săvârșit; iar dacă în căznicie nu vei află ceeace ai visat, „chinul, care zilnic te va frământà, va fi o dreaptă răzbunare pentru mine.

Mina Frunză".

Scrisoarea aveà o dată de optsprezece ani în urmă.

Florin rămase în nemișcare

— Cum? Mina, vrea să zică, este o persoană reală, iar Nestor nu-i decât tatăl meu! își zise.

Și un simțimânt de deprimare îl cuprinse.

Își amintì scenele utile, și sufletul îi tânjià, deplângând nenorocirea Minei.

Prea trist erà sărmanul tatăl său.

Deschise pe a doua scrisoare. Erà o scriere de bărbat cu litere grosolane. Jos văzù iscălitura: „Sofronie Kalinenko".

Florin ceti lacom rândurile, și când sfârșì se făcù palid ca ceara. Aflase un adevăr prea dureros! Doamna Turtureanu încetase de a-i mai fi mamă! El erà copilul nenorocitei Mina, care trecuse de mult în altă lume!

„Bine faci, domnule Turtureanu, ziceà într'un loc scrisoarea, că-l iei cu d-ta, pe sărmanul Florin. Moarta îți va iertà greșelile și se va rugà, colo Sus, pentru fe- ricirea voastră."

Florin își căutà un razăm; un scaun se află pe aproape și se trântì pe el. Simțeà o slbăiciune în tot trupul; voià să se miște și nu erà în stare; nici măcar nu puteà să se gândească; ideile fugiau răzlețe și nu se înlănțuiau.

Când își revenì în fire, fugì în odaia lui și începù să se plimbe.

Erà luminat.

Își dădeà seamă acum de certurile din casă; înțelegeà ce însemnau vorbele pretinsei sale mame; „ar fi fost mai bine să iei pe nihilista!"; erà lămurit de ce tatăl său nu îndrăznià să răspundă, ci umilit o rugà să înceteze, uitându-se cu teamă spre dânsul, când se întâmplà să fie față. Își explicà acum ce-l făceà să fie așà de blajin, de ce nu puteà ridicà tonul, cum făceà doamna Tertureanu, și ce însemnà rugămiutea lui: „Marie, adu-ți aminte de ceeace mi-ai făgăduit! te rog, Marie; vei da de gol totul!" Și totdeodată înțelegea bine, de ce doamna Turtureanu n'aveà ochi să-l vadă. Erà și firesc. Copilul unei rivale, a cărei amintire rămase scumpă soțului ei, nu puteà să-i insufle simpatie.

Ostenit, se opri Florin din plimbarea sa nervoasă. Luă un fotoliu și se trântì în el. Lacrimi binefăcătoare începură a-i șerpui pe obraji-i înfierbântați. Pentru întâia oară fiul nofericit își plângeà pe scumpa și pe nenorocita lui mamă, ale cărei dulci sărutări și mângâerile de dragoste curată, nu le simțise niciodată! O regăsià târziu, când nimeni nu-i mai puteà unì!

Luă scrisoarea ei, o recitì, și vărsând lacrimi amare, o sărutà într'una. .
. . . . . .

XVI

După câteva zile, toate în casă își reluară înfățișarea obicinuită. Soții se împăcaseră. Domnul Turtureauu veneà regulat la masă, seara petreceà un ceas sau două, stând de vorbă cu soția sa, apoi se retrăgeà în biurou, unde lucrà până pe la miezul nopții.

Toate acum erau în bună orânduiaială și curățenie.

De un lucru, însă, domnul Turtureanu nu prea erà mulțumit. De o săptămână Florin păreà bolnav. Nu-și mai făceà plimbările obișnuite, la masă se coborà rar și toată ziua stăteà închis în odaia lui.

— Are cevà copilul ăsta, ziceà el mereu soției sale. Iar ea strâmbà din nas și căutà să schimbe vorba.

Intr'o zi, domnul Turtureanu se hotărî să afle pricina schimbărei ce vedea în fiul său. Il chiemă și-l întrebă ce are.

— Nimic, tată. Am fost puțin bolnav deunăzi. Acum însă sunt bine.

— Să aducem vreun medic, căci poate boala stă ascunsă...

— Nu, tată, te rog. N'am nimic. Te-aș rugà numai, să-mi dai vreo treizeci de lei. Vreau să fac o plimbare până la Tulcea și cred că-mi va fi de folos.

— La Tulcea? Dar acolo tocmai aerul nu i prea curat din pricina bălților.

Florin, însă, stărui, și, în sfârșit, i se făcù pe voie.

Dnpă trei zile se întoarse, și erà mai vesel. Peste vreo două săptămâni se înfățișà iarăși tatălui său.

— Plimbarea la Tulcea, îi zise, mi-a fost prielnică. Te rog, mai fă-mi plăcerea și dă-mi voie s'o mai întreprind odată.

Și acum domnul Turtureanu fu înduplecat. Florin plecă și lipsì iarăși vreo câteva zile.

La întoarcere fu întrebat cum a petrecut și unde s'a plimbat. El făcu o descriere entuziastă a Tulcei, vorbind de priveliștea, ce se desfășoară de pe înălțimile ei, și de locuitorii, cu cari căutase să facă cunoștință. Și, tatăl său se gândì că făcuse bine, înlesnindu-i plimbările acestea.

Când, însă, după o săptămână Florin venì din nou, cerând să meargă tot la Tulcea, domnul Turtureanu se încruntă:

— De ce mereu la Tulcea?! Ințeleg odată, de două ori, dar a treia oară nu mai are rost! Du-te la Slănic, la Sinaia, să vezi și altă lume. Lasă Tulcea pe care acum o cunoști destul de bine!

Și în ziua aceea rămase neînduplecat. Dar când a doua zi văzu, că stărue să-l câștige de data asta prin dezmierdări și prin rugăminți copilărești, crezu că e luminat.

— O dragoste are ștrengaru, își zise în gând. Să-i facem pe plac și să-l lăsăm încă o singură dată.

Și prefăcându-se, că nu-i mirat de loc, îi dădu void și bani pentru călătorie.

Florin aveà să plece a doua zi, Duminică, de dimineață. Peste noapte tatăl său se gândì că nu făcuse bine înlesnindu-i această plimbare. Pornirile inimei unui tânăr la vârsta lui Florin erau foarte primejdioase.

— Dacă ea ar fi o fată nevinovată ca și el, treacă meargă: cu toții am trecut prin astea. Dacă, însă, e vreo ființă, stricată sufletește și trupește, în ce primejdie se află fiul meu, își făcu socoteala domnul Turtureanu.

Și chibzuind mai mult, hotărî că trebue să-l supravegheze, împedicând răul, cât mai este vreme.

A doua zi ajunse la vapor înaintea fiului său. Căpitanul, care îi erà prieten, îi făgădui sprijinul, și îi dete cabina sa, de unde puteà spionà mișcările lui Florin. Acesta sosi aproape de plecarea vaporului, și nu erà însoțit de nimeni.

— Vrea să zică, dumneaei se află în Tulcea, își zise domnul Turtureanu.

Căpitanul însărcină pe un marinar, să vadă cu cine se întâlnește și vorbește Florin, căci domnului Turtureanu tot nu-i venià să creadă că fiul său e singur în vapor. Dar știrile ce i s'au adus nu dădeau nimic de bănuit.

Călătoria urmà înainte, foarte supărătoare pentru tatăl lui Florin. De optsprezece ani nu mai făcuse el acest drum, și amintirile, cari reînviau, îi făceau rău.

In sfârșit sosiră. Florin ieșì repede și se făcu nevăzut, așa că omul trimis de căpitanul vasului să-l urmărească, se întoarse și'și arătă neizbânda.

Acum urmărirea erà foarte anevoioasă. Se puteà prea bine ca tatăl să fie

zărit de fiu, și se zădărnicià totul. După puțină gândire, domnul Turtureanu, luà o trăsură și poruncind să i se ridice coșul, porni la întâmplare în oraș. La una din cafenelele din centru se oprì și intră înăuntru cu frica unui om urmărit. Dar nu se putù liniști și peste puțin ieșì, hotărât să colinde întreg orașul ca să găsiască pe Florin. Nu făcù, însă, decât vre-o câți-va pași și se trase îndărăt. Tocmai treceà o trăsură, în care se afla fiul său și o femee a cărei față nu o putuse vedeà.

— I-am prins, strigă triumfător domnul Turtureanu, și, urcându-se într'o trăsură porunci birjarului să urmărească pe cealaltă.

Străbătură câte-va străzi și ajunseră în piața „Coloanelor". Florin oprì trăsura înaintea unei prăvălii. De aci luă un coș cu flori.

— Poetic de tot, se gândì tatăl său.

Porniră, apucând pe calea Romană. Trecură cartierul grecesc și intrară în cel românesc și rusesc.

— Unde Dumnezeu se duc, se întrebă domnul Turtureanu ?!

Mirarea sa crescu, când văzù că se îndreaptă spre cimitirul „Comorofca". In adevăr la poarta lui, Florin, oprì trăsura.

— Am înțeles ! Tinerii sunt sentimentali ! In cimitir... romantic de tot !

Florin cu însoțitoarea lui intrară în trista îngrădire, urmăriți de domnul Turtureanu, care mergeà pe lângă gard să nu fie zărit. Ei, însă, erau cu totul cufundați în gândurile lor, și înaintau repede.

— In acest loc singuratic, și nici o sărutare, curios de tot ! își mai zise cel ce-i urmărià.

Ajunseră la morminte și pășiau pe strâmtele lor cărări.

Priveliștea erà tristă. Erau atâtea jalnice grămezi, supt cari zăceau atâtea trupuri topite, locuințe altă dată ale unor lumi de idei și de simțiri ! Pe unele creșteà o iarbă măruntă, veștedă pe alocurea, călcată de rudele îndurerate, cari veniau să-și verse lacrămile pentru cel plecat din mijlocul lor. Altele erau îngrădite cu fer lucrat cu îngrijire ; în mijloc se ridicau monumentele triste de marmoră albă, iar pe delături răsăreau flori vesele, cari contrastau cu singurătatea jalnică și pustie a locului. Unele morminte se făcuseră una cu pământul, doar crucile, aplecate și ele, mai amintiau locul, care într'o vreme fusese stropit de lăcrămi și înconjurat de jale adâncă.

Florin și cu tovarășa sa cotiră la dreapta, și nici acum nu băgară de seamă că sunt urmăriți.

Domnul Turtureanu de data aceasta putù vedeà în profil pe însoțitoarea fiului său. Erà o bătrână. Nedumirirea sa crescù. De odată, însă, un simțimânt dureros îl cuprinse. Fața aceea o cunoșteà. Erau trăsăturile mătușei Minei. Înțelese totul, și începù să alerge după ei.

Pe un mormânt lăturalnic, supt o cruce de marmoră, se întindeà o lespede. Alături un pom își foșnià frunza și un trandafir sălbatic își scuturà floarea în vânt.

Florin și doamna Eugenia îngenunchiară și împrăștiară pe marmura rece florile aduse.

Domnul Turtureanu, plângând cu hohote, venì de îngenunchià și el alături. Fiul său se întoarse cu ochii plini de lacrămi, îl văzù, și cu glas înecat în sughițuri putù să îngâne :

— Sărmanul tata !

Și multă vreme în preajma mormântului Minei, se răspândì în aura ușoară, care suflà ca o dezmerdare a morții, plânsul liniștit și suspinele tânguitoare ale celor trei tovarăși de jale. Iar pe lespedea rece, din mai multe rânduri, scrise mai demult cu creionul și șterse de bătaia ploilor, se mai puteà încă citì o strofă :

«Acum nu ne desparte nimeni :
«Nici blestemata lume, nici răutatea mea.
«Dar ne desparte numai, un sân de-odihnă dulce,
«O umedă țărână, mamă a tuturor.

O. Tafrali.

— SFĂRȘIT —

Trandafiri bătuţi de brumă...

randafiri bătuţi de brumă,
Trandafiri de ceară,
V'au purtat pe sâni copile,
V'au purtat o vară.

V'au purtat la pălărie,
V'au purtat la bete
Feţi frumoşi cu plete blonde,
Feţi cu negre plete.....

Aţi surâs o vară 'ntreagă
Trandafiri, când plouă:
Ziua — raze vii de soare,
Noaptea — stropi de rouă.

Şi-acum palizi..... pe cărare
Frunza vi s'aşterne.....
Obosit îmi cade capul
Iarăşi jos, în perne.

Frandafiri bătuţi de brumă,
De dureri tovarăşi
Când veţi revenì la anul
Mi-oţi surâde iarăşi?.....

Amurg

ăpăi de foc departe umplu zarea
Și văl de-amurg — de visuri meșter faur —
Se lasă lin și 'n clocote de aur
Topit în val, durerea-și plânge marea.

In codrul des, din vârful unui laur
Răsare luna 'nveșmântând cărarea
Cu flori d'argint, și lin privighetoarea
S'adoarmă vrea în triluri dulci, un graur.

Și 'n spazmele durerilor tresare,
Suspin' adânc și 'ncepe 'ntreaga fire
Să plângă până 'n zori, din clipa 'n care :

Al zilei mire blond — de dor învinsul —
Și 'nchide pleoapa 'n ultima-i clipire,
Să lumineze altor lumi cuprinsul.

Iarnă

Bate vântul iernii rece,
Bate vântul, urlă lupii,
Plânge codrul și d'albine
Își revarsă cerul stupii.

Bate vântul iernii aspre
Printre ramuri destrunzite
Și 'n el geme tot suspinul
Sufletelor urgisite.

Și cum bate vântul iernii
Prin fereastra cu hârtie,
Toată jalea după lume
Mi-o revarsă 'n suflet mie.

Și mă 'neac' atuncea plânsul
Și mă 'mbie dor de ducă.....
— Doamne, câte mii de lacrămi
Vântul iernii mai usucă !.....

Vasile G. Militaru.

Vederi din România

PĂDURE SECULARĂ DE MOLIZI

SGHEABUL SIRIULUI

Cronica literară şi artistică

Gh. Silvan, *Pentru Neatârnare*, 1877—1878, Roman războinic, 1906, Institatul de arte grafice „Progresul“; 406 pp. în 12°.

E de netăgăduit lucru, că oamenii cei mai supărăcioşi sunt literaţii. Dacă nu găseşti întreaga lor producţiune, şi în fiecare lucrare, toate părţile pe deplin valoroase, — eşti un om care, sau nu pricepi însemnătatea operei, sau vrei să faci rău scriitorului, — aşà.... din senin.

Poţi să mărturiseşti, după cum se cuveneà, — citind chiar numai începutul unui roman (de pildă) — că :

„Această întâie parte, dintr'un roman care va fi în curând publicat în întregime, lasă pe cititor mulţumit de cuprinsul ei şi îl face să nădăjduiască o urmare mai norocoasă“ [1]);

că :

„în aceste prime pagini e o susţinere a firului şi o îndemânare de romancier, care lasă mult în urmă pe cei cari au încercat“ [2]) cam acelaşi lucru; poţi să arăţi, citând modele de analise sufleteşti ori de alese descrieri, valoarea — dintr'un punct de vedere — a lucrărei, şi să sfârseşti zicând că :

„Dacă acest roman îşi va păstrà, după cum e de nădăjduit, aceeaşi putere narativă şi stilistică, văzută în această primă carte, va fi o lucrare de o însemnătate şi de o trăinicie care va îmbogăţi în chip norocos literatura noastră“ [3]); — toate astea, foarte adevărate pentru ori-şi-care cititor nepărtinitor, şi firesţe n e s u p ă r ă t o a r e pentru autor, — poţi să le spui ca o expresiune a mulţumirei tale şi chiar numai ca o simplă constatare. Să te fereşti însă ca de foc, a băgà de seamă că se află şi unele pagini în cari zugrăvirea, de pildă, a sentimentelor sau a personagiilor, nu e tocmai cum, poate, s'ar fi aşteptat cititorul. Atunci, într'o clipă, o să fii socotit drept un rău voitor şi, ceva mai mult, să nu te miri când îi auzi că nici n'ai fost „sincer“. Alţii merg mai departe şi te urmăresc, neîncetat şi pentru totdeauna, cu neîmblânzită ură d e a u t o r. Exemple vestite şi îndestul de cunoscute la noi, în anii din urmă, sunt ilustrarea cea mai lămurită a celor spuse mai sus. Nu trebue uitat însă. că părţile cele bune, puse în lumina favorabilă — pe drept cuvenită — de către cititor sau critic, nu ţin câtuşi de puţin de cald scriitorului. El vreà ca opera lui să fie f ă r ă d e g r e ş e a l ă, ceva supraomenesc, de o inspirare şi de o u n i t a t e pe care nimeni nu şi-ar putea-o închipuì.

E curioasă psichologia artiştilor, a scriitorilor, a literaţilor — mai ales! — Foarte felurită după ţări, împrejurări şi firi, ea va aveà de comun în totdeauna, şi ca trăsură caracteristică de frunte, s u s c e p t i b i l i t a t e a — împinsă uneori până dincolo de niste margini la care te-ai fi aşteptat. Firesţe, gândurile cari au frământat mintea poetului, romancierului, pictorului, muzicantului ori sculptorului, îl fac de multe

---

1) *Lueratură şi Artă Română.* An. X, No. 4, 25 Aprii, 1906. **N. I. A.,** Cronica literară: Gh. Silvan. Pentru Nearârnare, Cartea I. Valea Lacrămilor;—p. 256.

2) Ibidem.

3) Ibidem, p. 258.

ori să creadă că ele au fost lămurite publicului cu aceeaş putere şi cu aceeaş poetică înfăţişare cu care a văzut el lucrurile în lăuntrul conştiinţei sale. Alte ori desfăşurarea unei întregi analize sufleteşti pleacă dela o nedeplină observare sau dela f ă u r i r e a unor situaţii — în trecut — din răsleţe date, culese dela unii martori ai stărilor pe cari vrea să le zugrăvească autorul. Se întâmplă însă, de cele mai multe ori, ca martorii, sau chiar a c t o r i i unui eveniment oarecare, să fie slabi psihologi, sau cu o memorie scurtă, ori — în fine — să caute a redà impresiunile lor, nu într'un chip cât se poate de impersonal, ci din potrivă după un anumit plan: folositor, măgulitor sau rău-voitor, cine ştie cui, ori chiar numai la întâmplare făcut — dar sensaţional. Atunci scriitorul, care — încrezător — a dat ascultare unor asemenea izvoare, păcălit va fi de cele mai multe ori.

Nu vreau să zic prin asta, că d. Gh. Silvan — care n'a fost în războiul dela 1877—78 şi probabil nici n'a asistat la vreun altul, — din cele întâmplate în lume de atunci încoace — a dat prea mult crezământ unor povestitori ai evenimentelor de atunci, în loc să se încreazâ unei concluziuni cari se ivià din însăşi desfăşurarea cea mare a faptelor petrecute; dar sunt în drept să spun, că nu m'aşteptam să văd citate [1]) de d-sa unele din cuvintele mele din „Cronica literară“ amintită mai sus (25 Aprilie), imediat după ce, cu puţine rânduri mai înainte, spusese că a văzut în presă „câteva observaţiuni d o j e n i t o a r e, privitoare la descrierea sufletească a eroilor din prima carte a romanului acestuia“. „A d o j e n i“, e un cuvânt care în nici un caz nu ar trebui să apară în discuţiile sau în critica literară. Poţi „dojeni“ pe un copil, cel mult — cel mult — pe un foarte bun prieten, — şi eu n'am nici măcar cinstea de a cunoaşte pe d. Gh. Silvan. Aşà dar, departe de ideea coprinsă în cuvântul întrebuinţat de d-sa, nu mi-am permis decât să observ părţile cari mi s'au părut mai puţin firesti, după ce spusesem — şi completam pe urmă — toate înfăţişările distinse, cu talent zugrăvite şi povestite ale întregei lucruri citite.

Regret că autorul n'a văzut decât partea care nu-i place, şi pe care a prezintat-o cititorilor s ă i, ca pe s i n g u r a existentă în acea notiţă a mea de care se ocupă. De ar fi ţinut să observe tot ce erà scris, ar fi văzut că spusele d-sale despre Sergiu Vladimir [2]) erau — încă de mult — spusele subsemnatului, în acea — fără de voie — supărătoare cronică din Aprilie [3]). Susţin însă şi acum cele spuse cu privire la ofiţeri în ajunul intrărei în foc. Imi explic însă foarte bine punctele de plecare ale autorului. Intr'o epocă, în care n a t u r a l i s m u l — de altfel foarte puţin firesc — şi aproape cu totul lipsit de aprofundare psichologică — al lui Emile Zola, bântue încă o mare parte a lumei literare, combinată — e drept — de la o vreme, cu o înfăţişare politică, erà — poate — greu ca romancierul să nu-i închine steagul — măcar în treacăt. Şi apoi, probabil, din dorinţa de a da o mai veridică aparenţă scenelor pe cari — fără să vrea — le-a văzut cu ochii lumei socialiste,—care lume nu s'ar da însă înapoi de la provocarea unui desgustător războiu civil cum a fost, de pildă şi mai de curând *Comuna*, — autorul a vărât, pentru un timp anumit, nu o durere, o tristeţă, în inima şi în sufletul viitorilor combatanţi, ci o groază de nedescris, care încleştà gurile tuturor şi îi lăsà încremeniţi locului. Orice s'ar zice, de noi sau de autor — cari n'am fost în războiu, — e însă de presupus că firea omenească nu e prea mult, nu e cu desăvârşire alta în diferitele părţi ale globului, şi că deci nu s'ar puteà să fie o enormă deosebire între Români de o parte şi între Buri şi Japonezi de alta. Despre cei din urmă, nu unul sau două au fost amănuntele cari ni i arătà, pregătindu-se de luptă sau chiar de l ă m u r i t s a c r i f i c i u, cu un curaj pe care noi, cei cari stăm acasă, şi în liniştea mulţumitoare de azi, nu l'am fi bănuit ca existent la vreun om din lumea-relativ-civilizată de azi. Şi nu erà la mijloc hotărîri spontane, ci pregătite cu întregi ceasuri sau zile, înainte de luptă ori chiar de jertfa cea sigură.

Un lucru însă: De vom căutà să pricepem firea războiului dela 1877, după felul nostru de a înţelege şi simţi lucrurile azi, grozav ne vom înşelà. Şi tocmai acest lucru nu-l crede d. Silvan în „Intâmpinarea“ [4]) sa:

---

1) **Gh. Silvan**, *Pentru Neatârnare*, romanul complect, „Întâmpinare“, pp. I—III.
2) Ibidem, p. V.
3) Pag. 257, rândurile 9-—18.
4) Pag. III—IV.

„Ce să fac?.., Firea noastă, a celor de astăzi, se deosibeşte foarte puţin de firea celor de acum 30 de ani"

Din potrivă, mulţi din noi au auzit pe oameni de seamă — nu simpli lăudători ai vremurilor stinse — întrebându-se cu îngrijorare: De unde vine lipsa de entusiasm care bântue ţara noastră? Care să fie pricina goanei după afaceri bănoase, pe când doar ici şi colo mai răsar oameni conduşi de idei desinteresate? De ce s'a reîntors, cu atâta putere, prefăcătoria şi toate păcatele Fanariotismului?

Şi tot acei oameni îşi aduceau aminte şi îţi reaminteau şi ţie ascultător — şi cunoscător din carte şi din urmări — vremea renaşterii României actuale, când înfloria patriotismul cald, real — neisvorâtor de gologani pentru cel care îl arătă —; când se vedeau jertfiri ale intereselor particulare în folosul binelui obştesc, ori o necontenită înfruntare de primejdii precum şi un nesecat izvor de fapte mari şi de producţii literare pline de entusiasm. Vremea lui Tudor Vladimirescu; politica înţeleaptă a lui Ion Ghica; exilul amar al revoluţionarilor patrioţi dela 1848; sărăcia nespusă a ministrului Bolintineanu; operele lui, ale lui Alecsandri, Bălcescu, Gr. Alexandrescu şi atâţia alţii; minunata — şi aproape nesperata — realizare a Unirii, în mijlocul atâtor greutăţi; în sfârşit acest război din 1877—78, care a minunat pe lumea şi militarii străini — toate astea mai seamănă întru cât-va cu vremea de azi? Unde sunt conducătorii mari, desinteresaţi, entusiaşti de odinioară? Ideile cele mai de seamă n'au fost de cele mai multe ori — în timpurile de faţă — un paravan pentru satisfacerea cine ştie cărei ambiţiuni? De ce toate astea? Fiind-că, zic unii, acum au fost învinse greutăţile cele mari; vremea primejdiilor a trecut; şi ca nişte moştenitori ai unei averi, cu multă nevoe strânsă de părinţii noştrii, trăim din venitul ei: gloria revărsată de ei asupră-ne şi siguranţa, stabilitatea pe cari ne-au dat-o. Nu mai semănăm dară noi nici cu cei cari acum trei decenii erau în floarea vârstei, şi din cari cei încă în viaţă, şi pe cari îi cunoaştem, se deosebesc dela prima vedere, în mijlocul noilor sosiţi în lumea asta: vioi, entusiaşti, gata să ajute, cu tot ce pot, orice mişcare naţională, tot ei au fost cari au dat viaţă ultimei şi marei manifestări a conştiinţei naţionale de acum 10—15 ani; şi, în mijlocul lor, V. A. Urechiă a fost unul din ultimii străjeri ai acestei conştiinţe care, pe zi ce merge, aromeşte, — când nu este exploatată de vre-un fost ponegritor al ei.

Din fericire d. Silvan nu s'a ţinut de cuvintele din întâmpinare, ori a văzut timpul de faţă într'o lumină fericită, căci entusiasmul nu lipseşte — în restul volumului — ca şi curagiul eroilor luptători de pe câmpiile Bulgariei. Cel puţin în parte, nu seamănă cu ai noştri contimporani — ori cât i-ar apără, astfel indirect, d. Silvan.

Imi pare destul de rău că nu pot să vorbesc — după cum aş fi vroit — şi despre cele din urmă cărţi ale volumului domnului Silvan. Mi-e teamă însă ca nu cum-va să-i aduc, fără să ştiu, vre-o nouă supărare. Mi-ar fi plăcut să arăt mai ales multele şi distinsele analize sufleteşti, desfăşurate înaintea noastră — a cititorilor —, cu deosebit şi ales talent de către autor: iubirea Anei Basarab; aşteptarea veştilor de pe câmpul de război; răscolirea minţii tuturor în timpul boalei lui Sergiu Vladimir..... Poate că partea aceasta ultimă [1]) împreună cu descrierea regiunii dela Turnu-Măgurele şi Nicopoli [2]) şi cu aproape întregul cuprins al cărţii a IV-a: „Prin Vifor" [3]) — sunt cele mai suggestive bucăţi din întregul roman. Groaza inspirată de măcelărirea aceasta neînchipuită—care e războiul—este pictată în culori de neşters prin tablourile dureroase ale timpului. Autorul caută să'şi motiveze, în „Intâmpinare" şi în unele părţi ale romanului chiar [4]), ura pe care o are împotriva războiului. Firesţe, nu cred să fie om civilizat care să nu împărtăşiască simţimintele distinsului romancier, fără însă — bine înţeles — ca să fugă de această dureroasă tragedie, sau care să se descurajeze în faţa ei, când împrejurările împing ţara în vârteju-i neomenos.

Cu rizicul de a fi din nou supărător, îmi voiu permite însă a cită una din cele mai de frunte pagini, din care cititorii vor judecă nu numai puterea de analiză a scriitorului, ci şi stilul său, cum şi avântul epic neîncetat ivit în diferitele părţi ale lucrării.

---

1) Cartea II, Intre Viaţă şi Moarte, mai ales părţile II—IV, pp. 157—198.
2) Ibidem partea X, pp. 221—227.
3) Pp. 301 sqq.
4) Pp. 374 sqq.

După ce Sergiu Vladimir, pe jumătate mort a fost adus în ţară de către fratele logodnicei sale Ana; şi după ce o îngrijire de mamă şi de iubită — în pacea, de înfăţişare aproape religioasă, a caselor boerului Basarab — l-au scăpat de la moartea care 'l pândise multă vreme, — începe întremarea. Inainte însă, în lungile ceasuri de bolire, frigurile şi aiurările, unite cu propriile lui dorinţe, ii mânaseră neîncetat mintea într'aceiaş parte cu dureroase înfăţişări:

«Işi pironeà, une-ori, privirile asupra lucrurilor din casă, — pe tablouri, prin oglinzi, pe ferestre, în grădinile veştejite şi scuturate de toamnă, — şi, deodată, se înfiorà...

Pretutindeni zăreà săgeţi slabe de lumină roind prin aer. Săgeţile se înmulţeau, luau forme desluşite, se orânduiau, se clătinau ca o pădure albă de trestii. Vedeà baionete fără număr umplând văzduhul. Vedeà cuşme de dorobanţi, şi pălării împăunate, şi săbii tremurând pe sus...

Şi, deodată, în liniştea ţiuitoare a iatacului, umplut cu propriile lui vedenii, un glas strident umpleà văzduhul de fiori:

«Pentru atac... Innain...teee... Marş..!».

Şi rănitul, rămâneà cu ochii holbaţi în tavan, cu gura întredeschisă, urmărind, într'o toropire adâncă, războiul ce se deslănţuià, surd şi furios, în închipuirea lui înfierbântată...

Adeseori, speriat de privirile uluite ale femeilor ce-l iscodeau din umbră, închideà ochii...

Prin noaptea ochilor închişi, vedeà umbre diforme înnălţându-se prin neguri.

Auzeà bubuituri stinse, ropote de cai, şuere de obuze.

Vedeà, apoi, câmpul de bătaie.

Şi se pomeneà singur, într'o noapte neţărmurită, rănit, uitat prin văi, luminat de aripile roşii ale vâlvătăilor ce zbucneau din gurile tunurilor, sau de sclipirile repezi ale şrapnelelor ce răzbăteau prin ploaie...» 1).

...Şi sunt multe rânduri de aceiaş putere şi de acelaş avânt. In literatura noastră — unde până acum numai d. Delavrancea a putut să scrie nepieritoare pagini de o pătrundere sufletească, într'un atare poetic stil, — lucrarea d-lui Gh. Silvan uneori asemuitoare chiar cu înfăţişări de epopee, va ocupà — ne permitem să credem — unul din locurile de frunte în literatura noastră contemporană, cu mult mai sus şi cu mai mare trăinicie decât lucrările unui alt scriitor contimporan, care — de multe ori — are un m e r s asemănător în nuvelele sau într'un roman semi-războinic al său.

Mai puternic în zugrăvirea stărilor şi a tablourilor, decât în povestirea faptelor — ea însăşi de o reală însemnătate — d. Silvan se înfăţişează ca un d e s c r i p t i v de o rară valoare, şi ca un elegant mânuitor al frazei literare. O românească, fără de împestriţări streine — lexicale ori sintactice — e mai pretutindeni întrebuinţată, spre desăvârşita înfăţişare aleasă a lucrării acesteia.

A. D. Xeponol, *Congresul pentru proprietatea literară şi artistică,* Extras din „Analele Academiei Române", seria II, tom. XXIX. Memoriile secţiunii istorice, Bucureşti, Inst. de arte grafice „Carol Göbl", 1906; 20 pp. în 4°.

Pe scurt se istoriseşte pregătirea şi ţinerea acestui însemnat congres — la rânduirea căruia se vede a fi lucrat mai ales d. N. Petraşcu, directorul acestei Reviste, precum şi autorul broşurei de care vorbim: cel d'intâi ca secretar general al *Societăţii de Literatură şi Artă Română,* cel de-al doilea ca vice-preşedinte al ei şi-apoi, în Septembrie 1906, ca preşedinte al congresului.

După ce se dă numele conducătorilor şi programul acestei adunări, urmează cuvântarea ţinută în prima şedinţă de către d. Xenopol, cu privire la importanţa respectării proprietăţii literare şi în ţara noastră. In paginile următoare [2]) se lămuresc discuţiile urmate şi se arată cât de prietenoasă a fost primirea făcută congresiştilor străini.

D. Xenopol recunoaşte, sfârşind, că această întrunire de literaţi şi de cercetători în materia dreptului va însemnà un pas înainte în viaţa noastră intelectuală. Intr'adevăr, ziua în care va încetà jaful, prădarea fără de încetare a marilor opere streine, nu se va face numai un act de mare dreptate, ci va fi şi începutul unei mai stăruitoare munci din partea literaţilor sau artiştilor noştri de a produce n u m a i d e l a ei lucruri de seamă.

C. Hamangiu, *Arta şi Literatura din punct de vedere juridic* — Teoria proprietăţii intelectuale, — discurs pronunţat în şedinţa solemnă a Curţii de apel din

1) Cartea II, pp. 195—196.
2) 11—19.

Iaşi cu ocazia deschiderii anului judecătoresc 1906-1907. Bucureşti, Imprimeria Statului, 1906; 48 pp. în 8°.

Autor al unui studiu — *Legislaţiunea proprietăţii literare şi artistice în România* (Drepturile autorilor români şi străini) — publicat chiar în această Revistă, anul acesta, şi în franţuzeşte al broşurii *Etat de la legislation roumaine sur la propriété littéraire et artistique* — amintită de către d. A. D. Xenopol în comunicarea dela Academie [1]) — d. C. Hamangiu a rostit cuvântarea de care ne vom ocupă, ca procuror la Curtea de apel din Iaşi.

După o introducere, în care vorbeşte despre deosebitele progrese făcute de magistratură în timpul domniei Regelui Carol, d. Hamangiu intră în materie şi cercetează opiniunile diverse privitoare la „proprietatea literară şi artistică", pe care unii însă, o consideră ca fiind o proprietate s u i g e n e r i s, iar alţii un simplu privilegiu. Se discută toate părerile şi se ajunge la concluziunea că prin nimic nu se deosibeşte această proprietate — intelectuală — de ori-care alta, şi că prin urmare şi dreptul de moştenire al urmaşilor autorilor e pe deplin îndreptăţit. Din cele şease puncte, mai de seamă, pe cari le pun înainte, în argumentările lor, adversarii proprietăţii literare şi pe cari le combate d. Hamangiu, unul este de o foarte delicată ordine, fiind privitor la cestiunea *originalităţii*. Lăsând la o parte unele i n s p i r ă r i cari sunt curate copiări, va fi, într'adevăr, în totdeauna o greutate în stabilirea p r o p r i e t ă ţ i i reale a unui autor la care se întrevăd modelurile urmate.

Din citările făcute, poate că mai importantă de cât toate — din punctul de vedere al argumentării — este notiţa extrasă din cuvântarea ţinută de Augier în comisiunea care, în 1823, a studiat în Franţa cestiunea proprietăţii literare şi artistice [2]).

Din punctul de vedere al legilor noastre, d. Hamangiu citează o sentinţă a tribunalului Ilfov, secţia II, dela 17 Martie 1882, şi o alta cu no. 807 din 16 Maiu 1892, a secţiei comerciale Ilfov, — din cari lămurit rezultă că în chiar starea de faţă a legislaţiei noastre, proprietatea intelectuală este apărată ca ori şi care alta [3]).

Cititorul are o idee clară, şi în trăsături generale, despre cestiunea aceasta — atât de discutată — din interesanta broşură a d-lui procuror Hamangiu.

M e m e n t o: **Al. G. Găleşescu**, *Dunărea dela obârşie până la Marea Neagră*, Bucureşti, editura librăriei Socec & Co., 1906; 156 pp. în 12, cu o hartă.

Titu Lapteş, *Freamăt* [versuri], editura tipografiei H. Goldner, Iaşi, 1906; 104 pp. în 8°.

George C. Georgian, *Poezii* — 1899-1906 —, Bucureşti, 1906; 66 pp. în 16.

Smara, *Stâlpi de pază*, poem istoric jubilar, Bucureşti, tipografia Lăzăreanu, 1906; 24 pp.

N. I. Apostolescu

Ilustraţiile noastre din numărul de faţă sunt reproduse după interesanta lucrare *Carmen-Sylva, Sylva-Carmen* a pseudonimului De la Siriu, cu învoirea autorului.

N. R.

1) Broşura de mai sus, p. 2.
2) Pag. 18.
3) Pag. 16—17.

Cărți și Reviste străine

Fabliaux par *A. Carlier*. Edition de l'Impulsionisme, Paris. Un volum de 200 pagini, cu o *prefață* de *Florian Parmentier.*

Conținutul acestui volum ce, ca prin farmec, vrea să ne ducă înapoi cu cinci-șease secole, este format din: legende și narațiuni, mici povestiri glumețe, povestiri morale și satirice, toate în versuri.

Fraza naivă, lipsită de multă ornamentație, cam stângace chiar în unele părți; stilul familiar și simplu; simțimântul filosofic popular amestecat cu ceva delicat și plăcut; tendința de a moralzà chiar prin cele mai ușoare glume; plăcerea de a critica pe un ton subțire, toate acestea te fac să regăsești în versurile d-lui A. Carlier spiritul vechiu al literaturii franceze, viu și neatins în toată întregimea lui.

De o remarcabilă însemnătate în acest volum, este *prefața* d-lui *Florian Parmentier*, care ne prezintă un studiu asupra simptomelor unei apropiate *renovațiuni poetice.*

D-l Florian Parmentier inaugurează o nouă școală poetică—*Impulsionismul.*

Iată ce srie d-sa asupra genurilor poetice, din timpurile cele mai vcehi:

La început, poezia a fost cu totul impulsivă și tradițională; când și când ea a servit la plăcerile complicate, jucătorilor de cuvinte, pentru enigme, formule, etc... *Dar o reacțiune se impune. Ea se va face. Și, ca totdeauna în astfel de cazuri, va fi, chiar exces de zel în reformare* Chiar poeții moderni vor fi observat poate, că ei se reîntorc la poezia primitivă. Simboliștii au redus poezia la întrebuințarea miturilor, cari formează baza întregei religiuni.

In fine, acum ne aflăm într'o perioadă de complectă reînoire, în care se afirmă neliniștea omenească și o dorință confuză de credință.

Unii poeți au afirmat sus și tare *Integralismul.* Această doctrină însă, propagă o greșală și se contrazice afirmând că: creațiunea poetică este o întregire.

Eu — zice d. Parmentier — *pun bazele* **impulsionismului** *și susțin că, din contra, creațiunea poetică, precede trebuinței care se manifestă în noi, de a complectà și traduce cunoștințele directe inspirate de puterea supraumană în care constă Adevărul, Binele și Frumosul și care este viața esențială.*

Reînvirea metafizicei prin poezie arată o retragere bine pronunțată dinaintea teroarei ce inspiră o civilizație prea înaintată.

Istoriile fantomelor, unele superstițiuni, practicarea vrăjitoriilor, spiritismul sunt mai vechi de cât toate civilizațiunile, și ele au contribuit la elaborarea minunatelor cărți sfinte ale Indiei și a preoților vedici.

Cu timpul s'a simțit o nevoe de a se cântà puterea creatoare și astfel s'a născut paralel arta și sentimentul religios.

După cucerirea romană, cântăreții religioși fiind alipiți pe lângă șefii mari, dedin un fel de poeți de comandă și astfel adevărata artă religioasă decade, și adevărații poeți (les trouvères) încep să fie confundați cu acei cari recitau versurile făcute de alții (les jongleurs). Dar, adevărata poezie n'a încetat niciodată ca să existe; chiar

înainte de Homer poeții religioși cântaseră fenomenele naturii și puterile ascunse ce le determinau.

Istorioarele în versuri (les fabliaux), existau chiar înainte de secolul XII. Temperamentul Francezului de Nord, mai ales, cerea desfătarea prin mici narațiuni și povestiri ușoare în versuri, în forma satirelor, ca să biciuiască puțin moravurile din acel timp. Spiritul acesta înțepător, l'au moștenit Rabelais, Molière, La Fontaine și Voltaire.

Din secolul XIII s'au adăogat și „satirele" la povestirile în versuri de până acum. Satirele existau și prin secolul XII dar erau mai sfioase, căci autorii lor erau aspru pedepsiți de cei ce se simțiau atinși. Totuși, gustul de critică izbutește să-și capete drepturile sale și nu mai sunt cruțați nici acei dela curte, nici călugării, nici preoții și alții și alții...

Glumele ușoare (satirele) din aceste vremuri, în fond, n'aveau în ele nimic răutăcios. Ele generalizau unele abuzuri și râdeau de diferite vicii, fără a numi pe cineva. Din ele s'a născut și arta teatrală.

Peste toate acestea însă, *au predominat* povestirile și narațiunile ușoare în versuri *(les fabliaux)*. Este un mare număr de poeți în acest gen; însă, cel mai celebru este, fără îndoială, *Ruteboeuf*. Acest cântăreț a trăit pe la curtea lui Ludovic XI, a reginei Isabela, Contelui de Poitiers, a regelui de Navara.

Ceea ce este caracteristic la el este, că *a fost totdeauna un impulsiv* și rând pe rând: născocitor, mușcător, vesel, spiritual, prost, isteț, religios sau nereligios, după locuri și împrejurări.

D-l Fl. Parmentier citează apoi o serie de lucrări ale lui Ruteboeuf, pline de umoare satirică, și termină astfel studiul d-sale — l'Istoire du Fabliaux — care formează prefața volumului d-lui A. Carlier:

„Singura țintă care mi-am propus-o trecând în revistă câteva genuri în cari s'au exercitat literatura noastră primitivă, a fost ca să pot arătà până unde a ajuns d. A. Carlier să se apropie, fără ca să știe d-sa, de simplicitatea veche, de copilăria șagalnică, armonia ușoară, dicțiunea simplă, naturală, câte odată nedibace, dar totdeauna de o naivitate aleasă a primilor noștri cântăreți, a primilor creatori ai poeziei noastre".

Nevinovată! *Memoriile d-nei Linda Murri* de Contesa Bonmartini.

In anii din urmă, o dramă celebră a pasionat întreaga Italie: la 20 August 1902, s'a găsit asasinat în apartamentele sale dela Bolonia contele Francisco Bonmartini de Padua, ginerele profesorului Murri. Criminalul — Tulio Murri — era cumnatul victimei. Acești doi cumnați se urau grozav din cauză că contele Bonmartini trăià rău cu Linda Murri. Intr'o zi, pe când se sfădeau, s'au luat la bătae. Tullio Murri cu o lovitură de cuțit, omorî pe cumnatul său.

Astfel este simplul fapt, pe care pasiunile și imaginațiunea publică precum și acuzațiunile îl transformară într'o dramă misterioasă și complicată.

Cum contesa Bonmartini aveà de amant, pe d-rul Secchi, s'a stabilit că Contesa a pus pe cineva înadins ca să omoare pe bărbatul său, pentru ca să poată trăi cu amantul ei.

Mai târziu, din această afacere, în care nu erà vinovat decât Tullio Murri, au fost arestate cinci persoane: Linda Murri, d-rul Secchi, Tullio Murri, d-rul Naldi și o servitoare, Rosina Bonetti. Toți au fost condamnați la 30 ani închisoare.

Din memoriile pe cari le publică nenorocita contesa Bonmartini, toată afacerea de mai sus, este arătată sub aspectul indiscutabil al adevărului. In această protestare tremurândă a unei femei înebunită de suferință, împrejurările se reconstituesc ele singure, și la fiecare enigmă sinistră imaginată de acuzațiunea și pasiunea publică, se aduce răspunsul cel mai natural. De asemenea sunt aduse chiar probe materiale.

Caracterele sunt arătate după oare care logică: contele Bomartini, răzăș de țară, boerănaș grosolan și needucat, autoritar și vanitos, tovarăș foarte nepotrivit al unei femei ca Linda Murri, delicată, instruită și crescută într'un mediu de înaltă cultură; Tullio Murri, spirit distins și temperament nervos, două condițiuni cari l'au făcut lesne să se răsbune pe Bonmartini, care chinuià grozav pe iubita lui soră; în sfârșit, bătrânul August Murri, cu o mare pătrundere științifică, savant profesor, care

devenise celebru în toată Italia, dar care în practică nu puteà opune nici o rezistență pentru a împiedecà ceva.

Contesa Bonmartini spune la sfârșitul memoriilor ce ne prezintă, că, dacă această dramă a pasionat și agitat toată Italia, cauza este că erau în joc persoane din societatea înaltă, persoane cu mare nume.

Cu toate acestea, examinând de aproape cele ce se relatează, se poate vedeà lesne, că sub masca acestei dureroase afaceri, s'au deslănțuit furioase patimi politice: Bonmartini erà clerical și reacționar; familia Murri treceà drept socialistă. Aceste două credințe politice s'au ciocnit fără milă tocmai în momentul când în nordul Italiei erau mari turburări. Astfel, familia Murri a fost sacrificată, în persoana șefului ei, de către reacționari și clericali, condamnându-se la 30 ani mai toți membrii familiei Murri, pe când ceilalți au fost grațiați.

Les Dauphins du jour, roman de *Henri Malo.*

Fiii și fiicele moștenitoare pot în sfârșit să zică tatălui lor: „Après nous le déluge", căci ei nu fac altceva, decât să imite pe cei dintâi părinți ai omenirii, însă într'un mod ceva mai slab, într'un fel de paradis pământesc: rod din merele oprite, de și cu mai puțină poftă decât Adam și Eva, dar tot cu acelaș rău instict. Cârmuirea poate să se schimbe, dar obiceiurile rămân aceleași. Bărbatul și femeea sunt aceiași sub orice regim: îndată ce ei n'au altceva mai bun de făcut, ei devin... depravați.

Henri Malo ne arată hotărît: lipsa de creștere, de educație sănătoasă, gusturile greșite, mai grave decât micile greșeli, căci acestea se văd mai des, obiceiurile zilnice, etc., etc.

La Revue (1 Decembrie 1906).

In primele pagini ale acestei reviste *Sefer Bey* publică un articol surprinzător, în care vorbește despre Sultanul «*Abdul-Hamid, intim*». Ceeace destăinuește Sefer Bey impresionează pe cititor, cu atât mai mult, cu cât autorul acestui articol dă nume și date hotărîte:

In ziua de 30 Martie 1876 sultanul Abdul-Aziz a fost detronat și înlocuit cu Murat V-lea. Acesta înebunind, i-a urmat la tron fratele său Abdul-Hamid II-lea. Situația era așà: războiu în afară, mare dezordine în guvern, nemulțumire și revoluție pretutindeni.

Prima grijă a lui Abdul-Hamid II a fost ca să creeze un regim particular de guvernare și să se menție la tron prin ori și ce mijloace.

Mai întâi, a suprimat în ordinea administrativă, judiciară, militară și diplomatică, tot personalul vechiu și chiar pe aceia cari-l aduseseră pe tron. Își formâ o nouă casă civilă și militară. Își organizâ armata după bunul său plac, având fotografiile și toate detaliile asupra tuturor ofițerilor. Fiecare trupă era supraveghiată de un corp special de spioni. Flota a fost redusă la o adevărată expresie de slăbiciune. Toate instiunile statului au fost tixite cu oameni noui, lipsiți absolut de cunoștiință și inteligență

El a făcut ca Turcii coreligionari să se urască, băgând vrajba între ei.

Hotărî un aprig control asupra telegramelor și scrisorilor. Oprì convorbirile telefonice, lumina electrică, mergerea funcționarilor la teatre; nici o nuntă, înmormântare sau orice întâlnire între mai mulți, nu se poate face fără învoirea lui. Fiecare ministru erà dator să fie spionul celorlalți colegi.

Oricine ar fi îndrăznit să murmure vreun cuvânt, dispărea imediat, fără ca cineva să știe unde, când și cum.

Toată presa a fost conruptă, adevărul erà totdeauna cu măestrie denaturat ori ascuns, pentru că Sultanul da sume colosale de bani. Redactorii ziarelor europene au fost decorați și încărcați de bani.

Autorul acestui articol începe să dea o listă de nume de persoane și date hotărîte din care se vede un număr de victime ale domniei montruoase a lui Abdul-Hamid II-lea.

Apoi, Sefer Bey face socoteala zecilor de milioane ce Sultanul cheltuià, numai pentru a se menține pe tron.

Aurul erà toată puterea lui.

Se demonstrează că Franța, Anglia, Germania și Rusia au contribuit indirect sau chiar direct, la această dezordine uimitoare.

Tuturor el se plânge de perfidia, de incapacitatea celor ce-l înconjoară, acuză pe toți curtezanii de conrupțiune și ignoranță, deși el singur i-a ales. Când vorbește cu cineva, singura grijă e de a-l înșelà.

Abdul-Hamid e grosolan și fricos de neînchipuit, afară de acestea e și superstițios.

In privința aceasta, autorul ne dă amănunte curioase și exemple din care se vede marea neîncredere ce Sultanul o are în toți.

La 20 Martie 1878 când marele duce Nicolae al Rusiei s'a îndreptat spre Constantinopoli, Sultanul erà să fugă de fricà la Brussa, dacă nu erà cumnatul său Mahmud Pașa care să-l oprească.

Sefer Bey arată relele ce decurg din domnia lui Abdul-Hamid și pericolul ce așteaptă Turcia, atât din punct de vedere interior cât și exterior, și spune că nu e timp mult și consecințele se vor vedeà de toată lumea.

Revue Bleue. (1 Decembre).

Leon Tolstoi, în articolul lui asupra operei dramatice a lui *Shakespeare*, caută să dărâme din temelie întregul edificiu al gloriei artistice și în acelaș timp să împrăștie întregul nimb de glorie genială creată de atâtea sesecole în jurul operei lui Shakespeare.

Leon Tolstoi, spune că de câte ori a citit pe Shakespeare — și aceasta a făcut-o în nenumărate rânduri — totdeauna a simțit aceeași impresie: desgust, plictiseală și mirare, fapt care face, ca părerile lui să fie în desacord complect cu cele ale majorității.

Astfel, principala condiție într'o dramă este ca personagiile să se găsească în opoziție cu lumea ce le înconjoară și să fie silite să lupte cu ea, exprimând în această luptă calități ce le sunt proprii. Ei bine, la Shakespeare, personajele sunt în opoziție cu restul lumii, și luptă în contra ei, dar această luptă este purcaesă din însuși voința lui Shakespeare, într'un mod cu totul arbitrar și nici de cum nu este decursă din mersul natural al întâmplărilor și din caracterul personajelor.

Limbajul lipsește cu totul lui Shakespeare, căci nu este nici de cum potrivit cu fiecare personaj, care nu are limbagiul propriu și nu vorbește ca ființe viețuitoare ci într'o limbă cu totul arbitrară. Așa că, nu personajele sunt acele ce vorbesc prin pana lui Shakespeare; autorul a pus în gura lor o limbă cu totul improprie.

Valoarea unei opere constă din trei puncte: 1) subiectul; 2) frumusețea formei; 3) sinceritate. Tolstoi spune că nici una din aceste condiții principale nu aparțin operelor lui Shakespeare mai ales a 3 a.

Subiectele dramelor acestui mare scriitor sunt din cele mai josnice și mai vulgare, contrar calității întâi, căci cu cât subiectul va fi mai important pentru viața omenească cu atât opera va fi mai însemnată. A doua condiție lipsește lui Shakespeare, excepție făcând de conducerea scenelor, în care el excelează; cauza e că dramele nu sunt naturale și limbajul nu e propriu.

Cât despre ultima condiție, lipsește cu totul lui Shakespeare; totul la el, e falș intenționat, unde nu pune sufletul său de artist, ci se joacă cu cuvintele.

Tolstoi se întreabă atunci care e cauza gloriei lui Shakespeare și o pune numai în seama unui fenomen de sugestiune literară a cărei cauze le analizează și le dă în acelaș timp și sorgintea.

Către sfârșitul secolului XVIII, în Germania, un cerc de scriitori și poeți văzând că drama franceză care se bucură pe atunci de o influență mare în Germania, are atât de multă falșitate și convenționalism, căutară o a tă dramă cu care să o poată înlocui. Cum toate păturile culte de pe atunci erau sub influența artei grecești, a cărei dramă erà model căutară și găsiră în drama engleză a lui Shakespeare întruparea dramei grecești și în acelaș timp năzuințele credinței lor și decretară opera lui Shakespeare de genială.

Cum în fruntea acestui cerc erà Gœthe și cum părerile sale erau legi pe atunci, criticii timpului care nu înțelegeau arta, luară și cercetară dramele lui Shakespeare, căutând în ele frumusețí ce nu existau.

Cum apoi, păturile culte erau indiferente chestiunilor religioase ca admiratoare ale artei grece și cum opera lui Shakespeare erà aceea care aveà de țintă numai reprezentarea pasiunilor și caracterelor omenești, fără a ține seamă de concepția reli-

ton Prunier. El vede în acestea, nu atât urmele splendoarei trecute, cât forțarea prezentului pregătind monumentele viitorului.

Ceeace știm din viața lui, e că el și-a făcut studiile în Havre, unde a fost elev al lui Ch. Lhuillier. In 1887 a venit la Paris. Fiind însărcinat cu decorarea bisericei Saint-Palais (Basses Pyrénées), s'a reîntors la Paris în 1898. In acest răstimp de 11 ani el singur și-a fost maestrul și educatorul propriu. Ceea ce-l interesează pe acest artist la o operă de artă, nu este atât coloritul, cât emoțiunea ce o poate stârni în sufletul cuiva. Îi plac de asemenea locurile pustiite și sălbatice, îl încântă mult natura, mai ales în apropierea zgomotului oceanului, unde omul se simte mai aproape de materia universală și-i împrumută simțirea omenească.

In timp de 16 ani evoluția artistică a marelui aquarelist se simte puțin câte puțin, desemnul solid și precis se extinde și părăsește amănunțimile pentru a nu păstră decât linia caracteristică; totul se rezumă la o linie care șerpuește, se încrucișează, se finește și se afirmă ca desemnarea unei mângâeri senine, care învăluește lucrurile.

Operele lui Prunier emoționează așa, ca și cum am admira lucrurile în realitate.

Nuova Antologia. — 16 Decembre. Sub titlul *Delictele automobilului* Cesar Lombroso răspunde unei întrebări de actualitate: bunele și relele ce decurg din inventia și întrebuințarea automobilului. Intre rele el pune mai întâiu putința criminalilor de a fugi, de a se ascunde din fața poliției și a celor care le-a luat chiar semnalmentele și narează cum primul automobil în Italia l'a avut un fost ministru, care, acuzat, pe drept ori pe nedrept, de furt, cutreeră Italia dela un cap la altul fără să poată fi prins de cei ce-l căutau să-l aresteze, și lucrul n'ar fi fost știut, dacă nu l'ar fi denunțat fochistul. Mai mult, acelaș acuzat veni după doi ani tot cu automobilul din străinătate, la Roma, făcù o hârtie de care aveà nevoe în proces, și plecă fără să fie simțit de loc.

Tot așà Casale, tot așà Gallay care delapidă Banca de Scont din Paris cu un milion, etc. Un alt rău, raptul de fete. S'au întâmplat mai multe în Italia, printre care, acum în urmă, raptul cunoscut, săvârșit de celebrul tenor Bonci. Cel mai însemnat rău, însă, sunt accidentele, uciderile sau rănirile ce automobilele fac trecătorilor de pe strade și de pe drumuri. In privința aceasta e o adevărată ecatombă care crește pe fiecare zi. In unele locuri indignarea e așa de mare că s'a început un fel de represalii contra acestor tirani de stradă. La toate aceste rele, Lombroso nu vede nici un leac pentru moment. O industrie care a dat anul trecut numai Franței un venit de peste 180 milioane, care a nimicit, ca să zicem așa, distanțele și a adus atâtea și atâtea alte avantagii, va merge înainte și desavantagiile ei vor dispărea s'au se vor micșora cu timpul cum s'au micșorat cele ale drumului de fer, ale vaselor de pe mări, ale electricității, cari la început au îngrozit și ele lumea.

Panait Costea.

CUPRINSUL

REVISTEI „LITERATURĂ ȘI ARTĂ ROMÂNĂ“

PE ANUL 1906.

TEXT:

		Pagina
Apostolescu I. N. . . .	Cronica: Scene din viața dobrogeană, de *O. Tafrali;* Două logodne, de *St. Mihăileanu Stempo.* . . .	51
„ „ . . .	Hasdeu, *studiu*	67
„ „ . . .	Cronica: Fiica lui Radu-cel-Frumos, roman, de *Ed. Th. Aslan;* Trepte rupte, de *V. Demetrius;* Poezii vitejești, de sublocotenentul *Vulovici*	112
„ „ . . .	Cronica: Pentru neatârnare, de *Gh. Silvan.*	256
„ „ . . .	Cronica: Foiletoane, de *M. Teliman,* cu o prefață de *G. Tofan;* Discursuri, de *M. Vlădescu*	326
„ „ . . .	Cronica: La Răscruci, de *I. Slavici;* Memoriu asupra așezământului bisericei Kretzulescu, de *I. Bălănescu-Danubian;* Versificațiunea română și originea ei, de *T. D. Speranță;* Ritmica cântecelor de copii de *Dr. Al. Bogdan;* Biblioteca scriitorilor români: N. Nicoleanu, V. Cârlova, C. Stamati, de *G. Bogdan Duică*	417
„ „ . . .	Cronica: Discurs la inaugurarea statuei lui V. Alexandri, de *I. Kalinderu;* Versuri de *E. Farago-Fatma;* Lumea așa cum este, de *A. Orna;* Georgicele lui Virgiliu, traducere de *S. P. Radianu;* Prima durere, de *Caton Theodorian.*	500
„ „ . . .	Cronica: Epigrame, de *Radu Rosetti;* Les Carpathes roumaines (Les Bucégi), de *Nestor Urechiă;* Spre ziuă, versuri de *Florian I. Becescu*	578
„ „ . . .	Cronica: Pentru neatârnare, *roman* de *Gh. Silvan;* Congresul pentru proprietatea literară și artistică de *A. D. Xenopol;* Arta și literatura din punct de vedere juridic de C. Hamangiu	657
„ „ . . .	Versificația românească, studiu	591

		Pagina
Bârseanul Ioan . . .	Crăişor Grămadă, *versuri*	28
» » . . .	Fărtaţii, Peştera, *versuri*	399
» » . . .	Cântecul izvoarelor; Celor mici, *versuri*	611, 614
Baiulescu Maria . . .	Vântul şi pădurea, *versuri*	380
Chaumat Al.	Historique de l'Association littéraire et artistique internationale; Unification des législations	335
Bucur An.	Mihail D. Kornea, *schiţă*	277
Costin A.	Expoziţiunea tinerimii artistice	78
Djuvara G. T.	Aderarea României la convenţiunea din Berna . . .	526
Hamangiu C.	Legislaţiunea proprietăţii literare şi artistice în România	281, 383
Ioan C. Şt.	Omul de doctrină şi omul de acţiune	86
» » »	Priviri asupra culturei în Ardeal	476
Lermina Jules	Convention de Berne	335
Mândru A.	Icoane din străbuni: Răzbunare, April, Cântece *versuri*,	103
» »	Cucernicie, Mama, *versuri*, ...	167
» »	Răvaşul, Nunta lui Graur, *versuri*, ...	249
» »	Aşteptare, Călugărenii, *versuri*, ...	320
» »	In luncă, Lumină, Iarnă, Ciorile, Farmec, *versuri*, . .	412
Mihăileanu-Stempo Şt.	Neurastenic, *schiţă dramatică*.	33
Militaru G. Vasile . .	De prin vârf de fagi; M'a prins dorul, *versuri* . . .	494
» » » . .	Pe'nserat; Noaptea de toamnă; Pribeagul, *versuri* .	542, 572
» » » . .	Trandafiri bătuţi de brumă; Amurg; Iarnă, *versuri*. .	652
Moldovanu Cor. . . .	Cântecul mărei, *versuri*	49
» » . . .	Vis de biruinţă; Cronicarul, *versuri*	274
» » . . .	Iubire vinovată, *versuri*	492
Negoescu Cristu . . .	Femeia română şi graiul poporului	131
Nicoară A.	Ciudate amurguri, *versuri*.	577
Nottara Const. . . .	Din carnetul meu, *schiţe*	615
Ollănescu C. D. . . .	Burdumba, *nuvelă* 7, 149, 207,	369
» » » . . .	Marin Gelea, raportul Academiei Române.	263
Orna A.	Psiho-Fisiologia dragostei, *studiu*	44
» »	Psihologia vieţei	180
» »	Confesiile unui egoist	408, 496
Panait Costea	Cărţi şi reviste străine	662
Păun D. V.	Evoluţiunea literară	1
Podeanu V.	Zădarnic, *versuri*, ...	220
Rosetti D. R.	Oglinda, *sonet*, ...	111
Riria	Dor viu, *versuri*, ...	555
Rovin El.	Stagiunea teatrală (1905—1906)	201
Ritter William	Pictura şi sculptura la Expoziţia jubilară din Bucureşti (1906)	467
» »	Galeria de tablouri a M. S. Regelui Carol I. . . .	455
Silver	Alexandru Lahovari, *studiu*, ...	443
»	Eugen Stătescu, *studiu*, ...	609
Spineanu D.	Cărţi şi reviste străine 62, 126, 190, 259, 331, 430, 513,	587
Stăncescu I. C. . . .	Scrisoare deschisă d-lui I. Kalinderu	395
Tafrali O.	Sclavul, *schiţă antică*	108
» »	Cronica arheologică.	185

		Pagina
Iafrali O.	In ceasul din urmă, *nuvelă*	403
» »	Mina Frunză, *roman*,	450, 557, 621
Tutovcanu G.	Cântarea lui, Cântec, Lumină, Smerit, Cucernicie, Noaptea învierii, Din vremuri	173
Teodorsscu M. D	Feciorul lui Boj Căpitanul, *nuvelă*.	301
Xenopol D. A.	Congresul internațional al proprietății literare și artistice, *prefața*	437
» » »	Expoziția și ideia unității române	521

ILUSTRAȚII

C. Artachino	Dela Tismana	81
» »	Singurătate	84
Clavel	Cavou	472
Clouet	Portretul lui Carol IX	553
Cosma Minerva D-ra	Broderii și țesături românești	31
» » »	» » » »	47
Cranach	Venera și Amor	547
Fischbein	Mozart copil	551
Grant N.	Galerie la Monastirea Horez	77
» »	Casă veche la Horez	80
Greco	Portretul lui Carabia	548
»	Logodna Fecioarei	549
Greuze	Cavalerul Gluck	575
Gropeanu	Elisabeta, Regina României	471
Kimon-Loghi	Flori de Măr	82
Luchian St.	Cerșetorul	79
» »	La împărțitul porumbului	80
Mirea D.	Satir *(marmoră)*	81
Mincu I.	Bustul lui Mihail Cornea	279
Mărculescu C.	Parc Monceau (Paris)	83
» »	Femee citind	85
Petrașcu G.	Moară de vânt la Mangalia	78
Petrașcu G.	Cap de expresie.	79
» »	Casă boerească	82
» »	Casă în Bretania	469
Rembrandt	Haman implorând grația sa.	519
Ribera	Hercul trântind la pământ centaurul.	543
Reynolds	Robinetta	550
Romanelli	Bustul lui Mihail D. Korné	279
Späthe Oscar	Faun dantând	467
Steriadi Al. I.	Brișcari din piața mare	77
» » »	Chivuțe.	471
Storch Fr.	Sanda (bronz)	82
Strâmbu Ip.	Model în repaos	85

		Pagina
Vermont N.	Din Câmpu-Lung	77
» »	Dela Târgul-moșilor	83
* * *	Biserica Mănăstirei Văcărești	143
	Interior la Văcărești	147
	Foișor la Văcărești	165
	Clopotnița dela Radu-Vodă	170
	Iconostas dela Radu-Vodă	183
	Coridorul Paraclisului dela Mănăstirea Văcărești	195
	Icoană dela Radu-Vodă	205
	Candelă dela » »	221
	Armoarii privitoare la neamul Pârșcovenilor	237
	Mihail D. Korne, *portret*,	275
	Biserica Radu-Vodă din București	299
	Icoană din tâmpla dela Radu-Vodă	315
	Chivot dela Radu-Vodă	325
	Arenele Romane, defileuri istorice: O repețire în Arene; Impăratul Traian	367
	Soldați Romani; Ștefan-cel-Mare	381
	Un grup de barbari; Războinici Daci	393
	Soldați din sec. XIV	397
	Un grup: Albert al Poloniei, Barbat Basarab, Mihai Viteazul, Ștefan-cel-Mare și Dragoș	397
	Arenele Romane, dela Expoziția jubilară	335
	Alexandru Lahovari, *portret*,	441
	Carol I Regele României, *portret*,	467
	Marca jubilară	468
	Cula Românească *(dela Expoziție)*	468
	Vederi din România: Stâvilar	607
	» » » Plute	613
	» » » Turmă de oi; Munți despăduriți	619
	» » » Un stejar secular; Cascada Sirului	647

DIRECTOR: N. PETRAȘCU

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII - IAȘI -